નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

મજ્ઝિમનિકાયે

મૂલપણ્ણાસ-ટીકા

(પઠમો ભાગો)

ગન્થારમ્ભકથાવણ્ણના

૧. સંવણ્ણનારમ્ભે રતનત્તયવન્દના સંવણ્ણેતબ્બસ્સ ધમ્મસ્સ પભવનિસ્સયવિસુદ્ધિપટિવેદનત્થં, તં પન ધમ્મસંવણ્ણનાસુ વિઞ્ઞૂનં બહુમાનુપ્પાદનત્થં, તં સમ્મદેવ તેસં ઉગ્ગહધારણાદિક્કમલદ્ધબ્બાય સમ્માપટિપત્તિયા સબ્બહિતસુખનિપ્ફાદનત્થં. અથ વા મઙ્ગલભાવતો, સબ્બકિરિયાસુ પુબ્બકિચ્ચભાવતો, પણ્ડિતેહિ સમાચરિતભાવતો, આયતિં પરેસં દિટ્ઠાનુગતિઆપજ્જનતો ચ સંવણ્ણનાયં રતનત્તયપણામકિરિયા. અથ વા રતનત્તયપણામકરણં પૂજનીયપૂજાપુઞ્ઞવિસેસનિબ્બત્તનત્થં. તં અત્તનો યથાલદ્ધસમ્પત્તિનિમિત્તકસ્સ કમ્મસ્સ બલાનુપ્પદાનત્થં. અન્તરા ચ તસ્સ અસઙ્કોચનત્થં. તદુભયં અનન્તરાયેન અટ્ઠકથાય પરિસમાપનત્થં. ઇદમેવ ચ પયોજનં આચરિયેન ઇધાધિપ્પેતં. તથા હિ વક્ખતિ ‘‘ઇતિ મે પસન્નમતિનો…પે॰… તસ્સાનુભાવેના’’તિ. વત્થુત્તયપૂજાહિ નિરતિસયપુઞ્ઞક્ખેત્તસંબુદ્ધિયા અપરિમેય્યપભાવો પુઞ્ઞાતિસયોતિ બહુવિધન્તરાયેપિ લોકસન્નિવાસે અન્તરાયનિબન્ધનસકલસંકિલેસવિદ્ધંસનાય પહોતિ. ભયાદિઉપદ્દવઞ્ચ નિવારેતિ. યથાહ –

‘‘પૂજારહે પૂજયતો. બુદ્ધે યદિ વ સાવકે’’તિઆદિ (ધ॰ પ॰ ૧૯૫; અપ॰ ૧.૧૦.૧), તથા –

‘‘યે, ભિક્ખવે, બુદ્ધે પસન્ના, અગ્ગે તે પસન્ના, અગ્ગે ખો પન પસન્નાનં અગ્ગો વિપાકો હોતી’’તિઆદિ (ઇતિવુ॰ ૯૦, ૯૧),

‘‘બુદ્ધોતિ કિત્તયન્તસ્સ, કાયે ભવતિ યા પીતિ;
વરમેવ હિ સા પીતિ, કસિણેનપિ જમ્બુદીપસ્સ.

ધમ્મોતિ કિત્તયન્તસ્સ…પે॰… કસિણેનપિ જમ્બુદીપસ્સ;
સઙ્ઘોતિ કિત્તયન્તસ્સ…પે॰… કસિણેનપિ જમ્બુદીપસ્સા’’તિ. (ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ ૯૦),

તથા –

‘‘યસ્મિં મહાનામ સમયે અરિયસાવકો તથાગતં અનુસ્સરતિ, નેવસ્સ તસ્મિં સમયે રાગપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ન દોસ…પે॰… ન મોહપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતી’’તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦; ૧૧.૧૧),

‘‘અરઞ્ઞે રુક્ખમૂલે વા…પે॰…
ભયં વા છમ્ભિતત્તં વા,

લોમહંસો ન હેસ્સતી''તિ ચ. (સં॰ નિ॰ ૨.૨૪૯);

તત્થ યસ્સ વત્થુત્તયસ્સ વન્દનં કત્તુકામો, તસ્સ ગુણાતિસયયોગસન્દસ્સનત્થં "**કરુણાસીતલહદય**"ન્તિઆદિના ગાથાત્તયમાહ. ગુણાતિસયયોગેન હિ વન્દનારહભાવો, વન્દનારહે ચ કતા વન્દના યથાધિપ્પેતં પયોજનં સાધેતીતિ. તત્થ યસ્સા દેસનાય સંવણ્ણનં કત્તુકામો. સા ન વિનયદેસના વિય કરુણાપ્પધાના, નાપિ અભિધમ્મદેસના વિય પઞ્ઞાપ્પધાના , અથ ખો કરુણાપઞ્ઞાપ્પધાનાતિ તદુભયપ્પધાનમેવ તાવ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ થોમનં કાતું તમ્મૂલકત્તા સેસરતનાનં ''કરુણાસીતલહદય''ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ કિરતીતિ કરુણા, પરદુક્ખં વિક્ખિપતિ અપનેતીતિ અત્થો. અથ વા કિણાતીતિ કરુણા, પરદુક્ખે સતિ કારુણિકં હિંસતિ વિબાધતીતિ અત્થો. પરદુક્ખે સતિ સાધૂનં કમ્પનં હદયખેદં કરોતીતિ વા કરુણા. અથ વા કમિતિ સુખં, તં રુન્ધતીતિ કરુણા. એસા હિ પરદુક્ખાપનયનકામતાલક્ખણા અત્તસુખનિરપેક્ખતાય કારુણિકાનં સુખં રુન્ધતિ વિબન્ધતીતિ અત્થો . કરુણાય સીતલં કરુણાસીતલં, કરુણાસીતલં હદયં અસ્સાતિ કરુણાસીતલહદયો, તં **કરુણાસીતલહદયં**.

તત્થ કિઞ્ચાપિ પરેસં હિતોપસંહારસુખાદિઅપરિહાનિચ્છનસભાવતાય, બ્યાપાદારતીનં ઉજુવિપચ્ચનીકતાય ચ પરસત્તસન્તાનગતસન્તાપવિચ્છેદનાકારપ્પવત્તિયા મેત્તામુદિતાનમ્પિ ચિત્તસીતલભાવકારણતા ઉપલબ્ભતિ, તથાપિ પરદુક્ખાપનયનાકારપ્પવત્તિયા પરૂપતાપાસહનરસા અવિહિંસાભૂતા કરુણાવ વિસેસેન ભગવતો ચિત્તસ્સ ચિત્તપસ્સદ્ધિ વિય સીતિભાવનિમિત્તન્તિ વુત્તં "**કરુણાસીતલહદય**"ન્તિ. કરુણામુખેન વા મેત્તામુદિતાનમ્પિ હદયસીતલભાવકારણતા વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બં. અથ વા અસાધારણઞાણવિસેસનિબન્ધનભૂતા સાતિસયં નિરવસેસઞ્ચ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં વિય સવિસયબ્યાપિતાય મહાકરુણાભાવં ઉપગતા કરુણાવ ભગવતો અતિસયેન હદયસીતલભાવહેતૂતિ આહ "**કરુણાસીતલહદય**"ન્તિ. અથ વા સતિપિ મેત્તામુદિતાનં સાતિસયે હદયસીતિભાવનિબન્ધનત્તે સકલબુદ્ધગુણવિસેસકારણતાય તાસમ્પિ કારણન્તિ કરુણાવ ભગવતો ''હદયસીતલભાવકારણ''ન્તિ વુત્તા. કરુણાનિદાના હિ સબ્બેપિ બુદ્ધગુણા. કરુણાનુભાવનિબ્બાપિયમાનસંસારદુક્ખસન્તાપસ્સ હિ ભગવતો પરદુક્ખાપનયનકામતાય અનેકાનિપિ અસઙ્ખ્યેય્યાનિ કપ્પાનં અકિલન્તરૂપસ્સેવ નિરવસેસબુદ્ધકરધમ્મસમ્ભરણનિરતસ્સ સમધિગતધમ્માધિપતેય્યસ્સ ચ સન્નિહિતેસુપિ સત્તસઙ્ખારસમુપનીતહદયૂપતાપનિમિત્તેસુ ન ઈસકમ્પિ ચિત્તસીતિભાવસ્સ અઞ્ઞથત્તમહોસીતિ. એતસ્મિઞ્ચ અત્થવિકપ્પે તીસુપિ અવત્થાસુ ભગવતો કરુણા સઙ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બં.

પજાનાતીતિ પઞ્ઞા, યથાસભાવં પકારેહિ પટિવિજ્ઝતીતિ અત્થો. પઞ્ઞાવ ઞેય્યાવરણપ્પહાનતો પકારેહિ ધમ્મસભાવજોતનટ્ઠેન પજ્જોતોતિ પઞ્ઞાપજ્જોતો. સવાસનપ્પહાનતો વિસેસેન હતં સમુગ્ઘાતિતં વિહતં, પઞ્ઞાપજ્જોતેન વિહતં પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતં. મુય્હન્તિ તેન, સયં વા મુય્હતિ, મોહનમત્તમેવ વા તન્તિ મોહો, અવિજ્જા, સ્વેવ વિસયસભાવપટિચ્છાદનતો અન્ધકારસરિક્ખતાય તમો વિયાતિ તમો, પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતો મોહતમો એતસ્સાતિ પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમો, તં **પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમં**. સબ્બેસમ્પિ હિ ખીણાસવાનં સતિપિ પઞ્ઞાપજ્જોતેન અવિજ્જન્ધકારસ્સ વિહતભાવે સદ્ધાવિમુત્તેહિ વિય દિટ્ઠિપ્પત્તાનં સાવકેહિ પચ્ચેકસમ્બુદ્ધેહિ ચ સવાસનપ્પહાનેન સમ્માસમ્બુદ્ધાનં કિલેસપ્પહાનસ્સ વિસેસો વિજ્જતીતિ સાતિસયેન અવિજ્જાપહાનેન ભગવન્તં થોમેન્તો આહ "**પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમ**"ન્તિ.

અથ વા અન્તરેન પરોપદેસં અત્તનો સન્તાને અચ્ચન્તં અવિજ્જન્ધકારવિગમસ્સ નિબ્બત્તિતત્તા, તથા સબ્બઞ્ઞુતાય બલેસુ ચ વસીભાવસ્સ સમધિગતત્તા, પરસન્તતિયઞ્ચ ધમ્મદેસનાતિસયાનુભાવેન સમ્મદેવ તસ્સ પવત્તિતત્તા ભગવાવ વિસેસતો મોહતમવિગમેન થોમેતબ્બોતિ આહ "**પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમ**"ન્તિ. ઇમસ્મિઞ્ચ અત્થવિકપ્પે ''પઞ્ઞાપજ્જોતો''તિ પદેન ભગવતો પટિવેધપઞ્ઞા વિય દેસનાપઞ્ઞાપિ સામઞ્ઞનિદ્દેસેન, એકસેસનયેન વા સઙ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બં.

અથ વા ભગવતો ઞાણસ્સ ઞેય્યપરિયન્તિકત્તા સકલઞેય્યધમ્મસભાવાવબોધનસમત્થેન અનાવરણઞાણસઙ્ખાતેન પઞ્ઞાપજ્જોતેન સબ્બઞેય્યધમ્મસભાવચ્છાદકસ્સ મોહન્ધકારસ્સ વિધમિતત્તા અનઞ્ઞસાધારણો ભગવતો મોહતમવિનાસોતિ કત્વા વુત્તં "**પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમ**"ન્તિ. એત્થ ચ મોહતમવિધમનન્તે અધિગતત્તા અનાવરણઞાણં કારણૂપચારેન સસન્તાને મોહતમવિધમનન્તિ દટ્ઠબ્બં. અભિનીહારસમ્પત્તિયા સવાસનપ્પહાનમેવ હિ કિલેસાનં ઞેય્યાવરણપ્પહાનન્તિ, પરસન્તાને પન મોહતમવિધમનસ્સ કારણભાવતો અનાવરણઞાણં ''મોહતમવિધમન''ન્તિ વુચ્ચતીતિ.

કિં પન કારણં અવિજ્જાસમુગ્ઘાતોયેવેકો પહાનસમ્પત્તિવસેન ભગવતો થોમનાનિમિત્તં ગય્હતિ, ન પન સાતિસયં નિરવસેસકિલેસપ્પહાનન્તિ? તપ્પહાનવચનેનેવ તદેકટ્ઠતાય સકલસંકિલેસગણસમુગ્ઘાતસ્સ જોતિતભાવતો. ન હિ સો તાદિસો કિલેસો અત્થિ, યો નિરવસેસઅવિજ્જાપ્પહાનેન ન પહીયતીતિ.

અથ વા વિજ્જા વિય સકલકુસલધમ્મસમુપ્પત્તિયા નિરવસેસાકુસલધમ્મનિબ્બત્તિયા સંસારપ્પવત્તિયા ચ અવિજ્જા પધાનકારણન્તિ તબ્બિઘાતવચનેન સકલસંકિલેસગણસમુગ્ઘાતો વુત્તોયેવ હોતીતિ વુત્તં "**પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમ**"ન્તિ.

નરા ચ અમરા ચ નરામરા, સહ નરામરેહીતિ સનરામરો, સનરામરો ચ સો લોકો ચાતિ સનરામરલોકો. તસ્સ ગરૂતિ સનરામરલોકગરુ, તં **સનરામરલોકગરું**. એતેન દેવમનુસ્સાનં વિય તદવસિટ્ઠસત્તાનમ્પિ યથારહં ગુણવિસેસાવહતાય ભગવતો ઉપકારિતં દસ્સેતિ. ન ચેત્થ પધાનાપ્પધાનભાવો ચોદેતબ્બો. અઞ્ઞો હિ સદ્દક્કમો, અઞ્ઞો અત્થક્કમો. એદિસેસુ હિ સમાસપદેસુ પધાનમ્પિ અપ્પધાનં વિય નિદ્દિસીયતિ યથા ''સરાજિકાય પરિસાયા''તિ (ચૂળવ॰ ૩૩૬). કામઞ્ચેત્થ સત્તસઙ્ખારોકાસવસેન તિવિધો લોકો, ગરુભાવસ્સ પન અધિપ્પેતત્તા ગરુકરણસમત્થસ્સેવ યુજ્જનતો સત્તલોકસ્સ વસેન અત્થો ગહેતબ્બો. સો હિ લોકીયન્તિ એત્થ પુઞ્ઞપાપાનિ તબ્બિપાકો ચાતિ ''લોકો''તિ વુચ્ચતિ. અમરગ્ગહણેન ચેત્થ ઉપપત્તિદેવા અધિપ્પેતા.

અથ વા સમૂહત્થો લોકસદ્દો સમુદાયવસેન લોકીયતિ પઞ્ઞાપીયતીતિ. સહ નરેહીતિ સનરા, સનરા ચ તે અમરા ચાતિ સનરામરા, તેસં લોકોતિ સનરામરલોકોતિ પુરિમનયેનેવ યોજેતબ્બં. અમરસદ્દેન ચેત્થ વિસુદ્ધિદેવાપિ સઙ્ગય્હન્તિ. તે હિ મરણાભાવતો પરમત્થતો અમરા. નરામરાનંયેવ ચ ગહણં ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસવસેન યથા ''સત્થા દેવમનુસ્સાન''ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૫૭). તથા હિ સબ્બાનત્થપરિહારપુબ્બઙ્ગમાય નિરવસેસહિતસુખવિધાનતપ્પરાય નિરતિસયાય પયોગસમ્પત્તિયા સદેવમનુસ્સાય પજાય અચ્ચન્તૂપકારિતાય અપરિમિતનિરુપમપ્પભાવગુણવિસેસસમઙ્ગિતાય ચ સબ્બસત્તુત્તમો ભગવા અપરિમાણાસુ લોકધાતૂસુ અપરિમાણાનં સત્તાનં ઉત્તમગારવટ્ઠાનં. તેન વુત્તં "**સનરામરલોકગરુ**"ન્તિ.

સોભનં ગતં ગમનં એતસ્સાતિ સુગતો. ભગવતો હિ વેનેય્યજનુપસઙ્કમનં એકન્તેન તેસં હિતસુખનિપ્ફાદનતો સોભનં, તથા લક્ખણાનુબ્યઞ્જનપટિમણ્ડિતરૂપકાયતાય દુતવિલમ્બિત-ખલિતાનુકડ્ઢન-નિપ્પીળનુક્કુટિક-કુટિલાકુલતાદિ-દોસરહિત-મવહસિત-રાજહંસ- વસભવારણ-મિગરાજગમનં કાયગમનં ઞાણગમનઞ્ચ વિપુલનિમ્મલકરુણા-સતિવીરિયાદિ-ગુણવિસેસસહિતમભિનીહારતો યાવ મહાબોધિં અનવજ્જતાય સોભનમેવાતિ. અથ વા સયમ્ભુઞાણેન સકલમપિ લોકં પરિઞ્ઞાભિસમયવસેન પરિજાનન્તો ઞાણેન સમ્મા ગતો અવગતોતિ સુગતો. તથા લોકસમુદયં પહાનાભિસમયવસેન પજહન્તો અનુપ્પત્તિધમ્મતં આપાદેન્તો સમ્મા ગતો અતીતોતિ સુગતો, લોકનિરોધં નિબ્બાનં સચ્છિકિરિયાભિસમયવસેન સમ્મા ગતો અધિગતોતિ સુગતો, લોકનિરોધગામિનિં પટિપદં ભાવનાભિસમયવસેન સમ્મા ગતો પટિપન્નોતિ સુગતો. ''સોતાપત્તિમગ્ગેન યે કિલેસા પહીના, તે કિલેસે ન પુનેતિ ન પચ્ચેતિ ન પચ્ચાગચ્છતીતિ સુગતો''તિઆદિના (મહાનિ॰ ૩૮; ચૂળનિ॰ ૨૭) નયેન અયમત્થો વિભાવેતબ્બો. અથ વા સુન્દરં ઠાનં સમ્માસમ્બોધિં, નિબ્બાનમેવ વા ગતો અધિગતોતિ સુગતો. યસ્મા વા ભૂતં તચ્છં અત્થસંહિતં વેનેય્યાનં યથારહં કાલયુત્તમેવ ચ ધમ્મં ભાસતિ, તસ્મા સમ્મા ગદતિ વદતીતિ સુગતો દ-કારસ્સ ત-કારં કત્વા. ઇતિ સોભનગમનતાદીહિ સુગતો, તં **સુગતં**.

પુઞ્ઞાપાપકમ્મેહિ ઉપપજ્જનવસેન ગન્તબ્બતો ગતિયો, ઉપપત્તિભવવિસેસા. તા પન નિરયાદિવસેન પઞ્ચવિધા. તાહિ સકલસ્સપિ ભવગામિકમ્મસ્સ અરિયમગ્ગાધિગમેન અવિપાકારહભાવકરણેન નિવત્તિતત્તા ભગવા પઞ્ચહિપિ ગતીહિ સુટ્ઠુ મુત્તો વિસંયુત્તોતિ આહ ''**ગતિવિમુત્ત**''ન્તિ. એતેન ભગવતો કત્થચિપિ ગતિયા અપરિયાપન્નતં દસ્સેતિ, યતો ભગવા ''દેવાતિદેવો''તિ વુચ્ચતિ. તેનેવાહ –

''યેન દેવૂપપત્યસ્સ, ગન્ધબ્બો વા વિહઙ્ગમો;
યક્ખત્તં યેન ગચ્છેય્યં, મનુસ્સત્તઞ્ચ અબ્બજે;
તે મય્હં આસવા ખીણા, વિદ્ધસ્તા વિનળીકતા''તિ. (અ॰ નિ॰ ૪.૩૬);

તંતંગતિસંવત્તનકાનઞ્હિ કમ્મકિલેસાનં અગ્ગમગ્ગેન બોધિમૂલેયેવ સુપ્પહીનત્તા નત્થિ ભગવતો ગતિપરિયાપન્નતાતિ અચ્ચન્તમેવ ભગવા સબ્બભવયોનિગતિ-વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ-સત્તાવાસ-સત્તનિકાયેહિ પરિમુત્તો, તં **ગતિવિમુત્તં**. **વન્દે**તિ નમામિ, થોમેમીતિ વા અત્થો.

અથ વા **ગતિવિમુત્ત**ન્તિ અનુપાદિસેસનિબ્બાનધાતુપ્પત્તિયા ભગવન્તં થોમેતિ. એત્થ હિ દ્વીહિ આકારેહિ ભગવતો થોમના વેદિતબ્બા અત્તહિતસમ્પત્તિતો પરહિતપટિપત્તિતો ચ. તેસુ અત્તહિતસમ્પત્તિ અનાવરણઞાણાધિગમતો સવાસનાનં સબ્બેસં કિલેસાનં અચ્ચન્તપ્પહાનતો અનુપાદિસેસનિબ્બાનપ્પત્તિતો ચ વેદિતબ્બા, પરહિતપટિપત્તિ લાભસક્કારાદિનિરપેક્ખચિત્તસ્સ સબ્બદુક્ખનિય્યાનિકધમ્મદેસનતો વિરુદ્ધેસુપિ નિચ્ચં હિતજ્ઝાસયતો ઞાણપરિપાકકાલાગમનતો ચ. સા પનેત્થ આસયતો પયોગતો ચ દુવિધા પરહિતપટિપત્તિ, તિવિધા ચ અત્તહિતસમ્પત્તિ પકાસિતા હોતિ. કથં? ''કરુણાસીતલહદય''ન્તિ એતેન આસયતો પરહિતપટિપત્તિ, સમ્માગદનત્થેન સુગતસદ્દેન પયોગતો પરહિતપટિપત્તિ, ''પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમં ગતિવિમુત્ત''ન્તિ એતેહિ ચતુસચ્ચપટિવેધત્થેન ચ સુગતસદ્દેન તિવિધાપિ અત્તહિતસમ્પત્તિ, અવસિટ્ઠટ્ઠેન તેન ''પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમ''ન્તિ એતેન ચાપિ સબ્બાપિ અત્તહિતસમ્પત્તિપરહિતપટિપત્તિ પકાસિતા હોતીતિ.

અથ વા તીહિ આકારેહિ ભગવતો થોમના વેદિતબ્બા – હેતુતો ફલતો ઉપકારતો ચ. તત્થ **હેતુ** મહાકરુણા, સા પઠમપદેન દસ્સિતા. **ફલં** ચતુબ્બિધં ઞાણસમ્પદા પહાનસમ્પદા આનુભાવસમ્પદા રૂપકાયસમ્પદા ચાતિ. તાસુ ઞાણપહાનસમ્પદા દુતિયપદેન સચ્ચપટિવેધત્થેન ચ સુગતસદ્દેન પકાસિતા હોન્તિ, આનુભાવસમ્પદા પન તતિયપદેન, રૂપકાયસમ્પદા યથાવુત્તકાયગમનસોભનત્થેન સુગતસદ્દેન લક્ખણાનુબ્યઞ્જનપારિપૂરિયા વિના તદભાવતો. **ઉપકારો** અનન્તરં અબાહિરં કરિત્વા તિવિધયાનમુખેન વિમુત્તિધમ્મદેસના. સો સમ્માગદનત્થેન સુગતસદ્દેન પકાસિતો હોતીતિ વેદિતબ્બં.

તત્થ ''કરુણાસીતલહદય''ન્તિ એતેન સમ્માસમ્બોધિયા મૂલં દસ્સેતિ. મહાકરુણાસઞ્ચોદિતમાનસો હિ ભગવા સંસારપઙ્કતો સત્તાનં સમુદ્ધરણત્થં કતાભિનીહારો અનુપુબ્બેન પારમિયો પૂરેત્વા અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અધિગતોતિ કરુણા સમ્માસમ્બોધિયા મૂલં. ''પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમ''ન્તિ એતેન સમ્માસમ્બોધિં દસ્સેતિ . અનાવરણઞાણપદટ્ઠાનઞ્હિ મગ્ગઞાણં, મગ્ગઞાણપદટ્ઠાનઞ્ચ અનાવરણઞાણં ''સમ્માસમ્બોધી''તિ વુચ્ચતીતિ. સમ્માગમનત્થેન સુગતસદ્દેન સમ્માસમ્બોધિયા પટિપત્તિં દસ્સેતિ લીનુદ્ધચ્ચપતિટ્ઠાનાયૂહનકામસુખલ્લિકત્તકિલમથાનુયોગસસ્સતુચ્છેદાભિનિવેસાદિ અન્તદ્વયરહિતાય કરુણાપઞ્ઞાપરિગ્ગહિતાય મજ્ઝિમાય પટિપત્તિયા પકાસનતો સુગતસદ્દસ્સ. ઇતરેહિ સમ્માસમ્બોધિયા પધાનાપ્પધાનભેદં પયોજનં દસ્સેતિ. સંસારમહોઘતો સત્તસન્તારણઞ્હેત્થ પધાનં પયોજનં, તદઞ્ઞમપ્પધાનં. તેસુ પધાનેન પરહિતપટિપત્તિં દસ્સેતિ, ઇતરેન અત્તહિતસમ્પત્તિં, તદુભયેન અત્તહિતાય પટિપન્નાદીસુ ચતૂસુ પુગ્ગલેસુ ભગવતો ચતુત્થપુગ્ગલભાવં દસ્સેતિ. તેન ચ અનુત્તરદક્ખિણેય્યભાવં ઉત્તમવન્દનીયભાવં અત્તનો ચ વન્દનકિરિયાય ખેત્તઙ્ગતભાવં દસ્સેતિ.

એત્થ ચ કરુણાગહણેન લોકિયેસુ મહગ્ગતભાવપ્પત્તાસાધારણગુણદીપનતો ભગવતો સબ્બલોકિયગુણસમ્પત્તિ દસ્સિતા હોતિ, પઞ્ઞાગહણેન સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપદટ્ઠાનમગ્ગઞાણદીપનતો સબ્બલોકુત્તરગુણસમ્પત્તિ. તદુભયગ્ગહણસિદ્ધો હિ અત્થો ''સનરામરલોકગરુ''ન્તિઆદિના વિપઞ્ચીયતીતિ. કરુણાગહણેન ચ ઉપગમનં નિરુપક્કિલેસં દસ્સેતિ, પઞ્ઞાગહણેન અપગમનં. તથા કરુણાગહણેન લોકસમઞ્ઞાનુરૂપં ભગવતો પવત્તિં દસ્સેતિ લોકવોહારવિસયત્તા કરુણાય, પઞ્ઞાગહણેન સમઞ્ઞાય અનતિધાવનં સભાવાનવબોધેન હિ ધમ્માનં સમઞ્ઞં અતિધાવિત્વા સત્તાદિપરામસનં હોતીતિ. તથા કરુણાગહણેન મહાકરુણાસમાપત્તિવિહારં દસ્સેતિ, પઞ્ઞાગહણેન તીસુ કાલેસુ અપ્પટિહતઞાણં ચતુસચ્ચઞાણં ચતુપટિસમ્ભિદાઞાણં ચતુવેસારજ્જઞાણં.

કરુણાગહણેન મહાકરુણાસમાપત્તિઞાણસ્સ ગહિતત્તા સેસાસાધારણઞાણાનિ, છ અભિઞ્ઞા, અટ્ઠસુ પરિસાસુ અકમ્પનઞાણાનિ, દસ બલાનિ, ચુદ્દસ બુદ્ધઞાણાનિ, સોળસ ઞાણચરિયા, અટ્ઠારસ બુદ્ધધમ્મા, ચતુચત્તાલીસ ઞાણવત્થૂનિ, સત્તસત્તતિઞાણવત્થૂનીતિ એવમાદીનં અનેકેસં પઞ્ઞાપભેદાનં વસેન ઞાણચારં દસ્સેતિ. તથા કરુણાગહણેન ચરણસમ્પત્તિં, પઞ્ઞાગહણેન વિજ્જાસમ્પત્તિં. કરુણાગહણેન અત્તાધિપતિતા, પઞ્ઞાગહણેન ધમ્માધિપતિતા. કરુણાગહણેન લોકનાથભાવો, પઞ્ઞાગહણેન અત્તનાથભાવો. તથા કરુણાગહણેન પુબ્બકારિભાવો, પઞ્ઞાગહણેન કતઞ્ઞુતા. તથા કરુણાગહણેન અપરન્તપતા, પઞ્ઞાગહણેન અનત્તન્તપતા. કરુણાગહણેન વા બુદ્ધકરધમ્મસિદ્ધિ, પઞ્ઞાગહણેન બુદ્ધભાવસિદ્ધિ. તથા કરુણાગહણેન પરેસં તારણં, પઞ્ઞાગહણેન સયં તરણં. તથા કરુણાગહણેન સબ્બસત્તેસુ અનુગ્ગહચિત્તતા, પઞ્ઞાગહણેન સબ્બધમ્મેસુ વિરત્તચિત્તતા દસ્સિતા હોતિ.

સબ્બેસઞ્ચ બુદ્ધગુણાનં કરુણા આદિ તન્નિદાનભાવતો, પઞ્ઞા પરિયોસાનં તતો ઉત્તરિ કરણીયાભાવતો. ઇતિ આદિપરિયોસાનદસ્સનેન સબ્બે બુદ્ધગુણા દસ્સિતા હોન્તિ. તથા કરુણાગહણેન સીલક્ખન્ધપુબ્બઙ્ગમો સમાધિક્ખન્ધો દસ્સિતો હોતિ. કરુણાનિદાનઞ્હિ સીલં તતો પાણાતિપાતાદિવિરતિપ્પવત્તિતો, સા ચ ઝાનત્તયસમ્પયોગિનીતિ. પઞ્ઞાવચનેન પઞ્ઞાક્ખન્ધો. સીલઞ્ચ સબ્બબુદ્ધગુણાનં આદિ, સમાધિ મજ્ઝે, પઞ્ઞા પરિયોસાનન્તિ એવમ્પિ આદિમજ્ઝપરિયોસાનકલ્યાણદસ્સનેન સબ્બે બુદ્ધગુણા દસ્સિતા હોન્તિ નયતો દસ્સિતત્તા. એસો એવ હિ નિરવસેસતો બુદ્ધગુણાનં દસ્સનુપાયો, યદિદં નયગ્ગાહણં. અઞ્ઞથા કો નામ સમત્થો ભગવતો ગુણે અનુપદં નિરવસેસતો દસ્સેતું. તેનેવાહ –

> ‘‘બુદ્ધોપિ બુદ્ધસ્સ ભણેય્ય વણ્ણં;
> કપ્પમ્પિ ચે અઞ્ઞમભાસમાનો.
>
> ખીયેથ કપ્પો ચિરદીઘમન્તરે;
> વણ્ણો ન ખીયેથ તથાગતસ્સા’’તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૦૫; ૩.૧૪૧; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૪૨૫; ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૫૩; અપ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૭.૨૦; બુ॰ વં॰ અટ્ઠ॰ ૪.૪; ચરિયા॰ અટ્ઠ॰ ૩.૧૨૨ પકિણ્ણકકથા);

તેનેવ ચ આયસ્મતા સારિપુત્તત્થેરેનપિ બુદ્ધગુણપરિચ્છેદનં પતિ અનુયુત્તેન ‘‘નો હેતં, ભન્તે’’તિ પટિક્ખિપિત્વા ‘‘અપિચ મે, ભન્તે, ધમ્મન્વયો વિદિતો’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૪૬) વુત્તં.

૨. એવં સઙ્ખેપેન સકલસબ્બઞ્ઞુગુણેહિ ભગવન્તં અભિત્થવિત્વા ઇદાનિ સદ્ધમ્મં થોમેતું ‘‘**બુદ્ધોપી**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **બુદ્ધો**તિ કત્તુનિદ્દેસો. **બુદ્ધભાવ**ન્તિ કમ્મનિદ્દેસો. **ભાવેત્વા સચ્છિકત્વા**તિ ચ પુબ્બકાલકિરિયાનિદ્દેસો . **ય**ન્તિ અનિયમતો કમ્મનિદ્દેસો. **ઉપગતો**તિ અપરકાલકિરિયાનિદ્દેસો. **વન્દે**તિ કિરિયાનિદ્દેસો. **ત**ન્તિ નિયમનં. **ધમ્મ**ન્તિ વન્દનકિરિયાય કમ્મનિદ્દેસો. **ગતમલં અનુત્તર**ન્તિ ચ તબ્બિસેસનં.

તત્થ બુદ્ધસદ્દસ્સ તાવ ‘‘બુજ્ઝિતા સચ્ચાનીતિ બુદ્ધો, બોધેતા પજાયાતિ બુદ્ધો’’તિઆદિના **નિદ્દેસનયેન** (મહાનિ॰ ૧૯૨; ચૂળનિ॰ ૯૭) અત્થો વેદિતબ્બો. અથ વા સવાસનાય અઞ્ઞાણનિદ્દાય અચ્ચન્તવિગમતો, બુદ્ધિયા વા વિકસિતભાવતો બુદ્ધવાતિ **બુદ્ધો** જાગરણવિકસનત્થવસેન. અથ વા કસ્સચિપિ ઞેય્યધમ્મસ્સ અનવબુદ્ધસ્સ અભાવેન ઞેય્યવિસેસસ્સ કમ્મભાવેન અગ્ગહણતો કમ્મવચનિચ્છાય અભાવેન અવગમનત્થવસેનેવ કત્તુનિદ્દેસો લબ્ભતીતિ બુદ્ધવાતિ **બુદ્ધો** યથા ‘‘દિક્ખિતો ન દદાતી’’તિ. અત્થતો પન પારમિતાપરિભાવિતો સયમ્ભુઞાણેન સહ વાસનાય વિહતવિદ્ધસ્તનિરવસેસકિલેસો મહાકરુણાસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદિઅપરિમેય્યગુણગણાધારો ખન્ધસન્તાનો બુદ્ધો. યથાહ –

> ‘‘બુદ્ધોતિ યો સો ભગવા સયમ્ભૂ. અનાચરિયકો પુબ્બે અનનુસ્સુતેસુ ધમ્મેસુ સામં સચ્ચાનિ અભિસમ્બુજ્ઝિ, તત્થ ચ સબ્બઞ્ઞુતં પત્તો બલેસુ ચ વસીભાવ’’ન્તિ (મહાનિ॰ ૧૯૨; ચૂળનિ॰ ૯૭; પટિ॰ મ॰ ૩.૧૬૧).

અપિ-સદ્દો સમ્ભાવને. તેન ‘‘એવં ગુણવિસેસયુત્તો સોપિ નામ ભગવા’’તિ વક્ખમાનગુણે ધમ્મે સમ્ભાવનં દીપેતિ. **બુદ્ધભાવ**ન્તિ સમ્માસમ્બોધિં. **ભાવેત્વા**તિ ઉપ્પાદેત્વા વડ્ઢેત્વા ચ. **સચ્છિકત્વા**તિ પચ્ચક્ખં કત્વા. **ઉપગતો**તિ પત્તો, અધિગતોતિ અત્થો. એતસ્સ ‘‘બુદ્ધભાવ’’ન્તિ એતેન સમ્બન્ધો. **ગતમલ**ન્તિ વિગતમલં, નિદ્દોસન્તિ અત્થો. **વન્દે**તિ પણમામિ, થોમેમિ વા. **અનુત્તર**ન્તિ ઉત્તરરહિતં, લોકુત્તરન્તિ અત્થો. **ધમ્મ**ન્તિ

યથાનુસિટ્ઠં પટિપજ્જમાને અપાયતો ચ સંસારતો ચ અપતમાને કત્વા ધારેતીતિ ધમ્મો. અયઞ્હેત્થ સઙ્ખેપત્થો – એવં વિવિધગુણગણસમન્નાગતો બુદ્ધોપિ ભગવા યં અરિયમગ્ગસઙ્ખાતં ધમ્મં ભાવેત્વા, ફલનિબ્બાનસઙ્ખાતં પન સચ્છિકત્વા અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અધિગતો, તમેતં બુદ્ધાનમ્પિ બુદ્ધભાવહેતુભૂતં સબ્બદોસમલરહિતં અત્તનો ઉત્તરિતરાભાવેન અનુત્તરં પટિવેધસદ્ધમ્મં નમામીતિ. પરિયત્તિસદ્ધમ્મસ્સાપિ તપ્પકાસનત્તા ઇધ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો.

અથ વા ''અભિધમ્મનયસમુદ્દં અધિગચ્છિ, તીણિ પિટકાનિ સમ્મસી''તિ ચ અટ્ઠકથાયં વુત્તત્તા પરિયત્તિધમ્મસ્સપિ સચ્છિકિરિયાસમ્મસનપરિયાયો લબ્ભતીતિ સોપિ ઇધ વુત્તો એવાતિ દટ્ઠબ્બં. તથા ''યં ધમ્મં ભાવેત્વા સચ્ચિકત્વા''તિ ચ વુત્તત્તા બુદ્ધકરધમ્મભૂતાહિ પારમિતાહિ સહ પુબ્બભાગે અધિસીલસિક્ખાદયોપિ ઇધ ધમ્મસદ્દેન સઙ્ગહિતાતિ વેદિતબ્બં. તાપિ હિ મલપટિપક્ખતાય ગતમલા અનઞ્ઞસાધારણતાય અનુત્તરા ચાતિ. તથા હિ સત્તાનં સકલવટ્ટદુક્ખનિસ્સરણત્થાય કતમહાભિનીહારો મહાકરુણાધિવાસપેસલજ્ઝાસયો પઞ્ઞાવિસેસપરિધોતનિમ્મલાનં દાનદમસંયમાદીનં ઉત્તમધમ્માનં સતસહસ્સાધિકાનિ કપ્પાનં ચત્તારિ અસઙ્ખ્યેય્યાનિ સક્કચ્ચં નિરન્તરં નિરવસેસાનં ભાવનાપચ્ચક્ખકરણેહિ કમ્માદીસુ અધિગતવસીભાવો અચ્છરિયાચિન્તેય્યમહાનુભાવો અધિસીલાધિચિત્તાનં પરમુક્કંસપારમિપ્પત્તો ભગવા પચ્ચયાકારે ચતુવીસતિકોટિસતસહસ્સમુખેન મહાવજિરઞાણં પેસેત્વા અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધોતિ.

એત્થ ચ ''ભાવેત્વા''તિ એતેન વિજ્જાસમ્પદાય ધમ્મં થોમેતિ, ''સચ્છિકત્વા''તિ એતેન વિમુત્તિસમ્પદાય. તથા પઠમેન ઝાનસમ્પદાય, દુતિયેન વિમોક્ખસમ્પદાય. પઠમેન વા સમાધિસમ્પદાય, દુતિયેન સમાપત્તિસમ્પદાય. અથ વા પઠમેન ખયેઞાણભાવેન, દુતિયેન અનુપ્પાદેઞાણભાવેન. પુરિમેન વા વિજ્જૂપમતાય, દુતિયેન વજિરૂપમતાય. પુરિમેન વા વિરાગસમ્પત્તિયા, દુતિયેન નિરોધસમ્પત્તિયા. તથા પઠમેન નિય્યાનભાવેન, દુતિયેન નિસ્સરણભાવેન. પઠમેન વા હેતુભાવેન, દુતિયેન અસઙ્ખતભાવેન. પઠમેન વા દસ્સનભાવેન, દુતિયેન વિવેકભાવેન. પઠમેન વા અધિપતિભાવેન, દુતિયેન અમતભાવેન ધમ્મં થોમેતિ. અથ વા ''યં ધમ્મં ભાવેત્વા બુદ્ધભાવં ઉપગતો''તિ એતેન સ્વાક્ખાતતાય ધમ્મં થોમેતિ. ''સચ્છિકત્વા''તિ એતેન સન્દિટ્ઠિકતાય. તથા પુરિમેન અકાલિકતાય, પચ્છિમેન એહિપસ્સિકતાય. પુરિમેન વા ઓપનેય્યિકતાય, પચ્છિમેન પચ્ચત્તં વેદિતબ્બતાય ધમ્મં થોમેતિ. ''ગતમલ''ન્તિ ઇમિના સંકિલેસાભાવદીપનેન ધમ્મસ્સ પરિસુદ્ધતં દસ્સેતિ, ''અનુત્તર''ન્તિ એતેન અઞ્ઞસ્સ વિસિટ્ઠસ્સ અભાવદીપનેન વિપુલપરિપુણ્ણતં. પઠમેન વા પહાનસમ્પદં ધમ્મસ્સ દસ્સેતિ, દુતિયેન સભાવસમ્પદં. ભાવેતબ્બતાય વા ધમ્મસ્સ ગતમલભાવો યોજેતબ્બો . ભાવનાગુણેન હિ સો દોસાનં સમુગ્ઘાતકો હોતીતિ. સચ્છિકાતબ્બભાવેન અનુત્તરભાવો યોજેતબ્બો. સચ્છિકિરિયાનિબ્બત્તિતો હિ તદુત્તરિકરણીયાભાવતો અનઞ્ઞસાધારણતાય અનુત્તરોતિ. તથા ''ભાવેત્વા''તિ એતેન સહ પુબ્બભાગસીલાદીહિ સેક્ખા સીલસમાધિપઞ્ઞાક્ખન્ધા દસ્સિતા હોન્તિ, ''સચ્છિકત્વા''તિ એતેન સહ અસઙ્ખતાય ધાતુયા અસેક્ખા સીલસમાધિપઞ્ઞાક્ખન્ધા દસ્સિતા હોન્તીતિ.

૩. એવં સઙ્ખેપેનેવ સબ્બધમ્મગુણેહિ સદ્ધમ્મં અભિત્થવિત્વા ઇદાનિ અરિયસઙ્ઘં થોમેતું "**સુગતસ્સા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **સુગતસ્સા**તિ સમ્બન્ધનિદ્દેસો, તસ્સ ''પુત્તાન''ન્તિ એતેન સમ્બન્ધો. **ઓરસાન**ન્તિ પુત્તવિસેસનં. **મારસેનમથનાન**ન્તિ ઓરસપુત્તભાવે કારણનિદ્દેસો. તેન કિલેસપ્પહાનમેવ ભગવતો ઓરસપુત્તભાવે કારણં અનુજાનાતીતિ દસ્સેતિ. **અટ્ઠન્ન**ન્તિ ગણનપરિચ્છેદનિદ્દેસો. તેન સતિપિ તેસં સત્તવિસેસભાવેન અનેકસહસ્સસઙ્ખાભાવે ઇમં ગણનપરિચ્છેદં નાતિવત્તન્તીતિ દસ્સેતિ મગ્ગટ્ઠફલટ્ઠભાવાનાતિવત્તનતો. **સમૂહ**ન્તિ

સમુદાયનિદ્દેસો. **અરિયસઙ્ઘ**ન્તિ ગુણવિસિટ્ઠસઙ્ઘાટભાવનિદ્દેસો. તેન અસભિપિ અરિયપુગ્ગલાનં કાયસામગ્ગિયં અરિયસઙ્ઘભાવં દસ્સેતિ દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞેન સંહતભાવતો.

તત્થ ઉરસિ ભવા જાતા સંવદ્ધા ચ ઓરસા. યથા હિ સત્તાનં ઓરસપુત્તા અત્તજાતતાય પિતુ સન્તકસ્સ દાયજ્જસ્સ વિસેસેન ભાગિનો હોન્તિ, એવમેવ તેપિ અરિયપુગ્ગલા સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ ધમ્મસ્સવનન્તે અરિયાય જાતિયા જાતતાય ભગવતો સન્તકસ્સ વિમુત્તિસુખસ્સ અરિયધમ્મરતનસ્સ ચ એકન્તભાગિનોતિ ઓરસા વિય **ઓરસા**. અથ વા ભગવતો ધમ્મદેસનાનુભાવેન અરિયભૂમિં ઓક્કમમાના ઓક્કન્તા ચ અરિયસાવકા ભગવતો ઉરેન વાયામજનિતાભિજાતિતાય નિપ્પરિયાયેન ''ઓરસપુત્તા''તિ વત્તબ્બતં અરહન્તિ. સાવકેહિ પવત્તિયમાનાપિ હિ ધમ્મદેસના ''ભગવતો ધમ્મદેસના''ઇચ્ચેવ વુચ્ચતિ તંમૂલિકત્તા લક્ખણાદિવિસેસાભાવતો ચ.

યદિપિ અરિયસાવકાનં અરિયમગ્ગાધિગમસમયે ભગવતો વિય તદન્તરાય કરણત્થં દેવપુત્તમારો, મારવાહિની વા ન એકન્તેન અપસાદેતિ, તેહિ પન અપસાદેતબ્બતાય કારણે વિમથિતે તેપિ વિમથિતા એવ નામ હોન્તીતિ આહ – ''**મારસેનમથનાન**''ન્તિ. ઇમસ્મિં પનત્થે ''મારમારસેનમથનાન''ન્તિ વત્તબ્બે ''મારસેનમથનાન''ન્તિ એકદેસસરૂપેકસેસો કતોતિ દટ્ઠબ્બં. અથ વા ખન્ધાભિસઙ્ખારમારાનં વિય દેવપુત્તમારસ્સપિ ગુણમારણે સહાયભાવૂપગમનતો કિલેસબલકાયો ''સેના''તિ વુચ્ચતિ. યથાહ ''કામા તે પઠમા સેના''તિઆદિ (સુ॰ નિ॰ ૪૩૮; મહાનિ॰ ૨૮, ૬૮, ૧૪૯). સા ચ તેહિ દિયડ્ઢસહસ્સભેદા અનન્તભેદા વા કિલેસવાહિની સતિધમ્મવિચયવીરિયસમથાદિગુણપહરણેહિ ઓધિસો વિમથિતા વિહતા વિદ્ધસ્તા ચાતિ **મારસેનમથના**, અરિયસાવકા. એતેન તેસં ભગવતો અનુજાતપુત્તતં દસ્સેતિ.

આરકત્તા કિલેસેહિ, અનયે ન ઇરિયનતો, અયે ચ ઇરિયનતો અરિયા નિરુત્તિનયેન. અથ વા સદેવકેન લોકેન ''સરણ''ન્તિ અરણીયતો ઉપગન્તબ્બતો ઉપગતાનઞ્ચ તદત્થસિદ્ધિતો અરિયા, અરિયાનં સઙ્ઘોતિ અરિયસઙ્ઘો, અરિયો ચ સો સઙ્ઘો ચાતિ વા અરિયસઙ્ઘો, તં **અરિયસઙ્ઘં**. ભગવતો અપરભાગે બુદ્ધધમ્મરતનાનમ્પિ સમધિગમો સઙ્ઘરતનાધીનોતિ અરિયસઙ્ઘસ્સ બહૂપકારતં દસ્સેતું ઇધેવ ''**સિરસા વન્દે**''તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

એત્થ ચ ''સુગતસ્સ ઓરસાનં પુત્તાન''ન્તિ એતેન અરિયસઙ્ઘસ્સ પભવસમ્પદં દસ્સેતિ, ''મારસેનમથનાન''ન્તિ એતેન પહાનસમ્પદં સકલસંકિલેસપ્પહાનદીપનતો. ''અટ્ઠન્નમ્પિ સમૂહ''ન્તિ એતેન ઞાણસમ્પદં મગ્ગટ્ઠફલટ્ઠભાવદીપનતો. ''અરિયસઙ્ઘ''ન્તિ એતેન પભાવસમ્પદં દસ્સેતિ સબ્બસઙ્ઘાનં અગ્ગભાવદીપનતો. અથ વા ''સુગતસ્સ ઓરસાનં પુત્તાન''ન્તિ અરિયસઙ્ઘસ્સ વિસુદ્ધનિસ્સયભાવદીપનં, ''મારસેનમથનાન''ન્તિ સમ્માઉજુઞાયસામીચિપ્પટિપન્નભાવદીપનં, ''અટ્ઠન્નમ્પિ સમૂહ''ન્તિ આહુનેય્યાદિભાવદીપનં, ''અરિયસઙ્ઘ''ન્તિ અનુત્તરપુઞ્ઞક્ખેત્તભાવદીપનં. તથા ''સુગતસ્સ ઓરસાનં પુત્તાન''ન્તિ એતેન અરિયસઙ્ઘસ્સ લોકુત્તરસરણગમનસબ્ભાવં દીપેતિ. લોકુત્તરસરણગમનેન હિ તે ભગવતો ઓરસપુત્તા જાતા. ''મારસેનમથનાન''ન્તિ એતેન અભિનીહારસમ્પદાસિદ્ધં પુબ્બભાગે સમ્માપટિપત્તિં દસ્સેતિ. કતાભિનીહારા હિ સમ્માપટિપન્ના મારં મારપરિસં વા અભિવિજિનન્તિ. ''અટ્ઠન્નમ્પિ સમૂહ''ન્તિ એતેન પટિવિદ્ધસ્તવિપક્ખે સેક્ખાસેક્ખધમ્મે દસ્સેતિ પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન મગ્ગફલધમ્માનં પકાસિતત્તા. ''અરિયસઙ્ઘ''ન્તિ અગ્ગદક્ખિણેય્યભાવં દસ્સેતિ. સરણગમનઞ્ચ સાવકાનં સબ્બગુણાનં આદિ, સપુબ્બભાગપટિપદા સેક્ખા સીલક્ખન્ધાદયો મજ્ઝે, અસેક્ખા સીલક્ખન્ધાદયો પરિયોસાનન્તિ આદિમજ્ઝપરિયોસાનકલ્યાણા સઙ્ખેપતો સબ્બે અરિયસઙ્ઘગુણા પકાસિતા હોન્તિ.

૪. એવં ગાથાત્તયેન સઙ્ખેપતો સકલગુણસંકિત્તનમુખેન રતનત્તયસ્સ પણામં કત્વા ઇદાનિ તંનિપચ્ચકારં યથાધિપ્પેતે પયોજને પરિણામેન્તો "**ઇતિ મે**"તિઆદિમાહ. તત્થ રતિજનનટ્ઠેન **રતનં**, બુદ્ધધમ્મસઙ્ઘા. તેસઞ્હિ "ઇતિપિ સો ભગવા"તિઆદિના યથાભૂતગુણે આવજ્જેન્તસ્સ અમતાધિગમહેતુભૂતં અનપ્પકં પીતિપામોજ્જં ઉપ્પજ્જતિ. યથાહ –

"યસ્મિં મહાનામ, સમયે અરિયસાવકો તથાગતં અનુસ્સરતિ, નેવસ્સ તસ્મિં સમયે રાગપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ન દોસ...પે॰... ન મોહપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ...પે॰... ઉજુગતચિત્તો ખો મહાનામ, અરિયસાવકો લભતિ અત્થવેદં, લભતિ ધમ્મવેદં, લભતિ ધમ્મૂપસંહિતં પામોજ્જં, પમુદિતસ્સ પીતિ જાયતી"તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦; ૧૧.૧૧).

ચિત્તીકતાદિભાવો વા રતનટ્ઠો. વુત્તઞ્હેતં –

"ચિત્તીકતં મહગ્ઘઞ્ચ, અતુલં દુલ્લભદસ્સનં;
અનોમસત્તપરિભોગં, રતનં તેન વુચ્ચતી"તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૩; સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૫.૨૨૩; ખુ॰ પા॰ અટ્ઠ॰ ૬.૩; સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૨૬; મહાનિ॰ અટ્ઠ॰ ૫૦);

ચિત્તિકતભાવાદયો ચ અનઞ્ઞસાધારણા બુદ્ધાદીસુ એવ લબ્ભન્તીતિ.

વન્દનાવ **વન્દનામયં** યથા "દાનમયં સીલમય"ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૦૫; ઇતિવુ॰ ૬૦). વન્દના ચેત્થ કાયવાચાચિત્તેહિ તિણ્ણં રતનાનં ગુણનિન્નતા, થોમના વા. પુજ્જભવફલનિબ્બત્તનતો **પુઞ્ઞં**, અત્તનો સન્તાનં પુનાતીતિ વા. **સુવિહતન્તરાયો**તિ સુટ્ઠુ વિહતન્તરાયો. એતેન અત્તનો પસાદસમ્પત્તિયા રતનત્તયસ્સ ચ ખેત્તભાવસમ્પત્તિયા તં પુઞ્ઞં અત્થપ્પકાસનસ્સ ઉપઘાતકઉપદ્દવાનં વિહનને સમત્થન્તિ દસ્સેતિ. **હુત્વા**તિ પુબ્બકાલકિરિયા. તસ્સ "અત્થં પકાસયિસ્સામી"તિ એતેન સમ્બન્ધો. **તસ્સા**તિ યં રતનત્તયવન્દનામયં પુઞ્ઞં, તસ્સ. **આનુભાવેના**તિ બલેન.

૫. એવં રતનત્તયસ્સ નિપચ્ચકારે પયોજનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ યસ્સા ધમ્મદેસનાય અત્થં સંવણ્ણેતુકામો, તસ્સા તાવ ગુણાભિત્થવનવસેન ઉપઞ્ઞાપનત્થં "**મજ્ઝિમપમાણસુત્તઙ્કિતસ્સા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **મજ્ઝિમપમાણસુત્તઙ્કિતસ્સા**તિ નાતિદીઘનાતિખુદ્દકપમાણેહિ સુત્તન્તેહિ લક્ખિતસ્સ. યથા હિ દીઘાગમે દીઘપમાણાનિ સુત્તાનિ, યથા ચ સંયુત્તઙ્ગુત્તરાગમેસુ દ્વીસુ ખુદ્દકપમાણાનિ, ન એવં ઇધ. ઇધ પન પમાણતો મજ્ઝિમાનિ સુત્તાનિ. તેન વુત્તં "**મજ્ઝિમપમાણસુત્તઙ્કિતસ્સા**તિ નાતિદીઘનાતિખુદ્દકપમાણેહિ સુત્તન્તેહિ લક્ખિતસ્સતિ અત્થો"તિ. એતેન "મજ્ઝિમો"તિ અયં ઇમસ્સ અત્થાનુગતસમઞ્ઞાતિ દસ્સેતિ. નનુ ચ સુત્તાનિ એવ આગમો, કસ્સ પન સુત્તેહિ અઙ્કનન્તિ? સચ્ચમેતં પરમત્થતો, સુત્તાનિ પન ઉપાદાય પઞ્ઞત્તો આગમો. યથેવ હિ અત્થબ્યઞ્જનસમુદાયે "સુત્ત"ન્તિ વોહારો, એવં સુત્તસમુદાયે અયં "આગમો"તિ વોહારો. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં સાસને. આગમિસ્સન્તિ એત્થ, એતેન એતસ્મા વા અત્તત્થપરત્થાદયોતિ આગમો, આદિકલ્યાણાદિગુણસમ્પત્તિયા ઉત્તમટ્ઠેન તંતંઅભિપત્થિતસમિદ્ધિહેતુતાય પણ્ડિતેહિ વરિતબ્બતો વરો, આગમો ચ સો વરો ચાતિ આગમવરો. આગમસમ્મતેહિ વા વરોતિ આગમવરો, મજ્ઝિમો ચ સો આગમવરો ચાતિ **મજ્ઝિમાગમવરો**, તસ્સ.

બુદ્ધાનં અનુબુદ્ધાનં **બુદ્ધાનુબુદ્ધા**, બુદ્ધાનં સચ્ચપટિવેધં અનુગમ્મ પટિવિદ્ધસચ્ચા અગ્ગસાવકાદયો અરિયા. તેહિ અત્થસંવણ્ણનાગુણસંવણ્ણનાનં વસેન **સંવણ્ણિતસ્સ**. અથ વા બુદ્ધા ચ અનુબુદ્ધા ચ બુદ્ધાનુબુદ્ધાતિ યોજેતબ્બં. સમ્માસમ્બુદ્ધેનેવ હિ વિનયસુત્તાભિધમ્માનં પકિણ્ણકદેસનાદિવસેન યો પઠમં અત્થો વિભત્તો, સો એવ પચ્છા તસ્સ તસ્સ સંવણ્ણનાવસેન સઙ્ગીતિકારેહિ સઙ્ગહં આરોપિતોતિ. **પરવાદમથનસ્સા**તિ અઞ્ઞતિત્થિયાનં વાદનિમ્મથનસ્સ, તેસં દિટ્ઠિગતભઞ્જનસ્સાતિ અત્થો. અયઞ્હિ આગમો મૂલપરિયાયસુત્તસબ્બાસવસુત્તાદીસુ દિટ્ઠિગતિકાનં દિટ્ઠિગતદોસવિભાવનતો **સચ્ચકસુત્તં** (મ॰ નિ॰ ૧.૩૫૩) **ઉપાલિસુત્તા**દીસુ (મ॰ નિ॰ ૨.૫૬) સચ્ચકાદીનં મિચ્છાવાદનિમ્મથનદીપનતો વિસેસતો ''પરવાદમથનો''તિ થોમિતોતિ. સંવણ્ણનાસુ ચાયં આચરિયસ્સ પકતિ, યા તંતંસંવણ્ણનાસુ આદિતો તસ્સ તસ્સ સંવણ્ણેતબ્બસ્સ ધમ્મસ્સ વિસેસગુણકિત્તનેન થોમના. તથા હિ **સુમઙ્ગલવિલાસિનીસારત્થપકાસિનીમનોરથપૂરણીસુ અટ્ઠસાલિનીઆદીસુ** ચ યથાક્કમં ''સદ્ધાવહગુણસ્સ, ઞાણપ્પભેદજનનસ્સ, ધમ્મકથિકપુઙ્ગવાનં વિચિત્તપટિભાનજનનસ્સ, તસ્સ ગમ્ભીરઞાણેહિ ઓગાળ્હસ્સ અભિણ્હસો નાનાનયવિચિત્તસ્સ અભિધમ્મસ્સા''તિઆદિના થોમના કતા.

૬. અત્થો કથીયતિ એતાયાતિ અત્થકથા, સા એવ **અટ્ઠકથા** ત્થ-કારસ્સ ટ્ઠ-કારં કત્વા યથા ''દુક્ખસ્સ પીળનટ્ઠો''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૭; ૨.૮) **આદિતો**તિઆદિમ્હિ પઠમસઙ્ગીતિયં. છળભિઞ્ઞતાય પરમેન ચિત્તિસ્સરિયભાવેન સમન્નાગતત્તા ઝાનાદીસુ પઞ્ચવિધવસિતાસબ્ભાવતો ચ **વસિનો**, થેરા મહાકસ્સપાદયો. તેસં **સતેહિ પઞ્ચહિ**. **યા**તિ યા અટ્ઠકથા. **સઙ્ગીતા**તિ અત્થં પકાસેતું યુત્તટ્ઠાને ''અયં એતસ્સ અત્થો, અયં એતસ્સ અત્થો''તિ સઙ્ગહેત્વા વુત્તા. **અનુસઙ્ગીતા ચ** યસત્થેરાદીહિ પચ્છાપિ દુતિયતતિયસઙ્ગીતીસુ. ઇમિના અત્તનો સંવણ્ણનાય આગમનસુદ્ધિં દસ્સેતિ.

૭. સીહસ્સ લાનતો ગહણતો **સીહળો**, સીહકુમારો. તંવંસજાતતાય તમ્બપણ્ણિદીપે ખત્તિયાનં, તેસં નિવાસતાય તમ્બપણ્ણિદીપસ્સ ચ સીહળભાવો વેદિતબ્બો. **આભતા**તિ જમ્બુદીપતો આનીતા. **અથા**તિ પચ્છા. અપરભાગે હિ નિકાયન્તરલદ્ધીહિ અસઙ્કરત્થં સીહળભાસાય અટ્ઠકથા ઠપિતાતિ. તેન મૂલટ્ઠકથા સબ્બસાધારણા ન હોતીતિ ઇદં અત્થપ્પકાસનં એકન્તેન કરણીયન્તિ દસ્સેતિ. તેનેવાહ ''**દીપવાસીનમત્થાયા**''તિ. તત્થ **દીપવાસીન**ન્તિ જમ્બુદીપવાસીનં, સીહળદીપવાસીનં વા અત્થાય સીહળભાસાય ઠપિતાતિ યોજના.

૮. **અપનેત્વાના**તિ કઞ્ચુકસદિસં સીહળભાસં અપનેત્વા. **તતો**તિ અટ્ઠકથાતો. **અહ**ન્તિ અત્તાનં નિદ્દિસતિ, **મનોરમં ભાસ**ન્તિ માગધભાસં. સા હિ સભાવનિરુત્તિભૂતા પણ્ડિતાનં મનં રમયતીતિ. તેનેવાહ ''**તન્તિનયાનુચ્છવિક**''ન્તિ, પાળિગતિયા અનુલોમિકં પાળિભાસાયાનુવિધાયિનિન્તિ અત્થો. **વિગતદોસ**ન્તિ અસભાવનિરુત્તિભાસન્તરરહિતં.

૯. **સમયં અવિલોમેન્તો**તિ સિદ્ધન્તં અવિરોધેન્તો. એતેન અત્થદોસાભાવમાહ. અવિરુદ્ધત્તા એવ હિ થેરવાદાપિ ઇધ પકાસીયિસ્સન્તિ. **થેરવંસદીપાન**ન્તિ થિરેહિ સીલક્ખન્ધાદીહિ સમન્નાગતત્તા થેરા, મહાકસ્સપાદયો. તેહિ આગતા આચરિયપરમ્પરા થેરવંસો, તપ્પરિયાપન્ના હુત્વા આગમાધિગમસમ્પન્નત્તા પઞ્ઞાપજ્જોતેન તસ્સ સમુજ્જલનતો **થેરવંસદીપા**, મહાવિહારવાસિનો, તેસં. વિવિધેહિ આકારેહિ નિચ્છીયતીતિ વિનિચ્છયો, ગણ્ઠિટ્ઠાનેસુ ખીલમદ્દનાકારેન પવત્તા વિમતિચ્છેદની કથા. સુટ્ઠુ નિપુણો સણ્હો વિનિચ્છયો એતેસન્તિ **સુનિપુણવિનિચ્છયા**. અથ વા વિનિચ્છિનોતીતિ વિનિચ્છયો, યથાવુત્તત્થવિસયં ઞાણં. સુટ્ઠુ નિપુણો છેકો

વિનિચ્છયો એતેસન્તિ યોજેતબ્બં. એતેન મહાકસ્સપાદિથેરપરમ્પરાભતો, તતો એવ ચ અવિપરીતો સણ્હો સુખુમો મહાવિહારવાસીનં વિનિચ્છયોતિ તસ્સ પમાણભૂતતં દસ્સેતિ.

૧૦. **સુજનસ્સ ચા**તિ **ચ**-સદ્દો સમ્પિણ્ડનત્થો. તેન ''ન કેવલં જમ્બુદીપવાસીનમેવ અત્થાય, અથ ખો સાધુજનતોસનત્થઞ્ચા''તિ દસ્સેતિ. તેન ચ ''તમ્બપણ્ણિદીપવાસીનમ્પિ અત્થાયા''તિ અયમત્થો સિદ્ધો હોતિ ઉગ્ગહણાદિસુકરતાય તેસમ્પિ બહુકારત્તા. **ચિરટ્ઠિતત્થ**ન્તિ ચિરટ્ઠિતિઅત્થં, ચિરકાલટ્ઠિતિયાતિ અત્થો. ઇદઞ્હિ અત્થપ્પકાસનં અવિપરીતપદબ્યઞ્જનસુનિક્ખેપસ્સ અત્થસુનયસ્સ ચ ઉપાયભાવતો સદ્ધમ્મસ્સ ચિરટ્ઠિતિયા સંવત્તતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા ''દ્વેમે, ભિક્ખવે, ધમ્મા સદ્ધમ્મસ્સ ઠિતિયા અસમ્મોસાય અનન્તરધાનાય સંવત્તન્તિ. કતમે દ્વે? સુનિક્ખિત્તઞ્ચ પદબ્યઞ્જનં અત્થો ચ સુનીતો''તિ (અ॰ નિ॰ ૨.૨૦).

૧૧. યં અત્થવણ્ણનં કત્તુકામો, તસ્સા મહત્તં પરિહરિતું ''**સીલકથા**''તિઆદિ વુત્તં. તેનેવાહ ''ન તં ઇધ વિચારયિસ્સામી''તિ. અથ વા યં અટ્ઠકથં કત્તુકામો, તદેકદેસભાવેન વિસુદ્ધિમગ્ગો ગહેતબ્બોતિ કથિકાનં ઉપદેસં કરોન્તો તત્થ વિચારિતધમ્મે ઉદ્દેસવસેન દસ્સેતિ ''**સીલકથા**''તિઆદિના. તત્થ **સીલકથા**તિ ચારિત્તવારિત્તાદિવસેન સીલસ્સ વિત્થારકથા. **ધુતધમ્મા**તિ પિણ્ડપાતિકઙ્ગાદયો તેરસ કિલેસધુનનકધમ્મા. **કમ્મટ્ઠાનાનિ સબ્બાની**તિ પાળિયં આગતાનિ અટ્ઠતિંસ, અટ્ઠકથાયં દ્વેતિ નિરવસેસાનિ યોગકમ્મસ્સ ભાવનાય પવત્તિટ્ઠાનાનિ. **ચરિયાવિધાનસહિતો**તિ રાગચરિતાદીનં સભાવાદિવિધાનેન સહિતો. **ઝાનાનિ** ચત્તારિ રૂપાવચરજ્ઝાનાનિ, **સમાપત્તિયો** ચતસ્સો અરૂપસમાપત્તિયો. અટ્ઠપિ વા પટિલદ્ધમત્તાનિ **ઝાનાનિ**, સમાપજ્જનવસીભાવપ્પત્તિયા **સમાપત્તિયો**. **ઝાનાનિ** વા રૂપારૂપાવચરજ્ઝાનાનિ, **સમાપત્તિયો** ફલસમાપત્તિનિરોધસમાપત્તિયો.

૧૨. લોકિયલોકુત્તરભેદા છ અભિઞ્ઞાયો **સબ્બા અભિઞ્ઞાયો**. ઞાણવિભઙ્ગાદીસુ (વિભ॰ ૭૫૧) આગતનયેન એકવિધાદિના પઞ્ઞાય સંકલેત્વા સમ્પિણ્ડેત્વા નિચ્છયો **પઞ્ઞાસઙ્કલનનિચ્છયો**.

૧૩. પચ્ચયધમ્માનં હેતાદીનં પચ્ચયુપ્પન્નધમ્માનં હેતુપચ્ચયાદિભાવો પચ્ચયાકારો, તસ્સ દેસના **પચ્ચયાકારદેસના**, પટિચ્ચસમુપ્પાદકથાતિ અત્થો. સા પન નિકાયન્તરલદ્ધિસઙ્કરરહિતતાય સુટ્ઠુ પરિસુદ્ધા, ઘનવિનિબ્ભોગસ્સ સુદુક્કરતાય નિપુણા સણ્હસુખુમા, એકત્તનયાદિસહિતા ચ તત્થ વિચારિતાતિ આહ ''**સુપરિસુદ્ધનિપુણનયા**''તિ. પટિસમ્ભિદાદીસુ આગતનયં અવિસ્સજ્જેત્વાવ વિચારિતત્તા **અવિમુત્તતન્તિમગ્ગા**.

૧૪. **ઇતિ પન સબ્બન્તિ ઇતિ**-સદ્દો પરિસમાપને, **પન**-સદ્દો વચનાલઙ્કારે, એતં સબ્બન્તિ અત્થો. **ઇધા**તિ ઇમિસ્સા અટ્ઠકથાય. **ન તં વિચારયિસ્સામિ** પુનરુત્તિભાવતોતિ અધિપ્પાયો.

૧૫. ઇદાનિ તસ્સેવ અવિચારણસ્સ એકન્તકારણં નિદ્ધારેન્તો ''**મજ્ઝે વિસુદ્ધિમગ્ગો**''તિઆદિમાહ. તત્થ ''મજ્ઝે ઠત્વા''તિ એતેન મજ્ઝટ્ઠભાવદીપનેન વિસેસતો ચતુન્નં આગમાનં સાધારણટ્ઠકથા વિસુદ્ધિમગ્ગો, ન **સુમઙ્ગલવિલાસિની**આદયો વિય અસાધારણટ્ઠકથાતિ દસ્સેતિ. ''વિસેસતો''તિ ચ ઇદં વિનયાભિધમ્માનમ્પિ વિસુદ્ધિમગ્ગો યથારહં અત્થવણ્ણના હોતિ એવાતિ કત્વા વુત્તં.

૧૬. **ઇચ્ચેવા**તિ ઇતિ એવ. **તમ્પી**તિ વિસુદ્ધિમગ્ગમ્પિ. **એતાયા**તિ પપઞ્ચસૂદનિયા. એત્થ ચ ''સીહળદીપં આભતા''તિઆદિના અટ્ઠકથાકરણસ્સ નિમિત્તં દસ્સેતિ, ''દીપવાસીનમત્થાય, સુજનસ્સ ચ તુટ્ઠત્થં, ચિરટ્ઠિતત્થઞ્ચ ધમ્મસ્સા''તિ એતેન પયોજનં, ''મજ્ઝિમાગમવરસ્સ અત્થં પકાસયિસ્સામી''તિ એતેન પિણ્ડત્થં, ''અપનેત્વાન

તતોહં સીહળભાસ''ન્તિઆદિના, ''સીલકથા''તિઆદિના ચ કરણપ્પકારં. સીલકથાદીનં અવિચારણમ્પિ હિ ઇધ કરણપ્પકારો એવાતિ.

ગન્થારમ્ભકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિદાનકથાવણ્ણના

૧. વિભાગવન્તાનં સભાવવિભાવનં વિભાગદસ્સનમુખેનેવ હોતીતિ પઠમં તાવ પણ્ણાસવગ્ગસુત્તાદિવસેન મજ્ઝિમાગમસ્સ વિભાગં દસ્સેતું **''તત્થ મજ્ઝિમસઙ્ગીતિ નામા''**તિઆદિમાહ. તત્થ **તત્થા**તિ યં વુત્તં ''મજ્ઝિમાગમવરસ્સ અત્થં પકાસયિસ્સામી''તિ, તસ્મિં વચને. યા મજ્ઝિમાગમપરિયાયેન મજ્ઝિમસઙ્ગીતિ વુત્તા, સા પણ્ણાસાદિતો એદિસાતિ દસ્સેતિ ''મજ્ઝિમસઙ્ગીતિ નામા''તિઆદિના. **તત્થા**તિ વા ''એતાય અટ્ઠકથાય વિજાનાથ મજ્ઝિમસઙ્ગીતિયા અત્થ''ન્તિ એત્થ યસ્સા મજ્ઝિમસઙ્ગીતિયા અત્થં વિજાનાથાતિ વુત્તં, સા મજ્ઝિમસઙ્ગીતિ નામ પણ્ણાસાદિતો એદિસાતિ દસ્સેતિ. પઞ્ચ દસકા પણ્ણાસા, મૂલે આદિમ્હિ પણ્ણાસા, મૂલભૂતા વા પણ્ણાસા **મૂલપણ્ણાસા**. મજ્ઝે ભવા મજ્ઝિમા, મજ્ઝિમા ચ સા પણ્ણાસા ચાતિ **મજ્ઝિમપણ્ણાસા**. ઉપરિ ઉદ્ધં પણ્ણાસા **ઉપરિપણ્ણાસા. પણ્ણાસત્તયસઙ્ગહા**તિ પણ્ણાસત્તયપરિગ્ગણના.

અયં સઙ્ગહો નામ જાતિસઞ્જાતિકિરિયાગણનવસેન ચતુબ્બિધો. તત્થ ''યા ચાવુસો વિસાખ, સમ્માવાચા, યો ચ સમ્માકમ્મન્તો, યો ચ સમ્માઆજીવો , ઇમે ધમ્મા સીલક્ખન્ધે સઙ્ગહિતા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૨) અયં જાતિસઙ્ગહો. ''યો ચાવુસો વિસાખ, સમ્માવાયામો. યા ચ સમ્માસતિ, યો ચ સમ્માસમાધિ, ઇમે ધમ્મા સમાધિક્ખન્ધે સઙ્ગહિતા''તિ અયં સઞ્જાતિસઙ્ગહો. ''યા ચાવુસો વિસાખ, સમ્માદિટ્ઠિ, યો ચ સમ્માસઙ્કપ્પો, ઇમે ધમ્મા પઞ્ઞાક્ખન્ધે સઙ્ગહિતા''તિ અયં કિરિયાસઙ્ગહો. ''હઞ્ચિ ચક્ખાયતનં રૂપક્ખન્ધગણનં ગચ્છતિ, તેન વત રે વત્તબ્બે ચક્ખાયતનં રૂપક્ખન્ધેન સઙ્ગહિત''ન્તિ (કથા॰ ૪૭૧) અયં ગણનસઙ્ગહો. અયમેવ ચ ઇધાધિપ્પેતો. તેન વુત્તં ''પણ્ણાસત્તયસઙ્ગહાતિ પણ્ણાસત્તયપરિગ્ગણના''તિ.

વગ્ગતોતિ સમૂહતો, સો પનેત્થ દસકવસેન વેદિતબ્બો. યેભુય્યેન હિ સાસને દસકે વગ્ગવોહારો. તેનેવાહ **''એકેકાય પણ્ણાસાય પઞ્ચ પઞ્ચ વગ્ગે કત્વા''**તિ. **પન્નરસવગ્ગસમાયોગા**તિ પન્નરસવગ્ગસંયોગાતિ અત્થો. કેચિ પન સમાયોગસદ્દં સમુદાયત્થં વદન્તિ. **પદતો**તિ એત્થ અટ્ઠક્ખરો ગાથાપાદો ''પદ''ન્તિ અધિપ્પેતો, તસ્મા ''અક્ખરતો છ અક્ખરસતસહસ્સાનિ ચતુરાસીતુત્તરસતાધિકાનિ ચતુચત્તાલીસ સહસ્સાનિ ચ અક્ખરાની''તિ પાઠેન ભવિતબ્બન્તિ વદન્તિ. યસ્મા પન નવક્ખરો યાવ દ્વાદસક્ખરો ચ ગાથાપાદો સંવિજ્જતિ, તસ્મા તાદિસાનમ્પિ ગાથાનં વસેન અટ્ઠતેય્યગાથાસતં ભાણવારો હોતીતિ કત્વા **''અક્ખરતો સત્ત અક્ખરસતસહસ્સાનિ ચત્તાલીસઞ્ચ સહસ્સાનિ તેપઞ્ઞાસઞ્ચ અક્ખરાની''**તિ વુત્તં. એવઞ્હિ પદભાણવારગણનાહિ અક્ખરગણના સંસન્દતિ, નેતરથા. **ભાણવારો**તિ ચ દ્વત્તિંસક્ખરાનં ગાથાનં વસેન અટ્ઠતેય્યગાથાસતં, અયઞ્ચ અક્ખરગણના ભાણવારગણના ચ પદગણનાનુસારેન લદ્ધાતિ વેદિતબ્બા. ઇમમેવ હિ અત્થં ઞાપેતું સુત્તગણનાનન્તરં ભાણવારે અગણેત્વા પદાનિ ગણિતાનિ. તત્રિદં વુચ્ચતિ –

> ''ભાણવારા યથાપિ હિ, મજ્ઝિમસ્સ પકાસિતા;
> ઉપડ્ઢભાણવારો ચ, તેવીસતિપદાધિકો.

સત્ત સતસહસ્સાનિ, અક્ખરાનં વિભાવયે;
ચત્તાલીસ સહસ્સાનિ, તેપઞ્ઞાસઞ્ચ અક્ખર’’ન્તિ.

અનુસન્ધિતોતિ દેસનાનુસન્ધિતો. એકસ્મિં એવ હિ સુત્તે પુરિમપચ્છિમાનં દેસનાભાગાનં સમ્બન્ધો અનુસન્ધાનતો અનુસન્ધિ. એત્થ ચ અત્તજ્ઝાસયાનુસન્ધિ પરજ્ઝાસયાનુસન્ધીતિ દુવિધો અજ્ઝાસયાનુસન્ધિ. સો પન કત્થચિ દેસનાય વિપ્પકતાય ધમ્મં સુણન્તાનં પુચ્છાવસેન, કત્થચિ દેસેન્તસ્સ સત્થુ સાવકસ્સ ધમ્મપટિગ્ગાહકાનઞ્ચ અજ્ઝાસયવસેન, કત્થચિ દેસેતબ્બસ્સ ધમ્મસ્સ વસેન હોતીતિ સમાસતો તિપ્પકારો. તેન વુત્તં ‘‘**પુચ્છાનુસન્ધિઅજ્ઝાસયાનુસન્ધિયથાનુસન્ધિવસેન સઙ્ખેપતો તિવિધો અનુસન્ધી**’’તિ. સઙ્ખેપેનેવ ચ ચતુબ્બિધો અનુસન્ધિ વેદિતબ્બો. તત્થ ‘‘એવં વુત્તે અઞ્ઞતરો ભિક્ખુ ભગવન્તં એતદવોચ ‘કિં નુ ખો, ભન્તે, ઓરિમં તીરં, કિં પારિમં તીરં, કો મજ્ઝે સંસીદો, કો થલે ઉસ્સાદો, કો મનુસ્સગ્ગાહો, કો અમનુસ્સગ્ગાહો, કો આવત્તગ્ગાહો, કો અન્તોપૂતિભાવો’તિ’’ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૪૧)? એવં પુચ્છન્તાનં વિસ્સજ્જેન્તેન ભગવતા પવત્તિતદેસનાવસેન **પુચ્છાનુસન્ધી** વેદિતબ્બો. ‘‘અથ ખો અઞ્ઞતરસ્સ ભિક્ખુનો એવં ચેતસો પરિવિતક્કો ઉદપાદિ ‘ઇતિ કિર ભો રૂપં અનત્તા... વેદના... સઞ્ઞા... સઙ્ખારા... વિઞ્ઞાણં અનત્તા, અનત્તકતાનિ કમ્માનિ કમત્તાનં ફુસિસ્સન્તી’તિ. અથ ખો ભગવા તસ્સ ભિક્ખુનો ચેતસા ચેતોપરિવિતક્કમઞ્ઞાય ભિક્ખૂ આમન્તેસિ ઠાનં ખો પનેતં, ભિક્ખવે, વિજ્જતિ, યં ઇધેકચ્ચો મોઘપુરિસો અવિદ્વા અવિજ્જાગતો તણ્હાધિપતેય્યેન ચેતસા સત્થુસાસનં અતિધાવિતબ્બં મઞ્ઞેય્ય ‘ઇતિ કિર ભો રૂપં અનત્તા...પે॰... ફુસિસ્સન્તી’તિ. તં કિં મઞ્ઞથ , ભિક્ખવે, રૂપં નિચ્ચં વા અનિચ્ચં વા’’તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૯૦) એવં પરેસં અજ્ઝાસયં વિદિત્વા ભગવતા પવત્તિતદેસનાવસેન **પરજ્ઝાસયાનુસન્ધિ** વેદિતબ્બો.

‘‘તસ્સ મય્હં બ્રાહ્મણ એતદહોસિ ‘યંનૂનાહં યા તા રત્તિયો અભિઞ્ઞાતા અભિલક્ખિતા ચાતુદ્દસી પઞ્ચદસી અટ્ઠમી ચ પક્ખસ્સ, તથારૂપાસુ રત્તીસુ યાનિ તાનિ આરામચેતિયાનિ વનચેતિયાનિ રુક્ખચેતિયાનિ ભિંસનકાનિ સલોમહંસાનિ, તથારૂપેસુ સેનાસનેસુ વિહરેય્યં અપ્પેવ નામાહં ભયભેરવં પસ્સેય્ય’ન્તિ’’ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૯) એવં ભગવતા, ‘‘તત્રાવુસો લોભો ચ પાપકો દોસો ચ પાપકો લોભસ્સ ચ પહાનાય દોસસ્સ ચ પહાનાય અત્થિ મજ્ઝિમા પટિપદા, ચક્ખુકરણી ઞાણકરણી ઉપસમાય અભિઞ્ઞાય સમ્બોધાય નિબ્બાનાય સંવત્તતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૩) એવં ધમ્મસેનાપતિના ચ અત્તનો અજ્ઝાસયેનેવ પવત્તિતદેસનાવસેન **અત્તજ્ઝાસયાનુસન્ધિ** વેદિતબ્બો. યેન પન ધમ્મેન આદિમ્હિ દેસના ઉટ્ઠિતા, તસ્સ અનુરૂપધમ્મવસેન વા પટિપક્ખધમ્મવસેન વા યેસુ સુત્તેસુ ઉપરિ દેસના આગચ્છતિ, તેસં વસેન **યથાનુસન્ધિ** વેદિતબ્બો. સેય્યથિદં **આકઙ્ખેય્યસુત્તે** (મ॰ નિ॰ ૧.૬૫) હેટ્ઠા સીલેન દેસના ઉટ્ઠિતા, ઉપરિ અભિઞ્ઞા આગતા. **વત્થુસુત્તે** (મ॰ નિ॰ ૧.૭૦) હેટ્ઠા કિલેસેન દેસના ઉટ્ઠિતા, ઉપરિ બ્રહ્મવિહારા આગતા. **કોસમ્બકસુત્તે** (મ॰ નિ॰ ૧.૪૯૧) હેટ્ઠા ભણ્ડનેન દેસના ઉટ્ઠિતા, ઉપરિ સારણીયધમ્મા આગતા. **કકચૂપમે** (મ॰ નિ॰ ૧.૨૨૨) હેટ્ઠા અક્ખન્તિયા વસેન દેસના ઉટ્ઠિતા, ઉપરિ કકચૂપમા આગતાતિ.

વિત્થારતો પનેત્થાતિ એવં સઙ્ખેપતો તિવિધો ચતુબ્બિધો ચ અનુસન્ધિ એત્થ એતસ્મિં મજ્ઝિમનિકાયે તસ્મિં તસ્મિં સુત્તે યથારહં વિત્થારતો વિભજિત્વા વિઞ્ઞાયમાના નવસતાધિકાનિ તીણિ અનુસન્ધિસહસ્સાનિ હોન્તિ. યથા ચેતં પણ્ણાસાદિવિભાગવચનં મજ્ઝિમસઙ્ગીતિયા સરૂપદસ્સનત્થં હોતિ, એવં પક્ખેપદોસપરિહરણત્થઞ્ચ હોતિ. એવઞ્હિ પણ્ણાસાદીસુ વવત્થિતેસુ તબ્બિનિમુત્તં કિઞ્ચિ સુત્તં યાવ એકં પદમ્પિ આનેત્વા ઇમં મજ્ઝિમસઙ્ગીતિયાતિ કસ્સચિ વત્તું ઓકાસો ન સિયાતિ.

એવં પણ્ણાસવગ્ગસુત્તભાણવારાનુસન્ધિબ્યઞ્જનતો મજ્ઝિમસઙ્ગીતિં વવત્થપેત્વા ઇદાનિ નં આદિતો પટ્ઠાય સંવણ્ણેતુકામો અત્તનો સંવણ્ણનાય તસ્સા પઠમમહાસઙ્ગીતિયં નિક્ખિત્તાનુક્કમેનેવ પવત્તભાવં દસ્સેતું “**તત્થ પણ્ણાસાસુ મૂલપણ્ણાસા આદી**”તિઆદિમાહ. તત્થ યથાપચ્ચયં તત્થ તત્થ દેસિતત્તા પઞ્ઞત્તત્તા ચ વિપ્પકિણ્ણાનં ધમ્મવિનયાનં સઙ્ગહેત્વા ગાયનં કથનં સઙ્ગીતિ, મહાવિસયત્તા પૂજનીયત્તા ચ મહતી સઙ્ગીતીતિ મહાસઙ્ગીતિ, પઠમા મહાસઙ્ગીતિ પઠમમહાસઙ્ગીતિ, તસ્સા પવત્તિતકાલો પઠમમહાસઙ્ગીતિકાલો, તસ્મિં **પઠમમહાસઙ્ગીતિકાલે**. નિદદાતિ દેસનં દેસકાલાદિવસેન અવિદિતં વિદિતં કત્વા નિદસ્સેતીતિ **નિદાનં**, યો લોકિયેહિ ‘‘ઉપોગ્ઘાતો’’તિ વુચ્ચતિ, સ્વાયમેત્થ ‘‘એવં મે સુત’’ન્તિઆદિકો ગન્થો વેદિતબ્બો, ન પન ‘‘સનિદાનાહં, ભિક્ખવે, ધમ્મં દેસેમી’’તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૨૬) વિય અજ્ઝાસયાદિદેસનુપ્પત્તિહેતુ. તેનેવાહ “**એવં મે સુતન્તિઆદિકં આયસ્મતા આનન્દેન પઠમમહાસઙ્ગીતિકાલે વુત્તં નિદાનમાદી**”તિ. કામઞ્ચેત્થ યસ્સં પઠમમહાસઙ્ગીતિયં નિક્ખિત્તાનુક્કમેન સંવણ્ણનં કત્તુકામો, સા વિત્થારતો વત્તબ્બા. **સુમઙ્ગલવિલાસિનિયં** (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.નિદાનકથાવણ્ણના) પન અત્તના વિત્થારિતત્તા તત્થેવ ગહેતબ્બાતિ ઇમિસ્સા સંવણ્ણનાય મહન્તતં પરિહરન્તો “**સા પનેસા**”તિઆદિમાહ.

નિદાનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧. મૂલપરિયાયવગ્ગો

૧. મૂલપરિયાયસુત્તવણ્ણના

અબ્ભન્તરનિદાનવણ્ણના

૧. એવં બાહિરનિદાને વત્તબ્બં અતિદિસિત્વા ઇદાનિ અબ્ભન્તરનિદાનં આદિતો પટ્ઠાય સંવણ્ણેતું "**યં પનેત**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ યસ્મા સંવણ્ણનં કરોન્તેન સંવણ્ણેતબ્બે ધમ્મે પદવિભાગં પદત્થઞ્ચ દસ્સેત્વા તતો પરં પિણ્ડત્તાદિદસ્સનવસેન સંવણ્ણના કાતબ્બા, તસ્મા પદાનિ તાવ દસ્સેન્તો "**એવન્તિ નિપાતપદ**"ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **પદવિભાગો**તિ પદાનં વિસેસો, ન પદવિગ્ગહો. અથ વા પદાનિ ચ પદવિભાગો ચ પદવિભાગો, પદવિગ્ગહો ચ પદવિભાગો ચ **પદવિભાગો**તિ વા એકસેસવસેન પદપદવિગ્ગહા પદવિભાગસદ્દેન વુત્તાતિ વેદિતબ્બં. તત્થ પદવિગ્ગહો ''સુભગઞ્ચ તં વનઞ્ચાતિ **સુભગવનં**, સાલાનં રાજા, સાલો ચ સો રાજા ચ ઇતિપિ સાલરાજા''તિઆદિવસેન સમાસપદેસુ દટ્ઠબ્બો.

અત્થતોતિ પદત્થતો. તં પન પદત્થં અત્થુદ્ધારક્કમેન પઠમં એવંસદ્દસ્સ દસ્સેન્તો "**એવં-સદ્દો તાવા**"તિઆદિમાહ. **અવધારણાદી**તિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન ઇદમત્થપુચ્છાપરિમાણાદિઅત્થાનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. તથા હિ ''એવંગતાનિ પુથુસિપ્પાયતનાનિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૬૩), એવવિધો એવમાકારો''તિ ચ આદીસુ ઇદં-સદ્દસ્સ અત્થે એવં-સદ્દો. ગત-સદ્દો હિ પકારપરિયાયો, તથા વિધાકાર-સદ્દા ચ. તથા હિ વિધયુત્તગત-સદ્દે લોકિયા પકારત્થે વદન્તિ. ''એવં સુ તે સુન્હાતા સુવિલિત્તા કપ્પિતકેસમસ્સૂ આમુક્કમણિકુણ્ડલાભરણા ઓદાતવત્થવસના પઞ્ચહિ કામગુણેહિ સમપ્પિતા સમઙ્ગીભૂતા પરિચારેન્તિ, સેય્યથાપિ ત્વં એતરહિ સાચરિયકોતિ. નો હિદં, ભો ગોતમા''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૮૬) પુચ્છાયં. ''એવંલહુપરિવત્તં (અ॰ નિ॰ ૧.૪૮) એવમાયુપરિયન્તો''તિ (પારા॰ ૧૨) ચ આદીસુ પરિમાણે.

નનુ ચ ''એવં સુ તે સુન્હાતા સુવિલિત્તા, એવમાયુપરિયન્તો''તિ એત્થ એવં-સદ્દેન પુચ્છનાકારપરિમાણાકારાનં વુત્તત્તા આકારત્થો એવ એવં-સદ્દોતિ? ન, વિસેસસબ્ભાવતો. આકારમત્તવાચકો હિ એવં-સદ્દો આકારત્થોતિ અધિપ્પેતો યથા ''એવં બ્યા ખો''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૩૪, ૩૯૬), ન પન આકારવિસેસવાચકો. એવઞ્ચ કત્વા ''એવં જાતેન મચ્ચેના''તિઆદીનિ ઉપમાદિઉદાહરણાનિ ઉપપન્નાનિ હોન્તિ. તથા હિ ''યથાપિ...પે॰... બહુ''ન્તિ (ધ॰ પ॰ ૫૩) એત્થ પુપ્ફરાસિટ્ઠાનિયતો મનુસ્સૂપપત્તિ-સપ્પુરિસૂપનિસ્સય-સદ્ધમ્મસ્સવન-યોનિસોમનસિકાર- ભોગસમ્પત્તિ-આદિદાનાદિ-પુઞ્ઞકિરિયહેતુસમુદાયતો સોભા-સુગન્ધતાદિગુણયોગતો માલાગુણસદિસિયો પહૂતા પુઞ્ઞકિરિયા મરિતબ્બસભાવતાય મચ્ચેન સત્તેન કત્તબ્બાતિ જોતિતત્તા પુપ્ફરાસિમાલાગુણાવ ઉપમા, તેસં ઉપમાકારો યથા-સદ્દેન અનિયમતો વુત્તોતિ ''એવં-સદ્દો ઉપમાકારનિગમનત્થો''તિ વત્તું યુત્તં. સો પન ઉપમાકારો નિયમિયમાનો અત્થતો ઉપમાવ હોતીતિ આહ "**ઉપમાયં આગતો**"તિ. તથા ''એવં ઇમિના આકારેન અભિક્કમિતબ્બ''ન્તિઆદિના ઉપદિસિયમાનાય સમણસારુપ્પાય આકપ્પસમ્પત્તિયા યો તત્થ ઉપદિસનાકારો, સો અત્થતો ઉપદેસો એવાતિ વુત્તં "**એવં તે...પે॰... ઉપદેસે**"તિ. તથા "**એવમેતં ભગવા, એવમેતં સુગતા**"તિ એત્થ ચ ભગવતા યથાવુત્તમત્થં અવિપરીતતો

જાનન્તેહિ કતં તત્થ સંવિજ્જમાનગુણાનં પકારેહિ હંસનં ઉદગ્ગતાકરણં સમ્પહંસનં. યો તત્થ સમ્પહંસનાકારોતિ યોજેતબ્બં.

એવમેવં પનાયન્તિ એત્થ ગરહણાકારોતિ યોજેતબ્બં, સો ચ ગરહણાકારો ''વસલી''તિઆદિખુંસનસદ્દસન્નિધાનતો ઇધ એવં-સદ્દેન પકાસિતોતિ વિઞ્ઞાયતિ. યથા ચેત્થ, એવં ઉપમાકારાદયોપિ ઉપમાદિવસેન વુત્તાનં પુપ્ફરાસિઆદિસદ્દાનં સન્નિધાનતો દટ્ઠબ્બં. **એવં, ભન્તે**તિ પન ધમ્મસ્સ સાધુકં સવનમનસિકારે સન્નિયોજિતેહિ ભિક્ખૂહિ અત્તનો તત્થ ઠિતભાવસ્સ પટિજાનનવસેન વુત્તત્તા એત્થ એવં-સદ્દો વચનસમ્પટિચ્છનત્થો વુત્તો. તેન **એવં, ભન્તે** સાધુ, ભન્તે, સુટ્ઠુ, ભન્તેતિ વુત્તં હોતિ. **એવઞ્ચ વદેહી**તિ ''યથાહં વદામિ, એવં સમણં આનન્દં વદેહી''તિ યો એવં વદનાકારો ઇદાનિ વત્તબ્બો. સો એવંસદ્દેન નિદસ્સીયતીતિ ''**નિદસ્સને**''તિ વુત્તોતિ. **એવં નો**તિ એત્થાપિ તેસં યથાવુત્તધમ્માનં અહિતદુક્ખાવહભાવે સન્નિટ્ઠાનજનનત્થં અનુમતિગહણવસેન ''સંવત્તન્તિ વા નો વા, કથં વો એત્થ હોતી''તિ પુચ્છાય કતાય ''એવં નો એત્થ હોતી''તિ વુત્તત્તા તદાકારસન્નિટ્ઠાનં એવં-સદ્દેન વિભાવિતન્તિ વિઞ્ઞાયતિ. સો પન તેસં ધમ્માનં અહિતાય દુક્ખાય સંવત્તનાકારો નિયમિયમાનો અવધારણત્થો હોતીતિ આહ ''**એવં નો એત્થ હોતીતિઆદીસુ અવધારણે**''તિ.

નાનાનયનિપુણન્તિ એકત્તનાનત્તઅબ્યાપારએવંધમ્મતાસઙ્ખાતા, નન્દિયાવત્તતિપુક્ખલસીહવિક્કીળિતઅઙ્કુસદિસાલોચનસઙ્ખાતા વા આધારાદિભેદવસેન નાનાવિધા નયા નાનાનયા, નયા વા પાળિગતિયો, તા ચ પઞ્ઞત્તિઅનુપઞ્ઞત્તિઆદિવસેન સંકિલેસભાગિયાદિલોકિયાદિતદુભયવોમિસ્સકાદિવસેન કુસલાદિવસેન ખન્ધાદિવસેન સઙ્ગહાદિવસેન સમયવિમુત્તાદિવસેન ઠપનાદિવસેન કુસલમૂલાદિવસેન તિકપ્પટ્ઠાનાદિવસેન ચ નાનપ્પકારાતિ નાનાનયા. તેહિ નિપુણં સણ્હં સુખુમન્તિ **નાનાનયનિપુણં**. આસયોવ **અજ્ઝાસયો**, તે ચ સસ્સતાદિભેદેન, તત્થ ચ અપ્પરજક્ખતાદિભેદેન અનેકે, અત્તજ્ઝાસયાદયો એવ વા સમુટ્ઠાનં ઉપ્પત્તિહેતુ એતસ્સાતિ **અનેકજ્ઝાસયસમુટ્ઠાનં**. **અત્થબ્યઞ્જનસમ્પન્નન્તિ** અત્થબ્યઞ્જનપરિપુણ્ણં ઉપનેતબ્બાભાવતો, સઙ્કાસનપકાસન-વિવરણ-વિભજન-ઉત્તાનીકરણ-પઞ્ઞત્તિવસેન છહિ અત્થપદેહિ, અક્ખર-પદબ્યઞ્જનાકારનિરુત્તિનિદ્દેસવસેન છહિ બ્યઞ્જનપદેહિ ચ સમન્નાગતન્તિ વા અત્થો દટ્ઠબ્બો.

વિવિધપાટિહારિયન્તિ એત્થ પાટિહારિયપદસ્સ વચનત્થં (ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૧; ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ નિદાનવણ્ણના; સં॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૧ દેવતાસંયુત્ત) ''પટિપક્ખહરણતો, રાગાદિકિલેસાપનયનતો ચ **પાટિહારિય**''ન્તિ વદન્તિ, ભગવતો પન પટિપક્ખા રાગાદયો ન સન્તિ, યે હરિતબ્બા. પુથુજ્જનાનમ્પિ વિગતૂપક્કિલેસે અટ્ઠગુણસમન્નાગતે ચિત્તે હતપટિપક્ખે ઇદ્ધિવિધં પવત્તતિ, તસ્મા તત્થ પવત્તવોહારેન ચ ન સક્કા ઇધ ''**પાટિહારિય**''ન્તિ વત્તું. સચે પન મહાકારુણિકસ્સ ભગવતો વેનેય્યગતા ચ કિલેસા પટિપક્ખા, તેસં હરણતો ''**પાટિહારિય**''ન્તિ વુત્તં, એવં સતિ યુત્તમેતં. અથ વા ભગવતો ચ સાસનસ્સ ચ પટિપક્ખા તિત્થિયા, તેસં હરણતો **પાટિહારિયં**. તે હિ દિટ્ઠિહરણવસેન દિટ્ઠિપકાસને અસમત્થભાવેન ચ ઇદ્ધિઆદેસનાનુસાસનીહિ હરિતા અપનીતા હોન્તીતિ . ''પટી''તિ વા અયં સદ્દો ''પચ્છા''તિ એતસ્સ અત્થં બોધેતિ ''તસ્મિં પટિપવિટ્ઠમ્હિ, અઞ્ઞો આગઞ્છિ બ્રાહ્મણો''તિઆદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૯૮૫; ચૂળનિ॰ ૪) વિય, તસ્મા સમાહિતે ચિત્તે વિગતૂપક્કિલેસે ચ કતકિચ્ચેન પચ્છા હરિતબ્બં પવત્તેતબ્બન્તિ પાટિહારિયં, અત્તનો વા ઉપક્કિલેસેસુ ચતુત્થજ્ઝાનમગ્ગેહિ હરિતેસુ પચ્છા હરણં પાટિહારિયં, ઇદ્ધિઆદેસનાનુસાસનિયો ચ વિગતૂપક્કિલેસેન કતકિચ્ચેન ચ સત્તહિતત્થં પુન પવત્તેતબ્બા, હરિતેસુ ચ અત્તનો ઉપક્કિલેસેસુ પરસત્તાનં ઉપકિલેસહરણાનિ હોન્તીતિ પાટિહારિયાનિ ભવન્તિ. પાટિહારિયમેવ **પાટિહારિયં**,

પાટિહારિયે વા ઇદ્ધિઆદેસનાનુસાસનિસમુદાયે ભવં એકમેકં **પાટિહારિય**ન્તિ વુચ્ચતિ. પાટિહારિયં વા ચતુત્થજ્ઝાનં મગ્ગો ચ પટિપક્ખહરણતો, તત્થ જાતં, તસ્મિં વા નિમિત્તભૂતે, તતો વા આગતન્તિ **પાટિહારિયં**. તસ્સ પન ઇદ્ધિઆદિભેદેન વિસયભેદેન ચ બહુવિધસ્સ ભગવતો દેસનાયં લબ્ભમાનત્તા આહ "**વિવિધપાટિહારિય**"ન્તિ.

ન અઞ્ઞથાતિ ભગવતો સમ્મુખા સુતાકારતો ન અઞ્ઞથાતિ અત્થો, ન પન ભગવતો દેસિતાકારતો. અચિન્તેય્યાનુભાવા હિ ભગવતો દેસના. એવઞ્ચ કત્વા ''સબ્બપ્પકારેન કો સમત્થો વિઞ્ઞાતુ''ન્તિ ઇદં વચનં સમત્થિતં ભવતિ, ધારણબલદસ્સનઞ્ચ ન વિરુજ્ઝતિ સુતાકારાવિરજ્ઝનસ્સ અધિપ્પેતત્તા. ન હેત્થ અત્થન્તરતાપરિહારો દ્વિન્નમ્પિ અત્થાનં એકવિસયત્તા. ઇતરથા થેરો ભગવતો દેસનાય સબ્બથા પટિગ્ગહણે સમત્થો અસમત્થો ચાતિ આપજ્જેય્યાતિ.

''યો પરો ન હોતિ, સો અત્તા''તિ એવં વુત્તાય નિયકજ્ઝત્તસઙ્ખાતાય સસન્તતિયા વત્તનતો તિવિધોપિ મે-સદ્દો કિઞ્ચાપિ એકસ્મિંયેવ અત્થે દિસ્સતિ, કરણસમ્પદાનસામિનિદ્દેસવસેન પન વિજ્જમાનં ભેદં સન્ધાયાહ "**મે-સદ્દો તીસુ અત્થેસુ દિસ્સતી**"તિ.

કિઞ્ચાપિ ઉપસગ્ગો કિરિયં વિસેસેતિ, જોતકભાવતો પન સતિપિ તસ્મિં સુતસદ્દો એવ તં તમત્થં વદતીતિ અનુપસગ્ગસ્સ સુતસદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારે સઉપસગ્ગસ્સ ગહણં ન વિરુજ્ઝતીતિ દસ્સેન્તો "**સઉપસગ્ગો ચ અનુપસગ્ગો ચા**"તિઆદિમાહ. **અસ્સા**તિ સુતસદ્દસ્સ. કમ્મભાવસાધનાનિ ઇધ સુતસદ્દે સમ્ભવન્તીતિ વુત્તં "**ઉપધારિતન્તિ વા ઉપધારણન્તિ વા અત્થો**"તિ. **મયાતિ અત્થે સતી**તિ યદા મે-સદ્દસ્સ કત્તુવસેન કરણનિદ્દેસો, તદાતિ અત્થો. **મમાતિ અત્થે સતી**તિ યદા સમ્બન્ધવસેન સામિનિદ્દેસો, તદા.

સુત-સદ્દસન્નિધાને પયુત્તેન એવં-સદ્દેન સવનકિરિયાજોતકેન ભવિતબ્બન્તિ વુત્તં "**એવન્તિ સોતવિઞ્ઞાણાદિવિઞ્ઞાણકિચ્ચનિદસ્સન**"ન્તિ. **આદિ**-સદ્દેન સમ્પટિચ્છનાદીનં પઞ્ચદ્વારિકવિઞ્ઞાણાનં તદભિનીહટાનઞ્ચ મનોદ્વારિકવિઞ્ઞાણાનં ગહણં વેદિતબ્બં. સબ્બેસમ્પિ વાક્યાનં એવ-કારત્થસહિતત્તા "**સુત**"ન્તિ એતસ્સ સુતમેવાતિ અયમત્થો લબ્ભતીતિ આહ "**અસ્સવનભાવપટિક્ખેપતો**"તિ. એતેન અવધારણેન નિરાસઙ્કતં દસ્સેતિ. યથા ચ સુતં સુતમેવાતિ નિયમેતબ્બં, તં સમ્મા સુતં હોતીતિ આહ "**અનૂનાનધિકાવિપરીતગ્ગહણનિદસ્સન**"ન્તિ. અથ વા સદ્દન્તરત્થાપોહનવસેન સદ્દો અત્થં વદતીતિ **સુત**ન્તિ અસુતં ન હોતીતિ અયમેતસ્સ અત્થોતિ વુત્તં "**અસ્સવનભાવપટિક્ખેપતો**"તિ . ઇમિના દિટ્ઠાદિવિનિવત્તનં કરોતિ. ઇદં વુત્તં હોતિ ''ન ઇદં મયા દિટ્ઠં, ન સયમ્ભુઞાણેન સચ્છિકતં, અથ ખો સુતં, તઞ્ચ ખો સમ્મદેવા''તિ. તેનેવાહ – "**અનૂનાનધિકાવિપરીતગ્ગહણનિદસ્સન**"ન્તિ. અવધારણત્થે વા **એવં**-સદ્દે અયમત્થયોજના કરીયતીતિ તદપેક્ખસ્સ સુત-સદ્દસ્સ અયમત્થો વુત્તો "**અસ્સવનભાવપટિક્ખેપતો**"તિ. તેનેવાહ "**અનૂનાનધિકાવિપરીતગ્ગહણનિદસ્સન**"ન્તિ. સવનસદ્દો ચેત્થ કમ્મત્થો વેદિતબ્બો ''સુય્યતી''તિ.

એવં સવનહેતુસુણન્તપુગ્ગલસવનવિસેસવસેન પદત્તયસ્સ એકેન પકારેન અત્થયોજનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ પકારન્તરેહિપિ તં દસ્સેતું "**તથા એવ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તસ્સા**તિ યા સા ભગવતો સમ્મુખા ધમ્મસ્સવનાકારેન પવત્તા મનોદ્વારવિઞ્ઞાણવીથિ, તસ્સા. સા હિ નાનપ્પકારેન આરમ્મણે પવત્તિતું સમત્થા. તથા ચ વુત્તં "**સોતદ્વારાનુસારેના**"તિ. **નાનપ્પકારેના**તિ વક્ખમાનાનં અનેકવિહિતાનં બ્યઞ્જનત્થગ્ગહણાનં નાનાકારેન. એતેન

ઇમિસ્સા યોજનાય આકારત્થો એવં-સદ્દો ગહિતોતિ દીપેતિ. **પવત્તિભાવપ્પકાસનન્તિ** પવત્તિયા અત્થિભાવપ્પકાસનં. **સુતન્તિ ધમ્મપ્પકાસનન્તિ** યસ્મિં આરમ્મણે વુત્તપ્પકારા વિઞ્ઞાણવીથિ નાનપ્પકારેન પવત્તા, તસ્સ ધમ્મત્તા વુત્તં, ન સુતસદ્દસ્સ ધમ્મત્થત્તા. વુત્તસ્સેવત્થસ્સ પાકટીકરણં "**અયઞ્હેત્થા**"તિઆદિ. તત્થ **વિઞ્ઞાણવીથિયાતિ** કરણત્થે કરણવચનં. **મયાતિ** કત્તુઅત્થે.

એવન્તિ નિદ્દિસિતબ્બપ્પકાસનન્તિ નિદસ્સનત્થં એવં-સદ્દં ગહેત્વા વુત્તં નિદસ્સેતબ્બસ્સ નિદ્દિસિતબ્બત્તાભાવાભાવતો. તેન એવં-સદ્દેન સકલમ્પિ સુત્તં પચ્ચામટ્ઠન્તિ દસ્સેતિ. સુત-સદ્દસ્સ કિરિયાસદ્દત્તા સવનકિરિયાય ચ સાધારણવિઞ્ઞાણપબન્ધપટિબદ્ધત્તા તત્થ ચ પુગ્ગલવોહારોતિ વુત્તં "**સુતન્તિ પુગ્ગલકિચ્ચપ્પકાસન**"ન્તિ. ન હિ પુગ્ગલવોહારરહિતે ધમ્મપબન્ધે સવનકિરિયા લબ્ભતીતિ.

યસ્સ ચિત્તસન્તાનસ્સાતિઆદિપિ આકારત્થમેવ એવં-સદ્દં ગહેત્વા પુરિમયોજનાય અઞ્ઞથા અત્થયોજનં દસ્સેતું વુત્તં. તત્થ **આકારપઞ્ઞત્તીતિ** ઉપાદાપઞ્ઞત્તિ એવ ધમ્માનં પવત્તિઆકારૂપાદાનવસેન તથા વુત્તા. **સુતન્તિ વિસયનિદ્દેસોતિ** સોતબ્બભૂતો ધમ્મો સવનકિરિયાકત્તુપુગ્ગલસ્સ સવનકિરિયાવસેન પવત્તિટ્ઠાનન્તિ કત્વા વુત્તં. ચિત્તસન્તાનવિનિમુત્તસ્સ પરમત્થતો કસ્સચિ કત્તુ અભાવેપિ સદ્દવોહારેન બુદ્ધિપરિકપ્પિતભેદવચનિચ્છાય ચિત્તસન્તાનતો અઞ્ઞં વિય તંસમઙ્ગિં કત્વા વુત્તં "**ચિત્તસન્તાનેન તંસમઙ્ગિનો**"તિ. સવનકિરિયાવિસયોપિ સોતબ્બધમ્મો સવનકિરિયાવસેન પવત્તચિત્તસન્તાનસ્સ ઇધ પરમત્થતો કત્તુભાવતો, સવનવસેન ચિત્તપ્પવત્તિયા એવ વા સવનકિરિયાભાવતો તંકિરિયાકત્તુ ચ વિસયો હોતીતિ વુત્તં "**તંસમઙ્ગિનો કત્તુવિસયે**"તિ. સુતાકારસ્સ ચ થેરસ્સ સમ્માનિચ્છિતભાવતો આહ "**ગહણસન્નિટ્ઠાન**"ન્તિ. એતેન વા અવધારણત્થં એવં-સદ્દં ગહેત્વા અયમત્થયોજના કતાતિ દટ્ઠબ્બં.

પુબ્બે સુતાનં નાનાવિહિતાનં સુત્તસઙ્ખાતાનં અત્થબ્યઞ્જનાનં ઉપધારિતરૂપસ્સ આકારસ્સ નિદસ્સનસ્સ, અવધારણસ્સ વા પકાસનસભાવો એવં-સદ્દોતિ તદાકારાદિઉપધારણસ્સ પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિયા ઉપાદાનભૂતધમ્મપબન્ધબ્યાપારતાય વુત્તં – "**એવન્તિ પુગ્ગલકિચ્ચનિદ્દેસો**"તિ. સવનકિરિયા પન પુગ્ગલવાદિનોપિ વિઞ્ઞાણનિરપેક્ખા નત્થીતિ વિસેસતો વિઞ્ઞાણબ્યાપારોતિ આહ "**સુતન્તિ વિઞ્ઞાણકિચ્ચનિદ્દેસો**"તિ. ''મે''તિ સદ્દપ્પવત્તિયા એકન્તેનેવ સત્તવિસયત્તા વિઞ્ઞાણકિચ્ચસ્સ ચ તત્થેવ સમોદહિતબ્બતો "**મેતિ ઉભયકિચ્ચયુત્તપુગ્ગલનિદ્દેસો**"તિ વુત્તં. અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિસભાવા યથાક્કમં એવં-સદ્દ – સુત-સદ્દાનં અત્થાતિ તે તથારૂપ-પઞ્ઞત્તિ-ઉપાદાનભૂત-ધમ્મપબન્ધબ્યાપારભાવેન દસ્સેન્તો આહ – "**એવન્તિ પુગ્ગલકિચ્ચનિદ્દેસો, સુતન્તિ વિઞ્ઞાણકિચ્ચનિદ્દેસો**"તિ. એત્થ ચ કરણકિરિયાકત્તુકમ્મવિસેસપ્પકાસનવસેન પુગ્ગલબ્યાપારવિસયપુગ્ગલબ્યાપારનિદસ્સનવસેન ગહણાકારગાહકતબ્બિસયવિસેસનિદ્દેસવસેન કત્તુકરણબ્યાપારકત્તુનિદ્દેસવસેન ચ દુતિયાદયો ચતસ્સો અત્થયોજના દસ્સિતાતિ દટ્ઠબ્બં.

સબ્બસ્સપિ સદ્દાધિગમનીયસ્સ અત્થસ્સ પઞ્ઞત્તિમુખેનેવ પટિપજ્જિતબ્બત્તા સબ્બપઞ્ઞત્તીનઞ્ચ વિજ્જમાનાદિવસેન છસુ પઞ્ઞત્તિભેદેસુ અન્તોગધત્તા તેસુ ''એવ''ન્તિઆદીનં પઞ્ઞત્તીનં સરૂપં નિદ્ધારેન્તો આહ – "**એવન્તિ ચ મેતિ ચા**"તિઆદિ. તત્થ ''એવ''ન્તિ ચ ''મે''તિ ચ વુચ્ચમાનસ્સત્થસ્સ આકારાદિનો ધમ્માનં અસલ્લક્ખણભાવતો અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિભાવોતિ આહ – "**સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થવસેન અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તી**"તિ. તત્થ **સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થવસેનાતિ** ભૂતત્થઉત્તમત્થવસેન. ઇદં વુત્તં હોતિ – યો માયામરીચિઆદયો વિય અભૂતત્થો,

અનુસ્સવાદીહિ ગહેતબ્બો વિય અનુત્તમત્થો ચ ન હોતિ, સો રૂપસદ્દાદિસભાવો, રુપ્પનાનુભવનાદિસભાવો વા અત્થો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો ચાતિ વુચ્ચતિ, ન તથા ''એવં મે''તિ પદાનં અત્થોતિ. એતમેવત્થં પાકટતરં કાતું ''**કિઞ્હેત્થ ત**''ન્તિઆદિ વુત્તં. **સુતન્તિ** પન સદ્દાયતનં સન્ધાયાહ ''**વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તી**''તિ. તેનેવ હિ ''**યઞ્હિ તં એત્થ સોતેન ઉપલદ્ધ**''ન્તિ વુત્તં, ''સોતદ્વારાનુસારેન ઉપલદ્ધ''ન્તિ પન વુત્તે અત્થબ્યઞ્જનાદિસબ્બં લબ્ભતિ.

તં તં ઉપાદાય વત્તબ્બતોતિ સોતપથમાગતે ધમ્મે ઉપાદાય તેસં ઉપધારિતાકારાદિનો પચ્ચામસનવસેન ''એવ''ન્તિ, સસન્તતિપરિયાપન્ને ખન્ધે ઉપાદાય ''મે''તિ વત્તબ્બત્તાતિ અત્થો. દિટ્ઠાદિસભાવરહિતે સદ્દાયતને પવત્તમાનોપિ સુતવોહારો ''દુતિયં તતિય''ન્તિઆદિકો વિય પઠમાદીનિ દિટ્ઠમુતવિઞ્ઞાતે અપેક્ખિત્વાવ પવત્તોતિ આહ ''**દિટ્ઠાદીનિ ઉપનિધાય વત્તબ્બતો**''તિ અસુતં ન હોતીતિ હિ સુતન્તિ પકાસિતોયમત્થોતિ. અત્તના પટિવિદ્ધા સુત્તસ્સ પકારવિસેસા ''એવ''ન્તિ થેરેન પચ્ચામટ્ઠાતિ આહ ''**અસમ્મોહં દીપેતી**''તિ. **નાનપ્પકારપટિવેધસમત્થો હોતી**તિ એતેન વક્ખમાનસ્સ સુત્તસ્સ નાનપ્પકારતં દુપ્પટિવિજ્ઝતઞ્ચ દસ્સેતિ. **સુતસ્સ અસમ્મોસં દીપેતી**તિ સુતાકારસ્સ યાથાવતો દસ્સિયમાનત્તા વુત્તં. **અસમ્મોહેના**તિ સમ્મોહાભાવેન, પઞ્ઞાય એવ વા સવનકાલસમ્ભૂતાય તદુત્તરકાલપઞ્ઞાસિદ્ધિ. એવં **અસમ્મોસેના**તિ એત્થાપિ વત્તબ્બં. બ્યઞ્જનાનં પટિવિજ્ઝિતબ્બો આકારો નાતિગમ્ભીરો, યથાસુતધારણમેવ તત્થ કરણીયન્તિ સતિયા બ્યાપારો અધિકો, પઞ્ઞા તત્થ ગુણીભૂતાતિ વુત્તં ''**પઞ્ઞાપુબ્બઙ્ગમાયા**''તિઆદિ ''પઞ્ઞાય પુબ્બઙ્ગમા''તિ કત્વા. પુબ્બઙ્ગમતા ચેત્થ પધાનતા ''મનોપુબ્બઙ્ગમા''તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૧, ૨) વિય. પુબ્બઙ્ગમતાય વા ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીસુ આવજ્જનાદીનં વિય અપ્પધાનત્તે પઞ્ઞા પુબ્બઙ્ગમા એતિસ્સાતિ અયમ્પિ અત્થો યુજ્જતિ. એવં **સતિપુબ્બઙ્ગમાયાતિ** એત્થાપિ વુત્તનયાનુસારેન યથાસમ્ભવમત્થો વેદિતબ્બો. **અત્થબ્યઞ્જનસમ્પન્નસ્સા**તિ અત્થબ્યઞ્જનપરિપુણ્ણસ્સ, સઙ્કાસનપકાસનવિવરણવિભજનઉત્તાનીકરણપઞ્ઞત્તિવસેન છહિ અત્થપદેહિ, અક્ખરપદબ્યઞ્જનાકારનિરુત્તિનિદ્દેસવસેન છહિ બ્યઞ્જનપદેહિ ચ સમન્નાગતસ્સાતિ વા અત્થો દટ્ઠબ્બો.

યોનિસોમનસિકારં દીપેતિ એવં-સદ્દેન વુચ્ચમાનાનં આકારનિદસ્સનાવધારણત્થાનં અવિપરીતસદ્ધમ્મવિસયત્તાતિ અધિપ્પાયો. **અવિક્ખેપં દીપેતી**તિ ''મૂલપરિયાયં કત્થ ભાસિત''ન્તિઆદિપુચ્છાવસેન પકરણપ્પત્તસ્સ વક્ખમાનસ્સ સુત્તસ્સ સવનં સમાધાનમન્તરેન ન સમ્ભવતીતિ કત્વા વુત્તં. **વિક્ખિત્તચિત્તસ્સા**તિઆદિ તસ્સેવત્થસ્સ સમત્થનવસેન વુત્તં. **સબ્બસમ્પત્તિયા**તિ અત્થબ્યઞ્જનદેસકપયોજનાદિસમ્પત્તિયા. અવિપરીતસદ્ધમ્મવિસયેહિ વિય આકારનિદસ્સનાવધારણત્થેહિ યોનિસોમનસિકારસ્સ, સદ્ધમ્મસ્સવનેન વિય ચ અવિક્ખેપસ્સ યથા યોનિસોમનસિકારેન ફલભૂતેન અત્તસમ્માપણિધિપુબ્બેકતપુઞ્ઞતાનં સિદ્ધિ વુત્તા તદવિનાભાવતો, એવં અવિક્ખેપેન ફલભૂતેન કારણભૂતાનં સદ્ધમ્મસ્સવનસપ્પુરિસૂપનિસ્સયાનં સિદ્ધિ દસ્સેતબ્બા સિયા અસ્સુતવતો સપ્પુરિસૂપનિસ્સયરહિતસ્સ ચ તદભાવતો. **ન હિ વિક્ખિત્તચિત્તોતિ**આદિના સમત્થનવચનેન પન અવિક્ખેપેન કારણભૂતેન સપ્પુરિસૂપનિસ્સયેન ચ ફલભૂતસ્સ સદ્ધમ્મસ્સવનસ્સ સિદ્ધિ દસ્સિતા. અયં પનેત્થ અધિપ્પાયો યુત્તો સિયા – સદ્ધમ્મસ્સવનસપ્પુરિસૂપનિસ્સયા ન એકન્તેન અવિક્ખેપસ્સ કારણં બાહિરઙ્ગત્તા, અવિક્ખેપો પન સપ્પુરિસૂપનિસ્સયો વિય સદ્ધમ્મસ્સવનસ્સ એકન્તકારણન્તિ. એવમ્પિ અવિક્ખેપેન સપ્પુરિસૂપનિસ્સયસિદ્ધિજોતના ન સમત્થિતાવ, નો ન સમત્થિતા વિક્ખિત્તચિત્તાનં સપ્પુરિસપયિરુપાસનાભાવસ્સ અત્થસિદ્ધત્તા. એત્થ ચ પુરિમં ફલેન કારણસ્સ સિદ્ધિદસ્સનં નદીપૂરેન વિય ઉપરિ વુટ્ઠિસબ્ભાવસ્સ, દુતિયં કારણેન ફલસ્સ સિદ્ધિદસ્સનં દટ્ઠબ્બં એકન્તવસ્સિના વિય મેઘવુટ્ઠાનેન વુટ્ઠિપ્પવત્તિયા.

ભગવતો વચનસ્સ અત્થબ્યઞ્જનપભેદપરિચ્છેદવસેન સકલસાસનસમ્પત્તિઓગાહનાકારો નિરવસેસપરહિતપારિપૂરિકારણન્તિ વુત્તં "**એવં ભદ્દકો આકારો**"તિ. યસ્મા ન હોતીતિ સમ્બન્ધો. **પચ્છિમચક્કદ્વયસમ્પત્તિ**ન્તિ અત્તસમ્માપણિધિપુબ્બેકતપુઞ્ઞતાસઙ્ખાતં ગુણદ્વયં. અપરાપરવુત્તિયા ચેત્થ ચક્કભાવો, ચરન્તિ એતેહિ સત્તા સમ્પત્તિભવેસૂતિ વા. યે સન્ધાય વુત્તં "ચત્તારિમાનિ, ભિક્ખવે, ચક્કાનિ, યેહિ સમન્નાગતાનં દેવમનુસ્સાનં ચતુચક્કં વત્તતી"તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૧). પુરિમપચ્છિમભાવો ચેત્થ દેસનાક્કમવસેન દટ્ઠબ્બો. **પચ્છિમચક્કદ્વયસિદ્ધિયા**તિ પચ્છિમચક્કદ્વયસ્સ અત્થિતાય. સમ્માપણિહિતત્તો પુબ્બે ચ કતપુઞ્ઞો સુદ્ધાસયો હોતિ તદસુદ્ધિહેતૂનં કિલેસાનં દૂરીભાવતોતિ આહ – "**આસયસુદ્ધિ સિદ્ધા હોતી**"તિ. તથા હિ વુત્તં "સમ્માપણિહિતં ચિત્તં, સેય્યસો નં તતો કરે"તિ (ધ॰ પ॰ ૪૩), "કતપુઞ્ઞોસિ ત્વં આનન્દ, પધાનમનુયુઞ્જ, ખિપ્પં હોહિસિ અનાસવો"તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૦૭) ચ. તેનેવાહ "**આસયસુદ્ધિયા અધિગમબ્યત્તિસિદ્ધી**"તિ. **પયોગસુદ્ધિયા**તિ યોનિસોમનસિકારપુબ્બઙ્ગમસ્સ ધમ્મસ્સવનપયોગસ્સ વિસદભાવેન. તથા ચાહ "**આગમબ્યત્તિસિદ્ધી**"તિ. સબ્બસ્સ વા કાયવચીપયોગસ્સ નિદ્દોસભાવેન. પરિસુદ્ધકાયવચીપયોગો હિ વિપ્પટિસારાભાવતો અવિક્ખિત્તચિત્તો પરિયત્તિયં વિસારદો હોતીતિ.

નાનપ્પકારપટિવેધદીપકેનાતિઆદિના અત્થબ્યઞ્જનેસુ થેરસ્સ એવંસદ્દસુત-સદ્દાનં અસમ્મોહાસમ્મોસદીપનતો ચતુપટિસમ્ભિદાવસેન અત્થયોજનં દસ્સેતિ. તત્થ **સોતબ્બભેદપટિવેધદીપકેના**તિ એતેન અયં સુત-સદ્દો એવં-સદ્દસન્નિધાનતો, વક્ખમાનાપેક્ખાય વા સામઞ્ઞેનેવ સોતબ્બધમ્મવિસેસં આમસતીતિ દસ્સેતિ. મનોદિટ્ઠિકરણા પરિયત્તિધમ્માનં અનુપેક્ખનસુપ્પટિવેધા વિસેસતો મનસિકારપટિબદ્ધાતિ તે વુત્તનયેન યોનિસોમનસિકારદીપકેન એવંસદ્દેન યોજેત્વા, સવનધારણવચીપરિચયા પરિયત્તિધમ્માનં વિસેસેન સોતાવધાનપટિબદ્ધાતિ તે અવિક્ખેપદીપકેન સુત-સદ્દેન યોજેત્વા દસ્સેન્તો સાસનસમ્પત્તિયા ધમ્મસ્સવને ઉસ્સાહં જનેતિ. તત્થ **ધમ્મા**તિ પરિયત્તિધમ્મા. **મનસાનુપેક્ખિતા**તિ "ઇધ સીલં કથિતં, ઇધ સમાધિ, ઇધ પઞ્ઞા, એત્તકા એત્થ અનુસન્ધિયો"તિઆદિના નયેન મનસા અનુ અનુ પેક્ખિતા. **દિટ્ઠિયા સુપ્પટિવિદ્ધા**તિ નિજ્ઝાનક્ખન્તિભૂતાય, ઞાતપરિઞ્ઞાસઙ્ખાતાય વા દિટ્ઠિયા તત્થ તત્થ વુત્તરૂપારૂપધમ્મે "ઇતિ રૂપં, એત્તકં રૂપ"ન્તિઆદિના સુટ્ઠુ વવત્થપેત્વા પટિવિદ્ધા.

સકલેન વચનેનાતિ પુબ્બે તીહિ પદેહિ વિસું વિસું યોજિતત્તા વુત્તં. **અત્તનો અદહન્તો**તિ "મમેદ"ન્તિ અત્તનિ અટ્ઠપેન્તો. **અસપ્પુરિસભૂમિ**ન્તિ અકતઞ્ઞુતં "ઇધેકચ્ચો પાપભિક્ખુ તથાગતપ્પવેદિતં ધમ્મવિનયં પરિયાપુણિત્વા અત્તનો દહતી"તિ (પારા॰ ૧૯૫) એવં વુત્તં અનરિયવોહારાવત્થં, સા એવ અનરિયવોહારાવત્થા અસદ્ધમ્મો. નનુ ચ આનન્દત્થેરસ્સ "મમેદં વચન"ન્તિ અધિમાનસ્સ, મહાકસ્સપત્થેરાદીનઞ્ચ તદાસઙ્કાય અભાવતો અસપ્પુરિસભૂમિસમતિક્કમાદિવચનં નિરત્થકન્તિ? નયિદમેવં "એવં મે સુત"ન્તિ વદન્તેન અયમ્પિ અત્થો વિભાવિતોતિ દસ્સનતો. કેચિ પન "દેવતાનં પરિવિતક્કાપેક્ખં તથાવચનન્તિ એદિસી ચોદના અનવકાસાવા"તિ વદન્તિ. તસ્મિં કિર ખણે એકચ્ચાનં દેવતાનં એવં ચેતસો પરિવિતક્કો ઉદપાદિ "ભગવા ચ પરિનિબ્બુતો, અયઞ્ચ આયસ્મા દેસનાકુસલો, ઇદાનિ ધમ્મં દેસેતિ સક્યકુલપ્પસુતો તથાગતસ્સ ભાતા ચૂળપિતુપુત્તો, કિં નુ ખો સયં સચ્છિકતં ધમ્મં દેસેતિ, ઉદાહુ ભગવતોયેવ વચનં યથાસુત"ન્તિ. એવં તદાસઙ્કિતપ્પકારતો અસપ્પુરિસભૂમિસમોક્કમાદિતો અતિક્કમાદિ વિભાવિતન્તિ. **અપ્પેતી**તિ નિદસ્સેતિ. દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકપરમત્થેસુ યથારહં સત્તે નેતીતિ નેત્તિ, ધમ્મોયેવ નેત્તિ **ધમ્મનેત્તિ**.

દળ્હતરનિવિટ્ઠા વિચિકિચ્છા **કઙ્ખા**. નાતિસંસપ્પના મતિભેદમત્તા **વિમતિ**. **અસ્સદ્ધિયં વિનાસેતિ** ભગવતા દેસિતત્તા, સમ્મુખાવસ્સ પટિગ્ગહિતત્તા, ખલિતદુરુત્તાદિગહણદોસાભાવતો ચ. એત્થ ચ પઠમાદયો તિસ્સો અત્થયોજના આકારાદિઅત્થેસુ અગ્ગહિતવિસેસમેવ એવં-સદ્દં ગહેત્વા દસ્સિતા, તતો પરા ચતસ્સો આકારત્થમેવ એવં-સદ્દં ગહેત્વા વિભાવિતા, પચ્છિમા પન તિસ્સો યથાક્કમં આકારત્થં નિદસ્સનત્થં અવધારણત્થઞ્ચ એવં-સદ્દં ગહેત્વા યોજિતાતિ દટ્ઠબ્બં.

એક-સદ્દો અઞ્ઞસેટ્ઠાસહાયસઙ્ખ્યાદીસુ દિસ્સતિ. તથા હેસ ''સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચ, ઇદમેવ સચ્ચં મોઘમઞ્ઞન્તિ ઇત્થેકે અભિવદન્તી''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૭) અઞ્ઞત્થે દિસ્સતિ , ''ચેતસો એકોદિભાવ''ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૨૮) સેટ્ઠત્થે, ''એકો વૂપકટ્ઠો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૪૦૫) અસહાયે, ''એકોવ ખો, ભિક્ખવે, ખણો ચ સમયો ચ બ્રહ્મચરિયવાસાયા''તિઆદીસુ સઙ્ખ્યાયં. ઇધાપિ સઙ્ખ્યાયન્તિ દસ્સેન્તો આહ **''એકન્તિ ગણનપરિચ્છેદનિદ્દેસો''**તિ. **કાલઞ્ચ સમયઞ્ચા**તિ યુત્તકાલઞ્ચ પચ્ચયસામગ્ગિઞ્ચ **ખણો**તિ ઓકાસો. તથાગતુપ્પાદાદિકો હિ મગ્ગબ્રહ્મચરિયસ્સ ઓકાસો તપ્પચ્ચયપટિલાભહેતુત્તા. ખણો એવ ચ સમયો. યો ''ખણો''તિ ચ ''સમયો''તિ ચ વુચ્ચતિ, સો એકોવાતિ હિ અત્થો **મહાસમયો**તિ મહાસમૂહો. **સમયોપિ ખો**તિ સિક્ખાપદપૂરણસ્સ હેતુપિ. **સમયપ્પવાદકે**તિ દિટ્ઠિપ્પવાદકે. તત્થ હિ નિસિન્ના તિત્થિયા અત્તનો અત્તનો સમયં પવદન્તીતિ. **અત્થાભિસમયા**તિ હિતપટિલાભા. અભિસમેતબ્બોતિ અભિસમયો, અભિસમયો અત્થો **અભિસમયટ્ઠો**તિ પીળનાદીનિ અભિસમેતબ્બભાવેન એકીભાવં ઉપનેત્વા વુત્તાનિ. અભિસમયસ્સ વા પટિવેધસ્સ વિસયભૂતો અત્થો **અભિસમયટ્ઠો**તિ. તાનેવ તથા એકત્તેન વુત્તાનિ. તત્થ **પીળનં** દુક્ખસચ્ચસ્સ તંસમઙ્ગિનો હિંસનં અવિપ્ફારિકતાકરણં. **સન્તાપો** દુક્ખદુક્ખતાદિવસેન સન્તાપનં પરિદહનં.

તત્થ સહકારીકારણં સન્નિજ્ઝં સમેતિ સમવેતીતિ **સમયો**, સમવાયો. સમેતિ સમાગચ્છતિ મગ્ગબ્રહ્મચરિયં એત્થ તદાધારપુગ્ગલેહીતિ **સમયો**, ખણો. સમેતિ એત્થ, એતેન વા સંગચ્છતિ સત્તો, સભાવધમ્મો વા સહજાતાદીહિ ઉપ્પાદાદીહિ વાતિ **સમયો**, કાલો. ધમ્મપ્પવત્તિમત્તતાય અત્થતો અભૂતોપિ હિ કાલો ધમ્મપ્પવત્તિયા અધિકરણં કરણં વિય ચ કપ્પનામત્તસિદ્ધેન રૂપેન વોહરીયતીતિ. સમં, સહ વા અવયવાનં અયનં પવત્તિ અવટ્ઠાનન્તિ **સમયો**, સમૂહો યથા ''સમુદાયો''તિ. અવયવસહાવટ્ઠાનમેવ હિ સમૂહોતિ. અવસેસપચ્ચયાનં સમાગમે એતિ ફલં એતસ્મા ઉપ્પજ્જતિ પવત્તતિ ચાતિ **સમયો**, હેતુ યથા ''સમુદયો''તિ. સમેતિ સંયોજનભાવતો સમ્બન્ધો એતિ અત્તનો વિસયે પવત્તતિ, દળ્હગ્ગહણભાવતો વા સંયુત્તા અયન્તિ પવત્તન્તિ સત્તા યથાભિનિવેસં એતેનાતિ **સમયો**, દિટ્ઠિ; દિટ્ઠિસઞ્ઞોજનેન હિ સત્તા અતિવિય બજ્ઝન્તીતિ. સમિતિ સઙ્ગતિ સમોધાનન્તિ **સમયો**, પટિલાભો. સમયનં, સમ્મા વા અયનં અપગમોતિ **સમયો**, પહાનં. અભિમુખં ઞાણેન સમ્મા એતબ્બો અભિસમેતબ્બોતિ **અભિસમયો**, ધમ્માનં અવિપરીતો સભાવો. અભિમુખભાવેન સમ્મા એતિ ગચ્છતિ બુજ્ઝતીતિ **અભિસમયો**, ધમ્માનં અવિપરીતસભાવાવબોધો. એવં તસ્મિં તસ્મિં અત્થે **સમય**-સદ્દસ્સ પવત્તિ વેદિતબ્બા. સમયસદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારે અભિસમયસદ્દસ્સ ઉદાહરણં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. **અસ્સા**તિ સમયસદ્દસ્સ . **કાલો અત્થો** સમવાયાદીનં અત્થાનં ઇધ અસમ્ભવતો, દેસદેસકપરિસાનં વિય સુત્તસ્સ નિદાનભાવેન કાલસ્સ અપદિસિતબ્બતો ચ.

કસ્મા પનેત્થ અનિયમિતવસેનેવ કાલો નિદ્દિટ્ઠો, ન ઉતુસંવચ્છરાદિવસેન નિયમેત્વાતિ? આહ – **''તત્થ કિઞ્ચાપી''**તિઆદિ. ઉતુસંવચ્છરાદિવસેન નિયમં અકત્વા સમયસદ્દસ્સ વચનેન અયમ્પિ ગુણો લદ્ધો હોતીતિ દસ્સેન્તો **''યે વા ઇમે''**તિઆદિમાહ. સામઞ્ઞજોતના હિ વિસેસે અવતિટ્ઠતીતિ. તત્થ **દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારસમયો**

દેવસિકં ઝાનફલસમાપત્તીહિ વીતિનામનકાલો, વિસેસતો સત્તસત્તાહાનિ. **સુપ્પકાસાતિ** દસસહસ્સિલોકધાતુસંકમ્પનઓભાસપાતુભાવાદીહિ પાકટા. યથાવુત્તભેદેસુ એવ સમયેસુ એકદેસં પકારન્તરેહિ સઙ્ગહેત્વા દસ્સેતું ''**યો ચાય**''ન્તિઆદિમાહ. તથા હિ ઞાણકિચ્ચસમયો અત્તહિતપટિપત્તિસમયો ચ **અભિસમ્બોધિસમયો**, અરિયતુણ્હીભાવસમયો **દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારસમયો**, કરુણાકિચ્ચપરહિતપટિપત્તિધમ્મિકથાસમયો **દેસનાસમયો** એવ.

કરણવચનેન નિદ્દેસો કતોતિ સમ્બન્ધો. **તત્થાતિ** અભિધમ્મતદઞ્ઞસુત્તપદવિનયેસુ. **તથાતિ** ભુમ્મકરણેહિ. **અધિકરણત્થો** આધારત્થો. ભાવો નામ કિરિયા, તાય કિરિયન્તરલક્ખણં **ભાવેનભાવલક્ખણં**. તત્થ યથા કાલો સભાવધમ્મપરિચ્છિન્નો સયં પરમત્થતો અવિજ્જમાનોપિ આધારભાવેન પઞ્ઞાતો તઙ્ખણપ્પવત્તાનં તતો પુબ્બે પરતો ચ અભાવતો ''પુબ્બણ્હે જાતો, સાયન્હે ગચ્છતી''તિ ચ આદીસુ, સમૂહો ચ અવયવવિનિમુત્તો અવિજ્જમાનોપિ કપ્પનામત્તસિદ્ધો અવયવાનં આધારભાવેન પઞ્ઞાપીયતિ ''રુક્ખે સાખા, યવરાસિયં સમ્ભૂતો''તિઆદીસુ, એવં ઇધાપીતિ દસ્સેન્તો આહ ''**અધિકરણઞ્હિ...પે॰... ધમ્માન**''ન્તિ. યસ્મિં કાલે ધમ્મપુઞ્જે વા કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતિ, તસ્મિં એવ કાલે ધમ્મપુઞ્જે ચ ફસ્સાદયોપિ હોન્તીતિ અયઞ્હિ તત્થ અત્થો. યથા ચ ''ગાવીસુ દુય્હમાનાસુ ગતો, દુદ્ધાસુ આગતો''તિ દોહનકિરિયાય ગમનકિરિયા લક્ખીયતિ, એવં ઇધાપિ ''યસ્મિં સમયે, તસ્મિં સમયે''તિ ચ વુત્તે ''સતી''તિ અયમત્થો વિઞ્ઞાયમાનો એવ હોતિ પદત્થસ્સ સત્તાવિરહાભાવતોતિ સમયસ્સ સત્તાકિરિયાય ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદકિરિયા ફસ્સાદીનં ભવનકિરિયા ચ લક્ખીયતિ. **યસ્મિં સમયેતિ** યસ્મિં નવમે ખણે, યસ્મિં યોનિસોમનસિકારાદિહેતુમ્હિ, પચ્ચયસમવાયે વા સતિ કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતિ, તસ્મિંયેવ ખણે, હેતુમ્હિ, પચ્ચયસમવાયે વા ફસ્સાદયોપિ હોન્તીતિ ઉભયત્થ સમયસદ્દે ભુમ્મનિદ્દેસો કતો લક્ખણભૂતભાવયુત્તોતિ દસ્સેન્તો આહ ''**ખણ...પે॰... લક્ખીયતી**''તિ.

હેતુઅત્થો કરણત્થો ચ સમ્ભવતિ ''અન્નેન વસતિ, અજ્ઝેનેન વસતિ, ફરસુના છિન્દતિ, કુદાલેન ખણતી''તિઆદીસુ વિય. વીતિક્કમઞ્હિ સુત્વા ભિક્ખુસઙ્ઘં સન્નિપાતાપેત્વા ઓતિણ્ણવત્થુકં પુગ્ગલં પટિપુચ્છિત્વા વિગરહિત્વા ચ તં તં વત્થું ઓતિણ્ણકાલં અનતિક્કમિત્વા તેનેવ કાલેન સિક્ખાપદાનિ પઞ્ઞપેન્તો ભગવા વિહરતિ સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિહેતુઞ્ચ અપેક્ખમાનો તતિયપારાજિકાદીસુ વિય.

અચ્ચન્તમેવ આરમ્ભતો પટ્ઠાય યાવ દેસનાનિટ્ઠાનં પરહિતપટિપત્તિસઙ્ખાતેન **કરુણાવિહારેન**. **તદત્થજોતનત્થન્તિ** અચ્ચન્તસંયોગત્થજોતનત્થં. **ઉપયોગવચનનિદ્દેસો કતો** યથા ''માસં અજ્ઝેતી''તિ.

પોરાણાતિ અટ્ઠકથાચરિયા. **અભિલાપમત્તભેદોતિ** વચનમત્તેન વિસેસો. તેન સુત્તવિનયેસુ વિભત્તિબ્યત્તયો કતોતિ દસ્સેતિ.

સેટ્ઠન્તિ સેટ્ઠવાચકં વચનં ''સેટ્ઠ''ન્તિ વુત્તં સેટ્ઠગુણસહચરણતો. તથા **ઉત્તમન્તિ** એત્થાપિ. **ગારવયુત્તોતિ** ગરુભાવયુત્તો ગરુગુણયોગતો, ગરુકરણારહતાય વા **ગારવયુત્તો**. **વુત્તોયેવ**, ન પન ઇધ વત્તબ્બો **વિસુદ્ધિમગ્ગસ્સ** ઇમિસ્સા **અટ્ઠકથાય** એકદેસભાવતોતિ અધિપ્પાયો.

અપરો નયો (સં॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૧; સારત્થ॰ ટી॰ ૧.વિનયાનિસંસકથાવણ્ણના; વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૧.૧૪૪; ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ ગન્થારમ્ભકથા) – ભાગવાતિ ભગવા, ભતવાતિ ભગવા, ભાગે વનીતિ ભગવા, ભગે વનીતિ ભગવા, ભત્તવાતિ ભગવા, ભગે વમીતિ ભગવા, ભાગે વમીતિ ભગવા.

ભગવા ભતવા ભાગે, ભગે ચ વનિ ભત્તવા;
ભગે વમિ તથા ભાગે, વમીતિ ભગવા જિનો.

તત્થ કથં **ભાગવાતિ ભગવા**? યે તે સીલાદયો ધમ્મક્ખન્ધા ગુણભાગા ગુણકોટ્ઠાસા, તે અનઞ્ઞસાધારણા નિરતિસયા તથાગતસ્સ અત્થિ ઉપલબ્ભન્તિ. તથા હિસ્સ સીલં, સમાધિ, પઞ્ઞા, વિમુત્તિ, વિમુત્તિઞાણદસ્સનં, હિરી, ઓત્તપ્પં, સદ્ધા, વીરિયં, સતિ સમ્પજઞ્ઞં, સીલવિસુદ્ધિ, દિટ્ઠિવિસુદ્ધિ, સમથો, વિપસ્સના, તીણિ કુસલમૂલાનિ, તીણિ સુચરિતાનિ, તયો સમ્માવિતક્કા, તિસ્સો અનવજ્જસઞ્ઞા, તિસ્સો ધાતુયો, ચત્તારો સતિપટ્ઠાના, ચત્તારો સમ્મપ્પધાના, ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા, ચત્તારો અરિયમગ્ગા, ચત્તારિ અરિયફલાનિ, ચતસ્સો પટિસમ્ભિદા, ચતુયોનિપટિચ્છેદકઞાણં, ચત્તારો અરિયવંસા, ચત્તારિ વેસારજ્જઞાણાનિ, પઞ્ચ પધાનિયઙ્ગાનિ, પઞ્ચઙ્ગિકો સમ્માસમાધિ, પઞ્ચઞાણિકો સમ્માસમાધિ, પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ, પઞ્ચ બલાનિ, પઞ્ચ નિસ્સારણીયા ધાતુયો, પઞ્ચ વિમુત્તાયતનઞાણાનિ, પઞ્ચ વિમુત્તિપરિપાચનીયા સઞ્ઞા, છ અનુસ્સતિટ્ઠાનાનિ, છ ગારવા, છ નિસ્સારણીયા ધાતુયો, છ સતતવિહારા, છ અનુત્તરિયાનિ, છ નિબ્બેધભાગિયા સઞ્ઞા, છ અભિઞ્ઞા, છ અસાધારણઞાણાનિ, સત્ત અપરિહાનિયા ધમ્મા, સત્ત અરિયધમ્મા, સત્ત અરિયધનાનિ, સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા, સત્ત સપ્પુરિસધમ્મા, સત્ત નિજ્જરવત્થૂનિ, સત્ત સઞ્ઞા, સત્ત દક્ખિણેય્યપુગ્ગલદેસના, સત્ત ખીણાસવબલદેસના, અટ્ઠ પઞ્ઞાપટિલાભહેતુદેસના, અટ્ઠ સમ્મત્તાનિ, અટ્ઠ લોકધમ્માતિક્કમા, અટ્ઠ આરમ્ભવત્થૂનિ, અટ્ઠ અક્ખણદેસના, અટ્ઠ મહાપુરિસવિતક્કા, અટ્ઠ અભિભાયતનદેસના, અટ્ઠ વિમોક્ખા, નવ યોનિસોમનસિકારમૂલકા ધમ્મા, નવ પારિસુદ્ધિપધાનિયઙ્ગાનિ, નવ સત્તાવાસદેસના, નવ આઘાતપટિવિનયા, નવ સઞ્ઞા, નવ નાનત્તા, નવ અનુપુબ્બવિહારા, દસ નાથકરણા ધમ્મા, દસ કસિણાયતનાનિ, દસ કુસલકમ્મપથા, દસ સમ્મત્તાનિ, દસ અરિયવાસા, દસ અસેક્ખધમ્મા, દસ તથાગતબલાનિ, એકાદસ મેત્તાનિસંસા, દ્વાદસ ધમ્મચક્કાકારા, તેરસ ધુતગુણા, ચુદ્દસ બુદ્ધઞાણાનિ, પઞ્ચદસ વિમુત્તિપરિપાચનીયા ધમ્મા, સોળસવિધા આનાપાનસ્સતિ, સોળસ અપરન્તપનીયા ધમ્મા, અટ્ઠારસ બુદ્ધધમ્મા, એકૂનવીસતિ પચ્ચવેક્ખણઞાણાનિ, ચતુચત્તાલીસ ઞાણવત્થૂનિ, પઞ્ઞાસ ઉદયબ્બયઞાણાનિ, પરોપણ્ણાસ કુસલધમ્મા, સત્તસત્તતિ ઞાણવત્થૂનિ, ચતુવીસતિકોટિસતસહસ્સસમાપત્તિસઞ્ચારિમહાવજિરઞાણં, અનન્તનયસમન્તપટ્ઠાનપવિચયપચ્ચવેક્ખણદેસનાઞાણાનિ તથા અનન્તાસુ લોકધાતૂસુ અનન્તાનં સત્તાનં આસયાદિવિભાવનઞાણાનિ ચાતિ એવમાદયો અનન્તાપરિમાણભેદા અનઞ્ઞસાધારણા નિરતિસયા ગુણભાગા ગુણકોટ્ઠાસા સંવિજ્જન્તિ ઉપલબ્ભન્તિ, તસ્મા યથાવુત્તવિભાગા ગુણભાગા અસ્સ અત્થીતિ ''ભાગવા''તિ વત્તબ્બે આ-કારસ્સ રસ્સત્તં કત્વા "**ભગવા**"તિ વુત્તો. એવં તાવ ભાગવાતિ **ભગવા**.

યસ્મા સીલાદયો સબ્બે, ગુણભાગા અસેસતો;
વિજ્જન્તિ સુગતે તસ્મા, **ભગવા**તિ પવુચ્ચતીતિ.

કથં **ભતવાતિ ભગવા**? યે તે સબ્બલોકહિતાય ઉસ્સુક્કમાપન્નેહિ મનુસ્સત્તાદિકે અટ્ઠ ધમ્મે સમોધાનેત્વા સમ્માસમ્બોધિયા કતમહાભિનીહારેહિ મહાબોધિસત્તેહિ પરિપૂરિતબ્બા દાનપારમી, સીલ, નેક્ખમ્મ, પઞ્ઞા, વીરિય, ખન્તિ, સચ્ચ, અધિટ્ઠાન, મેત્તા, ઉપેક્ખાપારમીતિ દસ પારમિયો દસ ઉપપારમિયો દસ પરમત્થપારમિયોતિ સમતિંસ પારમિયો, દાનાદીનિ ચત્તારિ સઙ્ગહવત્થૂનિ, સચ્ચાદીનિ ચત્તારિ અધિટ્ઠાનાનિ, અઙ્ગપરિચ્ચાગો નયનધનરજ્જપુત્તદારપરિચ્ચાગોતિ પઞ્ચ મહાપરિચાગા, પુબ્બયોગો, પુબ્બચરિયા, ધમ્મક્ખાનં, ઞાતત્થચરિયા, લોકત્થચરિયા, બુદ્ધિચરિયાતિ એવમાદયો, સઙ્ખેપતો વા સબ્બે પુઞ્ઞઞાણસમ્ભારા બુદ્ધકરધમ્મા, તે

મહાભિનીહારતો પટ્ઠાય કપ્પાનં સતસહસ્સાધિકાનિ ચત્તારિ અસઙ્ખેય્યાનિ યથા હાનભાગિયા સંકિલેસભાગિયા ઠિતિભાગિયા વા ન હોન્તિ, અથ ખો ઉત્તરુત્તરિ વિસેસભાગિયાવ હોન્તિ, એવં સક્કચ્ચં નિરન્તરં અનવસેસતો ભતા સમ્ભતા અસ્સ અત્થીતિ ''ભતવા''તિ વત્તબ્બે ''**ભગવા**''તિ વુત્તો નિરુત્તિનયેન ત-કારસ્સ ગ-કારં કત્વા. અથ વા **ભતવા**તિ તેયેવ યથાવુત્તે બુદ્ધકરધમ્મે વુત્તનયેનેવ ભરિ સમ્ભરિ, પરિપૂરેસીતિ અત્થો. એવમ્પિ ભતવાતિ ભગવા.

> સમ્માસમ્બોધિયા સબ્બે, દાનપારમિઆદિકે;
> સમ્ભારે ભતવા નાથો, તેનાપિ **ભગવા** મતોતિ.

કથં **ભાગે વનીતિ ભગવા**? યે તે ચતુવીસતિકોટિસતસહસ્સસઙ્ખા દેવસિકં વળઞ્જનકસમાપત્તિભાગા, તે અનવસેસતો લોકહિતત્થં અત્તનો ચ દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારત્થં નિચ્ચકપ્પં વનિ ભજિ સેવિ બહુલમકાસીતિ ભાગે વનીતિ **ભગવા**. અથ વા અભિઞ્ઞેય્યધમ્મેસુ કુસલાદીસુ ખન્ધાદીસુ ચ યે તે પરિઞ્ઞેય્યાદિવસેન સઙ્ખેપતો વા ચતુબ્બિધા અભિસમયભાગા, વિત્થારતો પન ''ચક્ખુ પરિઞ્ઞેય્યં સોતં...પે॰... જરામરણં પરિઞ્ઞેય્ય''ન્તિઆદિના (પટિ॰ મ॰ ૧.૨૧) અનેકે પરિઞ્ઞેય્યભાગા, ''ચક્ખુસ્સ સમુદયો પહાતબ્બો...પે॰... જરામરણસ્સ સમુદયો પહાતબ્બો''તિઆદિના પહાતબ્બભાગા, ''ચક્ખુસ્સ નિરોધો...પે॰... જરામરણસ્સ નિરોધો સચ્છિકાતબ્બો''તિઆદિના સચ્છિકાતબ્બભાગા, ''ચક્ખુસ્સ નિરોધગામિની પટિપદા''તિઆદિના, ''ચત્તારો સતિપટ્ઠાના''તિઆદિના ચ અનેકભેદા ભાવેતબ્બભાગા ચ ધમ્મા, તે સબ્બે વનિ ભજિ યથારહં ગોચરભાવનાસેવનાનં વસેન સેવિ. એવમ્પિ ભાગે વનીતિ **ભગવા**. અથ વા ''યે ઇમે સીલાદયો ધમ્મક્ખન્ધા સાવકેહિ સાધારણા ગુણભાગા ગુણકોટ્ઠાસા, કિન્તિ નુ ખો તે વિનેય્યસન્તાનેસુ પતિટ્ઠપેય્ય''ન્તિ મહાકરુણાય વનિ અભિપત્થયિ, સા ચસ્સ અભિપત્થના યથાધિપ્પેતફલાવહા અહોસિ. એવમ્પિ **ભાગે વનીતિ ભગવા**.

> યસ્મા ઞેય્યસમાપત્તિગુણભાગે અસેસતો;
> ભજિ પત્થયિ સત્તાનં, હિતાય **ભગવા** તતોતિ.

કથં **ભગે વનીતિ ભગવા**? સમાસતો તાવ કતપુઞ્ઞેહિ પયોગસમ્પન્નેહિ યથાવિભવં ભજીયન્તીતિ ભગા, લોકિયલોકુત્તરા સમ્પત્તિયો. તત્થ લોકિયે તાવ તથાગતો સમ્બોધિતો પુબ્બે બોધિસત્તભૂતો પરમુક્કંસગતે વનિ ભજિ સેવિ, યત્થ પતિટ્ઠાય નિરવસેસતો બુદ્ધકરધમ્મે સમન્નાનેન્તો બુદ્ધધમ્મે પરિપાચેસિ, બુદ્ધભૂતો પન તે નિરવજ્જસુખૂપસંહિતે અનઞ્ઞસાધારણે લોકુત્તરેપિ વનિ ભજિ સેવિ, વિત્થારતો પન પદેસરજ્જઇસ્સરિયચક્કવત્તિસમ્પત્તિ-દેવરજ્જસમ્પત્તિઆદિવસેન- ઝાનવિમોક્ખસમાધિસમાપત્તિઞાણદસ્સન-મગ્ગભાવનાફલસચ્છિ- કિરિયાદિ-ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મવસેન ચ અનેકવિહિતે અનઞ્ઞસાધારણે ભગે વનિ ભજિ સેવિ. એવમ્પિ **ભગે વનીતિ ભગવા**.

> યા તા સમ્પત્તિયો લોકે, યા ચ લોકુત્તરા પુથુ;
> સબ્બા તા ભજિ સમ્બુદ્ધો, તસ્માપિ **ભગવા** મતોતિ.

કથં **ભત્તવાતિ ભગવા**? ભત્તા દળ્હભત્તિકા અસ્સ બહૂ અત્થીતિ ભત્તવા. તથાગતો હિ મહાકરુણાસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદિઅપરિમિતનિરુપમપભાવગુણવિસેસસમઙ્ગિભાવતો સબ્બસત્તુત્તમો, સબ્બાનત્થપરિહારપુબ્બઙ્ગમાય નિરવસેસહિતસુખવિધાનતપ્પરાય નિરતિસયાય પયોગસમ્પત્તિયા સદેવમનુસ્સાય

પજાય અચ્ચન્તૂપકારિતાય દ્વત્તિંસમહાપુરિસલક્ખણ-અસીતિઅનુબ્યઞ્જન-બ્યામપ્પભાદિઅનઞ્ઞસાધારણ-વિસેસપટિમણ્ડિત-રૂપકાયતાય યથાભુચ્ચ-ગુણાધિગતેન ''ઇતિપિ સો ભગવા''તિઆદિનયપ્પવત્તેન લોકત્તયબ્યાપિના સુવિપુલેન સુવિસુદ્ધેન ચ થુતિઘોસેન સમન્નાગતત્તા ઉક્કંસપારમિપ્પત્તાસુ અપ્પિચ્છતાસન્તુટ્ઠિઆદીસુ સુપ્પતિટ્ઠિતભાવતો દસબલચતુવેસારજ્જાદિનિરતિસયગુણવિસેસ-સમઙ્ગિભાવતો ચ રૂપપ્પમાણો રૂપપ્પસન્નો, ઘોસપ્પમાણો ઘોસપ્પસન્નો, લૂખપ્પમાણો લૂખપ્પસન્નો, ધમ્મપ્પમાણો ધમ્મપ્પસન્નોતિ એવં ચતુપ્પમાણિકે લોકસન્નિવાસે સબ્બથાપિ પસાદાવહભાવેન સમન્તપાસાદિકત્તા અપરિમાણાનં સત્તાનં સદેવમનુસ્સાનં આદરબહુમાનગારવાયતનતાય પરમપેમસમ્ભત્તિટ્ઠાનં. યે તસ્સ ઓવાદે પતિટ્ઠિતા અવેચ્ચપ્પસાદેન સમન્નાગતા હોન્તિ, કેનચિ અસંહારિયા તેસં પસાદભત્તિ સમણેન વા બ્રાહ્મણેન વા દેવેન વા મારેન વા બ્રહ્મુના વા. તથા હિ તે અત્તનો જીવિતપરિચ્ચાગેપિ તત્થ પસાદં ન પરિચ્ચજન્તિ, તસ્સ વા આણં દળ્હભત્તિભાવતો. તેનેવાહ –

''યો વે **કતઞ્ઞૂ** કતવેદિ ધીરો;
કલ્યાણમિત્તો દળ્હભત્તિ ચ હોતી''તિ. (જા॰ ૨.૧૭.૭૮);

''સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, મહાસમુદ્દો ઠિતધમ્મો વેલં નાતિવત્તતિ, એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, યં મયા સાવકાનં સિક્ખાપદં પઞ્ઞત્તં, તં મમ સાવકા જીવિતહેતુપિ નાતિક્કમન્તી''તિ (અ॰ નિ॰ ૮.૨૦; ઉદા॰ ૪૫; ચૂળવ॰ ૩૮૫) ચ.

એવં ભત્તવાતિ **ભગવા** નિરુત્તિનયેન એકસ્સ ત-કારસ્સ લોપં કત્વા ઇતરસ્સ ગ-કારં કત્વા.

ગુણાતિસયયુત્તસ્સ, યસ્મા લોકહિતેસિનો;
સમ્ભત્તા બહવો સત્થુ, ભગવા તેન વુચ્ચતીતિ.

કથં **ભગે વમીતિ ભગવા**? યસ્મા તથાગતો બોધિસત્તભૂતોપિ પુરિમાસુ જાતીસુ પારમિયો પૂરેન્તો ભગસઞ્ઞિતં સિરિં ઇસ્સરિયં યસઞ્ચ વમિ, ઉગ્ગિરિ, ખેળપિણ્ડં વિય અનપેક્ખો છડ્ડયિ; પચ્છિમત્તભાવેપિ હત્થગતં ચક્કવત્તિસિરિં દેવલોકાધિપચ્ચસદિસં ચતુદીપિસ્સરિયં ચક્કવત્તિસમ્પત્તિસન્નિસ્સયં સત્તરતનસમુજ્જલં યસઞ્ચ તિણાયપિ અમઞ્ઞમાનો નિરપેક્ખો પહાય અભિનિક્ખમિત્વા સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધો, તસ્મા ઇમે સિરિઆદિકે ભગે વમીતિ **ભગવા**. અથ વા ભાનિ નામ નક્ખત્તાનિ, તેહિ સમં ગચ્છન્તિ પવત્તન્તીતિ ભગા, સિનેરુયુગન્ધરઉત્તરકુરુહિમવન્તાદિભાજનલોકવિસેસસન્નિસ્સયા સોભા કપ્પટ્ઠિયભાવતો, તેપિ ભગે વમિ તન્નિવાસિસત્તાવાસસમતિક્કમનતો, તપ્પટિબદ્ધછન્દરાગપહાનેન પજહીતિ. એવમ્પિ ભગે વમીતિ ભગવા.

ચક્કવત્તિસિરિં યસ્મા, યસં ઇસ્સરિયં સુખં;
પહાસિ લોકચિત્તઞ્ચ, સુગતો ભગવા તતોતિ.

કથં **ભાગે વમીતિ ભગવા**? ભાગા નામ સભાગધમ્મકોટ્ઠાસા, તે ખન્ધાયતનધાતાદિવસેન, તત્થાપિ રૂપવેદનાદિવસેન, પથવિયાદિઅતીતાદિવસેન ચ અનેકવિધા. તે ભગવા સબ્બં પપઞ્ચં સબ્બં યોગં **સબ્બં** ગન્થં સબ્બં સંયોજનં સમુચ્છિન્દિત્વા અમતં ધાતું સમધિગચ્છન્તો વમિ ઉગ્ગિરિ, અનપેક્ખો છડ્ડયિ ન પચ્ચાગમિ. તથા હેસ ''સબ્બત્થમેવ પથવિં આપં તેજં વાયં, ચક્ખું સોતં ઘાનં જિવ્હં કાયં મનં, રૂપે સદ્દે ગન્ધે રસે ફોટ્ઠબ્બે ધમ્મે,

ચક્ખુવિઞ્ઞાણં...પે॰... મનોવિઞ્ઞાણં, ચક્ખુસમ્ફસ્સં...પે॰... મનોસમ્ફસ્સં, ચક્ખુસમ્ફસ્સજં વેદનં...પે॰... મનોસમ્ફસ્સજં વેદનં, ચક્ખુસમ્ફસ્સજં સઞ્ઞં...પે॰... મનોસમ્ફસ્સજં સઞ્ઞં, ચક્ખુસમ્ફસ્સજં ચેતનં...પે॰... મનોસમ્ફસ્સજં ચેતનં, રૂપતણ્હં...પે॰... ધમ્મતણ્હં, રૂપવિતક્કં...પે॰... ધમ્મવિતક્કં, રૂપવિચારં...પે॰... ધમ્મવિચાર''ન્તિઆદિના અનુપદધમ્મવિભાગવસેનપિ સબ્બેવ ધમ્મકોટ્ઠાસે અનવસેસતો વમિ ઉગ્ગિરિ, અનપેક્ખપરિચ્ચાગેન છડ્ડયિ. વુત્તં હેતં ''યં તં, આનન્દ, ચત્તં વન્તં મુત્તં પહીનં પટિનિસ્સટ્ઠં, તં તથાગતો પુન પચ્ચાગમિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૮૩). એવમ્પિ ભાગે વમીતિ **ભગવા**. અથ વા **ભાગે વમી**તિ સબ્બેપિ કુસલાકુસલે સાવજ્જાનવજ્જે હીનપણીતે કણ્હસુક્કસપ્પટિભાગે ધમ્મે અરિયમગ્ગઞાણમુખેન વમિ ઉગ્ગિરિ અનપેક્ખો પરિચ્ચજિ પજહિ, પરેસઞ્ચ તથત્તાય ધમ્મં દેસેસિ. વુત્તમ્પિ ચેતં ''ધમ્માપિ વો, ભિક્ખવે, પહાતબ્બા, પગેવ અધમ્મા (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૦), કુલ્લૂપમં વો, ભિક્ખવે, ધમ્મં દેસેસ્સામિ નિત્થરણત્થાય, નો ગહણત્થાયા''તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૦). એવમ્પિ ભાગે વમીતિ ભગવા.

ખન્ધાયતનધાતાદિ-ધમ્મભાગામહેસિના;
કણ્હસુક્કા યતો વન્તા, તતોપિ ભગવા મતોતિ.

તેન વુત્તં –

''ભાગવા ભતવા ભાગે, ભગે ચ વનિ ભત્તવા;
ભગે વમિ તથા ભાગે, વમીતિ ભગવા જિનો''તિ.

ધમ્મસરીરં પચ્ચક્ખં કરોતીતિ ''યો વો, આનન્દ, મયા ધમ્મો ચ વિનયો ચ દેસિતો પઞ્ઞત્તો, સો વો મમચ્ચયેન સત્થા''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૧૬) વચનતો ધમ્મસ્સ સત્થુભાવપરિયાયો વિજ્જતીતિ કત્વા વુત્તં. **વજિરસઙ્ઘાતસમાનકાયો** પરેહિ અભેજ્જસરીરત્તા. ન હિ ભગવતો રૂપકાયે કેનચિ સક્કા અન્તરાયો કાતુન્તિ.

દેસનાસમ્પત્તિં નિદ્દિસતિ વક્ખમાનસ્સ સકલસ્સ સુત્તસ્સ ''એવ''ન્તિ નિદસ્સનતો. **સાવકસમ્પત્તિં નિદ્દિસતિ** પટિસમ્ભિદાપ્પત્તેન પઞ્ચસુ ઠાનેસુ ભગવતા એતદગ્ગે ઠપિતેન મયા મહાસાવકેન સુતં, તઞ્ચ ખો મયાવ સુતં, ન અનુસ્સુતિકં, ન પરમ્પરાભતન્તિ ઇમસ્સ અત્થસ્સ દીપનતો. **કાલસમ્પત્તિં નિદ્દિસતિ** ભગવા-સદ્દસન્નિધાને પયુત્તસ્સ સમય-સદ્દસ્સ કાલસ્સ બુદ્ધુપ્પાદપટિમણ્ડિતભાવદીપનતો. બુદ્ધુપ્પાદપરમા હિ કાલસમ્પદા. તેનેતં વુચ્ચતિ –

''કપ્પકસાયે કલિયુગે, બુદ્ધુપ્પાદો અહો મહચ્છરિયં;
હુતાવહમજ્ઝે જાતં, સમુદિતમકરન્દમરવિન્દ''ન્તિ. (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧; સં॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૧; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૧ રૂપાદિવગ્ગવણ્ણના);

ભગવાતિ દેસકસમ્પત્તિં નિદ્દિસતિ ગુણવિસિટ્ઠસત્તુત્તમગરુગારવાધિવચનભાવતો.

મઙ્ગલદિવસો સુખણો સુનક્ખત્તન્તિ અજ્જ મઙ્ગલદિવસો, તસ્મા સુનક્ખત્તં, તત્થાપિ અયં સુખણો. **મા અતિક્કમી**તિ મા રત્તિવિભાયનં અનુદિક્ખન્તાનં રત્તિ અતિક્કમીતિ એવં સમ્બન્ધો વેદિતબ્બો. ઉક્કાસુ ઠિતાસુ ઠિતાતિ **ઉક્કટ્ઠા** (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૨૫૫; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૪.૩૬). ઉક્કાસુ વિજ્જોતલન્તીસુ ઠિતા પતિટ્ઠિતાતિ મૂલવિભૂજાદિપક્ખેપેન (પાણિનિ ૩.૨.૫) સદ્દસિદ્ધિ વેદિતબ્બા. નિરુત્તિનયેન વા ઉક્કાસુ ઠિતાસુ ઠિતા આસીતિ

ઉક્કટ્ઠા. અપરે પન ભણન્તિ ‘‘ભૂમિભાગસમ્પત્તિયા મનુસ્સસમ્પત્તિયા ઉપકરણસમ્પત્તિયા ચ સા નગરી ઉક્કટ્ઠગુણયોગતો ‘ઉક્કટ્ઠા’તિ નામં લભી’’તિ.

અવિસેસેનાતિ ન વિસેસેન, વિહારભાવસામઞ્ઞેનાતિ અત્થો. **ઇરિયાપથ...પે॰... વિહારેસૂ**તિ ઇરિયાપથવિહારો દિબ્બવિહારો બ્રહ્મવિહારો અરિયવિહારોતિ એતેસુ ચતૂસુ વિહારેસુ. **સમઙ્ગિપરિદીપન**ન્તિ સમઙ્ગીભાવપરિદીપનં. **એત**ન્તિ ‘‘વિહરતી’’તિ એતં પદં. તથા હિ તં ‘‘ઇધેકચ્ચો ગિહીહિ સંસટ્ઠો વિહરતિ સહનન્દી સહસોકી’’તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૪૧) ઇરિયાપથવિહારે આગતં; ‘‘યસ્મિં સમયે, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ વિવિચ્ચેવ કામેહિ...પે॰... પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતી’’તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૧૬૦; વિભ॰ ૬૨૪) દિબ્બવિહારે; ‘‘સો મેત્તાસહગતેન ચેતસા એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતી’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૫૫૬; ૩.૩૦૮; મ॰ નિ॰ ૧.૭૭; ૨.૩૦૯; ૩.૨૩૦) બ્રહ્મવિહારે; ‘‘સો ખો અહં અગ્ગિવેસ્સન તસ્સાયેવ કથાય પરિયોસાને તસ્મિં એવ પુરિમસ્મિં સમાધિનિમિત્તે અજ્ઝત્તમેવ ચિત્તં સણ્ઠપેમિ સન્નિસાદેમિ એકોદિં કરોમિ સમાદહામિ, યેન સુદં નિચ્ચકપ્પં વિહરામી’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૮૭) અરિયવિહારે.

તત્થ ઇરિયનં વત્તનં ઇરિયા, કાયપ્પયોગો. તસ્સા પવત્તનુપાયભાવતો ઠાનાદિ ઇરિયાપથો. ઠાનસમઙ્ગી વા હિ કાયેન કિઞ્ચિ કરેય્ય ગમનાદીસુ અઞ્ઞતરસમઙ્ગી વા. અથ વા ઇરિયતિ પવત્તતિ એતેન અત્તભાવો, કાયકિચ્ચં વાતિ ઇરિયા, તસ્સા પવત્તિયા ઉપાયભાવતો પથોતિ ઇરિયાપથો, ઠાનાદિ એવ. સો ચ અત્થતો ગતિનિવત્તિઆદિઆકારેન પવત્તો ચતુસન્તતિરૂપપબન્ધો એવ. વિહરણં, વિહરતિ એતેનાતિ વા વિહારો, ઇરિયાપથો એવ વિહારો **ઇરિયાપથવિહારો**. દિવિ ભવોતિ દિબ્બો. તત્થ બહુલપ્પવત્તિયા બ્રહ્મપારિસજ્જાદિદેવલોકે ભવોતિ અત્થો. તત્થ યો દિબ્બાનુભાવો, તદત્થાય સંવત્તતીતિ વા દિબ્બો, અભિઞ્ઞાભિનીહારવસેન મહાગતિકત્તા વા દિબ્બો, દિબ્બો ચ સો વિહારો ચાતિ **દિબ્બવિહારો**, ચતસ્સો રૂપાવચરસમાપત્તિયો. આરુપ્પસમાપત્તિયોપિ એત્થેવ સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. બ્રહ્મૂનં, બ્રહ્માનો વા વિહારા **બ્રહ્મવિહારા**, ચતસ્સો અપ્પમઞ્ઞાયો. અરિયાનં, અરિયા વા વિહારા **અરિયવિહારા**, ચત્તારિ સામઞ્ઞફલાનિ. **સો હિ ભગવા એકં ઇરિયાપથબાધન**ન્તિઆદિ યદિપિ ભગવા એકેનપિ ઇરિયાપથેન ચિરતરં કાલં અત્તભાવં પવત્તેતું સક્કોતિ, તથાપિ ‘‘ઉપાદિન્નકસરીરસ્સ નામ અયં સભાવો’’તિ દસ્સેતું વુત્તં. યસ્મા વા ભગવા યત્થ કત્થચિ વસન્તો વેનેય્યાનં ધમ્મં દેસેન્તો, નાનાસમાપત્તીહિ ચ કાલં વીતિનામેન્તો વસતીતિ વેનેય્યસત્તાનં અત્તનો ચ વિવિધં હિતસુખં હરતિ ઉપનેતિ ઉપ્પાદેતિ, તસ્મા વિવિધં હરતીતિ એવમેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો.

સુભગત્તાતિ સિરીકામાનવસેન સોભનત્તા. તેનેવાહ ‘‘**સુન્દરસિરિકત્તા સુન્દરકામત્તા ચા**’’તિ. **છણસમજ્જઉસ્સવે**તિ એત્થ **છણં** નામ ફગ્ગુનમાસાદીસુ ઉત્તરફગ્ગુનાદિ-અભિલક્ખિતદિવસેસુ સપરિજનાનં મનુસ્સાનં મઙ્ગલકરણં. **સમજ્જં** નામ નટસમજ્જાદિ. **ઉસ્સવો** નક્ખત્તં. યત્થ ગામનિગમવાસિનો તયો સત્ત વા દિવસે નક્ખત્તઘોસનં કત્વા યથાવિભવં અલઙ્કતપટિયત્તા ભોગે પરિભુઞ્જન્તા નક્ખત્તકીળનં કીળન્તિ. **તેસં તં તથેવ હોતી**તિ તેસં મનુસ્સાનં તં પત્થનં તન્નિવાસિદેવતાનુભાવેન યેભુય્યેન તથેવ હોતિ, પત્થના સમિજ્ઝતીતિ અત્થો. **બહુજનકન્તતાયા**તિ ઇમિના ‘‘સુન્દરકામત્તા’’તિ એતસ્સેવ પદસ્સ પકારન્તરેન અત્થં વિભાવેતિ. તત્રાયં વચનત્થો – કમનીયટ્ઠેન સુટ્ઠુ ભજીયતીતિ **સુભગં**, સુભા અગા રુક્ખા એત્થાતિ વા **સુભગં**, સુન્દરકિત્તિયોગતો વા ‘‘**સુભગ**’’ન્તિ એવમ્પેત્થ અત્થં વણ્ણેન્તિ. કેચિ પન ‘‘સુભાગવને’’તિ પઠન્તિ, ‘‘સુન્દરભૂમિભાગે વને’’તિ યસ્સ અત્થં વદન્તિ. સુભગસ્સ નામ યક્ખસ્સ વનં તેન પરિગ્ગહિતત્તાતિ ‘‘સુભગવન’’ન્તિ અઞ્ઞે. વનનં ભત્તીતિઅત્થે

તં વનનં કારેતીતિ એતસ્મિં અત્થે વનયતીતિ પદસિદ્ધિ વેદિતબ્બા. તેનેવાહ “**અત્તનિ સિનેહં ઉપ્પાદેતી**”તિ. યાચનત્થે **વનુતે ઇતિ વન**ન્તિ ઉપચારકપ્પનાવસેન વન-સદ્દો વેદિતબ્બો.

ઉજુવંસાતિ ઉજુભૂતવિટપા. **મહાસાલા**તિ મહારુક્ખા. **અઞ્ઞતરસ્મિં સાલમૂલે**તિ અઞ્ઞતરસ્સ રુક્ખસ્સ મૂલે. **વનપ્પતિજેટ્ઠકરુક્ખો**તિ વનપ્પતિભૂતો જેટ્ઠકરુક્ખો. **તમેવ જેટ્ઠકભાવ**ન્તિ વનપ્પતિભાવેનાગતં સેટ્ઠભાવં પધાનભાવં. તેન હિ સો ‘‘સાલરાજા’’તિ વુત્તો. ઉપગતાનં રઞ્જનટ્ઠેન રાજા, અઞ્ઞસ્મિમ્પિ તાદિસે રુક્ખે રાજવોહારં દસ્સેતું “**સુપતિટ્ઠિતસ્સા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **બ્રાહ્મણ ધમ્મિકા**તિ આલપનં. નિપ્પરિયાયેન સાખાદિમતો સઙ્ઘાતસ્સ સુપ્પતિટ્ઠિતભાવસાધને અવયવવિસેસે પવત્તમાનો મૂલ-સદ્દો. યસ્મા તંસદિસેસુ તન્નિસ્સયે પદેસે ચ રુળ્હીવસેન પરિયાયતો પવત્તતિ, તસ્મા ‘‘મૂલાનિ ઉદ્ધરેય્યા’’તિ એત્થ નિપ્પરિયાયમૂલં અધિપ્પેતન્તિ એકેન મૂલ-સદ્દેન વિસેસેત્વા આહ “**મૂલમૂલે દિસ્સતી**”તિ યથા ‘‘દુક્ખદુક્ખં (સં॰ નિ॰ ૪.૩૨૭), રૂપરૂપ’’ન્તિ (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૪૪૯) ચ. **અસાધારણહેતુમ્હી**તિ અસાધારણકારણે. લોભસહગતચિત્તુપ્પાદાનં એવ આવેણિકે નેસં સુપ્પતિટ્ઠિતભાવસાધનતો મૂલટ્ઠેન ઉપકારકે પચ્ચયધમ્મે દિસ્સતીતિ અત્થો.

તત્થાતિ ‘‘એકં સમયં ભગવા ઉક્કટ્ઠાયં વિહરતિ સુભગવને સાલરાજમૂલે’’તિ યં વુત્તં વાક્યં, તત્ત. **સિયા**તિ કસ્સચિ એવં પરિવિતક્કો સિયા, વક્ખમાનાકારેન કદાચિ ચોદેય્ય વાતિ અત્થો. **અથ તત્થ વિહરતી**તિ યદિ સુભગવને સાલરાજમૂલે વિહરતિ. **ન વત્તબ્બ**ન્તિ નાનાઠાનભૂતત્તા ઉક્કટ્ઠાસુભગવનાનં, એકં સમયન્તિ ચ વુત્તત્તાતિ અધિપ્પાયો. ઇદાનિ ચોદકો તમેવ અત્તનો અધિપ્પાયં “**ન હિ સક્કા**”તિઆદિના વિવરતિ. ઇતરો સબ્બમેતં અવિપરીતં અત્થં અજાનન્તેન વુત્તન્તિ દસ્સેન્તો “**ન ખો પનેતં એવં દટ્ઠબ્બ**”ન્તિ આહ. તત્થ **એત**ન્તિ ‘‘ઉક્કટ્ઠાયં વિહરતિ સુભગવને સાલરાજમૂલે’’તિ એતં વચનં. એવન્તિ ‘‘યદિ તાવ ભગવા’’તિઆદિના યં તં ભવતા ચોદિતં, તં અત્થતો એવં ન ખો પન દટ્ઠબ્બં, ન ઉભયત્થ અપુબ્બઅચરિમં વિહારદસ્સનત્થન્તિ અત્થો.

ઇદાનિ અત્તનો યથાધિપ્પેતં અવિપરીતં અત્થં, તસ્સ ચ પટિકચ્ચેવ વુત્તભાવં, તેન ચ અપ્પટિવિદ્ધત્તં પકાસેન્તો “**નનુ અવોચુમ્હ...પે॰... સાલરાજમૂલે**”તિ આહ. એવમ્પિ ‘‘સુભગવને સાલરાજમૂલે વિહરતી’’ચ્ચેવ વત્તબ્બં, ન ‘‘ઉક્કટ્ઠાય’’ન્તિ ચોદનં મનસિ કત્વા વુત્તં “**ગોચરગામનિદસ્સનત્થ**”ન્તિઆદિ.

અવસ્સં ચેત્થ ગોચરગામકિત્તનં કાતબ્બં. તથા હિ તં યથા સુભગવનાદિકિત્તનં પબ્બજિતાનુગ્ગહકરણાદિઅનેકપ્પયોજનં, એવં ગહટ્ઠાનુગ્ગહકરણાદિવિવિધપ્પયોજનન્તિ દસ્સેન્તો “**ઉક્કટ્ઠાકિત્તનેના**”તિઆદિમાહ. તત્થ પચ્ચયગ્ગહણેન ઉપસઙ્કમનપયિરુપાસનાનં ઓકાસદાનેન ધમ્મદેસનાય સરણેસુ સીલેસુ ચ પતિટ્ઠાપનેન યથૂપનિસ્સયં ઉપરિવિસેસાધિગમાવહનેન ચ **ગહટ્ઠાનગ્ગહકરણં**, ઉગ્ગહપરિપુચ્છાનં કમ્મટ્ઠાનાનુયોગસ્સ ચ અનુરૂપવસનટ્ઠાનપરિગ્ગહેનેત્થ **પબ્બજિતાનુગ્ગહકરણં** વેદિતબ્બં. **કરુણાય ઉપગમનં**, ન લાભાદિનિમિત્તં, **પઞ્ઞાય અપગમનં**, ન વિરોધાદિનિમિત્તન્તિ ઉપગમનાપગમનાનં નિરુપક્કિલેસતં વિભાવેતિ. **ધમ્મિકસુખં** નામ અનવજ્જસુખં. **દેવાનં ઉપકારબહુલતા** જનવિવિત્તતાય. પચુરજનવિવિત્તં હિ ઠાનં દેવા ઉપસઙ્કમિતબ્બં મઞ્ઞન્તિ. **તદત્થપરિનિપ્ફાદન**ન્તિ લોકત્થનિપ્ફાદનં, બુદ્ધકિચ્ચસમ્પાદનન્તિ અત્થો. **એવમાદિના**તિ **આદિ**-સદ્દેન ઉક્કટ્ઠાકિત્તનતો રૂપકાયસ્સ અનુગ્ગણ્હનં દસ્સેતિ, સુભગવનાદિકિત્તનતો ધમ્મકાયસ્સ. તથા પુરિમેન પરાધીનકિરિયાકરણં, દુતિયેન અત્તાધીનકિરિયાકરણં. પુરિમેન વા કરુણાકિચ્ચં, ઇતરેન પઞ્ઞાકિચ્ચં. પુરિમેન ચસ્સ પરમાય અનુકમ્પાય સમન્નાગમં, પચ્છિમેન

પરમાય ઉપેક્ખાય સમન્નાગમં દીપેતિ. ભગવા હિ સબ્બસત્તે પરમાય અનુકમ્પાય અનુકમ્પતિ, ન ચ તત્થ સિનેહદોસાનુપતિતો પરમુપેક્ખકભાવતો, ઉપેક્ખકો ચ ન ચ પરહિતસુખકરણે અપ્પોસુક્કો મહાકારુણિકભાવતો.

તસ્સ મહાકારુણિકતાય લોકનાથતા, ઉપેક્ખકતાય અત્તનાથતા. તથા હેસ બોધિસત્તભૂતો મહાકરુણાય સઞ્ચોદિતમાનસો સકલલોકહિતાય ઉસ્સુક્કમાપન્નો મહાભિનીહારતો પટ્ઠાય તદત્થનિપ્ફાદનત્થં પુઞ્ઞઞાણસમ્ભારે સમ્પાદેન્તો અપરિમિતં કાલં અનપ્પકં દુક્ખમનુભોસિ, ઉપેક્ખકતાય સમ્મા પતિતેહિ દુક્ખેહિ ન વિકમ્પિ. તથા મહાકારુણિકતાય સંસારાભિમુખતા, ઉપેક્ખકતાય તતો નિબ્બિન્દના. તથા ઉપેક્ખકતાય નિબ્બાનાભિમુખતા, મહાકારુણિકતાય તદધિગમો. તથા મહાકારુણિકતાય પરેસં અહિંસાપનં, ઉપેક્ખકતાય સયં પરેહિ અભાયનં. મહાકારુણિકતાય પરં રક્ખતો અત્તનો રક્ખણં, ઉપેક્ખકતાય અત્તાનં રક્ખતો પરેસં રક્ખણં. તેનસ્સ અત્તહિતાય પટિપન્નાદીસુ ચતુત્થપુગ્ગલભાવો સિદ્ધો હોતિ. તથા મહાકારુણિકતાય સચ્ચાધિટ્ઠાનસ્સ ચાગાધિટ્ઠાનસ્સ ચ પારિપૂરિ, ઉપેક્ખકતાય ઉપસમાધિટ્ઠાનસ્સ પઞ્ઞાધિટ્ઠાનસ્સ ચ પારિપૂરિ. એવં પરિસુદ્ધાસયપયોગસ્સ મહાકારુણિકતાય લોકહિતત્થમેવ રજ્જસમ્પદાદિભવસમ્પત્તિયા ઉપગમનં, ઉપેક્ખકતાય તિણાયપિ અમઞ્ઞમાનસ્સ તતો અપગમનં. ઇતિ સુવિસુદ્ધઉપગમાપગમસ્સ મહાકારુણિકતાય લોકહિતત્થમેવ દાનવસેન સમ્પત્તીનં પરિચ્ચજના, ઉપેક્ખકતાય ચસ્સ ફલસ્સ અત્તનો અપચ્ચાસીસના. એવં સમુદાગમનતો પટ્ઠાય અચ્છરિયબ્ભુતગુણસમન્નાગતસ્સ મહાકારુણિકતાય પરેસં હિતસુખત્થં અતિદુક્કરકારિતા, ઉપેક્ખકતાય કાયમ્પિ અનલંકારિતા.

તથા મહાકારુણિકતાય ચરિમત્તભાવે જિણ્ણાતુરમતદસ્સનેન સઞ્જાતસંવેગો, ઉપેક્ખકતાય ઉળારેસુ દેવભોગસદિસેસુ ભોગેસુ નિરપેક્ખો મહાભિનિક્ખમનં નિક્ખમિ. તથા મહાકારુણિકતાય ''કિચ્છં વતાયં લોકો આપન્નો''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૨.૫૭; સં॰ નિ॰ ૨.૪, ૧૦) કરુણામુખેનેવ વિપસ્સનારમ્ભો , ઉપેક્ખકતાય બુદ્ધભૂતસ્સ સત્ત સત્તાહાનિ વિવેકસુખેનેવ વીતિનામનં. મહાકારુણિકતાય ધમ્મગમ્ભીરતં પચ્ચવેક્ખિત્વા ધમ્મદેસનાય અપ્પોસુક્કતં આપજ્જિત્વાપિ મહાબ્રહ્મુનો અજ્ઝેસનાપદેસેન ઓકાસકરણં, ઉપેક્ખકતાય પઞ્ચવગ્ગિયાદિ વેનેય્યાનં અનનુરૂપસમુદાચારેપિ અનઞ્ઞથાભાવો. મહાકારુણિકતાય કત્થચિ પટિઘાતાભાવેનસ્સ સબ્બત્થ અમિત્તસઞ્ઞાય અભાવો, ઉપેક્ખકતાય કત્થચિપિ અનુરોધાભાવેન સબ્બત્થ સિનેહસન્થવાભાવો. મહાકારુણિકતાય ગામાદીનં આસન્નટ્ઠાને વસન્તસ્સપિ ઉપેક્ખકતાય અરઞ્ઞટ્ઠાને એવ વિહરણં. તેન વુત્તં ''પુરિમેન ચસ્સ પરમાય અનુકમ્પાય સમન્નાગમં, પચ્છિમેન પરમાય ઉપેક્ખાય સમન્નાગમં દીપેતી''તિ.

તન્તિ ''તત્રા''તિ પદં. **દેસકાલપરિદીપનન્તિ** યે દેસકાલા ઇધ વિહરણકિરિયાવિસેસનભાવેન વુત્તા, તેસં પરિદીપનન્તિ દસ્સેન્તો **''યં સમયં…પે॰… દીપેતી''**તિ આહ. તં-સદ્દો હિ વુત્તસ્સ અત્થસ્સ પટિનિદ્દેસો, તસ્મા ઇધ કાલસ્સ, દેસસ્સ વા પટિનિદ્દેસો ભવિતું અરહતિ, ન અઞ્ઞસ્સ. અયં તાવ તત્ર-સદ્દસ્સ પટિનિદ્દેસભાવે અત્થવિભાવના. યસ્મા પન ઈદિસેસુ ઠાનેસુ તત્ર-સદ્દો ધમ્મદેસનાવિસિટ્ઠં દેસં કાલઞ્ચ વિભાવેતિ, તસ્મા વુત્તં **''ભાસિતબ્બયુત્તે વા દેસકાલે દીપેતી''**તિ. તેન **તત્રા**તિ યત્થ ભગવા ધમ્મદેસનત્થં ભિક્ખૂ આલપિ અભાસિ, તાદિસે દેસે, કાલે વાતિ અત્થો. **ન હી**તિઆદિના તમેવત્થં સમત્થેતિ. નનુ ચ યત્થ ઠિતો ભગવા ''અકાલો ખો તાવા''તિઆદિના બાહિયસ્સ ધમ્મદેસનં પટિક્ખિપિ, તત્થેવ અન્તરવીથિયં ઠિતો તસ્સ ધમ્મં દેસેતીતિ? સચ્ચમેતં, અદેસેતબ્બકાલે અદેસનાય ઇદં ઉદાહરણં. તેનેવાહ **''અકાલો ખો તાવા''**તિ. યં પન તત્થ વુત્તં ''અન્તરઘરં પવિટ્ઠમ્હા''તિ (ઉદા॰ ૧૦), તમ્પિ તસ્સ અકાલભાવસ્સેવ પરિયાયેન દસ્સનત્થં વુત્તં. તસ્સ હિ તદા અદ્ધાનપરિસ્સમેન રૂપકાયે અકમ્મઞ્ઞતા અહોસિ, બલવપીતિવેગેન નામકાયે, તદુભયસ્સ વૂપસમં આગમેન્તો

પપઞ્ચપરિહારત્થં ભગવા ''અકાલો ખો''તિ પરિયાયેન પટિક્ખિપિ. અદેસેતબ્બદેસે અદેસનાય પન ઉદાહરણં ''અથ ખો ભગવા મગ્ગા ઓક્કમ્મ અઞ્ઞતરસ્મિં રુક્ખમૂલે નિસીદિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૪), વિહારતો નિક્ખમિત્વા વિહારપચ્છાયાયં પઞ્ઞત્તે આસને નિસીદી''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૩૬૩) ચ એવમાદિકં ઇધ **આદિ**-સદ્દેન સઙ્ગહિતં.

''અથ ખો સો, ભિક્ખવે, બાલો ઇધ પુબ્બે રસાદો ઇધ પાપાનિ કમ્માનિ કરિત્વા''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૫૧) **પદપૂરણમત્તે ખો-સદ્દો**, ''દુક્ખં ખો અગારવો વિહરતિ અપ્પતિસ્સો''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૧) **અવધારણે**, ''કિત્તાવતા નુ ખો, આવુસો, સત્થુ પવિવિત્તસ્સ વિહરતો સાવકા વિવેકં નાનુસિક્ખન્તી''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૧) **આદિકાલત્થે**. વાક્યારમ્ભેતિ અત્થો. તત્થ પદપૂરણેન વચનાલઙ્કારમત્તં કતં હોતિ, આદિકાલત્થેન વાક્યસ્સ ઉપઞ્ઞાસમત્તં, અવધારત્થેન પન નિયમદસ્સનં, તસ્મા આમન્તેસિ એવાતિ આમન્તને નિયમો દસ્સિતો હોતીતિ.

''ભગવાતિ લોકગરુદીપન''ન્તિ કસ્મા વુત્તં, નનુ પુબ્બેપિ ભગવા-સદ્દસ્સ અત્થો વુત્તોતિ? યદિપિ પુબ્બે વુત્તો, તં પનસ્સ યથાવુત્તે ઠાને વિહરણકિરિયાય કત્તુવિસેસદસ્સનત્થં કતં, ન આમન્તનકિરિયાય, ઇધ પન આમન્તનકિરિયાય, તસ્મા તદત્થં પુન ''ભગવા''તિ પાળિયં વુત્તન્તિ તસ્સત્થં દસ્સેતું ''**ભગવાતિ લોકગરુદીપન**''ન્તિ આહ. **કથાસવનયુત્તપુગ્ગલવચન**ન્તિ વક્ખમાનાય મૂલપરિયાયદેસનાય સવનયોગ્યપુગ્ગલવચનં. ચતૂસુપિ પરિસાસુ ભિક્ખૂ એવ એદિસાનં દેસનાનં વિસેસેન ભાજનભૂતા, ઇતિ સાતિસયસાસનસમ્પટિગ્ગાહકભાવદસ્સનત્થં ઇધ ભિક્ખુગહણન્તિ દસ્સેત્વા ઇદાનિ સદ્દત્થં દસ્સેતું ''**અપિચા**''તિઆદિમાહ.

તત્થ **ભિક્ખકોતિ ભિક્ખૂ**તિ ભિક્ખનધમ્મતાય ભિક્ખૂતિ અત્થો. **ભિક્ખાચરિયં અજ્ઝુપગતો**તિ બુદ્ધાદીહિપિ અજ્ઝુપગતં ભિક્ખાચરિયં ઉઞ્છાચરિયં અજ્ઝુપગતત્તા અનુટ્ઠિતત્તા **ભિક્ખૂ**. યો હિ કોચિ અપ્પં વા મહન્તં વા ભોગક્ખન્ધં પહાય અગારસ્મા અનગારિયં પબ્બજિતો, સો કસિગોરક્ખાદીહિ જીવિકાકપ્પનં હિત્વા લિઙ્ગસમ્પટિચ્છનેનેવ ભિક્ખાચરિયં અજ્ઝુપગતત્તા **ભિક્ખુ**, પરપટિબદ્ધજીવિકત્તા વા વિહારમજ્ઝે કાજભત્તં ભુઞ્જમાનોપિ ભિક્ખાચરિયં અજ્ઝુપગતોતિ **ભિક્ખુ**, પિણ્ડિયાલોપભોજનં નિસ્સાય પબ્બજ્જાય ઉસ્સાહજાતત્તા વા ભિક્ખાચરિયં અજ્ઝુપગતોતિ **ભિક્ખૂ**તિ એવમ્પેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **આદિના નયેના**તિ ''ભિન્નપટધરોતિ ભિક્ખુ, ભિન્દતિ પાપકે અકુસલે ધમ્મેતિ ભિક્ખુ, ભિન્નત્તા પાપકાનં અકુસલાનં ધમ્માનં ભિક્ખૂ''તિઆદિના **વિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૫૧૦) આગતનયેન. **ઞાપને**તિ અવબોધને, પટિવેદનેતિ અત્થો.

ભિક્ખનસીલતાતિઆદીસુ **ભિક્ખનસીલતા** ભિક્ખનેન આજીવનસીલતા, ન કસિવણિજ્જાદીહિ આજીવનસીલતા. **ભિક્ખનધમ્મતા** ''ઉદ્દિસ્સ અરિયા તિટ્ઠન્તી''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧૫૩; મિ॰ પ॰ ૪.૫.૯) એવં વુત્તભિક્ખનસભાવતા, ન સમ્ભાવનાકોહઞ્ઞસભાવતા. **ભિક્ખને સાધુકારિતા** ''ઉત્તિટ્ઠે નપ્પમજ્જેય્યા''તિ (ધ॰ પ॰ ૧૬૮) વચનં અનુસ્સરિત્વા તત્થ અપ્પમજ્જના. અથ વા **સીલં** નામ પકતિસભાવો, ઇધ પન તદધિટ્ઠાનં. **ધમ્મો**તિ વતં. અપરે પન ''**સીલં** નામ વતસમાદાનં, **ધમ્મો** નામ પવેણીઆગતં ચારિત્તં, **સાધુકારિતા**તિ સક્કચ્ચકારિતા આદરકિરિયા''તિ વણ્ણેન્તિ. **હીનાધિકજનસેવિત**ન્તિ યે ભિક્ખુભાવે ઠિતાપિ જાતિમદાદિવસેન ઉદ્ધતા ઉન્નળા. યે ચ ગિહિભાવે પરેસુ અત્થિકભાવમ્પિ અનુપગતતાય ભિક્ખાચરિયં પરમકાપઞ્ઞતં મઞ્ઞન્તિ, તેસં ઉભયેસમ્પિ યથાક્કમં ''ભિક્ખવો''તિ વચનેન હીનજનેહિ દલિદ્દેહિ પરમકાપઞ્ઞતં પત્તેહિ પરકુલેસુ ભિક્ખાચરિયાય જીવિકં કપ્પેન્તેહિ સેવિતં વુત્તિં પકાસેન્તો ઉદ્ધતભાવનિગ્ગહં કરોતિ, અધિકજનેહિ

ઉળારભોગખત્તિયકુલાદિતો પબ્બજિતેહિ બુદ્ધાદીહિ આજીવવિસોધનત્થં સેવિતં વુત્તિં પકાસેન્તો દીનભાવનિગ્ગહં કરોતીતિ યોજેતબ્બં. યસ્મા ''ભિક્ખવો''તિ વચનં આમન્તનભાવતો અભિમુખીકરણં, પકરણતો સામત્થિયતો ચ સુસ્સૂસાજનનં સક્કચ્ચસવનમનસિકારનિયોજનઞ્ચ હોતિ. તસ્મા તમત્થં દસ્સેન્તો ''**ભિક્ખવોતિ ઇમિના**''તિઆદિમાહ.

તત્થ **સાધુકસવનમનસિકારે**તિ સાધુકસવને સાધુકમનસિકારે ચ. કથં પન પવત્તિતા સવનાદયો સાધુકં પવત્તિતા હોન્તીતિ? ''અદ્ધા ઇમાય સમ્માપટિપત્તિયા સકલસાસનસમ્પત્તિ હત્થગતા ભવિસ્સતી''તિ આદરગારવયોગેન, કથાદીસુ અપરિભવનાદિના ચ. વુત્તં હિ ''પઞ્ચહિ, ભિક્ખવે, ધમ્મેહિ સમન્નાગતો સુણન્તો સદ્ધમ્મં ભબ્બો નિયામં ઓક્કમિતું કુસલેસુ ધમ્મેસુ સમ્મત્તં. કતમેહિ પઞ્ચહિ? ન કથં પરિભોતિ, ન કથિકં પરિભોતિ, ન અત્તાનં પરિભોતિ, અવિક્ખિત્તચિત્તો ધમ્મં સુણાતિ એકગ્ગચિત્તો, યોનિસો ચ મનસિ કરોતિ. ઇમેહિ ખો, ભિક્ખવે , પઞ્ચહિ ધમ્મેહિ સમન્નાગતો સુણન્તો સદ્ધમ્મં ભબ્બો નિયામં ઓક્કમિતું કુસલેસુ ધમ્મેસુ સમ્મત્ત''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૫.૧૫૧). તેનેવાહ ''**સાધુકસવનમનસિકારાયત્તા હિ સાસનસમ્પત્તી**''તિ. **સાસનસમ્પત્તિ** નામ સીલાદિનિપ્ફત્તિ.

પઠમં ઉપ્પન્નત્તા અધિગમવસેન. **સત્થુચરિયાનુવિધાયકત્તા** સીલાદિગુણાનુટ્ઠાનેન. તિણ્ણં યાનાનં વસેન અનુધમ્મપટિપત્તિસબ્ભાવતો **સકલસાસનપટિગ્ગાહકત્તા. સન્તિકત્તા**તિ સમીપભાવતો. **સન્તિકાવચરત્તા**તિ સબ્બકાલં સમ્પયુત્તભાવતો. **યથાનુસિટ્ઠ**ન્તિ અનુસાસનિઅનુરૂપં, અનુસાસનિં અનવસેસતો પટિગ્ગહેત્વાતિ અત્થો. **એકચ્ચે ભિક્ખૂયેવ સન્ધાયા**તિ યે સુત્તપરિયોસાને ''તે ભિક્ખૂ ભગવતો ભાસિતં અભિનન્દુ''ન્તિ વુત્તા પઞ્ચસતા બ્રાહ્મણપબ્બજિતા, તે સન્ધાય.

પુબ્બે સબ્બપરિસસાધારણત્તેપિ ભગવતો ધમ્મદેસનાય ''જેટ્ઠસેટ્ઠા''તિઆદિના ભિક્ખૂનં એવ આમન્તને કારણં દસ્સેત્વા ઇદાનિ ભિક્ખૂ આમન્તેત્વાવ ધમ્મદેસનાય પયોજનં દસ્સેતું ''**કિમત્થં પન ભગવા**''તિ ચોદનં સમુટ્ઠાપેસિ. તત્થ **અઞ્ઞં ચિન્તેન્તા**તિ અઞ્ઞવિહિતા. **વિક્ખિત્તચિત્તા**તિ અસમાહિતચિત્તા. **ધમ્મં પચ્ચવેક્ખન્તા**તિ તદા હિય્યો તતો પરદિવસેસુ વા સુતધમ્મં પતિ પતિ મનસા અવેક્ખન્તા. ભિક્ખૂ આમન્તેત્વા ધમ્મે દેસિયમાને આદિતો પટ્ઠાય દેસનં સલ્લક્ખેતું સક્કોન્તીતિ ઇમમેવત્થં બ્યતિરેકમુખેન દસ્સેતું ''**તે અનામન્તેત્વા**''તિઆદિ વુત્તં.

ભિક્ખવોતીતિ ચ સન્ધિવસેન ઇ-કારલોપો દટ્ઠબ્બો ''ભિક્ખવો ઇતી''તિ. અયં હિ ઇતિ-સદ્દો હેતુ-પરિસમાપનાદિપદત્થવિપરિયાય-પકારાવધારણનિદસ્સનાદિઅનેકત્થપ્પભેદો. તથા હેસ ''રુપ્પતીતિ ખો, ભિક્ખવે, તસ્મા 'રૂપ'ન્તિ વુચ્ચતી''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૩.૭૯) હેતુઅત્થે દિસ્સતિ; ''તસ્મા તિહ મે, ભિક્ખવે, ધમ્મદાયાદા ભવથ, મા આમિસદાયાદા, અત્થિ મે તુમ્હેસુ અનુકમ્પા 'કિન્તિ મે સાવકા ધમ્મદાયાદા ભવેય્યું, નો આમિસદાયાદા'તિ''આદીસુ પરિસમાપને; ''ઇતિ વા, ઇતિ એવરૂપા નચ્ચગીતવાદિતવિસૂકદસ્સના પટિવિરતો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૩) આદિઅત્થે; ''માગણ્ડિયોતિ તસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ સઙ્ખા સમઞ્ઞા પઞ્ઞત્તિ વોહારો નામં નામકમ્મં નામધેય્યં નિરુત્તિ બ્યઞ્જનમભિલાપો''તિઆદીસુ (મહાનિ॰ ૭૩) પદત્થવિપરિયાયે; ''ઇતિ ખો, ભિક્ખવે, સપ્પટિભયો બાલો, અપ્પટિભયો પણ્ડિતો, સઉપદ્દવો બાલો, અનુપદ્દવો પણ્ડિતો, સઉપસગ્ગો બાલો, અનુપસગ્ગો પણ્ડિતો''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૪) પકારે; ''અત્થિ ઇદપ્પચ્ચયા જરામરણન્તિ ઇતિ પુટ્ઠેન સતા, આનન્દ, અત્થીતિસ્સ વચનીયં, કિં પચ્ચયા જરામરણન્તિ ઇતિ ચે વદેય્ય, જાતિપચ્ચયા જરામરણન્તિ ઇચ્ચસ્સ વચનીય''ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૯૬) અવધારણે; ''સબ્બમત્થીતિ ખો, કચ્ચાન, અયમેકો અન્તો, સબ્બં નત્થીતિ ખો, કચ્ચાન, અયં દુતિયો અન્તો''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫) નિદસ્સને. ઇધાપિ નિદસ્સનેવ દટ્ઠબ્બો.

ભિક્ખવોતિ હિ આમન્તિતાકારો, તમેસ ઇતિ-સદ્દો નિદસ્સેતિ ‘‘ભિક્ખવોતિ આમન્તેસી’’તિ. ઇમિના નયેન “**ભદન્તે**”તિઆદીસુપિ યથારહં ઇતિ-સદ્દસ્સ અત્થો વેદિતબ્બો. પુબ્બે ‘‘ભગવા આમન્તેસી’’તિ વુત્તત્તા ‘‘ભગવતો પચ્ચસ્સોસુ’’ન્તિ ઇધ ‘‘ભગવતો’’તિ સામિવચનં આમન્તનમેવ સમ્બન્ધીઅન્તરં અપેક્ખતીતિ ઇમિના અધિપ્પાયેન “**ભગવતો આમન્તનં પટિઅસ્સોસુ**”ન્તિ વુત્તં. ‘‘ભગવતો’’તિ પન ઇદં પટિસ્સવસમ્બન્ધનેન સમ્પદાનવચનં યથા ‘‘દેવદત્તસ્સ પટિસ્સુણોતી’’તિ.

યં નિદાનં ભાસિતન્તિ સમ્બન્ધો. એત્થાહ – કિમત્થં પન ધમ્મવિનયસઙ્ગહે કરિયમાને નિદાનવચનં, નનુ ભગવતા ભાસિતવચનસ્સેવ સઙ્ગહો કાતબ્બોતિ? વુચ્ચતે – દેસનાય ઠિતિઅસમ્મોસસદ્ધેય્યભાવસમ્પાદનત્થં. કાલદેસદેસકનિમિત્તપરિસાપદેસેહિ ઉપનિબન્ધિત્વા ઠપિતા હિ દેસના ચિરટ્ઠિતિકા હોતિ અસમ્મોસધમ્મા સદ્ધેય્યા ચ, દેસકાલકત્તુસોતુનિમિત્તેહિ ઉપનિબદ્ધો વિય વોહારવિનિચ્છયો. તેનેવ ચ આયસ્મતા મહાકસ્સપેન ‘‘મૂલપરિયાયસુત્તં આવુસો, આનન્દ, કત્થ ભાસિત’’ન્તિઆદિના દેસાદિપુચ્છાસુ કતાસુ તાસં વિસ્સજ્જનં કરોન્તેન ધમ્મભણ્ડાગારિકેન ‘‘એવં મે સુત’’ન્તિઆદિના ઇમસ્સ સુત્તસ્સ નિદાનં ભાસિતં. અપિચ સત્થુસમ્પત્તિપકાસનત્થં નિદાનવચનં. તથાગતસ્સ હિ ભગવતો પુબ્બરચનાનુમાનાગમતક્કાભાવતો સમ્માસમ્બુદ્ધભાવસિદ્ધિ . ન હિ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ પુબ્બરચનાદીહિ અત્થો અત્થિ સબ્બત્થ અપ્પટિહતઞાણચારતાય એકપ્પમાણત્તા ચ ઞેય્યધમ્મેસુ. તથા આચરિયમુટ્ઠિધમ્મમચ્છરિયસાસનસાવકાનુરોધાભાવતો ખીણાસવભાવસિદ્ધિ. ન હિ સબ્બસો ખીણાસવસ્સ તે સમ્ભવન્તીતિ સુવિસુદ્ધસ્સ પરાનુગ્ગહપ્પવત્તિ. એવં દેસકસંકિલેસભૂતાનં દિટ્ઠિસીલસમ્પદાદૂસકાનં અવિજ્જાતણ્હાનં અચ્ચન્તાભાવસંસૂચકેહિ ઞાણસમ્પદાપહાનસમ્પદાભિબ્યઞ્જકેહિ ચ સમ્બુદ્ધવિસુદ્ધભાવેહિ પુરિમવેસારજ્જદ્વયસિદ્ધિ, તતો એવ ચ અન્તરાયિકનિય્યાનિકધમ્મેસુ સમ્મોહાભાવસિદ્ધિતો પચ્છિમવેસારજ્જદ્વયસિદ્ધીતિ ભગવતો ચતુવેસારજ્જસમન્નાગમો અત્તહિતપરહિતપટિપત્તિ ચ નિદાનવચનેન પકાસિતા હોતિ તત્થ તત્થ સમ્પત્તપરિયાય અજ્ઝાસયાનુરૂપં ઠાનુપ્પત્તિકપટિભાનેન ધમ્મદેસનાદીપનતો, ઇધ પન પથવીઆદીસુ વત્થૂસુ પુથુજ્જનાનં પટિપત્તિવિભાગવવત્થાપકદેસનાદીપનતોતિ યોજેતબ્બં. તેન વુત્તં ‘‘સત્થુસમ્પત્તિપકાસનત્થં નિદાનવચન’’ન્તિ.

તથા સાસનસમ્પત્તિપકાસનત્થં નિદાનવચનં. ઞાણકરુણાપરિગ્ગહિતસબ્બકિરિયસ્સ હિ ભગવતો નત્થિ નિરત્થિકા પટિપત્તિ, અત્તહિતત્થા વા. તસ્મા પરેસં એવ અત્થાય પવત્તસબ્બકિરિયસ્સ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ સકલમ્પિ કાયવચીમનોકમ્મં યથાપવત્તં વુચ્ચમાનં દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકપરમત્થેહિ યથારહં સત્તાનં અનુસાસનટ્ઠેન સાસનં, ન કબ્બરચના, તયિદં સત્થુચરિતં કાલદેસદેસકપરિસાપદેસેહિ સદ્ધિં તત્થ તત્થ નિદાનવચનેહિ યથારહં પકાસીયતિ, ઇધ પન ‘‘પથવિયાદીસુ વત્થૂસૂ’’તિ સબ્બં પુરિમસદિસમેવ. તેન વુત્તં ‘‘સાસનસમ્પત્તિપકાસનત્થં નિદાનવચન’’ન્તિ. અપિચ સત્થુનો પમાણભાવપ્પકાસનેન સાસનસ્સ પમાણભાવદસ્સનત્થં નિદાનવચનં, તઞ્ચ દેસકપ્પમાણભાવદસ્સનં હેટ્ઠા વુત્તનયાનુસારેન ‘‘ભગવા’’તિ ચ ઇમિના પદેન વિભાવિતન્તિ વેદિતબ્બં. ‘‘ભગવા’’તિ ઇમિના તથાગતસ્સ રાગદોસમોહાદિસબ્બકિલેસમલદુચ્ચરિતાદિદોસપ્પહાનદીપનેન વચનેન અનઞ્ઞસાધારણસુપરિસુદ્ધઞાણકરુણાદિગુણવિસેસયોગપરિદીપનેન તતો એવ સબ્બસત્તુત્તમભાવદીપનેન અયમત્થો સબ્બથા પકાસિતો હોતીતિ ઇદમેત્થ નિદાનવચનપ્પયોજનસ્સ મુખમત્તદસ્સનં.

અબ્ભન્તરનિદાનવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સુત્તનિક્ખેપવણ્ણના

નિક્ખિત્તસ્સાતિ દેસિતસ્સ. દેસનાપિ હિ દેસેતબ્બસ્સ સીલાદિઅત્થસ્સ વિનેય્યસન્તાનેસુ નિક્ખિપનતો ‘‘નિક્ખેપો’’તિ વુચ્ચતિ. **સુત્તનિક્ખેપં વિચારેત્વા વુચ્ચમાના પાકટા હોતી**તિ સામઞ્ઞતો ભગવતો દેસનાસમુટ્ઠાનસ્સ વિભાગં દસ્સેત્વા ‘‘એત્થાયં દેસના એવંસમુટ્ઠાના’’તિ દેસનાય સમુટ્ઠાને દસ્સિતે સુત્તસ્સ સમ્મદેવ નિદાનપરિજાનનેન વણ્ણનાય સુવિઞ્ઞેય્યત્તા વુત્તં. એવઞ્હિ ‘‘અસ્સુતવા ભિક્ખવે પુથુજ્જનો’’તિઆદિના, ‘‘યોપિ સો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ અરહં ખીણાસવો’’તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૮), ‘‘તથાગતોપિ ખો, ભિક્ખવે, અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો’’તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૧૨) ચ પવત્તદેસના અનુસન્ધિદસ્સનસુખતાય સુવિઞ્ઞેય્યા હોતિ. તત્થ યથા અનેકસતઅનેકસહસ્સભેદાનિપિ સુત્તન્તાનિ સંકિલેસભાગિયાદિપધાનનયવસેન સોળસવિધતં નાતિવત્તન્તિ, એવં અત્તજ્ઝાસયાદિસુત્તનિક્ખેપવસેન ચતુબ્બિધભાવન્તિ આહ ‘‘**ચત્તારો હિ સુત્તનિક્ખેપા**’’તિ.

એત્થ ચ યથા અત્તજ્ઝાસયસ્સ અટ્ઠુપ્પત્તિયા ચ પરજ્ઝાસયપુચ્છાહિ સદ્ધિં સંસગ્ગભેદો સમ્ભવતિ ‘‘અત્તજ્ઝાસયો ચ પરજ્ઝાસયો ચ, અત્તજ્ઝાસયો ચ પુચ્છાવસિકો ચ, અટ્ઠુપ્પત્તિકો ચ પરજ્ઝાસયો ચ, અટ્ઠુપ્પત્તિકો ચ પુચ્છાવસિકો ચા’’તિ અજ્ઝાસયપુચ્છાનુસન્ધિસબ્ભાવતો, એવં યદિપિ અટ્ઠુપ્પત્તિયા અત્તજ્ઝાસયેનપિ સંસગ્ગભેદો સમ્ભવતિ, અત્તજ્ઝાસયાદીહિ પન પુરતો ઠિતેહિ અટ્ઠુપ્પત્તિયા સંસગ્ગો નત્થીતિ નયિધ નિરવસેસો વિત્થારનયો સમ્ભવતીતિ ‘‘ચત્તારો સુત્તનિક્ખેપા’’તિ વુત્તં, તદન્તોગધત્તા વા સમ્ભવન્તાનં સેસનિક્ખેપાનં મૂલનિક્ખેપવસેન ચત્તારોવ દસ્સિતા. તથાદસ્સનઞ્ચેત્થ અયં સંસગ્ગભેદો ગહેતબ્બોતિ.

તત્રાયં વચનત્થો – નિક્ખિપીયતીતિ નિક્ખેપો, સુત્તં એવ નિક્ખેપો **સુત્તનિક્ખેપો**. અથ વા નિક્ખિપનં નિક્ખેપો, સુત્તસ્સ નિક્ખેપો **સુત્તનિક્ખેપો**, સુત્તદેસનાતિ અત્થો. અત્તનો અજ્ઝાસયો અત્તજ્ઝાસયો, સો અસ્સ અત્થિ કારણભૂતોતિ **અત્તજ્ઝાસયો**. અત્તનો અજ્ઝાસયો એતસ્સાતિ વા **અત્તજ્ઝાસયો**. **પરજ્ઝાસયે**પિ એસેવ નયો. પુચ્છાય વસો પુચ્છાવસો, સો એતસ્સ અત્થીતિ **પુચ્છાવસિકો**. સુત્તદેસનાવત્થુભૂતસ્સ અત્થસ્સ ઉપ્પત્તિ અત્થુપ્પત્તિ, અત્થુપ્પત્તિયેવ અટ્ઠુપ્પત્તિ ત્થ-કારસ્સ ટ્ઠ-કારં કત્વા. સા એતસ્સ અત્થીતિ **અટ્ઠુપ્પત્તિકો**. અથ વા નિક્ખિપીયતિ સુત્તં એતેનાતિ **સુત્તનિક્ખેપો**, અત્તજ્ઝાસયાદિ એવ. એતસ્મિં પન અત્તવિકપ્પે અત્તનો અજ્ઝાસયો **અત્તજ્ઝાસયો**. પરેસં અજ્ઝાસયો **પરજ્ઝાસયો**. પુચ્છીયતીતિ પુચ્છા, પુચ્છિતબ્બો અત્થો. પુચ્છનવસેન પવત્તં ધમ્મપટિગ્ગાહકાનં વચનં પુચ્છાવસિકં, તદેવ નિક્ખેપ-સદ્દાપેક્ખાય પુલ્લિઙ્ગવસેન ‘‘**પુચ્છાવસિકો**’’તિ વુત્તં. તથા અટ્ઠુપ્પત્તિ એવ **અટ્ઠુપ્પત્તિકો**તિ એવમ્પેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો.

અપિચેત્થ પરેસં ઇન્દ્રિયપરિપાકાદિકારણનિરપેક્ખત્તા અત્તજ્ઝાસયસ્સ વિસું સુત્તનિક્ખેપભાવો યુત્તો કેવલં અત્તનો અજ્ઝાસયેનેવ ધમ્મતન્તિઠપનત્થં પવત્તિતદેસનત્તા. પરજ્ઝાસયપુચ્છાવસિકાનં પન પરેસં અજ્ઝાસયપુચ્છાનં દેસનાપવત્તિહેતુભૂતાનં ઉપ્પત્તિયં પવત્તિતાનં કથમટ્ઠુપ્પત્તિયં અનવરોધો, પુચ્છાવસિકઅટ્ઠુપ્પત્તિકાનં વા પરજ્ઝાસયાનુરોધેન પવત્તિકાનં કથં પરજ્ઝાસયે અનવરોધોતિ? ન ચોદેતબ્બમેતં. પરેસઞ્હિ અભિનીહારપરિપુચ્છાદિવિનિમુત્તસ્સેવ સુત્તદેસનાકારણુપ્પાદસ્સ અટ્ઠુપ્પત્તિભાવેન ગહિતત્તા પરજ્ઝાસયપુચ્છાવસિકાનં વિસું ગહણં. તથા હિ **બ્રહ્મજાલ** (દી॰ નિ॰ ૧.૧) **ધમ્મદાયાદસુત્તા**દીનં (મ॰ નિ॰ ૧.૨૯) વણ્ણાવણ્ણઆમિસુપ્પાદાદિદેસનાનિમિત્તં ‘‘અટ્ઠુપ્પત્તી’’તિ વુચ્ચતિ. પરેસં પુચ્છં વિના અજ્ઝાસયં એવ નિમિત્તં કત્વા દેસિતો પરજ્ઝાસયો, પુચ્છાવસેન દેસિતો પુચ્છાવસિકોતિ પાકટોયમત્થોતિ.

અત્તનો અજ્ઝાસયેનેવ કથેસિ ધમ્મતન્તિઠપનત્થન્તિ દટ્ઠબ્બં. **સમ્મપ્પધાનસુત્તન્તહારકો**તિ અનુપુબ્બેન નિક્ખિત્તાનં સંયુત્તકે સમ્મપ્પધાનપટિસંયુત્તાનં સુત્તાનં આવળિ. તથા **ઇદ્ધિપાદહારકા**દયો.

વિમુત્તિપરિપાચનીયા ધમ્મા સદ્ધિન્દ્રિયાદયો. **અજ્ઝાસયન્તિ** અધિમુત્તિં. **ખન્તિન્તિ** દિટ્ઠિનિજ્ઝાનક્ખન્તિં. **મનન્તિ** ચિત્તં. **અભિનિહારન્તિ** પણિધાનં. **બુજ્ઝનભાવન્તિ** બુજ્ઝનસભાવં, પટિવિજ્ઝનાકારં વા.

ઉપ્પન્ને માને નિક્ખિત્તન્તિ સમ્બન્ધો. ઇત્થિલિઙ્ગાદીનિ **તીણિ લિઙ્ગાનિ**. નામાદીનિ **ચત્તારિ પદાનિ**. પઠમાદયો **સત્ત વિભત્તિયો**. **મુઞ્ચિત્વા ન કિઞ્ચિ કથેતિ** સભાવનિરુત્તિયા તથેવ પવત્તનતો. ગણ્ઠિભૂતં પદં. યથા હિ રુક્ખસ્સ ગણ્ઠિટ્ઠાનં દુબ્બિનિબ્બેધં દુત્તચ્છિતઞ્ચ હોતિ, એવમેવં યં પદં અત્થતો વિવરિતું ન સક્કા, તં ''ગણ્ઠિપદ''ન્તિ વુચ્ચતિ. **અનુપહચ્ચાતિ** અનુદ્ધરિત્વા.

યેન યેન સમ્બન્ધં ગચ્છતિ, તસ્સ તસ્સ અનવસેસતં દીપેતીતિ ઇમિના ઇમસ્સ સબ્બ-સદ્દસ્સ સપ્પદેસતં દસ્સેતિ. સબ્બ-સદ્દો હિ સબ્બસબ્બં પદેસસબ્બં આયતનસબ્બં સક્કાયસબ્બન્તિ ચતૂસુ વિસયેસુ દિટ્ઠપ્પયોગો. તથા હેસ ''સબ્બે ધમ્મા સબ્બાકારેન બુદ્ધસ્સ ભગવતો ઞાણમુખે આપાથમાગચ્છન્તી''તિઆદીસુ (મહાનિ॰ ૧૫૬; ચૂળનિ॰ ૮૫; પટિ॰ મ॰ ૩.૬) સબ્બસબ્બસ્મિં આગતો. ''સબ્બેસં વો, સારિપુત્ત, સુભાસિતં પરિયાયેના''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૪૫) પદેસસબ્બસ્મિં. ''સબ્બં વો, ભિક્ખવે, દેસેસ્સામિ...પે॰... ચક્ખુઞ્ચેવ રૂપા ચ...પે॰... મનો ચેવ ધમ્મા ચા''તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૩) એત્થ આયતનસબ્બસ્મિં. ''સબ્બં સબ્બતો સઞ્જાનાતી''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૫) સક્કાયસબ્બસ્મિં. તત્થ સબ્બસબ્બસ્મિં આગતો નિપ્પદેસો, ઇતરેસુ તીસુપિ આગતો સપ્પદેસો, ઇધ પન સક્કાયસબ્બસ્મિં વેદિતબ્બો. તથા હિ વક્ખતિ ''સક્કાયપરિયાપન્ના પન તેભૂમકધમ્માવ અનવસેસતો વેદિતબ્બા''તિ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧ સુત્તનિક્ખેપવણ્ણના).

સચ્ચેસૂતિ અરિયસચ્ચેસુ. **એતે ચતુરો ધમ્માતિ** ઇદાનિ વુચ્ચમાને સચ્ચાદિકે ચત્તારો ધમ્મે સન્ધાય વદતિ. તત્થ **સચ્ચન્તિ** વચીસચ્ચં. **ઠિતીતિ** વીરિયં, ''ધિતી''તિ વા પાઠો, સો એવત્થો. **ચાગોતિ** અલોભો. **દિટ્ઠં સો અતિવત્તતીતિ** યસ્મિં એતે સચ્ચાદયો ધમ્મા ઉપલબ્ભન્તિ, સો દિટ્ઠં અત્તનો અમિત્તં અતિક્કમતિ, ન તસ્સ હત્થતં ગચ્છતિ, અથ ખો નં અભિભવતિ એવાતિ અત્થો. **સભાવે વત્તતિ** અસભાવધમ્મસ્સ કારણાસમ્ભવતો. ન હિ નિસ્સભાવા ધમ્મા કેનચિ નિબ્બત્તીયન્તિ. **અત્તનો લક્ખણં ધારેન્તીતિ** યદિપિ લક્ખણવિનિમુત્તા ધમ્મા નામ નત્થિ, તથાપિ યથા દિટ્ઠિતણ્હાપરિકપ્પિતાકારમત્તા અત્તસુભસુખસસ્સતાદયો, પકતિયાદયો, દબ્બાદયો, જીવાદયો, કાયાદયો લોકવોહારમત્તસિદ્ધા ગગણકુસુમાદયોવ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થતો ન ઉપલબ્ભન્તિ, ન એવમેતે, એતે પન સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થભૂતા ઉપલબ્ભન્તિ, તતો એવ સત્તાદિવિસેસવિરહતો ધમ્મમત્તા સભાવવન્તોતિ દસ્સનત્થં ''અત્તનો લક્ખણં ધારેન્તી''તિ વુત્તં . ભવતિ હિ ભેદાભાવેપિ સુખાવબોધનત્થં ઉપચારમત્તસિદ્ધેન ભેદેન નિદ્દેસો યથા ''સિલાપુત્તકસ્સ સરીર''ન્તિ. ધારીયન્તિ વા યથાસભાવતો અવધારીયન્તિ ઞાયન્તીતિ **ધમ્મા,** કક્ખળફુસનાદયો.

અસાધારણહેતુમ્હીતિ અસાધારણકારણે, સક્કાયધમ્મેસુ તસ્સ તસ્સ આવેણિકપચ્ચયેતિ અત્થો. કિં પન તન્તિ? તણ્હામાનદિટ્ઠિયો, અવિજ્જાદયોપિ વા. યથેવ હિ પથવીઆદીસુ મઞ્ઞનાવત્થૂસુ ઉપ્પજ્જમાના તણ્હાદયો મઞ્ઞના તેસં પવત્તિયા મૂલકારણં, એવં અવિજ્જાદયોપિ. તથા હિ ''અસ્સુતવા પુથુજ્જનો''તિઆદિના ''અપરિઞ્ઞાતં તસ્સાતિ વદામી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨) ''નન્દી દુક્ખસ્સ મૂલ''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૩) ચ અન્વયતો, ''ખયા રાગસ્સ...પે॰... વીતમોહત્તા''તિ બ્યતિરેકતો ચ તેસં મૂલકારણભાવો વિભાવિતો.

પરિયાયેતિ દેસેતબ્બમત્થં અવગમેતિ બોધયતીતિ **પરિયાયો**, દેસના. પરિયાયતિ અત્તનો ફલં પરિગ્ગહેત્વા વત્તતિ તસ્સ વા કારણભાવં ગચ્છતીતિ **પરિયાયો**, કારણં. પરિયાયતિ અપરાપરં પરિવત્તતીતિ **પરિયાયો**, વારો. એવં પરિયાયસદ્દસ્સ દેસનાકારણવારેસુ પવત્તિ વેદિતબ્બા. યથારુતવસેન અગ્ગહેત્વા નિદ્ધારેત્વા ગહેતબ્બત્થં **નેય્યત્થં. તેભૂમકા ધમ્માવ અનવસેસતો વેદિતબ્બા** મઞ્ઞનાવત્થુભૂતાનં સબ્બેસં પથવીઆદિધમ્માનં અધિપ્પેતત્તા.

કારણદેસનન્તિ કારણઞાપનં દેસનં. **તં અત્થન્તિ** તં સબ્બધમ્માનં મૂલકારણસઞ્ઞાતં, કારણદેસનાસઞ્ઞાતં વા અત્થં. તેનેવાહ "**તં કારણં તં દેસનન્તિ. એકત્થમેતન્તિ** એતં પદદ્વયં એકત્થં. સાધુ-સદ્દો એવ હિ ક-કારેન વડ્ઢેત્વા ''સાધુક''ન્તિ વુત્તો. તેનેવ હિ સાધુસદ્દસ્સ અત્થં વદન્તેન અત્થુદ્ધારવસેન સાધુકસદ્દો ઉદાહટો. **ધમ્મરુચીતિ** પુઞ્ઞકામો. **પઞ્ઞાણવાતિ** પઞ્ઞવા. **અદુબ્ભોતિ** અદ્દૂસકો, અનુપઘાતકોતિ અત્થો. **ઇધાપીતિ** ઇમસ્મિં મૂલપરિયાયસુત્તેપિ. **અયન્તિ** સાધુકસદ્દો. **એત્થેવ દળ્હીકમ્મેતિ** સક્કચ્ચકિરિયાયં. **આણત્તિયન્તિ** આણાપને. ''સુણાથ સાધુકં મનસિ કરોથા''તિ હિ વુત્તે સાધુકસદ્દેન સવનમનસિકારાનં સક્કચ્ચકિરિયા વિય તદાણાપનમ્પિ વુત્તં હોતિ. આયાચનત્થતા વિય ચસ્સ આણાપનત્થતા વેદિતબ્બા.

ઇદાનેત્થ એવં યોજના વેદિતબ્બાતિ સમ્બન્ધો. **સોતિન્દ્રિયવિક્ખેપવારણં** સવને નિયોજનવસેન કિરિયન્તરપટિસેધનભાવતો, સોતં ઓદહથાતિ અત્થો. **મનિન્દ્રિયવિક્ખેપનિવારણં** અઞ્ઞચિન્તાપટિસેધનતો. **પુરિમન્તિ** ''સુણાથા''તિ પદં. **એત્થાતિ** સુણાથ, મનસિ કરોથા''તિ પદદ્વયે, એતસ્મિં વા અધિકારે. **બ્યઞ્જનવિપલ્લાસગ્ગાહવારણં** સોતદ્વારે વિક્ખેપપટિબાહકત્તા. ન હિ યાથાવતો સુણન્તસ્સ સદ્દતો વિપલ્લાસગ્ગાહો હોતિ. **અત્થવિપલ્લાસગ્ગાહવારણં** મનિન્દ્રિયવિક્ખેપપટિબાહકત્તા. ન હિ સક્કચ્ચં ધમ્મં ઉપધારેન્તસ્સ અત્થતો વિપલ્લાસગ્ગાહો હોતિ. **ધમ્મસ્સવને નિયોજેતિ** સુણાથાતિ વિદહનતો. **ધારણૂપપરિક્ખાસૂતિ** ઉપપરિક્ખગ્ગહણેન તુલનતીરણાદિકે દિટ્ઠિયા ચ સુપ્પટિવેધં સઙ્ગણ્હાતિ.

સબ્યઞ્જનોતિ એત્થ યથાધિપ્પેતમત્થં બ્યઞ્જયતીતિ બ્યઞ્જનં, સભાવનિરુત્તિ. સહ બ્યઞ્જનેનાતિ સબ્યઞ્જનો, બ્યઞ્જનસમ્પન્નોતિ અત્થો. અરણીયતો ઉપગન્ધબ્બતો અનુટ્ઠાતબ્બતો અત્થો, ચતુપારિસુદ્ધિસીલાદિકો. સહ અત્થેનાતિ **સાત્થો**, અત્થસમ્પન્નોતિ અત્થો. **ધમ્મગમ્ભીરોતિ**આદીસુ **ધમ્મો** નામ તન્તિ. **દેસના** નામ તસ્સા મનસા વવત્થાપિતાય તન્તિયા દેસના. **અત્થો** નામ તન્તિયા અત્થો. **પટિવેધો** નામ તન્તિયા તન્તિઅત્થસ્સ ચ યથાભૂતાવબોધો. યસ્મા ચેતે ધમ્મદેસનાઅત્થપટિવેધા સસાદીહિ વિય મહાસમુદ્દો મન્દબુદ્ધીહિ દુક્ખોગાળ્હા અલબ્ભનેય્યપતિટ્ઠા ચ, તસ્મા ગમ્ભીરા. તેન વુત્તં "**યસ્મા અયં ધમ્મો...પે॰... સાધુકં મનસિ કરોથા**"તિ. એત્થ ચ પટિવેધસ્સ દુક્કરભાવતો ધમ્મત્થાનં દેસનાઞાણસ્સ દુક્કરભાવતો દેસનાય દુક્ખોગાહતા, પટિવેધસ્સ પન ઉપ્પાદેતું અસક્કુણેય્યત્તા તબ્બિસયઞાણુપ્પત્તિયા ચ દુક્કરભાવતો દુક્ખોગાહતા વેદિતબ્બા.

દેસનં નામ ઉદ્દિસનં. તસ્સ નિદ્દિસનં ભાસનન્તિ ઇધાધિપ્પેતન્તિ આહ "**વિત્થારતોપિ નં ભાસિસ્સામીતિ વુત્તં હોતી**"તિ. પરિબ્યત્તં કથનં વા ભાસનં. **સાળિકાયિવ નિગ્ઘોસોતિ** સાળિકાય આલાપો વિય મધુરો કણ્ણસુખો પેમનીયો. **પટિભાનન્તિ** સદ્દો. **ઉદીરયીતિ** ઉચ્ચારીયતિ, વુચ્ચતિ વા.

એવં વુત્તે ઉસ્સાહજાતાતિ એવં ''સુણાથ સાધુકં મનસિ કરોથ ભાસિસ્સામી''તિ વુત્તે ન કિર સત્થા સઙ્ખેપેનેવ દેસેસ્સતિ, વિત્થારેનપિ ભાસિસ્સતીતિ સઞ્જાતુસ્સાહા હટ્ઠતુટ્ઠા હુત્વા. **ઇધાતિ** ઇમિના વુચ્ચમાનઅધિકરણં તસ્સ

પુગ્ગલસ્સ ઉપ્પત્તિટ્ઠાનભૂતં અધિપ્પેતન્તિ આહ **''દેસાપદેસે નિપાતો''**તિ. **લોક**ન્તિ ઓકાસલોકં. **ઇધ તથાગતો લોકે**તિ હિ જાતિખેત્તં, તત્થાપિ અયં ચક્કવાળો અધિપ્પેતો. **સમણો**તિ સોતાપન્નો. **દુતિયો સમણો**તિ સકદાગામી. વુત્તઞ્હેતં ''કતમો ચ, ભિક્ખવે, સમણો? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ તિણ્ણં સંયોજનાનં પરિક્ખયા સોતાપન્નો હોતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૪૧) ''કતમો ચ, ભિક્ખવે, દુતિયો સમણો? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ તિણ્ણં સંયોજનાનં પરિક્ખયા રાગદોસમોહાનં તનુત્તા સકદાગામી હોતી''તિ ચ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૪૧). **ઇધેવ તિટ્ઠમાનસ્સા**તિ ઇમિસ્સા એવ ઇન્દસાલગુહાયં તિટ્ઠમાનસ્સ.

૨. અસ્સુતવાતિ એત્થ (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૫૧) **સુત**ન્તિ સોતદ્વારાનુસારેન ઉપધારિતં, ઉપધારણં વા, સુતં અસ્સત્થીતિ સુતવા. વા-સદ્દસ્સ હિ અત્થો અત્થિતામત્તાદિવસેન અનેકવિધો. તથા હિ ''અન્તવા અયં લોકો પરિવટુમો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૫૪; પટિ॰ મ॰ ૧.૧૪૦) અત્થિતામત્તં અત્થો. ''ધનવા ભોગવા, લાભી અન્નસ્સા''તિ ચ આદીસુ બહુભાવો. ''રોગવા હોતિ રોગાભિભૂતો''તિઆદીસુ કાયાબાધો. ''કુટ્ઠી કુટ્ઠચીવરેના''તિઆદીસુ નિન્દા, ''ઇસ્સુકી મચ્છરી સઠો માયાવિનો કેટુભિનો''તિઆદીસુ અભિણ્હયોગો. ''દણ્ડી છત્તી અલમ્બરી''તિઆદીસુ (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૪૨) સંસગ્ગો. ''પણ્ડિતો વાપિ તેન સો''તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૬૩) ઉપમાનં, સદિસભાવોતિ અત્થો. ''તં વાપિ ધીરા મુનિં વેદયન્તી''તિઆદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૨૧૩) સમુચ્ચયો. ''કે વા ઇમે કસ્સ વા''તિઆદીસુ (પારા॰ ૨૯૬) સંસયો. ''અયં વા ઇમેસં સમણબ્રાહ્મણાનં સબ્બબાલો સબ્બમૂળ્હો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૮૧) વિભાવનો. ''ન વાયં કુમારો મત્તમઞ્ઞાસી''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૪) પદપૂરણં. ''યે હિ કેચિ, ભિક્ખવે, સમણા વા બ્રાહ્મણા વા''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૭૦) વિકપ્પો. ''સક્યપુત્તસ્સ સિરીમતો (દી॰ નિ॰ ૩.૨૭૭), સીલવતો સીલસમ્પત્તિયા કલ્યાણો કિત્તિસદ્દો અબ્ભુગ્ગચ્છતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૫૦; ૩.૩૧૬; અ॰ નિ॰ ૫.૨૧૩; મહાવ॰ ૨૮૫) ચ આદીસુ પસંસા. ''પઞ્ઞવા હોતિ ઉદયત્થગામિનિયા પઞ્ઞાય સમન્નાગતો અરિયાય નિબ્બેધિકાય સમ્મા દુક્ખક્ખયગામિનિયા''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૧૭, ૩૫૫) અતિસયો. ઇધાપિ અતિસયો, પસંસા વા અત્થો, તસ્મા યસ્સ પસંસિતં, અતિસયેન વા સુતં અત્થિ, સો સુતવાતિ સંકિલેસવિદ્ધંસનસમત્થં પરિયત્તિધમ્મસ્સવનં, તં સુત્વા તથત્તાય પટિપત્તિ ચ ''સુતવા''તિ ઇમિના સદ્દેન પકાસિતા. અથ વા સોતબ્બયુત્તં સુત્વા કત્તબ્બનિપ્ફત્તિવસેન સુણીતિ સુતવા, તપ્પટિક્ખેપેન ન સુતવાતિ અસ્સુતવા.

અયઞ્હિ અ-કારો ''અહેતુકા ધમ્મા (ધ॰ સ॰ ૨.દુકમાતિકા), અભિક્ખુકો આવાસો''તિઆદીસુ (પાચિ॰ ૧૦૪૬, ૧૦૪૭) તંસહયોગનિવત્તિયં ઇચ્છિતો. ''અપચ્ચયા ધમ્મા''તિ (ધ॰ સ॰ ૭.દુકમાતિકા) તંસમ્બન્ધીભાવનિવત્તિયં. પચ્ચયુપ્પન્નઞ્હિ પચ્ચયસમ્બન્ધીતિ અપ્પચ્ચયુપ્પન્નત્તા અતંસમ્બન્ધિતા એત્થ જોતિતા. ''અનિદસ્સના ધમ્મા''તિ (ધ॰ સ॰ ૯.દુકમાતિકા) તંસભાવનિવત્તિયં. નિદસ્સનઞ્હિ દટ્ઠબ્બતા. અથ વા પસ્સતીતિ નિદસ્સનં, ચક્ખુવિઞ્ઞાણં, તગ્ગહેતબ્બભાવનિવત્તિયં યથા ''અનાસવા ધમ્મા''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૫.દુકમાતિકા), ''અપ્પટિઘા ધમ્મા (ધ॰ સ॰ ૧૦.દુકમાતિકા), અનારમ્મણા ધમ્મા''તિ (ધ॰ સ॰ ૫૫.દુકમાતિકા) તંકિચ્ચનિવત્તિયં, ''અરૂપિનો ધમ્મા (ધ॰ સ॰ ૧૧.દુકમાતિકા) અચેતસિકા ધમ્મા''તિ (ધ॰ સ॰ ૫૭.દુકમાતિકા) તબ્ભાવનિવત્તિયં. તદઞ્ઞથા હિ એત્થ પકાસિતા. ''અમનુસ્સો''તિ તબ્ભાવમત્તનિવત્તિયં. મનુસ્સમત્તં નત્થિ, અઞ્ઞં સમાનન્તિ. સદિસતા હિ એત્થ સૂચિતા. ''અસ્સમણો સમણપટિઞ્ઞો, અનરિયો''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૩) ચ તંસમ્ભાવનીયગુણનિવત્તિયં. ગરહા હિ ઇધ ઞાયતિ. ''કચ્ચિ ભોતો અનામયં, અનુદરા કઞ્ઞા''તિ (જા॰ ૨.૨૦.૧૨૯) તદનપ્પભાવનિવત્તિયં, ''અનુપ્પન્ના ધમ્મા''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૭.તિકમાતિકા) તંસદિસભાવનિવત્તિયં. અતીતાનઞ્હિ ઉપ્પન્નપુબ્બત્તા ઉપ્પાદિધમ્માનઞ્ચ પચ્ચયેકદેસનિપ્ફત્તિયા આરદ્ધુપ્પાદિભાવતો કાલવિમુત્તસ્સ ચ વિજ્જમાનત્તા ઉપ્પન્નાનુકૂલતા પગેવ

પચ્ચુપ્પન્નાનન્તિ તબ્બિદૂરતાવ એત્થ વિઞ્ઞાયતિ ‘‘અસેક્ખા ધમ્મા’’તિ (ધ॰ સ॰ ૧૧.તિકમાતિકા) તદપરિયોસાનનિવત્તિયં. તન્નિટ્ઠાનઞ્હિ એત્થ પકાસિતન્તિ. એવમનેકેસં અત્થાનં જોતકો. ઇધ પન ‘‘અરૂપિનો ધમ્મા અચેતસિકા ધમ્મા’’તિઆદીસુ વિય તબ્ભાવનિવત્તિયં દટ્ઠબ્બો, અઞ્ઞત્થેતિ અત્થો. એતેનસ્સ સુતાદિઞાણવિરહતં દસ્સેતિ. તેન વુત્તં ‘‘**આગમાધિગમાભાવા ઞેય્યો અસ્સુતવા ઇતી**’’તિ.

ઇદાનિ તસ્સ અત્થં વિવરન્તો યસ્મા ખન્ધધાત્વાદિકોસલ્લેનપિ મઞ્ઞનાપટિસેધનસમત્થં બાહુસચ્ચં હોતિ. યથાહ ‘‘કિત્તાવતા નુ ખો, ભન્તે, બહુસ્સુતો હોતિ? યતો ખો ભિક્ખુ ખન્ધકુસલો હોતિ ધાતુ, આયતન, પટિચ્ચસમુપ્પાદકુસલો હોતિ, એત્તાવતા ખો ભિક્ખુ બહુસ્સુતો હોતી’’તિ, તસ્મા ‘‘**યસ્સ હિ ખન્ધધાતુઆયતનસચ્ચપચ્ચયાકારસતિપટ્ઠાનાદીસૂ**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ વાચુગ્ગતકરણં **ઉગ્ગહો**. અત્થપરિપુચ્છનં **પરિપુચ્છા**. કુસલેહિ સહ ચોદનાપરિહરણવસેન વિનિચ્છયકરણં **વિનિચ્છયો**. મગ્ગફલનિબ્બાનાનિ **અધિગમો**.

બહૂનં (ધ॰ સ॰ મૂલટી॰ ૧૦૦૭) નાનપ્પકારાનં કિલેસસક્કાયદિટ્ઠીનં અવિહતત્તા તા જનેન્તિ, તાહિ વા જનિતાતિ પુથુજ્જના. અવિઘાતમેવ વા જન-સદ્દો વદતિ. **પુથુ સત્થારાનં મુખમુલ્લોકિકા**તિ એત્થ પુથુ જના સત્થુપટિઞ્ઞા એતેસન્તિ **પુથુજ્જના**તિ વચનત્થો. **પુથુ સબ્બગતીહિ અવુટ્ઠિતા**તિ એત્થ જનેતબ્બા, જાયન્તિ વા એત્થ સત્તાતિ જના, નાનાગતિયો, તા પુથૂ એતેસન્તિ **પુથુજ્જના**. ઇતો પરે જાયન્તિ એતેહીતિ જના, અભિસઙ્ખારાદયો, તે એતેસં પુથૂ વિજ્જન્તીતિ **પુથુજ્જના**. અભિસઙ્ખરણાદિઅત્થો એવ વા જન-સદ્દો દટ્ઠબ્બો. **ઓઘા** કામોઘાદયો. રાગગ્ગિઆદયો **સન્તાપા**. તે એવ, સબ્બેપિ વા કિલેસા **પરિળાહા**. **પુથુ પઞ્ચસુ કામગુણેસુ રત્તા**તિ એત્થ જાયતીતિ જનો, રાગો ગેધોતિ એવમાદિકો, પુથુ જનો એતેસન્તિ **પુથુજ્જના**. પુથૂસુ વા જના જાતા રત્તાતિ એવં રાગાદિઅત્થો એવ વા જનસદ્દો દટ્ઠબ્બો. **રત્તા**તિ વત્થં વિય રઙ્ગજાતેન ચિત્તસ્સ વિપરિણામકરેન છન્દરાગેન રત્તા સારત્તા. **ગિદ્ધા**તિ અભિકઙ્ખનસભાવેન અભિજ્ઝાનેન ગિદ્ધા ગેધં આપન્ના. **ગધિતા**તિ ગન્થિતા વિય દુમ્મોચનીયભાવેન તત્થ પટિબદ્ધા. **મુચ્છિતા**તિ કિલેસવસેન વિસઞ્ઞીભૂતા વિય અનઞ્ઞકિચ્ચા મુચ્છં મોહમાપન્ના. **અજ્ઝોસન્ના**તિ અનઞ્ઞસાધારણે વિય કત્વા ગિલિત્વા પરિનિટ્ઠપેત્વા ઠિતા. **લગ્ગા**તિ વઙ્કદણ્ડકે વિય આસત્તા મહાપલિપે વા યાવ નાસિકગ્ગા પલિપન્નપુરિસો વિય ઉદ્ધરિતું અસક્કુણેય્યભાવેન નિમુગ્ગા , **લગિતા**તિ મક્કટાલેપે આલગ્ગભાવેન પચ્ચુટ્ઠિતો વિય મક્કટો પઞ્ચન્નં ઇન્દ્રિયાનં વસેન આલગ્ગિતા. **પલિબુદ્ધા**તિ બદ્ધા, ઉપદ્દુતા વા. **આવુટા**તિ આવુનિતા, **નિવુતા**તિ નિવારિતા. **ઓવુતા**તિ પલિગુણ્ઠિતા, પરિયોનદ્ધા વા. **પિહિતા**તિ પિદહિતા, **પટિચ્છન્ના**તિ પટિચ્છાદિતા. **પટિકુજ્જિતા**તિ હેટ્ઠામુખજાતા. **પુથૂનં વા ગણનપથમતીતાનન્તિ**આદિના પુથુ જનો પુથુજ્જનોતિ દસ્સેતિ.

‘‘અસ્સુતવા’’તિ એતેન અવિજ્જન્ધતા વુત્તાતિ આહ ‘‘**અન્ધપુથુજ્જનો વુત્તો હોતી**’’તિ. **આરકત્તા** (સં॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩.૧) **કિલેસેહિ** મગ્ગેન સમુચ્છિન્નત્તા. **અનયે**તિ અવડ્ઢિયં, અનત્થેતિ અત્થો. **અનયે** વા અનુપાયે. **નઇરિયનતો** અવત્તનતો. **અયે**તિ વડ્ઢિયં, અત્થે, ઉપાયે વા. **અરણીયતો**તિ પયિરુપાસિતબ્બતો. નિરુત્તિનયેન પદસિદ્ધિ વેદિતબ્બા પુરિમેસુ અત્થવિકપ્પેસુ. પચ્છિમે પન સદ્દસત્થવસેનપિ. યદિપિ અરિય-સદ્દો ‘‘યે હિ વો અરિયા પરિસુદ્ધકાયકમ્મન્તા’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૫) વિસુદ્ધાસયપયોગેસુ પુથુજ્જનેસુપિ વત્તતિ. ઇધ પન અરિયમગ્ગાધિગમેન સબ્બલોકુત્તરભાવેન ચ અરિયભાવો અધિપ્પેતોતિ દસ્સેન્તો આહ ‘‘**બુદ્ધા**’’તિઆદિ. તત્થ ‘‘**પચ્ચેકબુદ્ધા તથાગતસાવકા ચ સપ્પુરિસા**’’તિ ઇદં અરિયા સપ્પુરિસાતિ ઇધ વુત્તપદાનં અત્થં અસઙ્કરતો દસ્સેતું વુત્તં. યસ્મા પન નિપ્પરિયાયતો અરિયસપ્પુરિસભાવા અભિન્નસભાવા. તસ્મા ‘‘**સબ્બેવ વા**’’તિઆદિ વુત્તં.

એત્તાવતા હિ બુદ્ધસાવકો વુત્તો. તસ્સ હિ એકન્તેન કલ્યાણમિત્તો ઇચ્છિતબ્બો પરતોઘોસમન્તરેન પઠમમગ્ગસ્સ અનુપ્પજ્જનતો. વિસેસતો યસ્સ ભગવાવ **કલ્યાણમિત્તો** અધિપ્પેતો. વુત્તઞ્હેતં ''મમઞ્હિ, આનન્દ, કલ્યાણમિત્તં આગમ્મ જાતિધમ્મા સત્તા જાતિયા પરિમુચ્ચન્તી''તિઆદિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨). સો એવ ચ અવેચ્ચપસાદાધિગમેન **દળ્હભત્તિ** નામ. વુત્તમ્પિ ચેતં ''યં મયા સાવકાનં સિક્ખાપદં પઞ્ઞત્તં, તં મમ સાવકા જીવિતહેતુપિ નાતિક્કમન્તી''તિ (ઉદા॰ ૪૫). **કતઞ્ઞુતાદીહિ પચ્ચેકબુદ્ધા બુદ્ધાતિ** એત્થ કતં જાનાતીતિ **કતઞ્ઞૂ**. કતં વિદિતં પાકટં કરોતીતિ **કતવેદી**. અનેકેસુપિ હિ કપ્પસતસહસ્સેસુ કતં ઉપકારં જાનન્તિ પચ્ચેકબુદ્ધા પાકટઞ્ચ કરોન્તિ સતિજનનઆમિસપટિગ્ગહણાદિના , તથા સંસારદુક્ખદુક્ખિતસ્સ સક્કચ્ચં કરોન્તિ કિચ્ચં, યં અત્તના કાતું સક્કા. સમ્માસમ્બુદ્ધો પન કપ્પાનં અસઙ્ખ્યેય્યસહસ્સેસુપિ કતં ઉપકારં મગ્ગફલાનં ઉપનિસ્સયઞ્ચ જાનાતિ, પાકટઞ્ચ કરોતિ, સીહો વિય ચ એવં સબ્બત્થ સક્કચ્ચમેવ ધમ્મદેસનં કરોન્તો બુદ્ધકિચ્ચં કરોતિ. યાય પટિપત્તિયા દિટ્ઠા નામ હોન્તિ, તસ્સા અપ્પટિપજ્જનભાવો, તત્થ ચ આદરાભાવો અરિયાનં અદસ્સનસીલતા ચ, ન ચ દસ્સને સાધુકારિતા ચ વેદિતબ્બા. **ચક્ખુના અદસ્સાવી**તિ એત્ત **ચક્ખુ** નામ ન મંસચક્ખુ એવ, અથ ખો દિબ્બચક્ખુપીતિ આહ ''**દિબ્બચક્ખુના વા**''તિ. **અરિયભાવો**તિ યેહિ યોગતો ''અરિયા''તિ વુચ્ચન્તિ. તે મગ્ગફલધમ્મા દટ્ઠબ્બા.

તત્રાતિ ઞાણદસ્સનસ્સેવ દસ્સનભાવે. **વત્થૂ**તિ અધિપ્પેતત્થઞાપનકારણં. **એવં વુત્તેપી**તિ એવં અઞ્ઞાપદેસેન અત્તૂપનાયિકં કત્વા વુત્તેપિ. **ધમ્મ**ન્તિ લોકુત્તરધમ્મં, ચતુસચ્ચધમ્મં વા. **અરિયકરધમ્મા** અનિચ્ચાનુપસ્સનાદયો વિપસ્સિયમાના અનિચ્ચાદયો, ચત્તારિ વા અરિયસચ્ચાનિ.

અવિનીતોતિ ન વિનીતો, અધિસીલસિક્ખાદિવસેન ન સિક્ખિતો. યેસં સંવરવિનયાદીનં અભાવેન અયં અવિનીતોતિ વુચ્ચતિ, તે તાવ દસ્સેતું ''**દુવિધો વિનયો નામા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **સીલસંવરો**તિ પાતિમોક્ખસંવરો વેદિતબ્બો, સો ચ અત્થતો કાયિકવાચસિકો અવીતિક્કમો. **સતિસંવરો**તિ ઇન્દ્રિયરક્ખા, સા ચ તથાપવત્તા સતિ એવ. **ઞાણસંવરો**તિ ''સોતાનં સંવરં બ્રૂમી''તિ (સુ॰ નિ॰ ૧૦૪૦) વત્વા ''પઞ્ઞાયેતે પિધીયરે''તિ વચનતો સોતસઙ્ખાતાનં તણ્હાદિટ્ઠિદુચ્ચરિતઅવિજ્જાઅવસિટ્ઠકિલેસાનં સંવરો પિદહનં સમુચ્છેદઞાણન્તિ વેદિતબ્બં. **ખન્તિસંવરો**તિ અધિવાસના, સા ચ તથાપવત્તા ખન્ધા, અદોસો વા. પઞ્ઞાતિ એકે, તં અટ્ઠકથાય વિરુજ્ઝતિ. **વીરિયસંવરો** કામવિતક્કાદીનં વિનોદનવસેન પવત્તં વીરિયમેવ. તેન તેન ગુણઙ્ગેન તસ્સ તસ્સ અગુણઙ્ગસ્સ પહાનં **તદઙ્ગપહાનં**. વિક્ખમ્ભનેન પહાનં **વિક્ખમ્ભનપહાનં**. સેસપદત્થયેપિ એસેવ નયો.

ઇમિના પાતિમોક્ખસંવરેનાતિઆદિ સીલસંવરાદીનં વિવરણં. તત્થ **સમુપેતો**તિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદિસત્થો. તેન ''સહગતો સમુપગતો''તિઆદિના **વિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૫૧૧) આગતં સંવરવિભઙ્ગં દસ્સેતિ. એસ નયો સેસેસુપિ. યં પનેત્થ વત્તબ્બં, તં અનન્તરસુત્તે આવિ ભવિસ્સતિ.

કાયદુચ્ચરિતાદીનન્તિ દુસ્સીલ્યસઙ્ખાતાનં કાયવચીદુચ્ચરિતાદીનં મુટ્ઠસ્સચ્ચસઙ્ખાતસ્સ પમાદસ્સ અભિજ્ઝાદીનં વા અક્ખન્તિઅઞ્ઞાણકોસજ્જાનઞ્ચ. **સંવરણતો**તિ પિદહનતો થકનતો. **વિનયનતો**તિ કાયવાચાચિત્તાનં વિરૂપપ્પવત્તિયા વિનયનતો અપનયનતો, કાયદુચ્ચરિતાદીનં વા **વિનયનતો**, કાયાદીનં વા જિમ્હપ્પવત્તિં વિચ્છિન્દિત્વા ઉજુકં નયનતોતિ અત્થો. પચ્ચયસમવાયે ઉપ્પજ્જનારહાનં કાયદુચ્ચરિતાદીનં તથા તથા અનુપ્પાદનમેવ **સંવરણં વિનયનઞ્ચ** વેદિતબ્બં.

યં પહાનન્તિ સમ્બન્ધો. “**નામરૂપપરિચ્છેદાદીસુ વિપસ્સનાઞાણેસૂ**”તિ કસ્મા વુત્તં, નનુ નામરૂપપરિચ્છેદપચ્ચયપરિગ્ગહકઙ્ખાવિતરણાનિ ન વિપસ્સનાઞાણાનિ સમ્મસનાકારેન અપ્પવત્તનતો? સચ્ચમેતં. વિપસ્સનાઞાણસ્સ પન અધિટ્ઠાનભાવતો એવં વુત્તં. “નામરૂપમત્તમિદં, નત્થિ એત્થ અત્તા વા અત્તનિયં વા”તિ એવં પવત્તઞાણં **નામરૂપવવત્થાનં**. સતિ વિજ્જમાને ખન્ધપઞ્ચકસઙ્ખાતે કાયે, સયં વા સતી તસ્મિં કાયે દિટ્ઠીતિ **સક્કાયદિટ્ઠિ**. “રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતી”તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૮૧; ૪.૩૪૫) એવં પવત્તા મિચ્છાદિટ્ઠિ. તસ્સેવ રૂપારૂપસ્સ કમ્માવિજ્જાદિપચ્ચયપરિગ્ગણ્હનઞાણં **પચ્ચયપરિગ્ગહો**. “નત્થિ હેતુ નત્થિ પચ્ચયો સત્તાનં સંકિલેસાયા”તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૬૮) આદિનયપ્પવત્તા **અહેતુકદિટ્ઠિ**. “ઇસ્સરપુરિસપજાપતિપકતિઅણુકાલાદીહિ લોકો પવત્તતિ નિવત્તતિ ચા”તિ પવત્તા **વિસમહેતુદિટ્ઠિ**. **તસ્સેવા**તિ પચ્ચયપરિગ્ગહસ્સેવ. **કઙ્ખાવિતરણેના**તિ યથા એતરહિ નામરૂપસ્સ કમ્માદિપચ્ચયતો ઉપ્પત્તિ, એવં અતીતાનાગતેસુપીતિ તીસુપિ કાલેસુ વિચિકિચ્છાપનયનઞાણેન. **કથંકથીભાવસ્સા**તિ “અહોસિં નુ ખો અહમતીતમદ્ધાન”ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૮; સં॰ નિ॰ ૨.૨૦) આદિનયપ્પવત્તાય સંસયપ્પવત્તિયા. **કલાપસમ્મસનેના**તિ “યં કિઞ્ચિ રૂપં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્ન”ન્તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૩૬૧; ૨.૧૧૩; ૩.૮૬, ૮૯) ખન્ધપઞ્ચકં એકાદસસુ ઓકાસેસુ પક્ખિપિત્વા સમ્મસનવસેન પવત્તેન નયવિપસ્સનાઞાણેન . **અહં મમાતિ ગાહસ્સા**તિ અત્તત્તનિયગહણસ્સ. **મગ્ગામગ્ગવવત્થાનેના**તિ મગ્ગામગ્ગઞાણવિસુદ્ધિયા. **અમગ્ગે મગ્ગસઞ્ઞાયા**તિ ઓભાસાદિકે અમગ્ગે “મગ્ગો”તિ ઉપ્પન્નસઞ્ઞાય.

યસ્મા સમ્મદેવ સઙ્ખારાનં ઉદયં પસ્સન્તો “એવમેવ સઙ્ખારા અનુરૂપકારણતો ઉપ્પજ્જન્તિ, ન પન ઉચ્છિજ્જન્તી”તિ ગણ્હાતિ, તસ્મા વુત્તં “**ઉદયદસ્સનેન ઉચ્છેદદિટ્ઠિયા**”તિ. યસ્મા પન સઙ્ખારાનં વયં પસ્સન્તો “યદિપિમે સઙ્ખારા અવિચ્છિન્ના વત્તન્તિ, ઉપ્પન્નુપ્પન્ના પન અપ્પટિસન્ધિકા નિરુજ્ઝન્તે વા”તિ પસ્સતિ, તસ્સેવં પસ્સતો કુતો સસ્સતગ્ગાહો, તસ્મા વુત્તં “**વયદસ્સનેન સસ્સતદિટ્ઠિયા**”તિ. **ભયદસ્સનેના**તિ ભયતુપટ્ઠાનઞાણેન. **સભયે**તિ સબ્બભયાનં આકરભાવતો સકલદુક્ખવૂપસમસઙ્ખાતસ્સ પરમસ્સાસસ્સ પટિપક્ખભાવતો ચ સભયે ખન્ધપઞ્ચકે. **અભયસઞ્ઞાયા**તિ “અભયં ખેમ”ન્તિ ઉપ્પન્નસઞ્ઞાય. **અસ્સાદસઞ્ઞા** નામ પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધેસુ અસ્સાદવસેન પવત્તસઞ્ઞા, યા “આલયાભિનિવેસો”તિપિ વુચ્ચતિ. **અભિરતિસઞ્ઞા** તત્થેવ અભિરતિવસેન પવત્તસઞ્ઞા, યા “નન્દી”તિપિ વુચ્ચતિ. **અમુચ્ચિતુકમ્યતા** આદાનં. **અનુપેક્ખા** સઙ્ખારેહિ અનિબ્બિન્દનં, સાલયતાતિ અત્થો. **ધમ્મટ્ઠિતિયં** પટિચ્ચસમુપ્પાદે **પટિલોમભાવો** સસ્સતુચ્છેદગ્ગાહો, પચ્ચયાકારપટિચ્છાદકમોહો વા, **નિબ્બાને પટિલોમભાવો** સઙ્ખારેસુ રતિ, નિબ્બાનપટિચ્છાદકમોહો વા. **સઙ્ખારનિમિત્તગ્ગાહો**તિ યાદિસસ્સ કિલેસસ્સ અપ્પહીનત્તા વિપસ્સના સઙ્ખારનિમિત્તં ન મુઞ્ચતિ, સો કિલેસો, યો “સંયોગાભિનિવેસો”તિપિ વુચ્ચતિ. સઙ્ખારનિમિત્તગ્ગહણસ્સ અતિક્કમનમેવ વા **પહાનં**.

પવત્તિ **એવ પવત્તિભાવો**, પરિયુટ્ઠાનન્તિ અત્થો. **નીવરણાદિધમ્માન**ન્તિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન નીવરણપક્ખિયા કિલેસા વિતક્કવિચારાદયો ચ ગય્હન્તિ.

ચતુન્નં અરિયમગ્ગાનં ભાવિતત્તા અચ્ચન્તં અપ્પવત્તિભાવેન યં પહાનન્તિ સમ્બન્ધો. કેન પહાનન્તિ? અરિયમગ્ગેહેવાતિ વિઞ્ઞાયમાનોયમત્થો તેસં ભાવિતત્તા અપ્પવત્તિવચનતો. **સમુદયપક્ખિકસ્સા**તિ એત્થ ચત્તારોપિ મગ્ગા ચતુસચ્ચાભિસમયાતિ કત્વા તેહિ પહાતબ્બેન તેન તેન સમુદયેન સહ પહાતબ્બત્તા સમુદયસભાગત્તા, સચ્ચવિભઙ્ગે ચ સબ્બકિલેસાનં સમુદયભાવસ્સ વુત્તત્તા “સમુદયપક્ખિકા”તિ દિટ્ઠિઆદયો વુચ્ચન્તિ. **પટિપ્પસ્સદ્ધત્તં** વુપસન્તતા. **સઙ્ખતનિસ્સટતા** સઙ્ખારસભાવાભાવો. **પહીનસબ્બસઙ્ખતન્તિ**

વિરહિતસબ્બસઞ્ઞં, વિસઞ્ઞારન્તિ અત્થો. પહાનઞ્ચ તં વિનયો ચાતિ **પહાનવિનયો** પુરિમેન અત્થેન, દુતિયેન પન પહીયતીતિ પહાનં, તસ્સ વિનયોતિ યોજેતબ્બં.

ભિન્નસંવરત્તાતિ નટ્ઠસંવરત્તા, સંવરાભાવતોતિ અત્થો. તેન અસમાદિન્નસંવરોપિ સઙ્ગહિતો હોતિ. સમાદાનેન હિ સમ્પાદેતબ્બો સંવરો તદભાવે ન હોતીતિ. એવઞ્હિ લોકે વત્તારો હોન્તિ ''મહા વત નો ભોગો, સો નટ્ઠો તથા અકતત્તા''તિ. **અરિયે**તિ અરિયો. પચ્ચત્તવચનઞ્હેતં. **એસેસે**તિ એસો સો એવ, અત્થતો અનઞ્ઞોતિ અત્થો. **તજ્જાતે**તિ અત્થતો તંસભાવો, સપ્પુરિસો અરિયસભાવો, અરિયો ચ સપ્પુરિસસભાવોતિ અત્થો.

તં અત્થન્તિ ''સબ્બધમ્મમૂલપરિયાય''ન્તિ એવં વુત્તમત્થં. કસ્મા પનેત્થ પુગ્ગલાધિટ્ઠાના દેસના કતાતિ? યદેત્થ વત્તબ્બં, તં ''યસ્મા પુથુજ્જનો અપરિઞ્ઞાતવત્થુકો''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨) સયમેવ વક્ખતિ. ધમ્મો અધિટ્ઠાનં એતિસ્સાતિ **ધમ્માધિટ્ઠાના**, સભાવધમ્મે નિસ્સાય પવત્તિતદેસના. ધમ્મવસેનેવ પવત્તા પઠમા, પુગ્ગલવસેન ઉદ્ધરિત્વા પુગ્ગલવસેનેવ ગતા તતિયા, ઇતરા ધમ્મપુગ્ગલાનં વોમિસ્સકવસેન. કસ્મા પન ભગવા એવં વિભાગેન ધમ્મં દેસેતીતિ? વેનેય્યજ્ઝાસયેન દેસનાવિલાસેન ચ. યે હિ વેનેય્યા ધમ્માધિટ્ઠાનાય ધમ્મદેસનાય સુખેન અત્થં પટિવિજ્ઝન્તિ, તેસં તથા ધમ્મં દેસેતિ. એસ નયો સબ્બત્થ. યસ્સા ચ ધમ્મધાતુયા સુપ્પટિવિદ્ધત્તા દેસનાવિલાસપ્પત્તો હોતિ, સાયં સુપ્પટિવિદ્ધા, તસ્મા દેસનાવિલાસપ્પત્તો ધમ્મિસ્સરો ધમ્મરાજા યથા યથા ઇચ્છતિ, તથા તથા ધમ્મં દેસેતીતિ એવં ઇમિના વેનેય્યજ્ઝાસયેન દેસનાવિલાસેન ચ એવં વિભાગેન ધમ્મં દેસેતીતિ વેદિતબ્બો.

છધાતુરોતિ પથવિધાતુ આપો-તેજો-વાયો-આકાસધાતુ વિઞ્ઞાણધાતૂતિ ઇમેસં છન્નં ધાતૂનં વસેન છધાતુરો. ''ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા સોમનસ્સટ્ઠાનિયં રૂપં ઉપવિચરતી''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૩.૩૨૪) વુત્તાનં છન્નં સોમનસ્સૂપવિચારાનં, છન્નં દોમનસ્સઉપેક્ખૂપવિચારાનઞ્ચ વસેન **અટ્ઠારસમનોપવિચારો**. સચ્ચાધિટ્ઠાનાદિવસેન **ચતુરાધિટ્ઠાનો**. પઞ્ઞાચક્ખુના દિટ્ઠધમ્મિકસ્સ સમ્પરાયિકસ્સ ચ અત્થસ્સ અદસ્સનતો **અન્ધો**, દિટ્ઠધમ્મિકસ્સેવ દસ્સનતો **એકચક્ખુ**, દ્વિન્નમ્પિ દસ્સનતો **દ્વિચક્ખુ**, વેદિતબ્બો.

સ્વાયં નિદ્દિસીતિ સમ્બન્ધો. **સ્વાય**ન્તિ ચ સો અયં, યથાવુત્તદેસનાવિભાગકુસલો ભગવાતિ અત્થો. **અપરિઞ્ઞાતવત્થુકો**તિ તીહિ પરિઞ્ઞાહિ અપરિઞ્ઞાતક્ખન્ધો. ખન્ધા હિ પરિઞ્ઞાતવત્થુ. **અપરિઞ્ઞામૂલિકા**તિ પરિજાનનાભાવનિમિત્તા તસ્મિં સતિ ભાવતો. પરિઞ્ઞાનઞ્હિ અવિજ્જાદયો કિલેસા પટિપક્ખા તમ્મૂલિકા ચ સબ્બમઞ્ઞનાતિ. **અરિયાનં અદસ્સાવી**તિ એત્થ ઇતિ-સદ્દો આદિઅત્થો. તેન ''અરિયધમ્મસ્સ અકોવિદો''તિઆદિકં પુથુજનસ્સ વિસેસનભાવેન પવત્તં પાળિસેસં ગણ્હાતિ પુથુજ્જનનિદ્દેસભાવતો. તેનાહ ''**એવં પુથુજ્જનં નિદ્દિસી**''તિ.

સુત્તનિક્ખેપવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પથવીવારવણ્ણના

તસ્સાતિ પુથુજ્જનસ્સ. વસતિ એત્થ આરમ્મણકરણવસેનાતિ આરમ્મણમ્પિ **વત્થૂ**તિ વુચ્ચતિ પવત્તિટ્ઠાનભાવતોતિ આહ ''**પથવીઆદીસુ વત્થૂસૂ**''તિ. સક્કાયધમ્માનમ્પિ આરમ્મણાદિના સતિપિ મઞ્ઞનાહેતુભાવે મઞ્ઞનાહેતુકત્તેનેવ તેસં નિબ્બત્તિતોતિ વુત્તં ''**સબ્બસક્કાયધમ્મજનિતં મઞ્ઞન**''ન્તિ. એત્થ ચ પથવીધાતુ સેસધાતૂનં સસમ્ભારાસમ્ભારભાવા સતિપિ પમાણતો સમભાવે સામત્થિયતો અધિકાનધિકભાવેન

વેદિતબ્બા. સમ્ભારન્તીતિ **સમ્ભારા**, પરિવારા. તંતંકલાપેહિ લક્ખણપથવિયા સેસધમ્મા યથારહં પચ્ચયભાવેન પરિવારભાવેન ચ પવત્તન્તિ. તેનાહ "**સા હિ વણ્ણાદીહિ સમ્ભારેહિ સદ્ધિં પથવીતિ સસમ્ભારપથવી**"તિ. **પથવિતો**તિ એત્થ પુથુલટ્ઠેન પુથુવી, પુથુવી એવ પથવી. સા હિ સતિપિ પરિચ્છિન્નવુત્તિયં સબ્બેસં સકલાપભાવાનં આધારભાવેન પવત્તમાના પુથુલા પત્થટા વિત્થિણ્ણાતિ વત્તબ્બતં અરહતિ, ન પન તં અનુપવિસિત્વા પવત્તમાના આપાદયો. સસમ્ભારપથવિયા પન પુથુલભાવે વત્તબ્બમેવ નત્થિ. આરમ્મણપથવિયં વડ્ઢનફરણટ્ઠેહિ પુથુલટ્ઠો, ઇતરસ્મિં રુળ્હિયાવ દટ્ઠબ્બો. **આરમ્મણપથવી**તિ ઝાનસ્સ આરમ્મણભૂતં પથવીસઞ્ઞાતં પટિભાગનિમિત્તં. તેનાહ "**નિમિત્તપથવીતિપિ વુચ્ચતી**"તિ. **આગમનવસેના**તિ પથવીકસિણભાવનાગમનવસેન. તથા હિ વુત્તં ''આપો ચ દેવા પથવી, તેજો વાયો તદાગમુ''ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૪૦).

સબ્બાપીતિ ચતુબ્બિધા પથવીપિ. અનુસ્સવાદિમત્તલદ્ધા મઞ્ઞના વત્થુ હોતિયેવ. તથા હિ ''કક્ખળં ખરિગત''ન્તિઆદિના (વિભ॰ ૧૭૩) લક્ખણપથવીપિ ઉદ્ધરીયતિ. યં પનેકે વદન્તિ ''લક્ખણે દિટ્ઠે મઞ્ઞના નત્થિ, સઞ્જાનાતીતિ વુત્તસઞ્ઞા ચ દિટ્ઠિગ્ગાહસ્સ મૂલભૂતા પિણ્ડગ્ગાહિતા, સા લક્ખણે નક્ખમતિ, તસ્મા લક્ખણપથવી ન ગહેતબ્બા''તિ, તદયુત્તં લક્ખણપટિવેધસ્સ ઇધ અનધિપ્પેતત્તા. તેનાહ "**લોકવોહારં ગહેત્વા**"તિ. ન ચ સબ્બસઞ્ઞા પિણ્ડગ્ગાહિકા , નાપિ દિટ્ઠિગ્ગાહસ્સેવ મૂલભૂતા, તસ્મા લક્ખણપથવિયાપિ કાયદ્વારાનુસારેન અઞ્ઞથા ચ ઉપટ્ઠિતાય મઞ્ઞના પવત્તતેવ. તેનેવ ચ ''અનુસ્સવાદિમત્તલદ્ધા''તિ વુત્તં. **પથવિતો**તિ પચ્ચતે નિસ્સક્કવચનન્તિ દસ્સેન્તો "**પથવીતિ સઞ્જાનાતી**"તિ આહ. યસ્મા ચતુબ્બિધમ્પિ પથવિં ''પથવી'તિ સઞ્જાનન્તો તેન તેન નયેન પથવીકોટ્ઠાસેનેવ સઞ્જાનાતીતિ વુચ્ચતિ, ન આપાદિકોટ્ઠાસેન, તસ્મા વુત્તં "**પથવિભાગેન સઞ્જાનાતી**"તિ. **લોકવોહારં ગહેત્વા**તિ લોકસમઞ્ઞં અવિજહિત્વા. એતેન લક્ખણપથવિયમ્પિ વોહારમુખેનેવસ્સા પવત્તીતિ દસ્સેતિ.

યદિ લોકવોહારેન તત્થ પવત્તિ, કો એત્થ દોસો, નનુ અરિયાપિ ''અયઞ્હિ ભન્તે મહાપથવી''તિઆદિના લોકવોહારેન પવત્તન્તીતિ? ન એત્થ વોહારમત્તે અવટ્ઠાનં અધિપ્પેતં, અથ ખો વોહારમુખેન મિચ્છાભિનિવેસોતિ દસ્સેન્તો "**સઞ્ઞાવિપલ્લાસેન સઞ્જાનાતી**"તિ આહ. તસ્સત્થો – અયોનિસોમનસિકારસમ્ભૂતાય ''સુભ''ન્તિઆદિનયપ્પવત્તાય વિપરીતસઞ્ઞાય સઞ્જાનાતીતિ. એતેન દુબ્બલા તણ્હામાનદિટ્ઠિમઞ્ઞના દસ્સિતાતિ દટ્ઠબ્બં. યદિ એવં કસ્મા સઞ્ઞા ગહિતાતિ? પાકટભાવતો. યથા નામ અગ્ગિમ્હિ મથિયમાને યદા ધૂમો ઉપલબ્ભતિ, કિઞ્ચાપિ તદા વિજ્જતેવ પાવકો અવિનાભાવતો, પાકટભાવતો પન ધૂમો જાતોતિ વુચ્ચતિ, ન અગ્ગિ જાતોતિ, એવંસમ્પદમિદં દટ્ઠબ્બં. યદિપિ તત્થ મઞ્ઞનાકિચ્ચં અત્થિ, ન પન વિભૂતં અપાકટભાવતો સઞ્ઞાકિચ્ચમેવ વિભૂતં, તં પન મઞ્ઞનાનુકૂલં મઞ્ઞનાસહિતં ચાતિ આહ "**સઞ્ઞાવિપલ્લાસેન સઞ્જાનાતી**"તિ. એવં પથવીભાગં અમુઞ્ચન્તોયેવ વા સઞ્જાનાતીતિ સમ્બન્ધો. યો હિ વુત્તપ્પભેદાય પથવિયા પથવિભાગં અમુઞ્ચન્તોયેવ અવિજહન્તોયેવ સીસપિણ્ડે સુવણ્ણસઞ્ઞી વિય અનત્તાદિસભાવંયેવ તં અત્તાદિવસેન સઞ્જાનાતિ, તસ્સ વસેન વુત્તં ''પથવી''તિઆદિ. **ન વત્તબ્બં** પુથુજ્જનગ્ગાહસ્સ યુત્તિમગ્ગનનિવારણતોતિ દસ્સેન્તો આહ "**ઉમ્મત્તકો વિય...પે॰... ગણ્હાતી**"તિ . **અરિયાનં અદસ્સાવિતાદિભેદ**ન્તિ અરિયાનં અદસ્સાવિતાદિવિસેસં વદન્તેન ભગવતાવ એત્થ યથાવુત્તસઞ્જાનને કારણં વુત્તન્તિ યોજના.

એવન્તિ ''પથવિભાગેન સઞ્જાનાતી''તિઆદિના વુત્તપ્પકારેન. **સઞ્જાનિત્વા**તિ પુબ્બકાલકિરિયાનિદ્દેસોતિ આહ "**અપરભાગે...પે॰... ગણ્હાતી**"તિ. **પપઞ્ચસઙ્ખા**તિ પપઞ્ચકોટ્ઠાસા. પપઞ્ચન્તિ સત્તા સંસારે ચિરાયન્તિ એતેહીતિ **પપઞ્ચા**, મઞ્ઞન્તિ ''એતં મમા''તિઆદિના પરિકપ્પેન્તિ એતાહીતિ **મઞ્ઞના**તિ દ્વીહિપિ પરિયાયેહિ તણ્હાદયોવ વુત્તાતિ

આહ “**તણ્હામાનદિટ્ઠિપપઞ્ચેહિ ઇધ મઞ્ઞનાનામેન વુત્તેહી**”તિ. અજઞ્અસ્સ જઞ્અતો, અસેય્યાદિકસ્સ સેય્યાદિતો ગહણતો દિટ્ઠિમઞ્ઞના વિય તણ્હામાનમઞ્ઞનાપિ અઞ્ઞથા ગાહો એવાતિ આહ “**અઞ્ઞથા ગણ્હાતી**”તિ. આરમ્મણાભિનિરોપનાદિના ભિન્નસભાવાનમ્પિ વિતક્કાદીનં સાધારણો ઉપનિજ્ઝાયનસભાવો વિય અનુગિજ્ઝનુણ્ણતિપરામસનસભાવાનમ્પિ તણ્હાદીનં સાધારણેન આરમ્મણપરિકપ્પનાકારેન પવત્તિ **મઞ્ઞના**તિ દટ્ઠબ્બં. તેનાહ “**તીહિ મઞ્ઞનાહિ મઞ્ઞતી**”તિઆદિ. **અસ્સા**તિ પુથુજ્જનસ્સ, ઉદયબ્બયાનુપસ્સનાદીસુ વિય સુખુમનયેનપિ મઞ્ઞનાપવત્તિ અત્થીતિ વિભાવનસુખતાય થૂલંયેવ તં દસ્સેતુકામો “**ઓળારિકનયેના**”તિઆહ. ઓળારિકે હિ વિભાગે દસ્સિતે સુખુમવિભાવના સુકરાતિ દસ્સેતું અયમત્થયોજના વુચ્ચતીતિ સમ્બન્ધો. **અજ્ઝત્તિકા**તિ ઇન્દ્રિયબદ્ધા સત્તસન્તાનપરિયાપન્ના નિયકજ્ઝત્તા **વુત્તા** વિભઙ્ગે પટિસમ્ભિદામગ્ગે ચ.

વિભઙ્ગેતિ ધાતુવિભઙ્ગે (વિભ॰ ૧૭૩). **બાહિરા**તિ અનિન્દ્રિયબદ્ધા સઙ્ખારસન્તાનપરિયાપન્ના. **કક્ખળ**ન્તિ થદ્ધં. **ખરિગત**ન્તિ ફરુસં. કક્ખળભાવો **કક્ખળત્તં. કક્ખળભાવો**તિ કક્ખળસભાવો. **બહિદ્ધા**તિ ઇન્દ્રિયબદ્ધતો બહિદ્ધાભૂતં. **અનુપાદિન્ન**ન્તિ ન ઉપાદિન્નં. **અયો**તિ કાળલોહં. **લોહ**ન્તિ જાતિલોહં વિજાતિલોહં કિત્તિમલોહં પિસાચલોહન્તિ ચતુબ્બિધં. તત્થ અયો સજ્ઝુ સુવણ્ણં તિપુ સીસં તમ્બલોહં વેકન્તકલોહન્તિ ઇમાનિ સત્ત **જાતિલોહાનિ** નામ. નાગનાસિકાલોહં **વિજાતિલોહં** નામ. કંસલોહં વટ્ટલોહં આરકુટન્તિ તીણિ **કિત્તિમલોહાનિ** નામ. મોરક્ખકં પુથુકં મલિનકં ચપલકં સલકં આટલં ભત્તકં દુસિલોહન્તિ અટ્ઠ **પિસાચલોહાનિ** નામ. તેસુ **વેકન્તકલોહં** નામ સબ્બલોહચ્છેદનસમત્થા એકા લોહજાતિ. તથા હિ તં વિકન્તતિ છિન્દતીતિ વિકન્તકન્તિ વુચ્ચતિ. વિકન્તકમેવ વેકન્તકં. **નાગનાસિકાલોહં** લોહસદિસં લોહવિજાતિ હલિદ્દાદિવિજાતિ વિય. તથા હિ તં લોહાકારં લોહમલં વિય ઘનસંહતં હુત્વા તિટ્ઠતિ, તાપેત્વા તાળિતં પન ભિન્નં ભિન્નં હુત્વા વિસરતિ મુદુ મટ્ઠં કમ્મનિયં વા ન હોતિ. તિપુતમ્બે મિસ્સેત્વા કતં **કંસલોહં**. સીસતમ્બે મિસ્સેત્વા કતં **વટ્ટલોહં**. જસતમ્બે મિસ્સેત્વા કતં **આરકુટં**. તેનેવ તં કરણેન નિબ્બત્તત્તા **કિત્તિમલોહ**ન્તિ વુચ્ચતિ. યં પન કેવલં રસકધાતુ વિનિગ્ગતં, તં “પિત્તલ”ન્તિપિ વદન્તિ. તં ઇધ નાધિપ્પેતં, યથાવુત્તં મિસ્સકમેવ કત્વા યોજિતં **કિત્તિમ**ન્તિ વુત્તં. **મોરક્ખકા**દીનિ એવંનામાનેવેતાનિ. તેસુ યસ્મા પઞ્ચ જાતિલોહાનિ પાળિયં વિસું વુત્તાનેવ, તસ્મા વેકન્તકલોહેન સદ્ધિં વુત્તાવસેસં સબ્બં ઇધ લોહન્તિ વેદિતબ્બં.

તિપૂતિ સેતતિપુ. **સીસ**ન્તિ કાળતિપુ. **સજ્ઝ**ન્તિ રજતં. **મુત્તા**તિ હત્થિકુમ્ભજાદિકા અટ્ઠવિધાપિ મુત્તા. તથા હિ હત્થિકુમ્ભં વરાહદાઠા ભુજઙ્ગસીસં વલાહકૂટં વેળૂ મચ્છસીરો સઙ્ખો સિપ્પીતિ અટ્ઠ મુત્તાયોનિયો. તત્થ **હત્થિકુમ્ભજા** પીતવણ્ણા પભાહીના. **વરાહદાઠા** વરાહદાઠવણ્ણાવ. **ભુજઙ્ગસીસજા** નીલાદિવણ્ણા સુવિસુદ્ધા વટ્ટલા ચ. **વલાહકજા** ભાસુરા દુબ્બિભાગરૂપા રત્તિભાગે અન્ધકારં વિધમન્તિયો તિટ્ઠન્તિ, દેવૂપભોગા એવ ચ હોન્તિ. **વેળુજા** કરકુપલસમાનવણ્ણા ન ભાસુરા, તે ચ વેળૂ અમનુસ્સગોચરે એવ પદેસે જાયન્તિ. **મચ્છસીરજા** પાઠીનપિટ્ઠિસમાનવણ્ણા વટ્ટલા લઘવો ચ હોન્તિ પભાવિહીના, તે ચ મચ્છા સમુદ્દમજ્ઝે એવ જાયન્તિ. **સઙ્ખજા** સઙ્ખોદરચ્છવિવણ્ણા કોલપ્પમાણાપિ હોન્તિ પભાવિહીનાવ. **સિપ્પિજા** પભાવિસેસયુત્તા હોન્તિ નાનાસણ્ઠાના. એવં જાતિતો અટ્ઠવિધાસુપિ મુત્તાસુ યા મચ્છસઙ્ખસિપ્પિજા, તા સામુદ્દિકા હોન્તિ, ભુજઙ્ગજાપિ કાચિ સામુદ્દિકા હોન્તિ, ઇતરા અસામુદ્દિકા. યસ્મા બહુલં સામુદ્દિકાવ મુત્તા લોકે દિસ્સન્તિ, તત્થાપિ સિપ્પિજાવ, ઇતરા કાદાચિકા. તસ્મા **સમ્મોહવિનોદનિયં** (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૭૩) “મુત્તાતિ સામુદ્દિકા મુત્તા”તિ વુત્તં.

મણીતિ ઠપેત્વા પાળિઆગતે વેળુરિયાદિકે સેસો જોતિરસાદિભેદો સબ્બોપિ મણિ. **વેળુરિય**ન્તિ વંસવણ્ણમણિ. **સઙ્ખો**તિ સામુદ્દિકસઙ્ખો. **સિલા**તિ કાળસિલા પણ્ડુસિલા સેતસિલાદિભેદા અટ્ઠપિ સિલા. **રજત**ન્તિ કહાપણાદિકં

વુત્તાવસેસં રજતસમ્મતં. **જાતરૂપન્તિ** સુવણ્ણં. **લોહિતઙ્ગોતિ** રત્તમણિ. **મસારગલ્લન્તિ** કબરમણિ **તિણાદીસુ** બહિભારા તાલનાળિકેરાદયોપિ **તિણં** નામ. અન્તોસારં ખદિરાદિ અન્તમસો દારુખણ્ડમ્પિ **કટ્ઠં** નામ. મુગ્ગમત્તતો યાવ મુટ્ઠિપ્પમાણા મરુમ્બા **સક્ખરા** નામ. મુગ્ગમત્તતો પટ્ઠાય હેટ્ઠા વાલિકા નામ. **કઠલન્તિ** કપાલખણ્ડં. **ભૂમીતિ** સસમ્ભારપથવી. **પાસાણોતિ** અન્તોમુટ્ઠિયં અસણ્ઠહનતો પટ્ઠાય યાવ હત્થિપ્પમાણં પાસાણં, હત્થિપ્પમાણતો પન પટ્ઠાય ઉપરિ **પબ્બતોતિ**. અયં અયોઆદીસુ વિભાગનિદ્દેસો. **નિમિત્તપથવીતિ** પટિભાગનિમિત્તભૂતં પથવિકસિણં. તમ્પિ હિ ''રૂપાવચરતિકચતુક્કજ્ઝાનં કુસલતો ચ વિપાકતો ચ કિરિયતો ચ ચતુત્થસ્સ ઝાનસ્સ વિપાકો ઇમે ધમ્મા બહિદ્ધારમ્મણા''તિ વચનતો ''બાહિરા પથવી''તિ વુચ્ચતિ. તેન વુત્તં **''યા ચ અજ્ઝત્તારમ્મણત્તિકે નિમિત્તપથવી, તં ગહેત્વા''**તિ. ઉગ્ગહનિમિત્તઞ્ચેત્થ તંગતિકમેવ દટ્ઠબ્બં, નિમિત્તુપ્પત્તિતો પન પુબ્બે ભૂમિગ્ગહણેનેવ ગહિતન્તિ.

તીહિ મઞ્ઞનાહીતિ વુત્તં મઞ્ઞનાત્તયં સપરસન્તાનેસુ સઙ્ખેપતો યોજેત્વા દસ્સેતું **''અહં પથવી''**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અહં પથવીતિ**આદીના અજ્ઝત્તવિસયં દિટ્ઠિમઞ્ઞનં માનમઞ્ઞનઞ્ચ દસ્સેતિ અત્તાભિનિવેસાહંકારદીપનતો. **મમ પથવીતિ** ઇમિના તણ્હામઞ્ઞનં માનમઞ્ઞનમ્પિ વા પરિગ્ગહભૂતાયપિ પથવિયા સેય્યાદિતો માનજપ્પનતો. સેસપદદ્વયેપિ ઇમિનાનયેન મઞ્ઞનાવિભાગો વેદિતબ્બો. તત્થ પથવિકસિણજ્ઝાનલાભી ઝાનચક્ખુના ગહિતઝાનારમ્મણં ''અત્તા''તિ અભિનિવિસન્તો તઞ્ચ સેય્યાદિતો દહન્તો અત્થતો **''અહં પથવી''તિ મઞ્ઞતિ** નામ, તમેવ ''અયં મય્હં અત્તા''તિ ગહણે પન **''મમ પથવી''તિ મઞ્ઞતિ** નામ. તથા તં ''પરપુરિસો''તિ વા ''દેવો''તિ વા વાદવસેન ''અયમેવ પરેસં અત્તા''તિ વા અભિનિવિસન્તો **''પરો પથવી, પરસ્સ પથવી''તિ મઞ્ઞતિ** નામ. ઇમિના નયેન સેસપથવીસુપિ યથારહં ચતુક્કં નિદ્ધારેતબ્બં.

એવં ''પથવિં મઞ્ઞતી''તિ એત્થ ચતુક્કવસેન મઞ્ઞનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ મઞ્ઞનાવત્થું મઞ્ઞનાયો ચ વિભજિત્વા અનેકવિહિતં તસ્સ મઞ્ઞનાકારં દસ્સેતું **''અથ વા''**તિઆદિમાહ. તત્થ **અયન્તિ** યથાવુત્તો પુથુજ્જનો. **છન્દરાગન્તિ** બહલરાગં. **અસ્સાદેતીતિ** નિકામેતિ, ''ઇમે કેસા મુદુસિનિદ્ધકુઞ્ચિતનીલોભાસા''તિઆદિના તત્થ રસં વિન્દતિ. **અભિનન્દતીતિ** સપ્પીતિકાય તણ્હાય અભિમુખો નન્દતિ પમોદતિ. **અભિવદતીતિ** ઉપ્પન્નં તણ્હાભિનન્દનાવેગં હદયેન સન્ધારેતું અસક્કોન્તો ''અહો મે કેસા''તિ વાચં નિચ્છારેતિ. **અજ્ઝોસાય તિટ્ઠતીતિ** બલવતણ્હાભિનિવેસેન ગિલિત્વા પરિનિટ્ઠાપેત્વા તિટ્ઠતિ. **અઞ્ઞતરં વા પન રજ્જનીયવત્થુન્તિ** કેસાદિતો અઞ્ઞતરં વા કરચરણાદિપ્પભેદં નિયકજ્ઝત્તપરિયાપન્નં રાગુપ્પત્તિહેતુભૂતં વત્થું. **ઇતીતિ** ઇમિના સિનિદ્ધાદિપ્પકારેનાતિ પત્થયિતબ્બાકારં પરામસતિ. તત્થ **નન્દિં સમન્નાનેતીતિ** તેસુ ભાવીસુ કેસાદીસુ સિદ્ધં વિય કત્વા નન્દિં તણ્હં સમન્નાહરતિ સમુપચારેતિ. **પણિદહતીતિ** પત્થનં ઠપેતિ.

સમ્પત્તિં નિસ્સાય ''સેય્યોહમસ્મી''તિ, વિપત્તિં નિસ્સાય ''હીનોહમસ્મી''તિ માનં જનેતીતિ યોજના. પથવીકોટ્ઠાસભૂતાનં કેસાદીનં સમ્પત્તિવિપત્તીહિ માનજપ્પના પથવિયા મઞ્ઞના હોતીતિ આહ **''એવં અજ્ઝત્તિકં પથવિં માનમઞ્ઞનાય મઞ્ઞતી''**તિ. અવયવબ્યતિરેકેન સમુદાયસ્સ અભાવતો સમુદાયો જીવાભિનિવેસો અવયવેપિ હોતીતિ દસ્સેન્તો **''તં જીવં તં સરીરન્તિ આગતનયેન પન કેસં 'જીવો'તિ અભિનિવિસતી''**તિ આહ. ''કેસા નામેતે ઇસ્સરવિહિતા પજાપતિનિસ્સિતા અણુસઞ્ચયો પકતિપરિણામો''તિઆદિના નયેનપેત્થ **દિટ્ઠિમઞ્ઞના** વેદિતબ્બા.

ઇમિસ્સા પવત્તિયાતિ નિકન્તિમાનદિટ્ઠીનં પરિયાદાનસમુગ્ઘાટપ્પવત્તિયા. ‘‘એતં મમા’’તિઆદિના યદિપિ તિસ્સન્નમ્પિ મઞ્ઞનાનં સમ્ભવો દસ્સિતો. તણ્હામાનમઞ્ઞનાનં પન હેટ્ઠા દસ્સિતત્તા દિટ્ઠિમઞ્ઞના એવેત્થ વિસેસતો ઉદ્ધટાતિ વેદિતબ્બં. તેનાહ ‘‘**એવમ્પિ અજ્ઝત્તિકં પથવિં દિટ્ઠિમઞ્ઞનાય મઞ્ઞતી**’’તિ.

બાહિરમ્પિ પથવિં તીહિ મઞ્ઞનાહિ મઞ્ઞતીતિ યોજના. તં પન મઞ્ઞનાવિધિં દસ્સેતું ‘‘**કથ**’’ન્તિ આહ. તસ્સત્થો હેટ્ઠા વુત્તનયેન વેદિતબ્બો.

અયં જીવોતિ અયં કાળલોહં ‘‘જીવો અત્તા’’તિ **અભિનિવિસતિ** એકચ્ચે નિગણ્ઠા વિય. **એવં બાહિરં પથવિં દિટ્ઠિમઞ્ઞનાય મઞ્ઞતી**તિ એત્થાપિ ‘‘યા ચેવ ખો પન અજ્ઝત્તિકા પથવીધાતુ, યા ચ બાહિરા પથવીધાતૂ’’તિઆદિના નયેન આનેત્વા વત્તબ્બો.

પથવીકસિણં અત્તતો સમનુપસ્સતીતિઆદીસુ યં વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા વુત્તમેવ. અયમ્પિ ચ નયો ‘‘રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતી’’તિ એત્થેવ અન્તોગધોતિ દટ્ઠબ્બો કસિણાનમ્પિ રૂપસમઞ્ઞાસમ્ભાવતો. **પથવિં મઞ્ઞતી**તિ એત્થ યાદિસો મઞ્ઞનાવત્થુમઞ્ઞનાનં વિત્થારનયો વુત્તો, તાદિસો ઇતો પરં વુત્તનયોવાતિ આહ ‘‘**ઇતો પરં સઙ્ખેપેનેવ કથયિસ્સામા**’’તિ, અતાદિસો પન વિત્થારતોપિ કથયિસ્સતીતિ અત્થો.

તસ્માતિ યસ્મા ‘‘પથવિયા’’તિ ઇદં ભુમ્મવચનં, તસ્મા, સો અત્તપરત્તદુપકરણાનં આધારભાવેન તં મઞ્ઞનાવત્થું કપ્પેતીતિ અત્થો. તેનાહ ‘‘**અહં પથવિયા**’’તિઆદિ. નનુ ચ ઇન્દ્રિયબદ્ધાનિન્દ્રિયબદ્ધપભેદસ્સ ધમ્મપ્પબન્ધસ્સ સસમ્ભારપથવી ચ આધારનિસ્સયો, ઇતરા આરમ્મણનિસ્સયો તદારમ્મણસ્સાતિ એત્થ નિબ્બિરોધોતિ? ન, મઞ્ઞનાવત્થું નિસ્સયભાવેન પરિકપ્પનતો. અયઞ્હિ ‘‘અહ’’ન્તિ દિટ્ઠિમઞ્ઞનાય માનમઞ્ઞનાય ચ વત્થુભૂતસ્સ અત્તનો પથવિસન્નિસ્સયં કત્વા ‘‘**અહં પથવિયા**’’**તિ મઞ્ઞતિ**, તણ્હામઞ્ઞનાય વત્થુભૂતસ્સ ઉપકરણસ્સ પથવિં સન્નિસ્સયં કત્વા ‘‘**મય્હં કિઞ્ચનં પલિબોધો પથવિયા**’’તિ મઞ્ઞતિ. **પરો**તિઆદીસુપિ ઇમિના નયેન અત્થો વેદિતબ્બો.

વ્વાયં અત્થનયોતિ સમ્બન્ધો. **વુત્તો** પટિસમ્ભિદામગ્ગે. **એતેનેવ નયેના**તિ વ્વાયં ‘‘સો ખો પન મે અત્તા ઇમસ્મિં રૂપે’’તિ સમુદાયસ્સ આધારભાવદીપનો અત્થનયો વુત્તો, એતેનેવ નયેન. ન હિ અવયવબ્યતિરેકેન સમુદાયો લબ્ભતિ, તસ્મા સમુદાયે વુત્તવિધિ અવયવેપિ લબ્ભતીતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ **સો ખો પન મે અયં અત્તા ઇમિસ્સા પથવિયાતિ મઞ્ઞન્તો**તિ. **તસ્મિંયેવ પનસ્સ અત્તની**તિ એત્થ **અસ્સા**તિ પુથુજ્જનસ્સ. **તસ્મિંયેવ અત્તની**તિ અજ્ઝત્તિકબાહિરપથવીસન્નિસ્સયે અત્તનિ. ‘‘પથવિયા મઞ્ઞતી’’તિ પદસ્સાયં વણ્ણના. એવં ‘‘પથવિયા મઞ્ઞતી’’તિ એત્થ અત્તવસેન દિટ્ઠિમાનતણ્હામઞ્ઞનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ પરવસેન દસ્સેતું ‘‘**યદા પના**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અસ્સા**તિ પરસ્સ. **તદા**તિ પરવસેન મઞ્ઞનાયં. **દિટ્ઠિમઞ્ઞના એવ યુજ્જતિ** તત્થ નિચ્ચાભિનિવેસાદયો સમ્ભવન્તીતિ કત્વા. અવધારણેન માનતણ્હામઞ્ઞના નિવત્તેતિ. ન હિ ‘‘સેય્યોહમસ્મી’’તિઆદિના, ‘‘મય્હ’’ન્તિ ચ પવત્તલક્ખણા માનતણ્હા પરસ્મિં પરસ્સ સન્તકભાવેન ગહિતે ચ પવત્તન્તીતિ અધિપ્પાયો. **ઇતરાયોપી**તિ માનતણ્હામઞ્ઞનાયોપિ. **ઇચ્છન્તિ** અટ્ઠકથાચરિયા. પરસ્સપિ હિ પથવીસન્નિસ્સયેન સમ્પત્તિઇસ્સરિયાદિકસ્સ વસેન અત્તનિ સેય્યાદિભાવં દહતો પણિદહતો ચ ચિત્તં તથાભાવાય માનતણ્હામઞ્ઞના સમ્ભવન્તીતિ આચરિયાનં અધિપ્પાયો. ‘‘પરો પથવી પરસ્સ પથવી’’તિ એત્થાપિ ઇમે દ્વે પકારા સાધિપ્પાયા નિદ્ધારેતબ્બા.

“પથવિતો સઞ્ઞાનાતી”તિ, “આદિતો”તિ ચ આદીસુ અનિસ્સક્કવચનેપિ તો-સદ્દો દિટ્ઠોતિ આહ “**પથવિતોતિ નિસ્સક્કવચન**”ન્તિ. **સઉપકરણસ્સા**તિ હિરઞ્ઞસુવણ્ણગતસ્સ દાસપોરિસાદિના વિત્તુપકરણેન સઉપકરણસ્સ, અત્તનો વા પરસ્સ વા તેસં ઉપકરણસ્સ વાતિ અત્થો. **યથાવુત્તપ્પભેદતો**તિ લક્ખણાદિઅજ્ઝત્તિકાદિવુત્તપ્પકારવિભાગતો. **ઉપ્પત્તિં વા નિગ્ગમનં વા**તિ “તં અણ્ડં અહોસિ હેમમયં, તસ્મિં સયં બ્રહ્મા ઉપ્પન્નો”તિ બ્રહ્મણ્ડવાદવસેન વા “દ્વીહિ અણૂહિ દ્વિઅણુક”ન્તિ એવં પવત્તઅણુકવાદવસેન વા પથવિતો ઉપ્પત્તિં વા “સબ્બોયં લોકો ઇસ્સરતો વિનિગ્ગતો”તિ ઇસ્સરવાદવસેન ઇસ્સરકુત્તતો પથવિતો નિગ્ગમનં વા મઞ્ઞમાનોતિ યોજના. **પથવિતો વા અઞ્ઞો** આપાદિકો અત્તાતિ અધિપ્પાયો. એત્થ ચ પુરિમસ્મિં અત્થવિકપ્પે કારકલક્ખણં નિસ્સક્કવચનં, દુતિયસ્મિં ઉપપદલક્ખણન્તિ દટ્ઠબ્બં. અત્તનો પરિગ્ગહભૂતપથવિતો સુખપ્પત્તિં તતો એવ ચ પરેહિ સેય્યાદિભાવં કપ્પેન્તસ્સ વસેનપેત્થ **તણ્હામાનમઞ્ઞના** વેદિતબ્બા. **અપરે**તિ સારસમાસાચરિયા. **તતો અઞ્ઞં અપ્પમાણં અત્તાનં ગહેત્વા**તિ પુબ્બે ભાવિતઆપાદિઅપ્પમાણકસિણવસેન વા કાપિલકાણાદદિટ્ઠિવસેન વા અપ્પમાણં બ્યાપિનં અત્તાનં ગહેત્વા. **પથવિતો**તિ પચ્છા અભાવિતઅવટ્ઠિતપથવીકસિણસઞ્ઞાતપથવિતો. **બહિદ્ધાપિ મે અત્તા**તિ ઇતો પથવિતો બહિપિ મે અત્તાતિ અધિપ્પાયો.

કેવલન્તિ અનવસેસં. **મહાપથવિં તણ્હાવસેન મમાયતિ**, અયઞ્ચ નયો ચતુદીપિસ્સરિયે ઠિતસ્સ દીપચક્કવત્તિનો ચ લબ્ભેય્ય, મણ્ડલિકરાજમહામત્તકુટુમ્બિકાનમ્પિ વસેન લબ્ભતેવ તેસમ્પિ યથાપરિગ્ગહં અનવસેસેત્વા મઞ્ઞનાય સમ્ભવતો. “એવં મમા”તિ ગાહસ્સ “એસોહમસ્મિં, એસો મે અત્તા”તિ ગાહવિધૂરતાય વુત્તં “**એકા તણ્હામઞ્ઞના એવ લબ્ભતી**”તિ . **ઇમિના નયેના**તિ વુત્તમતિદેસં વિભાવેતું “**સા ચાય**”ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સા ચાય**ન્તિ સા ચ અયં તણ્હામઞ્ઞના યોજેતબ્બાતિ સમ્બન્ધો. યથા પન દિટ્ઠિમઞ્ઞનામઞ્ઞિતે વત્થુસ્મિં સિનેહં માનઞ્ચ ઉપ્પાદયતો તણ્હામાનમઞ્ઞના સમ્ભવન્તિ, એવં તણ્હામઞ્ઞનામઞ્ઞિતેન વત્થુના અત્તાનં સેય્યાદિતો દહતો તઞ્ચ અત્તનિયં નિચ્ચં તથા તંસામિભૂતં અત્તાનઞ્ચ પરિકપ્પેન્તસ્સ ઇતરમઞ્ઞનાપિ સમ્ભવન્તીતિ સક્કા વિઞ્ઞાતું. “મે”તિ હિ ઇમિના અત્થગ્ગહણમુખેનેવ અત્તનિયસમ્બન્ધો પકાસીયતીતિ.

અભિનન્દતીતિ ઇમિના તણ્હાદિટ્ઠાભિનિવેસાનં સઙ્ગહિતત્તા તે દસ્સેન્તો “**અસ્સાદેતિ પરામસતિ ચા**”તિ આહ. દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તચિત્તુપ્પાદવસેન ચેતસ્સ દ્વયસ્સ અસઙ્કરતો પવત્તિ વેદિતબ્બા, એકચિત્તુપ્પાદેપિ વા અધિપતિધમ્માનં વિય પુબ્બાભિસઙ્ખારવસેન તસ્સ તસ્સ બલવભાવેન પવત્તિ. **એતસ્મિં અત્થે**તિ તણ્હાદિટ્ઠિવસેન અભિનન્દનત્થે. **એત**ન્તિ “પથવિં અભિનન્દતી”તિ એતં પદં. યેસં વિનેય્યાનં યેહિ પકારવિસેસેહિ ધમ્માનં વિભાવને કતે વિસેસાધિગમો હોતિ, તેસં તેહિ પકારવિસેસેહિ ધમ્મવિભાવનં. યેસં પન યેન એકેનેવ પકારેન ધમ્મવિભાવને કતે વિસેસાધિગમો હોતિ, તેસમ્પિ તં વત્વા ધમ્મિસ્સરતાય તદઞ્ઞનિરવસેસપ્પકારવિભાવનઞ્ચ **દેસનાવિલાસો**. તેનાહ “**પુબ્બે મઞ્ઞનાવસેન કિલેસુપ્પત્તિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અભિનન્દનાવસેન દસ્સેન્તો**”તિ. **ધમ્મધાતુયા**તિ સમ્માસમ્બોધિયા. સા હિ સબ્બઞેય્યધમ્મં યથાસભાવતો ધારેતિ ઉપધારેતિ, સકલઞ્ચ વિનેય્યસત્તસઙ્ખાતધમ્મપ્પબન્ધં અપાયદુક્ખસંસારદુક્ખપતનતો ધારેતિ, સયઞ્ચ અવિપરીતપવત્તિઆકારા ધાતૂતિ ધમ્મધાતૂતિ ઇધાધિપ્પેતા. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપદટ્ઠાનઞ્હિ મગ્ગઞાણં, મગ્ગઞાણપદટ્ઠાનઞ્ચ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં સમ્માસમ્બોધીતિ. **સુપ્પટિવિદ્ધત્તા**તિ સુટ્ઠુ પટિવિદ્ધભાવતો, સમ્મા અધિગતત્તાતિ અત્થો. અભિકઙ્ખનસમ્પગ્ગહપરામસનાનં વસેન આરમ્મણે પરિકપ્પનાપવત્તિ મઞ્ઞના. તત્થ “મમં, અહ”ન્તિ ચ અભિનિવેસનં **પરિકપ્પનં**. યેન અજ્ઝોસાનં હોતિ, અયં **અભિનન્દના**તિ અયમેતેસં વિસેસો. સુત્તાદિઅવિરુદ્ધાયેવ

અત્તનોમતિ ઇચ્છિતબ્બા, ન ઇતરાતિ સુત્તેન તસ્સા સઙ્ગહં દસ્સેતું “**વુત્તઞ્ચેત**”ન્તિઆદિ વુત્તં. દેસનાવિલાસવિભાવનસ્સ પન સહેતુકહેતુસમ્પયુત્તદુકાદિદેસનાય નિબદ્ધતા નિદ્ધારેતબ્બા.

તસ્સાતિ તેન. ઞાતસદ્દસમ્બન્ધેન હેતં કત્તરિ સામિવચનં. **તસ્મા**તિ અપરિઞ્ઞાતત્તા. ‘‘અપરિઞ્ઞાત’’ન્તિ પટિક્ખેપમુખેન યં પરિજાનનં વુત્તં, તં અત્થતો તિવિધા પરિઞ્ઞા હોતીતિ તં સરૂપતો પવત્તિઆકારતો ચ વિભાવેન્તો “**યો હી**”તિઆદિમાહ.

તત્થ યાય પઞ્ઞાય વિપસ્સનાભૂમિં પરિજાનાતિ પરિચ્છિન્દતિ, સા પરિજાનનપઞ્ઞા **ઞાતપરિઞ્ઞા**. સા હિ તેભૂમકધમ્મજાતં ‘‘અયં વિપસ્સનાભૂમી’’તિ ઞાતં વિદિતં પાકટં કરોન્તીયેવ લક્ખણરસાદિતો અજ્ઝત્તિકાદિવિભાગતો ચ પરિચ્છિજ્જ જાનાતિ. ઇધ પન પથવીધાતુવસેન વેદિતબ્બાતિ વુત્તં “**પથવીધાતું પરિજાનાતી**”તિઆદિ. **તીરણપરિઞ્ઞા**તિ કીરણવસેન પરિજાનનકપઞ્ઞા. સા હિ પરિવારેહિ અનિચ્ચતાદિઆકારેહિ અનિચ્ચતાદિસભાવસ્સ ઉપાદાનક્ખન્ધપઞ્ચકસ્સ તીરણવસેન સમ્મસનવસેન તં પરિચ્છિજ્જ જાનાતિ. **અગ્ગમગ્ગેના**તિ અરહત્તમગ્ગેન. સો હિ અનવસેસતો છન્દરાગં પજહતિ. **અગ્ગમગ્ગેના**તિ વા અગ્ગભૂતેન મગ્ગેન, લોકુત્તરમગ્ગેનાતિ અત્થો. ઉભયથાપિ હિ સમુચ્છેદપહાનકારી એવ પઞ્ઞા નિપ્પરિયાયેન પહાનપરિઞ્ઞાતિ દસ્સેતિ.

નામરૂપવવત્થાનન્તિ એતેન પચ્ચયપરિગ્ગહોપિ સઙ્ગહિતોતિ દટ્ઠબ્બો નામરૂપસ્સ હેતુવવત્થાનભાવતો. સોપિ હિ હેતુપચ્ચયમુખેન નામરૂપસ્સ વવત્થાનમેવાતિ. કલાપસમ્મસનાદિવસેન **તીરણપરિઞ્ઞા** અનિચ્ચાદિવસેન સમ્મસનભાવતો. **તસ્મા**તિ યસ્મા તા પરિઞ્ઞાયો નત્થિ, તસ્મા. અથ વા **તસ્મા અપરિઞ્ઞાતત્તા**તિ યસ્મા અપરિઞ્ઞાતા પથવી, તસ્મા અપરિઞ્ઞાતત્તા પથવિયા તં પથવિં મઞ્ઞતિ ચ અભિનન્દતિ ચાતિ.

પથવીવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

આપોવારાદિવણ્ણના

આપં આપતોતિ એત્થ અપ્પોતિ, અપ્પાયતીતિ વા **આપો**, યસ્મિં સઙ્ઘાતે સયં અત્થિ, તં આબન્ધનવસેન બ્યાપેત્વા તિટ્ઠતિ, પરિબ્રૂહેતીતિ વા અત્થો. અત્થાનં અધિ **અજ્ઝત્તં**. પતિ પતિ અત્તાનન્તિ **પચ્ચત્તં**. ઉભયેનપિ સત્તસન્તાનપરિયાપન્નમેવ વદતિ. **આપો આપોગત**ન્તિઆદીસુ આબન્ધનમેવ **આપો**, તદેવ આપોસભાવં ગતત્તા **આપોગતં**, સભાવેનેવ આપભાવં પત્તન્તિ અત્થો. સિનેહનવસેન **સિનેહો**, સોયેવ સિનેહનસભાવં ગતત્તા **સિનેહગતં**. **બન્ધનત્તં રૂપસ્સા**તિ અવિનિબ્ભોગરૂપસ્સ બન્ધનભાવો, અવિપ્પકિરણવસેન સમ્પિણ્ડનન્તિ અત્થો. **ઉગ્ગણ્હન્તો**તિ યથાપરિચ્છિન્ને આપોમણ્ડલે યથા ઉગ્ગહનિમિત્તં ઉપલબ્ભતિ, તથા નિમિત્તં ગણ્હન્તો. **વુત્તો**તિ ‘‘આપસ્મિ’’ન્તિ એત્થ વુત્તઆપો. સો હિ સસમ્ભારઆપો, ન ‘‘આપોકસિણ’’ન્તિ એત્થ વુત્તઆપો. **સેસ**ન્તિ આરમ્મણસમ્મુતિઆપાનં સરૂપવિભાવનં. ‘‘આપં આપતો પજાનાતી’’તિઆદિપાળિયા અત્થવિભાવનઞ્ચેવ તત્થ તત્થ મઞ્ઞનાવિભાગદસ્સનઞ્ચ **પથવિયં વુત્તસદિસમેવા**તિ. તત્થ ‘‘પથવીકસિણમેકો સઞ્જાનાતી’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૩.૩૬૦; અ॰ નિ॰ ૧૦.૨૫) વુત્તં, ઇધ ‘‘આપોકસિણમેકો સઞ્જાનાતી’’તિઆદિના વત્તબ્બં. તત્થ ચ ‘‘પથવીતિ સઞ્જાનાતી’’તિ વુત્તં, ઇધ પન ‘‘આપોતિ સઞ્જાનાતી’’તિઆદિના વત્તબ્બન્તિ એવમાદિ એવ વિસેસો. સેસં તાદિસમેવ. તેન વુત્તં ‘‘પથવિયં વુત્તસદિસમેવા’’તિ. યો પનેત્થ વિસેસો, તં દસ્સેતું “**કેવલ**”ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **મૂલરસો**તિ મૂલં પટિચ્ચ નિબ્બત્તરસો. **ખન્ધરસા**દીસુપિ એસેવ નયો. **ખીરાદીનિ** પાકટાનેવ. યથા પન

ભેસજ્જસિક્ખાપદે (પારા॰ ૬૧૮-૬૨૫), ન એવમિધ નિયમો અત્થિ. યં કિઞ્ચિ ખીરં **ખીર**મેવ. સેસેસુપિ એસેવ નયો. **ભુમ્માની**તિ આવાટાદીસુ ઠિતઉદકાનિ. **અન્તલિક્ખાની**તિ પથવિં અપ્પત્તાનિ વસ્સોદકાનિ, પત્તાનિ પન ભુમ્માનેવ. **એવં વુત્તા ચાતિ ચ**-સદ્દેન હિમોદકકપ્પવિનાસકઉદકપથવિયાઅન્તોઉદકપથવીસન્ધારકઉદકાદિં પુબ્બે અવુત્તમ્પિ સમુચ્ચિનોતિ.

તેજં તેજતોતિ એત્થ તેજનટ્ઠેન **તેજો**, તેજનં નામ દહનપચનાદિસમત્થં નિસાનં, યં ઉણ્હત્તન્તિ વુચ્ચતિ. **યેન ચા**તિ યેન તેજોગતેન કુપિતેન. **સન્તપ્પતી**તિ અયં કાયો સમન્તતો તપ્પતિ એકાહિકજરાદિભાવેન ઉસુમજાતો હોતિ. **યેન ચ જીરીયતી**તિ યેન અયં કાયો જીરીયતિ, ઇન્દ્રિયવેકલ્લતં બલપરિક્ખયં વલિતાદિભાવઞ્ચ પાપુણાતિ. **યેન ચ પરિડય્હતી**તિ યેન કુપિતેન અયં કાયો પરિતો ડય્હતિ, સો ચ પુગ્ગલો ડય્હામીતિ સતધોતસપ્પિગોસીતચન્દનાદિલેપઞ્ચેવ તાલવણ્ટવાતઞ્ચ પચ્ચાસીસતિ. **યેન ચ અસિતપીતખાયિતસાયિતં સમ્મા પરિણામં ગચ્છતી**તિ યેન અસિતં વા ઓદનાદિ, પીતં વા પાનકાદિ, ખાયિતં વા પિઠખજ્જકાદિ, સાયિતં વા અમ્બપક્કમધુફાણિતાદિ સમ્મદેવ પરિપાકં ગચ્છતિ, રસાદિભાવેન વિવેકં ગચ્છતીતિ અત્થો. એત્થ ચ સરીરસ્સ પકતિઉસુમં અતિક્કમિત્વા ઉણ્હભાવો **સન્તાપો**, સરીરદહનવસેન પવત્તો મહાદાહો **પરિદાહો**, સતવારં તાપેત્વા ઉદકે પક્ખિપિત્વા ઉદ્ધટસપ્પિ **સતધોતસપ્પિ**, રસરુધિરમંસમેદઅટ્ઠિઅટ્ઠિમિઞ્જસુક્કા **રસાદયો**. તત્થ પુરિમા તયો તેજા ચતુસમુટ્ઠાના, પચ્છિમો કમ્મસમુટ્ઠાનોવ.

તેજોભાવં ગતત્તા **તેજોગતં**. **ઉસ્મા**તિ ઉણ્હાકારો. ઉસ્માવ ઉસ્માભાવં ગતત્તા **ઉસ્માગતં**. **ઉસુમ**ન્તિ ચણ્ડઉસુમં. તદેવ **ઉસુમગતં**, સભાવેનેવ ઉસુમભાવં પત્તન્તિ અત્થો. **કટ્ઠગ્ગી**તિ કટ્ઠુપાદાનો અગ્ગિ. **સકલિકગ્ગી**આદીસુપિ એસેવ નયો. **સઙ્કારગ્ગી**તિ કચવરં પટિચ્ચ ઉપ્પન્નઅગ્ગિ. **ઇન્દગ્ગી**તિ અસનિઅગ્ગિ. **સન્તાપો**તિ જાલાય વા વીતચ્ચિતઙ્ગારાનં વા સન્તાપો . **સૂરિયસન્તાપો**તિ આતપો. **કટ્ઠસન્નિચયસન્તાપો**તિ કટ્ઠરાસિં પટિચ્ચ ઉપ્પન્નસન્તાપો. સેસેસુપિ એસેવ નયો. **એવં વુત્તા ચાતિ**. **ચ**-સદ્દેન પેતગ્ગિકપ્પવિનાસકગ્ગિનિરયગ્ગિઆદિકે અવુત્તેપિ સમુચ્ચિનોતિ.

વાયં વાયતોતિ એત્થ વાયનટ્ઠેન **વાયો**. કિમિદં વાયનં નામ? વિત્થમ્ભનં, સમુદીરણં વા, વાયનં ગમનન્તિ એકે. **ઉદ્ધઙ્ગમા વાતા**તિ ઉગ્ગારહિક્કાદિપવત્તકા ઉદ્ધં આરોહનવાતા. **અધોગમા વાતા**તિ ઉચ્ચારપસ્સાવાદિનીહરણતા અધો ઓરોહનવાતા. **કુચ્છિસયા વાતા**તિ અન્તાનં બહિવાતા. **કોટ્ઠાસયા વાતા**તિ અન્તાનં અન્તોવાતા. **અઙ્ગમઙ્ગાનુસારિનો વાતા**તિ ધમનીજાલાનુસારેન સકલસરીરે અઙ્ગમઙ્ગાનિ અનુસટા સમિઞ્જનપસારણાદિનિબ્બત્તકા વાતા . **સત્થકવાતા**તિ સન્ધિબન્ધનાનિ કત્તરિયા છિન્દન્તા વિય પવત્તવાતા. **ખુરકવાતા**તિ ખુરેન વિય હદયમંસછેદનફાલનકવાતા. **ઉપ્પલકવાતા**તિ હદયમંસસ્સ સમુપ્પાટનકવાતા. **અસ્સાસો**તિ અન્તોપવિસનકનાસિકાવાતો. **પસ્સાસો**તિ બહિનિક્ખમનનાસિકાવાતો. એત્થ ચ પુરિમા સબ્બે ચતુસમુટ્ઠાના, અસ્સાસપસ્સાસા ચિત્તસમુટ્ઠાનાવ.

વાયોગતન્તિ વાયોવ વાયોગતં, સભાવેનેવ વાયોભાવં પત્તન્તિ અત્થો. **થમ્ભિતત્તં રૂપસ્સા**તિ અવિનિબ્ભોગરૂપસ્સ થમ્ભિતભાવો. **પુરત્થિમા વાતા**તિ પુરત્થિમદિસતો આગતા વાતા. **પચ્છિમા**દીસુપિ એસેવ નયો. **સરજા**દીસુ સહ રજેન **સરજા**, રજવિરહિતા સુદ્ધા **અરજા**. સીતઉતુસમુટ્ઠાના, સીતવલાહકન્તરે વા જાતા **સીતા**. ઉણ્હઉતુસમુટ્ઠાના, ઉણ્હવલાહકન્તરે વા જાતા **ઉણ્હા**. **પરિત્તા**તિ મન્દા તનુકવાતા. **અધિમત્તા**તિ બલવવાતા. **કાળાતિ** કાળવલાહકન્તરે સમુટ્ઠિતા. યેહિ અબ્ભાહતો છવિવણ્ણો કાળકો હોતિ, તેસં એતં અધિવચનન્તિપિ એકે.

વેરમ્ભવાતાતિ યોજનતો ઉપરિ વાયનવાતા. **પક્ખવાતા**તિ અન્તમસો મક્ખિકાયપિ પક્ખાયૂહનવાતા. **સુપણ્ણવાતા**તિ ગરુળવાતા. કામં ચેતેપિ પક્ખવાતાવ, ઉસ્સદવસેન પન વિસું ગહિતા. **તાલવણ્ટવાતા**તિ તાલવણ્ણેહિ કતેન, અઞ્ઞેહિ વા કતેન કેનચિ મણ્ડલસણ્ઠાનેન સમુટ્ઠાપિતવાતા. **વિધૂપનવાતા**તિ બીજનપત્તકેન સમુટ્ઠાપિતવાતા. ઇમાનિ ચ તાલવણ્ટવિધૂપનાનિ અનુપ્પન્નમ્પિ વાતં ઉપ્પાદેન્તિ, ઉપ્પન્નમ્પિ પરિવત્તેન્તિ. ઇધાપિ **ચ**-સદ્દો ઉદકસન્ધારકવાતકપ્પવિનાસકવાતજાલાપેલ્લનકવાતાદિકે અવુત્તેપિ સમુચ્ચિનોતિ. એત્થ ચ ‘‘આપં મઞ્ઞતી’’તિઆદીસુ યસ્મા તીહિ મઞ્ઞનાહિ – ‘‘અહં આપોતિ મઞ્ઞતિ, મમ આપોતિ મઞ્ઞતી’’તિઆદિના પથવીવારે વુત્તનયેન સક્કા મઞ્ઞનાવિભાગો વિભાવેતુન્તિ વુત્તં “**સેસં વુત્તનયમેવા**”તિ. તસ્મા તત્થ વુત્તનયાનુસારેન ઇમેસુ તીસુ વારેસુ યથારહં મઞ્ઞનાવિભાગો વિભાવેતબ્બો.

એત્તાવતાતિ એત્તકેન ઇમિના ચતુવારપરિમાણેન દેસનાવિસેસેન. **ચ**-સદ્દો બ્યતિરેકો. તેન વક્ખમાનંયેવ વિસેસં જોતેતિ. **ઠ્યાયન્તિ** યો અયં લક્ખણો નામ હારો વુત્તોતિ સમ્બન્ધો. સો પન લક્ખણહારો યંલક્ખણો તત્થ વુત્તો, તં દસ્સેતું “**વુત્તમ્હી**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **વુત્તમ્હિ એકધમ્મે**તિ કુસલાદીસુ ખન્ધાદીસુ વા યસ્મિં કસ્મિઞ્ચિ એકધમ્મે સુત્તે સરૂપતો નિદ્ધારણવસેન વા કથિતે. **યે ધમ્મા એકલક્ખણા તેના**તિ યે કેચિ ધમ્મા કુસલાદિભાવેન, રૂપક્ખન્ધાદિભાવેન વા તેન વુત્તધમ્મેન સમાનલક્ખણા. **વુત્તા ભવન્તિ સબ્બે**તિ સબ્બેપિ કુસલાદિસભાવા, ખન્ધાદિસભાવા વા ધમ્મા સુત્તે અવુત્તાપિ તાય સમાનલક્ખણતાય વુત્તા ભવન્તિ, આનેત્વા સંવણ્ણનવસેનાતિ અધિપ્પાયો.

એત્થ ચ એકલક્ખણાતિ સમાનલક્ખણા વુત્તા. તેન સહચરિતા સમાનકિચ્ચતા સમાનહેતુતા સમાનફલતા સમાનારમ્મણતાતિ એવમાદીહિપિ અવુત્તાનં વુત્તાનં વિય નિદ્ધારણં વેદિતબ્બં. **ઇતી**તિ ઇમિના પકારેન. તેનાહ “**એવં નેત્તિયં લક્ખણો નામ હારો વુત્તો**”તિ, **નેત્તિપાળિયં** (નેત્તિ॰ ૨૩) પન ‘‘યે ધમ્મા એકલક્ખણા કેચિ સો હારો લક્ખણો નામા’’તિ પાઠો આગતો. **તસ્સ વસેના**તિ તસ્સ લક્ખણહારસ્સ વસેન. **રૂપલક્ખણં અનતીતત્તા**તિ રુપ્પનસભાવેન સમાનસભાવત્તા. **વદન્તેન** ભગવતા. **એતા**તિ ‘‘રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતી’’તિ એવં વુત્તદિટ્ઠી. એત્થ ચ **સક્કાયદિટ્ઠિમઞ્ઞના**દસ્સનેનેવ સકલરૂપવત્થુકા તણ્હામાનમઞ્ઞનાપિ દસ્સિતા એવાતિ દટ્ઠબ્બં. તથા હિ વુત્તં ‘‘તસ્મિંયેવ પનસ્સ દિટ્ઠિમઞ્ઞનાય મઞ્ઞિતે વત્થુસ્મિં સિનેહં માનઞ્ચ ઉપ્પાદયતો તણ્હામાનમઞ્ઞનાપિ વેદિતબ્બા’’તિ. અથ વા પથવિં આપં તેજં વાયં મેતિ મઞ્ઞતિ અભિનન્દતીતિ ચ વદન્તેન વુત્તનયેનેવ સકલરૂપવત્થુકા તણ્હામઞ્ઞના તદનુસારેન માનમઞ્ઞનાપિ વુત્તાવ હોતીતિ એવમ્પેત્થ ઇતરમઞ્ઞનાપિ નિદ્ધારેતબ્બા.

આપોવારાદિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ભૂતવારાદિવણ્ણના

૩. ‘‘પથવિં મઞ્ઞતિ, પથવિયા મઞ્ઞતી’’તિઆદીહિ પદેહિ ‘‘રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતિ, રૂપસ્મિં અત્તાનં સમનુપસ્સતી’’તિઆદીનં સક્કાયદિટ્ઠીનં નિદ્ધારિતત્તા વુત્તં “**એવં રૂપમુખેન સઙ્ખારવત્થુકં મઞ્ઞનં વત્વા**”તિ . **તેસુ સઙ્ખારેસુ સત્તેસુપી**તિ તદુપાદાનેસુપિ સત્તેસુ . **ધાતૂસૂ**તિ પથવીઆદીસુ ચતૂસુ ધાતૂસુ. ‘‘જાતં ભૂતં સઙ્ખત’’ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૦૭; સં॰ નિ॰ ૫.૩૭૯) ભૂત-સદ્દો ઉપ્પાદે દિસ્સતિ, સઉપસગ્ગો પન ‘‘પભૂતમરિયો પકરોતિ પુઞ્ઞ’’ન્તિઆદીસુ વિપુલે, ‘‘યેભુય્યેન ભિક્ખૂનં પરિભૂતરૂપો’’તિઆદીસુ હિંસને, ‘‘સમ્ભૂતો

સાણવાસી’’તિઆદીસુ (ચૂળવ॰ ૪૫૦) પઞ્ઞત્તિયં, ‘‘અભિભૂતો મારો વિજિતો સઙ્ગામો’’તિઆદીસુ વિમથને, ‘‘પરાભૂતરૂપો ખો અયં અચેલો પાથિકપુત્તો’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૩.૨૩, ૨૫, ૩૧, ૩૨) પરાજયે, ‘‘અનુભૂતં સુખદુક્ખ’’ન્તિઆદીસુ વેદિયને, ‘‘વિભૂતં વિભાવિતં પઞ્ઞાયા’’તિઆદીસુ પાકટીકરણે દિસ્સતિ. તે સબ્બે **રુક્ખાદીસૂ**તિ. **આદિ**-સદ્દેન સઙ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બા. ‘‘કાલો ઘસતિ ભૂતાનીતિ (જા॰ ૧.૨.૧૯૦), ભૂતા લોકે સમુસ્સય’’ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૨૦; સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૬) ચ આદીસુ અવિસેસેન સત્તવાચકોપિ ભૂતસદ્દો, ઉપરિ દેવાદિપદેહિ સત્તવિસેસાનં ગહિતત્તા ઇધ તદવસિટ્ઠા ભૂતસદ્દેન ગય્હન્તીતિ આહ **‘‘નો ચ ખો અવિસેસેના’’**તિ. તેનેવાહ – **‘‘ચાતુમહારાજિકાનઞ્હિ હેટ્ઠા સત્તા ઇધ ભૂતાતિ અધિપ્પેતા’’**તિ. યો હિ સત્તનિકાયો પરિપુણ્ણયોનિકો ચતૂહિપિ યોનીહિ નિબ્બત્તનારહો, તત્થાયં ભૂતસમઞ્ઞા અણ્ડજાદિવસેન ભવનતો.

ભૂતેતિ વુત્તદેસઆદેસિતે ભૂતે. **ભૂતતો સઞ્જાનાતી**તિ ઇમિના ‘‘ભૂતા’’તિ લોકવોહારં ગહેત્વા યથા તત્થ તણ્હાદિમઞ્ઞના સમ્ભવન્તિ, એવં વિપરીતસઞ્ઞાય સઞ્જાનનં પકાસીયતિ. સ્વાયમત્થો હેટ્ઠા ‘‘પથવિતો સઞ્જાનાતી’’તિ એત્થ વુત્તનયાનુસારેન સક્કા જાનિતુન્તિ આહ **‘‘વુત્તનયમેવા’’**તિ. યથા સુદ્ધાવાસા સબ્બદા અભાવતો ઇમં દેસનં નારુળ્હા, એવં નેરયિકાપિ સબ્બમઞ્ઞનાનધિટ્ઠાનતો. એતેનેવ એકચ્ચપેતાનમ્પેત્થ અસઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. અપરે પન ‘‘દિટ્ઠિમઞ્ઞનાધિટ્ઠાનતો તેસમ્પેત્થ સઙ્ગહો ઇચ્છિતોયેવા’’તિ વદન્તિ. ‘‘સમઙ્ગિભૂતં પરિચારેન્ત’’ન્તિઆદિના સુત્તે **વુત્તનયેન. રજ્જતી**તિ ‘‘સુભા સુખિતા’’તિ વિપલ્લાસગ્ગાહેન તત્થ રાગં જનેતિ. એવમેત્થ રજ્જન્તો ચ ન કેવલં દસ્સનવસેનેવ, સવનાદિવસેનપિ રજ્જતેવાતિ દસ્સેન્તો **‘‘દિસ્વાપિ…પે॰… ઉત્વાપી’’**તિ આહ. તત્થ ઘાયનાદિવસેન રજ્જનં તેહિ અનુભૂતગન્ધમાલાદિવસેન ચેવ વિસભાગવત્થુભૂતાનં તેસં પરિભોગવસેન ચ યથાનુભવં અનુસ્સરણવસેન ચ વેદિતબ્બં. **એવં ભૂતે તણ્હામઞ્ઞનાય મઞ્ઞતી**તિ વુત્તનયેન ભૂતે પટિચ્ચ છન્દરાગં જનેન્તો તેસં પટિપત્તિં અસ્સાદેન્તો અભિનન્દન્તો અભિવદન્તો અજ્ઝોસાય તિટ્ઠન્તો ‘‘ઈદિસી અવત્થા મમ અનાગતમદ્ધાનં સિયા’’તિઆદિના વા પન નયેન તત્થ નન્દિં સમન્નાનેન્તો ભૂતે તણ્હામઞ્ઞનાય મઞ્ઞતીતિ અત્થો. **અપ્પટિલદ્ધસ્સ** ખત્તિયમહાસાલાદિભાવસ્સ, **સમ્પત્તિં વિપત્તિ**ન્તિ જાતિવસેન ઉક્કટ્ઠનિહીનતં. **દહતી**તિ ઠપેતિ. **યો એવરૂપો માનો**તિ યો એસો ‘‘અયં પુબ્બે મયા સદિસો, ઇદાનિ અયં સેટ્ઠો અયં હીનતરો’’તિ ઉપ્પન્નો માનો. **અયં વુચ્ચતિ માનાતિમાનો**તિ અયં ભારાતિભારો વિય પુરિમં સદિસમાનં ઉપાદાય માનાતિમાનો નામાતિ અત્થો.

નિચ્ચાતિઆદીસુ ઉપ્પાદાભાવતો **નિચ્ચા**, મરણાભાવતો **ધુવા**, સબ્બદા ભાવતો **સસ્સતા**. અનિચ્ચપટિપક્ખતો વા **નિચ્ચા**, થિરભાવતો **ધુવા**, સસ્સતિસમતાય **સસ્સતા**, જરાદિવસેન વિપરિણામસ્સ અભાવતો **અવિપરિણામધમ્મા**તિ મઞ્ઞતિ. **સબ્બે સત્તા**તિ ઓટ્ઠગોણગદ્રભાદયો અનવસેસા સઞ્જનટ્ઠેન સત્તા. **સબ્બે પાણા**તિ ‘‘એકિન્દ્રિયો પાણો દ્વિન્દ્રિયો પાણો’’તિઆદિવસેન વુત્તા અનવસેસા પાણનટ્ઠેન **પાણા. સબ્બે ભૂતા**તિ અનવસેસા અણ્ડકોસાદીસુ ભૂતા સઞ્જાતાતિ **ભૂતા. સબ્બે જીવા**તિ સાલિયવગોધૂમાદયો અનવસેસા જીવનટ્ઠેન **જીવા**. તેસુ હિ સો વિરૂહભાવેન જીવસઞ્ઞી. **અવસા અબલા અવીરિયા**તિ તેસં અત્તનો વસો વા બલં વા વીરિયં વા નત્થીતિ દસ્સેતિ. **નિયતિસઙ્ગતિભાવપરિણતાતિ** એત્થ **નિયતી**તિ. **નિયતતા**, અચ્છેજ્જસુત્તાવુતઅભેજ્જમણિ વિય અવિજહિતપકતિતા. **સઙ્ગતી**તિ છન્નં અભિજાતીનં તત્થ સઙ્ગમો. **ભાવો**તિ સભાવોયેવ, કણ્ડકાનં તિખિણતા, કપિટ્ઠફલાદીનં પરિમણ્ડલાદિતા, મિગપક્ખીનં વિચિત્તવણ્ણાદિતાતિ એવમાદિકો. એવં નિયતિયા ચ સઙ્ગતિયા ચ ભાવે ચ પરિણતા નાનપ્પકારતં પત્તા. યેન હિ યથા ભવિતબ્બં, સો તથેવ ભવતિ. યેન ન ભવિતબ્બં, સો ન

ભવતીતિ દસ્સેતિ. **છસ્વેવાભિજાતીસૂ**તિ કણ્હાભિજાતિઆદીસુ છસુ એવ અભિજાતીસુ ઠત્વા સુખઞ્ચ દુક્ખઞ્ચ પટિસંવેદેન્તિ, અઞ્ઞા સુખદુક્ખભૂમિ નત્થીતિ દસ્સેતિ. **વા**-સદ્દેન અન્તાદિભેદે દિટ્ઠાભિનિવેસે સઙ્ગણ્હાતિ.

ઉપપત્તિન્તિ ઇમિના તસ્મિં તસ્મિં સત્તનિકાયે ભૂતાનં સહબ્યતં આકઙ્ખતીતિ દસ્સેતિ. **સુખુપ્પત્તિ**ન્તિ ઇમિના પન તત્થ તત્થ ઉપ્પન્નસ્સ સુખુપ્પત્તિં. **એકચ્ચે ભૂતે નિચ્ચા**તિઆદિના એકચ્ચસસ્સતિકદિટ્ઠિં દસ્સેતિ. **અહમ્પિ ભૂતેસુ અઞ્ઞતરોસ્મી**તિ ઇમિના પન ચતુત્થં એકચ્ચસસ્સતિકવાદં દસ્સેતિ.

યતો કુતોચીતિ ઇસ્સરપુરિસાદિભેદતો યતો કુતોચિ. **એકા તણ્હામઞ્ઞનાવ લબ્ભતી**તિ ઇધાપિ હેટ્ઠા વુત્તનયેન ઇતરમઞ્ઞનાનમ્પિ સમ્ભવો નિદ્ધારેતબ્બો. વુત્તપ્પકારેયેવ ભૂતે તણ્હાદિટ્ઠીહિ અભિનન્દતીતિઆદિના વત્તબ્બત્તા આહ ''વુત્તનયમેવા''તિ. **યોજના કાતબ્બા**તિ ''યો ભૂતપઞ્ઞત્તિયા ઉપાદાનભૂતે ખન્ધે પરિજાનાતિ, સો તીહિ પરિઞ્ઞાહિ પરિજાનાતી''તિઆદિના યોજના કાતબ્બા. અપરે પનેત્થ ભૂતગામોપિ ભૂત-સદ્દેન સઙ્ગહિતોતિ રુક્ખાદિવસેનપિ મઞ્ઞનાવિભાગં યોજેત્વા દસ્સેન્તિ, તથા મહાભૂતવસેનપિ, તં **અટ્ઠકથાયં** નત્થિ.

ભૂમિવિસેસાદિના ભેદેનાતિ ભૂમિવિસેસઉપપત્તિવિસેસાદિવિભાગેન. **ઇદ્ધિયા**તિ પુઞ્ઞવિસેસનિબ્બત્તેન આનુભાવેન. કિઞ્ચાપિ દેવ-સદ્દો ''વિદ્ધે વિગતવલાહકે દેવે''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૧૦; ૩.૧૦૨; ૫.૧૪૬-૧૪૮; મ॰ નિ॰ ૧.૪૮૬; અ॰ નિ॰ ૧૦.૧૫; ઇતિવુ॰ ૨૭) અજટાકાસે આગતો, ''દેવો ચ થોકં થોકં ફુસાયતી''તિઆદીસુ મેઘે, ''અયઞ્હિ દેવ કુમારો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૪, ૩૫, ૩૬) ખત્તિયે આગતો, ''પઞ્ચહિ કામગુણેહિ સમપ્પિતો સમઙ્ગિભૂતો પરિચારેતિ દેવો મઞ્ઞે''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૮૩; મ॰ નિ॰ ૨.૨૧૧) વિય ઇધ ઉપપત્તિદેવેસુ આગતો, દેવ-સદ્દેન પન વત્તબ્બસત્તે અનવસેસતો ઉદ્ધરિત્વા તતો ઇધાધિપ્પેતે દસ્સેતું "**તે તિવિધા**"તિઆદિ વુત્તં. **સેસા છ કામાવચરા ઇધ દેવાતિ અધિપ્પેતા** ઇતરેસં પદન્તરેહિ નિવત્તિતત્તાતિ અધિપ્પાયો. ભૂતા દેવાતિ ગહિતેસુ સત્તેસુ તણ્હાદિમઞ્ઞનાનં પવત્તાકારેનપિ તિવિધલક્ખણન્તિ આહ "**ભૂતવારે વુત્તનયેન વેદિતબ્બા**"તિ.

''અઞ્ઞતરસ્સ ઉપાસકસ્સ પજાપતિ અભિરૂપા હોતી''તિઆદીસુ (પારા॰ ૧૬૮) **પજાપતિ**-સદ્દો ઘરણિયં આગતો, ''પજાપતિ કામદાયી સુવણ્ણવણ્ણા મે પજા હોતૂ''તિઆદીસુ દિટ્ઠિગતિકપરિકપ્પિતે, ''પજાપતિસ્સ દેવરાજસ્સ ધજગ્ગં ઉલ્લોકેય્યાથા''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૯) દેવજેટ્ઠકે, ઇધ પન અધિપતીતિ વદન્તિ, તં ઉપરિ બ્રહ્મુનો ગય્હમાનત્તા તેસં મતિમત્તં. **દેવાન**ન્તિ ચાતુમહારાજિકાદિદેવાનં. **મહારાજાદીન**ન્તિ **આદિ**-સદ્દેન સક્કસુયામસન્તુસ્સિતસુનિમ્મિતવસવત્તિનો ગહિતા. **તેસ**ન્તિ મહારાજાદીનં. **સત્તસઙ્ખાતાયા**તિ કામભૂમિયં સત્તસઙ્ખાતાય. **પજાપતિ**ન્તિ પજાપતિભાવં. પજાપતિભાવેન હિ માનં જપ્પેન્તો પજાપતિં માનમઞ્ઞનાય મઞ્ઞતીતિ વુત્તો.

એકા દિટ્ઠિમઞ્ઞનાવ યુજ્જતીતિ વુત્તં, પજાપતિનો પન સમિપતં સલોકતં વા આકઙ્ખતો, તથાભાવાય ચિત્તં પણિદહતો, તથાલદ્ધબ્બાય સમ્પત્તિયા અત્તનો સેય્યાદિભાવં દહતો ચ તણ્હામાનમઞ્ઞનાપિ સમ્ભવન્તીતિ સક્કા વિઞ્ઞાતું. **યે ચ ધમ્મા**તિ આયુવણ્ણાદિકે વદતિ. **પજાપતિ**ન્તિ એત્થાપિ હેટ્ઠા વુત્તનયેન ઇતરમઞ્ઞનાનમ્પિ સમ્ભવો વેદિતબ્બો.

બ્રૂહિતોતિ પરિવુદ્ધો. **ગુણવિસેસેહી**તિ ઝાનાદીહિ વિસિટ્ઠેહિ ગુણેહિ ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મતાય. બ્રહ્મ-સદ્દસ્સ સતિપિ અવિસેસતો વિસિટ્ઠવાચકત્તે યત્થ યત્થ પનસ્સ ગુણવિસેસયુત્તાદિરૂપા પવત્તિ, તં દસ્સેતું "**અપિચા**"તિઆદિ વુત્તં.

સહસ્સોતિ સહસ્સિયા લોકધાતુયા અધિપતિભૂતો. **પઠમાભિનિબ્બત્તો**તિ પણીતેન પઠમઝાનેન નિબ્બત્તો, પઠમજ્ઝાનભૂમિયં વા પઠમં અભિનિબ્બત્તો. **ગહિતાતિ વેદિતબ્બા** પધાનગ્ગહણેન અપ્પધાનાનમ્પિ કેનચિ સમ્બન્ધેન ગહિતભાવસિદ્ધિતો. એત્થ ચ **બ્રહ્મા**તિ મહાબ્રહ્મા અધિપ્પેતો. સો હિ વણ્ણવન્તતાય ચેવ દીઘાયુકતાય ચ બ્રહ્મપારિસજ્જાદીહિ મહન્તો બ્રહ્માતિ **મહાબ્રહ્મા**, તસ્સ પન પુરોહિતટ્ઠાને ઠિતાતિ **બ્રહ્મપુરોહિતા**, પરિસાયં ભવા પરિચારકાતિ **બ્રહ્મપારિસજ્જા**તિ વેદિતબ્બા. ઉક્કટ્ઠેકપુગ્ગલભાવતો પજાપતિસ્મિં વિય બ્રહ્મનિ મઞ્ઞના વત્તતીતિ વુત્તં “**પજાપતિવારે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બા**”તિ. **તથા હિ બહુપુગ્ગલભાવસામઞ્ઞતો આભસ્સરવારાદીનં ભૂતવારસદિસતા વુત્તા.**

યથાવુત્તપભાય આભાસનસીલા વા **આભસ્સરા. એકતલવાસિનો**તિ ઇદં ઝાનન્તરભૂમીનં વિય હેટ્ઠુપરિભાવાભાવતો વુત્તં, ઠાનાનિ પન નેસં પરિચ્છિન્નાનેવ. આભસ્સરેહિ પરિત્તા આભા એતેસન્તિ **પરિત્તાભા. અપ્પમાણા આભા એતેસન્તિ અપ્પમાણાભા**.

સુભાતિ સોભના પભા. કઞ્ચનપિણ્ડો વિય સસ્સિરિકા **કઞ્ચનપિણ્ડસસ્સિરિકા**. તત્થ સોભનાય પભાય કિણ્ણા સુભાકિણ્ણાતિ વત્તબ્બે ભા-સદ્દસ્સ રસ્સત્તં, અન્તિમ-ણ-કારસ્સ હ-કારઞ્ચ કત્વા “**સુભકિણ્હા**”તિ વુત્તા. **સુભા**તિ ચ એકગ્ઘના નિચ્ચલા પભા વુચ્ચતિ, પરિત્તા સુભા એતેસન્તિ **પરિત્તસુભા**. અપ્પમાણા સુભા એતેસન્તિ **અપ્પમાણસુભા**.

વિપુલફલાતિ વિપુલસન્તસુખાયુવણ્ણાદિફલા.

સતિપિ દેવબ્રહ્માદીનં પુઞ્ઞફલેન ઝાનફલેન ચ પટિપક્ખાભિભવે યેસં પન પુથુજ્જનઅસઞ્ઞસત્તેસુ અભિભૂવોહારો પાકટો નિરુળ્હો ચ, તેસં વસેનાયં દેસના પવત્તાતિ દસ્સેન્તો આહ “**અસઞ્ઞભવસ્સેતં અધિવચન**”ન્તિ. યથા પજાપતિવારે ‘‘ઇધેકચ્ચો પજાપતિસ્મિંયેવા’’તિઆદિના મઞ્ઞનાપવત્તિ દસ્સિતા, તથા ઇધાપિ તં દસ્સેતું સક્કાતિ આહ “**સેસં પજાપતિવારે વુત્તનયમેવા**”તિ.

ભૂતવારાદિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

આકાસાનઞ્ચાયતનવારાદિવણ્ણના

૪. એવં સત્તવસેન ભૂમિક્કમદસ્સને સુદ્ધાવાસાનં અગ્ગહણે કારણં નિદ્ધારેન્તો “**એવં ભગવા**”તિઆદિમાહ. તત્થ **અનાગામિખીણાસવા**તિ અનાગામિનો ચ ખીણાસવા ચ. કિઞ્ચાપિ સુદ્ધાવાસા અત્થેવ અનેકકપ્પસહસ્સાયુકા, ઉક્કંસપરિચ્છેદતો પન સોળસકપ્પસહસ્સાયુકાવ, ન તતો પરન્તિ આહ “**કતિપયકપ્પસહસ્સાયુકા**”તિ. કામરૂપભવેસુ પવત્તમાનાપિ આકાસાનઞ્ચાયતનાદિધમ્મા અરૂપાવચરભાવતો તંભૂમિકવોહારં ન લભન્તીતિ “**તત્રૂપપન્નાયેવા**”તિ અવધારેત્વા વુત્તં. **અભિભૂવારે વુત્તનયેન વેદિતબ્બા** યથારહન્તિ અધિપ્પાયો. ન હેત્થ વણ્ણવન્તતાદિ સમ્ભવતીતિ. **પજાપતિવારે વુત્તનયેના**તિ એત્થ ‘‘અહમસ્મિ અરૂપો પહીનરૂપપટિઘસઞ્ઞો’’તિઆદિના માનમઞ્ઞના વેદિતબ્બા.

આકાસાનઞ્ચાયતનવારાદિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

દિટ્ઠસુતવારાદિવણ્ણના

૫. રૂપમુખેન મઞ્ઞનાવત્થુદસ્સનં સઙ્ખેપોતિ કત્વા વુત્તં "**વિત્થારતોપી**"તિ. તમ્પિ હિ ''યત્થ નેવ પથવી, ન આપો, ન તેજો, ન વાયો, ન આકાસાનઞ્ચાયતન''ન્તિઆદિગ્ગહણં વિય સઙ્ખેપતો પઞ્ચવોકારભવદસ્સનં હોતીતિ.

દિટ્ઠન્તિ યં ચક્ખુદ્વારેન કતદસ્સનકિરિયાસમાપનં, યઞ્ચ ચક્ખુ દ્વયં પસ્સતિ પસ્સિસ્સતિ સતિ સમ્ભવે પસ્સેય્ય, તં સબ્બકાલન્તિ વિસેસવચનિચ્છાય અભાવતો દિટ્ઠન્તેવ વુત્તં યથા ''દુદ્ધ''ન્તિ. તેનાહ "**રૂપાયતનસ્સેતં અધિવચન**"ન્તિ. અયઞ્ચ નયો **સુતા**દીસુપિ યોજેતબ્બો. **સત્તા**તિ રૂપાદીસુ સત્તા વિસત્તાતિ સત્તા. સઞ્ઞનટ્ઠેન સામઞ્ઞસદ્દોપિ ચેસ સત્ત-સદ્દો ''ઇત્થિરૂપે''તિ વિસયવિસેસિતત્તા ઇધ પુરિસવાચકો દટ્ઠબ્બો. **રત્તા**તિ વત્થં વિય રઞ્જાતેન ચિત્તસ્સ વિપરિણામકારકેન છન્દરાગેન રત્તા સારત્તા. **ગિદ્ધા**તિ અભિકઙ્ખનસભાવેન અભિગિજ્ઝનેન ગિદ્ધા ગેધં આપન્ના. **ગધિતા**તિ ગન્થિતા વિય લોભેન દુમ્મોચનીયભાવેન આરમ્મણે પટિબદ્ધા. **મુચ્છિતા**તિ કિલેસવસેન વિસઞ્ઞીભૂતા વિય અનઞ્ઞકિચ્ચા મુચ્છં મોહં આપન્ના. **અજ્ઝોસન્ના**તિ વિસયે અઞ્ઞસાધારણે વિય કત્વા ગિલિત્વા પરિનિટ્ઠાપેત્વા વિય ઠિતા. **ઇમિના**તિ સુવણ્ણવણ્ણાદિઆકારેન. **મઙ્ગલં અમઙ્ગલ**ન્તિ ઈદિસં દિટ્ઠં મઙ્ગલં, ઈદિસં અમઙ્ગલન્તિ . **રૂપસ્મિં અત્તાનં સમનુપસ્સનનયેના**તિ ઇદં વેદનાદિઅરૂપધમ્મે, રૂપાયતનવિનિમુત્તસબ્બધમ્મે વા અત્તતો ગહેત્વા તતો અજ્ઝત્તિકં, બાહિરં વા રૂપાયતનં તસ્સોકાસભાવેન પરિકપ્પેત્વા ''સો ખો પન મે અયં અત્તા ઇમસ્મિં રૂપાયતને''તિ મઞ્ઞન્તો દિટ્ઠસ્મિં મઞ્ઞતીતિ ઇમં નયં સન્ધાય વુત્તં. ''પથવિતો મઞ્ઞતી''તિઆદીસુ યથા ''સઉપકરણસ્સ અત્તનો વા પરસ્સ વા''તિઆદિમઞ્ઞનાપવત્તિ દસ્સિતા, એવં ''દિટ્ઠતો મઞ્ઞતી''તિઆદીસુ સક્કા તં દસ્સેતુન્તિ આહ "**તેસં પથવીવારે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બ**"ન્તિ.

આહચ્ચાતિ વિસયં અન્વાય, પત્વાતિ અત્થો. તેનાહ "**ઉપગન્ત્વા**"**તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞસંસિલેસે**તિ ચક્ખુરૂપસોતસદ્દા વિય દુરે અહુત્વા અઞ્ઞમઞ્ઞં અલ્લિયને.

મનસા વિઞ્ઞાતં કેવલન્તિ અત્થો. ઇતરાનિપિ હિ મનસા વિઞ્ઞાયન્તીતિ. સેસેહિ સત્તહિ આયતનેહિ પઞ્ઞત્તિયા અસઙ્ગહિતત્તા તમ્પિ સઙ્ગહેત્વા દસ્સેતું "**ધમ્મારમ્મણસ્સ વા**"તિ વુત્તં. દ્વીસુપિ વિકપ્પેસુ લોકુત્તરાનમ્પિ સઙ્ગહો આપન્નોતિ આહ "**ઇધ પન સક્કાયપરિયાપન્નમેવ લબ્ભતી**"તિ. **વિત્થારો**તિ મઞ્ઞનાનં પવત્તનાકારવિત્થારો. **એત્થા**તિ એતેસુ સુતવારાદીસુ.

દિટ્ઠસુતવારાદિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

એકત્તવારાદિવણ્ણના

૬. **સમાપન્નકવારેના**તિ સમાપન્નકપ્પવત્તિયા, રૂપાવચરારૂપાવચરઝાનપ્પવત્તિયાતિ અત્થો. સા હિ એકસ્મિંયેવ આરમ્મણે એકાકારેન પવત્તતીતિ કત્વા ''એકત્ત''ન્તિ વુચ્ચતિ, એવઞ્ચ કત્વા વિપાકજ્ઝાનપ્પવત્તિપિ ઇધ સમાપન્નકવારગ્ગહણેનેવ ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બા. **અસમાપન્નકવારેના**તિ કામાવચરધમ્મપ્પવત્તિયા. ઉપચારજ્ઝાનેનપિ હિ ચિત્તં ન સમ્મા **એકત્તં** ગતન્તિ વુચ્ચતીતિ.

યોજનાતિ મઞ્ઞનાયોજના. **ભિન્દિત્વા**તિ વિભજિત્વા. **સાસનનયેના**તિ પાળિનયેન. તત્થ ''એકત્તં મઞ્ઞતી''તિઆદીસુ ''વેદનં અત્તતો સમનુપસ્સતી''તિઆદિના નયેન, ''નાનત્તં મઞ્ઞતી''તિઆદીસુ પન ''રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતી''તિઆદિના નયેન વુત્તવિધિં અનુગન્ત્વા મઞ્ઞના વેદિતબ્બા.

પથવીવારાદીસુ વુત્તેન ચ અટ્ઠકથાનયેનાતિ ''અહં વેદનાતિ મઞ્ઞતિ, મમ વેદનાતિ મઞ્ઞતી''તિઆદિના, ''અહં રૂપન્તિ મઞ્ઞતિ, મમ રૂપન્તિ મઞ્ઞતી''તિઆદિના ચાતિ અત્થો. તેનાહ "**યથાનુરૂપં વીમંસિત્વા**"તિ, એકત્તનાનત્તભાવેસુ યો યોજનાનયો સમ્ભવતિ, તદનુરૂપં વિચારેત્વાતિ અત્થો. **કેચી**તિ અભયગિરિવાસિનો. **અપરે**તિ સારસમાસાચરિયા. દિટ્ઠાભિનિવેસં વદન્તીતિ સમ્બન્ધો. પુથુજ્જનસ્સ મઞ્ઞના નામ સક્કાયં ભિન્દિત્વાવ યથાઉપટ્ઠિતવિસયવસેનેવ પવત્તતીતિ ન તત્થ અયમેકત્તનયો અયં નાનત્તનયોતિ વિભાગવસેનેવ, એકત્તસઞ્ઞી અત્તા હોતીતિઆદીસુ ચ અત્તનો એકત્તનાનત્તસઞ્ઞિતા વુત્તા, ન પન એકત્તં નાનત્તન્તિ એવં પવત્તસ્સ દિટ્ઠાભિનિવેસસ્સ એકત્તનાનત્તભાવોતિ એવમેત્થ તદુભયસ્સ ઇધ અનધિપ્પેતભાવો દટ્ઠબ્બો.

યં યથાવુત્તપુથુજ્જનો અનવસેસતો ગણ્હન્તો ગહેતું સક્કોતિ, તં તસ્સ અનવસેસતો ગહેતબ્બતં ઉપાદાય "**સબ્બ**"ન્તિ વુચ્ચતીતિ દસ્સેન્તો "**તમેવા**"તિ આહ, સક્કાયસબ્બન્તિ અત્થો. સબ્બસ્મિમ્પિ તેભૂમકધમ્મે આદીનવદસ્સને અસતિ નિબ્બિદાભાવતો અસ્સાદાનુપસ્સનાય તણ્હા વડ્ઢતેવાતિ આહ "**સબ્બં અસ્સાદેન્તો સબ્બં તણ્હામઞ્ઞનાય મઞ્ઞતી**"તિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા – ''સંયોજનિયેસુ, ભિક્ખવે, ધમ્મેસુ અસ્સાદાનુપસ્સિનો વિહરતો તણ્હા પવડ્ઢતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૫૩, ૫૭). ''સબ્બમિદં મયા નિમ્મિત''ન્તિ તેન નિમ્મિતમઞ્ઞનાય અત્તાનં સેય્યાદિતો દહન્તો તેન માનેન નિમ્મિતં મઞ્ઞતિયેવ નામ નિમ્મિતમઞ્ઞનાય વિના તથામાનુપ્પત્તિયા અભાવતોતિ આહ "**અત્તના નિમ્મિતં મઞ્ઞન્તો સબ્બં માનમઞ્ઞનાય મઞ્ઞતી**"તિ. **સબ્બં નત્થીતિઆદિના નયેના**તિ **આદિ**-સદ્દેન નિયતિવાદાદિકે સઙ્ગણ્હાતિ. **મહા મે અત્તા**તિ ઇમિના સબ્બતો અત્તનો વિભૂતિપવત્તિવાદં દસ્સેતિ. ''સબ્બં સબ્બત્થક''ન્તિ દિટ્ઠિવસેન – ''અહં સબ્બસ્મિં મય્હં કિઞ્ચનં પલિબોધો સબ્બસ્મિં, પરો સબ્બસ્મિં પરસ્સ કિઞ્ચનં પલિબોધો સબ્બસ્મિ''ન્તિઆદિના નયેનપેત્થ મઞ્ઞના સમ્ભવતીતિ દસ્સેન્તો આહ "**સેસં પથવીવારે વુત્તનયેન વેદિતબ્બ**"ન્તિ. અપિચ ''સબ્બોયં લોકો પુરિસમયો''તિ એવંદિટ્ઠિકો પુરિસસઙ્ખાતતો સબ્બતો, અત્તનો ઉપ્પત્તિં વા નિગ્ગમનં વા મઞ્ઞન્તો દિટ્ઠિમઞ્ઞનાય સબ્બતો મઞ્ઞતિ, તસ્મિંયેવ પન દિટ્ઠિમઞ્ઞનાય મઞ્ઞિતે વત્થુસ્મિં સિનેહં માનઞ્ચ ઉપ્પાદયતો તણ્હામઞ્ઞના માનમઞ્ઞના ચ વેદિતબ્બા. તંયેવ પન સબ્બં મય્હં અત્તા કત્તા સામીતિ વા મઞ્ઞન્તો ''સબ્બં મે''તિ મઞ્ઞતિ, તથાયં દિટ્ઠિતણ્હાભિનન્દનાહિ અભિનન્દન્તો સબ્બં અભિનન્દતીતિ એવમ્પેત્થ મઞ્ઞનાનં પવત્તિ વેદિતબ્બા.

તન્તિ સક્કાયં. ઉક્કંસગતસુખસહિતઞ્હિ ખન્ધપઞ્ચકં દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદી નિબ્બાનન્તિ મઞ્ઞતિ, તં પનત્થતો સક્કાયોયેવાતિ. **એકધા**તિ પઞ્ચવિધમ્પિ નિબ્બાનભાવેન એકજ્ઝં કત્વા વુત્તં. **યતો**તિ યસ્મા. **પઞ્ચહિ કામગુણેહી**તિ મનાપિયરૂપાદીહિ પઞ્ચહિ કામકોટ્ઠાસેહિ, બન્ધનેહિ વા. **સમપ્પિતો** સુટ્ઠુ અપ્પિતો અલ્લીનો હુત્વા ઠિતો. **સમઙ્ગિભૂતો**તિ સમન્નાગતો. **પરિચારેતી**તિ તેસુ કામગુણેસુ કામકોટ્ઠાસેસુ યથાસુખં ઇન્દ્રિયાનિ ચારેતિ સઞ્ચારેતિ ઇતો ચિતો ચ ઉપનેતિ. અથ વા લળતિ રમતિ કીળતિ. એત્થ દ્વિધા કામગુણા માનુસકા ચેવ દિબ્બા ચ. માનુસકા ચ મન્ધાતુકામગુણસદિસા, દિબ્બા પરનિમ્મિતવસવત્તિદેવરાજસ્સ કામગુણસદિસા. એવરૂપે કામે ઉપગતાનઞ્હિ તે દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનસમ્પત્તિં પઞ્ઞપેન્તિ. તેનાહ "**એત્તાવતા ખો…પે॰… હોતી**"તિ. **દિટ્ઠધમ્મો**તિ પચ્ચક્ખધમ્મો વુચ્ચતિ, તત્થ તત્થ પટિલદ્ધત્તભાવસ્સેતં અધિવચનં, દિટ્ઠધમ્મે નિબ્બાનં ઇમસ્મિંયેવ અત્તભાવે દુક્ખવૂપસમનં દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનં. પરમં ઉત્તમં દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનન્તિ **પરમદિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનં**, તં પત્તો હોતીતિ અત્થો. **પઞ્ચધા આગત**ન્તિ યથાવુત્તકામગુણસુખસ્સ ચેવ ચતુબ્બિધરૂપાવચરજ્ઝાનસુખસ્સ ચ વસેન પાળિયં પઞ્ચપ્પકારેન આગતં. **નિબ્બાનં અસ્સાદેન્તો**તિ પરમં સુખં નિસ્સરણન્તિ મઞ્ઞનાય અસ્સાદેન્તો.

‘‘ઇમસ્મિં નિબ્બાને પત્તે ન જાયતિ, ન જીરતિ, ન મીયતી’’તિ એવમ્પિ **નિબ્બાનસ્મિં મઞ્ઞતિ**. ‘‘ઇતો પરં પરમસ્સાસભૂતં નત્થી’’તિ ગણ્હન્તો **નિબ્બાનતો મઞ્ઞતિ**. તયિદં નિબ્બાનં મયા અધિગતં, તસ્મા ‘‘**નિબ્બાનં મે**’’તિ **મઞ્ઞતિ**. તતોયેવ તં નિબ્બાનં દિટ્ઠાભિનન્દનાય અભિનન્દતિ. અયં તાવેત્થ **દિટ્ઠિમઞ્ઞના**. તસ્મિંયેવ પન દિટ્ઠિમઞ્ઞનાય મઞ્ઞિતે વત્થુસ્મિં સિનેહં માનઞ્ચ ઉપ્પાદયતો **તણ્હામાનમઞ્ઞનાપિ** નિદ્ધારેતબ્બા.

યાદિસોતિ યથારૂપો, યેહિ જેગુચ્છાદિસભાવેહિ પસ્સિતબ્બોતિ અત્થો. **એસા**તિ અયં. તેનસ્સ અત્તનો સુણન્તાનઞ્ચ પચ્ચક્ખસિદ્ધતમાહ. અસુભાદિસભાવેન સહ વિજ્જમાનાનં રૂપાદિધમ્માનં કાયો સમૂહોતિ **સક્કાયો**, ઉપાદાનક્ખન્ધા. **તથા**તિ તસ્સ ભાવભૂતેન પટિકૂલતાદિપ્પકારેન. **સબ્બમઞ્ઞના**તિ પથવીઆદિકે સરૂપાવધારણાદિવિભાગભિન્ને વિસયે પવત્તિયા અનેકવિહિતા સબ્બા તણ્હામઞ્ઞના.

જેગુચ્છોતિ જિગુચ્છનીયો. તેનસ્સ અસુભાજઞ્ઞદુગ્ગન્ધપટિકૂલભાવં દસ્સેતિ. **સિદુરો**તિ ખણે ખણે ભિજ્જનસભાવો. તેનસ્સ અનિચ્ચઅદ્ધુવખયવયપભઙ્ગુરસભાવં દસ્સેતિ. **અયન્તિ** સક્કાયો. **દુક્ખો**તિ ન સુખો. તેનસ્સ કિચ્છકસિરાબાધદુક્ખવુત્તિતં દસ્સેતિ. **અપરિણાયકો**તિ પરિણાયકરહિતો. તેનસ્સ અત્તસુઞ્ઞઅસારવુત્તિતં દસ્સેતિ. **તન્તિ** સક્કાયં. **પચ્ચનીકતો**તિ સભાવપટિપક્ખતો, સુભનિચ્ચસુખઅત્તાદિતોતિ અત્થો. **ગણ્હન્તિ** ગણ્હન્તો, તત્થ સુભાદિગાહવસેન અભિનિવિસન્તોતિ અત્થો.

ઇદાનિ તિસ્સોપિ મઞ્ઞના ઉપમાહિ વિભાવેતું ‘‘**સુભતો**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ યથા મહાપરિળાહે વિપુલાનત્થાવહે ચ અગ્ગિમ્હિ સલભસ્સ પતનં સુભસુખસઞ્ઞાય, એવં તાદિસે સક્કાયે સલભસ્સ તણ્હામઞ્ઞનાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ ‘‘**સુભતો…પે॰… તણ્હાય મઞ્ઞના**’’તિ ઇમિના.

ગૂથાદી કીટકો ગૂથરાસિં લદ્ધા અસમ્પન્નેપિ તસ્મિં સમ્પન્નાકારં પવત્તયમાનો અત્તાનં ઉક્કંસેતિ, એવમનેકાદીનવે એકન્તભેદિનિ સક્કાયે નિચ્ચસઞ્ઞં ઉપટ્ઠપેત્વા સમ્પત્તિમદેન તત્થ બાલો માનં જપ્પેતીતિ ઇમમત્થમાહ ‘‘**નિચ્ચસઞ્ઞં…પે॰… માનેન મઞ્ઞના**’’તિ.

યથા બાલો મુદ્ધધાતુકો સમ્મૂળ્હો કોચિ આદાસે અત્તનો પટિબિમ્બં દિસ્વા ‘‘અયં મઞ્ઞે આદાસસામિકો, યદિ અહમિમં ગહેત્વા તિટ્ઠેય્યં, અનત્થમ્પિ મે કરેય્યા’’તિ છડ્ડેત્વા પલાયન્તો તત્થ અવિજ્જમાનમેવ કિઞ્ચિ વિજ્જમાનં કત્વા ગણ્હિ, તથૂપમો અયં બાલો સક્કાયે અત્તત્તનિયગાહં ગણ્હન્તોતિ ઇમમત્થં દીપેતિ ‘‘**અત્તા…પે॰… દિટ્ઠિયા હોતિ મઞ્ઞના**’’તિ ઇમિના.

સુખુમં મારબન્ધનં વેપચિત્તિબન્ધનતોપિ સુખુમતરત્તા. તેનાહ ભગવા ‘‘અહો સુખુમતરં ખો, ભિક્ખવે, મારબન્ધન’’ન્તિ.

બહુન્તિ અતિવિય, અનેકક્ખત્તું વા. **વિપ્ફન્દમાનોપિ સક્કાયં નાતિવત્તતિ** સંસારં નાતિવત્તનતો. યથાહ ‘‘યે તે, ભિક્ખવે, સમણા સતો સત્તસ્સ ઉચ્છેદં વિનાસં વિભવં પઞ્ઞપેન્તિ, તે, સક્કાયંયેવ અનુપરિધાવન્તિ સેય્યથાપિ સા ગદ્દુલબન્ધનો’’તિઆદિ. યથા હિ સત્તસુપિ ઉચ્છેદવિકપ્પેસુ સંસારનાયિકાનં તણ્હાદિટ્ઠીનં પહાનં સમ્ભવતિ, એવં સસ્સતવિકપ્પેસુપીતિ કથઞ્ચિ પન દિટ્ઠિગતિકસ્સ ભવવિપ્પમોક્ખો. તેન વુત્તં ‘‘સક્કાયં નાતિવત્તતી’’તિ.

સસોતિ સો એસો પુથુજ્જનો. **નિચ્ચન્તિ** સબ્બકાલં.

તન્તિ તસ્મા સક્કાયમલીનસ્સ જાતિયાદીનમનતિવત્તનતો. **અસાતતો**તિ દુક્ખતો.

પસ્સં એવમિમન્તિ અસુભાનિચ્ચદુક્ખાનત્તસભાવં તં સક્કાયં વુત્તપ્પકારેન યથાભૂતવિપસ્સનાપઞ્ઞાસહિતાય મગ્ગપઞ્ઞાય પસ્સન્તો. **પહાયા**તિ સમુચ્છેદવસેન સબ્બા મઞ્ઞનાયો પજહિત્વા. **સબ્બદુક્ખા પમુચ્ચતી**તિ સકલસ્માપિ વટ્ટદુક્ખતો પમુચ્ચતીતિ.

એકત્તવારાદિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પઠમનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સેક્ખવારદુતિયનયવણ્ણના

૭. અધિપ્પેતસ્સ અત્થસ્સ અનિયમેત્વા વચનં **ઉદ્દેસો**, નિયમેત્વા વચનં **નિદ્દેસો**તિ આહ ''**યોતિ ઉદ્દેસવચનં, સોતિ નિદ્દેસવચન**''ન્તિ. **સમ્પિણ્ડનત્થો**તિ સમુચ્ચયત્થો. સમ્પિણ્ડનઞ્ચ સભાગતાવસેન હોતીતિ આહ – ''**આરમ્મણસભાગેના**''તિ, આરમ્મણસ્સ સભાગતાય સદિસતાયાતિ અત્થો. **સેક્ખં દસ્સેતિ** સામઞ્ઞજોતનાય વિસેસે અવટ્ઠાનતો, સેક્ખવિસયત્તા ચ તસ્સ વચનસ્સ.

કેનટ્ઠેનાતિ યસ્મા ઞાણેન અરણીયતો અત્થો સભાવો, તસ્મા કેનટ્ઠેન કેન સભાવેન કેન લક્ખણેન સેક્ખો નામ હોતીતિ અત્થો. યસ્મા પન સેક્ખધમ્માધિગમેન પુગ્ગલે સેક્ખવોહારપ્પવત્તિ, તસ્મા ''**સેક્ખધમ્મપટિલાભતો સેક્ખો**''તિ વુત્તં. **સેક્ખધમ્મા** નામ ચતૂસુ મગ્ગેસુ, હેટ્ઠિમેસુ ચ તીસુ ફલેસુ સમ્માદિટ્ઠિઆદયો. તેનાહ ''**સેક્ખાય સમ્માદિટ્ઠિયા...પે॰... એત્તાવતા ખો ભિક્ખુ સેક્ખો હોતી**''તિ. એવં અભિધમ્મપરિયાયેન સેક્ખલક્ખણં દસ્સેત્વા ઇદાનિ સુત્તન્તિકપરિયાયેનપિ તં દસ્સેતું ''**અપિચા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સિક્ખતી**તિ ઇમિના સિક્ખાત્તયસમઙ્ગી અપરિનિટ્ઠિતસિક્ખો સેક્ખોતિ દસ્સેતિ. તેનાહ ''**સિક્ખતી**''તિઆદિ . સિક્ખાહિ નિચ્ચસમાયોગદીપનત્થઞ્ચેત્થ ''સિક્ખતિ સિક્ખતી''તિ આમેડિતવચનં. અથ વા સિક્ખનં સિક્ખા, સા એતસ્સ સીલન્તિ **સેક્ખો**. સો હિ અપરિયોસિતસિક્ખત્તા તદધિમુત્તત્તા ચ એકન્તેન સિક્ખનસીલો, ન અસેક્ખો વિય પરિનિટ્ઠિતસિક્ખો તત્થ પટિપ્પસ્સદ્ધુસ્સુક્કો, નાપિ વિસ્સટ્ઠસિક્ખો પચુરજનો વિય તત્થ અનધિમુત્તો. અથ વા અરિયાય જાતિયા તીસુ સિક્ખાસુ જાતો, તત્થ વા ભવોતિ **સેક્ખો**. અથ વા ઇક્ખતિ એતાયાતિ ઇક્ખા, મગ્ગફલસમ્માદિટ્ઠિ. સહ ઇક્ખાયાતિ **સેક્ખો**.

અનુલોમપટિપદાય પરિપૂરકારીતિ યા સા સીલાદિકા વિપસ્સનન્તા દુક્ખનિરોધગામિનિયા લોકુત્તરાય પટિપદાય અનુલોમનતો અનુલોમપટિપદા, તસ્સા સમ્પાદનેન પરિપૂરકારીતિ. ઇદાનિ તં પટિપદં પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન દસ્સેતું ''**સીલસમ્પન્નો**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સીલસમ્પન્નો**તિ પાતિમોક્ખસંવરસીલેન સમન્નાગતો, પરિપુણ્ણપાતિમોક્ખસીલો વા. પાતિમોક્ખસીલઞ્હિ ઇધ ''સીલ''ન્તિ અધિપ્પેતં પધાનભાવતો. રૂપાદિઆરમ્મણેસુ અભિજ્ઝાદીનં પવત્તિનિવારણસઙ્ખાતેન મનચ્છટ્ઠાનં ઇન્દ્રિયાનં પિધાનેન **ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારો**. પરિયેસનાદિવસેન ભોજને પમાણજાનનેન **ભોજને મત્તઞ્ઞૂ**. વિગતથિનમિદ્ધો હુત્વા રત્તિન્દિવં કમ્મટ્ઠાનમનસિકારે યુત્તતાય **જાગરિયાનુયોગમનુયુત્તો**. કથં પન જાગરિયાનુયોગો હોતીતિ તં દસ્સેતું ''**પુબ્બરત્તા...પે॰... વિહરતી**''તિ વુત્તં.

યથાહ ‘‘કથઞ્ચ પુબ્બરત્તાપરરત્તં જાગરિયાનુયોગમનુયુત્તો હોતિ? ઇધ ભિક્ખુ દિવસં ચઙ્કમેન નિસજ્જાય આવરણીયેહિ ચિત્તં પરિસોધેતિ, રત્તિયા પઠમં યામં ચઙ્કમેન…પે॰… સોધેતિ, એવં ખો ભિક્ખુ પુબ્બરત્તાપરરત્તં જાગરિયાનુયોગમનુયુત્તો હોતી’’તિ (વિભ॰ ૫૧૯). **ઇમસ્મિં પનત્થે**તિ ‘‘મઞ્ઞતિ, ન મઞ્ઞતી’’તિ ચ વત્તબ્બભાવસઙ્ખાતે અત્થે. **નો પુથુજ્જનો અધિપ્પેતો** ‘‘અપ્પત્તમાનસો, અનુત્તરં યોગક્ખેમં પત્થયમાનો’’તિ ચ વુત્તત્તા.

સમ્પયુત્તત્તા મનસિ ભવોતિ રાગો માનસો, મનો એવ માનસન્તિ કત્વા ચિત્તં **માનસં**, અનવસેસતો માનં સીયતિ સમુચ્છિન્દતીતિ અઞ્ઞમઞ્ઞો **માનસં**, તન્નિબ્બત્તત્તા પન અરહત્તસ્સ માનસતા દટ્ઠબ્બા. **જનેસુતા**તિ જને સકલસત્તલોકે વિસ્સુતા, પત્થટયસાતિ અત્થો.

નત્થિ ઇતો ઉત્તરન્તિ **અનુત્તરં**. તં પન સબ્બસેટ્ઠં હોન્તં એકન્તતો સદિસરહિતમેવ હોતિ, તસ્મા વુત્તં ‘‘**અનુત્તરન્તિ સેટ્ઠં, અસદિસન્તિ અત્થો**’’તિ. **પત્થયમાનસ્સા**તિ તણ્હાયન્તસ્સ. **પજપ્પિતાની**તિ માનજપ્પનાનિ. યસ્મિઞ્હિ વત્થુસ્મિં તણ્હાયના પત્થયમાનમઞ્ઞના સમ્ભવતિ, તસ્મિંયેવ ‘‘સેય્યોહમસ્મી’’તિઆદીનિ પજપ્પિતાનિ સમ્ભવન્તીતિ અધિપ્પાયો. **પવેધીત**ન્તિ પરિવાસિતં. **પકપ્પિતેસૂ**તિ તણ્હાદિટ્ઠિકપ્પેહિ પરિકપ્પિતેસુ આરમ્મણેસુ. **સોત**ન્તિ કિલેસસોતં . તસ્મિઞ્હિ છિન્ને ઇતરસોતં છિન્નમેવાતિ. **વિદ્ધસ્ત**ન્તિ વિનાસિતં. તઞ્ચ ખો લોમહંસમત્તમ્પિ અસેસેત્વાતિ દસ્સેન્તો આહ ‘‘**વિનળીકત**’’ન્તિ, વિગતાવસેસં કતન્તિ અત્થો. અધિમુત્તિયા ઇધાધિપ્પેતપત્થના પાકટા હોતીતિ ‘‘**તન્નિન્નો**’’તિઆદિ વુત્તં, ન પન કુસલચ્છન્દસ્સ અધિમુત્તિભાવતો. **અધિમુચ્ચન્તો**તિ ઓકપ્પેન્તો.

સબ્બાકારવિપરીતાયાતિ ‘‘સુભં સુખં નિચ્ચ’’ન્તિઆદીનં સબ્બેસં અત્તના ગહેતબ્બાકારાનં વસેન તબ્બિપરીતતાય, અનવસેસતો ધમ્મસભાવવિપરીતાકારગાહિનિયાતિ અત્થો. **અભિવિસિટ્ઠેન ઞાણેના**તિ અસમ્પજાનનમિચ્છાજાનનાનિ વિય ન ધમ્મસભાવં અપ્પત્વા નાપિ અતિક્કમિત્વા, અથ ખો અવિરજ્ઝિત્વા ધમ્મસભાવસ્સ અભિમુખભાવપ્પત્તિયા અભિવિસિટ્ઠેન ઞાણેન, ઞાતપરિઞ્ઞાધિટ્ઠાનાય તીરણપરિઞ્ઞાય પહાનપરિઞ્ઞેકદેસેન ચાતિ અત્થો. તેનાહ ‘‘**પથવીતિ…પે॰… વુત્તં હોતી**’’તિ. **પથવીભાવ**ન્તિ પથવિયં અભિઞ્ઞેય્યભાવં. લક્ખણપથવી હિ ઇધાધિપ્પેતા, પરિઞ્ઞેય્યભાવો પનસ્સા ‘‘**અનિચ્ચાતિપી**’’તિઆદિના ગહિતોતિ. **અભિઞ્ઞત્વા**તિ ઞાતતીરણપહાનપરિઞ્ઞાહિ હેટ્ઠિમમગ્ગઞાણેહિ ચ અભિજાનિત્વા. **મામઞ્ઞી**તિ અપ્પહીનાનં મઞ્ઞનાનં વસેન માતિ મઞ્ઞતીતિ મા, પહીનાનં પન વસેન ન મઞ્ઞતીતિ અમઞ્ઞી, મા ચ સો અમઞ્ઞી ચ મામઞ્ઞીતિ એવમેત્થ પદવિભાગતો અત્થો વેદિતબ્બો. તત્થ યેન ભાગેન અમઞ્ઞી, તેન મઞ્ઞીતિ ન વત્તબ્બો. યેન પન ભાગેન મઞ્ઞી, તેન અમઞ્ઞીતિ ન વત્તબ્બોતિ. એવં પટિક્ખેપપ્પધાનં અત્થં દસ્સેતું અટ્ઠકથાયં ‘‘**મઞ્ઞી ચ ન મઞ્ઞી ચ ન વત્તબ્બો**’’તિ વુત્તં. પટિક્ખેપપ્પધાનતા ચેત્થ લબ્ભમાનાનમ્પિ મઞ્ઞનાનં દુબ્બલભાવતો વેદિતબ્બા. તેનેવાહ – ‘‘**ઇતરા પન તનુભાવં ગતા**’’તિ. **મા**તિ ચ નિપાતપદમેતં, અનેકત્થા ચ નિપાતાતિ અધિપ્પાયેન ‘‘**એતસ્મિઞ્હિ અત્થે ઇમં પદં નિપાતેત્વા વુત્ત**’’ન્તિ વુત્તં. **નિપાતેત્વા**તિ ચ પકતિઆદિવિભાગનિદ્ધારણે અનુમાનનયં મુઞ્ચિત્વા યથાવુત્તે અત્થે પચ્ચક્ખતોવ દસ્સેત્વાતિ અત્થો. **પુથુજ્જનો વિયા**તિ એતેનસ્સ ઉપરિમગ્ગવજ્ઝતણ્હામાનવસેન મઞ્ઞના ન પટિક્ખિત્તાતિ દીપેતિ.

અથ વા **મા મઞ્ઞી**તિ પરિકપ્પકિરિયાપટિક્ખેપવચનમેતં ‘‘મા રન્ધયું, મા જીરી’’તિઆદીસુ વિય, ન મઞ્ઞેય્યાતિ વુત્તઞ્હોતિ. યથા હિ પુથુજ્જનો સબ્બસો અપ્પહીનમઞ્ઞનત્તા ‘‘મઞ્ઞતિ’’ચ્ચેવ વત્તબ્બો, યથા ચ ખીણાસવો સબ્બસો પહીનમઞ્ઞનત્તા ન મઞ્ઞતિ એવ, ન એવં સેક્ખો. તસ્સ હિ એકચ્ચા મઞ્ઞના પહીના,

એકચ્ચા અપ્પહીના, તસ્મા ઉભયભાવતો ઉભયથાપિ ન વત્તબ્બો. નનુ ચ ઉભયભાવતો ઉભયથાપિ વત્તબ્બોતિ? ન. યા હિ અપ્પહીના, તાપિસ્સ તનુભાવં ગતાતિ તાહિપિ સો ન મઞ્ઞેય્ય વિભૂતતરાય મઞ્ઞનાય અભાવતો, પગેવ ઇતરાહિ. તેનાહ ભગવા ''મા મઞ્ઞી''તિ. તેન વુત્તં ''મા મઞ્ઞીતિ પરિકપ્પકિરિયાપટિક્ખેપવચનમેતં 'મા રન્ધયું, મા જીરી'તિઆદીસુ વિય, ન મઞ્ઞેય્યાતિ વુત્તં હોતી''તિ. અયઞ્ચસ્સ અમઞ્ઞના વત્થુનો પરિઞ્ઞેય્યત્તા, ન અસેક્ખસ્સ વિય પરિઞ્ઞાતત્તા. યઞ્હિ એકન્તતો પરિજાનિતબ્બં પરિજાનિતું સક્કા, ન તત્થ તબ્બિધુરે વિય પુથુજ્જનસ્સ મઞ્ઞના સમ્ભવન્તિ. તેનાહ ''**પરિઞ્ઞેય્યં તસ્સાતિ વદામી**''તિ.

ઓક્કન્તનિયામત્તાતિ અનુપવિટ્ઠસમ્મત્તનિયામત્તા, ઓતિણ્ણમગ્ગસોતત્તાતિ અત્થો. **સમ્બોધિપરાયણત્તા**તિ ઉપરિમગ્ગસમ્બોધિપટિસરણત્તા, તદધિગમાય નિન્નપોણપબ્ભારભાવતોતિ અત્થો. ઉભયેનપિ તસ્સ અવસ્સંભાવિની સેસપરિઞ્ઞાતિ દસ્સેતિ. **પરિઞ્ઞેય્ય**ન્તિ પરિજાનિતબ્બભાવેન ઠિતં, પરિઞ્ઞાતું વા સક્કુણેય્યં. તપ્પટિપક્ખતો **અપરિઞ્ઞેય્યં**. **પુથુજ્જનસ્સ વિયા**તિ એતેન ઇધાધિપ્પેતપુથુજ્જનસ્સ પરિઞ્ઞેય્યભાવાસઙ્કા એવ નત્થિ અનધિકારતોતિ દસ્સેતિ. ''**માભિનન્દી**''તિ એત્થાપિ ઇમિનાવ નયેન અત્થો વેદિતબ્બો.

સેક્ખવારદુતિયનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ખીણાસવવારતતિયાદિનયવણ્ણના

૮. **સભાગો** દિટ્ઠસચ્ચતાદિસામઞ્ઞેન. આરકા કિલેસેહિ અરહન્તિ પદસ્સ નિરુત્તિનયેન અત્થં વત્વા તં પાળિયા સમાનેન્તો ''**વુત્તઞ્ચેત**''ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **પાપકા**તિ લામકટ્ઠેન દુગ્ગતિસમ્પાપનટ્ઠેન ચ પાપકા. સાવજ્જટ્ઠેન અકોસલ્લસમ્ભૂતટ્ઠેન ચ **અકુસલા**. સંકિલેસં અરહન્તિ, તત્થ વા નિયુત્તાતિ **સંકિલેસિકા**. પુનબ્ભવસ્સ કરણસીલા, પુનબ્ભવફલં અરહન્તીતિ વા **પોનોભવિકા**. સહ દરથેન પરિળાહેન પવત્તન્તીતિ **સદરા**. દુક્ખો કટુકો, દુક્ખમો વા વિપાકો એતેસન્તિ **દુક્ખવિપાકા**. અનાગતે જાતિયા ચેવ જરામરણાનઞ્ચ વડ્ઢનેન **જાતિજરામરણિયા**તિ. એવમેતેસં પદાનં અત્થો વેદિતબ્બો. કામઞ્ચાયં સુત્તન્તવણ્ણના, અભિધમ્મનયો પન નિપ્પરિયાયોતિ તેન દસ્સેન્તો ''**ચત્તારો આસવા**''તિઆદિમાહ. **સમુચ્છિન્ના પટિપ્પસ્સદ્ધા**તિ ન કેવલં સમુચ્છિન્ના એવ, અથ ખો પટિપ્પસ્સદ્ધાપીતિ મગ્ગકિચ્ચેન સદિસં ફલકિચ્ચમ્પિ નિદ્ધારેતિ.

સીલવિસોધનાદિના ગરૂનં પટિપત્તિયા અનુકરણં **ગરુસંવાસો**. અરિયમગ્ગપટિપત્તિ એવ **અરિયમગ્ગસંવાસો**. **દસ અરિયાવાસા** નામ પઞ્ચઙ્ગવિપ્પહીનતાદયો. યે સન્ધાય વુત્તં –

> ''દસયિમે, ભિક્ખવે, અરિયાવાસા, યે અરિયા આવસિંસુ વા આવસન્તિ વા આવસિસ્સન્તિ વા. કતમે દસ? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ પઞ્ચઙ્ગવિપ્પહીનો હોતિ છળઙ્ગસમન્નાગતો, એકારક્ખો, ચતુરાપસ્સેનો, પનુણ્ણપચ્ચેકસચ્ચો, સમવયસટ્ઠેસનો, અનાવિલસઙ્કપ્પો, પસ્સદ્ધકાયસઙ્ખારો, સુવિમુત્તચિત્તો, સુવિમુત્તપઞ્ઞો. ઇમે ખો, ભિક્ખવે, દસ અરિયાવાસા''તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૧૯).

વુસ્સતીતિ વા વુસિતં, અરિયમગ્ગો, અરિયફલઞ્ચ, તં એતસ્સ અત્થીતિ અતિસયવચનિચ્છાવસેન અરહા ''**વુસિતવા**''તિ વુત્તો. **કરણીય**ન્તિ પરિઞ્ઞાપહાનભાવનાસચ્છિકિરિયમાહ. તં પન યસ્મા ચતૂહિ મગ્ગેહિ ચતૂસુ સચ્ચેસુ કત્તબ્બત્તા સોળસવિધન્તિ વેદિતબ્બં. તેનાહ ''**ચતૂહિ મગ્ગેહિ કરણીય**''ન્તિ. **સમ્માવિમુત્તસ્સા**તિ અગ્ગમગ્ગફલપઞ્ઞાહિ સમુચ્છેદપટિપ્પસ્સદ્ધીનં વસેન સુટ્ઠુ વિમુત્તસ્સ. **સન્તચિત્તસ્સા**તિ તતો એવ

સબ્બકિલેસદરથપરિળાહાનં વૂપસન્તચિત્તસ્સ. ભિન્નકિલેસસ્સ ખીણાસવસ્સ **ભિક્ખુનો**. **કતસ્સ** પરિઞ્ઞાદિકિચ્ચસ્સ **પટિચયો** પુન કરણં **નત્થિ**, તતો એવ **કરણીયં ન વિજ્જતિ** ન ઉપલબ્ભતિ.

ભારાતિ ઓસીદાપનટ્ઠેન ભારા વિયાતિ ભારા. વુત્તઞ્હિ ''ભારા હવે પઞ્ચક્ખન્ધા''તિઆદિ (સં॰ નિ॰ ૩.૨૨). અત્તનો યોનિસોમનસિકારાયત્તન્તિ **અત્તુપનિબન્ધં**, સસન્તાનપરિયાપન્નત્તા અત્તાનં **અવિજહનં**. તયિદં યદિપિ સબ્બસ્મિં અનવજ્જધમ્મે સમ્ભવતિ, અકુપ્પસભાવાપરિહાનધમ્મેસુ પન અગ્ગભૂતે અરહત્તે સાતિસયં, નેતરેસૂતિ દસ્સેન્તો આહ ''**અત્તનો પરમત્થટ્ઠેન વા**''તિ, ઉત્તમટ્ઠભાવેનાતિ અત્થો.

સુત્તન્તનયો નામ પરિયાયનયોતિ નિપ્પરિયાયનયેન સંયોજનાનિ દસ્સેન્તો ''**ભવરાગઇસ્સામચ્છરિયસંયોજન**''ન્તિ આહ, ન પન ''રૂપરાગો''તિઆદિના. **ભવેસુ સંયોજન્તી**તિ કિલેસકમ્મવિપાકવટ્ટાનં પચ્ચયો હુત્વા નિસ્સરિતું અપ્પદાનવસેન બન્ધન્તિ. સતિપિ હિ અઞ્ઞેસં તપ્પચ્ચયભાવે ન વિના સંયોજનાનિ તેસં તપ્પચ્ચયભાવો અત્થિ, ઓરમ્ભાગિયઉદ્ધમ્ભાગિયસઙ્ગહિતેહિ ચ તેહિ તંતંભવનિબ્બત્તકકમ્મનિયમો ભવનિયમો ચ હોતિ , ન ચ ઉપચ્છિન્નસંયોજનસ્સ કતાનિપિ કમ્માનિ ભવં નિબ્બત્તેન્તીતિ તેસંયેવ સંયોજનટ્ઠો દટ્ઠબ્બો.

સમ્મા અઞ્ઞાયાતિ આજાનનભૂતાય અગ્ગમગ્ગપઞ્ઞાય સમ્મા યથાભૂતં દુક્ખાદીસુ યો યથા જાનિતબ્બો, તં તથા જાનિત્વા. **ચિત્તવિમુત્તિ** સબ્બસ્સ ચિત્તસંકિલેસસ્સ વિસ્સગ્ગો. **નિબ્બાનાધિમુત્તિ** નિબ્બાને અધિમુચ્ચનં તત્થ નિન્નપોણપબ્ભારતા. **તન્તિ** પથવીઆદિકં. **પરિઞ્ઞાતં,** ન પુથુજ્જનસ્સ વિય અપરિઞ્ઞાતં, સેક્ખસ્સ વિય પરિઞ્ઞેય્યં વા. **તસ્મા**તિ પરિઞ્ઞાતત્તા.

ચતુત્થપઞ્ચમછટ્ઠવારા તત્થ તત્થ કિલેસનિબ્બાનકિત્તનવસેન પવત્તત્તા **નિબ્બાનવારા** નામ. તત્થ પથવીઆદીનં પરિઞ્ઞાતત્તા અમઞ્ઞના, સા પન પરિઞ્ઞા રાગાદીનં ખયેન સિદ્ધાતિ ઇમસ્સ અત્થસ્સ દીપનવસેન પાળિ પવત્તાતિ દસ્સેન્તો ''**પરિઞ્ઞાતં તસ્સાતિ સબ્બપદેહિ યોજેત્વા પુન ખયા રાગસ્સ વીતરાગત્તાતિ યોજેતબ્બં. એસ નયો ઇતરેસૂ**''તિ આહ. તત્થ **ઇતરેસૂ**તિ પઞ્ચમછટ્ઠવારેસુ. યદિ એવં કસ્મા પાળિ એવં ન દિસ્સતીતિ આહ ''**દેસના પન એકત્થ વુત્તં સબ્બત્થ વુત્તમેવ હોતીતિ સંખિત્તા**''તિ.

ન ખયા રાગસ્સ વીતરાગો સબ્બસો અપ્પહીનરાગત્તા. વિક્ખમ્ભિતરાગો હિ સોતિ. **બાહિરક**ગ્ગહણઞ્ચેત્થ તથાભાવસ્સેવ તેસુ લબ્ભનતો, ન તેસુ એવ તથાભાવસ્સ લબ્ભનતો. ઇદાનિ યા સા ''પરિઞ્ઞાતં તસ્સા''તિ સબ્બપદેહિ યોજના વુત્તા, તં વિનાપિ નિબ્બાનવારઅત્થયોજનં દસ્સેતું ''**યથા ચા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **મઞ્ઞનં ન મઞ્ઞતી**તિ મઞ્ઞના નપ્પવત્તતીતિ અત્થો. મઞ્ઞનાય મઞ્ઞિતબ્બત્તેપિ તસ્સા વત્થુઅન્તોગધત્તાતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

યદિપિ પરિઞ્ઞાતપદં અગ્ગહેત્વા નિબ્બાનવારદેસના પવત્તા, એવમ્પિ ''ખયા''તિઆદિપદેહિ પરિઞ્ઞાસિદ્ધિ એવ પકાસીયતીતિ કો તેસં વિસેસોતિ ચોદનં સન્ધાયાહ ''**એત્થ ચા**''તિઆદિ. **મગ્ગભાવનાપારિપૂરિદસ્સનત્થં વુત્તો**, મગ્ગકિચ્ચન્તા હિ પરિઞ્ઞાયોતિ અધિપ્પાયો. **ઇતરે...પે॰... વેદિતબ્બા** વીતરાગાદિકિત્તનતોતિ. **દ્વીહિ વા કારણેહી**તિ યથાવુત્તકારણદ્વયેન. **અસ્સા**તિ ખીણાસવસ્સ. **અયં વિસેસો**તિ ઇદાનિ વુચ્ચમાનો વિસેસો. યદિપિ ખીણાસવો એકન્તેન વીતરાગો વીતદોસો વીતમોહો એવ ચ હોતિ, યાય પન પુબ્બભાગપટિપદાય વીતરાગતાદયો સવિસેસાતિ વત્તબ્બતં લભન્તિ, તં દસ્સેન્તો ''**તીસુ હી**''તિઆદિમાહ . ''રત્તો અત્થં ન

જાનાતી''તિઆદિના (નેત્તિ॰ ૧૧) રાગે આદીનવં પસ્સતો ''રાગો ચ નામ સુખાભિસઙ્ગેન ઉપ્પજ્જતિ, સુખઞ્ચ વિપરિણામતો દુક્ખં. પગેવ ઇતર''ન્તિ સહેતુકે રાગે આદીનવદસ્સનં દુક્ખાનુપસ્સનાય નિમિત્તં, દુક્ખાનુપસ્સના ચ પણિધિયા પટિપક્ખભાવતો અપ્પણિહિતવિમોક્ખં પરિપુરેતીતિ આહ ''**રાગે...પે॰... વીતરાગો હોતી**''તિ. તથા ''દુટ્ઠો અત્થં ન જાનાતી''તિઆદિના (ઇતિવુ॰ ૮૮) દોસે આદીનવં પસ્સતો ''દોસો ચ નામ દુક્ખં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ, તઞ્ચ ઉભયં અનવટ્ઠિતં ઇત્તરં પભઙ્ગૂ''તિ સહેતુકે દોસે આદીનવદસ્સનં અનિચ્ચાનુપસ્સનાય નિમિત્તં, અનિચ્ચાનુપસ્સના ચ નિચ્ચનિમિત્તાદીનં પટિપક્ખભાવતો અનિમિત્તવિમોક્ખં પરિપૂરેતીતિ આહ ''**દોસે...પે॰... હોતી**''તિ. તથા ''મૂળ્હો અત્થં ન જાનાતી''તિઆદિના (ઇતિવુ॰ ૮૮) મોહે આદીનવં પસ્સતો ''મોહો નામ યથાસભાવગ્ગહણસ્સ પરિબ્ભમન્તો''તિ મોહસ્સ વિક્ખમ્ભનં અનત્તાનુપસ્સનાય નિમિત્તં, અનત્તાનુપસ્સનાય ચ અત્તાભિનિવેસસ્સ પટિપક્ખભાવતો સુઞ્ઞતં વિમોક્ખં પરિપૂરેતીતિ આહ ''**મોહે...પે॰... વીતમોહો હોતી**''તિ.

એવં સન્તેતિ યદિ વીતરાગતાદયો વિમોક્ખવિભાગેન વુત્તા, એવં સન્તે. **તસ્મા**તિ યસ્મા વિમોક્ખમુખવિમોક્ખાનં વસેન નિયમેત્વા ન વુત્તં, તસ્મા. યં કિઞ્ચિ અરહતો સમ્ભવન્તં વિભજિત્વા વુચ્ચતીતિ વારત્તયદેસના કતાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ ''**યં અરહતો**''તિઆદિના.

એવં વિમુત્તિવિભાગેન ખીણાસવસ્સ વિભાગં વારત્તયદેસનાનિબન્ધનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અવિભાગેનપિ તત્થ પરિઞ્ઞાવિસયસ્સ અનુસયવિસયસ્સ ચ વિભાગં તસ્સ નિબન્ધનં દસ્સેન્તો ''**અવિસેસેના**''તિઆદિમાહ. તત્થ ઉપેક્ખાવેદના વિસેસતો સઙ્ખારદુક્ખં સમ્મોહાધિટ્ઠાનન્તિ વુત્તં ''**સઙ્ખાર...પે॰... મોહો**''તિ. સેસં વુત્તનયત્તા સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ખીણાસવવારતતિયાદિનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

તથાગતવારસત્તમનયવણ્ણના

૧૨. યેહિ (દી॰ નિ॰ અભિ॰ ટી॰ ૧.૭.ચૂળસીલવણ્ણના; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૧૭૦) ગુણવિસેસેહિ નિમિત્તભૂતેહિ ભગવતિ ''તથાગતો''તિ અયં સમઞ્ઞા પવત્તા, તં દસ્સનત્થં ''**અટ્ઠહિ કારણેહિ ભગવા તથાગતો**''તિઆદિ વુત્તં. ગુણનેમિત્તકાનેવ હિ ભગવતો સબ્બાનિ નામાનિ. યથાહ –

> ''અસઙ્ખ્યેય્યાનિ નામાનિ, સગુણેન મહેસિનો;
> ગુણેન નામમુદ્ધેય્યં, અપિ નામસહસ્સતો''તિ. (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૩૧૩; ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૫૩; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭૬; દી॰ નિ॰ અભિ॰ ટી॰ ૧.૭.ચૂળસીલવણ્ણના; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૧૭૦) –

તથા આગતોતિ એત્થ આકારનિયમનવસેન ઓપમ્મસમ્પટિપાદનત્થો **તથા**-સદ્દો. સામઞ્ઞજોતના હિ વિસેસે અવતિટ્ઠતીતિ પટિપાદગમનત્થો **આગત**-સદ્દો, ન ઞાણગમનત્થો ''તથલક્ખણં આગતો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૨; સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩.૭૮; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૭૦; ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૧૮; ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ ૩૮; થેરગા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૩; બુ॰ વં॰ અટ્ઠ॰ ૨.બાહિરનિદાન; મહાનિ॰ અટ્ઠ॰ ૧૪) વિય, નાપિ કાયગમનાદિઅત્થો ''આગતો ખો મહાસમણો, માગધાનં ગિરિબ્બજ''ન્તિઆદીસુ (મહાવ॰ ૬૩) વિય. તત્થ યદાકારનિયમનવસેન ઓપમ્મસમ્પટિપાદનત્થો તથા-સદ્દો, તં કરુણાપ્પધાનત્તા મહાકરુણામુખેન પુરિમબુદ્ધાનં આગમનપટિપદં ઉદાહરણવસેન સામઞ્ઞતો દસ્સેન્તો યંતંસદ્દાનં એકન્તસમ્બન્ધભાવતો ''**યથા સબ્બલોક...પે॰... આગતા**''તિ

સાધારણતો વત્વા પુન તં પટિપદં **મહાપદાનસુત્તા**દીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૪) સમ્બહુલનિદ્દેસેન સુપાકટાનં આસન્નાનઞ્ચ વિપસ્સીઆદીનં છન્નં સમ્માસમ્બુદ્ધાનં વસેન દસ્સેન્તો "**યથા વિપસ્સી ભગવા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **યેન અભિનીહારેના**તિ મનુસ્સત્ત-લિઙ્ગસમ્પત્તિ-હેતુ-સત્થારદસ્સન-પબ્બજ્જા-અભિઞ્ઞાદિગુણસમ્પત્તિ-અધિકાર-છન્દાનં વસેન અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતેન કાયપણિધાનમહાપણિધાનેન. સબ્બેસઞ્હિ સમ્માસમ્બુદ્ધાનં કાયપણિધાનં ઇમિનાવ નીહારેન સમિજ્ઝતીતિ.

એવં મહાભિનીહારવસેન ''તથાગતો''તિ પદસ્સ અત્થં વત્વા ઇદાનિ પારમીપૂરણવસેન દસ્સેતું "**અથ વા યથા વિપસ્સી ભગવા…પે॰… યથા કસ્સપો ભગવા દાનપારમિં પૂરેત્વા**"તિઆદિ વુત્તં. ઇમસ્મિં પન ઠાને સુત્તન્તિકાનં મહાબોધિયાનપટિપદાય કોસલ્લજનનત્થં પારમીકથા વત્તબ્બા, સા પન સબ્બાકારસમ્પન્ના **ચરિયાપિટકવણ્ણનાય** (ચરિયા॰ પકિણ્ણકકથા) વિત્થારતો નિદ્દિટ્ઠા, તસ્મા અત્થિકેહિ તત્થ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બા. યથા પન પુબ્બે વિપસ્સીઆદયો સમ્માસમ્બુદ્ધા અભિનીહારસમ્પત્તિયં પતિટ્ઠાય સુવિસુદ્ધાય પટિપદાય અનવસેસતો સમ્મદેવ સબ્બા પારમિયો પરિપૂરેસું, એવં અમ્હાકમ્પિ ભગવા પરિપૂરેસીતિ ઇમમત્થં સન્ધાયાહ "**સમત્તિં સપારમિયો પૂરેત્વા**"તિ. સતિપિ અઙ્ગપરિચ્ચાગાદીનં દાનપારમિભાવે પરિચ્ચાગવિસેસભાવદસ્સનત્થઞ્ચેવ સુદુક્કરભાવદસ્સનત્થઞ્ચ "**પઞ્ચ મહાપરિચ્ચાગે**"તિ વિસું ગહણં, તતોયેવ ચ અઙ્ગપરિચ્ચાગતો વિસું નયનપરિચ્ચાગગ્ગહણમ્પિ કતં, પરિગ્ગહપરિચ્ચાગભાવસામઞ્ઞેપિ ધનરજ્જપરિચ્ચાગતો પુત્તદારપરિચ્ચાગગ્ગહણઞ્ચ કતં.

ગતપચ્ચાગતિકવત્તપૂરણાદિકાય પુબ્બભાગપટિપદાય સદ્ધિં અભિઞ્ઞાસમાપત્તિનિપ્ફાદનં **પુબ્બયોગો**, દાનાદીસુયેવ સાતિસયપટિપત્તિનિપ્ફાદનં **પુબ્બચરિયા** , સા ચરિયાપિટકસઙ્ગહિતા. અભિનીહારો **પુબ્બયોગો**, દાનાદિપટિપત્તિ, કાયવિવેકવસેન એકચરિયા વા **પુબ્બચરિયા**તિ કેચિ. દાનાદીનઞ્ચેવ અપ્પિચ્છતાદીનઞ્ચ સંસારનિબ્બાનેસુ આદીનવાનિસંસાનઞ્ચ વિભાવનવસેન સત્તાનં બોધિત્તયે પતિટ્ઠાપનપરિપાચનવસેન ચ પવત્તા કથા **ધમ્મક્ખાનં**, ઞાતીનં અત્થચરિયા **ઞાતત્થચરિયા**, સાપિ કરુણાય વસેનેવ. **આદિ**-સદ્દેન લોકત્થચરિયાદયો સઙ્ગણ્હાતિ. કમ્મસ્સકતઞાણવસેન, અનવજ્જકમ્માયતનસિપ્પાયતનવિજ્જાટ્ઠાનપરિચયવસેન ખન્ધાયતનાદિપરિચયવસેન, લક્ખણત્તયતીરણવસેન ચ ઞાણચારો **બુદ્ધિચરિયા**, સા પન અત્થતો પઞ્ઞાપારમીયેવ, ઞાણસમ્ભારદસ્સનત્થં વિસું ગહણં. **કોટી**તિ પરિયન્તો, ઉક્કંસોતિ અત્થો.

ચત્તારો સતિપટ્ઠાને ભાવેત્વા બ્રૂહેત્વાતિ સમ્બન્ધો. તત્થ **ભાવેત્વા**તિ ઉપ્પાદેત્વા. **બ્રૂહેત્વા**તિ વડ્ઢેત્વા. **સતિપટ્ઠાના**દિગ્ગહણેન આગમનપટિપદં મત્થકં પાપેત્વા દસ્સેતિ. વિપસ્સનાસહગતા એવ વા **સતિપટ્ઠાના**દયો દટ્ઠબ્બા. એત્થ ચ ''યેન અભિનીહારેના''તિઆદિના આગમનપટિપદાય આદિં દસ્સેતિ, ''દાનપારમી''તિઆદિના મજ્ઝં, ''ચત્તારો સતિપટ્ઠાને''તિઆદિના પરિયોસાનન્તિ વેદિતબ્બં.

સમ્પતિજાતોતિ મુહુત્તજાતો મનુસ્સાનં હત્થતો મુત્તમત્તો, ન માતુકુચ્છિતો નિક્ખન્તમત્તો. નિક્ખન્તમત્તઞ્હિ મહાસત્તં પઠમં બ્રહ્માનો સુવણ્ણજાલેન પટિગ્ગણ્હિંસુ, તેસં હત્થતો ચત્તારો મહારાજાનો અજિનપ્પવેણિયા, તેસં હત્થતો મનુસ્સા દુકૂલચુમ્બટકેન પટિગ્ગણ્હિંસુ, મનુસ્સાનં હત્થતો મુચ્ચિત્વા પથવિયં પતિટ્ઠિતોતિ. **યથાહ** ભગવા મહાપદાનદેસનાયં. **સેતમ્હિ છત્તે**તિ દિબ્બસેતચ્છત્તે. **અનુધારીયમાને**તિ ધારીયમાને. એત્થ ચ છત્તગ્ગહણેનેવ ખગ્ગાદીનિ પઞ્ચ કકુધભણ્ડાનિપિ વુત્તાનેવાતિ દટ્ઠબ્બં. ખગ્ગતાલવણ્ટમોરહત્થકવાલબીજનીઉણ્હીસપટ્ટાપિ હિ છત્તેન સહ તદા ઉપટ્ઠિતા અહેસું, છત્તાદીનિયેવ ચ તદા પઞ્ઞાયિંસુ, ન છત્તાદિગ્ગાહકા. **સબ્બા ચ દિસા**તિ દસપિ

દિસા. નયિદં સબ્બદિસાવિલોકનં સત્તપદવીતિહારુત્તરકાલં દટ્ઠબ્બં. મહાસત્તો હિ મનુસ્સાનં હત્થતો મુચ્ચિત્વા પુરત્થિમદિસં ઓલોકેસિ. તત્થ દેવમનુસ્સા ગન્ધમાલાદીહિ પૂજયમાના ''મહાપુરિસ ઇધ તુમ્હેહિ સદિસોપિ નત્થિ, કુતો ઉત્તરિતરો''તિ આહંસુ. એવં ચતસ્સો દિસા, ચતસ્સો અનુદિસા; હેટ્ઠા, ઉપરીતિ સબ્બા દિસા અનુવિલોકેત્વા સબ્બત્થ અત્તના સદિસં અદિસ્વા ''અયં ઉત્તરા દિસા''તિ તત્થ સત્તપદવીતિહારેન અગમાસિ. **આસભિ**ન્તિ ઉત્તમં. **અગ્ગો**તિ સબ્બપઠમો. **જેટ્ઠો સેટ્ઠો**તિ ચ તસ્સેવ વેવચનં. **અયમન્તિમા જાતિ**, **નત્થિ દાનિ પુનબ્ભવો**તિ ઇમસ્મિં અત્તભાવે પત્તબ્બં અરહત્તં બ્યાકાસિ.

અનેકેસં વિસેસાધિગમાનં પુબ્બનિમિત્તભાવેનાતિ સંખિત્તેન વુત્તમત્થં ''**યઞ્હી**''તિઆદિના વિત્થારતો દસ્સેતિ. તત્થ **એત્થા**તિ –

''અનેકસાખઞ્ચ સહસ્સમણ્ડલં,
છત્તં મરૂ ધારયુમન્તલિક્ખે;
સુવણ્ણદણ્ડા વીતિપતન્તિ ચામરા,
ન દિસ્સરે ચામરછત્તગાહકા''તિ. (સુ॰ નિ॰ ૬૯૩);

ઇમિસ્સા ગાથાય. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમેવ સબ્બત્થ અપ્પટિહતચારતાય અનાવરણઞાણન્તિ આહ ''**સબ્બઞ્ઞુતાનાવરણઞાણપટિલાભસ્સા**''તિ. **તથા અયં ભગવાપિ ગતો…પે॰… પુબ્બનિમિત્તભાવેના**તિ એતેન અભિજાતિયં ધમ્મતાવસેન ઉપ્પજ્જનકવિસેસા સબ્બબોધિસત્તાનં સાધારણાતિ દસ્સેતિ. પારમિતાનિસ્સન્દા હિ તેતિ.

વિક્કમીતિ અગમાસિ. **મરૂ**તિ દેવા. **સમા**તિ વિલોકનસમતાય સમા સદિસિયો. મહાપુરિસો હિ યથા એકં દિસં વિલોકેસિ, એવં સેસદિસાપિ, ન કત્થચિ વિલોકને વિબન્ધો તસ્સ અહોસીતિ. **સમા**તિ વા વિલોકેતું યુત્તા, વિસમરહિતાતિ અત્થો. ન હિ તદા બોધિસત્તસ્સ વિરૂપબીભચ્છવિસમરૂપાનિ વિલોકેતું અયુત્તાનિ દિસાસુ ઉપટ્ઠહન્તીતિ.

એવં ''તથા ગતો''તિ કાયગમનટ્ઠેન ગત-સદ્દેન તથાગત-સદ્દં નિદ્દિસિત્વા ઇદાનિ ઞાણગમનટ્ઠેન તં દસ્સેતું ''**અથ વા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **નેક્ખમ્મેના**તિ અલોભપ્પધાનેન કુસલચિત્તુપ્પાદેન . કુસલા હિ ધમ્મા ઇધ નેક્ખમ્મં, ન પબ્બજ્જાદયો, ''પઠમજ્ઝાન''ન્તિ (દી॰ નિ॰ અભિ॰ ટી॰ ૧.૭.ચૂળસીલવણ્ણના; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૧૭૦) ચ વદન્તિ. **પહાયા**તિ પજહિત્વા. **ગતો** અધિગતો, પટિપન્નો ઉત્તરિવિસેસન્તિ અત્થો. **પહાયા**તિ વા પહાનહેતુ, પહાનલક્ખણં વા. હેતુલક્ખણત્થો હિ અયં પહાય-સદ્દો. કામચ્છન્દાદિપ્પહાનહેતુકં ''ગતો''તિ હેત્થ વુત્તં ગમનં અવબોધો, પટિપત્તિ એવ વા કામચ્છન્દાદિપ્પહાનેન ચ લક્ખીયતીતિ. એસ નયો **પદાલેત્વા**તિઆદીસુપિ. **અબ્યાપાદેના**તિ મેત્તાય. **આલોકસઞ્ઞાયા**તિ વિભૂતં કત્વા મનસિકરણેન (દી॰ નિ॰ અભિ॰ ટી॰ ૧.૭.ચૂળસીલવણ્ણના) ઉપટ્ઠિતઆલોકસઞ્જાનનેન. **અવિક્ખેપેના**તિ સમાધિના. **ધમ્મવવત્થાનેના**તિ કુસલાદિધમ્માનં યાથાવનિચ્છયેન. ''સપ્પચ્ચયનામરૂપવવત્થાનેના''તિપિ વદન્તિ.

એવં કામચ્છન્દાદિનીવરણપ્પહાનેન ''અભિજ્ઝં લોકે પહાયા''તિઆદિના (વિભ॰ ૫૦૮) વુત્તાય પઠમજ્ઝાનસ્સ પુબ્બભાગપટિપદાય ભગવતો તથાગતભાવં દસ્સેત્વા ઇદાનિ સહ ઉપાયેન અટ્ઠહિ સમાપત્તીહિ અટ્ઠારસહિ ચ મહાવિપસ્સનાહિ તં દસ્સેતું ''**ઞાણેના**''તિઆદિમાહ. નામરૂપપરિગ્ગહકઙ્ખાવિતરણાનઞ્હિ

વિનિબન્ધભૂતસ્સ મોહસ્સ દૂરીકરણેન ઞાતપરિઞ્ઞાયં ઠિતસ્સ અનિચ્ચસઞ્ઞાદયો સિજ્ઝન્તિ, તથા ઝાનસમાપત્તીસુ અભિરતિનિમિત્તેન પામોજ્જેન. તત્થ ''અનભિરતિયા વિનોદિતાય ઝાનાદીનં સમધિગમો''તિ સમાપત્તિવિપસ્સનાનં અરતિવિનોદનઅવિજ્જાપદાલનાદીનિ ઉપાયો, ઉપ્પટિપાટિનિદ્દેસો પન નીવરણસભાવાય અવિજ્જાય હેટ્ઠા નિવરણેસુપિ સઙ્ગહદસ્સનત્થન્તિ દટ્ઠબ્બં. સમાપત્તિવિહારપ્પવેસવિબન્ધનેન નીવરણાનિ કવાટસદિસાનીતિ આહ "**નીવરણકવાટં ઉગ્ઘાટેત્વા**"તિ. ''રત્તિં અનુવિતક્કેત્વા અનુવિચારેત્વા દિવા કમ્મન્તે પયોજેતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૫૧) વુત્તટ્ઠાને વિતક્કવિચારા ધૂમાયનાતિ અધિપ્પેતાતિ આહ "**વિતક્કવિચારધૂમ**"ન્તિ. કિઞ્ચાપિ પઠમજ્ઝાનુપચારેયેવ દુક્ખં, ચતુત્થજ્ઝાનુપચારે ચ સુખં પહીયતિ, અતિસયપ્પહાનં પન સન્ધાયાહ "**ચતુત્થજ્ઝાનેન સુખદુક્ખં પહાયા**"તિ.

અનિચ્ચસ્સ, અનિચ્ચન્તિ ચ અનુપસ્સના **અનિચ્ચાનુપસ્સના**, તેભૂમકધમ્માનં અનિચ્ચતં ગહેત્વા પવત્તાય વિપસ્સનાયેતં નામં. **નિચ્ચસઞ્ઞ**ન્તિ સઙ્ખતધમ્મેસુ ''નિચ્ચા સસ્સતા''તિ એવંપવત્તમિચ્છાસઞ્ઞં. સઞ્ઞાસીસેન દિટ્ઠિચિત્તાનમ્પિ ગહણં દટ્ઠબ્બં. એસ નયો ઇતો પરેસુપિ. **નિબ્બિદાનુપસ્સનાયા**તિ સઙ્ખારેસુ નિબ્બિજ્જનાકારેન પવત્તાય અનુપસ્સનાય. **નન્દિ**ન્તિ સપ્પીતિકતણ્હં. **વિરાગાનુપસ્સનાયા**તિ સઙ્ખારેસુ વિરજ્જનાકારેન પવત્તાય અનુપસ્સનાય. **નિરોધાનુપસ્સનાયા**તિ સઙ્ખારાનં નિરોધસ્સ અનુપસ્સનાય. યથા વા સઙ્ખારા નિરુજ્ઝન્તિયેવ, આયતિં પુનબ્ભવવસેન ન ઉપ્પજ્જન્તિ, એવં અનુપસ્સના **નિરોધાનુપસ્સના**. તેનેવાહ ''નિરોધાનુપસ્સનાય નિરોધેતિ, નો સમુદેતી''તિ. મુઞ્ચિતુકમ્યતા હિ અયં બલપ્પત્તાતિ. પટિનિસ્સજ્જનાકારેન પવત્તા અનુપસ્સના **પટિનિસ્સગ્ગાનુપસ્સના**, પટિસઙ્ખાસન્તિટ્ઠના હિ અયં. **આદાન**ન્તિ નિચ્ચાદિવસેન ગહણં. સન્તતિસમૂહકિચ્ચારમ્મણાનં વસેન એકત્તગ્ગહણં **ઘનસઞ્ઞા**. **આયૂહનં** અભિસઙ્ખરણં. અવત્થાવિસેસાપત્તિ **વિપરિણામો**. **ધુવસઞ્ઞ**ન્તિ થિરભાવગ્ગહણં. **નિમિત્ત**ન્તિ સમૂહાદિઘનવસેન સકિચ્ચપરિચ્છેદતાય ચ સઙ્ખારાનં સવિગ્ગહગ્ગહણં. **પણિધિ**ન્તિ રાગાદિપણિધિં. સા પનત્થતો તણ્હાવસેન સઙ્ખારેસુ નિન્નતા. **અભિનિવેસ**ન્તિ અત્તાનુદિટ્ઠિં.

અનિચ્ચદુક્ખાદિવસેન સબ્બધમ્મતીરણં **અધિપઞ્ઞાધમ્મવિપસ્સના**. **સારાદાનાભિનિવેસ**ન્તિ અસારેસુ સારગ્ગહણવિપલ્લાસં. ઇસ્સરકુત્તાદિવસેન લોકો સમુપ્પન્નોતિ અભિનિવેસો **સમ્મોહાભિનિવેસો**. કેચિ પન ''અહોસિં નુ ખો અહં અતીતમદ્ધાનન્તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૧૮; સં॰ નિ॰ ૨.૨૦) પવત્તસંસયાપત્તિ **સમ્મોહાભિનિવેસો**''તિ વદન્તિ. સઙ્ખારેસુ લેણતાણભાવગ્ગહણં **આલયાભિનિવેસો**. ''આલયરતા આલયસમ્મુદિતા''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૬૪, ૬૭; મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૧; ૨.૩૩૭; સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૨; મહાવ॰ ૭, ૮) વચનતો આલયો તણ્હા, સાયેવ ચક્ખાદીસુ રૂપાદીસુ ચ અભિનિવિસનવસેન પવત્તિયા **આલયાભિનિવેસો**તિ કેચિ. ''એવંવિધા સઙ્ખારા પટિનિસ્સજ્જીયન્તી''તિ પવત્તં ઞાણં **પટિસઙ્ખાનુપસ્સના**. વટ્ટતો વિગતત્તા વિવટ્ટં, **નિબ્બાનં**, તત્થ આરમ્મણકરણસઙ્ખાતેન અનુપસ્સનેન પવત્તિયા **વિવટ્ટાનુપસ્સના**, ગોત્રભૂ. **સંયોગાભિનિવેસ**ન્તિ સંયુજ્જનવસેન સઙ્ખારેસુ નિવિસનં. **દિટ્ઠેકટ્ઠે**તિ દિટ્ઠિયા સહજાતેકટ્ઠે પહાનેકટ્ઠે ચ. **ઓળારિકે**તિ ઉપરિમગ્ગવજ્ઝકિલેસે અપેક્ખિત્વા વુત્તં, અઞ્ઞથા દસ્સનેન પહાતબ્બાપિ દુતિયમગ્ગવજ્ઝેહિ ઓળારિકાતિ. **અણુસહગતે**તિ અણુભૂતે. ઇદં હેટ્ઠિમમગ્ગવજ્ઝે અપેક્ખિત્વા વુત્તં. **સબ્બકિલેસે**તિ અવસિટ્ઠસબ્બકિલેસે. ન હિ પઠમાદિમગ્ગેહિ પહીના કિલેસા પુન પહીયન્તીતિ.

કક્ખળત્તં કથિનભાવો. **પગ્ઘરણં** દ્રવભાવો. લોકિયવાયુના ભસ્તસ્સ વિય યેન વાયુના તંતંકલાપસ્સ ઉદ્ધુમાયનં, થદ્ધભાવો વા, તં **વિત્થમ્ભનં**. વિજ્જમાનેપિ કલાપન્તરભૂતાનં કલાપન્તરભૂતેહિ સમ્ફુટ્ઠભાવે તંતંભૂતવિવિત્તતા રૂપપરિયન્તો આકાસોતિ યેસં યો પરિચ્છેદો, તેહિ સો અસમ્ફુટ્ઠોવ, અઞ્ઞથા ભૂતાનં

પરિચ્છેદસભાવો ન સિયા બ્યાપીભાવાપત્તિતો, અબ્યાપિતાવ અસમ્ફુટ્ઠતાતિ યસ્મિં કલાપે ભૂતાનં પરિચ્છેદો, તેહિ અસમ્ફુટ્ઠભાવો **અસમ્ફુટ્ઠલક્ખણં**. તેનાહ ભગવા **આકાસધાતુનિદ્દેસે** (ધ॰ સ॰ ૬૩૭) ''અસમ્ફુટ્ઠં ચતૂહિ મહાભૂતેહી''તિ.

વિરોધિપચ્ચયસન્નિપાતે વિસદિસુપ્પત્તિ **રુપ્પનં**. ચેતનાપધાનત્તા સઙ્ખારક્ખન્ધધમ્માનં ચેતનાવસેનેતં વુત્તં "**સઙ્ખારાનં અભિસઙ્ખરણલક્ખણ**"ન્તિ. તથા હિ **સુત્તન્તભાજનીયે સઙ્ખારક્ખન્ધવિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૯૨) ''ચક્ખુસમ્ફસ્સજા ચેતના''તિઆદિના ચેતનાવ વિભત્તા. અભિસઙ્ખરણલક્ખણા ચ ચેતના. યથાહ ''તત્થ કતમો પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારો? કુસલા ચેતના કામાવચરા''તિઆદિ. **ફરણં** સવિપ્ફારિકતા. **અસ્સદ્ધિયે**તિ અસદ્ધિયહેતુ. નિમિત્તત્થે ભુમ્મં. એસ નયો **કોસજ્જે**તિઆદીસુ. **ઉપસમલક્ખણ**ન્તિ કાયચિત્તપરિળાહૂપસમલક્ખણં. લીનુદ્ધચ્ચરહિતે અધિચિત્તે પવત્તમાને પગ્ગહનિગ્ગહસમ્પહંસનેસુ અબ્યાવટતાય અજ્ઝુપેક્ખનં **પટિસઙ્ખાનં** પક્ખપાતુપચ્છેદતો.

મુસાવાદાદીનં વિસંવાદનાદિકિચ્ચતાય લૂખાનં અપરિગ્ગાહકાનં પટિપક્ખભાવતો પરિગ્ગાહકસભાવા સમ્માવાચા સિનિદ્ધભાવતો સમ્પયુત્તધમ્મે સમ્માવાચાપચ્ચયસુભાસિતાનં સોતારઞ્ચ પુગ્ગલં પરિગ્ગણ્હાતીતિ તસ્સા **પરિગ્ગાહલક્ખણં** વુત્તં. કાયિકકિરિયા કિઞ્ચિ કત્તબ્બં સમુટ્ઠાપેતિ, સયઞ્ચ સમુટ્ઠહનં ઘટનં હોતીતિ સમ્માકમ્મન્ત સઙ્ખાતાય વિરતિયા **સમુટ્ઠાનલક્ખણં** દટ્ઠબ્બં. સમ્પયુત્તધમ્માનં વા ઉક્ખિપનં **સમુટ્ઠાપનં** કાયિકકિરિયાય ભારુક્ખિપનં વિય. જીવમાનસ્સ સત્તસ્સ, સમ્પયુત્તધમ્માનં વા જીવિતિન્દ્રિયપ્પવત્તિયા, આજીવસ્સેવ વા સુદ્ધિ **વોદાનં**. સસમ્પયુત્તધમ્મસ્સ ચિત્તસ્સ સંકિલેસપક્ખે પતિતું અદત્વા સમ્મદેવ પગ્ગણ્હનં **પગ્ગહો**.

''સઙ્ખારા''તિ ઇધ ચેતના અધિપ્પેતાતિ વુત્તં "**સઙ્ખારાનં ચેતનાલક્ખણ**"ન્તિ. **નમનં** આરમ્મણાભિમુખભાવો. **આયતનં** પવત્તનં. આયતનાનં વસેન હિ આયસઙ્ખાતાનં ચિત્તચેતસિકાનં પવત્તિ. **તણ્હાય હેતુલક્ખણ**ન્તિ વટ્ટસ્સ જનકહેતુભાવો, મગ્ગસ્સ પન નિબ્બાનસમ્પાપકત્તન્તિ અયમેતેસં વિસેસો.

તથલક્ખણં અવિપરીતસભાવો. **એકરસો** અઞ્ઞમઞ્ઞાનતિવત્તનં અનૂનાનધિકભાવો. **યુગનદ્ધા** સમથવિપસ્સનાવ. સદ્ધાપઞ્ઞા પગ્ગહાવિક્ખેપાતિપિ વદન્તિ.

ખીણોતિ કિલેસે ખેપતીતિ **ખયો**, મગ્ગો. અનુપ્પાદપરિયોસાનતાય **અનુપ્પાદો**, ફલં. **પસ્સદ્ધિ** કિલેસવૂપસમો. **છન્દસ્સા**તિ કત્તુકામતાછન્દસ્સ. **મૂલલક્ખણં** પતિટ્ઠાભાવો. સમુટ્ઠાનભાવો **સમુટ્ઠાનલક્ખણં** આરમ્મણપટિપાદકતાય સમ્પયુત્તધમ્માનં ઉપ્પત્તિહેતુતા. **સમોધાનં** વિસયાદિસન્નિપાતેન ગહેતબ્બાકારો, યા સઙ્ગતીતિ વુચ્ચતિ. સમં સહ ઓદહન્તિ અનેન સમ્પયુત્તધમ્માતિ વા **સમોધાનં**, ફસ્સો. સમોસરન્તિ સન્નિપતન્તિ એત્થાતિ **સમોસરણં**. વેદનાય વિના અપ્પવત્તમાના સમ્પયુત્તધમ્મા વેદનાનુભવનનિમિત્તં સમોસટા વિય હોન્તીતિ એવં વુત્તં. ગોપાનસીનં કૂટં વિય સમ્પયુત્તાનં પામોક્ખભાવો **પમુખલક્ખણં**. તતો, તેસં વા સમ્પયુત્તધમ્માનં ઉત્તરિ પધાનન્તિ **તતુત્તરિ**, પઞ્ઞુત્તરા હિ કુસલા ધમ્મા. **વિમુત્તિયા**તિ ફલસ્સ. તઞ્હિ સીલાદિગુણસારસ્સ પરમુક્કંસભાવેન **સારં**. અયઞ્ચ લક્ખણવિભાગો છધાતુપઞ્ચઝાનઙ્ગાદિવસેન તંતંસુત્તપદાનુસારેન પોરાણટ્ઠકથાયં આગતનયેન ચ કતોતિ દટ્ઠબ્બં. તથા હિ પુબ્બે વુત્તોપિ કોચિ ધમ્મો પરિયાયન્તરપકાસનત્થં પુન દસ્સિતો. તતો એવ ચ ''છન્દમૂલકા કુસલા ધમ્મા મનસિકારસમુટ્ઠાના ફસ્સસમોધાના વેદનાસમોસરણા''તિ, ''પઞ્ઞુત્તરા કુસલા ધમ્મા''તિ, ''વિમુત્તિસારમિદં

બ્રહ્મચરિય''ન્તિ, ''નિબ્બાનોગધઞ્હિ આવુસો બ્રહ્મચરિયં નિબ્બાનપરિયોસાન''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૬) ચ સુત્તપદાનં વસેન ''**છન્દસ્સ મૂલલક્ખણ**''ન્તિઆદિ વુત્તં.

તથધમ્મા નામ ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ અવિપરીતસભાવત્તા. **તથાનિ** તંસભાવત્તા. **અવિતથાનિ** અમુસાસભાવત્તા. **અનઞ્ઞથાનિ** અઞ્ઞાકારરહિતત્તા. **જાતિપચ્ચયસમ્ભૂતસમુદાગતટ્ઠો**તિ જાતિપચ્ચયા સમ્ભૂતં હુત્વા સહિતસ્સ અત્તનો પચ્ચયાનુરૂપસ્સ ઉદ્ધં આગતભાવો, અનુપવત્તનટ્ઠોતિ અત્થો. અથ વા સમ્ભૂતટ્ઠો ચ સમુદાગતટ્ઠો ચ **સમ્ભૂતસમુદાગતટ્ઠો**, ન જાતિતો જરામરણં ન હોતિ, ન ચ જાતિં વિના અઞ્ઞતો હોતીતિ **જાતિપચ્ચયસમ્ભૂતટ્ઠો**. ઇત્થઞ્ચ જાતિતો સમુદાગચ્છતીતિ **જાતિપચ્ચયસમુદાગતટ્ઠો**, યા યા જાતિ યથા યથા પચ્ચયો હોતિ, તદનુરૂપં પાતુભાવોતિ અત્થો. **અવિજ્જાય સઙ્ખારાનં પચ્ચયટ્ઠો**તિ એત્થાપિ ન અવિજ્જા સઙ્ખારાનં પચ્ચયો ન હોતિ, ન ચ અવિજ્જં વિના સઙ્ખારા ઉપ્પજ્જન્તિ, યા યા અવિજ્જા યેસં યેસં સઙ્ખારાનં યથા યથા પચ્ચયો હોતિ, અયં અવિજ્જાય સઙ્ખારાનં પચ્ચયટ્ઠો પચ્ચયભાવોતિ અત્થો.

ભગવા તં સબ્બાકારતો જાનાતિ પસ્સતીતિ સમ્બન્ધો. **તેના**તિ ભગવતા. તં વિભજ્જમાનન્તિ યોજેતબ્બં. **ત**ન્તિ રૂપાયતનં. **ઇટ્ઠાનિટ્ઠાદીતિ આદિ**-સદ્દેન મજ્ઝત્તં સઙ્ગણ્હાતિ, તથા અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નપરિત્તઅજ્ઝત્તબહિદ્ધાતદુભયાદિભેદં. **લબ્ભમાનકપદવસેના**તિ ''રૂપાયતનં દિટ્ઠં, સદ્દાયતનં સુતં, ગન્ધાયતનં રસાયતનં ફોટ્ઠબ્બાયતનં મુતં, સબ્બં રૂપં મનસા વિઞ્ઞાત''ન્તિ (ધ॰ સ॰ ૯૬૬) વચનતો દિટ્ઠપદઞ્ચ વિઞ્ઞાતપદઞ્ચ રૂપારમ્મણે લબ્ભતિ, રૂપારમ્મણં ઇટ્ઠં અનિટ્ઠં મજ્ઝત્તં પરિત્તં અતીતં અનાગતં પચ્ચુપ્પન્નં અજ્ઝત્તં બહિદ્ધા દિટ્ઠં વિઞ્ઞાતં રૂપં રૂપાયતનં રૂપધાતુ વણ્ણનિભા સનિદસ્સનં સપ્પટિઘં નીલં પીતકન્તિ એવમાદીહિ **અનેકેહિ નામેહિ**.

તેરસહિ વારેહીતિ રૂપકણ્ડે (ધ॰ સ॰ ૬૧૬) આગતે તેરસ નિદ્દેસવારે સન્ધાયાહ. એકેકસ્મિઞ્ચ વારે ચતુન્નં ચતુન્નં વવત્થાપનનયાનં વસેન ''**દ્વેપઞ્ઞાસાય નયેહી**''તિ આહ. **તથમેવ** અવિપરીતદસ્સિતાય અપ્પટિવત્તિયદેસનતાય ચ. ''**જાનામિ અભિઞ્ઞાસિ**''ન્તિ વત્તમાનાતીતકાલેસુ ઞાણપ્પવત્તિદસ્સનેન અનાગતેપિ ઞાણપ્પવત્તિ વુત્તાયેવાતિ દટ્ઠબ્બા. **વિદિત**-સદ્દો અનામટ્ઠકાલવિસેસો વેદિતબ્બો ''દિટ્ઠં સુતં મુત''ન્તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૯૬૬) વિય. **ન ઉપટ્ઠાસી**તિ અત્તત્તનિયવસેન ન ઉપગચ્છિ. યથા રૂપારમ્મણાદયો ધમ્મા યંસભાવા યંપકારા ચ, તથા ને પસ્સતિ જાનાતિ ગચ્છતીતિ **તથાગતો**તિ એવં પદસમ્ભવો વેદિતબ્બો. કેચિ પન ''નિરુત્તિનયેન પિસોદરાદિપક્ખેપેન (પાણિનિ ૬.૩.૧૦૯) વા દસ્સિ-સદ્દસ્સ લોપં, આગત-સદ્દસ્સ ચાગમં કત્વા **તથાગતો**''તિ વણ્ણેન્તિ.

નિદ્દોસતાય **અનુપવજ્જં**. પક્ખિપિતબ્બાભાવેન **અનૂનં**. અપનેતબ્બાભાવેન **અનધિકં**. અત્થબ્યઞ્જનાદિસમ્પત્તિયા **સબ્બાકારપરિપુણ્ણં. નો અઞ્ઞથા**તિ ''તથેવા''તિ વુત્તમેવત્થં બ્યતિરેકેન સમ્પાદેતિ. તેન યદત્થં ભાસિતં, એકન્તેન તદત્થનિપ્ફાદનતો યથા ભાસિતં ભગવતા, તથેવાતિ અવિપરીતદેસનતં દસ્સેતિ. **ગદઅત્થો**તિ એતેન તથં ગદતીતિ **તથાગતો**તિ દ-કારસ્સ ત-કારો કતો નિરુત્તિનયેનાતિ દસ્સેતિ.

તથા ગતમસ્સાતિ **તથાગતો. ગત**ન્તિ ચ કાયવાચાપવત્તીતિ અત્થો. **તથા**તિ ચ વુત્તે યંતંસદ્દાનં અબ્યભિચારિસમ્બન્ધિતાય યથાતિ અયમત્થો ઉપટ્ઠિતોયેવ હોતિ, કાયવચીકિરિયાનઞ્ચ અઞ્ઞમઞ્ઞાનુલોમેન વચનિચ્છાયં કાયસ્સ વાચા, વાચાય ચ કાયો સમ્બન્ધીભાવેન ઉપતિટ્ઠતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો આહ ''**ભગવતો**

હી”તિઆદિ. ઇમસ્મિં પન અત્થે તથાવાદીતાય **તથાગતો**તિ અયમ્પિ અત્થો સિદ્ધો હોતિ. સો પન પુબ્બે પકારન્તરેન દસ્સિતોતિ આહ “**એવં તથાકારિતાય તથાગતો**”તિ.

તિરિયં અપરિમાણાસુ લોકધાતૂસૂતિ એતેન યદેકે ‘‘તિરિયં વિય ઉપરિ અધો ચ સન્તિ લોકધાતુયો’’તિ વદન્તિ, તં પટિસેધેતિ. દેસનાવિલાસોયેવ **દેસનાવિલાસમયો** યથા ‘‘પુઞ્ઞમયં, દાનમય’’ન્તિઆદીસુ.

નિપાતાનં વાચકસદ્દસન્નિધાને તદત્થજોતનભાવેન પવત્તનતો ગત-સદ્દોયેવ અવગતત્થં અતીતત્થઞ્ચ વદતીતિ આહ “**ગતોતિ અવગતો અતીતો**”તિ.

અથ વા અભિનીહારતો પટ્ઠાય યાવ સમ્માસમ્બોધિ, એત્થન્તરે મહાબોધિયાનપટિપત્તિયા હાનટ્ઠાનસંકિલેસનિવત્તીનં અભાવતો યથા પણિધાનં, તથા ગતો અભિનીહારાનુરૂપં પટિપન્નોતિ **તથાગતો**. અથ વા મહિદ્ધિકતાય પટિસમ્ભિદાનં ઉક્કંસાધિગમેન અનાવરણઞાણતાય ચ કત્થચિપિ પટિઘાતાભાવતો યથા રુચિ, તથા કાયવચીચિત્તાનં ગતાનિ ગમનાનિ પવત્તિયો એતસ્સાતિ **તથાગતો**. યસ્મા ચ લોકે વિધ-યુત્ત-ગત-પ્પકાર-સદ્દા સમાનત્થા દિસ્સન્તિ. તસ્મા યથાવિધા વિપસ્સીઆદયો ભગવન્તો, અયમ્પિ ભગવા તથાવિધોતિ **તથાગતો** , યથાયુત્તા ચ તે ભગવન્તો, અયમ્પિ ભગવા તથાયુત્તોતિ **તથાગતો**. અથ વા યસ્મા સચ્ચં તચ્છં તથન્તિ ઞાણસ્સેતં અધિવચનં, તસ્મા તથેન ઞાણેન આગતોતિ **તથાગતો**. એવમ્પિ તથાગત-સદ્દસ્સ અત્થો વેદિતબ્બો.

> પહાય કામાદિમલે યથા ગતા,
> સમાધિઞાણેહિ વિપસ્સિઆદયો;
> મહેસિનો સક્યમુની જુતિન્ધરો,
> તથા ગતો તેન મતો તથાગતો.
>
> તથઞ્ચ ધાતાયતનાદિલક્ખણં,
> સભાવસામઞ્ઞવિભાગભેદતો;
> સયમ્ભુઞાણેન જિનો સમાગતો,
> તથાગતો વુચ્ચતિ સક્યપુઙ્ગવો.
>
> તથાનિ સચ્ચાનિ સમન્તચક્ખુના,
> તથા ઇદપ્પચ્ચયતા ચ સબ્બસો;
> અનઞ્ઞનેય્યેન યતો વિભાવિતા,
> યાથાવતો તેન જિનો તથાગતો.
>
> અનેકભેદાસુપિ લોકધાતુસુ,
> જિનસ્સ રૂપાયતનાદિગોચરે;
> વિચિત્રભેદં તથમેવ દસ્સનં,
> તથાગતો તેન સમન્તલોચનો.
>
> યતો ચ ધમ્મં તથમેવ ભાસતિ,

કરોતિ વાચાયનુલોમમત્તનો;
ગુણેહિ લોકં અભિભુય્યિરીયતિ,
તથાગતો તેનપિ લોકનાયકો.

યથાભિનીહારમતો યથારુચિ,
પવત્તવાચા તનુચિત્તભાવતો;
યથાવિધા યેન પુરા મહેસિનો,
તથાવિધો તેન જિનો તથાગતોતિ. (ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ ૩૮; દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૭ ચૂળસીલવણ્ણના);

આરકત્તાતિઆદીનં પદાનં અત્થો **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૨૫) બુદ્ધાનુસ્સતિસંવણ્ણનાય વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. **સમ્મા સામઞ્ચ સબ્બધમ્માનં બુદ્ધત્તા**તિ ઇમિનાસ્સ પરોપદેસરહિતસ્સ સબ્બાકારેન સબ્બધમ્માવબોધનસમત્થસ્સ આકઙ્ખાપટિબદ્ધવુત્તિનો અનાવરણઞાણસઙ્ખાતસ્સ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ અધિગમો દસ્સિતો.

નનુ ચ (ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ ૩૮) સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણતો અઞ્ઞં અનાવરણઞાણં, અઞ્ઞથા છ અસાધારણઞાણાનિ બુદ્ધઞાણાનીતિ વચનં વિરુજ્ઝેય્યાતિ? ન વિરુજ્ઝતિ વિસયપ્પવત્તિભેદવસેન અઞ્ઞેહિ અસાધારણઞાણભાવદસ્સનત્થં એકસ્સેવ ઞાણસ્સ દ્વિધા વુત્તત્તા. એકમેવ હિ તં ઞાણં અનવસેસસઙ્ખતાસઙ્ખતસમ્મુતિધમ્મવિસયતાય સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં, તત્થ ચ આવરણાભાવતો નિસ્સઙ્ગચારમુપાદાય અનાવરણઞાણન્તિ વુત્તં. યથાહ **પટિસમ્ભિદાયં** (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૧૯) ''સબ્બં સઙ્ખતાસઙ્ખતમનવસેસં જાનાતીતિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં, તત્થાવરણં નત્થીતિ અનાવરણઞાણ''ન્તિઆદિ, તસ્મા નત્થિ નેસં અત્થતો ભેદો, એકન્તેન ચેતં એવમિચ્છિતબ્બં, અઞ્ઞથા સબ્બઞ્ઞુતાનાવરણઞાણાનં સાવરણતા અસબ્બધમ્મારમ્મણતા ચ આપજ્જેય્ય. ન હિ ભગવતો ઞાણસ્સ અણુમત્તમ્પિ આવરણં અત્થિ, અનાવરણઞાણસ્સ ચ અસબ્બધમ્મારમ્મણભાવે યત્થ તં નપ્પવત્તતિ, તત્થાવરણસબ્ભાવતો અનાવરણભાવોયેવ ન સિયા. અથ વા પન હોતુ અઞ્ઞમેવ અનાવરણઞાણં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણતો, ઇધ પન સબ્બત્થ અપ્પટિહતવુત્તિતાય અનાવરણઞાણન્તિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમેવ અધિપ્પેતં, તસ્સ ચાધિગમેન ભગવા સબ્બઞ્ઞૂ સબ્બવિદૂ સમ્માસમ્બુદ્ધોતિ ચ વુચ્ચતિ, ન સકિમેવ સબ્બધમ્માવબોધતો. તથા ચ વુત્તં **પટિસમ્ભિદાયં** (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૬૨) ''વિમોક્ખન્તિકમેતં બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં બોધિયા મૂલે સહ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ પટિલાભા સચ્છિકા પઞ્ઞત્તિ યદિદં બુદ્ધો''તિ. સબ્બધમ્માવબોધનસમત્થઞાણસમધિગમેન હિ ભગવતો સન્તાને અનવસેસધમ્મે પટિવિજ્ઝિતું સમત્થતા અહોસીતિ.

એત્થાહ – કિં પનિદં ઞાણં પવત્તમાનં સકિંયેવ સબ્બસ્મિં વિસયે પવત્તતિ, ઉદાહુ કમેનાતિ. કિઞ્ચેત્થ – યદિ તાવ સકિંયેવ સબ્બસ્મિં વિસયે પવત્તતિ, અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નઅજ્ઝત્તબહિદ્ધાદિભેદેન ભિન્નાનં સઙ્ખતધમ્માનં અસઙ્ખતસમ્મુતિધમ્માનઞ્ચ એકજ્ઝં ઉપટ્ઠાને દૂરતો ચિત્તપટં અવેક્ખન્તસ્સ વિય પટિવિભાગેનાવબોધો ન સિયા, તથા ચ સતિ ''સબ્બે ધમ્મા અનત્તા''તિ વિપસ્સન્તાનં અનત્તાકારેન વિય સબ્બે ધમ્મા અનિરૂપિતરૂપેન ભગવતો ઞાણસ્સ વિસયા હોન્તીતિ આપજ્જતિ. યેપિ ''સબ્બઞેય્યધમ્માનં ઠિતલક્ખણવિસયં વિકપ્પરહિતં સબ્બકાલં બુદ્ધાનં ઞાણં પવત્તતિ, તેન તે સબ્બવિદૂતિ વુચ્ચન્તિ. એવઞ્ચ કત્વા 'ચરં સમાહિતો નાગો, તિટ્ઠન્તોપિ સમાહિતો'તિ ઇદમ્પિ વચનં સુવુત્તં હોતી''તિ વદન્તિ, તેસમ્પિ વુત્તદોસાનતિવત્તિ. ઠિતલક્ખણારમ્મણતાય હિ

અતીતાનાગતસમ્મુતિધમ્માનં તદભાવતો એકદેસવિસયમેવ ભગવતો ઞાણં સિયા, તસ્મા સકિંયેવ ઞાણં પવત્તતીતિ ન યુજ્જતિ.

અથ કમેન સબ્બસ્મિં વિસયે ઞાણં પવત્તતિ, એવમ્પિ ન યુજ્જતિ. ન હિ જાતિભૂમિસભાવાદિવસેન દિસાદેસકાલાદિવસેન ચ અનેકભેદભિન્ને નેય્યે કમેન ગય્હમાને તસ્સ અનવસેસપટિવેધો સમ્ભવતિ અપરિયન્તભાવતો ઞેય્યસ્સ. યે પન ''અત્થસ્સ અવિસંવાદનતો ઞેય્યસ્સ એકદેસં પચ્ચક્ખં કત્વા સેસેપિ એવન્તિ અધિમુચ્ચિત્વા વવત્થાપનેન સબ્બઞ્ઞૂ ભગવા, તઞ્ચ ઞાણં અનનુમાનિકં સંસયાભાવતો. સંસયાનુબન્ધઞ્હિ લોકે અનુમાનઞાણ''ન્તિ વદન્તિ, તેસમ્પિ તં ન યુત્તં. સબ્બસ્સ હિ અપ્પચ્ચક્ખભાવે અત્થસ્સ અવિસંવાદનેન ઞેય્યસ્સ એકદેસં પચ્ચક્ખં કત્વા સેસેપિ એવન્તિ અધિમુચ્ચિત્વા વવત્થાપનસ્સ અસમ્ભવતો. યઞ્હિ તં સેસં, તં અપ્પચ્ચક્ખન્તિ. અથ તમ્પિ પચ્ચક્ખં, તસ્સ સેસભાવો એવ ન સિયાતિ? સબ્બમેતં અકારણં. કસ્મા? અવિસયવિચારણભાવતો. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા ''બુદ્ધવિસયો ભિક્ખવે, અચિન્તેય્યો ન ચિન્તેતબ્બો, યો ચિન્તેય્ય, ઉમ્માદસ્સ વિઘાતસ્સ ભાગી અસ્સા''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૭૭). ઇદં પનેત્થ સન્નિટ્ઠાનં – યં કિઞ્ચિ ભગવતા ઞાતું ઇચ્છિતં સકલમેકદેસો વા, તત્થ અપ્પટિહતવુત્તિતાય પચ્ચક્ખતો ઞાણં પવત્તતિ, નિચ્ચસમાધાનઞ્ચ વિક્ખેપાભાવતો, ઞાતું ઇચ્છિતસ્સ ચ સકલસ્સ અવિસયભાવે તસ્સ આકઙ્ખાપટિબદ્ધવુત્તિતા ન સિયા, એકન્તેનેવ ચ સા ઇચ્છિતબ્બા ''સબ્બે ધમ્મા બુદ્ધસ્સ ભગવતો આવજ્જનપટિબદ્ધા આકઙ્ખપટિબદ્ધા મનસિકારપટિબદ્ધા ચિત્તુપ્પાદપટિબદ્ધા''તિ (મહાનિ॰ ૬૯, ૧૫૬; ચૂળનિ॰ ૮૫; પટિ॰ મ॰ ૩.૫) વચનતો. અતીતાનાગતવિસયમ્પિ ભગવતો ઞાણં અનુમાનાગમતક્કગહણવિરહિતત્તા પચ્ચક્ખમેવ.

નનુ ચ એતસ્મિમ્પિ પક્ખે યદા સકલં ઞાતું ઇચ્છિતં, તદા સકિંયેવ સકલવિસયતાય અનિરૂપિતરૂપેન ભગવતો ઞાણં પવત્તેય્યાતિ વુત્તદોસાનતિવત્તિયેવાતિ? ન, તસ્સ વિસોધિતત્તા. વિસોધિતો હિ સો બુદ્ધવિસયો અચિન્તેય્યોતિ. અઞ્ઞથા પચુરજનઞાણસમાનવુત્તિતાય બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં ઞાણસ્સ અચિન્તેય્યતા ન સિયા, તસ્મા સકલધમ્મારમ્મણમ્પિ તં એકધમ્મારમ્મણં વિય સુવવત્થાપિતેયેવ તે ધમ્મે કત્વા પવત્તતીતિ ઇદમેત્થ અચિન્તેય્યં, અનન્તઞ્ચ ઞાણં ઞેય્યં વિય. વુત્તઞ્હેતં ''યાવતકં ઞેય્યં, તાવતકં ઞાણં. યાવતકં ઞાણં, તાવતકં ઞેય્યં. ઞેય્યપરિયન્તિકં ઞાણં, ઞાણપરિયન્તિકં ઞેય્ય''ન્તિ (મહાનિ॰ ૬૯, ૧૫૬; ચૂળનિ॰ ૮૫; પટિ॰ મ॰ ૩.૫). એવમેકજ્ઝં, વિસું સકિં, કમેન વા ઇચ્છાનુરૂપં સમ્મા સામઞ્ચ સબ્બધમ્માનં બુદ્ધત્તા સમ્માસમ્બુદ્ધો.

તન્તિ યથાવુત્તં પથવીઆદિભેદં. **પરિઞ્ઞાતન્તિ** પરિતો સમન્તતો સબ્બાકારતો ઞાતં, તં પરિજાનિતબ્બભાવં કિઞ્ચિ અસેસેત્વા ઞાતન્તિ અત્થો. અયમેવ હિ અત્થો ''પરિઞ્ઞાતન્ત''ન્તિ ઇમિનાપિ પદેન પકાસિતોતિ દસ્સેન્તો ''**પરિઞ્ઞાતન્તં નામા**''તિઆદિમાહ. **તેન તેન મગ્ગેન કિલેસપ્પહાનેન વિસેસો નત્થી**તિ ઇદં તંતંમગ્ગવજ્ઝકિલેસાનં બુદ્ધાનં સાવકાનઞ્ચ તેન તેન મગ્ગેનેવ પહાતબ્બભાવસામઞ્ઞં સન્ધાય વુત્તં, ન સાવકેહિ બુદ્ધાનં કિલેસપ્પહાનવિસેસાભાવતો. તથા હિ સમ્માસમ્બુદ્ધા એવ સવાસનકિલેસે જહન્તિ, ન સાવકા. **એકદેસમેવા**તિ અત્તનો સન્તાનગતમેવ. સસન્તતિપરિયાપન્નધમ્મપરિઞ્ઞામત્તેનપિ હિ ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનભાવના સમિજ્ઝતિ. તેનેવાહ – ''ઇમસ્મિંયેવ બ્યામમત્તે કળેવરે સસઞ્ઞિમ્હિ સમનકે લોકઞ્ચ પઞ્ઞપેમિ લોકસમુદયઞ્ચ પઞ્ઞપેમી''તિઆદિ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૦૭; અ॰ નિ॰ ૪.૪૫). **અણુપ્પમાણમ્પિ ...પે॰... નત્થિ**, યતો છત્તિંસકોટિસતસહસ્સમુખેન બુદ્ધાનં મહાવજિરઞાણં પવત્તતીતિ વદન્તિ.

તથાગતવારસત્તમનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૩. **પુરિમતણ્હા**તિ પુરિમતરેસુ ભવેસુ નિબ્બત્તા પચ્ચુપ્પન્નત્તભાવહેતુભૂતા તણ્હા. તગ્ગહણેનેવ ચ અતીતદ્ધસઙ્ગહા અવિજ્જાસઙ્ખારા સદ્ધિં ઉપાદાનેન સઙ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બા. **એત્થા**તિ ''ભવા જાતી''તિ એતસ્મિં પદે. **તેન ઉપપત્તિભવેના**તિ ''ભવા જાતી''તિ જાતિસીસેન વુત્તઉપપત્તિભવેન. **ભૂતસ્સા**તિ નિબ્બત્તસ્સ. સો પન યસ્મા સત્તો નામ હોતિ, તસ્મા વુત્તં ''**સત્તસ્સા**''તિ. **એવઞ્ચ જાનિત્વા**તિ ઇમિના ''**ભૂતસ્સ જરામરણ**''ન્તિ એત્થાપિ ''ઇતિ વિદિત્વા''તિ ઇદં પદં આનેત્વા યોજેતબ્બન્તિ દસ્સેતિ.

યદિપિ તેભૂમકા ઉપાદાનક્ખન્ધા ''યં કિઞ્ચિ રૂપ''ન્તિઆદિના (વિભ॰ ૨; મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૪) એકાદસસુ ઓકાસેસુ પક્ખિપિતબ્બા સમ્મસિતબ્બા ચ, તે પન યસ્મા ભગવતા ''કિમ્હિ નુ ખો સતિ જરામરણં હોતિ, કિંપચ્ચયા જરામરણ''ન્તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૨.૫૭; સં॰ નિ॰ ૨.૪, ૧૦) પટિચ્ચસમુપ્પાદમુખેન સમ્મસિતા, પટિચ્ચસમુપ્પાદો ચ પવત્તિપવત્તિહેતુભાવતો પુરિમસચ્ચદ્વયમેવ હોતિ, તસ્મા તદભિસમયં ''મગ્ગનાભાવહેતુ પચ્ચયાકારપટિવેધો''તિ વિભાવેન્તો ''**યં બોધિરુક્ખમૂલે...પે॰... દસ્સેન્તો**''તિ આહ. સંખિપ્પન્તિ એત્થ અવિજ્જાદયો વિઞ્ઞાણાદયો ચાતિ સઙ્ખેપા, અતીતે હેતુઆદયો ''હેતુ, ફલ''ન્તિ એવં સંખિપ્પન્તીતિ વા સઙ્ખેપા, અવિજ્જાદયો વિઞ્ઞાણાદયો ચ. સઙ્ખેપ-સદ્દો ભાગાધિવચનન્તિ દટ્ઠબ્બો. તેનાહ ''**કોટ્ઠાસાતિ અત્થો**''તિ. તે પન અતીતે હેતુસઙ્ખેપો, એતરહિ ફલસઙ્ખેપો, એતરહિ હેતુસઙ્ખેપો, આયતિં ફલસઙ્ખેપોતિ ચત્તારો સઙ્ખેપા એતસ્સાતિ ચતુસઙ્ખેપો, તં **ચતુસઙ્ખેપં**. હેતુફલસન્ધિ, ફલહેતુસન્ધિ, પુન હેતુફલસન્ધીતિ એવં તયો સન્ધી એતસ્સાતિ તિસન્ધિ, તં **તિસન્ધિં**. અતીતપચ્ચુપ્પન્નાનાગતભેદા તયો અદ્ધા એતસ્સાતિ તિયદ્ધો, તં **તિયદ્ધં**. સરૂપતો અવુત્તાપિ તસ્મિં તસ્મિં સઙ્ખેપે આકિરીયન્તિ અવિજ્જાસઙ્ખારાદિગ્ગહણેહિ પકાસીયન્તીતિ **આકારા**, અતીતહેતુઆદીનં વા પકારા આકારા, તે એકેકસઙ્ખેપે પઞ્ચ પઞ્ચ કત્વા વીસતિ આકારા એતસ્સાતિ વીસતાકારો, તં **વીસતાકારં**.

એસ સબ્બોતિ એસ ચતુસઙ્ખેપાદિપભેદો અનવસેસો પચ્ચયો. **પચ્ચયલક્ખણેના**તિ પચ્ચયભાવેન અત્તનો ફલસ્સ પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણસ્સ પચ્ચયભાવેન, અવિનાભાવલક્ખણેનાતિ અત્થો. યથા હિ તણ્હં વિના અવિજ્જાદયો વિઞ્ઞાણસ્સ પચ્ચયા ન હોન્તિ, એવં તણ્હાપિ અવિજ્જાદિકે વિનાતિ. એત્થ દુક્ખગ્ગહણેન વિઞ્ઞાણનામરૂપસળાયતનફસ્સવેદનાનં, ભવગ્ગહણેન ચ તણ્હાસઙ્ખારુપાદાનાનં ગહિતતા વુત્તનયા એવાતિ ન ઉદ્ધટા.

ઇદાનિ તે વીસતિ આકારે પટિસમ્ભિદામગ્ગપાળિયા વિભાવેતું ''**એવમેતે**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ (પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪૭) **પુરિમકમ્મભવસ્મિ**ન્તિ પુરિમે કમ્મભવે, અતીતજાતિયં કમ્મભવે કયિરમાનેતિ અત્થો. **મોહો અવિજ્જા**તિ યો તદા દુક્ખાદીસુ મોહો, યેન મૂળ્હો કમ્મં કરોતિ, સા અવિજ્જા. **આયૂહના સઙ્ખારા**તિ તં તં કમ્મં કરોન્તો દાનુપકરણાદિ સજ્જનાદિવસેન યા પુરિમચેતનાયો, તે સઙ્ખારા. પટિગ્ગાહકાનં પન હત્થે દેય્યધમ્મં પતિટ્ઠાપયતો ચેતના ભવો. એકાવજ્જનજવનેસુ વા પુરિમા ચેતના આયૂહના સઙ્ખારા, સત્તમા ભવો. યા કાચિ વા પન ચેતના ભવો, સમ્પયુત્તા આયૂહના સઙ્ખારા. **નિકન્તિ તણ્હા**તિ યં કમ્મં કરોન્તસ્સ ઉપપત્તિભવે તસ્સ ફલસ્સ નિકામના પત્થના, સા તણ્હા નામ. **ઉપગમનં ઉપાદાન**ન્તિ યં કમ્મભવસ્સ પચ્ચયભૂતં ''ઇદં કમ્મં કત્વા અસુકસ્મિં નામ ઠાને કામે સેવિસ્સામિ ઉચ્છિજ્જિસ્સામી''તિઆદિના નયેન પવત્તં ઉપગમનં ગહણં પરામસનં, ઇદં ઉપાદાનં નામ. **ચેતના ભવો**તિ દ્વીસુ અત્થવિકપ્પેસુ વુત્તસ્સ આયૂહનસ્સ અવસાને વુત્તચેતના, તતિયે પન

આયૂહનસમ્પયુત્તચેતના ભવો. **ઇતિ ઇમે પઞ્ચ ધમ્મા પુરિમકમ્મભવસ્મિં ઇધ પટિસન્ધિયા પચ્ચયા**તિ ઇમે યથાવુત્તા મોહાદયો પઞ્ચ ધમ્મા અતીતકમ્મભવસિદ્ધા એતરહિ પટિસન્ધિયા પચ્ચયભૂતાતિ અત્થો.

ઇધ પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણન્તિ યં ભવન્તરપટિસન્ધાનવસેન ઉપ્પન્નત્તા પટિસન્ધીતિ વુચ્ચતિ, તં વિઞ્ઞાણં. **ઓક્કન્તિ નામરૂપ**ન્તિ યા ગબ્ભે રૂપારૂપધમ્માનં ઓક્કન્તિ આગન્ત્વા પવિસન્તી વિય, ઇદં નામરૂપં. **પસાદો આયતન**ન્તિ ઇદં ચક્ખાદિપઞ્ચાયતનવસેન વુત્તં. **ફુટ્ઠો ફસ્સો**તિ યો આરમ્મણં ફુટ્ઠો ફુસન્તો ઉપ્પન્નો, અયં ફસ્સો. **વેદયિતં વેદના**તિ યં પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણેન વા સળાયતનપચ્ચયેન વા ફસ્સેન સહુપ્પન્નં વિપાકવેદયિતં, સા વેદના. **ઇતિ ઇમે...પે॰... પચ્ચયા**તિ ઇમે વિઞ્ઞાણાદયો પઞ્ચ કોટ્ઠાસિકા ધમ્મા પુરિમભવે કતસ્સ કમ્મસ્સ કમ્મવટ્ટસ્સ પચ્ચયા, પચ્ચયભાવતો તં પટિચ્ચ ઇધ એતરહિ ઉપપત્તિભવસ્મિં ઉપપત્તિભવભાવેન વા હોન્તીતિ અત્થો.

ઇધ પરિપક્કત્તા આયતનાનં મોહોતિ પરિપક્કાયતનસ્સ કમ્મકરણકાલે અસમ્મોહં દસ્સેતિ. દહરસ્સ હિ ચિત્તપ્પવત્તિ ભવઙ્ગબહુલા યેભુય્યેન ભવન્તરજનકકમ્માયૂહનસમત્થા ન હોતીતિ. **કમ્મકરણકાલે**તિ ચ ઇમિના સબ્બો કમ્મસ્સ પચ્ચયભૂતો સમ્મોહો ગહિતો, ન સમ્પયુત્તોવ. સેસં વુત્તનયમેવ.

પદયોજનાયાતિ ''તસ્મા''તિઆદીનં પદાનં સમ્બન્ધેન સહ. **અત્થનિગમન**ન્તિ ઇમસ્મિં અટ્ઠમવારે દેસનત્થનિગમનં. **નન્દીતિ એવં વુત્તાનં સબ્બતણ્હાન**ન્તિ ''નન્દી દુક્ખસ્સ મૂલ''ન્તિ એવં નન્દનત્થસામઞ્ઞતો એકવચનેન વુત્તાનં સબ્બતણ્હાનં સન્તાનારમ્મણસમ્પયુત્તધમ્મપ્પવત્તિઆકારાદિભેદેન અનેકભેદાનં સબ્બાસં તણ્હાનં. **ખયવેવચનાનેવા**તિ સમુચ્છેદપહાનવેવચનાનેવ. ''અચ્ચન્તક્ખયા''તિ હિ વુત્તં. **ચતુમગ્ગકિચ્ચસાધારણમેત**ન્તિ ચતુન્નં અરિયમગ્ગાનં પહાનકિચ્ચસ્સ સાધારણં સામઞ્ઞતો ગહણં એતં ખયાદિવચનન્તિ અત્થો. તેસં પન મગ્ગાનં કમેન પવત્તનં કિચ્ચકમેનેવ દસ્સેતું "**વિરાગા**"તિઆદિ વુત્તન્તિ દસ્સેન્તો "**તતો**...પે॰... **યોજેતબ્બ**"ન્તિ આહ. તથા સતિપિ ખયાદિસદ્દાનં પહાનપરિયાયભાવે પહાતબ્બાય પન વિસયભેદભિન્નાય તણ્હાય અનવસેસતો પહીનભાવદીપનત્થં ખયાદિપરિયાયન્તરગ્ગહણં કતન્તિ દસ્સેન્તો "**યાહી**"તિઆદિમાહ. યથાવુત્તસઞ્જનનાદિહેતુભૂતાય તણ્હાય પહીનત્તા તપ્પહાનદીપનં કત્વા વુચ્ચમાનં ખયાદિવચનં ન કથઞ્ચિ ધમ્મતં વિલોમેતીતિ વુત્તં "**ન કિઞ્ચિ વિરુજ્ઝતી**"તિ.

ઉત્તરવિરહિતન્તિ અત્તાનં ઉત્તરિતું સમત્થત્તા ઉત્તરેન અધિકેન વિરહિતં. અયઞ્ચસ્સ ઉત્તરવિરહતા અત્તનો સેટ્ઠભાવેનાતિ આહ "**સબ્બસેટ્ઠ**"ન્તિ. યથા સમ્મા-સં-સદ્દા ''અવિપરીતં, સામ''ન્તિ ઇમેસં પદાનં અત્થં વદન્તિ, એવં પાસંસસોભનત્થેપીતિ આહ "**સમ્મા સામઞ્ચ બોધિં પસત્થં સુન્દરઞ્ચ બોધિ**"ન્તિ. બુજ્ઝિ એત્થ પટિવિજ્ઝિ ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ, સબ્બમ્પિ વા નેય્યન્તિ રુક્ખો **બોધિ**, બુજ્ઝતિ એતેનાતિ પન મગ્ગો **બોધિ**, તથા સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં, નિબ્બાનં પન બુજ્ઝિતબ્બતો **બોધી**તિ અયમેત્થ સાધનવિભાગો દટ્ઠબ્બો. પણ્ણત્તિયમ્પિ અત્થેવ બોધિ-સદ્દો ''બોધિરાજકુમારો''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૨.૩૨૪; ચૂળવ॰ ૨૬૮). **અપરે**તિ સારસમાસાચરિયા. એત્થ ચ સઉપસગ્ગસ્સ બોધિ-સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારે અનુપસગ્ગાનં ઉદાહરણે કારણં હેટ્ઠા વુત્તમેવ.

લોકુત્તરભાવતો વા તત્થાપિ હેટ્ઠિમમગ્ગાનં વિય તતુત્તરિમગ્ગાભાવતો ચ ''સિયા નુ ખો અનુત્તરા બોધી''તિ આસઙ્કં સન્ધાય તં વિધમિતું "**સાવકાન**"ન્તિઆદિ વુત્તં. અભિનીહારસમ્પત્તિયા ફલવિસેસભૂતેહિ ઞાણવિસેસેહિ એકચ્ચેહિ સકલેહિ સદ્ધિં સમિજ્ઝમાનો મગ્ગો અરિયાનં તં તં ઞાણવિસેસાદિં દેન્તો વિય હોતીતિ તસ્સ

અસબ્બગુણદાયકત્તં વુત્તં. તેન અનઞ્ઞસાધારણાભિનીહારસમ્પદાસિદ્ધસ્સ નિરતિસય-ગુણાનુબન્ધસ્સ વસેન અરહત્તમગ્ગો અનુત્તરા બોધિ નામ હોતીતિ દસ્સેતિ. સાવકપારમિઞાણં અઞ્ઞેહિ સાવકેહિ અસાધારણં મહાસાવકાનંયેવ આવેણિકં ઞાણં. **પચ્ચેકં સચ્ચાનિ બુદ્ધવન્તોતિ પચ્ચેકબુદ્ધા.** નનુ ચ સબ્બેપિ અરિયા પચ્ચેકમેવ સચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝન્તિ ધમ્મસ્સ પચ્ચત્તં વેદનીયભાવતોતિ? સચ્ચં, નયિદમીદિસં પટિવેધં સન્ધાય વુત્તં, યથા પન સાવકા અઞ્ઞસન્નિસ્સયેન સચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝન્તિ પરતોઘોસેન વિના તેસં દસ્સનમગ્ગસ્સ અનુપ્પજ્જનતો, યથા ચ સમ્માસમ્બુદ્ધો અઞ્ઞેસં નિસ્સયભાવેન સચ્ચાનિ અભિસમ્બુજ્ઝન્તિ, ન એવમેતે, એતે પન અપરનેય્યા હુત્વા અપરિણાયકભાવેન સચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝન્તિ. તેન વુત્તં "**પચ્ચેકં સચ્ચાનિ બુદ્ધવન્તોતિ પચ્ચેકબુદ્ધા**"તિ.

ઇતીતિ કરીયતિ ઉચ્ચારીયતીતિ **ઇતિકારો**, ઇતિ-સદ્દો. **કારણત્થો** અનિયમરૂપેનાતિ અધિપ્પાયો, તસ્માતિ વુત્તં હોતિ. તેનાહ "**યસ્મા ચા**"તિ. પુબ્બે પન ઇતિ-સદ્દં પકારત્થં કત્વા ''એવં જાનિત્વા''તિ વુત્તં, ઇધાપિ તં પકારત્થમેવ કત્વા અત્થો યુજ્જતિ. કથં? **વિદિત્વા**તિ હિ પદં હેતુઅત્થે દટ્ઠબ્બં ''પઞ્ઞાય ચસ્સ દિસ્વા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૭૧), ''ઘતં પિવિત્વા બલં હોતી''તિ ચ એવમાદીસુ વિય, તસ્મા પકારત્થેપિ ઇતિ-સદ્દે પટિચ્ચસમુપ્પાદસ્સ વિદિતત્તાતિ અયં અત્થો લબ્ભતેવ. **પટિચ્ચસમુપ્પાદં વિદિત્વા**તિ એત્થાપિ હેતુઅત્થે વિદિત્વા-સદ્દે યથાવુત્તા અત્થયોજના યુજ્જતેવ. એત્થ ચ પઠમવિકપ્પે પટિચ્ચસમુપાદસ્સ વિદિતત્થં મઞ્ઞનાભાવસ્સ કારણં વત્વા તણ્હામૂલકસ્સ પટિચ્ચસમુપ્પાદસ્સ દસ્સિતત્તા એત્થ તણ્હાપ્પહાનં સમ્માસમ્બોધિયા અધિગમનકારણં ઉદ્ધતન્તિ દસ્સિતં, તસ્મા "**પથવિં ન મઞ્ઞતી**"તિઆદિ નિગમનં દટ્ઠબ્બં. દુતિયવિકપ્પે પન પટિચ્ચસમુપ્પાદવેદનં તણ્હાપ્પહાનસ્સ કારણં વુત્તં, તં અભિસમ્બોધિયા અભિસમ્બોધિમઞ્ઞનાભાવસ્સાતિ અયમત્થો દસ્સિતોતિ અયમેતેસં દ્વિન્નં અત્થવિકપ્પાનં વિસેસો, તસ્મા ''નન્દી દુક્ખસ્સ મૂલ''ન્તિ વુત્તં.

તં કુતો લબ્ભતીતિ ચોદનં સન્ધાયાહ "**યત્થ યત્થ હી**"તિઆદિ. **સાસનયુત્તિ** અયં સાસનેપિ એવં સમ્બન્ધો દિસ્સતીતિ કત્વા. લોકેપિ હિ યં-તં-સદ્દાનં અબ્યભિચારિસમ્બન્ધતા સિદ્ધા.

એવં અભિસમ્બુદ્ધોતિ વદામીતિ અભિસમ્બુદ્ધભાવસ્સ ગહિતત્તા, અસબ્બઞ્ઞુના એવં દેસેતું અસક્કુણેય્યત્તા ચ "**સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં દસ્સેન્તો**"તિઆદિમાહ.

વિચિત્રનયદેસનાવિલાસયુત્તન્તિ પુથુજ્જનવારાદિવિભાગભિન્નેહિ વિચિત્તેહિ તન્તિ નયેહિ, લક્ખણકમ્મતણ્હામઞ્ઞનાદિવિભાગભિન્નેહિ વિચિત્તેહિ અત્થનયેહિ, અભિનન્દનપચ્ચયાકારાદિવિસેસાપદેસસિદ્ધેન દેસનાવિલાસેન ચ યુત્તં. **યથા તે ન જાનન્તિ, તથા દેસેસી**તિ ઇમિનાપિ ભગવતો દેસનાવિલાસંયેવ વિભાવેતિ. **તંયેવ કિર પથવિ**ન્તિ એત્થ પથવીગહણં ઉપલક્ખણમત્તં આપાદિવસેનપિ, તથા ''કીદિસા નુ ખો ઇધ પથવી અધિપ્પેતા, કસ્મા ચ ભૂતરૂપાનિયેવ ગહિતાનિ, ન સેસરૂપાની''તિઆદિનાપિ તેસં સંસયુપ્પત્તિ નિદ્ધારેતબ્બા. અથ વા **કથં નામિદ**ન્તિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો પકારત્થો. તેન ઇમસ્મિં સુત્તે સબ્બાયપિ તેસં સંસયુપ્પત્તિયા પરિગ્ગહિતત્તા દટ્ઠબ્બા. **અન્ત**ન્તિ મરિયાદં, દેસનાય અન્તં પરિચ્છેદન્તિ અત્થો, યો અનુસન્ધીતિ વુચ્ચતિ. **કોટિ**ન્તિ પરિયન્તં, દેસનાય પરિયોસાનન્તિ અત્થો. ઉભયેન સુત્તે અજ્ઝાસયાનુસન્ધિં યથાનુસન્ધીતિ વદતિ.

અન્તરાકથાતિ કમ્મટ્ઠાનમનસિકારઉદ્દેસપરિપુચ્છાદીનં અન્તરા અઞ્ઞા એકા તથા. **વિપ્પકથા**તિ અનિટ્ઠિતા સિખં અપ્પત્તા. **કટ્ઠણાનુરૂપેના**તિ તસ્મિં ખણે ધમ્મસભાયં સન્નિપતિતાનં ભિક્ખૂનં અજ્ઝાસયાનુરૂપેન. **ઇદ**ન્તિ ઇદાનિ વુચ્ચમાનં મૂલપરિયાયજાતકં.

દિસાપામોક્ખોતિ પણ્ડિતભાવેન સબ્બદિસાસુ પમુખભૂતો. **બ્રાહ્મણો**તિ બ્રહ્મં અણતીતિ બ્રાહ્મણો, મન્તે સજ્ઝાયતીતિ અત્થો. **તિણ્ણં વેદાન**ન્તિ ઇરુવેદ-યજુવેદ-સામવેદાનં. **પારગૂતિ** અત્થસો બ્યઞ્જનસો ચ પારં પરિયન્તં ગતો. સહ નિઘણ્ડુના ચ કેટુભેન ચાતિ **સનિઘણ્ડુકેટુભા**, તેસં. **નિઘણ્ડૂ**તિ રુક્ખાદીનં વેવચનપ્પકાસકં સત્થં. **કેટુભ**ન્તિ કિરિયાકપ્પવિકપ્પો, કવીનં ઉપકારાવહં સત્થં. સહ અક્ખરપ્પભેદેનાતિ **સાક્ખરપ્પભેદા**, તેસં, સિક્ખાનિરુત્તિસહિતાનન્તિ અત્થો. **ઇતિહાસપઞ્ચમાન**ન્તિ આથબ્બણવેદં ચતુત્થં કત્વા ''ઇતિહ અસ, ઇતિહ અસા''તિ ઈદિસવચનપટિસંયુત્તો પુરાણકથાસઙ્ખાતો ઇતિહાસો પઞ્ચમો એતેસન્તિ ઇતિહાસપઞ્ચમા, તેસં. પદં તદવસેસઞ્ચ બ્યાકરણં કાયતિ અજ્ઝેતિ વેદેતિ ચાતિ **પદકો**, વેય્યાકરણો. **લોકાયતં** વુચ્ચતિ વિતણ્ડસત્થં. મહાપુરિસાનં બુદ્ધાદીનં લક્ખણદીપનગન્થો **મહાપુરિસલક્ખણં**. તેસુ અનૂનો પરિપૂરકારીતિ **અનવયો**.

મન્તેતિ વેદે. યદિપિ વેદો ''મન્તો, બ્રહ્મં, કપ્પો''તિ તિવિધો, મન્તો એવ પન મૂલવેદો, તદત્થવિવરણં બ્રહ્મં, તત્થ વુત્તનયેન યઞ્ઞકિરિયાવિધાનં **કપ્પો**. તેન વુત્તં ''મન્તેતિ વેદે''તિ. **પણ્ડિતા**તિ પઞ્ઞાવન્તો. તથા હિ તે પુથુપઞ્ઞતાય **બહું** સહસ્સદ્વિસહસ્સાદિપરિમાણં ગન્થં પાકટં કત્વા **ગણ્હન્તિ** ઉગ્ગણ્હન્તિ, જવનપઞ્ઞતાય **લહું** સીઘં **ગણ્હન્તિ**, તિક્ખપઞ્ઞતાય **સુટ્ઠુ** અવિરજ્ઝન્તા **ઉપધારેન્તિ**, સતિનેપક્કસમ્પત્તિયા **ગહિતઞ્ચ નેસં ન વિનસ્સતિ** ન સમ્મુસ્સતીતિ. **સબ્બમ્પિ સિપ્પ**ન્તિ અટ્ઠારસવિજ્જાટ્ઠાનાદિભેદં સિક્ખિતબ્બટ્ઠેન સિપ્પન્તિ સઙ્ખ્યં ગતં સબ્બં બાહિરકસત્થં મોક્ખાવહસમ્મતમ્પિ ન મોક્ખં આવહતીતિ આહ ''**દિટ્ઠધમ્મસમ્પરાયહિત**''ન્તિ. **સમ્પિણ્ડિતા હુત્વા**તિ યથા મિત્તા, તથા પિણ્ડિતવસેન સન્નિપતિતા હુત્વા. ''એવં ગય્હમાને આદિના વિરુજ્ઝેય્ય, એવં અન્તેના''તિ ચિન્તેન્તા ગાતું ઇચ્છિતસ્સ અત્થસ્સ પુબ્બેનાપરં અવિરુદ્ધં નિચ્છયં ગહેતું અસક્કોન્તા **ન આદિં**, ન અન્તં અદ્દસંસુ.

લોમસાનીતિ લોમવન્તાનિ, ઘનકેસમસ્સુવાનીતિ અત્થો. કેસાપિ હિ લોમગ્ગહણેન ગય્હન્તિ યથા ''લોમનખં કુસિત્વા સુદ્ધિ કાતબ્બા''તિ. કણ્ણં વિયાતિ **કણ્ણં**, પઞ્ઞા, તાય સુત્વા કાતબ્બકિચ્ચસાધનતો વુત્તં ''**કણ્ણવાતિ પઞ્ઞવા**''તિ.

યસ્મા સત્તાનં ગચ્છન્તે ગચ્છન્તે કાલે આયુવણ્ણાદિપરિક્ખયો હોતિ, તસ્મા તં કાલેન કતં વિય કત્વા વુત્તં ''**નેસં આયુ...પે॰... ખાદતીતિ વુચ્ચતી**''તિ.

અભિઞ્ઞાયાતિ કુસલાદિભેદં ખન્ધાદિભેદઞ્ચ દેસેતબ્બં ધમ્મં, વેનેય્યાનઞ્ચ આસયાનુસયચરિયાવિમુત્તિઆદિભેદં, તસ્સ ચ નેસં દેસેતબ્બપ્પકારં યાથાવતો અભિજાનિત્વા. **ધમ્મં દેસેમી**તિ દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકનિબ્બાનહિતાવહં સદ્ધમ્મં કથયામિ. **નો અનભિઞ્ઞાયા**તિ યથા બાહિરકા અસમ્માસમ્બુદ્ધત્તા વુત્તવિધિં અજાનન્તાયં કિઞ્ચિ તક્કપરિયાહતં વીમંસાનુચરિતં સયંપટિભાનં કથેન્તિ, એવં ન દેસેમીતિ અત્થો. **સનિદાન**ન્તિ સકારણં, વેનેય્યાનં અજ્ઝાસયવસેન વા પુચ્છાય વા અટ્ઠુપ્પત્તિયા વા સનિમિત્તં હેતુઉદાહરણસહિતઞ્ચાતિ અત્થો. **સપ્પાટિહારિય**ન્તિ સનિસ્સરણં સપ્પટિહરણં, પચ્ચનીકપટિહરણેન સપ્પાટિહારિયમેવ કત્વા દેસેમીતિ અત્થો. અપરે પન ''યથારહં ઇદ્ધિઆદેસનાનુસાસનિપાટિહારિયસહિત''ન્તિ વદન્તિ, અનુસાસનિપાટિહારિયહિતા પન દેસના નત્થીતિ. હિતૂપદેસના **ઓવાદો**, સા એવ **અનુસાસની**. અનોતિણ્ણવત્થુવિસયો વા **ઓવાદો**, ઓતિણ્ણવત્થુવિસયા **અનુસાસની**. પઠમૂપદેસો વા **ઓવાદો**, ઇતરા **અનુસાસની**. **અલઞ્ચ પના**તિ યુત્તમેવ. **નિટ્ઠમગમાસી**તિ અત્થસિદ્ધિં ગતા.

તથાગતવારઅટ્ઠમનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અયં તાવેત્થ અટ્ઠકથાય લીનત્થવણ્ણના.

નેત્તિનયવણ્ણના

ઇદાનિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧૪૯; સં॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.નેત્તિનયવણ્ણના; અ॰ નિ॰ ટી॰ નેત્તિનયવણ્ણના) પકરણનયેન પાળિયા અત્થવણ્ણનં કરિસ્સામ. સા પનાયં અત્થવણ્ણના યસ્મા દેસનાય સમુટ્ઠાનપયોજનભાજનેસુ પિણ્ડત્થેસુ ચ નિદ્ધારિતેસુ સુતરા હોતિ સુવિઞ્ઞેય્યા ચ, તસ્મા સુત્તદેસનાય સમુટ્ઠાનાદીનિ પઠમં નિદ્ધારયિસ્સામ. તત્થ **સમુટ્ઠાનં** તાવ પરિયત્તિં નિસ્સાય માનુપ્પાદો, **પયોજનં**માનમદ્દનં. વુત્તઞ્હિ અટ્ઠકથાયં ''સુતપરિયત્તિં…પે॰… આરભી''તિ. અપિચ વેનેય્યાનં પથવીઆદિભૂતાદિભેદભિન્ને સક્કાયે પુથુજ્જનસ્સ સેક્ખાદિઅરિયસ્સ ચ સદ્ધિં હેતુના મઞ્ઞનામઞ્ઞનવસેન પવત્તિવિભાગાનવબોધો **સમુટ્ઠાનં**, યથાવુત્તવિભાગાવબોધો **પયોજનં**, વેનેય્યાનઞ્હિ વુત્તપ્પકારે વિસયે યથાવુત્તાનં પુગ્ગલાનં સદ્ધિં હેતુના મઞ્ઞનામઞ્ઞનવસેન પવત્તિવિભાગાવબોધો **પયોજનં**.

અપિચ **સમુટ્ઠાનં** નામ દેસનાનિદાનં. તં સાધારણં અસાધારણન્તિ દુવિધં. તત્થ સાધારણમ્પિ અજ્ઝત્તિકબાહિરભેદતો દુવિધં. તત્થ **સાધારણં અજ્ઝત્તિકસમુટ્ઠાનં** નામ લોકનાથસ્સ મહાકરુણા. તાય હિ સમુસ્સાહિતસ્સ ભગવતો વેનેય્યાનં ધમ્મદેસનાય ચિત્તં ઉદપાદિ. તં સન્ધાય વુત્તં ''સત્તેસુ ચ કારુઞ્ઞતં પટિચ્ચ બુદ્ધચક્ખુના લોકં વોલોકેસી''તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૩; સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૨; મહાવ॰ ૯). એત્થ ચ હેતાવત્થાયપિ મહાકરુણાય સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો યાવદેવ સંસારમહોઘતો સદ્ધમ્મદેસનાહત્થદાનેહિ સત્તસન્તારણત્થં તદુપ્પત્તિતો. યથા ચ મહાકરુણા, એવં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં દસબલઞાણાદીનિ ચ દેસનાય અબ્ભન્તરસમુટ્ઠાનભાવે વત્તબ્બાનિ. સબ્બમ્પિ હિ ઞેય્યધમ્મં, તેસં દેસેતબ્બપ્પકારં, સત્તાનઞ્ચ આસયાનુસયાદિં યાથાવતો જાનન્તો ભગવા ઠાનાટ્ઠાનાદીસુ કોસલ્લેન વેનેય્યજ્ઝાસયાનુરૂપં વિચિત્તનયદેસનં પવત્તેસીતિ. **બાહિરં** પન **સાધારણં સમુટ્ઠાનં** દસસહસ્સબ્રહ્મપરિવારિતસ્સ સહમ્પતિમહાબ્રહ્મુનો અજ્ઝેસનં. તદજ્ઝેસનુત્તરકાલઞ્હિ ધમ્મગમ્ભીરતાપચ્ચવેક્ખણાજનિતં અપ્પોસ્સુક્કતં પટિપ્પસ્સમ્ભેત્વા ધમ્મસ્સામી ધમ્મદેસનાય ઉસ્સાહજાતો અહોસિ. અસાધારણમ્પિ અબ્ભન્તરબાહિરભેદતો દુવિધમેવ. તત્થ **અબ્ભન્તરં** યાય મહાકરુણાય યેન ચ દેસનાઞાણેન ઇદં સુત્તં પવત્તિતં, તદુભયં વેદિતબ્બં. **બાહિરં** પન પઞ્ચસતાનં બ્રાહ્મણજાતિકાનં ભિક્ખૂનં પરિયત્તિં નિસ્સાય માનુપ્પાદનં, વુત્તમેવ તં **અટ્ઠકથાયં**.

પયોજનમ્પિ સાધારણં અસાધારણન્તિ દુવિધં. તત્થ **સાધારણં** અનુક્કમેન યાવ અનુપાદાપરિનિબ્બાનં વિમુત્તિરસત્તા ભગવતો દેસનાય. તેનેવાહ ''એતદત્થા તથા, એતદત્થા મન્તના''તિઆદિ (પરિ॰ ૩૬૬). એતેનેવ ચ સંસારચક્કનિવત્તિ સદ્ધમ્મચક્કપ્પવત્તિ સસ્સતાદિમિચ્છાવાદનિરાકરણં સમ્માવાદપુરેક્ખારો અકુસલમૂલસમૂહનનં કુસલમૂલસંરોપનં અપાયદ્વારપિદહનં સગ્ગમોક્ખદ્વારવિવરણં પરિયુટ્ઠાનવૂપસમનં અનુસયસમુગ્ઘાતનં ''મુત્તો મોચેસ્સામી''તિ (ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૧૮; ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ ૩૮) પુરિમપટિઞ્ઞાઅવિસંવાદનં તપ્પટિપક્ખમારમનોરથવિસંવાદનં તિત્થિયધમ્મનિમ્મથનં બુદ્ધધમ્મપતિટ્ઠાપનન્તિ એવમાદીનમ્પિ પયોજનાનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. **અસાધારણં** પન તેસં ભિક્ખૂનં માનમદ્દનં. વુત્તઞ્ચેતં **અટ્ઠકથાયં** (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧) ''દેસનાકુસલો ભગવા માનભઞ્જનત્થં 'સબ્બધમ્મમૂલપરિયાય'ન્તિ દેસનં આરભી''તિ. ઉભયમ્પેતં બાહિયમેવ. સચે પન વેનેય્યસન્તાનગતમ્પિ દેસનાબલસિદ્ધિસઙ્ખાતં પયોજનં અધિપ્પાયસમિજ્ઝનભાવતો યથાધિપ્પેતત્થસિદ્ધિયા યથાકારુણિકસ્સ ભગવતોપિ પયોજનમેવાતિ ગણ્હેય્ય, ઇમિના પરિયાયેનસ્સ અબ્ભન્તરતાપિ વેદિતબ્બા.

અપિચ વેનેય્યાનં પથવીઆદિભૂતાદિવિભાગભિન્ને સક્કાયે પુથુજ્જનસ્સ સેક્ખાદિઅરિયસ્સ ચ સદ્ધિં હેતુના મઞ્ઞનામઞ્ઞનવસેન પવત્તિવિભાગાનવબોધો સમુટ્ઠાનં, ઇમસ્સ સુત્તસ્સ યથાવુત્તવિભાગાવબોધો પયોજનન્તિ વુત્તોવાયમત્થો. વેનેય્યાનઞ્હિ વુત્તપ્પકારે વિસયે યથાવુત્તાનં પુગ્ગલાનં સદ્ધિં હેતુના મઞ્ઞનામઞ્ઞનાનં વસેન પવત્તિવિભાગાવબોધો ઇમં દેસનં પયોજેતિ ''તન્નિપ્ફાદનપરાયં દેસના''તિ કત્વા. યઞ્હિ દેસનાય સાધેતબ્બં ફલં, તં આકઙ્ખિતબ્બત્તા દેસકં દેસનાય પયોજેતીતિ પયોજનન્તિ વુચ્ચતિ. તથા વેનેય્યાનં સબ્બસો એકદેસતો ચ મઞ્ઞનાનં અપ્પહાનં, તત્થ ચ આદીનવાદસ્સનં, નિરઙ્કુસાનં મઞ્ઞનાનં અનેકાકારવોહારસ્સ સક્કાયે પવત્તિવિસેસસ્સ અજાનનં, તત્થ ચ પહીનમઞ્ઞનાનં પટિપત્તિયા અજાનનં, તણ્હામુખેન પચ્ચયાકારસ્સ ચ અનવબોધોતિ એવમાદીનિ ચ પયોજનાનિ ઇધ વેદિતબ્બાનિ.

ભૂમિત્તયપરિયાપન્નેસુ અસઙ્ખાતધમ્મવિપ્પકતપરિઞ્ઞાદિકિચ્ચસઙ્ખાતધમ્માનં સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ ચ પટિપત્તિં અજાનન્તા અસદ્ધમ્મસ્સવનધારણપરિચયમનસિકારપરા સદ્ધમ્મસ્સવન-ધારણપરિચયપટિવેધવિમુખા ચ વેનેય્યા ઇમિસ્સા દેસનાય **ભાજનં**. **પિણ્ડત્થા** પન ''અસ્સુતવા''તિઆદિના અયોનિસોમનસિકારબહુલીકારો અકુસલમૂલ-સમાયોગો ઓલીયનાતિધાવનાપરિગ્ગહો ઉપાયવિનિબદ્ધાનુબ્રૂહના મિચ્છાભિનિવેસસમન્નાગમો અવિજ્જાતણ્હા-પરિસુદ્ધિ વટ્ટત્તયાનુપરમો આસવોઘયોગગન્થાગતિતણ્હુપ્પાદુપાદાનાવિયોગો ચેતોખિલ-ચેતોવિનિબદ્ધઅભિનન્દન-નીવરણસઙ્ગાનતિક્કમો વિવાદમૂલાપરિચ્ચાગો અનુસયાનુપચ્છેદો મિચ્છત્તાનતિવત્તનં તણ્હામૂલધમ્મસન્નિસ્સયતા અકુસલકમ્મપથાનુયોગો સબ્બકિલેસ-પરિળાહસારદ્ધકાયચિત્તતાતિ એવમાદયો દીપિતા હોન્તિ. ''પથવિં પથવિતો સઞ્ઞાનાતી''તિઆદિના તણ્હાવિચરિતનિદ્દેસો માનજપ્પના વિપરિયેસાભિનિવેસો સંકિલેસો સક્કાયપરિગ્ગહો બાલલક્ખણાપદેસો વટ્ટત્તયવિભાવનાનુયોગો બહુકારપટિપક્ખદીપના તિવિધનિસ્સયસંસૂચના આસવક્ખયકથનન્તિ એવમાદયો દીપિતા હોન્તિ.

સોળસહારવણ્ણના

૧. દેસનાહારવણ્ણના

તત્થ યે ઉપાદાનક્ખન્ધધમ્મે ઉપાદાય પથવીઆદિભૂતાદિભેદા પઞ્ઞત્તિ, તે પઞ્ઞત્તિપટિપાદનભાવેન જાતિજરામરણવિસેસનદુક્ખપરિયાયેન ચ વુત્તા તણ્હાવજ્જા તેભૂમકધમ્મા **દુક્ખસચ્ચં**. મઞ્ઞનાભિનન્દનનન્દીપરિયાયેહિ વુત્તા તણ્હા **સમુદયસચ્ચં**. અયં તાવ સુત્તન્તનયો. અભિધમ્મનયે પન યથાવુત્તતણ્હાય સદ્ધિં ''અસ્સુતવા''તિઆદિના દીપિતા અવિજ્જાદયો, મઞ્ઞનાપરિયાયેન ગહિતા માનદિટ્ઠિયો, ભવપદેન ગહિતો કમ્મભવો ચાતિ સબ્બેપિ કિલેસાભિસઙ્ખારા **સમુદયસચ્ચં**. ઉભિન્નં અપ્પવત્તિ **નિરોધસચ્ચં**. અરિયધમ્મગ્ગહણેન, પરિઞ્ઞાભિક્ખુસેક્ખાભિઞ્ઞાગહણેહિ, રાગાદિખયવચનેહિ, સમ્માસમ્બોધિગહણેન ચ **મગ્ગસચ્ચં**. કેચિ પન તણ્હાક્ખયાદિવચનેહિ નિરોધસચ્ચં ઉદ્ધરન્તિ, તં **અટ્ઠકથાય** વિરુજ્ઝતિ તત્થ તણ્હાક્ખયાદીનં મગ્ગકિચ્ચભાવસ્સ ઉદ્ધટત્તા.

તત્થ સમુદયેન **અસ્સાદો**, દુક્ખેન **આદીનવો**, મગ્ગનિરોધેહિ **નિસ્સરણં**, તેસં ભિક્ખૂનં માનભઞ્જનં **ફલં**, તથા ''યથાવુત્તવિભાગાવબોધો''તિઆદિના વુત્તં **પયોજનઞ્ચ**. તસ્સ નિપ્ફત્તિકારણત્તા દેસનાય વિચિત્તતા ચતુન્નં પુગ્ગલાનં યાથાવતો સભાવૂપધારણઞ્ચ **ઉપાયો** , પથવીઆદીસુ પુથુજ્જનાદીનં પવત્તિદસ્સનાપદેસેન

પથવીઆદયો એકન્તતો પરિજાનિતબ્બા, મઞ્ઞના ચ પહાતબ્બાતિ અયમેત્થ ભગવતો **આણત્તી**તિ. અયં **દેસનાહારો**.

૨. વિચયહારવણ્ણના

મઞ્ઞનાનં સક્કાયસ્સ અવિસેસહેતુભાવતો, કસ્સચિપિ તત્થ અસેસિતબ્બતો ચ સબ્બગહણં, સભાવધારણતો નિસ્સત્તનિજ્જીવતો ચ ધમ્મગ્ગહણં, પતિટ્ઠાભાવતો આવેણિકહેતુભાવતો ચ મૂલગ્ગહણં, કારણભાવતો દેસનત્થસમ્ભવતો ચ પરિયાયગ્ગહણં, સમ્મુખભાવતો સમ્પદાનત્થસમ્ભવતો ચ ''વો''તિ વચનં, તથારૂપગુણયોગતો અભિમુખીકરણતો ચ ''ભિક્ખવે''તિ આલપનં. દેસેતું સમત્થભાવતો તેસં સતુપ્પાદનત્થઞ્ચ ''દેસેસ્સામી''તિ પટિજાનનં, દેસેતબ્બતાય પટિઞ્ઞાતભાવતો, યથાપટિઞ્ઞઞ્ચ દેસનતો ''ત''ન્તિ પચ્ચામસનં, સોતબ્બભાવતો, સવનત્થસ્સ ચ એકન્તેન નિપ્ફાદનતો ''સુણાથા''તિ વુત્તં. સક્કાતબ્બતો, સક્કચ્ચકિરિયાય એવ ચ તદત્થસિદ્ધિતો ''સાધુક''ન્તિ વુત્તં. ધમ્મસ્સ મનસિકરણીયતો તદધીનત્તા ચ સબ્બસમ્પત્તીનં ''મનસિ કરોથા''તિ વુત્તં યથાપરિઞ્ઞાતાય દેસનાય પરિબ્યત્તભાવતો વિત્થારત્થસમ્ભવતો ચ ''ભાસિસ્સામી''તિ વુત્તં. ભગવતો સદેવકેન લોકેન સિરસા સમ્પટિચ્છિતબ્બવચનત્તા, તસ્સ ચ યથાધિપ્પેતત્થસાધનતો ''એવ''ન્તિ વુત્તં. સત્થુ ઉત્તમગારવટ્ઠાનભાવતો, તત્થ ચ ગારવસ્સ ઉળારપુઞ્ઞભાવતો ''ભન્તે''તિ વુત્તં. ભિક્ખૂનં તથાકિરિયાય નિચ્છિતભાવતો વચનાલઙ્કારતો ચ ''ખો''તિ વુત્તં. સવનસ્સ પટિજાનિતબ્બતો, તથા તેહિ પટિપન્નત્તા ચ ''પચ્ચસ્સોસુ''ન્તિ વુત્તં પચ્ચક્ખભાવતો, સકલસ્સપિ એકજ્ઝં કરણતો ''એત''ન્તિ વુત્તં.

વુચ્ચમાનસ્સ પુગ્ગલસ્સ લોકપરિયાપન્નત્તા લોકાધારત્તા ચ લોકં ઉપાદાય ''ઇધા''તિ વુત્તં. પટિવેધબાહુસચ્ચાભાવતો પરિયત્તિબાહુસચ્ચાભાવતો ચ ''અસ્સુતવા''તિ વુત્તં. પુથૂસુ, પુથુ વા જનભાવતો ''પુથુજ્જનો''તિ વુત્તં. અનરિયધમ્મવિરહતો અરિયધમ્મસમન્નાગમતો ચ ''અરિયાન''ન્તિ વુત્તં. અરિયભાવકરાય પટિપત્તિયા અભાવતો, તત્થ કોસલ્લદમથાભાવતો ''અરિયાનં અદસ્સાવી''તિઆદિ વુત્તં. અસન્તધમ્મસ્સવનતો સન્તધમ્મસમન્નાગમતો સબ્ભિ પાસંસિયતો ચ ''સપ્પુરિસાન''ન્તિ વુત્તં. સપ્પુરિસભાવકરાય પટિપત્તિયા અભાવતો, તત્થ ચ કોસલ્લદમથાભાવતો ''સપ્પુરિસાનં અદસ્સાવી''તિઆદિ વુત્તં. પથવીવત્થુકાનં મઞ્ઞનાનં, ઉપરિ વુચ્ચમાનાનઞ્ચમઞ્ઞનાનં મૂલકત્તા પપઞ્ચસઞ્ઞાનં ''પથવિં પથવિતો સઞ્જાનાતી''તિ વુત્તં. અન્ધપુથુજ્જનસ્સ અહંકાર-મમંકારાનં કત્થચિપિ અપ્પહીનત્તા ''પથવિં મઞ્ઞતી''તિઆદિ વુત્તં.

પુબ્બે અગ્ગહિતત્તા, સામઞ્ઞતો ચ ગય્હમાનત્તા, પુગ્ગલસ્સ પથવીઆદિઆરમ્મણસભાગતાય લબ્ભમાનત્તા ચ ''યોપી''તિ વુત્તં. ''યો''તિ અનિયમેન ગહિતસ્સ નિયમેતબ્બતો પટિનિદ્દિસિતબ્બતો ચ; ''સો''તિ વુત્તં સાતિસયં સંસારે ભયસ્સ ઇક્ખનતો કિલેસભેદનસમ્ભવતો ચ ''ભિક્ખૂ''તિ વુત્તં. સિક્ખાહિ સમન્નાગમતો સેક્ખધમ્મપટિલાભતો ચ ''સેક્ખો''તિ વુત્તં. મનસા લદ્ધબ્બસ્સ અરહત્તસ્સ અનધિગતત્તા અધિગમનીયતો ચ ''અપ્પત્તમાનસો''તિ વુત્તં. અપરેન અનુત્તરણીયતો, પરં અનુચ્છવિકભાવેન ઉત્તરિત્વા ઠિતત્તા ચ ''અનુત્તર''ન્તિ વુત્તં. યોગેન ભાવનાય કામયોગાદિતો ચ ખેમં સિવં અનુપદ્દવન્તિ ''યોગક્ખેમ''ન્તિ વુત્તં. છન્દપ્પવત્તિયા ઉસ્સુક્કાપત્તિયા ચ ''પત્થયમાનો''તિ વુત્તં. તદત્થસ્સ સબ્બસો સબ્બઇરિયાપથવિહારસ્સ સમથવિપસ્સનાવિહારસ્સ દિબ્બવિહારસ્સ ચ વસેન ''વિહરતી''તિ વુત્તં. સેક્ખસ્સ સબ્બસો અભિઞ્ઞેય્યભાવઞ્ચેવ પરિઞ્ઞેય્યભાવઞ્ચ ઞાણેન અભિભવિત્વા જાનનતો ''અભિજાનાતી''તિ વુત્તં. સેક્ખસ્સ સબ્બસો અપ્પહીનમઞ્ઞનતાય અભાવતો ''મા મઞ્ઞી''તિ વુત્તં. સેસં વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બં. ઇમિના નયેન ઇતો પરં સબ્બપદેસુ વિનિચ્છયો કાતબ્બો.

સક્કા હિ **અટ્ઠકથં** તસ્સા **લીનત્થવણ્ણનઞ્ચ** અનુગન્ત્વા અયમત્થો વિઞ્ઞૂહિ વિભાવેતુન્તિ અતિવિત્થારભયેન ન વિત્થારયિમ્હ. ઇતિ અનુપદવિચયતો **વિચયો હારો**.

૩. યુત્તિહારવણ્ણના

સક્કાયસ્સ સબ્બમઞ્ઞનાનં મૂલભાવો યુજ્જતિ પરિકપ્પમત્તકત્તા લોકવિચિત્તસ્સ. બ્યાહુસચ્ચદ્વયરહિતસ્સ અન્ધપુથુજ્જનભાવો યુજ્જતિ પુથુકિલેસાભિસઙ્ખારજનનાદિસભાવત્તા. યથાવુત્તપુથુજ્જનસ્સ વા વુત્તપ્પકારબાહુસચ્ચાભાવો યુજ્જતિ તસ્મિં સતિ સબ્ભાવતો. તત્થ અસ્સુતવતો પુથુજ્જનસ્સ અરિયાનં સપ્પુરિસાનઞ્ચ અદસ્સાવિતાદિ યુજ્જતિ અરિયકરધમ્માનં અરિયભાવસ્સ ચ તેન અદિટ્ઠત્તા અપ્પટિપન્નત્તા ચ તથા તસ્સ પથવિયા ‘‘અહં પથવી, મમ પથવી, પરો પથવી’’તિ સઞ્જાનનં યુજ્જતિ અહંકારમમંકારાનં સબ્બેન સબ્બં અપ્પહીનત્તા. તથા સઞ્જાનતો ચસ્સ પથવિં કમ્માદિકરણાદિવસેન ગહેત્વા નાનપ્પકારતો મઞ્ઞનાપવત્તિ યુજ્જતિ સઞ્ઞાનિદાનત્તા પપઞ્ચસઙ્ખાનં. યો મઞ્ઞતિ, તસ્સ અપરિઞ્ઞાતવત્થુકતા યુજ્જતિ પરિઞ્ઞાય વિના મઞ્ઞનાપહાનાભાવતો. ‘‘આપં આપતો સઞ્જાનાતી’’તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. અપરિયોસિતસિક્ખસ્સ અપ્પત્તમાનસતા યુજ્જતિ કતકિચ્ચતાભાવતો. સેક્ખસ્સ સતો યોગક્ખેમપત્થના યુજ્જતિ તદધિમુત્તભાવતો. તથા તસ્સ પથવિયા અભિજાનના યુજ્જતિ પરિઞ્ઞાપહાનેસુ મત્તસો કારિભાવતો. તતો એવ ચસ્સ ‘‘મા મઞ્ઞી’’તિ વત્તબ્બતા યુજ્જતિ વત્થુપરિઞ્ઞાય વિય મઞ્ઞનાપહાનસ્સપિ વિપ્પકતભાવતો. સેક્ખસ્સ પથવિયા પરિઞ્ઞેય્યતા યુજ્જતિ પરિઞ્ઞાતું સક્કુણેય્યત્તા સબ્બસો અપરિઞ્ઞાતત્તા ચ. ‘‘આપં આપતો’’તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. અરહત્તાદિયુત્તસ્સ પથવિયાદીનં અભિજાનના મઞ્ઞનાભાવો ચ યુજ્જતિ સઙ્ખાતધમ્મત્તા, સબ્બસો કિલેસાનં પહીનત્તા, તતો એવ ચસ્સ વીતરાગાદિભાવો તતો સમ્મદેવ ચ પટિચ્ચસમુપ્પાદસ્સ પટિવિદ્ધતાતિ. અયં **યુત્તિહારો**.

૪. પદટ્ઠાનહારવણ્ણના

કિસ્સોપિ મઞ્ઞના સક્કાયસ્સ પદટ્ઠાનં, મઞ્ઞનાનં અયોનિસોમનસિકારો પદટ્ઠાનં, સુતદ્વયવિરહો અન્ધપુથુજ્જનભાવસ્સ પદટ્ઠાનં, સો અરિયાનં અદસ્સાવિતાય પદટ્ઠાનં, સા અરિયધમ્મસ્સ અકોવિદતાય પદટ્ઠાનં, સા અરિયધમ્મે અવિનીતતાય પદટ્ઠાનં. ‘‘સપ્પુરિસાનં અદસ્સાવી’’તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. સઞ્ઞાવિપલ્લાસો મઞ્ઞનાનં પદટ્ઠાનં. સઞ્ઞાનિદાના હિ પપઞ્ચસઙ્ખાતિ. મઞ્ઞનાસુ ચ તણ્હામઞ્ઞના ઇતરમઞ્ઞનાનં પદટ્ઠાનં ‘‘તણ્હાગતાનં પરિતસ્સિતવિપ્ફન્દિત’’ન્તિ, (દી॰ નિ॰ ૧.૧૦૫-૧૦૯) ‘‘તણ્હાપચ્ચયા ઉપાદાન’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૬; મહાવ॰ ૧) ચ વચનતો, તણ્હાગતસ્સેવ ચ ‘‘સેય્યોહમસ્મિ’’ન્તિઆદિના માનજપ્પનાસબ્ભાવતા. સબ્બાપિ વા મઞ્ઞના સબ્બાસં મઞ્ઞનાનં પદટ્ઠાનં . ‘‘ઉપાદાનપચ્ચયા તણ્હા’’તિ હિ વચનતો દિટ્ઠિપિ તણ્હાય પદટ્ઠાનં. ‘‘અહમસ્મિ બ્રહ્મા મહાબ્રહ્મા’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૪૨; ૩.૩૯) આદિવચનતો માનોપિ દિટ્ઠિયા પદટ્ઠાનં. તથા ‘‘અસ્મીતિ સતિ ઇત્થંસ્મીતિ હોતિ, એવંસ્મીતિ હોતિ, અઞ્ઞથાસ્મીતિ હોતી’’તિઆદિવચનતો માનસ્સપિ તણ્હાય પદટ્ઠાનતા લબ્ભતેવ. સેક્ખા ધમ્મા સપ્પદેસતો મઞ્ઞનાપહાનસ્સ પદટ્ઠાનં. અસેક્ખા નિપ્પદેસતો મઞ્ઞનાપહાનસ્સ પદટ્ઠાનં. કમ્મભવો ચ જાતિયા પદટ્ઠાનં. જાતિ જરામરણસ્સ પદટ્ઠાનં. પચ્ચયાકારસ્સ યથાભૂતાવબોધો સમ્માસમ્બોધિયા પદટ્ઠાનન્તિ. અયં **પદટ્ઠાનો હારો**.

૫. લક્ખણહારવણ્ણના

‘‘સબ્બધમ્મમૂલપરિયાય’’ન્તિ એત્થ મૂલગ્ગહણેન મૂલપરિયાયગ્ગહણેન વા યથા તણ્હામાનદિટ્ઠિયો ગય્હન્તિ, એવં દોસમોહાદીનમ્પિ સક્કાયમૂલધમ્માનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો સક્કાયસ્સ મૂલભાવેન એકલક્ખણત્તા. ‘‘અસ્સુતવા’’તિ ઇમિના યથા તસ્સ પુગ્ગલસ્સ પરિયત્તિપટિવેધસદ્ધમ્માનં અભાવો ગય્હતિ, એવં પટિપત્તિસદ્ધમ્મસ્સપિ અભાવો ગય્હતિ સદ્ધમ્મભાવેન એકલક્ખણત્તા. અરિયાનં અદસ્સનકામતાદિલક્ખણા. ‘‘અરિયધમ્મસ્સ અકોવિદો’’તિ ઇમિના અરિયધમ્માધિગમસ્સ વિબન્ધભૂતં અઞ્ઞાણં. ‘‘અરિયધમ્મે અવિનીતો’’તિ ઇમિના અરિયવિનયાભાવો. સો પનત્થતો અરિયવિનયે અપ્પટિપત્તિ એવ વાતિ તીહિપિ પદેહિ યથાવુત્તવિસયા મિચ્છાદિટ્ઠિ વિચિકિચ્છા ચ ગહિતાવ હોન્તિ. તગ્ગહણેન ચ સબ્બેપિ અકુસલા ધમ્મા સઙ્ગહિતાવ હોન્તિ સંકિલેસલક્ખણેન એકલક્ખણત્તા. ‘‘સપ્પુરિસાનં અદસ્સાવી’’તિ એત્થાપિ એસેવ નયો.

‘‘પથવિં પથવિતો સઞ્જાનાતી’’તિ ઇદં દિટ્ઠિમઞ્ઞનાદીનં સઞ્ઞાય કારણભાવદસ્સનં. તત્થ યથા સઞ્ઞા, એવં વિતક્કફસ્સાવિજ્જાઅયોનિસોમનસિકારાદયોપિ તાસં કારણન્તિ અત્થતો તેસમ્પેત્થ સઙ્ગહો વુત્તો હોતિ મઞ્ઞનાનં કારણભાવેન એકલક્ખણત્તા. ‘‘મઞ્ઞતી’’તિ ઇમિના મઞ્ઞનાકિચ્ચેન તણ્હામાનદિટ્ઠિયો ગહિતા તાસં કિલેસસભાવત્તા. તગ્ગહણેનેવ વિચિકિચ્છાદિનમ્પિ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો કિલેસલક્ખણેન એકલક્ખણત્તા. તથા તણ્હાય હેતુસભાવત્તા તગ્ગહણેનેવ અવસિટ્ઠાકુસલહેતૂનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો હેતુલક્ખણેન એકલક્ખણત્તા. તથા તણ્હાદિટ્ઠીનં આસવાદિસભાવત્તા તગ્ગહણેનેવ અવસિટ્ઠાસવોઘયોગગન્થનીવરણાદીનમ્પિ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો આસવાદિસભાવત્તા એકલક્ખણત્તા. તથા ‘‘પથવિં મઞ્ઞતી’’તિઆદિના પથવીઆદીનં રૂપસભાવત્તા તબ્બિસયાનઞ્ચ મઞ્ઞનાનં રૂપવિસયત્તા તગ્ગહણેનેવ સકલરૂપક્ખન્ધવિસયાપિ મઞ્ઞના દસ્સિતા હોન્તિ રૂપવિસયલક્ખણેન આસં એકલક્ખણત્તા. એવં ચક્ખાયતનાદિવિસયાપિ મઞ્ઞના નિદ્ધારેતબ્બા. ‘‘અપરિઞ્ઞાત’’ન્તિ પરિઞ્ઞાપટિક્ખેપેન તપ્પટિબદ્ધકિલેસાનં પહાનપટિક્ખેપોતિ દટ્ઠબ્બો મગ્ગકિચ્ચભાવેન પરિઞ્ઞાપહાનાનં એકલક્ખણત્તા. ઇમિના નયેન સેસેસુપિ યથારહં એકલક્ખણા નિદ્ધારેતબ્બાતિ. અયં **લક્ખણો હારો**.

૬. ચતુબ્યૂહહારવણ્ણના

પથવીઆદીસુ વત્થૂસુ બ્યઞ્જનચ્છાયાય અત્થં ગહેત્વા ધમ્મગમ્ભીરતં અસલ્લક્ખેત્વા અસદ્ધમ્મસ્સવનાદિના વઞ્ચિતા હુત્વા સદ્ધમ્મસ્સવનધારણપરિચયમનસિકારવિમુખા પથવીઆદીસુ વત્થૂસુ પુથુજ્જનસેક્ખાસેક્ખતથાગતાનં પટિપત્તિવિસેસં અજાનન્તા ચ વેનેય્યા ઇમિસ્સા દેસનાય **નિદાનં**. તે ‘‘કથં નુ ખો યથાવુત્તદોસવિનિમુત્તા યથાવુત્તઞ્ચ વિસેસં જાનન્તા સમ્માપટિપત્તિયા ઉભયહિતપરાયણા સવેય્યુ’’ન્તિ અયમેત્થ ભગવતો **અધિપ્પાયો**. પદનિબ્બચનં **નિરુત્તં**, તં ‘‘એવ’’ન્તિઆદિનિદાનપદાનં, ‘‘સબ્બધમ્મમૂલપરિયાય’’ન્તિઆદિપાળિપદાનઞ્ચ **અટ્ઠકથાયં**, તસ્સા **લીનત્થવણ્ણનાય**ઞ્ચેવ વુત્તનયેન સુવિઞ્ઞેય્યત્તા અતિવિત્થારભયેન ન વિત્થારયિમ્હ.

પદપદત્થદેસનાનિક્ખેપસુત્તસન્ધિવસેન પઞ્ચવિધા સન્ધિ. તત્થ પદસ્સ પદન્તરેન સમ્બન્ધો **પદસન્ધિ**, તથા પદત્થસ્સ પદત્થન્તરેન સમ્બન્ધો **પદત્થસન્ધિ**, યો ‘‘કિરિયાકારકસમ્બન્ધો’’તિ વુચ્ચતિ. નાનાનુસન્ધિકસ્સ સુત્તસ્સ તંતંઅનુસન્ધીહિ સમ્બન્ધો, એકાનુસન્ધિકસ્સ પન પુબ્બાપરસમ્બન્ધો **દેસનાસન્ધિ**. યા **અટ્ઠકથાયં** ‘‘પુચ્છાનુસન્ધિ અજ્ઝાસયાનુસન્ધિ યથાનુસન્ધી’’તિ તિધા વિભત્તા. અજ્ઝાસયો ચેત્થ અત્તજ્ઝાસયો પરજ્ઝાસયોતિ દ્વિધા વેદિતબ્બો. યં પનેત્થ વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા નિદાનવણ્ણનાયં વુત્તમેવ. **નિક્ખેપસન્ધિ** ચતુન્નં સુત્તનિક્ખેપાનં વસેન વેદિતબ્બો. **સુત્તસન્ધિ** ઇધ પઠમનિક્ખેપવસેનેવ વેદિતબ્બો. કસ્મા પનેત્થ મૂલપરિયાયસુત્તમેવ પઠમં

નિક્ખિત્તન્તિ? નાયમનુયોગો કત્થચિ નપ્પવત્તતિ, અપિચ યસ્મા મઞ્ઞનામૂલકં સક્કાયં, સબ્બમઞ્ઞના ચ તત્થ એવ અનેકભેદભિન્ના પવત્તતિ, ન તસ્સા સવિસયાય લેસમત્તમ્પિ સારં અત્થીતિ પથવીઆદિવિભાગભિન્નેસુ મઞ્ઞનાસુ ચ સાતિસયં નિબ્બેધવિરાગસઞ્જનની ઉપરિ સેક્ખાસેક્ખતથાગતગુણવિભાવની ચ અયં દેસના. સુત્તન્તદેસના ચ વિસેસતો દિટ્ઠિવિનિવેઠનકથા, તસ્મા સનિસ્સયસ્સ દિટ્ઠિગ્ગાહસ્સ આદિતો અસારભાવદીપનં ઉપરિ ચ સબ્બેસં અરિયાનં ગુણવિસેસવિભાવનમિદં સુત્તં પઠમં નિક્ખિત્તં. કિઞ્ચ સક્કાયે મઞ્ઞનામઞ્ઞનામુખેન પવત્તિનિવત્તીસુ આદીનવાનિસંસવિભાવનતો સબ્બેસં પુગ્ગલાનં પટિપત્તિવિભાગતો ચ ઇદમેવ સુત્તં પઠમં નિક્ખિત્તં.

યં પન એકિસ્સા દેસનાય દેસનન્તરેન સદ્ધિં સંસન્દનં, અયમ્પિ દેસનાસન્ધિ, સા એવં વેદિતબ્બા. ‘‘અસ્સુતવા પુથુજ્જનો…પે॰… નિબ્બાનં અભિનન્દતી’’તિ અયં દેસના. ‘‘ઇધ, ભિક્ખવે, અસ્સુતવા પુથુજ્જનો…પે॰… સપ્પુરિસધમ્મે અવિનીતો મનસિકરણીયે ધમ્મે નપ્પજાનાતિ, અમનસિકરણીયે ચ ધમ્મે નપ્પજાનાતિ, સો મનસિકરણીયે ધમ્મે અપ્પજાનન્તો અમનસિકરણીયે ચ ધમ્મે અપ્પજાનન્તો યે ધમ્મા ન મનસિકરણીયા, તે ધમ્મે મનસિ કરોતિ…પે॰… અનુપ્પન્નો વા કામાસવો ઉપ્પજ્જતિ, ઉપ્પન્નો વા કામાસવો પવડ્ઢતિ. અનુપ્પન્નો વા ભવાસવો ઉપ્પજ્જતિ, ઉપ્પન્નો વા ભવાસવો પવડ્ઢતિ, અનુપ્પન્નો વા અવિજ્જાસવો ઉપ્પજ્જતિ, ઉપ્પન્નો વા અવિજ્જાસવો પવડ્ઢતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૭) ઇમાય દેસનાય સંસન્દતિ. તથા ‘‘તસ્સેતં પાટિકઙ્ખં સુભનિમિત્તં મનસિ કરિસ્સતિ, તસ્સ સુભનિમિત્તસ્સ મનસિકારા રાગો ચિત્તં અનુદ્ધંસેસ્સતિ, સો સરાગો સદોસો સમોહો સાઙ્ગણો સંકિલિટ્ઠચિત્તો કાલં કરિસ્સતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૫૯) ઇમાય દેસનાય સંસન્દતિ. તથા ‘‘ચક્ખુઞ્ચાવુસો પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં, તિણ્ણં સઙ્ગતિ ફસ્સો, ફસ્સપચ્ચયા વેદના. યં વેદેતિ તં સઞ્જાનાતિ, યં સઞ્જાનાતિ તં વિતક્કેતિ, યં વિતક્કેતિ તં પપઞ્ચેતિ, યં પપઞ્ચેતિ તતોનિદાનં પુરિસં પપઞ્ચસઞ્ઞાસઙ્ખા સમુદાચરન્તી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૦૪) ઇમાય દેસનાય સંસન્દતિ. તથા ‘‘ઇધ, ભિક્ખવે, અસુતવા પુથુજ્જનો…પે॰… સપ્પુરિસધમ્મે અવિનીતો રૂપં ‘એતં મમ, એસોહમસ્મિ, એસો મે અત્તા’તિ સમનુપસ્સતિ. વેદનં…પે॰…, સઞ્ઞં…પે॰…, સઙ્ખારે…પે॰…, વિઞ્ઞાણં ‘એતં મમ, એસોહમસ્મિ, એસો મે અત્તા’તિ સમનુપસ્સતિ. યમ્પિ તં દિટ્ઠં…પે॰… યમ્પિ તં દિટ્ઠિટ્ઠાનં, સો લોકો સો અત્તા સો પેચ્ચ ભવિસ્સામિ નિચ્ચો ધુવો સસ્સતો અવિપરિણામધમ્મો સસ્સતિસમં તથેવ ઠસ્સામીતિ, તમ્પિ ‘એતં મમ, એસોહમસ્મિ, એસો મે અત્તા’તિ સમનુપસ્સતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૧) ઇમાય દેસનાય સંસન્દતિ.

‘‘યોપિ સો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ…પે॰… નિબ્બાનં માભિનન્દી’’તિ અયં દેસના. ‘‘ઇધ, દેવાનમિન્દ, ભિક્ખુનો સુતં હોતિ ‘સબ્બે ધમ્મા નાલં અભિનિવેસાયા’તિ, એવઞ્ચેતં, દેવાનમિન્દ, ભિક્ખુનો સુતં હોતિ ‘સબ્બે ધમ્મા નાલં અભિનિવેસાયા’તિ, સો સબ્બં ધમ્મં અભિજાનાતિ, સબ્બં ધમ્મં અભિઞ્ઞાય સબ્બં ધમ્મં પરિજાનાતિ, સબ્બં ધમ્મં પરિઞ્ઞાય યં કિઞ્ચિ વેદનં વેદેતિ સુખં વા દુક્ખં વા અદુક્ખમસુખં વા, સો તાસુ વેદનાસુ અનિચ્ચાનુપસ્સી વિહરતિ, વિરાગાનુપસ્સી વિહરતિ, નિરોધાનુપસ્સી વિહરતિ, પટિનિસ્સગ્ગાનુપસ્સી વિહરતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૯૦) ઇમાય દેસનાય સંસન્દતિ. ‘‘યોપિ સો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ અરહં…પે॰… અભિસમ્બુદ્ધોતિ વદામી’’તિ અયં દેસના ‘‘સુતવા ચ ખો, ભિક્ખવે, અરિયસાવકો…પે॰… સપ્પુરિસધમ્મે સુવિનીતો રૂપં ‘નેતં મમ, નેસોહમસ્મિ, ન મેસો અત્તા’તિ સમનુપસ્સતિ, વેદનં…પે॰…, સઞ્ઞં…પે॰…, સઙ્ખારે…પે॰…, વિઞ્ઞાણં ‘નેતં મમ, નેસોહમસ્મિ, ન મેસો અત્તા’તિ સમનુપસ્સતિ. યમ્પિ તં દિટ્ઠં સુતં વિઞ્ઞાતં પત્તં પરિયેસિતં અનુવિચરિતં મનસા, તમ્પિ ‘નેતં મમ, નેસોહમસ્મિ, ન મેસો અત્તા’તિ સમનુપસ્સતિ. યમ્પિ તં દિટ્ઠિટ્ઠાનં, સો લોકો સો અત્તા સો પેચ્ચ ભવિસ્સામિ

'નિચ્ચો ધુવો સસ્સતો અપિ પરિણામધમ્મો સસ્સતિસમં તથેવ ઠસ્સામી'તિ, તમ્પિ 'નેતં મમ, નેસોહમસ્મિ, ન મેસો અત્તા'તિ સમનુપસ્સતિ. સો એવં સમનુપસ્સન્તો ન પરિતસ્સતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૧) એવમાદિદેસનાહિ સંસન્દતીતિ, અયં **ચતુબ્યૂહો હારો**.

૭. આવત્તહારવણ્ણના

''અસ્સુતવા પુથુજ્જનો''તિ ઇમિના યોનિસોમનસિકારપટિક્ખેપમુખેન અયોનિસોમનસિકારપરિગ્ગહો દીપિતો. ''અરિયાનં અદસ્સાવી''તિઆદિના સપ્પુરિસૂપનિસ્સયાદિપટિક્ખેપમુખેન અસપ્પુરિસૂપનિસ્સયાદિપરિગ્ગહો દીપિતો. તેસુ પુરિમનયેન આસયવિપત્તિ કિત્તિતા, દુતિયેન પયોગવિપત્તિ. પુરિમેન ચસ્સ કિલેસવટ્ટં, તઞ્ચ યતો વિપાકવટ્ટન્તિ સકલં સંસારચક્કમાવત્તતિ. ''પથવિં મઞ્ઞતી''તિઆદિના તત્થ તિસ્સો મઞ્ઞના વુત્તા. તાસુ તણ્હામઞ્ઞના ''એતં મમા''તિ તણ્હાગ્ગાહો, માનમઞ્ઞના ''એસોહમસ્મી''તિ માનગ્ગાહો, દિટ્ઠિમઞ્ઞના ''એસો મે અત્તા''તિ દિટ્ઠિગ્ગાહો. તત્થ તણ્હાગ્ગાહેન ''તણ્હં પટિચ્ચપરિયેસના''તિઆદિકા (દી॰ નિ॰ ૨.૧૦૩; દી॰ નિ॰ ૩.૩૫૯; અ॰ નિ॰ ૩.૨૩; વિભ॰ ૯૬૩) નવ તણ્હામૂલકા ધમ્મા આવત્તન્તિ. માનગ્ગાહેન ''સેય્યોહમસ્મી''તિઆદિકા નવ માનવિધા આવત્તન્તિ. દિટ્ઠિગ્ગાહેન ''રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતી''તિઆદિકા (સં॰ નિ॰ ૪.૩૪૫) વીસતિવત્થુકા સક્કાયદિટ્ઠિ આવત્તતિ. તીસુ ચ ગાહેસુ યાય સઞ્ઞાય તણ્હાગ્ગાહસ્સ વિક્ખમ્ભના, સા દુક્ખસઞ્ઞા દુક્ખાનુપસ્સના. યાય સઞ્ઞાય માનગ્ગાહસ્સ વિક્ખમ્ભના, સા અનિચ્ચસઞ્ઞા અનિચ્ચાનુપસ્સના. યાય પન સઞ્ઞાય દિટ્ઠિગ્ગાહસ્સ વિક્ખમ્ભના, સા અનત્તસઞ્ઞા અનત્તાનુપસ્સના. તત્થ પઠમગ્ગાહવિસભાગતો અપ્પણિહિતવિમોક્ખમુખં આવત્તતિ, દુતિયગ્ગાહવિસભાગતો અનિમિત્તવિમોક્ખમુખં આવત્તતિ, તતિયગ્ગાહવિસભાગતો સુઞ્ઞતવિમોક્ખમુખં આવત્તતિ.

સેક્ખગ્ગહણેન અરિયાય સમ્માદિટ્ઠિયા સઙ્ગહો, તતો ચ પરતોઘોસયોનિસોમનસિકારા દીપિતા હોન્તિ. પરતોઘોસેન ચ સુતવા અરિયસાવકોતિ આવત્તતિ, યોનિસોમનસિકારેન નવ યોનિસોમનસિકારમૂલકા ધમ્મા આવત્તન્તિ, ચતુબ્બિધઞ્ચ સમ્પત્તિચક્કં. ''મા મઞ્ઞી''તિ મઞ્ઞનાનં વિપ્પકતપ્પહાનતાગહણેન એકચ્ચાસવપરિક્ખયો દીપિતો હોતિ, તેન ચ સદ્ધાવિમુત્તદિટ્ઠિપ્પત્તકાયસક્ખિભાવા આવત્તન્તિ. ''અરહં ખીણાસવો''તિઆદિના અસેક્ખા સીલક્ખન્ધાદયો દસ્સિતા હોન્તિ, સીલક્ખન્ધાદિપારિપૂરિયા ચ દસ નાથકરણા ધમ્મા આવત્તન્તિ. ''ન મઞ્ઞતી''તિ મઞ્ઞનાપટિક્ખેપેન પઞ્ચસુ ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ ''નેતં મમ, નેસોહમસ્મિ, ન મેસો અત્તા''તિ સમ્માપટિપત્તિ દસ્સિતા, તાય ચ સાતિસયા નિકન્તિપરિયાદાનમાનસમુગ્ઘાટનદિટ્ઠિઉગ્ઘાટનાનિ પકાસિતાનીતિ અપ્પણિહિતાનિમિત્ત-સુઞ્ઞતવિમોક્ખા આવત્તન્તિ.

''તથાગતો''તિઆદિના સબ્બઞ્ઞુગુણા વિભાવિતાતિ તદવિનાભાવતો દસબલ-ચતુવેસારજ્જઅસાધારણઞાણઆવેણિકબુદ્ધધમ્મા આવત્તન્તિ. ''નન્દી દુક્ખસ્સ મૂલ''ન્તિઆદિના સદ્ધિં હેતુના વટ્ટવિવટ્ટં કથિતન્તિ પવત્તિનિવત્તિતદુભયહેતુવિભાવનેન ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ આવત્તન્તિ. ''તણ્હાનં ખયા''તિઆદિના તણ્હપ્પહાનાપદેસેન તદેકટ્ઠભાવતો દિયડ્ઢસ્સ કિલેસસહસ્સસ્સ પહાનં આવત્તતિ. ''સબ્બસો તણ્હાનં ખયા સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધો''તિ ચ વુત્તત્તા ''નન્દી દુક્ખસ્સ મૂલ''ન્તિ, ''ઇતિ વિદિત્વા''તિઆદિના વુત્તસ્સ મઞ્ઞનાભાવહેતુભૂતસ્સ પચ્ચયાકારવેદનસ્સ સાવકેહિ અસાધારણઞાણચારભાવો દસ્સિતો, તેન ચતુવીસતિકોટિસતસહસ્સસમાપત્તિસઞ્ચારિ ભગવતો મહાવજિરઞાણં આવત્તતીતિ. અયં **આવત્તો હારો**.

૮. વિભત્તિહારવણ્ણના

''સબ્બધમ્મમૂલપરિયાય''ન્તિ એત્થ સબ્બધમ્મા નામ તેભૂમકા ધમ્મા સક્કાયસ્સ અધિપ્પેતત્તા. તેસં મઞ્ઞના પદટ્ઠાનં પપઞ્ચસઞ્ઞાનિમિત્તત્તા લોકવિચિત્તસ્સ. તયિમે કુસલા અકુસલા અબ્યાકતાતિ તિવિધા. તેસુ કુસલાનં યોનિસોમનસિકારાદિ પદટ્ઠાનં, અકુસલાનં અયોનિસોમનસિકારાદિ, અબ્યાકતાનં કમ્મભવઆવજ્જનભૂતરૂપાદિ પદટ્ઠાનં. તત્થ કુસલા કામાવચરાદિવસેન ભૂમિતો તિવિધા, તથા અબ્યાકતા ચિત્તુપ્પાદસભાવા, અચિત્તુપ્પાદસભાવા પન કામાવચરાવ તથા અકુસલા. પરિયત્તિપટિપત્તિપટિવેધસુતકિચ્ચાભાવેન તિવિધો અસ્સુતવા. અન્ધકલ્યાણવિભાગેન દુવિધો પુથુજ્જનો. સમ્માસમ્બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધસાવકભેદેન તિવિધા અરિયા. મંસચક્ખુદિબ્બચક્ખુપઞ્ઞાચક્ખૂહિ દસ્સનાભાવેન તિવિધો અદસ્સાવી. મગ્ગફલનિબ્બાનભેદેન તિવિધો, નવવિધો વા અરિયધમ્મો. સવનધારણપરિચયમનસિકારપટિવેધવસેન પઞ્ચવિધા અરિયધમ્મસ્સ કોવિદતા. તદભાવતો અકોવિદો. સંવરપહાનભેદેન દુવિધો, દસવિધો વા અરિયધમ્મવિનયો, તદભાવતો અરિયધમ્મે અવિનીતો. એત્થ પદટ્ઠાનવિભાગો હેટ્ઠા દસ્સિતોયેવ. ''સપ્પુરિસાનં અદસ્સાવી''તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. ''પથવિં મઞ્ઞતી''તિઆદીસુ મઞ્ઞનાવત્થુવિભાગો પાળિયં આગતોવ, તથા અજ્ઝત્તિકબાહિરાદિકો ચ અન્તરવિભાગો.

મઞ્ઞના પન તણ્હામાનદિટ્ઠિવસેન સઙ્ખેપતો તિવિધા, વિત્થારતો પન તણ્હામઞ્ઞના તાવ કામતણ્હાદિવસેન અટ્ઠસતવિધા, તથા ''અસ્મીતિ સતિ ઇત્થંસ્મીતિ હોતી''તિઆદિના. એવં માનમઞ્ઞનાપિ. ''અસ્મીતિ સતિ ઇત્થંસ્મીતિ હોતી''તિઆદિના પપઞ્ચત્તયં ઉદ્દિટ્ઠં નિદ્દિટ્ઠઞ્ચાતિ . એતેન દિટ્ઠિમઞ્ઞનાયપિ અટ્ઠસતવિધતા વુત્તાતિ વેદિતબ્બા. અપિચ સેય્યસ્સ ''સેય્યોહમસ્મી''તિઆદિના માનમઞ્ઞનાય નવવિધતા તદન્તરભેદેન અનેકવિધતા ચ વેદિતબ્બા. અયઞ્ચ અત્થો હીનત્તિકત્થવણ્ણનાય વિભાવેતબ્બો. દિટ્ઠિમઞ્ઞનાય પન **બ્રહ્મજાલે** આગતનયેન દ્વાસટ્ઠિવિધતા તદન્તરભેદેન અનેકવિધતા ચ વેદિતબ્બા. ''અપરિઞ્ઞાત''ન્તિ એત્થ ઞાતપરિઞ્ઞાદિવસેન ચેવ રૂપમુખાદિઅભિનિવેસભેદાદિવસેન ચ પરિઞ્ઞાનં અનેકવિધતા વેદિતબ્બા. તથા અટ્ઠમકાદિવસેન સેક્ખવિભાગો પઞ્ઞાવિમુત્તાદિવસેન અસેક્ખવિભાગો ચ. અયમેત્થ ધમ્મવિભાગો. પદટ્ઠાનવિભાગો ચ ભૂમિવિભાગો ચ વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બાતિ. અયં **વિભત્તિહારો**.

૯. પરિવત્તહારવણ્ણના

''સબ્બધમ્મમૂલપરિયાય''ન્તિ એત્થ ''સબ્બધમ્મા''તિ પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા ગહિતા, તેસં મૂલકારણન્તિ ચ તણ્હામાનદિટ્ઠિયો. તથા અસ્સુતવા પુથુજ્જનો…પે॰… સપ્પુરિસધમ્મે અવિનીતોતિ. યાવકીવઞ્ચ પઞ્ચસુ ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ સુભતો સુખતો નિચ્ચતો અત્તતો સમનુપસ્સનવસેન ''એતં મમ, એસોહમસ્મિ, એસો મે અત્તા''તિ તણ્હામાનદિટ્ઠિગાહા ન સમુચ્છિજ્જન્તિ, તાવ નેસં પબન્ધૂપરમો સુપિનન્તેપિ ન કેનચિ લદ્ધપુબ્બો. યદા પન નેસં અસુભતો દુક્ખતો અનિચ્ચતો અનત્તતો સમનુપસ્સનવસેન ''નેતં મમ, નેસોહમસ્મિ, ન મેસો અત્તા''તિ પવત્તમાના અપ્પણિહિતાનિમિત્તસુઞ્ઞતાનુપસ્સના ઉસ્સક્કિત્વા અરિયમગ્ગાધિગમાય સંવત્તન્તિ, અથ નેસં પબન્ધૂપરમો હોતિ અચ્ચન્તઅપ્પઞ્ઞત્તિકભાવૂપગમનતો. તેન વુત્તં ''સબ્બધમ્માતિ પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા ગહિતા, તેસં મૂલકારણન્તિ ચ તણ્હામાનદિટ્ઠિયો''તિ. તથા અસ્સુતવા પુથુજ્જનો…પે॰… સપ્પુરિસધમ્મે અવિનીતો તીહિપિ મઞ્ઞનાહિ પથવિં મઞ્ઞતિ યાવ નિબ્બાનં અભિનન્દતિ, તીહિપિ પરિઞ્ઞાહિ તસ્સ તં વત્થુ અપરિઞ્ઞાતન્તિ કત્વા. યસ્સ પન તં વત્થુ તીહિ પરિઞ્ઞાહિ પરિઞ્ઞાતં, ન સો ઇતરો વિય તં મઞ્ઞતિ. તેનાહ ભગવા ''સુતવા ચ ખો,

ભિક્ખવે, અરિયસાવકો…પે॰… સપ્પુરિસધમ્મે સુવિનીતો રૂપં ‘નેતં મમ, નેસોહમસ્મિ, ન મેસો અત્તા’તિ સમનુપસ્સતિ, વેદનં…પે॰… અસતિ ન પરિતસ્સતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૧). સેક્ખો પથવિં મા મઞ્ઞિ, યાવ નિબ્બાનં માભિનન્દિ, અરહા સમ્માસમ્બુદ્ધો ચ પથવિં ન મઞ્ઞતિ, યાવ નિબ્બાનં નાભિનન્દતિ, મઞ્ઞનામઞ્ઞિતેસુ વત્થૂસુ મત્તસો સબ્બસો ચ પરિઞ્ઞાભિસમયસંસિદ્ધિયા પહાનાભિસમયનિબ્બત્તિતો. યસ્સ પન તેસુ વત્થૂસુ સબ્બસો મત્તસો વા પરિઞ્ઞા એવ નત્થિ, કુતો પહાનં, સો યથાપરિકપ્પં નિરઙ્કુસાહિ મઞ્ઞનાહિ ‘‘એતં મમા’’તિઆદિના મઞ્ઞતેવ. તેનાહ ભગવા ‘‘ઇધ, ભિક્ખવે, અસ્સુતવા પુથુજ્જનો…પે॰… સપ્પુરિસધમ્મે અવિનીતો રૂપં ‘એતં મમ, એસોહમસ્મિ, એસો મે અત્તા’તિ સમનુપસ્સતિ, વેદનં…પે॰…, સઞ્ઞ…પે॰…’’ન્તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૧). અયં **પરિવત્તો હારો**.

૧૦. વેવચનહારવણ્ણના

‘‘સબ્બધમ્મા સકલધમ્મા અનવસેસધમ્મા’’તિ પરિયાયવચનં, ‘‘મૂલપરિયાયં મૂલકારણં અસાધારણહેતુ’’ન્તિ પરિયાયવચનં, ‘‘મૂલપરિયાયન્તિ વા મૂલદેસનં કારણતથન’’ન્તિ પરિયાયવચનં, ‘‘વો તુમ્હાકં તુમ્હ’’ન્તિ પરિયાયવચનં, ‘‘ભિક્ખવે, સમણા તપસ્સિનો’’તિ પરિયાયવચનં, ‘‘દેસેસ્સામી કથેસ્સામી પઞ્ઞપેસ્સામી’’તિ પરિયાયવચનં, ‘‘સુણાથ સોતં ઓદહથ સોતદ્વારાનુસારેન ઉપધારેથા’’તિ પરિયાયવચનં, ‘‘સાધુકં સમ્મા સક્કચ્ચ’’ન્તિ પરિયાયવચનં, ‘‘મનસિ કરોથ ચિત્તે ઠપેથ સમન્નાહરથા’’તિ પરિયાયવચનં, ‘‘ભાસિસ્સામિ બ્યત્તં કથેસ્સામિ વિભજિસ્સામી’’તિ પરિયાયવચનં, ‘‘એવં, ભન્તે, સાધુ સુટ્ઠુ ભન્તે’’તિ પરિયાયવચનં, ‘‘પચ્ચસ્સોસું સમ્પટિચ્છિંસુ સમ્પટિગ્ગહેસુ’’ન્તિ પરિયાયવચનં. ઇમિના નયેન સબ્બપદેસુ વેવચનં વત્તબ્બન્તિ. અયં **વેવચનો હારો**.

૧૧. પઞ્ઞત્તિહારવણ્ણના

‘‘સબ્બધમ્મમૂલપરિયાય’’ન્તિ એત્થ સબ્બધમ્મા નામ સક્કાયધમ્મા, તે ખન્ધવસેન પઞ્ચધા પઞ્ઞત્તા, આયતનવસેન દ્વાદસધા, ધાતુવસેન અટ્ઠારસધા પઞ્ઞત્તા. ‘‘મૂલ’’ન્તિ વા ‘‘મૂલપરિયાય’’ન્તિ વા મઞ્ઞના વુત્તા, તા તણ્હામાનદિટ્ઠિવસેન તિધા અન્તરભેદેન અનેકધા ચ પઞ્ઞત્તા. અથ વા ‘‘સબ્બધમ્મા’’તિ તેભૂમકધમ્માનં સઙ્ગહપઞ્ઞત્તિ, ‘‘મૂલપરિયાય’’ન્તિ તેસં પભવપઞ્ઞત્તિ, ‘‘વો’’તિ સમ્પદાનપઞ્ઞત્તિ, ‘‘દેસેસ્સામિ ભાસિસ્સામી’’તિ પટિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિ, ‘‘સુણાથ સાધુકં મનસિ કરોથા’’તિ ચ આણાપનપઞ્ઞત્તિ, ‘‘અસ્સુતવા’’તિ પટિવેધવિમુખતાપઞ્ઞત્તિ ચેવ પરિયત્તિવિમુખતાપઞ્ઞત્તિ ચ, ‘‘પુથુજ્જનો’’તિ અનરિયપઞ્ઞત્તિ, સા અરિયધમ્મપટિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ ચેવ અરિયધમ્મવિરહપઞ્ઞત્તિ ચ, ‘‘અરિયાન’’ન્તિ અસમપઞ્ઞત્તિ ચેવ સમપઞ્ઞત્તિ ચ. તત્થ અસમપઞ્ઞત્તિ તથાગતપઞ્ઞત્તિ, સમપઞ્ઞત્તિ પચ્ચેકબુદ્ધાનઞ્ચેવ ઉભતોભાગવિમુત્તાદીનઞ્ચ વસેન અટ્ઠવિધા વેદિતબ્બા. ‘‘અરિયાનં અદસ્સાવી’’તિઆદિ દસ્સનભાવનાપટિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ, ‘‘પથવિં મઞ્ઞતી’’તિઆદિ પઞ્ચન્નં ઉપાદાનક્ખન્ધાનં દ્વાદસન્નં આયતનાનં અટ્ઠારસન્નં ધાતૂનં સમ્મસનુપગાનં ઇન્દ્રિયાનં નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ ચેવ પભવપઞ્ઞત્તિ ચ, તથા વિપલ્લાસાનં કિચ્ચપઞ્ઞત્તિ પરિયુટ્ઠાનં દસ્સનપઞ્ઞત્તિ કિલેસાનં ફલપઞ્ઞત્તિ અભિસઙ્ખારાનં વિરૂહનપઞ્ઞત્તિ તણ્હાય અસ્સાદનપઞ્ઞત્તિ દિટ્ઠિયા વિપ્ફન્દનપઞ્ઞત્તિ, ‘‘સેક્ખા’’તિ સદ્ધાનુસારીસદ્ધાવિમુત્તદિટ્ઠિપ્પત્તકાયસક્ખીનં દસ્સનપઞ્ઞત્તિ ચેવ ભાવનાપઞ્ઞત્તિ ચ ‘‘અપ્પત્તમાનસો’’તિ સેક્ખધમ્માનં ઠિતિપઞ્ઞત્તિ, ‘‘અનુત્તરં યોગક્ખેમં પત્થયમાનો’’તિ પઞ્ઞાય અભિનિબ્બિદાપઞ્ઞત્તિ, ‘‘અભિજાનાતી’’તિ અભિઞ્ઞેય્યધમ્માનં અભિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિ, દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિ, સમુદયસ્સ પહાનપઞ્ઞત્તિ,

નિરોધસ્સ સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તિ, મગ્ગસ્સ ભાવનાપઞ્ઞત્તિ, ‘‘મા મઞ્ઞી’’તિ મઞ્ઞનાનં પટિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ, સમુદયસ્સ પહાનપઞ્ઞત્તિ. ઇમિના નયેન સેસપદેસુપિ વિત્થારેતબ્બં. અયં **પઞ્ઞત્તિ હારો**.

૧૨. ઓતરણહારવણ્ણના

‘‘સબ્બધમ્મમૂલપરિયાય’’ન્તિ એત્થ સબ્બધમ્મા નામ લોકિયા પઞ્ચક્ખન્ધા દ્વાદસાયતનાનિ અટ્ઠારસ ધાતુયો દ્વે સચ્ચાનિ એકૂનવિસતિ ઇન્દ્રિયાનિ દ્વાદસપદિકો પચ્ચયાકારોતિ, અયં સબ્બધમ્મગ્ગહણેન ખન્ધાદિમુખેન દેસનાય ઓતરણં. ‘‘મૂલ’’ન્તિ વા ‘‘મૂલપરિયાય’’ન્તિ વા મઞ્ઞના વુત્તા, તા અત્થતો તણ્હા માનો દિટ્ઠિ ચાતિ તેસં સઙ્ખારક્ખન્ધસઙ્ગહોતિ અયં ખન્ધમુખેન ઓતરણં. તથા ‘‘ધમ્માયતનધમ્મધાતૂહિ સઙ્ગહો’’તિ અયં આયતનમુખેન ધાતુમુખેન ચ ઓતરણં. ‘‘અસ્સુતવા’’તિ ઇમિના સુતસ્સ વિબન્ધભૂતા અવિજ્જાદયો ગહિતા, ‘‘પુથુજ્જનો’’તિ ઇમિના યેસં કિલેસાભિસઙ્ખારાનં જનનાદિના પુથુજ્જનોતિ વુચ્ચતિ, તે કિલેસાભિસઙ્ખારાદયો ગહિતા, ‘‘અરિયાનં અદસ્સાવી’’તિઆદિના યેસં કિલેસધમ્માનં વસેન અરિયાનં અદસ્સાવિઆદિભાવો હોતિ, તે દિટ્ઠિમાનાવિજ્જાદયો ગહિતાતિ સબ્બેહિ તેહિ સઙ્ખારક્ખન્ધસઙ્ગહોતિ પુબ્બે વુત્તનયેનેવ ઓતરણં વેદિતબ્બં. ‘‘સઞ્જાનાતિ મઞ્ઞતિ અભિજાનાતિ ન મઞ્ઞતી’’તિ એત્થાપિ સઞ્જાનનમઞ્ઞનાઅભિજાનનાનુપસ્સનાનં સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્નત્તા વુત્તનયેનેવ ઓતરણં વેદિતબ્બં. તથા સેક્ખગ્ગહણેન સેક્ખા, ‘‘અરહ’’ન્તિઆદિના અસેક્ખા સીલક્ખન્ધાદયો ગહિતાતિ એવમ્પિ ખન્ધમુખેન ઓતરણં, આયતનધાતાદિમુખેન ચ ઓતરણં વેદિતબ્બં. તથા ‘‘ન મઞ્ઞતી’’તિ તણ્હાગાહાદિપટિક્ખેપેન દુક્ખાનુપસ્સનાદયો ગહિતા, તેસં વસેન અપ્પણિહિતવિમોક્ખમુખાદીહિ ઓતરણં વેદિતબ્બં. ‘‘પરિઞ્ઞાત’’ન્તિ ઇમિના પરિજાનનકિચ્ચેન પવત્તમાના બોધિપક્ખિયધમ્મા ગય્હન્તીતિ સતિપટ્ઠાનાદિમુખેન ઓતરણં વેદિતબ્બં. નન્દિગ્ગહણેન ભવગ્ગહણેન તણ્હાગહણેન ચ સમુદયસચ્ચં, દુક્ખગ્ગહણેન જાતિજરામરણગ્ગહણેન ચ દુક્ખસચ્ચં, ‘‘તણ્હાનં ખયા’’તિઆદિના નિરોધસચ્ચં, અભિસમ્બોધિયા ગહણેન મગ્ગસચ્ચં ગહિતન્તિ અરિયસચ્ચેહિ ઓતરણન્તિ. અયં **ઓતરણો હારો**.

૧૩. સોધનહારવણ્ણના

‘‘સબ્બધમ્મમૂલપરિયાયં વો, ભિક્ખવે…પે.… ઇધ, ભિક્ખવે, અસ્સુતવા…પે.… પથવિં પથવિતો સઞ્જાનાતી’’તિ આરમ્ભો. ‘‘પથવિં પથવિયા સઞ્ઞત્વા પથવિં મઞ્ઞતી’’તિ પદસુદ્ધિ, નો આરમ્ભસુદ્ધિ. તથા ‘‘પથવિયા મઞ્ઞતિ પથવિતો મઞ્ઞતિ પથવિં મેતિ મઞ્ઞતિ પથવિં અભિનન્દતી’’તિ પદસુદ્ધિ, નો આરમ્ભસુદ્ધિ. ‘‘તં કિસ્સ હેતુ અપરિઞ્ઞાતં તસ્સાતિ વદામી’’તિ પદસુદ્ધિ ચેવ આરમ્ભસુદ્ધિ ચ. સેસવારેસુપિ એસેવ નયોતિ. અયં **સોધનો હારો**.

૧૪. અધિટ્ઠાનહારવણ્ણના

‘‘સબ્બધમ્મમૂલપરિયાય’’ન્તિ એત્થ સબ્બધમ્મગ્ગહણં સામઞ્ઞતો અધિટ્ઠાનં. ‘‘પથવિં આપ’’ન્તિઆદિ પન તં અવિકપ્પેત્વા વિસેસવચનં. તથા ‘‘મૂલપરિયાય’’ન્તિ સામઞ્ઞતો અધિટ્ઠાનં, તં અવિકપ્પેત્વા વિસેસવચનં ‘‘પથવિં મઞ્ઞતિ…પે.… અભિનન્દતી’’તિ. ‘‘પથવિં મઞ્ઞતી’’તિ ચ સામઞ્ઞતો અધિટ્ઠાનં તણ્હાદિગ્ગાહાનં સાધારણત્તા મઞ્ઞનાય, તં અવિકપ્પેત્વા વિસેસવચનં ‘‘એતં મમ, એસોહમસ્મિ, એસો મે અત્તા’’તિ, એવં સુત્તન્તરપદાનિપિ આનેત્વા વિસેસવચનં નિદ્ધારેતબ્બં. સેસવારેસુપિ એસેવ નયો. ‘‘સેક્ખો’’તિ સામઞ્ઞતો અધિટ્ઠાનં, તં અવિકપ્પેત્વા વિસેસવચનં ‘‘કાયસક્ખી દિટ્ઠિપ્પત્તો સદ્ધાવિમુત્તો સદ્ધાનુસારી ધમ્માનુસારી’’તિ. તથા

‘‘સેક્ખો’’તિ સામઞ્ઞતો અધિટ્ઠાનં, તં અવિકપ્પેત્વા વિસેસવચનં ‘‘ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ સેક્ખાય સમ્માદિટ્ઠિયા સમન્નાગતો હોતિ…પે॰… સેક્ખેન સમ્માસમાધિના સમન્નાગતો હોતી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૩). ‘‘અરહ’’ન્તિ સામઞ્ઞતો અધિટ્ઠાનં, તં અવિકપ્પેત્વા વિસેસવચનં ‘‘ઉભતોભાગવિમુત્તો પઞ્ઞાવિમુત્તો (પુ॰ પ॰ ૧૩.૨; ૧૫.૧ માતિકા), તેવિજ્જો છળભિઞ્ઞો’’તિ (પુ॰ પ॰ ૭.૨૬, ૨૭ માતિકા) ચ. ‘‘ખીણાસવો’’તિ સામઞ્ઞતો અધિટ્ઠાનં, તં અવિકપ્પેત્વા વિસેસવચનં ‘‘કામાસવાપિ ચિત્તં વિમુચ્ચિત્થ, ભવાસવાપિ ચિત્તં વિમુચ્ચિત્થા’’તિઆદિ (પારા॰ ૧૪). સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. ‘‘અભિજાનાતી’’તિ સામઞ્ઞતો અધિટ્ઠાનં, તં અવિકપ્પેત્વા વિસેસવચનં ‘‘મઞ્ઞતી’’તિ. મઞ્ઞનાભાવો હિસ્સ પહાનપટિવેધસિદ્ધો, પહાનપટિવેધો ચ પરિઞ્ઞાસચ્છિકિરિયાભાવનાપટિવેધેહિ ન વિનાતિ સબ્બેપિ અભિઞ્ઞાવિસેસા મઞ્ઞનાપટિક્ખેપેન અત્થતો ગહિતાવ હોન્તીતિ. તથા ‘‘અરહ’’ન્તિ સામઞ્ઞતો અધિટ્ઠાનં, તં અવિકપ્પેત્વા વિસેસવચનં ‘‘વીતરાગત્તા વીતદોસત્તા વીતમોહત્તા’’તિ. ઇમિના નયેન સેસપદેસુપિ સામઞ્ઞવિસેસનિદ્ધારણા વેદિતબ્બા. અયં **અધિટ્ઠાનો હારો**.

૧૪. પરિક્ખારહારવણ્ણના

‘‘સબ્બધમ્મમૂલપરિયાય’’ન્તિ એત્થ સબ્બધમ્મા નામ પરિયાપન્નધમ્મા, તે કુસલાકુસલાબ્યાકતભેદેન તિવિધા. તેસુ કુસલાનં યોનિસોમનસિકારો અલોભાદયો ચ હેતૂ, અકુસલાનં અયોનિસોમનસિકારો લોભાદયો ચ હેતૂ, અબ્યાકતેસુ વિપાકાનં યથાસકં કમ્મં, ઇતરેસં ભવઙ્ગમાવજ્જનસમન્નાહારાદિ ચ હેતૂ. એત્થ ચ સપ્પુરિસૂપનિસ્સયાદિકો પચ્ચયો હેતુમ્હિ એવ સમવરુળ્હો, સો તત્થ આદિ-સદ્દેન સઙ્ગહિતોતિ દટ્ઠબ્બો. ‘‘મૂલ’’ન્તિ વુત્તાનં મઞ્ઞનાનં હેતુભાવો પાળિયં વુત્તો એવ. મઞ્ઞનાસુ પન તણ્હામઞ્ઞનાય અસ્સાદાનુપસ્સના હેતુ. ‘‘સઞ્ઞોજનિયેસુ ધમ્મેસુ અસ્સાદાનુપસ્સિનો તણ્હા પવડ્ઢતી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૫૨) હિ વુત્તં. માનમઞ્ઞનાય દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તલોભો હેતુ કેવલં સંસગ્ગવસેન ‘‘અહમસ્મી’’તિ પવત્તનતો. દિટ્ઠિમઞ્ઞનાય એકત્તનયાદીનં અયાથાવગ્ગાહો હેતુ, અસ્સુતભાવો પુથુજ્જનભાવસ્સ હેતુ, સો અરિયાનં અદસ્સનસીલતાય, સા અરિયધમ્મસ્સ અકોવિદતાય, સા અરિયધમ્મે અવિનીતતાય હેતુ, સબ્બા ચાયં હેતુપરમ્પરા પથવીઆદીસુ ‘‘એતં મમ, એસોહમસ્મિ, એસો મે અત્તા’’તિ તિસ્સન્નં મઞ્ઞનાનં હેતુ, સેક્ખારહાદિભાવા પન મત્તસો સબ્બસો ચ મઞ્ઞનાભાવસ્સ હેતૂતિ. અયં **પરિક્ખારો હારો**.

૧૬. સમારોપનહારવણ્ણના

‘‘સબ્બધમ્મમૂલપરિયાય’’ન્તિઆદીસુ મૂલપરિયાયગ્ગહણેન અસ્સુતવાગહણેન સઞ્જાનનમઞ્ઞનાપરિઞ્ઞાગહણેહિ ચ સંકિલેસધમ્મા દસ્સિતા, તે ચ સઙ્ખેપતો તિવિધા તણ્હાસંકિલેસો દિટ્ઠિસંકિલેસો દુચ્ચરિતસંકિલેસોતિ. તત્થ તણ્હાસંકિલેસો તણ્હાસંકિલેસસ્સ, દિટ્ઠિસંકિલેસસ્સ, દુચ્ચરિતસંકિલેસસ્સ ચ પદટ્ઠાનં, તથા દિટ્ઠિસંકિલેસો દિટ્ઠિસંકિલેસસ્સ, તણ્હાસંકિલેસસ્સ, દુચ્ચરિતસંકિલેસસ્સ ચ પદટ્ઠાનં, દુચ્ચરિતસંકિલેસોપિ દુચ્ચરિતસંકિલેસસ્સ, તણ્હાસંકિલેસસ્સ, દિટ્ઠિસંકિલેસસ્સ ચ પદટ્ઠાનં. તેસુ તણ્હાસંકિલેસો અત્થતો લોભોવ, યો ‘‘લોભો લુબ્ભના લુબ્ભિતત્તં સારાગો સારજ્જના સારજ્જિતત્ત’’ન્તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૩૮૯) અનેકેહિ પરિયાયેહિ વિભત્તો. તથા દિટ્ઠિયેવ દિટ્ઠિસંકિલેસો, યો ‘‘દિટ્ઠિગતં દિટ્ઠિગહનં દિટ્ઠિકન્તારો દિટ્ઠિવિસૂકં દિટ્ઠિવિપ્ફન્દિત’’ન્તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૧૧૦૫) અનેકેહિ પરિયાયેહિ, ‘‘સન્તિ, ભિક્ખવે, એકે સમણબ્રાહ્મણા’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૩૦) દ્વાસટ્ઠિયા પભેદેહિ ચ વિભત્તો. દુચ્ચરિતસંકિલેસો પન અત્થતો દુસ્સીલ્યચેતના ચેવ ચેતનાસમ્પયુત્તધમ્મા ચ, યા ‘‘કાયદુચ્ચરિતં વચીદુચ્ચરિતં કાયવિસમં વચીવિસમ’’ન્તિ

(વિભ॰ ૯૧૩, ૯૨૪), ‘‘પાણાતિપાતો અદિન્નાદાન’’ન્તિ (વિભ॰ ૯૧૩) ચ આદિના અનેકેહિ પરિયાયેહિ, અનેકેહિ પભેદેહિ ચ વિભત્તા.

તેસુ તણ્હાસંકિલેસસ્સ સમથો પટિપક્ખો, દિટ્ઠિસંકિલેસસ્સ વિપસ્સના, દુચ્ચરિતસંકિલેસસ્સ સીલં પટિપક્ખો. તે પન સીલાદયો ધમ્મા ઇધ પરિઞ્ઞાગહણેન સેક્ખગ્ગહણેન ‘‘અરહ’’ન્તિઆદિના અરિયતાદિગ્ગહણેન ચ ગહિતા. તત્થ સીલેન દુચ્ચરિતસંકિલેસપ્પહાનં સિજ્ઝતિ, તથા તદઙ્ગપ્પહાનં વીતિક્કમપ્પહાનઞ્ચ, સમથેન તણ્હાસંકિલેસપ્પહાનં સિજ્ઝતિ, તથા વિક્ખમ્ભનપ્પહાનં પરિયુટ્ઠાનપ્પહાનઞ્ચ. વિપસ્સનાય દિટ્ઠિસંકિલેસપ્પહાનં સિજ્ઝતિ, તથા સમુચ્છેદપ્પહાનં અનુસયપ્પહાનઞ્ચ. તત્થ પુબ્બભાગે સીલે પતિટ્ઠિતસ્સ સમથો, સમથે પતિટ્ઠિતસ્સ વિપસ્સના, મગ્ગક્ખણે પન સમકાલમેવ ભવન્તિ. પુબ્બેયેવ હિ સુપરિસુદ્ધકાયવચીકમ્મસ્સ સુપરિસુદ્ધાજીવસ્સ ચ સમથવિપસ્સના આરદ્ધા ગબ્ભં ગણ્હન્તિયો પરિપાકં ગચ્છન્તિયો વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સનં પરિબ્રૂહેન્તિ, વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સના ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તી મગ્ગેન ઘટેન્તિ મગ્ગક્ખણે સમથવિપસ્સના પરિપૂરેતિ. અથ મગ્ગક્ખણે સમથવિપસ્સનાભાવનાપારિપૂરિયા અનવસેસસંકિલેસધમ્મં સમુચ્છિન્દન્તિયો નિરોધં નિબ્બાનં સચ્છિકરોન્તીતિ. અયં **સમારોપનો હારો**.

સોળસહારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પઞ્ચવિધનયવણ્ણના

૧. નન્દિયાવટ્ટનયવણ્ણના

‘‘સબ્બધમ્મમૂલપરિયાય’’ન્તિઆદીસુ સબ્બધમ્મમૂલગ્ગહણેન મઞ્ઞનાગહણેન ચ તણ્હામાનદિટ્ઠિયો ગહિતા. મઞ્ઞનાનમ્પિ હિ મઞ્ઞના કારણન્તિ દસ્સિતોયમત્થો. ‘‘અસ્સુતવા’’તિઆદિના અવિજ્જામાનદિટ્ઠિયો ગહિતા, સબ્બેપિ વા સંકિલેસધમ્મા, તથા સઞ્ઞાઅપરિઞ્ઞાતગ્ગહણેન. ‘‘ખીણાસવો પરિક્ખીણભવસઞ્ઞોજનો’’તિ એત્થ પન આસવા સઞ્ઞોજનાનિ ચ સરૂપતો ગહિતાનિ, તથા નન્દિગ્ગહણેન તણ્હાગહણેન ચ તણ્હા, એવમ્પેત્થ સરૂપતો પરિયાયતો ચ તણ્હા અવિજ્જા તપ્પક્ખિયધમ્મા ચ ગહિતા. તત્થ તણ્હાય વિસેસતો રૂપધમ્મા અધિટ્ઠાનં, અવિજ્જાય અરૂપધમ્મા, તે પન સબ્બધમ્મગ્ગહણેન પથવીઆદિગ્ગહણેન ચ દસ્સિતા એવ. તાસં સમથો વિપસ્સના ચ પટિપક્ખો, તેસમેત્થ ગહેતબ્બાકારો હેટ્ઠા દસ્સિતો એવ. સમથસ્સ ચેતોવિમુત્તિ ફલં , વિપસ્સનાય પઞ્ઞાવિમુત્તિ. તથા હિ તા ‘‘રાગવિરાગા’’તિઆદિના વિસેસેત્વા વુચ્ચન્તિ, ઇમાસમેત્થ ગહણં સમ્મદઞ્ઞાવિમુત્તવીતરાગાદિવચનેહિ વેદિતબ્બં. તત્થ તણ્હાવિજ્જા સમુદયસચ્ચં, તપ્પક્ખિયધમ્મા પન તગ્ગહણેનેવ ગહિતાતિ વેદિતબ્બા. તેસં અધિટ્ઠાનભૂતા વુત્તપ્પભેદા રૂપારૂપધમ્મા દુક્ખસચ્ચં, તેસં અપ્પવત્તિ નિરોધસચ્ચં, નિરોધપજાનના પટિપદા મગ્ગસચ્ચં. તણ્હાગહણેન ચેત્થ માયા-સાઠેય્ય-માનાતિમાન-મદપ્પમાદ-પાપિચ્છતા-પાપમિત્તતા-અહિરિકાનોત્તપ્પાદિવસેન અકુસલપક્ખો નેતબ્બો, અવિજ્જાગહણેન વિપરીતમનસિકાર-કોધૂપનાહ-મક્ખ-પળાસ-ઇસ્સા-મચ્છરિય- સારમ્ભદોવચસ્સતા-ભવદિટ્ઠિ-વિભવદિટ્ઠિઆદિવસેન અકુસલપક્ખો નેતબ્બો, વુત્તવિપરિયાયેન અમાયાઅસાઠેય્યાદિઅવિપરીતમનસિકારાદિવસેન, તથા સમથપક્ખિયાનં સદ્ધિન્દ્રિયાદીનં વિપસ્સનાપક્ખિયાનં અનિચ્ચસઞ્ઞાદીનઞ્ચ વસેન વોદાનપક્ખો નેતબ્બોતિ. અયં **નન્દિયાવટ્ટસ્સ ન યસ્સ ભૂમિ**.

૨. તિપુક્ખલનયવણ્ણના

તથા વુત્તનયેન સરૂપતો પરિયાયતો ચ ગહિતેસુ તણ્હાવિજ્જાતપ્પક્ખિયધમ્મેસુ તણ્હા લોભો, અવિજ્જા મોહો, અવિજ્જાય સમ્પયુત્તો લોહિતે સતિ પુબ્બો વિય તણ્હાય સતિ સિજ્ઝમાનો આઘાતો દોસો, ઇતિ તીહિ અકુસલમૂલેહિ ગહિતેહિ, તપ્પટિપક્ખતો મઞ્ઞનાપટિક્ખેપપરિઞ્ઞાગહણાદીહિ ચ કુસલમૂલાનિ સિદ્ધાનિયેવ હોન્તિ. ઇધાપિ ''લોભો સબ્બાનિ વા સાસવકુસલાકુસલમૂલાનિ સમુદયસચ્ચં, તેહિ નિબ્બત્તા, તેસં અધિટ્ઠાનગોચરભૂતા ચ ઉપાદાનક્ખન્ધા દુક્ખસચ્ચ''ન્તિઆદિના સચ્ચયોજના વેદિતબ્બા. ફલં પનેત્થ તયો વિમોક્ખા, તીહિ પન અકુસલમૂલેહિ તિવિધદુચ્ચરિત-સંકિલેસમલ-વિસમઅકુસલ-સઞ્ઞા-વિતક્કાદિવસેન અકુસલપક્ખો નેતબ્બો. તથા તીહિ કુસલમૂલેહિ તિવિધસુચરિત-સમકુસલ-સઞ્ઞા-વિતક્ક-સદ્ધમ્મ-સમાધિ-વિમોક્ખમુખ-વિમોક્ખા-દિવસેન કુસલપક્ખો નેતબ્બોતિ. અયં **તિપુક્ખલસ્સ નયસ્સ ભૂમિ**.

૩. સીહવિક્કીળિતનયવણ્ણના

તથા વુત્તનયેન સરૂપતો પરિયાયતો ચ ગહિતેસુ તણ્હાવિજ્જાતપ્પક્ખિયધમ્મેસુ વિસેસતો તણ્હાદિટ્ઠીનં વસેન અસુભે ''સુભ''ન્તિ , દુક્ખે ''સુખ''ન્તિ ચ વિપલ્લાસા, અવિજ્જાદિટ્ઠીનં વસેન અનિચ્ચે ''નિચ્ચ''ન્તિ, અનત્તનિ ''અત્તા''તિ ચ વિપલ્લાસા વેદિતબ્બા. તેસં પટિપક્ખતો મઞ્ઞનાપટિક્ખેપપરિઞ્ઞાગહણાદિસિદ્ધેહિ સતિવીરિયસમાધિપઞ્ઞિન્દ્રિયેહિ ચત્તારિ સતિપટ્ઠાનાનિ સિદ્ધાનેવ હોન્તિ. તત્થ ચતૂહિ ઇન્દ્રિયેહિ ચત્તારો પુગ્ગલા નિદ્દિસિતબ્બા. કથં? દુવિધો હિ તણ્હાચરિતો મુદિન્દ્રિયો તિક્ખિન્દ્રિયોતિ, તથા દિટ્ઠિચરિતો. તેસં પઠમો અસુભે ''સુભ''ન્તિ વિપરિયાસગ્ગાહી સતિબલેન યથાભૂતં કાયસભાવં સલ્લક્ખેન્તો તં વિપલ્લાસં સમુગ્ઘાટેત્વા સમ્મત્તનિયામં ઓક્કમતિ. દુતિયો અસુખે ''સુખ''ન્તિ વિપરિયાસગ્ગાહી ''ઉપ્પન્નં કામવિતક્કં નાધિવાસેતી''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૩.૩૧૦; મ॰ નિ॰ ૧.૨૬; અ॰ નિ॰ ૪.૧૪, ૧૧૪; અ॰ નિ॰ ૬.૫૮) વુત્તેન વીરિયસંવરભૂતેન વીરિયબલેન તં વિપલ્લાસં વિધમેન્તો સમ્મત્તનિયામં ઓક્કમતિ. તતિયો અનિચ્ચે ''નિચ્ચ''ન્તિ અયાથાવગ્ગાહી સમાધિબલેન સમાહિતચિત્તો સઙ્ખારાનં ખણિકભાવસલ્લક્ખણેન તં વિપલ્લાસં સમુગ્ઘાટેન્તો અરિયભૂમિં ઓક્કમતિ. ચતુત્થો સન્તતિસમૂહકિચ્ચારમ્મણઘનવઞ્ચિતતાય ફસ્સાદિધમ્મપુઞ્જમત્તે અનત્તનિ ''અત્તા''તિ મિચ્છાભિનિવેસી ચતુકોટિકસુઞ્ઞતામનસિકારેન તં મિચ્છાભિનિવેસં વિદ્ધંસેન્તો સામઞ્ઞફલં સચ્છિકરોતિ.

ઇધાપિ સુભસઞ્ઞાસુખસઞ્ઞાહિ ચતૂહિપિ વા વિપલ્લાસેહિ સમુદયસચ્ચં, તેસં અધિટ્ઠાનારમ્મણભૂતા પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા દુક્ખસચ્ચન્તિઆદિના સચ્ચયોજના વેદિતબ્બા. ફલં પનેત્થ ચત્તારિ સામઞ્ઞફલાનિ, ચતૂહિ ચિત્તવિપલ્લાસેહિ ચતુરાસવોઘ-યોગ-કાયગન્થ-અગતિ-તણ્હુપ્પાદ-સલ્લુપાદાન-વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ-અપરિઞ્ઞાદિવસેન અકુસલપક્ખો નેતબ્બો. તથા ચતૂહિ સતિપટ્ઠાનેહિ ચતુબ્બિધઝાન-વિહારાધિટ્ઠાન-સુખભાગિયધમ્મ-અપ્પમઞ્ઞા-સમ્મપ્પધાન-ઇદ્ધિપાદા- દિવસેન વોદાનપક્ખો નેતબ્બોતિ. અયં **સીહવિક્કીળિતસ્સ નયસ્સ ભૂમિ**.

૪-૫. દિસાલોચન-અઙ્કુસનયદ્વયવણ્ણના

ઇમેસં પન તિણ્ણં અત્થનયાનં સિદ્ધિયા વોહારેન નયદ્વયં સિદ્ધમેવ હોતિ. તથા હિ અત્થનયાનં દિસાભૂતધમ્માનં સમાલોચનં **દિસાલોચનં**, તેસં સમાનયનં **અઙ્કુસો**તિ પઞ્ચપિ નયા નિયુત્તાતિ વેદિતબ્બા.

પઞ્ચવિધનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સાસનપટ્ઠાનવણ્ણના

ઇદઞ્ચ સુત્તં સોળસવિધે સુત્તન્તપટ્ઠાને સંકિલેસનિબ્બેધાસેક્ખભાગિયં, સબ્બભાગિયમેવ વા ‘‘સબ્બધમ્મમૂલપરિયાય’’ન્તિ એત્થ સબ્બધમ્મગ્ગહણેન લોકિયકુસલાનમ્પિ સઙ્ગહિતત્તા. અટ્ઠવીસતિવિધેન પન સુત્તન્તપટ્ઠાને લોકિયલોકુત્તરસબ્બધમ્માધિટ્ઠાનં ઞાણઞેય્યં દસ્સનભાવનં સકવચનં વિસ્સજ્જનીયં કુસલાકુસલં અનુઞ્ઞાતં પટિક્ખિત્તં ચાતિ વેદિતબ્બં.

નેત્તિનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મૂલપરિયાયસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૨. સબ્બાસવસુત્તવણ્ણના

૧૪. **અપુબ્બપદવણ્ણના**તિ અત્થસંવણ્ણનાવસેન હેટ્ઠા અગ્ગહિતતાય અપુબ્બસ્સ અભિનવસ્સ પદસ્સ વણ્ણના અત્થવિભજના. ‘‘હિત્વા પુનપ્પુનાગતમત્થ’’ન્તિ હિ વુત્તં. **નિવાસટ્ઠાનભૂતા** ભૂતપુબ્બનિવાસટ્ઠાનભૂતા, નિવાસટ્ઠાને વા ભૂતા નિબ્બત્તા **નિવાસટ્ઠાનભૂતા**, તત્થ માપિતાતિ અત્થો. **યથા કાકન્દી માકન્દી કોસમ્બી**તિ યથા કાકન્દસ્સ ઇસિનો નિવાસટ્ઠાને માપિતા નગરી કાકન્દી, માકન્દસ્સ નિવાસટ્ઠાને માપિતા માકન્દી, કુસમ્બસ્સનિવાસટ્ઠાને માપિતા કોસમ્બીતિ વુચ્ચતિ, એવં સાવત્થીતિ દસ્સેતિ. ઉપનેત્વા સમીપે કત્વા ભુઞ્જિતબ્બતો **ઉપભોગો**, સવિઞ્ઞાણકવત્થુ. પરિતો સબ્બદા ભુઞ્જિતબ્બતો **પરિભોગો**, નિવાસનપારુપનાદિ અવિઞ્ઞાણકવત્થુ. **સબ્બમેત્થ અત્થી**તિ નિરુત્તિનયેન સાવત્થી-સદ્દસિદ્ધિમાહ. **સત્થસમાયોગે**તિ સત્થસ્સ નગરિયા સમાગમે, સત્થે તં નગરં ઉપગતેતિ અત્થો. **પુચ્છિતે** સત્થિકજનેહિ.

સમોહિતન્તિ સન્નિચિતં. રમ્મન્તિ અન્તો બહિ ચ ભૂમિભાગસમ્પત્તિયા ચેવ આરામુય્યાનસમ્પત્તિયા ચ રમણીયં. **દસ્સનેય્ય**ન્તિ વિસિખાસન્નિવેસસમ્પત્તિયા ચેવ પાસાદકૂટાગારાદિસમ્પત્તિયા ચ દસ્સનીયં પસ્સિતબ્બયુત્તં. ઉપભોગપરિભોગવત્થુસમ્પત્તિયા ચેવ નિવાસસુખતાય ચ નિબદ્ધવાસં વસન્તાનં ઇતરેસઞ્ચ સત્તાનં મનં રમેતીતિ **મનોરમં**. **દસહિ સદ્દેહી**તિ હત્થિસદ્દો, અસ્સ-રથ-ભેરિ-સઙ્ખ-મુદિઙ્ગ-વીણા-ગીત સમ્મતાળસદ્દો, અસ્નાથ-પિવથ-ખાદથાતિ-સદ્દોતિ ઇમેહિ દસહિ સદ્દેહિ. **અવિવિત્ત**ન્તિ ન વિવિત્તં, સબ્બકાલં ઘોસિતન્તિ અત્થો.

વુદ્ધિં વેપુલ્લતં પત્તન્તિ તન્નિવાસી સત્તવુદ્ધિયા વુદ્ધિં, તાય પરિવુદ્ધિતાયેવ વિપુલભાવં પત્તં, બહુજનં આકિણ્ણમનુસ્સન્તિ અત્થો. વિત્તૂપકરણસમિદ્ધિયા **ઇદ્ધં**. સબ્બકાલં સુભિક્ખભાવેન **ફીતં**. અન્તમસો વિધાસાદે ઉપાદાય સબ્બેસં કપણદ્ધિકવનિબ્બકયાચકાનમ્પિ ઇચ્છિ તત્થનિપ્ફત્તિયા મનુઞ્ઞં જાતં, પગેવ ઇસ્સરિયે ઠિતાનન્તિ દસ્સનત્થં પુન ‘‘**મનોરમ**’’ન્તિ વુત્તં. **અળકમન્દાવા**તિ આટાનાટાદીસુ દસસુ વેસ્સવણમહારાજસ્સ નગરીસુ અળકમન્દા નામ એકા નગરી, યા લોકે અળાકા એવ વુચ્ચતિ . સા યથા પુઞ્ઞકમ્મીનં આવાસભૂતા આરામરામણેય્યકાદિના સોભગ્ગપ્પત્તા, એવં સાવત્થીપીતિ વુત્તં ‘‘અળકમન્દાવા’’તિ. **દેવાન**ન્તિ વેસ્સવણપક્ખિયાનં ચાતુમહારાજિકદેવાનં.

જિનાતીતિ ઇમિના સોત-સદ્દો વિય કત્તુસાધનો જેત-સદ્દોતિ દસ્સેતિ. **રઞ્ઞા**તિ પસેનદિકોસલરાજેન. રાજગતં જયં આરોપેત્વા કુમારો જિતવાતિ જેતોતિ વુત્તો. **મઙ્ગલકમ્યતાયા**તિઆદિના ‘‘જેય્યો’’તિ એતસ્મિં અત્થે ‘‘જેતો’’તિ

વુત્તન્તિ દસ્સેતિ. **સબ્બકામસમિદ્ધિતાયા**તિ સબ્બેહિ ઉપભોગપરિભોગવત્થૂહિ ફીતભાવેન વિભવસમ્પન્નતાયાતિ અત્થો. સમિદ્ધાપિ મચ્છરિનો કિઞ્ચિ ન દેન્તીતિ આહ "**વિગતમલમચ્છેરતાયા**"તિ, રાગદોસાદિમલાનઞ્ચેવ મચ્છરિયસ્સ ચ અભાવેનાતિ અત્થો. સમિદ્ધા અમચ્છરિનોપિ ચ કરુણાસદ્ધાદિગુણવિરહિતા અત્તનો સન્તકં પરેસં ન દદેય્યુન્તિ આહ "**કરુણાદિગુણસમઙ્ગિતાય ચા**"તિ. **તેના**તિ અનાથાનં પિણ્ડદાનેન. સદત્થતો પન દાતબ્બભાવેન સબ્બકાલં ઉપટ્ઠપિતો અનાથાનં પિણ્ડો એતસ્સ અત્થીતિ **અનાથપિણ્ડિકો**. **પઞ્ચવિધસેનાસનઙ્ગસમ્પત્તિયા**તિ "નાતિદૂરં નચ્ચાસન્નં ગમનાગમનસમ્પન્ન"ન્તિ એકં અઙ્ગં, "દિવા અપ્પાકિણ્ણં રત્તિં અપ્પસદ્દં અપ્પનિગ્ઘોસ"ન્તિ એકં, "અપ્પડંસમકસવાતાતપસરીસપસમ્ફસ્સ"ન્તિ એકં, "તસ્મિં ખો પન સેનાસને વિહરન્તસ્સ અપ્પકસિરેન ઉપ્પજ્જન્તિ ચીવર...પે॰... પરિક્ખારા"તિ એકં, "તસ્મિં ખો પન સેનાસને થેરા ભિક્ખૂ વિહરન્તિ બહુસ્સુતા"તિ એકં, એવમેતેહિ પઞ્ચવિધસેનાસનઙ્ગેહિ સમ્પન્નતાય. યદિ જેતવનં તથં અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામોતિ આહ "**સો હી**"તિઆદિ.

કીતકાલતો પટ્ઠાય અનાથપિણ્ડિકસ્સેવ તં વનં, અથ કસ્મા ઉભિન્નં પરિકિત્તનન્તિ આહ "**જેતવને**"તિઆદિ. "યદિપિ સો ભૂમિભાગો કોટિસન્થરેન મહાસેટ્ઠિના કીતો, રુક્ખા પન જેતેન ન વિક્કીતાતિ જેતવનન્તિ વત્તબ્બતં લભી"તિ વદન્તિ.

કસ્મા ઇદં સુત્તમભાસીતિ કથેતુકમ્યતાય સુત્તનિક્ખેપં પુચ્છતિ. સામઞ્ઞતો હિ ભગવતો દેસનાકારણં પાકટમેવાતિ. કો પનાયં સુત્તનિક્ખેપોતિ? અત્તજ્ઝાસયો. પરેહિ અનજ્ઝિટ્ઠો એવ હિ ભગવા અત્તનો અજ્ઝાસયેન ઇમં સુત્તં દેસેતીતિ આચરિયા. યસ્મા પનેસ ભિક્ખૂનં ઉપક્કિલિટ્ઠચિત્તતં વિદિત્વા "ઇમે ભિક્ખૂ ઇમાય દેસનાય ઉપક્કિલેસવિસોધનં કત્વા આસવક્ખયાય પટિપજ્જિસ્સન્તી"તિ અયં દેસના આરદ્ધા, તસ્મા પરજ્ઝાસયોતિ અપરે. ઉભયમ્પિ પન યુત્તં. અત્તજ્ઝાસયાદીનઞ્હિ સંસગ્ગભેદસ્સ સમ્ભવો હેટ્ઠા દસ્સિતોવાતિ. **તેસં ભિક્ખૂન**ન્તિ તદા ધમ્મપટિગ્ગાહતભિક્ખૂનં. **ઉપક્કિલેસવિસોધન**ન્તિ સમથવિપસ્સનુપક્કિલેસતો ચિત્તસ્સ વિસોધનં. પઠમઞ્હિ ભગવા અનુપુબ્બિકથાદિના પટિપત્તિયા સંકિલેસં નીહરિત્વા પચ્છા સામુક્કંસિકં દેસનં દેસેતિ ખેત્તે ખાણુકણ્ટકગુમ્બાદિકે અવહરિત્વા કસનં વિય, તસ્મા કમ્મટ્ઠાનમેવ અવત્વા ઇમાય અનુપુબ્બિયા દેસના પવત્તાતિ અધિપ્પાયો.

સંવરભૂતન્તિ સીલસંવરાદિસંવરભૂતં સંવરણસભાવં કારણં, તં પન અત્થતો દસ્સનાદિ એવાતિ વેદિતબ્બં. **સંવરિતા**તિ પવત્તિતું અપ્પદાનવસેન સમ્મા, સબ્બથા વા વારિતા. એવંભૂતા ચ યસ્મા પવત્તિદ્વારપિધાનેન પિહિતા નામ હોન્તિ, તસ્મા વુત્તં "**વિદહિતા હુત્વા**"તિ. એવં અચ્ચન્તિકસ્સ સંવરસ્સ કારણભૂતં અનચ્ચન્તિકં સંવરં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અચ્ચન્તિકમેવ સંવરં દસ્સેન્તો યસ્મિં દસ્સનાદિમ્હિ સતિ ઉપ્પજ્જનારહા આસવા ન ઉપ્પજ્જન્તિ, સો તેસં અનુપ્પાદો નિરોધો ખયો પહાનન્તિ ચ વુચ્ચમાનો અત્થતો અપ્પવત્તિમત્તન્તિ તસ્સ ચ દસ્સનાદિ કારણન્તિ આહ "**યેન કારણેન અનુપ્પાદનિરોધસઙ્ખાતં ખયં ગચ્છન્તિ પહીયન્તિ નપ્પવત્તન્તિ, તં કારણન્તિ અત્થો**"તિ.

ચક્ખુતોપિ...પે॰... મનતોપીતિ (ધ॰ સ॰ મૂલટી॰ ૧૪-૧૯) ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિવીથીસુ તદનુગતમનોવિઞ્ઞાણવીથીસુ ચ કિઞ્ચાપિ કુસલાદીનમ્પિ પવત્તિ અત્થિ, કામાસવાદયો એવ પન વણતો યૂસં વિય પગ્ઘરણકઅસુચિભાવેન સન્દન્તિ, તસ્મા તે એવ "**આસવા**"તિ વુચ્ચન્તિ. તત્થ હિ પગ્ઘરણઅસુચિમ્હિ નિરુળ્હો આસવ-સદ્દોતિ. **ધમ્મતો યાવ ગોત્રભુ**ન્તિ તતો પરં મગ્ગફલેસુ અપ્પવત્તનતો વુત્તં. એતે હિ

આરમ્મણવસેન ધમ્મે ગચ્છન્તા તતો પરં ન ગચ્છન્તિ. નનુ તતો પરં ભવઙ્ગાદીનિપિ ગચ્છન્તીતિ ચે? ન, તેસમ્પિ પુબ્બે આલમ્બિતેસુ લોકિયધમ્મેસુ સાસવભાવેન અન્તોગધત્તા તતો પરતાભાવતો. એત્થ ચ ગોત્રભુવચનેન ગોત્રભુવોદાનફલસમાપત્તિપુરેચારિકપરિકમ્માનિ વુત્તાનીતિ વેદિતબ્બાનિ. પઠમમગ્ગપુરેચારિકમેવ વા ગોત્રભુ અવધિનિદસ્સનભાવેન ગહિતં, તતો પરં પન મગ્ગફલસમાનતાય અઞ્ઞેસુ મગ્ગેસુ મગ્ગવીથિયં સમાપત્તિવીથિયં નિરોધાનન્તરઞ્ચ પવત્તમાનેસુ ફલેસુ નિબ્બાને ચ આસવાનં પવત્તિ નિવારિતાતિ વેદિતબ્બં. **સવન્તી**તિ ગચ્છન્તિ, આરમ્મણકરણવસેન પવત્તન્તીતિ અત્થો. અવધિઅત્થો આ-કારો, અવધિ ચ મરિયાદાભિવિધિભેદતો દુવિધો. તત્થ મરિયાદં કિરિયં બહિ કત્વા પવત્તતિ યથા ''આપાટલિપુત્તા વુટ્ઠો દેવો''તિ. અભિવિધિ પન કિરિયં બ્યાપેત્વા પવત્તતિ યથા ''આભવગ્ગા ભગવતો યસો પવત્તતી''તિ. અભિવિધિઅત્થો ચાયં આ-કારો ઇધ ગહિતોતિ વુત્તં ''**અન્તોકરણત્થો**''તિ.

મદિરાદયોતિ **આદિ**-સદ્દેન સિન્ધવકાદમ્બરિકાપોતિકાદીનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. **ચિરપારિવાસિયટ્ઠો** વિરપરિવુત્થતા પુરાણભાવો. **અવિજ્જા નાહોસીતિઆદી**તિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન ''પુરિમા, ભિક્ખવે, કોટિ ન પઞ્ઞાયતિ ભવતણ્હાયા''તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૬૨) ઇદં સુત્તં સઙ્ગહિતં. અવિજ્જાસવભવાસવાનં ચિરપરિવુત્થતાય દસ્સિતાય તબ્ભાવભાવિનો કામાસવસ્સ ચિરપરિવુત્થતા દસ્સિતાવ હોતિ. અઞ્ઞેસુ ચ યથાવુત્તે ધમ્મે ઓકાસઞ્ચ આરમ્મણં કત્વા પવત્તમાનેસુ માનાદીસુ વિજ્જમાનેસુ અત્તત્તનિયાદિગ્ગાહવસેન અભિબ્યાપનં મદકરણવસેન આસવસદિસતા ચ એતેસંયેવ, ન અઞ્ઞેસન્તિ એતેસ્વેવ આસવ-સદ્દો નિરુળ્હોતિ દટ્ઠબ્બો. ન ચેત્થ દિટ્ઠાસવો નાગતોતિ ગહેતબ્બં ભવતણ્હાય વિય ભવદિટ્ઠિયાપિ ભવાસવગ્ગહણેનેવ ગહિતત્તા. **આયતં** અનાદિકાલિકત્તા. **પસવન્તી**તિ ફલન્તિ. ન હિ તં કિઞ્ચિ સંસારદુક્ખં અત્થિ, યં આસવેહિ વિના ઉપ્પજ્જેય્ય. **પુરિમાનિ ચેત્થા**તિ એત્થ એતેસુ ચતૂસુ અત્થવિતપ્પેસુ પુરિમાનિ તીણિ. **યત્થા**તિ યેસુ સુત્તાભિધમ્મપદેસેસુ. **તત્થ યુજ્જન્તિ** કિલેસેસુયેવ યથાવુત્તસ્સ અત્થત્તયસ્સ સમ્ભવતો. **પચ્છિમં** ''આયતં વા સંસારદુક્ખં સવન્તી''તિ વુત્તનિબ્બચનં. **કમ્મેપિ યુજ્જતિ** દુક્ખપ્પસવનસ્સ કિલેસકમ્મસાધારણત્તા.

દિટ્ઠધમ્મા વુચ્ચન્તિ પચ્ચક્ખભૂતા ખન્ધા, દિટ્ઠધમ્મે ભવા **દિટ્ઠધમ્મિકા. વિવાદમૂલભૂતા**તિ વિવાદસ્સ મૂલકારણભૂતા કોધૂપનાહ-મક્ખ-પળાસ-ઇસ્સા-મચ્છરિય-માયા-સાઠેય્ય-થમ્ભ-સારમ્ભ-માનાતિમાના.

યેન દેવૂપપત્યસ્સાતિ યેન કમ્મકિલેસપ્પકારેન આસવેન દેવેસુ ઉપપત્તિ નિબ્બત્તિ અસ્સ મય્હન્તિ સમ્બન્ધો. **ગન્ધબ્બો વા વિહઙ્ગમો** આકાસચારી અસ્સન્તિ વિભત્તિં પરિણામેત્વા યોજેતબ્બં. એત્થ ચ યક્ખગન્ધબ્બતાય વિનિમુત્તા સબ્બા દેવગતિ દેવગ્ગહણેન ગહિતા. **અવસેસા ચ અકુસલા ધમ્મા**તિ અકુસલકમ્મતો અવસેસા અકુસલા ધમ્મા આસવાતિ આગતાતિ સમ્બન્ધો.

પટિઘાતાયાતિ પટિસેધનાય. **પરૂપવા...પે॰... ઉપદ્દવા**તિ ઇદં યદિ ભગવા સિક્ખાપદં ન પઞ્ઞપેય્ય, તતો અસદ્ધમ્મપ્પટિસેવનઅદિન્નાદાનપાણાતિપાતાદિહેતુ યે ઉપ્પજ્જેય્યું પરૂપવાદાદયો દિટ્ઠધમ્મિકા નાનપ્પકારા અનત્થા, યે ચ તન્નિમિત્તા એવ નિરયાદીસુ નિબ્બત્તસ્સ પઞ્ચવિધબન્ધનકમ્મકારણાદિવસેન મહાદુક્ખાનુભવાદિપ્પકારા અનત્થા, તે સન્ધાય વુત્તં. **તે પનેતે**તિ એતે કામરાગાદિકિલેસ-તેભૂમકકમ્મપરૂપવાદાદિઉપદ્દવપ્પકારા આસવા. **યત્થા**તિ યસ્મિં વિનયાદિપાળિપદેસે. **યથા**તિ યેન દુવિધાદિપ્પકારેન અઞ્ઞેસુ ચ સુત્તન્તેસુ આગતાતિ સમ્બન્ધો.

નિરયં ગમેન્તીતિ **નિરયગામિનિયા. છક્કનિપાતે** આહુનેય્યસુત્તે. તત્થ હિ આસવા છધા આગતા આસવ-સદ્દાભિધેય્યસ્સ અત્થસ્સ પભેદોપચારેન આસવ-પદે પભેદોતિ વુત્તો, કોટ્ઠાસત્થો વા પદ-સદ્દોતિ **આસવપદે**તિ આસવપ્પકારે સદ્દકોટ્ઠાસે અત્થકોટ્ઠાસે વાતિ અત્થો.

તથા હીતિ તસ્મા સંવરણં પિદહનં પવત્તિતું અપ્પદાનં, તેનેવ કારણેનાતિ અત્થો. સીલાદિસંવરે અધિપ્પેતે પવત્તિતું અપ્પદાનવસેન થકનભાવસામઞ્ઞતો **દ્વારં સંવરિત્વા**તિ ગેહદ્વારસંવરણમ્પિ ઉદાહટં. **સીલસંવરો**તિઆદિ હેટ્ઠા મૂલપરિયાયવણ્ણનાય વુત્તમ્પિ ઇમસ્સ સુત્તસ્સ અત્થવણ્ણનં પરિપુણ્ણં કત્વા વત્તુકામો પુન વદતિ. યુત્તં તાવ સીલસતિઞાણાનં સંવરત્થો પાળિયં તથા આગતત્તા, ખન્તિવીરિયાનં પન કથન્તિ આહ "**તેસઞ્ચા**"તિઆદિ. તસ્સત્થો – યદિપિ ''ખમો હોતિ...પે°... સીતસ્સ ઉપ્પન્નં કામવિતક્કં નાધિવાસેતી''તિઆદિનિદ્દેસે ખન્તિવીરિયાનં સંવરપરિયાયો નાગતો, ઉદ્દેસે પન સબ્બાસવસંવરપરિયાયન્તિ સંવરપરિયાયેન ગહિતત્તા અત્થેવ તેસં સંવરભાવોતિ.

પુબ્બે સીલસતિઞાણાનં પાઠન્તરેન સંવરભાવો દસ્સિતોતિ ઇદાનિ તં ઇમિનાપિ સુત્તેન ગહિતભાવં દસ્સેતું "**અપિચા**"તિઆદિ વુત્તં. **ખન્તિવીરિયસંવરા વુત્તાયેવ** ''ખમો હોતિ સીતસ્સા''તિઆદિના (મ° નિ° ૧.૧૪) પાળિયા દસ્સનવસેન. "**તઞ્ચ અનાસનં, તઞ્ચ અગોચર**"**ન્તિ અયં પનેત્થ સીલસંવરો**તિ તઞ્ચ ''યથારૂપે''તિઆદિના વુત્તં અયુત્તં અનિયતવત્થુકં રહો પટિચ્છન્નાસનં, તઞ્ચ યથાવુત્તં અયુત્તં વેસિયાદિગોચરં, ''પટિસઙ્ખાયોનિસો પરિવજ્જેતી''તિ આગતં યં પરિવજ્જનં, અયં પન એત્થ એતસ્મિં સુત્તે આગતો સીલસંવરોતિ અત્થો. અનાસનપરિવજ્જનેન હિ અનાચારપરિવજ્જનં વુત્તં, અનાચારાગોચરપરિવજ્જનં ચારિત્તસીલતાયસીલસંવરો. તથા હિ ભગવતા ''પાતિમોક્ખસંવરસંવુતો વિહરતી''તિ (વિભ° ૫૦૮) સીલસંવરવિભજને આચારગોચરસમ્પત્તિં દસ્સેન્તેન ''અત્થિ અનાચારો, અત્થિ અગોચરો''તિઆદિના (વિભ° ૫૧૩, ૫૧૪) અનાચારાગોચરા વિભજિત્વા દસ્સિતા. ઇદઞ્ચ એકદેસેન સમુદાયનિદસ્સનં દટ્ઠબ્બં સમુદ્દપબ્બતનિદસ્સનં વિય.

સબ્બત્થ પટિસઙ્ખા ઞાણસંવરોતિ એત્થ ''યોનિસોમનસિકારો, પટિસઙ્ખા ઞાણસંવરો''તિ વત્તબ્બં . ન હિ દસ્સનપહાતબ્બનિદ્દેસે પટિસઙ્ખાગહણં અત્થિ, ''યોનિસો મનસિ કરોતી''તિ પન વુત્તં. યોનિસોમનસિકરણમ્પિ અત્થતો પટિસઙ્ખા ઞાણસંવરમેવાતિ એવં પન અત્થે ગય્હમાને યુત્તમેતં સિયા. કેચિ પન ''યત્થ યત્થ 'ઇધ પટિસઙ્ખા યોનિસો'તિ આગતં , તં સબ્બં સન્ધાય 'સબ્બત્થ પટિસઙ્ખા ઞાણસંવરો'તિ વુત્ત''ન્તિ વદન્તિ. તેસં મતેન ''ઇદં દુક્ખન્તિ યોનિસો મનસિ કરોતી''તિઆદિકસ્સ ઞાણસંવરેન ચ અસઙ્ગહો સિયા, ''દસ્સનં પટિસેવના ભાવના ચ ઞાણસંવરો''તિ ચ વચનં વિરુજ્ઝેય્ય, તસ્મા વુત્તનયેનેવેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. ''સબ્બત્થ પટિસઙ્ખા ઞાણસંવરો''તિ ઇમિના સત્તસુપિ ઠાનેસુ યં ઞાણં, સો ઞાણસંવરોતિ પરિવજ્જનાદિવસેન વુત્તા સીલાદયો સીલસંવરાદયોતિ અયમત્થો દસ્સિતો. એવં સતિ સંવરાનં સઙ્કરો વિય હોતીતિ તે અસઙ્કરતો દસ્સેતું "**અગ્ગહિતગ્ગહણેના**"તિ વુત્તં પરિવજ્જનવિસેસસંવરાધિવાસનવિનોદનાનં સીલસંવરાદિભાવેન ગહિતત્તા, તથા અગ્ગહિતાનં ગહણેનાતિ અત્થો. તે પન અગ્ગહિતે સરૂપતો દસ્સેન્તો "**દસ્સનં પટિસેવના ભાવના**"તિ આહ.

એતેન સીલસંવરાદિના કરણભૂતેન, કારણભૂતેન વા. **ધમ્મા**તિ કુસલાકુસલધમ્મા. સીલસંવરાદિના હિ સહજાતકોટિયા, ઉપનિસ્સયકોટિયા વા પચ્ચયભૂતેન અનુપ્પન્ના કુસલા ધમ્મા **ઉપ્પત્તિં ગચ્છન્તિ** ઉપ્પજ્જન્તિ, તથા અનિરુદ્ધા અકુસલા ધમ્મા નિરોધં ગચ્છન્તિ નિરુજ્ઝન્તીતિ અત્થો. પાળિયં પન ''અનુપ્પન્ના ચેવ આસવા ન ઉપ્પજ્જન્તિ, ઉપ્પન્ના ચ આસવા પહીયન્તી''તિ અકુસલધમ્માનં અનુપ્પાદપહાનાનિ એવ વુત્તાનિ, ન

કુસલધમ્માનં ઉપ્પાદાદયોતિ? નયિદમેવં દટ્ઠબ્બં, ''યોનિસો ચ ખો, ભિક્ખવે, મનસિકરોતો''તિઆદિના કુસલધમ્માનમ્પિ ઉપ્પત્તિ પકાસિતાવ આસવસંવરણસ્સ પધાનભાવેન ગહિતત્તા. તથા હિ પરિયોસાનેપિ ''યે આસવા દસ્સના પહાતબ્બા, તે દસ્સના પહીના હોન્તી''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૨૮) આસવપ્પહાનમેવ પધાનં કત્વા નિગમિતં.

૧૫. જાનતો પસ્સતોતિ એત્થ દસ્સનમ્પિ પઞ્ઞાચક્ખુનાવ દસ્સનં અધિપ્પેતં, ન મંસચક્ખુના દિબ્બચક્ખુના વાતિ આહ ''**દ્વેપિ પદાનિ એકત્થાની**''તિ. **એવં સન્તેપી**તિ પદદ્વયસ્સ એકત્થત્થેપિ. **ઞાણલક્ખણ**ન્તિ ઞાણસ્સ સભાવં, વિસયસ્સ યથાસભાવાવબોધનન્તિ અત્થો. તેનાહ ''**જાનનલક્ખણઞ્હિ ઞાણ**''ન્તિ. **ઞાણપ્પભાવ**ન્તિ ઞાણાનુભાવં, ઞાણકિચ્ચં વિસયોભાસનન્તિ અત્થો. તેનેવાહ ''**ઞાણેન વિવટે ધમ્મે**''તિ. ''**જાનતો પસ્સતો**''તિ ચ જાનનદસ્સનમુખેન પુગ્ગલાધિટ્ઠાના દેસના પવત્તાતિ આહ ''**ઞાણલક્ખણં ઞાણપ્પભાવં ઉપાદાય પુગ્ગલં નિદ્દિસતી**''તિ. **જાનતો પસ્સતો**તિ ''યોનિસો ચ મનસિકારં અયોનિસો ચ મનસિકાર''ન્તિ વક્ખમાનત્તા યોનિસોમનસિકારવિસયજાનનં, અયોનિસોમનસિકારવિસયદસ્સનં. તઞ્ચ ખો પન નેસં આસવાનં ખયૂપાયસભાવસ્સ અધિપ્પેતત્તા ઉપ્પાદનાનુપ્પાદનવસેન ન આરમ્મણમત્તેનાતિ અયમત્થો યુત્તોતિ આહ ''**યોનિસોમનસિકારં...પે॰... અયમેત્થ સારો**''તિ.

''જાનતો''તિ વત્વા જાનનઞ્ચ અનુસ્સવાકારપટિવિતક્કમત્તવસેન ન ઇધાધિપ્પેતં, અથ ખો રૂપાદિ વિય ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન યોનિસોમનસિકારાયોનિસોમનસિકારે પચ્ચક્ખે કત્વા તેસં ઉપ્પાદવસેન દસ્સનન્તિ ઇમમત્થં વિભાવેતું ''પસ્સતો''તિ વુત્તન્તિ એવં વા એત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. અઞ્ઞત્થાપિ હિ ''એવં જાનતો એવં પસ્સતો (ઇતિવુ॰ ૧૦૨), જાનં જાનાતિ પસ્સં પસ્સતિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૦૩), એવં જાનન્તા એવં પસ્સન્તા (મ॰ નિ॰ ૧.૪૦૭), અજાનતં અપસ્સત''ન્તિ ચ આદીસુ ઞાણકિચ્ચસ્સ સામઞ્ઞવિસેસદીપનવસેનેતં પદદ્વયં આગતન્તિ. **કેચી**તિ અભયગિરિવાસિસારસમાસાચરિયા. તે હિ ''સમાધિના જાનતો વિપસ્સનાય પસ્સતો જાનં જાનાતિ પસ્સં પસ્સતિ, એવં જાનના સમથો, પસ્સના વિપસ્સના''તિ ચ આદિના પપઞ્ચેન્તિ. **તે**તિ પપઞ્ચા. **ઇમસ્મિં અત્થે**તિ ''જાનતો''તિઆદિનયપ્પવત્તે ઇમસ્મિં સુત્તપદઅત્થે નિદ્ધારિયમાને. **ન યુજ્જન્તિ** જાનનદસ્સનાનં યોનિસોમનસિકારાયોનિસોમનસિકારવિસયભાવસ્સ પાળિયં વુત્તત્તા.

આસવપ્પહાનં આસવાનં અચ્ચન્તપ્પહાનં. સો પન નેસં અનુપ્પાદો સબ્બેન સબ્બં ખીણતા અભાવો એવાતિ આહ ''**આસવાનં અચ્ચન્તખયમસમુપ્પાદં ખીણાકારં નત્થિભાવ**''ન્તિ. **ઉજુમગ્ગાનુસારિનો**તિ કિલેસવઙ્કસ્સ કાયવઙ્કાદીનઞ્ચ પહાનેન ઉજુભૂતે સવિપસ્સને હેટ્ઠિમમગ્ગે અનુસ્સરન્તસ્સ. તદેવ હિસ્સ સિક્ખનં. **ખયસ્મિં પઠમં ઞાણં. તતો અઞ્ઞા અનન્તરા**તિ ખયસઙ્ખાતે અગ્ગમગ્ગે તપ્પરિયાપન્નમેવ ઞાણં પઠમં ઉપ્પજ્જતિ , તદનન્તરં પન અઞ્ઞં અરહત્તન્તિ. યદિપિ ગાથાયં ''ખયસ્મિં''ઇચ્ચેવ વુત્તં, સમુચ્છેદવસેન પન આસવેહિ ખીણોતીતિ મગ્ગો ખયોતિ વુચ્ચતીતિ આહ ''**મગ્ગો આસવક્ખયોતિ વુત્તો**''તિ. **સમણો**તિ સમિતપાપો અધિપ્પેતો. સો પન ખીણાસવો હોતીતિ ''**આસવાનં ખયા**''તિ ઇમસ્સ ફલપરિયાયતા વુત્તા, નિપ્પરિયાયેન પન આસવક્ખયો મગ્ગો, તેન પત્તબ્બતો ફલં. એતેનેવ નિબ્બાનસ્સપિ આસવક્ખયભાવો વુત્તોતિ વેદિતબ્બો.

''**જાનતો પસ્સતો**''તિ જાનતો એવ પસ્સતો એવાતિ એવમેત્થ નિયમો ઇચ્છિતો, ન અઞ્ઞથા વિસેસાભાવતો અનિટ્ઠસાધનતો ચાતિ તસ્સ નિયમસ્સ ફલં દસ્સેતું ''**નો અજાનતો નો અપસ્સતો**''તિ વુત્તન્તિ આહ ''**યો પન ન જાનાતિ ન પસ્સતિ, તસ્સ નેવ વદામીતિ અત્થો**''તિ. ઇમિના દૂરીકતાયોનિસોમનસિકારો ઇધાધિપ્પેતો,

યોનિસોમનસિકારો ચ આસવક્ખયસ્સ એકન્તિકકારણન્તિ દસ્સેતિ. **એતેના**તિ ''નો અજાનતો નો અપસ્સતો''તિ વચનેન. **તે પટિક્ખિત્તા**તિ કે પન તેતિ? ''બાલે ચ પણ્ડિતે ચ સન્ધાવિત્વા સંસરિત્વા દુક્ખસ્સન્તં કરિસ્સન્તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૬૮; મ॰ નિ॰ ૨.૨૨૮), અહેતૂ અપચ્ચયા સત્તા વિસુજ્ઝન્તી''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૬૮; મ॰ નિ॰ ૨.૨૨૭) એવમાદિવાદા. તેસુ હિ કેચિ અભિજાતિસઙ્કન્તિમત્તેન ભવસઙ્કન્તિમત્તેન ચ સંસારસુદ્ધિં પટિજાનન્તિ, અઞ્ઞે ઇસ્સરપજાપતિકાલાદિવસેન, તયિદં સબ્બં ''સંસારાદીહી''તિ એત્થેવ સઙ્ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

પુરિમેન વા પદદ્વયેનાતિ ''જાનતો, પસ્સતો''તિ ઇમિના પદદ્વયેન. **ઉપાયો વુત્તો** ''આસવક્ખયસ્સા''તિ અધિકારતો વિઞ્ઞાયતિ. **ઇમિના**તિ ''નો અજાનતો, નો અપસ્સતો''તિ ઇમિના પદદ્વયેન. અનુપાયો એવ હિ આસવાનં ખયસ્સ યદિદં યોનિસો ચ અયોનિસો ચ મનસિકારસ્સ અજાનનં અદસ્સનઞ્ચ, તેન તથત્તાય અપ્પટિપત્તિતો મિચ્છાપટિપત્તિતો ચ. નનુ ''પસ્સતો''તિ ઇમિના અયોનિસોમનસિકારો યથા ન ઉપ્પજ્જતિ, એવં દસ્સને અધિપ્પેતે પુરિમેનેવ અનુપાયપટિસેધો વુત્તો હોતીતિ? ન હોતિ, અયોનિસોમનસિકારાનુપ્પાદનસ્સપિ ઉપાયભાવતો સતિબલેન સંવુતચક્ખુન્દ્રિયાદિતા વિય સમ્પજઞ્ઞબલેનેવ નિચ્ચાદિવસેન અભૂતજાનનાભાવો હોતીતિ. તેનાહ ''**સઙ્ખેપેન...પે॰... હોતી**''તિ. તત્થ **સઙ્ખેપેનાતિ** સમાસેન, અન્વયતો બ્યતિરેકતો ચ વિત્થારં અકત્વાતિ અત્થો. **ઞાણં...પે॰... દસ્સિતં હોતિ** ''જાનતો''તિઆદિના ઞાણસ્સેવ ગહિતત્તા. યદિ એવં ''સ્વાયં સંવરો''તિઆદિ કથં નીયતીતિ? ઞાણસ્સ પધાનભાવદસ્સનત્થં એવમયં દેસના કતાતિ નાયં દોસો, તથા અઞ્ઞત્થાપિ ''અરિયં વો ભિક્ખવે સમ્માસમાધિં દેસેસ્સામિ સઉપનિસં સપરિક્ખાર''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૩૬) વિત્થારો.

દબ્બજાતિકોતિ દબ્બરૂપો. સો હિ દ્રબ્યોતિ વુચ્ચતિ ''દ્રબ્યં વિનસ્સતિ નાદ્રબ્ય''ન્તિઆદીસુ. **દબ્બજાતિકો** વા સારસભાવો, સારુપ્પસીલાચારોતિ અત્થો. યથાહ ''ન ખો દબ્બ દબ્બા એવં નિબ્બેઠેન્તી''તિ (પારા॰ ૩૮૪, ૩૯૧; ચૂળવ॰ ૧૯૩). **વત્તસીસે ઠત્વા**તિ વત્તં ઉત્તમઙ્ગં, ધુરં વા કત્વા. યો હિ પરિસુદ્ધાજીવો કાતું અજાનન્તાનં સબ્રહ્મચારીનં, અત્તનો વા વાતાતપાદિપટિબાહનત્થં છત્તાદીનિ કરોતિ, સો વત્તસીસે ઠત્વા કરોતિ નામ. **પદટ્ઠાનં ન હોતીતિ ન વત્તબ્બા** નાથકરણધમ્મભાવેન ઉપનિસ્સયભાવતો. વુત્તઞ્હિ ''યાનિ તાનિ સબ્રહ્મચારીનં ઉચ્ચાવચાનિ કિચ્ચકરણીયાનિ, તત્થ દક્ખો હોતી''તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૯૭).

ઉપાયમનસિકારોતિ કુસલધમ્મપ્પવત્તિયા કારણભૂતો મનસિકારો. **પથમનસિકારો**તિ તસ્સા એવ મગ્ગભૂતો મનસિકારો. **અનિચ્ચાદીસુ અનિચ્ચન્તિઆદિના**તિ અનિચ્ચદુક્ખઅસુભઅનત્તસભાવેસુ ધમ્મેસુ ''અનિચ્ચં દુક્ખં અસુભં અનત્તા''તિઆદિના એવ નયેન, અવિપરીતસભાવેનાતિ અત્થો. **સચ્ચાનુલોમિકેન વા**તિ સચ્ચાભિસમયસ્સ અનુલોમવસેન. **ચિત્તસ્સ આવટ્ટના**તિઆદિના આવટ્ટનાય પચ્ચયભૂતા તતો પુરિમુપ્પન્ના મનોદ્વારિકા કુસલજવનપ્પવત્તિ ફલવોહારેન તથા વુત્તા. તસ્સા હિ વસેન સા કુસલુપ્પત્તિયા ઉપનિસ્સયો હોતિ. આવજ્જના હિ ભવઙ્ગચિત્તં આવટ્ટયતીતિ **આવટ્ટના**. અનુ અનુ આવટ્ટેતીતિ **અન્વાવટ્ટના**. ભવઙ્ગારમ્મણતો અઞ્ઞં આભુજતીતિ **આભોગો**. સમન્નાહરતીતિ **સમન્નાહારો**. તદેવારમ્મણં અત્તાનં અનુબન્ધિત્વા ઉપ્પજ્જમાનં મનસિ કરોતિ ઠપેતીતિ **મનસિકારો**. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં ઉપાયપથમનસિકારલક્ખણો યોનિસોમનસિકારો નામ વુચ્ચતિ, યસ્સ વસેન પુગ્ગલો દુક્ખાદીનિ સચ્ચાનિ આવજ્જિતું સક્કોતિ . અયોનિસોમનસિકારે **સચ્ચપટિકૂલેના**તિ સચ્ચાભિસમયસ્સ અનનુલોમવસેન. સેસં યોનિસોમનસિકારે વુત્તવિપરિયાયેન વેદિતબ્બં.

યુત્તિન્તિ ઉપપત્તિસાધનયુત્તિં, હેતુન્તિ અત્થો. તેનેવાહ "**યસ્મા**"તિઆદિ. **એત્થા**તિ "અયોનિસો ભિક્ખવે... પે॰... પહીયન્તી"તિ એતસ્મિં પાઠે. **તત્થા**તિ વાક્યોપઞ્ઞાસનં. કસ્મા પનેત્થ અયમુદ્દેસનિદ્દેસો પરિવત્તોતિ ચોદનં સન્ધાયાહ "**યોનિસો**"તિઆદિ. તત્થ મનસિકારપદં દ્વિન્નં સાધારણન્તિ અધિપ્પાયેન "**યોનિસો અયોનિસોતિ ઇમેહિ તાવ દ્વીહિ પદેહી**"તિ વુત્તં. **યોનિસો**તિ હિ યોનિસોમનસિકારો, **અયોનિસો**તિ ચ અયોનિસોમનસિકારો તત્થ અનુવત્તનતો વક્ખમાનત્તા ચ. સતિપિ અનત્થુપ્પત્તિસામઞ્ઞે ભવાદીસુ પુગ્ગલસ્સ બહુલિસામઞ્ઞં દસ્સેત્વા તં પરિવત્તિત્વા વિસેસદસ્સનત્તં **નાવાદિ** ઉપમાત્તયગ્ગહણં દટ્ઠબ્બં. **ચક્કયન્તં** આહટઘટીયન્તન્તિ વદન્તિ.

અનુપ્પન્નાતિ અનિબ્બત્તા. આરમ્મણવિસેસવસેન તસ્સ અનુપ્પત્તિ વેદિતબ્બા, ન રૂપારમ્મણાદિઆરમ્મણસામઞ્ઞેન, નાપિ આસવવસેન. તેનાહ "**અનનુભૂતપુબ્બં આરમ્મણં...પે॰... અઞ્ઞથા હિ અનમતગ્ગે સંસારે અનુપ્પન્ના નામ આસવા ન સન્તી**"તિ. **વત્થુ**ન્તિ સવિઞ્ઞાણકાવિઞ્ઞાણકપ્પભેદં આસવુપ્પત્તિકારણં. **આરમ્મણં** આરમ્મણપચ્ચયભૂતરૂપાદીનિ . ઇદાનિ આસવવસેનપિ અનુપ્પન્નપરિયાયો લબ્ભતીતિ દસ્સેતું "**અનુભૂતપુબ્બેપી**"તિઆદિ વુત્તં. **પકતિસુદ્ધિયા**તિ પુબ્બચરિયતો કિલેસદૂરીભાવસિદ્ધાય સુદ્ધિપકતિતાય. પાળિયા ઉદ્દિસનં **ઉદ્દેસો**, અત્થકથનં **પરિપુચ્છા**. અજ્ઝયનં **પરિયત્તિ**, ચીવરસિબ્બાદિ **નવકમ્મં**, સમથવિપસ્સનાનુયોગો **યોનિસોમનસિકારો**. **તાદિસેના**તિ યાદિસેન "મનુઞ્ઞવત્થૂ"તિમનસિકારાદિના કામાસવાદયો સમ્ભવેય્યું, તાદિસેન. આસવાનં વડ્ઢિ નામ પરિયુટ્ઠાનતિબ્બતાય વેદિતબ્બા, સા ચ અભિણ્હુપ્પત્તિયા બહુલીકારતોતિ તે લદ્ધાસેવના બહુલભાવં પત્તા મદ્દન્તા ફરન્તા છાદેન્તા અન્ધાકારં કરોન્તા અપરાપરં ઉપ્પજ્જમાના એકસન્તાનનયેન "**ઉપ્પન્ના પવડ્ઢન્તી**"**તિ વુચ્ચ**ન્તિ. તેન વુત્તં "**પુનપ્પુનં ઉપ્પજ્જમાના ઉપ્પન્ના પવડ્ઢન્તીતિ વુચ્ચન્તી**"તિ. **ઇતો અઞ્ઞથા**તિ ઇતો અપરાપરુપ્પન્નાનં એકત્તગ્ગહણતો અઞ્ઞથા **વડ્ઢિ નામ નત્થિ** ખણિકભાવતો.

સો ચ જાનાતીતિ ધમ્મુદ્ધચ્ચવિગ્ગહાભાવમાહ. **કારકસ્સેવા**તિ યુત્તયોગસ્સેવ. **યસ્સ પના**તિઆદિના અનુદ્દેસિકં કત્વા વુત્તમત્થં પુરાતનસ્સ પુરિસાતિસયસ્સ પટિપત્તિદસ્સનેન પાકટતરં કાતું "**મણ્ડલારામવાસીમહાતિસ્સભૂતત્થેરસ્સ વિયા**"તિઆદિ વુત્તં. તઞ્હિ સબ્રહ્મચારીનં આયતિં તથાપટિપત્તિકારણં હોતિ, યતો એદિસં વત્થુ વુચ્ચતિ. **તસ્મિં યેવા**તિ મણ્ડલારામેયેવ. **આચરિયં આપુચ્છિત્વા**તિ અત્તનો ઉદ્દેસાચરિયં કમ્મટ્ઠાનગ્ગહણત્થં ગન્તું આપુચ્છિત્વા. **આચરિયં વન્દિત્વા**તિ કમ્મટ્ઠાનદાયકં મહારક્ખિતત્થેરં વન્દિત્વા. **ઉદ્દેસમગ્ગ**ન્તિ યથાઆરદ્ધં ઉદ્દેસપબન્ધં. તદા કિર મુખપાઠેનેવ બહૂ એકજ્ઝં ઉદ્દિસાપેત્વા મનોસજ્ઝાયવસેન ધમ્મં સજ્ઝાયન્તિ. તત્થાયં થેરો પઞ્ઞવન્તતાય ઉદ્દેસં ગણ્હન્તાનં ભિક્ખૂનં ધોરય્હો, સો "ઇદાનાહં અનાગામી, કિં મય્હં ઉદ્દેસેના"તિ સઙ્કોચં અનાપજ્જિત્વા દુતિયદિવસે ઉદ્દેસકાલે આચરિયં ઉપસઙ્કમિ. "ઉપ્પન્ના પહીયન્તી"તિ એત્થ ઉપ્પન્નસદિસા "ઉપ્પન્ના"તિ વુત્તા, ન પચ્ચુપ્પન્ના. ન હિ પચ્ચુપ્પન્નેસુ આસવેસુ મગ્ગેન પહાનં સમ્ભવતીતિ આહ "**યે પન...પે॰... નત્થી**"તિ. **વત્તમાનુપ્પન્ના** ખણત્તયસમઙ્ગિનો. **તેસં પટિપત્તિયા પહાનં નત્થિ** ઉપ્પજ્જનારહાનં પચ્ચયઘાતેન અનુપ્પાદનમેવ તાય પહાનન્તિ.

૧૬. યદિ એવં દુતિયપદં કિમત્થિયન્તિ? પદદ્વયગ્ગહણં આસવાનં ઉપ્પન્નાનુપ્પન્નભાવસમ્ભવદસ્સનત્થઞ્ચેવ પહાયકવિભાગેન પહાતબ્બવિભાગદસ્સનત્થઞ્ચ. તેનાહ "**ઇદમેવ પદં ગહેત્વા**"તિ. **અઞ્ઞમ્પી**તિ ઞાણતો અઞ્ઞમ્પિ સતિસંવરાદિં. **દસ્સના**તિ ઇદં હેતુમ્હિ નિસ્સક્કવચનન્તિ **દસ્સનેના**તિ હેતુમ્હિ કરણવચનેન તદત્થં વિવરતિ. **એસ નયો**તિ તમેવત્થં અતિદિસતિ. **દસ્સનેના**તિ સોતાપત્તિમગ્ગેન. સો હિ પઠમં નિબ્બાનદસ્સનતો "દસ્સન"ન્તિ વુચ્ચતિ. યદિપિ તં ગોત્રભુ પઠમતરં પસ્સતિ, દિસ્વા પન કત્તબ્બકિચ્ચસ્સ કિલેસપ્પહાનસ્સ અકરણતો ન તં

દસ્સનન્તિ વુચ્ચતિ. આવજ્જનટ્ઠાનિયઞ્હિ તં ઞાણં મગ્ગસ્સ, નિબ્બાનારમ્મણત્તસામઞ્ઞેન ચેતં વુત્તં, ન નિબ્બાનપટિવિજ્ઝનેન, તસ્મા ધમ્મચક્ખુ પુનપ્પુનં નિબ્બત્તનેન ભાવનં અપ્પત્તં દસ્સનં નામ, ધમ્મચક્ખુઞ્ચ પરિઞ્ઞાદિકિચ્ચકરણવસેન ચતુસચ્ચધમ્મદસ્સનં તદભિસમયોતિ નુત્થેત્થ ગોત્રભુસ્સ દસ્સનભાવપ્પત્તિ . અયઞ્ચ વિચારો પરતો **અટ્ઠકથાયમેવ** (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૨) આગમિસ્સતિ. **સબ્બત્થા**તિ ''સંવરા પહાતબ્બા''તિઆદીસુ. **સંવરા**તિ સંવરેન, ''સંવરો''તિ ચેત્થ સતિસંવરો વેદિતબ્બો. પટિસેવતિ એતેનાતિ **પટિસેવનં**, પચ્ચયેસુ ઇદમત્થિકતાઞાણં. અધિવાસેતિ ખમતિ એતાયાતિ **અધિવાસના**, સીતાદીનં ખમનાકારેન પવત્તો અદોસો, તપ્પધાના વા ચત્તારો કુસલક્ખન્ધા. પરિવજ્જેતિ એતેનાતિ **પરિવજ્જનં**, વાળમિગાદીનં પરિહરણવસેન પવત્તા ચેતના, તથાપવત્તા વા ચત્તારો કુસલક્ખન્ધા. કામવિતક્કાદિકે વિનોદેતિ વિતુદતિ એતેનાતિ **વિનોદનં**, કુસલવીરિયં. પઠમમગ્ગેન દિટ્ઠે ચતુસચ્ચધમ્મે ભાવનાવસેન ઉપ્પજ્જનતો **ભાવના**, સેસમગ્ગત્તયં. ન હિ તં અદિટ્ઠપુબ્બં કિઞ્ચિ પસ્સતિ, એવં દસ્સનાદીનં વચનત્થો વેદિતબ્બો.

દસ્સનાપહાતબ્બઆસવવણ્ણના

૧૭. કુસલાકુસલધમ્મેહિ આલમ્બિયમાનાપિ આરમ્મણધમ્મા આવજ્જનમુખેનેવ તબ્ભાવં ગચ્છન્તીતિ દસ્સેન્તો ''**મનસિકરણીયે**''તિ પદસ્સ ''**આવજ્જિતબ્બે**''તિ અત્થમાહ. હિતસુખાવહભાવેન મનસિકરણં અરહન્તીતિ મનસિકરણીયા, તપ્પટિપક્ખતો અમનસિકરણીયાતિ આહ ''**અમનસિકરણીયેતિ તબ્બિપરીતે**''તિ. **સેસપદેસૂ**તિ ''મનસિકરણીયે ધમ્મે અપ્પજાનન્તો''તિઆદીસુ. યસ્મા કુસલધમ્મેસુપિ સુભસુખનિચ્ચાદિવસેન મનસિકારો અસ્સાદનાદિહેતુતાય સાવજ્જો અહિતદુક્ખાવહો અકુસલધમ્મેસુપિ અનિચ્ચાદિવસેન મનસિકારો નિબ્બિદાદિહેતુતાય અનવજ્જો હિતસુખાવહો, તસ્મા ''**ધમ્મતો નિયમો નત્થી**''તિ વત્વા ''**આકારતો પન અત્થી**''તિ આહ.

વા-સદ્દો યેભુય્યેન ''મમં વા હિ ભિક્ખવે (દી॰ નિ॰ ૧.૫, ૬), દેવો વા ભવિસ્સામિ દેવઞ્ઞતરો વા''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૮૬; મ॰ નિ॰ ૨.૭૯, ૮૦) વિકપ્પત્થો દિટ્ઠો, ન સમુચ્ચયત્થોતિ તત્થ સમુચ્ચયત્થે પયોગં દસ્સેતું ''**યથા**''તિઆદિ વુત્તં. એવઞ્ચ કત્વા સમુચ્ચયત્થદીપકં પનેતં સુત્તપદં સમુદાહટં.

કામાસવોતિ પઞ્ચકામગુણસઙ્ખાતે કામે આસવો કામાસવો. તેનાહ ''**પઞ્ચકામગુણિકો રાગો**''તિ. ભવાસવં પન ઠપેત્વા સબ્બો લોભો કામાસવોતિ યુત્તં સિયા. **રૂપારૂપભવેતિ** કમ્મુપપત્તિભેદતો દુવિધેપિ રૂપારૂપભવે **છન્દરાગો**. **ઝાનનિકન્તી**તિ ઝાનસ્સાદો. ''સુન્દરમિદં ઠાનં નિચ્ચં ધુવ''ન્તિઆદિના અસ્સાદેન્તસ્સ ઉપ્પજ્જમાનો સસ્સતુચ્છેદદિટ્ઠિસહગતો રાગો ભવે આસવોતિ **ભવાસવો**. **એવન્તિ** સબ્બદિટ્ઠીનં સસ્સતુચ્છેદદિટ્ઠિસઙ્ગહતો ભવાસવેનેવ દિટ્ઠાસવો ગહિતો તંસહગતરાગતાયાતિ અધિપ્પાયો. અપરે પન ''દિટ્ઠાસવો અવિજ્જાસવેન ચ સઙ્ગહિતો''તિ વદન્તિ. એત્થ ચ ''ભવાસવો ચતૂસુ દિટ્ઠિગતવિપ્પયુત્તલોભસહગતચિત્તુપ્પાદેસુ ઉપ્પજ્જતી''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૪૬૫) વચનતો દિટ્ઠિસમ્પયુત્તરાગસ્સ ભવાસવભાવો વિચારેતબ્બો, અથ ''કામસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૪.૩૩૨) વિય આરમ્મણકરણત્થો સહગતત્થો, એવં સતિ ભવાસવે દિટ્ઠાસવસ્સ સમોધાનગમનં કતં ન સિયા. ન હિ તમ્પયોગતબ્ભાવાદિકે અસતિ તંસઙ્ગહો યુત્તો, તસ્મા યથાવુત્તપાળિં અનુસારેન દિટ્ઠિગતસમ્પયુત્તલોભોપિ કામાસવોતિ યુત્તં સિયા. દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકદુક્ખાનઞ્હિ કારણભૂતા કામાસવાદયોપિ દ્વિધા વુત્તા.

અભિધમ્મે (ધ॰ સ॰ ૧૧૦૩) ચ કામાસવનિદ્દેસે ‘‘કામેસૂતિ કામરાગદિટ્ઠિરાગાદીનં આરમ્મણભૂતેસુ તેભૂમકેસુ વત્થુકામેસૂ’’તિ અત્થો સમ્ભવતિ. તત્થ હિ ઉપ્પજ્જમાના સા તણ્હા સબ્બાપિ ન કામચ્છન્દાદિનામં ન લભતીતિ. યદિ પન લોભો કામાસવભવાસવવિનિમુત્તોપિ સિયા, સો યદા દિટ્ઠિગતવિપ્પયુત્તેસુ ચિત્તેસુ ઉપ્પજ્જતિ, તદા તેન સમ્પયુત્તો અવિજ્જાસવો આસવવિપ્પયુત્તોતિ દોમનસ્સવિચિકિચ્છુદ્ધચ્ચસમ્પયુત્તસ્સ વિય તસ્સપિ આસવવિપ્પયુત્તતા વત્તબ્બા સિયા ‘‘ચતૂસુ દિટ્ઠિગતવિપ્પયુત્તલોભસહગતચિત્તુપ્પાદેસુ ઉપ્પન્નો મોહો સિયા આસવસમ્પયુત્તો, સિયા આસવવિપ્પયુત્તો’’તિ. ‘‘કામાસવો અટ્ઠસુ લોભસહગતચિત્તુપ્પાદેસુ ઉપ્પજ્જતી’તિ (ધ॰ સ॰ ૧૪૬૫), ‘‘કામાસવં પટિચ્ચ દિટ્ઠાસવો અવિજ્જાસવો’’તિ (પટ્ઠા॰ ૩.૩.૧૦૯) ચ વચનતો દિટ્ઠિસહગતરાગો કામાસવો ન હોતીતિ ન સક્કા વત્તું. કિઞ્ચ અભિજ્ઝાકામરાગાનં વિસેસો આસવદ્વયએકાસવભાવો સિયા, ન અભિજ્ઝાય ચ નોઆસવભાવોતિ નોઆસવલોભસ્સ સબ્ભાવો વિચારેતબ્બો. ન હિ અત્થિ **અભિધમ્મે** ‘‘આસવો ચ નોઆસવો ચ ધમ્મા આસવસ્સ ધમ્મસ્સ આસવસ્સ ચ નોઆસવસ્સ ચ ધમ્મસ્સ હેતુપચ્ચયો’’તિ (પટ્ઠા॰ ૩.૩.૧૬-૧૭) સત્તમો નવમો ચ પઞ્હો. ગણનાયઞ્ચ ‘‘હેતુયા સત્તા’’તિ (પટ્ઠા॰ ૩.૩.૪૦) વુત્તં, નો ‘‘નવા’’તિ. દિટ્ઠિસમ્પયુત્તે પન લોભે નોઆસવે વિજ્જમાને સત્તમનવમાપિ પઞ્હા વિસ્સજ્જનં લભેય્યું, ગણનાય ચ ‘‘હેતુયા નવા’’તિ વત્તબ્બં સિયા, ન પન વુત્તં. દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તે ચ લોભે નોઆસવે વિજ્જમાને વત્તબ્બં વુત્તમેવ. યસ્મા પન સુત્તન્તદેસના નામ પરિયાયકથા, ન અભિધમ્મદેસના વિય નિપ્પરિયાયકથા, તસ્મા બલવકામરાગસ્સેવ કામાસવં દસ્સેતું ‘‘**કામાસવોતિ પઞ્ચકામગુણિકો રાગો**’’તિ વુત્તં, તથા ભવાભિનન્દનન્તિ.

સામઞ્ઞેન ભવાસવો દિટ્ઠાસવં અન્તોગધં કત્વા ઇધ તયો એવ આસવા વુત્તાતિ તસ્સ તદન્તોગધતં દસ્સેતું ‘‘**એવં દિટ્ઠાસવો**’’તિઆદિ વુત્તં. તથા હિ વક્ખતિ ભવાસવસ્સ અનિમિત્તવિમોક્ખપટિપક્ખતં. **ચતૂસુ સચ્ચેસુ અઞ્ઞાણન્તિ** ઇદં સુત્તન્તનયં નિસ્સાય વુત્તં. સુત્તન્તસંવણ્ણના હેસાતિ, તદન્તોગધત્તા વા પુબ્બન્તાદીનં. યથા અત્થતો કામાસવાદયો વવત્થાપિતા, તથા નેસં ઉપ્પાદવડ્ઢિયો દસ્સેન્તો ‘‘**કામગુણે**’’તિઆદિમાહ. **અસ્સાદતો મનસિકરોતો**તિ ‘‘સુભસુખા’’તિઆદિના અસ્સાદનવસેન મનસિ કરોન્તસ્સ. **ચતુવિપલ્લાસપદટ્ઠાનભાવેના**તિ સુભસઞ્ઞાદીનં વત્થુભાવેન. **વુત્તનયપચ્ચનીકતો**તિ ‘‘કામા નામેતે અનિચ્ચા દુક્ખા વિપરિણામધમ્મા’’તિઆદિના કામગુણેસુ આદીનવદસ્સનપુબ્બકનેક્ખમ્મપટિપત્તિયા છન્દરાગં વિક્ખમ્ભયતો સમુચ્છિન્દન્તસ્સ ચ અનુપ્પન્નો ચ કામાસવો ન ઉપ્પજ્જતિ, ઉપ્પન્નો ચ પહીયતિ. તથા મહગ્ગતધમ્મેસુ ચેવ સકલતેભૂમકધમ્મેસુ ચ આદીનવદસ્સનપુબ્બકઅનિચ્ચાદિમનસિકારવસેન નિસ્સરણપટિપત્તિયા અનુપ્પન્ના ચ ભવાસવઅવિજ્જાસવા ન ઉપ્પજ્જન્તિ, ઉપ્પન્ના ચ પહીયન્તીતિ એવં તણ્હાપક્ખે વુત્તસ્સ નયસ્સ પટિપક્ખતો **સુક્કપક્ખે વિત્થારો** વેદિતબ્બો.

તયો એવાતિ અભિધમ્મે વિય ‘‘ચત્તારો’’તિ અવત્વા કસ્મા તયો એવ આસવા ઇધ ઇમિસ્સં દસ્સનાપહાતબ્બકથાયં વુત્તા? તત્થ કામાસવસ્સ તણ્હાપણિધિભાવતો **અપ્પણિહિતવિમોક્ખપટિપક્ખતા** વેદિતબ્બા. ભવેસુ નિચ્ચગ્ગાહાનુસારતો યેભુય્યતો ભવરાગસમ્પત્તિતો ભવાસવસ્સ **અનિમિત્તવિમોક્ખપટિપક્ખતા**, ભવદિટ્ઠિયા પન ભવાસવભાવે વત્તબ્બમેવ નત્થિ, અનત્તસઞ્ઞાય ઞાણાનુભાવસિદ્ધિતો અવિજ્જાસવસ્સ **સુઞ્ઞતવિમોક્ખપટિપક્ખતા**. **એત્થા**તિ એતિસ્સં આસવકથાયં. **વણ્ણિત**ન્તિ કથિતં. **અભેદતો**તિ સામઞ્ઞતો.

૧૮. કામાસવાદીનન્તિ મનુસ્સલોકદેવલોકગમનીયાનં કામાસવાદીનં. નિરયાદિગમનીયા પન કામાસવાદયો ‘‘દસ્સના પહાતબ્બે આસવે’’તિ એત્થેવ સમારુળ્હા. અથ વા યદગ્ગેન સો

પુગ્ગલોદસ્સનાપહાતબ્બાનં આસવાનં અધિટ્ઠાનં, તદગ્ગેન **કામાસવાદીનમ્પિ અધિટ્ઠાનં**. ન હિ સમગ્ગાભેદેન વત્થુભેદો અત્થીતિ દસ્સેતું “**એત્તાવતા**”તિઆદિ વુત્તં. તેનેવાહ “**સામગ્ગતો વુત્તાન**”ન્તિ. કસ્મા પનેત્થ દસ્સનાપહાતબ્બેસુ આસવેસુ દસ્સેતબ્બેસુ ‘‘અહોસિં નુ ખો અહ’’ન્તિઆદિના વિચિકિચ્છા દસ્સિતાતિ આહ “**વિચિકિચ્છાસીસેન ચેત્થા**”તિઆદિ. **એવ**ન્તિ યથા સોળસવત્થુકા વિચિકિચ્છા ઉપ્પજ્જતિ, એવં અયોનિસોમનસિકારોતિ.

વિજ્જમાનતં અવિજ્જમાનતઞ્ચાતિ (સં॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૨.૨૦) સસ્સતાસઙ્કં નિસ્સાય ‘‘અહોસિં નુ ખો અહમતીતમદ્ધાન’’ન્તિ અતીતે અત્તનો વિજ્જમાનતં, અધિચ્ચસમુપ્પત્તિઆસઙ્કં નિસ્સાય ‘‘યતો પભુતિ અહં, તતો પુબ્બે ન નુ ખો અહોસિ’’ન્તિ અતીતે અત્તનો અવિજ્જમાનતઞ્ચ કઙ્ખતિ. કસ્મા? વિચિકિચ્છાય આકારદ્વયાવલમ્બનતો. તસ્સા પન અતીતવત્થુતાય ગહિતત્તા સસ્સતાધિચ્ચસમુપ્પત્તિઆકારનિસ્સયતા દસ્સિતા. એવં આસપ્પનપરિસપ્પનાપવત્તિકં કત્થચિપિ અપ્પટિવત્તિહેતુભૂતં વિચિકિચ્છં કસ્મા ઉપ્પાદેતીતિ ન ચોદેતબ્બમેતન્તિ દસ્સેન્તો આહ “**કિં કારણન્તિ ન વત્તબ્બ**”ન્તિ. **સ્વેવ** પુથુજ્જનભાવો એવ. યદિ એવં તસ્સ અયોનિસોમનસિકારેનેવ ભવિતબ્બન્તિ આપન્નન્તિ આહ “**નનુ ચ પુથુજ્જનોપિ યોનિસો મનસિ કરોતી**”તિ. **તત્થા**તિ યોનિસોમનસિકરણે.

જાતિલિઙ્ગૂપપત્તિયોતિ ખત્તિયબ્રાહ્મણાદિજાતિં ગહટ્ઠપબ્બજિતાદિલિઙ્ગં દેવમનુસ્સાદિઉપપત્તિઞ્ચ. **નિસ્સાયા**તિ ઉપાદાય.

તસ્મિં કાલે સત્તાનં મજ્ઝિમપ્પમાણં, તેન યુત્તો **પમાણિકો**, તદભાવતો, તતો અતીતભાવતો વા **અપ્પમાણિકો** વેદિતબ્બો. **કેચી**તિ સારસમાસાચરિયા. તે હિ ‘‘કથં નુ ખોતિ ઇસ્સરેન વા બ્રહ્મુના વા પુબ્બકતેન વા અહેતુતો વા નિબ્બત્તોતિ ચિન્તેતી’’તિ આહુ. તેન વુત્તં “**હેતુતો કઙ્ખતીતિ વદન્તી**”તિ. અહેતુતો નિબ્બત્તિકઙ્ખાપિ હિ હેતુપરામસનમેવાતિ.

પરમ્પરન્તિ પુબ્બાપરપ્પવત્તિં. **અદ્ધાન**ન્તિ કાલાધિવચનં, તઞ્ચ ભુમ્મત્થે ઉપયોગવચનં દટ્ઠબ્બં.

વિજ્જમાનતં અવિજ્જમાનતઞ્ચાતિ સસ્સતાસઙ્કં નિસ્સાય ‘‘ભવિસ્સામિ નુ ખો અહમનાગતમદ્ધાન’’ન્તિ અનાગતે અત્તનો વિજ્જમાનતં, ઉચ્છેદાસઙ્કં નિસ્સાય ‘‘યસ્મિઞ્ચ અત્તભાવે અહં, તતો પરં ન નુ ખો ભવિસ્સામી’’તિ અનાગતે અત્તનો અવિજ્જમાનતઞ્ચ કઙ્ખતીતિ હેટ્ઠા વુત્તનયેન યોજેતબ્બં.

પચ્ચુપ્પન્નમદ્ધાનન્તિ અદ્ધાપચ્ચુપ્પન્નસ્સ ઇધાધિપ્પેતત્તા “**પટિસન્ધિં આદિં કત્વા**”તિઆદિ વુત્તં. ‘‘ઇદં કથં ઇદં કથ’’ન્તિ પવત્તનતો કથંકથા, વિચિકિચ્છા, સા અસ્સ અત્થીતિ **કથંકથી**તિ આહ ‘‘**વિચિકિચ્છી હોતી**”તિ. **કા એત્થ ચિન્તા**, ઉમ્મત્તકો વિય હિ બાલપુથુજ્જનોતિ પટિકચ્ચેવ વુત્તન્તિ અધિપ્પાયો. તં મહામાતાય **પુત્તં**. મુણ્ડેસુન્તિ મુણ્ડેન અનિચ્છન્તં જાગરણકાલે ન સક્કાતિ સુત્તં મુણ્ડેસું કુલધમ્મતાય યથા તં એકચ્ચે કુલતાપસા, રાજભયેનાતિ ચ વદન્તિ.

સીતિભૂતન્તિ ઇદં મધુરકભાવપ્પત્તિયા કારણવચનં. ‘‘સેતિભૂત’’ન્તિપિ પાઠો, ઉદકે ચિરટ્ઠાનેન સેતભાવં પત્તન્તિ અત્થો.

અત્તનો ખત્તિયભાવં કપ્પેતિ કણ્ણો વિય સૂતપુત્તસઞ્ઞી. જાતિયા વિભાવિયમાનાય ''અહ''ન્તિ તસ્સ અત્તનો પરામસનં સન્ધાયાહ ''એવઞ્હિ સિયા કપ્પા''તિ. **મનુસ્સાપિ ચ રાજાનો વિયાતિ** મનુસ્સાપિ કેચિ એકચ્ચે રાજાનો વિયાતિ અધિપ્પાયો.

વુત્તનયમેવ ''સણ્ઠાનાકારં નિસ્સાયા''તિઆદિના. **એત્થાતિ** ''કથં નુ ખોસ્મી''તિ પદે. **અબ્ભન્તરે જીવોતિ** પરપરિકપ્પિતં અન્તરત્તાનં વદતિ. **સોળસંસાદીનન્તિ આદિ**-સદ્દેન સરીર-પરિમાણ-પરિમણ્ડલ-અઙ્ગુટ્ઠયવપરમાણુ-પરિમાણતાદિકે સઙ્ગણ્હાતિ.

''સત્તપઞ્ઞત્તિ જીવવિસયા''તિ દિટ્ઠિગતિકાનં મતિમત્તં, પરમત્થતો પન સા અત્તભાવવિસયાવાતિ આહ **''અત્તભાવસ્સ આગતિગતિટ્ઠાન''**ન્તિ, યતાયં આગતો, યત્થ ચ ગમિસ્સતિ, તં ઠાનન્તિ અત્થો.

૧૯. યથા અયં વિચિકિચ્છા ઉપ્પજ્જતીતિ અયં વુત્તપ્પભેદા વિચિકિચ્છા યથા ઉપ્પજ્જતિ, એવં અયોનિસો મનસિકરોતો. એતેન વિચિકિચ્છાય અત્તાભિનિવેસસન્નિસ્સયતમાહ. યથા હિ વિચિકિચ્છા અત્તાભિનિવેસં નિસ્સાય પવત્તતિ, યતો સા સસ્સતાધિચ્ચસમુપ્પત્તિસસ્સતુચ્છેદાકારાવલમ્બિની વુત્તા, એવં અત્તાભિનિવેસોપિ તં નિસ્સાય પવત્તતિ ''અહોસિં નુ ખો અહ''ન્તિઆદિના અન્તોગધાહંકારસ્સ કથંકથિભાવસ્સ અત્તગ્ગાહસન્નિસ્સયભાવતો. તેનેવાહ **''સવિચિકિચ્છસ્સ અયોનિસોમનસિકારસ્સ થામગતત્તા''**તિ. **વિકપ્પત્થોતિ** અનિયમત્થો. ''અઞ્ઞતરા દિટ્ઠિ ઉપ્પજ્જતી''તિ હિ વુત્તં. **સુટ્ઠુ દળ્હભાવેનાતિ** અભિનિવેસસ્સ અતિવિય થામગતભાવેન. **તત્થ તત્થાતિ** તસ્મિં ભવે. **પચ્ચુપ્પન્નમેવાતિ** અવધારણેન અનાગતે અત્થિભાવં નિવત્તેતિ, ન અતીતે તત્થપિ સતિ અત્થિતાય ઉચ્છેદગ્ગાહસ્સ સબ્ભાવતો. **અતીતે એવ નત્થિ**, ન અનાગતેપીતિ અધિપ્પાયો.

સઞ્ઞાક્ખન્ધસીસેનાતિ સઞ્ઞાક્ખન્ધપમુખેન, સઞ્ઞાક્ખન્ધં પમુખં કત્વાતિ અત્થો. **ખન્ધેતિ** પઞ્ચપિ ખન્ધે. **અત્તાતિ ગહેત્વાતિ** ''સઞ્જાનનસભાવો મે અત્તા''તિ અભિનિવિસ્સ. પકાસેતબ્બં વત્થું વિય, અત્તાનમ્પિ પકાસેન્તો પદીપો વિય, સઞ્જાનિતબ્બં નીલાદિઆરમ્મણં વિય અત્તાનમ્પિ સઞ્જાનાતીતિ એવંદિટ્ઠિતોપિ દિટ્ઠિગતિતો હોતીતિ વુત્તં **''અત્તનાવ અત્તાનં સઞ્જાનામી''**તિ. સ્વાયમત્થો સઞ્ઞં તદઞ્ઞતરધમ્મે ચ ''અત્તા અનત્તા''તિ ચ ગહણવસેન હોતીતિ વુત્તં **''સઞ્ઞાક્ખન્ધસીસેના''**તિઆદિ. એત્થ ચ ખન્ધવિનિમુત્તો અત્તાતિ ગણ્હતો સસ્સતદિટ્ઠિ, ખન્ધં પન ''અત્તા''તિ ગણ્હતો ઉચ્છેદદિટ્ઠીતિ આહ **''સબ્બાપિ સસ્સતુચ્છેદદિટ્ઠિયોવા''**તિ.

અભિનિવેસાકારાતિ વિપરિયેસાકારા. **વદતીતિ** ઇમિના કારકવેદકસત્તાનં હિતસુખાવબોધનસમત્થતં અત્તનો દીપેતિ. તેનાહ **''વચીકમ્મસ્સ કારકો''**તિ. વેદેતીતિ વેદિયો, વેદિયોવ **વેદેય્યો.** ઈદિસાનઞ્હિ પદાનં બહુલા કત્તુસાધનતં સદ્દસત્થવિદૂ મઞ્ઞન્તિ. ઉપ્પાદવતો એકન્તેનેવ વયો ઇચ્છિતબ્બો, સતિ ચ ઉદયબ્બયત્તે નેવ નિચ્ચતાતિ **''નિચ્ચો''**તિ વદન્તસ્સ અધિપ્પાયં વિવરન્તો આહ **''ઉપ્પાદવયરહિતો''**તિ. **સારભૂતોતિ** નિચ્ચતાય એવ સારભાવો. **સબ્બકાલિકોતિ** સબ્બસ્મિં કાલે વિજ્જમાનો. **પકતિભાવન્તિ** સભાવભૂતં પકતિં, ''વદો''તિઆદિના વા વુત્તં પકતિસઙ્ખાતં સભાવં. **સસ્સતિસમન્તિ** સસ્સતિયા સમં સસ્સતિસમં, થાવરં નિચ્ચકાલન્તિ અત્થો. **તથેવ ઠસ્સતીતિ** યેનાકારેન પુબ્બે અટ્ઠાસિ, એતરહિ તિટ્ઠતિ, તથેવ તેનાકારેન અનાગતેપિ ઠસ્સતીતિ અત્થો.

પચ્ચક્ખનિદસ્સનં ઇદં-સદ્દસ્સ આસન્નપચ્ચક્ખભાવં કત્વા. **દિટ્ઠિયેવ દિટ્ઠિગતન્તિ** ગત-સદ્દસ્સ પદવડ્ઢનમત્તતં આહ. **દિટ્ઠીસુગતન્તિ** મિચ્છાદિટ્ઠીસુ પરિયાપન્નન્તિ અત્થો. તેનેવાહ **''દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિઅન્તોગધત્તા''**તિ. **દિટ્ઠિયા ગમનમત્તન્તિ** દિટ્ઠિયા ગહણમત્તં. યથા પન પબ્બતજલવિદુગ્ગાનિ દુન્નિગ્ગમનાનિ, એવં દિટ્ઠિગ્ગાહોપીતિ આહ

“**દુન્નિગ્ગમનટ્ઠેન ગહન**”ન્તિ. તં નામ ઉદકં, તં ગહેત્વા તં અતિક્કમિતબ્બતો **કન્તારો**, નિરુદકવનં, તં પવનન્તિપિ વુચ્ચતિ. અઞ્ઞો પન અરઞ્ઞપદેસો દુરતિક્કમનટ્ઠેન કન્તારો વિયાતિ, એવં દિટ્ઠિપીતિ આહ “**દુરતિક્કમનટ્ઠેના**”તિઆદિ. **વિનિવિજ્ઝનં** વિતુદનં. **વિલોમનં** વિપરિણામભાવો. અનવટ્ઠિતસભાવતાય વિચલિતં **વિપ્ફન્દિત**ન્તિ આહ “**કદાચી**”તિઆદિ. અન્દુબન્ધનાદિ વિય નિસ્સરિતું અપ્પદાનવસેન અસેરિભાવકરણં **બન્ધનટ્ઠો**, કિલેસકમ્મવિપાકવટ્ટાનં પચ્ચયભાવેન દૂરગતમ્પિ આકડ્ઢિત્વા સંયોજનં **સંયોજનટ્ઠો**, દિટ્ઠિપિ તથારૂપાતિ વુત્તં “**દિટ્ઠિસંયોજન**”ન્તિ. **બન્ધનત્થં દસ્સેન્તો** કિચ્ચસિદ્ધિયાતિ અધિપ્પાયો. તેનેવાહ “**દિટ્ઠિસંયોજનેન…પે॰… મુચ્ચતી**”તિ. તત્થ **એતેહી**તિ ઇમિના જાતિઆદિદુક્ખસ્સ પચ્ચયભાવમાહ. જાતિઆદિકે દુક્ખધમ્મે સરૂપતો દસ્સેત્વાપિ ‘‘ન પરિમુચ્ચતિ દુક્ખસ્મા’’તિ વદન્તેન ભગવતા દિટ્ઠિસંયોજનં નામ સબ્બાનત્થકરં મહાસાવજ્જં સબ્બસ્સપિ દુક્ખસ્સ મૂલભૂતન્તિ અયમત્થો વિભાવિતોતિ દસ્સેતું “**કિં વા બહુના, સકલવટ્ટદુક્ખતોપિ ન મુચ્ચતી**”તિ વુત્તં.

૨૦. નનુ ચેત્થ દિટ્ઠિસંયોજનદસ્સનેન સીલબ્બતપરામાસોપિ દસ્સેતબ્બો, એવઞ્હિ દસ્સનેન પહાતબ્બા આસવા અનવસેસતો દસ્સિતા હોન્તીતિ ચોદનં સન્ધાયાહ “**યસ્મા**”તિઆદિ. **સીલબ્બતપરામાસો કામાસવાદિગ્ગહણેનેવ ગહિતો હોતિ** કામાસવાદિહેતુકત્તા તસ્સ. અપ્પહીનકામરાગાદિકો હિ કામસુખત્થં વા ભવસુદ્ધત્થં વા એવં ભવવિસુદ્ધિ હોતીતિ **સીલબ્બતાનિ પરામસન્તિ**, ‘‘ઇમિનાહં સીલેન વા વતેન વા તપેન વા બ્રહ્મચરિયેન વા દેવો વા ભવિસ્સામિ દેવઞ્ઞતરો વા’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૮૬; મ॰ નિ॰ ૨.૭૯), ‘‘તત્થ નિચ્ચો ધુવો સસ્સતો અવિપરિણામધમ્મો સસ્સતિસમં તથેવ ઠસ્સામી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૯), ‘‘સીલેન સુદ્ધિ વતેન સુદ્ધિ સીલબ્બતેન સુદ્ધી’’તિ (ધ॰ સ॰ ૧૨૨૨) ચ **સુત્તે**વુત્તં સીલબ્બતં પરામસન્તિ. તત્થ **ભવસુખભવવિસુદ્ધિઅત્થ**ન્તિ ભવસુખત્થઞ્ચ ભવવિસુદ્ધિઅત્થઞ્ચ. **તસ્સ ગહિતત્તા**તિ સીલબ્બતપરામાસસ્સ દિટ્ઠિગ્ગહણેન ગહિતત્તા યથા ‘‘દિટ્ઠિગતાનં પહાનાયા’’તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૨૭૭). **તેસ**ન્તિ દસ્સનપહાતબ્બાનં. **દસ્સેતું** પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય દેસનાય. **તબ્બિપરીતસ્સા**તિ યોનિસોમનસિકરોતો કલ્યાણપુથુજ્જનસ્સ.

તસ્સાતિ ‘‘સુતવા’’તિઆદિપાઠસ્સ. **તાવા**તિ ‘‘સુતવા’’તિ ઇતો પટ્ઠાય યાવ ‘‘સો ઇદં દુક્ખ’’ન્તિ પદં, તાવ ઇમં પદં અવધિં કત્વાતિ અત્થો. **હેટ્ઠા વુત્તનયેના**તિ અરિયસપ્પુરિસ-અરિયધમ્મ-સપ્પુરિસધમ્મ-મનસિકરણીય-અમનસિકરણીયપદાનં યથાક્કમં મૂલપરિયાયે ઇધ ગહેત્વા વુત્તનયેન અત્થો વેદિતબ્બોતિ સમ્બન્ધો. **વુત્તપચ્ચનીકતો**તિ ‘‘સુતવા અરિયસાવકો, અરિયાનં દસ્સાવી, સપ્પુરિસાનં દસ્સાવી’’તિ એતેસં પદાનં સબ્બાકારેન વુત્તવિપરીતતો અત્થો વેદિતબ્બો, કોવિદવિનીતપદાનં પન ન સબ્બપ્પકારેન વુત્તવિપરીતતો. અરહા હિ નિપ્પરિયાયેન અરિયધમ્મે કોવિદો અરિયધમ્મે સુવિનીતો ચ નામ. તેનાહ “**પચ્ચનીકતો ચ સબ્બાકારેન…પે॰… અરિયસાવકોતિ વેદિતબ્બો**”તિ. સઙ્ખારુપેક્ખાઞાણં **સિખાપ્પત્તવિપસ્સના**. કેચિ પન ‘‘ભઙ્ગઞાણતો પટ્ઠાય સિખાપત્તવિપસ્સના’’તિ વદન્તિ, તદયુત્તં . **તદનુરૂપેન અત્થેના**તિ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ અનુરૂપેન અરિયટ્ઠેન, ન પટિવેધવસેનાતિ અધિપ્પાયો. કલ્યાણપુથુજ્જનો હિ અયં. યથા ચસ્સ ‘‘યોપિ કલ્યાણપુથુજ્જનો’’તિ આરભિત્વા ‘‘સોપિ વુચ્ચતિ સિક્ખતીતિ સેક્ખો’’તિ પરિયાયેન **સેક્ખસુત્તે** (સં॰ નિ॰ ૫.૧૩) સેક્ખભાવો વુત્તો, એવં ઇધ અરિયસાવકભાવો વુત્તો. વુટ્ઠાનગામિનીવિપસ્સનાલક્ખણેહિ યે અરિયસપ્પુરિસધમ્મવિનયસઙ્ખાતા બોધિપક્ખિયધમ્મા તિસ્સો સિક્ખા એવ વા સમ્ભવન્તિ, તેસં વસેન ઇમસ્સ અરિયસાવકાદિભાવો વુત્તો . તેનાહ “**તદનુરૂપેન અત્થેના**”તિ. અરિયસ્સ સાવકોતિ વા અરિયસાવકત્થેન એવ વુત્તો યથા ‘‘અગમા રાજગહં બુદ્ધો’’તિ

(સુ॰ નિ॰ ૪૧૦). સિખાપ્પત્તવિપસ્સનાગ્ગહણઞ્ચેત્થ વિપસ્સનં ઉસ્સુક્કાપેત્વા અનિવત્તિપટિપદાયં ઠિતસ્સ ગહણત્થન્તિ યથાવુત્તા અત્થસંવણ્ણના સુટ્ઠુતરં યુજ્જતેવ.

૨૧. યથા ધાતુમુખેન વિપસ્સનં અભિનિવિટ્ઠો ધાતુકમ્મટ્ઠાનિકો આયતનાદિમુખેન અભિનિવિટ્ઠો આયતનાદિકમ્મટ્ઠાનિકો, એવં સચ્ચમુખેન અભિનિવિટ્ઠોતિ વુત્તં ''**ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનિકો**''તિ. ચતુરોઘનિત્થરણત્થિકેહિ કાતબ્બતો કમ્મં, ભાવના. કમ્મમેવ વિસેસાધિગમસ્સ ઠાનં કારણન્તિ, કમ્મે વા યથાવુત્તનટ્ઠેન ઠાનં અવટ્ઠાનં ભાવનારમ્ભોકમ્મટ્ઠાનં, તદેવ ચતુસચ્ચમુખેન પવત્તં એતસ્સ અત્થીતિ **ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનિકો**. ઉભયં નપ્પવત્તતિ એત્થાતિ **અપ્પવત્તિ**. **ઉગ્ગહિતચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનો**તિ ચ ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનં પાળિતો અત્થતો ચ ઉગ્ગહેત્વા મનસિકારયોગ્ગં કત્વા ઠિતો. **વિપસ્સનામગ્ગં સમારુળ્હો**તિ સપ્પચ્ચયનામરૂપદસ્સને પતિટ્ઠાય તદેવ નામરૂપં અનિચ્ચાદિતો સમ્મસન્તો. **સમન્નાહરતી**તિ વિપસ્સનાવજ્જનં સન્ધાયાહ, તસ્મા યથા ''ઇદં દુક્ખ''ન્તિ વિપસ્સનાઞાણં પવત્તતિ, એવં સમન્નાહરતિ આવજ્જતીતિ અત્થો. કથં પનેત્થ ''મનસિ કરોતી''તિ ઇમિના ''વિપસ્સતી''તિ અયમત્થો વુત્તો હોતીતિ આહ ''**એત્થ...પે॰... વુત્તા**''તિ. **એત્થા**તિ ચ ઇમસ્મિં સુત્તેતિ અત્થો. **વિપસ્સતી**તિ ચ યથા ઉપરિ વિસેસાધિગમો હોતિ, એવં ઞાણચક્ખુના વિપસ્સતિ, ઓલોકેતીતિ અત્થો. મગ્ગોપિ વત્તબ્બો. પુરિમઞ્હિ સચ્ચદ્વયં ગમ્ભીરત્તા દુદ્દસં, ઇતરં દુદ્દસત્તા ગમ્ભીરં.

અભિનિવેસોતિ વિપસ્સનાભિનિવેસો વિપસ્સનાપટિપત્તિ. **તદારમ્મણે**તિ તં રૂપક્ખન્ધં આરમ્મણં કત્વા પવત્તે. **યાથાવસરસલક્ખણં વવત્થપેત્વા**તિ અવિપરીતં અત્તનો આરમ્મણં સભાવચ્છેદનાદિકિચ્ચઞ્ચેવ અઞ્ઞાણાદિલક્ખણઞ્ચ અસઙ્કરતો હદયે ઠપેત્વા. ઇમિના પુબ્બે નામરૂપપરિચ્છેદે કતેપિ ધમ્માનં સલક્ખણવવત્થાપનં પચ્ચયપરિગ્ગહેન સુવવત્થાપિતં નામ હોતીતિ દસ્સેતિ યથા ''દ્વિક્ખત્તું બદ્ધં સુબદ્ધ''ન્તિ. એવઞ્હિ ઞાતપરિઞ્ઞાય કિચ્ચં સિદ્ધં નામ હોતિ. પચ્ચયતો પચ્ચયુપ્પન્નતો ચ વવત્થાપિતત્તા પાકટભાવેન સિદ્ધેનપિ સિદ્ધભાવો પાકટો હોતીતિ વુત્તં ''**અહુત્વા હોન્તી**''તિ. **અનિચ્ચલક્ખણં આરોપેતી**તિ અસતો હિ ઉપ્પાદેન ભવિતબ્બં, ન સતો, ઉપ્પાદવન્તતો ચ નેસં એકન્તેન ઇચ્છિતબ્બા પચ્ચયાયત્તવુત્તિભાવતો, સતિ ઉપ્પાદે અવસ્સંભાવી નિરોધોતિ નત્થેવ નિચ્ચતાવકાસોતિ. સૂપટ્ઠિતાનિચ્ચતાય ચ ઉદયબ્બયધમ્મેહિ અભિણ્હપટિપીળનતો દુક્ખમનટ્ઠેન દુક્ખં. તેનાહ ''**ઉદયબ્બયપટિપીળિતત્તા દુક્ખાતિ દુક્ખલક્ખણં આરોપેતી**''તિ. કત્થચિપિ સઙ્ખારગતે ''મા જીરિ મા બ્યાધિયી''તિ અલબ્ભનતો નત્થિ વસવત્તનન્તિ આહ ''**અવસવત્તનતો અનત્તાતિ અનત્તલક્ખણં આરોપેતી**''તિ. **પટિપાટિયા**તિ ઉદયબ્બયઞાણાદિપરમ્પરાય.

તસ્મિં ખણેતિ સોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે. **એકપટિવેધેનેવા**તિ એકઞાણેનેવ પટિવિજ્ઝનેન. પટિવેધો પટિઘાતાભાવેન વિસયે નિસ્સઙ્ગચારસઙ્ખાતં નિબ્બિજ્ઝનં. **અભિસમયો** અવિરજ્ઝિત્વા વિસયસ્સ અધિગમસઙ્ખાતો **અવબોધો**. ''ઇદં દુક્ખં, એત્તકં દુક્ખં, ન ઇતો ભિય્યો''તિ પરિચ્છિન્દિત્વા જાનનમેવ વુત્તનયેન પટિવેધોતિ **પરિઞ્ઞાપટિવેધો**. અયં યથા ઞાણે પવત્તે પચ્છા દુક્ખસ્સ સરૂપાદિપરિચ્છેદે સમ્મોહો ન હોતિ, તથા પવત્તિં ગહેત્વા વુત્તો, ન પન મગ્ગઞાણસ્સ ''ઇદં દુક્ખ''ન્તિઆદિનાપિ વત્તનતો. તેનાહ ''**ન હિસ્સ તસ્મિં સમયે**''તિઆદિ. પહીનસ્સ પુન અપ્પહાતબ્બતાય પકટ્ઠં હાનં ચજનં સમુચ્છિન્દનં પહાનં, પહાનમેવ વુત્તનયેન પટિવેધોતિ **પહાનપટિવેધો**. અયમ્પિ યેન કિલેસેન અપ્પહીયમાનેન મગ્ગભાવનાય ન ભવિતબ્બં, અસતિ ચ મગ્ગભાવનાય યો ઉપ્પજ્જેય્ય, તસ્સ કિલેસસ્સ પદઘાતં કરોન્તસ્સ અનુપ્પત્તિધમ્મતં આપાદેન્તસ્સ ઞાણસ્સ તથાપવત્તિયા પટિઘાતાભાવેન નિસ્સઙ્ગચારં ઉપાદાય એવં વુત્તો. સચ્છિકિરિયા પચ્ચક્ખકરણં, અનુસ્સવાકારપરિવિતક્કાદિકે મુઞ્ચિત્વા સરૂપતો આરમ્મણકરણં ઇદં તન્તિ યથાસભાવતો ગહણં, સા એવ વુત્તનયેન પટિવેધોતિ

સચ્છિકિરિયાપટિવેધો. અયં પન યસ્સ આવરણસ્સ અસમુચ્છિન્દનતો ઞાણં નિરોધં આલમ્બિતું ન સક્કોતિ, તસ્સ સમુચ્છિન્દનતો તં સરૂપતો વિભાવિતમેવ પવત્તતીતિ એવં વુત્તો.

ભાવના ઉપ્પાદના વડ્ઢના ચ, તત્થ પઠમમગ્ગે ઉપ્પાદનટ્ઠેન, દુતિયાદીસુ વડ્ઢનટ્ઠેન, ઉભયત્થાપિ વા ઉભયથાપિ વેદિતબ્બં. પઠમમગ્ગોપિ હિ યથારહં વુટ્ઠાનગામિનિયં પવત્તં પરિજાનનાદિં વડ્ઢેન્તો પવત્તોતિ તત્થાપિ વડ્ઢનટ્ઠેન ભાવના સક્કા વિઞ્ઞાતું. દુતિયાદીસુપિ અપ્પહીનકિલેસપ્પહાનતો પુગ્ગલન્તરસાધનતો ઉપ્પાદનટ્ઠેન ભાવના, સા એવ વુત્તનયેન પટિવેધોતિ **ભાવના પટિવેધો**. અયમ્પિ હિ યથા ઞાણે પવત્તે પચ્છા મગ્ગધમ્માનં સરૂપપરિચ્છેદે સમ્મોહો ન હોતિ, તથા પવત્તિમેવ ગહેત્વા વુત્તો, તિટ્ઠતુ તાવ યથાધિગતમગ્ગધમ્મં યથાપવત્તેસુ ફલધમ્મેસુપિ અયં યથાધિગતસચ્ચધમ્મેસુ વિય વિગતસમ્મોહોવ હોતિ. તેન વુત્તં ''દિટ્ઠધમ્મો પત્તધમ્મો વિદિતધમ્મો પરિયોગાળ્હધમ્મો''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૯૯, ૩૫૬; મહાવ॰ ૨૭, ૫૭). યતો યસ્સ ધમ્મતાસઞ્ચોદિતા યથાધિગતસચ્ચધમ્માવલમ્બિનિયો મગ્ગવીથિતો પરતો મગ્ગફલપહીનાવસિટ્ઠકિલેસનિબ્બાનાનં પચ્ચવેક્ખણા પવત્તન્તિ. દુક્ખસચ્ચધમ્મા હિ સક્કાયદિટ્ઠિઆદયો. અયઞ્ચ અત્થવણ્ણના ''પરિઞ્ઞાભિસમયેના''તિઆદીસુપિ વિભાવેતબ્બા. **એકાભિસમયેન અભિસમેતી**તિ વુત્તમેવત્થં વિભૂતતરં કત્વા દસ્સેતું **''નો ચ ખો અઞ્ઞમઞ્ઞેન ઞાણેના''**તિઆદિ વુત્તં.

વિતણ્ડવાદી પનાહ ''અરિયમગ્ગઞાણં ચતૂસુ સચ્ચેસુ નાનાભિસમયવસેન કિચ્ચકરણં, ન એકાભિસમયવસેન. તઞ્હિ કાલેન દુક્ખં પજાનાતિ, કાલેન સમુદયં પજહતિ, કાલેન નિરોધં સચ્છિકરોતિ, કાલેન મગ્ગં ભાવેતિ, અઞ્ઞથા એકસ્સ ઞાણસ્સ એકસ્મિં ખણે ચતુકિચ્ચકરણં ન યુજ્જતિ. ન હિદં કત્થચિ દિટ્ઠમ્પિ સુત્તં અત્થી''તિ. સો વત્તબ્બો – યદિ અરિયમગ્ગઞાણં નાનાભિસમયવસેન સચ્ચાનિ અભિસમેતિ, ન એકાભિસમયવસેન, એવં સન્તે પચ્ચેકમ્પિ સચ્ચેસુ નાનક્ખણેનેવ પવત્તેય્ય, ન એકક્ખણેન, તથા સતિ દુક્ખાદીનં એકદેસેકદેસમેવ પરિજાનાતિ પજહતીતિ આપજ્જતીતિ નાનાભિસમયે પઠમમગ્ગાદીહિ પહાતબ્બાનં સઞ્ઞોજનત્તયાદીનં એકદેસેકદેસપ્પહાનં સિયાતિ એકદેસસોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠાદિતા, તતો એવ એકદેસસોતાપન્નાદિતા ચ આપજ્જતિ અનન્તરફલત્તા લોકુત્તરકુસલાનં, ન ચ તં યુત્તં. ન હિ કાલભેદેન વિના સો એવ સોતાપન્નો ચ અસોતાપન્નો ચાતિ સક્કા વિઞ્ઞાતું.

અપિચાયં નાનાભિસમયવાદી એવં પુચ્છિતબ્બો ''મગ્ગઞાણં સચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝન્તં કિં આરમ્મણતો પટિવિજ્ઝતિ, ઉદાહુ કિચ્ચતો''તિ? જાનમાનો ''કિચ્ચતો''તિ વદેય્ય, ''કિચ્ચતો પટિવિજ્ઝન્તસ્સ કિં નાનાભિસમયેના''તિ વત્વા પટિપાટિયાનિદસ્સનેન સઞ્ઞાપેતબ્બો. અથ ''આરમ્મણતો''તિ વદેય્ય, એવં સન્તે તસ્સ ઞાણસ્સ વિપસ્સનાઞાણસ્સ વિય દુક્ખસમુદયાનં અચ્ચન્તપરિઞ્ઞાસમુચ્છેદા ન યુત્તા અનિસ્સટત્તા. તથા મગ્ગદસ્સનં. ન હિ મગ્ગો સયમેવ અત્તાનં આરબ્ભ પવત્તતીતિ યુત્તં, મગ્ગન્તરપરિકપ્પનાય પન અનવટ્ઠાનં આપજ્જતિ, તસ્મા તીણિ સચ્ચાનિ કિચ્ચતો, નિરોધં કિચ્ચતો ચ આરમ્મણતો ચ પટિવિજ્ઝતીતિ એવં અસમ્મોહતો પટિવિજ્ઝન્તસ્સ મગ્ગઞાણસ્સ નત્થેવ નાનાભિસમયો. વુત્તઞ્હેતં ''યો ભિક્ખવે દુક્ખં પસ્સતિ, દુક્ખસમુદયમ્પિ સો પસ્સતી''તિઆદિ. ન ચેતં કાલન્તરદસ્સનં સન્ધાય વુત્તં ''યો નુ ખો, આવુસો, દુક્ખં પસ્સતિ, દુક્ખસમુદયમ્પિ ...પે॰... દુક્ખનિરોધગામિનિપટિપદમ્પિ સો પસ્સતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૧૦૦) એકચ્ચદસ્સનસમઙ્ગિનો અઞ્ઞસચ્ચદસ્સનસમઙ્ગિભાવવિચારણાયં તદત્થસાધનત્થં આયસ્મતા ગવમ્પતિત્થેરેન આભતત્તા, પચ્ચેકઞ્ચ સચ્ચત્તયદસ્સનસ્સ યોજિતત્તા, અઞ્ઞથા પુરિમદિટ્ઠસ્સ પુન અદસ્સનતો સમુદયાદિદસ્સનમયોજનિયં સિયા. ન હિ લોકુત્તરમગ્ગો લોકિયમગ્ગો વિય કતકારીભાવેન પવત્તતિ

સમુચ્છેદકત્તા, તથા યોજનેન ચ સબ્બદસ્સનં દસ્સનન્તરપરમન્તિ દસ્સનાનુપરમો સિયાતિ એવં આગમતો યુત્તિતો ચ નાનાભિસમયો ન યુજ્જતીતિ સઞ્ઞાપેતબ્બો. એવં ચે સઞ્ઞત્તિં ગચ્છતિ, ઇચ્ચેતં કુસલં. નો ચે ગચ્છતિ, **અભિધમ્મે** (કથા॰ ૨૭૪) ઓધિસોકથાય સઞ્ઞાપેતબ્બોતિ.

નિરોધં આરમ્મણતોતિ નિરોધમેવ આરમ્મણતોતિ નિયમો ગહેતબ્બો, ન આરમ્મણતોવાતિ. તેન નિરોધે કિચ્ચતોપિ પટિવેધો સિદ્ધો હોતિ. **તસ્મિં સમયે**તિ સચ્ચાનં અભિસમયે. **વીસતિવત્થુકા**તિઆદિ ''તીણિ સઞ્ઞોજનાની''તિ વુત્તાનં સરૂપદસ્સનં. **ચતૂસુ આસવેસૂ**તિ ઇદં અભિધમ્મનયેન વુત્તં, ન સુત્તન્તનયેન. ન હિ સુત્તે કત્થચિ ચત્તારો આસવા આગતા અત્થિ. યદિ વિચિકિચ્છા ન આસવો, અથ કસ્મા ''સક્કાયદિટ્ઠિ વિચિકિચ્છા સીલબ્બતપરામાસો, ઇમે વુચ્ચન્તિ, ભિક્ખવે, આસવા દસ્સના પહાતબ્બા''તિ વુત્તન્તિ આહ ''**દસ્સના પહાતબ્બા**''તિઆદિ. **એત્થ પરિયાપન્નત્તા**તિ એતેન સમ્માસઙ્કપ્પસ્સ વિય પઞ્ઞાક્ખન્ધે કિચ્ચસભાગતાય ઇધ વિચિકિચ્છાય આસવસઙ્ગહો કતોતિ દસ્સેતિ.

સબ્બો અત્તગ્ગાહો સક્કાયદિટ્ઠિવિનિમુત્તો નત્થીતિ વુત્તં ''**છન્નં દિટ્ઠીનં...પે॰... વિભત્તા**''તિ. સા હિ દિટ્ઠિ એકસ્મિં ચિત્તુપ્પાદે સન્તાને ચ ઠિતં એકકં, તત્થ પઠમં સહજાતેકકં, ઇતરં પહાનેકકં, તદુભયમ્પિ નિદ્ધારેત્વા દસ્સેતું ''**દિટ્ઠાસવેહી**''તિઆદિ વુત્તં. **સબ્બથાપી**તિ સબ્બપ્પકારેન, સહજાતેકકપહાનેકકપ્પકારેહીતિ અત્થો. **અવસેસા**તિ દિટ્ઠાસવતો અવસિટ્ઠા. **તયોપિ આસવા**તિ કામાસવભવાસવઅવિજ્જાસવા. તથા હિ પુબ્બે ''ચતૂસુ આસવેસૂ''તિ વુત્તં. **તસ્મા**તિ યસ્મા બહૂ એવેત્થ આસવા પહાતબ્બા, તસ્મા બહુવચનનિદ્દેસો કતો ''ઇમે વુચ્ચન્તિ, ભિક્ખવે, આસવા દસ્સના પહાતબ્બા''તિ. **પોરાણાન**ન્તિ અટ્ઠકથાચરિયાનં, ''પુરાતનાનં મજ્ઝિમભાણકાન''ન્તિ ચ વદન્તિ.

દસ્સના પહાતબ્બાતિઆદીસુ યં વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા વુત્તમેવ.

દસ્સનાપહાતબ્બઆસવવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સંવરાપહાતબ્બઆસવવણ્ણના

૨૨. સંવરાદીહીતિ સંવરપટિસેવનઅધિવાસનપરિવજ્જનવિનોદનેહિ. **સબ્બેસમ્પી**તિ ચતુન્નમ્પિ અરિયમગ્ગાનં. **અયન્તિ** સંવરાપહાતબ્બાદિકથા **પુબ્બભાગપટિપદાતિ વેદિતબ્બા.** તથા હિ હેટ્ઠા ''ઉપક્કિલેસવિસોધનં આદિં કત્વા આસવક્ખયપટિપત્તિદસ્સનત્થ''ન્તિ સુત્તન્તદેસનાય પયોજનં વુત્તં. ન હિ સક્કા આદિતો એવ અરિયમગ્ગં ભાવેતું, અથ ખો સમાદિન્નસીલો ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારો ''સઙ્ખાયેકં પટિસેવતિ, સઙ્ખાયેકં અધિવાસેતિ, સઙ્ખાયેકં પરિવજ્જેતિ, સઙ્ખાયેકં વિનોદેતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૪૮; મ॰ નિ॰ ૨.૧૬૮) એવં વુત્તં ચતુરાપસ્સેનપટિપત્તિં પટિપજ્જમાનો સમ્મસનવિધિં ઓતરિત્વા અનુક્કમેન વિપસ્સનં ઉસ્સુક્કાપેત્વા મગ્ગપટિપાટિયા આસવે ખેપેતિ. તેનાહ ભગવા ''સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, મહાસમુદ્દો અનુપુબ્બનિન્નો અનુપુબ્બપોણો અનુપુબ્બપબ્ભારો, ન આયતકેનેવ પપાતો, એવં ખો, ભિક્ખવે, ઇમસ્મિં ધમ્મવિનયે અનુપુબ્બસિક્ખા અનુપુબ્બકિરિયા અનુપુબ્બપટિપદા, ન આયતકેનેવ અઞ્ઞાપટિવેધો''તિ (અ॰ નિ॰ ૮.૨૦; ઉદા॰ ૪૫; ચૂળવ॰ ૩૮૫).

ઇધાતિ અયં **ઇધ**-સદ્દો સબ્બાકારતો ઇન્દ્રિયસંવરસંવુતસ્સ પુગ્ગલસ્સ સન્નિસ્સયભૂતસાસનપરિદીપનો, અઞ્ઞસાસનસ્સ તથાભાવપટિસેધનો ચાતિ વુત્તં ''**ઇમસ્મિં સાસને**''તિ. **આદીનવપટિસઙ્ખા**તિ

આદીનવપચ્ચવેક્ખણા. **સમ્પલિમટ્ઠન્તિ** (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૬.૫૮) ઘંસિતં. **અનુબ્યઞ્જનસોતિ** હત્થપાદહસિતકથિતવિલોકિતાદિપ્પકારભાગસો. તઞ્હિ અયોનિસો મનસિકરોતો કિલેસાનં અનુ અનુ બ્યઞ્જનતો ''અનુબ્યઞ્જન''ન્તિ વુચ્ચતિ. **નિમિત્તગ્ગાહો**તિ ઇત્થિપુરિસનિમિત્તાદિકસ્સ વા કિલેસવત્થુભૂતસ્સ વા નિમિત્તસ્સ ગાહો. **આદિત્તપરિયાયનયેના**તિ આદિત્તપરિયાયે (સં॰ નિ॰ ૪.૨૮; મહાવ॰ ૫૪) આગતનયેન વેદિતબ્બા આદીનવપટિસઙ્ખાતિ યોજના. યથા ઇત્થિયા ઇન્દ્રિયન્તિ ઇત્થિન્દ્રિયં, ન એવમિદં, ઇદં પન **ચક્ખુમેવ ઇન્દ્રિયન્તિ ચક્ખુન્દ્રિયન્તિ**. **તિત્થકાકો વિયા**તિ તિત્થે કાકો તિત્થકાકો, નદિયા સમતિક્કમનતિત્થે નિયતટ્ઠિતિકો. **આવાટકચ્છપો**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો.

એવં તપ્પટિબદ્ધવુત્તિતાય **ચક્ખુન્દ્રિયે** નિયતટ્ઠાનો **સંવરો** ચક્ખુન્દ્રિયસંવરો. **મુટ્ઠસ્સચ્ચં** સતિપટિપક્ખા અકુસલધમ્મા. યદિપિ અઞ્ઞત્થ અસઙ્ખેય્યમ્પિ ભવઙ્ગચિત્તં નિરન્તરં ઉપ્પજ્જતિ, પસાદઘટ્ટનાવજ્જનુપ્પાદાનં પન અન્તરે દ્વે એવ ભવઙ્ગચિત્તાનિ ઉપ્પજ્જન્તીતિ અયં ચિત્તનિયામોતિ આહ **ભવઙ્ગે ''દ્વિક્ખત્તું ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધે''**તિ.

જવનક્ખણે પન સચે દુસ્સીલ્યં વાતિઆદિ (વિસુદ્ધિ॰ ટી॰ ૧.૧૫; ધ॰ સ॰ મૂલટી॰ ૧૩૫૨) પુન અવચનત્થં ઇધેવ સબ્બં વુત્તન્તિ છસુ દ્વારેસુ યથાસમ્ભવં યોજેતબ્બં. ન હિ પઞ્ચદ્વારે કાયવચીદુચ્ચરિતસઙ્ખાતો દુસ્સીલ્યસંવરો અત્થીતિ સો મનોદ્વારવસેન, ઇતરો છન્નમ્પિ દ્વારાનં વસેન યોજેતબ્બો. મુટ્ઠસ્સચ્ચાદીનઞ્હિ સતિપટિપક્ખાદિલક્ખણાનં અકુસલધમ્માનં સિયા પઞ્ચદ્વારે ઉપ્પત્તિ, ન ત્વેવ કાયિકવાચસિકવીતિક્કમભૂતસ્સ દુસ્સીલ્યસ્સ તત્થ ઉપ્પત્તિ પઞ્ચદ્વારિકજવનાનં અવિઞ્ઞત્તિજનકત્તાતિ.

યથા કિન્તિ યેન પકારેન જવને ઉપ્પજ્જમાનો અસંવરો ''ચક્ખુદ્વારે અસંવરો''તિ વુચ્ચતિ, તં નિદસ્સનં કિન્તિ અત્થો. **યથા**તિઆદિના નગરદ્વારે અસંવરે સતિ તંસમ્બન્ધાનં ઘરાદીનં અસંવુતતા વિય જવને અસંવરે સતિ તંસમ્બન્ધાનં દ્વારાદીનં અસંવુતતાતિ અઞ્ઞાસંવરે અઞ્ઞાસંવુતતાસામઞ્ઞમેવ નિદસ્સેતિ, ન પુબ્બાપરસામઞ્ઞં, અન્તોબહિસામઞ્ઞં વા. સમ્બન્ધો ચ જવનેન દ્વારાદીનં એકસન્તતિપરિયાપન્નતાય એવ દટ્ઠબ્બો. પચ્ચયભાવેન પુરિમનિપ્ફન્નં જવનકાલે અસન્તમ્પિ ભવઙ્ગાદિ ફલનિપ્ફત્તિયા ચક્ખાદિ વિય સન્તંયેવ નામ. ન હિ ધરમાનંયેવ ''સન્ત''ન્તિ વુચ્ચતિ, તસ્મા સતિ દ્વારભવઙ્ગાદિકે પચ્છા ઉપ્પજ્જમાનં જવનં બાહિરં વિય કત્વા નગરદ્વારસમાનં વુત્તં. ઇતરઞ્ચ અન્તોનગરઘરાદિસમાનં. જવનસ્સ હિ પરમત્થતો અસતિપિ બાહિરભાવે ઇતરસ્સ ચ અબ્ભન્તરભાવે ''પભસ્સરમિદં, ભિક્ખવે, ચિત્તં, તઞ્ચ ખો આગન્તુકેહિ ઉપક્કિલેસેહિ ઉપક્કિલિટ્ઠ''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧.૪૯) આદિવચનતો આગન્તુકભૂતસ્સ કદાચિ કદાચિ ઉપ્પજ્જમાનસ્સ જવનસ્સ બાહિરભાવો, તબ્બિધુરસભાવસ્સ ઇતરસ્સ અબ્ભન્તરભાવો ચ પરિયાયતો વેદિતબ્બો. જવને વા અસંવરે ઉપ્પન્ને તતો પરં દ્વારભવઙ્ગાદીનં અસંવરહેતુભાવાપત્તિતો નગરદ્વારસદિસેન જવનેન પવિસિત્વા દુસ્સીલ્યાદિચોરાનં દ્વારભવઙ્ગાદીસુ મુસનં કુસલભણ્ડવિનાસનં દટ્ઠબ્બં. ઉપ્પન્ને હિ અસંવરે દ્વારાદીનં તસ્સ હેતુભાવો પઞ્ઞાયતિ, સો ચ ઉપ્પજ્જમાનોયેવ દ્વારાદીનં સંવરૂપનિસ્સયભાવં પટિબાહેન્તોયેવ પવત્તતીતિ અયઞ્હેત્થ અસંવરાદીનં પવત્તિનયો. પઞ્ચદ્વારે રૂપાદિઆરમ્મણે આપાથગતે યથાપચ્ચયં અકુસલજવને ઉપ્પજ્જિત્વા ભવઙ્ગં ઓતિણ્ણે મનોદ્વારિકજવનં તંયેવ આરમ્મણં કત્વા ભવઙ્ગં ઓતરતિ, પુન તસ્મિંયેવ દ્વારે ''ઇત્થી પુરિસો''તિઆદિના વિસયં વવત્થપેત્વા જવનં ભવઙ્ગં ઓતરતિ, પુન વારે રજ્જનાદિવસેન જવનં જવતિ, પુનપિ યદિ તાદિસં આરમ્મણં આપાથમાગચ્છતિ, તંસદિસમેવ પઞ્ચદ્વારે રૂપાદીસુ જવનં ઉપ્પજ્જતિ. તં સન્ધાય વુત્તં ''**એવમેવ જવને દુસ્સીલ્યાદીસુ ઉપ્પન્નેસુ તસ્મિં અસંવરે સતિ દ્વારમ્પિ અગુત્ત**''ન્તિઆદિ. અયં તાવ અસંવરપક્ખે અત્થવણ્ણના.

સંવરપક્ખેપિ ઇમિનાવ નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. સંવરેન સમન્નાગતો પુગ્ગલો સંવુતોતિ વુત્તોતિ આહ “**ઉપેતોતિ વુત્તં હોતી**”તિ. **એકજ્ઝં કત્વાતિ** ‘‘પાતિમોક્ખસંવરસંવુતો’’તિ પદઞ્ચ અત્થતો અભિન્નં સમાનં કત્વા. **અયમેવ ચેત્થ અત્થો સુન્દરતરો** ઉપરિપાળિયા સંસન્દનતો. તેનાહ “**તથાહી**”તિઆદિ. **યન્તિ આદેસો**તિ ઇમિના લિઙ્ગવિપલ્લાસેન સદ્ધિં વચનવિપલ્લાસો કતોતિ દસ્સેતિ, નિપાતપદં વા એતં પચ્ચત્તપુથુવચનત્થં. **વિઘાતકરા**તિ ચિત્તવિઘાતકરણા ચિત્તદુક્ખનિબ્બત્તકા ચ. યથાવુત્તકિલેસહેતુકા દાહાનુબન્ધા વિપાકા એવ **વિપાકપરિળાહા**. યથા પનેત્થ આસવા અઞ્ઞે ચ વિઘાતકરા કિલેસવિપાકપરિળાહા સમ્ભવન્તિ, તં દસ્સેતું “**ચક્ખુદ્વારેહી**”તિઆદિ વુત્તં, તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. એત્થ ચ સંવરણૂપાયો, સંવરિતબ્બં, સંવરો, યતો સો સંવરો, યત્થ સંવરો, યઞ્ચ સંવરફલન્તિ અયં વિભાગો વેદિતબ્બો. કથં? પટિસઙ્ખા યોનિસોતિ હિ **સંવરણૂપાયો**. ચક્ખુન્દ્રિયં **સંવરિતબ્બં**. સંવરગ્ગહણેન ગહિતા સતિ **સંવરો**. અસંવુતસ્સાતિ **સંવરણાવધિ**. અસંવરતો હિ સંવરણં. સંવરિતબ્બગ્ગહણેન સિદ્ધો ઇધ **સંવરવિસયો**. ચક્ખુન્દ્રિયઞ્હિ સંવરઞાણં રૂપારમ્મણે સંવરીયતીતિ અવુત્તસિદ્ધોયમત્થો. આસવતન્નિમિત્તકિલેસાદિપરિળાહાભાવો **ફલં**. એવં સોતદ્વારાદીસુપિ યોજેતબ્બં. **સબ્બત્થેવા**તિ મનોદ્વારે પઞ્ચદ્વારે ચાતિ સબ્બસ્મિં દ્વારે.

સંવરાપહાતબ્બઆસવવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પટિસેવનાપહાતબ્બઆસવવણ્ણના

૨૩. **પટિસઙ્ખા યોનિસો ચીવર**ન્તિઆદીસુ ‘‘સીતસ્સ પટિઘાતાયા’’તિઆદિના વુત્તં પચ્ચવેક્ખણમેવ યોનિસો પટિસઙ્ખા. **ઈદિસ**ન્તિ એવરૂપં ઇટ્ઠારમ્મણં. **ભવપત્થનાય અસ્સાદયતો**તિ ભવપત્થનામુખેન ભાવિતં આરમ્મણં અસ્સાદેન્તસ્સ. **ચીવર**ન્તિ નિવાસનાદિ યં કિઞ્ચિ ચીવરં. **પટિસેવતી**તિ નિવાસનાદિવસેન પરિભુઞ્જતિ. **યાવદેવા**તિ પયોજનપરિમાણનિયમનં. સીતપટિઘાતાદિયેવ હિ યોગિનો ચીવરપટિસેવને પયોજનં. **સીતસ્સા**તિ ધાતુક્ખોભતો વા ઉતુપરિણામતો વા ઉપ્પન્નસીતસ્સ. **પટિઘાતાયા**તિ પટિબાહનત્થં તપ્પચ્ચયસ્સ વિકારસ્સ વિનોદનત્થં. **ઉણ્હસ્સા**તિ અગ્ગિસન્તાપતો ઉપ્પન્નસ્સ ઉણ્હસ્સ. **ડંસાદયો** પાકટાયેવ. પુન **યાવદેવા**તિ નિયતપયોજનપરિમાણનિયમનં. નિયતઞ્હિ પયોજનં ચીવરપટિસેવનસ્સ હિરિકોપીનપટિચ્છાદનં, ઇતરં કદાચિ કદાચિ . **હિરિકોપીન**ન્તિ સમ્બાધટ્ઠાનં . યસ્મિઞ્હિ અઙ્ગે વિવટે હિરીકુપ્પતિ વિનસ્સતિ, તં હિરિયા કોપનતો હિરિકોપીનં, તસ્સ પટિચ્છાદનત્થં ચીવરં પટિસેવતિ.

પિણ્ડપાતન્તિ યં કિઞ્ચિ આહારં. સો હિ પિણ્ડોલ્યેન ભિક્ખનાય પત્તે પતનતો તત્થ તત્થ લદ્ધભિક્ખાપિણ્ડાનં પાતો સન્નિપાતોતિ ‘‘પિણ્ડપાતો’’તિ વુચ્ચતિ. **નેવ દવાયા**તિ ન કીળનાય. **ન મદાયા**તિ ન બલમદમાનમદપુરિસમદત્થં. **ન મણ્ડનાયા**તિ ન અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનં પીણનભાવત્થં. **ન વિભૂસનાયા**તિ ન તેસંયેવ સોભનત્થં, છવિસમ્પતિઅત્થન્તિ અત્થો. ઇમાનિ ચ પદાનિ યથાક્કમં મોહ-દોસ-સણ્ઠાન-વણ્ણ-રાગૂપનિસ્સય-પહાનત્થાનિ વેદિતબ્બાનિ. પુરિમં વા દ્વયં અત્તનો અત્તનો સંકિલેસુપ્પત્તિનિસેધનત્થં, ઇતરં પરસ્સપિ. ચત્તારિપિ કામસુખલ્લિકાનુયોગસ્સ પહાનત્થં વુત્તાનીતિ વેદિતબ્બાનિ. **કાયસ્સા**તિ રૂપકાયસ્સ. **ઠિતિયા યાપનાયા**તિ પબન્ધટ્ઠિતત્થઞ્ચેવ પવત્તિયા અવિચ્છેદનત્થઞ્ચ ચિરકાલટ્ઠિતત્થં જીવિતિન્દ્રિયસ્સ પવત્તાપનત્થં. **વિહિંસૂપરતિયા**તિ જિઘચ્છાદુક્ખસ્સ ઉપરમણત્થં. **બ્રહ્મચરિયાનુગ્ગહાયા**તિ સાસનમગ્ગબ્રહ્મચરિયાનં અનુગ્ગહત્થં. **ઇતી**તિ એવં ઇમિના ઉપાયેન. **પુરાણઞ્ચ વેદનં પટિહઙ્ખામી**તિ પુરાણં અભુત્તપચ્ચયા ઉપ્પજ્જનકવેદનં પટિહનિસ્સામિ. **નવઞ્ચ વેદનં ન ઉપ્પાદેસ્સામી**તિ નવં ભુત્તપચ્ચયા ઉપ્પજ્જનકવેદનં ન ઉપ્પાદેસ્સામીતિ. તસ્સા હિ અનુપ્પન્નાય

અનુપ્પજ્જનત્થમેવ આહારં પરિભુઞ્જતિ. એત્થ ચ અભુત્તપચ્ચયા ઉપ્પજ્જનકવેદના નામ યથાપવત્તા જિઘચ્છાનિમિત્તા વેદના. સા હિ અભુઞ્જન્તસ્સ ભિય્યો ભિય્યો પવડ્ઢનવસેન ઉપ્પજ્જતિ, ભુત્તપચ્ચયા ઉપ્પજ્જનકવેદનાપિ ખુદાનિમિત્તાવ અઙ્ગદાહસૂલાદિવેદના અપ્પવત્તા. સા હિ ભુત્તપચ્ચયા અનુપ્પન્નાવ ન ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ. વિહિંસાનિમિત્તતા ચેતાસં વિહિંસાય વિસેસો.

યાત્રા ચ મે ભવિસ્સતીતિ યાપના ચ મે ચતુન્નં ઇરિયાપથાનં ભવિસ્સતિ. **યાપનાયા**તિ ઇમિના જીવિતિન્દ્રિયયાપના વુત્તા, ઇધ ચતુન્નં ઇરિયાપથાનં અવિચ્છેદસઙ્ખાતા યાપનાતિ અયમેતાસં વિસેસો. **અનવજ્જતા ચ ફાસુવિહારો ચા**તિ અયુત્તપરિયેસનપટિગ્ગહણપરિભોગપરિવજ્જનેન અનવજ્જતા, પરિમિતપરિભોગેન ફાસુવિહારો. અસપ્પાયાપરિમિતભોજનપચ્ચયા અરતિતન્દીવિજમ્ભિતાવિઞ્ઞુગરહાદિદોસાભાવેન વા અનવજ્જતા, સપ્પાયપરિમિતભોજનપચ્ચયા કાયબલસમ્ભવેન ફાસુવિહારો. યાવદત્થઉદરાવદેહકભોજનપરિવજ્જનેન સેય્યસુખપસ્સસુખમિદ્ધસુખાદીનં અભાવતો અનવજ્જતા, ચતુપઞ્ચાલોપમત્તઊનભોજનેન ચતુઇરિયાપથયોગ્યતાપાદનતો ફાસુવિહારો. વુત્તઞ્હેતં –

> ‘‘ચત્તારો પઞ્ચ આલોપે, અભુત્વા ઉદકં પિવે;
> અલં ફાસુવિહારાય, પહિતત્તસ્સ ભિક્ખુનો’’તિ. (થેરગા॰ ૯૮૩);

એત્તાવતા પયોજનપરિગ્ગહો, મજ્ઝિમા ચ પટિપદા દીપિતા હોતિ.

સેનાસનન્તિ સયનઞ્ચ આસનઞ્ચ. યત્થ હિ વિહારાદિકે સેતિ નિપજ્જતિ, આસતિ નિસીદતિ, તં સેનાસનં. **ઉતુપરિસ્સયવિનોદનપટિસલ્લાનારામત્થ**ન્તિ ઉતુયેવ પરિસહનટ્ઠેન પરિસ્સયો, સરીરાબાધચિત્તવિક્ખેપકરો, અથ વા યથાવુત્તો ઉતુ ચ સીહબ્યગ્ઘાદિપાકટપરિસ્સયો ચ રાગદોસાદિપટિચ્છન્નપરિસ્સયો ચ ઉતુપરિસ્સયો, તસ્સ વિનોદનત્થઞ્ચેવ એકીભાવસુખત્થઞ્ચ. ઇદઞ્ચ ચીવરપટિસેવને હિરિકોપીનપટિચ્છાદનં વિય તસ્સ નિયતપયોજનન્તિ પુન ‘‘**યાવદેવા**’’તિ વુત્તં.

ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારન્તિ રોગસ્સ પચ્ચનીકપ્પવત્તિયા ગિલાનપચ્ચયો, તતો એવ ભિસક્કસ્સ અનુઞ્ઞાતવત્થુતાય ભેસજ્જં, જીવિતસ્સ પરિવારસમ્ભારભાવેહિ પરિક્ખારો ચાતિ **ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારો**, તં. **ઉપ્પન્નાન**ન્તિ જાતાનં નિબ્બત્તાનં. **વેય્યાબાધિકાન**ન્તિ બ્યાબાધતો ધાતુક્ખોભતો ચ તન્નિબ્બત્તરોગતો ચ જાતાનં. **વેદનાન**ન્તિ દુક્ખવેદનાનં. **અબ્યાબજ્ઝપરમતાયા**તિ નિદ્દુક્ખપરમભાવાય પટિસેવામીતિ યોજના. એવમેત્થ સઙ્ખેપેનેવ પાળિવણ્ણના વેદિતબ્બા. **નવવેદનુપ્પાદનતોપી**તિ ન કેવલં આયતિં એવ વિપાકપરિળાહા, અથ ખો અતિભોજનપચ્ચયા અલંસાટકાદીનં વિય નવવેદનુપ્પાદનતોપિ વેદિતબ્બાતિ અત્થો.

પટિસેવનાપહાતબ્બઆસવવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અધિવાસનાપહાતબ્બઆસવવણ્ણના

૨૪. ખમોતિ ખમનકો. કમ્મટ્ઠાનિકસ્સ ચલનં નામ કમ્મટ્ઠાનપરિચ્ચાગોતિ આહ "**ચલતિ કમ્પતિ કમ્મટ્ઠાનં વિજહતી**"તિ. **અધિમત્તમ્પિ ઉણ્હં સહતિ**, સહન્તો ચ ન નગ્ગસમણાદયો વિય સહતિ, અથ ખો કમ્મટ્ઠાનાવિજહનેનાતિ આહ "**સ્વેવ થેરો વિયા**"તિ. **બહિચઙ્કમે**તિ લેણતો બહિ ચઙ્કમે. **ઉણ્હભયેનેવા**તિ નરકગ્ગિઉણ્હભયેનેવ. તેનાહ "**અવીચિમહાનિરયં પચ્ચવેક્ખિત્વા**"તિ, તમ્પિ ''મયા અનેકક્ખત્તું અનુભૂતં, ઇદં પન તતો મુદુતર''ન્તિ એવં પચ્ચવેક્ખિત્વા. **એત્થા**તિ એતસ્મિં ઠાને. **અગ્ગિસન્તાપોવ વેદિતબ્બો** સૂરિયસન્તાપસ્સ પરતો વુચ્ચમાનત્તા.

પરિસુદ્ધસીલોહમસ્મીતિ સબ્બથાપિ ''વિસુદ્ધસીલોહમસ્મી''તિ મરણં અગ્ગહેત્વા અવિપ્પટિસારમૂલિકં પીતિં ઉપ્પાદેસિ. **સહ પીતુપ્પાદા**તિ ફરણપીતિયા ઉપ્પાદેન સહેવ. **વિસં નિવત્તિત્વા**તિ પીતિવેગેન અજ્ઝોત્થતં દટ્ઠમુખેનેવ ભસ્સિત્વા. **તત્થેવા**તિ સપ્પેન દટ્ઠટ્ઠાનેયેવ. **ચિત્તેકગ્ગતં લભિત્વા**તિ ''પીતિમનસ્સ કાયો પસ્સમ્ભતી''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૪૬૬; ૩.૩૫૯; સં॰ નિ॰ ૫.૩૭૬; અ॰ નિ॰ ૩.૯૬; ૧૧.૧૨) નયેન સમાધાનં પાપુણિત્વા.

પચ્ચયેસુ સન્તોસો ભાવનાય ચ આરમિતબ્બટ્ઠાનતાય આરામો અસ્સાતિ પચ્ચયસન્તોસભાવનારામો, તસ્સ ભાવો **પચ્ચય...પે॰... રામતા**, તાય. **મહાથેરો**તિ વુડ્ઢતરો થેરો. વચનમેવ તદત્થં ઞાપેતુકામાનં પથોતિ **વચનપથો**.

અસુખટ્ઠેન વા **તિબ્બા**. યઞ્હિ ન સુખં, તં અનિટ્ઠં ''તિબ્બ''ન્તિ વુચ્ચતિ. **એવંસભાવો**તિ ''અધિવાસનજાતિયો''તિ પદસ્સ અત્થમાહ. **મુહુત્તેન** ખણેવ વાતે હદયં ફાલેતું આરદ્ધેયેવ. **અનાગામી હુત્વા પરિનિબ્બાયી**તિ અરહત્તં પત્વા પરિનિબ્બાયિ.

એવં સબ્બત્થાતિ ''ઉણ્હેન ફુટ્ઠસ્સ સીતં પત્થયતો''તિઆદિના સબ્બત્થ ઉણ્હાદિનિમિત્તં કામાસવુપ્પત્તિ વેદિતબ્બા, સીતં વા ઉણ્હં વા અનિટ્ઠન્તિ અધિપ્પાયો. અત્તગ્ગાહે સતિ અત્તનિયગ્ગાહોતિ આહ "**મય્હં સીતં ઉણ્હન્તિ ગાહો દિટ્ઠાસવો**"તિ. સીતાદિકે ઉપગતે સહન્તી ખમન્તી તે અત્તનો ઉપરિ વાસેન્તી વિય હોતીતિ વુત્તં "**આરોપેત્વા વાસેતિયેવા**"તિ . **ન નિરસ્સતી**તિ ન વિધુનતિ. યો હિ સીતાદિકે ન સહતિ, સો તે નિરસ્સન્તો વિધુનન્તો વિય હોતીતિ.

અધિવાસનાપહાતબ્બઆસવવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પરિવજ્જનાપહાતબ્બઆસવવણ્ણના

૨૫. અહં સમણોતિ (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૬.૫૮) ''અહં સમણો, કિં મમ જીવિતેન વા મરણેન વા''તિ એવં અચિન્તેત્વાતિ અધિપ્પાયો. **પચ્ચવેક્ખિત્વા**તિ ગામપ્પદેસં પયોજનાદિઞ્ચ પચ્ચવેક્ખિત્વા. **પટિક્કમતી**તિ હત્થિઆદીનં સમીપગમનતો અપક્કમતિ. કણ્ટકા યત્થ તિટ્ઠન્તિ, તં **કણ્ટકટ્ઠાનં**. **અમનુસ્સદુટ્ઠાની**તિ અમનુસ્સસઞ્ચારેન દૂસિતાનિ, સપરિસ્સયાનીતિ અત્થો. **સમાન**ન્તિ સમં, અવિસમન્તિ અત્થો. **અકાસિ વા** તાદિસં અનાચારં.

સીલસંવરસઙ્ખાતેનાતિ ''કથં પરિવજ્જનં સીલ''ન્તિ યદેત્થ વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા વુત્તમેવ. અપિચ ''ચણ્ડં હત્થિં પરિવજ્જેતી''તિ વચનતો હત્થિઆદિપરિવજ્જનમ્પિ ભગવતો વચનાનુટ્ઠાનન્તિ કત્વા આચારસીલમેવાતિ વેદિતબ્બં.

પરિવજ્જનાપહાતબ્બઆસવવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

વિનોદનાપહાતબ્બઆસવવણ્ણના

૨૬. ઇતિપીતિ ઇમિના કારણેન, અયોનિસોમનસિકારસમુટ્ઠિતત્તાપિ લોભાદિસહગતત્તાપિ કુસલપટિપક્ખતોપીતિઆદીહિ કારણેહિ અયં વિતક્કો અકુસલોતિ અત્થો. ઇમિના નયેન **સાવજ્જો**તિઆદીસુપિ અત્થો વેદિતબ્બો. એત્થ ચ **અકુસલો**તિઆદિના દિટ્ઠધમ્મિકં કામવિતક્કસ્સ આદીનવં દસ્સેતિ, **દુક્ખવિપાકો**તિ ઇમિના સમ્પરાયિકં. **અત્તબ્યાબાધાય સંવત્તતી**તિઆદીસુપિ ઇમિનાવ નયેન આદીનવવિભાવના વેદિતબ્બા. ઉપ્પન્નસ્સ કામવિતક્કસ્સ અનધિવાસનં નામ પુન તાદિસસ્સ અનુપ્પાદનં, તં પનસ્સ પહાનં વિનોદનં બ્યન્તિકરણં અનભાવગમનન્તિ ચ વત્તું વટ્ટતીતિ પાળિયં ''ઉપ્પન્નં કામવિતક્કં નાધિવાસેતી''તિ વત્વા ''પજહતી''તિઆદિ વુત્તન્તિ તમત્થં દસ્સેન્તો ''**અનધિવાસેન્તો કિં કરોતીતિ પજહતી**''તિઆદિમાહ. પહાનઞ્ચેત્થ વિક્ખમ્ભનમેવ, ન સમુચ્છેદોતિ દસ્સેતું ''**વિનોદેતી**''તિઆદિ વુત્તન્તિ વિક્ખમ્ભનવસેનેવ અત્થો દસ્સિતો.

કામવિતક્કોતિ સમ્પયોગતો આરમ્મણતો ચ કામસહગતો વિતક્કો. તેનાહ ''**કામપટિસંયુત્તો તક્કો**''તિઆદિ. **કામપટિસંયુત્તો**તિ હિ કામરાગસઙ્ખાતેન કામેન સમ્પયુત્તો વત્થુકામસઙ્ખાતેન પટિબદ્ધો ચ. **ઉપ્પન્નુપ્પન્ને**તિ તેસં પાપવિતક્કાનં ઉપ્પાદાવત્થાગહણં વા કતં સિયા અનવસેસગ્ગહણં વા. તેસુ પઠમં સન્ધાયાહ ''**ઉપન્નમત્તે**''તિ, સમ્પતિજાતેતિ અત્થો. અનવસેસગ્ગહણં બ્યાપનિચ્છાય હોતીતિ દસ્સેતું ''**સતક્ખત્તુમ્પિ ઉપ્પન્ને**''તિ વુત્તં. **ઞાતિવિતક્કો**તિ ''અમ્હાકં ઞાતયો સુખજીવિનો સમ્પત્તિયુત્તા''તિઆદિના ગેહસ્સિતપેમવસેન ઞાતકે આરબ્ભ ઉપ્પન્નવિતક્કો. **જનપદવિતક્કો**તિ ''અમ્હાકં જનપદો સુભિક્ખો સમ્પન્નસસ્સો રમણીયો''તિઆદિના ગેહસ્સિતપેમવસેનેવ જનપદં આરબ્ભ ઉપ્પન્નવિતક્કો. ઉક્કુટિકપ્પધાનાદીહિ દુક્ખે નિજ્જિણ્ણે સમ્પરાયે અત્તા સુખી હોતિ અમરોતિ દુક્કરકારિકાય પટિસંયુત્તો અમરત્થાય વિતક્કો, તં વા આરબ્ભ અમરાવિક્ખેપદિટ્ઠિસહગતો અમરો ચ સો વિતક્કો ચાતિ **અમરવિતક્કો**. **પરાનુદ્દયતાપટિસંયુત્તો**તિ પરેસુ ઉપટ્ઠાકાદીસુ સહનન્દિકાદિવસેન પવત્તો અનુદ્દયતાપતિરૂપકો ગેહસ્સિતપેમેન પટિસંયુત્તો વિતક્કો. **લાભસક્કારસિલોકપટિસંયુત્તો**તિ ચીવરાદિલાભેન ચેવ સક્કારેન ચ કિત્તિસદ્દેન ચ આરમ્મણકરણવસેન પટિસંયુત્તો. **અનવઞ્ઞત્તિપટિસંયુત્તો**તિ ''અહો વત મં પરે ન અવજાનેય્યું, ન હેટ્ઠા કત્વા મઞ્ઞેય્યું, પાસાણચ્છત્તં વિય ગરું કરેય્યુ''ન્તિ ઉપ્પન્નવિતક્કો.

કામવિતક્કો કામસઙ્કપ્પનસભાવત્તા કામસઙ્કપ્પપવત્તિયા સાતિસયત્તા ચ કામનાકારોતિ આહ ''**કામવિતક્કો પનેત્થ કામાસવો**''તિ. **તબ્બિસેસો**તિ કામાસવવિસેસો, રાગસહવુત્તીતિ અધિપ્પાયો. કામવિતક્કાદિકે વિનોદેતિ અત્તનો સન્તાનતો નીહરતિ એતેનાતિ **વિનોદનં**, વીરિયન્તિ આહ ''**વીરિયસંવરસઙ્ખાતેન વિનોદનેના**''તિ.

વિનોદનાપહાતબ્બઆસવવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ભાવનાપહાતબ્બઆસવવણ્ણના

૨૭. ''સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા ભાવિતા બહુલીકતા વિજ્જાવિમુત્તિયો પરિપૂરેન્તી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૮૭) વચનતો વિજ્જાવિમુત્તીનં અનધિગમો તતો ચ સકલવટ્ટદુક્ખાનતિવત્તિ **અભાવનાય આદીનવો**, વુત્તવિપરિયાયેન ભગવતો ઓરસપુત્તભાવાદિવસેન ચ **ભાવનાય આનિસંસો** વેદિતબ્બો. **ઉપરિમગ્ગત્તયસમયસમ્ભૂતા**તિ દુતિયાદિમગ્ગક્ખણે જાતા, ભાવનાધિકારતો દુતિયમગ્ગાદિપરિયાપન્નાતિ અત્થો. નનુ ચ તે લોકુત્તરા એવ, કસ્મા વિસેસનં કતન્તિ? નયિદં વિસેસનં, વિસેસિતબ્બં પનેતં, લોકુત્તરબોજ્ઝઙ્ગા એવ અધિપ્પેતા, તે ચ ખો ઉપરિમગ્ગત્તયસમયસમ્ભૂતાતિ. **બોજ્ઝઙ્ગેસુ અસમ્મોહત્થ**ન્તિ વિપસ્સનાઝાનમગ્ગફલબોજ્ઝઙ્ગેસુ સમ્મોહાભાવત્થં. મિસ્સકનયેન હિ બોજ્ઝઙ્ગેસુ વુચ્ચમાનેસુ તદઙ્ગાદિવિવેકદસ્સનવસેન વિપસ્સનાબોજ્ઝઙ્ગાદયો વિભજિત્વા વુચ્ચન્તિ, ન નિબ્બત્તિતલોકુત્તરબોજ્ઝઙ્ગા એવાતિ બોજ્ઝઙ્ગેસુ સમ્મોહો ન હોતિ બોજ્ઝઙ્ગભાવનાપટિપત્તિયા ચ સમ્મદેવ પકાસિતત્તા. **ઇધ પના**તિ ઇમસ્મિં સુત્તે, ઇમસ્મિં વા અધિકારે. **લોકુત્તરનયો એવ ગહેતબ્બો** ભાવનામગ્ગસ્સ અધિકતત્તા.

આદિપદાનન્તિ (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૪૧૮) ''સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગ''ન્તિ એવમાદીનં તસ્મિં તસ્મિં વાક્યે આદિભૂતાનં પદાનં. **અત્થતો**તિ વિસેસવસેન સામઞ્ઞવસેન ચ પદત્થતો. **લક્ખણાદીહી**તિ લક્ખણરસપચ્ચુપટ્ઠાનતો. **કમતો**તિ અનુપુબ્બિતો. **અનૂનાધિકતો**તિ તાવત્તકતો. **વિભાવિના**તિ વિઞ્ઞુના.

સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગેતિ સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગપદે. **સરણટ્ઠેના**તિ અનુસ્સરણટ્ઠેન. ચિરકતાદિભેદં આરમ્મણં ઉપગન્ત્વા ઠાનં, અનિસ્સજ્જનં વા **ઉપટ્ઠાનં**. ઉદકે અલાબુ વિય પિલવિત્વા ગન્તું અદત્વા પાસાણસ્સ વિય નિચ્ચલસ્સ આરમ્મણસ્સ ઠપનં સારણં અસમ્મુટ્ઠતાકરણં **અપિલાપનં. વુત્તમ્પિ હેતં** મિલિન્દપઞ્હે. **ભણ્ડાગારિકો**તિ ભણ્ડગોપકો. અપિલાપે કરોતિ **અપિલાપેતિ. થેરેના**તિ નાગસેનત્થેરેન. સમ્મોસપચ્ચનીકં કિચ્ચં **અસમ્મોસો**, ન સમ્મોસાભાવમત્તં. **ગોચરાભિમુખભાવપચ્ચુપટ્ઠાના**તિ કાયાદિઆરમ્મણાભિમુખભાવપચ્ચુપટ્ઠાના.

બોધિયા ધમ્મસામગ્ગિયા, **અઙ્ગો** અવયવો, **બોધિસ્સ વા** અરિયસાવકસ્સ **અઙ્ગો** કારણં. **પતિટ્ઠાનાયૂહના** ઓઘતરણસુત્તવણ્ણનાયં (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧) –

> ''કિલેસવસેન પતિટ્ઠાનં, અભિસઙ્ખારવસેન આયૂહના. તણ્હાદિટ્ઠીહિ પતિટ્ઠાનં, અવસેસકિલેસાભિસઙ્ખારેહિ આયૂહના. તણ્હાવસેન પતિટ્ઠાનં, દિટ્ઠિવસેન આયૂહના. સસ્સતદિટ્ઠિયા પતિટ્ઠાનં, ઉચ્છેદદિટ્ઠિયા આયૂહના. લીનવસેન પતિટ્ઠાનં, ઉદ્ધચ્ચવસેન આયૂહના. કામસુખાનુયોગવસેન પતિટ્ઠાનં, અત્તકિલમથાનુયોગવસેન આયૂહના. સબ્બાકુસલાભિસઙ્ખારવસેન પતિટ્ઠાનં, સબ્બલોકિયકુસલાભિસઙ્ખારવસેન આયૂહના''તિ –

વુત્તેસુ પકારેસુ ઇધ અવુત્તાનં વસેન વેદિતબ્બા. યા હિ અયં બોધીતિ વુચ્ચતીતિ યોજેતબ્બં . ''બુજ્ઝતી''તિ પદસ્સ પટિબુજ્ઝતીતિ અત્થોતિ આહ ''**કિલેસસન્તાનનિદ્દાય ઉટ્ઠહતી**''તિ. તં પન પટિબુજ્ઝનં અત્થતો ચતુન્નં સચ્ચાનં પટિવેધો, નિબ્બાનસ્સેવ વા સચ્છિકિરિયાતિ આહ ''**ચત્તારી**''તિઆદિ. **ઝાનઙ્ગમગ્ગઙ્ગાદયો વિયા**તિ યથા અઙ્ગાનિ એવ ઝાનમગ્ગા, ન અઙ્ગવિનિમુત્તા, એવમિધાપીતિ અત્થો. **સેનઙ્ગરથઙ્ગાદયો વિયા**તિ એતેન પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિયા અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિભાવં દસ્સેતિ.

બોધાય સંવત્તન્તીતિ બોજ્ઝઙ્ગાતિ ઇદં કારણત્થો અઙ્ગ-સદ્દોતિ કત્વા વુત્તં. બુજ્ઝન્તીતિ બોધિયો, બોધિયો એવ અઙ્ગાતિ બોજ્ઝઙ્ગાતિ વુત્તં ''**બુજ્ઝન્તીતિ બોજ્ઝઙ્ગા**''તિ. **અનુબુજ્ઝન્તી**તિ વિપસ્સનાદીનં કારણાનં બુજ્ઝિતબ્બાનઞ્ચ

સચ્ચાનં અનુરૂપં બુજ્ઝન્તિ. **પટિબુજ્ઝન્તી**તિ કિલેસનિદ્દાય ઉટ્ઠહનતો પચ્ચક્ખભાવેન વા પટિમુખં બુજ્ઝન્તિ. **સમ્બુજ્ઝન્તી**તિ અવિપરીતભાવેન સમ્મા ચ બુજ્ઝન્તિ. એવં ઉપસગ્ગાનં અત્થવિસેસદીપનતા દટ્ઠબ્બા. બોધિ-સદ્દો હિ સબ્બવિસેસયુત્તં બુજ્ઝનં સામઞ્ઞેન ગહેત્વા ઠિતો.

વિચિનાતીતિ ''તયિદં દુક્ખ''ન્તિઆદિના વીમંસતિ. **ઓભાસનં** ધમ્માનં યથાભૂતસભાવપટિચ્છાદકસ્સ સમ્મોહસ્સ વિદ્ધંસનં યથા આલોકો અન્ધકારસ્સ. યસ્મિં ધમ્મે સતિ વીરો નામ હોતિ, સો ધમ્મો **વીરભાવો**. **ઈરયિતબ્બતો**તિ પવત્તેતબ્બતો. કોસજ્જપક્ખતો પતિતું અપ્પદાનવસેન સમ્પયુત્તાનં પગ્ગણ્હનં **પગ્ગહો**. **ઉપત્થમ્ભનં** અનુબલપ્પદાનં. ઓસીદનં લયાપત્તિ, તપ્પટિપક્ખતો **અનોસીદનં** દટ્ઠબ્બં. **પીણયતી**તિ તપ્પેતિ વડ્ઢેતિ વા. **ફરણં** પણીતરૂપેહિ કાયસ્સ બ્યાપનં. **તુટ્ઠિ** નામ પીતિ. ઉદગ્ગભાવો **ઓદગ્યં**, કાયચિત્તાનં ઉક્ખિપનન્તિ અત્થો. **કાયચિત્તદરથપસ્સમ્ભનતો**તિ કાયદરથસ્સ ચિત્તદરથસ્સ ચ પસ્સમ્ભનતો વૂપસમનતો. **કાયોતિ** ચેત્થ વેદનાદયો તયો ખન્ધા. **દરથો** સારમ્ભો, દુક્ખદોમનસ્સપચ્ચયાનં ઉદ્ધચ્ચાદિકિલેસાનં, તપ્પધાનાનં વા ચતુન્નં ખન્ધાનં અધિવચનં. ઉદ્ધચ્ચાદિકિલેસપટિપક્ખભાવો દટ્ઠબ્બો, એવઞ્ચેત્થ પસ્સદ્ધિયા **અપરિપ્ફન્દનસીતિભાવો** દટ્ઠબ્બો અસારદ્ધભાવતો. તેનાહ ભગવા ''પસ્સદ્ધો કાયો અસારદ્ધો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૫૨).

સમાધાનતોતિ સમ્મા ચિત્તસ્સ આધાનતો ઠપનતો. **અવિક્ખેપો** સમ્પયુત્તાનં અવિક્ખિત્તતા, યેન સસમ્પયુત્તા ધમ્મા અવિક્ખિત્તા હોન્તિ, સો ધમ્મો અવિક્ખેપોતિ. **અવિસારો** અત્તનો એવ અવિસરણસભાવો. **સમ્પિણ્ડનં** સમ્પયુત્તાનં અવિપ્પકિણ્ણભાવાપાદનં ન્હાનીયચુણ્ણાનં ઉદકં વિય. **ચિત્તટ્ઠિતિપચ્ચુપટ્ઠાનો**તિ ''ચિત્તસ્સ ઠિતી''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૧) વચનતો ચિત્તસ્સ પબન્ધઠિતિપચ્ચુપટ્ઠાનો. **અજ્ઝુપેક્ખનતો**તિ ઉદાસીનભાવતો. **સા**તિ બોજ્ઝઙ્ગઉપેક્ખા . સમપ્પવત્તે ધમ્મે પટિસઙ્ખિક્ખતિ ઉપપત્તિતો ઇક્ખતિ તદાકારા હુત્વા પવત્તતીતિ **પટિસઙ્ખાનલક્ખણા**, એવઞ્ચ કત્વા ''પટિસઙ્ખા સન્તિટ્ઠના ગહણે મજ્ઝત્તતા''તિ ઉપેક્ખાકિચ્ચાધિમત્તતાય સઙ્ખારુપેક્ખા વુત્તા. સમ્પયુત્તધમ્માનં યથાસકકિચ્ચકરણવસેન સમં પવત્તનપચ્ચયતા **સમવાહિતા**. અલીનાનુદ્ધતપ્પવત્તિપચ્ચયતા **ઊનાધિકતાનિવારણં**. સમ્પયુત્તાનં અસમપ્પવત્તિહેતુકપક્ખપાતં ઉપચ્છિન્દન્તી વિય હોતીતિ વુત્તં ''**પક્ખપાતુપચ્છેદરસા**''તિ. અજ્ઝુપેક્ખનમેવ **મજ્ઝત્તભાવો**.

સબ્બસ્મિં લીનપક્ખે ઉદ્ધચ્ચપક્ખે ચ અત્થિકા પત્થનીયા ઇચ્છિતબ્બાતિ સબ્બત્થિકા, તં **સબ્બત્થિકં**. સમાનક્ખણપવત્તીસુ સત્તસુપિ સમ્બોજ્ઝઙ્ગેસુ વાચાય કમપ્પવત્તિતો પટિપાટિયા વત્તબ્બેસુ યં કિઞ્ચિ પઠમં અવત્વા સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સેવ પઠમં વચનસ્સ કારણં સબ્બેસં ઉપકારકત્તન્તિ વુત્તં ''**સબ્બેસ**''ન્તિઆદિ. **સબ્બેસ**ન્તિ ચ લીનુદ્ધચ્ચપક્ખિકાનં, અઞ્ઞથા સબ્બેપિ સબ્બેસં પચ્ચયાતિ.

''**કસ્મા સત્તેવ બોજ્ઝઙ્ગા વુત્તા**''તિ ચોદકો સદ્ધાલોભાદીનમ્પિ બોજ્ઝઙ્ગભાવં આસઙ્કતિ, ઇતરો સતિઆદીનંયેવ ભાવનાય ઉપકારતં દસ્સેન્તો ''**લીનુદ્ધચ્ચપટિપક્ખતો સબ્બત્થિકતો ચા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **લીનસ્સા**તિ અતિસિથિલવીરિયતાદીહિ ભાવનાવીથિં અનોતરિત્વા સંકુટિતસ્સ ચિત્તસ્સ. તદા હિ પસ્સદ્ધિસમાધિઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગા ન ભાવેતબ્બા. તઞ્હિ એતેહિ અલ્લતિણાદીહિ વિય પરિત્તો અગ્ગિ દુસ્સમુટ્ઠાપિયં હોતીતિ. તેનાહ ભગવા ''સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, પુરિસો પરિત્તં અગ્ગિં ઉજ્જાલેતુકામો અસ્સ, સો તત્થ અલ્લાનિ ચેવ તિણાનિ પક્ખિપેય્યા''તિઆદિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૪). ધમ્મવિચયવીરિયપીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગા પન ભાવેતબ્બા, સુક્ખતિણાદીહિ વિય પરિત્તો અગ્ગિ લીનં ચિત્તં એતેહિ સુસમુટ્ઠાપિયં હોતીતિ. તેન વુત્તં ''**યસ્મિઞ્ચ ખો**''તિઆદિ. તત્થ યથાસકં આહારવસેન ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદીનં ભાવના વેદિતબ્બા. વુત્તઞ્હેતં ''અત્થિ, ભિક્ખવે,

કુસલાકુસલા ધમ્મા...પે॰... પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભિય્યોભાવાય...પે॰... સંવત્તતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૨). તત્થ સભાવસામઞ્ઞલક્ખણપટિવેધવસેન પવત્તમનસિકારો...પે॰... ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદયો ભાવેતિ નામ.

ઉદ્ધચ્ચસ્સાતિ ચિત્તસ્સ અચ્ચારદ્ધવીરિયતાદીહિ સીતિભાવપતિટ્ઠિતભાવં અનોતિણ્ણતાય, તદા ધમ્મવિચયવીરિયપીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગા ન ભાવેતબ્બા. તઞ્હિ એતેહિ સુક્ખતિણાદીહિ વિય અગ્ગિક્ખન્ધો દુવૂપસમયં હોતિ. તેનાહ ભગવા ''સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, પુરિસો મહન્તં અગ્ગિક્ખન્ધં નિબ્બાપેતુકામો અસ્સ, સો તત્થ સુક્ખાનિ ચેવ તિણાનિ પક્ખિપેય્યા''તિઆદિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૪). પસ્સદ્ધિસમાધિઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગા પન ભાવેતબ્બા, અલ્લતિણાદીહિ વિય અગ્ગિક્ખન્ધો ઉદ્ધતં ચિત્તં એતેહિ સુવૂપસમયં હોતિ. તેન વુત્તં ''**યસ્મિઞ્ચ ખો**''તિઆદિ. એત્થાપિ યથાસકં આહારવસેન પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદીનં ભાવના વેદિતબ્બા. વુત્તઞ્હેતં ''અત્થિ, ભિક્ખવે, કાયપસ્સદ્ધિ ચિત્તપસ્સદ્ધિ...પે॰... ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભિય્યોભાવાય સંવત્તતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૨). તત્થ યથાસ્સ પસ્સદ્ધિઆદયો ઉપ્પન્નપુબ્બા, તં આકારં સલ્લક્ખેત્વા તેસં ઉપ્પાદનવસેન તથા મનસિકરોન્તોવ પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદયો ભાવેતિ નામ. સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો પન સબ્બત્થ બહૂપકારો. સો હિ ચિત્તં લીનપક્ખિકાનં પસ્સદ્ધિઆદીનં વસેન લયાપત્તિતો, ઉદ્ધચ્ચપક્ખિકાનઞ્ચ ધમ્મવિચયાદીનં વસેન ઉદ્ધચ્ચપાતતો રક્ખતિ, તસ્મા સો લોણધૂપનં વિય સબ્બબ્યઞ્જનેસુ સબ્બકમ્મિકઅમચ્ચો વિય ચ રાજકિચ્ચેસુ સબ્બત્થ ઇચ્છિતબ્બો. તેનાહ ''**સતિઞ્ચ ખ્વાહં, ભિક્ખવે, સબ્બત્થિકં વદામી**''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૪).

ઞત્વા ઞાતબ્બાતિ (સં॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૧૨૯) સમ્બન્ધો. **વડ્ઢિ** નામ વેપુલ્લં ભિય્યોભાવો પુનપ્પુનં ઉપ્પાદો એવાતિ આહ ''**પુનપ્પુનં જનેતી**''તિ. **અભિ**વુડ્ઢિં પાપેન્તો **નિબ્બત્તેતિ**. **વિવિત્તતા**તિ વિવિત્તભાવો. યો હિ વિવેચનીયતો વિવિચ્ચતિ, યં વિવિચ્ચિત્વા ઠિતં, તદુભયં ઇધ વિવિત્તભાવસામઞ્ઞેન ''વિવિત્તતા''તિ વુત્તં. તેસુ પુરિમો વિવેચનીયતો વિવિચ્ચમાનતાય વિવેકસઙ્ખાતાય વિવિચ્ચનકિરિયાય સમઙ્ગી ધમ્મસમૂહો તાય એવ વિવિચ્ચનકિરિયાય વસેન વિવેકોતિ ગહિતો. ઇતરો સબ્બસો તતો તતો વિવિત્તસભાવતાય. તત્થ યસ્મિં ધમ્મપુઞ્જે સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો વિવિચ્ચનકિરિયાય પવત્તતિ, તં યથાવુત્તાય વિવિચ્ચમાનતાય વિવેકસઙ્ખાતં નિસ્સાયેવ પવત્તતિ, ઇતરં પન તન્નિન્નતાતદારમ્મણતાહીતિ વુત્તં ''**વિવેકે નિસ્સિત**''ન્તિ. યથા વા વિવેકવસેન પવત્તં ઝાનં ''વિવેકજ''ન્તિ વુત્તં, એવં વિવેકવસેન પવત્તો બોજ્ઝઙ્ગો ''વિવેકનિસ્સિતો''તિ દટ્ઠબ્બો. નિસ્સયટ્ઠો ચ વિપસ્સનામગ્ગાનં વસેન મગ્ગફલાનં વેદિતબ્બો. અસતિપિ પુબ્બાપરભાવે ''પટિચ્ચસમુપ્પાદા''તિ એત્થ પચ્ચયાનં સમુપ્પાદનં વિય અભિન્નાધમ્માધારા નિસ્સયનભાવના સમ્ભવન્તીતિ. **અયમેવા**તિ વિવેકો એવ. વિવેકો હિ પહાનવિનયવિરાગનિરોધા ચ સમાનત્થા.

તદઙ્ગસમુચ્છેદનિસ્સરણવિવેકનિસ્સિતતં વત્વા પટિપસ્સદ્ધિવિવેકનિસ્સિતતાય અવચનં ''સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગં ભાવેતી''તિઆદિના ભાવેતબ્બાનં બોજ્ઝઙ્ગાનં ઇધ વુત્તત્તા. ભાવિતબ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ હિ યે સચ્છિકાતબ્બા ફલબોજ્ઝઙ્ગા, તેસં કિચ્ચં પટિપસ્સદ્ધિવિવેકો. **અજ્ઝાસયતો**તિ ''નિબ્બાનં સચ્છિકરિસ્સામી''તિ મહન્તઅજ્ઝાસયતો. યદિપિ વિપસ્સનાક્ખણે સઙ્ખારારમ્મણં ચિત્તં, સઙ્ખારેસુ પન આદીનવં સુટ્ઠુ દિસ્વા તપ્પટિપક્ખે નિબ્બાને અધિમુત્તતાય અજ્ઝાસયતો નિસ્સરણવિવેકનિસ્સિતતા દાહાભિભૂતસ્સ પુગ્ગલસ્સ સીતનિન્નચિતત્તા વિય. **ન પટિસિદ્ધા** વિપસ્સનાપાદકેસુ કસિણારમ્મણાદિઝાનેસુ સતિઆદીનં નિબ્બેધભાગિયત્તા. અનુદ્ધરન્તા પન વિપસ્સના વિય બોધિયા મગ્ગસ્સ આસન્નકારણં ઝાનં ન હોતિ, નાપિ તથા એકન્તિકં કારણં, ન ચ વિપસ્સનાકિચ્ચસ્સ વિય ઝાનકિચ્ચસ્સ નિટ્ઠાનં મગ્ગોતિ કત્વા ન ઉદ્ધરન્તિ. એત્થ ચ કસિણગ્ગહણેન તદાયત્તાનિ આરુપ્પાનિપિ ગહિતાનીતિ દટ્ઠબ્બાનિ. તાનિપિ હિ વિપસ્સનાપાદકાનિ નિબ્બેધભાગિયાનિ ચ હોન્તીતિ વત્તું વટ્ટતિ

તન્નિન્નભાવસબ્ભાવતો. યદઙ્ગેન હિ નિબ્બાનનિન્નતા, તદઙ્ગેન ફલનિન્નતાપિ સિયા. ''કુદાસ્સુ નામાહં તદાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરેય્ય''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૫) આદિવચનમ્પેતસ્સ અત્થસ્સ સાધકં.

વોસ્સગ્ગ-સદ્દો પરિચ્ચાગત્થો પક્ખન્દનત્થો ચાતિ વોસ્સગ્ગસ્સ દુવિધતા વુત્તા. વોસ્સજ્જનઞ્હિ પહાનં, વિસ્સટ્ઠભાવેન નિરાસઙ્કપવતિ ચ, તસ્મા વિપસ્સનાક્ખણે તદઙ્ગવસેન, મગ્ગક્ખણે સમુચ્છેદવસેન પટિપક્ખસ્સ પહાનં વોસ્સગ્ગો, તથા વિપસ્સનાક્ખણે તન્નિન્નભાવેન, મગ્ગક્ખણે આરમ્મણકરણેન વિસ્સટ્ઠસભાવતો વોસ્સગ્ગોતિ વેદિતબ્બં. **યથાવુત્તેન પકારેના**તિ તદઙ્ગસમુચ્છેદપકારેન તન્નિન્નતદારમ્મણકરણપકારેન ચ. પુબ્બે વોસ્સગ્ગ-પદસ્સેવ અત્થસ્સ વુત્તત્તા આહ ''**સકલેન વચનેના**''તિ. **પરિણમન્તં** વિપસ્સનાક્ખણે, **પરિણતં** મગ્ગક્ખણે. પરિણામો નામ પરિપાકોતિ આહ ''**પરિપચ્ચન્તં પરિપક્કઞ્ચા**''તિ. પરિપાકો ચ આસેવનલાભેન આહિતસામત્થિયસ્સ કિલેસસ્સ પરિચ્ચજિતું નિબ્બાનઞ્ચ પક્ખન્દિતું તિક્ખવિસદસભાવો. તેનાહ ''**અયઞ્હી**''તિઆદિ. **એસ નયો**તિ ઙ્વાયં ''તદઙ્ગવિવેકનિસ્સિત''ન્તિઆદિના સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગે વુત્તો, સેસેસુ ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદીસુપિ એસ નયોતિ એવં તત્થ નેતબ્બન્તિ અત્થો.

એવં આદિકમ્મિકાનં બોજ્ઝઙ્ગેસુ અસમ્મોહત્થં મિસ્સકનયં વત્વા ઇદાનિ નિબ્બત્તિતલોકુત્તરબોજ્ઝઙ્ગવસેન અત્થં વિભાવેતું ''**ઇધ પના**''તિઆદિ વુત્તં. **ઇધ પના**તિ ઇમસ્મિં સબ્બાસવસુત્તન્તે. **મગ્ગો એવ વોસ્સગ્ગવિપરિણામી** ભાવનામગ્ગસ્સ ઇધ અધિપ્પેતત્તા. **તઞ્ચ ખો**તિ સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગં. **સમુચ્છેદતો**તિ સમુચ્છિન્દનતો.

દિટ્ઠાસવસ્સ પઠમમગ્ગવજ્ઝત્તા ''**તયો આસવા**''તિ વુત્તં. તેપિ અનપાયગમનીયા એવ વેદિતબ્બા અપાયગમનીયાનં દસ્સનેનેવ પહીનત્તા. સતિપિ સમ્બોજ્ઝઙ્ગાનં યેભુય્યેન મગ્ગભાવે તત્થ તત્થ સમ્બોજ્ઝઙ્ગસભાવાનં મગ્ગધમ્માનં વસેન વુત્તમગ્ગત્તયસમ્પયુત્તા બોજ્ઝઙ્ગાતિ પચ્ચેકબોજ્ઝઙ્ગે ''બોજ્ઝઙ્ગભાવનાયા''તિ ઇમિના ગણ્હન્તો ''**મગ્ગત્તયસમ્પયુત્તાયા**''તિ આહ.

ભાવનાપહાતબ્બઆસવવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨૮. **થોમેન્તો**તિ આસવપ્પહાનસ્સ સુદુક્કરત્તા તાય એવ દુક્કરકિરિયાય તં અભિત્થવન્તો. **અસ્સા**તિ પહીનાસવભિક્ખુનો. **આનિસંસ**ન્તિ તણ્હાચ્છેદાદિદુક્ખક્ખયપરિયોસાનં ઉદ્રયં. **એતેહિ** પહાનાદિસંકિત્તનેહિ. **ઉસ્સુક્કં જનેન્તો**તિ એવં ધમ્મસ્સામિનાપિ અભિત્થવનીયં મહાનિસંસઞ્ચ આસવપ્પહાનન્તિ તત્થ આદરસહિતં ઉસ્સાહં ઉપ્પાદેન્તો. **દસ્સનેનેવ પહીના**તિ દસ્સનેન પહીના એવ. તેન વુત્તં ''**ન અપ્પહીનેસુયેવ પહીનસઞ્ઞી**''તિ.

સબ્બ-સદ્દેન આસવાનં, આસવસંવરાનઞ્ચ સમ્બન્ધવસેન દુતિયપઠમવિકપ્પાનં ભેદો દટ્ઠબ્બો. **દસ્સનાભિસમયા**તિ પરિઞ્ઞાભિસમયા પરિઞ્ઞાકિચ્ચસિદ્ધિયા. તેનાહ ''**કિચ્ચવસેના**''તિ, અસમ્મોહપટિવેધેનાતિ અત્થો. **સમુસ્સયો** કાયો, અત્તભાવો વા.

અનવજ્જપીતિસોમનસ્સસહિતં ચિત્તં ''અત્તનો''તિ વત્તબ્બતં અરહતિ અત્થાવહત્તા, ન તબ્બિપરીતં અનત્થાવહત્તાતિ પીતિસમ્પયુત્તચિત્તતં સન્ધાયાહ ''**અત્તમનાતિ સકમના**''તિ. તેનાહ ''**તુટ્ઠમના**''તિ. **અત્તમના**તિ વા પીતિસોમનસ્સેહિ ગહિતમના. યસ્મા પન તેહિ ગહિતતા સમ્પયુત્તતાવ, તસ્મા વુત્તં ''**પીતિસોમનસ્સેહિ વા સમ્પયુત્તમના**''તિ. યદેત્થ અત્થતો ન વિભત્તં, તં વુત્તનયત્તા સુવિઞ્ઞેય્યત્તા ચાતિ વેદિતબ્બં.

સબ્બાસવસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૩. ધમ્મદાયાદસુત્તવણ્ણના

૨૯. તસ્મા તં દસ્સેત્વાતિ યસ્મા સુત્તન્તવણ્ણના સુત્તનિક્ખેપં દસ્સેત્વા વુચ્ચમાના પાકટા હોતિ, યસ્મા ચસ્સ ધમ્મદાયાદસુત્તસ્સ અટ્ઠુપ્પત્તિકો નિક્ખેપો, તસ્મા તં નિક્ખેપં દસ્સેત્વા, કથેત્વાતિ અત્થો. **લાભસક્કારે**તિ (સં॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૨.૬૩) લાભસક્કારસઞ્ઞાતાય અટ્ઠુપ્પત્તિયાતિ કેચિ, લાભસક્કારે વા અટ્ઠુપ્પત્તિયાતિ અપરે. યા હિ લાભસક્કારનિમિત્તં તદા ભિક્ખૂસુ પચ્ચયબાહુલ્લિકતા જાતા, તં અટ્ઠુપ્પત્તિં કત્વા ભગવા ઇમં દેસેસીતિ. **યમકમહામેઘો**તિ હેટ્ઠાઓલમ્બનઉપરિઉગ્ગમનવસેન સતપટલો સહસ્સપટલો યુગળમહામેઘો. **તિટ્ઠન્તિ ચેવ** ભગવતિ કત્થચિ નિબદ્ધવાસં વસન્તે, ચારિકં પન ગચ્છન્તે **અનુબન્ધન્તિ ચ**. ભિક્ખૂનમ્પિ યેભુય્યેન કપ્પસતસહસ્સં તતો ભિય્યોપિ પૂરિતદાનપારમિસઞ્ચયત્તા તદા મહાલાભસક્કારો ઉપ્પજ્જીતિ વુત્તં ''**એવં ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સપી**''તિ.

સક્કતોતિ સક્કારપ્પતો. **ગરુકતો**તિ ગરુકારપ્પત્તો. **માનિતો**તિ બહુમતો મનસા પિયાયિતો ચ. **પૂજિતો**તિ માલાદિપૂજાય ચેવ ચતુપચ્ચયાભિપૂજાય ચ પૂજિતો. **અપચિતો**તિ અપચાયનપ્પત્તો. યસ્સ હિ ચત્તારો પચ્ચયે સક્કત્વાપિ અભિસઙ્ખતે પણીતપણીતે ઉપનેન્તિ, સો સક્કતો. યસ્મિં ગરુભાવં પચ્ચુપટ્ઠપેત્વા તે દેન્તિ, સો ગરુકતો. યં મનસા પિયાયન્તિ બહુમઞ્ઞન્તિ ચ, સો બહુમતો. યસ્સ સબ્બમેતં પૂજાવસેન કરોન્તિ, સો પૂજિતો. યસ્સ અભિવાદનપચ્ચુટ્ઠાનઞ્જલિકમ્માદિવસેન પરમનિપચ્ચકારં કરોન્તિ, સો અપચિતો. ભગવતિ ભિક્ખુસઙ્ઘે ચ લોકો એવં પટિપન્નો. તેન વુત્તં ''તેન ખો પન…પે॰… પરિક્ખારાન''ન્તિ. **લાભગ્ગયસગ્ગપત્ત**ન્તિ લાભસ્સ ચ યસસ્સ ચ અગ્ગં ઉક્કંસં પત્તં.

પચ્ચયા ચીવરાદયો ગરુકાતબ્બા એતેસન્તિ **પચ્ચયગરુકા**, આમિસચક્ખુકાતિ અત્થો. પચ્ચયેસુ ગિદ્ધા ગધિતા પચ્ચયાનં બહુલભાવાય પટિપન્નાતિ **પચ્ચયબાહુલિકા**. **ભગવતોપિ પાકટા અહોસિ** પકતિચારિત્તવસેનાતિ અધિપ્પાયો અઞ્ઞથા અપાકટસ્સેવ અભાવતો. ધમ્મસભાવચિન્તાવસેન પવત્તં સહોત્તપ્પઞાણં **ધમ્મસંવેગો**, ઇધ પન સો ભિક્ખૂનં લાભગરુતાધમ્મવસેન વેદિતબ્બો. **સમણધમ્મવુત્તી**તિ સમણધમ્મકરણં. **સા**તિ ધમ્મદાયાદદેસના. પટિબિમ્બદસ્સનવસેન સબ્બકાયસ્સ દસ્સનયોગ્ગો આદાસોતિ **સબ્બકાયિકઆદાસો**.

પિતુ-દાયં, તેન દાતબ્બં, તતો લદ્ધબ્બં અરહભાવેન આદિયન્તીતિ **દાયાદા**, પુત્તા. તઞ્ચ લોકે આમિસમેવ, સાસને પન ધમ્મોપીતિ તત્થ યં સાવજ્જં અનિય્યાનિકઞ્ચ, તં પટિક્ખિપિત્વા, યં નિય્યાનિકં અનવજ્જઞ્ચ, તત્થ ભિક્ખૂ નિયોજેન્તો ભગવા અવોચ ''**ધમ્મદાયાદા મે, ભિક્ખવે, ભવથ, મા આમિસદાયાદા**''તિ. **ધમ્મસ્સ મે દાયાદા**તિ મમ ધમ્મસ્સ ઓગાહિનો, ધમ્મભાગભાગિનોતિ અત્થો. તથા હિ વક્ખતિ ''ધમ્મકોટ્ઠાસસ્સેવ સામિનો''તિ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰૧.૨૯). **નિબ્બત્તિતધમ્મો**તિ અસંકિલેસિકાનુત્તરાદિભાવેન ધમ્મસામઞ્ઞતો નિદ્ધારિતધમ્મો. પરિયાયેતિ સભાવતો પરિવત્તેત્વા ઞાપેતિ એતેનાતિ **પરિયાયો**, લેસો, લેસકારણં વા. તદભાવતો **નિપ્પરિયાયધમ્મો** મગ્ગપ્પત્તિયા અપાયપતનાદિતો અચ્ચન્તમેવ વારણતો. ઇતરો વુત્તવિપરિયાયતો **પરિયાયધમ્મો** અચ્ચન્તં અપાયદુક્ખવટ્ટદુક્ખપાતનતો પરમ્પરાય વારણતો. યથા હિ લોકિયં કુસલં દાનસીલાદિ વિવટ્ટં ઉદ્દિસ્સ નિબ્બત્તિતં, અયં તં અસમ્પાદેન્તમ્પિ તં સમ્પાપકસ્સ ધમ્મસ્સ નિબ્બત્તકારણભાવપરિયાયેન પરિયાયધમ્મો નામ હોતિ, એવં તં વટ્ટં ઉદ્દિસ્સ નિબ્બત્તિતં, યં તણ્હાદીહિ સવિસેસં

આમસિતબ્બતો આમિસન્તિ લોકે પાકટં અચ્છાદનભોજનાદિ, તસ્સ, તંસદિસસ્સ ચ ફલવિસેસસ્સ નિમિત્તભાવપરિયાયેન પરિયાયામિસન્તિ વુચ્ચતીતિ દસ્સેન્તો આહ "**યં પનિદં…પે॰… ઇદં પરિયાયામિસં નામા**"તિ.

''સકલમેવ હિદં, આનન્દ, બ્રહ્મચરિયસ્સ યદિદં કલ્યાણમિત્તતા''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨, ૩) આદિવચનતો સાવકેહિ અધિગતોપિ લોકુત્તરધમ્મો સત્થુયેવાતિ વત્તબ્બતં અરહતીતિ વુત્તં "**નિપ્પરિયાયધમ્મોપિ ભગવતોયેવ સન્તકો**"તિ. સાવકાનઞ્હિ ધમ્મદિટ્ઠિપચ્ચયસ્સપિ યોનિસોમનસિકારસ્સ વિસેસપચ્ચયો પરતોઘોસો ચ તથાગતાધીનોતિ તેહિ પટિવિદ્ધોપિ ધમ્મો ધમ્મસ્સામિનોયેવાતિ વત્તું યુત્તં. તેનાહ "**ભગવતા હી**"તિઆદિ. તત્થ **અનુપ્પન્નસ્સ મગ્ગસ્સા**તિ કસ્સપસ્સ ભગવતો સાસનન્તરધાનતો પભુતિ યાવ ઇમસ્મા બુદ્ધુપ્પાદા અસમ્બોધવસેન ન ઉપ્પન્નસ્સ અરિયમગ્ગસ્સ. **ઉપ્પાદેતા**તિ નિબ્બત્તેતા. તં પનેતં મગ્ગસ્સ ભગવતો નિબ્બત્તનં, ન પચ્ચેકબુદ્ધાનં વિય સસન્તાનેયેવ, અથ ખો પરસન્તાનેપીતિ દસ્સેતું "**અસઞ્જાતસ્સ મગ્ગસ્સ સઞ્જનેતા, અનક્ખાતસ્સ મગ્ગસ્સ અક્ખાતા**"તિ વુત્તં. તયિદં મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદનં સઞ્જાનનઞ્ચ અત્થતો જાનનઞ્એવ અસમ્મોહપટિવેધભાવતોતિ વુત્તં "**મગ્ગઞ્ઞૂ મગ્ગવિદૂ**"તિ. અક્ખાનં પનસ્સ સુકુસલભાવેનાતિ વુત્તં "**મગ્ગકોવિદો**"તિ. સત્થારા યથાગતં મગ્ગં અનુગચ્છન્તીતિ **મગ્ગાનુગા** ભગવતો એવ તં મગ્ગં સુટ્ઠુ અધિગમનતો. પચ્છા પરતો સમ્મા અનુ અનુ આગતા પટિપન્નાતિ **પચ્છા સમન્નાગતા**.

જાનં જાનાતીતિ જાનિતબ્બમેવ અભિઞ્ઞેય્યાદિભેદં જાનાતિ એકન્તહિતપટિપત્તિતો. **પસ્સં પસ્સતી**તિ તથા પસ્સિતબ્બમેવ પસ્સતિ. અથ વા **જાનં જાનાતી**તિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન જાનિતબ્બં જાનાતિયેવ. ન હિ પદેસઞાણેન જાનિતબ્બં સબ્બં એકન્તતો જાનાતિ. **પસ્સં પસ્સતી**તિ દિબ્બચક્ખુ પઞ્ઞાચક્ખુ ધમ્મચક્ખુ બુદ્ધચક્ખુ સમન્તચક્ખુસઙ્ખાતેહિ પઞ્ચહિ ચક્ખૂહિ પસ્સિતબ્બં પસ્સતિયેવ. અથ વા **જાનં જાનાતી**તિ યથા અઞ્ઞે સવિપલ્લાસા કામરૂપપરિઞ્ઞાવાદિનો જાનન્તાપિ વિપલ્લાસવસેન જાનન્તિ, ન એવં ભગવા. ભગવા પન પહીનવિપલ્લાસત્તા જાનન્તો જાનાતિયેવ, દિટ્ઠિદસ્સનસ્સ ચ અભાવા પસ્સન્તો પસ્સતિયેવાતિ અત્થો. **ચક્ખુભૂતો**તિ પઞ્ઞાચક્ખુમયત્તા તસ્સ ચ પત્તત્તા સત્તેસુ ચ તદુપ્પાદનતો દસ્સનપરિણાયકટ્ઠેન લોકસ્સ ચક્ખુ વિય ભૂતો. **ઞાણભૂતો**તિ એતસ્સ ચ એવમેવ અત્થો દટ્ઠબ્બો. ધમ્મા બોધિપક્ખિયા, બ્રહ્મા મગ્ગો, તેહિ ઉપ્પન્નત્તા, તેસંવા પત્તત્તા અધિગતત્તા, લોકસ્સ ચ તદુપ્પાદનતો "**ધમ્મભૂતો, બ્રહ્મભૂતો**"તિ ચ વેદિતબ્બો. **વત્તા**તિ ચતુસચ્ચધમ્મં વદતીતિ વત્તા. ચિરં સચ્ચપ્પટિવેધં પવત્તેન્તો વદતીતિ **પવત્તા**. **અત્થસ્સ નિન્નેતા**તિ ધમ્મતાસઙ્ખાતં પરમત્થં નિબ્બાનઞ્ચ નિદ્ધારેત્વા દસ્સેતા, પાપયિતા વા. **અમતસ્સ દાતા**તિ અમતં સચ્છિકિરિયં સત્તેસુ ઉપ્પાદેન્તો અમતં દદાતીતિ અમતસ્સ દાતા. બોધિપક્ખિયધમ્માનં તદાયત્તભાવતો **ધમ્મસ્સામી**.

> ''યા ચ નિબ્બાનસમ્પત્તિ, સબ્બમેતેન લબ્ભતિ;
> સુખો વિપાકો પુઞ્ઞાનં, અધિપ્પાયો સમિજ્ઝતિ. (પેટકો॰ ૨૩);

નિબ્બાનપટિસંયુત્તો, સબ્બસમ્પત્તિદાયકો''તિ –

એવમાદિં ભગવતો વચનં સુત્વા એવ ભિક્ખૂ દાનાદિપુઞ્ઞાનં વિવટ્ટસન્નિસ્સયતં જાનન્તિ, ન અઞ્ઞથાતિ વુત્તં "**પરિયાયધમ્મોપિ…પે॰… પટિલભતી**"તિ. ''એદિસં પરિભુઞ્જિતબ્બ''ન્તિ કપ્પિયસ્સ ચ ચીવરાદિપચ્ચયસ્સ

ભગવતો વચનેન વિના પટિગ્ગહોપિ ભિક્ખૂનં ન સમ્ભવતિ, કુતો પરિભોગોતિ આહ "**નિપ્પરિયાયામિસમ્પી**"તિઆદિ.

પરિયાયામિસસ્સ ભગવતો સન્તકભાવો પરિયાયધમ્મસ્સ તબ્ભાવેનેવ દીપિતો. તદેવ સામિભાવં દસ્સેન્તોતિ સમ્બન્ધો. **તસ્મા**તિ અત્તાધીનપટિલાભપટિગ્ગહતાય અત્તનો સન્તકત્તા ચ. **તત્થા**તિ તસ્મિં ધમ્મામિસે.

પચ્ચયા ચીવરાદયો પરમા પાપુણિતબ્બભાવેન ઉત્તમમરિયાદા એતસ્સ ન ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મા અપ્પિચ્છતાદયો ચાતિ **પચ્ચયપરમો**, લાભગરૂતિ અત્થો. **તણ્હુપ્પાદેસૂ**તિ "ચીવરહેતુ વા, ભિક્ખવે, ભિક્ખુનો તણ્હા ઉપ્પજ્જમાના ઉપ્પજ્જતિ, પિણ્ડપાતસેનાસનઇતિભવાભવહેતુ વા, ભિક્ખવે, ભિક્ખુનો તણ્હા ઉપ્પજ્જમાના ઉપ્પજ્જતી"તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૧૧; અ॰ નિ॰ ૪.૯; ઇતિવુ॰ ૧૦૫) એવં વુત્તેસુ ચતૂસુ તણ્હુપ્પત્તિકોટ્ઠાસેસુ. અપ્પિચ્છતાસન્તુટ્ઠિસલ્લેખપવિવેકાદયો **અપ્પિચ્છતાદયો**.

તત્થાતિ તસ્મિં ઓવાદે, તેસુ વા ધમ્મપટિગ્ગાહકેસુ ભિક્ખૂસુ. ભવિસ્સતિ વા યેસં તત્થાતિ યોજના. ઇમસ્મિં પક્ખે **તત્થા**તિ તસ્મિં ઓવાદે ઇચ્ચેવ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **અધિપ્પાયો** આમિસદાયાદતાય ઉપ્પજ્જનકઅનત્થાનુપ્પાદસ્સ ધમ્મદાયાદતાય ઉપ્પજ્જનકઅટ્ઠુપ્પત્તિયા ચ આકઙ્ખા. તેનાહ "**પસ્સતી**"તિઆદિ. તત્થ **આમિસે ઉપક્ખલિતાન**ન્તિ આમિસહેતુ વિપ્પટિપન્નાનં. **અતીતકાલે**તિ કસ્સપસમ્માસમ્બુદ્ધકાલે. **કપિલસ્સ ભિક્ખુનો** વત્થુ કપિલસુત્તેન, "**સઙ્ઘાટિપિ આદિત્તા હોતી**"તિઆદિના લક્ખણસુત્તેન (સં॰ નિ॰ ૨.૨૧૮) ચ વિભાવેતબ્બં. આમિસગરુકો અપ્પગ્ઘભાવેન કૂટકહાપણો વિય નિત્તેજો સમણતેજેન અનુજ્જલતો નિબ્બુતઙ્ગારો વિય નિપ્પભો ચ હોતીતિ યોજના. **તતો**તિ પચ્ચયગરુકભાવતો. **વિવત્તિતચિત્તો**તિ વિનિવત્તિતમાનસો, સલ્લેખવુત્તીતિ અત્થો.

ધમ્મદાયાદાતિ એત્તાવતા અન્તોગધાવધારણં વચનન્તિ તેન અવધારણેન નિવત્તિતમત્થં વિભાવેતું "**મા આમિસદાયાદા**"તિ પટિક્ખેપો દસ્સિતો. તથેવ ચ વિભાવેતું અધિપ્પાયાનિસંસવિભાવનેસુપિ દસ્સિતો, તથા આદીનવવિભાવનેન ધમ્મદાયાદતાપટિક્ખેપો. **અપદિસિતબ્બા**તિ હેટ્ઠા કત્વા વત્તબ્બાતિ. **આદિયા**તિ એત્થ યસ્મા **આ**-કારો મરિયાદત્થો, તસ્મા ધમ્મદાયાદતાવિધુરેન આમિસદાયાદભાવેન હેતુભૂતેન, કરણભૂતેન વા આદિયં વિવેચનં વિઞ્ઞૂહિ વિસું કરણં વવત્થાનસ્સ હોતીતિ આહ "**વિસું કાતબ્બા**"તિ. તેનાહ "**વિઞ્ઞૂહિ ગારય્હા ભવેય્યાથાતિ વુત્તં હોતી**"તિ.

"અત્થિ મે તુમ્હેસુ અનુકમ્પા...પે॰... નો આમિસદાયાદા"તિ ભિક્ખૂસુ અત્તનો કરુણાયનાકિત્તનં તેસં મુદુકરણં, "અહમ્પિ તેના"તિઆદિ પન તતોપિ સવિસેસં મુદુકરણન્તિ આહ "**અતીવ મુદુકરણત્થ**"ન્તિ.

નાળકપટિપદાદયો નાળકસુત્તાદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૬૮૪-૭૨૮) આગતપટિપત્તિયો. તા પન યસ્મા નાળકત્થેરાદીહિ પટિપન્ના પરમસલ્લેખવુત્તિભૂતા અતિઉક્કટ્ઠપટિપત્તિયો, તસ્મા ઇધ ધમ્મદાયાદપટિપદાય ઉદાહરણભાવેન ઉદ્ધટા. **સક્ખિભૂતા**તિ તાય પટિપત્તિયા વુચ્ચમાનાય "કિં મે વિના પટિપજ્જનકો અત્થી"તિ અસદ્દહન્તાનં પચ્ચક્ખકરણેન સક્ખિભૂતા. **ઇમસ્મિ**ન્તિ "તુમ્હે ચ મે ભિક્ખવે ધમ્મદાયાદા"તિઆદિકે વાક્યે. **સેસ**ન્તિ "તુમ્હે ચ મે"તિઆદિકં સુક્કપક્ખે આગતં પાળિપદં. **વુત્તનયપચ્ચનીકેના**તિ "તેન ધમ્મદાયાદભાવેન નો આમિસદાયાદભાવેના"તિ એવં કણ્હપક્ખે વુત્તનયસ્સ પટિપક્ખેન.

૩૦. **થોમનં સુત્વા**તિ પટિપજ્જનકસ્સ પુગ્ગલસ્સ પસંસનં સુત્વા યથા તં સપરિસસ્સ આયસ્મતો ઉપસેનસ્સ પટિપત્તિયા સીલથોમનં સુત્વા. **નિપાતપદ**ન્તિ ઇમિના ઇધ-સદ્દસ્સ અનત્થકતમાહ. **પવારિતો**તિ પટિક્ખેપિતો. યો હિ ભુઞ્જન્તો ભોજનેન તિત્તો પરિવેસકેન ઉપનીતભોજનં પટિક્ખિપતિ, સો તેન પવારિતેન પટિક્ખેપિતો નામ હોતિ. તેનાહ "**પવારિતોતિ...પે॰... વુત્તં હોતી**"તિ. પકારેહિ દિટ્ઠાદીહિ વારેતિ સઙ્ઘાદિકે યાચાપેતિ ભત્તે કરોતિ એતાયાતિ **પવારણા**, આપત્તિવિસોધનાય અત્તવોસ્સગ્ગો ઓકાસદાનં. સા પન યસ્મા યેભુય્યેન વસ્સંવુત્થેહિ કાતબ્બા વુત્તા, તસ્મા "**વસ્સંવુત્થપવારણા**"તિ વુત્તં. પવારેતિ પચ્ચયે ઇચ્છાપેતિ એતાયાતિ **પવારણા**, ચીવરાદીહિ ઉપનિમન્તના. પકારયુત્તા વારણાતિ **પવારણા**, વિપ્પકતભોજનતાદિચતુરઙ્ગસહિતો ભોજનપટિક્ખેપો. સા પન યસ્મા અનતિરિત્તભોજનનિમિત્તાય આપત્તિયા કારણં હોતિ, તસ્મા "**અનતિરિત્તપવારણા**"તિ વુત્તા. યાવદત્થભોજનસ્સ પવારણા **યાવદત્થપવારણા**, પરિયોસિતભોજનસ્સ ઉપનીતાહારપટિક્ખેપોતિ અત્થો.

"ભુત્તાવી"તિ વચનતો ભોજનપારિપૂરિતા ઇધાધિપ્પેતાતિ આહ "**પરિપુણ્ણોતિ ભોજનેન પરિપુણ્ણો**"તિ. **પરિયોસિતો**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો "ભોજનેન ભોજનકિરિયાય પરિયોસિતો"તિ. **અટ્ઠકથાયં** પન અધિપ્પેતત્થં પાકટં કત્વા દસ્સેતું ભોજન-સદ્દસ્સ લોપો વુત્તો. **ધાતો**તિ તિત્તો. **સાધકાની**તિ ઞાપકાનિ. પરિયોસિતભોજનં સુહિતયાવદત્થતાગહણેહિ ભુત્તાવિતાદયો, ભુત્તાવિતાદિગ્ગહણેહિ વા ઇતરે બોધિતા હોન્તીતિ અઞ્ઞમઞ્ઞં નેસં ઞાપકઞાપેતબ્બતં દસ્સેતું "**યો હી**"તિઆદિ વુત્તં. એવં છહિપિ પદેહિ ઉદરાવદેહકં ભોજનં દસ્સિતં , તઞ્ચ ખો પરિકપ્પનાવસેન. ન હિ ભગવા એવં ભુઞ્જતિ. તેનાહ "**સબ્બઞ્ચેતં પરિકપ્પેત્વા વુત્ત**"ન્તિ.

"સિયા એવ, નાપિ સિયા"તિ ચ ઇદં અત્થદ્વયમ્પિ ઇધ સમ્ભવતીતિ વુત્તં "**ઇધ ઉભયમ્પિ વટ્ટતી**"તિ. **અથા**તિ અનન્તરં, મમ ભોજનસમનન્તરમેવાતિ અત્થો. તં પન યસ્મા યથાવુત્તકાલપચ્ચામસનં હોતિ, તસ્મા "**તમ્હિ કાલે**"તિ વુત્તં. **અપ્પરુળ્હહરિતે**તિ રુહમાનતિણાદિહરિતરહિતે. અભાવત્થો ચ અયં **અપ્પ**-સદ્દો "અપ્પિચ્છો"તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૫૨, ૩૩૬; સં॰ નિ॰ ૨.૧૪૮) વિય.

કથિતેપીતિ **પિ**-સદ્દો અવુત્તસમુચ્ચયત્થો. તેન વાપસમીકરણાદિં સઙ્ગણ્હાતિ. તથા હેસ **વુત્ત**-સદ્દો "નો ચ ખો પટિવુત્ત"ન્તિઆદીસુ (પારા॰ ૨૮૯) વાપસમીકરણે દિસ્સતિ, "પન્નલોમો પરદત્તવુત્તો"તિઆદીસુ (ચૂળવ॰ ૩૩૨) જીવિતવુત્તિયં, "પણ્ડુપલાસો બન્ધના પવુત્તો"તિઆદીસુ (પારા॰ ૯૨; પાચિ॰ ૬૬૬; મહાવ॰ ૧૨૯; મ॰ નિ॰ ૩.૫૯) અપગમે, "ગીતં પવુત્તં સમિહિત"ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૮૫) પાવચનભાવેન પવત્તિતે, લોકે પન "વુત્તં પરાયણ"ન્તિઆદીસુ (મહાભાસ ૭.૨.૨૬) અજ્ઝેને દિસ્સતીતિ.

ન એત્થ પિણ્ડપાતભોજનેન ધમ્મદાયાદતા નિવારિતા, પિણ્ડપાતભોજનં પન અનાદરિત્વા ધમ્માનુધમ્મપટિપત્તીતિ એત્થ કારણં દસ્સેન્તો આહ "**પિણ્ડપાતં...પે॰... વીતિનામેય્યા**"તિ. તત્થ **વીતિનામેય્યા**તિ કમ્મટ્ઠાનાનુયોગેન ખેપેય્ય. તેનાહ "**આદિત્તસીસૂપમં પચ્ચવેક્ખિત્વા**"તિ. **આદિત્તસીસૂપમ**ન્તિઆદિત્તસીસૂપમસુત્તં.

કિઞ્ચાપીતિ અયં "યદિપી"તિ ઇમિના સમાનત્થો નિપાતો. નિપાતો ચ નામ યત્થ યત્થ વાક્યે પયુજ્જતિ, તેન તેન વત્તબ્બત્થજોતકો હોતીતિ ઇધ "પિણ્ડપાત"ન્તિઆદિના અનુઞ્ઞાપસંસાવસેન વુચ્ચમાનસ્સ અત્થસ્સ જોતકોતિ અધિપ્પાયેન "**અનુજાનનપસંસનત્થે નિપાતો**"તિ વુત્તં, અનુઞ્ઞાપસંસારમ્ભે પન "અસમ્ભાવનત્થે"તિ વુત્તં સિયા પુરિમેયેવ સમ્ભાવનાવિભાવનતો અધિકત્તાનુલોમતો ચ.

એકવારં પવત્તં પિણ્ડપાતપટિક્ખિપનં કથં દીઘરત્તં અપ્પિચ્છતાદીનં કારણં હોતીતિ ચોદનં સન્ધાયાહ “**તસ્સ હી**”તિઆદિ. તત્થ **અત્રિચ્છતા**તિ અત્ર ઇચ્છતીતિ અત્રિચ્છો, તસ્સ ભાવો અત્રિચ્છતા, અત્થતો પરલાભપત્થના. તથા હિ વુત્તં “પુરિમેયેવ સકલાભેન અસન્તુટ્ઠિ, પરલાભે ચ પત્થના, એતં અત્રિચ્છતાલક્ખણ”ન્તિ (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૮૪૯). **પાપિચ્છતા**તિ અસન્તગુણસમ્ભાવનાધિપ્પાયતા. પાપા ઇચ્છા એતસ્સાતિ પાપિચ્છો, તસ્સ ભાવો પાપિચ્છતા. યથાહ “અસન્તગુણસમ્ભાવનતા પટિગ્ગહણે ચ અમત્તઞ્ઞુતા, એતં પાપિચ્છલક્ખણ”ન્તિ (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૮૫૧). મહન્તાનિ વત્થૂનિ ઇચ્છતિ, મહતી વા તસ્સ ઇચ્છાતિ મહિચ્છો, તસ્સ ભાવો **મહિચ્છતા**. યં સન્ધાય વુત્તં “સન્તગુણસમ્ભાવનતા પટિગ્ગહણે ચ અમત્તઞ્ઞુતા, એતં મહિચ્છલક્ખણ”ન્તિ. પચ્ચવેક્ખમાનો નિવારેસ્સતીતિ યોજના. **અસ્સ** ભિક્ખુનો **સંવત્તિસ્સતિ** પિણ્ડપાતપટિક્ખેપો.

મહિચ્છો પુગ્ગલો યથા પચ્ચયદાનવસેન પચ્ચયદાયકેહિ ભરિતું અસક્કુણેય્યો, એવં પચ્ચયપરિયેસનવસેન અત્તનાપીતિ વુત્તં “**અત્તનોપિ ઉપટ્ઠાકાનમ્પિ દુબ્ભરો હોતી**”તિ. સદ્ધાદેય્યસ્સ વિનિપાતવસેન પવત્તિયા **અઞ્ઞસ્સ ઘરે છડ્ડેન્તો**. **રિત્તપત્તોવા**તિ યેસુ કુલેસુ પટિપિણ્ડવસેન પવત્તતિ, તેસં સબ્બપચ્છિમં અત્તનો યથાલદ્ધં દત્વા તત્થ કિઞ્ચિ અલદ્ધા રિત્તપત્તો **વિહારં પવિસિત્વા નિપજ્જતિ** જિઘચ્છાદુબ્બલ્યેનાતિ અધિપ્પાયો. યથાલદ્ધપચ્ચયપરિભોગેન, પુન પરિયેસનાનાપજ્જનેન અત્તનો સુભરતા, યથાલદ્ધપચ્ચયેન અવઞ્ઞં અકત્વા સન્તોસાપત્તિયા ઉપટ્ઠાકાનં સુભરતા વેદિતબ્બા.

કથાવત્થૂનીતિ અપ્પિચ્છતાદિપટિસંયુત્તાનં કથાનં વત્થૂનીતિ કથાવત્થૂનિ, અપ્પિચ્છતાદયો એવ. **તીણી**તિ તીણિ કથાવત્થૂનિ. **અભિસલ્લેખિકા**તિ અતિવિય કિલેસે સલ્લિખતીતિ અભિસલ્લેખો, અપ્પિચ્છ તાદિગુણસમુદાયો, સો એતિસ્સા અત્થીતિ અભિસલ્લેખિકા, મહિચ્છતાદીનં તનુભાવાય યુત્તરૂપા અપ્પિચ્છતાદિપટિસંયુત્તતા. **ચેતોવિનીવરણસપ્પાયા**તિ કુસલચિત્તુપ્પત્તિયા નિવારકાનં નીવરણાનં દૂરીભાવકરણેન ચેતોવિનીવરણસઞ્ઞાતાનં સમથવિપસ્સનાનં સપ્પાયા. સમથવિપસ્સનાચિત્તસ્સેવ વા વિભૂતિભાવકરણાય સપ્પાયા ઉપકારિકાતિ **ચેતોવિનીવરણસપ્પાયા**. **એકન્તનિબ્બિદાયા**તિઆદિ યેન નિબ્બિદાદિઆનિસંસેન અયં કથા અભિસલ્લેખિકા ચેતોવિનીવરણસપ્પાયા ચ નામ હોતિ, તં દસ્સેતું વુત્તં. તત્થ **એકન્તનિબ્બિદાયા**તિ એકંસેન વટ્ટદુક્ખતો નિબ્બિન્દનત્થાય. **વિરાગાય નિરોધાયા**તિ તસ્સેવ વિરજ્જનત્થઞ્ચ નિરુજ્ઝનત્થઞ્ચ. **ઉપસમાયા**તિ સબ્બકિલેસવૂપસમાય. **અભિઞ્ઞાયા**તિ સબ્બસ્સપિ અભિઞ્ઞેય્યસ્સ અભિજાનનાય. **સમ્બોધાયા**તિ ચતુમગ્ગસમ્બોધાય. **નિબ્બાનાયા**તિ અનુપાદિસેસનિબ્બાનાય. એતેસુ હિ આદિતો તીહિ વિપસ્સના વુત્તા, પુન તીહિ મગ્ગો, ઇતરેન નિબ્બાનં. તેન સમથવિપસ્સના આદિં કત્વા નિબ્બાનપરિયોસાનો અયં સબ્બો ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મો દસકથાવત્થુલાભિનો સમ્ભવતીતિ દસ્સેતિ. **પરિપૂરેસ્સન્તી**તિ તંસભાવતો ઉપકારતો ચ સંવત્તિસ્સન્તિ. અપ્પિચ્છતાદયો હિ એકવારઉપ્પન્ના ઉપરિ તદત્થાય સંવત્તિસ્સન્તિ. કથાવત્થુપરિપૂરણં સિક્ખાપરિપૂરણઞ્ચ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

અમતં નિબ્બાનન્તિ અનુપાદિસેસનિબ્બાનધાતું. ઇતરા પન સેક્ખાસેક્ખધમ્મપારિપૂરિયા પરિપુણ્ણા. નિબ્બાનપારિપૂરિ ચેત્થ તદાવહધમ્મપારિપૂરિવસેન પરિયાયતો વુત્તાતિ વેદિતબ્બા. ઇદાનિ યાયં અપ્પિચ્છતાદીનં અનુક્કમપરિવુદ્ધિયા ગુણપારિપૂરિતા, તં ઉપમાય સાધેન્તો “**સેય્યથાપી**”તિઆદિમાહ. તત્થ **પાવુસ્સકો**તિ વસ્સાનમાસે ઉટ્ઠિતો. સો હિ ચિરાનુપ્પવત્તિ હોતિ. **પબ્બતકન્દરા** પબ્બતેસુ ઉપચ્ચકાધિચ્ચકાપભવનિજ્ઝરાદિનદિયો. **સરસાખા**તિ યત્થ ઉપરિઉન્નતપદેસતો ઉદકં આગન્ત્વા તિટ્ઠતિ ચેવ સન્દતિ ચ, તે. **કુસોબ્ભા** ખુદ્દકતળાકા. **કુન્નદિયો**તિ પબ્બતપાદતો નિક્ખન્તા ખુદ્દકનદિયો. તા હિ મહાનદિયો

ઓતરન્તિયો પરિપૂરેન્તિ. **પરમધમ્મદાયાદન્તિ** પરમં ઉત્તમં ધમ્મદાયાદભાવં, પરમં ધમ્મદાયજ્જં વા. **તે ભિક્ખૂતિ** તે ધમ્મપટિગ્ગાહકે ભિક્ખૂ. **સન્નિયોજેન્તોતિ** મૂલગુણેહિ અપ્પિચ્છતાદીહિ યોજેન્તો.

ઉગ્ગહેત્વાતિ અત્થતો બ્યઞ્જનતો ચ ઉપધારણવસેન ગહેત્વા અવિપરીતં ગહેત્વા. **સંસન્દેત્વાતિ** મમ દેસનાનુસારેન મમજ્ઝાસયં અવિરજ્ઝિત્વા. યથા ઇધેવ **ચિન્તેસીતિ** યથા ઇમિસ્સા ધમ્મદાયાદદેસનાય ચિન્તેસિ, એવં અઞ્ઞત્થાપિ ધમ્મથોમનત્થં ગન્ધકુટિં પવિસન્તો ચિન્તેસિ. **એકજ્ઝાસયાયાતિ** સમાનાધિપ્પાયાય. **મતિયાતિ** પઞ્ઞાય. **અયં દેસના અગ્ગાતિઆદિ** ભગવા ધમ્મસેનાપતિં ગુણતો એવ પગ્ગણ્હાતીતિ કત્વા વુત્તં.

ચિત્તગતિયાતિ ચિત્તવસેન કાયસ્સ પરિણામનેન ''અયં કાયો ઇદં ચિત્તં વિય હોતૂ''તિ કાયસ્સ ચિત્તેન સમાનગતિકતાધિટ્ઠાનેન. કથં પન કાયો દન્ધપ્પવત્તિકો લહુપરિવત્તનચિત્તેન સમાનગતિકો હોતીતિ? ન સબ્બથા સમાનગતિકો. યથેવ હિ કાયવસેન ચિત્તપરિણામને ચિત્તં સબ્બથા કાયેન સમાનગતિકં ન હોતિ. ન હિ તદા ચિત્તં સભાવસિદ્ધેન અત્તનો ખણેન અવત્તિત્વા દન્ધવુત્તિકસ્સ રૂપધમ્મસ્સ ખણેન વત્તિતું સક્કોતિ, ''ઇદં ચિત્તં અયં કાયો વિય હોતૂ''તિ પન અધિટ્ઠાનેન દન્ધગતિકસ્સ કાયસ્સ અનુવત્તનતો યાવ ઇચ્છિતટ્ઠાનપ્પત્તિ, તાવ કાયગતિં અનુલોમેન્તમેવ હુત્વા સન્તાનવસેન પવત્તમાનં ચિત્તં કાયગતિકં કત્વા પરિણામિતં નામ હોતિ, એવં ''અયં કાયો ઇદં ચિત્તં વિય હોતૂ''તિ અધિટ્ઠાનેન પગેવ લહુસઞ્ઞાય સુખુમસઞ્ઞાય ચ સમ્પાદિતત્તા અભાવિતિદ્ધિપાદાનં વિય દન્ધં અવત્તિત્વા યથા લહું કતિપયચિત્તવારેહેવ ઇચ્છિતટ્ઠાનપ્પત્તિ હોતિ , એવં પવત્તમાનો કાયો ચિત્તગતિકભાવેનેવ પરિણામિતો નામ હોતિ, ન એકચિત્તક્ખણેનેવ પવત્તિયા. એવઞ્ચ કત્વા બાહુસમિઞ્જનપ્પસારણૂપમાપિ ઉપચારેન વિના સુટ્ઠુતરં યુત્તા હોતિ, અઞ્ઞથા ધમ્મતાવિલોમિતા સિયા. ન હિ ધમ્માનં લક્ખણઞ્ઞથત્તં ઇદ્ધિબલેન કાતું સક્કા, ભાવઞ્ઞથત્તમેવ પન સક્કાતિ.

૩૧. ભગવતો અધિપ્પાયાનુરૂપં ભિક્ખૂનઞ્ચ અજ્ઝાસયં ઞત્વાતિ વચનસેસો. દેસકાલે વિય ભાજનમ્પિ ઓલોકેત્વા એવ મહાથેરો ધમ્મં કથેતિ. **પક્કન્તસ્સાતિ** ઇદં અનાદરે સામિવચનન્તિ દસ્સેન્તો "**પક્કન્તસ્સ સતો**"તિઆદિમાહ. **કિત્તકેનાતિ** કેન પરિમાણેન. તં પન પરિમાણં યસ્મા પરિમેય્યસ્સ અત્થસ્સ પરિચ્છિન્દનં હોતિ, તસ્મા "**કિત્તાવતાતિ પરિચ્છેદવચન**"ન્તિ આહ. **નુકારો પુચ્છાયન્તિ** અયં નુ-સદ્દો ઇધેવ પુચ્છાયં આગતોતિ કત્વા વુત્તં. નુ-સદ્દેન હેત્થ જોતિયમાનો અત્થો કિં-સદ્દેન પરિમાણો અત્થો પરિમેય્યત્થો ચ. એત્થ સંકિલેસપક્ખો વિવેકસ્સ અનનુસિક્ખનં આમિસદાયાદતા, વોદાનપક્ખો તસ્સ અનુસિક્ખનં ધમ્મદાયાદતાતિ. **તીહિ વિવેકેહીતિ** વિવેકત્તયગ્ગહણં તદન્તોગધત્તા વિવેકપઞ્ચકસ્સ. વિવેકપઞ્ચકગ્ગહણે પનસ્સ સરૂપેન કાયવિવેકો ગહિતો ન સિયા, તદાયત્તત્તા વા સત્થારા તદા પયુજ્જમાનવિવેકદસ્સનવસેન "**તીહિ વિવેકેહી**"તિઆદિ વુત્તં. **અઞ્ઞતરમ્પીતિ** કસ્મા વુત્તં. ન હિ કાયવિવેકમત્તેન ધમ્મદાયાદભાવો સિજ્ઝતીતિ? ન, વિવેકદ્વયસન્નિસ્સયસ્સેવ કાયવિવેકસ્સ ઇધાધિપ્પેતત્તા. એવઞ્ચ કત્વા ચિત્તવિવેકગ્ગહણમ્પિ સમત્થિતં હોતિ. ન હિ લોકિયજ્ઝાનાધિગમમત્તેન નિપ્પરિયાયતો સત્થુધમ્મદાયાદભાવો ઇચ્છિતો, નિબ્બાનાધિગમેન પન સો ઇચ્છિતો, તસ્મા સબ્બાપિ સાસને વિવેકાનુસિક્ખના નિબ્બાનપોણા નિબ્બાનપબ્ભારા નિબ્બાનોગધા ચાતિ વુત્તં "**તિણ્ણં વિવેકાનં અઞ્ઞતરમ્પી**"તિ. અસતિ આલોકે અન્ધકારો વિય અસતિ ધમ્મદાયાદતાય એકંસિયા આમિસદાયાદતાતિ આહ "**આમિસદાયાદાવ હોન્તી**"તિ. **એસ નયો સુક્કપક્ખેપીતિ** કણ્હપક્ખતો સાધારણવસેન લબ્ભમાનં અત્થસામઞ્ઞં અતિદિસતિ, ન અત્થવિસેસં તસ્સ વિસદિસત્તા, અત્થવિસેસમેવ વા અતિદિસતિ વિસદિસૂદાહરણૂપાયઞાયેન. ''તિણ્ણં વિવેકાનં અઞ્ઞતર''ન્તિ ઇદં ઇધ ન લબ્ભતિ. તયોપિ હિ વિવેકા, તેસુ એકો વા ઇતરદ્વયસન્નિસ્સયો ઇધ લબ્ભતિ.

દૂરતોપીતિ દૂરટ્ઠાનતોપિ. તેનાહ "**તિરોરટ્ઠતોપી**"તિઆદિ. કામં ''પટિભાતૂ''તિ એત્થ પટિ-સદ્દાપેક્ખાય ''સારિપુત્ત''ન્તિ ઉપયોગવચનં, અત્થો પન સામિવચનવસેનેવ વેદિતબ્બોતિ દસ્સેન્તો આહ "**આયસ્મતોયેવ સારિપુત્તસ્સા**"તિ. **ભાગો હોતૂ**તિ ઇમિનાભાગત્થો પટિ-સદ્દોતિ દસ્સેતિ લક્ખણાદિઅત્થાનં ઇધ અયુજ્જનતો. તેનાહ "**એવં સદ્દલક્ખણેન સમેતી**"તિ. **દિસ્સતૂ**તિ ઞાણેન દિસ્સતુ, પસ્સતૂતિ વા અત્થો. **ઉપટ્ઠાતૂ**તિ ઞાણસ્સ પચ્ચુપતિટ્ઠતુ. **ઉગ્ગહેસ્સન્તી**તિ વાચુગ્ગતં કરિસ્સન્તિ. વાચુગ્ગતકરણઞ્હિ ઉગ્ગહો. **પરિયાપુણિસ્સન્તી**તિ તસ્સેવ વેવચનં. પુરિપુચ્છનાદિના વા અત્થસ્સ ચિત્તે આપાદનં પટ્ઠપનં પરિયાપુણનં. **કારણવચન**ન્તિ યથાવુત્તસ્સ કારણભાવેન વચનં ''હેતુમ્હિ કરણવચન''ન્તિ કત્વા. વુત્તત્થપચ્ચામસનં તં-સદ્દેન કરીયતીતિ. તેનાહ "**યસ્મા**"તિઆદિ.

એકેનેવાકારેનાતિ આમિસદાયાદતાસિદ્ધેન આદિયતાસઞ્ઞાતેન એકેનેવ પકારેન. તમેવ હિ આકારં સન્ધાયાહ "**ભગવતા વુત્તમત્થ**"ન્તિ. અઞ્ઞથા ''સત્થુ પવિવિત્તસ્સ વિહરતો સાવકા વિવેકં નાનુસિક્ખન્તી'તિ એકેનેવ આકારેન સો અત્થો થેરેનપિ વુત્તો. **તીહિ આકારેહી**તિ આમિસદાયાદપટિપદાભૂતેહિ તિણ્ણં વિવેકાનં અનનુસિક્ખનાકારેહિ. **એત્તાવતા**તિ "**ઇધાવુસો…પે॰… નાનુસિક્ખન્તી**"તિ એત્તકેન કણ્હપક્ખે ઉદ્દેસપાઠેન.

વિત્થારતો સુવિભત્તો હોતિ અનવસેસતો સમ્મદેવ નિદ્દિટ્ઠત્તા. નનુ ચ ઉદ્દેસે સત્થુનોપિ આદિયતા ભગવતા ગહિતા, સા ન નિદ્દિટ્ઠાતિ અનુયોગં સન્ધાયાહ "**સો ચ ખો**"તિઆદિ. **સાવકે અનુગ્ગણ્હન્તસ્સા**તિ ''આમિસદાયાદા સત્થુ સાવકા''તિ સત્થુ પરપ્પવાદપરિહરણત્થમ્પિ ''તુમ્હેહિ ધમ્મદાયાદેહિ ભવિતબ્બ''ન્તિ એવં સાવકે અનુકમ્પમાનસ્સ. સાવકાનં તં ન યુત્તં સામીચિઅભાવતોતિ યોજના. **એસ નયો**તિ યદિદં ''એત્તાવતાયં ભગવા''તિઆદિના કણ્હપક્ખે ઉદ્દેસસ્સ અત્થવિભાગદસ્સનમુખેન સમ્બન્ધદસ્સનં, એસ નયો સુક્કપક્ખેપિ સમ્બન્ધદસ્સનેતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ "**અયં તાવેત્થ અનુસન્ધિક્કમયોજના**"તિ, સત્થારા દેસિતાય ઉદ્દેસદેસનાય મહાથેરેન દેસિતાય ચ અનુસન્ધિક્કમેન સમ્બન્ધોતિ અત્થો. યથાનુસન્ધિ એવ ચેત્થ અનુસન્ધિ વેદિતબ્બો.

અચ્ચન્તપવિવિત્તસ્સાતિ એકન્તઉપધિવિવેકો વિય ઇતરેપિ વિવેકો સત્થુ એકન્તિકાવાતિ. અનુસિક્ખનં નામ અનુ અનુ પૂરણન્તિ તપ્પટિક્ખેપેન આહ "**ન પરિપૂરેન્તી**"તિ, ન પરિબ્રૂહેન્તીતિ અત્થો, **ન પરિપૂરેન્તી**તિ વા ન પરિપાલેન્તીતિ અત્થો. યદગ્ગેન હિ વિવેકં નાનુસિક્ખન્તિ, તદગ્ગેન ન પરિબ્રૂહેન્તિ, ન પરિપાલેન્તીતિ વા વત્તબ્બતં લભન્તીતિ. કસ્મા પનેત્થ ''વિવેકં નાનુસિક્ખન્તી''તિ ઉદ્દેસે વિય અવિસેસવચને કાયવિવેકસ્સેવ ગહણં કતન્તિ ચોદનં સન્ધાયાહ "**યદિ પના**"તિઆદિ. **પુચ્છાયા**તિ પુચ્છાતો અવિસેસો સિયા વિભાગસ્સ અલબ્ભમાનત્તા વિસ્સજ્જનસ્સ. નનુ ચ ''વિવેકં નાનુસિક્ખન્તી''તિ અવિસેસવચનતો પાળિયં વિભાગો ન લબ્ભતેવાતિ? ન, પદન્તરેન વિભાવિતત્તા. તેનાહ "**યેસઞ્ચ ધમ્માન**"ન્તિઆદિ. **બ્યાકરણપક્ખો**તિ વિસ્સજ્જનપક્ખો. વિસ્સજ્જનઞ્ચ ન પુચ્છા વિય અવિસેસજોતના , અથ ખો યથાધિપ્પેતત્થવિભજનન્તિ અધિપ્પાયો. **ઇમિના પદેના**તિ ''વિવેકં નાનુસિક્ખન્તી''તિ ઇમિના પદેન કાયવિવેકં અપરિપૂરિયમાનં દસ્સેતીતિ અધિપ્પાયો. **ચિત્તવિવેકં ઉપધિવિવેક**ન્તિ એત્થાપિ એસેવ નયો.

એત્થ ચ નપ્પજહન્તીતિ પહાતબ્બધમ્માનં પહાનાભાવવચનં પહાનલક્ખણવિવેકાભાવદીપનં, તં વત્વા પુન ''વિવેકે નિક્ખિત્તધુરા''તિ વચનં તતો સાતિસયવિવેકાભાવદીપનન્તિ તદુભયવિવેકાભાવદસ્સનેન ''યેસઞ્ચ ધમ્માન''ન્તિઆદિનાવ પારિસેસઞાયેન ''વિવેકં નાનુસિક્ખન્તી''તિ ઇમિના વિવેકદ્વયમૂલભૂતકાયવિવેકાભાવદસ્સનં કતન્તિ દટ્ઠબ્બં. અવિગતતણ્હતાય તં તં પરિક્ખારજાતં બહું લન્તિ

આદિયન્તીતિ બહુલા, બહુલા એવ **બાહુલિકા** યથા ''વેનયિકો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૬; અ॰ નિ॰ ૮.૧૧; પારા॰ ૮). તે પન યસ્મા પચ્ચયબહુલભાવાય યુત્તપ્પયુત્તા નામ હોન્તિ, તસ્મા આહ **''ચીવરાદિબાહુલ્લાય પટિપન્ના''**તિ. સિક્ખાય આદરભાવાભાવતો સિથિલં અદળ્હં ગણ્હન્તીતિ **''સાથલિકા''**તિ વુત્તં. **સિથિલ**ન્તિ ભાવનપુંસકનિદ્દેસો, સિથિલ-સદ્દેન વા સમાનત્થસ્સ સાથલ-સદ્દસ્સ વસેન **''સાથલિકા''**તિ પદસિદ્ધિ વેદિતબ્બા. **અવગમનટ્ઠેના**તિ અધોગમનટ્ઠેન , ઓરમ્ભાગિયભાવેનાતિ અત્થો. **ઉપધિવિવેકે**તિ સબ્બૂપધિપટિનિસ્સગ્ગતાય ઉપધીહિ વિવિત્તે. **ઓરોપિતધુરા**તિ ઉજ્ઝિતુસ્સાહા.

અનિયમેનેવાતિ કિઞ્ચિ વિસેસં અનામસિત્વા ''સાવકા''તિ અવિસેસેનેવ. **નિયમેન્તો**''થેરા''તિઆદિના. **દસવસ્સે ઉપાદાયા**તિ દસવસ્સતો પટ્ઠાય. **ઇસ્સરિયે**તિ ''સેટ્ઠિટ્ઠાનં સેનાપતિટ્ઠાન''ન્તિઆદીસુ વિય. અચિરક્ખણોભાસેન લક્ખવેધકો **અક્ખણવેધિ. ઠિતિય**ન્તિ અવટ્ઠાને. **ઠાનસો**તિ તઙ્ખણેયેવ. **તિટ્ઠતી**તિ આધારાધેય્યભાવેનાતિ આહ **''તદાયત્તવુત્તિભાવેના''**તિ. ઉપેક્ખાનુબ્રૂહના સત્તસઙ્ખારેસુ ઉદાસીનતાપિ અસઙ્ગતાધિગમસ્સ ઉપાયોતિ તબ્બિપરિયાયતો ચીવરાદિમણ્ડના ન ઉપધિવિવેકપારિપૂરિયા સંવત્તતીતિ આહ **''ચીવરપત્ત...પે॰... અપૂરયમાના''**તિ. **તત્થા**તિ થેરવારે. **ઇધા**તિ મજ્ઝિમનવકવારેસુ. તથા હિ **''મજ્ઝિમથેરકાલે''**તિઆદિ વુત્તં.

૩૨. **ઇમસ્મિઞ્ચ કણ્હપક્ખે**તિ ઇમસ્મિઞ્ચ નિદ્દેસવારે કણ્હપક્ખે, ન ઉદ્દેસવારે કણ્હપક્ખે. ઉદ્દેસવારે પન કણ્હપક્ખે વુત્તવિપરિયાયેન ગહેતબ્બત્થો ''એસ નયો સુક્કપક્ખેપી''તિ અતિદેસેન દસ્સિતો. **વુત્તપચ્ચનીકનયેના**તિ ''કાયવિવેકં નાનુસિક્ખન્તિ ન પરિપૂરેન્તી''તિઆદિના વુત્તસ્સ અત્થસ્સ પચ્ચનીકનયેન, ''કાયવિવેકં અનુસિક્ખન્તિ પરિપૂરેન્તી''તિઆદિના નયેન. **એત્થા**તિ એતસ્મિં સુક્કપક્ખે. **સઙ્ખેપો**તિ અત્થસઙ્ખેપો. **યોજનપરમ્પરાયા**તિ ગામન્તતો દૂરભાવેન એકં દ્વે તીણીતિ એવં યોજનાનં પટિપાટિયા. **અરઞ્ઞવનપત્થાની**તિ અરઞ્ઞેસુ વનસણ્ડભૂતાનિ. **પન્તાની**તિ પરિયન્તાનિ. **ઉપગન્તું યુત્તકાલો** જરાજિણ્ણકાલો ગોચરગામે દૂરે ગમનાગમનસમત્થતાભાવતો. ''એવં ગુણવન્તેસુ દિન્નં અહો સુદિન્ન''ન્તિ **પચ્ચયદાયકાનં પસાદં જનેન્તિ. પાસંસા**તિ પસંસિતબ્બા. **અયમ્પિ મહાથેરો**તિઆદિ એકં અપ્પમાદવિહારિનં વુદ્ધતરં નિદ્દિસિત્વા વદન્તાનં વસેન વુત્તં. **પવિટ્ઠો** વિવેકટ્ઠાનં. **સાયં નિક્ખમતિ** યોનિસોમનસિકારં ઉપબ્રૂહેત્વાતિ અધિપ્પાયો. **કસિણપરિકમ્મં કરોતિ**, ન યં કિઞ્ચિ કિચ્ચન્તરં. **સમાપત્તિયો નિબ્બત્તેતિ**, ન મોઘમનસિકારં. **સબ્બથા**તિઆદિતો તાવ તદઙ્ગવસેન કિલેસેહિ ચિત્તં વિવેચેન્તો તતો વિક્ખમ્ભનવસેન સમુચ્છેદવસેન પટિપસ્સદ્ધિવસેનાતિ સબ્બપ્પકારેન ચિત્તવિવેકં પૂરેતિ. **પંસુકૂલાનિ ધારેતી**તિ ઇમિના બાહુલિકતાભાવં દસ્સેતિ, **અસિથિલં સાસનં ગહેત્વા**તિ ઇમિના સાથલિકતાભાવં, **વિગતનીવરણો**તિ ઇમિના ઓક્કમને નિક્ખિત્તધુરતં, **ફલસમાપત્તિન્તિ**આદિના પવિવેકપુબ્બઙ્ગમતં દસ્સેતિ.

૩૩. **તત્રાવુસો**તિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદિઅત્થો. તેન ''લોભો ચ પાપકો''તિઆદિનયપ્પવત્તં ઉપરિદેસનં અનવસેસતો પરિયાદિયતિ. **કો અનુસન્ધી**તિ યા સા ભગવતા સંકિલેસપક્ખેન સહ ધમ્મદાયાદપટિપત્તિભાવિની ''ધમ્મદાયાદા મે, ભિક્ખવે, ભવથ, મા આમિસદાયાદા''તિઆદિના દેસના ઉદ્દિટ્ઠા, તં ''સત્થુ પવિવિત્તસ્સ વિહરતો''તિઆદિના આરભિત્વા અટ્ઠારસવારપટિમણ્ડિતાય નિદ્દેસદેસનાય વિભજિત્વા તતો પરં ''તત્રાવુસો લોભો ચ પાપકો''તિઆદિનયાય ઉપરિદેસનાય સમ્બન્ધં પુચ્છતિ. **એવ**ન્તિ સંકિલેસપક્ખે ''નપ્પજહન્તી''તિ પહાનાભાવદસ્સનવસેન, વોદાનપક્ખે ''પજહન્તી''તિ પહાનસબ્ભાવદસ્સનવસેનાતિ એવં. અનિદ્ધારિતસરૂપા યં-તં-સદ્દેહિ ધમ્મ-સદ્દેન સામઞ્ઞતો યે પહાતબ્બધમ્મા વુત્તા, તે સરૂપતો દસ્સેતુન્તિ યોજના. **ઇમે તેતિ** એત્થ કસ્મા લોભાદયો એવ પહાતબ્બધમ્મા વુત્તા, નનુ ઇતો અઞ્ઞેપિ મોહદિટ્ઠિવિચિકિચ્છાદયો પહાતબ્બધમ્મા સન્તીતિ?

સચ્ચં સન્તિ, તે પન લોભાદીહિ તદેકટ્ઠતા ગહિતા એવ હોન્તીતિ વુત્તા. અથ વા ઇમેસંયેવેત્થ ગહણે કારણં પરતો આવિ ભવિસ્સતિ.

ઇદાનિ ઉપચયેન અનુસન્ધિં દસ્સેતું "**અપિચા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ સાવકાનં યસ્સ ધમ્મસ્સ દાયાદભાવો સત્થુ અભિરુચિતો, સો ''ચત્તારો સતિપટ્ઠાને ભાવેતી''તિઆદિના અકત્થેત્વા ''વિવેકં અનુસિક્ખન્તિ, તે ચ ધમ્મે પજહન્તિ, ન ચ બાહુલિકા''તિઆદિના કથિતત્તા **હેટ્ઠા પરિયાયેનેવ ધમ્મો કથિતો**તિ વુત્તં. ''તે ચ ધમ્મે નપ્પજહન્તિ, ઓક્કમને પુબ્બઙ્ગમા''તિઆદિના **આમિસં પરિયાયેનપિ કથિતં**. ''સિયા ચ મે પિણ્ડપાતો''તિઆદિના, ''બાહુલિકા ચ હોન્તી''તિઆદિના ચ **આમિસં નિપ્પરિયાયેનપિ કથિતં**. અથ વા યાયં ભગવતા આમિસદાયાદપટિક્ખેપના ધમ્મદાયાદતા વુત્તા, યઞ્ચ તદત્થં વિભજન્તેન મહાથેરેન અત્તના વિવેકાનુસિક્ખનાદિ વુત્તં, તદુભયં હેતુવસેન વિભાવેતું "**તત્રાવુસો, લોભો ચા**"તિઆદિ વુત્તં . હેતુનિરોધેન હિ સંકિલેસપક્ખસ્સ, નિરોધહેતુસમ્પાદનેન ચ વોદાનપક્ખસ્સ તપ્પાપકતા.

અતીતદેસનાનિદસ્સનન્તિ અતીતાય થેરેન યથાદેસિતાય દેસનાય ચ પચ્ચામસનં. તેનેવાહ "**સત્થુ પવિવિત્તસ્સ...પે॰... દેસનાયન્તિ વુત્તં હોતી**"તિ. **તત્થા**તિ યં વુત્તં વિસેસતો ''યેસં ધમ્માનં સત્થા પહાનમાહા''તિ, એતસ્મિં પદે. તત્થ હિ પહાતબ્બધમ્મા લોભાદયો સામઞ્ઞતો વુત્તા. **લામકા**તિ નિહીના. લોભદોસા હિ હેતુતો પચ્ચયતો સભાવતો ફલતો નિસ્સન્દતો સંકિલિટ્ઠપકતિકા, આયતિં દુક્ખસ્સ પાપનટ્ઠેન વા પાપકા. **લુબ્ભનલક્ખણો**તિ આરમ્મણસ્સ અભિગિજ્ઝનલક્ખણો. તથા હિ સો લુબ્ભન્તિ તેન, સયં વા લુબ્ભતિ, લુબ્ભનમત્તમેવ વા તન્તિ ''લોભો''તિ વુચ્ચતિ. રસાદીસુ અભિસઙ્ગરસો, અપરિચ્ચાગપચ્ચુપટ્ઠાનો, સંયોજનિયેસુ ધમ્મેસુ અસ્સાદદસ્સનપદટ્ઠાનો. **દુસ્સનલક્ખણો**તિ આરમ્મણે બ્યાપજ્જનલક્ખણો. તથા હિ સો દુસ્સન્તિ તેન, સયં વા દુસ્સતિ, દુસ્સનમત્તમેવ વા તન્તિ ''દોસો''તિ વુચ્ચતિ. રસાદીસુ વિસપ્પનરસો, સનિસ્સયદહનરસો વા, દુસ્સનપચ્ચુપટ્ઠાનો, આઘાતવત્થુપદટ્ઠાનો.

તેસૂતિઆદિના દસ્સનેન લોભદોસાનં એકન્તતો પહાતબ્બતાદસ્સનં. **આમિસદાયાદસ્સ પચ્ચયાનં લાભે હોતી**તિ ઇદં લોભસ્સ આરમ્મણગ્ગહણસભાવતં સન્ધાય વુત્તં, તણ્હાય વસેન પન અનુગિજ્ઝનં સન્ધાય "**અલદ્ધં પત્થેતી**"તિ આહ. અલાભે પચ્ચયાનં આમિસદાયાદસ્સ હોતીતિ આનેત્વા યોજના. **અલભન્તો**તિ એત્થ ''પચ્ચયે''તિ વિભત્તિં પરિણામેત્વા યોજેતબ્બં. **વિઘાતવા**તિ ''યમ્પિચ્છં ન લભતિ, તમ્પિ દુક્ખ''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૨૦; વિભ॰ ૧૯૦) વચનતો ઇચ્છાવિઘાતવા. લોભો ચ દેય્યધમ્મે હોતિ આમિસદાયાદસ્સાતિ સમ્બન્ધો. એસ નયો અનન્તરપદેપિ. **દેય્યધમ્મે**તિ ચ ઇદં નિદસ્સનમત્તં સત્તકેલાયનાદિવસેનપિ તસ્સ લોભુપ્પત્તિસબ્ભાવતો. ''તણ્હં પટિચ્ચ પરિયેસના, પરિયેસનં પટિચ્ચ લાભો''તિ એવમાદયો **નવ તણ્હામૂલકા. પરિપૂરેતિ** આમિસદાયાદોતિ વિભત્તિવિપરિણામો વેદિતબ્બો. આવાસમચ્છરિયાદીનિ **પઞ્ચ મચ્છરિયાનિ**.

મગ્ગન્તિ અરિયમગ્ગં. સો હિ કિલેસે મારેન્તો ગચ્છતિ, નિબ્બાનત્થિકેહિ ચ મગ્ગીયતિ, સયં વા સચ્છિકિરિયાભિસમયવસેન નિબ્બાનં મગ્ગતીતિ નિપ્પરિયાયેન ''મગ્ગો''તિ વુચ્ચતિ. **એકો અન્તો**તિ ઇતરેન અસમ્મિસ્સો એકો કોટ્ઠાસો, હીનતાય વા લામકટ્ઠેન **એકો અન્તો**. કામં અઞ્ઞેપિ કુસલધમ્મા એતે અન્તે અસમ્પયોગતો ન ઉપેન્તિ, તેહિ વિમુત્તા એવ, અયં પન અચ્ચન્તવિમુત્તિયા ન ઉપેતીતિ આહ "**વિમુત્તો એતેહિ અન્તેહી**"તિ. **તસ્મા**તિ અન્તદ્વયવિમુત્તત્તા. **એતેસં મજ્ઝે ભવત્તા**તિ ઇદં મગ્ગસ્સ ઉભયન્તવિમુત્તતાય એવ વુત્તં, ન તપ્પરિયાપન્નતાય, વટ્ટદુક્ખનિસ્સરણત્થિકેહિ પટિપજ્જિતબ્બતો ચ. **તથા**તિ યથા ઇતરેન અસમ્મિસ્સટ્ઠેન

લામકટ્ઠેન ચ લોભો એકો અન્તો, તથા **કામસુખલ્લિકાનુયોગો**તિ અત્થો. એસ નયો સેસેસુપિ. મગ્ગસ્સ અનુપગમનઞ્ચ નેસં અન્તાનં સબ્બસો અપ્પવત્તિકરણેનેવ દટ્ઠબ્બં. **પુરિમનયેના**તિ ''એતે દ્વે અન્તે ન ઉપેતી''તિઆદિના પુબ્બે વુત્તનયેન.

સચ્ચાનન્તિ ચતુન્નં અરિયસચ્ચાનં. **દસ્સનપરિણાયકટ્ઠેના**તિ દસ્સનસ્સ પરિઞ્ઞાભિસમયાદિભેદસ્સ પરિતો સબ્બથા નયનટ્ઠેન પવત્તનટ્ઠેન. **ચક્ખુકરણી**તિ ધમ્મચક્ખુસ્સ કરણી નિપ્ફાદિકા. તયિદં સતિપિ પટિપદાય ધમ્મચક્ખુતો અનઞ્ઞત્તે અવયવવસેન સિજ્ઝમાનો અત્થો સમુદાયેન કતો નામ હોતીતિ ઉપચારવસેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. તથા હિ વક્ખતિ ''**મગ્ગોયેવ હિ મગ્ગત્થાય સંવત્તતિ મગ્ગેન કાતબ્બકિચ્ચકરણતો**''તિ. **ઞાણાયાતિ** યાથાવતો જાનનાય. તેનાહ ''**વિદિતકરણટ્ઠેના**''તિ. વિસેસઞાતભાવાપાદનઞ્હિ વિદિતકરણં. **વૂપસમનતો**તિ સમુચ્છિન્દનવસેન વૂપસમનતો. દુક્ખાદીનં પરિઞ્ઞેય્યાદિભાવો વિય અભિઞ્ઞેય્યભાવોપિ મગ્ગવસેનેવ પાકટો હોતીતિ આહ ''**ચતુન્નમ્પિ સચ્ચાનં અભિઞ્ઞેય્યભાવદસ્સનતો**''તિ, વિભાવનતોતિ અત્થો. **સમ્બોધોતિ મગ્ગો** ''સમ્બુજ્ઝતિ એતેના''તિ કત્વા. **તસ્સત્થાયા**તિ મગ્ગકિચ્ચત્થાય. ન હિ મગ્ગતો અઞ્ઞો મગ્ગકિચ્ચકરો અત્થિ. તેનાહ ''**મગ્ગોયેવ હી**''તિઆદિ. અથ વા સમ્માદિટ્ઠિ ઉપ્પજ્જમાના સહજાતાદિપચ્ચયભાવેન ઇતરે ઉપ્પાદેતિ, એવં સેસમગ્ગધમ્માપીતિ એવમ્પિ મગ્ગત્થાય સંવત્તનં વેદિતબ્બં. **સચ્છિકિરિયાય પચ્ચક્ખકમ્માયા**તિ સચ્છિકરણસઙ્ખાતપચ્ચક્ખકમ્માય. **નિબ્બાનાયા**તિ વા અનુપાદિસેસનિબ્બાનાય. **ઉપસમાયાતિ** ઇમિના સઉપાદિસેસનિબ્બાનં ગહિતન્તિ. **અય**ન્તિ ''સા હિ સચ્ચાન''ન્તિઆદિના યથાવુત્તો અત્થનયો. **એત્થા**તિ ''ચક્ખુકરણી''તિઆદીસુ પદેસુ. **સારો** સુન્દરો અનપનીતો. **ઇતો અઞ્ઞથા**તિ ''દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાય દિટ્ઠિવિસુદ્ધિં કરોતીતિ ચક્ખુકરણી''તિઆદિના અત્થવણ્ણનાપપઞ્ચો કેવલં વિત્થારત્થાય.

અયમેવાતિ એત્થ **અય**ન્તિ ઇમિના અત્તનો અઞ્ઞેસઞ્ચ તસ્સં પરિસાયં અરિયાનં મગ્ગસ્સ પચ્ચક્ખભાવં દસ્સેતિ. આસન્નપચ્ચક્ખવાચી હિ અયં-સદ્દો. **અઞ્ઞમગ્ગપટિસેધનત્થ**ન્તિ અઞ્ઞસ્સ નિબ્બાનગામિમગ્ગસ્સ અત્થિભાવપટિસેધનત્થં. સત્તાપટિક્ખેપો હિ ઇધ પટિસેધનં અલબ્ભમાનત્તા અઞ્ઞસ્સ મગ્ગસ્સ. બુદ્ધાદીનં સાધારણભાવો અનઞ્ઞતા. તેનાહ બ્રહ્મા સહમ્પતિ –

> ''એકાયનં જાતિખયન્તદસ્સી,
> મગ્ગં પજાનાતિ હિતાનુકમ્પી;
> એતેન મગ્ગેન તરિંસુ પુબ્બે,
> તરિસ્સન્તિ યે ચ તરન્તિ ઓઘ''ન્તિ. (સં॰ નિ॰ ૫.૩૮૪, ૪૦૯; મહાનિ॰ ૧૯૧; ચૂળનિ॰ ૧૦૭, ૧૨૧; નેત્તિ॰ ૧૭૦);

આરકત્તાતિ ઇમિના નિરુત્તિનયેન અરિય-સદ્દસિદ્ધિમાહ. **અરિપહાનાયા**તિ અત્થવચનમત્તં. અરયો પાપધમ્મા યન્તિ અપગમન્તિ એતેનાતિ **અરિયો**. **અરિયેન દેસિતો**તિ એત્થ અરિયસ્સ ભગવતો અયન્તિ **અરિયો**. **અરિયભાવપ્પટિલાભાયા**તિ એત્થ અરિયકરો **અરિયો**તિ ઉત્તરપદલોપેન અરિય-સદ્દસિદ્ધિ વેદિતબ્બા. યસ્મા મગ્ગઙ્ગસમુદાયે મગ્ગવોહારો હોતિ, સમુદાયો ચ સમુદાયીહિ સમન્નાગતો નામ હોતીતિ આહ ''**અટ્ઠહિ અઙ્ગેહિ ઉપેતત્તા**''તિ, તસ્મા અત્તનો અવયવભૂતાનિ અટ્ઠ અઙ્ગાનિ એતસ્સ સન્તીતિ **અટ્ઠઙ્ગિકો**. યસ્મા પન પરમત્થતો અઙ્ગાનિયેવ મગ્ગો, તસ્મા વુત્તં ''**ન ચ અઙ્ગવિનિમુત્તો**''તિ યથા ''છળઙ્ગો વેદો''તિ. સદિસૂદાહરણં પન દસ્સેન્તો ''**પઞ્ચઙ્ગિકતૂરિયાદીનિ વિયા**''તિ આહ. **આદિ**-સદ્દેન ચતુરઙ્ગિની સેનાતિ એવમાદીનં સઙ્ગહો. **મારેન્તો ગચ્છતી**તિ

નિરુત્તિનયેન સદ્દસિદ્ધિમાહ. **મગ્ગતી**તિ ગવેસતિ. અરિયમગ્ગો હિ નિબ્બાનં આરમ્મણં કરોન્તો તં ગવેસન્તો વિય હોતીતિ. **મગ્ગીયતિ નિબ્બાનત્થિકેહિ** વિવટ્ટૂપનિસ્સયપુઞ્ઞકરણતો પટ્ઠાય તદત્થં પટિપત્તિતો. **ગમ્મતી**તિ એતેન આદિઅન્તવિપરિયાયેન સદ્દસિદ્ધિમાહ યથા ''કટ્ઠ''ન્તિ. **''સેય્યથિદન્તિ નિપાતો''**તિ વત્વા તસ્સ સબ્બલિઙ્ગવિભત્તિવચનસાધારણતાય **''કતમાનિ તાનિ અટ્ઠઙ્ગાની''**તિ વુત્તં. નનુ ચ અઙ્ગાનિ સમુદિતાનિ મગ્ગો અન્તમસો સત્તઙ્ગવિકલસ્સ અરિયમગ્ગસ્સ અભાવતોતિ? સચ્ચમેતં સચ્ચપટિવેધેન, મગ્ગપચ્ચયતાય પન યથાસકં કિચ્ચકરણેન પચ્ચેકમ્પિ તાનિ મગ્ગોયેવાતિ આહ **''એકમેકઞ્હિ અઙ્ગં મગ્ગોયેવા''**તિ, અઞ્ઞથા સમુદિતાનમ્પિ નેસં મગ્ગકિચ્ચં ન સમ્ભવેય્યાતિ. ઇદાનિ તમેવત્થં પાળિયા સમત્થેતું **''સમ્માદિટ્ઠિમગ્ગો ચેવ હેતુ ચા''**તિ વુત્તં.

સમ્મા અવિપરીતં પરિઞ્ઞાભિસમયાદિવસેન ચતુન્નં સચ્ચાનં દસ્સનં પટિવિજ્ઝનં લક્ખણં એતિસ્સાતિ **સમ્માદસ્સનલક્ખણા**. સમ્મા અવિપરીતં સમ્પયુત્તધમ્મે નિબ્બાનારમ્મણે અભિનિરોપનં અપ્પનાલક્ખણં એતસ્સાતિ **સમ્માઅભિનિરોપનલક્ખણો** મુસાવાદાદીનં વિસંવાદનાદિકિચ્ચતાય લૂખાનં અપરિગ્ગાહકાનં પટિપક્ખભાવતો સિનિદ્ધસભાવત્તા સમ્પયુત્તધમ્મે, સમ્માવાચપ્પચ્ચયસુભાસિતસોતારઞ્ચ જનં સમ્મદેવ પરિગ્ગણ્હાતીતિ સમ્માવાચા સમ્માપરિગ્ગહો લક્ખણં એતિસ્સાતિ **સમ્માપરિગ્ગહલક્ખણા**. યથા કાયિકા કિરિયા કિઞ્ચિ કત્તબ્બં સમુટ્ઠાપેતિ, સયઞ્ચ સમુટ્ઠહનં ઘટનં હોતિ, તથા સમ્માકમ્મન્તસઙ્ખાતા વિરતિપીતિ **સમ્માસમુટ્ઠાનલક્ખણો સમ્માકમ્મન્તો**. સમ્પયુત્તધમ્માનં વા ઉક્ખિપનં **સમુટ્ઠાનં** કાયિકકિરિયાય ભારુક્ખિપનં વિય. જીવમાનસ્સ સત્તસ્સ, સમ્પયુત્તધમ્માનં વા સુદ્ધિ વોદાનં, આજીવસ્સેવ વા જીવિતપ્પવત્તિયા સુદ્ધિ વોદાનં એતેનાતિ **સમ્માવોદાનલક્ખણો સમ્માઆજીવો**. કોસજ્જપક્ખે પતિતું અદત્વા સમ્પયુત્તધમ્માનં પગ્ગણ્હનં અનુબલપ્પદાનં **પગ્ગહો**. આરમ્મણં ઉપગન્ત્વા ઠાનં, તસ્સ વા અનિસ્સજ્જનં **ઉપટ્ઠાનં**. આરમ્મણે સમ્પયુત્તધમ્માનં સમ્મા, સમં વા આધાનં **સમાધાનં**. સમ્મા સઙ્કપ્પેતિ સમ્પયુત્તધમ્મે આરમ્મણે અભિનિરોપેતીતિ **સમ્માસઙ્કપ્પો**. સમ્મા વદતિ એતાયાતિ **સમ્માવાચા**. સમ્મા કરોતિ એતેનાતિ સમ્માકમ્મં, તદેવ **સમ્માકમ્મન્તો**. સમ્મા આજીવતિ એતેનાતિ **સમ્માઆજીવો**. સમ્મા વાયમતિ ઉસ્સહતિ એતેનાતિ **સમ્માવાયામો**. સમ્મા સરતિ અનુસ્સરતીતિ **સમ્માસતિ** . સમ્મા સમાધિયતિ ચિત્તં એતેનાતિ **સમ્માસમાધી**તિ એવં સમ્માસઙ્કપ્પાદીનં નિબ્બચનં વેદિતબ્બં.

મિચ્છાદિટ્ઠિન્તિ સબ્બમ્પિ મિચ્છાદસ્સનં. **તપ્પચ્ચનીયકિલેસે**તિ એત્થ **તં**-સદ્દેન સમ્માદિટ્ઠિ. ન હિ મિચ્છાદિટ્ઠિયા કિલેસા પચ્ચનીયા, અથ ખો સમ્માદિટ્ઠિયા. **અવિજ્જઞ્ચા**તિ અવિજ્જાગ્ગહણં તસ્સા સંકિલેસધમ્માનં પમુખભાવતો. તેનાહ ''અવિજ્જા, ભિક્ખવે, પુબ્બઙ્ગમા અકુસલાનં ધમ્માનં સમાપત્તિયા''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧). દસ્સનનિવારકસ્સ સમ્મોહસ્સ સમુગ્ઘાતેન **અસમ્મોહતો**. એત્થ ચ **મિચ્છાદિટ્ઠિં...પે॰... પજહતી**તિ એતેન પહાનાભિસમયં, **નિબ્બાનં આરમ્મણં કરોતી**તિ એતેન સચ્છિકિરિયાભિસમયં, **સમ્પયુત્તધમ્મે**તિઆદિના ભાવનાભિસમયં સમ્માદિટ્ઠિકિચ્ચં દસ્સેતિ. પરિઞ્ઞાભિસમયો પન નાનન્તરિયતાય અત્થતો વુત્તો એવ હોતીતિ દટ્ઠબ્બો.

કથં પન એકમેવ ઞાણં એકસ્મિં ખણે ચત્તારિ કિચ્ચાનિ સાધેન્તં પવત્તતિ. ન હિ તાદિસં લોકે દિટ્ઠં, ન આગમો વા તાદિસો અત્થીતિ ન વત્તબ્બં. યથા હિ પદીપો એકસ્મિંયેવ ખણે વટ્ટિં દહતિ, સ્નેહં પરિયાદિયતિ, અન્ધકારં વિધમતિ, આલોકઞ્ચ વિદંસેતિ, એવમેતં ઞાણન્તિ દટ્ઠબ્બં. મગ્ગસમઙ્ગિસ્સ ઞાણં દુક્ખેપેતં ઞાણં, દુક્ખસમુદયેપેતં ઞાણં , દુક્ખનિરોધેપેતં ઞાણં, દુક્ખનિરોધગામિનિયા પટિપદાયપેતં ઞાણન્તિ **સુત્તપદં** (વિભ॰

૭૫૪) એત્થ ઉદાહરિતબ્બં. યથા ચ સમ્માદિટ્ઠિ પુબ્બભાગે દુક્ખાદીસુ વિસું વિસું પવત્તિત્વા મગ્ગક્ખણે એકાવ ચતુન્નં ઞાણાનં કિચ્ચં સાધેન્તી પવત્તતિ, એવં સમ્માસઙ્કપ્પાદયો પુબ્બભાગે નેક્ખમ્મસઙ્કપ્પાદિનામકા હુત્વા કામસઙ્કપ્પાદીનં પજહનવસેન વિસું વિસું પવત્તિત્વા મગ્ગક્ખણે તિણ્ણં ચતુન્નઞ્ચ કિચ્ચં સાધેન્તા પવત્તન્તિ. સમ્માસમાધિ પન પુબ્બભાગેપિ મગ્ગક્ખણેપિ નાનાયેવ હુત્વા પવત્તતીતિ કામઞ્ચેત્થ સમ્માદિટ્ઠિયા સબ્બેપિ પાપધમ્મા પટિપક્ખા, ઉજુવિપચ્ચનીકતાદસ્સનવસેન પન સમ્માદિટ્ઠિયા કિચ્ચનિદ્દેસે મિચ્છાદિટ્ઠિગ્ગહણં કતં. તેનેવ ચ ‘‘**તપ્પચ્ચનીયકિલેસે ચા**’’તિ વુત્તં.

યેસં કિલેસાનં અનુપચ્છિન્દને સમ્માદિટ્ઠિ ન ઉપ્પજ્જેય્ય, તે મિચ્છાદિટ્ઠિયા સહજેકટ્ઠતાય તદેકટ્ઠાવ તપ્પચ્ચનીયકિલેસા દટ્ઠબ્બા. સમ્માસઙ્કપ્પાદીનં કિચ્ચનિદ્દેસેપિ એસેવ નયો. સોતાપત્તિમગ્ગાદિવસેન ચત્તારો લોકુત્તરમગ્ગભાવસામઞ્ઞેન એકતો કત્વા. લોભદોસા સમુદયસચ્ચં, યસ્સ પન સો સમુદયો તં દુક્ખસચ્ચં, પહાનભાવો મગ્ગસચ્ચં, યત્થ તં પહાનં, તં નિરોધસચ્ચન્તિ ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ. કસ્મા પનેત્થ લોભદોસાનં વિસું આદિતો ચ ગહણં? વિસું ગહણં તાવ તથાબુજ્ઝનકાનં પુગ્ગલાનં અજ્ઝાસયવસેન, ઇમેહિ લોભદોસેહિ આમિસદાયાદતા, તપ્પહાનેન ચ ધમ્મદાયાદતાતિ દસ્સનત્થં, તદનુસારેન ચતુસચ્ચયોજનાય એવં એકેકસ્સ નિય્યાનમુખં હોતીતિ દસ્સનત્થઞ્ચ. સેસવારેસુપિ એસેવ નયો. આદિતો ગહણં પન અતિવિય ઓળારિકતાય સુપાકટભાવતો વક્ખમાનાનં અઞ્ઞેસઞ્ચ પાપધમ્માનં મૂલભાવતો તદેકટ્ઠતાય ચ વેદિતબ્બં.

કુજ્ઝનલક્ખણોતિ કુપ્પનસભાવો, ચિત્તસ્સ બ્યાપજ્જનાતિ અત્થો. **ચણ્ડિક્કં** લુદ્દતા, કુરુરભાવોતિ અત્થો. **આઘાતકરણરસો**તિ ‘‘અનત્થં મે અચરી’’તિઆદિના ચિત્તે આઘાતસ્સ કરણરસો. **દુસ્સનપચ્ચુપટ્ઠાનો**તિ સપરસન્તાનસ્સ વિનાસનપચ્ચુપટ્ઠાનો લદ્ધોકાસો વિય સપત્તો. **ઉપનન્ધનં** નાનપ્પકારસ્સ ઉપરૂપરિ નન્ધનં વિય હોતીતિ કત્વા. તથા હેસ ‘‘**વેરઅપ્પટિનિસ્સજ્જનરસો, કોધાનુપબન્ધભાવપચ્ચુપટ્ઠાનો**’’તિ ચ વુત્તો. **અપરકાલે ઉપનાહોતિઆદીતિ આદિ**-સદ્દેન ‘‘ઉપનય્હના ઉપનય્હિતત્તં આઠપના ઠપના સણ્ઠપના અનુસંસન્દના અનુપ્પબન્ધના દળ્હીકમ્મ’’ન્તિઆદીનં (વિભ॰ ૮૯૧) નિદ્દેસપદાનં અત્થવણ્ણનં સઙ્ગય્હતિ. ઉપનાહસમઙ્ગી હિ પુગ્ગલો વેરસ્સ અનિસ્સજ્જનતો આદિત્તપૂતિઅલાતં વિય જલતિ એવ, ચિત્તઞ્ચસ્સ ધોવિયમાનં અચ્છચમ્મં વિય, મસિમક્ખિતપિલોતિકા વિય ચ ન સુજ્ઝતેવ.

પરગુણમક્ખનલક્ખણોતિ ઉદકપુઞ્છનિયા ઉદકં વિય પરેસં ગુણાનં મક્ખનસભાવો. તથાભૂતો ચાયં અત્તનો કારકં ગૂથેન પહરન્તં ગૂથો વિય પઠમતરં મક્ખેતિ એવાતિ દટ્ઠબ્બો. તથા હેસ્સ સપરસન્તાનેસુ ગુણં મક્ખેતીતિ **મક્ખો**તિ વુચ્ચતિ. **યુગગ્ગાહો** સમધુરગ્ગહણં અસમાનસ્સપિ અભૂતસ્સ સમારોપનં. સમભાવકરણં **સમીકરણં**. પરેસં ગુણપ્પમાણેન અત્તનો ગુણાનં ઉપટ્ઠાનં પચ્ચુપટ્ઠપેતીતિ આહ ‘‘**પરેસં ગુણપ્પમાણેન ઉપટ્ઠાનપચ્ચુપટ્ઠાનો**’’તિ. તથા હેસ પરેસં ગુણે ડંસિત્વા વિય અત્તનો ગુણેહિ સમે કરોતીતિ **પળાસો**તિ વુચ્ચતિ.

પરસમ્પત્તિખીયનં પરસમ્પત્તિયા ઉસૂયનં. ઇસ્સતિ પરસમ્પત્તિં ન સહતીતિ **ઇસ્સા**. તથા હેસા ‘‘**પરસમ્પત્તિયા અક્ખમનલક્ખણા**’’તિ વુચ્ચતિ. **તત્થાતિ** પરસમ્પત્તિયં. **અનભિરતિરસા** અભિરતિપટિપક્ખકિચ્ચા. **વિમુખભાવપચ્ચુપટ્ઠાના** પરસમ્પત્તિં પસ્સિતુમ્પિ અપ્પદાનતો. **નિગૂહનલક્ખણં** અત્તનો સમ્પત્તિયા પરેહિ સાધારણભાવાસહનતો. **અસુખાયનં** ન સુખનં દુક્ખનં, અરોચનન્તિ અધિપ્પાયો.

કતસ્સ કાયદુચ્ચરિતાદિપાપસ્સ પટિચ્છાદનં **કતપાપપટિચ્છાદનં**. તસ્સ પાપસ્સ આવરણભાવેન પચ્ચુપતિટ્ઠતીતિ **તદાવરણપચ્ચુપટ્ઠાના**, માયા, યાય સમન્નાગતો પુગ્ગલો ભસ્મછન્નો વિય અઙ્ગારો, ઉદકછન્નો વિય ખાણુ, પિલોતિકપટિચ્છાદિતં વિય ચ સત્થં હોતિ. **અવિજ્જમાનગુણપ્પકાસનં** અત્તનિ અવિજ્જમાનસીલાદિગુણવિભાવનં, યેન સાઠેય્યેન સમન્નાગતસ્સ પુગ્ગલસ્સ અસન્તગુણસમ્ભાવનેન ચિત્તાનુરૂપકિરિયાવિહરતો "એવંચિત્તો, એવંકિરિયો"તિ દુબ્બિઞ્ઞેય્યત્તા કુચ્છિં વા પિટ્ઠિં વા જાનિતું ન સક્કા. યતો –

> "વામેન સૂકરો હોતિ, દક્ખિણેન અજામિગો;
> સરેન નેલકો હોતિ, વિસાણેન જરગ્ગવો"તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨૯૬; વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૮૯૪; મહાનિ॰ અટ્ઠ॰ ૧૬૬) –

એવં વુત્તયક્ખસૂકરસદિસો હોતિ.

ચિત્તસ્સ ઉદ્ધુમાતભાવો થદ્ધલૂખભાવો. **અપ્પતિસ્સયવુત્તી**તિ અનિવાતવુત્તિ. અમદ્દવાકારેન પચ્ચુપતિટ્ઠતિ, અમદ્દવતં વા પચ્ચુપટ્ઠપેતીતિ **અમદ્દવતાપચ્ચુપટ્ઠાનો**, થમ્ભો, યેન સમન્નાગતો પુગ્ગલો ગિલિતનઙ્ગલસીસો વિય અજગરો, વાતભરિતભસ્તા વિય ચ થદ્ધો હુત્વા ગરુટ્ઠાનિયે ચ દિસ્વા ઓનમિતુમ્પિ ન ઇચ્છતિ, પરિયન્તેનેવ ચરતિ. કરણસ્સ ઉત્તરકિરિયા **કરણુત્તરિયં**. વિસેસતો પચ્ચનીકભાવો **વિપચ્ચનીકતા**. પરેન હિ કિસ્મિઞ્ચિ કતે તદ્દિગુણં કરણવસેન **સારમ્ભો** પવત્તતિ.

સેય્યાદિઆકારેહિ ઉન્નમનં **ઉન્નતિ**. ઓમાનોપિ હિ એવં કરણમુખેન સમ્પગ્ગહવસેનેવ પવત્તતિ. "અહમસ્મિ સેય્યો"તિઆદિના અહંકરણં સમ્પગ્ગહો **અહઙ્કારો**. પરે અભિભવિત્વા અધિકં ઉન્નમનં **અબ્ભુન્નતિ** . યં સન્ધાય વુત્તં "પુબ્બકાલે અત્તાનં હીનતો દહતિ અપરકાલે સેય્યતો"તિ (વિભ॰ ૮૭૭).

મત્તભાવો જાતિઆદિં પટિચ્ચ ચિત્તસ્સ મજ્જનાકારો, યસ્સ વા ધમ્મસ્સ વસેન પુગ્ગલો મત્તો નામ હોતિ, સો ધમ્મો **મત્તભાવો**. **મદગ્ગાહણરસો** મદસ્સ ગાહણકિચ્ચો. મદો હિ અત્તનો મજ્જનાકારં સમ્પયુત્તધમ્મે ગાહેન્તો વિય પવત્તમાનો તંસમઙ્ગિં પુગ્ગલમ્પિ તથા કરોન્તો વિય હોતિ. અહઙ્કારવસેન પુગ્ગલં અનિટ્ઠં કરોન્તો ચિત્તસ્સ ઉમ્માદભાવો વિય હોતીતિ **ઉમ્માદપચ્ચુપટ્ઠાનો**. સતિયા અનિગ્ગણ્હિત્વા ચિત્તસ્સ વોસ્સજ્જનં **ચિત્તવોસ્સગ્ગો**, સતિવિરહિતોતિ અત્થો. યથાવુત્તસ્સ વોસ્સગ્ગસ્સ અનુપ્પદાનં પુનપ્પુનં વિસ્સજ્જનં **વોસ્સગ્ગાનુપ્પદાનં**. **ઇમેસં** કોધાદીનં લોભાદીનમ્પિ વા. **લક્ખણાદીની**તિ લક્ખણરસપચ્ચુપટ્ઠાનાનિ. પદટ્ઠાનં પન ધમ્મન્તરતાય ન ગહિતં. નિબ્બચનં "કુજ્ઝતીતિ **કોધો**, ઉપનય્હતીતિ **ઉપનાહો**"તિઆદિના સુવિઞ્ઞેય્યમેવાતિ ન વુત્તં, અત્થતો પન કોધો દોસો એવ, તથા ઉપનાહો. પવત્તિઆકારમત્તતો હિ કતો નેસં ભેદો, મક્ખપળાસસારમ્ભા તદાકારપ્પવત્તા પટિઘસહગતચિત્તુપ્પાદધમ્મા, માયાસાઠેય્યથમ્ભમદપ્પમાદા તદાકારપ્પવત્તા લોભસહગતચિત્તુપ્પાદધમ્મા. **થમ્ભો** વા માનવિસેસો ચિત્તસ્સ થદ્ધભાવેન ગહેતબ્બતો, તથા **મદો**. તથા હિ સો "માનો મઞ્ઞના"તિઆદિના **વિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૮૭૮) નિદ્દિટ્ઠો. ઇધ પન માનાતિમાનાનં વિસું ગહિતત્તા મજ્જનાકારેન પવત્તધમ્મા એવ "**મદો**"તિ ગહેતબ્બા. સેસાનં ધમ્મન્તરભાવો પાકટો એવ.

કસ્મા પનેત્થ એતે એવ અટ્ઠ દુકા ગહિતા, કિમિતો અઞ્ઞેપિ કિલેસધમ્મા નત્થીતિ? નો નત્થિ, ઇમે પન આમિસદાયાદસ્સ સવિસેસં કિલેસાય સંવત્તન્તીતિ તં વિસેસં વિભાવેન્તેન આમિસદાયાદસ્સ લોભાદીનં

પવત્તનાકારં દસ્સેતું “**વિસેસતો**”તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **એત્થા**તિ એતેસુ લોભાદીસુ. **અલભન્તો** આમિસન્તિ અધિપ્પાયો. તતુત્તરિ ઉપ્પન્નો કોધોતિ આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. **સન્તેપી**તિ વિજ્જમાનેપિ. **ઇસ્સતી**તિ ઇસ્સં જનેતિ. **પદુસ્સતી**તિ તસ્સેવ વેવચનં. તથા હિ સા ‘‘ઇસ્સતિ દુસ્સતિ પદુસ્સતી’’તિઆદિના નિદ્દિટ્ઠા. યસ્મા વા ઇસ્સં જનેન્તો એકંસતો પદુટ્ઠચિત્તો એવ હોતિ, તસ્મા “**પદુસ્સતી**”તિ વુત્તં. **અસ્સા**તિ આમિસદાયાદસ્સ. **એવં પટિપન્નો**તિ એવં અસન્તગુણપ્પકાસનં પટિપદં પટિપન્નો. **ઓવદિતું અસક્કુણેય્યો**તિ એતેન થમ્ભો નામ દોવચસ્સકરણો ધમ્મોતિ દસ્સેતિ. **કિઞ્ચિ વદતિ** ઓવાદદાનવસેન. **થમ્ભેન…પે॰… મઞ્ઞન્તો**તિ ઇમિના ચ થમ્ભસ્સ માનવિસેસભાવં દસ્સેતિ, થમ્ભેન વા હેતુનાતિ અત્થો. **મત્તો સમાનો**તિ મત્તો હોન્તો. **કામ…પે॰… પમજ્જતી**તિ એતેન મદવસેન એકંસતો પમાદમાપજ્જતીતિ દસ્સેતિ.

એવન્તિ ઇમિના આમિસદાયાદસ્સ લોભાદીનં ઉપ્પત્તિક્કમદસ્સનેનેવ ઇધ પાળિયં નેસં દેસનાક્કમોપિ દસ્સિતોતિ દટ્ઠબ્બો. ન કેવલં ઇમેહેવ, અથ ખો અઞ્ઞેહિ ચ એવરૂપેહિ પાપકેહિ ધમ્મેહિ અપરિમુત્તો હોતીતિ સમ્બન્ધો. કે પન તેતિ? અત્રિચ્છતામહિચ્છતાદયોતિ. એવં મહાદીનવા આમિસદાયાદતાતિ તતો બલવતરો સંવેગો જનેતબ્બોતિ અયમેત્થ ઓવાદો વેદિતબ્બો. **એત્થા**તિ એતસ્મિં સુત્તે. **સબ્બત્થા**તિ સબ્બેસુ વારેસુ. **નિબ્બિસેસોયેવા**તિ એતેનેવ પઠમતરં ઇધ દસ્સિતસચ્ચયોજનાનયેન સબ્બવારેસુ યોજેતબ્બોતિ વેદિતબ્બો.

ઝાણપરિચયપાટવત્થન્તિ મગ્ગસ્સ અટ્ઠઙ્ગસત્તઙ્ગતાદિવિસેસવિભાવનાય ઝાણસ્સ આસેવનટ્ઠેન પરિચયો ઝાણપરિચયો, તસ્સ પટુભાવત્થં કોસલ્લત્થં. **એત્થા**તિ અરિયમગ્ગે. **ભેદો**તિ વિસેસો. **કમો**તિ અઙ્ગાનં દેસનાનુપુબ્બી. **ભાવનાનયો**તિ ભાવનાવિધિ. “**કદાચિ અટ્ઠઙ્ગિકો, કદાચિ સત્તઙ્ગિકો**”તિ સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિવરન્તો પુન “**અયં હી**”તિઆદિમાહ. તત્થ **લોકુત્તરપઠમજ્ઝાનવસેના**તિ લોકુત્તરસ્સ પઠમજ્ઝાનસ્સ વસેન. એત્થ ચ કેચિ ઝાનધમ્મા મગ્ગસભાવાતિ એકન્તતો ઝાનં મગ્ગતો વિસું કત્વા વત્તું ન સક્કાતિ ‘‘લોકુત્તરપઠમજ્ઝાનસહિતો’’તિ અવત્વા ‘‘લોકુત્તરપઠમજ્ઝાનવસેન’’ઇચ્ચેવ વુત્તં. અથ વા **લોકુત્તરપઠમજ્ઝાનવસેના**તિ લોકુત્તરા હુત્વા પઠમજ્ઝાનસ્સ વસેનાતિ એવમેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. અરિયમગ્ગો હિ વિપસ્સનાય પાદકભૂતસ્સ, સમ્મસિતસ્સ વા પઠમજ્ઝાનસ્સ વસેન અટ્ઠઙ્ગિકો હોતિ. અથ વા અઝાનલાભિનો સુક્ખવિપસ્સકસ્સ, ઝાનલાભિનો વા પાદકમકત્વા પઠમજ્ઝાનસ્સ, પકિણ્ણકસઙ્ખારાનં વા સમ્મસને ઉપ્પન્નો અરિયમગ્ગો અટ્ઠઙ્ગિકો હોતિ, સ્વાસ્સ અટ્ઠઙ્ગિકભાવો પઠમજ્ઝાનિકભાવેનાતિ દસ્સેન્તો “**પઠમજ્ઝાનવસેના**”તિ આહ. એવં “**અવસેસજ્ઝાનવસેના**”તિ એત્થાતિ યથારહં અત્થો વેદિતબ્બો.

યદિ અરિયમગ્ગો સત્તઙ્ગિકોપિ હોતિ, અથ કસ્મા પાળિયં ‘‘અટ્ઠઙ્ગિકો’’ઇચ્ચેવ વુત્તન્તિ આહ “**ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસતો**”તિઆદિ. યથા ચેત્થ પટિપદાય મગ્ગવસેન અટ્ઠઙ્ગિકસત્તઙ્ગિકભેદો , એવં બોજ્ઝઙ્ગવસેન સત્તઙ્ગિકછળઙ્ગિકભેદો વેદિતબ્બો અપ્પીતિકજ્ઝાનવસેન છળઙ્ગિકત્તા, મગ્ગવસેન પન દેસના આગતાતિ સ્વાયં ભેદો અટ્ઠકથાયં ન ઉદ્ધટો. **ઇતો પર**ન્તિ ઇતો અટ્ઠઙ્ગતો પરં ઉક્કંસતો, અવકંસતો પન સત્તઙ્ગતો પરં મગ્ગઙ્ગં નામ નત્થીતિ. **નનુ મગ્ગવિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૪૯૩-૫૦૨) પઞ્ચઙ્ગિકવારે પઞ્ચેવ મગ્ગઙ્ગાનિ ઉદ્ધટાનિ, **મહાસળાયતને** (મ॰ નિ॰ ૩.૪૩૧) ચ ‘‘યા તથાભૂતસ્સ દિટ્ઠિ, યો તથાભૂતસ્સ સઙ્કપ્પો, યો તથાભૂતસ્સ વાયામો, યા તથાભૂતસ્સ સતિ, યો તથાભૂતસ્સ સમાધિ, સ્વાસ્સ હોતિ સમ્માસમાધી’’તિ વત્વા પુબ્બભાગવસેન પન ‘‘પુબ્બેવ ખો પનસ્સ કાયકમ્મં વચીકમ્મં આજીવો સુપરિસુદ્ધો હોતી’’તિ સમ્માવાચાદયો આગતાતિ? સચ્ચમેતં, તં પન સમ્માદિટ્ઠિઆદીનં પઞ્ચન્નં કારાપકઙ્ગાનં અતિરેકકિચ્ચદસ્સનવસેન વુત્તં, તસ્મા ન અરિયમગ્ગો સમ્માવાચાદિવિરહિતો અત્થીતિ “**ઇતો પરઞ્હિ મગ્ગઙ્ગં નત્થી**”તિ સુવુત્તમેતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

સબ્બકુસલાનન્તિ સબ્બેસં કુસલધમ્માનં. નિદ્ધારણે ચેતં સામિવચનં. કામાવચરાદિવસેન તંતંકુસલધમ્મેસુ સા સમ્માદિટ્ઠિ સેટ્ઠા. તસ્સા સેટ્ઠભાવેન હિ ''પઞ્ઞાજીવિં જીવિતમાહુ સેટ્ઠ''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૬; સુ॰ નિ॰ ૧૮૪) વુત્તં, મગ્ગસમ્માદિટ્ઠિયા પન સબ્બસેટ્ઠભાવે વત્તબ્બમેવ નત્થિ. **કુસલવારે**તિ કુસલુપ્પત્તિસમયે. **પુબ્બઙ્ગમા** કુસલાદિધમ્માનં યાથાવસભાવબોધેન સમ્પયુત્તધમ્માનં પરિણાયકભાવતો. તેનેવાહ "**સમ્માદિટ્ઠિં સમ્માદિટ્ઠીતિ પજાનાતી**"તિઆદિ. સા સમ્માદિટ્ઠિ પભવો એતસ્સાતિ તપ્પભવો, સમ્માસઙ્કપ્પો. સમ્માદસ્સનવસેન હિ સમ્માસઙ્કપ્પો હોતિ. તતો અભિનિબ્બત્તાનીતિ **તપ્પભવાભિનિબ્બત્તાનિ**. તપ્પભવાભિનિબ્બત્તાનિપિ ''તદભિનિબ્બત્તાની''તિ વુચ્ચન્તિ કારણકારણેપિ કારણૂપચારતોતિ આહ "**તપ્પભવાભિનિબ્બત્તાનિ સેસઙ્ગાની**"તિ. તેનાહ "**સમ્માદિટ્ઠિસ્સા**"તિઆદિ. યથા હિ સમ્માદસ્સનં સમ્માવિતક્કનસ્સ વિસેસપચ્ચયો, એવં સમ્માવિતક્કનં સમ્માપરિગ્ગહસ્સ સમ્માપરિગ્ગહો સમ્માસમુટ્ઠાનસ્સ, સમ્માસમુટ્ઠાનં સમ્માવોદાનસ્સ, સમ્માવોદાનં સમ્માવાયામસ્સ, સમ્માવાયામો સમ્માઉપટ્ઠાનસ્સ, સમ્માઉપટ્ઠાનં સમ્માધાનસ્સ વિસેસપચ્ચયો, **તસ્મા** ''પુરિમં પુરિમં પચ્છિમસ્સ પચ્છિમસ્સ વિસેસપચ્ચયો હોતી''તિ **ઇમિના** વિસેસપચ્ચયભાવદસ્સનત્થેન **કમેન એતાનિ** સમ્માદિટ્ઠિઆદીનિ **અઙ્ગાનિ વુત્તાની**તિ દસ્સિતાનિ.

ભાવનાનયોતિ સમથવિપસ્સનાનં યુગનદ્ધભાવેન પવત્તો ભાવનાવિધિ. અયઞ્હિ અરિયમગ્ગક્ખણે ભાવનાવિધિ. તસ્સ પન પુબ્બભાગે ભાવનાનયો કસ્સચિ સમથપુબ્બઙ્ગમો હોતિ , કસ્સચિ વિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમોતિ. તં વિધિં દસ્સેતું "**કોચી**"તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ પઠમો સમથયાનિકસ્સ વસેન વુત્તો, દુતિયો વિપસ્સનાયાનિકસ્સ. તેનાહ "**ઇધેકચ્ચો**"તિઆદિ. **તન્તિ** સમથં સમાધિં, ઝાનધમ્મેતિ વા અત્થો. **તંસમ્પયુત્તે**તિ સમાધિસમ્પયુત્તે, ઝાનસમ્પયુત્તે વા ધમ્મે. અયઞ્ચ નયો યેભુય્યેન સમથયાનિકા અરૂપમુખેન, તત્થાપિ ઝાનમુખેન વિપસ્સનાભિનિવેસં કરોન્તીતિ કત્વા વુત્તો. **વિપસ્સનં ભાવયતો**તિ પટિપદાઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિં આરભિત્વા યથાધિગતં તરુણવિપસ્સનં વડ્ઢેન્તસ્સ. **મગ્ગો સઞ્જાયતી**તિ પુબ્બભાગિયો લોકિયમગ્ગો ઉપ્પજ્જતિ. **આસેવતિ** નિબ્બિદાનુપસ્સનાવસેન. **ભાવેતિ** મુઞ્ચિતુકમ્યતાવસેન. **બહુલીકરોતિ** પટિસઙ્ખાનુપસ્સનાવસેન. **આસેવતિ** વા ભયતૂપટ્ઠાનઞાણવસેન. **બહુલીકરોતિ** વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સનાવસેન. **સંયોજનાનિ પહીયન્તિ**, **અનુસયા બ્યન્તી હોન્તિ** મગ્ગપટિપાટિયા.

સમથં અનુપ્પાદેત્વાવાતિ અવધારણેન ઉપચારસમાધિં નિવત્તેતિ, ન ખણિકસમાધિં. ન હિ ખણિકસમાધિં વિના વિપસ્સના સમ્ભવતિ. **વિપસ્સનાપારિપૂરિયા**તિ વિપસ્સનાય પરિપુણ્ણતાય વુટ્ઠાનગામિનિભાવપ્પત્તિયા. **તત્થજાતાનન્તિ** તસ્મિં અરિયમગ્ગક્ખણે ઉપ્પન્નાનં સમ્માદિટ્ઠિઆદીનં ધમ્માનં. નિદ્ધારણે ચેતં સામિવચનં. **વવસ્સગ્ગારમ્મણતો**તિ વવસ્સગ્ગસ્સ આરમ્મણતાય. વવસ્સગ્ગો વોસ્સગ્ગો પટિનિસ્સગ્ગોતિ ચ અપવગ્ગોતિ ચ અત્થતો એકં, નિબ્બાનન્તિ વુત્તં હોતિ, તસ્મા નિબ્બાનસ્સ આરમ્મણકરણેનાતિ અત્થો. **ચિત્તસ્સ એકગ્ગતા**તિ મગ્ગસમ્માસમાધિમાહ. અરિયમગ્ગો હિ એકન્ત સમાહિતો અસમાધાનહેતૂનં કિલેસાનં સમુચ્છેદનતો. સેસં વુત્તનયમેવ.

યુગનદ્ધાવ હોન્તિ તદા સમાધિપઞ્ઞાનં સમરસતાય ઇચ્છિતબ્બતો. મગ્ગક્ખણે હિ ન સમથભાવનાયં વિય સમાધિ, વિપસ્સનાભાવનાયં વિય ચ પઞ્ઞા કિચ્ચતો અધિકા ઇચ્છિતબ્બા, સમરસતાય પન અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ અનતિવત્તનટ્ઠેન દ્વેપિ યુગનદ્ધા વિય પવત્તન્તિ. તેન વુત્તં "**સમથવિપસ્સના યુગનદ્ધાવ હોન્તી**"તિ.

ધમ્મદાયાદસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૪. ભયભેરવસુત્તવણ્ણના

૩૪. એવં મે સુતન્તિ ભયભેરવસુત્તં. કો નિક્ખેપો? કેચિ તાવ એવમાહુ ''પુચ્છાવસિકો નિક્ખેપો''તિ. દુવિધા હિ પુચ્છા પાકટાપાકટભેદતો. તત્થ યસ્સા દેસનાય નિમિત્તભૂતો ઞાતું ઇચ્છિતો અત્થો કિં-સદ્દપુબ્બકેન પકાસીયતિ, સા **પાકટા પુચ્છા** યથા ''કિંસૂધ વિત્તં પુરિસસ્સ સેટ્ઠ''ન્તિ એવમાદિ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૬; સુ॰ નિ॰ ૧૮૩). યસ્સા પન દેસનાય નિમિત્તભૂતો ઞાતું ઇચ્છિતો અત્થો કિં-સદ્દરહિતેન કેવલેનેવ સદ્દપયોગેન પકાસીયતિ, સા **અપાકટા પુચ્છા**. ઞાતું ઇચ્છિતો હિ અત્થો ''પઞ્હા, પુચ્છા''તિ વુચ્ચતિ, તસ્માયેવ ઇધ ''યે મે ભો ગોતમા''તિઆદિકા અપાકટાતિ ''પુચ્છાવસિકો નિક્ખેપો''તિ. તયિદં અકારણં, યસ્મા સો બ્રાહ્મણો ''યેમે ભો ગોતમા''તિઆદીનિ વદન્તો ન તત્થ કઙ્ખી વિચિકિચ્છી સંસયમાપન્નો અવોચ, અથ ખો અત્તના યથાનિચ્છિતમત્થં ભગવતિ પસાદભાવબહુમાનં પવેદેન્તો કથેસિ. તેનાહ ''**ભગવતિ પસાદં અલત્થા**''તિઆદિ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૪). **વિહારે**તિ વિહારકે નિવાસે. **અવિચ્છિન્નેયેવા**તિ પવત્તમાનેયેવ. પદદ્વયસ્સપિ વસન્તે એવાતિ અત્થો. **એતં પુરોહિતટ્ઠાનં** ઉણ્હીસાદિકકુધભણ્ડેહિ સદ્ધિં લદ્ધં, તથા ચ ''અસ્સ રઞ્ઞા દિન્ન''ન્તિ વદન્તિ. તેનાહ ''**તં તસ્સ રઞ્ઞા દિન્ન**''ન્તિ. બ્રહ્મન્તિ વેદં. સો પન મન્તબ્રહ્મકપ્પવસેન તિવિધો. તત્થ મન્તા પધાનં મૂલભાવતો, યે અટ્ઠકાદીહિ પવુત્તા, ઇતરે તન્નિસ્સયેન જાતા, તેન તેસંયેવ ગહણં ''**મન્તે સજ્ઝાયતી**''તિ . તે હિ ગુત્તભાસિતબ્બતાય ''**મન્તા**''તિ વુચ્ચન્તિ. **ઇદમેવ હી**તિ અવધારણેન ''બ્રહ્મતો જાતા''તિઆદિકં નિરુત્તિં પટિક્ખિપતિ.

યેન વા કારણેનાતિ (સારત્થ॰ ટી॰ વેરઞ્જકણ્ડવણ્ણનાયં ૨; સં॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૧; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૨.૧૬) હેતુમ્હિ ઇદં કરણવચનં. હેતુઅત્થો હિ કિરિયાકારણં, ન કરણં વિય કિરિયત્થો, તસ્મા નાનપ્પકારગુણવિસેસાધિગમત્થા ઇધ ઉપસઙ્કમનકિરિયાતિ ''અન્નેન વસતી''તિઆદીસુ વિય હેતુઅત્થમેવેતં કરણવચનં યુત્તં, ન કરણત્થં તસ્સ અયુજ્જમાનત્તાતિ વુત્તં ''યેન વા કારણેના''તિઆદિ. ભગવતો સતતપ્પવત્તનિરતિસયસાદુવિપુલામતરસસદ્ધમ્મફલતાય સાદુફલનિચ્ચફલિતમહારુક્ખેન ભગવા ઉપમિતો, સાદુફલૂપભોગાધિપ્પાયગ્ગહણેનેવ હિ મહારુક્ખસ્સ સાદુફલતા ગહિતાતિ.

ઉપસઙ્કમીતિ ઉપસઙ્કન્તો. સમ્પત્તુકામતાય હિ કિઞ્ચિ ઠાનં ગચ્છન્તો તંતંપદેસાતિક્કમનેન ઉપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કન્તોતિ વા વત્તબ્બતં લભતિ. તેનાહ ''**ગતોતિ વુત્તં હોતી**''તિ, ઉપગતોતિ અત્થો. **ઉપસઙ્કમિત્વા**તિ પુબ્બકાલકિરિયાનિદ્દેસોતિ આહ ''**ઉપસઙ્કમનપરિયોસાનદીપન**''ન્તિ. **તતોતિ** યં ઠાનં પત્તો ''ઉપસઙ્કમી''તિ વુત્તો, તતો ઉપગતટ્ઠાનતો. **યથા ખમનીયાદીનિ પુચ્છન્તો**તિ (સં॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૧૧૨) યથા ભગવા ''કચ્ચિ તે બ્રાહ્મણ ખમનીયં, કચ્ચિ યાપનીય''ન્તિઆદિના ખમનીયાદીનિ પુચ્છન્તો તેન બ્રાહ્મણેન સદ્ધિં સમપ્પવત્તમોદો અહોસિ પુબ્બભાસિતાય, તદનુકરણેન એવં સોપિ બ્રાહ્મણો ભગવતા સદ્ધિં સમપ્પવત્તમોદો અહોસીતિ યોજના. તં પન સમપ્પવત્તમોદતં ઉપમાય દસ્સેતું ''**સીતોદકં વિયા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સમ્મોદિત**ન્તિ સંસન્દિતં. **એકીભાવ**ન્તિ સમ્મોદનકિરિયાય સમાનતં એકરૂપતં. **ખમનીય**ન્તિ ''ઇદં ચતુચક્કં નવદ્વારં સરીરયન્તં ખણભઙ્ગુરતાય સભાવતો દુસ્સહં, કચ્ચિ ખમિતું સક્કુણેય્ય''ન્તિ પુચ્છતિ. **યાપનીય**ન્તિ પચ્ચયાયત્તવુત્તિકં ચિરપ્પબન્ધસઙ્ખાતાય યાપનાય કચ્ચિ યાપેતું સક્કુણેય્યં. સીસરોગાદિઆબાધાભાવેન **કચ્ચિ અપ્પાબાધં. દુક્ખજીવિકાભાવેન કચ્ચિ અપ્પાતઙ્કં**. તંતંકિચ્ચકરણે ઉટ્ઠાનસુખતાય **કચ્ચિ લહુટ્ઠાનં**. તદનરૂપબલયોગતો **કચ્ચિ બલં**. સુખવિહારસબ્ભાવેન **કચ્ચિ ફાસુવિહારો** અત્થીતિ તત્થ તત્થ કચ્ચિ-સદ્દં યોજેત્વા અત્થો વેદિતબ્બો.

બલવપ્પત્તા પીતિ **પીતિયેવ**. તરુણપીતિ **પામોજ્જં**. સમ્મોદનં જનેતિ કરોતીતિ સમ્મોદનિકં, તદેવ **સમ્મોદનીય**ન્તિ આહ "**સમ્મોદજનનતો**"તિ. સમ્મોદિતબ્બતો **સમ્મોદનીય**ન્તિ ઇમં પન અત્થં દસ્સેન્તો "**સમ્મોદિતું યુત્તભાવતો**"તિ આહ. **સરિતબ્બભાવતો**તિ અનુસ્સરિતબ્બભાવતો. ''સરણીય''ન્તિ વત્તબ્બે દીઘં કત્વા "**સારણીય**"ન્તિ વુત્તં. **સુય્યમાનસુખતો**તિ આપાથમધુરતં આહ, **અનુસ્સરિયમાનસુખતો**તિ વિમદ્દરમણીયતં. **બ્યઞ્જનપરિસુદ્ધતાયા**તિ સભાવનિરુત્તિભાવેન તસ્સા કથાય વચનચાતુરિયમાહ, **અત્થપરિસુદ્ધતાયા**તિ અત્થસ્સ નિરુપક્કિલેસતં. **અનેકેહિ પરિયાયેહી**તિ અનેકેહિ કારણેહિ.

અભિદૂરઅચ્ચાસન્નપટિક્ખેપેન નાતિદૂરનાચ્ચાસન્નં નામ ગહિતં, તં પન અવકંસતો ઉભિન્નં પસારિતહત્થસઙ્ઘટ્ટનેન દટ્ઠબ્બં. **ગીવં પસારેત્વા**તિ ગીવં પરિવત્તનવસેન પસારેત્વા.

યેમેતિ એત્થ સન્ધિવસેન ઇકારલોપોતિ દસ્સેન્તો "**યે ઇમે**"તિઆદિમાહ. ઉચ્ચાકુલીનતાય જાતિવસેન અભિજાતા **જાતિકુલપુત્તા**. તેનાહ "**ઉચ્ચાકુલપ્પસુતા**"તિ. આચારસમ્પત્તિયા અભિજાતા **આચારકુલપુત્તા**. તેનાહ "**આચારસમ્પન્ના**"તિ. **યત્થ કત્થચિ** અપાકટેપિ **કુલે**. તેન બ્રાહ્મણેન અધિપ્પેતા ભિક્ખૂસુ દુવિધાપિ સંવિજ્જન્તીતિ આહ "**ઇધ પન દ્વીહિપિ કારણેહિ કુલપુત્તાયેવા**"તિ.

સદ્ધાતિ ઇદં કરણત્થે પચ્ચત્તવચનન્તિ આહ "**સદ્ધાયા**"તિ, **સદ્ધા**તિ વા સદ્દહિત્વાતિ અત્થો. ઇમસ્મિં પક્ખે પાળિયં ય-કારલોપેન નિદ્દેસોતિ દટ્ઠબ્બં. **અગારતો**તિ અગારવાસતો, ઉત્તરપદલોપેન, નિસ્સયૂપચારેન વા અયં નિદ્દેસોતિ. ભિક્ખનસીલતાદિલક્ખણો ભિક્ખુભાવો પબ્બજ્જાસહચરિતાય સદ્ધિં ભિક્ખુભાવં અન્વાચિનન્તોતિ આહ "**પબ્બજ્જં ભિક્ખુભાવઞ્ચા**"તિ. કમ્મવાચાલક્ખણે પન ભિક્ખુભાવે અધિપ્પેતે સમુચ્ચયત્થો **ચ**-સદ્દો દટ્ઠબ્બો. **અનગારસ્સ ભાવો**તિ એતેન પબ્બજ્જાનિસ્સિતો સુવિસુદ્ધો સીલાચારગુણવિસેસો ગહિતો, કસિગોરક્ખાદિકમ્મપટિક્ખેપો ઇધ અનુપ્પાદાદીહિ વેદિતબ્બો. સેસઞ્ગહણે પન સરણગમનાદિવસેન પબ્બજ્જાય, સરણગમનાદિવસેન ઉપસમ્પદાય ચ અનેકભેદત્તા આહ "**સબ્બથાપી**"તિ, તેન તેન પકારેનાતિ અત્થો. પુરતોગામિતા પટિપત્તિગમનેન, ન કાયગમનેનાતિ આહ "**નાયકો**"તિ , સમ્માપટિપત્તિયા નિબ્બાનસમ્પાપકોતિ અત્થો. **હિતકિરિયાયા**તિ દિટ્ઠધમ્મિકાદિહિતચરિયાય. **ગાહણં** અધિસીલાદીસુ અચ્ચન્તાય નિયોજનં, ન કથનમત્તન્તિ દસ્સેન્તો "**ગાહેતા**"તિ વત્વા "**સિક્ખાપેતા**"તિ આહ. **દિટ્ઠાનુગતિ**ન્તિ દિટ્ઠિયા અનુગમનન્તિ દસ્સેન્તો "**દસ્સનાનુગતિ**"ન્તિ વત્વા સિક્ખાત્તયસઙ્ગહં ભગવતો સાસનં તેન દિટ્ઠત્તા દિટ્ઠિ, તસ્સ તસ્સેવ ખમનવસેન ખન્તિ, રુચ્ચનવસેન રુચિ, તંદિટ્ઠિખન્તિરુચિકાવ ભગવતો સાવકાતિ આહ "**યંદિટ્ઠિકો**"તિઆદિ.

એસ કિર અલત્થાતિ સમ્બન્ધો. **દેવપુત્તે વિયા**તિઆદિ કસ્સચિ પારિજુઞ્અસ્સ અભાવદીપનતો ''સદ્ધાયા''તિઆદિના વુત્તસ્સ પબ્બજિતભાવસ્સ પાકટીકરણં. **સદ્ધાય ઘરા નિક્ખમ્મ પબ્બજિત્વા**તિ ઇદં હટ્ઠપહટ્ઠાદિભાવસ્સ કારણવચનં. **ઘાસચ્છાદનપરમતાય સન્તુટ્ઠે**તિ ઇદં અનુસ્સઙ્કિતાપરિસઙ્કિતતાય કારણવચનન્તિ દટ્ઠબ્બં.

એવમેતન્તિઆદિના આમેડિતવચનં સમ્પહંસનવસેન, પસાદવસેન વા કતન્તિ દટ્ઠબ્બં. તથા હિ એવં-સદ્દો સમ્પટિચ્છનત્થો અબ્ભનુમોદનત્થો ચ વુત્તો. **મમ**ન્તિ ઉપયોગત્થે સામિવચનં, નિપાતપદં વા એતં ''મ''ન્તિ ઇમિના સમાનત્થન્તિ દટ્ઠબ્બં. **આદીનીતિ આદિ**-સદ્દેન નજીવિકાપકતાદિં સઙ્ગણ્હાતિ **ઈદિસાનંયેવા**તિ સદ્ધાપબ્બજ્જાય વિભાવિતઅનભિજ્ઝાલુઆદિસભાવાનંયેવ, ન ઇતરેસં અભિજ્ઝાલુસભાવાનં. વુત્તઞ્હેતં –

“સઙ્ઘાટિકણ્ણે ચેપિ મે, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ગહેત્વા પિટ્ઠિતો પિટ્ઠિતો અનુબન્ધો અસ્સ પદે પદં નિક્ખિપન્તો, સો ચ હોતિ અભિજ્ઝાલુ કામેસુ તિબ્બસારાગો બ્યાપન્નચિત્તો પદુટ્ઠમનસઙ્કપ્પો મુટ્ઠસ્સતિ અસમ્પજાનો અસમાહિતો વિબ્ભન્તચિત્તો પાકટિન્દ્રિયો, અથ ખો આરકાવ મમ અહઞ્ચ તસ્સા”તિ (ઇતિવુ॰ ૯૨).

અજ્ઝોગાહેત્વા અધિપ્પેતત્થં સમ્ભવિતું સાધેતું દુક્ખાનીતિ **દુરભિસમ્ભવાનિ**. અટ્ઠકથાયં પન તત્થ નિવાસોયેવ દુક્ખોતિ દસ્સેતું “**સમ્ભવિતું દુક્ખાનિ દુસ્સહાની**”તિ વુત્તં. **અરઞ્ઞવનપત્થાની**તિ અરઞ્ઞલક્ખણપ્પત્તાનિ વનસણ્ડાનિ. વનપત્થ-સદ્દો હિ સણ્ડભૂતે રુક્ખસમૂહેપિ વત્તતીતિ અરઞ્ઞગ્ગહણં. **કિઞ્ચાપી**તિ અનુજાનનસમ્ભાવનત્થે નિપાતો. કિં અનુજાનાતિ? નિપ્પરિયાયતો અરઞ્ઞાભાવં “ગામતો બહિ અરઞ્ઞ”ન્તિ. તેનાહ “**નિપ્પરિયાયેના**”તિઆદિ. કિં સમ્ભાવેતિ? આરઞ્ઞકઙ્ગનિપ્ફાદકત્તં. યઞ્હિ આરઞ્ઞકઙ્ગનિપ્ફાદકં, તં વિસેસતો “અરઞ્ઞ”ન્તિ વુત્તન્તિ. તેનેવાહ “**યં તં પઞ્ચધનુસતિક**”ન્તિઆદિ. **નિક્ખમિત્વા બહિ ઇન્દખીલા**તિ ઇન્દખીલતો બહિ નિક્ખમિત્વા, તતો બહિ પટ્ઠાયાતિ અત્થો. **બહિ ઇન્દખીલા**તિ યત્થ દ્વે તીણિ ઇન્દખીલાનિ, તત્થ બહિદ્ધા ઇન્દખીલતો પટ્ઠાય, યત્થ તં નત્થિ, તત્થ તદરહટ્ઠાનતો પટ્ઠાયાતિ વદન્તિ. યસ્મા બહિ ઇન્દખીલતો પટ્ઠાય મનુસ્સૂપચારે ભયભેરવં નત્થિ, તસ્મા ઇધ નાધિપ્પેતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

ગામન્તન્તિ ગામસમીપં. **અનુપચારટ્ઠાન**ન્તિ નિચ્ચકિચ્ચવસેન નુપચરિતબ્બટ્ઠાનં. તેનાહ “**યત્થ ન કસીયતિ ન વપીયતી**”તિ. **પન્તાની**તિ ઇમિના “પરિયન્તાન”ન્તિ ઇમસ્સ પરિયાયસ્સ ઇધ પાળિયં ગહિતત્તા વુત્તં “**પરિયન્તાનન્તિ ઇમમેકં પરિયાયં ઠપેત્વા**”તિ. **દૂરાન**ન્તિ પન અયં પરિયાયો ઠપેતબ્બો સિયા તસ્સાપિ “પન્તાની”તિ ઇમિનાવ અત્થતો ગહિતત્તા, તથા સતિ “ન મનુસ્સૂપચારાન”ન્તિ એદિસાનમ્પિ ઠપેતબ્બતા આપજ્જતિ, તસ્મા સદ્દતો એવ ઠપનં દટ્ઠબ્બં. **પવિવેક**ન્તિ પકારતો, પકારેહિ વા વિવેચનં, રૂપાદિપુથુત્તારમ્મણે પકારતો ગમનાદિઇરિયાપથપ્પકારેહિ અત્તનો કાયસ્સ વિવેચનં ગચ્છતોપિ તિટ્ઠતોપિ નિસજ્જતોપિ એકસ્સેવ પવત્તતિ. તેનેવ હિ વિવેચેતબ્બાનં વિવેચનાકારસ્સ ચ ભેદતો બહુવિધત્તા તે એકત્તેન ગહેત્વા “પવિવેક”ન્તિ એકવચનેન વુત્તં. **દુક્કરં પવિવેક**ન્તિ વા પવિવેકં કત્તું ન સુખન્તિ અત્થો. **એકીભાવે**તિ એકિકભાવે. **દ્વયંદ્વયારામો**તિ દ્વિન્નં દ્વિન્નં ભાવાભિરતો. **હરન્તિ વિયા**તિ સંહરન્તિ વિય વિઘાતુપ્પાદનેન. તેનાહ “**ઘસન્તિ વિયા**”તિ, ભયસન્તાસુપ્પાદનેન ખાદિતું આગતા યક્ખરક્ખસપિસાચાદયો વિયાતિ અધિપ્પાયો. **ઈદિસસ્સા**તિ અલદ્ધસમાધિનો. **તિણપણ્ણમિગાદિસદ્દેહી**તિ વાતેરિતાનં તિણપણ્ણાદીનં મિગપક્ખિઆદીનઞ્ચ ભિંસનકેહિ ભેરવેહિ સદ્દેહિ **વિવિધેહિ ચ** અઞ્ઞેહિ ખાણુઆદીહિ યક્ખાદિઆકારેહિ ઉપટ્ઠિતેહિ **ભિંસનકેહિ**. એવં દુક્કરં દુરભિસમ્ભવં નામ કરોન્તો અહો અચ્છરિયા એતેતિ **વિમ્હિતો**.

કાયકમ્મન્તવારકથાવણ્ણના

૩૫. **સોળસસુ ઠાનેસૂ**તિ “યે ખો કેચી”તિઆદિના પાળિયં વક્ખમાનેસુ સોળસસુ કારણેસુ. અપરિસુદ્ધકાયકમ્મન્તતાદયો અરઞ્ઞે વિહરન્તાનં ચિત્તુત્રાસનિમિત્તતાય વિસેસતો વિક્ખેપાવહા, પરિસુદ્ધકાયકમ્મન્તતાદયો પન તદભાવતો તેસં અવિક્ખેપાવહા. તેનાહ “**અપરિસુદ્ધકાયકમ્મન્તસન્દોસહેતૂ**”તિઆદિ. **સોળસસૂ**તિ ચ વોદાનપક્ખંયેવ ગહેત્વા વુત્તં. સંકિલેસગ્ગહણમ્પિ યાવદેવ વોદાનદસ્સનત્થન્તિ. **આરમ્મણપરિગ્ગહરહિતાન**ન્તિ અપરિસુદ્ધકાયકમ્મન્તાદિકસ્સ અરઞ્ઞે દિટ્ઠસ્સ તસ્સ આરમ્મણસ્સ “**યે ખો કેચી**”તિઆદિના પાળિયં આગતનયેન પરિગ્ગાહકઞાણરહિતાનં.

આરમ્મણપરિગ્ગહયુત્તાનન્તિ એત્થ વુત્તવિપરિયાયેન અત્થો વેદિતબ્બો. **અત્તના**તિ ભગવન્તં સન્ધાય વદતિ, સયન્તિ અત્થો. **તાદિસો**તિ આરમ્મણપરિગ્ગહયુત્તો.

સમ્બુજ્ઝતિ એતેનાતિ **સમ્બોધો**, અરિયમગ્ગોતિ આહ "**અરિયમગ્ગપ્પત્તિતો**"તિ. અગ્ગમગ્ગાધિગમાધીનો બુદ્ધાનં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાધિગમોતિ આહ "**અનભિસમ્બુદ્ધસ્સાતિ અપ્પટિવિદ્ધચતુસચ્ચસ્સા**"તિ. અનવસેસતો ઞેય્યં, બુજ્ઝિતું અરહતીતિ **બોધિ**, મહાવીરિયતાદિના તત્થ વિસેસયોગતો સત્તોતિ આહ "**બુજ્ઝનકસત્તસ્સા**"તિ. તેનાહ "**સમ્માસમ્બોધિ**"ન્તિઆદિ. નિયતભાવપ્પત્તિતો પટ્ઠાય મહાસત્તા યથા મહાબોધિયાનપટિપદા હાનભાગિયા, ઠિતિભાગિયા વા ન હોતિ, અથ ખો વિસેસભાગિયા નિબ્બેધભાગિયા ચ હોતિ, તથા પટિપજ્જનતો બોધિયં નિન્નગોણપબ્ભારા એવાતિ આહ "**બોધિયા વા સત્તસ્સેવ લગ્ગસ્સેવા**"તિ. તેનાહ "**દીપઙ્કરસ્સ હી**"તિઆદિ. **અટ્ઠધમ્મસમોધાનેના**તિ –

> ''મનુસ્સત્તં લિઙ્ગસમ્પત્તિ, હેતુ સત્થારદસ્સનં;
> પબ્બજ્જા ગુણસમ્પત્તિ, અધિકારો ચ છન્દતા''તિ. (બુ॰ વં॰ ૨.૫૯) –

ઇમેસં અભિનીહારસ્સ અઙ્ગભૂતાનં અટ્ઠન્નં ધમ્માનં સમોધાનેન સમવધાનેન.

પબ્બજ્જૂપગતાતિ પબ્બજ્જં ઉપગતા. તેન પબ્બજ્જામત્તેન સમણા, ન સમિતપાપતાયાતિ દસ્સેતિ. જાતિમત્તેન ઇધ **બ્રાહ્મણા**તિ અધિપ્પેતાતિ આહ "**ભોવાદિનો વા**"તિ. તે હિ ''ભો ભો''તિ વદનસીલા, તેનાહ ''ભોવાદી નામ સો હોતિ, સચે હોતિ સકિઞ્ચનો''તિ (ધ॰ પ॰ ૩૯૬; સુ॰ નિ॰ ૬૨૫). **પાણાતિપાતાદિનાતિ આદિ**-સદ્દેન અદિન્નાદાનં અબ્રહ્મચરિયઞ્ચ સઙ્ગણ્હાતિ. **અપરિસુદ્ધેના**તિ ચ વિસેસનં કાયકમ્મન્તાપેક્ખાય, ન પાણાતિપાતાદિઅપેક્ખાય. ન હિ પાણાતિપાતાદિકો તસ્સ પુબ્બભાગપયોગો ચ કોચિ પરિસુદ્ધો નામ અત્થિ. ભાયનટ્ઠેન **ભયં**, ભીરુતાવહટ્ઠેન **ભેરવં**. **સન્દોસહેતૂ**તિ સદોસહેતુ. સ-સદ્દો હિ ઇધ સાનુસારો વુત્તો. તેનાહ "**અત્તનો દોસસ્સ હેતૂ**"તિ. એકન્તેન ચિત્તુત્રાસલક્ખણસ્સ ભયસ્સ વસેન "**સાવજ્જ**"ન્તિ વુત્તં. ચિત્તુત્રાસો હિ એકન્તસાવજ્જો ભાયનટ્ઠેન ભયઞ્ચાતિ. **અક્ખેમ**ન્તિ ઇદં ઉભયવસેન. ચિત્તુત્રાસોપિ હિ સરીરચિત્તાનં અનત્થાવહતો અક્ખેમ, તથા **ભયાનકારમ્મણમ્પી**તિ. અટ્ઠકથાયં પન અત્થદ્વયં યથાસઙ્ખ્યં યોજિતં. સયં પરિકપ્પિતભયાનકારમ્મણનિમિત્તં ચિત્તુત્રાસસમુપ્પાદનવસેન આનેન્તા ભયભેરવં અવ્હાયન્તિ વિય હોન્તીતિ વુત્તં "**અવ્હાયન્તીતિ પક્કોસન્તી**"તિ. **તે**તિ મારિતમનુસ્સાનં ઞાતિમિત્તાદયો. **ગચ્છં** ગહનભૂતં મહન્તં કણ્ટકસણ્ડં, **ગુમ્બં** નાતિમહન્તન્તિ વદન્તિ. **ગચ્છ**ન્તિ પન તિણવનં વેદિતબ્બં, ''ગચ્છે રુળ્હતિણે''તિ વુત્તં, **ગુમ્બં** કણ્ટકલતાદિભરિતાવિરુળ્હં. **બદ્ધા વધિતા વિયા**તિ બદ્ધા હુત્વા તાળિયમાના વિય.

"**ન ખો પના**તિ એત્થ **ખો**તિ અવધારણત્થે નિપાતો, **પના**"તિ વિસેસત્થે. તેનેતં દસ્સેતિ ''અઞ્ઞે સમણબ્રાહ્મણા વિય અહં અપરિસુદ્ધકાયકમ્મન્તો હુત્વા અરઞ્ઞવનપત્થાનિ પન્તાનિ સેનાસનાનિ ન ખો પન પટિસેવામિ, પરિસુદ્ધકાયકમ્મન્તોયેવ પન હુત્વા તાનિ પટિસેવામી''તિ. એવં વા એત્થ અત્થયોજના વેદિતબ્બા. ''પરિસુદ્ધકાયકમ્મન્તોહમસ્મી''તિ હિ તેન અવધારણેન વિભાવિતત્થદસ્સનં. **તેસમહં અઞ્ઞતરો**તિ તાય પરિસુદ્ધકાયકમ્મતાય તેસં અરિયાનં અહં અઞ્ઞતરોતિ કાયકમ્મપારિસુદ્ધિયા મહાસત્તો અત્તાનં અરિયેસુ પક્ખિપતિ. પરમસલ્લેખભાવપ્પત્તા હિ તદા બોધિસત્તસ્સ કાયકમ્મપારિસુદ્ધિ , તથા વચીકમ્માદિપારિસુદ્ધિ, યતો મારો રન્ધગવેસી હુત્વા છબ્બસ્સાનિ નિરન્તરં અનુબન્ધો અન્તરં ન લભતિ. તેનાહ –

“સત્ત વસ્સાનિ ભગવન્તં, અનુબન્ધિં પદાપદં;
ઓતારં નાધિગચ્છિસ્સં, સમ્બુદ્ધસ્સ સતીમતો”તિ. (સુ॰ નિ॰ ૪૪૮);

ભિય્યોતિ અધિકં સવિસેસં, ઉપરૂપરિ વા. ભીતતસિતા ભયૂપદ્દવેન છમ્ભિતસરીરા હટ્ઠલોમા હોન્તિ, અભીતાતસિતા પન ભયૂપદ્દવાભાવતો અહટ્ઠલોમા ખેમેન સોત્થિના તિટ્ઠન્તીતિ તેસં ખેમપ્પત્તિ સોત્થિભાવો વા પન્નલોમતાય પાકટો હોતીતિ પાળિયં “પલ્લોમ”ન્તિ વુત્તં. તેનાહ “**પન્નલોમત**”ન્તિઆદિ. એત્થ ચ **ભિય્યો પલ્લોમમાપાદિં અરઞ્ઞે વિહારાયા**તિ પટિઞ્ઞાનિદ્દેસો. **પરિસુદ્ધકાયકમ્મન્તોહમસ્મી**તિ હેતુદસ્સનં. “**યે હિ વો અરિયા**”તિ સદિસૂદાહરણદસ્સનં. **યે ખો કેચિ સમણા વા બ્રાહ્મણા** વાતિ વિસદિસૂદાહરણદસ્સનં. સેસાનિ અન્વયબ્યતિરેકવિભાવનાનીતિ દટ્ઠબ્બન્તિ અયમેત્થ યુત્તિવિભાવના. ઇમિના નયેન સેસવારેસુપિ યુત્તિવિભાવના વેદિતબ્બા.

કાયકમ્મન્તવારકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

વચીકમ્મન્તવારાદિકથાવણ્ણના

૩૬. અપરિસુદ્ધેન મુસાવાદાદિનાતિ એત્થ યં વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા વુત્તનયમેવ. **આદિ**-સદ્દેન પન સઙ્ગહિતં તેસઞ્ચ મુસાવાદાદીનં પવત્તિભેદં ભયભેરવાવ્હાનમુખેન દસ્સેતું “**કથ**”ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ યં વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા વુત્તમેવ.

ભણ્ડેસૂતિ સવિઞ્ઞાણકાવિઞ્ઞાણકેસુ ભણ્ડેસુ. **ઉપ્પાદેત્વા**તિ અત્તનો પરિણામવસેન અભિજ્ઝાસઙ્ખાતં વિસમલોભં ઉપ્પાદેત્વા. **કુજ્ઝિત્વા**તિ વિનાસચિન્તાવસેન પરસ્સ કુજ્ઝિત્વા. એવઞ્હિ નેસં “યેસં અપરજ્ઝિમ્હા, તે ઇદાનિ અનુબન્ધિત્વા”તિઆદિના પચ્છા આસઙ્કુપ્પત્તિ સિયા. “એતે અમ્હાકં પરિગ્ગહવત્થું ગહેતુકામા મઞ્ઞે, વિનાસં કાતુકામા મઞ્ઞે”તિ યથા પરે પરતો તેસં અભિજ્ઝાબ્યાપાદપ્પવત્તિં પરિગ્ગણ્હન્તિ, તાદિસં મનોકમ્મન્તં સન્ધાય “**તે પરેસ**”ન્તિઆદિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. કામં અકુસલકાયકમ્મવચીકમ્મપવત્તિકાલેપિ અભિજ્ઝાદયો પવત્તન્તિયેવ, તદા પન તે ચેતનાપક્ખિકા વા અબ્બોહારિકા વાતિ મનોકમ્મન્તવારે એવ અભિજ્ઝાદિવસેન યોજના કતા. અથ વા દ્વારન્તરે પવત્તાનમ્પિ પાણાતિપાતાદીનં વચીકમ્માદિભાવાભાવો વિય દ્વારન્તરે પવત્તાનમ્પિ અભિજ્ઝાદીનં કાયકમ્માદિભાવાભાવો, મનોકમ્મભાવો એવ પન સિદ્ધોતિ કત્વા મનોકમ્મન્તવારે એવ અભિજ્ઝાદયો ઉદ્ધટા. તથા હિ વુત્તં –

“દ્વારે ચરન્તિ કમ્માનિ, ન દ્વારા દ્વારચારિનો;
તસ્મા દ્વારેહિ કમ્માનિ, અઞ્ઞમઞ્ઞં વવત્થિતા”તિ. (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧.કાયકમ્મદ્વાર);

કિઞ્ચાપિ અટ્ઠકથાયં સાસને પબ્બજિતવસેન આજીવવારે ભયભેરવાવ્હાનં યોજિતં, “યે ખો કેચિ સમણા વા બ્રાહ્મણા વા”તિ પન વચનતો બાહિરકવસેન ગહટ્ઠવસેન ચ યોજના વેદિતબ્બા. ગહટ્ઠાનમ્પિ હિ જાતિધમ્મકુલધમ્મદેસધમ્મવિલોમનવસેન અઞ્ઞથાપિ મિચ્છાજીવો લબ્ભતેવ, તાય એવ ચ આજીવવિપત્તિયા અઞ્ઞથા વા નેસં અરઞ્ઞવાસો સમ્ભવેય્યાતિ.

૩૭. એવં આજીવટ્ઠમકસીલવસેન ભયભેરવં દસ્સેત્વા તતો પરં નીવરણપ્પહાનાદિવસેન તં દસ્સેતું દેસના વટ્ઠિતાતિ તદત્થં વિવરન્તો “**ઇતો પર**”ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **નીવરણવસેન પુન વુત્તા**તિ અયમધિપ્પાયો – એવં

સીલવિસુદ્ધિમત્તમ્પિ અરઞ્ઞે વિહરતો ભયભેરવાભાવં આવહતિ, કિમઙ્ગં પન નીવરણાનિ પહાય અપ્પનાસમાધિં, ઉપચારસમાધિમેવ વા સમ્પાદયતોતિ સમાધિસમ્પદાય ભયભેરવાભાવહેતુકં દસ્સેતું ઉપરિ દેસના વડ્ઢિતાતિ અકુસલમનોકમ્મન્તભાવેન ગહિતાપિ અભિજ્ઝાબ્યાપાદા નીવરણવસેન પુન વુત્તાતિ અધિપ્પાયો. અભિ-પુબ્બો ઝા-સદ્દો અભિજ્ઝાયનત્થોતિ આહ "**પરભણ્ડાદિઅભિજ્ઝાયનસીલા**"તિ. **વત્થુકામેસૂ**તિ રૂપાદીસુ કિલેસકામસ્સ વત્થુભૂતેસુ કામેસુ. **બહલકિલેસરાગા**તિ થિરમૂલદુમ્મોચનીયતાહિ અજ્ઝોસાને પભૂતકિલેસકામા. અભિજ્ઝા ચેત્થ અપ્પત્તવિસયપત્થના, તિબ્બસારાગો સમ્પત્તિવિસયાભિનિવેસો. તે હિ લોભાભિભૂતા પુગ્ગલા અત્તનિ તિબ્બસાપેક્ખતાય એવ લોભાભિભૂતતાય અવવત્થિતારમ્મણા અવિનિચ્છિતવિસયા અરઞ્ઞે તં તં વિસયં અનુપધારિત્વા વિહરન્તિ, રજ્જુઆદીનિ યાથાવતો ન સલ્લક્ખેન્તિ. તેનાહ "**તેસ**"ન્તિઆદિ. **ઉપટ્ઠાતિ** સન્તચિત્તતાય. તથા હિ વુત્તં "**આકુલચિત્તા**"તિ. "ઇદાનિમ્હ નટ્ઠા"તિ તસન્તિ વિતસન્તિ, આગન્ત્વા બાધિયમાના વિય હોન્તિ, એવં તં ભયભેરવં અત્તનિ સમારોપનટ્ઠેન અવ્હાયન્તિ પક્કોસન્તીતિ યોજનં સન્ધાયાહ "**સેસં તાદિસમેવા**"તિ. "**અનભિજ્ઝાલુહમસ્મી**"તિ પાળિપદે ચિરપરિચિતઅલોભજ્ઝાસયતાય કમલદલે જલબિન્દુ વિય અલગ્ગમાનસત્તા સબ્બત્થ અનપેક્ખોહમસ્મીતિ અત્થો.

૩૮. **પકતિભાવવિજહનેના**તિ પરિસુદ્ધભાવસઙ્ખાતસ્સ ચ પકતિભાવસ્સ વિજહનેન. સાવજ્જધમ્મસમુપ્પત્તિયા હિ ચિત્તસ્સ અનવજ્જભાવો જહિતો હોતીતિ. **વિપન્નચિત્તા**તિ કિલેસાસુચિદૂસિતતાય કુથિતચિત્તા. તેનાહ "**કિલેસાનુગતં...પે॰... પૂતિકં હોતી**"તિ. **પદુટ્ઠમનસઙ્કપ્પા**તિ વિસસંસટ્ઠમુત્તં વિય દોસેન પદૂસિતચિત્તસઙ્કપ્પા. **વુત્તનયેનેવા**તિ "તે અવવત્થિતારમ્મણા હોન્તી"તિઆદિના અભિજ્ઝાલુવારે વુત્તનયેનેવ. યથા હિ લોભવસેન, એવં દોસાદિવસેનપિ અવવત્થિતારમ્મણા હોન્તીતિ. **સબ્બત્થા**તિ હેટ્ઠા ઉપરિ ચાતિ સબ્બત્થ ઠાનેસુ વણ્ણેતબ્બા.

૩૯. "યા ચિત્તસ્સ અકલ્લતા અકમ્મઞ્ઞતા"તિ વચનતો થિનં ચિત્તસ્સ ગેલઞ્ઞભાવેન ગહણં ગચ્છતીતિ આહ "**ચિત્તગેલઞ્ઞભૂતેન થિનેના**"તિ. તથા "યા કાયસ્સ અકલ્લતા અકમ્મઞ્ઞતા"તિ (ધ॰ સ॰ ૧૧૬૩) વચનતો મિદ્ધં વિસેસતો નામકાયસ્સ ગેલઞ્ઞભાવેન ગહણં ગચ્છતીતિ આહ "**સેસનામકાયગેલઞ્ઞભૂતેન મિદ્ધેના**"તિ. સેસગ્ગહણઞ્ચેત્થ ચિત્તનિવત્તનત્થં. ઇદઞ્ચ મિદ્ધં રૂપકાયસ્સપિ ગેલઞ્ઞાવહન્તિ દટ્ઠબ્બં નિદ્દાય હેતુભાવતો. તથા હિ તં "નિદ્દા ચપલાયિકા"તિ નિદ્દિટ્ઠં. તેનાહ "**તે નિદ્દાબહુલા હોન્તી**"તિ.

૪૦. **ઉદ્ધચ્ચપકતિકા**તિ ઉદ્ધચ્ચસીલા અનવટ્ઠિતસભાવા. અનવટ્ઠાનરસઞ્હિ ઉદ્ધચ્ચં. તેનાહ "**વિપ્ફન્દમાનચિત્તા**"તિઆદિ. **ઇધા**તિ "અવૂપસન્તચિત્તા"તિ ઇમસ્મિં પદે. **કુક્કુચ્ચં ગહેતું વટ્ટતિ** સંવણ્ણનાવસેન પચ્છાનુતાપસ્સપિ ચિત્તસ્સ અવૂપસમકરત્તા. ઉદ્ધચ્ચં પન સરૂપેનેવ ગહિતન્તિ અધિપ્પાયો.

૪૧. **એકમેવિદં પઞ્ચમં નીવરણં** યદિદં કઙ્ખા વિચિકિચ્છાતિ ચ. યદિ એવં કસ્મા દ્વિધા કત્વા વુત્તન્તિ આહ "**કિં નુ ખો**"તિઆદિ. **કઙ્ખનતો**તિ સંસયનતો. **વિચિકિચ્છાતિ વુચ્ચતિ** "ધમ્મસભાવં વિચિનન્તો એતાય કિચ્છતિ, વિગતા તિકિચ્છા વા"તિ કત્વા.

૪૨. એવં નીવરણાભાવકિત્તનમુખેન સમાધિસમ્પદાય ભયભેરવાભાવં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અત્તુક્કંસનાદિઅભાવકિત્તનમુખેન પઞ્ઞાસમ્પદાય ભયભેરવાભાવં દસ્સેતું "યે ખો કેચી"તિઆદિના ઉપરિ દેસના વડ્ઢિતા, તદત્થં વિવરિતું "**અત્તુક્કંસનકા**"તિઆદિ વુત્તં. **ઉક્કંસેન્તિ** માનવસેન પગ્ગણ્હનેન. તેનાહ "**ઉચ્ચે ઠાને**

ઠપેન્તી''તિ. થિનમિદ્ધઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચવિચિકિચ્છાવારેસુ ગય્હમાનં અભિજ્ઝાલુવારસદિસન્તિ તત્થ તં અનામસિત્વા અત્તુક્કંસકવારે કિઞ્ચિ વિસદિસં અત્થીતિ તં દસ્સેતું ''**તે કથ**''ન્તિઆદિ વુત્તં.

૪૩. છમ્ભનં છમ્ભો, કાયસ્સ છમ્ભિતત્તહેતુભૂતો બલવચિત્તુત્રાસો. સો એતેસં અત્થીતિ **છમ્ભી**. તેનાહ ''**કાયથમ્ભના**''તિઆદિ. **ભીરુકજાતિકા**તિ ભાયનકસીલા. એકમેવ ચેતં સાવજ્જભયં કાયે છમ્ભિતત્તસ્સ, ચિત્તે ચ કાયે ચ થદ્ધભાવસ્સ ઉપ્પાદનવસેન ''છમ્ભો ભીરુતા''તિ ચ વુચ્ચતીતિ તંસમઙ્ગિનો સમણબ્રાહ્મણા ''છમ્ભી ભીરુકજાતિકા''તિ વુત્તા, ઇધ ભયભેરવં સરૂપેનેવ ગહિતં.

૪૪. **લબ્ભતિ પાપુણીયતી**તિ લાભસદ્દસ્સ કમ્મસાધનત્તમાહ. સક્કચ્ચં કાતબ્બો દાતબ્બોતિ **સક્કારો**. **તદત્થદીપક**ન્તિ લાભાદિં પહાય અરઞ્ઞે વસતો ભયભેરવાવ્હાયનં નત્થીતિ દીપકં. સો કિર લાભગરુતાયેવ પિયો ગામો એતસ્સાતિ ''**પિયગામિકો**''તિ નામં લભતિ. **કમ્મમુત્તો**તિ જરાજિણ્ણત્તા કમ્મં કાતું ન સક્કોતીતિ સામિકેહિ વિસ્સટ્ઠો.

૪૫. અલસભાવેન સમ્માવાયામસ્સ અકરણતો કુચ્છિતં સીદન્તીતિ **કુસીતા**. વીરસ્સ ભાવો, કમ્મં વા વીરિયં, વિધિના વા ઈરેતબ્બં પવત્તેતબ્બન્તિ વીરિયં, સમ્માવાયામો. તેન હીના **હીનવીરિયા**. કાયવિઞ્ઞત્તિયા સમુટ્ઠાનવસેન પવત્તવીરિયં **કાયિકવીરિયં**, વત્તકરણચઙ્કમનાદીસુ દટ્ઠબ્બં. નિસજ્જ સયિત્વા ચ કમ્મટ્ઠાનમનસિકારવસેન પવત્તવીરિયં **ચેતસિકવીરિયં**. તત્થ પુરિમં વિસેસતો કોસજ્જપટિપક્ખતાવસેન, દુતિયં વીરિયારમ્ભતાવસેન પાકટં હોતીતિ દસ્સેન્તો ''**કુસીતા**''તિઆદિમાહ. તે હિ હીનવીરિયા અલસતાયેવ આરમ્મણવવત્થાનમત્તમ્પિ કાતું ન સક્કોન્તિ.

૪૬. **નટ્ઠસ્સતી**તિ અલબ્ભમાનસ્સતિ, પચ્ચયવેકલ્લેન વિજ્જમાનાયપિ સતિયા સતિકિચ્ચં કાતું અસમત્થતાય એવં વુત્તં. ન સમ્પજાનાતિ અસમ્પજાના. તંયોગનિવત્તિયઞ્ચાયં **અ**-કારો ''અહેતુકા ધમ્મા (ધ॰ સ॰ ૨.દુકમાતિકા), અભિક્ખુકો આવાસો''તિઆદીસુ (ચૂળવ॰ ૭૬) વિયાતિ આહ ''**પઞ્ઞારહિતા**''તિ. નનુ સોળસમો પઞ્ઞાવારો, અયં સતિવારો, તત્થ કસ્મા સંકિલેસપક્ખે પઞ્ઞા ગહિતાતિ ચોદનં સન્ધાયાહ ''**ઇમસ્સ ચા**''તિઆદિ. **સતિભાજનીયમેવેતં**, યદિદં ચુદ્દસમો વારો, પઞ્ઞા પનેત્થ ચુદ્દસમે વારે કેવલા સતિ દુબ્બલાતિ **સતિદુબ્બલ્યદીપનત્થં** ''અસમ્પજાના''તિ પટિક્ખેપમુખેન **વુત્તા**. ઇદાનિ વુત્તમેવત્થં પાકટતરં કાતું ''**દુવિધા હી**''તિઆદિ વુત્તં.

૪૭. અપ્પનાસમાધિના, ઉપચારસમાધિના વા ચિત્તં આરમ્મણે સમં, સમ્મા વા આહિતં નામ હોતિ, નાઞ્ઞથાતિ દસ્સેન્તો ''**અસમાહિતાતિ ઉપચારપ્પનાસમાધિવિરહિતા**''તિ આહ . **વિબ્ભન્તચિત્તા**તિ અનવટ્ઠિતચિત્તા. પુબ્બે નીવરણભાવસામઞ્ઞેન ઉદ્ધચ્ચં ગહિતં ''**ઉદ્ધતા અવૂપસન્તચિત્તા**''તિ, ઇધ સમાધાનાભાવેન ઉદ્ધચ્ચહેતુકો ચિત્તવિબ્ભમો વુત્તો ''**અસમાહિતા વિબ્ભન્તચિત્તા**''તિ, અયમેતેસં વિસેસો. **પુબ્બે વુત્તનયેના**તિ પુબ્બે ''ઉદ્ધચ્ચેન હિ એકારમ્મણે ચિત્તં વિપ્ફન્દતિ ધજયટ્ઠિયં વાતેન પટાકા વિયા''તિ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪૦) વુત્તનયેન. **સબ્બં પુબ્બસદિસમેવા**તિ ભયભેરવાવ્હાયનસ્સ અભિજ્ઝાલુવારે વુત્તસદિસતં સન્ધાય વદતિ.

૪૮. **દુપ્પઞ્ઞા**તિ એત્થ **દુ**-સદ્દો ''દુસ્સીલો''તિઆદીસુ વિય અભાવત્થો, ન ''દુગ્ગતિ, દુપ્પટિપન્નો''તિઆદીસુ વિય ગરહત્થોતિ દસ્સેતું ''**નિપ્પઞ્ઞાનમેતં અધિવચન**''ન્તિ વત્વા ''**પઞ્ઞા પન દુટ્ઠા નામ નત્થી**''તિ વુત્તં. **તે**તિ દુપ્પઞ્ઞા. **સબ્બત્થા**તિ ચતૂસુપિ પાઠવિકપ્પેસુ. **એલ**ન્તિ વા દોસો વુચ્ચતિ. તેનાહ ''યા સા વાચા નેલા

કણ્ણસુખા’’તિ. તથા હિ સીલં ‘‘નેલઙ્ગ’’ન્તિ વુત્તં. દુપ્પઞ્ઞા ચ કથેન્તા સદોસમેવ કથં કથેન્તિ અપણ્ડિતભાવતો. તેનેવાહ ‘‘દુબ્ભાસિતભાસી’’તિ. તસ્મા એલસબ્ભાવતો એલં મુખં એતેસન્તિ એલમૂગાતિ વુત્તાતિ એવમ્પિ વા એત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. યાય પઞ્ઞાય વસેન ‘‘પઞ્ઞાસમ્પન્નો’’તિ વુત્તં, તં બ્યતિરેકમુખેન દસ્સેતું ‘‘**નો ચ ખો**’’તિઆદિ વુત્તં. નનુ ચ બોધિસત્તા બહુલવિપસ્સનાપઞ્ઞાય સમન્નાગતા હોન્તીતિ? હોન્તિ, તદા પન બોધિસત્તેન ન વિપસ્સનારમ્ભો કતો, નો ચ વિપસ્સનાપઞ્ઞા અધિપ્પેતાતિ વુત્તં ‘‘**નો ચ ખો વિપસ્સનાપઞ્ઞાયા**’’તિ.

કેચિ પનેત્થ ‘‘સદ્ધાવિરહિતા અપરિસુદ્ધકાયકમ્મન્તાદયો વિય ભયભેરવાવ્હાયનસ્સ વિસેસકારણં, નાપિ સદ્ધાલુતા પલ્લોમતાયાતિ સદ્ધાવારો અનુદ્ધટો’’તિ વદન્તિ, તં અકારણં. કમ્મફલે હિ સદ્દહન્તો કમ્મપટિસરણતંયેવ નિસ્સાય ભયભેરવં તિણાયપિ અમઞ્ઞમાનો પલ્લોમતમાપજ્જેય્ય. યસ્મા પન વીરિયાદયો સદ્ધાય વિના નપ્પવત્તન્તીતિ તેસં ઉપનિસ્સયભૂતા સહજાતા ચ સા તગ્ગહણેનેવ ગહિતા હોતીતિ વિસું ન ઉદ્ધટા. તથા હિ સા ઝાનસ્સ પુબ્બભાગપટિપદાયમ્પિ ન ઉદ્ધટા, કિં વા એતાય સદ્ધાય, અદ્ધા સા ઇમસ્મિં આરમ્મણપરિગ્ગહટ્ઠાને ન ગહેતબ્બાવ, તતો ધમ્મસ્સામિના ઇધ ન ઉદ્ધટા, એવં અઞ્ઞેસુપિ એદિસેસુ ઠાનેસુ નિચ્છયો કાતબ્બો. યથાનુલોમદેસના હિ સુત્તન્તકથાતિ.

વચીકમ્મન્તવારાદિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સોળસટ્ઠાનારમ્મણપરિગ્ગહો નિટ્ઠિતો.

ભયભેરવસેનાસનાદિવણ્ણના

૪૯. **સોળસારમ્મણાની**તિ સોળસટ્ઠાનાનિ આરમ્મણાનિ. **એવરૂપાસુ રત્તીસૂ**તિ ચાતુદ્દસીઆદિકા ઉપરિ વક્ખમાના રત્તિયો સન્ધાય વદતિ . **એવરૂપે સેનાસને**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **યા**તિ અનિયમતો ઉદ્દિટ્ઠાનં પુન ‘‘તા’’તિ વચનં નિદ્દેસો વિય હોતીતિ વુત્તં ‘‘**યા તાતિ ઉભયમેતં રત્તીનંયેવ ઉદ્દેસનિદ્દેસવચન**’’ન્તિ. **અભીતિ લક્ખણત્થે** ‘‘અઞ્ઞે ચ અભિઞ્ઞાતા બ્રાહ્મણમહાસાલા’’તિઆદીસુ વિય. કથં પનેત્થ લક્ખણત્થતા વેદિતબ્બા? લક્ખીયતિ એતેનાતિ લક્ખણન્તિ આહ ‘‘**ચન્દપારિપૂરિયા**’’તિઆદિ. પુણ્ણમાસિયં **ચન્દપારિપૂરિયા** અમાવાસિયં **ચન્દપરિક્ખયેન. આદિ**-સદ્દેન ચન્દસ્સ ઉપટ્ઠમણ્ડલતારાહુગ્ગહતાદીનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. **ઉપસગ્ગમત્તમેવ** અભિ-સદ્દો લક્ખિતસદ્દેનેવ લક્ખણત્થસ્સ વિઞ્ઞાયમાનત્તાતિ અધિપ્પાયો.

પઠમદિવસતો પભુતીતિ પઠમપાટિપદદિવસતો પટ્ઠાય. યસ્મા ચોદકો ભગવતો કાલે અનભિલક્ખિતાપિ અપરભાગે અભિલક્ખિતા જાતા, તસ્મા તં અભિલક્ખણીયતં ઉપાદાય ‘‘**સબ્બદસ્સિના ભગવતા પઞ્ચમી કસ્મા ન ગહિતા**’’તિ ચોદેતિ, ઇતરો સબ્બકાલિકાસુ ચાતુદ્દસીઆદીસુ ગય્હમાનાસુ અસબ્બકાલિકાય કથં ગહણન્તિ અધિપ્પાયેન ‘‘**અસબ્બકાલિકત્તા**’’તિ પરિહરતિ.

તથાવિધાસૂતિ ‘‘અભિઞ્ઞાતા’’તિઆદિના યથા વુત્તા, તથાવિધાસુ. દેવતાધિટ્ઠિતભાવેન આરામાદીનં લોકસ્સ ચેતિયભાવોતિ આહ ‘‘**પૂજનીયટ્ઠેના**’’તિ. મનુસ્સા યેભુય્યેન ગામાદીનં દ્વારેસુ તથારૂપે રુક્ખે ચેતિયટ્ઠાનિયે કત્વા વોહરન્તીતિ આહ ‘‘**ગામનિગમાદિદ્વારેસૂ**’’તિઆદિ. દસ્સનમત્તેનપિ સવનમત્તેનપિ ભયુપ્પાદનેન પાકતિકસત્તે ભિંસેન્તીતિ **ભિંસનકાનિ**. તેનાહ ‘‘**ભયજનકાની**’’તિઆદિ. ભાયતિ એતસ્માતિ **ભયં**, અતિવિય સપ્પટિભયં **ભેરવં**.

આયાચનઉપહારકરણારહન્તિ તંતંબલિકમ્મપણિધિકમ્મકરણયોગ્ગં. **પુપ્ફધૂપ…પે॰… ધરણિતલ**ન્તિ ઇદં યથાપટિસૂતેન સુપ્પાદિના ઉપહારકરણદસ્સનં. **કોટ્ટેન્તો**તિ પહરન્તો, સિઙ્ગપ્પહારખુરપ્પહારેહિ સદ્દં કરોન્તોતિ અધિપ્પાયો. **સબ્બચતુપ્પદાનં ઇધ મગોતિ નામં**, ન ''અચ્છચમ્મં મિગચમ્મં એળકચમ્મ''ન્તિઆદીસુ (મહાવ॰ ૨૫૯) વિય, રોહિતોતિઆદિ મિગવિસેસાનન્તિ અધિપ્પાયો. **ચાલેત્વા**તિ અગ્ગમદ્દનેન ચાલેત્વા. મોરગ્ગહણઞ્ચેત્થ ઉપલક્ખણન્તિ દસ્સેન્તો આહ **''ઇધ સબ્બપક્ખિગહણં અધિપ્પેત''**ન્તિ. **એસ નયો**તિ ઇદં યથા ''મોરો વા''તિ એત્થ વા-સદ્દો અવુત્તવિકપ્પનત્થો, એવં ''મિગો વા''તિ એત્થાપીતિ મિગસદ્દસ્સ વિસેસત્થવુત્તિતં સન્ધાયાહ. **ઇતો પભૂતી**તિ ''યંનૂનાહં યા તા રત્તિયો''તિઆદિના ભયભેરવસ્સ ગવેસનચિન્તનતો પભુતિ, ન ગવેસનારમ્ભતો પભુતિ. ''અપ્પેવ નામાહં ભયભેરવં પસ્સેય્ય''ન્તિ એત્થાપિ હિ **આરમ્મણમેવ ભયભેરવં**. **સુખારમ્મણં રૂપં સુખમિવ** ''રૂપં સુખં સુખાનુપતિતં સુખાવક્કન્ત''ન્તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૩.૬૦). કથં ભયગ્ગહણેન ચ રૂપારમ્મણગ્ગહણન્તિ આહ **''પરિત્તસ્સ ચા''**તિઆદિ. ''આગચ્છતી''તિ વચનતો ગવેસનારમ્ભતો પભુતિ ''એતં ભય''ન્તિ આરમ્મણં અધિપ્પેતન્તિ કેચિ ''તં ન પસ્સેય્ય''ન્તિ ચક્ખુના દસ્સનસ્સ અધિપ્પેતત્તા, તસ્મા વુત્તનયેનેવ અત્થો ગહેતબ્બો. **ભયં આકઙ્ખમાનો**તિ ઉપપરિક્ખનવસેન અહં ભયવત્થું આકઙ્ખન્તો વિહરામિ, તં કિમત્થિયં, એત્તકોપિ ભયસમન્નાહારો મય્હં અયુત્તોતિ અધિપ્પાયો.

યં પકારં ભૂતો યથાભૂતો, સો પનેત્થ પકારો ઇરિયાપથવસેન યુત્તો પાળિયં તથા આગતત્તાતિ આહ **''યેન યેન ઇરિયાપથેન ભૂતસ્સા''**તિ. **ભવિતસ્સા**તિ ઇદં ''ભૂતસ્સા''તિ ઇમિના સમાનત્થં પદન્તિ દટ્ઠબ્બં. ''સમઙ્ગીભૂતસ્સા''તિ પદં પુરિમપદલોપેન **ભૂતસ્સા**તિ વુત્તન્તિ દસ્સેન્તો **''સમઙ્ગીભૂતસ્સ વા''**તિ આહ. **ભયભેરવારમ્મણે**તિ ભયભેરવાભિમતે આરમ્મણે. **નેવ મહાસત્તો તિટ્ઠતી**તિઆદિ ''તથાભૂતો ચ તં પટિવિનેય્ય''ન્તિ યથા ચિન્તિતં, તથા પટિપન્નભાવદસ્સનં. **ઇરિયાપથપટિપાટિ** નામ ઠાનગમનનિસજ્જાનિપજ્જાતિ વદન્તિ, ઉપ્પટિપાટિ પન પઠમં નિપજ્જા, પુન નિસજ્જા, પુન ઠાનં, પચ્છા ગમનન્તિ એવં વેદિતબ્બા. **આસન્નપટિપાટિયા**તિ ગમનસ્સ તાવ ઠાનં આસન્નં, ઠાનસ્સ નિસજ્જા ગમનઞ્ચ, નિસજ્જાય નિપજ્જા ઠાનઞ્ચ, નિપજ્જાય નિસજ્જા આસન્ના. ઇધ પન ગમનસ્સ ઠાનં, ઠાનસ્સ ચ ગમનં, નિસજ્જાય ચ નિપજ્જા, નિપજ્જાય ચ નિસજ્જા આસન્નભાવેન ગહિતા, ઇતરે પરમ્પરાવસેનાતિ વેદિતબ્બા. ભિક્ખુસ્સ પન ઇરિયાપથા સમ્પત્તપટિપાટિયા વિય અપરાપરુપ્પત્તિવસેન વુચ્ચન્તિ.

ભયભેરવસેનાસનાદિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અસમ્મોહવિહારવણ્ણના

૫૦. અયઞ્ચ મે સબ્બસો ભયભેરવાભાવો વિસેસતો અસમ્મોહધમ્મત્તાતિ દસ્સેતું **''સન્તિ ખો પના''**તિઆદિના ઉપરિ દેસના વડ્ઢિતાતિ અયં વા એત્થ અનુસન્ધિ. **ઝાયીનં સમ્મોહટ્ઠાનેસૂ**તિ ઇમિના અજ્ઝાયીનં સમ્મોહટ્ઠાનેસુ વત્તબ્બમેવ નત્થીતિ દસ્સેતિ. **અત્થી**તિ ઇદં નિપાતપદં પુથુવચનમ્પિ હોતિ ''અત્થિ ઇમસ્મિં કાયે કેસા''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૩-૩૭૪; મ॰ નિ॰ ૧.૧૧૦; ૩.૧૫૪; સં॰ નિ॰ ૪.૧૨૭; ખુ॰ પા॰ ૩.દ્વત્તિંસાકાર) વિયાતિ ''સન્તી''તિ પદસ્સ અત્થદસ્સનવસેન વુત્તં. કિં ખણત્તયસમઙ્ગિતાય તે અત્થિ, નોતિ આહ **''સંવિજ્જન્તિ ઉપલબ્ભન્તી''**તિ, મહતિ લોકસન્નિવાસે એદિસાપિ **સંવિજ્જન્તિ** ઞાણેન ગહેતબ્બતાય **ઉપલબ્ભન્તી**તિ. **ઓદાતકસિણલાભી**તિ અપ્પમાણઓદાતકસિણલાભી. એવં હિસ્સ સમન્તતો આલોકો વિય ઉપટ્ઠાતિ. **પરિકમ્મ**ન્તિ સમાપત્તિપુબ્બભાગમાહ. એત્તકં સૂરિયે ગતે **વુટ્ઠહામીતિ, નો ચ ખો અદ્ધાનપરિચ્છેદે કુસલો હોતિ**, કેવલં ''દિવા

એવ વુટ્ઠહામી’’તિ મનસિકારં ઉપ્પાદેસિ. **વિસદં હોતિ** સબ્બં આરમ્મણજાતં, દિબ્બચક્ખુના પસ્સન્તસ્સ વિય **વિભૂતં**. **અવિસદન્તિ** એત્થ વુત્તવિપરિયાયેન અત્થો વેદિતબ્બો. **એવંસઞ્ઞિનો**તિ રત્તિં ‘‘દિવા’’તિ, દિવા ચ ‘‘રત્તી’’તિ એવંસઞ્ઞિનો.

અન્તોસેનાસને રત્તિં નિસિન્નો હોતીતિ રત્તિ-સદ્દો અજ્ઝાહરિતબ્બો. પરિત્તાસનાદીહિ, અઞ્ઞેહિ વા **કારણેહિ**. **ગમ્ભીરાય** ભૂમિગબ્ભસદિસાય **ઘનવનપટિચ્છન્નાય** બહલતરજાલવનપટલપટિચ્છન્નાય. **અન્તરહિતસૂરિયાલોકે કાલે**તિ એતેનેવ દિવાતિ અવુત્તસિદ્ધો. સમ્મોહવિહારો નામ બહુવિધોતિ આહ ‘‘**સમ્મોહવિહારાનં અઞ્ઞતર**’’ન્તિ.

પાકટો બોધિસત્તસ્સ રત્તિન્દિવપરિચ્છેદો અન્તમસો લવતુટિખણસ્સપિ ઉપાદાય સુવવત્થિતત્તા, તથા રત્તિદિવસકોટ્ઠાસપરિચ્છેદો અત્તના કાતબ્બકિચ્ચવસેન કાલઞાણવસેન ચ.

કાલથમ્ભે લદ્ધબ્બછાયાવસેન **દ્વઙ્ગુલકાલે**. **યામઘણ્ટિકં પહરતિ** સઙ્ઘસ્સ તંતંવત્તકરણત્થં. **મુગ્ગરન્તિ** ઘણ્ટિકપ્પહરણમુગ્ગરં. **યામયન્તં પતતિ** અઞ્ઞેહિ ભિક્ખૂહિ યોજિતન્તિ અધિપ્પાયો. યાવ અઞ્ઞે ભિક્ખૂ ભોજનસાલં ઉપગચ્છન્તિ, તાવ દિવાવિહારટ્ઠાનં ગન્ત્વા સમણધમ્મં કરોતિ.

યં ખો તન્તિ એત્થ **ય**ન્તિ અનિયમુદ્દેસો, **ખો**તિ અવધારણે, યમેવ પુગ્ગલન્તિ અત્થો. **ત**ન્તિ વુચ્ચમાનાકારવચનં. **મમેવા**તિ મં એવ. **અસમ્મોહસભાવો**તિ સભાવભૂતઅસમ્મોહો. ‘‘ઉપ્પન્નો’’તિ વુત્તત્તા ‘‘**મનુસ્સલોકે**’’તિ વુત્તં. **પઞ્ઞાસમ્પત્તિયા**તિ યાથાવતો હિતસ્સ જાનનસમત્થેન અત્તનો પઞ્ઞાગુણેન, ન કેવલં અજ્ઝાસયેનેવ હિતેસિતા, અથ ખો પયોગેનાતિ દસ્સેન્તો ‘‘**હિતૂપદેસકો**’’તિ આહ. અજ્ઝાસયેન પન હિતેસિતા ‘‘**લોકાનુકમ્પાયા**’’તિ ઇમિના દસ્સિતા. ઉપકરણેહિ વિના ન કદાચિ ભોગસુખં ઉપકરણદાનઞ્ચ ચાગસમ્પત્તિહેતુકન્તિ આહ ‘‘**ચાગસમ્પત્તિયા…પે॰… દાયકો**’’તિ. **મેત્તાસમ્પત્તિયા** હિતૂપસંહારેન **રક્ખિતા**. **કરુણાસમ્પત્તિયા** દુક્ખાપનયનેન **ગોપાયિતા**. નનુ ચ પુબ્બેપિ વુત્તં ‘‘હિતાય સુખાયા’’તિ, અથ કસ્મા પુન તં ગહિતન્તિ ચોદનં સન્ધાયાહ ‘‘**ઇધ દેવમનુસ્સગ્ગહણેના**’’તિઆદિ. તેન પુબ્બે અવિસેસતો હિતાદીનિ દસ્સિતાનિ, ઇદાનિ વિસેસતો સહ પયોજનેન તાનિ દસ્સિતાનીતિ દીપેતિ. નિબ્બાનતો પરો પરમો અત્થો નામ નત્થીતિ આહ ‘‘**પરમત્થત્તાયા**’’તિ. હિનોતિ નિબ્બાનં ગચ્છતીતિ **હિતં**, મગ્ગો. ઉક્કંસતો સુખત્થં અરિયફલન્તિ આહ ‘‘**તતો ઉત્તરિ સુખાભાવતો**’’તિ.

અસમ્મોહવિહારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પુબ્બભાગપટિપદાદિવણ્ણના

૫૧. અસમ્મોહવિહારન્તિ અસમ્મોહવુત્તિં, અસમ્મોહસમ્બોધિન્તિ વા અત્થો. **ત**ન્તિ સમથવિપસ્સનાભાવનાસઙ્ખાતં પટિપદં. **પુબ્બભાગતો પભુતી**તિ ભાવનાય પુબ્બભાગવીરિયારમ્ભાદિતો પટ્ઠાય. **કેચી**તિ ઉત્તરવિહારવાસિનો.

બોધિમણ્ડેતિ (સારત્થ॰ ટી॰ ૧.૧૧.વેરઞ્જકણ્ડવણ્ણના; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૮.૧૧) બોધિસઙ્ખાતસ્સ ઞાણસ્સ મણ્ડભાવપ્પત્તે ઠાને. **ચતુરઙ્ગ**ન્તિ ‘‘કામં તચો ચ ન્હારુ ચ, અટ્ઠિ ચ અવસિસ્સતૂ’’તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૨.૧૮૪; સં॰ નિ॰ ૨.૨૩૭; અ॰ નિ॰ ૨.૫; ૮.૧૩; મહાનિ॰ ૧૭, ૧૯૬) વુત્તચતુરઙ્ગસમન્નાગતં. **પગ્ગહિત**ન્તિ આરમ્ભં સિથિલં

અકત્વા દળ્હપરક્કમસઙ્ખાતુસ્સહનભાવેન ગહિતં. તેનાહ "**અસિથિલપ્પવત્તિતન્તિ વુત્તં હોતી**"તિ. **અસલ્લીનન્તિ** અસઙ્કુચિતં કોસજ્જવસેન સઙ્કોચં અનાપન્નં.

ઉપટ્ઠિતાતિ ઓગાહનસઙ્ખાતેન અપિલાપનભાવેન આરમ્મણં ઉપગન્ત્વા ઠિતા. તેનાહ "**આરમ્મણાભિમુખીભાવેના**"તિ. સમ્મોસસ્સ વિદ્ધંસનવસેન પવત્તિયા ન સમ્મુટ્ઠાતિ **અસમ્મુટ્ઠા**. કિઞ્ચાપિ ચિત્તમિવ ચિત્તપસ્સદ્ધિવસેન કાયપસ્સદ્ધિવસેનેવ કાયો પસ્સદ્ધો હોતિ, તથાપિ યસ્મા કાયપસ્સદ્ધિ ઉપ્પજ્જમાના ચિત્તપસ્સદ્ધિયા સહેવ ઉપ્પજ્જતિ, ન વિના, તસ્મા વુત્તં "**કાયચિત્તપસ્સદ્ધિસમ્ભવેના**"તિ . **રૂપકાયોપિ પસ્સદ્ધોયેવ હોતિ** કાયપસ્સદ્ધિયા ઉભયેસમ્પિ કાયાનં પસ્સમ્ભનાવહત્તા. **સો ચ ખો** કાયો. **વિગતદરથો**તિ વિગતકિલેસદરથો. નામકાયે હિ વિગતદરથે રૂપકાયોપિ વૂપસન્તદરથપરિળાહો હોતિ. **સમ્મા આહિતન્તિ** નાનારમ્મણેસુ વિધાવનસઙ્ખાતવિક્ખેપં વિચ્છિન્દિત્વા એકસ્મિંયેવ આરમ્મણે અવિક્ખિત્તભાવાપાદાનેન સમ્મદેવ આહિતં. તેનાહ "**સુટ્ઠુ ઠપિત**"ન્તિઆદિ. ચિત્તસ્સ અનેકગ્ગભાવો વિક્ખેપવસેન ચઞ્ચલતા, સા સતિ એકગ્ગતાય ન હોતીતિ આહ "**એકગ્ગં અચલં નિપ્ફન્દન**"ન્તિ. **એત્તાવતા**તિ ''આરદ્ધં ખો પના''તિઆદિના વીરિયસતિપસ્સદ્ધિસમાધીનં કિચ્ચસિદ્ધિદસ્સનેન. નનુ ચ સદ્ધાપઞ્ઞાનમ્પિ કિચ્ચસિદ્ધિ ઝાનસ્સ પુબ્બપટિપદાય ઇચ્છિતબ્બાતિ? સચ્ચં ઇચ્છિતબ્બા, સા પન નાનન્તરિયભાવેન અવુત્તસિદ્ધાતિ ન ગહિતા. અસતિ હિ સદ્ધાય વીરિયારમ્ભાદીનં અસમ્ભવોયેવ, પઞ્ઞાપરિગ્ગહે ચ નેસં અસતિ પઞ્ઞાયારમ્ભાદિભાવો ન સિયા. તથા અસલ્લીનાસમ્મોસતાદયો વીરિયાદીનન્તિ અસલ્લીનતાદિગ્ગહણેનેવેત્થ પઞ્ઞાકિચ્ચસિદ્ધિ ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બં. ઝાનભાવનાયં વા સમાધિકિચ્ચં અધિકં ઇચ્છિતબ્બન્તિ દસ્સેતું સમાધિપરિયોસાનાવ **ઝાનસ્સ પુબ્બપટિપદા કથિતા**તિ દટ્ઠબ્બં.

વુત્તં, તસ્મા ઇધ ન વત્તબ્બં. **વિસુદ્ધિમગ્ગો** હિ ઇમિસ્સા સંવણ્ણનાય એકદેસભૂતોતિ વુત્તોવાયમત્થોતિ. **વિહરતીતિ આગતં** પરુદ્દેસિકત્તા વિહારસ્સ. **ઇધ વિહાસિન્તિ આગતં** અત્થુદ્દેસિકત્તા. ઇદં કિર સબ્બબુદ્ધાનં અવિજહિતન્તિ આહ "**આનાપાનસ્સતિકમ્મટ્ઠાન**"ન્તિ. રૂપવિરાગભાવનાવસેન (સારત્થ॰ ટી॰ ૧.૧૨.નેરઞ્જકણ્ડવણ્ણના) પવત્તો ચતુબ્બિધોપિ અરૂપજ્ઝાનવિસેસો ચતુત્થજ્ઝાનસઙ્ગહો એવાતિ આહ "**ચત્તારિ ઝાનાની**"તિ. યુત્તં તાવ ચિત્તેકગ્ગતા ભવોક્કમનત્થતા વિય વિપસ્સનાપાદકતાપિ ચતુન્નં ઝાનાનં સાધારણાતિ તેસં વસેન ''ચત્તારિ ઝાનાની''તિ વચનં, અભિઞ્ઞાપાદકતા પન નિરોધપાદકતા ચ ચતુત્થસ્સેવ ઝાનસ્સ આવેણિકા, સા કથં ચતુન્નં ઝાનાનં સાધારણા વુત્તાતિ? પરમ્પરાધિટ્ઠાનભાવતો. પદટ્ઠાનપદટ્ઠાનમ્પિ હિ પદટ્ઠાનન્તેવ વુચ્ચતિ, કારણકારણમ્પિ કારણન્તિ યથા ''તિણેહિ સત્તં સિદ્ધ''ન્તિ, એવઞ્ચ કત્વા પયોજનનિદ્દેસે અટ્ઠસમાપત્તિગ્ગહણં સમત્થિતં હોતિ. **ચિત્તેકગ્ગતત્થાની**તિ ચિત્તસમાધાનત્થાનિ, દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારત્થાનીતિ અત્થો. ચિત્તેકગ્ગતાસીસેન હિ દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારો વુત્તો, સુક્ખવિપસ્સકખીણાસવવસેન ચેતં વુત્તં. તેનાહ "**એકગ્ગચિત્તા સુખં દિવસં વિહરિસ્સામા**"તિ. **ભવોક્કમનત્થાની**તિ ભવેસુ નિબ્બત્તિઅત્થાનિ.

યસ્મા (સારત્થ॰ ટી॰ ૧.૧૨.નેરઞ્જકણ્ડવણ્ણના) બોધિસત્તેન બોધિમણ્ડૂપસઙ્કમનતો પુબ્બેપિ ચરિમભવે ચતુત્થજ્ઝાનં નિબ્બત્તિતપુબ્બં, તદા પન તં નિબ્બત્તિતમત્તમેવ અહોસિ, ન વિપસ્સનાદિપાદકં , તસ્મા "**બોધિરુક્ખમૂલે નિબ્બત્તિત**"ન્તિ તતો વિસેસેત્વા વુત્તં. **વિપસ્સનાપાદકન્તિ** વિપસ્સનારમ્ભે વિપસ્સનાય પાદકં. **અભિઞ્ઞાપાદકન્તિ** એત્થાપિ એસેવ નયો. બુદ્ધાનઞ્હિ પઠમારમ્ભે એવ પાદકજ્ઝાનેન પયોજનં અહોસિ, ન તતો પરં ઉપરિમગ્ગાધિગમફલસમાપત્તિઅભિઞ્ઞાવળઞ્જનાદિઅત્થં. અભિસમ્બોધિસમધિગમતો પટ્ઠાય હિ સબ્બં ઞાણસમાધિકિચ્ચં આકઙ્ખમત્તપટિબદ્ધમેવાતિ. **સબ્બકિચ્ચસાધકન્તિ** અનુપુબ્બવિહારાદિસબ્બકિચ્ચસાધકં. **સબ્બલોકિયલોકુત્તરગુણદાયકન્તિ** એત્થ વિપસ્સનાભિઞ્ઞાપાદકત્તા એવ ચતુત્થસ્સ ઝાનસ્સ ભગવતો

સબ્બલોકિયલોકુત્તરગુણદાયકતા વેદિતબ્બા. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપદટ્ઠાનઞ્હિ મગ્ગઞાણં, મગ્ગઞાણપદટ્ઠાનઞ્ચ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં અભિસમ્બોધિ, તદધિગમસમકાલમેવ ભગવતો સબ્બે બુદ્ધગુણા હત્થગતા અહેસું, ચતુત્થજ્ઝાનસન્નિસ્સયો ચ મગ્ગાધિગમોતિ.

પુબ્બભાગપટિપદાદિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પુબ્બેનિવાસકથાવણ્ણના

૫૨. દ્વિન્નં વિજ્જાનન્તિ પુબ્બેનિવાસઞાણદિબ્બચક્ખુઞાણસઙ્ખાતાનં દ્વિન્નં વિજ્જાનં. **અનુપદવણ્ણના**તિ તાસં વિજ્જાનં નિદ્દેસપાળિયા અનુપદવણ્ણના. **ભાવનાનયો**તિ ઉપ્પાદનવિધિ. **''સો''**તિ પચ્ચત્તવચનસ્સ અહં-સદ્દેન સમ્બન્ધને કારણં દસ્સેતું **''અભિનિન્નામેસિ''**ન્તિઆદિ વુત્તં. પાળિયં વા ''અભિનિન્નામેસિ''ન્તિ ઉત્તમપુરિસસ્સ યોગોતિ અહં-સદ્દેન આનેત્વા વુચ્ચમાને તદત્થો પાકટો હોતીતિ **''સો અહ''**ન્તિ વુત્તં. **અભિનીહરિ**ન્તિ ચિત્તં ઝાનારમ્મણતો અપનેત્વા પુબ્બેનિવાસાભિમુખં પેસેસિં, પુબ્બેનિવાસનિન્નં પુબ્બેનિવાસપોણં પુબ્બેનિવાસપબ્ભારં અકાસિન્તિ અત્થો.

પુબ્બેઅતીતજાતીસુ નિવુત્થક્ખન્ધા પુબ્બેનિવાસો. **નિવુત્થા**તિ ચ અજ્ઝાવુત્થા અનુભૂતા અત્તનો સન્તાને ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધા, ગોચરનિવાસેન નિવુત્થધમ્મા વા અત્તનો વિઞ્ઞાણેનવિઞ્ઞાતા, પરવિઞ્ઞાણવિઞ્ઞાતાપિ વા છિન્નવટુમકાનુસ્સરણાદીસુ, તં પુબ્બેનિવાસં યાય સતિયા અનુસ્સરતિ, તાય સમ્પયુત્તં ઞાણં **પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞ્ઞાણં. પટિનિવત્તન્તસ્સા**તિ પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરણવસેન યાવદિચ્છકં ગન્ત્વા પચ્ચાગચ્છન્તસ્સ. **તસ્મા**તિ વુત્તસ્સેવત્થસ્સ કારણભાવેન પચ્ચામસનં, પટિનિવત્તન્તસ્સ પચ્ચવેક્ખણભાવતોતિ વુત્તં હોતિ. **ઇધૂપપત્તિયા**તિ ઇધ ચરિમભવે ઉપપત્તિયા. **અનન્તર**ન્તિ અતીતાનન્તરમાહ. **અમુત્રા**તિ અમુકસ્મિં ભવેતિ અત્થો. **ઉદપાદિ**ન્તિ ઉપ્પજ્જિં. **તાહિ દેવતાહી**તિ તુસિતાદેવતાહિ. **એકગોત્તો**તિ તુસિતગોત્તેન એકગોત્તો. મહાબોધિસત્તાનં સન્તાનસ્સ પરિયોસાનાવત્થાય દેવલોકૂપપત્તિજનકં નામ અકુસલેન કમ્મુના અનુપદ્દુતમેવ હોતીતિ અધિપ્પાયેન **''દુક્ખં પન સઙ્ખારદુક્ખમેવા''**તિ વુત્તં. મહાપુઞ્ઞાનમ્પિ પન દેવપુત્તાનં પુબ્બનિમિત્તુપ્પત્તિકાલાદીસુ અનિટ્ઠારમ્મણસમાયોગો હોતિયેવાતિ ''કદાચિ દુક્ખદુક્ખસ્સપિ સમ્ભવો નત્થી''તિ ન સક્કા વત્તું. **સત્તપઞ્ઞાસ...પે॰... પરિયન્તો**તિ ઇદં મનુસ્સાનં વસ્સગણનાવસેન વુત્તં. તત્થ દેવાનં વસ્સગણનાય પન ચતુસહસ્સમેવ.

અતીતભવે (સારત્થ॰ ટી॰ ૧.૧૨.પુબ્બેનિવાસકથાયં) ખન્ધા તપ્પટિબદ્ધનામગોત્તાનિ ચ સબ્બં પુબ્બેનિવાસન્તેવ સઙ્ગહિતન્તિ આહ **''કિં વિદિતં કરોતિ? પુબ્બેનિવાસ''**ન્તિ. **મોહો પટિચ્છાદકટ્ઠેન ''તમો''તિ વુચ્ચતિ** ''તમો વિયા''તિ કત્વા. **ઓભાસકરણટ્ઠેના**તિ કાતબ્બતો કરણં, ઓભાસોવ કરણં, અત્તનો પચ્ચયેન ઓભાસભાવેન નિબ્બત્તેતબ્બટ્ઠેનાતિ અત્થો. **સેસં પસંસાવચન**ન્તિ પટિપક્ખવિધમનપવત્તિવિસેસાનં બોધનતો વુત્તં. **અવિજ્જા વિહતા**તિ એતેન વિજ્જનટ્ઠેન વિજ્જાતિ અયમ્પિ અત્થો દીપિતોતિ દટ્ઠબ્બં. **યસ્મા વિજ્જા ઉપ્પન્ના**તિ એતેન વિજ્જાપટિપક્ખા અવિજ્જા, પટિપક્ખતા ચસ્સા પહાતબ્બભાવેન વિજ્જાય ચ પહાયકભાવેનાતિ દસ્સેતિ. **એસ નયો ઇતરસ્મિમ્પિ પદદ્વયેતિ** ઇમિના તમો વિહતો વિનટ્ઠો. કસ્મા? યસ્મા આલોકો ઉપ્પન્નોતિ ઇમમત્થં અતિદિસતિ. **પેસિતત્તસ્સા**તિ યથાધિપ્પેતત્થસિદ્ધિં પતિ વિસ્સટ્ઠચિત્તસ્સ. **યથા અપ્પમત્તસ્સા**તિ અઞ્ઞસ્સપિ કસ્સચિ માદિસસ્સાતિ અધિપ્પાયો.

પુબ્બેનિવાસકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

દિબ્બચક્ખુઞાણકથાવણ્ણના

૫૩. **ઇધાતિ** ભયભેરવસુત્તે વુત્તં. ઇધ અયં વિસેસોતિ યોજના. **વુત્તસદિસમેવ** ‘‘મેતિ મયા’’તિઆદિના. **પરિકમ્મકિચ્ચન્તિ** ‘‘અભિઞ્ઞાપાદકચતુત્થજ્ઝાનતો વુટ્ઠાય સબ્બપચ્છિમા નિસજ્જા આવજ્જિતબ્બા’’તિઆદિના, કસિણારમ્મણં અભિઞ્ઞાપાદકજ્ઝાનં સબ્બાકારેન અભિનીહારક્ખમં કત્વા’’તિઆદિના ચ વુત્તેન પરિકમ્મેન કિચ્ચં પયોજનં નત્થિ. **ન તેન ઇધ અત્થો**તિ તેન ભાવનાનયેન ઇધ પાળિયા અત્થવણ્ણનાયં અત્થો નત્થિ તથાભાવનાય ઇધ અનધિપ્પેતત્તાતિ અધિપ્પાયો.

દિબ્બચક્ખુઞાણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

આસવક્ખયઞાણકથાવણ્ણના

૫૪. **વિપસ્સનાપાદક**ન્તિ (સારત્થ॰ ટી॰ ૧.૧૪.આસવક્ખયઞાણકથાયં; દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૨૪૮; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩.૫૯) વિપસ્સનાય પદટ્ઠાનભૂતં. વિપસ્સના ચ તિવિધા વિપસ્સનકપુગ્ગલભેદેન. મહાબોધિસત્તાનઞ્હિ પચ્ચેકબોધિસત્તાનઞ્ચ વિપસ્સના ચિન્તામયઞાણસંવદ્ધિતત્તા સયમ્ભુઞાણભૂતા, ઇતરેસં સુતમયઞાણસંવદ્ધિતત્તા પરોપદેસસમ્ભૂતા, સા ‘‘ઠપેત્વા નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં અવસેસરૂપારૂપજ્ઝાનાનં અઞ્ઞતરતો વુટ્ઠાયા’’તિઆદિના અનેકધા અરૂપમુખવસેન ચતુધાતુવવત્થાને વુત્તાનં તેસં તેસં ધાતુપરિગ્ગહમુખાનં અઞ્ઞતરમુખવસેન અનેકધાવ **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૩૦૬) નાનાનયતો વિભાવિતા. મહાબોધિસત્તાનં પન ચતુવીસતિકોટિસતસહસ્સમુખેન પભેદગમનતો નાનાનયં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસન્નિસ્સયસ્સ અરિયમગ્ગઞાણસ્સ અધિટ્ઠાનભૂતં પુબ્બભાગઞાણગબ્ભં ગણ્હાપેન્તં પરિપાકં **ગચ્છન્તં** પરમગમ્ભીરસણ્હસુખુમતરં અનઞ્ઞસાધારણં વિપસ્સનાઞાણં હોતિ, યં **અટ્ઠકથાસુ** મહાવજિરઞાણન્તિ વુચ્ચતિ. યસ્સ ચ પવત્તિવિભાગેન ચતુવીસતિકોટિસતસહસ્સપ્પભેદસ્સ પાદકભાવેન સમાપજ્જિયમાના ચતુવીસતિકોટિસતસહસ્સસઙ્ખા દેવસિકં સત્થુ વળઞ્જનકસમાપત્તિયો વુચ્ચન્તિ, સ્વાયં બુદ્ધાનં વિપસ્સનાચારો પરમત્થમઞ્જૂસાય **વિસુદ્ધિમગ્ગસંવણ્ણનાય** (વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૧.૧૪૪) ઉદ્દેસતો દસ્સિતો, અત્થિકેહિ તતો ગહેતબ્બોતિ.

આસવાનં ખેપનતો સમુચ્છિન્દનતો આસવક્ખયો, અરિયમગ્ગો, ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસવસેન અરહત્તમગ્ગગ્ગહણં. આસવાનં ખયે ઞાણં **આસવક્ખયઞાણ**ન્તિ દસ્સેન્તો ‘‘**તત્ર ચેતં ઞાણ**’’ન્તિ વત્વા ખયેતિ ચ આધારે ભુમ્મં, ન વિસયેતિ દસ્સેન્તો ‘‘તપ્પરિયા પઞ્ઞત્તા’’તિ આહ. **ઇદં દુક્ખ**ન્તિ દુક્ખસ્સ અરિયસચ્ચસ્સ તદા પચ્ચક્ખતો ગહિતભાવદસ્સનં. **એત્તકં દુક્ખ**ન્તિ દુક્ખસ્સ અરિયસચ્ચસ્સ તદા પચ્ચક્ખતો ગહિતભાવદસ્સનં. **એત્તકં દુક્ખ**ન્તિ તસ્સ પરિચ્છિજ્જ ગહિતભાવદસ્સનં. **ન ઇતો ભિય્યો**તિ અનવસેસેત્વા ગહિતભાવદસ્સનં. તેનાહ ‘‘**સબ્બમ્પિ દુક્ખસચ્ચ**’’ન્તિઆદિ. **સરસલક્ખણપટિવેધેના**તિ સભાવસઙ્ખાતસ્સ લક્ખણસ્સ અસમ્મોહતો પટિવિજ્ઝનેન. **અસમ્મોહપટિવેધો**તિ ચ યથા તસ્મિં ઞાણે પવત્તે પચ્છા દુક્ખસ્સ સરૂપાદિપરિચ્છેદે સમ્મોહો ન હોતિ, તથા પવત્તિ. તેનાહ ‘‘**યથાભૂતં અબ્ભઞ્ઞાસિ**’’ન્તિ. **યં ઠાનં પત્વા**તિ યં નિબ્બાનં મગ્ગસ્સ આરમ્મણપચ્ચયટ્ઠેન કારણભૂતં આગમ્મ. તદુભયવતો હિ પુગ્ગલસ્સ પત્તિ તદુભયસ્સ પત્તીતિ વુત્તં. **પત્વા**તિ વા પાપુણનહેતુ. **અપ્પવત્તિ**ન્તિ અપ્પવત્તિનિમિત્તં. તે વા નપ્પવત્તન્તિ એત્થાતિ **અપ્પવત્તિ**, નિબ્બાનં. **તસ્સા**તિ દુક્ખનિરોધસ્સ. **સમ્પાપક**ન્તિ સચ્છિકિરિયાવસેન સમ્મદેવ પાપકં.

કિલેસવસેનાતિ આસવસઙ્ખાતકિલેસવસેન. યસ્મા આસવાનં દુક્ખસચ્ચપરિયાયો તપ્પરિયાયપન્નત્તા, સેસસચ્ચાનઞ્ચ તંસમુદયાદિપરિયાયો અત્થિ, તસ્મા વુત્તં. "**પરિયાયતો**"તિ. દસ્સેન્તો સચ્ચાનીતિ યોજના. આસવાનંયેવ ચેત્થ ગહણં "આસવાનં ખયઞાણાયા"તિ આરદ્ધત્તા. તથા હિ આસવવિમુત્તિ સીસેનેવ સબ્બસંકિલેસવિમુત્તિ વુત્તા. "**ઇદં દુક્ખન્તિ યથાભૂતં અબ્ભઞ્ઞાસિ**"ન્તિઆદિના મિસ્સકમગ્ગો ઇધ કથિતોતિ "**સહ વિપસ્સનાય કોટિપ્પત્તં મગ્ગં કથેતી**"તિ વુત્તં. એત્થ ચ સચ્ચપટિવેધસ્સ તદા અતીતકાલિકત્તા "યથાભૂતં અબ્ભઞ્ઞાસિ"ન્તિ વત્વાપિ અભિસમયકાલે તસ્સ પચ્ચુપ્પન્નતં ઉપાદાય "એવં જાનતો એવં પસ્સતો"તિ વત્તમાનકાલેન નિદ્દેસો કતો. સો ચ કામં મગ્ગક્ખણતો પરં યાવજ્જતના અતીતકાલિકો એવ, સબ્બપઠમં પનસ્સ અતીતકાલિકત્તં ફલક્ખણેન વેદિતબ્બન્તિ આહ "**વિમુચ્ચિત્થાતિ ઇમિના ફલક્ખણં દસ્સેતી**"તિ. **જાનતો પસ્સતો**તિ વા હેતુનિદ્દેસોયં. જાનનહેતુ દસ્સનહેતુ કામાસવા ચિત્તં વિમુચ્ચિત્થાતિ યોજના. ભવાસવગ્ગહણેનેવ ચેત્થ ભવરાગસ્સ વિય ભવદિટ્ઠિયાપિ સમવરોધોતિ દિટ્ઠાસવસ્સપિ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો.

ખીણાજાતીતિઆદીહિ પદેહિ. **તસ્સા**તિ પચ્ચવેક્ખણઞાણસ્સ. **ભૂમી**ન્તિ પવત્તિટ્ઠાનં. **ન તાવસ્સ અતીતા જાતિ ખીણા** મગ્ગભાવનાયાતિ અધિપ્પાયો. તત્થ કારણમાહ "**પુબ્બેવ ખીણત્તા**"તિ. ન અનાગતા અસ્સજાતિ ખીણાતિ યોજના. **ન અનાગતા**તિ ચ અનાગતત્તસામઞ્ઞં ગહેત્વા લેસેન ચોદેતિ. તેનાહ "**અનાગતે વાયામાભાવતો**"તિ, અનાગતવિસેસો પનેત્થ અધિપ્પેતો, તસ્સ ચ ખેપને વાયામોપિ લબ્ભતેવ. તેનાહ "**યા પન મગ્ગસ્સા**"તિઆદિ. **એકચતુપઞ્ચવોકારભવેસૂ**તિ ભવત્તયગ્ગહણં વુત્તનયેન અનવસેસતો જાતિયા ખીણભાવદસ્સનત્થં. **ત**ન્તિ યથાવુત્તં જાતિં. **સો**તિ ભગવા.

બ્રહ્મચરિયવાસો નામ ઇધ મગ્ગબ્રહ્મચરિયસ્સ નિબ્બત્તનમેવાતિ આહ "**નિટ્ઠિત**"ન્તિ. સમ્માદિટ્ઠિયા ચતૂસુ સચ્ચેસુ પરિઞ્ઞાદિકિચ્ચસાધનવસેન પવત્તમાનાય સમ્મા સઙ્કપ્પાદીનમ્પિ દુક્ખસચ્ચે પરિઞ્ઞાભિસમયાનુગુણા પવત્તિ, ઇતરસચ્ચેસુ ચ નેસં પહાનાભિસમયાદિવસેન પવત્તિ પાકટા એવ. તેન વુત્તં "**ચતૂહિ મગ્ગેહિ પરિઞ્ઞાપહાનસચ્છિકિરિયાભાવનાવસેના**"તિ. **ઇત્થત્તાયા**તિ ઇમે પકારા ઇત્થં, તબ્ભાવો ઇત્થત્તં, તદત્થન્તિ વુત્તં હોતિ. તે પન પકારા અરિયમગ્ગબ્યાપારભૂતા પરિઞ્ઞાદયો ઇધાધિપ્પેતાતિ આહ "**એવંસોળસકિચ્ચભાવાયા**"તિ. તે હિ મગ્ગં પચ્ચવેક્ખતો મગ્ગાનુભાવેન પાકટા હુત્વા ઉપટ્ઠહન્તિ, પરિઞ્ઞાદીસુ ચ પહાનમેવ પધાનં તદત્થત્તા ઇતરેસન્તિ આહ "**કિલેસક્ખયાયવા**"તિ. પહીનકિલેસપચ્ચવેક્ખણવસેન વા એતં વુત્તં. **ઇત્થત્તાયા**તિ નિસ્સક્કે સમ્પદાનવચનન્તિ આહ "**ઇત્થભાવતો**"તિ. **અપરં** અનાગતં. **ઇમે પન** ચરિમત્તભાવસઙ્ખાતા **પઞ્ચક્ખન્ધા. પરિઞ્ઞાતા તિટ્ઠન્તી**તિ એતેન તેસં અપ્પતિટ્ઠતં દસ્સેતિ. અપરિઞ્ઞામૂલકા હિ પતિટ્ઠા. યથાહ "કબળીકારે ચે, ભિક્ખવે, આહારે અત્થિ રાગો અત્થિ નન્દી અત્થિ તણ્હા, પતિટ્ઠિતં તત્થ વિઞ્ઞાણં વિરૂળ્હ"ન્તિઆદિ (સં॰ નિ॰ ૨.૬૪; મહાનિ॰ ૭; કથા॰ ૨૯૬). તેનેવાહ "**છિન્નમૂલકા રુક્ખા વિયા**"તિઆદિ.

પચ્ચવેક્ખણઞાણપરિગ્ગહિતં, ન પઠમદુતિયઞાણદ્વયાધિગમં વિય કેવલન્તિ અધિપ્પાયો. **દસ્સેન્તો** નિગમનવસેનાતિ અધિપ્પાયો. સરૂપતો હિ તં પુબ્બે દસ્સિતમેવાતિ. પુબ્બેનિવાસઞાણેન અતીતારમ્મણસભાગતાય તબ્ભાવીભાવતો ચ અતીતંસઞાણં સઙ્ગહેત્વાતિ યોજના. તત્થ **અતીતંસઞાણ**ન્તિ અતીતખન્ધાયતનધાતુસઙ્ખાતે અતીતકોટ્ઠાસે અપ્પટિહતં ઞાણં. **દિબ્બચક્ખુના**તિ સપરિભણ્ડેન દિબ્બચક્ખુઞાણેન. પચ્ચુપ્પન્નંસો ચ અનાગતંસો ચ પચ્ચુપ્પન્નાનાગતંસં, તત્થ ઞાણં **પચ્ચુપ્પન્નાનાગતંસઞાણં. સકલલોકિયલોકુત્તરગુણ**ન્તિ એતેન સબ્બં લોકં ઉત્તરિત્વા અભિભુય્ય ઠિતત્તા સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ વિય

સેસાસાધારણઞાણસ્સ બલઞાણઆવેણિકબુદ્ધધમ્માદીનમ્પિ અનઞ્ઞસાધારણાનં બુદ્ધગુણાનં સઙ્ગહો વેદિતબ્બો. તેનાહ "**સબ્બેપિ સબ્બઞ્ઞુગુણે સઙ્ગહેત્વા**"તિ.

આસવક્ખયઞાણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અરઞ્ઞવાસકારણવણ્ણના

૫૫. સિયા ખો પન તે બ્રાહ્મણાતિ એત્થ **સિયા**તિ "અપ્પેવા"તિ ઇમિના સમાનત્થો નિપાતો , તસ્મા 'બ્રાહ્મણ, અપ્પેવ ખો પન તે એવમસ્સા'તિ અત્થો. યં પન **અટ્ઠકથાયં "કદાચી**"તિ વુત્તં, તમ્પિ ઇમમેવત્થં સન્ધાય વુત્તં અકારણં બ્રાહ્મણેન પરિકપ્પિતમત્થં પટિપક્ખિપિત્વા અત્તનો અધિપ્પેતં કારણં દસ્સેન્તો. અત્થોવ ફલં તદધીનવુત્તિતાય વસો એતસ્સાતિ **અત્થવસો**, હેતૂતિ એવં વા એત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **અત્તનો ચ દિટ્ઠધમ્મસુખવિહાર**ન્તિ એતેન સત્થા અત્તનો વિવેકાભિરતિં પકાસેતીતિ દસ્સેન્તો "**દિટ્ઠધમ્મો નામા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **ઇરિયાપથવિહારાન**ન્તિ ઇરિયાપથપવત્તીનં. તપ્પવત્તિયો હિ એકસ્મિં ઇરિયાપથે ઉપ્પન્નદુક્ખં અઞ્ઞેન ઇરિયાપથેન વિચ્છિન્દિત્વા હરણતો વિહારાતિ વુચ્ચન્તિ. **પચ્છિમઞ્ચ જનતં અનુકમ્પમાનો**તિ એતેન યો આદિતો બ્રાહ્મણેન "ભવં તેસં ગોતમો પુબ્બઙ્ગમો...પે॰... દિટ્ઠાનુગતિં આપજ્જતી"તિ વુત્તો, યો ચ તથા "એવમેતં બ્રાહ્મણા"તિઆદિના અત્તના સમ્પટિચ્છિતો, તમેવ અત્થં નિગમનવસેન દસ્સેન્તો યથાનુસન્ધિનાવ સત્થા દેસનં નિટ્ઠાપેસિ.

અરઞ્ઞવાસકારણવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

દેસનાનુમોદનાવણ્ણના

૫૬. એવં નિટ્ઠાપિતાય દેસનાય બ્રાહ્મણો તત્થ ભગવતિ પસાદં પવેદેન્તો "**અભિક્કન્ત**"ન્તિઆદિમાહ. **અભિક્કન્તા**તિ (સારત્થ॰ ટી॰ ૧.૧૫.દેસનાનુમોદનકથા; દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૨૫૦; સં॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૧; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૨.૧૬) અતિક્કન્તા, વિગતાતિ અત્થોતિ આહ "**ખયે દિસ્સતી**"તિ. તેનેવ હિ "**નિક્ખન્તો પઠમો યામો**"તિ વુત્તં. **અભિક્કન્તતરો**તિ અતિવિય કન્તતરો મનોરમો. તાદિસો ચ સુન્દરો ભદ્દકો નામ હોતીતિ આહ "**સુન્દરે દિસ્સતી**"તિ.

કોતિ દેવનાગયક્ખગન્ધબ્બાદીસુ કો કતમો. **મે**તિ મમ. **પાદાની**તિ પાદે. **ઇદ્ધિયા**તિ ઇમાય એવરૂપાય દેવિદ્ધિયા. **યસસા**તિ ઇમિના એદિસેન પરિવારેન પરિજનેન. **જલ**ન્તિ વિજ્જોતમાનો. **અભિક્કન્તેના**તિ અતિવિય કન્તેન કમનીયેન અભિરૂપેન. **વણ્ણેના**તિ છવિવણ્ણેન સરીરવણ્ણનિભાય. **સબ્બા ઓભાસયં દિસા**તિ દસપિ દિસા ઓભાસેન્તો પભાસેન્તો, ચન્દો વિય સૂરિયો વિય ચ એકોભાસં એકાલોકં કરોન્તોતિ ગાથાય અત્થો. **અભિરૂપે**તિ ઉળારરૂપે સમ્પન્નરૂપે.

"ચોરો ચોરો, સપ્પો સપ્પો"તિઆદીસુ **ભયે આમેડિતં**. "વિજ્ઝ વિજ્ઝ, પહર પહરા"તિઆદીસુ **કોધે**, "સાધુ સાધૂતિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૨૭; સં॰ નિ॰ ૨.૧૨૭; ૩.૩૫; ૫.૧૦૮૫) **પસંસાયં**, "ગચ્છ ગચ્છ, લુનાહિ લુનાહી"તિઆદીસુ **તુરિતે**, "આગચ્છ આગચ્છા"તિઆદીસુ **કોતૂહલે**, "બુદ્ધો બુદ્ધોતિ ચિન્તેન્તો"તિઆદીસુ (બુ॰ વં॰ ૨.૪૪) **અચ્છરે**, "અભિક્કમથાયસ્મન્તો, અભિક્કમથાયસ્મન્તો"તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૩.૨૦; અ॰ નિ॰ ૯.૧૧) **હાસે**,

‘‘કહં એકપુત્તક, કહં એકપુત્તકા’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૨.૩૫૩; સં॰ નિ॰ ૨.૬૩) **સોકે**, ‘‘અહો સુખં અહો સુખ’’ન્તિઆદીસુ (ઉદા॰ ૨૦; દી॰ નિ॰ ૩.૩૦૫; ચૂળવ॰ ૩૩૨) **પસાદે**. **ચ**-સદ્દો અવુત્તસમુચ્ચયત્થો. તેન ગરહાઅસમ્માનાદીનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. તત્થ ‘‘પાપો પાપો’’તિઆદીસુ **ગરહાયં**. ‘‘અભિરૂપક અભિરૂપકા’’તિઆદીસુ **અસમ્માને** દટ્ઠબ્બં.

નયિદં આમેડિતવસેન દ્વિક્ખત્તું વુત્તં, અથ ખો અત્થદ્વયવસેનાતિ દસ્સેન્તો **‘‘અથ વા’’**તિઆદિમાહ. **અભિક્કન્ત**ન્તિ વચનં અપેક્ખિત્વા નપુંસકલિઙ્ગવસેન વુત્તં, તં પન ભગવતો વચનં ધમ્મસ્સ દેસનાતિ કત્વા તથા વુત્તં. અત્થમત્તદસ્સનં વા એતં, તસ્મા અત્થવસેન લિઙ્ગવિભત્તિવિપરિણામો વેદિતબ્બો. દુતિયપદેપિ એસેવ નયો. **દોસનાસનતો**તિ રાગાદિકિલેસદોસવિધમનતો, **ગુણાધિગમનતો**તિ સીલાદિગુણાનં સમ્પાપનતો. યે ગુણે દેસના અધિગમેતિ, તેસુ પધાનભૂતા દસ્સેતબ્બાતિ તે પધાનભૂતે તાવ દસ્સેતું **‘‘સદ્ધાજનનતો પઞ્ઞાજનનતો’’**તિ વુત્તં. સદ્ધાપમુખા હિ લોકિયા ગુણા, પઞ્ઞાપમુખા લોકુત્તરા. સીલાદિઅત્થસમ્પત્તિયા **સાત્થતો**, સભાવનિરુત્તિસમ્પત્તિયા **સબ્યઞ્જનતો**. સુવિઞ્ઞેય્યસદ્દપયોગતાય **ઉત્તાનપદતો**, સણ્હસુખુમભાવેન દુબ્બિઞ્ઞેય્યત્થતાય **ગમ્ભીરત્થતો**. સિનિદ્ધમુદુમધુરસદ્દપયોગતાય **કણ્ણસુખતો**, વિપુલવિસુદ્ધપેમનીયત્થતાય **હદયઙ્ગમતો**. માનાતિમાનવિધમનેન **અનત્તુક્કંસનતો**, થમ્ભસારમ્ભમદ્દનેન **અપરવમ્ભનતો**. હિતાધિપ્પાયપવત્તિયા પરેસં રાગપરિળાહાદિવૂપસમનેન ચ **કરુણાસીતલતો**, કિલેસન્ધકારવિધમનેન **પઞ્ઞાવદાતતો**. કરવીકરુતમઞ્જુતાય **આપાથરમણીયતો**, પુબ્બાપરાવિરુદ્ધસુવિસુદ્ધત્થતાય **વિમદ્દક્ખમતો**. આપાથરમણીયતાય એવ **સુય્યમાનસુખતો**, વિમદ્દક્ખમતાય હિતજ્ઝાસયપ્પવત્તિતતાય ચ **વીમંસિયમાનહિતતો**. **એવમાદીહી**તિ **આદિ**સદ્દેન સંસારચક્કનિવત્તનતો, સદ્ધમ્મચક્કપ્પવત્તનતો, મિચ્છાવાદવિધમનતો, સમ્માવાદપતિટ્ઠાપનતો, અકુસલમૂલસમુદ્ધરણતો, કુસલમૂલસંરોપનતો, અપાયદ્વારપિધાનતો, સગ્ગમગ્ગદ્વારવિવરણતો, પરિયુટ્ઠાનવૂપસમનતો, અનુસયસમુગ્ઘાતનતોતિ એવમાદીનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો.

અધોમુખટ્ઠપિતન્તિ કેનચિ અધોમુખં ઠપિતં. **હેટ્ઠામુખજાત**ન્તિ સભાવેનેવ હેટ્ઠામુખજાતં. **ઉગ્ઘાટેય્યા**તિ વિવટં કરેય્ય. **હત્થે ગહેત્વા**તિ ‘‘પુરત્થાભિમુખો, ઉત્તરાભિમુખો વા ગચ્છા’’તિઆદીનિ અવત્વા હત્થે ગહેત્વા ‘‘નિસ્સન્દેહં એસ મગ્ગો, એવં ગચ્છા’’તિ વદેય્ય. **કાળપક્ખચાતુદ્દસી**તિ કાળપક્ખે ચાતુદ્દસી.

નિકુજ્જિતં આધેય્યસ્સ અનાધારભૂતં ભાજનં આધારભાવાપાદનવસેન **ઉક્કુજ્જેય્ય**. હેટ્ઠામુખજાતતાય **સદ્ધમ્મવિમુખં**, અધોમુખટ્ઠપિતતાય **અસદ્ધમ્મે પતિત**ન્તિ એવં પદદ્વયં યથારહં યોજેતબ્બં, ન યથાસઙ્ખ્યં. કામં કામચ્છન્દાદયોપિ પટિચ્છાદકા, મિચ્છાદિટ્ઠિ પન સવિસેસં પટિચ્છાદિકાતિ આહ **‘‘મિચ્છાદિટ્ઠિગહનપટિચ્છન્ન’’**ન્તિ. તેનાહ ભગવા ‘‘મિચ્છાદિટ્ઠિપરમાહં, ભિક્ખવે, વજ્જં વદામી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૧.૩૧૦). સબ્બો અપાયગામિમગ્ગો **કુમ્મગ્ગો** ‘‘કુચ્છિતો મગ્ગો’’તિ કત્વા. સમ્માદિટ્ઠિઆદીનં ઉજુપટિપક્ખતાય મિચ્છાદિટ્ઠિઆદયો અટ્ઠ મિચ્છત્તધમ્મા **મિચ્છામગ્ગો**. તેનેવ હિ તદુભયપટિપક્ખતં સન્ધાય **‘‘સગ્ગમોક્ખમગ્ગં આચિક્ખન્તેના’’**તિ વુત્તં. સપ્પિઆદિસન્નિસ્સયો પદીપો ન તથા ઉજ્જલો, યથા તેલસન્નિસ્સયોતિ **તેલપજ્જોતગ્ગહણં**. **એતેહિ પરિયાયેહી**તિ એતેહિ નિકુજ્જિતુક્કુજ્જનપટિચ્છન્નવિવરણાદિઉપમોપમિતબ્બપકારેહિ, **એતેહિ** વા યથાવુત્તેહિ સોળસારમ્મણપરિગ્ગહઅસમ્મોહવિહારદિબ્બવિહારવિભાવનપરિયાયેહિ વિજ્જાત્તયવિભાવનાપદેસેન અત્તનો સબ્બઞ્ઞુગુણવિભાવનપરિયાયેહિ ચ. તેનાહ **‘‘અનેકપરિયાયેન ધમ્મો પકાસિતો’’**તિ.

દેસનાનુમોદનાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પસન્નકારવણ્ણના

પસન્નકારન્તિ પસન્નેહિ કાતબ્બં સક્કારં. **સરણ**ન્તિ પટિસરણં. તેનાહ "**પરાયણ**"ન્તિ. પરાયણભાવો ચ અનત્થનિસેધનેન અત્થસમ્પટિપાદનેન ચ હોતીતિ આહ "**અઘસ્સ તાતા હિતસ્સ ચ વિધાતા**"તિ. **અઘસ્સા**તિ દુક્ખતોતિ વદન્તિ, પાપતોતિ પન યુત્તં. નિસ્સક્કે ચેતં સામિવચનં. એત્થ ચ નાયં ગમિ-સદ્દો ની-સદ્દાદયો વિય દ્વિકમ્મકો, તસ્મા યથા "અજં ગામં નેતી"તિ વુચ્ચતિ, એવં "ગોતમં સરણં ગચ્છામી"તિ વત્તું ન સક્કા, "સરણન્તિ ગચ્છામી"તિ પન વત્તબ્બં. ઇતિ-સદ્દો ચેત્થ લુત્તનિદ્દિટ્ઠો, તસ્સ ચાયમત્થો – ગમનઞ્ચ તદધિપ્પાયેન ભજનં, તથા જાનનં વાતિ દસ્સેન્તો "**ઇતિ ઇમિના અધિપ્પાયેના**"તિઆદિમાહ . તત્થ **ભજામી**તિઆદીસુ પુરિમસ્સ પુરિમસ્સ પચ્છિમં પચ્છિમં અત્થવચનં. **ભજનં** વા સરણાધિપ્પાયેન ઉપસઙ્કમનં, **સેવનં** સન્તિકાવચરતા, **પયિરુપાસનં** વત્તપટિવત્તકરણેન ઉપટ્ઠાનન્તિ એવં સબ્બથાપિ અનઞ્ઞસરણતંયેવ દીપેતિ. "**ગચ્છામી**"તિ પદસ્સ કથં "બુજ્ઝામી"તિ અયમત્થો લબ્ભતીતિ આહ "**યેસઞ્હી**"તિઆદિ.

અધિગતમગ્ગે, સચ્છિકતનિરોધેતિ પદદ્વયેનપિ ફલટ્ઠા એવ દસ્સિતા, ન મગ્ગટ્ઠાતિ તે દસ્સેન્તો "**યથાનુસિટ્ઠં પટિપજ્જમાને ચા**"તિ આહ. નનુ ચ કલ્યાણપુથુજ્જનોપિ યથાનુસિટ્ઠં પટિપજ્જતીતિ વુચ્ચતીતિ? કિઞ્ચાપિ વુચ્ચતિ, નિપ્પરિયાયેન પન મગ્ગટ્ઠા એવ તથા વત્તબ્બા, ન ઇતરે નિયામોક્કમનાભાવતો. તથા હિ તે એવ "**અપાયેસુ અપતમાને ધારેતી**"તિ વુત્તા. સમ્મત્તનિયામોક્કમનેન હિ અપાયવિનિમુત્તિસમ્ભવો. **અક્ખાયતી**તિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદિઅત્થો, પકારત્થો વા. તેન "યાવતા, ભિક્ખવે, ધમ્મા સઙ્ખતા વા અસઙ્ખતા વા, વિરાગો તેસં અગ્ગમક્ખાયતી"તિ **સુત્તપદં** (અ॰ નિ॰ ૪.૩૪; ઇતિવુ॰ ૯૦) સઙ્ગણ્હાતિ, **વિત્થારો**તિ વા ઇમિના. એત્થ ચ **અરિયમગ્ગો** નિય્યાનિકતાય, **નિબ્બાનં** તસ્સ તદત્થસિદ્ધિહેતુતાયાતિ ઉભયમેવેત્થ નિપ્પરિયાયેન ધમ્મોતિ વુત્તો. નિબ્બાનઞ્હિ આરમ્મણપચ્ચયભૂતં લભિત્વા અરિયમગ્ગસ્સ તદત્થસિદ્ધિ, અરિયફલાનં "યસ્મા તાય સદ્ધાય અવૂપસન્તાયા"તિઆદિવચનતો મગ્ગેન સમુચ્છિન્નાનં કિલેસાનં પટિપ્પસ્સદ્ધિપહાનકિચ્ચતાય નિય્યાનાનુગુણતાય નિય્યાનપરિયોસાનતાય ચ. પરિયત્તિધમ્મસ્સ પન નિય્યાનધમ્મસમધિગમહેતુતાયાતિ ઇમિના પરિયાયેન ધમ્મભાવો લબ્ભતિ એવ, સ્વાયમત્થો પાઠારુળ્હો એવાતિ દસ્સેન્તો "ન કેવલ"ન્તિઆદિમાહ.

કામરાગો ભવરાગોતિ એવમાદિભેદો સબ્બોપિ રાગો વિરજ્જતિ પહીયતિ એતેનાતિ **રાગવિરાગોતિ મગ્ગો કથિતો**. એજાસઙ્ખાતાય તણ્હાય અન્તોનિજ્ઝાનલક્ખણસ્સ સોકસ્સ ચ તદુપ્પત્તિયં સબ્બસો પરિક્ખીણત્તા **અનેજમસોકન્તિ ફલં કથિતં. અપ્પટિકૂલ**ન્તિ અવિરોધદીપનતો કેનચિ અવિરુદ્ધં, ઇટ્ઠં પણીતન્તિ વા અત્થો. પગુણરૂપેન પવત્તિતત્તા, પકટ્ઠગુણવિભાવનતો વા **પગુણં**. યથાહ "વિહિંસસઞ્ઞી પગુણં ન ભાસિં, ધમ્મં પણીતં મનુજેસુ બ્રહ્મે"તિ. સબ્બધમ્મક્ખન્ધા કથિતાતિ યોજના.

દિટ્ઠિસીલસઙ્ઘાતેનાતિ "યાયં દિટ્ઠિ અરિયા નિય્યાનિકા નિય્યાતિ તક્કરસ્સ સમ્મા દુક્ખક્ખયાય, તથારૂપાય દિટ્ઠિયા દિટ્ઠિસામઞ્ઞગતો વિહરતી"તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૨૪, ૩૫૬; મ॰ નિ॰ ૧.૪૯૨; ૩.૫૪) એવં વુત્તાય દિટ્ઠિયા, "યાનિ તાનિ સીલાનિ અખણ્ડાનિ અચ્છિદ્દાનિ અસબલાનિ અકમ્માસાનિ ભુજિસ્સાનિ વિઞ્ઞુપ્પસત્થાનિ અપરામટ્ઠાનિ સમાધિસંવત્તનિકાનિ , તથારૂપેહિ સીલેહિ સીલસામઞ્ઞગતો વિહરતી"તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૨૪; મ॰ નિ॰ ૧.૪૯૨; ૩.૫૪; અ॰ નિ॰ ૬.૧૨; પરિ॰ ૨૭૪) એવં વુત્તાનં સીલાનઞ્ચ સંહતભાવેન, દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞેનાતિ અત્થો. **સંહતો**તિ ઘટિતો. અરિયપુગ્ગલા હિ યત્થ કત્થચિ દૂરે ઠિતાપિ અત્તનો ગુણસામગ્ગિયા સંહતા એવ. **અટ્ઠ ચ પુગ્ગલ ધમ્મદસા તે**તિ તે પુરિસયુગવસેન ચત્તારોપિ પુગ્ગલવસેન અટ્ઠેવ અરિયધમ્મસ્સ પચ્ચક્ખદસ્સાવિતાય

ધમ્મદસા. તીણિ વત્થૂનિ સરણન્તિ ગમનેન તિક્ખત્તું ગમનેન ચ **તીણિ સરણગમનાનિ**. **પટિવેદેસી**તિ અત્તનો હદયગતં વાચાય પવેદેસિ.

પસન્નાકારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સરણગમનકથાવણ્ણના

સરણગમનસ્સ વિસયપભેદફલસંકિલેસભેદાનં વિય કત્તુ ચ વિભાવના તત્થ કોસલ્લાય હોતીતિ "**સરણગમનેસુ કોસલ્લત્થં સરણં...પે॰... વેદિતબ્બો**"તિ વુત્તં તેન વિના સરણગમનસ્સેવ અસમ્ભવતો. કસ્મા પનેત્થ વોદાનં ન ગહિતં, નનુ વોદાનવિભાવનાપિ તત્થ કોસલ્લાવહાતિ? સચ્ચમેતં, તં પન સંકિલેસગ્ગહણેનેવ અત્થતો દીપિતં હોતીતિ ન ગહિતં. યાનિ હિ તેસં સંકિલેસકારણાનિ અઞ્ઞાણાદીનિ, તેસં સબ્બેન સબ્બં અનુપ્પન્નાનં અનુપ્પાદનેન, ઉપ્પન્નાનઞ્ચ પહાનેન વોદાનં હોતીતિ. હિંસત્થસ્સ સર-સદ્દસ્સ વસેનેતં પદં દટ્ઠબ્બન્તિ "**હિંસતીતિ સરણ**"ન્તિ વત્વા તં પન હિંસનં કેસં, કથં, કસ્સ વાતિ ચોદનં સોધેન્તો "**સરણગતાન**"ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **ભય**ન્તિ વટ્ટભયં. **સન્તાસ**ન્તિ ચિત્તુત્રાસં. તેનેવ ચેતસિકદુક્ખસ્સ ગહિતત્તા **દુક્ખ**ન્તિ ઇધ કાયિકં દુક્ખં. **દુગ્ગતિપરિકિલેસ**ન્તિ દુગ્ગતિપરિયાપન્નં સબ્બં દુક્ખં. તયિદં સબ્બં પરતો ફલકથાયં આવિ ભવિસ્સતિ. **એત**ન્તિ "સરણ"ન્તિ પદં.

એવં અવિસેસતો સરણસદ્દસ્સ અત્થં દસ્સેત્વા ઇદાનિ વિસેસતો દસ્સેતું "**અથ વા**"તિઆદિ વુત્તં. **હિતે પવત્તમાનેના**તિ "સમ્પન્નસીલા, ભિક્ખવે, વિહરથા"તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૬૪, ૬૯) અત્થે નિયોજનેન. **અહિતા ચ નિવત્તનેના**તિ "**પાણાતિપાતસ્સ ખો પાપકો વિપાકો પાપકં અભિસમ્પરાય**"ન્તિઆદિના આદીનવદસ્સનાદિમુખેન અનત્થતો વિનિવત્તનેન. **ભયં હિંસતી**તિ હિતાહિતેસુ અપ્પવત્તિપવત્તિહેતુકં બ્યસનં અપ્પવત્તિકરણેન વિનાસેતિ . **ભવકન્તારા ઉત્તારણેન** મગ્ગસઙ્ખાતો ધમ્મો, ઇતરો **અસ્સાસદાનેન** સત્તાનં ભયં હિંસતીતિ યોજના. **કારાન**ન્તિ દાનવસેન પૂજાવસેન ચ ઉપનીતાનં સક્કારાનં. **વિપુલફલપટિલાભકરણેન** સત્તાનં ભયં હિંસતિ અનુત્તરદક્ખિણેય્યભાવતોતિ અધિપ્પાયો. **ઇમિનાપિ પરિયાયેના**તિ ઇમિનાપિ વિભજિત્વા વુત્તેન કારણેન.

"સમ્માસમ્બુદ્ધો ભગવા, સ્વાક્ખાતો ધમ્મો, સુપ્પટિપન્નો સઙ્ઘો"તિ એવં પવત્તો તત્થ રતનત્તયે પસાદો તપ્પસાદો, તદેવ રતનત્તયં ગરુ એતસ્સાતિ તગ્ગરુ, તસ્સ ભાવો તગ્ગરુતા, તપ્પસાદો ચ તગ્ગરુતા ચ **તપ્પસાદતગ્ગરુતા**, તાહિ. વિધુતદિટ્ઠિવિચિકિચ્છાસમ્મોહઅસ્સદ્ધિયાદિતાય **વિહતકિલેસો**. "તદેવ રતનત્તયં પરાયણં ગતિ તાણં લેણ"ન્તિ એવં આકારેન પવત્તિયા **તપ્પરાયણતાકારપવત્તો ચિત્તુપ્પાદો સરણગમનં** "સરણન્તિ ગચ્છતિ એતેના"તિ. **તંસમઙ્ગી**તિ તેન યથાવુત્તચિત્તુપ્પાદેન સમન્નાગતો. **એવં ઉપેતી**તિ એવં ભજતિ સેવતિ પયિરુપાસતિ, એવં વા જાનાતિ બુજ્ઝતીતિ એવમત્થો વેદિતબ્બો. એત્થ ચ પસાદગ્ગહણેન લોકિયસરણગમનમાહ. તઞ્હિ પસાદપ્પધાનં, ન ઞાણપ્પધાનં. ગરુતાગહણેન લોકુત્તરં. અરિયા હિ રતનત્તયં ગુણાભિઞ્ઞાતાય પાસાણચ્છત્તં વિય ગરું કત્વા પસ્સન્તિ, તસ્મા તપ્પસાદેન વિક્ખમ્ભનવસેન વિહતકિલેસો તગ્ગરુતાય સમુચ્છેદવસેનાતિ યોજેતબ્બં. તપ્પરાયણતા પનેત્થ તગ્ગતિકતાતિ તાય ચતુબ્બિધમ્પિ વક્ખમાનં સરણગમનં ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. અવિસેસેન વા પસાદગરુતા જોતિતાતિ પસાદગ્ગહણેન અવેચ્ચપ્પસાદસ્સ ઇતરસ્સ ચ ગહણં, તથા ગરુતાગહણેનાતિ ઉભયેનપિ ઉભયં સરણગમનં યોજેતબ્બં.

મગ્ગક્ખણે ઇજ્ઝતીતિ યોજના. **નિબ્બાનારમ્મણં હુત્વા**તિ એતેન અત્થતો ચતુસચ્ચાધિગમોયેવ લોકુત્તરં સરણગમનન્તિ દસ્સેતિ. તત્થ હિ નિબ્બાનધમ્મો સચ્છિકિરિયાભિસમયવસેન, મગ્ગધમ્મો ભાવનાભિસમયવસેન પટિવિજ્ઝિયમાનોયેવ સરણગમનત્તં સાધેતિ, બુદ્ધગુણા પન સાવકગોચરભૂતા પરિઞ્ઞાભિસમયવસેન, તથા અરિયસઙ્ઘગુણા. તેનાહ "**કિચ્ચતો સકલેપિ રતનત્તયે ઇજ્ઝતી**"તિ, ઇજ્ઝન્તઞ્ચ સહેવ ઇજ્ઝતિ, ન લોકિયં વિય પટિપાટિયા અસમ્મોહપટિવેધેન પટિવિદ્ધત્તાતિ અધિપ્પાયો. યે પન વદન્તિ ''ન સરણગમનં નિબ્બાનારમ્મણં હુત્વા પવત્તતિ, મગ્ગસ્સ અધિગતત્તા પન અધિગતમેવ હોતિ એકચ્ચાનં તેવિજ્જાદીનં લોકિયવિજ્જાદયો વિયા''તિ, તેસં લોકિયમેવ સરણગમનં સિયા, ન લોકુત્તરં, તઞ્ચ અયુત્તં દુવિધસ્સપિ ઇચ્છિતબ્બત્તા. **તન્તિ** લોકિયસરણગમનં. **સદ્ધાપટિલાભો** ''સમ્માસમ્બુદ્ધો ભગવા''તિઆદિના. **સદ્ધામૂલિકા**તિ યથાવુત્તસદ્ધાપુબ્બઙ્ગમા **સમ્માદિટ્ઠિ** બુદ્ધસુબુદ્ધતં ધમ્મસુધમ્મતં સઙ્ઘસુપ્પટિપતિઞ્ચ લોકિયાવબોધવસેનેવ સમ્મા ઞાયેન દસ્સનતો. ''સદ્ધામૂલિકા સમ્માદિટ્ઠી''તિ એતેન સદ્ધૂપનિસ્સયા યથાવુત્તલક્ખણા પઞ્ઞા લોકિયસરણગમનન્તિ દસ્સેતિ. તેનાહ "**દિટ્ઠિજુકમ્મન્તિ વુચ્ચતી**"તિ ''દિટ્ઠિ એવ અત્તનો પચ્ચયેહિ ઉજું કરીયતી''તિ કત્વા. દિટ્ઠિ વા ઉજું કરીયતિ એતેનાતિ **દિટ્ઠિજુકમ્મં**, તથા પવત્તો ચિત્તુપ્પાદો . એવઞ્ચ કત્વા ''તપ્પરાયણતાકારપવત્તો ચિત્તુપ્પાદો''તિ ઇદઞ્ચ વચનં સમત્થિતં હોતિ. સદ્ધાપુબ્બઙ્ગમસમ્માદિટ્ઠિગ્ગહણં પન ચિત્તુપ્પાદસ્સ તપ્પધાનતાયાતિ દટ્ઠબ્બં. ''સદ્ધાપટિલાભો''તિ ઇમિના માતાદીહિ ઉસ્સાહિતદારકાદીનં વિય ઞાણવિપ્પયુત્તસરણગમનં દસ્સેતિ, ''સમ્માદિટ્ઠી''તિ ઇમિના ઞાણસમ્પયુત્તસરણગમનં.

તયિદં લોકિયં સરણગમનં. **અત્તા** સન્નિય્યાતીયતિ અપ્પીયતિ પરિચ્ચજીયતિ એતેનાતિ **અત્તસન્નિય્યાતનં**, યથાવુત્તં દિટ્ઠિજુકમ્મં. તં રતનત્તયં પરાયણં પટિસરણં એતસ્સાતિ તપ્પરાયણો, પુગ્ગલો, ચિત્તુપ્પાદો વા, તસ્સ ભાવો **તપ્પરાયણતા**, યથાવુત્તદિટ્ઠિજુકમ્મમેવ. સરણન્તિ અધિપ્પાયેન સિસ્સભાવં અન્તેવાસિકભાવં ઉપગચ્છતિ એતેનાતિ **સિસ્સભાવૂપગમનં**. સરણગમનાધિપ્પાયેનેવ પણિપતતિ એતેનાતિ **પણિપાતો**. સબ્બત્થ યથાવુત્તદિટ્ઠિજુકમ્મવસેનેવ અત્થો વેદિતબ્બો. **અત્તપરિચ્ચજનન્તિ** સંસારદુક્ખનિત્થરણત્થં અત્તનો અત્તભાવસ્સ પરિચ્ચજનં. એસ નયો સેસેસુપિ. **બુદ્ધાદીનંયેવા**તિ અવધારણં ઇતરેસુપિ સરણગમનવિસેસેસુ યથારહં વત્તબ્બં. એવઞ્હિ તદઞ્ઞનિવત્તનં કતં હોતિ.

એવં અત્તસન્નિયાતનાદીનિ એકેન પકારેન દસ્સેત્વા ઇદાનિ અપરેહિપિ પકારેહિ દસ્સેતું "**અપિચા**"તિઆદિ આરદ્ધં. તેન પરિયાયન્તરેહિપિ અત્તસન્નિય્યાતનાદિ કતમેવ હોતિ અત્થસ્સ અભિન્નત્તાતિ દસ્સેતિ. **આળવકાદીનન્તિ આદિ**-સદ્દેન સાતાગિરિહેમવતાદીનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. નનુ ચેતે આળવકાદયો મગ્ગેનેવ આગતસરણગમના, કથં તેસં તપ્પરાયણતાસરણગમનં વુત્તન્તિ? મગ્ગેનાગતસરણગમનેહિપિ ''સો અહં વિચરિસ્સામિ ગામા ગામ''ન્તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૬) તેહિ તપ્પરાયણતાકારસ્સ પવેદિતત્તા તથા વુત્તં.

ઞાતિ...**પે**॰... **વસેના**તિ એત્થ ઞાતિવસેન ભયવસેન આચરિયવસેન દક્ખિણેય્યવસેનાતિ પચ્ચેકં ''વસેના''તિ પદં યોજેતબ્બં. તત્થ **ઞાતિવસેના**તિ ઞાતિભાવવસેન. એવં સેસેસુપિ. **દક્ખિણેય્યપણિપાતેના**તિ દક્ખિણેય્યતાહેતુકેન પણિપાતેન. **ઇતરેહી**તિ ઞાતિભાવાદિવસપ્પવત્તેહિ તીહિ પણિપાતેહિ. **ઇતરેહી**તિઆદિના સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિત્થારતો દસ્સેતું "**તસ્મા**"તિઆદિ વુત્તં. **વન્દતી**તિ પણિપાતસ્સ લક્ખણવચનં. **એવરૂપન્તિ** દિટ્ઠધમ્મિકં સન્ધાય વદતિ. સમ્પરાયિકઞ્હિ નિય્યાનિકં વા અનુસાસનં પચ્ચાસીસન્તો દક્ખિણેય્યપણિપાતમેવ કરોતીતિ અધિપ્પાયો. **સરણગમનપ્પભેદો**તિ સરણગમનવિભાગો.

અરિયમગ્ગોયેવ લોકુત્તરસરણગમનન્તિ આહ “**ચત્તારિ સામઞ્ઞફલાનિ વિપાકફલ**”ન્તિ. **સબ્બદુક્ખક્ખયોતિ** સકલસ્સ વટ્ટદુક્ખસ્સ અનુપ્પાદનિરોધો. **એતન્તિ** “ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ, સમ્મપ્પઞ્ઞાય પસ્સતી”તિ (ધ॰ પ॰ ૧૯૦) એવં વુત્તં અરિયસચ્ચદસ્સનં.

નિચ્ચતો અનુપગમનાદિવસેનાતિ નિચ્ચન્તિ અગ્ગહણાદિવસેન. **અટ્ઠાન**ન્તિ હેતુપટિક્ખેપો. **અનવકાસો**તિ પચ્ચયપટિક્ખેપો. ઉભયેનપિ કારણમેવ પટિક્ખિપતિ. **યન્તિ** યેન કારણેન. **દિટ્ઠિસમ્પન્નો**તિ મગ્ગદિટ્ઠિયા સમ્પન્નો સોતાપન્નો. **કઞ્ચિ સઙ્ખાર**ન્તિ ચતુભૂમકેસુ સઙ્ખતસઙ્ખારેસુ એકસઙ્ખારમ્પિ. **નિચ્ચતો ઉપગચ્છેય્યા**તિ “નિચ્ચો”તિ ગણ્હેય્ય. **સુખતો ઉપગચ્છેય્યા**તિ “એકન્તસુખી અત્તા હોતિ અરોગો પરં મરણા”તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૭૬) એવં અત્તદિટ્ઠિવસેન સુખતો ગાહં સન્ધાયેતં વુત્તં. દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તચિત્તેન પન અરિયસાવકો પરિળાહવૂપસમનત્થં મત્તહત્થિપરિત્તાસિતો વિય ચોક્ખબ્રાહ્મણો ઉક્કારભૂમિં કઞ્ચિ સઙ્ખારં સુખતો ઉપગચ્છતિ. અત્તવારે કસિણાદિપણ્ણત્તિસઙ્ગહણત્થં “સઙ્ખાર”ન્તિ અવત્વા “**કઞ્ચિ ધમ્મ**”ન્તિ વુત્તં. ઇમેસુપિ વારેસુ ચતુભૂમકવસેનેવ પરિચ્છેદો વેદિતબ્બો તેભૂમકવસેનેવ વા. યં યઞ્હિ પુથુજ્જનો ગાહવસેન ગણ્હાતિ, તતો તતો અરિયસાવકો ગાહં વિનિવેઠેતિ. **માતર**ન્તિઆદીસુ જનિકા માતા, જનકો પિતા, મનુસ્સભૂતો ખીણાસવો **અરહા**તિ અધિપ્પેતો. કિં પન અરિયસાવકો અઞ્ઞં જીવિતા વોરોપેય્યાતિ? એતમ્પિ અટ્ઠાનં, પુથુજ્જનભાવસ્સ પન મહાસાવજ્જભાવદસ્સનત્થં અરિયસાવકસ્સ ફલદીપનત્થઞ્ચેવં વુત્તં. **દુટ્ઠચિત્તો** વધકચિત્તેન પદુટ્ઠચિત્તો. **લોહિતં ઉપ્પાદેય્યા**તિ જીવમાનકસરીરે ખુદ્દકમક્ખિકાય પિવનમત્તમ્પિ લોહિતં ઉપ્પાદેય્ય. **સઙ્ઘં ભિન્દેય્યા**તિ સમાનસંવાસકં સમાનસીમાયં ઠિતં સઙ્ઘં ‘કમ્મેન ઉદ્દેસેન વોહરન્તો અનુસ્સાવનેન સલાકગ્ગાહેના”તિ (પરિ॰ ૪૫૮) એવં વુત્તેહિ પઞ્ચહિ કારણેહિ ભિન્દેય્ય . **અઞ્ઞં સત્થાર**ન્તિ અઞ્ઞં તિત્થકરં “અયં મે સત્થા”તિ એવં ગણ્હેય્યાતિ **નેતં ઠાનં વિજ્જતી**તિ અત્થો.

ન તે ગમિસ્સન્તિ અપાયભૂમિન્તિ તે બુદ્ધં સરણં ગતા તન્નિમિત્તં અપાયભૂમિં ન ગમિસ્સન્તિ, **દેવકાયં** પન **પરિપૂરેસ્સન્તી**તિ અત્થો.

દસહિ ઠાનેહીતિ દસહિ કારણેહિ. **અધિગ્ગણ્હન્તી**તિ અધિભવન્તિ. **વેલામસુત્તાદિવસેનાપી**તિ એત્થ “ચતુરાસીતિસહસ્સસઙ્ખાનં સુવણ્ણપાતિરૂપિયપાતિકંસપાતીનં યથાક્કમં રૂપિયસુવણ્ણહિરઞ્ઞપૂરાનં કરીસસ્સ ચતુત્થભાવપ્પમાણાનં સબ્બાલઙ્કારપટિમણ્ડિતાનં ચતુરાસીતિયા હત્થિસહસ્સાનં ચતુરાસીતિયા અસ્સસહસ્સાનં ચતુરાસીતિયા રથસહસ્સાનં ચતુરાસીતિયા ધેનુસહસ્સાનં ચતુરાસીતિયા કઞ્ઞાસહસ્સાનં ચતુરાસીતિયા પલ્લઙ્કસહસ્સાનં ચતુરાસીતિયા વત્થકોટિસહસ્સાનં અપરિમાણસ્સ ચ ખજ્જભોજ્જાદિભેદસ્સ આહારસ્સ પરિચ્ચજનવસેન સત્તમાસાધિકાનિ સત્ત સંવચ્છરાનિ નિરન્તરં પવત્તવેલામમહાદાનતો એકસ્સ સોતાપન્નસ્સ દિન્નદાનં મહપ્ફલતરં, તતો સતં સોતાપન્નાનં દિન્નદાનતો એકસ્સ સકદાગામિસ્સ, તતો એકસ્સ અનાગામિસ્સ, તતો એકસ્સ અરહતો, તતો એકસ્સ પચ્ચેકબુદ્ધસ્સ, તતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ, તતો બુદ્ધપ્પમુખસ્સ સઙ્ઘસ્સ દિન્નદાનં મહપ્ફલતરં, તતો ચાતુદ્દિસં સઙ્ઘં ઉદ્દિસ્સ વિહારકરણં, તતો સરણગમનં મહપ્ફલતર”ન્તિ ઇમમત્થં દીપેન્તસ્સ વેલામસુત્તસ્સ (અ॰ નિ॰ ૯.૨૦) વસેન. વુત્તઞ્હેતં “યં ગહપતિ, વેલામો બ્રાહ્મણો દાનં અદાસિ મહાદાનં, યો એકં દિટ્ઠિસમ્પન્નં ભોજેય્ય, ઇદં તતો મહપ્ફલતર”ન્તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૯.૨૦). **વેલામસુત્તાદીતિ આદિ**-સદ્દેન અગ્ગપ્પસાદસુત્તાદીનં (અ॰ નિ॰ ૪.૩૪; ઇતિવુ॰ ૯૦) સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો.

અઞ્ઞાણં વત્થુત્તયસ્સ ગુણાનં અજાનનં તત્થ સમ્મોહો, “બુદ્ધો નુ ખો, ન નુ ખો બુદ્ધો”તિઆદિના વિચિકિચ્છા **સંસયો, મિચ્છાઞાણં** તસ્સ ગુણાનં અગુણભાવપરિકપ્પનેન વિપરીતગ્ગાહો. **આદિ**-સદ્દેન અનાદરાગારવાદીનં

સઞ્ઞો. **ન મહાજુતિક**ન્તિ ન ઉજ્જલં, અપરિસુદ્ધં અપરિયોદાતન્તિ અત્થો. **ન મહાવિપ્ફાર**ન્તિ અનુળારં. **સાવજ્જો**તિ દિટ્ઠિતણ્હાદિવસેન સદોસો. લોકિયં સરણગમનં સિક્ખાસમાદાનં વિય અગ્ગહિતકાલપરિચ્છેદં જીવિતપરિયન્તમેવ હોતિ, તસ્મા તસ્સ ખન્ધભેદેન ભેદોતિ આહ "**અનવજ્જો કાલકિરિયાય**"તિ. **સો**તિ અનવજ્જો સરણગમનભેદો. સતિપિ અનવજ્જત્તે ઇટ્ઠફલોપિ ન હોતીતિ આહ "**અફલો**"તિ.

સરણગમનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઉપાસકવિધિકથાવણ્ણના

કો ઉપાસકોતિ સરૂપપુચ્છા, તસ્મા કિંલક્ખણો ઉપાસકોતિ વુત્તં હોતિ. **કસ્મા**તિ હેતુપુચ્છા. તેન કેન પવત્તિનિમિત્તેન ઉપાસકસદ્દો તસ્મિં પુગ્ગલે નિરુળ્હોતિ દસ્સેતિ. **કિમસ્સ સીલ**ન્તિ કીદિસં અસ્સ ઉપાસકસ્સ સીલં, કિત્તકેન સીલેનાયં સીલસમ્પન્નો નામ હોતીતિ અત્થો. **કો આજીવો**તિ કો અસ્સ સમ્માઆજીવો, સો પન મિચ્છાજીવસ્સ પરિવજ્જનેન હોતીતિ સોપિ વિભજીયતીતિ. **કા વિપત્તી**તિ કા અસ્સ સીલસ્સ, આજીવસ્સ વા વિપત્તિ. અનન્તરસ્સ હિ વિધિ વા પટિસેધો વા. **કા સમ્પત્તી**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો.

યો કોચીતિ ખત્તિયાદીસુ યો કોચિ. તેન સરણગમનમેવેત્થ કારણં, ન જાતિઆદિવિસેસોતિ દસ્સેતિ. **ઉપાસનતો**તિ તેનેવ સરણગમનેન તત્થ ચ સક્કચ્ચકારિતાય આદરગારવબહુમાનાદિયોગેન પયિરુપાસનતો. **વેરમણિયો**તિ વેરં વુચ્ચતિ પાણાતિપાતાદિદુસ્સીલ્યં, તસ્સ મણનતો હનનતો વિનાસનતો વેરમણિયો, પઞ્ચ વિરતિયો વિરતિપ્પધાનત્તા તસ્સ સીલસ્સ. તેનેવાહ તત્થ તત્થ "**પટિવિરતો હોતી**"તિ.

મિચ્છાવણિજ્જાતિ ન સમ્માવણિજ્જા અયુત્તવણિજ્જા અસારુપ્પવણિજ્જા. **પહાયા**તિ અકરણેનેવ પજહિત્વા. **ધમ્મેના**તિ ધમ્મતો અનપેતેન. તેન અઞ્ઞમ્પિ અધમ્મિકં જીવિકં પટિક્ખિપતિ. **સમેના**તિ અવિસમેન. તેન કાયવિસમાદિદુચ્ચરિતં વજ્જેત્વા કાયસમાદિના સુચરિતેન જીવનં દસ્સેતિ. **સત્થવણિજ્જા**તિ આવુધભણ્ડં કત્વા વા કારેત્વા વા યથાકતં વા પટિલભિત્વા તસ્સ વિક્કયો. **સત્થવણિજ્જા**તિ મનુસ્સવિક્કયો . **મંસવણિજ્જા**તિ સૂનકારાદયો વિય મિગસૂકરાદિકે પોસેત્વા મંસં સમ્પાદેત્વા વિક્કયો. **મજ્જવણિજ્જા**તિ યં કિઞ્ચિ મજ્જં યોજેત્વા તસ્સ વિક્કયો. **વિસવણિજ્જા**તિ વિસં યોજેત્વા, વિસં ગહેત્વા વા તસ્સ વિક્કયો. તત્થ સત્થવણિજ્જા પરોપરોધનિમિત્તતાય અકરણીયા વુત્તા, સત્તવણિજ્જા અભુજિસ્સભાવકરણતો, મંસવિસવણિજ્જા વધહેતુતો, મજ્જવણિજ્જા પમાદટ્ઠાનતો.

તસ્સેવાતિ પઞ્ચવેરમણિલક્ખણસ્સ સીલસ્સ ચેવ પઞ્ચમિચ્છાવણિજ્જાલક્ખણસ્સ આજીવસ્સ ચ. **વિપત્તી**તિ ભેદો પકોપો ચ. **યાયા**તિ યાય પટિપત્તિયા. **ચણ્ડાલો**તિ ઉપાસકચણ્ડાલો. **મલ**ન્તિ ઉપાસકમલં. **પતિકિટ્ઠો**તિ ઉપાસકનિહીનો. બુદ્ધાદીસુ કમ્મકમ્મફલેસુ ચ સદ્ધાવિપરિયાયો અસ્સદ્ધિયં મિચ્છાધિમોક્ખો. યથાવુત્તેન અસ્સદ્ધિયેન સમન્નાગતો **અસ્સદ્ધો**. યથાવુત્ત સીલવિપત્તિ આજીવવિપત્તિવસેન **દુસ્સીલો**. ''ઇમિના દિટ્ઠાદિના ઇદં નામ મઙ્ગલં ભવિસ્સતી''તિ એવં બાલજનપરિકપ્પિતકોતૂહલસઙ્ખાતેન દિટ્ઠસુતમુતમઙ્ગલેન સમન્નાગતો **કોતૂહલમઙ્ગલિકો**. **મઙ્ગલં પચ્ચેતી**તિ દિટ્ઠમઙ્ગલાદિભેદં મઙ્ગલમેવ પત્તિયાયતિ. **નો કમ્મ**ન્તિ કમ્મસ્સકતં નો પત્તિયાયતિ. **ઇતો બહિદ્ધા**તિ ઇતો સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધસાસનતો બહિદ્ધા બાહિરકસમયે. **દક્ખિણેય્યં પરિયેસતી**તિ દુપ્પટિપન્નં દક્ખિણારહસઞ્ઞી ગવેસતિ. **પુબ્બકારં કરોતી**તિ દાનમાનનાદિકં કુસલકિરિયં પઠમં કરોતિ. એત્થ ચ દક્ખિણેય્યપરિયેસનપુબ્બકારે એકં કત્વા પઞ્ચ ધમ્મા વેદિતબ્બા.

વિપત્તિયં વુત્તવિપરિયાયેન **સમ્પત્તિ** ઞાતબ્બા. અયં પન વિસેસો – ચતુન્નમ્પિ પરિસાનં રતિજનનટ્ઠેન ઉપાસકોવ રતનં **ઉપાસકરતનં**. ગુણસોભાકિત્તિસદ્દસુગન્ધતાહિ ઉપાસકોવ પદુમં **ઉપાસકપદુમં**. તથા **ઉપાસકપુણ્ડરીકો**.

આદિમ્હીતિ આદિઅત્થે. **કોટિયન્તિ** પરિયન્તકોટિયં. **વિહારગ્ગેના**તિ ઓવરકકોટ્ઠાસેન, ''ઇમસ્મિં ગબ્ભે વસન્તાનં ઇદં નામ પનસફલં પાપુણાતી''તિઆદિના તંતંવસનટ્ઠાનકોટ્ઠાસેનાતિ અત્થો. **અજ્જતન્તિ** અજ્જઇચ્ચેવ અત્થો.

પાણેહિ ઉપેતન્તિ ઇમિના તસ્સ સરણગમનસ્સ આપાણકોટિકતં દસ્સેન્તો ''**યાવ મે જીવિતં પવત્તતી**''તિઆદિના વત્વા પુન જીવિતેન તં વત્થુત્તયં પટિપૂજેન્તો ''સરણગમનં રક્ખામી''તિ ઉપ્પન્નં તસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ અધિપ્પાયં વિભાવેન્તો ''**અહઞ્હી**''તિઆદિમાહ. **પાણેહિ ઉપેતન્તિ** હિ યાવ મે પાણા ધરન્તિ, તાવ સરણં ઉપેતં, ઉપેન્તો ચ ન વાચામત્તેન, ન એકવારં ચિત્તુપ્પાદનમત્તેન, અથ ખો પાણે પરિચ્ચજિત્વાપિ યાવજીવં ઉપેતન્તિ એવમેત્થ અત્થો વેદિતબ્બોતિ.

ઉપાસકવિધિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ભયભેરવસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૫. અનઙ્ગણસુત્તવણ્ણના

૫૭. આયસ્મા સારિપુત્તોતિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદિઅત્થો, એવમાદિકન્તિ અત્થો. તેન ''ભિક્ખૂ આમન્તેસી''તિઆદિકં સબ્બં સુત્તં સઙ્ગણ્હાતિ. તેનાહ ''**અનઙ્ગણસુત્ત**''ન્તિ. તસ્સ કો નિક્ખેપો? અત્તજ્ઝાસયો. પરેહિ અનજ્ઝિટ્ઠોયેવ હિ મહાથેરો ઇમં દેસનં આરભિ. કેચિ પનાહુ ''એકચ્ચે ભિક્ખૂ સંકિલિટ્ઠચિત્તે દિસ્વા તેસં ચિત્તસંકિલેસપ્પહાનાય ચેવ એકચ્ચાનં આયતિં અનુપ્પાદનાય ચ અયં દેસના આરદ્ધા''તિ. **એવં સબ્બસુત્તેસૂ**તિ યથા એત્થ અનઙ્ગણસુત્તે, એવં ઇતો પરેસૂતિ સબ્બેસુપિ સુત્તેસુ અનુત્તાનઅપુબ્બપદવણ્ણના એવ કરીયતિ. તેનાહ ''**તસ્મા**''તિઆદિ. **ગણનપરિચ્છેદો**તિ ગણનેન પરિચ્છિન્દનં. ઇદઞ્હિ અપ્પરજક્ખમહારજક્ખતાવસેન દુવિધે સત્તે પચ્ચેકં અત્થઞ્ઞુતાનત્થઞ્ઞુતાવસેન દ્વિધા કત્વા ''ચત્તારો''તિ અનવસેસપરિયાદાનં. વજ્જીપુત્તકાદયો વિય પુગ્ગલવાદીતિ ન ગહેતબ્બં લોકસમઞ્ઞાનુસારેન અત્થં પટિવિજ્ઝિતું સમત્થાનં વસેન દેસનાય આરદ્ધત્તા, અયઞ્ચ દેસનાનયો સત્થુ નિસ્સાય એવાતિ દસ્સેન્તો ''**અયઞ્હી**''તિઆદિમાહ.

સમ્મુતિપરમત્થદેસનાકથાવણ્ણના

તત્થ (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૧૭૦) સમ્મુતિયા દેસના **સમ્મુતિદેસના**, પરમત્થસ્સ દેસના **પરમત્થદેસના**. **તત્થા**તિ સમ્મુતિપરમત્થદેસનાસુ, ન સમ્મુતિપરમત્થેસુ. તેનાહ ''**એવરૂપા સમ્મુતિદેસના, એવરૂપા પરમત્થદેસના**''તિ. તત્રિદં સમ્મુતિપરમત્થાનં લક્ખણં – યસ્મિં ભિન્ને, બુદ્ધિયા અવયવવિનિબ્ભોગે વા કતે ન તંસમઞ્ઞા, સા ઘટપટાદિપ્પભેદા સમ્મુતિ, તબ્બિપરિયાયતો પરમત્થો. ન હિ કક્ખળફુસનાદિસભાવે અયં નયો લબ્ભતિ, તત્થ રૂપાદિધમ્મં સમૂહસન્તાનવસેન પવત્તમાનં ઉપાદાય પુગ્ગલવોહારોતિ આહ ''**પુગ્ગલોતિ સમ્મુતિદેસના**''તિ. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. ઉપ્પાદવયવન્તો સભાવધમ્મા ન નિચ્ચાતિ આહ ''**અનિચ્ચન્તિ**

પરમત્થદેસના"તિ. એસ નયો સેસપદેસુપિ. નનુ ખન્ધદેસનાપિ સમ્મુતિદેસનાવ. ખન્ધટ્ઠો હિ રાસટ્ઠો, કોટ્ઠાસટ્ઠો વાતિ? સચ્ચમેતં, અયં પન ખન્ધસમઞ્ઞા ફસ્સાદીસુ તજ્જાપઞ્ઞત્તિ વિય પરમત્થસન્નિસ્સયા તસ્સ આસન્નતરા, પુગ્ગલસમઞ્ઞાદયો વિય ન દૂરેતિ પરમત્થસઙ્ગહતા વુત્તા, ખન્ધસીસેન વા તદુપાદાના સભાવધમ્મા એવ ગહિતા. નનુ ચ સભાવધમ્મા સબ્બેપિ સમ્મુતિમુખેનેવ દેસનં આરોહન્તિ, ન સમુખેનાતિ સબ્બાપિ દેસના સમ્મુતિદેસનાવ સિયાતિ? નયિદમેવં દેસેતબ્બધમ્મવિભાગેન દેસનાવિભાગસ્સ અધિપ્પેતત્તા, ન ચ સદ્દો કેનચિ પવત્તિનિમિત્તેન વિના અત્થં પકાસેતીતિ.

સમ્મુતિવસેન દેસનં સુત્વાતિ "ઇધેકચ્ચો પુગ્ગલો અત્તન્તપો હોતિ અત્તપરિતાપાનુયોગમનુયુત્તો"તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૨.૪૧૩; પુ॰ પ॰ ૧૦.૨૫ માતિકા) સમ્મુતિમુખેન પવત્તિતં દેસનં સુતમયઞાણુપ્પાદનવસેન સુત્વા. **અત્થં પટિવિજ્ઝિત્વા**તિ તદનુસારેન ચતુસચ્ચસઙ્ખાતં અત્થં સહ વિપસ્સનાય મગ્ગેન પટિવિજ્ઝિત્વા. **મોહં પહાયા**તિ તદેકટ્ઠેહિ કિલેસેહિ સદ્ધિં અનવસેસં મોહં પજહિત્વા. **વિસેસ**ન્તિ નિબ્બાનસઙ્ખાતં અરહત્તસઙ્ખાતઞ્ચ વિસેસં. **તેસ**ન્તિ તાદિસાનં વિનેય્યાનં. **પરમત્થવસેના**તિ "પઞ્ચિમાનિ, ભિક્ખવે, ઇન્દ્રિયાની"તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૫.૪૭૨-૪૭૪) પરમત્થધમ્મવસેન. સેસં અનન્તરનયે વુત્તસદિસમેવ. **તત્થા**તિ તસ્સં સમ્મુતિવસેન પરમત્થવસેન ચ દેસનાયં. **દેસભાસાકુસલો**તિ નાનાદેસભાસાસુ કુસલો. **તિણ્ણં વેદાન**ન્તિ નિદસ્સનમત્તં, તિણ્ણં વેદાનં સિપ્પગન્થાનમ્પીતિ અધિપ્પાયો સિપ્પુગ્ગહણઞ્હિ પરતો વક્ખતિ. સિપ્પાનિ વા વેદન્તોગધે કત્વા "**તિણ્ણં વેદાન**"ન્તિ વુત્તં. **કથેતબ્બભાવેન ઠિતાનિ**, ન કત્થચિ સન્નિહિતભાવેનાતિ વેદાનમ્પિ કથેતબ્બભાવેનેવ અવટ્ઠાનં દીપેન્તો "ગુય્હા તયી નિહિતા ગય્હતી"તિ મિચ્છાવાદં પટિક્ખિપતિ. નાનાવિધા દેસભાસા એતેસન્તિ **નાનાદેસભાસા**.

પરમો ઉત્તમો અત્થો **પરમત્થો**, ધમ્માનં યથાભૂતસભાવો. લોકસઙ્કેતમત્તસિદ્ધા **સમ્મુતિ**. યદિ એવં કથં સમ્મુતિકથાય સચ્ચતાતિઆહ "**લોકસમ્મુતિકારણા**"તિ, લોકસમઞ્ઞં નિસ્સાય પવત્તનતો. લોકસમઞ્ઞાય હિ અભિનિવેસેન વિના ઞાપના એકચ્ચસ્સ સુતસ્સ સાવના વિય ન મુસા અનતિધાવિતબ્બતો તસ્સા. તેનાહ ભગવા "જનપદનિરુત્તિં નાભિનિવેસેય્ય, સમઞ્ઞં નાતિધાવેય્યા"તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૩૨). **ધમ્માન**ન્તિ સભાવધમ્માનં. **ભૂતકારણા**તિ યથાભૂતસભાવં નિસ્સાય પવત્તનતો. **સમ્મુતિં વોહરન્તસ્સા**તિ "પુગ્ગલો સત્તો"તિઆદિના લોકસમઞ્ઞં કથેન્તસ્સ.

હિરોત્તપ્પદીપનત્થન્તિ લોકપાલનકિચ્ચે હિરોત્તપ્પધમ્મે કિચ્ચતો પકાસેતું. તેસઞ્હિ કિચ્ચં સત્તસન્તાનેયેવ પાકટં હોતીતિ પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય કથાય તં વત્તબ્બં. એસ નયો સેસેસુપિ. યસ્મિઞ્હિ ચિત્તુપ્પાદે કમ્મં ઉપ્પન્નં, તંસન્તાને એવ તસ્સ ફલસ્સ ઉપ્પત્તિ **કમ્મસ્સકતા**. એવઞ્હિ કતવિઞ્ઞાણનાસો અકતાગમો વા નત્થીતિ સા પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય એવ કથાય દીપેતબ્બા. તેહિ સત્તેહિ કાતબ્બા પુઞ્ઞાદિકિરિયા **પચ્ચત્તપુરિસકારો**પિ સન્તાનવસેન નિપ્ફાદેતબ્બતો પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય એવ કથાય દીપેતબ્બો.

આનન્તરિયદીપનત્થન્તિ ચુતિઅનન્તરં ફલં અનન્તરં નામ, તસ્મિં અનન્તરે નિયુત્તાનિ, તન્નિબ્બત્તનેન અનન્તરકરણસીલાનિ, અનન્તરપયોજનાનિ વાતિ **આનન્તરિયાનિ**, માતુઘાતાદીનિ, તેસં દીપનત્થં. તાનિપિ હિ સન્તાનવસેન નિપ્ફાદેતબ્બતો "માતરં જીવિતા વોરોપેતી"તિઆદિના (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૨૩) પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય એવ કથાય દીપેતબ્બાનિ, તથા "સો મેત્તાસહગતેન ચેતસા એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતી"તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૫૫૬; ૩.૩૦૮; મ॰ નિ॰ ૧.૭૭; ૨.૩૦૯; ૩.૨૩૦; વિભ॰ ૬૪૨, ૬૪૩) "સો અનેકવિહિતં પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરતિ

એકમ્પિ જાતિ''ન્તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૨૪૪, ૨૪૫; મ॰ નિ॰ ૧.૧૪૮, ૩૮૪, ૪૩૧; પારા॰ ૧૨) ''અત્થિ દક્ખિણા દાયકતો વિસુજ્ઝતિ, નો પટિગ્ગાહકતો''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૩.૩૮૧) ચ પવત્તા **બ્રહ્મવિહારપુબ્બેનિવાસદક્ખિણાવિસુદ્ધિકથા** પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય એવ કથાય દીપેતબ્બા સત્તસન્તાનવિસયત્તા. ''અટ્ઠ પુરિસપુગ્ગલા (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૯), ન સમયવિમુત્તો પુગ્ગલો''તિઆદિના (પુ॰ પ॰ ૧) ચ પરમત્થં કથેન્તોપિ લોકસમ્મુતિયા અપ્પહાનત્થં પુગ્ગલકથં કથેસિ. એતેન વુત્તાવસેસાય કથાય પુગ્ગલાધિટ્ઠાનભાવે પયોજનં સામઞ્ઞવસેન સઙ્ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. કામઞ્ચેતં સબ્બં અપરિઞ્ઞાતવત્થુકાનં વસેન વુત્તં, પરિઞ્ઞાતવત્થુકાનમ્પિ પન એવં દેસના સુખાવહા હોતિ.

મહાજનોતિ લોકિયમહાજનો. **ન જાનાતિ** ધનવિનિબ્ભોગાભાવેન ધમ્મકિચ્ચસ્સ અસલ્લક્ખણેન. તત્થ ''કિં નામેતં, કથં નામેત''ન્તિ સંસયપક્ખન્દતાય **સમ્મોહં આપજ્જતિ**. વિરુદ્ધાભિનિવેસિતાય **પટિસત્તુ હોતિ**. **જાનાતિ** ચિરપરિચિતત્થા વોહારકથાય. તતો એવ ન **સમ્મોહમાપજ્જતિ**, ન પટિસત્તુ હોતિ.

નપ્પજહન્તિ વોહારમુખેન પરમત્થસ્સ દીપનતો. સમઞ્ઞાગહણવસેન લોકેન ઞાયતિ સમઞ્ઞાયતિ વોહરીયતીતિ લોકસમઞ્ઞા, તાય **લોકસમઞ્ઞાય**. તસ્સ તસ્સ અત્થસ્સ વિભાવને લોકેન નિચ્છિતં, નિયતં વા વુચ્ચતિ વોહરીયતીતિ લોકનિરુત્તિ, તસ્સં **લોકનિરુત્તિયં**. તથા લોકેન અભિલપીયતીતિ લોકસમઞ્ઞતાય લોકાભિલાપો, તસ્મિં **લોકાભિલાપે ઠિતાયેવ** અપ્પહાનતો. પુગ્ગલવાદિનો વિય **પરમત્થવસેન અગ્ગહેત્વા**.

સન્તોતિ એત્થ **સન્ત**સદ્દો ''દીઘં સન્તસ્સ યોજન''ન્તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૭૦) કિલન્તભાવે આગતો, ''અયઞ્ચ વિતક્કો અયઞ્ચ વિચારો સન્તા હોન્તિ સમિતા''તિઆદીસુ (વિભ॰ ૫૭૬) નિરુદ્ધભાવે આગતો, ''અધિગતો ખો મ્યાયં ધમ્મો ગમ્ભીરો દુદ્દસો દુરનુબોધો સન્તો પણીતો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૬૭; મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૧; ૨.૩૩૭; સં॰ નિ॰ ૨.૧૭૨; મહાવ॰ ૭) સન્તઞાણગોચરતાય, ''ઉપસન્તસ્સ સદા સતિમતો''તિઆદીસુ (ઉદા॰ ૨૭) કિલેસવૂપસમે, ''સન્તો હવે સબ્ભિ પવેદયન્તી''તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૧૫) સાધૂસુ, ''પઞ્ચિમે, ભિક્ખવે, મહાચોરા સન્તો સંવિજ્જમાના''તિઆદીસુ (પારા॰ ૧૯૫) અત્થિભાવે, ઇધાપિ અત્થિભાવેયેવ. સો ચ પુગ્ગલસમ્બન્ધેન વુત્તત્તા લોકસમઞ્ઞાવસેનાતિ દસ્સેન્તો **''લોકસઙ્કેતવસેન અત્થી''**તિ આહ. **અત્થી**તિ ચેતં નિપાતપદં દટ્ઠબ્બં ''અત્થિ ઇમસ્મિં કાયે કેસા''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૩-૩૭૪; મ॰ નિ॰ ૧.૧૧૦; ૩.૧૫૪; અ॰ નિ॰ ૬.૨૯; ૧૦.૬૦) વિય. **સંવિજ્જમાના**તિ પદસ્સ અત્થં દસ્સેન્તો **''ઉપલબ્ભમાના''**તિ આહ. યઞ્હિ સંવિજ્જતિ, તં ઉપલબ્ભતીતિ. અઙ્ગન્તિ એતેહિ તંસમઙ્ગિપુગ્ગલા નિહીનભાવં ગચ્છન્તીતિ **અઙ્ગણાનિ**, રાગાદયો. અઞ્જતિ મક્ખેતીતિ **અઙ્ગણં**, મલાદિ. અઞ્જેતિ તત્થ ઠિતં અહુન્દરતાય અભિબ્યઞ્જેતીતિ **અઙ્ગણં**, વિવટો ભૂમિપદેસો. દોસાદીનં પવત્તિઆકારવિસેસતાય નાનપ્પકારા બહુલપ્પવત્તિયા **તિબ્બકિલેસા**. **પાપકાનન્તિ** લામકાનં. **અકુસલાનન્તિ** અકોસલ્લસમ્ભૂતાનં. **ઇચ્છાવચરાનન્તિ** ઇચ્છાવસેન પવત્તાનં. **સહ અઙ્ગણેના**તિ અઙ્ગણન્તિ લદ્ધનામેન યથાવુત્તકિલેસેન સહ વત્તતિ.

અત્થીતિપિ ન જાનાતિ તાદિસસ્સ યોનિસોમનસિકારસ્સ અભાવા. યેસં કિલેસાનં અત્થિતા, તેસં સપ્પટિભયતા વિસેસતો જાનિતબ્બાતિ દસ્સેતું **''ઇમે કિલેસા નામા''**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **કક્ખળા**તિ ફરુસા. **વાળા**તિ કુરુરા. **ન ગહિતબ્બા**તિ ન ઉપ્પાદેતબ્બા. **યાથાવસરસતો**તિ યથાભૂતસભાવતો. **એવઞ્ચા**તિ ''ઇમે કિલેસા નામા''તિઆદિના વુત્તપ્પકારેન. **યેન વા તેન વા**તિ નવકમ્મેસુ વા પરિયત્તિધુતઙ્ગાદીસુ વા યેન વા તેન વા. **તત્રા**તિ નિદ્ધારણે ભુમ્મં. તં પન નિદ્ધારણં સઙ્ગણાનઙ્ગણસમુદાયતોતિ દસ્સેન્તો **''ચતૂસુ પુગ્ગલેસૂ''**તિ વત્વા પુન

તદેકદેસતો દસ્સેન્તો "**તેસુ વા દ્વીસુ સાઙ્ગણેસૂ**"તિ આહ. તસ્મિં દ્વયં પઠમં હીનસેટ્ઠભાવેન નિદ્ધારીયતિ પઠમં ઉદ્દિટ્ઠત્તા. નિદ્ધારણઞ્હિ ક્વચિ કુતોચિ કેનચિ હોતીતિ.

૫૮. કિઞ્ચાપિ અઞ્ઞત્થ ''જનકો હેતુ, પરિગ્ગાહતો પચ્ચયો, અસાધારણો હેતુ, સાધારણો પચ્ચયો, સભાગો હેતુ, અસભાગો પચ્ચયો, પુબ્બકાલિકો હેતુ, સહપ્પવત્તો પચ્ચયો''તિઆદિના હેતુપચ્ચયા વિભજ્જ વુચ્ચન્તિ, ઇધ પન ''ચત્તારો ખો, ભિક્ખવે, મહાભૂતા હેતૂ, ચત્તારો મહાભૂતા પચ્ચયા રૂપક્ખન્ધસ્સ પઞ્ઞાપનાયા''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૮૫) વિય હેતુપચ્ચયસદ્દા સમાનત્થાતિ દસ્સેતું "**ઉભયેનપિ કારણમેવ પુચ્છતી**"તિ વુત્તં. તત્થ **ઉભયેના**તિ હેતુપચ્ચયવચનદ્વયેન. **પુચ્છતિ** આયસ્મા મહામોગ્ગલ્લાનો દેસનં વડ્ઢેતુકામો. **કિઞ્ચાપી**તિ અનુજાનનસમ્ભાવનત્થે નિપાતો. કિં અનુજાનાતિ? સમાનેપિ દ્વિન્નં સાઙ્ગણભાવે તસ્સા પજાનનાપ્પજાનનહેતુકતં તેસં સેટ્ઠહીનતં. કિં સમ્ભાવેતિ? થેરસ્સ વિચિત્તપટિભાનતાય નાનાહેતૂપમાહિ અલઙ્કત્વા યથાપુચ્છિતસ્સ અત્થસ્સ પાકટકરણં. તેનાહ "**નપ્પજાનાતી**"તિઆદિ. **હેતુ ચેવ પચ્ચયો ચ** સેટ્ઠહીનભાવે. તથાઅક્ખાતબ્બતાપિ હિ તેસં તન્નિમિત્તા એવાતિ.

૫૯. **તન્તિ** તેસં દ્વિન્નં પુગ્ગલાનં હીનસેટ્ઠતાય કારણં. ઓપમ્મેહિ **પાકટતરં કત્વા દસ્સેતું**. **એતન્તિ** સુત્તે અનન્તરં વુચ્ચમાનં વીરિયારમ્ભાભાવેન અઙ્ગણસ્સ અપ્પહાનં. તેનાહ "**ન છન્દં...પે॰... સન્ધાયાહા**"તિ. **કત્તુકમ્યતાછન્દન્તિ** કત્તુકમ્યતાસઙ્ખાતં અઙ્ગણસ્સ પહાતુકમ્યતાવસેન ઉપ્પજ્જનકકુસલધમ્મચ્છન્દં. **ન જનેસ્સતી**તિ ન ઉપ્પાદેસ્સતિ. કુસલો વાયામો નામ છન્દતો બલવાતિ આહ "**તતો બલવતરં વાયામં ન કરિસ્સતી**"તિ, છન્દમ્પિ અનુપ્પાદેન્તો કથં તજ્જં વાયામં કરિસ્સતીતિ અધિપ્પાયો. **થામગતવીરિયં** ઉસ્સોળ્હીભાવપ્પત્તં દળ્હં વીરિયં. સાઙ્ગણગ્ગહણેનેવ અઙ્ગણાનં કિલેસવત્થુતાય ચિત્તસ્સ સંકિલિટ્ઠતાય સદ્ધાય પુન સંકિલિટ્ઠગ્ગહણં સવિસેસં કિલિટ્ઠભાવવિભાવનન્તિ આહ "**સુટ્ઠુતરં કિલિટ્ઠચિત્તો**"તિ. **મલિનચિત્તો**તિઆદીસુપિ ''તેહિયેવા''તિ આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. ઉક્ખલિપુચ્છનચોળકસ્સ વિય વસાપીતપિલોતિકા વિય ચ દુમ્મોચનીયભાવેન મલગ્ગહણં **મલીનતા**, પીળનં હિંસનં અવિપ્ફારિકતાકરણં **વિબાધનં** દરથપરિળાહુપ્પાદનેન પરિદહનં ઉપતાપનં, **કાલન્તિ** કાલનં, યથાગહિતસ્સ અત્તભાવસ્સ ખેપનં આયુક્ખયન્તિ અત્થો. **કરિસ્સતી**તિ પવત્તેસ્સતિ, પાપુણિસ્સતીતિ વુત્તં હોતિ. તથાભૂતો ચ પાણં ચજિસ્સતિ નામાતિ આહ "**મરિસ્સતી**"તિ.

સેય્યથાપીતિ ઉપમાનિદસ્સને નિપાતો. તદત્થં દસ્સેન્તો "**યથા નામા**"તિ આહ. **પંસુઆદિનાતિ આદિ**-સદ્દેન જલ્લાદીનં સઙ્ગહો, **ઘંસનાદીહી**તિ **આદિ**-સદ્દેન છારિકાપરિમજ્જનાદીનં સઙ્ગહોતિ. ''અભિરૂપાય કઞ્ઞા દાતબ્બા''તિઆદીસુ વિય અન્તરેનપિ અતિસયત્થબોધકસદ્દેન અતિસયત્થો ઞાયતીતિ આહ "**મલગ્ગહિતતરાતિ વુત્તં હોતી**"તિ. **પટિપુચ્છાવચનન્તિ** અનુમતિપુચ્છાવિસેસો. **એવં કરિયમાના**તિ અપરિભોગ-અપરિયોદપનરજોપથનિક્ખિપનેહિ કિલિટ્ઠભાવં આપાદિયમાના. **ઓપમ્મં સમ્પટિપાદેન્તો**તિ યથૂપનીતં ઉપમં ઉપમેય્યત્થેન સમં કત્વા પટિપાદેન્તો, સંસન્દેન્તોતિ અત્થો. **સાઙ્ગણો પુગ્ગલો**તિ સાઙ્ગણો તસ્મિં અત્તભાવે અસુજ્ઝનકપુગ્ગલો. આપણાદિતો કુલઘરં આનીતસ્સ મલગ્ગહિતકંસભાજનસ્સ તત્થ લદ્ધબ્બાય વિસુદ્ધિયા અલાભતો યથા અનુક્કમેન સંકિલિટ્ઠતરભાવો, એવં ઘરતો નિક્ખન્તસ્સ પુગ્ગલસ્સ પબ્બજ્જાય લદ્ધબ્બાય વિસુદ્ધિયા અલાભતો અનુક્કમેન સંકિલિટ્ઠતરભાવોતિ દસ્સેન્તો "**સંકિલિટ્ઠકંસપાતિયા**"તિઆદિમાહ. સંકિલિટ્ઠતરભાવો ચ નામ પબ્બજિતસ્સ આજીવવિપત્તિવસેન વા સિયા આચારદિટ્ઠિસીલવિપત્તીસુ અઞ્ઞતરવસેન વાતિ તં સબ્બં સઙ્ગહેત્વા દસ્સેતું "**તસ્સ પુગ્ગલસ્સા**"તિઆદિ વુત્તં. પાચિત્તિયવીતિક્કમનગ્ગહણેન હિ એકચ્ચદિટ્ઠિવિપત્તિયાપિ સઙ્ગહો હોતીતિ. **એત્થ ઠિતસ્સા**તિ એતિસ્સં આજીવવિપત્તિયં ઠિતસ્સ. ઇમિના નયેન સેસેસુપિ યથારહં વત્તબ્બં. સબ્બપરિસસાધારણા મહાથેરસ્સ દેસના, તસ્મા ગહપતિવસેનપિ યોજેતબ્બં. તત્થ

ઉક્કંસગતસંકિલિટ્ઠતરભાવં દસ્સેન્તો “**માતુઘાતાદિઆનન્તરિયકરણ**”ન્તિ આહ. **અવિસોધેત્વા**તિ યથા અત્તનો સીલે વા દિટ્ઠિયા વા વિસુદ્ધિ હોતિ, એવં કિલેસમલિનચિત્તસન્તાનં અવિસોધેત્વા.

ભબ્બપુગ્ગલોતિ ઉપનિસ્સયાદિસમ્પત્તિયા તસ્મિં અત્તભાવે વિસુદ્ધપુગ્ગલો. **આદિં કત્વા**તિ ઇમિના ધોવનઘંસનાદીહિ પરિયોદપનં આદિમન્તં કત્વા વદતિ. **સુદ્ધટ્ઠાનં** યત્થ વા ન રજેન ઓકિરીયતિ. **દણ્ડકમ્મં કત્વા**તિ ‘‘એત્તકા ઉદકા, વાલુકા વા આનેતબ્બા’’તિ દણ્ડકમ્મં કત્વા. **એત્થ ઠિતસ્સા**તિ પરિસુદ્ધે સીલે ઠિતસ્સ. સમ્માવત્તપટિપત્તિસીલેહિ સીલવિસુદ્ધિ દસ્સિતા. વત્તપટિપત્તિયાપિ હિ અઞ્ઞાણાનં વિક્ખમ્ભનં સિયા. તથા હિસ્સા સંકિલિટ્ઠકંસપાતિયા પરિસુદ્ધપરિયોદાતભાવો ઉપમાભાવેન વુત્તો. **પન્તસેનાસનવાસો** કિલેસવિક્ખમ્ભનં કિલેસાનં તદઙ્ગનિવારણં. **સોતાપત્તિફલાધિગમો...પે॰... અરહત્તસચ્છિકિરિયા**તિ સત્તસુપિ ઠાનેસુ ‘‘પરિસુદ્ધપરિયોદાતભાવો વિયા’’તિ પદં આનેત્વા **સમ્બન્ધિતબ્બં**. પબ્બજિતસ્સ હિ વિસુદ્ધિ નામ હેટ્ઠિમન્તેન સીલવિસુદ્ધિયા વા સિયા કમ્મટ્ઠાનાનુયોગવસેન વિવેકવાસેન ઝાનસ્સાધિગમેન વા વિપસ્સનાભાવનાય વા સામઞ્ઞફલાધિગમેન વાતિ.

રાગટ્ઠાનિયન્તિ રાગુપ્પત્તિહેતુભૂતં. વિસભાગારમ્મણં સન્ધાય વદતિ “**ઇટ્ઠારમ્મણ**”ન્તિ. **તસ્મિ**ન્તિ ઇટ્ઠારમ્મણે. **વિપન્નસ્સતી**તિ મુટ્ઠસ્સતિ. **તં નિમિત્ત**ન્તિ સુભનિમિત્તં. **આવજ્જિસ્સતી**તિ અયોનિસો આવજ્જિસ્સતિ. **સયમેવ** અઞ્ઞેન અવોમિસ્સો. કુસલવારપચ્છિન્દનમેવ ચેત્થ **અનુદ્ધંસનં** દટ્ઠબ્બં. **સેસ**ન્તિ ‘‘સાઙ્ગણો સંકિલિટ્ઠચિત્તો’’તિઆદિ. **વુત્તનયાનુસારેના**તિ પઠમવારે વુત્તનયાનુસારેન. **સબ્બ**ન્તિ માતુઘાતાદિઆનન્તરિયકરણપરિયોસાનં સબ્બં ઉપમાસંસન્દનવચનં.

અતિવિરહાભાવતોતિ સતિસમ્મોસાભાવતો, ઉપટ્ઠિતસ્સતિ ભાવતોતિ અત્થો. **સેસ**ન્તિ ‘‘સો અરાગો’’તિઆદિ. ‘‘ધોવનઘંસનસઙ્કછારિકાપરિમજ્જનાદીહી’’તિઆદિના **દુતિયવારાનુસારેન**. ‘‘કો નુ ખો’’તિઆદિ પુચ્છાવસેન આગતં, ઇદં નિગમનવસેનાતિ અયમેવ વિસેસો.

૬૦. **અઙ્ગણ**ન્તિ તત્થ તત્થ નામતો એવ વિભાવિતં, ન પન સભાવતો, પભેદતો વાતિ સભાવાદિતો વિભાવનં સન્ધાયાહ “**નાનપ્પકારતો પાકટં કારાપેતુકામેના**”તિ. **ઇચ્છાય અવચરાન**ન્તિ ઇચ્છાવસેન અવચરણાનં. **ઓતિણ્ણાન**ન્તિ ચિત્તસન્તાનં અનુપવિટ્ઠાનં. તે પન તત્થ પચ્ચયવસેન નિબ્બત્તત્તા પવત્તા નામ હોન્તીતિ આહ “**પવત્તાન**”**ન્તિ. નાનપ્પકારાન**ન્તિ વિસયભેદેન પવત્તિઆકારભેદેન ચ નાનાવિધાનં. **યેન**કારણેન. ન કેવલં લાભત્થિકતા એવ, અથ ખો પુઞ્ઞવન્તતા સક્કતગરુકતા ચ એત્થ કારણભાવેન ગહેતબ્બાતિ દસ્સેન્તો “**પકતિયાપિ ચા**”તિઆદિમાહ. તેન લાભત્થિકોપિ ન યો કોચિ એવં ચિત્તં ઉપ્પાદેતિ પુઞ્ઞવા સમ્ભાવનીયોતિ દસ્સેતિ. **થેરા** અવજ્જપટિચ્છાદનભયેન **મજ્ઝિમાનં આરોચેન્તિ**, તથા મજ્ઝિમા **નવકાનં**, નવકા પન અત્તનો નવકભાવેન **વિઘાસાદાદીનં આરોચેન્તિ** ‘‘પસ્સથ તુમ્હાકં થેરસ્સ કમ્મ’’ન્તિ. વિઘાસાદાદયો નામ ‘‘ઈદિસસ્સ સન્તિકે ઓવાદત્થં તુમ્હે આગતા’’તિ **ભિક્ખુનીનં આરોચેન્તિ. ન ચ મં ભિક્ખૂ જાનેય્યુ**ન્તિ ન ચ વત મં ભિક્ખૂ જાનેય્યું, અહો વત મં ભિક્ખૂ ન જાનેય્યુન્તિ યોજના. **ઠાનં ખો પનેત**ન્તિ એત્થ **ખો**-સદ્દો અવધારણત્થો, **પન**-સદ્દો વચનાલઙ્કારોતિ આહ “**અત્થિયેવા**”તિ. **પુબ્બે** ઇચ્છુપ્પાદવારવણ્ણનાય **વુત્તનયેન. ઇતિ**-સદ્દો ઇધ આસન્નકારણત્થોતિ તં દસ્સેન્તો “**ઇમિના કારણેના**”તિ આહ . **ઇદઞ્ચ** કોપઅપ્પચ્ચયાનમેવ ગહણં. **તાદિસાન**ન્તિ કોપઅપ્પચ્ચયાધિભૂતાનન્તિ અધિપ્પાયો.

અનુરહોતિ અનુરૂપે રહસિ. એવમેવ હિ અત્થં દસ્સેતું "**વિહારપચ્ચન્તે**"તિઆદિ વુત્તં. **પુરિમસદિસમેવા**તિ "લાભત્થિકો હી"તિઆદિના વુત્તેન પુરિમેન યોજનાનયેન સદિસમેવ.

ચોદનાય પટિપુગ્ગલભાવો, ચોદના ચ આપત્તિયાતિ ચુદિતકેન ચોદકસ્સ સમાનભાવો આપત્તિઆપન્નતાયાતિ આહ "**સમાનોતિ સાપત્તિકો**"તિ. સપ્પટિપુગ્ગલેનેવસ્સ ચોદનિચ્છાય કારણં વિભાવેતું "**અય**"ન્તિઆદિ વુત્તં. ન ચાયં સાપત્તિકતાય એવ સમાનતં ઇચ્છતિ, અથ ખો અઞ્ઞથાપીતિ દસ્સેન્તો "**અપિચા**"તિઆદિમાહ. અઞ્ઞેન વા પટિપુગ્ગલેન **સપ્પટિપુગ્ગલો**. અયઞ્હિ "સપ્પટિપુગ્ગલોવ મં ચોદેય્યા"તિ ઇચ્છતિ "એવાહં તસ્સ પટિપુગ્ગલેહિ સદ્ધિં એકજ્ઝાસયો હુત્વા તસ્સ ઉપરિ કિઞ્ચિ વત્તું કાતું વા લભિસ્સામી"તિ **મઞ્ઞમાનો** . ઇમસ્મિં પન પક્ખે **નો અપ્પટિપુગ્ગલો**તિ નત્થિ એતસ્સ પટિપુગ્ગલોતિ **અપ્પટિપુગ્ગલો**તિ એવમત્થો વેદિતબ્બો.

"અહો વતા"તિ ઇદં પદં દિસ્સતીતિ સમ્બન્ધો, ઇમસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઇચ્છાચારે ઠિતત્તા ભિક્ખૂનં ધમ્મં દેસેય્યાતિ વચનતો "**તઞ્ચ ખો અનુમતિપુચ્છાયા**"તિ વુત્તં. ન હેસ "સચ્ચં કિર ત્વં ભિક્ખૂ"તિઆદિના કિઞ્ચિ વીતિક્કમં ઉદ્દિસ્સ ભગવતા પુચ્છિતબ્બતં ઇચ્છતિ. **નો મગ્ગં વા ફલં વા વિપસ્સનં વા અન્તરં કત્વા**તિ મગ્ગભાવનં વા ફલસચ્છિકિરિયં વા સિખાપ્પત્તવિપસ્સનાનુયોગં વા નિરોધસમાપજ્જનં વા ઝાનસમાપજ્જનમેવ વા અન્તરં કારણં કત્વા ભગવતા અત્તાનં પટિપુચ્છિતબ્બં નો ઇચ્છતિ. **નિચ્ચં અનિચ્ચ**ન્તિઆદિના અનુમતિગ્ગહણવસેન પુચ્છિતબ્બં ઇચ્છતિ, ઉત્તાનમેવ કત્વા પુચ્છિતબ્બં ઇચ્છતીતિ અત્થો. ઉપહરન્તે પસ્સતીતિ સમ્બન્ધો. અભબ્બટ્ઠાનભિક્ખુતાય **નિહરિસ્સન્તિ** સાસનતો.

તં સમ્પત્તિન્તિ પરિવારસમ્પત્તિઞ્ચેવ ભિક્ખૂહિ કરિયમાનં સક્કારગરુકારસમ્પત્તિઞ્ચ. **ગહેત્વા પરિભુઞ્જન્તિ** મયા સંવિભાગે કરિયમાને. **સયમેવ પઞ્ઞાયતી**તિ સયમેવ ગન્ત્વા ભિક્ખૂનં પુરતો અત્તાનં દસ્સેતિ, પુરતો વસન્તં પન ભિક્ખુ પુરક્ખત્વા ગચ્છન્તિયેવાતિ અધિપ્પાયો.

દક્ખિણોદકન્તિ અગ્ગતો ઉપનીયમાનં દક્ખિણોદકં. યતો એવ-કારો, તતો અઞ્ઞત્થ નિયમો ઇચ્છિતો. અવધારણત્થં વા એવ-કારગ્ગહણન્તિ કત્વા **અહમેવ લભેય્ય**ન્તિ અહં લભેય્યમેવાતિ એવમેતં અવધારણં દટ્ઠબ્બન્તિ અધિપ્પાયેનાહ "**અહમેવ લભેય્યન્તિ ઇચ્છા નાતિમહાસાવજ્જા**"તિ, અઞ્ઞથા યથારુતવસેન અવધારણે ગય્હમાને "ન અઞ્ઞે લભેય્યુ"ન્તિ અયમેવેત્થ અત્થો સિયાતિ. **પાસાદિકો હોતી**તિ ઇદં તસ્સ અગ્ગાસનાદિપચ્ચાસીસનાય કારણદસ્સનં.

અનુમોદનન્તિ મઙ્ગલામઙ્ગલેસુ અનુમોદનાવસેન પવત્તેતબ્બધમ્મકથં. **ખણ્ડાનુમોદન**ન્તિ અનુમોદનેકદેસં. "પુબ્બે અનુમોદિતપુબ્બો અનુમોદતૂ"તિ અવત્વા **થેરેન વુત્તમત્તેયેવ**.

તાદિસેસુ ઠાનેસૂતિ તાદિસેસુ પેસલાનં બહુસ્સુતાનં વસનટ્ઠાનેસુ. સબ્બમ્પિ રતિં પવત્તનતો **સબ્બરત્તિકાનિ**. **વિનિચ્છયકુસલાન**ન્તિ અનેકવિહિતેસુ કઙ્ખટ્ઠાનિયેસુ કઙ્ખાવિનયનાય તં તં પઞ્હાનં વિનિચ્છયે કુસલાનં છેકાનં. તેસુ તેસુ ધમ્મકથિકેસુ અજ્ઝિટ્ઠેસુ વારેન ધમ્મં કથેન્તેસુ "અયં બ્યત્તો"તિ ધમ્મજ્ઝેસકેન અજ્ઝિટ્ઠત્તા **ઓકાસં અલભમાનો**.

સક્કચ્ચઞ્ચ કરેય્યુન્તિ ભિક્ખૂ યં મમ અભિવાદનપચ્ચુટ્ઠાનઞ્જલિકમ્મસામીચિકમ્માદિં કરોન્તિ. તં આદરેનેવ કરેય્યું, યઞ્ચ મે પરિક્ખારજાતં પટિયાદેન્તિ, તમ્પિ સુન્દરં સમ્મદેવ અભિસઙ્ખતં કરેય્યુન્તિ અત્થો. **ભારિયન્તિ** પાસાણચ્છત્તં વિય ગરુકાતબ્બં. **એતં વિધિન્તિ** એતં "સક્કરેય્યુ"ન્તિઆદિના વુત્તસક્કારાદિવિધિં. **તેનાતિ** તેન કારણેન, બાહુસચ્ચાદિગુણવિસેસવતો એવ સક્કારાદીનં અરહત્તાતિ અત્થો. **એવરૂપન્તિ** ઈદિસં "પિયો ગરૂ"તિઆદિના (અ॰ નિ॰ ૭.૩૭) વુત્તપ્પકારં. **એવં કરેય્યુન્તિ** એવં "સક્કરેય્યુ"ન્તિઆદિના વુત્તપ્પકારં સક્કારાદિં કરેય્યું. **એસ નયો**તિ યોયં ભિક્ખુવારે વુત્તવિધિ, એસેવ નયો. **ઇતો પરેસુ** ભિક્ખુનીવારાદીસુ **વારેસુ**.

અહમેવ લાભી અસ્સન્તિ એત્થાપિ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ અવધારણં ગહેતબ્બં. પિણ્ડપાતસ્સ પણીતતા ઉપસેચનાદિવસેનાતિ આહ "**સપ્પિતેલમધુસક્ખરાદિપૂરિતાન**"ન્તિ . **મઞ્ચપીઠાદીનન્તિ** નિદસ્સનમત્તં ઉતુસપ્પાયાનં નિવાતાનં ફસ્સિતતલાનં પિહિતદ્વારકવાળવાતપાનાદીનમ્પિ પણીતસેનાસનભાવતો. **આદિ**-સદ્દેન વા તેસમ્પિ ગહણં દટ્ઠબ્બં. **સબ્બત્થાપી**તિ સબ્બેસુ તેસુ ચતૂસુપિ પચ્ચયવારેસુ.

૬૧. કાયકમ્મં દિસ્વાતિ ઇદં ન કાયકમ્મં ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યં, કાયકમ્મુના પન સહ પવત્તં ઓટ્ઠપરિપ્ફન્દનં ભાકુટિકરણં કાયઙ્ગાદિદસ્સનં કાયકમ્મદસ્સનં વિય હોતીતિ કત્વા વુત્તં. **વચીકમ્મં સુત્વાતિ** એત્થાપિ એસેવ નયો, તસ્મા કાયવિકારજનકા ધમ્મા "દિસ્સન્તી"તિ વુત્તા, વચીવિકારજનકા "સૂયન્તી"તિ. તતો એવ ચ તે **પચ્ચક્ખકાલે** સમ્મુખકાલે **દિસ્સન્તિ** નામ. **તિરોક્ખકાલે** અસમ્મુખકાલે **સૂયન્તિ** નામ. અનુરૂપતો ગહણં **અનુગ્ગહો**. **આરઞ્ઞિકત્તન્તિ** તસ્સ ભિક્ખુનો ધુતગુણત્તાનુરૂપતો ગણ્હાતિ. તેનાહ "**આરઞ્ઞિકત્તં અનુગ્ગણ્હાતી**"તિ. અરઞ્ઞે નિવાસો અસ્સાતિ **આરઞ્ઞિકો**. પન્તં પરિયન્તં દૂરતરં સેનાસનં અસ્સાતિ **પન્તસેનાસનો**. તં પન અત્થમત્તેન દસ્સેન્તેન "**પન્તસેનાસને વસતી**"તિ વુત્તં. ભિક્ખાસઙ્ખાતાનં પિણ્ડાનં પાતો પિણ્ડાપાતો, તં પિણ્ડપાતં ઉઞ્છતિ ગવેસતીતિ **પિણ્ડપાતિકો**. પિણ્ડાય પતિતું ચરિતું વતમેતસ્સાતિ વા પિણ્ડપાતિ, સો એવ **પિણ્ડપાતિકો**. દાનતો અવખણ્ડનતો અપેતં અપદાનં, સહ અપદાનેન સપદાનં, અનવખણ્ડનં. અનુઘરં ચરણસીલો **સપદાનચારી**. ઉન્નતભાવેન પંસુકૂલં વિય પંસુકૂલં, પંસુ વિય વા કુચ્છિતભાવં ઉલતિ ગચ્છતીતિ પંસુકૂલં, તસ્સ ધારણં ઇધ પંસુકૂલં, તં સીલમસ્સાતિ **પંસુકૂલિકો**.

તીહિ કારણેહિ લૂખં વેદિતબ્બં અગ્ઘફસ્સવણ્ણપરિહાનિતો અપંસુકૂલમ્પિ, કો પન વાદો પંસુકૂલન્તિ અધિપ્પાયો. **થૂલદીઘસુત્તકેનાતિ** થૂલેન ઓલમ્બમાનેન દીઘસુત્તકેન. **વણ્ણેનાતિ** એત્થ ફસ્સેનપિ પરિહાયતીતિ વત્તબ્બં. તઞ્હિ તત્થ ખરફસ્સમ્પિ હોતિયેવાતિ. કસ્મા પન પાળિયં આરઞ્ઞિકાદિગ્ગહણેન ચત્તારોવ ધુતગુણા વુત્તાતિ? પધાનત્તા, તગ્ગહણેનેવ ચ ઇતો પરેસમ્પિ સુખપરિભોગતાય ગહણસમ્ભવતો. યો હિ આરઞ્ઞિકો પન્તસેનાસનો, તસ્સ અબ્ભોકાસિક-રુક્ખમૂલિક-નેસજ્જિક-યથાસન્થતિક-સોસાનિકઙ્ગાનિ સુપરિપૂરાનિ. યો ચ પિણ્ડપાતિકો સપદાનચારી ચ, તસ્સ પત્તપિણ્ડિકખલુપચ્છાભત્તિકએકાસનિકઙ્ગાનિ. યો પન પંસુકૂલિકો, તસ્સ તેચીવરિકઙ્ગં સુપરિહરમેવાતિ. પધાનત્તા હિ ભગવતાપિ "કદાહં નન્દં પસ્સેય્યં, આરઞ્ઞં પંસુકૂલિક"ન્તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૨.૨૪૨; નેત્તિ॰ ૧૦૦) તત્થ તત્થ આરઞ્ઞિકાદયો એવ ગય્હન્તિ. **એત્તકાતિ** પાળિયં આગતાનં પરિચ્છિજ્જ ગહણમેતં, ન એત્તકા સબ્બેપિ એકસ્સ એકંસતો સમ્ભવન્તિ, નાપિ એત્તકાયેવ પાપધમ્મા પહાતબ્બા. ન હિ મક્ખપળાસાદીનં અપ્પહીનભાવેપિ **સબ્રહ્મચારી નેવ સક્કરોન્તિ...પે॰... ન પૂજેન્તી**તિ.

તમત્થન્તિ "યસ્સ કસ્સચી"તિઆદિના વુત્તમત્થં. **ઉપમાય પાકટં કરોન્તો**તિ અન્વયતો બ્યતિરેકતો ચ ઉદાહરણેન વિભાવેન્તો. **અહિકુણપાદીનં અતિપટિકૂલજિગુચ્છનીયતા** અતિવિય દુગ્ગન્ધતાય. સા ચ અહીનં

તિખિણકોપતાય, કુક્કુરમનુસ્સાનં ઓદનકુમ્માસૂપચયતાય સરીરસ્સ હોતીતિ વદન્તિ. **ઇમેસ**ન્તિ અહિઆદીનં. **વડ્ઢેત્વા**તિ ઉપરૂપરિ ખિપનેન રચિતં કત્વા. તં પન વડ્ઢિતં તેન ચ ભાજનં પૂરિતં હોતીતિ આહ “**વડ્ઢેત્વા પરિપૂરેત્વા**”તિ. જનસ્સ દસ્સનયોગ્યં દસ્સનીયં **જઞ્ઞં**, તં પરમપરિસુદ્ધં મનોહરઞ્ચ હોતીતિ આહ “**ચોક્ખચોક્ખ**”ન્તિ. અભિનવનિવિટ્ઠા મહામાતા **વધુકા**. સા પન પુત્તલાભયોગ્યતં ઉપાદાય મઙ્ગલવચનેન ‘‘જની’’તિ વુચ્ચતિ, તસ્સા નિય્યમાનં પણ્ણાકારં જનિયા હરતીતિ **જઞ્ઞં**. **ઉભયત્થા**તિ અત્થદ્વયે. **પુનરુત્ત**ન્તિ આમેડિતવચનમાહ. ન મનાપં એતસ્સાતિ અમનાપો, તસ્સ ભાવો **અમનાપતા**, તથાપવત્તો ચિત્તુપ્પાદોતિ આહ “**અમનાપં ઇદન્તિ...પે॰... અધિવચન**”ન્તિ. બુદ્ધવેસત્તા લિઙ્ગસ્સ **પરિસુદ્ધકંસપાતિસદિસકા**. **કુણપરચનં વિય** ઇચ્છાવચરેહિ સન્તાનસ્સ ભરિતભાવો. સો પન તેસં અપ્પહીનતાયાતિ આહ “**ઇચ્છાવચરાનં અપ્પહાન**”ન્તિ.

૬૨. ‘‘તેન ગામન્તવિહારં અનુઞ્ઞાતી’’તિ વત્તબ્બે “**આરઞ્ઞિકત્ત**”ન્તિ પન પોત્થકે લિખિતં. ન હિ સુક્કપક્ખે પાળિયં આરઞ્ઞિકગ્ગહણં અત્થિ, સતિ ચ ઇચ્છાવચરપ્પહાને ગામન્તવિહારો એકન્તેન ન પટિક્ખિપિતબ્બો, ઇચ્છિતબ્બોવ તાદિસાનં ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મપટિચ્છાદનતો . તથા હિ વક્ખતિ “**અપ્પિચ્છતાસમુટ્ઠાનેહી**”તિઆદિ. **સાલિવરભત્તરચનં વિય ઇચ્છાવચરપ્પહાનં** મનુઞ્ઞભાવતો તિત્તિહેતુતો ચ.

૬૩. **મં ત**ન્તિ ચ ઉપયોગવચનં પટિ-સદ્દયોગેન, અત્થો પન સમ્પદાનમેવાતિ આહ “**મય્હં તુય્હ**”ન્તિ ચ. “**સમયે**”તિ **ભુમ્મત્થે** ‘‘સમય’’ન્તિ **ઉપયોગવચનં**. ગિજ્ઝકૂટપણ્ડવઇસિગિલિવેભારવેપુલ્લપબ્બતાનં વસેન **સમન્તતો ગિરિપરિક્ખેપેન**. **રાજગહે**તિ સમીપત્થે ભુમ્મવચનન્તિ આહ “**તં નિસ્સાય વિહરામી**”તિ.

પુરાણયાનકારપુત્તોતિ પુરાણે પબ્બજિતતો પુબ્બે યાનકારપુત્તો તથાપઞ્ઞાતો. **જિમ્હ**ન્તિ ગોમુત્તકુટિલં. તેનાહ “**સપ્પગતમગ્ગસદિસ**”ન્તિ. **સો**તિ પણ્ડુપુત્તો. **ઇતરો**તિ સમિતિ. **ચિન્તિતટ્ઠાનમેવા**તિ ચિન્તિતચિન્તિતટ્ઠાનમેવ તચ્છતિ, તઞ્ચ ખો ન તસ્સ ચિત્તાનુસારેન, અથ ખો અત્તનો સુત્તાનુસારેન તચ્છન્તો યાનકારપુત્તો. **ચિત્ત**ન્તિ અત્તનો ચિત્તેન મમ ચિત્તં જાનિત્વા વિય.

‘‘ન સદ્ધાય પબ્બજિતો’’તિ ઇમિનાવ કમ્મફલસદ્ધાય અભાવો નેસં પકાસિતોતિ આહ “**અસ્સદ્ધાતિ બુદ્ધધમ્મસઙ્ઘેસુ સદ્ધાવિરહિતા**”તિ. પબ્બજિતાનં જીવિકા અત્થો એતેસન્તિ **જીવિકત્થા**. તેનાહ “**ઇણભયાદીહી**”તિઆદિ. **કેરાટિકં** વુચ્ચતિ સાઠેય્યં. સઠાનં ગુણવાણિજકાનં કમ્મં સાઠેય્યન્તિ આહ “**સાઠેય્યઞ્હી**”તિઆદિ. તુચ્છસભાવેન માનો નળો વિયાતિ નળો, માનસઙ્ખાતો ઉગ્ગતો નળો એતેસન્તિ **ઉન્નળા**. તેનાહ “**ઉટ્ઠિતતુચ્છમાના**”તિ. લહુકતાય વા **ચપલા**. ફરુસવચનતાય **ખરવચના**. તિરચ્છાનકથાબહુલતાય **નિરત્થકવચનપલાપિનો**. **અસંવુતકમ્મદ્વારા**તિ ઇદં કમ્મદ્વારાદીનં અસંવુતભાવો ઉપ્પત્તિદ્વારાનં અસંવુતતાય એવ હોતીતિ કત્વા વુત્તં. અથ વા **છસુ ઇન્દ્રિયેસૂ**તિ નિમિત્તે ભુમ્મં, છસુ ઇન્દ્રિયેસુ નિમિત્તભૂતેસુ અસંવુતકમ્મદ્વારાતિ અત્થો. **યા મત્તા**તિ ભોજને અયુત્તપરિયેસન-અયુત્તપટિગ્ગહણ-અયુત્તપરિભોગે વજ્જેત્વા યુત્તપરિયેસન-યુત્તપટિગ્ગહણ-યુત્તપરિભોગસઙ્ખાતા યા મત્તા અપ્પમત્તેહિ **જાનિતબ્બા**. તેનાહ “**યુત્તતા**”તિ. **જાગરે**તિ રત્તિન્દિવં આવરણિયેહિ ધમ્મેહિ ચિત્તપરિસોધનસઙ્ખાતે જાગરે. તેસં જાગરિતાય અધિસીલસિક્ખાય ગારવરહિતાનં ઇતરસિક્ખાસુ પતિટ્ઠા એવ નત્થીતિ દસ્સેન્તો “**સિક્ખાપદેસુ બહુલગારવા ન હોન્તી**”તિ વત્વા તમેવ ગારવાભાવં સરૂપેન વિભાવેન્તો “**આપત્તિવીતિક્કમબહુલા**”તિ આહ.

પકતિયાપિ સિદ્ધાય રતનત્તયસદ્ધાય કમ્મફલસદ્ધાય ચ **સદ્ધા**. **પિવન્તિ મઞ્ઞે** યથા તં દ્રવભૂતં અમતં લદ્ધા. **ઘસન્તિ મઞ્ઞે** યથા તં બહલપિણ્ડિકસુધાભોજનં લદ્ધા. **અત્તમનવાચં નિચ્છારેન્તા** ''સાધુ સાધૂ''તિ. તમેવ પન સાધુકારં હદયે ઠપેત્વા **અબ્ભનુમોદન્તા**. એત્થ ચ અત્તમનવાચાનિચ્છારણં પિવનસદિસં કત્વા વુત્તં બહિદ્ધાભાવતો, મનસા અબ્ભનુમોદનં પન અબ્ભન્તરભાવતો ઘસનસદિસં વુત્તં. સઙ્ખાદનજ્ઝોહરણઞ્હિ ઘસનન્તિ. રસ્સઞ્ચ એકવચનં હોતીતિ આહ **"રસ્સે સતિ સારિપુત્તસ્સ ઉપરિ હોતી"**તિ. દીઘઞ્ચ બહુવચનં હોતીતિ આહ **"દીઘે સતિ સબ્રહ્મચારીન"**ન્તિ. ''ઉપરિ હોતી''તિ આનેત્વા સમ્બન્ધો. **આલસિયબ્યસનાદીહી**તિ આલસિયેન વા ઞાતિબ્યસનાદીહિ વા. **"મહાનાગાતિ વુચ્ચન્તી"**તિ વત્વા તત્થ કારણં વિભાવેન્તો **"તત્રા"**તિઆદિમાહ. તત્થ ''ન ગચ્છન્તીતિ નાગા, ન આગચ્છન્તીતિ નાગા, ન આગું કરોન્તીતિ નાગા''તિ યો વિવિધો વચનત્થો ઇચ્છિતો, તં વિચારેત્વા દસ્સેતું **"છન્દાદીહી"**તિઆદિ વુત્તં, તં પન ઞેય્યાવબોધાય વચનતો અપ્પમત્તકારણં.

સયમેવ **આગું ન કરોતિ** સબ્બથા મગ્ગેન પહીનઆગુત્તા. સો કામયોગાદિકે **સબ્બસંયોગે** દસવિધસંયોજનપ્પભેદાનિ ચ સબ્બબન્ધનાનિ **વિસજ્જ** જહિત્વા **સબ્બત્થ** યક્ખાદીસુ, સબ્બેસુ વા ભવેસુ કેનચિ સઙ્ગેન **ન સજ્જતિ** તીહિ ચ વિમુત્તીહિ **વિમુત્તો**, તતો એવ ઇટ્ઠાદીસુ તાદિભાવપ્પત્તિયા **તાદિ**, સો વુત્તલક્ખણેન **તથત્તા** તંસભાવત્તા **નાગો પવુચ્ચતે**તિ અત્થો વેદિતબ્બો. તેનાહ **"એવમેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો"**તિ. **અઞ્ઞેહિ ખીણાસવનાગેહિ** અગ્ગસાવકત્તા ગુણવિસેસયોગતો **પુજ્જતરા ચ પાસંસતરા ચ. સમં અનુમોદિસુન્તિ** અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ સુભાસિતતો સમ્પટિચ્છનેન સમપ્પવત્તમોદતાય સમં સદિસં અબ્ભનુમોદિંસુ. તં પન સમનુમોદનં **"તત્થા"**તિઆદિના પાળિવસેનેવ દસ્સેતિ.

સમ્મુતિપરમત્થદેસનાકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અનઙ્ગણસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૬. આકઙ્ખેય્યસુત્તવણ્ણના

૬૪. સમ્પન્નન્તિ પરિપુણ્ણં, સમન્તતો પન્નં પત્તન્તિ સમ્પન્નં. તેનાહ **"ઇદં પરિપુણ્ણસમ્પન્નં નામા"**તિ. **નન્તિ** ''સુવા''તિ વુત્તં સુવગણં. **સમ્પન્નો**તિ સમ્મદેવ પન્નો ગતો ઉપગતો. તેનાહ **"સમન્નાગતો"**તિ. **સમ્પન્નન્તિ** સમ્પત્તિયુત્તં. સા પનેત્થ રસસમ્પત્તિ અધિપ્પેતા સામઞ્ઞજોતનાય વિસેસે અવટ્ઠાનતો. તેનાહ **"સેય્યથાપિ ખુદ્દમધું અનેળક"**ન્તિ, નિદ્દોસન્તિ અત્થો. તેન વુત્તં **"ઇદં મધુરસમ્પન્નં નામા"**તિ. સીલસ્સ અનવસેસસમાદાનેન અખણ્ડાદિભાવાપત્તિયા ચ **પરિપુણ્ણસીલા**. સમાદાનતો પટ્ઠાય અચ્છિન્દનતો **સીલસમઙ્ગિનો**. સમાદાનતો હિ અચ્ચન્તવિરોધિધમ્માનુપ્પત્તિયા સીલસમઙ્ગિતા વેદિતબ્બા, ચેતનાદીનં પન સીલનલક્ખણાનં ધમ્માનં પવત્તિક્ખણે વત્તબ્બમેવ નત્થિ. **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૯) **વુત્તા**, તસ્મા તત્થ વુત્તનયેનેવ વિત્થારકથા વેદિતબ્બાતિ અધિપ્પાયો.

ખેત્તપારિપૂરીતિ નિસ્સિતપારિપૂરિયા નિસ્સયપારિપૂરિમાહ નિસ્સિતકમ્મવિપત્તિસમ્પત્તિવિસયત્તા યથા ''મઞ્ચા ઉક્કુટ્ઠિં કરોન્તી''તિ. તથા હિ ખેત્તેન ખણ્ડપૂતિઆદિદોસો વુત્તો. **ખેત્તં ખણ્ડં હોતી**તિ અપરિપૂરં હોતિ સસ્સપારિપૂરિયા અભાવતો. તેનેવાહ **"સસ્સં ન ઉટ્ઠેતી"**તિ. પાદમત્તસ્સપિ અનેકમ્બણફલનતો **મહપ્ફલં હોતિ**. કિસલયપલાલાદિબહુતાય **મહાનિસંસં**. **એવમેવન્તિ** યથા ખિત્તં બીજં ખણ્ડાદિચતુદોસવસેન અપરિપુણ્ણં હોતિ, તદભાવેન ચ પરિપુણ્ણં, એવં સીલં ખણ્ડાદિચતુદોસવસેન અપરિપુણ્ણં હોતિ, તદભાવેન ચ પરિપુણ્ણન્તિ,

ચતુદોસતદભાવસામઞ્ઞમેવ નિદસ્સનનિદસ્સિતબ્બવિપત્તિસમ્પત્તીસુ દસ્સેતિ. **મહપ્ફલં હોતિ** વિપાકફલેન. **મહાનિસંસ**ન્તિ વિપુલાનિસંસં. સ્વાયં આનિસંસો ઇધ પાળિયં નાનપ્પકારેન વિત્થારીયતિ.

એત્તાવતા કિરાતિ (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૨.૩૭; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૧૦.૭૧-૭૪) **કિર**-સદ્દો અરુચિસૂચનત્થો. તેનેત્થ આચરિયવાદસ્સ અત્તનો અરુચ્ચનભાવં દીપેતિ. **સમ્પન્નસીલા**તિ અનામટ્ઠવિસેસં સામઞ્ઞતો સીલસઙ્ખેપેન ગહિતં. તઞ્ચ ચતુબ્બિધન્તિ આચરિયત્થેરો "**ચતુપારિસુદ્ધિસીલં ઉદ્દિસિત્વા**"તિ આહ. **તત્થા**તિ ચતુપારિસુદ્ધિસીલે. **જેટ્ઠકસીલ**ન્તિ (સં॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૫.૪૧૨) પધાનસીલં. **ઉભયત્થા**તિ ઉદ્દેસનિદ્દેસે. ઇધ નિદ્દેસે વિય ઉદ્દેસેપિ **પાતિમોક્ખસંવરો ભગવતા વુત્તો** ''સમ્પન્નસીલા''તિ વુત્તત્તાતિ અધિપ્પાયો . સીલગ્ગહણઞ્હિ પાળિયં પાતિમોક્ખસંવરવસેન આગતં. તેનાહ "**પાતિમોક્ખસંવરોયેવા**"તિઆદિ. તત્થ અવધારણેન ઇતરેસં તિણ્ણં એકદેસેન પાતિમોક્ખન્તોગધભાવં દીપેતિ. તથા હિ અનોલોકિયોલોકને આજીવહેતુ છસિક્ખાપદવીતિક્કમે ગિલાનપચ્ચયસ્સ અપચ્ચવેક્ખિતપરિભોગે ચ આપત્તિ વિહિતાતિ. **તીણી**તિ ઇન્દ્રિયસંવરસીલાદીનિ. **સીલન્તિ વુત્તટ્ઠાનં નામ અત્થી**તિ સીલપરિયાયેન તેસં કત્થચિ સુત્તે ગહિતટ્ઠાનં નામ કિં અત્થિ યથા પાતિમોક્ખસંવરોતિ આચરિયસ્સ સમ્મુખત્તા અપટિક્ખિપન્તોવ ઉપચારેન પુચ્છન્તો વિય વદતિ. તેનાહ "**અનનુજાનન્તો**"તિ. **છદ્વારરક્ખામત્તકમેવા**તિ તસ્સ સલ્લહુકભાવમાહ ચિત્તાધિટ્ઠાનમત્તેન પટિપાકતિકભાવાપત્તિતો. ઇતરદ્વયેપિ એસેવ નયો. **પચ્ચયુપ્પત્તિમત્તક**ન્તિ ફલેન હેતું દસ્સેતિ. ઉપ્પાદનહેતુકા હિ પચ્ચયાનં ઉપ્પત્તિ. **ઇદમત્થ**ન્તિ ઇદં પયોજનં ઇમસ્સ પચ્ચયસ્સ પરિભુઞ્જનેતિ અધિપ્પાયો. **નિપ્પરિયાયેના**તિ ઇમિના ઇન્દ્રિયસંવરાદીનિ તીણિ પધાનસ્સ સીલસ્સ પરિવારવસેન પવત્તિયા પરિયાયસીલાનિ નામાતિ દસ્સેતિ.

ઇદાનિ પાતિમોક્ખસંવરસ્સેવ પધાનભાવં બ્યતિરેકતો અન્વયતો ચ ઉપમાય વિભાવેતું "**યસ્સા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **સો**તિ પાતિમોક્ખસંવરો. **સેસાની**તિ ઇન્દ્રિયસંવરાદીનિ. **તસ્સેવા**તિ ''સમ્પન્નસીલા''તિ એત્થ યં સીલં વુત્તં, તસ્સેવ. **સમ્પન્નપાતિમોક્ખા**તિ એત્થ પાતિમોક્ખગ્ગહણેન **વેવચનં વત્વા તં વિત્થારેત્વા... પે॰... આદિમાહ**. યથા અઞ્ઞથાપિ ''ઇધ ભિક્ખુ સીલવા હોતી''તિ (મહાનિ॰ ૧૯૯) પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય દેસનાય ઉદ્દિટ્ઠં સીલં ''પાતિમોક્ખસંવરસંવુતો વિહરતી''તિ (વિભ॰ ૫૦૮; મહાનિ॰ ૧૯૯) નિદ્દિટ્ઠં.

પાતિમોક્ખસંવરસંવુતાતિ યો નં પાતિ રક્ખતિ, તં મોક્ખેતિ મોચેતિ આપાયિકાદીહિ દુક્ખેહીતિ ''પાતિમોક્ખ''ન્તિ લદ્ધનામેન સિક્ખાપદસીલેન પિહિતકાયવચીદ્વારા. તે પન યસ્મા એવંભૂતા તેન સમન્નાગતા નામ હોન્તિ, તસ્મા વુત્તં "**પાતિમોક્ખસંવરેન સમન્નાગતા**"તિ.

અપરો નયો (ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૩૧; ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ ૯૭) – કિલેસાનં બલવભાવતો, પાપકિરિયાય સુકરભાવતો, પુઞ્ઞકિરિયાય ચ દુક્કરભાવતો બહુક્ખત્તું અપાયેસુ પતનસીલોતિ પાતી, પુથુજ્જનો. અનિચ્ચતાય વા ભવાદીસુ કમ્મવેગક્ખિત્તો ઘટીયન્તં વિય અનવટ્ઠાનેન પરિબ્ભમનતો ગમનસીલોતિ પાતી, મરણવસેન વા તમ્હિ તમ્હિ સત્તનિકાયે અત્તભાવસ્સ પાતનસીલોતિ પાતી, સત્તસન્તાનો, ચિત્તમેવ વા, તં પાતિં સંસારદુક્ખતો મોક્ખેતીતિ **પાતિમોક્ખં**. ચિત્તસ્સ હિ વિમોક્ખેન સત્તો વિમુત્તોતિ વુચ્ચતિ. વુત્તઞ્હિ ''ચિત્તવોદાના વિસુજ્ઝન્તી''તિ, ''અનુપાદાય આસવેહિ ચિત્તં વિમુત્ત''ન્તિ (મહાવ॰ ૨૮) ચ.

અથ વા અવિજ્જાદિના હેતુના સંસારે પતતિ ગચ્છતિ પવત્તતીતિ પાતી. ''અવિજ્જાનીવરણાનં સત્તાનં તણ્હાસંયોજનાનં સન્ધાવતં સંસરત''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૨૫) હિ વુત્તં. તસ્સ પાતિનો સત્તસ્સ

તણ્હાદિસંકિલેસત્તયતો મોક્ખો એતેનાતિ **પાતિમોક્ખો**. ''કણ્ઠેકાલો''તિઆદીનં વિય સમાસસિદ્ધિ વેદિતબ્બા.

અથ વા પાતેતિ વિનિપાતેતિ દુક્ખેતિ પાતિ, ચિત્તં. વુત્તઞ્હિ ''ચિત્તેન નીયતિ લોકો, ચિત્તેન પરિકસ્સતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૬૨). તસ્સ પાતિનો મોક્ખો એતેનાતિ **પાતિમોક્ખો**. પતતિ વા એતેન અપાયદુક્ખે સંસારદુક્ખે ચાતિ પાતી, તણ્હાદિસંકિલેસો. વુત્તઞ્હિ ''તણ્હા જનેતિ પુરિસં (સં॰ નિ॰ ૧.૫૭), તણ્હાદુતિયો પુરિસો''તિ (ઇતિવુ॰ ૧૫, ૧૦૫; અ॰ નિ॰ ૪.૯) ચ આદિ. તતો પાતિતો મોક્ખોતિ **પાતિમોક્ખો**.

અથ વા પતતિ એત્થાતિ પાતી, છ અજ્ઝત્તિકબાહિરાનિ આયતનાનિ. વુત્તઞ્હિ ''છસુ લોકો સમુપ્પન્નો, છસુ કુબ્બતિ સન્થવ''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૭૦; સુ॰ નિ॰ ૧૭૧). તતો અજ્ઝત્તિકબાહિરાયતનસઙ્ખાતતો પાતિતો મોક્ખોતિ **પાતિમોક્ખો**. અથ વા પાતો વિનિપાતો અસ્સ અત્થીતિ પાતી, સંસારો. તતો મોક્ખોતિ **પાતિમોક્ખો**. અથ વા સબ્બલોકાધિપતિભાવતો ધમ્મિસ્સરો ભગવા ''પતી''તિ વુચ્ચતિ, મુચ્ચતિ એતેનાતિ મોક્ખો, પતિનો મોક્ખો તેન પઞ્ઞત્તત્તાતિ પાતિમોક્ખો . પાતિમોક્ખો એવ **પાતિમોક્ખો**. સબ્બગુણાનં વા મૂલભાવતો ઉત્તમટ્ઠેન પતિ ચ સો યથાવુત્તત્થેન મોક્ખો ચાતિ પાતિમોક્ખો. પાતિમોક્ખો એવ **પાતિમોક્ખો**. તથા હિ વુત્તં ''પાતિમોક્ખન્તિઆદિમેતં મુખમેતં પમુખમેત''ન્તિ (મહાવ॰ ૧૩૫) વિત્થારો.

અથ વા **પ**-ઇતિ પકારે, **અતી**તિ અચ્ચન્તત્થે નિપાતો, તસ્મા પકારેહિ અચ્ચન્તં મોક્ખેતીતિ **પાતિમોક્ખો**. ઇદઞ્હિ સીલં સયં તદઙ્ગવસેન, સમાધિસહિતં પઞ્ઞાસહિતઞ્ચ વિક્ખમ્ભનવસેન, સમુચ્છેદવસેન ચ અચ્ચન્તં મોક્ખેતિ મોચેતીતિ **પાતિમોક્ખો**. પતિ પતિ મોક્ખોતિ વા પાતિમોક્ખો, તમ્હા તમ્હા વીતિક્કમદોસતો પચ્ચેકં મોક્ખોતિ અત્થો. પાતિમોક્ખો એવ **પાતિમોક્ખો**. મોક્ખો વા નિબ્બાનં, તસ્સ મોક્ખસ્સ પતિબિમ્બભૂતોતિ પાતિમોક્ખો . સીલસંવરો હિ નિબ્બેધભાગિયો સૂરિયસ્સ અરુણુગ્ગમનં વિય નિબ્બાનસ્સ ઉદયભૂતો તપ્પટિભાગો વિય હોતિ યથારહં કિલેસનિબ્બાપનતોતિ પાતિમોક્ખો. પાતિમોક્ખોયેવ **પાતિમોક્ખો**. અથ વા મોક્ખં પતિ વત્તતિ મોક્ખાભિમુખન્તિ વા પાતિમોક્ખં. પાતિમોક્ખમેવ **પાતિમોક્ખન્તિ** એવમેત્થ પાતિમોક્ખસદ્દસ્સ અત્થો વેદિતબ્બો.

આચારગોચરસમ્પન્નાતિ કાયિકવાચસિકઅવીતિક્કમસઙ્ખાતેન આચારેન ચેવ નવેસિયગોચરતાદિસઙ્ખાતેન ગોચરેન ચ સમ્પન્ના, સમ્પન્નઆચારગોચરાતિ અત્થો. **અપ્પમત્તેસૂ**તિ અતિપરિત્તકેસુ અનાપત્તિગમનીયેસુ, દુક્કટદુબ્ભાસિતમત્તેસૂતિ અપરે. **વજ્જેસૂ**તિ ગારય્હેસુ. તે પન એકન્તતો અકુસલસભાવા હોન્તીતિ આહ "**અકુસલધમ્મેસૂ**"તિ. **ભયદસ્સિનો**તિ ભયતો દસ્સનસીલા, પરમાણુમત્તમ્પિ વજ્જં સિનેરુપ્પમાણં વિય કત્વા ભાયનસીલા. **સમ્મા આદિયિત્વા**તિ સમ્મદેવ સક્કચ્ચં સબ્બસો ચ આદિયિત્વા. **સિક્ખાપદેસૂ**તિ નિદ્ધારણે ભુમ્મન્તિ સમુદાયતો અવયવનિદ્ધારણં દસ્સેન્તો "**સિક્ખાપદેસુ તં તં સિક્ખાપદં સમાદિયિત્વા સિક્ખથા**"તિ અત્થમાહ. સિક્ખાપદમેવ હિ સમાદાતબ્બં સિક્ખિતબ્બઞ્ચાતિ અધિપ્પાયો. **યં કિઞ્ચિ સિક્ખાકોટ્ઠાસેસૂ**તિ સિક્ખાકોટ્ઠાસેસુ મૂલપઞ્ઞત્તિઅનુપઞ્ઞતિસબ્બત્થપઞ્ઞત્તિપદેસપઞ્ઞત્તિઆદિભેદં યં કિઞ્ચિ સિક્ખિતબ્બં પટિપજ્જિતબ્બં પૂરેતબ્બં સીલં. તં પન દ્વારવસેન દુવિધમેવાતિ આહ "**કાયિકં વાચસિકઞ્ચા**"તિ. ઇમસ્મિં અત્થવિકપ્પે **સિક્ખાપદેસૂ**તિ આધારે ભુમ્મં સિક્ખાભાગેસુ કસ્સચિ વિસું અગ્ગહણતો. તેનાહ "**તં સબ્બ**"ન્તિ.

૬૫. કસ્મા આરદ્ધન્તિ (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૧૦.૭૧-૭૪) દેસનાય કારણપુચ્છા. **સીલાનિસંસદસ્સનત્થન્તિ** પયોજનનિદ્દેસો. કો અત્થો ક્વ અત્થો ક્વ નિપાતિતાતિ? નયિદમેવં દટ્ઠબ્બં. **સીલાનિસંસદસ્સનત્થન્તિ** હિ એત્થ

બ્યતિરેકતો યં સીલાનિસંસસ્સ અદસ્સનં, તં ઇમિસ્સા દેસનાય કારણન્તિ કસ્મા આરદ્ધન્તિ વિનેય્યાનં સીલાનિસંસસ્સ અદસ્સનતોતિ અત્થતો આપન્નો એવ હોતીતિ. તેનાહ "**સચેપી**"તિઆદિ. **સીલાનિસંસદસ્સનત્થન્તિ** પન ઇમસ્સ અત્થં વિવરિતું "**તેસ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. **આનિસંસો**તિ ઉદયો. ''સીલવા સીલસમ્પન્નો કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા સુગતિં સગ્ગલોકં ઉપપજ્જતી''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૫૦; ૩.૩૧૬; અ॰ નિ॰ ૫.૨૧૩; મહાવ॰ ૨૮૫) પન વિપાકફલમ્પિ ''આનિસંસો''તિ વુત્તં. **કો વિસેસો**તિ કો ફલવિસેસો. **કા વડ્ઢી**તિ કો અબ્ભુદયો. વિજ્જમાનોપિ ગુણો યાથાવતો વિભાવિતો એવ અભિરુચિં ઉપ્પાદેતિ, ન અવિભાવિતો, તસ્મા એકન્તતો આનિસંસકિત્તનં ઇચ્છિતબ્બમેવાતિ દસ્સેતું **વિસકણ્ટકવાણિજો** ઉદાહટો.

તત્થ **ગુળો** નામ ઉચ્છુરસં પચિત્વા ચુણ્ણાદીહિ મિસ્સેત્વા સમ્પિણ્ડને પિણ્ડીભૂતં. **ફાણિતં** અપિણ્ડિતં દ્રવીભૂતં. **ખણ્ડં** ભિજ્જનક્ખમં. **સક્ખરા** નામ ફલિકસદિસા. **સક્ખરાદીનિ**તિ **આદિ**-સદ્દેન મચ્છણ્ડિકાનં સઙ્ગહો. તસ્મિં કાલે ગુળાદીસુ વિસકણ્ટકવોહારો અપચ્ચન્તદેસે પચુરોતિ "**પચ્ચન્તગામં ગન્ત્વા**"તિ વુત્તં. **દારકે ચ પલાપેસું** ''વિસકણ્ટકં મા ગણ્હન્તૂ''તિ.

પિયોતિ પિયાયિતબ્બો. પિયસ્સ નામ દસ્સનં એકન્તતો અભિનન્દિતબ્બં હોતીતિ આહ "**પિયચક્ખૂહિ સમ્પસ્સિતબ્બો**"તિ. પીતિસમુટ્ઠાનપસન્નસોમ્મરૂપપરિગ્ગહઞ્હિ ચક્ખુ ''પિયચક્ખૂ''તિ વુચ્ચતિ. **તેસ**ન્તિ સબ્રહ્મચારીનં. **મનવડ્ઢનકો**તિ પીતિમનસ્સ પરિબ્રૂહનતો ઉપરૂપરિ પીતિચિત્તસ્સ ઉપ્પાદકો. **ગરુટ્ઠાનિયો**તિ ગરુકરણસ્સ ઠાનભૂતો. **જાનં જાનાતી**તિ ઞાણેન જાનિતબ્બં જાનાતિ. યથા વા અઞ્ઞે અજાનન્તાપિ જાનન્તા વિય પવત્તન્તિ, ન એવમયં, અયં પન જાનન્તો એવ જાનાતિ . **પસ્સં પસ્સતી**તિ દસ્સનભૂતેન પઞ્ઞાચક્ખુના પસ્સિતબ્બં પસ્સતિ, પસ્સન્તો એવ વા પસ્સતિ. **એવં સમ્ભાવનીયો**તિ એવં વિઞ્ઞુતાય પણ્ડિતભાવેન સમ્ભાવેતબ્બો.

સીલેસ્વેવસ્સ પરિપૂરકારીતિ સીલેસુ પરિપૂરકારી એવ ભવેય્યાતિ એવં ઉત્તરપદાવધારણં દટ્ઠબ્બં. એવઞ્હિ ઇમિના પદેન ઉપરિસિક્ખાદ્વયં અનિવત્તિતમેવ હોતિ. યથા પન સીલેસુ પરિપૂરકારી નામ હોતિ, તં ફલેન દસ્સેતું "**અજ્ઝત્ત**"ન્તિઆદિ વુત્તં. વિપસ્સનાધિટ્ઠાનસમાધિસંવત્તનિકતાય હિ ઇધ સીલસ્સ પારિપૂરી, ન કેવલં અખણ્ડાદિભાવમત્તં. તેનાહ ''યાનિ ખો પન તાનિ અખણ્ડાનિ...પે॰... સમાધિસંવત્તનિકાની''તિ. એવઞ્ચ કત્વા ઉપરિ સિક્ખાદ્વયં સીલસ્સ સમ્ભારભાવેન ગહિતન્તિ સીલસ્સેવેત્થ પધાનગ્ગહણં સિદ્ધં હોતિ. તથા હિ ચિત્તેકગ્ગતાસઙ્ખારપરિગ્ગહાનં સીલસ્સાનુરક્ખણભાવં વક્ખતિ. યં પન વક્ખતિ ''સિક્ખત્તયદેસના જાતા''તિ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૬૫), તં ઇતરાસમ્પિ સિક્ખાનં ઇધ ગહિતતામત્તં સન્ધાય વુત્તં, ન પધાનભાવેન ગહિતતં. યદિ એવં કથં સીલસ્સ અપ્પમત્તકતાવચનં. વુત્તઞ્હેતં ''અપ્પમત્તકં ખો પનેતં, ભિક્ખવે, ઓરમત્તક''ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૭). તં પુથુજ્જનગોચરં સન્ધાય વુત્તં. તથા હિ તત્થ ન નિપ્પદેસતો સીલં વિભત્તં, એવં કત્વા તત્થ સીલમત્તકન્તિ મત્તગ્ગહણં સમત્થિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. **અનૂનેના**તિ અખણ્ડાદિભાવેન, કસ્સચિ વા અહાપનેન ઉપપન્નેન. **આકારેના**તિ કરણેન સમ્પાદનેન. **ચિત્તસમથે**તિ ચિત્તસમાધાને. **યુત્તો**તિ અવિયુત્તો પસુતો. યો સબ્બેન સબ્બં ઝાનભાવનં અનનુયુત્તો, સો તં બહિ નીહરતિ નામ. યો આરભિત્વા અન્તરા સઙ્કોચં આપજ્જતિ , સો તં વિનાસેતિ નામ. યો પન ઈદિસો અહુત્વા ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, સો **અનિરાકતજ્ઝાનો**તિ દસ્સેન્તો "**બહિ અનીહટજ્ઝાનો**"તિઆદિમાહ.

અનિચ્ચસ્સ તેભૂમકધમ્મસ્સ, અનિચ્ચન્તિ વા અનુપસ્સના **અનિચ્ચાનુપસ્સના**. તથા **દુક્ખાનુપસ્સના અનત્તાનુપસ્સના** ચ. તસ્સેવ નિબ્બિન્દનાકારેન પવત્તા અનુપસ્સના **નિબ્બિદાનુપસ્સના**. વિરજ્જનાકારેન પવત્તા અનુપસ્સના **વિરાગાનુપસ્સના**. નિરોધસ્સ અનુપસ્સના **નિરોધાનુપસ્સના**. પટિનિસ્સજ્જનવસેન પવત્તા અનુપસ્સના **પટિનિસ્સગ્ગાનુપસ્સના**. સુઞ્ઞાગારગતો ભિક્ખુ તત્થ લદ્ધકાયવિવેકતાય સમથવિપસ્સનાવસેન ચિત્તવિવેકં પરિબ્રૂહેન્તો યથાનુસિટ્ઠં પટિપત્તિયા લોકં સાસનઞ્ચ અત્તનો વિસેસાધિગમટ્ઠાનભૂતં સુઞ્ઞાગારઞ્ચ ઉપસોભયમાનો ગુણવિસેસાધિટ્ઠાનભાવાપાદનેન વિઞ્ઞૂનં અત્થતો તં બ્રૂહેન્તો નામ હોતીતિ વુત્તં "**બ્રૂહેતા સુઞ્ઞાગારાન**"ન્તિ. તેનાહ "**એત્થ ચા**"તિઆદિ. અયમેવ સુઞ્ઞાગારાનુબ્રૂહનવિઞ્ઞુપ્પસત્થાનં ભાજનં, ન સેનાસનપતિટ્ઠાપનન્તિ દસ્સેન્તો આહ "**એકભૂમકાદિ...પે॰... દટ્ઠબ્બો**"તિ. **સુઞ્ઞાગાર**ગ્ગહણેન ચેત્થ અરઞ્ઞરુક્ખમૂલાદિ સબ્બં પધાનાનુયોગક્ખમં સેનાસનં ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

તણ્હાવિચરિતદેસનાતિ ''અજ્ઝત્તિકસ્સ ઉપાદાયા''તિ (વિભ॰ ૯૩૭) આદિનયપ્પવત્તં તણ્હાવિચરિતસુત્તં. **તણ્હાપદટ્ઠાનત્તા**તિ તણ્હાસન્નિસ્સયત્તા. ન હિ તણ્હાવિરહિતા માનદિટ્ઠિપવત્તિ અત્થિ. **માનદિટ્ઠિયો ઓસરિત્વા**તિ દસ્સેતબ્બતાય માનદિટ્ઠિયો ઓગાહેત્વાતિ અત્થો. ગહણત્થમેવ હિ દેસેતબ્બધમ્મસ્સ દેસનાય ઓસરણં. **તણ્હામાનદિટ્ઠિયો પપઞ્ચત્તયં** સત્તસન્તાનસ્સ સંસારે પપઞ્ચનતો અનુપ્પબન્ધનવસેન વિત્થારણતો. **સીલપદટ્ઠાનત્તા**તિ સીલાધિટ્ઠાનત્તા.

અધિચિત્તસિક્ખા વુત્તાતિ આનેત્વા સમ્બન્ધો. વિપસ્સનાવસેન સુઞ્ઞાગારવડ્ઢનેતિ યોજના. **દ્વેપિ સિક્ખા**તિ અધિચિત્તાધિપઞ્ઞાસિક્ખા. **સઙ્ગહેત્વા**તિ અધિસીલસિક્ખાય સદ્ધિં સઙ્ગહેત્વા વુત્તા. યદિ એવમયં સિક્ખત્તયદેસના જાતાતિ સિક્ખત્તયાનિસંસપ્પકાસની સિયાતિ અનુયોગં સન્ધાયાહ "**એત્થ ચા**"તિઆદિ. તત્થ યં વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા વુત્તમેવ. ઇન્દ્રિયસંવરો વિય પાતિમોક્ખસંવરસ્સ ચતુપારિસુદ્ધિસીલસ્સ આરક્ખભૂતા ચિત્તેકગ્ગતા વિપસ્સના ચ ઇધ ગહિતાતિ તદુભયં અપ્પધાનં, સીલમેવ પન પધાનભાવેન ગહિતન્તિ વેદિતબ્બં. તેનાહ "**સીલાનુરક્ખિકા એવા**"તિઆદિ.

બલવતરસુખન્તિ સમુપ્પન્નબ્યાધિદુક્ખતો બલવતરં, તં અભિભવિતું સમત્થં ઝાનસુખં ઉપ્પજ્જતિ. **બલવમમત્તં હોતિ**, તેન દળ્હઅત્તસિનેહેન વિલુત્તહદયો કુસલધમ્મે છડ્ડેન્તો **સો તથારૂપેસુ...પે॰... પોસેતા હોતિ. બલવમમત્તં વા સિનેહો ન હોતિ** ''સુદ્ધો સઙ્ખારપુઞ્જો''તિ યાથાવદસ્સનેન અહંકારમમંકારાભાવતો. દુબ્ભિક્ખભયે ખુદાભિભવં સન્ધાયાહ "**સચેપિસ્સ અન્તાનિ બહિ નિક્ખમન્તી**"તિ. બ્યાધિભયં સન્ધાયાહ ''ઉસ્સુસ્સતિ વિસુસ્સની''તિ. આદિ-સદ્દેન ગહિતં ચોરભયં સન્ધાયાહ "**ખણ્ડાખણ્ડિકો વા**"તિ. **ઉભયસ્સા**તિ સમથવિપસ્સનાદ્વયસ્સ. એત્થ ચ ''અજ્ઝત્તં ચેતો...પે॰... સુઞ્ઞાગારાન''ન્તિ ઇમેહિ વિસેસનિબ્બેધભાગિયભાવાપાદનેન સીલં રક્ખિતું સમત્થા એવ ચિત્તેકગ્ગતાવિપસ્સના ગહિતા. યસ્મા પરતો ઝાનવિમોક્ખફલાભિઞ્ઞાણઅધિટ્ઠાનભાવો સીલસ્સ ઉદ્ધટો, તસ્મા તસ્સ ભિય્યોપિ સમ્ભારભૂતા એવ ચિત્તેકગ્ગતા વિપસ્સના તત્થ તત્થ ગહિતાતિ વેદિતબ્બા.

સીલાદીતિ આદિ-સદ્દેન યથાવુત્તચિત્તેકગ્ગતાવિપસ્સના સઙ્ગણ્હાતિ, સીલસ્સ વા મૂલકારણભૂતં સબ્બં કમ્મસ્સકતઞાણઞ્ચ સઙ્ગણ્હાતિ કમ્મપથસમ્માદિટ્ઠિં વા. સીલઞ્હિ તદઞ્ઞમ્પિ પુઞ્ઞકિરિયાવત્થુ તેનેવ પરિસોધિતં મહપ્ફલં હોતિ મહાનિસંસન્તિ. **લાભી અસ્સ**ન્તિ લાભા સાય સંવરણસીલપરિપૂરણં પાળિયં આગતં કિમીદિસં ભગવા અનુજાનાતીતિ? ન ભગવા સભાવેન ઈદિસં અનુજાનાતિ, મહાકારુણિકતાય પન પુગ્ગલજ્ઝાસયેન એવં

વુત્તન્તિ દસ્સેન્તો “**ન ચેત્થા**”તિઆદિમાહ. તત્થ **ઘાસેસનં છિન્નકથો ન** વાચં **પયુત્તં ભણે**તિ છિન્નકથો મૂગો વિય હુત્વા ઓભાસપરિકથાનિમિત્તવિઞ્ઞત્તિપયુત્તં ઘાસેસનં વાચં ન ભણે ન કથેય્યાતિ અત્થો. **પુગ્ગલજ્ઝાસયવસેના**તિ સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિવરન્તો “**ચેસઙ્ઘી**”તિઆદિમાહ. રસો સભાવભૂતો આનિસંસો **રસાનિસંસો**.

પચ્ચયદાનકારાતિ ચીવરાદિપચ્ચયવસેન દાનકારા. “**દેવાનં વા**”તિ વુત્તવચનં પાકટીકાતુમાહ “**દેવાપી**”તિઆદિ. ‘‘પચ્છિમે ગહપતયો આનિસંસા’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૫૦) અનિસંસસદ્દો ફલપરિયાયોપિ હોતીતિ આહ “**ઉભયમેતં અત્થતો એક**”ન્તિ.

સસ્સુસસુરા ચ તપ્પક્ખિકા ચ **સસ્સુસસુરપક્ખિકા**. તે ઞાતિયોનિસમ્બન્ધેન આવાહવિવાહસમ્બન્ધવસેન સમ્બન્ધા **ઞાતી. સાલોહિતા**તિ યોનિસમ્બન્ધવસેન. **એકલોહિતસમ્બદ્ધા**તિ એકેન સમાનેન લોહિતસમ્બન્ધેન સમ્બદ્ધા. **પેચ્ચભાવં ગતા**તિ પેતૂપપત્તિવસેન નિબ્બત્તિં ઉપગતા. તે પન યસ્મા ઇધ કતકાલકિરિયા કાલેન કતજીવિતુપચ્છેદા હોન્તિ, તસ્મા વુત્તં “**કાલકતા**”તિ. **પસન્નચિત્તો**તિ પસન્નચિત્તકો. કાલકતો પિતા વા માતા વા પેતયોનિં ઉપપન્નોતિ અધિકારતો વિઞ્ઞાયતીતિ વુત્તં “**મહાનિસંસમેવ હોતી**”તિ, તસ્સ તથા સીલસમ્પન્નત્તાતિ અધિપ્પાયો. અરિયભાવે પન સતિ વત્તબ્બમેવ નત્થિ. તેનાહ “**અનેકાનિ કપ્પસતસહસ્સાની**”તિઆદિ. **બહુકાર**ન્તિ બહુપકારં. **ઉપસઙ્કમન**ન્તિ અભિવાદનાદિવસેન ઉપગમનં. **પયિરુપાસન**ન્તિ ઉપટ્ઠાનન્તિ.

૬૬. **અજ્ઝોત્થરિતા**તિ મદ્દિતા. **ઉક્કણ્ઠા**તિ રિઞ્ચના અનભિરતિ અનનુયોગો. સીલવા ભિક્ખુ અત્તનો સીલખણ્ડભયેન સમાહિતો વિપસ્સકો ચ પચ્ચયઘાતેન અરતિયા રતિયા ચ સહિતા અભિભવિતાવ હોતીતિ આહ ‘‘**સીલાદિગુણયુત્તેનેવા**’’તિઆદિ.

ચિત્તુત્રાસો ભાયતીતિ **ભયં. આરમ્મણં** ભાયતિ એતસ્માતિ **ભયં**. પુરિમવારસદિસત્તા **વુત્તનયમેવા**તિ અતિદિસિત્વાપિ પુન તં દસ્સેતું “**સીલાદિગુણયુત્તો હી**”તિઆદિ વુત્તં. થેરસ્સ હેટ્ઠા નિસિન્નત્તા દેવતાય **દારકા સકભાવેન સણ્ઠાતું** સુખેન વત્તિતું **અસક્કોન્તા** અસમત્થા.

અધિકં ચેતોતિ **અભિચેતો**, ઉપચારજ્ઝાનચિત્તં. તસ્સ પન અધિકતા પાકતિકકામાવચરચિત્તેહિ સુન્દરતાય સપટિપક્ખતો વિસુદ્ધિયા ચાતિ આહ “**અભિક્કન્તં વિસુદ્ધિચિત્ત**”ન્તિ. **અધિચિત્ત**ન્તિ સમાધિમાહ, સો ચ ઉપચારસમાધિ દટ્ઠબ્બો. વિવેકજં પીતિસુખં, સમાધિજં પીતિસુખં, અપીતિજં ઝાનસુખં, સતિપારિસુદ્ધિજં ઝાનસુખન્તિ ચતુબ્બિધમ્પિ ઝાનસુખં પટિપક્ખતો નિક્ખન્તતં ઉપાદાય ‘‘નેક્ખમ્મસુખ’’ન્તિ વુચ્ચતીતિ આહ “**નેક્ખમ્મસુખં વિન્દન્તી**”તિ. **ઇચ્છિતિચ્છિતક્ખણે સમાપજ્જિતું સમત્થોતિ** ઇમિના તેસુ ઝાનેસુ સમાપજ્જનવસીભાવમાહ, ‘‘નિકામલાભી’’તિ પન વચનતો આવજ્જનાધિટ્ઠાનપચ્ચવેક્ખણવસિયોપિ વુત્તા એવાતિ વેદિતબ્બા. **સુખેનેવ પચ્ચનીકધમ્મે વિક્ખમ્ભેત્વા**તિ એતેન તેસં ઝાનસુખખિપ્પાભિઞ્ઞતઞ્ચ દસ્સેતિ. **વિપુલાન**ન્તિ વેપુલ્લં પાપિતાનં. ઝાનાનં વિપુલતા નામ સુભાવિતભાવેન ચિરતરપ્પત્તિ, સા ચ પરિચ્છેદાનુરૂપાવ ઇચ્છિતબ્બાતિ ‘‘વિપુલાન’’ન્તિ વત્વા “**યથાપરિચ્છેદેયેવ વુટ્ઠાતું સમત્થોતિ વુત્તં હોતી**”તિ આહ. પરિચ્છેદકાલઞ્હિ અપ્પત્વાવ વુટ્ઠહન્તો અકસિરલાભી ન હોતિ યાવદિચ્છકં પવત્તેતું અસમત્થત્તા. ઇદાનિ તેયેવ યથાવુત્તે સમાપજ્જનાદિવસીભાવે બ્યતિરેકવસેન વિભાવેતું “**એકચ્ચો હી**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **લાભીયેવ હોતી**તિ ઇદં પટિલદ્ધમત્તસ્સ ઝાનસ્સ વસેન વુત્તં. **તથા**તિ ઇચ્છિતિચ્છિતક્ખણે. **પારિબન્ધિકે**તિ વસીભાવસ્સ પચ્ચનીકધમ્મે. ઝાનાધિગમસ્સ પન પચ્ચનીકધમ્મા પગેવ વિક્ખમ્ભિતા, અઞ્ઞથા ઝાનાધિગમો એવ ન સિયા.

કિચ્છેન વિક્ખમ્ભેતીતિ કિચ્છેન વિસોધેતિ. કામાદીનવપચ્ચવેક્ખણાદીહિ કામચ્છન્દાદીનં વિય અઞ્ઞેસમ્પિ સમાધિપારિબન્ધિકાનં દૂરસમુસ્સારણં ઇધ વિક્ખમ્ભનં વિસોધનઞ્ચાતિ વેદિતબ્બં. **નાળિકાયન્ત**ન્તિ કાલમાનનાળિકાયન્તં આહ.

વિસેસેન રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનં સબ્બસો વસીભાવાપાદિતં અભિઞ્ઞાપાદકન્તિ અધિપ્પાયેનાહ "**અભિઞ્ઞાપાદકે ઝાને વુત્તે**"તિ. અરૂપજ્ઝાનમ્પિ પન અધિટ્ઠાનતાય પાદકમેવ ચુદ્દસધા ચિત્તપરિદમનેન વિના તદભાવતો. ''એવમભિઞ્ઞાપાદકે રૂપાવચરજ્ઝાને વુત્તે રૂપાવચરતાય કિઞ્ચાપિ અભિઞ્ઞાનં લોકિયવારો આગતો''તિ અયઞ્હેત્થ અધિપ્પાયો. **નન્તિ** અભિઞ્ઞાવારં. **ચત્તારિ...પે॰... અરિયમગ્ગા સીલાનં આનિસંસો** સમ્પન્નસીલસ્સેવ લાભતો. **પરિયાદિયિત્વા**તિ ગહેત્વા.

અઙ્ગસન્તતાયાતિ નીવરણાદીનં પચ્ચનીકધમ્માનં સુદૂરતરભાવેન ઝાનઙ્ગાનં વૂપસન્તતાય, નિબ્બુતસબ્બદરથપરિળાહતાયાતિ અત્થો, યતો તેસં ઝાનાનં પણીततरादिभावो. **આરમ્મણસન્તતાયા**તિ રૂપપટિઘાદિવિગમનેન સણ્હસુખુમાદિભાવપ્પત્તસન્તભાવેન. યદગ્ગેન હિ નેસં ભાવનાભિસમયસભ્ભાવિતસણ્હસુખુમાકારાનિ આરમ્મણાનિ સન્તાનિ, તદગ્ગેન ઝાનઙ્ગાનં સન્તતા વેદિતબ્બા. આરમ્મણસન્તતાય સન્તતા લોકુત્તરધમ્મારમ્મણાહિ પચ્ચવેક્ખણાહિ દીપેતબ્બા. વિમુત્તા વિસેસેન મુત્તા. યે હિ ઝાનધમ્મા તથાપવત્તપુબ્બભાગભાવનાહિ તબ્બિસેસતાય સાતિસયં પટિપક્ખધમ્મેહિ વિમુત્તિવસેન પવત્તન્તિ, તતો એવ તથાવિમુત્તતાય પિતુ અઙ્કે વિસ્સટ્ઠઅઙ્ગપચ્ચઙ્ગો વિય કુમારો નિરાસઙ્કભાવેન આરમ્મણે અધિમુત્તા ચ પવત્તન્તિ, તે વિમોક્ખાતિ વુચ્ચન્તિ. તેનાહ "**વિમોક્ખાતિ પચ્ચનીકધમ્મેહિ વિમુત્તત્તા આરમ્મણે ચ અધિમુત્તત્તા**"તિ . યદિપિ આરમ્મણસમતિક્કમવસેન પત્તબ્બાનિ આરુપ્પાનિ, ન અઙ્ગાતિક્કમવસેન, તથાપિ યસ્મા આરમ્મણે અવિરત્તસ્સ ઝાનસમતિક્કમો ન હોતિ, સમતિક્કન્તેસુ ચ ઝાનેસુ આરમ્મણં સમતિક્કન્તમેવ હોતિ, તસ્મા આરમ્મણસમતિક્કમં અવત્વા "**રૂપાવચરજ્ઝાને અતિક્કમિત્વા**"તિ ઇચ્ચેવ વુત્તં. **અતિક્કમ્મ રૂપે**તિ પાળિયં ''સમ્પાદેતબ્બા, પસ્સિતબ્બા''તિ વા કિઞ્ચિ પદં ઇચ્છિતબ્બં, અસુતપરિકપ્પનેન પન પયોજનં નત્થીતિ "**સન્તાતિ પદસમ્બન્ધો**"તિ વુત્તં. એવઞ્ચ કત્વા તેન વિરાગભાવેન તેસં સન્તતાતિ અયમ્પિ અત્થો વિભાવિતો હોતિ. રૂપજ્ઝાનાદીનં વિય નત્થિ એતેસં આરમ્મણભૂતં વા ફલભૂતં વા રૂપન્તિ અરૂપા. અરૂપા એવ **આરુપ્પા**. તેનાહ "**આરમ્મણતો ચ વિપાકતો ચ રૂપવિરહિતા**"તિ. **નામકાયેના**તિ સહજાતનામસમૂહેન.

૬૭. સંયોજેન્તીતિ બન્ધન્તિ. કેહીતિ આહ "**ખન્ધગતી**"તિઆદિ. અસમુચ્છિન્નરાગાદિકસ્સ હિ ખન્ધાદીનં આયતિં ખન્ધાદીહિ સમ્બન્ધો, સમુચ્છિન્નરાગાદિકસ્સ પન તં નત્થિ કતાનમ્પિ કમ્માનં અસમત્થભાવાપત્તિતોતિ. રાગાદીનં અન્વયતો ચ સંયોજનટ્ઠો સિદ્ધોતિ આહ "**ખન્ધગતિ...પે॰... વુચ્ચન્તી**"તિ. **પરિક્ખયેના**તિ સમુચ્છેદેન સબ્બસો આયતિં અનુપ્પજ્જનેન. પટિપક્ખધમ્માનં અનવસેસતો સવનતો પીળનતો **સોતો**, અરિયમગ્ગોતિ આહ "**સોતોતિ ચ મગ્ગસ્સેતં અધિવચન**"ન્તિ. તં સોતં આદિતો પન્નો અધિગચ્છીતિ **સોતાપન્નો**, અટ્ઠમકો. તેનાહ "**તંસમઙ્ગીપુગ્ગલસ્સા**"તિ, પઠમમગ્ગક્ખણે પુગ્ગલસ્સાતિ અધિપ્પાયો. ઇધ પન **પન્ન**-સદ્દો ''ફલસચ્છિકિરિયાય પટિપન્નો''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૮.૫૯) વિય વત્તમાનકાલિકોતિ આહ "**મગ્ગેન ફલસ્સ નામં દિન્ન**"ન્તિ. અભીતકાલિકત્તે પન સરસતોવ નામલાભો સિયા. વિરૂપં સદુક્ખં સઉપાયાસં નિપાતેતીતિ **વિનિપાતો**, અપાયદુક્ખે ખિપનકો. **ધમ્મો**તિ સભાવો. તેનાહ "**અત્તાન**"ન્તિઆદિ. **કસ્મા**તિ અવિનિપાતધમ્મતાય કારણં પુચ્છતિ. અપાયં ગમેન્તીતિ અપાયગમનીયા. સમ્બુજ્ઝતીતિ **સમ્બોધિ**, અરિયમગ્ગો. સો પન પઠમમગ્ગસ્સ અધિગતત્તા અવસિટ્ઠો એવ અધિગન્ધબ્બભાવેન ઇચ્છિતબ્બોતિ આહ "**ઉપરિમગ્ગત્તય**"ન્તિ.

વણ્ણભણનત્થં વુત્તાનિ,ન પહાતબ્બાનીતિ અધિપ્પાયો. ઓળારિકાનં રાગાદીનં સમુચ્છિન્દનવસેન પવત્તમાનો દુતિયમગ્ગો અવસિટ્ઠાનં તેસં તનુભાવાપત્તિયા ઉપ્પન્નો નામ હોતીતિ વુત્તં "**રાગદોસમોહાનં તનુત્તા**"તિ. **અધિચ્ચુપ્પત્તિયા**તિ કદાચિ કરહચિ ઉપ્પજ્જનેન. **પરિયુટ્ઠાનમન્દતાયા**તિ સમુદાચારમુદુતાય. **અભિણ્હં ન ઉપ્પજ્જન્તિ** તજ્જસ્સ અયોનિસોમનસિકારસ્સ અનિબદ્ધભાવતો. **મન્દમન્દા ઉપ્પજ્જન્તિ** વિપલ્લાસાનં તપ્પચ્ચયાનઞ્ચ મોહમાનાદીનં મુદુતરભાવતો. **બહલાવ ઉપ્પજ્જન્તિ** વત્થુપટિસેવનતોતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ "**તથા હી**"તિઆદિ.

સકિં આગમનધમ્મોતિ પટિસન્ધિવસેન સકિંયેવ આગમનસભાવો. **એકવારંયેવ...પે॰... આગન્ત્વા**તિ ઇમિના પઞ્ચસુ સકદાગામીસુ ચત્તારો વજ્જેત્વા એકોયેવ ગહિતોતિ દસ્સેન્તો "**યોપિ હી**"તિઆદિમાહ. તત્થ ય્વાયં પઞ્ચમકો સકદાગામી ''ઇધ મગ્ગં ભાવેત્વા દેવલોકે નિબ્બત્તો, તત્થ યાવતાયુકં ઠત્વા પુન ઇધૂપપજ્જિત્વા પરિનિબ્બાયતી''તિ વુત્તો, તસ્સ એકબીજિના સદ્ધિં કિં નાનાકરણન્તિ? એકબીજિસ્સ એકા પટિસન્ધિ, સકદાગામિસ્સ દ્વે પટિસન્ધિયોતિ ઇદં તેસં નાનાકરણં. યસ્સ હિ સોતાપન્નસ્સ એકંયેવ ખન્ધબીજં, ન એકં અત્તભાવગ્ગહણં, સો એકબીજીતિ.

હેટ્ઠાતિ ''અમહગ્ગતભૂમિય''ન્તિ હેટ્ઠા સમ્બન્ધનેન. હેટ્ઠાભાગસ્સ હિતાતિ **હેટ્ઠાભાગિયા**, તેસં. **તાનીતિ** ઓરમ્ભાગિયસંયોજનાનિ. **કામાવચરે નિબ્બત્તતિયેવ** અજ્ઝત્તં સંયોજનત્તા. તથા હેસ દૂરતોપિ આવત્તિધમ્મો એવાતિ દસ્સેતું ગિલબળિસમચ્છાદયો ઉપમાભાવેન વુત્તા. **ઓપપાતિકો**તિ ઇમિના ગબ્ભવાસદુક્ખાભાવમાહ. **તત્થ પરિનિબ્બાયી**તિ ઇમિના સેસદુક્ખાભાવં. તત્થ પરિનિબ્બાનતા યસ્સ કામલોકે ખન્ધબીજસ્સ અપુનારોહવસેનેવાતિ દસ્સેતું "**અનાવત્તિધમ્મો**"તિ વુત્તં.

૬૮. **કેવલા**તિ લોકિયાભિઞ્ઞાહિ અસમ્મિસ્સા. **લોકિયપઞ્ચાભિઞ્ઞાયોપિ સીલાનં આનિસંસો** તદવિનાભાવતો. તાપિ દસ્સેતું આકઙ્ખેય્ય ચે...પે॰... એવમાદિમાહાતિ યોજના. આસવાનં અનવસેસપ્પહાનતો અરહત્તમગ્ગોયેવ વિસેસતો ''આસવક્ખયો''તિ વત્તબ્બતં અરહતીતિ વુત્તં "**આસવક્ખયે કથિતે**"તિ, અઞ્ઞથા સબ્બાપિ છળભિઞ્ઞા આસવક્ખયો એવાતિ. **ઇમેસં ગુણાનન્તિ** લોકિયાભિઞ્ઞાનં . યથા પુરિસસ્સ મુણ્ડિતં સીસં સિખાવિરહિતત્તા ન સોભતિ, એવં દેસનાય સીસભૂતાપિ અગ્ગમગ્ગકથા લોકિયાભિઞ્ઞારહિતા ન સોભતીતિ આહ "**અયં કથા મુણ્ડાભિઞ્ઞાકથા નામ ભવેય્યા**"તિ. **ઇદ્ધિવિકુબ્બના**તિ ઇદ્ધિ ચ વિકુબ્બના ચ. વિકુબ્બનગ્ગહણેન ચેત્થ વિકુબ્બનિદ્ધિમાહ, ઇદ્ધિગ્ગહણેન તદઞ્ઞં સબ્બઞ્ચ અભિઞ્ઞાકિચ્ચં. **યુત્તટ્ઠાનેયેવા**તિ લોકિયાભિઞ્ઞાનં નિબ્બત્તનસ્સ વિય દેસનાય યુત્તટ્ઠાનેયેવ. એતેન ન કેવલં દેસનક્કમેનેવાયં દેસના, અથ ખો પટિપત્તિક્કમેનપીતિ દસ્સેતિ. **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૩૬૯) **વુત્તા**, તસ્મા તત્થ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બાતિ અધિપ્પાયો.

૬૯. **આસવાનં ખયા**તિ હેટ્ઠિમમગ્ગેન ખેપિતાવસિટ્ઠાનં આસવાનં અરહત્તમગ્ગેન સમુચ્છિન્દનતો. યસ્મા અરહત્તમગ્ગો ન કેવલં આસવેયેવ ખેપેતિ, અથ ખો અવસિટ્ઠે સબ્બકિલેસેપિ, તસ્મા આહ "**સબ્બકિલેસાનં ખયા**"તિ. લક્ખણમત્તઞ્હેત્થ આસવગ્ગહણં, આસવાનં આરમ્મણભાવસ્સપિ અનુપગમનતો અનાસવં. યસ્મા પન તત્થ આસવાનં લેસોપિ નત્થિ, તસ્મા વુત્તં "**આસવવિરહિત**"ન્તિ. **સમાધિ વુત્તો** ચેતોસીસેન યથા ''ચિત્તં પઞ્ઞઞ્ચ ભાવય''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૩, ૧૯૨; પેટકો॰ ૨૨; મિ॰ ૫॰ ૨.૧.૯) અધિપ્પાયો. **રાગતો વિમુત્તત્તા અવિજ્જાય વિમુત્તત્તા**તિ ઇદં ઉજુવિપચ્ચનીકપટિપ્પસ્સદ્ધિદસ્સનં દટ્ઠબ્બં, ન તદઞ્ઞેસં પાપધમ્માનં અપ્પટિપ્પસ્સદ્ધત્તા. ઇદાનિ તમેવ સમાધિપઞ્ઞાનં રાગાવિજ્જાપટિપક્ખતં આગમેન દસ્સેતું "**વુત્તં ચેત**"ન્તિઆદિ વુત્તં. **સમથફલન્તિ**

સમથસ્સ ફલં લોકિયસમથભાવનાય હિ વિપસ્સનાગતાય આહિતફલસ્સ લોકુત્તરસમથસ્સ સરિક્ખકફલો **ચેતોવિમુત્તિ**. **વિપસ્સનાફલ**ન્તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **અત્તનોયેવા**તિ સુતમયઞાણાદિના વિય પરપચ્ચયતં નયગ્ગાહઞ્ચ મુઞ્ચિત્વા પરતોઘોસાનુગતભાવનાધિગમભૂતતાય અત્તનોયેવ **પઞ્ઞાય પચ્ચક્ખં કત્વા** સયમ્ભુઞાણભૂતાયાતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ "**અપરપ્પચ્ચયેન ઞત્વા**"તિ.

સબ્બમ્પિ તન્તિ સબ્બમ્પિ સત્તરસવિધં તં યથાવુત્તં સીલાનિસંસં. યથા આનિસંસવન્તે સમ્મદેવ સમ્પાદિતે તદાનિસંસા દસ્સિતા એવ હોન્તિ તદાયત્તભાવતો, એવં આનિસંસપધાનયોગ્યભાવેન દસ્સિતે તદાનિસંસા દસ્સિતા એવ હોન્તીતિ આહ "**સમ્પિણ્ડેત્વા દસ્સેન્તો**"તિ. વુત્તસ્સેવ અત્થસ્સ પુનવચનં નિગમનન્તિ વુત્તં "**નિગમનં આહા**"તિ. **પુબ્બે**તિ દેસનારમ્ભે. **એવં વુત્ત**ન્તિ ''સમ્પન્નસીલા''તિ એવમાદિના આકારેન વુત્તં. **ઇદં સબ્બમ્પી**તિ ઇદં ''સમ્પન્નસીલા''તિઆદિકં સબ્બમ્પિ વચનં. **એતં પટિચ્ચા**તિ એતં સમ્પન્નસીલસ્સ ભિક્ખુનો યથાવુત્તસત્તરસવિધાનિસંસભાગિતં સન્ધાય વુત્તં. ઇદમેવ હિ ''ઇતિ યં તં વુત્તં, ઇદમેતં પટિચ્ચ વુત્ત''ન્તિ વચનં સન્ધાય "**સબ્બમ્પિ તં સીલાનિસંસં સમ્પિણ્ડેત્વા દસ્સેન્તો**"તિ વુત્તં. એત્થઆદિતો છહિ આનિસંસેહિ પરિત્તભૂમિકા સમ્પત્તિ ગહિતા, તદનન્તરં પઞ્ચહિ લોકિયાભિઞ્ઞાહિ ચ મહગ્ગતભૂમિકા, ઇતરેહિ લોકુત્તરભૂમિકાતિ એવં ચતુભૂમિકસમ્પદાનિસંસસીલં નામેતં મહન્તં મહાનુભાવં, તસ્મા તંસમ્પાદને સક્કચ્ચકારિતા અપ્પમત્તેન ભવિતબ્બં.

આકઙ્ખેય્યસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૭. વત્થસુત્તવણ્ણના

૭૦. છાદેતબ્બં ઠાનં વસતિ પટિચ્છાદેતીતિ **વત્થં**. યં સમાનં વિય ન સબ્બસો મિનોતિ, માનસ્સ પન સમીપે, તં ઉપમાનં. ઉપમીયતિ એતાયાતિ ઉપમા, ઉપમાય બોધકવચનં **ઉપમાવચનં**. **કત્થચિ** સુત્તે. **અત્થ**ન્તિ ઉપમિયત્થં. પઠમં ઉપમં વત્વા તદનન્તરં અત્થં વત્વા પુન ઉપમં વદન્તો "**ઉપમાય અત્થં પરિવારેત્વા દસ્સેતી**"તિ વુત્તો. **અત્થેન ઉપમં પરિવારેત્વા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. ઇદાનિ તે ચત્તારોપિ પકારે સુત્તે આગતનયેનેવ દસ્સેન્તો "**સેય્યથાપિસ્સુ, ભિક્ખવે**"તિઆદિમાહ. તત્થ **દ્વે અગારા**તિ દ્વે પટિવિસ્સકઘરા. **સદ્વારા**તિ સમ્મુખદ્વારા.

સ્વાયન્તિ સો અયં એવં ઉપમાદસ્સનવસેનપિ નાનાનયેનપિ ધમ્મદેસકો ભગવા. એકચ્ચાનં વેનેય્યાનં અત્થસ્સ સુખાવબોધો પઠમં ઉપમાદસ્સને હેતુ, એવં પઠમં અત્થદસ્સને, ઉપમાય અત્થપરિવારણે, અત્થેન ઉપમાપરિવારણે ચા''તિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ "**એસ નયો સબ્બત્થા**"તિ ઇમિના. **ધમ્મધાતુયા**તિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ. તઞ્હિ ધમ્મધાતુપરિયાપન્નત્તા યથાવુત્તધમ્મે ચ સબ્બેપિ ઞેય્યધમ્મે ચ પદહતિ યથાસભાવતો બુજ્ઝતિ બોધેતિ ચાતિ ધાતુ, ધીયન્તિ વા ધમ્મા એતાય સબ્બાકારતો ઞાયન્તિ ઞાપિયન્તિ ચાતિ ધમ્મધાતુ. તસ્સા પન સુટ્ઠુ સચ્ચસમ્પટિવેધવસેન લદ્ધત્તા **સુપ્પટિવિદ્ધત્તા**તિ, યદગ્ગેન વા ઞેય્યં તાય સુપ્પટિવિદ્ધં, તદગ્ગેન સાપિસ્સ સુપ્પટિવિદ્ધા એવાતિ આહ "**સુપ્પટિવિદ્ધત્તા**"તિ.

પકતિપરિયોદાતસ્સ ચિત્તસ્સ આગન્તુકેહિ ઉપક્કિલેસેહિ ઉપક્કિલિટ્ઠભાવદસ્સનત્થં સંકિલિટ્ઠવત્થદસ્સનન્તિ કત્વા વુત્તં "**પકતિપરિસુદ્ધં વત્થ**"ન્તિ. **રજાદિના**તિ એત્થરજો નામ રેણુ. **આદિ**-સદ્દેન અણુતજ્જારિધૂમાદિકં વત્થસ્સ અપરિસુદ્ધિકારણં સઙ્ગણ્હાતિ. સબ્બસો કિલિસ્સતિ વિનસ્સતિ વિસુદ્ધિ એતેનાતિ સંકિલેસો, તેન **સંકિલેસેન**

પંસુરજાદિના સંકિલિટ્ઠં વણ્ણવિનાસનેન વિદૂસિતં. **મલં** મસિ. **જલ્લિકા** વુચ્ચતિ લોણપટલાદિ છવિયા ઉપરિ ઠિતં સરીરમલં. **આદિ**સદ્દેન સરીરજલ્લમેવ અસ્સુખેળસિઙ્ઘાણિકાદિકં તદઞ્ઞમલં સઙ્ગણ્હાતિ. **ગહિતત્તા**તિ પરિયોનન્ધનવસેન ગહિતત્તા. રજન્તિ સત્તા તેનાતિ રઙ્ગં, રઙ્ગમેવ **રઙ્ગજાતં** યથા કોપમેવ કોપજાતં. **ઉપનામેય્યા**તિ પક્ખિપેય્ય. **નીલકત્થાયા**તિ નીલવણ્ણત્થાય. **પલાસનીલાદિકેતિ આદિ**-સદ્દેન કાળસામાદિં સઙ્ગણ્હાતિ. હલિદ્દિકકુધસેલાદિકે **પીતકરઙ્ગે**. લાખાપત્તઙ્ગરસાદિકે **લોહિતકરઙ્ગે**. મહારજનલોદ્દકન્દુલાદિકે **મન્દરત્તરઙ્ગે**. દુટ્ઠુ રજિતવણ્ણં અપભસ્સરં. તેનાહ “**અપરિસુદ્ધવણ્ણમેવસ્સા**”તિ. **ઈદિસ**ન્તિ દુરત્તવણ્ણં. તસ્મિં વત્થે રઙ્ગજાતં સયં સુપરિસુદ્ધં સમાનં કિસ્સ હેતુ કેન રત્તવણ્ણં અપરિસુદ્ધં હોતીતિ રઙ્ગજાતસ્સ નિદ્દોસતં વદતિ. તેનાહ “**યસ્મા પના**”તિઆદિ.

સંકિલેસપક્ખં દસ્સેન્તેન અસંકિલિટ્ઠમેવ વત્થં ઉદાહરિતબ્બન્તિ પાકટોયમત્થો, સંકિલિટ્ઠવત્થનિદસ્સનેન પન ‘‘સિયા નુ ખો અઞ્ઞોપિ કોચિ વિસેસો’’તિ અધિપ્પાયેન પુચ્છતિ “**કસ્મા પના**”તિઆદિના. ઇતરો અત્થવિસેસોતિ દસ્સેન્તો “**વાયામમહપ્ફલદસ્સનત્થ**”ન્તિઆદિમાહ. એત્થ ચ સંકિલિટ્ઠચિત્તવિસોધનવિધાને સંકિલિટ્ઠવત્થં નિદસ્સતબ્બન્તિ પટિઞ્ઞા, વાયામમહપ્ફલદસ્સનત્થન્તિ હેતુઅત્થો. **યથા હી**તિઆદિ અન્વયત્થો. **ન તત્થ જાતિકાળકે વિયા**તિઆદિ બ્યતિરેકત્થો. સદિસૂદાહરણં પન મલગ્ગહિતકંસપાતિઆદિ દટ્ઠબ્બં. **એવં ચિત્તમ્પી**તિઆદિ ઓપમ્મત્થસ્સ ઉપમેય્યઉપનયનં. તત્થ **પકતિયા**તિ અકિત્તિમેન સભાવેન. તન્તિ ચિત્તં. સામઞ્ઞગ્ગહણઞ્ચેતં ચિત્તભાવાવિસેસતો. તેનાહ “**સકલેપી**”તિ. **પણ્ડરમેવ** ન સંકિલિટ્ઠં સંકિલેસેહિ અસમન્નાગતભાવતો. નનુ કિરિયામયચિત્તેહિ વિપાકસન્તાને વિસેસાધાનં લબ્ભતિ, અઞ્ઞથા કતવિનાસા કતબ્ભાગમા આપજ્જેય્યું? કિઞ્ચાપિ લબ્ભતિ, તસ્સ સંકિલેસો વટ્ટુપનિસ્સયો, અસુદ્ધિ વા ન હોતિ, અસંકિલેસો વિવટ્ટુપનિસ્સયો, વિસુદ્ધિ વા ન હોતિ એવ. **ઉપક્કિલિટ્ઠ**ન્તિ પનેતં ઉપક્કિલેસનારહસ્સ ચિત્તસ્સ વસેન વુત્તં, ન વિપાકપબન્ધસ્સ. તેનાહ “**પભસ્સરમિદં ભિક્ખવે ચિત્ત**”ન્તિ, “**પણ્ડરમેવા**”તિ ચ. **તઞ્ચ ખો**તિ પન સકસન્તતિપરિયાપન્નતાય નેસં કેવલં એકત્તનયવસેન વુત્તં, ન વિપાકધમ્માનં કિલેસાસમઙ્ગિભાવતો. અથ વા **ઉપક્કિલિટ્ઠ**ન્તિ ઇમિના ઉપક્કિલેસહેતુ તત્થ વિજ્જમાનં વિસેસાધાનમાહ, ન ‘‘સંકિલિટ્ઠા ધમ્મા’’તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૭૭.દુકમાતિકા) વિય તંસમઙ્ગિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. **વિસોધિયમાન**ન્તિ વિપસ્સનાપઞ્ઞાય અનુક્કમેન સબ્બુપક્કિલેસેહિ વિમોચિયમાનં. **સક્કા** અગ્ગમગ્ગક્ખણે **પભસ્સરતરં કાતું**, યતો ન પુન ઉપક્કિલિસ્સતિ. **એવ**ન્તિઆદિ વુત્તસ્સેવત્થસ્સ નિગમનં.

દુટ્ઠગતિપરિપૂરણવસેન પટિપજ્જનં **પટિપત્તિ**. સા એવ કિલેસદરથપરિળાહાદિવસેન ઉપાયાસદુક્ખા, કુચ્છિતા વા ગતિ પવત્તિ, દુગ્ગતિહેતૂતિ વા **દુગ્ગતિ**, દુગ્ગતિયા પન પટિપત્તિયા ગન્ધબ્બતો, તસ્સા વા નિપ્ફન્નભાવતો કુચ્છિતો, દુક્ખા ચ ગતીતિ **દુગ્ગતિ. સંકિલિટ્ઠચિત્તો**તિ ઇદં તસ્સા પટિપત્તિયા દુગ્ગતિભાવદસ્સનત્થં, ન વિસેસનત્થં. ન હિ અસંકિલિટ્ઠચિત્તસ્સ પાણઘાતાદિવસેન પવત્તિ. **સંકિલિટ્ઠચિત્તો**તિ લાભાસાય સબ્બસો કિલિટ્ઠચિત્તો . **દૂતેય્યપહિણગમન**ન્તિ દૂતેય્યં વુચ્ચતિ દુતકમ્મં, ગિહીનં પણ્ણં વા સાસનં વા ગહેત્વા તત્થ તત્થ ગમનં, પહિણગમનં ઘરાઘરં પેસિતસ્સ ખુદ્દકગમનં, દૂતેય્યગમનં પહિણગમનઞ્ચ ગચ્છતિ. **વેજ્જકમ્મ**ન્તિ અનનુઞ્ઞાતે ઠાને લાભાસાય ગહટ્ઠાનં ભેસજ્જં કરોતિ. **સઙ્ઘભેદ**કથા પરતો આગમિસ્સતિ. **વેળુદાનાદીહી**તિ વેળુદાનપત્તદાનપુપ્ફદાનાદીહિ મિચ્છાજીવેન **જીવિકં કપ્પેતિ**. **સકલમ્પી**તિ ‘‘અત્થિ અનાચારો, અત્થિ અગોચરો’’તિઆદિના **વિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૫૧૩, ૫૧૪) આગતં સબ્બમ્પિ અનાચારં અગોચરઞ્ચ ચરણવસેન પરિપૂરેતિ.

“**નિરયમ્પિ …પે॰… પેત્તિવિસયમ્પિ ગચ્છતી**”તિ વત્વા તત્થ પેત્તિવિસયગમનં દસ્સેન્તો “**સમણયક્ખો નામ હોતી**”તિઆદિમાહ.

સુક્કપક્ખે **પરિસુદ્ધન્તિ** સબ્બસો વિસુદ્ધં અસંકિલિટ્ઠં. પરિસુદ્ધત્તા એવ **પરિયોદાતં**, પભસ્સરન્તિ અત્થો. **સુરત્તવણ્ણમેવસ્સા**તિ સુટ્ઠુ રત્તવણ્ણમેવ અસ્સ. **પરિસુદ્ધવણ્ણમેવસ્સા**તિ નીલવણ્ણોપિસ્સ પરિસુદ્ધો ચ ભવેય્યાતિ એવમાદિં સન્ધાયાહ “**કણ્હપક્ખે વુત્તપચ્ચનીકેનેવ વેદિતબ્બા**”તિ. **રઞ્ઞાજાતન્તિ**આદિ પન તત્થ વુત્તવસેનેવ વેદિતબ્બં. **પટિપત્તિસુગતિ**આદીસુ યં વત્તબ્બં, તં પટિપત્તિદુગ્ગતિઆદીસુ વુત્તવિપરિયાયેન વેદિતબ્બં. **પરિસુદ્ધચિત્તો**તિ સુદ્ધાસયો. **દસ કુસલકમ્મપથે પરિપૂરેતી**તિ ઇદં કણ્હપક્ખે “દસ અકુસલકમ્મપથે પરિપૂરેતી”તિ વુત્તસ્સ પટિપક્ખદસ્સનવસેન વુત્તં. યથા હિ તત્થ અભિજ્ઝાબ્યાપાદમિચ્છાદિટ્ઠિગ્ગહણેન કમ્મપથસંસન્દનનયેન કમ્મપથં અપ્પત્તાય ચ અગારિયસ્સ તથારૂપાય મિચ્છાપટિપત્તિયા સઙ્ગહો ઇચ્છિતો, એવં ઇધાપિ અનભિજ્ઝાઅબ્યાપાદસમ્માદિટ્ઠિગ્ગહણેન અલોભાદોસામોહવસેન પવત્તા અગારિયસ્સ સમ્માપટિપત્તિ સઙ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બં, ન કમ્મપથપ્પત્તાવાતિ. **મનુસ્સમહન્તતન્તિ** જાતિરૂપભોગાધિપતેય્યાદિવસેન મનુસ્સેસુ મહન્તભાવં. દસહિ ઠાનેહિ અઞ્ઞેસં દેવાનં અભિભવો **દેવમહન્તતા**. પટિપત્તિ સુગતિયા ભાજિયમાનત્તા “**અનાગામિમગ્ગં ભાવેતી**”તિ તથા અનાગામિભાવનં પાપેત્વા ઠપિતા. ગહિતગ્ગહણેન સુખાનુભવટ્ઠાનસ્સ અધિપ્પેતત્તા તદભાવતો અસઞ્ઞિભવં અનાદિયન્તો “**દસસુ વા બ્રહ્મભવનેસૂ**”તિઆદિમાહ.

૭૧. સકભણ્ડે છન્દરાગો અભિજ્ઝાયનટ્ઠેન **અભિજ્ઝા**, અભિજ્ઝાયનાતિ અત્થો. **પરભણ્ડે છન્દરાગો** વિસમં લુબ્ભતીતિ **વિસમલોભો**. એવમ્પિ અભિજ્ઝાવિસમલોભાનં વિસેસો હોતીતિ દસ્સેન્તો “**અથ વા**”તિઆદિમાહ. તત્થ અત્તનો સન્તકં તંસદિસઞ્ચ **યુત્તટ્ઠાનં**. યં યાચિતં, અપ્પકસિરેન વા સક્કા લદ્ધું, તં **પત્તટ્ઠાનં**. પરદારગરુદારાતિ **અયુત્તટ્ઠાનં**. યં અપત્થનિયં, યસ્સ વા પત્થનાય બ્યસનં આપજ્જતિ, તં **અપ્પત્તટ્ઠાનં**. **થેરો**તિ **મહાસઙ્ઘરક્ખિતત્થેરો**, યેન **અટ્ઠકથા** પોત્થકં આરોપિતા. સો હિ અન્તેવાસિકેસુ સાકચ્છન્તેસુ એવમાહ. સોપિ ઇમસ્મિંયેવ સુત્તે વિનિબ્ભોગો ન લબ્ભતિ ચિત્તસંકિલેસસ્સ અધિપ્પેતત્તા. તેનાહ “**યુત્તે વા**”તિઆદિ. અયોનિસોમનસિકારવસેન ઉપ્પજ્જનતો સમ્પત્તિ આયતિઞ્ચ દુક્ખસ્સેવ ઉપ્પાદનતો **ન કોચિ લોભો અવિસમો નામ**. **અભિજ્ઝાયનટ્ઠેના**તિ યસ્સ કસ્સચિ આરમ્મણસ્સ યુત્તસ્સ અયુત્તસ્સ અપ્પત્તસ્સ ચ અભિજ્જાયનવસેન અભિપત્થનાવસેન ચ પવત્તા તણ્હા **અભિજ્ઝા**તિ લોભતો નિબ્બિસેસન્તિ દસ્સેતિ. તેનાહ “**એકત્થમેતં બ્યઞ્જનમેવ નાન**”ન્તિ. **દૂસેતી**તિ સભાવસન્તં અસંકિલેસં વિનાસેતિ અવિસુદ્ધં કરોતિ. તેનાહ “**ઓભાસિતું ન દેતી**”તિ. “ઇમે સત્તા ઉચ્છિજ્જન્તુ વિનસ્સન્તૂ”તિ સત્તેસુ બ્યાપજ્જનાકારપ્પવત્તિયા **બ્યાપાદો નવવિધઆઘાતવત્થુસમ્ભવો** વુત્તો. કોધો પન સઙ્ખારેસુપિ પવત્તનતો દસવિધઆઘાતવત્થુસમ્ભવો વુત્તો. ઉભયમ્પિ પટિઘમેવ, પવત્તનાનત્તતો ભિન્દિત્વા વુત્તો. કુજ્ઝનવસેનેવ **ચિત્તપરિયોનન્ધનો** “અક્કોચ્છિ મં અવધિ મ”ન્તિઆદિના.

સુટ્ઠુ કતં કરણં **સુકતં**, તસ્સ પુબ્બકારિતાલક્ખણસ્સ ગુણસ્સ **વિનાસનો** ઉદકપુઞ્છનિયા વિય સરીરાનુગતં ઉદકં પુઞ્છન્તો **મક્ખો**. તથા હિ સો પરેસં ગુણાનં મક્ખનટ્ઠેન “મક્ખો”તિ વુચ્ચતિ. ઇદાનિ **અનગારિયસ્સ** વાતિઆદિના સઙ્ખેપેન વુત્તત્થં વિત્થારેન દસ્સેતું “**અનગારિયોપી**”તિઆદિ વુત્તં. નિસિન્નકથાપરિકથાદિવસેન ધમ્મસ્સ કથા ધમ્મકથાનયો, એકત્તાદિધમ્મનીતિ એવ વા. પકરણં સત્ત પકરણાનિ, તત્થ કોસલ્લં **ધમ્મકથાનયપકરણકોસલ્લં**. **આદિ**-સદ્દેન વિનયક્કમે ચતૂસુ મહાનિકાયેસુ ચ કોસલ્લં સઙ્ગણ્હાતિ. **અચિત્તીકતો**તિ ચિત્તીકારરહિતો. **યથા ચાયન્તિ** ઇમિના યથાયં મક્ખો ચિત્તં દૂસેતિ, એવં પળાસોપિ ચિત્તં દૂસેતિ, તસ્મા ઉપક્કિલેસોતિ દસ્સેતિ. **અનિયતા ગતિ નિયામોક્કમનાભાવતો. આદિ**-સદ્દેન “રત્તઞ્ઞૂ ચિરપબ્બજિતે પુગ્ગલે

અજ્ઝોત્થરિત્વા ‘ત્વમ્પિ ઇમસ્મિં સાસને પબ્બજિતો, અહમ્પિ પબ્બજિતો, ત્વમ્પિ સીલમત્તે ઠિતો અહમ્પી’તિ” એવમાદીનં સઙ્ગહો. **યુગગ્ગાહગ્ગાહી**તિ “તવ વા મમ વા કો વિસેસો”તિ અસમમ્પિ સમં કત્વા સમધુરગ્ગાહગણ્હનકો. **ખીયના** ઉસૂયના. અત્તનો સમ્પત્તિયા નિગૂહનં તસ્સ પરેહિ સાધારણભાવાસહનેન હોતીતિ “**પરેહિ સાધારણભાવં અસહમાનં**”ઇચ્ચેવ વુત્તં. કારણે હિ ગહિતે ફલમ્પિ ગહિતમેવ હોતીતિ. અઞ્ઞથા અત્તનો પવેદનકપુગ્ગલો **કેરાટિકો**, “નેકતિકવાણિજો”તિપિ વદન્તિ. સપ્પમુખા મચ્છવાલા એકા મચ્છજાતિ આયતનમચ્છો. તેનાહ “**આયતનમચ્છો નામા**”તિઆદિ. **બદ્ધચરો**તિ અન્તેવાસી.

સબ્બસો અમદ્દિતસભાવેન વા તભરિતભત્તસદિસસ્સ થદ્ધભાવસ્સ અનોનમિતદણ્ડસદિસતાય પગ્ગહિતસિરઅનિવાતવુત્તિકારસ્સ ચ કરણતો **વા તભરિત…પે॰… કરણો**. **તદુત્તરિકરણો**તિ યં યેન કતં દુચ્ચરિતં વા સુચરિતં વા, તદુત્તરિ, તસ્સ દ્વિગુણં વા કરણો. અત્તનો મણ્ડનાદિઅત્થં **પરેન કતં અલઙ્કારાદિં**. **પરિયાપુણાતિ વા કથેતિ વા** અત્તનો બલાનુરૂપં. કામં નિકાયદ્વયગ્ગહણાદિવસેન પવત્તો સેવિતબ્બમાનો એવ, તથાપિસ્સ સંકિલેસપક્ખત્તા વુત્તં “**માનં અનિસ્સાયા**”તિ.

ઉણ્ણતિવસેનાતિ “સેય્યોહમસ્મી”તિઆદિના ચિત્તસ્સ પગ્ગહણવસેન. પુબ્બે કેનચિ અત્તાનં સદિસં કત્વા પચ્છા તતો અધિકતો દહનતો ઉપ્પજ્જનકો **અતિમાનો**. **મદગ્ગહણાકારો** જાતિઆદિં પટિચ્ચ મજ્જનાકારો, સોપિ અત્થતો માનો એવ. **પમાદો** તથાપવત્તો ચિત્તુપ્પાદો.

તસ્મા લોભમાદિં કત્વા દસ્સેતીતિ લોભસ્સ આદિતો ગહણે કારણં વિભાવેતુકામો પુચ્છતિ. **પઠમુપ્પત્તિતો**તિ તત્થ તત્થ ભવે સબ્બપઠમં ઉપ્પજ્જનતો. સત્તાનઞ્હિ યથાધિગતં ઝાનાદિવિસેસં આરબ્ભ પચ્ચવેક્ખણા વિય યથાલદ્ધં ઉપપતિભવં આરબ્ભ નિકન્તિ એવ. તેનાહ “**સબ્બસત્તાન**”ન્તિઆદિ. **યથાસમ્ભવં ઇતરે**તિ ઇતરે બ્યાપાદાદયો યથાપચ્ચયં ઉપ્પજ્જન્તિ, લોભસ્સ વિય આદિતો અસુકસ્સ અનન્તરં અસુકોતિ વા ન નેસં નિયમો અત્થીતિ અત્થો. કિં પન એતે સોળસેવ ચિત્તસ્સ ઉપક્કિલેસા, ઉદાહુ અઞ્ઞેપિ સન્તીતિ અનુયોગં સન્ધાય અઞ્ઞેપિ સન્તીતિ દસ્સેન્તો “**ન ચ એતે**”તિઆદિમાહ. યદિ એવં કસ્મા એત્તકા એવ ઇધ વુત્તાતિ. નયદસ્સનવસેનાતિ દસ્સેન્તો આહ “**એતેન પન…પે॰… વેદિતબ્બા**”તિ. તેન થિનમિદ્ધઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચ-વિચિકિચ્છા-અત્તુક્કંસન-પરવમ્ભનછમ્ભિતત્તા- ભીરુકતા-અહિરિકાનોત્તપ્પ-અતિચ્છતા-પાપિચ્છતા-મહિચ્છતાદયો સઙ્ગહિતાતિ વેદિતબ્બં.

૭૨. સંકિલેસં દસ્સેત્વાતિ સંકિલિટ્ઠવત્તનિદસ્સનેન સઙ્ખેપેન વુત્તં સંકિલેસં વિભાગેન દસ્સેત્વા. **વોદાનં દસ્સેન્તો**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **એવં જાનિત્વા**તિ “અભિજ્ઝા વિસમલોભો એકન્તેનેવ ચિત્તસ્સ ઉપ્પક્કિલેસો”તિ સભાવતો સમુદયતો નિરોધતો નિરોધૂપાયતો ચ પુબ્બભાગપઞ્ઞાય ચેવ હેટ્ઠિમમગ્ગદ્વયપઞ્ઞાય ચ જાનિત્વા. **પજહતી**તિ એત્થ અચ્ચન્તપ્પહાનમેવ અધિપ્પેતન્તિ દસ્સેન્તો “**સમુચ્છેદપ્પહાનવસેન અરિયમગ્ગેન પજહતી**”તિ આહ. **અરિયમગ્ગેના**તિ અનાગામિમગ્ગેન. તેન હિ પહાનં ઇધ સબ્બવારેસુ અધિપ્પેતં. **કિલેસપટિપાટિ** ઇધ કિલેસાનં દેસનાક્કમો. **મગ્ગપટિપાટિ**પન ચતુન્નં અરિયમગ્ગાનં દેસનાક્કમોપિ તાય દેસનાય પટિપજ્જનક્કમોપિ તાય પટિપત્તિયા ઉપ્પત્તિક્કમોપિ. તત્થ યે યે કિલેસા યેન યેન મગ્ગેન પહીયન્તિ, મગ્ગપટિપાટિં અનોલોકેત્વા તેસં તેસં કિલેસાનં તેન તેન મગ્ગેન પહાનદસ્સનં કિલેસપટિપાટિ ન કિલેસાનં ઉપ્પત્તિક્કમો ઇધ દેસનાક્કમો ચાતિ દસ્સેન્તો “**અભિજ્ઝા વિસમલોભો**”તિઆદિમાહ. યેન યેન પન મગ્ગેન યે યે કિલેસા પહીયન્તિ મગ્ગાનુપુબ્બિયા, તેન તેન મગ્ગેન તેસં તેસં કિલેસાનં પહાનદસ્સનં મગ્ગપટિપાટિયા પહાનદસ્સનન્તિ દસ્સેન્તો “**સોતાપત્તિમગ્ગેના**”તિઆદિમાહ.

ઇમસ્મિં પન ઠાનેતિ ‘‘સ ખો સો, ભિક્ખવે, ભિક્ખૂ’’તિઆદિના આગતો ઇમસ્મિં પહાનવારે. **ઇમે કિલેસા**તિ ઇમે યથાવુત્તા કિલેસા. **સોતાપત્તિમગ્ગવજ્ઝા વા હોન્તુ સેસમગ્ગવજ્ઝા વા**હેટ્ઠા દસ્સિતમગ્ગપટિપાટિવસેન. તત્થ પન યે તતિયમગ્ગવજ્ઝા, તેસં અનાગામિમગ્ગેનેવ પહાને વત્તબ્બં નત્થિ, યેસં પનેત્થ હેટ્ઠિમમગ્ગવજ્ઝાનં ઇધ સઙ્ગહે કારણં પચ્છા વત્તુકામેન અગ્ગમગ્ગવજ્ઝાનં અનાદિયિત્વા કસ્મા તતિયમગ્ગવજ્ઝાનમેવ ગહણં કતન્તિ આહ “**અયમેત્થ પવેણિમગ્ગાગતો સમ્ભવો**”તિ, અયં ઇમસ્સ સુત્તસ્સ એતસ્મિં ઠાને આચરિયપવેણિયા કથામગ્ગો તતો આગતો અત્થસમ્ભવો અત્થતત્વન્તિ અત્થો. તત્થ હેટ્ઠિમમગ્ગવજ્ઝાનં ઇધ સઙ્ગહે કારણં પચ્છા વત્તુકામો અગ્ગમગ્ગવજ્ઝાનં અગ્ગહણે યુત્તિં દસ્સેન્તો “**સો ચા**”તિઆદિમાહ. **તેના**તિ ચતુત્થમગ્ગેન. **સેસાનન્તિ** બ્યાપાદાદીનં . **યેપી**તિ મક્ખાદિકે સન્ધાયાહ. **તંસમુટ્ઠાપકચિત્તાનન્તિ** તેસં મક્ખાદીનં સમુટ્ઠાપકચિત્તુપ્પાદાનં. તત્થ મક્ખ-પળાસ-ઇસ્સા-મચ્છરિય-સમુટ્ઠાપકં પટિઘદ્વયચિત્તં, વિસેસતો પઞ્ચકામગુણલોભેન સઠો માયાવી ચ હોતિ, પઞ્ચકામગુણિકરાગો ચ અનાગામિમગ્ગેનેવ નિરવસેસતો પહીયતિ, તસ્મા વુત્તં “**તંસમુટ્ઠાપકચિત્તાનં અપ્પહીનત્તા**”તિ. તેપિ સુપ્પહીના હોન્તીતિ સમ્બન્ધો. **તન્તિ** પઠમમગ્ગેનેવ પહાનં **પુબ્બાપરેન ન સન્ધિયતિ** ‘‘યથોધિ ખો’’તિ એત્થ ઓધિવચનસ્સ મગ્ગત્તયવાચકત્તા. રતનત્તયે અવેચ્ચપ્પસાદો નામ અરિયકન્તસીલં વિય સોતાપન્નસ્સ અઙ્ગાનિ, તે ચ પહાનતો પચ્છા નિદ્દિટ્ઠા, તસ્મા ઇધ વુત્તપ્પહાનં વિક્ખમ્ભનપહાનમેવાતિ કેચિ વદન્તિ. **તેસં ઇચ્છામત્તમેવ** યથાવુત્તપહાનસ્સેવ વસેન અવેચ્ચપ્પસાદાનં ઓધિસો પહાનસ્સ વિભાવિતત્તા, સ્વાયમત્થો હેટ્ઠા યુત્તિતોપિ પકાસિતોયેવ.

૭૪. **એકમેકેન પદેન યોજેતબ્બં**, યતો એકમેકસ્સપિ ઉપક્કિલેસસ્સ સભાવાદિતો દસ્સનં નિય્યાનમુખં હોતિ, તથા ચેવ હેટ્ઠા સંવણ્ણિતં. અનાગામિમગ્ગવસેન પહાનં વત્વા પસાદસ્સ ઉદ્ધટત્તા વુત્તં “**અનાગામિમગ્ગેન લોકુત્તરપ્પસાદો આગતો**”તિ. યદિ એવં કસ્મા ‘‘લોકિયો ઉપ્પજ્જતી’’તિ વુત્તન્તિ? ‘‘ઇતિપિ સો ભગવા’’તિઆદિનયપ્પવત્તસ્સ લોકિયત્તા. નિબ્બાનારમ્મણો એવ હિ લોકુત્તરો પસાદો. ‘‘ઇતિપિ સો ભગવા’’તિઆદિવચનેન લોકિયં, અવેચ્ચપ્પસાદવચનેન લોકુત્તરન્તિ **લોકિયલોકુત્તરમિસ્સકં પસાદં દસ્સેન્તો**. અવેચ્ચ રતનત્તયગુણે યાથાવતો ઞત્વા પસાદો **અવેચ્ચપ્પસાદો**. સો પન યસ્મા મગ્ગેનાગતત્તા કેનચિ અકમ્પનિયો અપ્પધંસિયો ચ હોતિ, તસ્મા વુત્તં “**અચલેન અચ્ચુતેના**”તિ. તત્થ લોકુત્તરો સબ્બસો બુદ્ધગુણાદીસુ સમ્મોહં વિદ્ધંસેન્તો તત્થ કિચ્ચતો પવત્તતિ, ઇતરો આરમ્મણવસેન તે આરબ્ભ. **તં વિધિન્તિ** તં તસ્સ ઉપ્પન્નપ્પકારં. **અનુસ્સતિટ્ઠાનાની**તિ અનુસ્સતિકમ્મટ્ઠાનાનિ.

૭૫. **સોમનસ્સાદી**તિ **આદિ**-સદ્દેન ઞાણાદીનિ સઙ્ગણ્હાતિ. ચોરાનં અભિણ્હં સઞ્ચરણટ્ઠાનતાય **પચ્ચન્ત**ગ્ગહણં. **પચ્ચવેક્ખતો**તિ ‘‘અસુકસ્મિઞ્ચ ઠાને ઇમે ચિમે ચોરા એવઞ્ચ એવઞ્ચ વિનાસિતા’’તિ પચ્ચવેક્ખતો **રઞ્ઞો વિય**.

યો યો ઓધિ **યથોધિ**. યથા-સદ્દો બ્યાપનિચ્છાયં, ખો સદ્દો અવધારણેતિ દસ્સેન્તો “**સકસકઓધિવસેન ચત્તમેવ હોતી**”તિઆદિમાહ. તેન ‘‘વન્ત’’ન્તિઆદીસુપિ અવધારેતબ્બન્તિ દસ્સેતિ. **સકસકઓધિવસેના**તિ સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિવરિતું “**દ્વે ઓધી**”તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **યંમગ્ગવજ્ઝા**તિ યેન મગ્ગેન અનવસેસતો પહાતબ્બા. અનવસેસપ્પહાનવસેન હિ તંતંમગ્ગવજ્ઝાનં કિલેસાનં તદઞ્ઞમગ્ગવજ્ઝેહિ અસમ્મિસ્સતા, અઞ્ઞથા યે સકસકઓધિવસેન ઉપરિમગ્ગવજ્ઝા, તે હેટ્ઠિમમગ્ગેહિ પહીનાપાયગમનીયાદિસભાવા એવ તેહિ પહીયન્તીતિ પહાનવસેન સમ્મિસ્સા સિયું. **તેન તેયેવ પહીના હોન્તી**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **તતુત્તરિપી**તિ તતો પહાનનિમિત્તસોમનસ્સુપ્પત્તિતો ઉદ્ધમ્પિ. પટિપક્ખેસુ ઓધિસો પવત્તિકિચ્ચત્તા **ઓધીતિ હેટ્ઠા તયો મગ્ગા વુચ્ચન્તિ**.

તે હીતિઆદિ વુત્તસ્સેવત્થસ્સ વિવરણં. **ઇમસ્સ ભિક્ખુનો**તિ અનાગામિં સન્ધાયાહ. તેન વુત્તં "**હેટ્ઠામગ્ગત્તયેન ચત્ત**"ન્તિ.

કેચિ ચત્તમ્પિ ગણ્હન્તિ, નયિદમેવન્તિ દસ્સનત્થં "**વન્ત**"ન્તિ વુત્તં. ન હિ યં યેન વન્તં, સો પુન તં આદિયતિ. તેનાહ "**અનાદિયનભાવદસ્સનવસેના**"તિ. વન્તમ્પિ કિઞ્ચિ સસન્તતિલગ્ગં સિયા, નયિદમેવન્તિ દસ્સનત્થં "**મુત્ત**"ન્તિ વુત્તં. તેનાહ "**સન્તતિતો વિનિમોચનવસેના**"તિ. મુત્તમ્પિ કિઞ્ચિ મુત્તબન્ધના વિય ફલં કુહિઞ્ચિ તિટ્ઠતિ, ન એવમિદન્તિ દસ્સનત્થં "**પહીન**"ન્તિ વુત્તં. તેનાહ "**ક્વચિ અનવટ્ઠાનદસ્સનવસેના**"તિ. યથા કિઞ્ચિ દુન્નિસ્સટ્ઠં પુન આદાય સમ્મદેવ નિસ્સટ્ઠં પટિનિસ્સટ્ઠન્તિ વુચ્ચતિ, એવં વિપસ્સનાય નિસ્સટ્ઠં આદિન્નસદિસં મગ્ગેન પહીનં પટિનિસ્સટ્ઠં નામ હોતીતિ દસ્સનત્થં "**પટિનિસ્સટ્ઠ**"ન્તિ વુત્તં. તેનાહ "**આદિન્નપુબ્બસ્સ પટિનિસ્સગ્ગદસ્સનવસેના**"તિ. ન કાપુરિસેન વિય પરમ્મુખેન નિસ્સટ્ઠં , અથ ખો અભિમુખેનેવ નિસ્સટ્ઠન્તિ દસ્સનત્થં "**પટિનિસ્સટ્ઠ**"ન્તિ વુત્તં. તેનાહ "**પટિમુખં વા**"તિઆદિ. **ઉપગન્તબ્બતો**તિ અત્તનો હિતસુખં પચ્ચાસીસન્તેન એકન્તેન અધિગન્તબ્બતો. **ધારણતો**તિ તંસમઙ્ગીનં અપાયપાતતો સન્ધારણેન. **ગન્થો "વેદો"તિ વુચ્ચતિ** ''વિદન્તિ એતેના''તિ, વેદેહિ ઞાણેહિ ગતો પટિપન્નોતિ **વેદગૂ**. **અભિજઞ્ઞા**તિ જાનેય્ય. **વેદજાતા**તિ ઉપ્પન્નસોમનસ્સા. **ઞાણં "વેદો"તિ વુચ્ચતિ** ''વેદિતબ્બં વેદેતી''તિ. **સોમનસ્સં "વેદો"તિ વુચ્ચતિ** આરમ્મણરસં વિન્દતિ અનુભવતીતિ.

ઉપ્પન્નન્તિ અવેચ્ચપ્પસાદં નિસ્સાય ઉપ્પન્નં. **વુત્તપ્પકારમેવ વેદ**ન્તિ ''સોમનસ્સં સોમનસ્સમયઞાણઞ્ચા''તિ એવં વુત્તપ્પકારમેવ. **અત્થવેદ**ન્તિ અત્થે હેતુફલે વેદં. **ધમ્મવેદ**ન્તિ ધમ્મે હેતુમ્હિ વેદં. તેનાહ "**અવેચ્ચપ્પસાદસ્સ હેતુ**"ન્તિઆદિ. ઇધ ધમ્મત્થસદ્દા હેતુફલપરિયાયાતિ ઇમમત્થં પાળિયા એવ દસ્સેતું "**વુત્તઞ્હેત**"ન્તિઆદિ વુત્તં. **તમેવ અત્થઞ્ચ ધમ્મઞ્ચા**તિ અત્થો ધમ્મોતિ ચ વુત્તં અવેચ્ચપ્પસાદનિમિત્તં યથાવુત્તં કિલેસપ્પહાનઞ્ચ. **અત્થધમ્માનિસંસભૂતં વેદ**ન્તિ યથાવુત્તઅત્થધમ્માનિસંસભૂતં સોમનસ્સમયઞાણસઙ્ખાતં વેદઞ્ચ. **પામોજ્જ**ન્તિ તરુણપીતિં આહ. **પચ્ચવેક્ખણાકારપ્પવત્તેના**તિ એતેન પચ્ચવેક્ખણા એવેત્થ અનવજ્જસભાવતાય ધમ્મોતિ વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બં. **પીતિ જાયતી**તિ પરપ્પચ્ચયં બલવપીતિમાહ. **પીણિતમનસ્સા**તિ પસ્સદ્ધિઆવહેહિ ઉળારેહિ પીતિવેગેહિ તિત્તચિત્તસ્સ. **કાયો**તિ નામકાયો. **વૂપસન્તદરથો**તિ કિલેસપરિળાહાનં દૂરીભાવેન સુટ્ઠુ ઉપસન્તદરથો. પચ્ચવેક્ખણહેતુકં ચિત્તસ્સ સમાધાનં ઇધ અધિપ્પેતન્તિ આહ "**અપ્પિતં વિય અચલં તિટ્ઠતી**"તિ.

૭૬. કામં ''બુદ્ધે અવેચ્ચપ્પસાદેન સમન્નાગતોમ્હિ, ધમ્મે સઙ્ઘે અવેચ્ચપ્પસાદેન સમન્નાગતોમ્હી''તિ ઇદમ્પિ તસ્સા પચ્ચવેક્ખણાય પવત્તિઆકારપકાસનમેવ, ઇદં પન વિસેસતો રતનત્તયે ઉપ્પન્નસોમનસ્સાદિપ્પકાસનપદં. ''યથોધિ ખો પના''તિ ઇદમ્પિ સવિસેસં પચ્ચવેક્ખણાકારપ્પકાસનપદન્તિ અધિપ્પાયેન "**ઇદાનિ યથોધિ...પે॰... પકાસેત્વા**"તિ વુત્તં. ચત્તારોપિ પન વારા પચ્ચવેક્ખણાકારપ્પકાસનવસેન ચેવ સોમનસ્સાદિઆનિસંસદસ્સનવસેન ચ વુત્તાતિ સક્કા વિઞ્ઞાતું ઉભયત્થાપિ ઉભયસ્સ વુત્તત્તા. યદિપિ અરિયમગ્ગો એકચિત્તક્ખણિકો ન પુન ઉપ્પજ્જતિ, પટિપક્ખસ્સ પન તેન સુપ્પહીનત્તા તંસમઙ્ગી અપરિહાનધમ્મો તંસીલાદિભાવેનેવ વુચ્ચતીતિ આહ "**તસ્સ અનાગામિમગ્ગસમ્પયુત્તં સીલક્ખન્ધં દસ્સેતી**"તિઆદિ. ''એવંધમ્મા તે ભગવન્તો અહેસુ''ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૩; મ॰ નિ॰ ૩.૧૯૭-૧૯૮; સં॰ નિ॰ ૫.૩૭૮) વિય ઇધ ધમ્મ-સદ્દો સમાધિપરિયાયોતિ આહ "**સમાધિક્ખન્ધં પઞ્ઞાક્ખન્ધઞ્ચ દસ્સેતી**"તિ. તથા હિ સો સમ્પયુત્તધમ્મે એકારમ્મણે અવિક્ખિપમાને અવિપ્પકિણ્ણે અવિસટે કત્વા સમં, સમ્મા ચ આદહન્તો તથા તે ધારેતીતિ ચ વત્તબ્બતં અરહતીતિ ધમ્મોતિ ચ વુચ્ચતિ. **અનેકરૂપાન**ન્તિ અનેકપ્પકારાનં. અન્તરાયો નામ અપ્પટિલદ્ધસ્સ વા

અલબ્ભનવસેન, પટિલદ્ધસ્સ વા પરિહાનવસેન, તદુભયમ્પિ ઇધ નત્થીતિ દસ્સેન્તો "**મગ્ગસ્સ વા**"તિઆદિમાહ. **નેવસ્સ તં હોતિ અન્તરાયાયા**તિ તસ્સ અનાગામિનો પિણ્ડપાતભોજનં નેવ હોતિ અન્તરાયાય ઉક્કંસગતાય પચ્ચવેક્ખણાય પચ્ચવેક્ખિત્વા પરિભુઞ્જનતો. તઞ્ચસ્સા ઉક્કંસગમનં હતપટિપક્ખત્તાતિ દસ્સેન્તો "**મગ્ગેન વિસુદ્ધચિત્તત્તા**"તિ આહ.

એત્થાતિ એતસ્મિં અન્તરાયાભાવે. **એતદેવ** વિસુદ્ધચિત્તત્તમેવ **કારણં**. એત્થ ચ "નેવસ્સ તં હોતિ અન્તરાયાયા"તિ ઇમિના હેટ્ઠા વુત્તપ્પહાનં અનાગામિમગ્ગેનેવાતિ સિદ્ધં હોતિ. અનાગામિનો હિ સબ્બસો કામરાગો પહીનો હોતિ, રસતણ્હાય અભાવતો તાદિસપિણ્ડપાતપરિભોગો અગ્ગમગ્ગાધિગમે કથઞ્ચિપિ અન્તરાયાય ન હોતીતિ. "સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, વત્થ"ન્તિ વદન્તો ભગવાઆદિમ્હિ અત્તના ઉપનીતવત્થૂપમં અનુસન્ધેતિ. ઉદકસ્સ અચ્છભાવો પઙ્કસેવાલપણકાદિમલાભાવેન પસન્નતાય, તબ્બિપરિયાયતો બહલતાતિ આહ "**અચ્છન્તિ વિપ્પસન્ન**"ન્તિ. વણ્ણનિભાય વિગતસંકિલેસતાય સમુજ્જલનં પભસ્સરતાય વત્થસ્સ, તં પરિયોદાતન્તિ વત્તબ્બતં લભતીતિ આહ "**પરિયોદાતં પભસ્સરતાયા**"તિ. **ઉક્કં બન્ધેય્યા**તિ અઙ્ગારકપલ્લં યથા દારુઘટિકઙ્ગારાદિકેન ન ભિજ્જતિ, એવં તનુમત્તિકાલેપાદિના બન્ધેય્ય. મેઘપટલતો વેરમ્ભવાતધારાસઙ્ઘટ્ટનતો વિજ્જુતા વિય કેવલં વાતધારાસઙ્ઘટ્ટનજનિતા પભા ઉક્કાપભા, સા પન યસ્મા છિન્નં વાતધારાનં વેગસમ્ભૂતસઙ્ઘટ્ટનહેતુકા, તસ્મા કારણવસેન "**વાતવેગો ઉક્કા**"તિ વુત્તં.

૭૭. યથાનુસન્ધિવસેનાતિઆદિમ્હિ ઉટ્ઠિતદેસનાય અનુરૂપા અનુસન્ધિ યથાનુસન્ધિ, તસ્સા વસેન. બ્યતિરેકદસ્સનં વિય હિ સાધેતબ્બસ્સ આદિમ્હિ ઉટ્ઠિતદેસનાય પટિપક્ખદસ્સનમ્પિ અનુરૂપદેસનાવ સમ્મદેવ પતિટ્ઠાપનભાવતો, યથા તં આવત્તહારયોજનાયં વિસભાગધમ્માવત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. "**યથાનુસન્ધિવસેન દેસના આગતા**"તિ સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિત્થારેન્તો તપ્પસઙ્ગેન ઇતરેપિ અનુસન્ધી દસ્સેતું "**તયો હી**"તિઆદિમાહ. **બહિદ્ધા**તિ બાહિરેસુ વત્થૂસુ. **અસતિ પરિતસ્સના**તિ તણ્હાદિટ્ઠિપરિતસ્સનાભાવો. **વિસ્સજ્જિતસુત્તવસેના**તિ "ઇધ ભિક્ખુ એકચ્ચસ્સા"તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૨) વિસ્સજ્જિતસુત્તવસેન. **યેન ધમ્મેના**તિ સીલાદિવોદાનધમ્મેસુ અક્ખન્તિયાદિસંકિલેસધમ્મેસુ ચ યેન યેન ધમ્મેન. **છ અભિઞ્ઞા આગતા**તિ ઇમિના "અનુરૂપધમ્મવસેન વા"તિ વુત્તવિકપ્પં દસ્સેતિ, સેસેહિ "પટિપક્ખવસેન વા"તિ વુત્તવિકપ્પં. અક્ખન્તિયા હિ કકચૂપમોવાદો (મ॰ નિ॰ ૧.૨૨૨) પટિપક્ખો, તથા દિટ્ઠિયા "નેતં મમ, નેસોહમસ્મિ, ન મેસો અત્તા"તિ એવં પટિભાગા સુઞ્ઞતાકારેન. સેસદ્વયેપિ એસેવ નયો. "ચિત્તે સંકિલિટ્ઠે દુગ્ગતિ પાટિકઙ્ખા"તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૭૦) હેટ્ઠા કિલેસદેસના આગતા. **સબ્બો**તિ અનવસેસો. **સબ્બાકારેના**તિ આદીનવાનિસંસપચ્ચવેક્ખણપુગ્ગલદોસજાનનાદિના સબ્બપ્પકારેન.

૭૮. "મેત્તા ભાવેતબ્બા બ્યાપાદસ્સ પહાનાયા"તિઆદિવચનતો (અ॰ નિ॰ ૯.૧) મેત્તાદયો બ્યાપાદવિહેસારતિરાગાનં પટિપક્ખા. યસ્મા "સો અત્થી"તિઆદિના ભગવતા અનાગામિનો અગ્ગમગ્ગાધિગમનં ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનં મત્થકં પાપેત્વા કથિતં, તસ્મા તં દસ્સેન્તો "**ઇદાનિસ્સા**"તિઆદિમાહ.

બ્રહ્મવિહારધમ્મેતિ બ્રહ્મવિહારે ચેવ બ્રહ્મવિહારસહગતધમ્મે ચ. તેનાહ "**નામવસેના**"તિ. વવત્થપેત્વાતિ આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. નામન્તિપિ હિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ ચત્તારો અરૂપિનો ખન્ધા વુચ્ચન્તિ. **ઇમિના નયેના**તિ એતેન ભૂતનિસ્સિતાનં સેસુપાદાયધમ્માનં સબ્બેસમ્પિ પહાતબ્બતણ્હાવજ્જાનં તેભૂમકધમ્માનં પરિગ્ગહવિધિં ઉલ્લિઙ્ગેતિ. સભાવતો વિજ્જમાનં તં અત્તપચ્ચક્ખં કત્વા ઞાણેન યાથાવતો પટિવિજ્ઝિયમાનતં ઉપાદાય "અત્થિ ઇદ"ન્તિ યથાવવત્થાપિતં નામરૂપં. તેનેવાહ "**એત્તાવતાનેન દુક્ખસચ્ચવવત્થાનં કતં હોતી**"તિ. સાવધારણઞ્ચેતં

વચનં, લોકસમઞ્ઞાસિદ્ધં સત્તઇત્થિપુરિસાદિ વિય, ઇતો બાહિરકપરિકપ્પિતં પકતિઆદિ દ્રબ્યાદિ જીવાદિ કાયાદિ વિય ચ ન પરમત્થતો નત્થિ, અત્થેવાતિ વુત્તં હોતિ. **પજાનાતી**તિ પુબ્બભાગે તાવ લક્ખણરસાદિવસેન ચેવ પટિગ્ગહવિભાગવસેન ચ પકારતો જાનાતિ, અપરભાગે પન પરિઞ્ઞાભિસમયવસેન પટિવિજ્ઝન્તો જાનાતિ. એકન્તહીના નામ અકુસલધમ્મા સમ્પતિ આયતિઞ્ચ દુક્ખમૂલત્તા, તત્થાપિ વિસેસતો તણ્હાતિ આહ "**દુક્ખસ્સ સમુદયં પટિવિજ્ઝન્તો અત્થિ હીનન્તિ પજાનાતી**"તિ. અત્તનો પચ્ચયેહિ પધાનભાવં નીતત્તા પણીતન્તિ ઇમિના અત્થેન અરિયમગ્ગોવ "પણીત"ન્તિ વુચ્ચતીતિ આહ "**પહાનુપાયં વિચિનન્તો અત્થિ પણીતન્તિ પજાનાતી**"તિ. "ઉત્તમટ્ઠેન ચ પણીત"ન્તિ વુચ્ચમાને નિરોધસચ્ચસ્સપિ સઙ્ગહો સિયા, તસ્સ પન પદન્તરેન સઙ્ગહિતત્તા વુત્તનયેનેવેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. અપ્પમઞ્ઞામુખેન વિપસ્સનાભિનિવેસસ્સેવ કતત્તા "**બ્રહ્મવિહારસઞ્ઞાગતસ્સા**"તિ વુત્તં. "સબ્બસ્સપિ તેભૂમકસ્સ સઞ્ઞાગતસ્સા"તિ વત્તું વટ્ટતિયેવ. ન ચેત્થ અસઙ્ગહો તસ્સાપિ સઞ્ઞાય આગતભાવતો. લોકં ઉત્તરિત્વા સમતિક્કમિત્વા નિસ્સરિત્વા વિસંયુત્તં હુત્વા ઠિતત્તા વુત્તં "**ઉત્તરિ નિસ્સરણં નિબ્બાન**"ન્તિ.

ચતૂહિ આકારેહીતિ "અત્થિ હીન"ન્તિઆદીહિ ચતૂહિ પકારેહિ. અન્વયઞાણતાય અનુબોધભૂતાય વિપસ્સનાપઞ્ઞાય જાનનત્થો ધમ્મઞાણતાય પટિવેધભૂતાય મગ્ગપઞ્ઞાય દસ્સનત્થો સભાવસિદ્ધોતિ દસ્સેન્તો "**વિપસ્સનાપઞ્ઞાય ચત્તારિ સચ્ચાનિ જાનનતો મગ્ગપઞ્ઞાય પસ્સતો**"તિ વુત્તં. **ભયભેરવે વુત્તનયેનેવા**તિ ભયભેરવસુત્તવણ્ણનાયં અત્તના વુત્તઅત્થવચનત્થપાઠેન ઇધ પાઠસ્સ સદિસત્તા અતિદિસન્તો "**કામાસવાપિ... પે॰... પજાનાતી**"તિ આહ. એત્થ ચ યસ્મા "કામાસવાપિ ચિત્તં વિમુચ્ચતિ...પે॰... અવિજ્જાસવાપિ ચિત્તં વિમુચ્ચતી"તિ "ખીણા જાતી"તિઆદીનિ વદતા ભગવતા ચતુત્થમગ્ગો નિદ્દિટ્ઠો, તસ્મા યં હેટ્ઠા **અટ્ઠકથાયં** વુત્તં "સો ચ ઉપરિ ચતુત્થમગ્ગસ્સેવ નિદ્દિટ્ઠત્તા યુજ્જતી"તિ, તં સુવુત્તમેવાતિ દટ્ઠબ્બં.

તસ્સ ચોદનત્થાયાતિ તસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ ભગવા અત્તનો ચોદનત્થાય "પુચ્છ મં ત્વં બ્રાહ્મણ યદેત્થ તયા મનસાભિસમીહિત"ન્તિ ચોદનાય, ઓકાસદાનત્થાયાતિ અધિપ્પાયો. દેસનાસન્નિસ્સયો બ્રાહ્મણસ્સ તથારૂપો એત્થ અજ્ઝાસયોપિ નત્થીતિ યથાવુત્તઅનુસન્ધિત્તયવિનિમુત્તત્તા "**પાટિયેક્કં અનુસન્ધિં આહા**"તિ વુત્તં. ચિત્તગતત્તા **અબ્ભન્તરેન. કિલેસવુટ્ઠાનસિનાનેના**તિ કિલેસમલપવાહનેન રાગપરિળાહાદિવૂપસમકરેન ચ અટ્ઠઙ્ગિકઅરિયમગ્ગસલિલસિનાનેન.

૭૯. ધમ્મસભામણ્ડપં તાવદેવ ઉપગતત્તા બાહુકા નદિતો **આગતં વિય મઞ્ઞમાનો**. અરિયફલમદ્દનચુણ્ણાદયો તેલસિનેહસ્સ વિવેચનેન . લૂખભાવો લોકં, તં એતિસ્સા અત્થીતિ લોકાતિ સમ્મતા. **લોક્ખસમ્મત**ગ્ગહણેન "તથા સા નદી લોકે પાકટા"તિ એવં પવત્તં અત્તનો મિચ્છાગાહં દીપેતિ. તેનાહ "**વિસુદ્ધભાવં દેતીતિ એવં સમ્મતા**"તિ. પાપપવાહનેન સમ્પરાયિકાદિસમ્પત્તિઆવહતો લોકસ્સ હિતા **લોક્યા**. લોક્યાતિ સમ્મતાતિ સબ્બં પુરિમસદિસં. તેનાહ "**સેટ્ઠં લોકં ગમયતીતિ એવં સમ્મતા**"તિ. **પુઞ્ઞસમ્મતા**તિ પુજ્જભવફલનિબ્બત્તનેન સત્તાનં પુનનેન વિસોધનેન પુઞ્ઞાતિ સમ્મતા. **તદત્થદીપનત્થમેવા**તિ તસ્સા પુબ્બે આગતદેસનાય અત્થદીપનત્થમેવ. વુત્તસ્સેવત્થસ્સ પુન દીપનં કિમત્થિયન્તિ આહ "**ગાથારુચિકાન**"ન્તિ. ચુણ્ણિકવચનં અસમ્ભાવેન્તા તથા ચ વુત્તે અત્થમબુજ્ઝનકા પજ્જવચનં સમ્ભાવેન્તા તથા ચ વુત્તે બુજ્ઝનકા ગાથારુચિકા. **વિસેસત્થદીપનત્થ**ન્તિ વિસિટ્ઠદીપનત્થં, પુરિમદેસનાય અઞ્ઞદીપનત્થન્તિ અત્થો.

‘‘ગચ્છતિ પન ભવં ગોતમો બાહુકં નદિં સિનાયિતુ’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૭૮) હેટ્ઠા વુત્તત્તા **બાહુકન્તિ ઇદમેવ એત્થ તદત્થદીપકં**. **સેસાનિ** અધિકક્કાદિવચનાનિ તતો વિસિટ્ઠસ્સ અત્થસ્સ બોધનતો **વિસેસત્થદીપકાનિ**. કસ્મા પનેત્થ ભગવતા બ્રાહ્મણેન અવુત્તાનિ અધિકક્કાદીનિ ગહિતાનીતિ આહ ‘‘**યથેવ હી**’’તિઆદિ. કક્કન્તિ ન્હાનપિણ્ડં અધિપ્પેતં, ન્હાયિત્વા અધિકં કક્કં એત્થ ગણ્હન્તીતિ **અધિકક્કં**. તેનાહ ‘‘**ન્હાનસમ્ભારવસેના**’’તિઆદિ. **મણ્ડલવાપિસણ્ઠાનન્તિ** વટ્ટપોક્ખરણીસણ્ઠાનં. **નદિયોતિ** વિસું નદિયો, ન અધિકક્કાદીનિ વિય તિત્થમત્તં.

તીહિ પદેહીતિ સુન્દરિકાપયાગબાહુકાપદેહિ. **ચત્તારીતિ** અધિકક્કાદીનિ ચત્તારિ. **વુત્તાનેવ હોન્તીતિ** લોકસમ્મતાલક્ખણેન એકલક્ખણતા બ્રાહ્મણસ્સ અધિપ્પાયેન, પરમત્થતો પન પાપપવાહલક્ખણેન એકલક્ખણત્તા. તેનાહ ‘‘**તસ્મા**’’તિઆદિ. **કિઞ્ચિ** પાપસુદ્ધિં **ન કરોન્તિ**યેવ. **ન હિ નં સોધયેતિ** નં પુગ્ગલં ન સોધયે. **વેરકિબ્બિસભાવં અપ્પત્તા** નામ કમ્મપથભાવં અપ્પત્તા. તેનાહ ‘‘**ખુદ્દકેહી**’’તિ.

પટિહનન્તોતિ અયુત્તભાવદસ્સનેન તં દિટ્ઠિં પટિબાહન્તો. તત્થાયં પટિબાહનવિધિ યથા યં કિઞ્ચિ ઉદકોરોહનં ન પાપપવાહનં, એવં યો કોચિ નક્ખત્તયોગો પાપહેતૂનં પટિપક્ખાભાવતો. યઞ્હિ વિનાસેતિ, સો તસ્સ પટિપક્ખો. યથા આલોકો અન્ધકારસ્સ વિજ્જા ચ અવિજ્જાય, ન એવં ઉદકોરોહનં નક્ખત્તયોગો વા પાપહેતૂનં લોભાદીનં પટિપક્ખો, તસ્મા નિટ્ઠમેત્થ ગન્તબ્બં ‘‘ન ઉદકોરોહનાદિ પાપપવાહન’’ન્તિ. **નિચ્ચં ફગ્ગુનીનક્ખત્તન્તિ** સુદ્ધસીલાદિકસ્સ સબ્બકાલં મઙ્ગલદિવસો એવાતિ અધિપ્પાયો. **ઇતરોતિ** સીલાદિવસેન અસુદ્ધો. **નિચ્ચમેવ ઉપોસથો** અરિયુપોસથેન ઉપવુત્થભાવતો. **સુદ્ધસ્સાતિ** પરિસુદ્ધમનોસમાચારસ્સ. **સુચિકમ્મસ્સાતિ** પરિસુદ્ધકાયવચીસમાચારસ્સ. તેનાહ ‘‘**નિક્કિલેસતાયા**’’તિઆદિ. **કુસલૂપસઞ્હિતન્તિ** અનવજ્જભાવૂપગતં. **વતસમાદાનન્તિ** ધુતધમ્મસમાદાનાદિ **સમ્પન્નમેવ હોતિ**, નાસ્સ વિપત્તિ અત્થીતિ અત્થો. **મમ સાસનેયેવ સિનાહિ**, યદિ અચ્ચન્તમેવ સુદ્ધિં ઇચ્છસીતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ ‘‘**સચે**’’તિઆદિ. **ખેમતન્તિ** ખેમભાવં. યથા સબ્બભૂતાનિ તપવસેન ખેમપ્પત્તાનિ અભયપ્પત્તાનિ હોન્તિ, એવં કરોહીતિ તં હેટ્ઠા દસ્સિતં મેત્તાદિભાવનં બ્રાહ્મણસ્સ સઙ્ખેપેન ઉપદિસન્તેનસ્સ એકગ્ગસમાધિસમ્પદા તદવિનાભાવિની પઞ્ઞાસમ્પદા ચ દસ્સિતાતિ દટ્ઠબ્બં. તેનાહ ‘‘**મનોદ્વારસુદ્ધિ દસ્સિતા**’’તિ.

તસ્સ પન સમ્પદાદ્વયસ્સ નિસ્સયભૂતં સીલસમ્પદં દસ્સેતું ‘‘**સચે મુસા ન ભણસી**’’તિઆદિ વુત્તં. એત્થ ચ યથા ‘‘સચે મુસા ન ભણસી’’તિઆદિના મુસાવાદ-પાણાતિપાત-અદિન્નાદાન-પટિવિરતિવચનેન અવસેસકાયવચીદુચ્ચરિતવિરતીપિ વુત્તા એવ હોતિ લક્ખણહારનયેન, એવં ‘‘સદ્દહાનો અમચ્છરી’’તિ સદ્ધાદિધનસમ્પદાનિયોજનેનેવ અવસેસઅરિયધનસમ્પદાનિયોજનમ્પિ સિદ્ધમેવ હોતીતિ સદ્ધાદયો વિમુત્તિપરિપાચનીયધમ્મા બ્રાહ્મણસ્સ પકાસિતા એવાતિ વેદિતબ્બા. તેનેવાહ ‘‘**ઇમાય એવ પટિપત્તિયા કિલેસસુદ્ધી**’’તિ. **ગયા સમ્મતતરા** બાહુકાદીહિપીતિ અધિપ્પાયો.

૮૦. **એકોતિ** અસહાયો, એસા પનસ્સ અસહાયતા એકીભાવેનાતિ. ન હિસ્સ તાવ તણ્હાદુતિયતા વિગતા. તેનેવાહ ‘‘**ન ચિરસ્સેવા**’’તિઆદિ. એકગ્ગહણેનેવ કાયેન વૂપકટ્ઠતા વુત્તાતિ આહ ‘‘**વુપકટ્ઠો ચિત્તવિવેકેના**’’તિ. તેન ‘‘દિવા ચઙ્કમેન નિસજ્જાયા’’તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૪૨૩; ૩.૭૫; વિભ॰ ૫૧૯; મહાનિ॰ ૧૬૧) આગતં જાગરિયાનુયોગમાહ. તથાભૂતસ્સ ચસ્સ એકાદસહિ અગ્ગીહિ આદિત્તે તયો ભવે પસ્સતો યથા પમાદસ્સ લેસોપિ નાહોસિ, એવં કમ્મટ્ઠાનં બ્રૂહેન્તો સમ્મદેવ પદહતિ. કત્થચિ સઙ્ખારગતે અનપેક્ખચિત્તો નિબ્બાનાધિમુત્તો એવ

વિહાસીતિ દસ્સેતું “**અપ્પમત્તો**”તિઆદિ વુત્તં. **ખીણા જાતી**તિઆદીસુ યં વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા વુત્તમેવ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

વત્થસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૮. સલ્લેખસુત્તવણ્ણના

૮૧. ‘‘ચુન્દો’’તિ તસ્સ મહાથેરસ્સ નામં, પૂજાવસેન પન **મહાચુન્દો**તિ વુચ્ચતિ યથા “**મહામોગ્ગલ્લાનો**”તિ. અત્તનો વા ચુન્દં નામ ભાગિનેય્યત્થેરં ઉપાદાય આયસ્મતો સારિપુત્તત્થેરસ્સ ભાતા અયં મહાથેરો “**મહાચુન્દો**”તિ પઞ્ઞાયિત્થ યથા ‘‘મહાપન્થકો’’તિ. **સાયન્હસમય**ન્તિ ભુમ્મત્થે એકં ઉપયોગવચનન્તિ આહ “**સાયન્હકાલે**”તિ. ન હેત્થ અચ્ચન્ત સંયોગો સમ્ભવતીતિ. **સત્તસઙ્ખારેહી**તિ સદ્ધિવિહારિકઅન્તેવાસિકઉપાસકાદિસત્તેહિ ચેવ રૂપારમ્મણાદિસઙ્ખારેહિ ચ. **પટિનિવત્તિત્વા**તિ અપસક્કિત્વા. **નિલીયન**ન્તિ વિવેચનં કાયચિત્તેહિ તતો વિવિત્તતા. **એકીભાવો**તિ હિ કાયવિવેકમાહ, **પવિવેકો**તિ ચિત્તવિવેકં. **તતો વુટ્ઠિતો**તિ તતો દુવિધવિવેકતો ભવઙ્ગુપ્પત્તિયા, સબ્રહ્મચારીહિ સમાગમેન ચ અપેતો. **અભિવાદાપેત્વા**તિ અભિવાદં કારેત્વા. **એવ**ન્તિ યથાવુત્તઅભિવાદવસેન. પગ્ગય્હાતિ ઉન્નામેત્વા. અનુપચ્છિન્નભવમૂલાનં તાવ એવં અભિવાદો હોતુ, ઉચ્છિન્નભવમૂલાનં કિમત્થિયોતિ આહ “**એતં આચિણ્ણં તથાગતાન**”ન્તિ. તેન ન તથાગતા સમ્પરાયિકંયેવ સત્તાનં સુખં આસીસન્તિ, અથ ખો દિટ્ઠધમ્મિકમ્પીતિ દટ્ઠબ્બં. કસ્મા એવં તથાગતા અભિવદન્તીતિ તત્થ કારણમાહ “**સુખકામા હી**”તિઆદિ. **પુથુકાયા**તિ બહૂ સત્તકાયા. **યક્ખા**તિ દેવા. તે હિ પૂજનીયતાય ‘‘યક્ખા’’તિ **વુચ્ચન્તિ**. **અભિવદન્તી**તિ આસીસિતમેવત્થં ઞાણકરુણાહિ અભિમુખં કત્વા વદન્તિ.

યાતિ અનિયમતો ગહિતા નિયમતો દસ્સેન્તો “**ઇમા**”તિ આહ. **ઇમા**તિ ચ આસન્નપચ્ચક્ખવચનન્તિ આહ “**અભિમુખં કરોન્તો વિય**”તિ , તં તં દિટ્ઠિગતિકં ચિત્તગતં સમ્મુખા વિય કરોન્તોતિ અત્થો. **દિટ્ઠિયો**તિ પુરિમપદલોપેન પાળિયં વુત્તન્તિ દસ્સેન્તો “**મિચ્છાદિટ્ઠિયો**”તિ આહ. સત્તેસુ દિટ્ઠિગતચિત્તુપ્પાદેસુ ઉપ્પજ્જમાના, સત્તેસુ વા વિસયભૂતેસુ આરબ્ભ ઉપ્પજ્જમાના “**સત્તેસુ પાતુભવન્તી**”તિ વુત્તા. **અત્તવાદેના**તિ અત્તાનં આરબ્ભ પવત્તેન વચનેન. **પટિસંયુત્તા**તિ ‘‘અત્થિ અત્તા’’તિ ગાહે ગાહણે ચ વિસયભાવેન પટિસંયુત્તા. દિટ્ઠિગતિકેન દિટ્ઠિં ગાહન્તેહિ ગહણે ગાહાપણે ચ દિટ્ઠિ દિટ્ઠિવાદસ્સ વિસયોતિ તેન પટિસંયુત્તા નામ હોતિ. ‘‘અત્થિ અત્તા’’તિ એવં પવત્તા દિટ્ઠિ ઇધ અત્તવાદપટિસંયુત્તા, ન તસ્સા વિસયભૂતો અત્તા. સા ચ વિસયભાવતો તથાપવત્તેન વાદેન પટિસંયુત્તા. **લોકવાદપ્પટિસંયુત્તા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **વીસતિ ભવન્તિ** તતો પરં અત્તવાદવત્થુનો અભાવા . પઞ્ચપિ હિ ઉપાદાનક્ખન્ધે પચ્ચેકં ‘‘અત્તા’’તિ તે ચ અત્તનો નિસ્સયભાવેન ગણ્હતો એતાસં દિટ્ઠીનં સમ્ભવો, તબ્બિનિમુત્તો પનાયં વિસયો અત્તગ્ગહણાકારો ચ નત્થીતિ. **સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચા**તિ રૂપાદીસુ અઞ્ઞતરં ‘‘અત્તા’’તિ, ‘‘લોકો’’તિ વા ગહેત્વા તં સસ્સતો સબ્બકાલભાવી નિચ્ચો ધુવોતિ. યથાહ ‘‘રૂપી અત્તા ચેવ લોકો ચ સસ્સતો ચાતિ અત્તાનઞ્ચ લોકઞ્ચ પઞ્ઞપેતી’’તિઆદિ. **સસ્સતો**તિઆદીસુ પઠમો સસ્સતવાદવસેન અત્તગ્ગાહો, દુતિયો ઉચ્છેદવાદવસેન, તતિયો એકચ્ચસસ્સતવાદવસેન, ચતુત્થો તક્કીવાદવસેન પવત્તો, અમરાવિક્ખેપવસેન વા પવત્તો અત્તગ્ગાહો. **અન્તવા**તિ અત્તનો પરિચ્છેદતાવસેન. **અનન્તવા**તિ અપરિચ્છેદતાવસેન. **અન્તવા ચ અનન્તવા ચા**તિ તદુભયવસેન, ઇતરો તક્કીવાદવસેન પવત્તો અત્તગ્ગાહો. એવં પવત્તત્તા અટ્ઠ હોન્તીતિ યોજના.

આદિમેવાતિ આદિમનસિકારમેવ. તં પન સરૂપતો દસ્સેન્તો "**વિપસ્સનામિસ્સકપઠમમનસિકારમેવા**"તિ આહ. **અપ્પત્વાપિ સોતાપત્તિમગ્ગ**ન્તિ ઇમિના અવધારણેન નિવત્તિતં દસ્સેતિ. નામરૂપપરિચ્છેદતો પભુતિ યાવ ઉદયબ્બયદસ્સનં, અયં ઇધ આદિમનસિકારોતિ અધિપ્પેતો પગ્ગાભાવનાય આરમ્ભભાવતો. ઉદયબ્બયાનુપસ્સનાસહિતતાય ચસ્સ **વિપસ્સનામિસ્સકતા** વચનં. **એવ**ન્તિ ઇમસ્સ અત્થવચનં "**એત્તકેનેવ ઉપાયેના**"તિ , યથાવુત્તઆદિમનસિકારેનાતિ અત્થો. **એતાસ**ન્તિ યથાવુત્તાનં અત્તવાદલોકવાદપટિસંયુત્તાનં દિટ્ઠીનં. કામઞ્ચ તાસં તેન તદઙ્ગવસેન પહાનં હોતિયેવ, તં પન નાધિપ્પેતં, તસ્મા સમુચ્છેદવસેન પહાનં પટિનિસ્સગ્ગો ચ હોતીતિ પુચ્છતિ. સબ્બસો સમુચ્છિન્નસંયોજનતાય **અનધિમાનિકોપિ સમાનો**. ''અરિયધમ્મો અધિગતો''તિ માનો અધિમાનો, સો યેસં અત્થિ તે **અધિમાનિકા**, તેસં ઉદયબ્બયઞાણાધિગમેન અધિમાનુપ્પત્તિ તદવસાનો ચ મનસિકારોતિ અધિપ્પેતો. તેન દિટ્ઠીનં પહાનં ન હોતીતિ કથાપનત્થં અયં પુચ્છાતિ આહ "**અધિમાનપ્પહાનત્થં પુચ્છતી**"તિ. ''આદિમેવ નુ ખો...પે॰... પટિનિસ્સગ્ગો હોતી''તિ અનભિસમેતાવી વિય વદન્તો અધિમાને ઠિતો વિય હોતીતિ આહ "**અધિમાનિકો વિય હુત્વા**"તિ. **સો**તિ થેરો. **તેસં અત્થાયા**તિ તેસં અત્તનો અન્તેવાસિકાનં ભગવતા એતસ્સ મિચ્છાગાહસ્સ વિવેચનત્થાય. થેરો કિર ધમ્મસેનાપતિ વિય સદ્ધિં અત્તનો અન્તેવાસિકેહિ ભગવન્તં ઉપસઙ્કમિ.

૮૨. **યત્થા**તિ વિસયે ભુમ્મં. દિટ્ઠીનઞ્હિ આરમ્મણનિદસ્સનમેતન્તિ. યસ્મા દિટ્ઠીનં અનુસયનભૂમિપિ સમુદાચરણટ્ઠાનમ્પિ ખન્ધા એવ, તસ્મા આહ "**યત્થ ચેતા દિટ્ઠિયો ઉપ્પજ્જન્તી તિઆદિ પઞ્ચક્ખન્ધે સન્ધાય વુત્ત**"ન્તિ. **રૂપં અભિનિવિસ્સા**તિ ''ઇદં રૂપં મમ અત્તા''તિ દિટ્ઠાભિનિવેસવસેન અભિનિવિસિત્વા આરબ્ભ. અભિનિવિસમાના એવ હિ દિટ્ઠિ નં આરમ્મણં કત્વા ઉપ્પજ્જતિ. "**સો અત્તા**"તિઆદીસુ યદિદં ચક્ખાદિસઙ્ખં રૂપં, સહબુદ્ધિનિબન્ધનતાય **સો મે અત્તા**, સુખાસુખં એત્થ લોકિયતીતિ **સો લોકો**. "**સો**એવાહં **પેચ્ચ** પરલોકે **ભવિસ્સામી**તિ તથાભાવેન **નિચ્ચો**, થિરભાવેન **ધુવો**, સબ્બદાભાવિતાય **સસ્સતો**, નિબ્બિકારતાય **અવિપરિણામધમ્મો**તિ અત્થો. યદિ પઞ્ચક્ખન્ધે સન્ધાય વુત્તં, કથમેકવચનન્તિ આહ "**આરમ્મણવસેના**"તિઆદિ. નાના કરીયતિ એતેનાતિ **નાનાકરણં**, વિસેસો. **જાતિવસેના**તિ ઉપ્પત્તિવસેન. યે હિ અનિબ્બત્તપુબ્બા સમાનાવત્થા, તે ઉપ્પાદસઙ્ખાતવિકારસમઙ્ગિતાય ઉપ્પજ્જન્તીતિ સમઞ્ઞં લભન્તિ. તેનાહ "**જાતિવસેના**"તિઆદિ. **પુનપ્પુનં આસેવિતા**તિ અનાદિમતિ સંસારે અપરાપરુપ્પત્તિયા લદ્ધાસેવના. એતેન કિલેસાનં ભાવનટ્ઠેન અનુસયત્થં વિસેસેતિ . **થામગતા**તિ થામભાવં ઉપગતા. એતેન અનુસયે સભાવતો દસ્સેતિ. **થામગમન**ન્તિ ચ કામરાગાદીનં અનઞ્ઞસાધારણો સભાવો. તથા હિ વુત્તં ''થામગતો અનુસયે પજહતી''તિ (પટિ॰ મ॰ ૩.૨૧). **અપ્પટિવિનીતા**તિ સમુચ્છેદવિનયવસેન ન પટિવિનીતા. અપ્પહીના હિ થામગતા કિલેસા અનુસેન્તીતિ વુચ્ચન્તિ. એતેન તેસં કારણલાભે સતિ ઉપ્પજ્જનારહતં દસ્સેતિ. **સમુદાચરન્તી**તિ અભિભવન્તિ. એતેન તેસં વીતિક્કમપ્પત્તતં દસ્સેતિ. **ઉપ્પજ્જન્તી**તિ પન ઇમિનાવ પરિયુટ્ઠાનાવત્થા દસ્સિતા.

તં પઞ્ચક્ખન્ધપ્પભેદં આરમ્મણન્તિ યં તં ''યત્થ ચેતા દિટ્ઠિયો ઉપ્પજ્જન્તી''તિઆદિના વુત્તં રૂપુપાદાનક્ખન્ધાદિપઞ્ચક્ખન્ધપભેદં દિટ્ઠીનં આરમ્મણં. **એતં મમ નેતી**તિ એતં ખન્ધપઞ્ચકં મય્હં સન્તકં ન હોતિ મમ કિઞ્ચનપલિબોધભાવેન ગહેતબ્બતાય અભાવતો. તેનસ્સ પરમત્થતો તણ્હાવત્થુભાવં પટિક્ખિપતિ તાવકાલિકાદિભાવતો. **અહમ્પિ એસો ન અસ્મી**તિ એસો પઞ્ચક્ખન્ધપભેદો અહમ્પિ ન અસ્મિ, અહન્તિ સો ગહેતબ્બો ન હોતીતિ અત્થો. એતેનસ્સ માનવત્થુભાવં પટિક્ખિપતિ અનિચ્ચદુક્ખજેગુચ્છાદિભાવતો. **એસો મે અત્તાપિ ન હોતિ** અત્તસભાવસ્સ તત્થ અભાવતો મમઞ્ચસ્સ કિઞ્ચનપલિબોધભાવેન ગહેતબ્બતાય અભાવતો.

તણ્હાવ મમન્તિ ગણ્હાતિ એતેનાતિ **તણ્હાગાહો**. **તં ગણ્હન્તો**તિ તં ઉપ્પાદેન્તો. તેનાહ “**તણ્હાપપઞ્ચં ગણ્હાતી**”તિ. પપઞ્ચેતિ સત્તાનં વિત્થારેન્તો સત્તે સંસારે ચિરાયતીતિ **પપઞ્ચો**. **યથા વુત્તપભેદન્તિ** અટ્ઠસતતણ્હાવિચરિતપભેદં. **તણ્હાપપઞ્ચં પટિક્ખિપતિ** ખન્ધપઞ્ચકસ્સ તણ્હાવત્થુકાભાવવિભાવનેનાતિ અધિપ્પાયો. પરતો પદદ્વયેપિ એસેવ નયો. **દિટ્ઠેકટ્ઠા**તિ દિટ્ઠિયા પહાનેકટ્ઠા. તેન તેસં પઠમમગ્ગવજ્ઝતં દસ્સેતિ. સહજેકટ્ઠા પન દિટ્ઠિયા તણ્હા એવ, ન માનો, સા ચ ખો અપાયગમનીયા. **યથા અત્થી**તિ યેન અનિચ્ચદુક્ખાસુભાનત્તાકારેન અત્થિ, તથા પસ્સન્તો યથાભૂતં પસ્સતિ નામ. તેનાહ “**ખન્ધપઞ્ચકઞ્હી**”તિઆદિ. **એતેનેવ આકારેના**તિ રુપ્પનાદિઅનિચ્ચાદિઆકારેનેવ. **ગય્હમાનમ્પિ** અપ્પહીનવિપલ્લાસેહિ. **તેનાકારેના**તિ “એતં મમ”ન્તિઆદિઆકારેન. **નેવત્થિ** યથાભૂતદસ્સનવિપલ્લાસાનં તદભાવતો. **સુટ્ઠુ પસ્સન્તસ્સા**તિ યથા પુન તથા ન પસ્સિતબ્બં, એવં સુટ્ઠુ સાતિસયં પસ્સન્તસ્સ.

ન આદિમનસિકારેનેવ દિટ્ઠિપ્પહાનં હોતિ, અધિમાનિકાનં પન અધિમાનમત્તમેતં દસ્સનં. મગ્ગેનેવ તં હોતીતિ ઇમમત્થં વિભાવેન્તો “**સોતાપત્તિમગ્ગેન દિટ્ઠિપ્પહાનં દસ્સેત્વા**”તિ આહ. **વિભજન્તો**તિ અધિમાનિકાનં ઝાનાનિ અસલ્લેખભાવેન વિભજન્તો. **બાલપુથુજ્જનાનં નેવ ઉપ્પજ્જતિ** અકારકભાવતો. **ન અરિયસાવકાનં** પહીનાધિમાનપચ્ચયત્તા. **ન અટ્ઠાનનિયોજકો** સપ્પાયકમ્મટ્ઠાનેયેવ નિયોજનતો.

થેરો “યદત્થં સક્કો પક્કોસતિ, સો અત્થો તત્થ વાસીનં આગતાગતાનં ઇધ ઇજ્ઝતી”તિ તં ઉદિક્ખન્તો સદ્ધિં યાવતતિયં પહિતોપિ ન ગતો ન અગારવેન. તેનાહ “**કિમેત**”ન્તિઆદિ. પણ્ડિતો હિ તત્થ અત્તનો કિચ્ચમેવ કરોતીતિ **અઞ્ઞતરં વુડ્ઢપબ્બજિતં પાહેસિ**. **કિમેત**ન્તિ સક્કસ્સ આણાય અકરણં નામ કિમેતન્તિ કરણે આદરં દીપેન્તો એવમાહ. **સટ્ઠિવસ્સાતીતો**તિ અપ્પત્તે પત્તસઞ્ઞી એવ સટ્ઠિવસ્સાતીતો. યસ્મા પેસલા પેસલેહિ સદ્ધિં સંસન્દન્તિ સમાનાધિમુત્તિતાય, તસ્મા થેરો “**સાધાવુસો**”તિ વત્વા હત્થિમાપનાદિં સબ્બં અકાસિ.

તાદિસોવાતિ અનન્તરં વુત્તત્થેરસદિસોવ અપ્પત્તે પત્તસઞ્ઞી એવ સટ્ઠિવસ્સાતીતોતિ અત્થો. **પદુમગુમ્બ**ન્તિ કમલસણ્ડં. **પાસાદં પાવિસિ** વિસ્સટ્ઠં ઓલોકનેનસ્સ પુથુજ્જનભાવો અત્તનાવ પઞ્ઞાયિસ્સતીતિ. તિસ્સમહાવિહારે કિર થેરા ભિક્ખૂ તદા “સકચિત્તં પસીદતી”તિ વચનં પૂજેન્તા કાલસ્સેવ ચેતિયઙ્ગણં સમ્મજ્જિત્વા એત્તકારમ્મણમેવ બુદ્ધારમ્મણપીતિં ઉપ્પાદેત્વા દિવસે દિવસે તથા કરોન્તિ. તેન વુત્તં “**તસ્મિઞ્ચ સમયે**”તિઆદિ. “ધમ્મદિન્ન, ઇધ પત્તચીવરં ઠપેતી”તિ **વત્તાપિ** પટિસન્થારવસેન કિઞ્ચિ **પુચ્છિતાપિ નાહોસિ**. **ગુણં જાનાતી**તિ નિમુજ્જનાદીસુ વિવરદાનાદિના ગુણં જાનાતિ વિય. **તુમ્હે પન ન જાનિત્થ** આગન્તુકવત્તસ્સપિ અકરણતો. સત્થુઆણાવિલઙ્ઘિની કીદિસી સા સઙ્ઘસ્સ કતિકા? કતિકા ચ નામ સિક્ખાપદાવિરોધેન અનુવત્તેતબ્બા, એત્તકમ્પિ અજાનન્તેહિ મે સંવાસો નત્થીતિ આકાસે અબ્ભુક્કમિ.

યં તસ્સ એવમસ્સ સલ્લેખેન વિહરામીતિ યો “પઠમજ્ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરેય્યા”તિ વુત્તો, તસ્સ ભિક્ખુનો યં “પઠમજ્ઝાનસઙ્ખાતં પટિપત્તિવિધાનં કિલેસે સલ્લેખતિ, તેન સલ્લેખેન અહં વિહરામી”તિ અધિમાનવસેન એવમસ્સ એવં ભવેય્ય ઠાનમેતં વિજ્જતીતિ એવમેત્થ સમ્બન્ધો વેદિતબ્બો. **તં ન યુજ્જતી**તિ તં અધિમાનિકસ્સ “યથાવિભઙ્ગં પઠમજ્ઝાનં સલ્લેખો”તિ પરિવિતક્કિતં ન યુજ્જતિ યુત્તં ન હોતિ. તેનાહ “**ન હી**”તિઆદિ. તત્થ સમ્મા સબ્બસો ચ કિલેસે લિખતીતિ **સલ્લેખો**, અરિયમગ્ગો. તદુપાયવિપસ્સના **સલ્લેખપટિપદા**. યં પન ઝાનં વિપસ્સનાપાદકં, તમ્પિ ઝાનં પરિયાયેન મગ્ગપાદકં હોતિયેવ. તેનાહ “**અવિપસ્સનાપાદકત્તા**”તિઆદિ.

ઝાનધમ્મવસેનાતિ વિતક્કાદિપઞ્ચકજ્ઝાનધમ્મવસેન. ચિત્તુપ્પાદવસેન અનેકવારં પવત્તમાનમ્પિ ઝાનં એકાવજ્જનતાય એકવીથિપરિયાપન્નત્તા એકા સમાપત્તિ એવાતિ "**પુનપ્પુનં સમાપત્તિવસેના**"તિ વુત્તં. ચત્તારિ અરૂપજ્ઝાનાનિ યથાસકં એકેકસ્મિંયેવ આરમ્મણે પવત્તન્તીતિ આહ "**આરમ્મણભેદાભાવતો**"તિ. **પુરિમકારણદ્વયવસેનેવા**તિ ''ઝાનધમ્મવસેન, પુનપ્પુનં સમાપત્તિવસેના''તિ પુબ્બે વુત્તપ્પકારકારણદ્વયવસેનેવ.

તેસં અરૂપજ્ઝાનાનં કિલેસપરિળાહાભાવેન **નિબ્બુતાનિ** અઙ્ગાનિ, ભાવનાવિસેસવસેન **સુખુમાનિ** આરમ્મણાનિ. **તસ્મા તાની**તિ તેસં વસેન તાનિ ઝાનાનિ સન્તાનિ, તસ્મા "**સન્તા એતે વિહારા**"તિ વુત્તં. **તેસં ચતુન્નમ્પી**તિ ચતુન્નમ્પિ તેસં અરૂપજ્ઝાનાનં.

૮૩. **સો**તિ અધિમાનિકો ભિક્ખુ, અઞ્ઞો વા ઇતો બાહિરકો તાપસપરિબ્બાજકાદિકો ન હિ સમ્મસતિ. તત્થ અધિમાનિકો અપ્પત્તે પત્તસઞ્ઞિતાય ન સમ્મસતિ, ઇતરો અવિસયતાય. **યત્થા**તિ યસ્મિં સલ્લેખવત્થુસ્મિં, અવિહિંસકતાદીહિ **ચતુચત્તાલીસાય આકારેહિ**.

અટ્ઠ સમાપત્તિયો નામ કિલેસાનં વિક્ખમ્ભનવસેન પવત્તા ઉત્તરુત્તરિ સન્તપણીતા ધમ્મા, ન તથા લોકિયા અવિહિંસાદયો. તત્થ કથં અવિહિંસાદયો એવ સલ્લેખભાવેન વુત્તા, ન ઇતરાતિ ઇમમત્થં વિભાવેન્તો ચોદકો "**કસ્મા પના**"તિઆદિમાહ. ઇતરો કામં સમાપત્તિયો સન્તપણીતસભાવા, વટ્ટપાદકતાય પન કિલેસાનં સલ્લેખપટિપદા ન હોન્તિ, અવિહિંસાદયો પન વિવટ્ટપાદકા સલ્લેખપટિપદાતિ ઇમમત્થં વિભાવેન્તો "**લોકુત્તરપાદકત્તા**"તિઆદિમાહ. ઇમિનાયેવ અટ્ઠસમાપત્તીહિ અવિહિંસાદીનં વિસેસદીપકેન સુત્તેન યથા મહપ્ફલતરં હોતિ, તં પકારજાતં વેદિતબ્બં. ઇદઞ્હિ દક્ખિણેય્યતરતાય દક્ખિણાય મહપ્ફલતરતં સન્ધાય વુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. નનુ તત્થ ''સોતાપત્તિફલસચ્છિકિરિયાય પટિપન્નો''તિ આગતં, ન ''સરણગતો''તિ ચોદનં સન્ધાયાહ "**સરણગમનતો પટ્ઠાયા**"તિઆદિ. વુત્તઞ્હેતં **અટ્ઠકથાયં** (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૩૭૯) ''હેટ્ઠિમકોટિયા તિસરણં ગતો ઉપાસકોપિ સોતાપત્તિફલસચ્છિકિરિયાય પટિપન્નો નામા''તિ. યો હિ વટ્ટદુક્ખં સમતિક્કમિતુકામો પસન્નચિત્તો રતનત્તયં સરણં ગચ્છતિ, તસ્સ તં અધિસીલાદીનં ઉપનિસ્સયો હુત્વા અનુક્કમેન દસ્સનમગ્ગાધિગમાય સંવત્તેય્યાતિ.

વિહિંસાદિવત્થુન્તિ યદેતં વિહિંસાદીનં વત્થું વદામ, ઇમસ્મિં વિહિંસાદિવત્થુસ્મિં. **અન્તમિચ્છાદિટ્ઠિઞ્ચ મિચ્છત્તાનં આદિમિચ્છાદિટ્ઠિઞ્ચા**તિ ઇદં દેસનાક્કમં સન્ધાય વુત્તં. **મિસ્સેત્વા**તિ મિચ્છાદિટ્ઠિભાવસામઞ્ઞેન એકજ્ઝં કત્વા. **તથા**તિ ઇમિના યથા કમ્મપથમિચ્છત્તાનં અન્તે આદિમ્હિ ચ વુત્તમિચ્છાદિટ્ઠિં મિસ્સેત્વા એકજ્ઝં વુત્તં, તથા તેસં અન્તે વુત્તસમ્માદિટ્ઠીતિ ઇમમત્થં ઉપસંહરતિ.

પાણન્તિ વોહારતો સત્તં, પરમત્થતો જીવિતિન્દ્રિયં. **અતિપાતેન્તિ** સરસેનેવ પતનસભાવં અતિચ્ચ અન્તરા એવ પાતેન્તિ, અતિક્કમ્મ વા સત્થાદીહિ અભિભવિત્વા પાતેન્તિ. **અદિન્ન**ન્તિ પરસન્તકં. **આદિયન્તી**તિ ગણ્હન્તિ. **સલ્લેખતી**તિ સમં લેખતિ, પજહતીતિ અત્થો. કમ્મપથકથા એસાતિ "**અત્થભઞ્જનક**"ન્તિ વુત્તં. પિયસુઞ્ઞકરણતો **પિસુણા**, પિસતિ પરે સત્તે હિંસતીતિ વા **પિસુણા**. **ફરુસા**તિ લૂખા, નિટ્ઠુરાતિ અત્થો. **નિરત્થક**ન્તિ અત્થરહિતં અત્તનો પરેસઞ્ચ હિતવિનિમુત્તં. **મિચ્છા**તિ વિપરીતા નિચ્ચાદિવસેન પવત્તિયા. **પાપિકા**તિ લામિકા. એકન્તાકુસલતાય **વિઞ્ઞૂહિ** બુદ્ધાદીહિ **ગરહિતા**. **નત્થિ દિન્નન્તિ આદિવત્થુકાયા**તિ દસવત્થુકમિચ્છાદિટ્ઠિમાહ. નત્થિકભાવાભિનિવેસનવસેન કમ્મપથપ્પત્તિયેવસ્સા **કમ્મપથપરિયાપન્નતા**. ''રૂપં અત્તા'''તિઆદિનયપ્પવત્તા

અત્તદિટ્ઠિ મગ્ગન્તરાયકરત્તા **અનિય્યાનિકદિટ્ઠિ**. અનિય્યાનિકત્તા એવ હિસ્સા મિચ્છત્તપરિયાપન્નતા. **સમ્મા**તિ અવિપરીતા, તતો **એવ સોભના** સુન્દરા, બુદ્ધાદીહિ પસત્થત્તા **વિઞ્ઞુપ્પસત્થા**. સેસમેત્થ મિચ્છાદિટ્ઠિયં વુત્તનયેન વેદિતબ્બં.

અસુભાદીસુ સુભાદિઆકારગ્ગહણતો **અયાથાવઅનિય્યાનિકા** અયોનિસો ઉપ્પત્તિયા. **અકુસલા**તિ અયાથાવાઅનિય્યાનિકા અકુસલા સઙ્કપ્પા. **એસ નયો**તિ ઇમિના ''અયાથાવા અનિય્યાનિકા અકુસલા વાચા''તિઆદિના તત્થ તત્થ અયાથાવાદિઅત્થં અતિદિસતિ. **વાચા**તિ ચેતના અધિપ્પેતા, તથા **કમ્મન્તાજીવાસતિ** ચ. યેભુય્યેન અતીતાનુસ્સરણવસેન પવત્તિતો "**અતીતં ચિન્તયતો**"તિ વુત્તં. તથા હિ લોકે એવં વદન્તિ ''યં મે પહૂતં ધનં અહોસિ, તં પમાદવસેન પન બહું ખીણ''ન્તિ. **સતિપતિરૂપકેના**તિ ''ચિરકતમ્પિ ચિરભાસિતમ્પિ સરિતા''તિ એવં વુત્તસતુપ્પત્તિપતિરૂપકેન. **ઉપ્પત્તિ**ન્તિ ચિત્તુપ્પત્તિં. તથાપવત્તચિત્તુપ્પાદો હિ મિચ્છાસતિ. સા પન કોધવસેન વા ''અક્કોચ્છિ મં અવધિ મ''ન્તિઆદિના (ધ॰ પ॰ ૩) ઉપનય્હન્તસ્સ, રાગવસેન વા ''યાનિસ્સ તાનિ પુબ્બે માતુગામેન સદ્ધિં હસિતલપિતકીળિતાનિ અનુસ્સરતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૭.૫૦) વુત્તનયેન સુભતો અનુસ્સરન્તસ્સ, દિટ્ઠિવસેન વા ''સો ખો પન મે અત્તો નિચ્ચો ધુવો''તિઆદિના મિચ્છાઅભિનિવિસન્તસ્સાતિ એવમાદિના નયેન પવત્તતીતિ વેદિતબ્બા.

ઉપાયચિન્તાવસેનાતિ ખિપ્પજાલકુમિનાદ્દહલાદિઉપકરણસંવિધાનાદીસુ યુત્તિચિન્તનાદિવસેન **પાપં કત્વા** વિપ્પટિસારનિમિત્તં, "**સુકતં મયા**"તિ પામોજ્જનિમિત્તં કત્વા **પચ્ચવેક્ખણાકારેન મોહો** અઞ્ઞાણં. તત્થ પન ''અસિવે સિવા''તિ વોહારો વિય ઞાણવોહારો. મિચ્છાસભાવત્તા પન **મિચ્છાઞાણં**ત્વેવ વુચ્ચતિ. એકૂનવીસતિભેદં પચ્ચવેક્ખણઞાણં સમ્મા પેક્ખિતત્તા **સમ્માઞાણં** વુચ્ચતિ, ઇતરં પન ઝાનાદિપચ્ચવેક્ખણઞાણં સમ્માદિટ્ઠિયાવ સઙ્ગય્હતિ. રૂપારૂપસમાપત્તિલાભિતામત્તેન વટ્ટતો **અવિમુત્તાયેવ સમાના "વિમુત્તા મય"ન્તિ એવંસઞ્ઞિનો**. પકતિપુરિસન્તરઞાણસઞ્ઞાતાયં, ગુણવિયુત્તસ્સ અત્તનો સકત્તનિ અવટ્ઠાનસઞ્ઞાતાયં, અત્તનો મહાબ્રહ્મુના સલોકતા તસ્સ સમીપતાસંયુજ્જનસઞ્ઞાતાયં વા અવિમુત્તિયં **વિમુત્તિસઞ્ઞિનો**. એકન્તાકુસલતાય હીનત્તા **પાપિકા**. અયાથાવતાય **વિપરીતા. યથાવુત્તેના**તિ ''અવિમુત્તાયેવ સમાના''તિ વુત્તપ્પકારેન. ''મયમેત્થ સમ્માદિટ્ઠિ ભવિસ્સામા''તિઆદીસુ ફલસમ્માદિટ્ઠિઆદીનિપિ મગ્ગસમ્માદિટ્ઠિઆદિપક્ખિકાનેવાતિ અધિપ્પાયેન "**ફલસમ્પયુત્તાનિ...પે॰... વેદિતબ્બા**"તિ વુત્તં. સબ્બેપિ પન ફલધમ્મે વિમુત્તિક્ખન્ધસઙ્ગહતો ''વિમુત્તી''તિ વુચ્ચમાને ન કોચિ વિરોધો. એત્થ સમ્માવિમુત્તિસઞ્ઞાતે સલ્લેખવત્થુમ્હિ.

યદિ **નીવરણવસેન વુત્તાનિ**, તસ્મા તીણેવ વુત્તાનીતિ આહ "**અભિજ્ઝાલૂ**"તિઆદિ. પરિયુટ્ઠાનપ્પત્તા **થિનમિદ્ધપરિયુટ્ઠિતા**. યસ્સ ધમ્મસ્સ અત્થિતાય ઉદ્ધતા નામ હોન્તિ, સો ધમ્મો ઉદ્ધચ્ચન્તિ આહ "**ઉદ્દચ્ચેન સમન્નાગતાતિ ઉદ્ધતા**"તિ. **વિચિનન્તા**તિ ધમ્મોતિ વા અધમ્મોતિ વા આદિના યં કિઞ્ચિ સભાવં વિનિચ્છિનન્તા. **ઉપનાહનસીલા**તિ પરસ્સ અત્તનો ચિત્તે અનુબન્ધનસીલા. **ઇસ્સન્તી**તિ ઉસૂયન્તિ. **સઠયન્તીતિ સઠા** અઞ્ઞથા અત્તાનં અઞ્ઞથા પવેદનકા. તે પન યસ્મા ન યથાભૂતવાદિનો, તસ્મા આહ "**ન સમ્મા ભાસન્તીતિ વુત્તં હોતી**"તિ. **વુત્તપચ્ચનીકનયેના**તિ ''ન કોધના અક્કોધના''તિઆદિના વુત્તઅત્થપટિપક્ખનયેન.

દુક્ખં વચો એતેસુ વિપ્પટિકૂલગ્ગાહિતાય વિપચ્ચનીકગાહેસૂતિ **દુબ્બચા**. તે પન વચનક્ખમા ન હોન્તીતિ આહ "**વત્તું દુક્ખા**"તિઆદિ. હીનાચારતાય દુક્ખસ્સ વા સમ્પાપકતાય **પાપકા. અસદ્ધમ્મવસેના**તિ અસપ્પુરિસધમ્મવસેન. અત્તના વિસેસિતબ્બવસેન કાયવિઞ્ઞત્તિઆદીનં કાયકમ્મદ્વારાદિભાવો વિય

અસ્સદ્ધિયાદિઅસદ્ધમ્મસમન્નાગમેનઅસતં અસપ્પુરિસાનં ધમ્માનન્તિ તાનિયેવ અસ્સદ્ધિયાદીનિ અસદ્ધમ્મા નામ, તેસં વસેનાહ "**સદ્ધા એતેસં નત્થી**"તિ યથા તં "દુપ્પઞ્ઞા"તિ. સુત્તગેય્યાદિ **અપ્પં સુતં એતેસન્તિ અપ્પસ્સુતા**, સુતેન અનુપપન્ના. **નત્થીતિ ગહેતબ્બ**ન્તિ ઇમિના અભાવત્થો અયં અપ્પ-સદ્દો "અપ્પડંસમકસવાતાતપસરીસપસમ્ફસ્સાન"ન્તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૧૧) વિયાતિ દસ્સેતિ. સમ્માપટિપત્તિયા અનારમ્ભનતો **કુચ્છિતા** ગારય્હા **સીદન્તિ** ઓસીદન્તિ સંકિલેસપક્ખેતિ **કુસીતા** દ-કારસ્સ ત-કારં કત્વા. અકુસલાનં ધમ્માનં પહાનાય કુસલાનં ધમ્માનં ઉપસમ્પદાય **આરદ્ધં** પગ્ગહિતં **વીરિયં એતેસન્તિ આરદ્ધવીરિયા**. અનુપ્પાદનેન **મુટ્ઠા** નટ્ઠા સતિ **એતેસન્તિ મુટ્ઠસ્સતી**. **દુટ્ઠા**તિ દૂસિતા. દુપ્પઞ્ઞા નામ દૂસિતભાવો પટિપક્ખેન વિનાસિતભાવોતિ આહ "**નટ્ઠપઞ્ઞાતિ વુત્તં હોતી**"તિ. હેટ્ઠા સમ્માદિટ્ઠિગ્ગહણેન કમ્મસ્સકતાપઞ્ઞાય મગ્ગસમ્માદિટ્ઠિયા ચ ગહિતત્તા સુબ્બચકલ્યાણમિત્તતાપરિવારાહિ ઇધ સદ્ધાદીહિ વિપસ્સનાસમ્ભારસ્સ ઉદ્ધટત્તા ચ વુત્તં "**ઇધ વિપસ્સનાપઞ્ઞા વેદિતબ્બા**"તિ. તેનાહ "**વિપસ્સનાસમ્ભારો હી**"તિઆદિ. યુત્તિં અનપેક્ખિત્વાપિ અયમત્થો ગહેતબ્બોતિ દસ્સેન્તો આહ "**પોરાણાનં આણા**"તિ.

લોકુત્તરગુણાનં અન્તરાયકરન્તિ લોકુત્તરગુણાનં અધિગમસ્સ અન્તરાયકરં. **સન્દિટ્ઠિ**ન્તિ સં અત્તનો દિટ્ઠિં, યં વા તં વા અત્તના યથાગહિતદિટ્ઠિન્તિ અત્થો. સભાવં અતિક્કમિત્વા પરતો આમસનતો **પરામાસી**. **દળ્હગ્ગાહી**તિ "ઇદમેવ સચ્ચ"ન્તિ થિરગ્ગાહગ્ગાહી. **પટિનિસ્સગ્ગી**તિ પટિનિસ્સજ્જનકો. **કુમ્મોવા**તિ યથા કચ્છપો અત્તનો પાદાદિકે અઙ્ગે કેનચિ ઘટ્ટિતો સબ્બાનિ અઙ્ગાનિ અત્તનો કપાલેયેવ સમોદહતિ, ન બહિ નીહરતિ, એવમયમ્પિ "ન સુન્દરો તવ ગાહો, છડ્ડેહિ ન"ન્તિ વુત્તો તં ન વિસ્સજ્જેતિ. **અન્તોયેવ** અત્તનો હદયે એવ ઠપેત્વા તં વદતિ. **કુમ્ભીલગ્ગાહ**ન્તિ સંસુમારગ્ગાહં. **ગણ્હન્તી**તિ યથા સંસુમારા ગહિતં ન વિસ્સજ્જેન્તિ, એવં ગણ્હન્તિ.

૮૪. **એવં ચતુચત્તાલીસાય આકારેહી**તિ અવિહિંસનાદીહિ ચતુઅધિકચત્તાલીસપ્પકારેહિ. કસ્મા પનેત્થ અવિહિંસા આદિતો વુત્તા? સબ્બગુણાનં મૂલભાવતો. અવિહિંસાતિ હિ કરુણાયેતં અધિવચનં, સા ચ વિસેસતો સીલસ્સ મૂલકારણં પરૂપઘાતલક્ખણા દુસ્સીલ્યા ઓરમાપનતો. યથા હિ પાણાતિપાતો પરૂપઘાતલક્ખણો, તથા પરેસં સાપતેય્યાવહરણં, સત્તિપ્પહારતોપિ ધનસ્સાવહારો ગરુતરોતિ. તથા અબ્રહ્મચરિયં ગબ્ભધારણાદિદુક્ખાવહનતો, પરદારાતિક્કમે પન વત્તબ્બમેવ નત્થિ. પરેસં વિસંવાદનભેદનમમ્મઘટ્ટનાનં પરૂપઘાતભાવો પાકટો એવ, સમ્ફપ્પલાપો અત્થગ્ગાહાપનતો અનત્થુપ્પાદનતો, અભિજ્ઝા અદિન્નાદાનાદિહેતુતો, બ્યાપાદો પાણાતિપાતાદિહેતુતો, મિચ્છાદિટ્ઠિ સબ્બાનત્થહેતુતો પરૂપઘાતલક્ખણા, મિચ્છાદિટ્ઠિ ધમ્મિકપટિઞ્ઞોપિ પાણાતિપાતાદીનિ કરોતિ, પરે ચ તત્થ નિયોજેતિ, કિમઙ્ગં પન ઇતરે. વિહિંસલક્ખણા દુસ્સીલ્યા ઓરમા અવિહિંસલક્ખણા વિસેસતો સીલસ્સ બલવકારણં. સીલપદટ્ઠાનો ચ સમાધિ, સમાધિપદટ્ઠાના ચ પઞ્ઞાતિ સબ્બગુણાનં મૂલભૂતા અવિહિંસા. અપિચ ઉળારજ્ઝાસયાનં નિસમ્મકારીનં ધીરાનં ઉત્તમપુરિસાનં સીલં વિય સમાધિપઞ્ઞાપિ પરેસં હિતસુખાવહાવ સમ્પજ્જન્તીતિ એવમ્પિ કરુણા સબ્બગુણાનં મૂલન્તિ સા આદિતો વુત્તા.

તતો પરં વિસેસતો "અવિહિંસાસમુટ્ઠાના ઇમે ધમ્મા"તિ દસ્સનત્થં કુસલકમ્મપથધમ્મા ગહિતા. તતો ઇદં ગુણાનં મૂલભૂતં સીલં, એત્થ પતિટ્ઠિતેન ઇમે ધમ્મા ઉપ્પાદેતબ્બાતિ દસ્સનત્થં અટ્ઠ સમ્મત્તા ગહિતા. તેસં વિસોધનાય પટિપન્નસ્સ આદિતો એવં હોતીતિ દસ્સનત્થં નીવરણવિવેકો ગહિતો, આદિતો નીવરણદ્વયસ્સ અગ્ગહણે ગહિતાગહિતકારણં **અટ્ઠકથાય** વુત્તમેવ. કોધસ્સ પન બ્યાપાદતો ભેદો **વત્થસુત્તવણ્ણનાયં** (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭૧) વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. કોધાદિપ્પહાનેન ચેત્થ સલ્લેખસિદ્ધીતિ દસ્સનત્થં તતો ઉપક્કિલેસવિસુદ્ધિ ગહિતા. સા ચ સુબ્બચકલ્યાણમિત્તઅપ્પમત્તતાહિ સિજ્ઝતીતિ દસ્સનત્થં પકિણ્ણકા ગહિતા.

સમ્પન્નસોવચસ્સતાદિગુણસ્સ ઇમે ધમ્મા પારિપૂરિં ગચ્છન્તિ, વિપસ્સનં પરિબ્રૂહેત્વા અરિયમગ્ગાધિગમાય સંવત્તન્તીતિ દસ્સનત્થં સદ્ધમ્મા ગહિતા. એવંભૂતસ્સ અયં મિચ્છાગાહો લોકુત્તરગુણાધિગમસ્સ અન્તરાયકરો, તસ્મા સો દૂરતો વજ્જેતબ્બો, એવં યથાવુત્તાય સમ્માપટિપત્તિયા અરિયમગ્ગં અધિગચ્છન્તો સલ્લેખં મત્થકં પાપેતીતિ દસ્સનત્થં ''સન્દિટ્ઠિપરામાસી''તિઆદિ વુત્તન્તિ એવમેતેસં ચતુચત્તાલીસાય સલ્લેખાકારાનં ગહણપયોજનં અનુપુબ્બી ચ વેદિતબ્બા. પયોગતો સલ્લેખપટિપદં પટિપજ્જિતું અસક્કોન્તાનં ચિત્તુપ્પાદોપિ બહૂપકારોતિ આહ ''**ચિત્તુપ્પાદસ્સપિ બહૂપકારતં દસ્સેતુ**''ન્તિ.

કુસલેસુ ધમ્મેસૂતિ અવિહિંસાદીસુ યથાવુત્તઅનવજ્જધમ્મેસુ. **અનુવિધિયના**તિ ચિત્તુપ્પાદસ્સ કાયવાચાહિ અનુવિધાના. **તેસં ધમ્માનન્તિ** અવિહિંસાદિધમ્માનં, તેસં વા ચિત્તુપ્પાદવસેન પવત્તધમ્માનં. ઇદાનિ યથાવુત્તધમ્મં વિત્થારતો દસ્સેતું ''**કસ્મા પના**''તિઆદિ આરદ્ધં. સરણગમનં વાચાય વિઞ્ઞાપેતું અસક્કોન્તસ્સ વસેન વુત્તં ''**કાયેન વા**''તિ. ''સીલં કાયેન સમાદિયતી''તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. એત્થ ચ તથા તથા પવત્તસલ્લહુકકામાવચરકુસલચિત્તુપ્પત્તિં ઉપાદાય તથારૂપકુસલકાયવચીકમ્માનં બહૂપકારતા વુત્તાતિ ન સભાવતો ચિત્તુપ્પાદસ્સ બહૂપકારતં ઞાયતીતિ દટ્ઠબ્બં.

૮૫. **હિતાધિગમાયા**તિ દિટ્ઠધમ્મિકાદિહિતસમ્પત્તિયા, અરિયમગ્ગાધિગમાય એવ વા. અરિયમગ્ગો હિ એકન્તહિતત્તા હિતો નામ. પરિવજ્જનવસેન કમનં પવત્તિ પરિક્કમનન્તિ આહ ''**પરિક્કમનાય પરિવજ્જનત્થાયા**''તિ. સમ્માદસ્સનુપાયસંવિધાનેન **અવિહિંસા પટિયત્તા** સમ્માસમ્બુદ્ધેન. **સુખેનેવા**તિ અકિચ્છેનેવ. એતેનેવ **ઉપાયેના**તિ એતેનેવ અવિહિંસાપદે વુત્તેન વિધિના. **સબ્બપદાની**તિ સેસાનિ તેચત્તાલીસ પદાનિ.

૮૬. **અકુસલા** પટિસન્ધિઅજનકા નામ ઉદ્ધચ્ચસહગતચિત્તુપ્પાદધમ્મા અઞ્ઞેપિ પવત્તિવિપાકમત્તદાયિનો, **દિન્નાય પટિસન્ધિયા વિપાકજનકા**, પચ્ચયવેકલ્લેન વિપચ્ચિતું અલદ્ધોકાસા અહોસિકમ્માદયો વા **અજનકા**. **જાતિવસેના**તિ અકુસલજાતિવસેન. **અધોભાગઙ્ગમનીયા**તિ અપાયગમનીયા. **એવંનામા**તિ નામગ્ગહણેન સભાવં ઉપલક્ખેતિ સતિ પચ્ચયસમવાયે તંસભાવાનતિવત્તનતો. તેનાહ ''**વિપાકકાલે અનિટ્ઠાકન્તવિપાકત્તા**''તિ. વુત્તનયેનેવ કુસલપક્ખો વેદિતબ્બો. અયં પન વિસેસો, ઇધ પટિસન્ધિઅજનકા અભિઞ્ઞાસહગતધમ્મા, સેસં વુત્તસદિસમેવ. **સબ્બે અકુસલા**તિ એત્થ વિહિંસમેકં ઠપેત્વા ઇતરે સબ્બે અકુસલા ઉપમાભૂતા. વિહિંસા હિ ઉપમેય્યં. **સબ્બે કુસલા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **એતેનેવ ઉપાયેના**તિ યથા વિહિંસાનં ઉપમેય્યતા, તદવસેસાનં કુસલાકુસલાનં ઉપમાભાવો વુત્તો, ઇમિના નયેન અકુસલં પાણાતિપાતાદિઅકુસલેન ઇતરેન, કુસલઞ્ચ પાણાતિપાતાપટિવિરતિઆદિકુસલેન ઇતરેન ઉપમેતબ્બં.

૮૭. **પરિનિબ્બાપને**તિ કિલેસપરિળાહવૂપસમને. પરિતો લિમ્પનટ્ઠેન પલિપં વુચ્ચતિ મહાકદ્દમં, તં પન એકન્તતો ગમ્ભીરમ્પિ હોતીતિ ''**ગમ્ભીરકદ્દમે નિમુગ્ગો**''તિ વુત્તં. પલિપં વિય **પલિપન્તિ પઞ્ચ કામગુણા વુચ્ચન્તિ**, **તસ્મા એવં** ઇદાનિ વુચ્ચમાનેન ઉપમોપમેય્યસંસન્દનનયેન **એત્થ** ઇમસ્મિં ઠાને **અત્થયોજના વેદિતબ્બા**. **ન હિ તં કારણન્તિ** એત્થ કારણં નામ હત્થસ્સ વા પાદસ્સ વા અપલિપન્નભાવો, સો પન નત્થિ. એસ નયો ઉપમેય્યેપિ.

તત્થ સિયા કસ્સચિ પરિવિતક્કો ''ભગવતો દેસનાનુભાવેન ભિક્ખુઆદયો કથેન્તી''તિ. ''**ભગવાયેવ હિ તત્થ ઉદ્ધરતી**''તિ વત્વા ઉપમાય તદત્થં વિભાવેતું ''**રઞ્ઞો**''તિઆદિ વુત્તં. પુથુજ્જના તાવતિટ્ઠન્તુ,

સાવકસિખાપ્પત્તવિસેસાનમ્પિ અરિયાનં દેસના સત્થુયેવ દેસનાતિ દસ્સેતું “**કિઞ્ચાપી**”તિઆદિમાહ. તથા હિ તેહિ દેસિતસુત્તાનિ બુદ્ધવચનમેવ, તેસં દેસનાય લદ્ધવિસેસાપિ અરિયા બુદ્ધપુત્તાયેવાતિ.

અનિબ્બિસતાયાતિ અનિબ્બિસેવનતાય. **અસિક્ખિતવિનયતાયા**તિ પઞ્ચન્નં વિનયાનં સાદરં અસિક્ખિતભાવેન. તે પન વિનયા તિસ્સન્નં સિક્ખાનં સિક્ખાપનેન હોતીતિ આહ “**તિસ્સો સિક્ખા સિક્ખાપેસ્સતી**”તિ. **કિં પન તન્તિ?** ‘‘ઠાનમેતં વિજ્જતી’’તિ એત્થ વુત્તં કિં પન ઠાનન્તિ આહ “**અપલિપપલિપન્નત્ત**”ન્તિઆદિ. યસ્મા પાળિયં ‘‘સો વત ચુન્દા’’તિઆદિના સામઞ્ઞત્થં ઉપમાભાવેન ગહેત્વા વિસેસત્થો ઉપમેય્યભાવેન વુત્તો, તસ્મા તમત્થં “**એવમત્થો વેદિતબ્બો**”તિઆદિના સાધારણતો વત્વા પુન અસાધારણતો વિવરન્તો “**કિં વુત્તં હોતી**”તિઆદિમાહ. **પરસ્સ વિહિંસાચેતનં નિબ્બાપેસ્સતી**તિ ઇદં યો અવિહિંસાસઞ્ઞાતં સમ્માપટિપત્તિં દિસ્વા દિટ્ઠાનુગતિં આપજ્જન્તો ધમ્મદેસનાય પરો અવિહિંસકો હોતિ, તાદિસં સન્ધાય વુત્તં. આદેસનઞ્હિ તસ્સ વચનન્તિ. તેનાહ “**અયં યા એસા વિહિંસકસ્સા**”તિ. પુબ્બે **વિહિંસકસ્સ** મિચ્છાપટિપજ્જન્તસ્સ. **વિહિંસાપહાનાય મગ્ગં ભાવયતો**તિઆદિના અત્તનો એવ અવિહિંસાય વિહિંસાપરિનિબ્બાનાય સંવત્તનમાહ. તેનાહ “**પરિનિબ્બુતો વિયા**”તિઆદિ. **સબ્બપદેસૂ**તિ ‘‘પાણાતિપાતિસ્સા’’તિઆદિના આગતેસુ તેચત્તાલીસાય પદેસુ.

૮૮. **એવ**ન્તિ દેસિતાકારપરામસનં. **તસ્સા**તિ સલ્લેખસ્સ. ‘‘અત્થિ ખ્વેસ બ્રાહ્મણ, પરિયાયો’’તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૮.૧૧; પારા॰ ૩-૧૦) વિય **પરિયાય**-સદ્દો કારણત્થોતિ આહ “**સલ્લેખકારણ**”ન્તિ. **તેસં વસેના**તિ સલ્લેખાનં વસેન. મેત્તાય ઉપસંહરણવસેન **હિતં એસન્તેન**. કરુણાય વસેન **અનુકમ્પમાનેન. પરિગ્ગહેત્વા**તિ પરિતો ગહેત્વા, પરિત્વાતિ અત્થો. **પરિચ્ચા**તિ પરિતો ઇત્વા, સમન્તતો ફરિત્વા ઇચ્ચેવ અત્થો. **મા પમજ્જિત્થા**તિ ‘‘ઝાયથા’’તિ વુત્તસમથવિપસ્સનાનં અઞ્ઞાણેન, અઞ્ઞેન વા કેનચિ પમાદકારણેન મા પમાદં આપજ્જિત્થ. નિય્યાનિકસાસને હિ અકત્તબ્બકરણમ્પિ પમાદોતિ. **વિપત્તિકાલે**તિ સત્તઅસપ્પાયાદિવિપત્તિયુત્તકાલે. યથાવુત્તા પઞ્ચ પરિયાયા અઞ્ઞેપિ સબ્બે સાસનગુણા ઇધેવ સઙ્ગહં ગચ્છન્તીતિ આહ “**ઝાયથ, મા પમાદત્થાતિ તુમ્હાકં અનુસાસની**”તિ.

સલ્લેખસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૯. સમ્માદિટ્ઠિસુત્તવણ્ણના

૮૯. **કથેતુકમ્યતાપુચ્છા એવા**તિ અવધારણેન ઇતરા ચતસ્સો પુચ્છા નિવત્તેતિ ઇતરાસં અસમ્ભવતો, તત્થ યથાપુચ્છિતસ્સ અત્થસ્સ વિસ્સજ્જનતો ચ ‘‘અયં સમ્માદિટ્ઠી’’તિ યાથાવતો અજાનન્તાપિ પુથુજ્જના બાહિરકતાપસાદયો અત્તનો સમાનસીલે ઠિતં **સમ્માદિટ્ઠીતિ વદન્તિ. અનુસ્સવાદિવસેનાપી**તિ અનુસ્સવાકારપરિવિતક્કદિટ્ઠિનિજ્ઝાનક્ખન્તિવસેનપિ. યથાસમઙ્ગિતાકારસ્સ અત્થસ્સ એવમેતન્તિ નિજ્ઝાનક્ખમાપનતો એકન્તતો યાથાવગ્ગાહો હોતીતિ આહ “**અત્તપચ્ચક્ખેનપી**”તિ, યાથાવતો લક્ખણસ્સ પટિવિદ્ધત્તા અત્તનો પચ્ચક્ખભાવેનાતિ અત્થો. **બહુન્નં વચનં ઉપાદાયા**તિ ઇમિના સાસને લોકે ચ નિરુળ્હતાય અયં આમેડિતપયોગોતિ સાસનસ્સ નિરુળ્હતાય ચ સમ્પસાદં ઉપાદાયપિ તદુભયિકો આમેડિતપયોગો દટ્ઠબ્બો. **અત્થ**ન્તિ વચનત્થં. **લક્ખણ**ન્તિ સભાવં. **ઉપાદાયા**તિ ગહેત્વા. **સોભનાયા**તિ સુન્દરાય. **પસત્થાયા**તિ પસંસાય. તેસુ પુરિમેન ધમ્માનં યથાસભાવાવબોધસઙ્ખાતં સમ્માદિટ્ઠિસભાવં દસ્સેતિ. તેન હિ સા સબ્બધમ્મે અભિભવિત્વા સોભતિ. દુતિયેન સમ્પયુત્તધમ્મેસુ પરિણાયિકભાવં. તેન હિ સા સમ્પયુત્તધમ્મે ઞાણમયે વિય તંસમઙ્ગિનઞ્ચ

પુગ્ગલં ञाणपिण्डं विय करोति, तस्स ''पण्डितो निपुणो छेको विञ्ञू विभावी''तिआदिना दिसासु पसंसा पत्थरति.

कम्मस्सकताञाणन्ति कम्मं सको एतस्साति कम्मस्सको, तस्स भावो कम्मस्सकता, तत्थ ञाणं ''इदं कम्मं सत्तानं सकं, इदं नो सक''न्ति एवं जाननञाणं. **सच्चानुलोमिकञाणन्ति** अरियसच्चानं पटिवेधस्स अनुलोमतो सच्चानुलोमिकं ञाणं, विपस्सनाञाणं. **नो सच्चानुलोमिकायाति** बाहिरको सच्चानुलोमिकाय सम्मादिट्ठिया नो सम्मादिट्ठि सब्बेन सब्बं तस्स अभावतो. तत्थ कारणमाह ''**अत्तदिट्ठिपरामासकत्ता**''ति. कम्मस्स कतादिट्ठि पन बाहिरकस्स अत्तदिट्ठिं अनुरुज्झन्ती पवत्तति ''अत्थि दिन्न''न्तिआदिनयप्पवत्तितो. **सासनिको द्वीहिपीति** सासनिको पुथुज्जनो कम्मस्सकताञाणादीहि द्वीहिपि सम्मादिट्ठि. ओक्कन्तसम्मत्तनियामत्ता ''**सेक्खो नियताया**''ति वुत्तं. असेक्खाय सम्मादिट्ठिया सम्मादिट्ठीति आनेत्वा सम्बन्धितब्बं. तीसुपि पुग्गलेसु सेक्खो इध सम्मादिट्ठीति अधिप्पेतोति दस्सेन्तो ''**नियताय निय्यानिकाया**''तिआदिमाह.

इदानि यथावुत्तमत्थं पाळिया विभावेतुं ''**तेनेवाहा**''तिआदि वुत्तं. **अन्तद्वयन्ति** ''सस्सतं, उच्छेदं, कामसुखं, अत्तकिलमथ''न्ति एतं अन्तद्वयं. लीनुद्धच्चपतिट्ठानायूहनन्तद्वयस्स अनुपगमनं अत्थसिद्धमेव. **उजुभावेनाति** उजुसभावेन मग्गेन, मज्झिमाय पटिपत्तियाति अत्थो. धम्मे पसादग्गहणेन सत्थरि सङ्घे च पसादोपि गहितोयेव होतीति ''**धम्मे**''इच्चेव वुत्तो तदविनाभावतो. यस्मा एस नियताय सम्मादिट्ठिया समन्नागतो सम्मादिट्ठीति अधिप्पेतो, तञ्च वट्टतो निय्यानं विवट्टाधिगमेन होतीति आह ''**आगतो इमं सद्धम्म**''न्ति. निब्बानञ्हि सन्तो सदा विज्जमानो धम्मोति कत्वा सद्धम्मोति इमं फलेहि असाधारणेन परियायेन वत्तब्बतं लभति. तयिदमस्स आगमं सच्छिकिरियाभिसमयो, सो च पहानाभिसमयादीहि सहेव इध इज्झतीति दस्सेन्तो ''**सब्बदिट्ठिगहनानी**''तिआदिमाह. तत्थ **सब्बदिट्ठिगहनानि विनिब्बेठेन्तो सब्बकिलेसे पजहन्तोति** पदद्वयेन पन पहानाभिसमयमाह, **जातिसंसारा निक्खमन्तोति** इमिना परिञ्ञाभिसमयं. समतिक्कमत्थो हि परिञ्ञत्थो. **पटिपत्तिं परिनिट्ठपेन्तोति** इमिना भावनाभिसमयन्ति दट्ठब्बं.

कालपरिच्छेदवचनन्ति परिच्छिज्जतीति परिच्छेदो, कालो एव परिच्छेदो कालपरिच्छेदो, यो सो अकुसलपजाननादिना परिच्छिन्नो मग्गवुट्ठानकालो मग्गक्खणो, तस्स वचनन्ति अत्थो. तेनाह ''**यस्मिं काले**''ति. **अकुसलञ्चाति च**-सद्दो समुच्चयत्थो. तेन वक्खमानं अकुसलमूलादिं समुच्चिनोति. **दसाकुसलकम्मपथन्ति** कुतोयं विसेसो, यावता अनिद्धारितविसेसं अकुसलं गहितन्ति? न सामञ्ञजोतनाय विसेसे अवट्ठानतो. किं वा इमाय युत्तिचिन्ताय, यस्मा पठमवारेन उद्देसवसेन देसितस्स अत्थस्स वित्थारदेसना दुतियवारो. तेनेवाह ''**कतमं पनावुसो**''तिआदि. यस्मा लोकुत्तरा सम्मादिट्ठि इध अधिप्पेता, तस्मा निरोधारम्मणाय पजाननाय मग्गपञ्ञाय किच्चवसेन सम्मोहतो ''इदं दुक्ख''न्ति दसअकुसलकम्मपथं पटिविज्झन्तो ''**अकुसलं पजानाती**''ति वुच्चतीति अत्थो. **तस्साति** अकुसलकम्मपथसङ्खातस्स दुक्खस्स. **तेनेव पकारेनाति** ''निरोधारम्मणाय पजाननाय किच्चवसेना''ति वुत्तप्पकारेन.

कुसलन्ति एत्थायं वचनत्थो – कुच्छिते पापधम्मे सलयति चलयति कम्पेतीति **कुसलं**, कुच्छितेन वा आकारेन सयन्तीति कुसा, पापका धम्मा. ते कुसे लुनाति छिन्दतीति **कुसलं**. कुच्छितानं वा सानतो तनुकरणतो ञाणं कुसं नाम, तेन लातब्बं गहेतब्बं पवत्तेतब्बन्ति **कुसलं**. यथा वा कुसो उभयभागगतं हत्थपदेसं लुनाति, एवमिदं उप्पन्नानुप्पन्नवसेन उभयभागगतं संकिलेसपक्खं लुनाति छिन्दति, तस्मा कुसो विय लुनातीति **कुसलं**.

કુચ્છિતાનં વા સાવજ્જધમ્માનં સલનતો સંવરણતો **કુસલં**. કુસલધમ્મવસેન હિ અકુસલા મનચ્છટ્ઠેસુ દ્વારેસુ અપ્પવત્તિયા સંવુતા હોન્તિ. કુચ્છિતે વા પાપધમ્મે સલયતિ ગમેતિ અપનેતીતિ **કુસલં**. કુચ્છિતાનં વા પાણાતિપાતાદીનં સાનતો નિસાનતો તેજનતો કુસા, દોસલોભાદયો. સાદીનવવસેન ચેતનાય તિક્ખભાવપ્પત્તિયા પાણાતિપાતાદીનં મહાસાવજ્જતા. તે કુસે લુનાતિ છિન્દતીતિ **કુસલં**. કુચ્છિતાનં વા સાનતો અન્તકરણતો વિનાસનતો કુસાનિ, પુઞ્ઞકિરિયવસેન પવત્તાનિ સદ્ધાદીનિ ઇન્દ્રિયાનિ. તેહિ લાતબ્બં પવત્તેતબ્બન્તિ **કુસલં**. ''કુ''ઇતિ વા ભૂમિ વુચ્ચતિ, અધિટ્ઠાનભાવેન તંસદિસસ્સ અત્તનો નિસ્સયભૂતસ્સ રૂપારૂપપબન્ધસ્સ સમ્પતિ આયતિઞ્ચ અનુદહેન વિનાસનતો કું સસન્તીતિ કુસા, રાગાદયો. તે વિય અત્તનો નિસ્સયસ્સ લવનતો છિન્દનતો **કુસલં**. પયોગસમ્પાદિતા હિ કુસલધમ્મા અચ્ચન્તમેવ રૂપારૂપધમ્મે અપ્પવત્તિકરણેન સમુચ્છિન્દન્તિ. કુસલસ્સ મૂલન્તિ **કુસલમૂલં**, સુપ્પતિટ્ઠિતભાવસાધનેન કુસલસ્સ પતિટ્ઠા નિદાનન્તિ અત્થો. **અકુસલમૂલ**ન્તિ એત્થાપિ એસેવ નયો.

અકુસલન્તિ પન ન કુસલં અકુસલં, કુસલધમ્માનં પટિપક્ખવસેન અકુસલન્તિ પદસ્સ અત્થો વેદિતબ્બો. એવઞ્હિ આરોગ્યાનવજ્જસુખવિપાકકોસલ્લસમ્ભૂતટ્ઠેન કુસલં વુચ્ચતીતિ. યથા યં ધમ્મજાતં ન અરોગં ન અવજ્જં ન સુખવિપાકં ન ચ કોસલ્લસમ્ભૂતં, તં અકુસલન્તિ અયમત્થો દસ્સિતો હોતિ. એવં યં ન કુચ્છિતાનં સલનસભાવં, ન કુસેન, કુસેહિ વા પવત્તેતબ્બં, ન ચ કુસો વિય લવનકં, તં અકુસલં નામાતિ અયમ્પિ અત્થો દસ્સિતોતિ વેદિતબ્બો. **વત્થુપજાનના**તિ દુક્ખાદિવત્થુનો પજાનના પટિવેધો. તથા બુજ્ઝનકપુગ્ગલાનં અજ્ઝાસયવસેન દેસના પવત્તાતિ આહ **"અકુસલાદિપજાનનેનાપી"**તિ. તેનેવ ચ સંખિત્તેન દેસના પવત્તા. ભાવનામનસિકારો પન ''સબ્બં ભિક્ખવે અભિઞ્ઞેય્ય''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૪૬; પટિ॰ મ॰ ૧.૩) વચનતો અનવસેસતો રૂપારૂપધમ્માનં પરિગ્ગહવસેનેવ પવત્તતિ. તેનાહ **"દેસનાયેવા"**તિઆદિ. તત્થ **મનસિકારપટિવેધો**તિ પુબ્બભાગે પવત્તવિપસ્સનામનસિકારો અરિયમગ્ગપટિવેધો ચ. કસ્સચિ અકોપનતો વિત્થારવસેનેવ વુત્તં વિપસ્સનં અનુયુઞ્જન્તા મગ્ગં પટિવિજ્ઝન્તાપિ વિત્થારનયેનેવ પટિવિજ્ઝન્તીતિ અત્થો વિસુદ્ધિક્કમસ્સ અભાવતો.

ભિક્ખૂતિ મહાવિહારે ધમ્મસઙ્ગીતિવસેન પઞ્ચનિકાયમણ્ડલે નિસિન્નભિક્ખૂ. **થેરો**તિ તત્થ સઙ્ઘત્થેરોતિ વદન્તિ. વત્થસુત્તવણ્ણનાયં વુત્તનયેન પન મહાસઙ્ઘરક્ખિતત્થેરસ્સ અન્તેવાસિકભિક્ખૂ સન્ધાય **"આહંસૂ"**તિ વુત્તં. **થેરો**તિ પન મહાસઙ્ઘરક્ખિતત્થેરો. સો હિ ઇમસ્મિં મજ્ઝિમનિકાયે તં તં વિનિચ્છયં કથેસિ. **રાસિતો**તિ પિણ્ડતો, એકજ્ઝન્તિ અત્થો.

અકુસલકમ્મપથવણ્ણના

અકોસલ્લપ્પવત્તિયાતિ કોસલ્લપટિપક્ખતો અકોસલ્લં વુચ્ચતિ અઞ્ઞાણં, તતો પવત્તનતો, અકોસલ્લસમ્ભૂતત્તાતિ અત્થો. ઞાણપટિપક્ખો અઞ્ઞાણં મિત્તપટિપક્ખો અમિત્તો વિય કુસલપટિપક્ખો અકુસલં કુસલેન પહાતબ્બત્તા, ન પન કુસલાનં પહાયતત્તા. કુસલમેવ હિ પયોગસમ્પાદિતં અકુસલં પજહતિ. સહ અવજ્જેહિ લોભાદીહિ વત્તતીતિ **સાવજ્જં**. દુક્ખો અનિટ્ઠો ચતુક્ખન્ધ-સઙ્ખાતો વિપાકો એતસ્સાતિ **દુક્ખવિપાકં**. તત્થ સાવજ્જવચનેન અકુસલાનં પવત્તિદુક્ખતં દસ્સેતિ, દુક્ખવિપાકવચનેન વિપાકદુક્ખતં. પુરિમઞ્હિ પવત્તિસમ્ભવવસેન અકુસલસ્સ લક્ખણવચનં, પચ્છિમં તાલન્તરે વિપાકુપ્પાદનસમત્થતાવસેન. તથા પુરિમેન અકુસલસ્સ અવિસુદ્ધસભાવતં દસ્સેતિ, પચ્છિમેન અવિસુદ્ધવિપાકતં. પુરિમેન અકુસલં કુસલસભાવતો નિવત્તેતિ, પચ્છિમેન અબ્યાકતસભાવતો સવિપાકત્તદીપકત્તા પચ્છિમસ્સ. પુરિમેન વા અવજ્જવન્તતાદસ્સનતો કિચ્ચટ્ઠેન

રસેન અનત્થજનનરસતં દસ્સેતિ, પચ્છિમેન સમ્પત્તિઅત્થેન અનિટ્ઠવિપાકરસતં. પુરિમેન ચ ઉપટ્ઠાનાકારટ્ઠેન પચ્ચુપટ્ઠાનેન સંકિલેસપચ્ચુપટ્ઠાનતં, પચ્છિમેન ફલટ્ઠેન દુક્ખવિપાકપચ્ચુપટ્ઠાનતં. પુરિમેન ચ અયોનિસોમનસિકારં અકુસલસ્સ પદટ્ઠાનં પકાસેતિ. તતો હિ તં સાવજ્જં જાતં, પચ્છિમેન અકુસલસ્સ અઞ્ઞેસં પદટ્ઠાનભાવં વિભાવેતિ. તઞ્હિ દુક્ખવિપાકસ્સ કારણન્તિ. **સંકિલિટ્ઠન્તિ** સંકિલેસેહિ સમન્નાગતં, દસહિ કિલેસવત્થૂહિ વિબાધિતં, ઉપતાપિતં વા તેહિ વિદૂસિતં મલીનકતઞ્ચાતિ અત્થો. ઇદઞ્ચસ્સ દુક્ખવિપાકતઞ્ચાતિ અત્થે ઇદઞ્ચ દુક્ખવિપાકતં અપચ્ચક્ખતાય અસદ્દહન્તાનં પચ્ચક્ખતો આદીનવદસ્સનેન સંવેજનત્થં વુત્તં. **સાધારણા** સબ્બસ્સપિ અકુસલસ્સ.

સરસેનેવ (ધ॰ સ॰ મૂલટી॰ ૧) પતનસભાવસ્સ અન્તરા એવ અતીવ પાતનં **અતિપાતો**, સણિકં પતિતું અદત્વા સીઘં પાતનન્તિ અત્થો. અતિક્કમ્મવા સત્થાદીહિ અભિભવિત્વા પાતનં **અતિપાતો**. પયોગવત્થુમહન્તતાદીહિ **મહાસાવજ્જતા** તેહિ પચ્ચયેહિ ઉપ્પજ્જમાનાય ચેતનાય બલવભાવતો. એકસ્સ હિ પયોગસ્સ સહસા નિપ્ફાદનવસેન સકિચ્ચસાધિકાય બહુક્ખત્તું પવત્તજવનેહિ લદ્ધાસેવનાય ચ સન્નિટ્ઠાપકચેતનાય વસેન પયોગસ્સ મહન્તભાવો. સતિપિ કદાચિ ખુદ્દકે ચેવ મહન્તે ચ પાણે પયોગસ્સ સમભાવે મહન્તં હનન્તસ્સ ચેતના તિબ્બાકારા ઉપ્પજ્જતીતિ વત્થુસ્સ મહન્તભાવો. ઇતિ ઉભયમ્પેતં ચેતનાય બલવભાવેનેવ હોતીતિ. યથાવુત્તપચ્ચયપરિયાયેપિ તંતંપચ્ચયેહિ ચેતનાય બલવતાય એવ મહાસાવજ્જભાવો વેદિતબ્બો. પયોગવત્થુઆદિપચ્ચયાનઞ્હિ અમહત્તેપિ હન્તબ્બસ્સ ગુણવન્તતાય મહાસાવજ્જતા, તબ્બિપરિયાયેન અપ્પસાવજ્જતા ચ વત્થુસ્સ મહત્તામહત્તેસુ વિય દટ્ઠબ્બા. કિલેસાનં ઉપક્કમાનં દ્વિન્નઞ્ચ મુદુતાય તિબ્બતાય ચ અપ્પસાવજ્જતા મહાસાવજ્જતાપિ યોજેતબ્બા. પાણો પાણસઞ્ઞિતા વધકચિત્તઞ્ચ પુબ્બભાગિયાપિ હોન્તિ, ઉપક્કમો વધકચેતનાસમુટ્ઠાપિતો. પઞ્ચ સમ્ભારા હિ પાણાતિપાતચેતનાતિ સા પઞ્ચસમ્ભારવિનિમુત્તા દટ્ઠબ્બા. અયઞ્ચ વિચારો અદિન્નાદાનાદીસુપિ યથારહં વત્તબ્બો. વિજ્ઝનપહરણાદિવસેન સહત્થેનનિબ્બત્તો **સાહત્થિકો**, આણાપનવસેન પવત્તો **આણત્તિકો**, ઉસુસત્તિયન્તપાસાણાદિનિસ્સજ્જનવસેન પવત્તો **નિસ્સગ્ગિયો**, અદુહલસજ્જનાદિવસેન પવત્તો **થાવરો**, આથબ્બણિકાદીનં વિય મન્તપરિજપ્પનવસેન પવત્તો **વિજ્જામયો**, કમ્મવિપાકજિદ્ધિમયો **ઇદ્ધિમયો** દાઠાકોટનાદીનિ વિય.

યદિ ''મમ ઇદ''ન્તિ પરેન પરિગ્ગહિતં અદિન્નં, ઉત્તાનસેય્યકદારકસન્તકે કથં તસ્સ પરિગ્ગહસઞ્ઞાય એવ અભાવતોતિ આહ "**યત્થ પરો**"તિઆદિ. પરો નામ વિઞ્ઞૂ વા અવિઞ્ઞૂ વા અત્થિ તસ્સ વત્થુસ્સ સામિકો. અવિઞ્ઞૂપિ હિ વિઞ્ઞુકાલે યથાકામં કરોન્તો **અદણ્ડારહો**તિ. મન્તપરિજપ્પનેન પરસન્તકહરણં વિજ્જામયો, વિના મન્તેન પરસન્તકસ્સ કાયવચીપયોગેહિ પરિકડ્ઢનં તાદિસેનિદ્ધિવસેન ઇદ્ધિમયો પયોગોતિ અદિન્નાદાને **છ પયોગા સાહત્થિકાદયો** વુત્તા. **યથાનુરૂપન્તિ** એત્થ સાહત્થિકો તાવ પઞ્ચન્નમ્પિ અવહારાનં વસેન પવત્તતિ, તથા આણત્તિયો નિસ્સગ્ગિયો ચ. થાવરો થેય્યાવહારપસય્હાવહારપટિચ્છન્નાવહારવસેન. તથા સેસાપીતિ દટ્ઠબ્બં.

મેથુનસમાચારેસૂતિ સદારાસન્તોસ-પરદારગમનવસેન દુવિધેસુ મેથુનસમાચારેસુ. અયમેવહિ ભેદો ઇધાધિપ્પેતો. **ગોત્તરક્ખિતા** સગોત્તેહિ રક્ખિતા. **ધમ્મરક્ખિતા** સહધમ્મિકેહિ રક્ખિતા. **સારક્ખા** સસામિકા. યસ્સા ગમને રઞ્ઞા દણ્ડો ઠપિતો, સા **સપરિદણ્ડા**. ભરિયભાવત્થં ધનેન કીતા **ધનક્કીતા**. છન્દેન વસન્તી **છન્દવાસિની**. ભોગત્થં વસન્તી ભોગવાસિની. પટત્થં વસન્તી **પટવાસિની**. ઉદકપત્તં આમસિત્વા ગહિતા **ઓદપત્તકિની**. ચુમ્બટકં અપનેત્વા ગહિતા **ઓભટચુમ્બટા**. કરમરાનીતા **ધજાહતા**. તઙ્ખણિકા **મુહુત્તિકા**. અભિભવિત્વા વીતિક્કમે મિચ્છાચારો મહાસાવજ્જો, ન તથા દ્વિન્નં સમાનછન્દતાય. અભિભવિત્વા વીતિક્કમને સતિપિ મગ્ગેનમગ્ગપટિપત્તિઅધિવાસને

પુરિમુપ્પન્નસેવનાભિસન્ધિપયોગાભાવતો મિચ્છાચારો ન હોતિ અભિભુય્યમાનસ્સાતિ વદન્તિ. સેવનાચિત્તે સતિ પયોગાભાવો અપ્પમાણં યેભુય્યેન ઇત્થિયા સેવનાપયોગસ્સ અભાવતો. તથા સતિ પુરેતરં સેવનાચિત્તસ્સ ઉપટ્ઠાનેપિ તસ્સા મિચ્છાચારો ન સિયા, તથા પુરિસસ્સપિ સેવનાપયોગાભાવેતિ, તસ્મા અત્તનો રુચિયા પવત્તિતસ્સ વસેન તયો, બલક્કારેન પવત્તિતસ્સ વસેન તયોતિ સબ્બેપિ અગ્ગહિતગ્ગહણેન **ચત્તારો સમ્ભારા**તિ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

અત્થભઞ્જકોતિ કમ્મપથવસેન વુત્તં. કમ્મપથકથા હેસાતિ. **અસ્સા**તિ વિસંવાદકસ્સ. મુસા વદતિ એતેનાતિ **ચેતના મુસાવાદો**, ઇમસ્મિં પક્ખે અતથાકારેન વત્થુનો વિઞ્ઞાપનપયોગો મુસા, તંસમુટ્ઠાપિકા ચેતનામુસાવાદોતિ વુત્તત્તા તતો અઞ્ઞથા વત્તું "**અપરો નયો**"તિઆદિ વુત્તં. **અત્તનો સન્તકં અદાતુકામતાયા**તિઆદિ મુસાવાદસામઞ્ઞેન વુત્તં. હસાધિપ્પાયેનપિ વિસંવાદનપુરક્ખારસ્સ મુસાવાદો. **પરસ્સા**તિ વિસંવાદનવસેન વિઞ્ઞાપેતબ્બસ્સ. **સો**તિ મુસાવાદપયોગો.

સુઞ્ઞભાવન્તિ પીતિવિરહિતતાય રિત્તભાવં. ફરુસસદ્દતાય **નેવ કણ્ણસુખા**. અત્થવિપન્નતાય **ન હદયસુખા**. **સંકિલિટ્ઠચિત્તસ્સા**તિ દોસેન, લોભેન વા દૂસિતચિત્તસ્સ.

એકન્તફરુસા ચેતનાતિ એતેન દુટ્ઠચિત્તતંયેવ વિભાવેતિ, દુટ્ઠચિત્તતા ચસ્સ અમરણાધિપ્પાયવસેન દટ્ઠબ્બા. સતિ હિ મરણાધિપ્પાયે અત્થસિદ્ધિ, તદભાવે પાણાતિપાતબ્યાપાદા સિયુન્તિ. યં પટિચ્ચ ફરુસવાચા પયુજ્જતિ, તસ્સ સમ્મુખાવ સીસં એતિ. પરમ્મુખાપિ સીસં એતિ એવાતિ અપરે. તત્થાયં અધિપ્પાયો યુત્તો સિયા – સમ્મુખા પયોગે અગારવાદીનં બલવભાવતો સિયા ચેતના બલવતી, પરસ્સ ચ તદત્થવિઞ્ઞાપનં, ન તથા અસમ્મુખાતિ. યથા ચ અક્કોસિતે મતે આળહને કતા ખમાપના ઉપવાદન્તરાયં નિવત્તેતિ, એવં પરમ્મુખા પયુત્તા ફરુસવાચા હોતિયેવાતિ સક્કા વિઞ્ઞાતું. **તસ્સા**તિ એકન્તફરુસચેતનાય એવ ફરુસવાચાભાવસ્સ આવિભાવત્થં. **મમ્મચ્છેદકો** સવનફરુસતાયાતિ અધિપ્પાયો. **ચિત્તસણ્હતાય ફરુસવાચા ન હોતિ** કમ્મપથા'પ્પત્તત્તા, કમ્મભાવં પન ન સક્કા વારેતું. એવં અન્વયવસેન ચેતનાફરુસતાય ફરુસવાચં સાધેત્વા ઇદાનિ તમેવ બ્યતિરેકવસેન સાધેતું "**વચનસણ્હતાયા**"તિઆદિ વુત્તં. **એસા**તિ ફરુસવાચા. કમ્મપથભાવં અપ્પત્તા **અપ્પસાવજ્જા**, ઇતરા **મહાસાવજ્જા**. તથા કિલેસાનં મુદુતિબ્બતાભેદેહિ સબ્બં પુરિમસદિસં.

આસેવનં બહુલીકરણં. યં ઉદ્દિસ્સ પવત્તિતો, તેન અગ્ગહિતે **અપ્પસાવજ્જો**, ગહિતે **મહાસાવજ્જો** કમ્મપથપ્પત્તિતો. યો કોચિ પન સમ્ફપ્પલાપો દ્વીહિ સમ્ભારેહિ સિજ્ઝતિ. કિલેસાનં મુદુતિબ્બતાવસેનપિ અપ્પસાવજ્જમહાસાવજ્જતા વેદિતબ્બા.

અત્તનો પરિણામનં ચિત્તેનેવાતિ વેદિતબ્બં. **હિતસુખં બ્યાપાદયતી**તિ યો તં ઉપ્પાદેતિ, તસ્સ હિતસુખં વિનાસેતિ. **અહો વતા**તિ ઇમિના અચ્ચન્તવિનાસચિન્તનં દીપેતિ. એવં હિસ્સ દારુણપવત્તિયા કમ્મપથપ્પત્તિ. **યથાભુચ્ચગહણાભાવેના**તિ યાથાવગ્ગાહસ્સ અભાવેન અનિચ્ચાદિસભાવસ્સ નિચ્ચાદિતો ગહણેન. **મિચ્છા પસ્સતી**તિ વિતથં પસ્સતિ. **સમ્ફપ્પલાપો વિયા**તિ ઇમિના આસેવનસ્સ મન્દતાય અપ્પસાવજ્જતં, મહન્તતાય મહાસાવજ્જતં દસ્સેતિ. **ગહિતાકારવિપરીતતા**તિ મિચ્છાદિટ્ઠિયા ગહિતાકારસ્સ વિપરીતભાવો. **વત્થુનો**તિ તસ્સા અયથાભૂતસભાવમાહ. **તથાભાવેના**તિ ગહિતાકારેનેવ **તસ્સ** દિટ્ઠિગતિકસ્સ, **તસ્સ** વા વત્થુનો **ઉપટ્ઠાનં** એવમેતં, ન ઇતો અઞ્ઞથાતિ.

ધમ્મતોતિ સભાવતો. **કોટ્ઠાસતો**તિ ફસ્સપઞ્ચમકાદીસુ ચિત્તઙ્ગકોટ્ઠાસેસુ યં કોટ્ઠાસા હોન્તિ, તતોતિ અત્થો. **ચેતનાધમ્મા**તિ ચેતનાસભાવા.

પટિપાટિયા સત્તાતિ એત્થ નનુ ચેતના અભિધમ્મે કમ્મપથેસુ ન વુત્તાતિ પટિપાટિયા સત્તન્નં કમ્મપથભાવો ન યુત્તોતિ? ન, અવચનસ્સ અઞ્ઞહેતુકત્તા. ન હિ તત્થ ચેતનાય અકમ્મપથત્તા કમ્મપથરાસિમ્હિ અવચનં, કદાચિ પન કમ્મપથો હોતિ, ન સબ્બદાતિ કમ્મપથભાવસ્સ અનિયતત્તા અવચનં. યદા પન કમ્મપથો હોતિ, તદા કમ્મપથરાસિસઙ્ગહો ન નિવારિતો. એત્થાહ – યદિ ચેતનાય સબ્બદા કમ્મપથભાવાભાવતો અનિયતો કમ્મપથભાવોતિ કમ્મપથરાસિમ્હિ અવચનં, નનુ અભિજ્ઝાદીનં કમ્મપથભાવં અપ્પત્તાનં અત્થિતાય અનિયતો કમ્મપથભાવોતિ તેસમ્પિ કમ્મપથરાસિમ્હિ અવચનં આપજ્જતીતિ? નાપજ્જતિ કમ્મપથતાતંસભાગતાહિ તેસં તત્થ વુત્તત્તા. યદિ એવં ચેતનાપિ તત્થ વત્તબ્બા સિયા? સચ્ચમેતં, સા પન પાણાતિપાતાદિકાતિ પાકટો, તસ્સા કમ્મપથભાવોતિ ન વુત્તા સિયા. ચેતનાય હિ – ''ચેતનાહં, ભિક્ખવે, કમ્મં વદામિ (અ॰ નિ॰ ૬.૬૩; કથા॰ ૫૩૯), તિવિધા, ભિક્ખવે, કાયસઞ્ચેતના અકુસલં કાયકમ્મ''ન્તિઆદિવચનતો (કથા॰ ૫૩૯) કમ્મભાવો પાકટો, કમ્મંયેવ ચ સુગતિદુગ્ગતીનં તત્થ ઉપ્પજ્જનકસુખદુક્ખાનઞ્ચ પથભાવેન પવત્તં કમ્મપથોતિ વુચ્ચતીતિ પાકટો તસ્સા કમ્મપથભાવો, અભિજ્ઝાદીનં પન ચેતનાસમીહનભાવેન સુચરિતદુચ્ચરિતભાવો ચેતનાજનિતપિટ્ઠિવટ્ટકભાવેન સુગતિદુગ્ગતિતદુપ્પજ્જનકસુખદુક્ખાનં પથભાવો ચાતિ ન તથા પાકટો કમ્મપથભાવોતિ તેયેવ તેન સભાવેન દસ્સેતું **અભિધમ્મે** ચેતના કમ્મપથરાસિભાવેન ન વુત્તા , અતથાજાતિયકત્તા વા ચેતના તેહિ સદ્ધિં ન વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બં. **મૂલં પત્વા**તિ મૂલદેસનં પત્વા, મૂલસભાવેસુ ધમ્મેસુ વુચ્ચમાનેસૂતિ અત્થો.

અદિન્નાદાનં સત્તારમ્મણન્તિ ઇદં ''પઞ્ચ સિક્ખાપદા પરિત્તારમ્મણા એવ વા''તિ ઇમાય પઞ્હપુચ્છકપાળિયા વિરુજ્ઝતિ. યઞ્હિ પાણાતિપાતાદિદુસ્સીલ્યસ્સ આરમ્મણં, તદેવ તં વેરમણિયા આરમ્મણં. વીતિક્કમિતબ્બવત્થુતો એવ હિ વિરતીતિ. **સત્તારમ્મણ**ન્તિ વા સત્તસઙ્ખાતં સઙ્ખારારમ્મણમેવ ઉપાદાય વુત્તન્તિ નાયં વિરોધો. તથા હિ વુત્તં **સમ્મોહવિનોદનિયં** (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૭૧૪) ''યાનિ સિક્ખાપદાનિ એત્થ સત્તારમ્મણાનીતિ વુત્તાનિ, તાનિ યસ્મા સત્તોતિ સઙ્ખ્યં ગતં સઙ્ખારમેવ આરમ્મણં કરોન્તી''તિ. વિસભાગવત્થુનો ''ઇત્થી, પુરિસો''તિ ગહેતબ્બતો **સત્તારમ્મણોતિ એકે**. ''એકો દિટ્ઠો, દ્વે સુતા''તિઆદિના સમ્ફપ્પલપને **દિટ્ઠસુતમુતવિઞ્ઞાતવસેન. તથા અભિજ્ઝા**તિ એત્થ **તથા**-સદ્દો ''દિટ્ઠસુતમુતવિઞ્ઞાતવસેના''તિ ઇદમ્પિ ઉપસંહરતિ, ન સત્તસઙ્ખારારમ્મણતં એવ દસ્સનાદિવસેન અભિજ્ઝાયનતો. ''નત્થિ સત્તા ઓપપાતિકા''તિ પવત્તમાનાપિ **મિચ્છાદિટ્ઠિ** તેભૂમકધમ્મવિસયાવાતિ અધિપ્પાયેનસ્સા **સઙ્ખારારમ્મણતા** વુત્તા. કથં પન મિચ્છાદિટ્ઠિયા સબ્બે તેભૂમકધમ્મા આરમ્મણં હોન્તીતિ? સાધારણતો. ''નત્થિ સુકતદુક્કટાનં કમ્માનં ફલં વિપાકો''તિ હિ પવત્તમાનાય અત્થતો રૂપારૂપાવચરધમ્માપિ ગહિતા એવ હોન્તીતિ.

સુખબહુલતાય રાજાનો હસમાનાપિ ''ચોરં ઘાતેથા''તિ વદન્તિ, હાસો પન તેસં અઞ્ઞવિસયોતિ આહ ''**સન્નિટ્ઠાપક...પે॰... હોતી**''તિ.

કેસઞ્ચીતિ સહજાતાનં અદિન્નાદાનાદીનં. **સમ્પયુત્તપભાવકટ્ઠેના**તિ સમ્પયુત્તો હુત્વા ઉપ્પાદકટ્ઠેન. **કેસઞ્ચી**તિ અસહજાતાનં. **ઉપનિસ્સયપચ્ચયટ્ઠેના**તિ એતેન મૂલટ્ઠેન લોભસ્સ ઉપકારતં નિવત્તેતિ. સુપ્પતિટ્ઠિતભાવસાધનટ્ઠો હિ મૂલટ્ઠો, સો ચ હેતુપચ્ચયતાઅવિનાભાવી, તેન ચેત્થ મૂલમિવ મૂલન્તિ ગહેતબ્બં, નિપ્પરિયાયતો પન પુબ્બે

‘‘કેસઞ્ચી’’તિ વુત્તાનં સહજાતાનં મૂલભાવો વેદિતબ્બો. **રત્તો ખોતિ**આદિના સુત્તપદેનપિ પાણાતિપાતાદીનં અકુસલાનં લોભસ્સ મૂલકારણતં વિભાવેતિ, ન મૂલટ્ઠેનુપકારત્થં અવિસેસતો તેસં હેતુપચ્ચયત્તાભાવતો.

અકુસલકમ્મપથવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

કુસલકમ્મપથવણ્ણના

વેરન્તિ પાણાતિપાતાદિપાપધમ્મં. સો હિ વેરહેતુતાય ‘‘વેર’’ન્તિ વુચ્ચતિ, તં **મણતિ** ‘‘મયિ ઇધ ઠિતાય કથમાગચ્છસી’’તિ તજ્જેન્તી વિય નિવારેતીતિ **વેરમણી**. તેનાહ ‘‘**પજહતી**’’તિ. ‘‘વિરમણી’’તિ વત્તબ્બે નિરુત્તિનયેન એવ-કારં કત્વા એવં વુત્તં. **વિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૭૦૩, ૭૦૪) એવ નિદ્દિસનવસેન એવં વુત્તા. અસમાદિન્નસીલસ્સ સમ્પત્તતો યથાઉપટ્ઠિતવીતિક્કમિતબ્બવત્થુતો વિરતિ **સમ્પત્તવિરતિ**, સમાદાનવસેન ઉપ્પન્ના વિરતિ **સમાદાનવિરતિ**, સમાદાનવસેન ઉપ્પન્ના વિરતિ **સમાદાનવિરતિ**, કિલેસાનં સમુચ્છિન્દનવસેન પવત્તાવિરતિ **સમુચ્છેદવિરતિ**.

જીવમાનસસસ્સ મંસરુધિરસમ્મિસ્સતાય **અલ્લસસમંસં**. **મુઞ્ચિ** સબ્બત્થ સમકરુણતાય. **સચ્ચં વત્વા** ‘‘એતેન સચ્ચવજ્જેન મય્હં માતુ રોગો સમ્મતૂ’’તિ **અધિટ્ઠાસિ**.

મહાસપ્પોતિ અજગરો. **મુઞ્ચિત્વા અગમાસિ** સીલતેજેન.

કોસલ્લં વુચ્ચતિ ઞાણં, કોસલ્લેન, કોસલ્લતો વા **પવત્તિયા** ઉપગમનતો. **કુચ્છિતસયનતો**તિ કુચ્છિતેનાકારેન સયનતો અનુસયનતો, પવત્તનતો વા. ‘‘વેરમણિકુસલા’’તિ વત્તબ્બાપિ પુચ્છાનુરૂપં વિસ્સજ્જનન્તિ ‘‘કુસલા’’તિ ન વુત્તા, ‘‘કુસલ’’ન્ત્વેવ વુત્તા.

કામઞ્ચેત્થ પાળિયં વિરતિયોવ આગતા, સિક્ખાપદવિભઙ્ગે (વિભ॰ ૭૦૪) પન ચેતનાપિ આહરિત્વા દીપિતાતિ તદુભયમ્પિ ગણ્હન્તો ‘‘**ચેતનાપિ વટ્ટન્તિ વિરતિયોપી**’’તિ આહ.

અનભિજ્ઝા હિ મૂલં પત્વા કમ્મપથકોટ્ઠાસં પત્વા અનભિજ્ઝાતિ વુત્તધમ્મો મૂલતો અલોભો કુસલમૂલં હોતીતિ એવમત્થો દટ્ઠબ્બો. સેસપદદ્વયેપિ એસેવ નયો.

દુસ્સીલ્યારમ્મણા તદારમ્મણા જીવિતિન્દ્રિયાદિઆરમ્મણા કથં દુસ્સીલ્યાનિ પજહન્તીતિ તં દસ્સેતું ‘‘**યથા પના**’’તિઆદિ વુત્તં.

અનભિજ્ઝા ...પે॰... વિરમન્તસ્સાતિ અભિજ્ઝં પજહન્તસ્સાતિ અત્થો. ન હિ મનોદુચ્ચરિતતો વિરતિ અત્થિ અનભિજ્ઝાદીહેવ તપ્પહાનસિદ્ધિતો. **તેસુ અલોભો**તિઆદીસુ યં વત્તબ્બં, તં અકુસલમૂલેસુ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

અપ્પનાવારન્તિ નિગમનવારં. **એકેન નયેના**તિ વેદનાદિવસેન અરૂપમુખેનેવ અનેકવિધેસુ વિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાનેસુ એકેન કમ્મટ્ઠાનનયેન. ‘‘**ઠપેત્વા અભિજ્ઝં નવ અકુસલકમ્મપથા**’’તિ વત્તબ્બં. **દસા**તિ વા ઇદં ‘‘કુસલકમ્મપથા’’તિ ઇમિના સમ્બન્ધિતબ્બં ‘‘અકુસલકમ્મપથા ચ દસ કુસલકમ્મપથા ચા’’તિ. ‘‘ઠપેત્વા અભિજ્ઝ’’ન્તિ હિ ઇમિનાવ અકુસલકમ્મપથાનં નવભાવો વુત્તો હોતિ. અથ વા **દસા**તિ ઇદં ઉભયથાપિ

સમ્બન્ધિતબ્બં. અભિજ્ઝા હિ પહાતબ્બાપિ સતિ પરિઞ્ઞેય્યતં નાતિવત્તતીતિ. તથા હિ વુત્તં ‘‘રૂપતણ્હા પિયરૂપં સાતરૂપ’’ન્તિઆદિ, તસ્મા સા તાય પરિઞ્ઞેય્યતાય દુક્ખસચ્ચેપિ સઙ્ગહં લભતેવ, પહાતબ્બં પન ઉપાદાય ‘‘ઠપેત્વા અભિજ્ઝ’’ન્તિ વુત્તં. તેનેવાહ **“પરિયાયેન પન સબ્બેપિ કમ્મપથા દુક્ખસચ્ચ”**ન્તિ. અભિજ્ઝાલોભાનં પવત્તિઆકારસિદ્ધભેદં ઉપાદાય **“ઇમે દ્વે ધમ્મા”**તિ વુત્તં. સુત્તન્તનયેન તણ્હા ‘‘સમુદયસચ્ચ’’ન્તિ વુત્તાતિ આહ **“નિપ્પરિયાયેન સમુદયસચ્ચ”**ન્તિ. **અપ્પવત્તી**તિ અપ્પવત્તિનિમિત્તમાહ યથા ‘‘રાગક્ખયો દોસક્ખયો’’તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૩૧૪). સપ્પચ્ચયતાય સઙ્ખતસભાવે દુક્ખસચ્ચે ગહિતે અપ્પચ્ચયતાય અસઙ્ખતં નિરોધસચ્ચં પટિપક્ખતો આવત્તતિ, એકન્તસાવજ્જે આચયગામિલક્ખણે સમુદયસચ્ચે ગહિતે સાવજ્જા વિગમનં અપચયગામિલક્ખણં મગ્ગસચ્ચંપટિપક્ખતો આવત્તતીતિ દ્વે આવત્તહારવસેન વેદિતબ્બાનીતિ વુત્તં. તેનેવાહ **નેત્તિયં** (નેત્તિ॰ ૪.નિદ્દેસવાર) –

> ‘‘એકમ્હિ પદટ્ઠાને, પરિયેસતિ સેસકં પદટ્ઠાનં;
> આવત્તતિ પટિપક્ખે, આવત્તો નામ સો હારો’’તિ.

સબ્બાકારેનાતિ કામરાગરૂપરાગાદિસબ્બપ્પકારેહિ, સબ્બતો વા અપાયગમનીયાદિઆકારતો, તત્થ કિઞ્ચિપિ અનવસેસેત્વા વા. **સબ્બાકારેનેવા**તિ સબ્બાકારતો. **નીહરિત્વા**તિ અપનેત્વા, સમુચ્છિન્દિત્વાઇચ્ચેવ અત્થો. **કઞ્ચિ ધમ્મં અનવકારીકરિત્વા**તિ રૂપવેદનાદીસુ કઞ્ચિ એકધમ્મમ્પિ અવિનિબ્ભોગં કત્વા, એકેકતો અગ્ગહેત્વા સમૂહતોવ ગહેત્વાતિ અત્થો. **અસ્મી**તિ અહમસ્મીતિ માનગ્ગાહવસેન. સો પન યસ્મા પઞ્ચક્ખન્ધે નિરવસેસતો ગણ્હાતિ, તસ્મા વુત્તં **“સમૂહગ્ગહણાકારેના”**તિ. યસ્મા ચેત્થ અગ્ગમગ્ગાચિત્તં વુચ્ચતિ, તસ્મા આહ **“દિટ્ઠિસદિસં માનાનુસય”**ન્તિ. ‘‘યં રૂપં તં અહ’’ન્તિઆદિના યથા દિટ્ઠિ રૂપાદિં ‘‘અહમસ્મી’’તિ ગણ્હન્તી પવત્તતિ, એવં માનોપિ ‘‘સેય્યોહમસ્મી’’તિઆદિનાતિ આહ **“માનાનુસયો અસ્મીતિ પવત્તત્તા દિટ્ઠિસદિસો”**તિ. **પરિચ્છેદકરો**તિ ઓસાનપરિચ્છેદકરો ઇતો પરં દુક્ખસ્સાભાવકરણતો. **કમ્મપથદેસનાયા**તિ કમ્મપથમુખેન પવત્તચતુસચ્ચદેસનાય. **મનસિકારપ્પટિવેધવસેના**તિ વિપસ્સનામનસિકારમગ્ગપ્પટિવેધવસેન.

કુસલકમ્મપથવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

આહારવારવણ્ણના

૯૦. **આહરતી**તિ (સં॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૨.૧૧) આનેતિ, ઉપ્પાદેતિ ઉપત્થમ્ભેતિ ચાતિ અત્થો. **નિબ્બત્તા**તિ પસુતા. તતો પટ્ઠાય હિ લોકે જાતવોહારો. પટિસન્ધિગ્ગહણતો પન પટ્ઠાય યાવ માતુકુચ્છિતો નિક્ખમનં, તાવ સમ્ભવેસિનો. એસ તાવ ગબ્ભસેય્યકેસુ ભૂતસમ્ભવેસિવિભાગો, ઇતરેસુ પન પઠમચિત્તાદિવસેન વુત્તો. **સમ્ભવ-સદ્દો** ચેત્થ ગબ્ભસેય્યકાનં વસેન પસૂતિપરિયાયો, ઇતરેસં વસેન ઉપ્પત્તિપરિયાયો. પઠમચિત્તપઠમઇરિયાપથક્ખણેસુ હિ તે સમ્ભવં ઉપ્પત્તિં એસન્તિ ઉપગચ્છન્તિ નામ, ન તાવ ભૂતા ઉપ્પત્તિયા ન સુપ્પતિટ્ઠિતત્તા. **ભૂતાયેવ** સબ્બસો ભવેસનાય સમુચ્છિન્નત્તા. **ન પુન ભવિસ્સન્તીતિ** અવધારણેન નિવત્તિતમત્થં દસ્સેતિ, ‘‘યો ચ કાલઘસો ભૂતો’’તિઆદીસુ (જા॰ ૧.૨.૧૯૦) ભૂત-સદ્દસ્સ ખીણાસવવાચિતા દટ્ઠબ્બા. **વા-સદ્દો ચેત્થ સમ્પિણ્ડનત્થો** ‘‘અગ્ગિના વા ઉદકેન વા’’તિઆદીસુ (ઉદા॰ ૭૬) વિય.

યથાસકં પચ્ચયભાવેન અત્તભાવસ્સ પટ્ઠપનમેવેત્થઆહારેહિ કાતબ્બઅનુગ્ગહોતિ અધિપ્પાયેનાહ **“વચનભેદો…પે॰… એકોયેવા”**તિ. **સત્તસ્સ ઉપ્પન્નધમ્માનન્તિ** સત્તસ્સસન્તાને ઉપ્પન્નધમ્માનં. યથા ‘‘વસ્સસતં

તિટ્ઠતી''તિ વુત્તે અનુપ્પબન્ધવસેન પવત્તતીતિ વુત્તં હોતિ, એવં **ઠિતિયા**તિ અનુપ્પબન્ધવસેન પવત્તિયાતિ અત્થો, સા પન અવિચ્છેદોતિ આહ "**અવિચ્છેદાયા**"તિ. અનુપ્પબન્ધધમ્મુપ્પત્તિયા સત્તસન્તાનો અનુગ્ગહિતો નામ હોતીતિ આહ "**અનુપ્પન્નાનં ઉપ્પાદાયા**"તિ. **એતાની**તિ ઠિતિઅનુગ્ગહપદાનિ. **ઉભયત્થ દટ્ઠબ્બાનિ**, ન યથાસઙ્ખ્યં.

વત્થુગતા ઓજા વત્થુ વિય તેન સદ્ધિં આહરિતબ્બતં ગચ્છતીતિ વુત્તં "**અજ્ઝોહરિતબ્બતો આહારો**"તિ. નિબ્બત્તિતઓજં પન સન્ધાય ''કબળીકારાહારો ઓજટ્ઠમકરૂપાનિ આહરતી''તિ વક્ખતિ. **ઓળારિકતા** અપ્પોજતાય, ન વત્થુનો થૂલતાય, કથિનતાય વા, તસ્મા યસ્મિં વત્થુસ્મિં પરિત્તા ઓજા હોતિ, તં ઓળારિકં. સપ્પાદયો દુક્ખુપ્પાદકતાય ઓળારિકાવેદિતબ્બા. વિસાણાદીનં તિવસ્સછડ્ડિતાનં પૂતિભૂત્તતા મુદુકતાતિ વદન્તિ, તરચ્છખેળતેમિકતાય પન તથાભૂતાનં તેસં મુદુકતા. ધમ્મસભાવો હેસ. **સસાનં આહારો સુખુમો** તરુણતિણસસ્સખાદનતો. **સકુણાનં આહારો સુખુમો** તિણબીજાદિખાદનતો. **પચ્ચન્તવાસીનં સુખુમો**, તેસઞ્હિ સાકપણ્ણસુક્ખકુરપદુમપત્તમ્પિ આહારોતિ. **તેસં** પરનિમ્મિતવસવત્તીનં. **સુખુમોત્વેવા**તિ ન કિઞ્ચિ ઉપાદાય, અથ ખો સુખુમો ઇચ્ચેવ **નિટ્ઠં પત્તો** તતો પરં સુખુમસ્સ અભાવતો.

વત્થુવસેન પનેત્થ આહારસ્સ ઓળારિકસુખુમતા વુત્તા, સા ચસ્સ અપ્પોજમહોજતાહિ વેદિતબ્બાતિ દસ્સેતું "**એત્થ ચા**"તિઆદિ વુત્તં. **પરિસ્સમ**ન્તિ ખુદાવસેન ઉપ્પન્નં સરીરખેદં. **વિનોદેતી**તિ વત્થુ તસ્સ વિનોદનમત્તં કરોતિ. **ન પન સક્કોતિ પાલેતુ**ન્તિ સરીરં યાપેતું નપ્પહોતિ નિસ્સારત્તા. **ન સક્કોતિ પરિસ્સમં વિનોદેતું** આમાસયસ્સ અપૂરણતો.

છબ્બિધોપીતિ ઇમિના કસ્સચિપિ ફસ્સસ્સ અનવસેસિતબ્બતમાહ. આહારસ્સદેસનાક્કમેનેવેત્થ ફસ્સાદીનં દુતિયાદિતા, ન અઞ્ઞેન કારણેનાતિ આહ "**દેસનાનયો એવા**"તિઆદિ. મનસો સઞ્ચેતના, ન સત્તસ્સાતિ દસ્સનત્થં મનોગહણં યથા ''ચિત્તસ્સ ઠિતિ (ધ॰ સ॰ ૧૧), ચેતોવિમુત્તિ ચા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૬૯) આહ "**મનોસઞ્ચેતનાતિ ચેતના એવા**"તિ. **ચિત્ત**ન્તિ યં કિઞ્ચિ ચિત્તં, ન વિપાકવિઞ્ઞાણમેવ.

પુબ્બે ''આહારન્તિ પચ્ચય''ન્તિ વુત્તત્તા "**યદિ પચ્ચયટ્ઠો આહારટ્ઠો**"તિઆદિના ચોદેતિ. **અથ કસ્મા ઇમેયેવ ચત્તારો વુત્તા**તિ અથ કસ્મા ચત્તારોવ વુત્તા, ઇમે એવ ચ વુત્તાતિ યોજના. **વિસેસપચ્ચયત્તા**તિ એતેન યથા અઞ્ઞે પચ્ચયધમ્મા અત્તનો પચ્ચયુપ્પન્નસ્સ પચ્ચયાવ હોન્તિ, ઇમે પન તથા ચ હોન્તિ અઞ્ઞથા ચાતિ સમાનેપિ પચ્ચયત્તે અતિરેકપચ્ચયા હોન્તિ, તસ્મા આહારાતિ વુત્તાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ. ઇદાનિ તં અતિરેકપચ્ચયતં દસ્સેતું "**વિસેસપચ્ચયો હી**"તિઆદિ આરદ્ધં. **વિસેસપચ્ચયો રૂપકાયસ્સ કબળીકારો આહારો** ઉપત્થમ્ભકભાવતો. તેનાહ **અટ્ઠકથાયં** (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૭૦૮; પટ્ઠા॰ અટ્ઠ॰ પચ્ચયુદ્દેસવણ્ણના) ''રૂપારૂપાનં ઉપત્થમ્ભકત્તેન ઉપકારકા ચત્તારો આહારા આહારપચ્ચયો''તિ. ઉપત્થમ્ભકત્તઞ્હિ સતિપિ જનકત્તે અરૂપીનં આહારાનં આહારજરૂપસમુટ્ઠાપકરૂપાહારસ્સ ચ હોતિ, અસતિ પન ઉપત્થમ્ભકત્તે આહારાનં જનકત્તં નત્થીતિ ઉપત્થમ્ભકત્તં પધાનં. જનયમાનોપિ હિ આહારો અવિચ્છેદવસેન ઉપત્થમ્ભયમાનો એવ જનેતીતિ ઉપત્તમ્ભકભાવો એવ આહારભાવો. **વેદનાય ફસ્સો વિસેસપચ્ચયો**. ''ફસ્સપચ્ચયા વેદના''તિ હિ વુત્તં. ''સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણ''ન્તિ (ઉદા॰ ૧; મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૬) વચનતો **વિઞ્ઞાણસ્સમનોસઞ્ચેતના**. ''ચેતના તિવિધં ભવં જનેતી''તિ હિ વુત્તં. ''વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપ''ન્તિ પન વચનતો **નામરૂપસ્સ વિઞ્ઞાણં વિસેસપચ્ચયા**. ન હિ ઓક્કન્તિવિઞ્ઞાણાભાવે નામરૂપસ્સ અત્તસમ્ભવો. યથાહ ''વિઞ્ઞાણઞ્ચ હિ, આનન્દ, માતુકુચ્છિસ્મિં ન

ઓક્કમિસ્સથ, અપિ નુ ખો નામરૂપં માતુકુચ્છિસ્મિં સમુચ્ચિસ્સથા’’તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૧૫). વુત્તમેવત્થં સુત્તેન સાધેતું ‘‘**યથાહા**’’તિઆદિ વુત્તં.

એવં યદિપિ પચ્ચયટ્ઠો આહારટ્ઠો, વિસેસપચ્ચયતાય પન ઇમે એવ આહારાતિ વુત્તાતિ તં નેસં વિસેસપચ્ચયતં અવિભાગતો દસ્સેત્વા ઇદાનિ વિભાગતો દસ્સેતું ‘‘**કો પનેત્થા**’’તિઆદિ આરદ્ધં. **મુખે ઠપિતમત્તોયેવ** અસઙ્ખાદિતો, તત્તકેનપિ અબ્ભન્તરસ્સ આહારસ્સ પચ્ચયો હોતિ એવ. તેનાહ ‘‘**અટ્ઠ રૂપાનિ સમુટ્ઠાપેતી**’’તિ. સુખવેદનાય હિતો **સુખવેદનિયો**. **સબ્બથાપી**તિ ચક્ખુસમ્ફસ્સાદિવસેન. યત્તકા ફસ્સસ્સ પકારભેદા, તેસં વસેન સબ્બપ્પકારોપિ **ફસ્સાહારો**. યથારહં **તિસ્સો વેદના આહરતિ**, અનાહારકો નત્થિ.

સબ્બથાપીતિ ઇધાપિ ફસ્સાહારે વુત્તનયાનુસારેન અત્થો વેદિતબ્બો. **તિસન્તતિવસેના**તિ કાયદસકં ભાવદસકં વત્થુદસકન્તિ તિવિધસન્તતિવસેન. **સહજાતાદિપચ્ચયનયેના**તિ સહજાતાદિપચ્ચયવિધિના. પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણઞ્હિ અત્તના સહજાતનામસ્સ સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયવિપાકિન્દ્રિયસમ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતપચ્ચયેહિ પચ્ચયો હોન્તોયેવ આહારપચ્ચયતાય તં આહારેતી વુત્તં, સહજાતરૂપેસુ પન વત્થુનો સમ્પયુત્તપચ્ચયં ઠપેત્વા વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન, સેસરૂપસ્સ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયઞ્ચ ઠપેત્વા વુત્તનયેનેવયોજના કાતબ્બા. **તાની**તિ નપુંસકનિદ્દેસો અનપુંસકાનમ્પિ નપુંસકેહિ સહ વચનતો.

સાસવા કુસલાકુસલચેતનાવ વુત્તા. વિસેસપચ્ચયભાવદસ્સનં હેતન્તિ. તેનાહ ‘‘**અવિસેસેન પના**’’તિઆદિ. **પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણમેવ વુત્તન્તિ** એત્થાપિ એસેવ નયો. યથા તસ્સ તસ્સ ફલસ્સ વિસેસતો પચ્ચયતાય એતેસં આહારટ્ઠો, એવં અવિસેસતોપીતિ દસ્સન્તેન ‘‘**અવિસેસેન પના**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તંસમ્પયુત્તતંસમુટ્ઠાનધમ્માનન્તિ** તેહિ ફસ્સાદીહિ સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ તંસમુટ્ઠાનરૂપધમ્માનઞ્ચ. તત્થ **સમ્પયુત્ત**ગ્ગહણં યથારહતો દટ્ઠબ્બં, **સમુટ્ઠાન**ગ્ગહણં પન અવિસેસતો.

ઉપત્થમ્ભેન્તો આહારકિચ્ચં સાધેતીતિ ઉપત્થમ્ભેન્તોયેવ રૂપં સમુટ્ઠાપેતિ, ઓજટ્ઠમકરૂપસમુટ્ઠાપનેનેવ પનસ્સ ઉપત્થમ્ભનકિચ્ચસિદ્ધિ. **કુસન્તોયેવા**તિ કુસનકિચ્ચં કરોન્તો એવ. **આયૂહમાનાવા**તિ ચેતયમાના એવ અભિસન્દહન્તી એવ. **વિજાનન્તમેવા**તિ ઉપપત્તિપરિકપ્પનવસેન વિજાનન્તમેવ આહારકિચ્ચં સાધેતીતિ યોજના. સેસપદદ્વયેપિ એસેવ નયો. આહારકિચ્ચસાધનઞ્ચ તેસં વેદનાદિઉપ્પત્તિહેતુતાય અત્તભાવસ્સ પવત્તનમેવ.

કાયટ્ઠપનેનાતિ કસ્મા વુત્તં? નનુ કમ્મજાદિરૂપં કમ્માદિનાવ પવત્તતીતિ ચોદનં સન્ધાયાહ ‘‘**કમ્મજનિતોપી**’’તિઆદિ. ઉપાદિન્નરૂપસન્તતિયા ઉપત્થમ્ભનેનેવ ઉતુચિત્તજરૂપસન્તતીનમ્પિ ઉપત્થમ્ભનસિદ્ધિ હોતીતિ ‘‘**દ્વિન્નં રૂપસન્તતીન**’’ન્તિ વુત્તં. ઉપત્થમ્ભનમેવ સન્ધાય ‘‘**અનુપાલકો હુત્વા**’’તિ ચ વુત્તં. રૂપકાયસ્સ ઠિતિહેતુતા હિ યાપના અનુપાલના.

સુખાદિવત્થુભૂતન્તિ સુખાદીનં પવત્તિટ્ઠાનભૂતં. આરમ્મણમ્પિ હિ વસતિ એત્થ આરમ્મણકરણવસેન તદારમ્મણા ધમ્માતિ વત્થૂતિ વુચ્ચતિ. **કુસન્તોયેવા**તિ ઇદં ફસ્સસ્સ કુસનસભાવત્તા વુત્તં. ન હિ ધમ્માનં સભાવેન વિના પવત્તિ અત્થિ. વેદનાપવત્તિયા વિના સત્તાનં સન્ધાવનતા નત્થીતિ આહ ‘‘**સુખાદિ…પે॰… હોતી**’’તિ, ન ચેત્થ સઞ્ઞીભવકથાયં અસઞ્ઞીભવો દસ્સેતબ્બો, તસ્સાપિ વા કારણભૂતવેદનાપવત્તિવસેનેવ ઠિતિયા હેતુનો

અબ્યાપિતા. તથા હિ “**મનોસઞ્ચેતના…પે॰… ભવમૂલનિપ્ફાદનતો સત્તાનં ઠિતિયા હોતી**”તિ વુત્તા, તતો એવ ‘‘વિઞ્ઞાણં વિજાનન્તમેવાતિ ઉપપત્તિપરિકપ્પનવસેન વિજાનન્તમેવા’’તિ વુત્તોવાયમત્થોતિ.

ચત્તારિ ભયાનિ દટ્ઠબ્બાનિ આદીનવવિભાવનતો. **નિકન્તી**તિ નિકામના. રસતણ્હં સન્ધાય વદતિ. સા હિ કબળીકારે આહારે બલવતી. તેનેવ તત્થ અવધારણં કતં. ભાયતિ એતસ્માતિ **ભયં, નિકન્તિયેવભયં** મહાનત્થહેતુતો. **ઉપગમનં** વિસયિન્દ્રિયવિઞ્ઞાણેસુ વિસયવિઞ્ઞાણેસુ એવ ચ સઙ્ગતિવસેન પવત્તિ, તં વેદનાદિઉપ્પત્તિહેતુતાય “**ભય**”ન્તિ વુત્તં. અવધારણે પયોજનં વુત્તનયમેવ. સેસદ્વયેપિ એસેવનયો. **આયૂહનં** અભિસન્દહનં, સંવિધાનન્તિપિ વદન્તિ. તં ભવૂપપત્તિહેતુતાય “**ભય**”ન્તિ વુત્તં. **અભિનિપાતો** તત્થ તત્થ ભવે પટિસન્ધિગ્ગહણવસેન નિબ્બત્તિ. સો ભવૂપપત્તિહેતુકાનં સબ્બેસં અનત્થાનં મૂલકારણત્તા “**ભય**”ન્તિ વુત્તો. ઇદાનિ નિકન્તિઆદીનં સપ્પટિભયતં વિત્થારતો દસ્સેતું “**કિંકારણા**”તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **નિકન્તિં કત્વા**તિ આલયં જનેત્વા, તણ્હં ઉપ્પાદેત્વાતિ અત્થો.

ફસ્સ ઉપગચ્છન્તાતિ ચક્ખુસમ્ફસ્સાદિભેદં ફસ્સં પવત્તેન્તા. **ફસ્સસ્સાદિનો**તિ કાયસમ્ફસ્સવસેન ફોટ્ઠબ્બસઙ્ખાતસ્સ ફસ્સસ્સ અસ્સાદનસીલા. કાયસમ્ફસ્સવસેન હિ સત્તાનં ફોટ્ઠબ્બતણ્હા પવત્તતીતિ દસ્સેતું ફસ્સાહારાદીનવદસ્સને ફોટ્ઠબ્બારમ્મણં ઉદ્ધટં “**પરેસં રક્ખિતગોપિતેસૂ**”તિઆદિના. **ફસ્સસ્સાદિનો**તિ વા ફસ્સાહારસ્સાદિનોતિ અત્થો. સતિ હિ ફસ્સાહારે સત્તાનં ફસ્સારમ્મણે અસ્સાદો, નાસતીતિ. તેનાહ “**ફસ્સસ્સાદમૂલક**”ન્તિઆદિ.

જાતિનિમિત્તસ્સ ભયસ્સ અભિનિપાતસભાવેન ગહિતત્તા “**તમ્મૂલક**”ન્તિ વુત્તં, કમ્માયૂહનનિમિત્તન્તિ અત્થો.

અભિનિપતતીતિ અભિનિબ્બત્તતિ. પઠમાભિનિબ્બત્તિ હિ સત્તાનં તત્થ તત્થ અઙ્ગારકાસુસદિસે ભવે અભિનિપાતસદિસીતિ. **તમ્મૂલકત્તા**તિ નામરૂપનિબ્બત્તિમૂલકત્તા.

તત્રાતિ તાસુ ઉપમાસુ. **ભૂતમત્થં કત્વા**તિ ન પરિકપ્પિતમત્થં, અથ ખો ભૂતં ભૂતપુબ્બં અત્થં કત્વા. પાથેય્યહત્થેસુ ગચ્છન્તેસુ પાથેય્યં, ગચ્છન્તં વિય હોતીતિ વુત્તં “**ગન્ત્વા પાથેય્યં નિટ્ઠાસી**”તિ. **ગન્ત્વા**તિ વાગમનહેતૂતિ અત્થો. ખુપ્પિપાસાતુરતાય ઘનચ્છાયં રુક્ખં ઉપગન્તું અસમત્થા **વિરળચ્છાયાયં નિસીદિંસુ. ન દાનિ સક્કા તં મયા કાતું** અતિદુબ્બલભાવતો. પરિક્ખલિતગતિતરુણદારકો ખુપ્પિપાસાભિભૂતો ચ, તસ્મા **ગચ્છન્તોયેવ મતો**.

સજાતિમંસતાયાતિ (સં॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૨.૬૩) સમાનજાતિમંસતાય, મનુસ્સમંસતાયાતિ અત્થો. યં મનુસ્સમંસં, તઞ્હિ લોકે જિગુચ્છનીયત્તા પટિકુલં. તથા હિ તં વિઞ્ઞૂહિ વજ્જિતં, મનુસ્સમંસેસુપિ ઞાતિમંસં અયુત્તપરિભોગતાય પટિકૂલં, તત્થાપિ પુત્તમંસં, તત્થાપિ પિયપુત્તમંસં, તત્થાપિ તરુણમંસં, તત્થાપિ આમકમંસં, તત્થાપિ અગોરસાભિસઙ્ખતં, તત્થાપિ અલોણં, તત્થાપિ અધૂપિતન્તિ એવં હેટ્ઠિમતો ઉત્તરુત્તરસ્સ પટિકૂલતરભાવકારણતા દટ્ઠબ્બા. **પુત્તમંસસદિસ**ન્તિ પટિકૂલતાઉપટ્ઠાપનેન પુત્તમંસસદિસં કત્વા પસ્સતિ. **તત્થ નિકન્તિં પરિયાદિયતી**તિ અરિયમગ્ગેન આહારે સાપેક્ખં ખેપેતિ.

સા ગાવીતિ ‘‘સેય્યથાપિ ભિક્ખવે ગાવી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૬૩) એવં સુત્તે વુત્તગાવી. **ઉદ્દાલેત્વા**તિ ઉપ્પાટેત્વા. **નિસ્સાય તિટ્ઠતી**તિ પટિચ્ચપચ્ચયં કત્વા પવત્તતિ. દુક્ખદુક્ખતાદિવસેન તિણ્ણમ્પિ વેદયિતાનં દુક્ખભાવં

સન્ધાયાહ “**વેદયિતદુક્ખસ્સા**”તિ.

સાધુસમ્મતાપિ ગતિ વિપરિણામસઙ્ખારદુક્ખતાવસેન કિલેસદુક્ખવસેન ચ મહાપરિળાહાયેવાતિ વુત્તં “**મહાપરિળાહટ્ઠેન તયો ભવા**”તિ. **યથા ઉપકડ્ઢકા દ્વે પુરિસા**, એવં કુસલાકુસલવસેન દ્વે મનોસઞ્ચેતના. યથા મનોસઞ્ચેતના ન પવત્તતિ, તથા પટિપજ્જન્તો તત્થ નિકન્તિં પરિયાદિયતીતિ વેદિતબ્બો.

સત્તિસતેન હતા **એવ** ઉપમા સત્તિસતહતૂપમા, તસ્સં **સત્તિસતહતૂપમાયં**. **તં** સત્તિસતં. **અસ્સ** પુરિસસ્સ. **પતિતોકાસે**તિ પુરિમસત્તીહિ પતિતપ્પદેસે. **દુક્ખસ્સ પમાણં નત્થિ** અનેકસ્સ અપરાપરં ઉપ્પજ્જનતો. **ખન્ધજનનન્તિ** ખન્ધાનં અપરાપરુપ્પાદો, પઠમાભિનિબ્બત્તિ પન પટિસન્ધિ એવ. **આગુચારી પુરિસો વિય પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણં** નાનપ્પકારદુક્ખુપ્પાદસન્નિસ્સયતો, તેહિ ચ દુક્ખેહિ ઉપગન્તબ્બતો. સમ્પયુત્તધમ્માનં પમુખભાવેન પવત્તિયા “**વિઞ્ઞાણસ્સ દુક્ખુપ્પાદો**તિ વુત્તા. તથા હિ વુત્તં ‘‘મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા’’તિ (ધ॰ પ॰ ૧, ૨) યથા વિઞ્ઞાણં આયતિં પટિસન્ધિવસેન ન પવત્તતિ, એવં કરણં તત્થ નિકન્તિપરિયાદાનં દટ્ઠબ્બં.

પરિઞ્ઞાતં વત્થૂતિ દુક્ખસચ્ચમાહ. **પઞ્ચકામગુણિકો રાગો**તિ પઞ્ચકામગુણારમ્મણો રાગો. **પરિઞ્ઞાતો હોતી**તિ પરિચ્છિજ્જ જાનનેન સમતિક્કન્તો હોતિ. રસતણ્હાય હિ સમ્મદેવ વિગતાય રૂપતણ્હાદયોપિ વિગતાયેવ હોન્તિ. તથા ચ સતિ કામરાગસંયોજનં સમુચ્છિન્નમેવ હોતિ, એવં કરણં તત્થ નિકન્તિપરિયાદાનં દટ્ઠબ્બં. પરિઞ્ઞાભિસમયે હિ સિદ્ધે પહાનાભિસમયો સિદ્ધો એવાતિ. પહીને ચ કામરાગસંયોજને ઓરમ્ભાગિયસંયોજનાનં લેસોપિ નાવસિસ્સતીતિ દસ્સેન્તો આહ “**નત્થિ તં સંયોજન**”ન્તિઆદિ. તેન કબળીકારાહારપરિઞ્ઞા અનાગામિતં પાપેતીતિ દસ્સેતિ. સેસાહારપરિઞ્ઞા પન અરહત્તનિટ્ઠા એવાતિ દસ્સેન્તો “**ફસ્સે ભિક્ખવે**”તિઆદિમાહ. તત્થ **તિસ્સો તણ્હા**તિ કામતણ્હા રૂપતણ્હા અરૂપતણ્હાતિ ઇમા તિસ્સો તણ્હા.

“**પુરિમતણ્હાસમુદયા**”તિ સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિત્થારતો દસ્સેતું “**કથ**”ન્તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **તણ્હાપચ્ચયનિબ્બત્તા**તિ તણ્હાપચ્ચયા નિબ્બત્તા. પટિસન્ધિક્ખણે પુરિમતણ્હાસમુદયા આહારાનં સમુદયદસ્સનેનેવ પવત્તિક્ખણેપિ ઉપાદિન્નકઆહારસમુદયો દસ્સિતો હોતીતિ તં અનામસિત્વા અનુપાદિન્નકાનં તણ્હાસમુદયં દસ્સેતું “**યસ્મા પના**”તિઆદિ વુત્તં. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં સુત્તે **મિસ્સેત્વા કથિતા** અવિસેસિતત્તા. **સહજાતતણ્હાપચ્ચયનિબ્બત્તો**તિ એત્થ **સહજાત**ગ્ગહણં અસહજાતતણ્હાપચ્ચયનિબ્બત્તોપિ અનુપાદિન્નકઆહારો લબ્ભતીતિ દસ્સનત્થં. સો પન અસહજાતતણ્હાપચ્ચયનિબ્બત્તતાસામઞ્ઞેનપિ યથાવુત્તઉપાદિન્નકાહારેન સંસયં જનેય્યાતિ ન ઉદ્ધટો, ન ચ એતં કારણં ‘‘રાગં ઉપનિસ્સાય દોમનસ્સં ઉપ્પજ્જતી’’તિ વચનતો, તણ્હોપનિસ્સયપટિઘચિત્તસમુટ્ઠાનાય ચ ઓજાય વસેન અનુપાદિન્નકઆહારસ્સ લબ્ભનતો. કથં પન તણ્હા ઓજાય ઉપનિસ્સયપચ્ચયો; ન હિ **પટ્ઠાને** કત્થચિ રૂપસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયો વુત્તો અત્થીતિ. નાયં વિરોધો ‘‘યસ્મિં સતિ યં હોતિ, સો તસ્સ ઉપનિસ્સયો’’તિ સુત્તન્તનયસ્સ અધિપ્પેતત્તા યથાવુત્તત્થસમ્ભવતો. તેનેવાહ “**ઇમિસ્સા…પે॰… તણ્હાય નિરોધેના**”તિ.

કારણે સબ્બસો નિરુદ્ધે ફલમ્પિ સબ્બસો નિરુજ્ઝતીતિ આહ “**આહારનિરોધો પઞ્ઞાયતી**”તિ. આહારાનં દુક્ખસચ્ચેકદેસત્તા આહારગ્ગહણં દુક્ખસચ્ચગ્ગહણમેવ હોતીતિ આહ “**ઇધ ચત્તારિપિ સચ્ચાનિ સરૂપેનેવ વુત્તાની**”તિ. સચ્ચદેસના દુક્ખાદીનં યાવદેવ પરિઞ્ઞેય્યાદિભાવસન્દસ્સનત્થા, તસ્મા જરામરણાદીસુ

પરિચ્છેય્યાદિભાવો અસમ્મોહતો સલ્લક્ખેતબ્બોતિ દસ્સેન્તો ''**સબ્બત્થ અસમ્મુય્હન્તેન સચ્ચાનિ ઉદ્ધરિતબ્બાની**''તિ આહ.

આહારવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સચ્ચવારવણ્ણના

૯૧. **યેન યેન પરિયાયેન બ્યાકરોતી**તિ યેન યેન દુક્ખાદિજરામરણાદિપરિયાયેન અરિયસચ્ચાનિ સઙ્ખેપતો ચ વિત્થારતો ચ કથેતિ. **દુક્ખન્તિ દુક્ખસચ્ચં** દુક્ખં, ન દુક્ખમત્તં.

સચ્ચવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

જરામરણવારવણ્ણના

૯૨. **તેસં તેસ**ન્તિ બ્યાપનિચ્છાવસેનાયં નિદ્દેસો કતો, તસ્મા યથા ''ગામો ગામો રમણીયો''તિ વુત્તે રમણીયતાય તાદિસા સબ્બેપિ ગામા સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ, એવં ''તેસં તેસં સત્તાનં જાતી''તિ વુત્તે જાતિસઙ્ખાતવિકારવસેન સબ્બેપિ સત્તા સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. તેનાહ ''**સઙ્ખેપતો અનેકેસં સત્તાનં સાધારણનિદ્દેસો**''તિ.

ગતિજાતિવસેનાતિ (સં॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૧.૨) પઞ્ચગતિવસેન, તત્થાપિ એકેકાય ગતિયા ખત્તિયાદિભુમ્મદેવાદિહત્થિઆદિજાતિવસેન ચ. નિકિય્યન્તિ સત્તા એત્થ, એતેન વાતિ **નિકાયો**, ગોત્તચરણાદિવિભાગો. જરાય સભાવો નામ વયોહાનિ, તસ્મા **જરા**તિ વયોહાનિસઙ્ખાતસ્સ સભાવસ્સ નિદ્દેસો, પાકટજરાવસેન નિદ્દેસો ખણ્ડિચ્ચાદિવસેન ગહણતો. જીરણમેવ **જીરણતા**, જીરન્તસ્સ વા આકારો તા-સદ્દેન વુત્તો. તેનાહ ''**અયં આકારનિદ્દેસો**''તિ. દન્તાદીનં વસેન ખણ્ડં જાતં એતસ્સાતિ ખણ્ડિતો, પુગ્ગલો. તસ્સ ભાવો **ખણ્ડિચ્ચં**. પલિતં એતસ્સ અત્થીતિ પલિતો, તસ્સ ભાવો **પાલિચ્ચં**. વલિ તચો એતસ્સાતિ વલિત્તચો, તસ્સ ભાવો **વલિત્તચતા**. **ઇમે** ખણ્ડિચ્ચાદયો જરા. **વિકારાનં દસ્સનવસેના**તિ વિપત્તિદસ્સનવસેન. **વાતસ્સા**તિ મહતો વાતક્ખન્ધસ્સ. **ખણ્ડિચ્ચાદિવસેન ગતમગ્ગો પાકટો**, તસ્મા ખણ્ડિચ્ચાદિગ્ગહણં જરાય કિચ્ચનિદ્દેસોતિ વુત્તન્તિ દસ્સેતિ. **ન ચ ખણ્ડિચ્ચાદીનેવ જરા**તિ કલલકાલતો પભુતિ પુરિમરૂપાનં જરાપત્તક્ખણે ઉપ્પજ્જમાનાનિ પચ્છિમરૂપાનિ પરિપક્કરૂપાનુરૂપાનિ પરિણતપરિણતાનિ ઉપ્પજ્જન્તીતિ અનુક્કમેન સુપરિણતરૂપાનં પરિપાકકાલે ઉપ્પજ્જમાનાનિ ખણ્ડિચ્ચાદિસભાવાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ, તાનિ ઉદકાદિમગ્ગેસુ તિણરુક્ખસંભગ્ગતાદયો વિય પરિપાકગતમગ્ગસઙ્ખાતેસુ પરિપક્કરૂપેસુ ઉપ્પન્નાનિ ''જરાય ગતો મગ્ગો''ઇચ્ચેવ વુત્તાનિ, ન જરાતિ.

પકતિયાતિ ફલવિપચ્ચનપકતિયા, જરાય વા પાપુણિતબ્બં ફલમેવપકતિ, તાય જરા દીપિતા. **સુપ્પસન્નાની**તિ સુટ્ઠુ પસન્નાનિ. તમેવ સુપ્પસન્નતં કિચ્ચતો દસ્સેતું ''**સુખુમમ્પી**''તિઆદિ વુત્તં. તિક્ખવિસદતા હિ તેસં ઇન્દ્રિયાનં સુપ્પસન્નતા. **આલુળિતાની**તિ આકુલાનિ. **અવિસદાની**તિ અબ્યત્તાનિ.

કામં રૂપધમ્મેસુપિ ખણિકજરા દુરુપલક્ખિતા પટિચ્છન્નાવ, સા પન યસ્મા સન્તાનવસેન પવત્તિયા પરિબ્યત્તાવ હોતીતિ ''**પાકટજરા**''ઇચ્ચેવ વુત્તા. અવીચિ નિરન્તરા જરા **અવીચિજરા** સતિ સન્તાને સત્તાનં અનુપ્પબન્ધતો. **તતો અઞ્ઞેસૂ**તિ મન્દદસકાદીસુ પુબ્બદસકાદિપરિચ્છેદતો અઞ્ઞેસુ યથાવુત્તેસુ. **અન્તરન્તરા**તિ

તેસુ એવ વુત્તપ્પકારેસુ પુરિમદસકાદિતો પચ્છિમદસકાદીનં અન્તરન્તરા. **વણ્ણવિસેસાદીનન્તિ** વણ્ણવિસેસસણ્ઠાનવિસેસસમ્ફસ્સવિસેસાદીનં.

વચનકવસેનાતિ ક-કારેન હિ પદં વડ્ઢેત્વા વુત્તં, તસ્મા ચવનં ચુતીતિ વુત્તં હોતિ. તં પન એકચતુપઞ્ચવોકારભવેસુ ચુતિયા અવિસેસતો ગહણન્તિ આહ "**એકચતુપઞ્ચક્ખન્ધાનં સામઞ્ઞવચન**"ન્તિ. **ચવનકવસેના**તિ વા ચવનકસ્સ પુગ્ગલસ્સ વસેનાતિ અત્થો. ચવનમેવ **ચવનતા**તિ આહ "**ભાવવચનેના**"તિ. **લક્ખણનિદસ્સનન્તિ** વયસઙ્ખાતસ્સ લક્ખણસ્સ નિદસ્સનં. ચવન્તસ્સ વા આકારો તા-સદ્દેન વુત્તો "**ચવનતા**"તિ. ભિજ્જનં **ભેદો**તિ વુત્તં "**ચુતિક્ખન્ધાનં ભઙ્ગુપ્પત્તિપરિદીપન**"ન્તિ. યથા ભિન્નસ્સ ઘટસ્સ કેનચિ પરિયાયેન ઘનઘટભાવેન ઠાનં નત્થિ, એવં ભિન્નાનં ખન્ધાનન્તિ ચવનં અન્તરહિતં નામાતિ આહ "**અન્તરધાનન્તિ...પે॰... પરિદીપન**"ન્તિ. યો મચ્ચૂતિ વુચ્ચતિ ભેદો, યઞ્ચ મરણં પાણચાગો, તદુભયં એકજ્ઝં કત્વા વુત્તં "**મચ્ચુ મરણ**"ન્તિ એવં વા એત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. કાલસ્સ અન્તકસ્સ કિરિયાતિ યા લોકે વુચ્ચતિ, સા ચુતિ, મરણન્તિ અત્થો. ચવનકાલો એવ વા અનતિક્કમનીયત્તા વિસેસેન કાલોતિ વુત્તોતિ તસ્સ કિરિયા અત્થતો ચુતિક્ખન્ધાનં ભેદપ્પત્તિયેવ. "ચુતિ ચવનતા"તિઆદિના પુબ્બે વોહારમિસ્સકેન નિદ્દિટ્ઠં.

ઇદાનિ નિબ્બત્તિતપરમત્થનયેનેવ નિદ્દેસોતિ દસ્સેતું "**પરમત્થેન દીપેતુ**"ન્તિ વુત્તં. "ચવનકવસેના"તિઆદિના હિ પુગ્ગલવસેન ચ વોહારાધિટ્ઠાના સંવણ્ણના કતા. **ન કિઞ્ચિ** કળેવરં **નિક્ખિપતિ** ઓપપાતિકાનં ચુતિક્ખન્ધાનં અન્તરધાનમેવહોતિ, તતો પરં ઉતુસમુટ્ઠાનરૂપસન્તતિ ન પવત્તતિ. "જાતિસમુદયા"તિઆદીસુ યં વત્તબ્બં, તં "તણ્હાસમુદયા"તિઆદીસુ વુત્તનયનેવ સક્કા વિઞ્ઞાતુન્તિ ન વુત્તં.

જરામરણવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

જાતિવારવણ્ણના

૯૩. **જાયનટ્ઠેના**તિઆદિ આયતનવસેન યોનિવસેન ચ દ્વીહિ દ્વીહિ પદેહિ સબ્બસત્તે પરિયાદિયિત્વા જાતિં દસ્સેતું વુત્તં. **સમ્મોહવિનોદનિયં** (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૯૧) પન "જાયમાનકવસેન **જાતિ**, સઞ્જાયનવસેન સઞ્જાતી"તિ વુત્તત્તા તત્થ એકેકેનેવ પદેન સબ્બસત્તે પરિયાદિયિત્વા જાતિં દસ્સેતીતિ દટ્ઠબ્બં. સમ્પુણ્ણા જાતિ **સઞ્જાતી**તિ કત્વા "**સા પરિપુણ્ણાયતનવસેન યુત્તા**"તિ વુત્તં. એતેનેવ કેવલં જાતિસદ્દેન વુત્તાય જાતિયા અપરિપુણ્ણાયતનતા દટ્ઠબ્બા. અભિબ્યત્તા નિબ્બત્તિ **અભિનિબ્બત્તિ**, પાકટા નિબ્બત્તીતિ અત્થો. "તેસં તેસં સત્તાનં...પે॰... અભિનિબ્બત્તી"તિ સત્તવસેન પવત્તત્તા **વોહારદેસના**.

તત્ર તત્રાતિ એત્થ ચતુવોકારભવે દ્વિન્નં, એકવોકારભવે દ્વિન્નં, સેસરૂપધાતુયં પટિસન્ધિક્ખણે ઉપ્પજ્જમાનાનં પઞ્ચન્નં, કામધાતુયં વિકલાવિકલિન્દ્રિયવસેન સત્તન્નં નવન્નં દસન્નં, પુન દસન્નં, એકાદસન્નઞ્ચ આયતનાનં વસેન સઙ્ગહો વેદિતબ્બો. યદિપિ ચુતિક્ખન્ધા અનન્તરાનં પટિસન્ધિકધમ્માનં અનન્તરાદિના પચ્ચયા હોન્તિ, યે પન સમુદયા અજનકા, તે એત્થ ઉપપત્તિભવોતિ અધિપ્પેતા. જનકો એવ ભવોતિ અધિપ્પેતોતિ દસ્સેન્તો "**જાતિયા પચ્ચયભૂતો કમ્મભવો વેદિતબ્બો**"તિ આહ.

જાતિવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ભવવારવણ્ણના

૯૪. ભાવનભવનટ્ઠેન ભવો દુવિધો. તત્થ કમ્મભવો ''ભવતિ એતસ્મા ઉપપત્તિભવો''તિ ભાવનટ્ઠેન **ભવો**. **અટ્ઠકથાયં** પન ઉપપત્તિભવં ''ભવતીતિ ભવો''તિ વત્વા તસ્સ કારણત્તા કમ્મં ફલૂપચારેન ભવોતિ અયમત્થો વુત્તો, ઉભયત્થાપિ ઉપપત્તિભવહેતુભાવનેત્થ કમ્મસ્સ કમ્મભવપરિયાયોતિ દસ્સિતં હોતિ. **સબ્બથાપી**તિ ભાવનભવનકુસલાકુસલઉપપત્તિસમ્પત્તિભવહીનપણીતાદિના સબ્બપ્પકારેનપિ. **કામભવોતિ વુત્તં** કામતણ્હાહેતુકતો કામતણ્હાય આરમ્મણભાવતો ચ. રૂપભવૂપગકમ્મં રૂપભવો, તથા અરૂપભવૂપગકમ્મં અરૂપભવો, તંતંનિબ્બત્તક્ખન્ધા રૂપારૂપુપત્તિભવા, રૂપારૂપભવભાવો પન તેસં ''કામભવો''તિ એત્થ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો.

ભવવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઉપાદાનવારવણ્ણના

૯૫. **ઉપાદાન**ન્તિ ચતુબ્બિધમ્પિ ઉપાદાનં. યથા હિ કામસ્સાદવસેન, ભવસ્સાદવસેન વા તંતંસુગતિભવૂપગં કમ્મં કરોન્તસ્સ કામુપાદાનં, એવં ઉચ્છેદાદિમિચ્છાભિનિવેસવસેનાતિ ચત્તારિપિ ઉપાદાનાનિ યથારહં તસ્સ તસ્સ કુસલકમ્મભવસ્સ ઉપનિસ્સયવસેનેવ પચ્ચયા હોન્તિ, અકુસલકમ્મભવસ્સ અસહજાતસ્સ અનન્તરસ્સ ઉપનિસ્સયવસેનપિ આરમ્મણવસેનપિ . સહજાતસ્સ કામુપાદાનં સહજાત-અઞ્ઞમઞ્ઞ-નિસ્સય-સમ્પયુત્ત-અત્થિ-અવિગત-હેતુ-વસેન સત્તધા, સેસઉપાદાનાનિ તત્થ હેતુપચ્ચયભાવં પહાય મગ્ગપચ્ચયં પક્ખિપિત્વા સત્તધાવ પચ્ચયા હોન્તિ. અનન્તરસ્સ પન અનન્તરસમનન્તરઅનન્તરૂપનિસ્સયનત્થિવિગતાસેવનવસેન પચ્ચયા હોન્તિ. તસ્સિદમ્પિ **સહજાતાદી**તિ **આદિ**-સદ્દેન સઙ્ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. **વત્થુકામં ઉપાદિયતિ** ચિત્તં, પુગ્ગલો વા **એતેના**તિ અત્થો. **ત**ન્તિ વત્થુકામં. કામેતીતિ કામો ચ સો ઉપાદિયતીતિ ઉપાદાનઞ્ચાતિ યોજના. **વુત્તનયેના**તિ **અભિધમ્મે** વુત્તનયેન.

સસ્સતો અત્તાતિ ઇદં પુરિમદિટ્ઠિં ઉપાદિયમાનં ઉત્તરદિટ્ઠિં નિદસ્સેતું વુત્તં. યથા એસા દિટ્ઠિ દળ્હીકરણવસેન પુરિમં પુરિમં ઉત્તરા ઉત્તરા ઉપાદિયતિ, એવં ''નત્થિ દિન્ન''ન્તિઆદિકાપીતિ. **અત્ત**ગ્ગહણં પન અત્તવાદુપાદાનન્તિ નયિદં દિટ્ઠુપાદાનદસ્સનન્તિ દટ્ઠબ્બં. **લોકો ચા**તિ અત્તગ્ગહણવિનિમુત્તગહણં દિટ્ઠુપાદાનભૂતં ઇધ પુરિમદિટ્ઠિઉત્તરદિટ્ઠિવચનેહિ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. **સબ્બદિટ્ઠિગતસ્સ** ''દિટ્ઠુપાદાન''ન્તિ **એતં અધિવચનં** ''સબ્બાપિ દિટ્ઠિ દિટ્ઠુપાદાન''ન્તિ વચનતો.

સીલબ્બતં ઉપાદિયન્તીતિ સીલબ્બતં ''સુદ્ધિમગ્ગો''તિ ઉપાદિયન્તિ. **એતેન** મિચ્છાભિનિવેસેન. **સયં વા તં** મિચ્છાભિનિવેસસહગતં. સીલબ્બતસહચરણતો **સીલબ્બતઞ્ચ તં** દળ્હગ્ગાહભાવતો **ઉપાદાનઞ્ચાતિ સીલબ્બતુપાદાનં. એવં સુદ્ધીતિ અભિનિવેસતો**તિ એવં ગોસીલગોવતાદિચરણેન સંસારસુદ્ધીતિ અભિનિવેસભાવતો. એતેન તં સહચરણતો અભિનિવેસસ્સ તંસદ્દારહતં દસ્સેતિ.

વદન્તીતિ ''અત્થિ મે અત્તા''તિઆદિના વોહરન્તિ. **એતેન** દિટ્ઠિગતેન. **અત્તવાદમત્તમેવા**તિ અત્તાતિ વાચામત્તમેવ. એતેન વાચાવત્થુમત્તમેતં, યદિદં બાહિરકપરિકપ્પિતો અત્તાતિ દસ્સેતિ.

તણ્હા કામુપાદાનસ્સાતિ એત્થ ‘‘તત્થ કતમં કામુપાદાનં? યો કામેસુ કામચ્છન્દો કામરાગો કામનન્દી કામતણ્હા કામસ્નેહો કામપરિળાહો કામમુચ્છા કામજ્ઝોસાનં. ઇદં વુચ્ચતિ કામુપાદાન’’ન્તિ વચનતો તણ્હાદળ્હત્તં કામુપાદાનં. **તણ્હાદળ્હત્ત**ન્તિ ચ પુરિમતણ્હાઉપનિસ્સયપચ્ચયતો દળ્હભૂતા ઉત્તરતણ્હા એવ. કેચિ પનાહુ –

‘‘અપ્પત્તવિસયપત્થના તણ્હા અન્ધકારે ચોરસ્સહત્થપ્પસારણં વિય, સમ્પત્તવિસયગ્ગહણં ઉપાદાનં તસ્સેવ ભણ્ડગ્ગહણં વિયા’’તિ. અપ્પિચ્છસન્તુટ્ઠિપટિપક્ખા એતે ધમ્મા પરિયેસનારક્ખદુક્ખમૂલાનિ, તસ્મા વુત્તલક્ખણા તણ્હા વુત્તલક્ખણસ્સેવ ઉપાદાનસ્સ અનાનન્તરસ્સ ઉપનિસ્સયવસેન પચ્ચયો, આરમ્મણાદિવસેનપિ પચ્ચયો હોતિયેવ, અનન્તરાદીનં પન અનન્તરાદિવસેન પચ્ચયો. સબ્બસ્સપિ હિ લોભસ્સ તણ્હાપરિયાયોપિ કામુપાદાનપરિયાયોપિ લબ્ભતેવાતિ. **અવસેસાન**ન્તિ દિટ્ઠુપાદાનાદીનં. **સહજાતાદિવસેના**તિ સહજાતાનં સહજાતાદિવસેન, અસહજાતાનં અનન્તરઉપનિસ્સયાદિવસેનાતિ સબ્બં હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

ઉપાદાનવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

તણ્હાવારવણ્ણના

૯૬. ‘‘ચક્ખુસમ્ફસ્સો’’તિઆદિ ફસ્સસ્સ માતિતો નામં વિય પુત્તસ્સ વત્થુતો તસ્સ નિસ્સયભાવેન ઉપ્પત્તિહેતુત્તા, આરમ્મણં પન કેવલં ઉપ્પત્તિહેતૂતિ વુત્તં ‘‘**સેટ્ઠિ…પે॰… નામ**’’ન્તિ. **કામરાગભાવેના**તિ વત્થુકામસ્સ રજ્જનવસેન. **રૂપં અસ્સાદેન્તી**તિ રુપારમ્મણં તણ્હાભિનન્દનાવસેન અભિરમમાના એવ અસ્સાદેન્તી. **નિચ્ચ**ન્તિઆદિના દિટ્ઠાભિનન્દનામુખેન રૂપં અભિરમન્તી. **પેચ્ચ ન ભવિસ્સતી**તિ ભિજ્જિત્વા ન હોતિ પુન અનુપ્પજ્જનતો. **તથા સદ્દકણ્હાદયોપી**તિ યથા રૂપતણ્હા કામરાગભાવેન સસ્સતરાગવસેન ઉચ્છેદરાગવસેનાતિ ચ પવત્તિયા તિસ્સો તણ્હા, તથા સદ્દતણ્હા ગન્ધરસફોટ્ઠબ્બધમ્મતણ્હાપિ. **તણ્હાવિચરિતાની**તિ તણ્હાસમુદાચારા, સમુદાચારવસેન પવત્તતણ્હાતિ અત્થો.

અજ્ઝત્તિકસ્સુપાદાયાતિ (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૯૭૩; સં॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૨.૨) અજ્ઝત્તિકં ખન્ધપઞ્ચકં ઉપાદાય. ઉપયોગત્થે હિ ઇદં સામિવચનં. **અસ્મીતિ હોતી**તિ યદેતં અજ્ઝત્તં ખન્ધપઞ્ચકં ઉપાદાય તણ્હામાનદિટ્ઠિવસેન સમૂહગાહતો અસ્મીતિ એવં હોતિ, તસ્મિં સતીતિ અત્થો. **ઇત્થસ્મીતિ હોતી**તિ ખત્તિયાદીસુ ‘‘ઇદંપકારો અહ’’ન્તિ એવં તણ્હામાનદિટ્ઠિવસેન હોતીતિ ઇદમેત્થ અનુપનિધાય ગહણં. **એવમાદિના**તિ **આદિ**-સદ્દેન ‘‘એવંસ્મીતિ, અઞ્ઞથાસ્મીતિ, ભવિસ્સન્તિ, ઇત્થં ભવિસ્સન્તિ, એવં ભવિસ્સન્તિ, અઞ્ઞથા ભવિસ્સન્તિ, અસસ્મીતિ, સતસ્મીતિ, સિયન્તિ, ઇત્થં સિયન્તિ, એવં સિયન્તિ, અઞ્ઞથા સિયન્તિ, અપાહં સિયન્તિ, અપાહં ઇત્થં સિયન્તિ, અપાહં એવં સિયન્તિ, અપાહં અઞ્ઞથા સિય’’ન્તિ (વિભ॰ ૯૭૩) ઇમેસં તણ્હાવિચરિતાનં ગહણં. તત્થ **એવંસ્મી**તિ ઇદં સમતો ઉપનિધાય ગહણં, યથા અયં ખત્તિયો, યથા અયં બ્રાહ્મણો, એવં અહમ્પીતિ અત્થો. **અઞ્ઞથાસ્મી**તિ ઇદં અસમણો ઉપનિધાય ગહણં, યથા અયં ખત્તિયો, યથા અયં બ્રાહ્મણો, તતો અઞ્ઞથા અહં હીનો વા અધિકો વાતિ અત્થો. ઇતિ ઇમાનિ પુબ્બે વુત્તાનિ દ્વેતિ એતાનિ પચ્ચુપ્પન્નવસેન ચત્તારિ તણ્હાવિચરિતાનિ. **ભવિસ્સ**ન્તિઆદીનિ પન ચત્તારિ અનાગતવસેન વુત્તાનિ. તેસં પુરિમચતુક્કે વુત્તનયેનેવ અત્થો વેદિતબ્બો. **અસસ્મી**તિ અસતીતિ અસં. નિચ્ચસ્સેતં અધિવચનં, તસ્મા સસ્સતો અસ્મીતિ અત્થો. **સતસ્મી**તિ સીદતીતિ સતં. અનિચ્ચસ્સેતં અધિવચનં, તસ્મા અસસ્સતો અસ્મીતિ અત્થો. ઇતિ ઇમાનિ દ્વે સસ્સતુચ્છેદવસેન વુત્તાનિ. ઇતો પરાનિ **સિય**ન્તિઆદીનિ ચત્તારિ સંસયપરિવિતક્કવસેન વુત્તાનિ, તાનિ પુરિમચતુક્કે વુત્તનયેન અત્થતો વેદિતબ્બાનિ. **અપાહં**

સિયન્તિઆદીનિ ચત્તારિ ‘‘અપિ નામાહં ભવેય્ય’’ન્તિ એવં પત્થનાકપ્પનવસેન વુત્તાનિ, તાનિ પુરિમચતુક્કે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બાનિ.

એત્થ ચ સસ્સતુચ્છેદવસેન વુત્તા દ્વે દિટ્ઠિસીસા નામ, અસ્મિ, ભવિસ્સં, સિયં, અપાહં સિયન્તિ એતે પન ચત્તારો સુદ્ધસીસા એવ, ‘‘ઇત્થસ્મી’’તિઆદયો તયો તયોતિ દ્વાદસ સીસમૂલકા નામ. એવમેતાનિ દ્વે દિટ્ઠિસીસા, ચત્તારો સુદ્ધસીસા, દ્વાદસ સીસમૂલકાતિ અજ્ઝત્તિકસ્સુપાદાય અટ્ઠારસ્સ તણ્હાવિચરિતાનિ વેદિતબ્બાનિ.

બાહિરસ્સુપાદાયાતિ બાહિરં ખન્ધપઞ્ચકં ઉપાદાય. ઇદમ્પિ હિ ઉપયોગત્થે સામિવચનં. **ઇમિના**તિ ઇમિના રૂપેન વા...પે॰... વિઞ્ઞાણેન વાતિ એવં રૂપાદીસુ એકમેવ ‘‘અહ’’ન્તિ, ઇતરં કિઞ્ચનપલિબોધભાવેન ગહેત્વા તણ્હાદિવસેન ‘‘અસ્મી’’તિ અભિનિવિસતિ, ‘‘ઇમિના’’તિ અયમેત્થ વિસેસો. **અસ્મી**તિ ઇમિના ખગ્ગેન વા છત્તેન વા અભિસેકેન વા ‘‘ખત્તિયોહમસ્મી’’તિ અભિનિવિસતિ. **બાહિરરૂપાદિનિસ્સિતાની**તિ બાહિરાનિ પરસન્તતિપરિયાપન્નાનિ રૂપવેદનાદીનિ નિસ્સિતાનિ. **અટ્ઠારસા**તિ ઇમિના ‘‘અસ્મી’’તિઆદિનયપ્પવત્તાનિ અટ્ઠારસ, તાનિ પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બાનિ. ‘‘ઇમિના’’તિ હિ અયમેવેત્થ વિસેસો, તસ્મા ‘‘દ્વે દિટ્ઠિસીસા’’તિઆદિના વુત્તનયેનેવ નિદ્ધારેત્વા વેદિતબ્બા. ઉભયં પન એકજ્ઝં કત્વા આહ ‘‘**છત્તિંસા**’’તિ.

નિદ્દેસત્થેનાતિ ‘‘છયિમે આવુસો તણ્હાકાયા’’તિઆદિનિદ્દેસપાળિયા અત્થવચનેન. **નિદ્દેસવિત્થારા**તિ તસ્સ ચ નિદ્દેસસ્સ અટ્ઠસતતણ્હાવિચરિતવસેન વિત્થારેન. **વિત્થારસ્સ ચ પુન સઙ્ગહતો**તિ દ્વીહિ આકારેહિ વિત્થારિતસ્સ અટ્ઠારસતણ્હાવિચરિતપભેદસ્સ છળેવ તિસ્સોયેવાતિ ચ પુન સઙ્ગહણતો ચ.

વિપાકવેદના અધિપ્પેતા વિસેસતો અત્તાનં અસ્સાદેતબ્બતો. તમેવ હિસ્સા અસ્સાદેતબ્બતં પકાસેતું ‘‘**કથ**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. **અસ્સાદનેના**તિ અભિરતિયા. **મમાયન્તા**તિ ધનાયન્તા. **ચિત્તકારાદીનન્તિ આદિ**-સદ્દેન ઇટ્ઠવણ્ણારમ્મણદાયકાનં સઙ્ગહો. **સિપ્પસન્દસ્સનકાદીનન્તિ આદિ**-સદ્દેન વેજ્જાદીનં સઙ્ગહો. વેજ્જા હિ રસાયતનોજાવસેન તદુપત્થમ્ભિતવસેન ચ ધમ્મારમ્મણસ્સ દાયકા. સ્વાયં **આદિ**-સદ્દો ‘‘વીણાવાદકાદી’’તિઆદિના પચ્ચેકઞ્ચ યોજેતબ્બો, **પુત્તં મમાયન્તા**તિ પુત્તં સમ્પિયાયન્તા. પુત્તો વિય ચેત્થ વેદના દટ્ઠબ્બા, સપ્પાયસપ્પિખીરાદીનિ વિય વેદનાય પચ્ચયભૂતાનિ ઇટ્ઠરૂપાદિઆરમ્મણાનિ, ધાતિ વિય રૂપાદિછળારમ્મણદાયકા ચિત્તકારાદયો દટ્ઠબ્બા.

તણ્હાવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

વેદનાવારવણ્ણના

૯૭. ચક્ખુસમ્ફસ્સજા એવ વેદના અતીતાદિભેદભિન્ના રાસિવસેન એકજ્ઝં ગહેત્વા એકો વેદનાકાયો યથા વેદનાક્ખન્ધો, એવં સોતસમ્ફસ્સજાદિકાતિ પાળિયં ‘‘છયિમે આવુસો વેદનાકાયા’’તિ વુત્તન્તિ આહ ‘‘**વેદનાકાયાતિ વેદનાસમૂહા**’’તિ. ચક્ખુસમ્ફસ્સતો જાતા **ચક્ખુસમ્ફસ્સજા વેદના**. સા પન ઉપાદિન્નાપિ અનુપાદિન્નાપિ, તદુભયસ્સપિ સઙ્ગણ્હન્તેન અત્થવણ્ણનાય કતત્તા આહ ‘‘**અયં તાવેત્થ સબ્બસઙ્ગાહિકકથા**’’તિ. ઇદાનિ ‘‘વિપાકવિધિ અય’’ન્તિ ઉપાદિન્નયેવ ગણ્હન્તો ‘‘**વિપાકવસેના**’’તિઆદિમાહ. **મનોદ્વારે મનોવિઞ્ઞાણધાતુસમ્પયુત્તા**તિ તદારમ્મણમનોવિઞ્ઞાણધાતુસમ્પયુત્તા.

અવસેસાનન્તિ સમ્પટિચ્છનાદિવેદનાનં. **ઉપનિસ્સયાદીતિ આદિ**-સદ્દેન અનન્તરાદીનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. અનન્તરાનઞ્હિ અનન્તરાદિવસેન, ઇતરેસં ઉપનિસ્સયવસેન ફસ્સો પચ્ચયો હોતિ, મનોદ્વારે પન તદારમ્મણવેદનાનં મનોસમ્ફસ્સો ઉપનિસ્સયવસેન પચ્ચયો. **અદ્વારિકાન**ન્તિ દ્વારરહિતાનં. ન હિ પટિસન્ધિઆદિવેદનાનં કિઞ્ચિ દ્વારં અત્થિ. **સહજાતમનોસમ્ફસ્સસમુદયા**તિ એતેનસ્સ તાસં સહજાતકોટિયા પચ્ચયભાવમાહ.

વેદનાવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ફસ્સવારવણ્ણના

૯૮. ચક્ખું નિસ્સાય ઉપ્પન્નો સમ્ફસ્સો **ચક્ખુસમ્ફસ્સો. પઞ્ચવત્થુકા**તિ ચક્ખાદિપઞ્ચવત્થુકા ચક્ખાદિપઞ્ચવત્થુસન્નિસ્સયા. ‘‘ઉપાદિન્નકકથા એસા’’તિ **બાવીસતિ**ગ્ગહણં, પવત્તિકથાભાવતો **લોકિય**ગ્ગહણં. **વિપાકમનસમ્પયુત્તફસ્સા**તિ વિપાકમનોવિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તા ફસ્સા. પચ્ચયુપ્પન્નેન વિય પચ્ચયેનપિ ઉપાદિન્નકેનેવ ભવિતબ્બન્તિ ‘‘**છન્નં ચક્ખાદીનં આયતનાન**’’ન્તિ વુત્તં.

ફસ્સવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સળાયતનવારવણ્ણના

૯૯. નિદસ્સનમત્તઞ્ચેતં, તસ્મા યથા એત્થ અરૂપલોકાપેક્ખાય છટ્ઠાયતનઞ્ચ સળાયતનઞ્ચ સળાયતનન્તિ એકસેસો ઇચ્છિતબ્બો, એવં યેસં પચ્ચયુપ્પન્નો ઉપાદિન્નો, પચ્ચયો પન અનુપાદિન્નોતિપિ ઇચ્છિતબ્બો. તેસં મતેન બાહિરાયતનવસેનપિ એકસેસો વેદિતબ્બો ‘‘છટ્ઠાયતનઞ્ચ સળાયતનઞ્ચ સળાયતનઞ્ચ સળાયતન’’ન્તિ. વિસુદ્ધિમગ્ગોપિ ઇમસ્સ આગમસ્સ અત્થસંવણ્ણનાતિ આહ ‘‘**વિસુદ્ધિમગ્ગે...પે॰... વુત્તનયમેવા**’’તિ. એસ નયો અઞ્ઞત્થાપિ વિસુદ્ધિમગ્ગગ્ગહણે.

સળાયતનવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નામરૂપવારવણ્ણના

૧૦૦. **નમનલક્ખણ**ન્તિ આરમ્મણાભિમુખં નમનસભાવં તેન વિના અપવત્તનતો. **રુપ્પનં** સીતાદિવિરોધિપચ્ચયસન્નિપાતે વિસદિસુપ્પત્તિ. ઇમે પન **તયો**તિઆદિના સબ્બચિત્તુપ્પાદસાધારણવસેનેવ તંસઙ્ખારક્ખન્ધગ્ગહણં, તસ્મા યે યત્થ અસાધારણા, તેપિ અત્થતો ગહિતાયેવાતિ દસ્સેતિ.

ઉપાદિયિત્વાતિ પચ્ચયે કત્વા. પચ્ચયકરણમેવ હિ પચ્ચયુપ્પન્નસ્સ પચ્ચયભૂતધમ્માનં ઉપાદિયનં. સમૂહસમ્બન્ધે સામિવચનં એતન્તિ ‘‘**સમૂહત્થે એતં સામિવચન**’’ન્તિ વુત્તં તેન વિના સમ્બન્ધસ્સ અભાવતો. **તેના**તિ તસ્મા. **તં સબ્બમ્પી**તિ તં ભૂતુપાદાયપભેદં સબ્બમ્પિ સત્તવીસતિવિધં. **યસ્સ નામસ્સા**તિ ચતુવોકારભવે નામસ્સ. **વિઞ્ઞાણમ્પિ** તપ્પરિયાપન્નમેવ વેદિતબ્બં. **રૂપસ્સા**તિ એકવોકારભવે રૂપસ્સ. **વિઞ્ઞાણં** પન પઞ્ચવોકારભવે સઙ્ખારવિઞ્ઞાણમેવ. **યસ્સ** પઞ્ચવોકારભવે નામરૂપસ્સ. **તસ્સ વસેના**તિ સહજાતસ્સ

સહજાતાદિવસેન, અનન્તરસ્સ અનન્તરાદિવસેન, ઇતરસ્સ ઉપનિસ્સયાદિવસેન તસ્સ નામસ્સ યથારહં તસ્સ તસ્સ વિઞ્ઞાણસ્સ પચ્ચયભાવો વેદિતબ્બો.

નામરૂપવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

વિઞ્ઞાણવારવણ્ણના

૧૦૧. **તેભૂમકવિપાક**ગ્ગહણે કારણં હેટ્ઠા વુત્તમેવ. **સઙ્ખારો યસ્સ વિઞ્ઞાણસ્સા**તિ એત્થ અટ્ઠવિધોપિ કામાવચરપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારો સોળસવિધસ્સ કામાવચરવિપાકવિઞ્ઞાણસ્સ, પઞ્ચવિધોપિ રૂપાવચરપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારો પઞ્ચવિધસ્સ રૂપાવચરવિપાકવિઞ્ઞાણસ્સ, દ્વાદસવિધોપિ અપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારો સત્તવિધસ્સ અકુસલવિપાકવિઞ્ઞાણસ્સ, ચતુબ્બિધોપિ આનેઞ્જાભિસઙ્ખારો ચતુબ્બિધસ્સ અરૂપાવચરવિપાકવિઞ્ઞાણસ્સ યથારહં પટિસન્ધિપવત્તીસુ કમ્મપચ્ચયેન ચેવ ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન ચ પચ્ચયો હોતિ. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૬૨૦) વુત્તનયેન વેદિતબ્બો.

વિઞ્ઞાણવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સઙ્ખારવારવણ્ણના

૧૦૨. **અભિસઙ્ખરણલક્ખણો**તિ અભિસઞ્ચેતયિતસભાવો, આયૂહનલક્ખણોતિ અત્થો. **ચોપનવસેના**તિ કાયવિઞ્ઞત્તિસઙ્ખાતચોપનવસેન. તેન પઞ્ચદ્વારિકચેતના પટિક્ખિપતિ. **વચનભેદવસેના**તિ વાચાનિચ્છારણવસેન. વચીવિઞ્ઞત્તિસમુટ્ઠાપનવસેનાતિ અત્થો. યથાવુત્તા વીસતિ, નવ મહગ્ગતકુસલચેતના ચાતિ **એકૂનતિંસ મનોસઞ્ચેતના**. ''**કુસલાનં ઉપનિસ્સયવસેના**''તિ વુત્તં, એકચ્ચાનં આરમ્મણવસેનપીતિ વત્તબ્બં. **સહજાતાદિવસેના**તિ સહજાત-અઞ્ઞમઞ્ઞ-નિસ્સય-સમ્પયુત્ત-અત્થિ-અવિગતહેતુવસેન, અનન્તરાનં અનન્તરસમનન્તરઅનન્તરૂપનિસ્સયનત્થિવિગતાસેવનસેન પચ્ચયો. **અપિ**-સદ્દેન ઉપનિસ્સયં સઙ્ગણ્હાતિ.

સઙ્ખારવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અવિજ્જાવારવણ્ણના

૧૦૩. ''**દુક્ખસચ્ચેઅઞ્ઞાણ**''ન્તિ સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિવરિતું ''**તત્થા**''તિઆદિ આરદ્ધં. **ત**ન્તિ અઞ્ઞાણં. સતિપિ પહાતબ્બત્તે પરિઞ્ઞેય્યત્તવસેન **અન્તોગધં**. **દુક્ખસચ્ચઞ્ચસ્સા**તિ વત્થુસઙ્ખાતં સમ્પયુત્તખન્ધસઙ્ખાતઞ્ચ દુક્ખસચ્ચં અસ્સ અઞ્ઞાણસ્સ. તં હિસ્સ નિસ્સયપચ્ચયો હોતિ. **તસ્સા**તિ દુક્ખસચ્ચસ્સ. **યાથાવલક્ખણપટિવેધનિવારણેના**તિ સઙ્ખતઅવિપરીતસભાવપટિવિજ્ઝનસ્સ નિવારણેન. એતેનસ્સ પરિઞ્ઞાભિસમયસઙ્ખાતસ્સ અરિયમગ્ગપટિવેધસ્સ વિબન્ધકભાવમાહ. **ઞાણપ્પવત્તિયા**તિ ''ઇદં દુક્ખં, એત્તકં દુક્ખ''ન્તિ અનુબુજ્ઝનાકારાય પુબ્બભાગઞાણપ્પવત્તિયા. **એત્થા**તિ દુક્ખસચ્ચે. **અપ્પદાનેના**તિ અવિસ્સજ્જનેન. એતેનસ્સા અનુબોધઞાણસ્સપિ વિબન્ધકતમાહ.

તીહિ કારણેહિ વેદિતબ્બં અન્તોગધાભાવતો. ઇધ સમ્પયુત્તખન્ધવસેનેવ વત્થુતો સમુદયે અઞ્ઞાણં દટ્ઠબ્બં. **એકેનેવા**તિ ઇતરં કારણત્તયં પટિક્ખિપતિ. યદિપિ અઞ્ઞાણં નિરોધમગ્ગે આરમ્મણં ન કરોતિ, કુતો

તદન્તોગધતબ્બત્થુતા, તે પન જાનિતુકામસ્સ તપ્પટિચ્છાદનવસેન અનિરોધમગ્ગેસુ નિરોધમગ્ગગ્ગાહહેતુતાવસેન ચ પવત્તમાનં "**નિરોધે પટિપદાયઞ્ચ અઞ્ઞાણ**"ન્તિ વુચ્ચતિ. તેનાહ "**પટિચ્છાદનતો**"તિઆદિ. તસ્સત્થો વુત્તોયેવ. **ગમ્ભીરત્તા**તિ સભાવેનેવ ગમ્ભીરત્તા. અગાધઅપતિટ્ઠાભાવેન તંવિસયસ્સ ઞાણસ્સ ઉપ્પાદેતું અસક્કુણેય્યત્તા **દુદ્દસં. પુરિમં પન** સચ્ચદ્વયં. **વઞ્ચનીયટ્ઠેના**તિ વઞ્ચકભાવેન અયાથાવભાવેન ઉપટ્ઠાનતો **દુદ્દસત્તા ગમ્ભીરં**, ન સભાવતો, તસ્મા તંવિસયં અઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ. **તત્થા**તિ તસ્મિં પુરિમસચ્ચદ્વયે અનિચ્ચાદિસભાવલક્ખણસ્સ દુદ્દસત્તા એવ નિચ્ચાદિવિપલ્લાસવસેન પવત્તતિ અઞ્ઞાણન્તિ આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં.

ઇદાનિ નિદ્દેસવિભાગેનપિ અવિજ્જાય સચ્ચેસુ પવત્તિવિભાગં દસ્સેતું "**અપિચા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **દુક્ખે**તિ એત્તકેન ભુમ્મનિદ્દેસેન. **સઙ્ગહતો**તિ પરિઞ્ઞેય્યતાય દુક્ખેન સઙ્ગહેતબ્બતો. તેન નિદ્ધારણત્થં દસ્સેતિ. દુક્ખસ્મિઞ્હિ અવિજ્જા નિદ્ધારીયતિ, ન અઞ્ઞસ્મિં. **વત્થુતો**તિ આધારત્થં. દુક્ખસન્નિસ્સયા હિ અવિજ્જા. **આરમ્મણતો**તિ વિસયત્થં તં આરબ્ભ પવત્તનતો. **કિચ્ચતો**તિ બ્યાપનત્થં છાદનવસેન તં બ્યાપેત્વા પવત્તનતો. ઇમિના નયેન સેસેસુપિ અત્થો વેદિતબ્બો. **અવિસેસતો**તિ વિસેસાભાવતો, વુત્તનયેન દુક્ખાદીસુ પવત્તિઆકારવિસેસં અગ્ગહેત્વાતિ અત્થો. **સભાવતો**તિ સરસલક્ખણતો. ચતુન્નમ્પિ સચ્ચાનં અજાનનસભાવા હિ અવિજ્જા. કામરાગભવરાગા કામાસવભવાસવાતિ આહ "**સહજાતાદિવસેના**"તિ. નનુ અવિજ્જા એવ અવિજ્જાસવો, સો કથં અવિજ્જાય પચ્ચયોતિ આહ "**પુબ્બુપ્પન્ના**"તિઆદિ.

અવિજ્જાવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

આસવવારવણ્ણના

૧૦૪. આસવવારે આસવ-સદ્દત્થો આસવવિચારો ચ હેટ્ઠા વુત્તોયેવ. કસ્મા પનાયં વારો વુત્તો, નનુ અવિજ્જાદિકાવ પટિચ્ચસમુપ્પાદદેસનાતિ ચોદનં સન્ધાય "**અયં વારો**"તિઆદિ આરદ્ધં. **પટિચ્ચસમુપ્પાદપદેસૂ**તિ પટિચ્ચસમુપ્પાદકોટ્ઠાસેસુ. દ્વાદસકોટ્ઠાસા હિ સત્થુ પટિચ્ચસમુપ્પાદદેસના. **તસ્સાપિ પચ્ચયદસ્સનવસેના**તિ નાયં કાપિલાનં મૂલપકતિ વિય અપ્પચ્ચયા, અથ ખો સપ્પચ્ચયાતિ અવિજ્જાયપિ પચ્ચયદસ્સનવસેન. **આસવસમુદયેના**તિ અતીતભવે આસવાનં સમુદયેન એતરહિ અવિજ્જાય સમુદયો, એતરહિ અવિજ્જાય સમુદયેન અનાગતે આસવસમુદયોતિ એવં આસવાવિજ્જાનં પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નકભાવેન અપરાપરં પવત્તમાનં આદિકોટિઅભાવેનેવ તન્નિમિત્તસ્સ સંસારસ્સ આદિકોટિઅભાવતો અનમતગ્ગતાસિદ્ધિ વેદિતબ્બા.

દ્વત્તિંસ ઠાનાનીતિ દ્વત્તિંસ સચ્ચપ્પટિવેધકારણાનિ, દ્વત્તિંસ વા ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનાનિ. **ઇમમ્હા સમ્માદિટ્ઠિસુત્તા**તિ યાય અરિયસાવકો સમ્માદિટ્ઠિ નામ હોતિ, સા અરિયા સમ્માદિટ્ઠિ એત્થ વુત્તાતિ સમ્માદિટ્ઠિસુત્તં, ઇતો સમ્માદિટ્ઠિસુત્તતો.

ચતુસચ્ચપરિયાયેહીતિ ચતુસચ્ચાધિગમકારણેહિ. **અરહત્તપરિયાયેહી**તિ ''સો સબ્બસો રાગાનુસયં પહાયા''તિઆદિના અરહત્તાધિગમકારણેહિ. તેનાહ "**ચતુસટ્ઠિયા કારણેહી**"તિ.

આસવવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સમ્માદિટ્ઠિસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૧૦. સતિપટ્ઠાનસુત્તવણ્ણના

૧૦૫. જાનપદિનોતિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૯૫) જનપદવન્તો, જનપદસ્સ વા ઇસ્સરા **રાજકુમારા**. ગોત્તવસેન **કુરૂ** નામ. તેસં નિવાસો યદિ એકો જનપદો, કથં બહુવચનન્તિ આહ “**રુળ્હીસદ્દેના**”તિ. અક્ખરચિન્તકા હિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ યુત્તે વિય સલિઙ્ગવચનાનિ (પાણિનિ ૧.૨૫૧) ઇચ્છન્તિ, અયમેત્થ રુળ્હી યથા અઞ્ઞત્થાપિ ‘‘અઙ્ગેસુ વિહરતિ, મલ્લેસુ વિહરતી’’તિ ચ. તબ્બિસેસને પન જનપદ-સદ્દે જાતિ-સદ્દે એકવચનમેવ. **અટ્ઠકથાચરિયા પનાતિ પન**-સદ્દો વિસેસત્થજોતનો. તેન પુથુઅત્થવિસયતાય એવં તં બહુવચનન્તિ ‘‘બહુકે પના’’તિઆદિના વક્ખમાનં વિસેસં દીપેતિ. **સુત્વાતિ** મન્ધાતુમહારાજસ્સ આનુભાવદસ્સનાનુસારેન પરમ્પરાગતં કથં સુત્વા. **અનુસંયાયન્તેના**તિ અનુવિચરન્તેન. **એતેસં ઠાનન્તિ** ચન્દિમસૂરિયમુખેન ચાતુમહારાજિકભવનમાહ. તેનાહ “**તત્થ અગમાસી**”તિઆદિ. **સોતિ** મન્ધાતુમહારાજા. **તન્તિ** ચાતુમહારાજિકરજ્જં. **ગહેત્વાતિ** સમ્પટિચ્છિત્વા. **પુન પુચ્છિ** પરિણાયકરતનં. **દોવારિકભૂમિયં તિટ્ઠન્તિ** સુધમ્માય દેવસભાય દેવપુરસ્સ ચ ચતૂસુ દ્વારેસુ આરક્ખાય અધિકતત્તા. **દિબ્બરુક્ખસહસ્સપટિમણ્ડિત**ન્તિ ઇદં ‘‘ચિત્તલતાવન’’ન્તિઆદીસુપિ યોજેતબ્બં.

પથવિયં પતિટ્ઠાસીતિ ભસ્સિત્વા પથવિયા આસન્ને ઠાને અટ્ઠાસિ, ઠત્વા ચ નચિરસ્સેવ અન્તરધાયિ તેનત્તભાવેન રઞ્ઞો ચક્કવત્તિસ્સરિયસ્સ અભાવતો. ‘‘ચિરતરં કાલં ઠત્વા’’તિ અપરે. **દેવભાવો પાતુરહોસિ** દેવલોકે પવત્તિવિપાકદાયિનો અપરાપરિયાયવેદનીયસ્સ કમ્મસ્સ કતોકાસત્તા. અવયવે સિદ્ધો વિસેસો સમુદાયસ્સ વિસેસકો હોતીતિ **એકમ્પિ રટ્ઠં બહુવચનેન વોહરીયતિ**.

દ-કારેન અત્થં વણ્ણયન્તિ નિરુત્તિનયેન. **કમ્માસો**તિ કમ્માસપાદો વુચ્ચતિ ઉત્તરપદલોપેન યથા ‘‘રૂપભવો રૂપ’’ન્તિ. કથં પન સો કમ્માસપાદોતિ આહ “**તસ્સ કિરા**”તિઆદિ. **દમિતો**તિ એત્થ કીદિસં દમનં અધિપ્પેતન્તિ આહ “**પોરિસાદભાવતો પટિસેધિતો**”તિ. **ઇમે પન થેરા**તિ મજ્ઝિમભાણકે વદતિ, તે પન ચૂળકમ્માસદમ્મં સન્ધાય તથા વદન્તિ. યક્ખિનિપુત્તો હિ કમ્માસપાદો અલીનસત્તુકુમારકાલે બોધિસત્તેન તત્થ દમિતો, સુતસોમકાલે પન બારાણસિરાજા પોરિસાદભાવપટિસેધનેન યત્થ દમિતો, તં મહાકમ્માસદમ્મં નામ. **પુત્તો**તિ વત્વા **અત્રજો**તિ વચનં ઓરસપુત્તભાવદસ્સનત્થં.

યેહિ આવસિતપદેસો કુરુરટ્ઠન્તિ નામં લભિ, તે ઉત્તરકુરુતો આગતા મનુસ્સા તત્થ રક્ખિતનિયામેનેવ પઞ્ચ સીલાનિ રક્ખિંસુ, તેસં દિટ્ઠાનુગતિયા પચ્છિમા જનતાતિ, સો દેસધમ્મવસેન અવિચ્છેદતો વત્તમાનો **કુરુવત્તધમ્મો**તિ પઞ્ઞાયિત્થ, અયઞ્ચ અત્થો **કુરુધમ્મજાતકેન** (જા॰ ૧.૩.૭૬-૭૮) દીપેતબ્બો. સો અપરભાગે યત્થ પઠમં સંકિલિટ્ઠો જાતો, તં દસ્સેતું “**કુરુરટ્ઠવાસીન**”ન્તિઆદિ વુત્તં. યત્થ ભગવતો વસનોકાસો કોચિ વિહારો ન હોતિ, તત્થ કેવલં ગોચરગામકિત્તનં નિદાનકથાય પકતિ, યથા તંસક્કેસુ વિહરતિ દેવદહં નામ સક્કાનં નિગમોતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો “**અવસનોકાસતો**”તિઆદિમાહ.

ઉદ્દેસવારકથાવણ્ણના

૧૦૬. કસ્મા ભગવા ઇમં સુત્તમભાસીતિ અસાધારણસમુટ્ઠાનં પુચ્છતિ, સાધારણં પન પાકટન્તિ અનામટ્ઠં, તેન સુત્તનિક્ખેપો પુચ્છિતોતિ કત્વા ઇતરો “**કુરુરટ્ઠવાસીન**”ન્તિઆદિના અપરજ્ઝાસયોયં સુત્તનિક્ખેપોતિ દસ્સેતિ.

એતેન બાહિરસમુટ્ઠાનં વિભાવિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. અજ્ઝત્તિકં પન અસાધારણઞ્ચ **મૂલપરિયાયસુત્તાદિટીકાયં** વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. કુરુરટ્ઠં કિર (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩૭૩) તદા તન્નિવાસીનં સત્તાનં યેભુય્યેન યોનિસોમનસિકારવન્તતાય પુબ્બે ચ કતપુઞ્ઞતાબલેન ઉતુઆદિસમ્પન્નમેવ અહોસિ. તેન વુત્તં "**ઉતુપચ્ચયાદિસમ્પન્નત્તા**"તિ. **આદિ**-સદ્દેન ભોજનાદિસમ્પત્તિં સઙ્ગણ્હાતિ. કેચિ પન "પુબ્બે કુરુવત્તધમ્માનુટ્ઠાનવાસનાય ઉત્તરકુરુ વિય યેભુય્યેન ઉતુઆદિસમ્પન્નમેવ હોન્તં ભગવતો કાલે સાતિસયં ઉતુસપ્પાયાદિયુત્તં તં રટ્ઠં અહોસી"તિ વદન્તિ. **ચિત્તસરીરકલ્લતાયા**તિ ચિત્તસ્સ સરીરસ્સ ચ અરોગતાય. **અનુગ્ગહિતપઞ્ઞાબલા**તિ લદ્ધુપકારઞાણાનુભાવા, અનુ અનુ વા આચિણ્ણપઞ્ઞાતેજા. **એકવીસતિયા ઠાનેસૂ**તિ કાયાનુપસ્સનાવસેન ચુદ્દસસુઠાનેસુ, વેદનાનુપસ્સનાવસેન એકસ્મિં ઠાને, તથા ચિત્તાનુપસ્સનાવસેન, ધમ્માનુપસ્સનાવસેન પઞ્ચસુ ઠાનેસૂતિ એવં એકવીસતિયા ઠાનેસુ. **કમ્મટ્ઠાનં અરહત્તે પક્ખિપિત્વા**તિ ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનં યથા અરહત્તં પાપેતિ, એવં દેસનાવસેન અરહત્તે પક્ખિપિત્વા. સુવણ્ણચઙ્કોટકસુવણ્ણમઞ્જૂસાસુ પક્ખિત્તાનિ સુમનચમ્પકાદિનાનાપુપ્ફાનિ મણિપુત્તાદિસત્તરતનાનિ ચ યથા ભાજનસમ્પત્તિયા સવિસેસં સોભન્તિ, કિચ્ચકરાનિ ચ હોન્તિ મનુઞ્ઞભાવતો, એવં સીલદસ્સનાદિસમ્પત્તિયા ભાજનવિસેસભૂતાય કુરુરટ્ઠવાસિપરિસાય દેસિતા ચ ભગવતો અયં દેસના ભિય્યોસોમત્તાય સોભતિ, કિચ્ચકારી ચ હોતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ "**યથા હિ પુરિસો**"તિઆદિના. **એત્થા**તિ કુરુરટ્ઠે.

પકતિયાતિ સરસતો, ઇમિસ્સા સતિપટ્ઠાનસુત્તદેસનાય પુબ્બેપીતિ અધિપ્પાયો. **અનુયુત્તા વિહરન્તિ** સત્થુ દેસનાનુસારતોતિ અધિપ્પાયો. **વિસ્સટ્ઠઅત્તભાવના**તિ અનિચ્ચાદિવસેન કિસ્મિઞ્ચિ યોનિસોમનસિકારે ચિત્તં અનિયોજેત્વા રૂપાદિઆરમ્મણે અભિરતિવસેન વિસ્સટ્ઠચિત્તેન **ભવિતું ન વટ્ટતિ**, પમાદવિહારં પહાય અપ્પમત્તેન ભવિતબ્બન્તિ અધિપ્પાયો.

એકાયનોતિ એત્થ **અયન**-સદ્દો મગ્ગપરિયાયો. ન કેવલમયનમેવ, અથ ખો અઞ્ઞેપિ બહૂ મગ્ગપરિયાયાતિ પદુદ્ધારં કરોન્તો "**મગ્ગસ્સ હી**"તિઆદિ વત્વા યદિ મગ્ગપરિયાયો અયન-સદ્દો, કસ્મા પુન મગ્ગોતિ વુત્તન્તિ ચોદનં સન્ધાયાહ "**તસ્મા**"તિઆદિ. તત્થ એકમગ્ગોતિ એકો એવ મગ્ગો. ન હિ નિબ્બાનગામી મગ્ગો અઞ્ઞો અત્થીતિ. નનુ સતિપટ્ઠાનં ઇધ "મગ્ગો"તિ અધિપ્પેતં, તદઞ્ઞે ચ બહૂ મગ્ગધમ્મા અત્થીતિ? સચ્ચં અત્થિ, તે પન સતિપટ્ઠાનગ્ગહણેનેવ ગહિતા તદવિનાભાવતો. તથા હિ ઞાણવીરિયાદયો નિદ્દેસે ગહિતા. ઉદ્દેસે પન સતિયા એવ ગહણં વેનેય્યજ્ઝાસયવસેનાતિ દટ્ઠબ્બં. **ન દ્વેધાપથભૂતો**તિ ઇમિના ઇમસ્સ મગ્ગસ્સ અનેકમગ્ગતાભાવં વિય અનિબ્બાનગામિભાવાભાવઞ્ચ દસ્સેતિ. **એકેના**તિ અસહાયેન. અસહાયતા ચ દુવિધા અત્તદુતિયતાભાવેન વા, યા "વૂપકટ્ઠકાયતા"તિ વુચ્ચતિ, તણ્હાદુતિયતાભાવેન વા, યા "પવિવિત્તચિત્તતા"તિ વુચ્ચતિ. તેનાહ "**વૂપકટ્ઠેન પવિવિત્તચિત્તેના**"તિ. સેટ્ઠોપિ લોકે "એકો"તિ વુચ્ચતિ "યાવ પરે એકતો કરોસી"તિઆદીસૂતિ આહ "**એકસ્સાતિ સેટ્ઠસ્સા**"તિ. યદિ સંસારતો નિસ્સરણટ્ઠો અયનટ્ઠો અઞ્ઞેસમ્પિ ઉપનિસ્સયસમ્પન્નાનં સાધારણો કથં ભગવતોતિ આહ "**કિઞ્ચાપી**"તિઆદિ. **ઇમસ્મિં ખો**તિ એત્થ **ખો**-સદ્દો અવધારણે, તસ્મા ઇમસ્મિં યેવાતિ અત્થો. **દેસનાભેદોયેવ હેસો**, યદિદં મગ્ગોતિ વા અયનોતિ વા. તેનાહ "**અત્થો પનેકો**"તિ.

નાનામુખભાવનાનયપ્પવત્તોતિ કાયાનુપસ્સનાદિમુખેન તત્થાપિ આનાપાનાદિમુખેન ભાવનાનયેન પવત્તો. **એકાયન**ન્તિ એકગામિનં, નિબ્બાનગામિનન્તિ અત્થો. નિબ્બાનઞ્હિ અદુતિયત્તા સેટ્ઠત્તા ચ "એક"ન્તિ વુચ્ચતિ. યથાહ "એકઞ્હિ સચ્ચં ન દુતીયમત્થી"તિ (સુ॰ નિ॰ ૮૯૦) "યાવતા, ભિક્ખવે, ધમ્મા સઙ્ખતા વા અસઙ્ખતા વા, વિરાગો તેસં અગ્ગમક્ખાયતી"તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૪; ઇતિવુ॰ ૯૦) ચ. ખયો એવ અન્તોતિ ખયન્તો , જાતિયા

ખયન્તં દિટ્ઠવાતિ **જાતિખયન્તદસ્સી**. અવિભાગેન સબ્બેપિ સત્તે હિતેન અનુકમ્પતીતિ **હિતાનુકમ્પી**. **અતરિંસૂ**તિ તરિંસુ. **પુબ્બે**તિ પુરિમકા બુદ્ધા, **પુબ્બે** વા અતીતકાલે.

તન્તિ તં તેસં વચનં, **તં** વા કિરિયાવુત્તિવાચકત્તં ન યુજ્જતિ. ન હિ સઙ્ખ્યપ્પધાનતાય સત્તવાચિનો એક-સદ્દસ્સ કિરિયાવુત્તિવાચકતા અત્થિ. ''સકિમ્પિ ઉદ્ધં ગચ્છેય્યા''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૭.૭૨) વિય **''સકિં અયનો''તિ ઇમિના બ્યઞ્જનેન ભવિતબ્બં. એવં અત્થં યોજેત્વા**તિ એવં પદત્થં યોજેત્વા. **ઉભયથાપી**તિ પુરિમનયેન પચ્છિમનયેન ચ. **ન યુજ્જતિ** ઇધાધિપ્પેતમગ્ગસ્સ અનેકવારં પવત્તિસબ્ભાવતો. તેનાહ **''કસ્મા''**તિઆદિ. **અનેકવારમ્પિ અયતી**તિ પુરિમનયસ્સ, અનેકઞ્ચસ્સ અયનં **હોતી**તિ પચ્છિમનયસ્સ ચ પટિક્ખેપો.

ઇમસ્મિં પદેતિ ''એકાયનો અયં ભિક્ખવે મગ્ગો''તિ ઇમસ્મિં વાક્યે, ઇમસ્મિં વા ''પુબ્બભાગમગ્ગો લોકુત્તરમગ્ગો''તિ સંસયટ્ઠાને. **મિસ્સકમગ્ગો**તિ લોકિયેન મિસ્સકો લોકુત્તરમગ્ગો. વિસુદ્ધિઆદીનં નિપ્પરિયાયહેતું સઙ્ગણ્હન્તો આચરિયત્થેરો ''મિસ્સકમગ્ગો''તિ આહ, ઇતરો પરિયાયહેતુ ઇધાધિપ્પેતોતિ **''પુબ્બભાગમગ્ગો''**તિ.

સદ્દં સુત્વાવાતિ ''કાલો, ભન્તે, ધમ્મસ્સવનાયા''તિ કાલારોચનસદ્દં સુત્વા. **એવં ઉક્ખિપિત્વા**તિ. એવં ''મધુરં ઇમં કુહિં છડ્ડેમા''તિ અછડ્ડેન્તા ઉચ્છુભારં વિય પગ્ગહેત્વા ન વિચરન્તિ. **આલુળેતી**તિ વિલુળિતો આકુલો હોતીતિ અત્થો. **એકાયનમગ્ગો વુચ્ચતિ પુબ્બભાગસતિપટ્ઠાનમગ્ગો**તિ. એત્તાવતા ઇધાધિપ્પેતત્થે સિદ્ધે તસ્સેવ અલઙ્કારત્થં સો પન યસ્સ પુબ્બભાગમગ્ગો, તં દસ્સેતું **''મગ્ગાનટ્ઠઙ્ગિકો''**તિઆદિકા ગાથાપિ પટિસમ્ભિદામગ્ગતોવ આનેત્વા ઠપિતા.

નિબ્બાનગમનટ્ઠેનાતિ નિબ્બાનં ગચ્છતિ અધિગચ્છતિ એતેનાતિ નિબ્બાનગમનં, સો એવ અવિપરીતસભાવતાય અત્થો, તેન નિબ્બાનગમનટ્ઠેન, નિબ્બાનાધિગમુપાયતાયાતિ અત્થો. **મગ્ગનીયટ્ઠેના**તિ ગવેસિતબ્બતાય, **''ગમનીયટ્ઠેના''**તિ વા પાઠો, ઉપગન્તબ્બત્તાતિ અત્થો. **રાગાદીહીતિ**. ઇમિના રાગદોસમોહાનંયેવ ગહણં ''રાગો મલં, દોસો મલં, મોહો મલ''ન્તિ (વિભ॰ ૯૨૪) વચનતો. ''અભિજ્ઝાવિસમલોભાદીહી''તિ પન ઇમિના સબ્બેસમ્પિ ઉપક્કિલેસાનં સઙ્ગણ્હનત્થં તે વિસું ઉદ્ધટા. **સત્તાનં વિસુદ્ધિયા**તિ વુત્તસ્સ અત્થસ્સ એકન્તિકતં દસ્સેન્તો **''તથા હી''**તિઆદિમાહ. કામં ''વિસુદ્ધિયા''તિ સામઞ્ઞજોતના, ચિત્તવિસુદ્ધિ એવ પનેત્થ અધિપ્પેતાતિ દસ્સેતું **''રૂપમલવસેન પના''**તિઆદિ વુત્તં. ન કેવલં **અટ્ઠકથા**વચનમેવ, અથ ખો ઇદમેત્થ આહચ્ચભાસિતન્તિ દસ્સેન્તો **''તથા હી''**તિઆદિમાહ.

સા પનાયં ચિત્તવિસુદ્ધિ સિજ્ઝમાના યસ્મા સોકાદીનં અનુપ્પાદાય સંવત્તતિ, તસ્મા વુત્તં **''સોકપરિદેવાનં સમતિક્કમાયા''**તિઆદિ. તત્થ સોચનં ઞાતિબ્યસનાદિનિમિત્તં ચેતસો સન્તાપો અન્તોનિજ્ઝાનં **સોકો**. ઞાતિબ્યસનાદિનિમિત્તમેવ સોકાધિકતાય ''કહં, એકપુત્તક, કહં, એકપુત્તકા''તિ પરિદેવવસેન લપનં **પરિદેવો**, આયતિં અનુપ્પજ્જનં ઇધ **સમતિક્કમો**તિ આહ **''પહાનાયા''**તિ. તં પનસ્સ સમતિક્કમાવહતં નિદસ્સનવસેન દસ્સેન્તો **''અયં હી''**તિઆદિમાહ.

તત્થ **યં પુબ્બે તં વિસોધેહી**તિ અતીતેસુ ખન્ધેસુ તણ્હાસંકિલેસવિસોધનં વુત્તં. **પચ્છા**તિ પરતો. **તે**તિ તુય્હં. **માહૂ**તિ મા અહુ. **કિઞ્ચનન્તિ** રાગાદિકિઞ્ચનં. એતેન અનાગતેસુ ખન્ધેસુ સંકિલેસવિસોધનં વુત્તં. **મજ્ઝે**તિ તદુભયવેમજ્ઝે. **નો ચે ગહેસ્સસી**તિ ન ઉપાદિયિસ્સસિ ચે. એતેન પચ્ચુપ્પન્ને ખન્ધપબન્ધે ઉપાદાનપ્પવત્તિ વુત્તા.

ઉપસન્તો ચરિસ્સસીતિ એવં અદ્ધત્તયગતસંકિલેસવિસોધને સતિ નિબ્બુતસબ્બપરિળાહતાય ઉપસન્તો હુત્વા વિહરિસ્સસીતિ અરહત્તનિકૂટેન ગાથં નિટ્ઠપેસિ. તેનાહ “**ઇમં ગાથ**”ન્તિઆદિ.

પુત્તાતિ ઓરસા, અઞ્ઞેપિ વા યે કેચિ. **પિતા**તિ જનકો. **બન્ધવા**તિ ઞાતકા. અયઞ્હેત્થ અત્થો – પુત્તા વા પિતા વા બન્ધવા વા **અન્તકેન** મચ્ચુના **અધિપન્નસ્સ** અભિભૂતસ્સ મરણતો તાણાય ન હોન્તિ, તસ્મા **નત્થિ ઞાતીસુ તાણતા**તિ. ન હિ ઞાતીનં વસેન મરણતો આરક્ખા અત્થિ, તસ્મા પટાચારે ‘‘ઉભો પુત્તા કાલકતા’’તિઆદિના (અપ॰ થેરી ૨.૨.૪૯૮) મા નિરત્થકં પરિદેવિ, ધમ્મંયેવ પન યાથાવતો પસ્સાતિ અધિપ્પાયો.

સોતાપત્તિફલે પતિટ્ઠિતાતિ યથાનુલોમં પવત્તિતાય સામુક્કંસિકાય ધમ્મદેસનાય પરિયોસાને સહસ્સનયપટિમણ્ડિતે સોતાપત્તિફલે પતિટ્ઠહિ. કથં પનાયં સતિપટ્ઠાનમગ્ગવસેન સોતાપત્તિફલે પતિટ્ઠાસીતિ આહ “**યસ્મા પના**”તિઆદિ. ન હિ ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનકથાય વિના સાવકાનં અરિયમગ્ગાધિગમો અત્થિ. “**ઇમં ગાથં સુત્વા**”તિ પન ઇદં સોકવિનોદનવસેન પવત્તિતાય ગાથાય પઠમં સુતત્તા વુત્તં. એસ નયો ઇતરગાથાયપિ. **ભાવના**તિ પઞ્ઞાભાવના. સા હિ ઇધાધિપ્પેતા. **તસ્મા**તિ યસ્મા રૂપાદીનં અનિચ્ચાદિતો અનુપસ્સનાપિ સતિપટ્ઠાનભાવના, તસ્મા. **તેપી**તિ સન્તતિમહામત્તપટાચારા.

પઞ્ચસતે ચોરેતિ સતસતચોરપરિવારે પઞ્ચ ચોરે પટિપાટિયા પેસેસિ. તે અરઞ્ઞં પવિસિત્વા થેરં પરિયેસન્તા અનુક્કમેન થેરસ્સ સમીપે સમાગચ્છિંસુ. તેનાહ “**તે ગન્ત્વા થેરં પરિવારેત્વા નિસીદિંસૂ**”તિ. વેદનં વિક્ખમ્ભેત્વા પીતિપામોજ્જં ઉપ્પજ્જીતિ સમ્બન્ધો. થેરસ્સ હિ સીલં પચ્ચવેક્ખતો સુપરિસુદ્ધં સીલં નિસ્સાય ઉળારં પીતિપામોજ્જં ઉપ્પજ્જમાનં ઊરુટ્ઠિભેદજનિતં દુક્ખવેદનં વિક્ખમ્ભેસિ. **પાદાની**તિ પાદે. **સઞ્ઞપેસ્સામી**તિ સઞ્ઞત્તિં કરિસ્સામિ. **અટ્ટિયામી**તિ જિગુચ્છામિ. **હરાયામી**તિ લજ્જામિ. **વિપસ્સિસ**ન્તિ સમ્મસિં.

પચલાયન્તાનન્તિ પચલાયનં નિદ્દં ઉપગતાનં. **વતસમ્પન્નો**તિ ધુતચરણસમ્પન્નો. **પમાદ**ન્તિ પચલાયનં સન્ધાયાહ. **ઓરુદ્ધમાનસો**તિ ઉપરુદ્ધઅધિચિત્તો. **પઞ્જરસ્મિ**ન્તિ સરીરે. સરીરઞ્હિ ન્હારુસમ્બન્ધઅટ્ઠિસઙ્ઘાતતાય ઇધ ‘‘પઞ્જર’’ન્તિ વુત્તં.

પીતવણ્ણાય પટાકાય પરિહરણતો મલ્લયુદ્ધચિત્તકતાય ચ **પીતમલ્લો. તીસુ રજ્જેસૂ**તિ પણ્ડુચોળગોળરજ્જેસુ. મલ્લા સીહળદીપે સક્કારસમ્માનં લભન્તીતિ **તમ્બપણ્ણિદીપં આગમ્મ. તંયેવ અઙ્કુસં કત્વા**તિ ‘‘રૂપાદયો ‘મમા’તિ ન ગહેતબ્બા’’તિ ન તુમ્હાકવગ્ગેન (સં॰ નિ॰ ૩.૩૩-૩૪) પકાસિતમત્થં અત્તનો ચિત્તમત્તહત્થિનો અઙ્કુસં કત્વા. **જણ્ણુકેહિ ચઙ્કમતિ** ‘‘નિસિન્ને નિદ્દાય અવસરો હોતી’’તિ. **બ્યાકરિત્વા**તિ અત્તનો વીરિયારમ્ભસ્સ સફલતાપવેદનમુખેન સબ્રહ્મચારીનં ઉસ્સાહં જનેન્તો અઞ્ઞં બ્યાકરિત્વા. **ભાસિત**ન્તિ વચનં. કસ્સ પન તન્તિ આહ “**બુદ્ધસેટ્ઠસ્સ, સબ્બલોકગ્ગવાદિનો**”તિ. **ન તુમ્હાક**ન્તિઆદિ તસ્સ પવત્તિઆકારદસ્સનં. તયિદં મે સઙ્ખારાનં અચ્ચન્તવૂપસમકારણન્તિ દસ્સેન્તો “**અનિચ્ચા વતા**”તિ ગાથં આહરિ. તેન ઇદાનાહં સઙ્ખારાનં ખણે ખણે ભઙ્ગસઙ્ખાતસ્સ રોગસ્સ અભાવેન અરોગો પરિનિબ્બુતોતિ દસ્સેતિ.

અસ્સાતિ સક્કસ્સ. **ઉપપત્તી**તિ દેવૂપપત્તિ. **પુનપાકતિકાવ અહોસિ** સક્કભાવેનેવ ઉપપન્નત્તા. **સુબ્રહ્મા**તિ એવં નામો. અચ્છરાનં નિરયૂપપત્તિં દિસ્વા તતો પભુતિ સતતં પવત્તમાનં અત્તનો ચિત્તુત્રાસં સન્ધાયાહ “**નિચ્ચં ઉત્રસ્તમિદં ચિત્ત**”ન્તિઆદિ. તત્થ **ઉત્રસ્ત**ન્તિ સન્તસ્તં ભીતં. **ઉબ્બિગ્ગ**ન્તિ સંવિગ્ગં. **ઉત્રસ્ત**ન્તિ વા સંવિગ્ગં.

ઉબ્બિગ્ગાન્તિ ભયવસેન સહ કાયેન સઞ્ચલિતં. **અનુપ્પન્નેસૂતિ** અનાગતેસુ. **કિચ્છેસૂતિ** દુક્ખેસુ. નિમિત્તત્થે ભુમ્મવચનં, ભાવીદુક્ખપવત્તિનિમિત્તન્તિ અત્થો. **ઉપ્પતિતેસૂતિ** ઉપ્પન્નેસુ કિચ્છેસૂતિ યોજના, તદા અત્તનો પરિવારસ્સ ઉપ્પન્નદુક્ખનિમિત્તન્તિ અધિપ્પાયો.

બોજ્ઝાતિ બોધિતો, અરિયમગ્ગતોતિ અત્થો. **અઞ્ઞત્રાતિ** ચ પદં અપેક્ખિત્વા નિસ્સક્કવચનં, તસ્મા બોધિં ઠપેત્વાતિ અત્થો. એસ નયો સેસેસુપિ. **તપસાતિ** તપોકમ્મતો. તેન મગ્ગાધિગમસ્સ ઉપાયભૂતં ધુતઙ્ગસેવનાદિસલ્લેખપટિપદં દસ્સેતિ. **ઇન્દ્રિયસંવરાતિ** મનચ્છટ્ઠાનં ઇન્દ્રિયાનં સંવરણતો. એતેન સતિસંવરસીસેન સબ્બમ્પિ સંવરસીલં, લક્ખણહારનયેન વા સબ્બમ્પિ ચતુપારિસુદ્ધિસીલં દસ્સેતિ. **સબ્બનિસ્સગ્ગાતિ** સબ્બુપધિનિસ્સજ્જનતો સબ્બકિલેસપ્પહાનતો. કિલેસેસુ હિ નિસ્સટ્ઠેસુ કમ્મવટ્ટં વિપાકવટ્ટઞ્ચ નિસ્સટ્ઠમેવ હોતીતિ. **સોત્થિન્તિ** ખેમં અનુપદ્દવતં.

ઞાયતિ નિચ્છયેન કમતિ નિબ્બાનં, તં વા ઞાયતિ પટિવિજ્ઝીયતિ એતેનાતિ **ઞાયો**, અરિયમગ્ગોતિ આહ “**ઞાયો વુચ્ચતિ અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો**”તિ . **તણ્હાવાનવિરહિતત્તાતિ** તણ્હાસઙ્ખાતવાનવિવિત્તત્તા. તણ્હા હિ ખન્ધેહિ ખન્ધં, કમ્મુના વા ફલં, સત્તેહિ વા દુક્ખં વિનતિ સંસિબ્બતીતિ વાનન્તિ વુચ્ચતિ. તયિદં નત્થિ એત્થ વાનં, ન વા એતસ્મિં અધિગતે પુગ્ગલસ્સ વાનન્તિ **નિબ્બાનં**, અસઙ્ખતા ધાતુ. પરપચ્ચયેન વિના પચ્ચક્ખકરણં સચ્છિકિરિયાતિ આહ “**અત્તપચ્ચક્ખતાયા**”તિ.

નનુ ‘‘વિસુદ્ધિયા’’તિ ચિત્તવિસુદ્ધિયા અધિપ્પેતત્તા વિસુદ્ધિગ્ગહણેનેવેત્થ સોકસમતિક્કમાદયોપિ ગહિતા એવ હોન્તિ, તે પુન કસ્મા ગહિતાતિ અનુયોગં સન્ધાય “**તત્થ કિઞ્ચાપી**”તિઆદિ વુત્તં. **સાસનયુત્તિકોવિદેતિ** સચ્ચપટિચ્ચસમુપ્પાદાદિલક્ખણાયં ધમ્મનીતિયં છેકે. **તં તં અત્થં ઞાપેતીતિ** યે યે બોધનેય્યપુગ્ગલા સઙ્ખેપવિત્થારાદિવસેન યથા યથા બોધેતબ્બા, અત્તનો દેસનાવિલાસેન ભગવા તે તે તથા તથા બોધેન્તો તં તમત્થં ઞાપેતિ. **તં તં પાકટં કત્વા દસ્સેન્તોતિ** અત્થાપત્તિં અગણેન્તો તં તં અત્થં પાકટં કત્વા દસ્સેન્તો. ન હિ સમ્માસમ્બુદ્ધા અત્થાપત્તિઞાપકાદિસાધનીયવચનાતિ. **સંવત્તતીતિ** જાયતિ, હોતીતિ અત્થો. યસ્મા અનતિક્કન્તસોકપરિદેવસ્સ ન કદાચિ ચિત્તવિસુદ્ધિ અત્થિ સોકપરિદેવસમતિક્કમમુખેનેવ ચિત્તવિસુદ્ધિયા ઇજ્ઝનતો, તસ્મા આહ “**સોકપરિદેવાનં સમતિક્કમેન હોતી**”તિ. યસ્મા પન દોમનસ્સપચ્ચયેહિ દુક્ખધમ્મેહિ પુટ્ઠં પુથુજ્જનં સોકાદયો અભિભવન્તિ, પરિઞ્ઞાતેસુ ચ તેસુ તે ન હોન્તિ, તસ્મા વુત્તં “**સોકપરિદેવાનં સમતિક્કમો દુક્ખદોમનસ્સાનં અત્થઙ્ગમેના**”તિ. **ઞાયસ્સાતિ** અગ્ગમગ્ગસ્સ તતિયમગ્ગસ્સ ચ. તદધિગમેન હિ યથાક્કમં દુક્ખદોમનસ્સાનં અત્થઙ્ગમો. સચ્છિકિરિયાભિસમયસહભાવીપિ ઇતરાભિસમયો તદવિનાભાવતો સચ્છિકિરિયાભિસમયહેતુકો વિય વુત્તો “**ઞાયસ્સાધિગમો નિબ્બાનસ્સ સચ્છિકિરિયાયા**”તિ. ફલઞાણેન વા પચ્ચક્ખકરણં સન્ધાય વુત્તં “**નિબ્બાનસ્સ સચ્છિકિરિયાયા**”તિ. સમ્પદાનવચનઞ્ચેતં દટ્ઠબ્બં.

વણ્ણભણનન્તિ પસંસાવચનં. તયિદં ન ઇધેવ, અથ ખો અઞ્ઞત્થાપિ સત્થા અકાસિયેવાતિ દસ્સેન્તો “**યથેવ હી**”તિઆદિમાહ. તત્થઆદિમ્હિ કલ્યાણં, આદિ વા કલ્યાણં એતસ્સાતિ **આદિકલ્યાણં**. સેસપદદ્વયેપિ એસેવ નયો. અત્થસમ્પત્તિયા **સાત્થં**. બ્યઞ્જનસમ્પત્તિયા **સબ્યઞ્જનં**. સીલાદિપઞ્ચધમ્મક્ખન્ધપારિપૂરિતો ઉપનેતબ્બસ્સ અભાવા ચ **કેવલપરિપુણ્ણં**. નિરુપક્કિલેસતો અપનેતબ્બસ્સ અભાવા ચ **પરિસુદ્ધં**. સેટ્ઠચરિયભાવતો સાસન **બ્રહ્મચરિયં મગ્ગબ્રહ્મચરિયઞ્ચ** વો **પકાસેસ્સામીતિ** અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૪૭) વુત્તનયેન વેદિતબ્બો. **અરિયવંસાતિ** અરિયાનં બુદ્ધાદીનં વંસા પવેણિયો. **અગ્ગઞ્ઞાતિ** ‘‘અગ્ગા’’તિ જાનિતબ્બા સબ્બવંસેહિ

સેટ્ઠભાવતો. **રત્તઞ્ઞાતિ** ‘‘ચિરરત્તા’’તિ જાનિતબ્બા. **વંસઞ્ઞાતિ** ‘‘બુદ્ધાદીનં વંસા’’તિ જાનિતબ્બા. **પોરાણાતિ** પુરાતના અનધુનાતનત્તા. **અસંકિણ્ણાતિ** અવિકિણ્ણા અનપનીતા. **અસંકિણ્ણપુબ્બાતિ** ‘‘કિં ઇમેહી’’તિ અરિયેહિ ન અપનીતપુબ્બા. **ન સંકીયન્તીતિ** ઇદાનિપિ તેહિ ન અપનીયન્તિ. **ન સંકીયિસ્સન્તીતિ** અનાગતેપિ તેહિ ન અપનીયિસ્સન્તિ. **અપ્પટિકુટ્ઠા...પે॰... વિઞ્ઞૂહીતિ** યે લોકે વિઞ્ઞૂ સમણબ્રાહ્મણા, તેહિ અપચ્ચક્ખતા અનિન્દિતા, અગરહિતાતિ અત્થો. **વિસુદ્ધિયાતિઆદીહીતિ** વિસુદ્ધિઆદિદીપનેહિ. **પદેહીતિ** વાક્યેહિ, વિસુદ્ધિઅત્થતાદિભેદભિન્નેહિ વા ધમ્મકોટ્ઠાસેહિ.

ઉપદ્દવેતિ અનત્થે. **વિસુદ્ધિન્તિ** વિસુજ્ઝનં સંકિલેસપ્પહાનં. વાચુગ્ગતકરણં **ઉગ્ગહો**. **પરિયાપુણનં** પરિચયો. અત્થસ્સ હદયે ઠપનં **ધારણં**. પરિવત્તનં **વાચનં**. **ગન્ધારકોતિ** ગન્ધારદેસે ઉપ્પન્નો. **પહોન્તીતિ** સક્કોન્તિ અનિય્યાનમગ્ગાતિ મિચ્છામગ્ગા, મિચ્છત્તનિયતાનિયતમગ્ગાપિ વા. સુવણ્ણન્તિ કૂટસુવણ્ણમ્પિ વુચ્ચતિ. **પણીતિ** કાચમણિપિ. **મુત્તાતિ** વેળુજાપિ. **પવાળન્તિ** પલ્લવોપિ વુચ્ચતીતિ **રત્તજમ્બુનદા**દિપદેહિ તે વિસેસિતા.

ન તતો હેટ્ઠાતિ (સં॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૫.૩૬૭; દી॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩૭૩) ઇધાધિપ્પેતકાયાદીનં વેદનાદિસભાવત્તાભાવા, કાયવેદનાચિત્તવિમુત્તસ્સ તેભૂમકધમ્મસ્સ વિસું વિપલ્લાસવત્થન્તરભાવેન ગહિતત્તા ચ હેટ્ઠાગહણેસુ વિપલ્લાસવત્થૂનં અનિટ્ઠાનં સન્ધાય વુત્તં, પઞ્ચમસ્સ પન વિપલ્લાસવત્થુનો અભાવા **‘‘ન ઉદ્ધ’’ન્તિ** આહ. આરમ્મણવિભાગેન હેત્થ સતિપટ્ઠાનવિભાગોતિ. **તયો સતિપટ્ઠાનાતિ** સતિપટ્ઠાનસદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારદસ્સનં, ન ઇધ પાળિયં વુત્તસ્સ સતિપટ્ઠાનસદ્દસ્સ અત્થદસ્સનન્તિ. **આદીસુ હિ સતિગોચરોતિ** એત્થ **આદિ**-સદ્દેન ‘‘ફસ્સસમુદયા વેદનાનં સમુદયો, નામરૂપસમુદયા ચિત્તસ્સ સમુદયો, મનસિકારસમુદયા ધમ્માનં સમુદયો’’તિ સતિપટ્ઠાનાતિ વુત્તાનં સતિગોચરાનં પકાસકે સુત્તપદેસે સઙ્ગણ્હાતિ. એવં પટિસમ્ભિદાપાળિયમ્પિ (પટિ॰ મ॰ ૩.૩૪) અવસેસપાળિપ્પદેસદસ્સનત્થો **આદિ**-સદ્દો દટ્ઠબ્બો. **સતિયા પટ્ઠાનન્તિ** સતિયા પતિટ્ઠાતબ્બટ્ઠાનં. દાનાદીનિ સતિયા કરોન્તસ્સ રૂપાદીનિ કસિણાદીનિ ચ સતિયા ઠાનં હોન્તીતિ તંનિવારણત્થમાહ **‘‘પધાનં ઠાન’’ન્તિ**. પ-સદ્દો હિ ઇધ ‘‘પણીતા ધમ્મા’’તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૧૪ તિકમાતિકા) વિય પધાનત્થદીપકોતિ અધિપ્પાયો.

અરિયોતિ અરિયં સબ્બસત્તસેટ્ઠં સમ્માસમ્બુદ્ધમાહ. **એત્થાતિ** એતસ્મિં સળાયતનવિભઙ્ગસુત્તે (મ॰ નિ॰ ૩.૩૧૧). સુત્તેકદેસેન હિ સુત્તં દસ્સેતિ. તત્થ હિ –

> ‘‘તયો સતિપટ્ઠાના યદરિયો...પે॰... મરહતીતિ ઇતિ ખો પનેતં વુત્તં, કિઞ્ચેતં પટિચ્ચ વુત્તં. ઇધ, ભિક્ખવે, સત્થા સાવકાનં ધમ્મં દેસેતિ અનુકમ્પકો હિતેસી અનુકમ્પં ઉપાદાય ‘‘ઇદં વો હિતાય ઇદં વો સુખાયા’તિ. તસ્સ સાવકા ન સુસ્સૂસન્તિ, ન સોતં ઓદહન્તિ, ન અઞ્ઞા ચિત્તં ઉપટ્ઠપેન્તિ, વોક્કમ્મ ચ સત્થુસાસના વત્તન્તિ. તત્ર, ભિક્ખવે, તથાગતો ન ચેવ અનત્તમનો હોતિ, ન ચ અનત્તમનતં પટિસંવેદેતિ, અનવસ્સુતો ચ વિહરતિ સતો સમ્પજાનો. ઇદં, ભિક્ખવે, પઠમં સતિપટ્ઠાનં, યદરિયો...પે॰... અરહતિ.
>
> પુન ચપરં, ભિક્ખવે, સત્થા...પે॰... ઇદં વો સુખાયાતિ. તસ્સ એકચ્ચે સાવકા ન સુસ્સૂસન્તિ...પે॰... વત્તન્તિ. એકચ્ચે સાવકા સુસ્સૂસન્તિ...પે॰... ન ચ વોક્કમ્મ સત્થુસાસના વત્તન્તિ. તત્ર, ભિક્ખવે, તથાગતો ન ચેવ અનત્તમનો હોતિ, ન ચ અનત્તમનતં પટિસંવેદેતિ, ન ચેવ અત્તમનો હોતિ, ન ચ

અત્તમનતં પટિસંવેદેતિ. અનત્તમનતઞ્ચ અત્તમનતઞ્ચ તદુભયં અભિનિવજ્જેત્વા ઉપેક્ખતો વિહરતિ સતો સમ્પજાનો. ઇદં વુચ્ચતિ, ભિક્ખવે, દુતિયં સતિપટ્ઠાનં…પે॰… અરહતિ.

પુન ચપરં…પે॰… સુખાયાતિ. તસ્સ સાવકા સુસ્સૂસન્તિ…પે॰… વત્તન્તિ. તત્ર, ભિક્ખવે, તથાગતો અત્તમનો ચેવ હોતિ, અત્તમનતઞ્ચ પટિસંવેદેતિ, અનવસ્સુતો ચ વિહરતિ સતો સમ્પજાનો . ઇદં વુચ્ચતિ, ભિક્ખવે, તતિયં સતિપટ્ઠાનં…પે॰… અરહતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૧૧) –

એવં પટિઘાનુનયેહિ અનવસ્સુતતા, નિચ્ચં ઉપટ્ઠિતસ્સતિતાય તદુભયવીતિવત્તતા ''સતિપટ્ઠાન''ન્તિ વુત્તા. બુદ્ધાનંયેવ હિ નિચ્ચં ઉપટ્ઠિતસ્સતિતા હોતિ આવેણિકધમ્મભાવતો, ન પચ્ચેકબુદ્ધાદીનં. **પ**-સદ્દો આરમ્ભં જોતેતિ, આરમ્ભો ચ પવત્તીતિ કત્વા આહ ''**પવત્તયિતબ્બતોતિ અત્થો**''તિ. **સતિયા** કરણભૂતાય **પટ્ઠાનં** પટ્ઠપેતબ્બં **સતિપટ્ઠાનં**. અન-સદ્દો હિ બહુલવચનેન કમ્મત્થોપિ હોતીતિ.

તથાસ્સ કત્તુઅત્થોપિ લબ્ભતીતિ ''**પતિટ્ઠાતીતિ પટ્ઠાન**''ન્તિ વુત્તં. તત્થ **પ**-સદ્દો ભૂસત્થવિસિટ્ઠં પક્ખન્દનં દીપેતીતિ ''**ઓક્કન્તિત્વા પક્ખન્દિત્વા પવત્તતીતિ અત્થો**''તિ આહ. પુન ભાવત્થં સતિ-સદ્દં પટ્ઠાન-સદ્દઞ્ચ વણ્ણેન્તો ''**અથ વા**''તિઆદિમાહ. તેન પુરિમવિકપ્પે સતિ-સદ્દો પટ્ઠાન-સદ્દો ચ કત્થુઅત્થોતિ વિઞ્ઞાયતિ. **સરણટ્ઠેના**તિ ચિરકતસ્સ ચિરભાસિતસ્સ ચ અનુસ્સરણટ્ઠેન. **ઇદ**ન્તિ યં ''સતિયેવ સતિપટ્ઠાન''ન્તિ વુત્તં, ઇદં **ઇધ** ઇમસ્મિં સુત્તપદેસે અધિપ્પેતં.

યદિ એવન્તિ યદિ સતિ એવ સતિપટ્ઠાનં, સતિ નામ એકો ધમ્મો, એવં સન્તે કસ્મા ''**સતિપટ્ઠાના**''તિ બહુવચનન્તિ આહ ''**સતિબહુત્તા**''તિઆદિ. યદિ બહુકા એતા સતિયો, અથ કસ્મા ''મગ્ગો''તિ એકવચનન્તિ યોજના. **મગ્ગટ્ઠેના**તિ નિય્યાનટ્ઠેન. નિય્યાનિકો હિ મગ્ગધમ્મો, તેનેવ નિય્યાનિકભાવેન એકત્તુપગતો એકન્તતો નિબ્બાનં ગચ્છતિ, અત્થિકેહિ ચ તદત્થં મગ્ગીયતીતિ અત્તનાવ પુબ્બે વુત્તં પચ્ચાહરતિ ''**વુત્તઞ્ચેત**''ન્તિ. તત્થ **ચતસ્સોપિ ચેતા**તિ કાયાનુપસ્સનાદિવસેન ચતુબ્બિધાપિ ચ એતા સતિયો. **અપરભાગે**તિ અરિયમગ્ગક્ખણે. **કિચ્ચં સાધયમાના**તિ પુબ્બભાગે કાયાદીસુ આરમ્મણેસુ સુભસઞ્ઞાદિવિધમનેન વિસું વિસું પવત્તિત્વા મગ્ગક્ખણે સકિંયેવ તત્થ ચતુબ્બિધસ્સપિ વિપલ્લાસસ્સ સમુચ્છેદવસેન પહાનકિચ્ચં સાધયમાના આરમ્મણકરણવસેન નિબ્બાનં ગચ્છન્તિ. ચતુબ્બિધકિચ્ચસાધનેનેવ હેત્થ બહુવચનનિદ્દેસો. **એવઞ્ચ સતી**તિ મગ્ગટ્ઠેન એકત્તં ઉપાદાય ''મગ્ગો''તિ એકવચનેન આરમ્મણભેદેન ચતુબ્બિધતં ઉપાદાય ''ચત્તારો''તિ ચ વત્તબ્બતાય સતિવિજ્જમાનત્તા. **વચનાનુસન્ધિના** ''એકાયનો અય''ન્તિઆદિકા દેસના **સાનુસન્ધિકાવ**, ન અનનુસન્ધિકાતિ અધિપ્પાયો. વુત્તમેવત્થં નિદસ્સનેન પટિપાદેતું ''**મારસેનપ્પમદ્દન**''ન્તિ સુત્તપદં (સં॰ નિ॰ ૫.૨૨૪) આનેત્વા ''**યથા**''તિઆદિના નિદસ્સનં સંસન્દેતિ. **તસ્મા**તિઆદિ નિગમનં.

વિસેસતો કાયો ચ વેદના ચ અસ્સાદસ્સકારણન્તિ તપ્પહાનત્થં તેસુ તણ્હાવત્થૂસુ ઓળારિકસુખુમેસુ અસુભદુક્ખભાવદસ્સનાનિ મન્દતિક્ખપઞ્ઞેહિ તણ્હાચરિતેહિ સુકરાનીતિ તાનિ તેસં ''વિસુદ્ધિમગ્ગો''તિ વુત્તાનિ તથા ''નિચ્ચં અત્તા''તિ અભિનિવેસવત્થુતાય દિટ્ઠિયા વિસેસકારણેસુ ચિત્તધમ્મેસુ અનિચ્ચાનત્તતાદસ્સનાનિ સરાગાદિવસેન સઞ્ઞાફસ્સાદિવસેન નીવરણાદિવસેન ચ નાતિપ્પભેદઅતિપ્પભેદગતેસુ તેસુ તપ્પહાનત્થં મન્દતિક્ખપઞ્ઞાનં દિટ્ઠિચરિતાનં સુકરાનીતિ તેસં તાનિ ''વિસુદ્ધિમગ્ગો''તિ વુત્તાનિ. એત્થ ચ યથા ચિત્તધમ્માનમ્પિ તણ્હાય વત્થુભાવો સમ્ભવતિ, તથા કાયવેદનાનમ્પિ દિટ્ઠિયાતિ સતિપિ નેસં ચતુન્નમ્પિ

તણ્હાદિટ્ઠિયા વત્થુભાવે યો યસ્સ સાતિસયપચ્ચયો, તંદસ્સનત્થં વિસેસગ્ગહણં કતન્તિ દટ્ઠબ્બં. તિક્ખપઞ્ઞસમથયાનિકો ઓળારિકારમ્મણં પરિગ્ગણ્હન્તો તત્થ અટ્ઠત્વા ઝાનં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય વેદનં પરિગ્ગણ્હાતીતિ વુત્તં. "**ઓળારિકારમ્મણે અસણ્ઠહનતો**"તિ. વિપસ્સનાયાનિકસ્સ પન સુખુમે ચિત્તે ધમ્મેસુ ચ ચિત્તં પક્ખન્દતીતિ ચિત્તધમ્માનુપસ્સનાનં મન્દતિક્ખપઞ્ઞાવિપસ્સનાયાનિકાનં વિસુદ્ધિમગ્ગતા વુત્તા.

તેસં તત્થાતિ એત્થ તત્થ-સદ્દસ્સ "પહાનત્થ"ન્તિ એતેન યોજના. પરતો **તેસં તત્થા**તિ એત્થાપિ એસેવનયો. પઞ્ચ કામગુણા સવિસેસા કાયે લબ્ભન્તીતિ વિસેસેન કાયો કામોઘસ્સ વત્થુ, ભવેસુ સુખગ્ગહણવસેન ભવસ્સાદો હોતિ ભવોઘસ્સ વેદના વત્થુ, સન્તતિઘનગહણવસેન વિસેસતો ચિત્તે અત્તાભિનિવેસો હોતીતિ દિટ્ઠોઘસ્સ ચિત્તં વત્થુ, ધમ્મેસુ વિનિબ્ભોગસ્સ દુક્કરત્તા ધમ્માનં ધમ્મમત્તતાય દુપ્પટિવિજ્ઝત્તા સમ્મોહો હોતીતિ અવિજ્જોઘસ્સ ધમ્મા વત્થુ, તસ્મા તેસં પહાનત્થં **ચત્તારોવ વુત્તા**.

યદગ્ગેન ચ કાયો કામોઘસ્સ વત્થુ, તદગ્ગેન અભિજ્ઝાકાયગન્થસ્સ વત્થુ, દુક્ખાય વેદનાય પટિઘાનુસયો અનુસેતીતિ દુક્ખદુક્ખવિપરિણામદુક્ખસઙ્ખારદુક્ખભૂતા વેદના વિસેસેન બ્યાપાદકાયગન્થસ્સ વત્થુ, ચિત્તે નિચ્ચગ્ગહણવસેન સસ્સતસ્સ અત્તનો સીલેન સુદ્ધીતિઆદિ પરામસનં હોતીતિ સીલબ્બતપરામાસસ્સ ચિત્તં વત્થુ, નામરૂપપરિચ્છેદેન ભૂતં ભૂતતો અપસ્સન્તસ્સ ભવવિભવદિટ્ઠિસઙ્ખાતો ઇદંસચ્ચાભિનિવેસો હોતીતિ તસ્સ ધમ્મા વત્થુ, સુખવેદનાસ્સાદવસેન પરલોકનિરપેક્ખો "નત્થિ દિન્ન"ન્તિઆદિકં પરામાસં ઉપ્પાદેતીતિ દિટ્ઠુપાદાનસ્સ વેદના વત્થુ સન્તતિઘનગહણવસેન સરાગાદિચિત્તે સમ્મોહો હોતીતિ મોહાગતિયા ચિત્તં વત્થુ, ધમ્મસભાવાનવબોધેન ભયં હોતીતિ ભયાગતિયા ધમ્મા વત્થુ. યે પનેત્થ અવુત્તા, તેસં વુત્તનયેન વત્થુભાવો યોજેતબ્બો. તથા હિ ઓઘેસુ વુત્તનયા એવ યોગાસવેસુપિ યોજના અત્થતો અભિન્નત્તા. તથા પઠમોઘતતિયચતુત્થગન્થયોજનાય વુત્તનયા એવ કાયચિત્તધમ્માનં ઇતરૂપાદાનવત્થુતા યોજના, તથા કામોઘબ્યાપાદકાયગન્થયોજનાય વુત્તનયા એવ કાયવેદનાનં છન્દદોસાગતિ વત્થુતા યોજના વા.

"આહારસમુદયા કાયસમુદયો, ફસ્સસમુદયા વેદનાસમુદયો, (સં॰ નિ॰ ૫.૪૦૮) સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણં, વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપ"ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૬; ઉદા॰ ૧; વિભ॰ ૨૨૫) વચનતો કાયાદીનં સમુદયભૂતા કબળીકારાહારફસ્સમનોસઞ્ચેતનાવિઞ્ઞાણાહારા કાયાદિપરિજાનનેન પરિઞ્ઞાતા હોન્તીતિ આહ "**ચતુબ્બિધાહારપરિઞ્ઞત્થ**"ન્તિ **પકરણનયો**તિ **નેત્તિપકરણવસેન** સુત્તન્તસંવણ્ણનાનયો.

સરણવસેનાતિ કાયાદીનં કુસલાદિધમ્માનઞ્ચ ઉપધારણવસેન. સરન્તિ ગચ્છન્તિ નિબ્બાનં એતાયાતિ સતીતિ ઇમસ્મિં અત્થે એકત્તે એકસભાવે નિબ્બાને સમોસરણં સમાગમો **એકત્તસમોસરણં**. એતદેવ હિ દસ્સેતું "**યથા હી**"તિઆદિ વુત્તં. એકનિબ્બાનપવેસહેતુભૂતા વા સમાનતા એકો સતિપટ્ઠાનસ્સ ભાવો એકત્તં, તત્થ સમોસરણં તંસભાગતા **એકત્તસમોસરણં**. એકનિબ્બાનપવેસહેતુભાવં પન દસ્સેતું "**યથા હી**"તિઆદિમાહ. એતસ્મિં અત્થે સરણેકત્તસમોસરણાનિ સહેવ સતિપટ્ઠાનેકભાવસ્સ કારણત્થેન વુત્તાનીતિ દટ્ઠબ્બાનિ, પુરિમસ્મિં વિસું. **સરણવસેના**તિ વા "ગમનવસેના"તિ અત્થે સતિ તદેવ ગમનં સમોસરણન્તિ, સમોસરણે વા સતિસદ્દત્થવસેન અવુચ્ચમાને ધારણતાવ સતીતિ સતિસદ્દત્થન્તરાભાવા પુરિમં સતિભાવસ્સ કારણં, પચ્છિમં એકભાવસ્સાતિ નિબ્બાનસમોસરણેપિ સહિતાનેવ તાનિ સતિપટ્ઠાનેકભાવસ્સ કારણાનિ વુત્તાનિ હોન્તિ. **ચુદ્દસવિધેન**, **નવવિધેન**, **સોળસવિધેન**, **પઞ્ચવિધેના**તિ ઇદં ઉપરિ પાળિયં (મ॰ નિ॰ ૧.૧૦૭) આગતાનં આનાપાનપબ્બાદીનં વસેન વુત્તં,

તેસં પન અન્તરભેદવસેન તદનુગતભેદવસેન ચ ભાવનાય અનેકવિધતા લબ્ભતિયેવ. ચતૂસુ દિસાસુ ઉટ્ઠાનકભણ્ડસદિસતા કાયાનુપસ્સનાદિતંતંસતિપટ્ઠાનભાવનાનુભાવસ્સ દટ્ઠબ્બા.

‘‘ગોચરે, ભિક્ખવે, ચરથ સકે પેત્તિકે વિસયે’’તિઆદિવચનતો (દી॰ નિ॰ ૩.૮૦; સં॰ નિ॰ ૫.૩૭૨) ભિક્ખુગોચરા એતે ધમ્મા, યદિદં કાયાનુપસ્સનાદયો. તત્થ યસ્મા કાયાનુપસ્સનાદિપટિપત્તિયા ભિક્ખુ હોતિ, તસ્મા ‘‘કાયાનુપસ્સી વિહરતી’’તિઆદિના ભિક્ખું દસ્સેતિ, ભિક્ખુમ્હિ તં નિયમતોતિ આહ ‘‘**પટિપત્તિયા ભિક્ખુભાવદસ્સનતો**’’તિ. સત્થુ ચરિયાનુવિધાયકત્તા સકલસાસનસમ્પટિગ્ગાહકત્તા ચ **સબ્બપ્પકારાય અનુસાસનિયા ભાજનભાવો**.

સમં ચરેય્યાતિ કાયાદિવિસમચરિયં પહાય કાયાદીહિ સમં ચરેય્ય. રાગાદિવૂપસમેન **સન્તો**. ઇન્દ્રિયદમેન **દન્તો**. ચતુમગ્ગનિયામેન **નિયતો**. સેટ્ઠચરિતાય **બ્રહ્મચારી**. કાયદણ્ડાદિઓરોપનેન **નિધાય દણ્ડં**. અરિયભાવે ઠિતો **સો** એવરૂપો બાહિતપાપસમિતપાપભિન્નકિલેસતાહિ **બ્રાહ્મણો સમણો ભિક્ખૂ**તિ વેદિતબ્બો.

‘‘અયઞ્ચેવ કાયો બહિદ્ધા ચ નામરૂપ’’ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩૭૩) ખન્ધપઞ્ચકં, ‘‘સુખઞ્ચ કાયેન પટિસંવેદેતી’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૭૧, ૨૮૭; પારા॰ ૧૧) નામકાયો કાયોતિ વુચ્ચતીતિ તતો વિસેસનત્થં ‘‘**કાયેતિ રૂપકાયે**’’તિ આહ.

અસમ્મિસ્સતોતિ ‘‘વેદનાદયોપિ એત્થ સિતા એત્થ પટિબદ્ધા’’તિ કાયે વેદનાદિઅનુપસ્સનાપસઙ્ગેપિ આપન્ને તતો અસમ્મિસ્સતોતિ અત્થો. સમૂહવિસયતાય ચસ્સ કાય-સદ્દસ્સ સમુદાયુપાદાનતાય ચ અસુભાકારસ્સ ‘‘કાયે’’તિ એકવચનં, તથા આરમ્મણાદિવિભાગેન અનેકભેદભિન્નમ્પિ ચિત્તં ચિત્તભાવસામઞ્ઞેન એકજ્ઝં ગહેત્વા ‘‘ચિત્તે’’તિ એકવચનં, વેદના પન સુખાદિભેદભિન્ના વિસું વિસું અનુપસ્સિતબ્બાતિ દસ્સેન્તેન ‘‘વેદનાસૂ’’તિ બહુવચનેન વુત્તા, તથેવ ચ નિદ્દેસો પવત્તિતો, ધમ્મા ચ પરોપણ્ણાસભેદા અનુપસ્સિતબ્બાકારેન ચ અનેકભેદા એવાતિ તેપિ બહુવચનવસેનેવ વુત્તા. અવયવીગાહ-સમઞ્ઞાતિધાવન-સારાદાનાભિનિવેસનિસેધનત્થં કાયં અઙ્ગપચ્ચઙ્ગેહિ, તાનિ ચ કેસાદીહિ, કેસાદિકે ચ ભૂતુપાદાયરૂપેહિ વિનિબ્ભુજ્જન્તો ‘‘**તથા ન કાયે**’’તિઆદિમાહ. પાસાદાદિનગરાવયવસમૂહે અવયવીવાદિનોપિ અવયવીગાહં ન કરોન્તિ, નગરં નામ કોચિ અત્થો અત્થીતિ પન કેસઞ્ચિ સમઞ્ઞાતિધાવનં સિયાતિ ઇત્થિપુરિસાદિસમઞ્ઞાતિધાવને નગરનિદસ્સનં વુત્તં. અઙ્ગપચ્ચઙ્ગસમૂહો, કેસલોમાદિસમૂહો ભૂતુપાદાયસમૂહો ચ યથાવુત્તસમૂહે તબ્બિનિમુત્તો કાયોપિ નામ કોચિ નત્થિ, પગેવ ઇત્થિઆદયોતિ આહ ‘‘**કાયો વા…પે॰… દિસ્સતી**’’તિ. **કોચિ ધમ્મો**તિ ઇમિના સત્તજીવાદિં પટિક્ખિપતિ, અવયવી પન કાયપટિક્ખેપેનેવ પટિક્ખિત્તોતિ. યદિ એવં કથં કાયાદિસઞ્ઞાભિધાનાનીતિઆહ ‘‘**યથાવુત્ત…પે॰… કરોન્તી**’’તિ.

યં પસ્સતિ ઇત્થિં પુરિસં વા. નનુ ચક્ખુના ઇત્થિપુરિસદસ્સનં નત્થીતિ? સચ્ચમેતં, ‘‘ઇત્થિં પસ્સામિ, પુરિસં પસ્સામી’’તિ પન પવત્તસઞ્ઞાય વસેન ‘‘યં પસ્સતી’’તિ વુત્તં. મિચ્છાદસ્સનેન વા દિટ્ઠિયા **યં પસ્સતિ, ન તં દિટ્ઠં, તં** રૂપાયતનં ન હોતીતિ અત્થો વિપરીતગ્ગાહવસેન મિચ્છાપરિકપ્પિતરૂપત્તા. અથ વા તં કેસાદિભૂતુપાદાયસમૂહસઙ્ખાતં દિટ્ઠં ન હોતિ અચક્ખુવિઞ્ઞાણવિઞ્ઞેય્યત્તા, દિટ્ઠં વા તં ન હોતિ. **યં દિટ્ઠં તં ન પસ્સતી**તિ યં રૂપાયતનં કેસાદિભૂતુપાદાયસમૂહસઙ્ખાતં દિટ્ઠં, તં પઞ્ઞાચક્ખુના ભૂતતો ન પસ્સતીતિ અત્થો.

અપસ્સં બજ્ઝતેતિ ઇમં અત્તભાવં યથાભૂતં પઞ્ઞાચક્ખુના અપસ્સન્તો ‘‘એતં મમ, એસોહમસ્મિ, એસો મે અત્તો’’તિ કિલેસબન્ધનેન બજ્ઝતિ.

ન અઞ્ઞધમ્માનુપસ્સીતિ ન અઞ્ઞસભાવાનુપસ્સી, અસુભાદિતો અઞ્ઞાકારાનુપસ્સી ન હોતીતિ અત્થો. **કિં વુત્તં હોતી**તિઆદિના તમેવત્થં પાકટં કરોતિ. **પથવીકાયન્તિ** કેસાદિકોટ્ઠાસપથવિં ધમ્મસમૂહત્તા ‘‘કાયો’’તિ વદતિ, લક્ખણપથવિમેવ વા અનેકપ્પભેદં સકલસરીરગતં પુબ્બાપરિયભાવેન ચ પવત્તમાનં સમૂહવસેન ગહેત્વા ‘‘કાયો’’તિ વદતિ. **આપોકાયન્તિ**આદીસુપિ એસેવ નયો.

એવં ગહેતબ્બસ્સાતિ ‘‘અહં મમ’’ન્તિ એવં અત્તત્તનિયભાવેન અન્ધબાલેહિ ગહેતબ્બસ્સ. ઇદાનિ સત્તન્નં અનુપસ્સનાકારાનમ્પિ વસેન કાયાનુપસ્સનં દસ્સેતું ‘‘**અપિચા**’’તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **અનિચ્ચતો અનુપસ્સતી**તિ ચતુસમુટ્ઠાનિકકાયં ‘‘અનિચ્ચ’’ન્તિ અનુપસ્સતિ, એવં પસ્સન્તો એવં ચસ્સ અનિચ્ચાકારમ્પિ અનુપસ્સતીતિ વુચ્ચતિ. તથાભૂતસ્સ ચસ્સ નિચ્ચગ્ગાહસ્સ લેસોપિ ન હોતીતિ વુત્તં ‘‘**નો નિચ્ચતો**’’તિ તથાહેસ ‘‘નિચ્ચસઞ્ઞં પજહતી’’તિ (પટિ॰ મ॰ ૩.૩૫) વુત્તો. એત્થ ચ ‘‘અનિચ્ચતો એવ અનુપસ્સતી’’તિ એવ-કારો લુત્તનિદ્દિટ્ઠોતિ તેન નિવત્તિતમત્થં દસ્સેતું ‘‘**નો નિચ્ચતો**’’તિ વુત્તં. ન ચેત્થ દુક્ખતો અનુપસ્સનાદિનિવત્તનમાસઙ્કિતબ્બં પટિયોગીનિવત્તનપરત્તા એવ-કારસ્સ, ઉપરિદેસનારુળ્હત્તા ચ તાસં.

દુક્ખતો અનુપસ્સતીતિઆદીસુપિ એસેવ નયો. અયં પન વિસેસો – અનિચ્ચસ્સ દુક્ખત્તા તમેવ કાયં દુક્ખતો અનુપસ્સતિ, દુક્ખસ્સ અનત્તત્તા **અનત્તતો અનુપસ્સતિ**. યસ્મા પન યં અનિચ્ચં દુક્ખં અનત્તા, તં અનભિનન્દિતબ્બં, ન તત્થ રજ્જિતબ્બં, તસ્મા વુત્તં ‘‘**નિબ્બિન્દતિ નો નન્દતિ, વિરજ્જતિ નો રજ્જતી**’’તિ. સો એવં અરજ્જન્તો રાગં **નિરોધેતિ નો સમુદેતિ**, સમુદયં ન કરોતીતિ અત્થો. એવં પટિપન્નો ચ **પટિનિસ્સજ્જતિ નો આદિયતિ**. અયઞ્હિ અનિચ્ચાદિઅનુપસ્સના તદઙ્ગવસેન સદ્ધિં કાયતન્નિસ્સયખન્ધાભિસઙ્ખારેહિ કિલેસાનં પરિચ્ચજનતો, સઙ્ખતદોસદસ્સનેન તબ્બિપરીતે નિબ્બાને તન્નિન્નતાય પક્ખન્દનતો ‘‘પરિચ્ચાગપટિનિસ્સગ્ગો ચેવ પક્ખન્દનપટિનિસ્સગ્ગો ચા’’તિ વુચ્ચતિ, તસ્મા તાય સમન્નાગતો ભિક્ખુ વુત્તનયેન કિલેસે ચ પરિચ્ચજતિ, નિબ્બાને ચ પક્ખન્દતિ , તથાભૂતો ચ નિબ્બત્તનવસેન કિલેસે ન આદિયતિ, નાપિ અદોસદસ્સિતાવસેન સઙ્ખતારમ્મણં. તેન વુત્તં ‘‘**પટિનિસ્સજ્જતિ નો આદિયતી**’’તિ. ઇદાનિસ્સ તાહિ અનુપસ્સનાહિ યેસં ધમ્માનં પહાનં હોતિ, તં દસ્સેતું ‘‘**સો તં અનિચ્ચતો અનુપસ્સન્તો નિચ્ચસઞ્ઞં પજહતી**’’તિ. તત્થ **નિચ્ચસઞ્ઞન્તિ** ‘‘સઙ્ખારા નિચ્ચા’’તિ એવં પવત્તવિપરીતસઞ્ઞં. દિટ્ઠિચિત્તવિપલ્લાસપહાનમુખેનેવ સઞ્ઞાવિપલ્લાસપ્પહાનન્તિ સઞ્ઞાગહણં, સઞ્ઞાસીસેન વા તેસમ્પિ ગહણં દટ્ઠબ્બં. **નન્દિન્તિ** સપ્પીતિકતણ્હં. સેસં વુત્તનયેમેવ.

વિહરતીતિ ઇમિના કાયાનુપસ્સનાસમઙ્ગિનો ઇરિયાપથવિહારો વુત્તોતિ આહ ‘‘**ઇરિયતી**’’તિ ઇરિયાપથં પવત્તેતીતિ અત્થો. આરમ્મણકરણવસેન અભિબ્યાપનતો ‘‘**તીસુ ભવેસૂ**’’તિ વુત્તં, ઉપ્પજ્જનવસેન પન કિલેસા પરિત્તભૂમકા એવાતિ. યદિપિ કિલેસાનં પહાનં આતાપનન્તિ તં સમ્માદિટ્ઠિઆદીનમ્પિ અત્થેવ, આતાપ-સદ્દો પન વીરિયેયેવ નિરુળ્હોતિ વુત્તં ‘‘**વીરિયસ્સેતં નામ**’’ન્તિ. અથ વા પટિપક્ખપહાને સમ્પયુત્તધમ્માનં અબ્ભુસ્સહનવસેન પવત્તમાનસ્સ વીરિયસ્સ સાતિસયં તદાતાપનન્તિ વીરિયમેવ તથા વુચ્ચતિ, ન અઞ્ઞે ધમ્મા. **આતાપીતિ** ચાયમીકારો પસંસાય, અતિસયસ્સ વા દીપકોતિ આતાપીગહણેન સમ્મપ્પધાનસમઙ્ગિતં દસ્સેતિ. સમ્મા, સમન્તતો, સામઞ્ચ પજાનન્તો **સમ્પજાનો**, અસમ્મિસ્સતો વવત્થાને અઞ્ઞધમ્માનુપસ્સિતાભાવેન સમ્મા અવિપરીતં, સબ્બાકારપજાનનેન સમન્તતો, ઉપરૂપરિ વિસેસાવહભાવેન પવત્તિયા સયં પજાનન્તોતિ અત્થો.

યદિ પઞ્ઞાય અનુપસ્સતિ, કથં સતિપટ્ઠાનતાતિ આહ “**ન હી**”તિઆદિ. **સબ્બત્થિક**ન્તિ સબ્બત્થ ભવં સબ્બત્થ લીને ઉદ્ધતે ચ ચિત્તે ઇચ્છિતબ્બત્તા, સબ્બે વા લીને ઉદ્ધતે ચ ભાવેતબ્બા બોજ્ઝઙ્ગા અત્થિકા એતાયાતિ **સબ્બત્થિકા**. સતિયા લદ્ધૂપકારાય એવ પઞ્ઞાય એત્થ યથાવુત્તે **કાયે** કમ્મટ્ઠાનિકો ભિક્ખુ **કાયાનુપસ્સી વિહરતિ**. **અન્તોસઙ્ખેપો** અન્તો ઓલીયનો, કોસજ્જન્તિ અત્થો. **ઉપાયપરિગ્ગહેતિ** એત્થ સીલવિસોધનાદિ ગણનાદિ ઉગ્ગહકોસલ્લાદિ ચ **ઉપાયો**, તબ્બિપરિયાયતો **અનુપાયો** વેદિતબ્બો. યસ્મા ચ ઉપટ્ઠિતસ્સતિ યથાવુત્તઉપાયં ન પરિચ્ચજતિ, અનુપાયઞ્ચ ન ઉપાદિયતિ, તસ્મા વુત્તં “**મુટ્ઠસ્સતિ…પે॰… અસમત્થો હોતી**”તિ. **તેના**તિ ઉપાયાનુપાયાનં પરિગ્ગહપરિવજ્જનેસુ અપરિચ્ચાગાપરિગ્ગહેસુ ચ અસમત્થભાવેન **અસ્સ** યોગિનો.

યસ્મા સતિયેવેત્થ સતિપટ્ઠાનં વુત્તા, તસ્માસ્સ સમ્પયુત્તા ધમ્મા વીરિયાદયો અઙ્ગન્તિ આહ “**સમ્પયોગઙ્ગઞ્ચસ્સ દસ્સેત્વા**”તિ. અઙ્ગ-સદ્દો ચેત્થ કારણપરિયાયો દટ્ઠબ્બો, સતિગ્ગહણેનેવ ચેત્થ સમાધિસ્સતિ ગહણં દટ્ઠબ્બં તસ્સા સમાધિક્ખન્ધે સઙ્ગહિતત્તા. યસ્મા વા સતિસીસેનાયં દેસના. ન હિ કેવલાય સતિયા કિલેસપ્પહાનં હોતિ, નિબ્બાનાધિગમો વા, ન ચ કેવલા સતિ પવત્તતિ, તસ્માસ્સ ઝાનદેસનાયં સવિતક્કાદિવચનસ્સ વિય સમ્પયોગઙ્ગદસ્સનતાતિ અઙ્ગ-સદ્દસ્સ અવયવપરિયાયતા દટ્ઠબ્બા. **પહાનઙ્ગ**ન્તિ ‘‘વિવિચ્ચેવ કામેહી’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૨૬; મ॰ નિ॰ ૧.૨૭૧, ૨૮૭; સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૨; અ॰ નિ॰ ૪.૧૨૩; પારા॰ ૧૧) વિય પહાતબ્બઙ્ગં દસ્સેતું. યસ્મા એત્થ લોકિયમગ્ગો અધિપ્પેતો, ન લોકુત્તરમગ્ગો, તસ્મા પુબ્બભાગિયમેવ વિનયં દસ્સેન્તો “**તદઙ્ગવિનયેન વા વિક્ખમ્ભનવિનયેન વા**”તિ આહ. **તેસં ધમ્માન**ન્તિ વેદનાદિધમ્માનં. તેસઞ્હિ તત્થ અનધિપ્પેતત્તા “**અત્થુદ્ધારનયેનેતં વુત્ત**”ન્તિ વુત્તં.

અવિસેસેન દ્વીહિપિ નીવરણપ્પહાનં વુત્તન્તિ કત્વા પુન એકેકેન વુત્તં પહાનવિસેસં દસ્સેતું “**વિસેસેના**”તિ આહ. અથ વા ‘‘વિનેય્ય નીવરણાની’’તિ અવત્વા અભિજ્ઝાદોમનસ્સવચનસ્સ પયોજનં દસ્સેન્તો “**વિસેસેના**”તિઆદિમાહ. કાયાનુપસ્સનાભાવનાય હિ ઉજુવિપચ્ચનીકાનં અનુરોધાદીનં પહાનં દસ્સનં એતસ્સ પયોજનન્તિ. **કાયસમ્પત્તિમૂલકસ્સા**તિ રૂપ-બલ-યોબ્બનારોગ્યાદિ-સરીરસમ્પદા-નિમિત્તસ્સ. વુત્તવિપરિયાયતો **કાયવિપત્તિમૂલકો વિરોધો** વેદિતબ્બો. **કાયભાવનાયા**તિ કાયાનુપસ્સનાભાવનાય. સા હિ ઇધ ‘‘કાયભાવના’’તિ અધિપ્પેતા. **તેના**તિ અનુરોધાદિપ્પહાનવચનેન. **યોગાનુભાવો હી**તિઆદિ વુત્તસ્સેવત્થસ્સ પાકટકરણં.

સતિસમ્પજઞ્ઞેનાતિ અતિસમ્પજઞ્ઞગ્ગહણેન. **સબ્બત્થિકકમ્મટ્ઠાન**ન્તિ બુદ્ધાનુસ્સતિ મેત્તા મરણસ્સતિ અસુભભાવના ચ. ઇદઞ્હિ ચતુક્કં યોગિના પરિહરિયમાનં ‘‘સબ્બત્થિકકમ્મટ્ઠાન’’ન્તિ વુચ્ચતિ અતિસમ્પજઞ્ઞબલેન અવિચ્છિન્નસ્સ તસ્સ પરિહરિતબ્બત્તા, **સતિયા વા સમથો વુત્તો** તસ્સા સમાધિક્ખન્ધેન સઙ્ગહિતત્તા.

તેનાતિ સદ્દત્થં અનાદિયિત્વા ભાવત્થસ્સેવ વિભજનવસેન પવત્તેન વિભઙ્ગપાઠેન સહ. **અટ્ઠકથાનયો**તિ સદ્દત્થસ્સપિ વિવરણવસેન યથારહં વુત્તો અત્થસંવણ્ણનાનયો. **યથા સંસન્દતી**તિ યથા અત્થતો અધિપ્પાયતો ચ અવિલોમેન્તો અઞ્ઞદત્થુ સંસન્દતિ સમેતિ, એવં વેદિતબ્બો.

વેદનાદીનં પુન વચનેતિ એત્થ નિસ્સયપચ્ચયભાવવસેન ચિત્તધમ્માનં વેદનાસન્નિસ્સિતત્તા પઞ્ચવોકારભવે અરૂપધમ્માનં રૂપપટિબદ્ધવુત્તિતો ચ વેદનાય કાયાદિઅનુપસ્સનાપસઙ્ગેપિ આપન્ને તદસમ્મિસ્સતો વવત્થાનદસ્સનત્થં ઘનવિનિબ્ભોગાદિદસ્સનત્થઞ્ચ દુતિયવેદનાગહણં. તેન ન વેદનાયં કાયાનુપસ્સી,

ચિત્તધમ્માનુપસ્સી વા, અથ ખો વેદનાનુપસ્સીયેવાતિ વેદનાસઙ્ખાતે વત્થુસ્મિં વેદનાનુપસ્સનાકારસ્સેવ દસ્સનેન અસમ્મિસ્સતો વવત્થાનં દસ્સિતં હોતિ. તથા ''યસ્મિં સમયે સુખા વેદના, ન તસ્મિં સમયે દુક્ખા અદુક્ખમસુખા વા વેદના. યસ્મિં વા પન સમયે દુક્ખા અદુક્ખમસુખા વા વેદના, ન તસ્મિં સમયે ઇતરા વેદના''તિ વેદનાભાવસામઞ્ઞે અટ્ઠત્વા તં તં વેદનં વિનિબ્ભુજિત્વા દસ્સનેન ઘનવિનિબ્ભોગો ધુવભાવવિવેકો દસ્સિતો હોતિ. તેન તાસં ખણમત્તાવટ્ઠાનદસ્સનેન અનિચ્ચતાય તતો એવ દુક્ખતાય અનત્તતાય ચ દસ્સનં વિભાવિતં હોતિ. **ઘનવિનિબ્ભોગાદી**તિ **આદિ**-સદ્દેન અયમ્પિ અત્થો વેદિતબ્બો. અયઞ્હિ વેદનાયં વેદનાનુપસ્સીયેવ, ન અઞ્ઞધમ્માનુપસ્સી. કિં વુત્તં હોતિ – યથા નામ બાલો અમણિસભાવેપિ ઉદકબુબ્બુળકે મણિઆકારાનુપસ્સી હોતિ, ન એવમયં ઠિતિરમણીયેપિ વેદયિતે, પગેવ ઇતરસ્મિં મનુઞ્ઞાકારાનુપસ્સી, અથ ખો ખણભઙ્ગુરતાય અવસવત્તિતાય કિલેસાસુચિપગ્ઘરણતાય ચ અનિચ્ચઅનત્તઅસુભાકારાનુપસ્સી, વિપરિણામદુક્ખતાય સઙ્ખારદુક્ખતાય ચ વિસેસતો દુક્ખાનુપસ્સીયેવાતિ વુત્તં હોતિ. એવં ચિત્તધમ્મેસુપિ યથારહં પુન વચને પયોજનં વત્તબ્બં. ''**કેવલં પનિધા**''તિઆદિના ઇધ 'એત્તકં વેદિતબ્બ''ન્તિ વેદિતબ્બપરિચ્છેદં દસ્સેતિ. **એસ નયો**તિ ઇમિના યથા ચિત્તં ધમ્મા ચ અનુપસ્સિતબ્બા, તથા તાનિ અનુપસ્સન્તો ''ચિત્તે ચિત્તાનુપસ્સી, ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સી''તિ વેદિતબ્બોતિ ઇમમત્થં અતિદિસતિ.

યો સુખં દુક્ખતો અદ્દાતિ યો ભિક્ખુ સુખવેદનં વિપરિણામદુક્ખતાય ''દુક્ખ''ન્તિ પઞ્ઞાચક્ખુના અદ્દક્ખિ. **દુક્ખમદ્દક્ખિ સલ્લતો**તિ દુક્ખવેદનં પીળાજનનતો અન્તોતુદનતો દુન્નીહરણતો ચ સલ્લન્તિ અદ્દક્ખિ પસ્સિ. **અદુક્ખમસુખ**ન્તિ ઉપેક્ખાવેદનં. **સન્ત**ન્તિ સુખદુક્ખાનિ વિય અનોળારિકતાય પચ્ચયવસેન વૂપસન્તસભાવતાય ચ સન્તં. **અનિચ્ચતો**તિ હુત્વા અભાવતો ઉદયબ્બયવન્તતો તાવકાલિકતોનિચ્ચપટિક્ખેપતો ચ ''અનિચ્ચ''ન્તિ યો અદ્દક્ખિ. **સ વે સમ્મદ્દસો ભિક્ખુ** એકંસેન પરિબ્યત્તં વા વેદનાય સમ્મા પસ્સનકોતિ અત્થો.

દુક્ખાતિપીતિ સઙ્ખારદુક્ખતાય દુક્ખા ઇતિપિ. **સબ્બં તં દુક્ખસ્મિ**ન્તિ સબ્બં તં વેદયિતં દુક્ખસ્મિં અન્તોગધં પરિયાપન્નં વદામિ સઙ્ખારદુક્ખતાનતિવત્તનતો. **સુખદુક્ખતોપિ ચા**તિ સુખાદીનં ઠિતિવિપરિણામઞ્ઞાણસુખતાય વિપરિણામઠિતિઅઞ્ઞાણદુક્ખતાય ચ વુત્તત્તા તિસ્સોપિ સુખતો, તિસ્સોપિ ચ દુક્ખતો અનુપસ્સિતબ્બાતિ અત્થો. રૂપાદિ-**આરમ્મણ**છન્દાદિ-**અધિપતિ**-ઞાણાદિ-**સહજાત**- કામાવચરાદિ-**ભૂમિ**નાનત્તભેદાનં કુસલાકુસલ-તંવિપાકકિરિયા-નાનત્તાદિભેદાનઞ્ચ, આદિ-સદ્દેન સઙ્ખારિકાસઙ્ખારિકસ-વત્થુકાવત્થુકાદિ-નાનત્તભેદાનઞ્ચ વસેનાતિ યોજેતબ્બં. **સુઞ્ઞતધમ્મસ્સા**તિ ''ધમ્મા હોન્તી''તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૧૨૧) સુઞ્ઞતવારે આગતસુઞ્ઞતસભાવસ્સ વસેન. ''**કામઞ્ચેત્થા**''તિઆદિના પુબ્બે પહીનત્તા પુન પહાનં ન વત્તબ્બન્તિ ચોદનં દસ્સેતિ, મગ્ગચિત્તક્ખણે વા એકત્થ પહીનં સબ્બત્થ પહીનમેવ હોતીતિ વિસું વિસું ન વત્તબ્બન્તિ. તત્થ પુરિમાય ચોદનાય નાનાપુગ્ગલપરિહારો, પચ્છિમાય નાનાચિત્તક્ખણિકપરિહારો. લોકિયભાવનાય હિ કાયે પહીનં ન વેદનાદીસુ પહીનં હોતિ યદિપિ ન પવત્તેય્ય, ન પટિપક્ખભાવનાય તત્થ સા અભિજ્ઝાદોમનસ્સસ્સ અપ્પવત્તિ હોતીતિ પુન તપ્પહાનં વત્તબ્બમેવાતિ. **એકત્થ પહીનં સેસેસુપિ પહીનં હોતી**તિ મગ્ગસતિપટ્ઠાનભાવનં, લોકિયભાવનાય વા સબ્બત્થ અપ્પવત્તિમત્તં સન્ધાય વુત્તં. ''પઞ્ચપિ ખન્ધા લોકો''તિ હિ વિભઙ્ગે (વિભ॰ ૩૬૨, ૩૬૪, ૩૬૬, ૩૭૩) ચતૂસુપિ ઠાનેસુ વુત્તન્તિ.

ઉદ્દેસવારવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

કાયાનુપસ્સનાવણ્ણના

૧૦૭. બાહિરકેસુપિ ઇતો એકદેસસ્સ સમ્ભવતો સબ્બપ્પકારગ્ગહણં કતં "**સબ્બપ્પકારકાયાનુપસ્સનાનિબ્બત્તકસ્સા**"તિ. તેન યે ઇમે આનાપાનપબ્બાદિવસેન આગતા ચુદ્દસપ્પકારા, તદન્તોગધા ચ અજ્ઝત્તાદિઅનુપસ્સના પકારા, તથા **કાયગતાસતિસુત્તે** (મ॰ નિ॰ ૩.૧૫૪) વુત્તા કેસાદિવણ્ણસણ્ઠાનકસિણારમ્મણચતુક્કજ્ઝાનપ્પકારા, લોકિયાદિપ્પકારા ચ, તે સબ્બેપિ અનવસેસતો સઙ્ગણ્હાતિ. ઇમે ચ પકારા ઇમસ્મિંયેવ સાસને, ન ઇતો બહિદ્ધાતિ વુત્તં "**સબ્બપ્પકાર...પે॰... પટિસેધનો ચા**"તિ. તત્થ **તથાભાવપટિસેધનો**તિ સબ્બપ્પકારકાયાનુપસ્સનાનિબ્બત્તકસ્સ પુગ્ગલસ્સ અઞ્ઞસાસનસ્સ નિસ્સયભાવપટિસેધનો. એતેન "ઇધ, ભિક્ખવે"તિ એત્થ ઇધ-સદ્દો અન્તોગધએવસદ્દત્થોતિ દસ્સેતિ . સન્તિ હિ એકપદાનિપિ સાવધારણાનિ યથા "વાયુભક્ખો"તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩૭૪). તેનાહ "**ઇધેવ સમણો**"તિઆદિ. પરિપુણ્ણસમણકરણધમ્મો હિ સો, યો સબ્બપ્પકારકાયાનુપસ્સનાનિબ્બત્તકો. **પરપ્પવાદા**તિ પરેસં અઞ્ઞતિત્થિયાનં નાનપ્પકારા વાદા તિત્થાયતનાનિ.

અરઞ્ઞાદિકસ્સેવ ભાવનાનુરૂપસેનાસનતં દસ્સેતું "**ઇમસ્સ હી**"તિઆદિ વુત્તં. દુદ્દમો દમથં અનુપગતો ગોણો **કૂટગોણો**. દોહનકાલે યથા થનેહિ અનવસેસતો ખીરં ન પગ્ઘરતિ, એવં દોહપટિબન્ધિની **કૂટધેનુ**. રૂપસદ્દાદિકે પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જનકઅસ્સાદો **રૂપારમ્મણાદિરસો**. **પુબ્બે આચિણ્ણારમ્મણ**ન્તિ પબ્બજ્જાતો પુબ્બે, અનાદિમતિ વા સંસારે પરિચિતારમ્મણં.

નિબન્ધેય્યાતિ બન્ધેય્ય. **સતિયા**તિ સમ્મદેવ કમ્મટ્ઠાનસ્સ સલ્લક્ખણવસેન પવત્તાય સતિયા. **આરમ્મણે**તિ કમ્મટ્ઠાનારમ્મણે. દળ્હન્તિ થિરં, યથા સતોકારિસ્સ ઉપચારપ્પનાભેદો સમાધિ ઇજ્ઝતિ, તથા થામગતં કત્વાતિ અત્થો.

વિસેસાધિગમદિટ્ઠધમ્મસુખવિહારપદટ્ઠાનન્તિ સબ્બેસં બુદ્ધાનં, એકચ્ચાનં પચ્ચેકબુદ્ધાનં, બુદ્ધસાવકાનઞ્ચ વિસેસાધિગમસ્સ, અઞ્ઞેન કમ્મટ્ઠાનેન અધિગતવિસેસાનં દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારસ્સ ચ પદટ્ઠાનભૂતં. **વત્થુવિજ્જાચરિયો વિય ભગવા** યોગીનં અનુરૂપનિવાસટ્ઠાનુપદિસનતો. **ભિક્ખુ દીપિસદિસો** અરઞ્ઞે એકાકી વિહરિત્વા પટિપક્ખનિમ્મથનેન ઇચ્છિતત્થસાધનતો. **ફલમુત્તમ**ન્તિ સામઞ્ઞફલં સન્ધાયાહ. **પરક્કમજવયોગ્ગભૂમિ**ન્તિ ભાવનુસ્સાહજવસ્સ યોગ્ગકરણભૂમિભૂતં.

અસ્સાસપસ્સાસાનં વસેન સિક્ખતોતિ અસ્સાસપસ્સાસાનં દીઘરસ્સતાપજાનન-સબ્બકાયપટિસંવેદન-ઓળારિકોળારિકપટિપ્પસ્સમ્ભનવસેન ભાવનાનુયોગં સિક્ખતો, તથાભૂતો વા હુત્વા તિસ્સો સિક્ખા પવત્તયતો. **અસ્સાસપસ્સાસનિમિત્તે**તિ અસ્સાસપસ્સાસસન્નિસ્સયેન ઉપટ્ઠિતપટિભાગનિમિત્તે. **અસ્સાસપસ્સાસે પરિગ્ગણ્હાતિ** રૂપમુખેન વિપસ્સનં અભિનિવિસન્તો, યો "અસ્સાસપસ્સાસકમ્મિકો"તિ વુત્તો. **ઝાનઙ્ગાનિ પરિગ્ગણ્હાતિ** અરૂપમુખેન વિપસ્સનં અભિનિવિસન્તો. **વત્થુ નામ કરજકાયો** ચિત્તચેતસિકાનં પવત્તિટ્ઠાનભાવતો. **અઞ્ઞો સત્તો વા પુગ્ગલો વા નત્થી**તિ વિસુદ્ધદિટ્ઠિ "તયિદં ધમ્મમત્તં ન અહેતુકં, નાપિ ઇસ્સરાદિવિસમહેતુકં, અથ ખો અવિજ્જાદીહિ એવ સહેતુક"ન્તિ અદ્ધત્તયેપિ કઙ્ખાવિતરણેન **વિતિણ્ણકઙ્ખો** "યં કિઞ્ચિ રૂપ"ન્તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૩૬૧; મ॰ નિ॰ ૨.૧૧૩; મ॰ નિ॰ ૩.૮૬; અ॰ નિ॰ ૪.૧૮૧; પટિ॰ મ॰ ૧.૪૮) કલાપસમ્મસનવસેન **તિલક્ખણં આરોપેત્વા** ઉદયબ્બયાનુપસ્સનાદિવસેન **વિપસ્સનં વડ્ઢેન્તો અનુક્કમેન** મગ્ગપટિપાટિયા.

પરસ્સ વા અસ્સાસપસ્સાસકાયેતિ ઇદં સમ્મસનચારવસેનાયં પાળિ પવત્તાતિ કત્વા વુત્તં, સમથવસેન પન પરસ્સ અસ્સાસપસ્સાસકાયે અપ્પનાનિમિત્તુપ્પત્તિ એવ નત્થીતિ. **ઇદં ઉભયં ન લબ્ભતી**તિ ''અજ્ઝત્તં, બહિદ્ધા''તિ ચ વુત્તં ઇદં ધમ્મદ્વયઘટિતં એકતો આરમ્મણભાવેન ન લબ્ભતિ.

સમુદેતિ એતસ્માતિ સમુદયો, સો એવ કારણટ્ઠેન ધમ્મોતિ સમુદયધમ્મો, અસ્સાસપસ્સાસાનં પવત્તિહેતુકરજકાયાદિ. તસ્સ અનુપસ્સનસીલો **સમુદયધમ્માનુપસ્સી**. તં પન સમુદયધમ્મં ઉપમામુખેન દસ્સેન્તો ''**યથા નામા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **ભસ્તન્તિ** રુત્તિં. **ગગ્ગરનાળિન્તિ** ઉક્કાપનાળિં. **તે**તિ કરજકાયાદિકે. યથા અસ્સાસપસ્સાસકાયો કરજકાયાદિસમ્બન્ધી ફલભાવેન, એવં તેપિ અસ્સાસપસ્સાસકાયસમ્બન્ધિનો હેતુભાવેનાતિ ''સમુદયધમ્મા કાયસ્મિ''ન્તિ વત્તબ્બતં લભન્તીતિ વુત્તં ''**સમુદય...પે॰... વુચ્ચતી**''તિ. પકતિવાચી વા **ધમ્મ**-સદ્દો ''જાતિધમ્માન''ન્તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૩૧; મ॰ નિ॰ ૩.૩૭૩; પટિ॰ મ॰ ૧.૩૩) વિયાતિ કાયસ્સ પચ્ચયસમવાયે ઉપ્પજ્જનપકતિકાનુપસ્સી ''**સમુદયધમ્માનુપસ્સી**''તિ વુત્તો. તેનાહ – ''કરજકાયઞ્ચા''તિઆદિ. એવઞ્ચ કત્વા **કાયસ્મિન્તિ** ભુમ્મવચનઞ્ચ સમત્થિતં હોતિ. **વયધમ્માનુપસ્સી**તિ એત્થ અહેતુકત્તેપિ વિનાસસ્સ યેસં હેતુધમ્માનં અભાવે યં ન હોતિ, તદભાવો તસ્સ અભાવસ્સ હોતુ વિય વોહરીયતીતિ ઉપચારતો કરજકાયાદિઅભાવો અસ્સાસપસ્સાસકાયસ્સ વયકારણં વુત્તો. તેનાહ ''**યથા ભસ્તાયા**''તિઆદિ. અયં તાવેત્થ પઠમવિકપ્પવસેન અત્થવિભાવના. દુતિયવિકપ્પવસેન પન ઉપચારેન વિનાયેવ અત્થો વેદિતબ્બો. અજ્ઝત્તબહિદ્ધાનુપસ્સના વિય ભિન્નવત્થુવિસયતાય સમુદયવયધમ્માનુપસ્સનાપિ એકકાલે ન લબ્ભતીતિ આહ ''**કાલેન સમુદયં કાલેન વયં અનુપસ્સન્તો**''તિ.

અત્થિ કાયોતિ એવ-સદ્દો લુત્તનિદ્દિટ્ઠોતિ ''**કાયોવ અત્થી**''તિ વત્વા અવધારણેન નિવત્થિતં દસ્સેન્તો ''**ન સત્તો**''તિઆદિમાહ. તસ્સત્થો – યો રૂપાદીસુ સત્તવિસત્તતાય પરેસઞ્ચ સજ્જાપનટ્ઠેન, સત્વગુણયોગતો વા ''**સત્તો**''તિ પરેહિ પરિકપ્પિતો. તસ્સ સત્તનિકાયસ્સ પૂરણતો ચ ચવનુપપજ્જનધમ્મતાય ગલનતો ચ ''**પુગ્ગલો**''તિ. થીયતિ સંહઞ્ઞતિ એત્થ ગબ્ભોતિ ''**ઇત્થી**''તિ. પુરિ પુરે ભાગે સેતિ પવત્તતીતિ ''**પુરિસો**''તિ. આહિતો અહંમાનો એત્થાતિ ''**અત્તા**''તિ, અત્તનો સન્તકભાવેન ''**અત્તનિય**''ન્તિ. પરો ન હોતીતિ કત્વા ''**અહ**''ન્તિ, મમ સન્તકન્તિ કત્વા ''**મમ**''ન્તિ. વુત્તપ્પકારવિનિમુત્તો અઞ્ઞોતિ કત્વા ''**કોચી**''તિ, તસ્સ સન્તકભાવેન ''**કસ્સચી**''તિ પરિકપ્પેતબ્બો કોચિ નત્થિ, કેવલં કાયો એવ અત્થીતિ અત્તત્તનિયસુઞ્ઞતમેવ કાયસ્સ વિભાવેતિ. **એવન્તિ** ''કાયોવ અત્થી''તિઆદિના વુત્તપ્પકારેન. **ઞાણપમાણત્થાયા**તિ કાયાનુપસ્સનાઞાણપરં પમાણં પાપનત્થાય. **સતિપમાણત્થાયા**તિ કાયપરિગ્ગાહિકસતિપવત્તં સતિપરં પમાણં પાપનત્થાય. ઇમસ્સ હિ વુત્તનયેન ''અત્થિ કાયો''તિ અપરાપરુપ્પત્તિવસેન પચ્ચુપટ્ઠિતા સતિ ભિય્યોસો મત્તાય તત્થ ઞાણસ્સ સતિયા ચ પરિબ્રૂહનાય હોતિ. તેનાહ ''**સતિસમ્પજઞ્ઞાનં વડ્ઢત્થાયા**''તિ.

ઇમિસ્સા ભાવનાય તણ્હાદિટ્ઠિગાહાનં ઉજુપટિપક્ખત્તા વુત્તં ''**તણ્હા...પે॰... વિહરતી**''તિ. તથાભૂતો ચ લોકે કિઞ્ચિ ''અહ''ન્તિ વા ''મમ''ન્તિ વા ગહેતબ્બં ન પસ્સતિ, કુતો ગણ્હેય્ય. તેનાહ ''**ન ચ કિઞ્ચી**''તિઆદિ. **એવમ્પી**તિ એત્થ **પિ**-સદ્દો હેટ્ઠા નિદ્દિટ્ઠસ્સ તાદિસસ્સ અત્થસ્સ અભાવતો અવુત્તસમુચ્ચયત્થોતિ દસ્સેન્તો ''**ઉપરિ અત્થં ઉપાદાયા**''તિ આહ. ''**એવ**''ન્તિ પન નિદ્દિટ્ઠાકારસ્સ પચ્ચામસનં નિગમનવસેન કતન્તિ આહ ''**ઇમિના પન...પે॰... દસ્સેતી**''તિ. પુબ્બભાગસતિપટ્ઠાનસ્સ ઇધાધિપ્પેતત્તા વુત્તં ''**સતિ દુક્ખસચ્ચ**''ન્તિ. સા પન સતિ યસ્મિં અત્તભાવે, તસ્સ સમુટ્ઠાપિકા તણ્હા તસ્સાપિ સમુટ્ઠાપિકા એવ નામ હોતિ તદભાવે અભાવતોતિ આહ ''**તસ્સા સમુટ્ઠાપિકા પુરિમતણ્હા**''તિ. **અપ્પવત્તી**તિ અપ્પવત્તિનિમિત્તં, ન પવત્તતિ એત્થાતિ વા **અપ્પવત્તિ**. **ચતુસચ્ચવસેના**તિ

ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનવસેન. **ઉસ્સક્કિત્વા**તિ વિસુદ્ધિપરમ્પરાય આરુહિત્વા, ભાવનં ઉપરિ નેત્વાતિ અત્થો. **નિય્યાનમુખ**ન્તિ વટ્ટદુક્ખતો નિસ્સરણૂપાયો.

આનાપાનપબ્બવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઇરિયાપથપબ્બવણ્ણના

૧૦૮. **ઇરિયાપથવસેના**તિ ઇરિયનં ઇરિયા, કિરિયા, ઇધ પન કાયિકપયોગો વેદિતબ્બો. ઇરિયાનં પથો પવત્તિમગ્ગોતિ ઇરિયાપથો, ગમનાદિસરીરાવત્થા. ગચ્છન્તો વા હિ સત્તો કાયેન કત્તબ્બકિરિયં કરેય્ય ઠિતો વા નિસિન્નો વા નિપન્નો વાતિ. તેસં વસેન, ઇરિયાપથવિભાગેનાતિ અત્થો. **પુન ચપર**ન્તિ પુન ચ અપરં, યથાવુત્તઆનાપાનકમ્મટ્ઠાનતો ભિય્યોપિ અઞ્ઞં કાયાનુપસ્સનાકમ્મટ્ઠાનં કથેમિ, સુણાથાતિ વા અધિપ્પાયો. **ગચ્છન્તો વા**તિઆદિ ગમનાદિમત્તજાનનસ્સ ગમનાદિગતવિસેસજાનનસ્સ ચ સાધારણવચનં. તત્થ ગમનાદિમત્તજાનનં ઇધ નાધિપ્પેતં, ગમનાદિગતવિસેસજાનનં પન અધિપ્પેતન્તિ તં વિભજિત્વા દસ્સેતું "**તત્થ કામ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. **સત્તૂપલદ્ધિ**ન્તિ સત્તો અત્થીતિ ઉપલદ્ધિં સત્તગ્ગાહં **ન જહતિ** ન પરિચ્ચજતિ ''અહં ગચ્છામિ, મમ ગમન''ન્તિ ગાહસબ્ભાવતો. તતો એવ **અત્તસઞ્ઞં** ''અત્થિ અત્તા કારકો વેદકો''તિ એવં પવત્તં વિપરીતસઞ્ઞં ન **ઉગ્ઘાટેતિ** નાપનેતિ અપટિપક્ખભાવતો, અનનબ્રૂહનતો વા. એવં ભૂતસ્સ ચસ્સ કુતો કમ્મટ્ઠાનાદિભાવોતિ આહ "**કમ્મટ્ઠાનં વા સતિપટ્ઠાનભાવના વા ન હોતી**"તિ. **ઇમસ્સ પના**તિઆદિસુક્કપક્ખસ્સ વુત્તવિપરિયાયેન અત્થો વેદિતબ્બો. તમેવ હિ અત્થં વિવરિતું "**ઇદં હી**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **કો ગચ્છતી**તિ ગમનકિરિયાય કત્તુપુચ્છા, સા કત્તુભાવવિસિટ્ઠઅત્તપટિક્ખેપત્થા ધમ્મમત્તસ્સેવ ગમનસિદ્ધિદસ્સનતો. **કસ્સ ગમન**ન્તિ અકત્તુતાવિસિટ્ઠઅત્તગ્ગાહપટિક્ખેપત્થા. **કિંકારણા**તિ પન પટિક્ખિત્તકત્તુકાય ગમનકિરિયાય અવિપરીતકારણપુચ્છા ''ગમનન્તિ અત્તા મનસા સંયુજ્જતિ, મનો ઇન્દ્રિયેહિ, ઇન્દ્રિયાનિ અત્તેહી''તિ એવમાદિગમનકારણપટિક્ખેપનતો. તેનાહ "**તત્થા**"તિઆદિ.

ન કોચિ સત્તો વા પુગ્ગલો વા ગચ્છતિ ધમ્મમત્તસ્સેવ ગમનસિદ્ધિતો તબ્બિનિમુત્તસ્સ ચ કસ્સચિ અભાવતો. ઇદાનિ ધમ્મમત્તસ્સેવ ગમનસિદ્ધિં દસ્સેતું "**ચિત્તકિરિયવાયોધાતુવિપ્ફારેના**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ચિત્તકિરિયા ચ સા વાયોધાતુયા વિપ્ફારો વિપ્ફન્દનઞ્ચાતિ **ચિત્તકિરિયવાયોધાતુવિપ્ફારો**, તેન. એત્થ ચ ચિત્તકિરિયગ્ગહણેન અનિન્દ્રિયબદ્ધવાયોધાતુવિપ્ફારં નિવત્તેતિ, વાયોધાતુવિપ્ફારગ્ગહણેન ચેતનાવચીવિઞ્ઞત્તિભેદં ચિત્તકિરિયં નિવત્તેતિ, ઉભયેન પન કાયવિઞ્ઞત્તિં વિભાવેતિ. "**ગચ્છતી**"તિ વત્વા યથા પવત્તમાને કાયે ''ગચ્છતી''તિ વોહારો હોતિ, તં દસ્સેતું "**તસ્મા**"તિઆદિ વુત્તં. **ત**ન્તિ ગન્તુકામતાવસેન પવત્તચિત્તં. **વાયં જનેતી**તિ વાયોધાતુઅધિકં રૂપકલાપં જનેતિ, અધિકતા ચેત્થ સામત્થિયતો, ન પમાણતો. ગમનચિત્તસમુટ્ઠિતં સહજાતરૂપકાયસ્સ થમ્ભનસન્ધારણચલનાનં પચ્ચયભૂતેન આકારવિસેસેન પવત્તમાનં વાયોધાતું સન્ધાયાહ "**વાયો વિઞ્ઞત્તિં જનેતી**"તિ. અધિપ્પાયસહભાવી હિ વિકારો વિઞ્ઞત્તિ, યથાવુત્તઅધિકભાવેનેવ ચ વાયોગહણં, ન વાયોધાતુયા એવ જનકભાવતો, અઞ્ઞથા વિઞ્ઞત્તિયા ઉપાદાયરૂપભાવો દુરુપપાદો સિયા. **પુરતો અભિનીહારો** પુરતોભાગેન કાયસ્સ પવત્તનં, યો ''અભિક્કમો''તિ વુચ્ચતિ.

"**એસેવ નયો**"તિ અતિદેસવસેન સઙ્ખેપતો વત્વા તમેવત્થં વિવરિતું "**તત્રાપિ હી**"તિઆદિ વુત્તં. **કોટિતો પટ્ઠાયા**તિ હેટ્ઠિમકોટિતો પટ્ઠાય. **ઉસ્સિતભાવો**તિ ઉબ્બિદ્ધભાવો.

એવં પજાનતોતિ એવં ચિત્તકિરિયવાયોધાતુવિપ્ફારેનેવ ગમનાદિભાવો હોતીતિ પજાનતો તસ્સ એવં પજાનનાય નિચ્છયગમનત્થં "**એવં હોતી**"તિ વિચારણા **વુચ્ચ**તિ લોકે યથાભૂતં અજાનન્તેહિ મિચ્છાભિનિવેસવસેન, લોકવોહારવસેન વા. **અત્થિ પના**તિ અત્તનો એવ વીમંસનવસેન પુચ્છાવચનં. **નત્થી**તિ નિચ્છયવસેન સત્તસ્સ પટિક્ખેપવચનં. **યથા પના**તિઆદિ તસ્સેવત્થસ્સ ઉપમાય વિભાવનં.

નાવા માલુતવેગેનાતિ **યથા** અચેતના નાવા વાતવેગેન દેસન્તરં **યાતિ**, **યથા** ચ અચેતનો **તેજનં** કણ્ડો **જિયાવેગેન** દેસન્તરં **યાતિ**, તથા અચેતનો **કાયો વાતાહતો** યથાવુત્તવાયુના નીતો દેસન્તરં **યાતી**તિ એવં ઉપમાસંસન્દનં વેદિતબ્બં. સચે પન કોચિ વદેય્ય ''યથા નાવાય તેજનસ્સ ચ પેલ્લકસ્સ પુરિસસ્સ વસેન દેસન્તરગમનં, એવં કાયસ્સાપી''તિ, હોતુ, એવં ઇચ્છિતોવાયમત્થો. યથા હિ નાવા તેજનાનં સંહતલક્ખણસ્સેવ પુરિસસ્સ વસેન ગમનં, ન અસંહતલક્ખણસ્સ, એવં કાયસ્સાપીતિ કા નો હાનિ, ભિય્યોપિ ધમ્મમત્તતાવ પતિટ્ઠં લભતિ, ન પુરિસવાદો. તેનાહ "**યન્તં સુત્તવસેના**"તિઆદિ.

તત્થ **પયુત્ત**ન્તિ હેટ્ઠા વુત્તનયેન ગમનાદિકિરિયાવસેન પયોજિતં. **ઠાતી**તિ તિટ્ઠતિ. **એત્થા**તિ ઇમસ્મિં લોકે. **વિના હેતુપચ્ચયે**તિ ગન્તુકામતાચિત્ત-તંસમુટ્ઠાન-વાયોધાતુ-આદિહેતુપચ્ચયેહિ વિના. **તિટ્ઠે**તિ તિટ્ઠેય્ય. **વજે**તિ વજેય્ય ગચ્છેય્ય કો નામાતિ સમ્બન્ધો. પટિક્ખેપત્થો ચેત્થ **કિં**-સદ્દોતિ હેતુપચ્ચયવિરહેન ઠાનગમનપટિક્ખેપમુખેન સબ્બાયપિ ધમ્મપ્પવત્તિયા પચ્ચયાધીનવુત્તિતાવિભાવનેન અત્તસુઞ્ઞતા વિય અનિચ્ચદુક્ખતાપિ વિભાવિતાતિ દટ્ઠબ્બા.

પણિહિતોતિ યથા યથા પચ્ચયેહિ પકારતો નિહિતો ઠપિતો. **સબ્બસઙ્ગાહિકવચન**ન્તિ સબ્બેસં ચતુન્નમ્પિ ઇરિયાપથાનં સઙ્ગણ્હનવચનં, પુબ્બે વિસું વિસું ઇરિયાપથાનં વુત્તત્તા ઇદં તેસં એકજ્ઝં ગહેત્વા વચનન્તિ અત્થો. પુરિમનયો વા ઇરિયાપથપ્પધાનો વુત્તોતિ તત્થ કાયો અપ્પધાનો અનુનિપ્ફાદીતિ ઇધ કાયં પધાનં અપ્પધાનઞ્ચ ઇરિયાપથં અનુનિપ્ફાદં કત્વા દસ્સેતું દુતિયનયો વુત્તોતિ એવમ્પેત્થ દ્વિન્નં નયાનં વિસેસો વેદિતબ્બો. **ઠિતો**તિ પવત્તો.

ઇરિયાપથપરિગ્ગણ્હનમ્પિ ઇરિયાપથવતો કાયસ્સેવ પરિગ્ગણ્હનં તસ્સ અવત્થાવિસેસભાવતોતિ વુત્તં "**ઇરિયાપથપરિગ્ગહણેન કાયે કાયાનુપસ્સી વિહરતી**"તિ. તેનેવેત્થ રૂપક્ખન્ધવસેનેવ સમુદયાદયો ઉદ્ધટા. એસ નયો સેસવારેસુપિ. **આદિના**તિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન યથા ''તણ્હાસમુદયા કમ્મસમુદયા આહારસમુદયા''તિ નિબ્બત્તિલક્ખણં પસ્સન્તોપિ રુપક્ખન્ધસ્સ ઉદયં પસ્સતીતિ ઇમે ચત્તારો આહારા સઙ્ગય્હન્તિ, એવં ''અવિજ્જાનિરોધા રૂપનિરોધા''તિઆદયોપિ પઞ્ચ આકારા સઙ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બો. સેસં વુત્તનયમેવ.

ઇરિયાપથપબ્બવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ચતુસમ્પજઞ્ઞપબ્બવણ્ણના

૧૦૯. ચતુસમ્પજઞ્ઞવસેનાતિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૨૮૪; સં॰ નિ॰ ૫.૩૬૮; દી॰ નિ॰ અભિ॰ ટી॰ ૨.૨૧૪) સમન્તતો પકારેહિ, પકટ્ઠં વા સવિસેસં જાનાતીતિ સમ્પજાનો, સમ્પજાનસ્સ ભાવો **સમ્પજઞ્ઞં**, તથાપવત્તં ઞાણં. ચત્તારિ સમ્પજઞ્ઞાનિ સમાહટાનિ **ચતુસમ્પજઞ્ઞં**, તસ્સ વસેન. અભિક્કમનં **અભિક્કન્ત**ન્તિ આહ "**અભિક્કન્તં**

વુચ્ચતિ ગમન”ન્તિ. તથા પટિક્કમનં **પટિક્કન્ત**ન્તિ આહ “**પટિક્કન્તં વુચ્ચતિ નિવત્તન**”ન્તિ. **નિવત્તન**ન્તિ ચ નિવત્તિમત્તં, નિવત્તિત્વા પન ગમનં ગમનમેવ. **અભિહરન્તો**તિ ગમનવસેન કાયં ઉપનેન્તો.

સમ્મા પજાનનં સમ્પજાનં, તેન અત્તના કાતબ્બસ્સ કરણસીલો **સમ્પજાનકારી**તિ આહ “**સમ્પજઞ્ઞેન સબ્બકિચ્ચકારી**”તિ. સમ્પજાનસદ્દસ્સ સમ્પજઞ્ઞપરિયાયતા પુબ્બે વુત્તાયેવ. **સમ્પજઞ્ઞં કરોતેવા**તિ અભિક્કન્તાદીસુ અસમ્મોહં ઉપ્પાદેતિ એવ. સમ્પજાનસ્સ વા કારો એતસ્સ અત્થીતિ **સમ્પજાનકારી**. ધમ્મતો વડ્ઢિસઙ્ખાતેન સહ અત્થેન પવત્તતીતિ સાત્થકં, અભિક્કન્તાદિ. સાત્થકસ્સ સમ્પજાનનં **સાત્થકસમ્પજઞ્ઞં**. સપ્પાયસ્સ અત્તનો ઉપકારાવહસ્સ હિતસ્સ સમ્પજાનનં **સપ્પાયસમ્પજઞ્ઞં** અભિક્કમાદીસુ ભિક્ખાચારગોચરે, અઞ્ઞત્થાપિ ચ પવત્તેસુ અવિજહિતે કમ્મટ્ઠાનસઙ્ખાતે ગોચરે સમ્પજઞ્ઞં **ગોચરસમ્પજઞ્ઞં**. અભિક્કમાદીસુ અસમ્મુય્હનમેવ સમ્પજઞ્ઞં **અસમ્મોહસમ્પજઞ્ઞં**. **પરિગ્ગણ્હિત્વા**તિ પટિસઙ્ખાય.

તસ્મિન્તિ સાત્થકસમ્પજઞ્ઞવસેન પરિગ્ગહિતઅત્થે. અત્થો નામ ધમ્મતો વડ્ઢીતિ યં સાત્થકન્તિ અધિપ્પેતં ગમનં, તં સપ્પાયમેવાતિ સિયા કસ્સચિ આસઙ્કાતિ તન્નિવત્તનત્થં “**ચેતિયદસ્સનં તાવા**”તિઆદિ આરદ્ધં. **ચિત્તકમ્મરૂપકાનિ વિયા**તિ ચિત્તકમ્મકતપટિમાયો વિય, યન્તપયોગેન વા વિચિત્તકમ્મપટિમાયો વિય. **અસમપેક્ખનં** ગેહસિતઅઞ્ઞાણુપેક્ખાવસેન આરમ્મણસ્સ અયોનિસો ગહણં. યં સન્ધાય વુત્તં ‘‘ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા ઉપ્પજ્જતિ ઉપેક્ખા બાલસ્સ મૂળ્હસ્સ પુથુજ્જનસ્સા’’તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૦૮). હત્થિઆદિસમ્મદ્દેન **જીવિતન્તરાયો**, વિસભાગરૂપદસ્સનાદિના **બ્રહ્મચરિયન્તરાયો**.

પબ્બજિતદિવસતો પટ્ઠાય ભિક્ખૂનં અનુવત્તનકથા આચિણ્ણા, અનનુવત્તનકથા પન તસ્સા દુતિયા નામ હોતીતિ આહ “**દ્વે કથા નામ ન કથિતપુબ્બા**”તિ.

એવન્તિ ‘‘સચે પના’’તિઆદિકં સબ્બમ્પિ વુત્તાકારં પચ્ચામસતિ, ન ‘‘પુરિસસ્સ માતુગામાસુભ’’ન્તિઆદિકં વુચ્ચમાનં. યોગકમ્મસ્સ પવત્તિટ્ઠાનતાય ભાવનાય આરમ્મણં કમ્મટ્ઠાનન્તિ વુચ્ચતીતિ આહ “**કમ્મટ્ઠાનસઙ્ખાતં ગોચર**”ન્તિ. **ઉગ્ગહેત્વા**તિ યથા ઉગ્ગહનિમિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, એવં ઉગ્ગહકોસલ્લસ્સ સમ્પાદનવસેન ઉગ્ગહેત્વા. **હરતી**તિ કમ્મટ્ઠાનં પવત્તેતિ, યાવ પિણ્ડપાતપટિક્કમા અનુયુઞ્જતીતિ અત્થો. **ન પચ્ચાહરતી**તિ આહારૂપભોગતો યાવ દિવાટ્ઠાનુપસઙ્કમના કમ્મટ્ઠાનં ન પટિનેતિ.

સરીરપરિકમ્મન્તિ મુખધોવનાદિસરીરપટિજગ્ગનં. **દ્વે તયો પલ્લઙ્કે**તિ દ્વે તયો નિસજ્જાવારે, દ્વે તીણિ ઉણ્હાસનાનિ. તેનાહ “**ઉસુમં ગાહાપેન્તો**”તિ. **કમ્મટ્ઠાનસીસેનેવા**તિ કમ્મટ્ઠાનગ્ગેનેવ, કમ્મટ્ઠાનં પધાનં કત્વા એવાતિ અત્થો. તેન ‘‘પત્તોપિ અચેતનો’’તિઆદિના (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૦૯) વક્ખમાનં કમ્મટ્ઠાનં, યથાપરિહરિયમાનં વા અવિજહિત્વાતિ દસ્સેતિ. ‘‘પરિભોગચેતિયતો સરીરચેતિયં ગરુતર’’ન્તિ કત્વા “**ચેતિયં વન્દિત્વા**”તિ પુબ્બકાલકિરિયાવસેન વુત્તં. તથા હિ **અટ્ઠકથાયં** (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૮૦૯; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૧૨૮; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૨૭૫) ‘‘ચેતિયં બાધયમાના બોધિસાખા હરિતબ્બા’’તિ વુત્તા.

જનસઙ્ગહત્થન્તિ ‘‘મયિ અકથેન્તે એતેસં કો કથેસ્સતી’’તિ ધમ્માનુગ્ગહેન જનસઙ્ગહત્થં. **તસ્મા**તિ. યસ્મા ‘‘ધમ્મકથા નામ કથેતબ્બાયેવા’’તિ **અટ્ઠકથાચરિયા** વદન્તિ, યસ્મા ચ ધમ્મકથા કમ્મટ્ઠાનવિનિમુત્તા નામ નત્થિ, તસ્મા. **અનુમોદનં કત્વા**તિ એત્થાપિ ‘‘કમ્મટ્ઠાનસીસેનેવા’’તિ આનેત્વા સમ્બન્ધો. **સમ્પત્તપરિચ્છેદેનેવા**તિ ‘‘પરિચિતો અપરિચિતો’’તિઆદિવિભાગં અકત્વા સમ્પત્તકોટિયાવ. **ભયે**તિ પરચક્કાદિભયે.

કમ્મજતેજોતિ ગહણિં સન્ધાયાહ. **કમ્મટ્ઠાનવીથિં નારોહતિ** ખુદાપરિસ્સમેન કિલન્તકાયત્તા સમાધાનાભાવતો. **અવસેસટ્ઠાને**તિ યાગુયા અગ્ગહિતટ્ઠાને. **પોઙ્ખાનુપોઙ્ખન્તિ** કમ્મટ્ઠાનુપટ્ઠાનસ્સ અવિચ્છેદદસ્સનવચનમેતં, યથા પોઙ્ખાનુપોઙ્ખપવત્તાય સરપટિપાટિયા અવિચ્છેદો, એવમેતસ્સાપીતિ.

નિક્ખિત્તધુરો ભાવનાનુયોગે. વત્તપટિપત્તિયા અપૂરણેન **સબ્બવત્થાનિ ભિન્દિત્વા**. ''કામે અવીતરાગો હોતિ, કાયે અવીતરાગો, રૂપે અવીતરાગો, યાવદત્થં ઉદરાવદેહકં ભુઞ્જિત્વા સેય્યસુખં પસ્સસુખં મિદ્ધસુખં અનુયુત્તો વિહરતિ, અઞ્ઞતરં દેવનિકાયં પણિધાય બ્રહ્મચરિયં ચરતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૨૦; મ॰ નિ॰ ૧.૧૮૬) એવં વુત્ત **પઞ્ચવિધચેતોખિલવિનિબન્ધચિત્તો**. **ચરિત્વા**તિ પવત્તિત્વા.

અત્તકામાતિ અત્તનો હિતસુખં ઇચ્છન્તા, ધમ્મચ્છન્દવન્તોતિ અત્થો. ધમ્મોતિ હિ હિતં, તન્નિમિત્તકઞ્ચ સુખન્તિ. અથ વા વિઞ્ઞૂનં નિબ્બિસેસત્તા અત્તભાવપરિયાપન્નત્તા ચ અત્તા નામ ધમ્મો, તં કામેન્તિ ઇચ્છન્તીતિ અત્તકામા. **ઉસભં** નામ વીસતિ યટ્ઠિયો. **તાય સઞ્ઞાયા**તિ તાય પાસાણસઞ્ઞાય, એત્તકં ઠાનં આગતાતિ જાનન્તાતિ અધિપ્પાયો. **સોયેવ નયો**તિ ''અયં ભિક્ખૂ''તિઆદિકો યો ઠાને વુત્તો, સો એવ નિસજ્જાયપિ નયો. પચ્છતો આગચ્છન્તાનં છિન્નભત્તભાવભયેનપિ યોનિસોમનસિકારં પરિબ્રૂહેતિ.

બહ્વપધાનં પૂજેસ્સામીતિ અમ્હાકં અત્થાય લોકનાથેન છ વસ્સાનિ કતં દુક્કરચરિયં એવાહં યથાસત્તિ પૂજેસ્સામીતિ. પટિપત્તિપૂજા હિ સત્થુપૂજા, ન આમિસપૂજા. **ઠાનચઙ્કમનમેવા**તિ અધિટ્ઠાતબ્બઇરિયાપથવસેન વુત્તં, ન ભોજનાદિકાલેસુ અવસ્સં કત્તબ્બનિસજ્જાય પટિક્ખેપવસેન.

વીથિં ઓતરિત્વા ઇતો ચિતો ચ અનોલોકેત્વા પઠમમેવ વીથિયો સલ્લક્ખેતબ્બાતિ આહ ''**વીથિયો સલ્લક્ખેત્વા**''તિ. યં સન્ધાય વુચ્ચતિ ''પાસાદિકેન અભિક્કન્તેના''તિ, તં દસ્સેતું ''**તત્થ ચા**''તિઆદિ વુત્તં.

પચ્ચેકબોધિં સચ્છિકરોતિ, યદિ ઉપનિસ્સયસમ્પન્નો હોતીતિ સમ્બન્ધો. એવં સબ્બત્થ ઇતો પરેસુપિ. તત્થ પચ્ચેકબોધિયા ઉપનિસ્સયસમ્પદા કપ્પાનં દ્વે અસઙ્ખ્યેય્યાનિ સતસહસ્સઞ્ચ તજ્જં પુઞ્ઞઞાણસમ્ભરણં, સાવકબોધિયં અગ્ગસાવકાનં એકં અસઙ્ખ્યેય્યં કપ્પસતસહસ્સઞ્ચ, મહાસાવકાનં કપ્પસતસહસ્સમેવ, ઇતરેસં અતીતાસુ જાતીસુ વિવટ્ટસન્નિસ્સયવસેન નિબ્બત્તિતં નિબ્બેધભાગિયં કુસલં. **બાહિયો દારુચીરિયો**તિ બહિ વિસયે સઞ્જાતસંવટ્ટતાય બાહિયો, દારુચીરપરિહરણેન દારુચીરિયોતિ ચ સમઞ્ઞાતો. સો હિ આયસ્મા –

> ''તસ્મા તિહ તે, બાહિય, એવં સિક્ખિતબ્બં 'દિટ્ઠે દિટ્ઠમત્તં ભવિસ્સતિ, સુતે... મુતે... વિઞ્ઞાતે વિઞ્ઞાતમત્તં ભવિસ્સતી'તિ. યતો ખો તે, બાહિય, દિટ્ઠે દિટ્ઠમત્તં ભવિસ્સતિ, સુતે... મુતે... વિઞ્ઞાતે વિઞ્ઞાતમત્તં ભવિસ્સતિ, તતો ત્વં, બાહિય, ન તેન. યતો ત્વં, બાહિય, ન તેન, તતો ત્વં, બાહિય, ન તત્થ. યતો ત્વં, બાહિય, ન તત્થ, તતો ત્વં, બાહિય, નેવિધ ન હુરં ન ઉભયમન્તરેન, એસેવન્તો દુક્ખસ્સા''તિ (ઉદા॰ ૧૦) – એત્તકાય દેસનાય અરહત્તં સચ્છાકાસિ.

તન્તિ અસમ્મુય્હનં. **એવન્તિ** ઇદાનિ વુચ્ચમાનાકારેન વેદિતબ્બં. **અત્તા અભિક્કમતી**તિ ઇમિના અન્ધપુથુજ્જનસ્સ દિટ્ઠિગ્ગાહવસેન અભિક્કમે સમ્મુય્હનં દસ્સેતિ, અહં **અભિક્કમામી**તિ પન ઇમિના માનગ્ગાહવસેન, તદુભયં પન તણ્હાય વિના ન હોતીતિ તણ્હાગ્ગાહવસેનપિ સમ્મુય્હનં દસ્સિતમેવ હોતિ. ''**તથા અસમ્મુય્હન્તો**''તિ વત્વા તં અસમ્મુય્હનં યેન ઘનવિનિબ્ભોગેન હોતિ, તં દસ્સેન્તો ''**અભિક્કમામી**''તિઆદિમાહ.

તત્થ યસ્મા વાયોધાતુયા અનુગતા તેજોધાતુ ઉદ્ધરણસ્સ પચ્ચયો. ઉદ્ધરણગતિકા હિ તેજોધાતૂતિ ઉદ્ધરણે વાયોધાતુયા તસ્સા અનુગતભાવો, તસ્મા ઇમાસં દ્વિન્નમેત્થ સામત્થિયતો અધિમત્તતા, ઇતરાસઞ્ચ ઓમત્તતાતિ દસ્સેન્તો “**એકેક...પે॰... બલવતિયો**”તિ આહ. યસ્મા પન તેજોધાતુયા અનુગતા વાયોધાતુ અતિહરણવીતિહરણાનં પચ્ચયો. તિરિયગતિકાય હિ વાયોધાતુયા અતિહરણવીતિહરણેસુ સાતિસયો બ્યાપારોતિ તેજોધાતુયા તસ્સા અનુગતભાવો, તસ્મા ઇમાસં દ્વિન્નમેત્થ સામત્થિયતો અધિમત્તતા, ઇતરાસઞ્ચ ઓમત્તતાતિ દસ્સેન્તો “**તથા અતિહરણવીતિહરણેસૂ**”તિ આહ. સતિપિ અનુગમનાનુગન્તબ્બતાવિસેસે તેજોધાતુ-વાયોધાતુ-ભાવમત્તં સન્ધાય **તથા**-સદ્દગ્ગહણં. તત્થ અક્કન્તટ્ઠાનતો પાદસ્સ ઉક્ખિપનં **ઉદ્ધરણં**, ઠિતટ્ઠાનં અતિક્કમિત્વા પુરતો હરણં **અતિહરણં** ખાણુઆદિપરિહરણત્થં, પતિટ્ઠિતપાદઘટ્ટનપરિહરણત્થં વા પસ્સેન હરણં **વીતિહરણં**, યાવ પતિટ્ઠિતપાદો, તાવ આહરણં **અતિહરણં**, તતો પરં હરણં **વીતિહરણન્તિ** અયં વા એતેસં વિસેસો.

યસ્મા પથવીધાતુયા અનુગતા આપોધાતુ વોસ્સજ્જનસ્સ પચ્ચયો. ગરુતરસભાવા હિ આપોધાતૂતિ વોસ્સજ્જને પથવીધાતુયા તસ્સા અનુગતભાવો, તસ્મા તાસં દ્વિન્નમેત્થ સામત્થિયતો અધિમત્તતા, ઇતરાસઞ્ચ ઓમત્તતાતિ દસ્સેન્તો આહ “**વોસ્સજ્જને...પે॰... બલવતિયો**”તિ. યસ્મા પન આપોધાતુયા અનુગતા પથવીધાતુ સન્નિક્ખેપનસ્સ પચ્ચયો, પતિટ્ઠાભાવે વિય પતિટ્ઠાપનેપિ તસ્સા સાતિસયકિચ્ચત્તા આપોધાતુયા તસ્સા અનુગતભાવો, તથા ઘટ્ટનકિરિયાય પથવીધાતુયા વસેન સન્નિરુમ્ભનસ્સ સિજ્ઝનતો તત્થાપિ પથવીધાતુયા આપોધાતુઅનુગતભાવો, તસ્મા વુત્તં “**તથા સન્નિક્ખેપનસન્નિરુમ્ભનેસૂ**”તિ. **તત્થા**તિ તસ્મિં અભિક્કમને, તેસુ વા વુત્તેસુ ઉદ્ધરણાદીસુ છસુ કોટ્ઠાસેસુ. **ઉદ્ધરણે**તિ ઉદ્ધરણક્ખણે. **રૂપારૂપધમ્મા**તિ ઉદ્ધરણાકારેન પવત્તા રૂપધમ્મા, તંસમુટ્ઠાપકા અરૂપધમ્મા ચ **અતિહરણં ન પાપુણન્તિ** ખણમત્તાવટ્ઠાનતો. **તત્થ તત્થેવા**તિ યત્થ યત્થ ઉપ્પન્ના, તત્થ તત્થેવ. ન હિ ધમ્માનં દેસન્તરસઙ્કમનં અત્થિ. **પબ્બં પબ્બન્તિ**આદિ ઉદ્ધરણાદિકોટ્ઠાસે સન્ધાય વુત્તં, તં સભાગસન્તતિવસેન વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. અતિઇત્તરો હિ રૂપધમ્માનમ્પિ પવત્તિક્ખણો ગમનસ્સાદાનં દેવપુત્તાનં હેટ્ઠુપરિયેન પટિમુખં ધાવન્તાનં સિરસિ પાદે ચ બદ્ધખુરધારાસમાગમતોપિ સીઘતરો. યથા તિલાનં ભજ્જિયમાનાનં પટપટાયનેન ભેદો લક્ખીયતિ, એવં સઙ્ખતધમ્માનં ઉપ્પાદેનાતિ દસ્સનત્થં “**પટપટાયન્તા**”તિ વુત્તં. ઉપ્પન્ના હિ એકન્તતો ભિજ્જન્તીતિ.

સદ્ધિં રૂપેનાતિ ઇદં તસ્સ તસ્સ ચિત્તસ્સ નિરોધેન સદ્ધિં નિરુજ્ઝનકરૂપધમ્માનં વસેન વુત્તં, યં તતો સત્તરસમચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે ઉપ્પન્નં. અઞ્ઞથા યદિ રૂપારૂપધમ્મા સમાનક્ખણા સિયું, ‘‘રૂપં ગરુપરિણામં દન્ધનિરોધ’’ન્તિઆદિવચનેહિ (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૬) વિરોધો સિયા, તથા ‘‘નાહં, ભિક્ખવે, અઞ્ઞં એકધમ્મમ્પિ સમનુપસ્સામિ, યં એવં લહુપરિવત્તં, યથયિદં ચિત્ત’’ન્તિ એવમાદિપાળિયા (અ॰ નિ॰ ૧.૪૮). ચિત્તચેતસિકા હિ સારમ્મણસભાવા યથાબલં અત્તનો આરમ્મણપચ્ચયભૂતમત્થં વિભાવેન્તો એવ ઉપ્પજ્જન્તીતિ તેસં તંસભાવનિપ્ફત્તિઅનન્તરં નિરોધો, રૂપધમ્મા પન અનારમ્મણા પકાસેતબ્બા, એવં તેસં પકાસેતબ્બભાવનિવત્તિ સોળસહિ ચિત્તેહિ હોતીતિ તઙ્ખણાયુકતા તેસં ઇચ્છિતા, લહુવિઞ્ઞાણવિસયસઙ્ગતિમત્તપચ્ચયતાય તિણ્ણં ખન્ધાનં, વિસયસઙ્ગતિમત્તતાય ચ વિઞ્ઞાણસ્સ લહુપરિવત્તિતા, દન્ધમહાભૂતપચ્ચયતાય રૂપધમ્માનં દન્ધપરિવત્તિતા, નાનાધાતુયા યથાભૂતઞાણં ખો પન તથાગતસ્સેવ, તેન ચ પુરેજાતપચ્ચયો રૂપધમ્મોવ વુત્તો, પચ્છાજાતપચ્ચયો ચ તસ્સેવાતિ રૂપારૂપધમ્માનં સમાનક્ખણતા ન યુજ્જતેવ, તસ્મા વુત્તનયેનેવેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો.

અઞ્ઞં ઉપ્પજ્જતે ચિત્તં, અઞ્ઞં ચિત્તં નિરુજ્ઝતીતિ યં પુરિમુપ્પન્નં ચિત્તં, તં અઞ્ઞં, તં પન નિરુજ્ઝન્તં અપરસ્સ અનન્તરાદિપચ્ચયભાવેનેવ નિરુજ્ઝતીતિ તતો લદ્ધપચ્ચયં અઞ્ઞં ઉપ્પજ્જતે ચિત્તં. યદિ એવં તેસં

અન્તરો લબ્ભેય્યાતિ નોતિ આહ "**અવીચિમનુસમ્બન્ધો**"તિ, યથા વીચિ અન્તરો ન લબ્ભતિ, તદેવેતન્તિ અવિસેસવિદૂ મઞ્ઞન્તિ, એવં અનુ અનુ સમ્બન્ધો ચિત્તસન્તાનો રૂપસન્તાનો ચ **નદીસોતોવ** નદિયં ઉદકપ્પવાહો વિય વત્તતિ.

અભિમુખં લોકિતં આલોકિતન્તિ આહ "**પુરતોપેક્ખન**"ન્તિ. યસ્મા યંદિસાભિમુખો ગચ્છતિ તિટ્ઠતિ નિસીદતિ વા, તદભિમુખં પેક્ખનં આલોકિતં, તસ્મા તદનુગતં વિદિસાલોકનં વિલોકિતન્તિ આહ "**વિલોકિતં નામ અનુદિસાપેક્ખન**"ન્તિ. સમ્મજ્જનપરિભણ્ડાદિકરણે ઓલોકિતસ્સ, ઉલ્લોકહરણાદીસુ ઉલ્લોકિતસ્સ, પચ્છતો આગચ્છન્તપરિસ્સયસ્સ પરિવજ્જનાદીસુ અપલોકિતસ્સ સિયા સમ્ભવોતિ આહ "**ઇમિના વા મુખેન સબ્બાનિપિ તાનિ ગહિતાનેવા**"તિ.

કાયસક્ખિન્તિ કાયેન સચ્છિકતવન્તં, પચ્ચક્ખકારિનન્તિ અત્થો. સો હિ આયસ્મા વિપસ્સનાકાલે એવ ''યમેવાહં ઇન્દ્રિયેસુ અગુત્તદ્વારતં નિસ્સાય સાસને અનભિરતિઆદિવિપ્પકારં પત્તો, તમેવ સુટ્ઠુ નિગ્ગણ્હિસ્સામી''તિ ઉસ્સાહજાતો બલવહિરોત્તપ્પો, તત્થ ચ કતાધિકારત્તા ઇન્દ્રિયસંવરે ઉક્કંસપારમિપ્પત્તો, તેનેવ નં સત્થા ''એતદગ્ગં, ભિક્ખવે, મમ સાવકાનં ભિક્ખૂનં ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારાનં યદિદં નન્દો''તિ (અ॰ નિ॰ ૧.૨૩૫) એતદગ્ગે ઠપેસિ.

સાત્થકતા ચ સપ્પાયતા ચ આલોકિતવિલોકિતસ્સ **વેદિતબ્બા. તસ્મા**તિ ''કમ્મટ્ઠાનાવિજહનસ્સેવ ગોચરસમ્પજઞ્ઞભાવતો''તિ વુત્તમેવત્થં હેતુભાવેન પચ્ચામસતિ. **અત્તનો કમ્મટ્ઠાનવસેનેવ આલોકનવિલોકનં કાતબ્બં,** ખન્ધાદિકમ્મટ્ઠાના અઞ્ઞો ઉપાયો ન ગવેસિતબ્બોતિ અધિપ્પાયો. આલોકિતાદિસમઞ્ઞાપિ યસ્મા ધમ્મમત્તસ્સેવ પવત્તિવિસેસો, તસ્મા તસ્સ યાથાવતો જાનનં અસમ્મોહસમ્પજઞ્ઞન્તિ દસ્સેતું "**અબ્ભન્તરે**"તિઆદિ વુત્તં.

"**પઠમજવનેપિ ...પે॰... ન હોતી**"તિ ઇદં પઞ્ચદ્વારવિઞ્ઞાણવીથિયં ''ઇત્થી પુરિસો''તિ રજ્જનાદીનં અભાવં સન્ધાય વુત્તં. તત્થ હિ આવજ્જનવોટ્ઠબ્બનાનં અયોનિસો આવજ્જનવોટ્ઠબ્બનવસેન ઇટ્ઠે ઇત્થિરૂપાદિમ્હિ લોભો, અનિટ્ઠે ચ પટિઘો ઉપ્પજ્જતિ, મનોદ્વારે પન ''ઇત્થી પુરિસો''તિ રજ્જનાદિ હોતિ, તસ્સ પઞ્ચદ્વારજવનં મૂલં, યથાવુત્તં વા સબ્બં ભવઙ્ગાદિ, એવં મનોદ્વારજવનસ્સ મૂલવસેન મૂલપરિઞ્ઞા વુત્તા. આગન્તુકતાવકાલિકતા પન પઞ્ચદ્વારજવનસ્સેવ અપુબ્બભાવવસેન ઇત્તરભાવવસેન ચ વુત્તા. **હેટ્ઠુપરિયવસેન ભિજ્જિત્વા પતિતેસૂ**તિ હેટ્ઠિમસ્સ ઉપરિમસ્સ ચ અપરાપરં ભઙ્ગપ્પત્તિમાહ. **ત**ન્તિ જવનં. તસ્સ ન યુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. **આગન્તુકો** અબ્ભાગતો. ઉદયબ્બયપરિચ્છિન્નો તાવતકો કાલો એતેસન્તિ **તાવકાલિકાનિ**.

એતં અસમ્મોહસમ્પજઞ્ઞં. **તત્થા**તિ પઞ્ચક્ખન્ધવસેન આલોકનવિલોકને પઞ્ઞાયમાને તબ્બિનિમુત્તો **કો એકો આલોકેતિ, કો વિલોકેતિ. ઉપનિસ્સયપચ્ચયો**તિ ઇદં સુત્તન્તનયેન પરિયાયતો વુત્તં. **સહજાતપચ્ચયો**તિ નિદસ્સનમત્તમેતં અઞ્ઞમઞ્ઞ-સમ્પયુત્ત-અત્થિઅવિગતાદિપચ્ચયાનમ્પિ લબ્ભનતો.

મણિસપ્પો નામ એકા સપ્પજાતીતિ વદન્તિ. **લળન**ન્તિ કમ્પનન્તિ વદન્તિ, લીળાકરણં વા લળનં.

ઉઙ્ઘપકતિકો પરિળાહબહુલો. સીલસ્સ વિદૂસનેન અહિતાવહત્તા **મિચ્છાજીવવસેન ઉપ્પન્નં અસપ્પાયં. ચીવરમ્પિ અચેતન**ન્તિઆદિના ચીવરસ્સ વિય "**કાયોપિ અચેતનો**"તિ કાયસ્સ અત્તસુઞ્ઞતાવિભાવનેન

“**અબ્ભન્તરે**”તિઆદિના વુત્તમેવત્થં વિભાવેન્તો ઇતરીતરસન્તોસસ્સ કારણં દસ્સેતિ. તેનાહ “**તસ્મા**”તિઆદિ. **ચતુપઞ્ચગણ્ઠિકાહતો**તિ આહતચતુપઞ્ચગણ્ઠિકો, ચતુપઞ્ચગણ્ઠિકાહિ વા હતસોભો.

અટ્ઠવિધોપિ અત્થોતિ અટ્ઠવિધોપિ પયોજનવિસેસો. પથવીસન્ધારકજલસ્સ તંસન્ધારકવાયુના વિય પરિભુત્તસ્સ આહારસ્સ વાયોધાતુનાવ આસયે અવટ્ઠાનન્તિ આહ “**વાયોધાતુવસેનેવ તિટ્ઠતી**”તિ. **અતિહરતી**તિ યાવ મુખા અભિહરતિ. **વીતિહરતી**તિ તતો યાવ કુચ્છિ, તાવ હરતિ. **અતિહરતી**તિ વા મુખદ્વારં અતિક્કામેન્તો હરતિ. **વીતિહરતી**તિ કુચ્છિગતં પસ્સતો હરતિ. **પરિવત્તેતી**તિ અપરાપરં ચારેતિ. એત્થ ચ આહારસ્સ ધારણપરિવત્તનસંચુણ્ણનવિસોસનાનિ પથવીધાતુસહિતા એવ વાયોધાતુ કરોતિ, ન કેવલાતિ તાનિ પથવીધાતુયાપિ કિચ્ચભાવેન વુત્તાનિ. **અલ્લત્તઞ્ચ અનુપાલેતી**તિ વાયુઆદીહિ અતિસોસનં યથા ન હોતિ, તથા અનુપાલેતિ અલ્લઆદીહિ અતિસોસનં યથા ન હોતિ, તથા અનુપાલેતિ અલ્લભાવં. **તેજોધાતૂ**તિ ગહણીસઞ્ઞાતા તેજોધાતુ. સા હિ અન્તો પવિટ્ઠં આહારં પરિપાચેતિ. **અઞ્જસો હોતી**તિ આહારસ્સ પવેસનાદીનં મગ્ગો હોતિ. **આભુજતી**તિ પરિયેસનજ્ઝોહરણજિણ્ણાજિણ્ણતાદિં આવજ્જેતિ, વિજાનાતીતિ અત્થો. તંતંવિજાનનનિપ્ફાદકોયેવ હિ પયોગો ‘‘સમ્માપયોગો’’તિ વુત્તો. યેન હિ પયોગેન પરિયેસનાદિ નિપ્ફજ્જતિ, સો તબ્બિસયવિજાનનમ્પિ નિપ્ફાદેતિ નામ તદવિનાભાવતો. અથ વા **સમ્માપયોગં** સમ્માપટિપત્તિં **અન્વાય** આગમ્મ **આભુજ**તિ સમન્નાહરતિ. આભોગપુબ્બકો હિ સબ્બોપિ વિઞ્ઞાણબ્યાપારોતિ તથા વુત્તં.

ગમનતોતિ ભિક્ખાચારવસેન ગોચરગામં ઉદ્દિસ્સ ગમનતો. **પરિયેસનતો**તિ ગોચરગામે ભિક્ખત્થં આહિણ્ડનતો. **પરિભોગતો**તિ આહારસ્સ પરિભુઞ્જનતો. **આસયતો**તિ પિત્તાદિઆસયતો. આસયતિ એત્થ એકજ્ઝં પવત્તમાનોપિ કમ્મબલવત્થિતો હુત્વા મરિયાદવસેન અઞ્ઞમઞ્ઞં અસઙ્કરતો સયતિ તિટ્ઠતિ પવત્તતીતિ **આસયો**, આમાસયસ્સ ઉપરિ તિટ્ઠનકો પિત્તાદિકો. મરિયાદત્થો હિ અયમાકારો. નિધેતિ યથાભુત્તો આહારો નિચિતો હુત્વા તિટ્ઠતિ એત્થાતિ નિધાનં, આમાસયો. તતો **નિધાનતો. અપરિપક્કતો**તિ ગહણીસઞ્ઞાતેન કમ્મજતેજેન અવિપક્કતો. **પરિપક્કતો**તિ યથાભુત્તસ્સ આહારસ્સ વિપક્કભાવતો. **ફલતો**તિ નિપ્ફત્તિતો. **નિસ્સન્દતો**તિ ઇતો ચિતો ચ વિસ્સન્દનતો. **સમ્મક્ખનતો**તિ સબ્બસો મક્ખનતો. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન **વિસુદ્ધિમગ્ગસંવણ્ણનાય** (વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૧.૨૯૪) ગહેતબ્બો.

અઞ્ઞે ચ રોગા કણ્ણસૂલભગન્દરાદયો. **અટ્ઠાને**તિ મનુસ્સામનુસ્સપરિગ્ગહિતે અયુત્તે ઠાને ખેત્તદેવાયતનાદિકે. નિસ્સટ્ઠત્તા **નેવ અત્તનો** કસ્સચિ અનિસ્સજ્જિતત્તા જિગુચ્છનીયત્તા ચ **ન પરસ્સ. ઉદકતુમ્બતો**તિ વેળુનાળિઆદિઉદકભાજનતો. **તન્તિ** છડ્ડિતઉદકં.

અદ્ધાનઇરિયાપથા ચિરપ્પવત્તિકા દીઘકાલિકા ઇરિયાપથા. **મજ્ઝિમા** ભિક્ખાચરણાદિવસેન પવત્તા. **ચુણ્ણિકઇરિયાપથા** વિહારે અઞ્ઞત્થાપિ ઇતો ચિતો ચ પરિવત્તનાદિવસેન પવત્તાતિ વદન્તિ. ‘‘ગતેતિ ગમને’’તિ પુબ્બે અભિક્કમપટિક્કમગ્ગહણેન ગમનેનપિ પુરતો પચ્છતો ચ કાયસ્સ અતિહરણં વુત્તન્તિ ઇધ ગમનમેવ ગહિતન્તિ કેચિ.

યસ્મા મહાસીવત્થેરવાદે અનન્તરે અનન્તરે ઇરિયાપથે પવત્તરૂપારૂપધમ્માનં તત્થ તત્થેવ નિરોધદસ્સનવસેન સમ્પજાનકારિતા ગહિતા, ઇદઞ્ચેત્થ સમ્પજઞ્ઞવિપસ્સનાચારવસેન આગતં, તસ્મા વુત્તં “**તયિદં મહાસીવત્થેરેન વુત્તં અસમ્મોહધુરં ઇમસ્મિં સતિપટ્ઠાનભુત્તે અધિપ્પેત**”ન્તિ. **સામઞ્ઞફલે** (દી॰ નિ॰ ૧.૨૧૪;

દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૧૪; દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૨૧૪) **પન સબ્બમ્પિ ચતુબ્બિધં સમ્પજઞ્ઞં લબ્ભતિ** યાવદેવ સામઞ્ઞફલવિસેસદસ્સનપરત્તા તસ્સા દેસનાય. **સતિસમ્પયુત્તસ્સેવા**તિ ઇદં યથા સમ્પજઞ્ઞકિચ્ચસ્સ પધાનતા, એવં સતિકિચ્ચસ્સાપીતિ દસ્સનત્થં, ન સતિયા સબ્ભાવમત્તદસ્સનત્થં. ન હિ કદાચિ સતિરહિતા ઞાણપ્પવત્તિ અત્થિ. **એતાનિ પદાની**તિ સમ્પજઞ્ઞપદાનિ. **વિભત્તાનેવા**તિ વિસું વિભત્તાનેવ. ઇમિનાપિ સમ્પજઞ્ઞસ્સ વિય સતિયાપિ પધાનતંયેવ વિભાવેતિ.

અપરો નયો – એકો ભિક્ખુ ગચ્છન્તો અઞ્ઞં ચિન્તેન્તો અઞ્ઞં વિતક્કેન્તો ગચ્છતિ, એકો કમ્મટ્ઠાનં અવિસ્સજ્જેત્વાવ ગચ્છતિ, તથા એકો તિટ્ઠન્તો નિસીદન્તો સયન્તો અઞ્ઞં ચિન્તેન્તો અઞ્ઞં વિતક્કેન્તો સયતિ, એકો કમ્મટ્ઠાનં અવિસ્સજ્જેત્વાવ સયતિ, એત્થકેન પન ન પાકટં હોતીતિ ચઙ્કમનેન દીપેન્તિ. યો હિ ભિક્ખુ ચઙ્કમનં ઓતરિત્વા ચઙ્કમનકોટિયં ઠિતો પરિગ્ગણ્હાતિ ''પાચીનચઙ્કમનકોટિયં પવત્તા રૂપારૂપધમ્મા પચ્છિમચઙ્કમનકોટિં અપ્પત્વા એત્થેવ નિરુદ્ધા, પચ્છિમચઙ્કમનકોટિયં પવત્તાપિ પાચીનચઙ્કમનકોટિં અપ્પત્વા એત્થેવ નિરુદ્ધા, ચઙ્કમનમજ્ઝે પવત્તા ઉભો કોટિયો અપ્પત્વા એત્થેવ નિરુદ્ધા, ચઙ્કમે પવત્તા રૂપારૂપધમ્મા ઠાનં અપ્પત્વા એત્થેવ નિરુદ્ધા, ઠાને પવત્તા નિસજ્જં, નિસજ્જાય પવત્તા સયનં અપ્પત્વા એત્થેવનિરુદ્ધા''તિ, એવં પરિગ્ગણ્હન્તો પરિગ્ગણ્હન્તોયેવ ચિત્તં ભવઙ્ગં ઓતારેતિ, ઉટ્ઠહન્તો કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વાવ ઉટ્ઠહતિ, અયં ભિક્ખુ **ગતાદીસુ સમ્પજાનકારી** નામ હોતિ, એવમ્પિ સુત્તે કમ્મટ્ઠાનં અવિભૂતં હોતિ, તસ્મા યો ભિક્ખુ યાવ સક્કોતિ, તાવ ચઙ્કમિત્વા ઠત્વા નિસીદિત્વા સયમાનો એવં પરિગ્ગહેત્વા સયતિ ''કાયો અચેતનો, મઞ્ચો અચેતનો, કાયો ન જાનાતિ ''અહં મઞ્ચે સયિતો'તિ, મઞ્ચો ન જાનાતિ ''મયિ કાયો સયિતો''તિ, અચેતનો કાયો અચેતને મઞ્ચે સયિતો''તિ, એવં પરિગ્ગણ્હન્તોયેવ ચિત્તં ભવઙ્ગં ઓતારેતિ, પબુજ્ઝન્તો કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વાવ પબુજ્ઝતિ, અયં **સુત્તે સમ્પજાનકારી** નામ હોતીતિ.

કાયાદિકિરિયાનિબ્બત્તનેન તમ્મયત્તા આવજ્જનકિરિયાસમુટ્ઠિતત્તા ચ જવનં, સબ્બમ્પિ વા છદ્વારપ્પવત્તં કિરિયામયપવત્તં નામ, તસ્મિં સતિ જાગરિતં નામ હોતીતિ પરિગ્ગણ્હન્તો **જાગરિતે સમ્પજાનકારી** નામ. અપિચ રત્તિન્દિવં છ કોટ્ઠાસે કત્વા પઞ્ચ કોટ્ઠાસે જગ્ગન્તોપિ **જાગરિતે સમ્પજાનકારી** નામ હોતિ. વિમુત્તાયતનસીસેન ધમ્મં દેસેન્તોપિ બાત્તિંસતિરચ્છાનકથં પહાય દસકથાવત્થુનિસ્સિતં સપ્પાયકથં કથેન્તોપિ **ભાસિતે સમ્પજાનકારી** નામ. અટ્ઠતિંસાય આરમ્મણેસુ ચિત્તરુચિયં મનસિકારં પવત્તેન્તોપિ દુતિયં ઝાનં સમાપન્નોપિ **તુણ્હીભાવે સમ્પજાનકારી** નામ. દુતિયઞ્હિ ઝાનં વચીસઙ્ખારવિરહતો વિસેસતો તુણ્હીભાવો નામ. રૂપધમ્મસ્સેવ પવત્તિઆકારવિસેસા અભિક્કમાદયોતિ વુત્તં ''**રૂપક્ખન્ધસ્સેવ સમુદયો ચ વયો ચ નીહરિતબ્બો**''તિ. સેસં વુત્તનયમેવ.

ચતુસમ્પજઞ્ઞપબ્બવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પટિકૂલમનસિકારપબ્બવણ્ણના

૧૧૦. પટિકૂલમનસિકારવસેનાતિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩૭૭) જિગુચ્છનીયતાય. પટિકૂલમેવ પટિકૂલં યો પટિકૂલસભાવો પટિકૂલાકારો, તસ્સ મનસિકરણવસેન. અન્તરેનપિ હિ ભાવવાચિનં સદ્દં ભાવત્થો વિઞ્ઞાયતિ યથા ''પટસ્સ સુક્ક''ન્તિ. યસ્મા **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૮૨-૧૮૩) વુત્તં, તસ્મા તત્થ તંસંવણ્ણનાયઞ્ચ વુત્તનયેન વેદિતબ્બં. વત્થાદીહિ પસિબ્બકાકારેન બન્ધિત્વા કતં આવટનં **પુતોળિ**. **વિભૂતાકારો**તિ પણ્ણત્તિં

સમતિક્કમિત્વા અસુભભાવસ્સ ઉપટ્ઠિતાકારો. ઇતિ-સદ્દસ્સ આકારત્થતં દસ્સેન્તો "**એવ**"ન્તિ વત્વા તં કારણં સરૂપતો દસ્સેન્તો "**કેસાદિપરિગ્ગહણેના**"તિ આહ.

પટિક્કૂલમનસિકારપબ્બવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ધાતુમનસિકારપબ્બવણ્ણના

૧૧૧. ધાતુમનસિકારવસેનાતિ પથવીધાતુઆદિકા ચતસ્સો ધાતુયો આરબ્ભ પવત્તભાવનામનસિકારવસેન, ચતુધાતુવવત્થાનવસેનાતિ અત્થો. ધાતુમનસિકારો ધાતુકમ્મટ્ઠાનં ચતુધાતુવવત્થાનન્તિ હિ અત્થતો એકં. **ગોઘાતકો**તિ જીવિકત્થાય ગુન્નં ઘાતકો. **અન્તેવાસિકો**તિ કમ્મકરણવસેન તસ્સ સમીપવાસી. **ઠિત**-સદ્દો "ઠિતો વા"તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૬૩; અ॰ નિ॰ ૫.૨૮) ઠાનસઙ્ખાતઇરિયાપથસમઙ્ગિતાય, **ઠા**-સદ્દસ્સ વા ગતિવિનિવત્તિઅત્થતાય અઞ્ઞત્થ ઠપેત્વા ગમનં સેસઇરિયાપથસમઙ્ગિતાય બોધકો, ઇધ પન યથા તથા રૂપકાયસ્સ પવત્તિઆકારબોધકો અધિપ્પેતોતિ આહ "**ચતુન્નં ઇરિયાપથાનં યેન કેનચિ આકારેન ઠિતત્તા યથાઠિત**"ન્તિ. તત્થ **આકારેના**તિ ઠાનાદિના રૂપકાયસ્સ પવત્તિઆકારેન. ઠાનાદયો હિ ઇરિયાપથસઙ્ખાતાય કાયિકકિરિયાય પથો પવત્તિમગ્ગોતિ "ઇરિયાપથો"તિ વુચ્ચન્તિ. **યથાઠિત**ન્તિ યથાપવત્તં. યથાવુત્તટ્ઠાનમેવેત્થ "પણિધાન"ન્તિ અધિપ્પેતન્તિ આહ "**યથાઠિતત્તા ચ યથાપણિહિત**"ન્તિ. **ઠિત**ન્તિ વા કાયસ્સ ઠાનસઙ્ખાતઇરિયાપથસમાયોગપરિદીપનં. **પણિહિત**ન્તિ તદઞ્ઞઇરિયાપથસમાયોગપરિદીપનં. **ઠિત**ન્તિ વા કાયસઙ્ખાતાનં રૂપધમ્માનં તસ્મિં તસ્મિં ખણે સકિચ્ચવસેન અવટ્ઠાનપરિદીપનં. **પણિહિત**ન્તિ પચ્ચયકિચ્ચવસેન તેહિ તેહિ પચ્ચયેહિ પકારતો નિહિતં પણિહિતન્તિ એવમ્પેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. **પચ્ચવેક્ખતી**તિ પતિ પતિ અવેક્ખતિ, ઞાણચક્ખુના વિનિબ્ભુજિત્વા વિસું વિસું પસ્સતિ.

ઇદાનિ વુત્તમેવત્થં ભાવત્થવિભાવનવસેન દસ્સેતું "**યથા ગોઘાતકસ્સા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **પોસેન્તસ્સા**તિ મંસૂપચયપરિબ્રૂહનાય કુણ્ડકભત્તકપ્પાસટ્ઠિઆદીહિ સંવડ્ઢેન્તસ્સ. **વધિતં મત**ન્તિ હિંસિતં હુત્વા મતં. **મત**ન્તિ ચ મતમત્તં. તેનેવાહ "**તાવદેવા**"તિ. **ગાવીતિ સઞ્ઞા ન અન્તરધાયતિ** યાનિ અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનિ યથાસન્નિવિટ્ઠાનિ ઉપાદાય ગાવીસમઞ્ઞા મતમત્તાયપિ ગાવિયા, તેસં તંસન્નિવેસસ્સ અવિનટ્ઠત્તા. વિલીયન્તિ ભિજ્જન્તિ વિભુજ્જન્તીતિ **બીલા** ભાગા વ-કારસ્સ બ-કારં, ઇ-કારસ્સ ઈ-કારં કત્વા. **બીલસો**તિ બીલં બીલં કત્વા. **વિભજિત્વા**તિ અટ્ઠિસઙ્ઘાટતો મંસં વિવેચેત્વા, તતો વા વિવેચિતમંસં ભાગસો કત્વા. તેનેવાહ "**મંસસઞ્ઞા પવત્તતી**"તિ. **પબ્બજિતસ્સ**પિ અપરિગ્ગાહિતકમ્મટ્ઠાનસ્સ. **ઘનવિનિબ્ભોગ**ન્તિ સન્તતિસમૂહકિચ્ચઘનાનં વિનિબ્ભુજનં વિવેચનં. **ધાતુસો પચ્ચવેક્ખતો**તિ ઘનવિનિબ્ભોગકરણેન ધાતું ધાતું પથવીઆદિધાતું વિસું વિસું કત્વા પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ. **સત્તસઞ્ઞા**તિ અત્તાનુદિટ્ઠિવસેન પવત્તા સઞ્ઞાતિ વદન્તિ, વોહારવસેન પવત્તસત્તસઞ્ઞાયપિ તદા અન્તરધાનં યુત્તમેવ યાથાવતો ઘનવિનિબ્ભોગસ્સ સમ્પાદનતો. એવઞ્હિ સતિ યથાવુત્તઓપમ્મત્થેન ઉપમેય્યત્થો અઞ્ઞદત્થુ સંસન્દતિ સમેતિ. તેનેવાહ "**ધાતુવસેનેવ ચિત્તં સન્તિટ્ઠતી**"તિ. **દક્ખો**તિ છેકો તંતંસમઞ્ઞાય કુસલો, યથાજાતે સૂનસ્મિં નઙ્ગુટ્ઠખુરવિસાણાદિવન્તે અટ્ઠિમંસાદિઅવયવસમુદાયે અવિભત્તે ગાવીસમઞ્ઞા, ન વિભત્તે, વિભત્તે પન અટ્ઠિમંસાદિઅવયવસમઞ્ઞાતિ જાનનકો. **ચતુમહાપથો વિય ચતુઇરિયાપથો**તિ ગાવિયા ઠિતચતુમહાપથો વિય કાયસ્સ પવત્તિમગ્ગભૂતો ચતુબ્બિધો ઇરિયાપથો. યસ્મા **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૩૦૬) **વિત્થારિતા**, તસ્મા તત્થ **તંસંવણ્ણનાયઞ્ચ** (વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૧.૩૦૬) વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બા.

ધાતુમનસિકારપબ્બવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નવસિવથિકપબ્બવણ્ણના

૧૧૨. સિવથિકાય અપવિદ્ધઉદ્ધુમાતકાદિપટિસંયુત્તાનં ઓધિસો પવત્તાનં કથાનં તદભિધેય્યાનઞ્ચ ઉદ્ધુમાતકાદિઅસુભભાગાનં સિવથિકપબ્બાનીતિ સઙ્ગીતિકારેહિ ગહિતસમઞ્ઞા. તેનાહ "**સિવથિકપબ્બેહિ વિભજિતુ**"ન્તિ. **ઉદ્ધં જીવિતપરિયાદાના**તિ જીવિતક્ખયતો ઉપરિ મરણતો પરં. **સમુગ્ગતેના**તિ ઉટ્ઠિતેન. **ઉદ્ધુમાતત્તા**તિ ઉદ્ધં ઉદ્ધં ધુમાતત્તા સૂનત્તા. સેતરત્તેહિ વિપરિભિન્નં વિમિસ્સિતં નીલં વિનીલં, પુરિમવણ્ણવિપરિણામભૂતં વા નીલંવિનીલં, વિનીલમેવ **વિનીલક**ન્તિ ક-કારેન પદવડ્ઢનમાહ અનત્થન્તરતો યથા ''પીતકં લોહિતક''ન્તિ (ધ॰ સ॰ ૬૧૬). **પટિકૂલકત્તા**તિ જિગુચ્છનીયત્તા. **કુચ્છિતં વિનીલં વિનીલક**ન્તિ કુચ્છનત્થો વા અયં ક-કારોતિ દસ્સેતું વુત્તં યથા ''પાપકો કિત્તિસદ્દો અબ્ભુગ્ગચ્છતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૧૬; અ॰ નિ॰ ૫.૨૧૩; મહાવ॰ ૨૮૫). **પરિભિન્નટ્ઠાનેહિ** કાકકઙ્કાદીહિ. **વિસ્સન્દમાનં પુબ્બ**ન્તિ વિસ્સવન્તં પુબ્બં, તહં તહં પગ્ઘરન્તપુબ્બન્તિ અત્થો. **તથાભાવ**ન્તિ વિસ્સન્દમાનપુબ્બભાવં.

સો ભિક્ખૂતિ યો ''પસ્સેય્ય સરીરં સિવથિકાય છડ્ડિત''ન્તિ વુત્તો, સો ભિક્ખુ. **ઉપસંહરતિ** સદિસતં. **અયમ્પિ ખો**તિઆદિ ઉપસંહરણાકારદસ્સનં . **આયૂ**તિ રૂપજીવિતિન્દ્રિયં, અરૂપજીવિતિન્દ્રિયં પનેત્થ વિઞ્ઞાણગતિકમેવ. **ઉસ્મા**તિ કમ્મજતેજો. **એવંપૂતિકસભાવો**તિ એવં અતિવિય પૂતિકસભાવો, ન આયુઆદીનં અવિગમે વિય મત્તસોતિ અધિપ્પાયો. એદિસો ભવિસ્સતીતિ **એવંભાવી**તિ આહ "**એવંઉદ્ધુમાતાદિભેદો ભવિસ્સતી**"તિ.

લુઞ્ચિત્વા લુઞ્ચિત્વાતિ ઉપ્પાટેત્વા ઉપ્પાટેત્વા. **સેસાવસેસમંસલોહિતયુત્ત**ન્તિ સબ્બસો અખાદિતત્તા તહં તહં સેસેન અપ્પાવસેસેન મંસલોહિતેન યુત્તં. **અઞ્ઞેન હત્થટ્ઠિક**ન્તિ અવિસેસેન હત્થટ્ઠિકાનં વિપ્પકિણ્ણતા જોતિતાતિ અનવસેસતો તેસં વિપ્પકિણ્ણતં દસ્સેન્તો "**ચતુસટ્ઠિભેદમ્પી**"તિઆદિમાહ. **તેરોવસ્સિકાની**તિ તિરોવસ્સં ગતાનિ. તાનિ પન સંવચ્છરં વીતિવત્તાનિ હોન્તીતિ આહ "**અતિક્કન્તસંવચ્છરાની**"તિ. પુરાણતાય ઘનભાવવિગમેન વિચુણ્ણતા ઇધ પૂતિભાવોતિ સો યથા હોતિ, તં દસ્સેન્તો "**અબ્ભોકાસે**"તિઆદિમાહ. ખજ્જમાનતાદિવસેન દુતિયસિવથિકપબ્બાદીનં વવત્થિતત્થા વુત્તં "**ખજ્જમાનાદીનં વસેન યોજના કાતબ્બા**"તિ.

નવસિવથિકપબ્બવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઇમાનેવ દ્વેતિ અવધારણેન અપ્પનાકમ્મટ્ઠાનં તત્થ નિયમેતિ અઞ્ઞપબ્બેસુ તદભાવતો. યતો હિ એવ-કારો, તતો અઞ્ઞત્થ નિયમેતિ, તેન પબ્બદ્વયસ્સ વિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાનતાપિ અપ્પટિસિદ્ધાતિ દટ્ઠબ્બા અનિચ્ચાદિદસ્સનતો. સઙ્ખારેસુ આદીનવવિભાવનાનિ સિવથિકપબ્બાનીતિ આહ "**સિવથિકાનં આદીનવાનુપસ્સનાવસેન વુત્તત્તા**"તિ. ઇરિયાપથપબ્બાદીનં અનપ્પનાવહતા પાકટા એવાતિ "**સેસાનિ દ્વાદસાપી**"તિ વુત્તં. યં પનેત્થ અત્થતો અવિભત્તં, તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવાતિ.

કાયાનુપસ્સનાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

વેદનાનુપસ્સનાવણ્ણના

૧૧૩. સુખં વેદનન્તિ એત્થ સુખયતીતિ **સુખા**, સમ્પયુત્તધમ્મે કાયઞ્ચ લદ્ધસ્સાદે કરોતીતિ અત્થો. સુટ્ઠુ વા ખાદતિ, ખનતિ વા કાયિકં ચેતસિકઞ્ચ આબાધન્તિ **સુખા**. સુકરં ઓકાસદાનં એતિસ્સાતિ **સુખાતિ** અપરે. વેદયતિ આરમ્મણરસં અનુભવતીતિ **વેદના. વેદયમાનોતિ** અનુભવમાનો. **કામન્તિઆદીસુ** યં વત્તબ્બં, તં ઇરિયાપથપબ્બે વુત્તમેવ. સમ્પજાનસ્સ વેદિયનં **સમ્પજાનવેદિયનં**.

‘‘**વોહારમત્તં હોતી**’’તિ એતેન ‘‘સુખં વેદનં વેદયમાનો સુખં વેદનં વેદયામી’’તિ ઇદં વોહારમત્તન્તિ દસ્સેતિ. **વત્થુઆરમ્મણાતિ** રૂપાદિઆરમ્મણા. રૂપાદિઆરમ્મણઞ્હિ વેદનાય પવત્તિટ્ઠાનતાય ‘‘વત્થૂ’’તિ અધિપ્પેતં. **અસ્સાતિ** ભવેય્ય. ધમ્મવિનિમુત્તસ્સ અઞ્ઞસ્સ કત્તુ અભાવતો ધમ્મસ્સેવ કત્તુભાવં દસ્સેન્તો ‘‘**વેદનાવ વેદયતી**’’તિ આહ. **નિત્થુનન્તોતિ**. બલવતો વેદનાવેગસ્સ નિરોધને આદીનવં દિસ્વા તસ્સ અવસરદાનવસેન નિત્થુનન્તો. **વીરિયસમતં યોજેત્વાતિ** અધિવાસનવીરિયસ્સ અધિમત્તત્તા તસ્સ હાપનવસેન સમાધિના સમરસતાપાદનેન વીરિયસમતં યોજેત્વા. **સહ પટિસમ્ભિદાહીતિ** લોકુત્તરપટિસમ્ભિદાહિ સહ. લોકિયાનમ્પિ વા સતિ ઉપ્પત્તિકાલે તત્થ સમત્થતં સન્ધાયાહ ‘‘**સહ પટિસમ્ભિદાહી**’’**તિ. સમસીસીતિ** વારસમસીસી હુત્વા, પચ્ચવેક્ખણવારસ્સ અનન્તરવારે પરિનિબ્બાયીતિ અત્થો.

યથા ચ સુખં, એવં દુક્ખન્તિ યથા ‘‘સુખં વેદયતી’’તિઆદિના સમ્પજાનવેદિયનં સન્ધાય વુત્તં, એવં દુક્ખમ્પિ. તત્થ દુક્ખયતીતિ **દુક્ખા**, સમ્પયુત્તધમ્મે કાયઞ્ચ પીળેતિ વિબાધતીતિ અત્થો. દુટ્ઠું વા ખાદતિ, ખનતિ વા કાયિકં ચેતસિકઞ્ચ સાતન્તિ **દુક્ખા**. દુક્કરં ઓકાસદાનં એતિસ્સાતિ **દુક્ખાતિ** અપરે. **અરૂપકમ્મટ્ઠાનન્તિ** અરૂપપરિગ્ગહં, અરૂપધમ્મમુખેન વિપસ્સનાભિનિવેસન્તિ અત્થો. રૂપકમ્મટ્ઠાનેન પન સમથાભિનિવેસોપિ સઙ્ગય્હતિ, વિપસ્સનાભિનિવેસો પન ઇધાધિપ્પેતોતિ દસ્સેન્તો આહ. ‘‘**રૂપપરિગ્ગહો અરૂપપરિગ્ગહોતિપિ એતદેવ વુચ્ચતી**’’તિ. **ચતુધાતુવવત્થાનં કથેસીતિ** એત્થાપિ ‘‘યેભુય્યેના’’તિ પદં આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. **તદુભયન્તિ** ચતુધાતુવવત્થાનસ્સ સઙ્ખેપવિત્થારદ્વયમાહ. **સઙ્ખેપમનસિકારવસેન** મહાસતિપટ્ઠાને, **વિત્થારમનસિકારવસેન** રાહુલોવાદ- (મ॰ નિ॰ ૨.૧૧૫-૧૧૭) ધાતુવિભઙ્ગાદીસુ (વિભ॰ ૧૭૪-૧૭૫).

યેભુય્યગ્ગહણેન તદઞ્ઞધમ્મવસેનપિ અરૂપકમ્મટ્ઠાનકથાય અત્થિતા દીપિતાતિ તં વિભાગેન દસ્સેતું ‘‘**તિવિધો હી**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અભિનિવેસોતિ** અનુપ્પવેસો, આરમ્ભોતિ અત્થો. આરમ્ભે એવ હિ અયં વિભાગો, સમ્મસનં પન અનવસેસતોવ ધમ્મે પરિગ્ગહેત્વા વત્તતિ. **પરિગ્ગહિતે રૂપકમ્મટ્ઠાનેતિ** ઇદં રૂપમુખેન વિપસ્સનાભિનિવેસં સન્ધાય વુત્તં, અરૂપમુખેન પન વિપસ્સનાભિનિવેસો યેભૂય્યેન સમથયાનિકસ્સ ઇચ્છિતબ્બો, સો ચ પઠમં ઝાનઙ્ગાનિ પરિગ્ગહેત્વા તતો પરં સેસધમ્મે પરિગ્ગણ્હાતિ. **પઠમાભિનિપાતોતિ** સબ્બે ચેતસિકા ચિત્તાયત્તા ચિત્તકિરિયભાવેન વુચ્ચન્તીતિ ફસ્સો ચિત્તસ્સ પઠમાભિનિપાતો વુત્તો, ઉપ્પન્નફસ્સો પુગ્ગલો, ચિત્તચેતસિકરાસિ વા આરમ્મણેન ફુટ્ઠો ફસ્સસહજાતાય વેદનાય તંસમકાલમેવ વેદેતિ, ફસ્સો પન ઓભાસસ્સ વિય પદીપો વેદનાદીનં પચ્ચયવિસેસો હોતીતિ પુરિમકાલો વિય વુચ્ચતિ, યા તસ્સ આરમ્મણાભિનિરોપનલક્ખણતા વુચ્ચતિ. **ફુસન્તોતિ** આરમ્મણસ્સ ફુસનાકારેન. અયઞ્હિ અરૂપધમ્મતા એકદેસેન અનલ્લીયમાનોપિ રૂપં વિય ચક્ખુ, સદ્દો વિય ચ સોતં ચિત્તં આરમ્મણઞ્ચ ફુસન્તો વિય સઙ્ઘટ્ટેન્તો વિય ચ પવત્તતિ. તથાહેસ ‘‘સઙ્ઘટ્ટનરસો’’તિ વુચ્ચતિ.

આરમ્મણં અનુભવન્તીતિ ઇસ્સરવતાય વિસવિતાય સામિભાવેન આરમ્મણરસં અનુભવન્તી. ફસ્સાદીનઞ્હિ સમ્પયુત્તધમ્માનં આરમ્મણે એકદેસેનેવ પવત્તિ ફુસનાદિમત્તભાવતો, વેદનાય પન ઇટ્ઠાકારસમ્ભોગાદિવસેન

પવત્તનતો આરમ્મણે નિપ્પદેસતો પવત્તિ. ફુસનાદિભાવેન હિ આરમ્મણગ્ગહણં એકદેસાનુભવનં, વેદયિતાભાવેન ગહણં યથાકામં સબ્બાનુભવનં એવસભાવાનેવ તાનિ ગહણાનીતિ ન વેદનાય વિય ફસ્સાદીનમ્પિ યથાસકં કિચ્ચકરણેન સામિભાવાનુભવનં ચોદેતબ્બં. **વિજાનન્ત**ન્તિ પરિચ્છિન્દનવસેન વિસેસતો જાનન્તં. વિઞ્ઞાણઞ્હિ મિનિતબ્બવત્થું નાળિયા મિનન્તો પુરિસો વિય આરમ્મણં પરિચ્છિજ્જ વિભાવેન્તં પવત્તતિ, ન સઞ્ઞા વિય સઞ્જાનનમત્તં હુત્વા. તથા હિ અનેન કદાચિ લક્ખણત્તયવિભાવનાપિ હોતિ. ઇમેસં પન ફસ્સાદીનં તસ્સ તસ્સ પાકટભાવો પચ્ચયવિસેસસિદ્ધસ્સ પુબ્બાભોગસ્સ વસેન વેદિતબ્બા.

એવં તસ્સ તસ્સેવ પાકટભાવેપિ ''સબ્બં, ભિક્ખવે, અભિઞ્ઞેય્ય''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૪૬; પટિ॰ મ॰ ૧.૩) ''સબ્બઞ્ચ ખો, ભિક્ખવે, અભિજાન''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૬) ચ એવમાદિવચનતો સબ્બે સમ્મસનુપગા ધમ્મા પરિગ્ગહેતબ્બાતિ દસ્સેન્તો “**તત્થ યસ્સા**”તિઆદિમાહ. તત્થ **ફસ્સપઞ્ચમકેયેવા**તિ અવધારણં તદન્તોગધત્તા તગ્ગહણેનેવ ગહિતત્તા ચતુન્નં અરૂપક્ખન્ધાનં. ફસ્સપઞ્ચમકગ્ગહણઞ્હિ તસ્સ સબ્બચિત્તુપ્પાદસાધારણભાવતો, તત્થ ચ ફસ્સચેતનાગ્ગહણેન સબ્બસઙ્ખારક્ખન્ધધમ્મસઙ્ગહો ચેતનાપધાનત્તા તેસં. તથા હિ સુત્તન્તભાજનીયે **સઙ્ખારક્ખન્ધવિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૧૨) ''ચક્ખુસમ્ફસ્સજા ચેતના''તિઆદિના ચેતનાવ વિભત્તા, ઇતરે પન ખન્ધા સરૂપેનેવ ગહિતા.

વત્થું નિસ્સિતાતિ એત્થ વત્થુ-સદ્દો કરજકાયવિસયોતિ કથમિદં વિઞ્ઞાયતીતિ આહ “**યં સન્ધાય વુત્ત**”ન્તિઆદિ. કત્થ પન વુત્તં? **સામઞ્ઞફલે**. **સો**તિ કરજકાયો. **પઞ્ચક્ખન્ધવિનિમુત્તં નામરૂપં નત્થી**તિ ઇદં અધિકારવસેન વુત્તં. અઞ્ઞથા હિ ખન્ધવિનિમુત્તમ્પિ નામં અત્થેવાતિ. **અવિજ્જાદિહેતુકા**તિ અવિજ્જાતણ્હુપાદાનાદિહેતુકા. **વિપસ્સનાપટિપાટિયા**...**પે॰**... **વિચરતી**તિ ઇમિના બલવવિપસ્સનં વત્વા પુન તસ્સ ઉસ્સુક્કાપનં વિસેસાધિગમનઞ્ચ દસ્સેન્તો “**સો**”તિઆદિમાહ.

ઇધાતિ ઇમિસ્સં દુતિયસતિપટ્ઠાનદેસનાયં, તસ્સા પન વેદનાનુપસ્સનાવસેન કથેતબ્બત્તા **ભગવા વેદનાવસેન કથેસિ**. યથાવુત્તેસુ ચ તીસુ કમ્મટ્ઠાનાભિનિવેસેસુ વેદનાવસેન કમ્મટ્ઠાનાભિનિવેસો સુકરો વેદનાનં વિભૂતભાવતોતિ દસ્સેતું “**ફસ્સવસેન હી**”તિઆદિ વુત્તં. **ન પાકટં હોતી**તિ ઇદં તાદિસે પુગ્ગલે સન્ધાય વુત્તં, યેસં આદિતો વેદનાવ વિભૂતતરા હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ. એવઞ્હિ યં વુત્તં ''ફસ્સો પાકટો હોતિ, વિઞ્ઞાણં પાકટં હોતી''તિ, તં અવિરોધિતં હોતિ. **વેદનાનં ઉપ્પત્તિપાકટતાયા**તિ ચ ઇદં સુખદુક્ખવેદનાનં વસેન વુત્તં. તાસઞ્હિ પવત્તિ ઓળારિકા, ન ઇતરાય. તદુભયગ્ગહણમુખેન વા ગહેતબ્બત્તા ઇતરાયપિ પવત્તિ વિઞ્ઞૂનં પાકટા એવાતિ “**વેદનાન**”ન્તિ અવિસેસગ્ગહણં દટ્ઠબ્બં. **યદા સુખં ઉપ્પજ્જતી**તિઆદિ સુખવેદનાય પાકટભાવવિભાવનં. **નેવ તસ્મિં સમયે દુક્ખં વેદનં વેદેતી**તિ તસ્મિં સુખવેદનાસમઙ્ગિસમયે નેવ દુક્ખં વેદનં વેદેતિ નિરુદ્ધત્તા, અનુપ્પન્નત્તા ચ યથાક્કમં અતીતાનાગતાનં , પચ્ચુપ્પન્નાય પન અસમ્ભવો વુત્તોયેવ. સકિચ્ચક્ખણમત્તાવટ્ઠાનતો **અનિચ્ચા**. સમેચ્ચસમ્ભુય્ય પચ્ચયેહિ કતત્તા **સઙ્ખતા**. વત્થારમ્મણાદિપચ્ચયં પટિચ્ચ ઉપ્પન્નત્તા **પટિચ્ચસમુપ્પન્ના**. ખયવયપલુજ્જનનિરુજ્ઝનપકતિતાય **ખયધમ્મા**...**પે॰**... **નિરોધધમ્મા**તિ દટ્ઠબ્બા.

કિલેસેહિ આમસિતબ્બતો આમિસં નામ પઞ્ચ કામગુણા, આરમ્મણકરણવસેન સહ આમિસેહીતિ **આમિસા**. તેનાહ “**પઞ્ચકામગુણામિસનિસ્સિતા**”તિ. **ઇતો પર**ન્તિ ''અત્થિ વેદના''તિ એવમાદિપાળિં સન્ધાયાહ “**કાયાનુપસ્સનાયં વુત્તનયમેવા**”તિ.

વેદનાનુપસ્સનાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ચિત્તાનુપસ્સનાવણ્ણના

૧૧૪. સમ્પયોગવસેન (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩૮૧) પવત્તમાનેન સહ રાગેનાતિ **સરાગં**. તેનાહ "**લોભસહગત**"ન્તિ. **વીતરાગન્તિ**. એત્થ કામં સરાગપદપટિયોગિના વીતરાગવસેન ભવિતબ્બં, સમ્મસનચારસ્સ પન ઇધાધિપ્પેતત્તા તેભૂમકસ્સેવ ગહણન્તિ "**લોકિયકુસલાબ્યાકત**"ન્તિ વત્વા ''ઇદં પના''તિઆદિના તમેવ અધિપ્પાયં વિવરતિ. સેસાનિ દ્વે દોસમૂલાનિ, દ્વે મોહમૂલાનીતિ **ચત્તારિ અકુસલચિત્તાનિ**. તેસઞ્હિ રાગેન સમ્પયોગાભાવતો નત્થેવ સરાગતા, તન્નિમિત્તકતાય પન સિયા તંસહિતતાલેસોતિ નત્થેવ વીતરાગતાપીતિ દુકવિનિમુત્તતા એવેત્થ લબ્ભતીતિ આહ "**નેવ પુરિમપદં, ન પચ્છિમપદં ભજન્તી**"તિ. યદિ એવં પદેસિકં પજાનનં આપજ્જતીતિ? નાપજ્જતિ દુકન્તરપરિયાપન્નત્તા તેસં. અકુસલમૂલેસુ સહ મોહેનેવ વત્તતીતિ **સમોહન્તિ** આહ "**વિચિકિચ્છાસહગતઞ્ચેવ ઉદ્ધચ્ચસહગતઞ્ચા**"તિ. યસ્મા ચેત્થ સહેવ મોહેનાતિ સમોહન્તિ પુરિમપદાવધારણમ્પિ લબ્ભતિયેવ, તસ્મા વુત્તં "**યસ્મા પના**"તિઆદિ. યથા પન અતિમૂળ્હતાય પાટિપુગ્ગલિકનયેન સવિસેસં મોહવન્તતાય મોમૂહચિત્તન્તિ વત્તબ્બતો વિચિકિચ્છુદ્ધચ્ચસહગતદ્વયં વિસેસતો ''સમોહ''ન્તિ વુચ્ચતિ, ન તથા સેસાકુસલચિત્તાનીતિ "**વટ્ટન્તિયેવા**"તિ વુત્તં. સમ્પયોગવસેન થિનમિદ્ધેન અનુપતિતં અનુગતન્તિ થિનમિદ્ધાનુપતિતં પઞ્ચવિધં સસઙ્ખારિકાકુસલચિત્તં **સઙ્કુટિતચિત્તં**. **સઙ્કુટિતચિત્તં નામ** આરમ્મણે સઙ્કોચનવસેન પવત્તનતો. પચ્ચયવિસેસવસેન થામજાતેન ઉદ્ધચ્ચેન સહગતં પવત્તં સંસટ્ઠન્તિ **ઉદ્ધચ્ચસહગતં**, અઞ્ઞથા સબ્બમ્પિ અકુસલચિત્તં ઉદ્ધચ્ચસહગતમેવાતિ. **પસટચિત્તં નામ** સાતિસયં વિક્ખેપવસેન પવત્તનતો.

કિલેસવિક્ખમ્ભનસમત્થતાય વિપુલફલતાય દીઘસન્તાનતાય ચ મહન્તભાવં ગતં, મહન્તેહિ વા ઉળારચ્છન્દાદીહિ ગતં પટિપન્નન્તિ **મહગ્ગતં**. તં પન રૂપારૂપભૂમિકં તતો મહન્તસ્સ લોકે અભાવતો. તેનાહ "**રૂપારૂપાવચર**"ન્તિ. તસ્સ ચેત્થ પટિયોગી પરિત્તમેવાતિ આહ "**અમહગ્ગતન્તિ કામાવચર**"ન્તિ. અત્તાનં ઉત્તરિતું સમત્થેહિ સહ ઉત્તરેહીતિ **સઉત્તરં**, તપ્પટિપક્ખેન **અનુત્તરં**, તદુભયં ઉપાદાય વેદિતબ્બન્તિ આહ "**સઉત્તરન્તિ કામાવચર**"ન્તિઆદિ. પટિપક્ખવિક્ખમ્ભનસમત્થેન સમાધિના સમ્મદેવ આહિતં **સમાહિતં**. તેનાહ "**યસ્સા**"તિઆદિ. **યસ્સાતિ** યસ્સ ચિત્તસ્સ. યથાવુત્તેન સમાધિના ન સમાહિતન્તિ **અસમાહિતં**. તેનાહ "**ઉભયસમાધિરહિત**"ન્તિ. તદઙ્ગવિમુત્તિયા **વિમુત્તં**, કામાવચરં કુસલં. વિક્ખમ્ભનવિમુત્તિયા **વિમુત્તં**, મહગ્ગતન્તિ તદુભયં સન્ધાયાહ "**તદઙ્ગવિક્ખમ્ભનવિમુત્તીહિ વિમુત્ત**"ન્તિ. યત્થ તદુભયવિમુત્તિ નત્થિ, તં ઉભયવિમુત્તિરહિતન્તિ ગય્હમાને લોકુત્તરચિત્તેપિ સિયા આસઙ્કાતિ તન્નિવત્તનત્થં "**સમુચ્છેદ...પે॰... ઓકાસોવ નત્થી**"તિ આહ. ઓકાસાભાવો ચ સમ્મસનચારસ્સ અધિપ્પેતત્તા વેદિતબ્બો. યં પનેત્થ અત્થતો અવિભત્તં, તં હેટ્ઠા વુત્તનયમેવાતિ.

ચિત્તાનુપસ્સનાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ધમ્માનુપસ્સનાવણ્ણના

નીવરણપબ્બવણ્ણના

૧૧૫. પહાતબ્બાદિધમ્મવિભાગદસ્સનવસેન પઞ્ચધા ધમ્માનુપસ્સના નિદ્દિટ્ઠાતિ અયમત્થો પાળિતો એવ વિઞ્ઞાયતીતિ તમત્થં ઉલ્લિઙ્ગેન્તો "**પઞ્ચવિધેન ધમ્માનુપસ્સનં કથેતુ**"ન્તિ વુત્તં. યદિ એવં કસ્મા નીવરણાદિવસેનેવ નિદ્દિટ્ઠન્તિ? વેનેય્યજ્ઝાસયતો. યેસઞ્હિ વેનેય્યાનં પહાતબ્બધમ્મેસુ પઠમં નીવરણાનિ વિભાગેન વત્તબ્બાનિ, તેસં વસેનેત્થ ભગવતા પઠમં નીવરણેસુ ધમ્માનુપસ્સના કથિતા. તથા હિ કાયાનુપસ્સનાપિ સમથપુબ્બઙ્ગમા દેસિતા, તતો પરિઞ્ઞેય્યેસુ ખન્ધેસુ આયતનેસુ, ભાવેતબ્બેસુ બોજ્ઝઙ્ગેસુ પરિઞ્ઞેયાદિવિભાગેસુ સચ્ચેસુ ચ ઉત્તરા દેસના દેસિતા, તસ્મા એત્થ સમથભાવનાપિ યાવદેવ વિપસ્સનત્થં ઇચ્છિતા, વિપસ્સનાપધાના વિપસ્સનાબહુલા ચ સતિપટ્ઠાનદેસનાતિ તસ્સા વિપસ્સનાભિનિવેસવિભાગેન દેસિતભાવં વિભાવેન્તો "**અપિચા**"તિઆદિમાહ. તત્થ ખન્ધાયતનદુક્ખસચ્ચવસેન મિસ્સકપરિગ્ગહકથનં દટ્ઠબ્બં. **સઞ્ઞાસઙ્ખારક્ખન્ધપરિગ્ગહમ્પી**તિ **પિ**-સદ્દેન સકલપઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધપરિગ્ગહં સમ્પિણ્ડેતિ ઇતરેસં તદન્તોગધત્તા. ''કણ્હસુક્કાનં યુગન્ધતા નત્થી''તિ પજાનનકાલે અભાવા "**અભિણ્હસમુદાચારવસેના**"તિ વુત્તં. **યથા**તિ યેનાકારેન. સો પન ''કામચ્છન્દસ્સ ઉપ્પાદો હોતી''તિ વુત્તત્તા કામચ્છન્દસ્સ કારણાકારોવ, અત્થતો કારણમેવાતિ આહ "**યેન કારણેના**"તિ. **ચ**-સદ્દો વક્ખમાનત્થસમુચ્ચયત્થો.

તત્થાતિ ''યથા ચા''તિઆદિના વુત્તપદે. **સુભમ્પી**તિ કામચ્છન્દોપિ. સો હિ અત્તનો ગહણાકારેન "**સુભ**"ન્તિ વુચ્ચતિ, તેનાકારેન પવત્તનકસ્સ અઞ્ઞસ્સ કામચ્છન્દસ્સ નિમિત્તત્તા "**સુભનિમિત્ત**"ન્તિ ચ. ઇટ્ઠં, ઇટ્ઠાકારેન વા ગય્હમાનં રૂપાદિ **સુભારમ્મણં**. આકઙ્ખિતસ્સ હિતસુખસ્સ અનુપાયભૂતો મનસિકારો **અનુપાયમનસિકારો**. **ત**ન્તિ અયોનિસોમનસિકારં. **તત્થા**તિ નિપ્ફાદેતબ્બે આરમ્મણભૂતે ચ દુવિધેપિ સુભનિમિત્તે. **આહારો**તિ પચ્ચયો.

અસુભમ્પીતિ અસુભજ્ઝાનમ્પિ ઉત્તરપદલોપેન. તં પન દસસુ અવિઞ્ઞાણકાસુભેસુ, કેસાદીસુ ચ પવત્તં દટ્ઠબ્બં. કેસાદીસુ હિ સઞ્ઞા અસુભસઞ્ઞાતિ **ગિરિમાનન્દસુત્તે** (અ॰ નિ॰ ૧૦.૬૦) વુત્તાતિ. એત્થ ચ ચતુબ્બિધસ્સ અયોનિસોમનસિકારસ્સ યોનિસોમનસિકારસ્સ ચ ગહણં નિરવસેસદસ્સનત્થં કતન્તિ દટ્ઠબ્બં. તેસુ પન અસુભે ''સુભ''ન્તિ, ''અસુભ''ન્તિ ચ મનસિકારો ઇધાધિપ્પેતો, તદનુકૂલત્તા વા ઇતરેપીતિ.

એકાદસસુ (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૧૬) અસુભેસુ પટિકૂલાકારસ્સ ઉગ્ગણ્હનં, યથા વા તત્થ ઉગ્ગહનિમિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તથા પટિપત્તિ **અસુભનિમિત્તસ્સ ઉગ્ગહો**. ઉપચારપ્પનાવહાય અસુભભાવનાય અનુયુઞ્જનં **અસુભભાવનાનુયોગો**. ભોજને મત્તઞ્ઞુનો થિનમિદ્ધાભિભવાભાવા ઓતારં અલભમાનો કામચ્છન્દો પહીયતીતિ વદન્તિ. ભોજનનિસ્સિતં પન આહારે પટિકૂલસઞ્ઞં, તબ્બિપરિણામસ્સ, તદાધારસ્સ, તસ્સ ચ ઉદરિયભૂતસ્સ અસુભતાદસ્સનં, કાયસ્સ આહારટ્ઠિતિકતાદસ્સનઞ્ચ યો સમ્મદેવ જાનાતિ, સો વિસેસતો **ભોજને મત્તઞ્ઞૂ** નામ, તસ્સ ચ કામચ્છન્દો પહીયતેવ. **અસુભકમ્મિકતિસ્સત્થેરો** દન્તટ્ઠિદસ્સાવી. **અભિધમ્મપરિયાયેન** (ધ॰ સ॰ ૧૧૫૯, ૧૫૦૩) સબ્બોપિ લોભો કામચ્છન્દનીવરણન્તિ આહ "**અરહત્તમગ્ગેના**"તિ.

પટિઘમ્પિ પુરિમુપ્પન્નં **પટિઘનિમિત્તં** પરતો ઉપ્પજ્જનકપટિઘસ્સ કારણન્તિ કત્વા. મેજ્જતિ હિતફરણવસેન સિનિય્હતીતિ મિત્તો, તસ્મિં મિત્તે ભવા, મિત્તસ્સ વા એસાતિ મેત્તા, તસ્સા **મેત્તાય**.

મેત્તાયનસ્સ સત્તેસુ હિતફરણસ્સ ઉપ્પાદનં પવત્તનં **મેત્તાનિમિત્તસ્સ ઉગ્ગહો**. **ઓધિસકઅનોધિસકદિસાફરણાન**ન્તિ અત્તઅતિપિયસહાયમજ્ઝત્તવેરીવસેન ઓધિસકતા, સીમાસમ્ભેદે કતે અનોધિસકતા, એકાદિદિસાફરણવસેન દિસાફરણતા મેત્તાય ઉગ્ગહણે વેદિતબ્બા. વિહારરચ્છાગામાદિવસેન વા

ઓધિસકદિસાફરણં, વિહારાદિઉદ્દેસરહિતં પુરત્થિમાદિદિસાવસેન અનોધિસકદિસાફરણન્તિ એવં વા દ્વિધા ઉગ્ગહણં સન્ધાય “**ઓધિસકઅનોધિસકદિસાફરણાન**”ન્તિ વુત્તં. ઉગ્ગહો ચ યાવ ઉપચારા દટ્ઠબ્બો, ઉગ્ગહિતાય આસેવના ભાવના. તત્થ ‘‘સબ્બે સત્તા, પાણા, ભૂતા, પુગ્ગલા, અત્તભાવપરિયાપન્ના’’તિ એતેસં વસેન પઞ્ચવિધા, એકેકસ્મિં ‘‘અવેરા હોન્તુ, અબ્યાપજ્જા, અનીઘા, સુખી અત્તાનં પરિહરન્તૂ’’તિ ચતુધા પવત્તિતો વીસતિવિધા અનોધિસકફરણા મેત્તા, ‘‘સબ્બા ઇત્થિયો, પુરિસા, અરિયા, અનરિયા, દેવા, મનુસ્સા, વિનિપાતિકા’’તિ સત્તોધિકરણવસેન પવત્તા સત્તવિધા અટ્ઠવીસતિવિધા વા, દસહિ દિસાહિ દિસોધિકરણવસેન પવત્તા દસવિધા ચ, એકેકાય વા દિસાય સત્તાદિઇત્થાદિઅવેરાદિભેદેન અસીતાધિકચતુસતપ્પભેદા ચ ઓધિભોફરણા વેદિતબ્બા.

યેન અયોનિસોમનસિકારેન અરતિઆદિકાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ, સો અરતિઆદીસુ **અયોનિસોમનસિકારો**, તેન. નિપ્ફાદેતબ્બે હિ ઇદં ભુમ્મં. એસ નયો ઇતો પરેસુપિ. **ઉક્કણ્ઠિતા** પન્તસેનાસનેસુ અધિકુસલેસુ ધમ્મેસુ ચ ઉપ્પજ્જનભાવરિઞ્ચના. **કાયવિનામના**તિ કાયસ્સ વિરૂપેનાકારેન નામના.

કુસલધમ્મસમ્પટિપત્તિયા પટ્ઠપનસભાવતાય, તપ્પટિપક્ખાનં વિસોસનસભાવતાય ચ આરમ્ભધાતુઆદિતો પવત્તવીરિયન્તિ આહ “**પઠમારમ્ભવીરિય**”ન્તિ. યસ્મા પઠમારમ્ભમત્તસ્સ કોસજ્જવિધમનં થામગમનઞ્ચ નત્થિ, તસ્મા વુત્તં “**કોસજ્જતો નિક્ખન્તતાય તતો બલવતર**”ન્તિ. યસ્મા પન અપરાપરુપ્પત્તિયા લદ્ધાસેવનં ઉપરૂપરિવિસેસં આવહન્તં અતિવિય થામગતમેવ હોતિ, તસ્મા વુત્તં “**પરં પરં ઠાનં અક્કમનતો તતોપિ બલવતર**”ન્તિ.

અતિભોજને નિમિત્તગ્ગાહોતિ અતિભોજને થિનમિદ્ધસ્સ નિમિત્તગ્ગાહો, ‘‘એત્તકે ભુત્તે થિનમિદ્ધસ્સ કારણં હોતિ, એત્તકે ન હોતી’’તિ થિનમિદ્ધસ્સ કારણાકારણગ્ગાહો હોતીતિ અત્થો. **દિવા સૂરિયાલોક**ન્તિ દિવા ગહિતનિમિત્તં સૂરિયાલોકં રત્તિયં મનસિકરોન્તસ્સપીતિ એવમેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. ધુતઙ્ગાનં વીરિયનિસ્સિતત્તા વુત્તં “**ધુતઙ્ગનિસ્સિતસપ્પાયકથાયપી**”તિ.

કુક્કુચ્ચમ્પિ કતાકતાનુસોચનવસેન પવત્તમાનં ચેતસો અવૂપસમાવહતાય ઉદ્ધચ્ચેન સમાનલક્ખણમેવાતિ “**અવૂપસમો નામ અવૂપસન્તાકારો, ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચમેવેતં અત્થતો**”તિ વુત્તં.

બહુસ્સુતસ્સ ગન્થતો અત્થતો ચ સુત્તાદીનિ વિચારેન્તસ્સ અત્થવેદાદિપટિલાભસબ્ભાવતો વિક્ખેપો ન હોતિ, યથાવિધિપટિપત્તિયા યથાનુરૂપપટિકારપ્પવત્તિયા ચ કતાકતાનુસોચનઞ્ચ ન હોતીતિ “**બાહુસચ્ચેનપિ…પે॰… ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચં પહીયતી**”તિ આહ. યદગ્ગેન બાહુસચ્ચેન ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચં પહીયતિ, તદગ્ગેન પરિપુચ્છકતાવિનયપકતઞ્ઞુતાહિપિ તં પહીયતીતિ દટ્ઠબ્બં. બુદ્ધસેવિતા ચ બુદ્ધસીલિતં આવહતીતિ ચેતસો વૂપસમકરત્તા ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચપહાનકારી વુત્તા. બુદ્ધત્તં પન અનપેક્ખિત્વા વિનયધરા કુક્કુચ્ચવિનોદકા કલ્યાણમિત્તા વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બા. વિક્ખેપો ચ ભિક્ખુનો યેભુય્યેન કુક્કુચ્ચહેતુકો હોતીતિ “**કપ્પિયાકપ્પિયપરિપુચ્છામહુલસ્સા**”તિઆદિના વિનયનયેનેવ પરિપુચ્છકતાદયો નિદ્દિટ્ઠા. **પહીને ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચે**તિ નિદ્ધારણે ભુમ્મં. **કુક્કુચ્ચસ્સ** દોમનસ્સસહગતત્તા **અનાગામિમગ્ગેન આયતિં અનુપ્પાદો** વુત્તો.

તિટ્ઠતિ પવત્તતિ એત્થાતિ ઠાનીયા, વિચિકિચ્છાય ઠાનીયા **વિચિકિચ્છાટ્ઠાનીયા**, વિચિકિચ્છાય કારણભૂતા ધમ્મા. તિટ્ઠતીતિ વા ઠાનીયા, વિચિકિચ્છા ઠાનીયા એતિસ્સાતિ **વિચિકિચ્છાટ્ઠાનીયા**, અત્થતો વિચિકિચ્છા એવ. સા હિ પુરિમુપ્પન્ના પરતો ઉપ્પજ્જનકવિચિકિચ્છાય સભાગહેતુતાય અસાધારણં.

કુસલાકુસલાતિ કોસલ્લસમ્ભૂતટ્ઠેન કુસલા, તપ્પટિપક્ખતો અકુસલા. યે અકુસલા, તે **સાવજ્જા અસેવિતબ્બા હીના ચ**. યે કુસલા, તે **અનવજ્જા સેવિતબ્બા પણીતા ચ**. કુસલાપિ વા હીનેહિ છન્દાદીહિ આરદ્ધા **હીના**, પણીતેહિ **પણીતા**. **કણ્હા**તિ કાળકા, ચિત્તસ્સ અપભસ્સરભાવકરણા. **સુક્કા**તિ ઓદાતા, ચિત્તસ્સ પભસ્સરભાવકરણા. કણ્હાભિજાતિહેતુતો વા **કણ્હા**, સુક્કાભિજાતિહેતુતો **સુક્કા**. તે એવ **સપ્પટિભાગા**. કણ્હા હિ ઉજુવિપચ્ચનીકતાય સુક્કેહિ સપ્પટિભાગા, તથા સુક્કાપિ ઇતરેહિ. અથ વા કણ્હસુક્કા ચ સપ્પટિભાગા ચ **કણ્હસુક્કસપ્પટિભાગા**. સુખા હિ વેદના દુક્ખાયવેદનાય સપ્પટિભાગા, દુક્ખા ચ વેદના સુખાય વેદનાય સપ્પટિભાગાતિ.

કામં બાહુસચ્ચપરિપુચ્છકતાહિ અટ્ઠવત્થુકાપિ વિચિકિચ્છા પહીયતિ, તથાપિ રતનત્તયવિચિકિચ્છામૂલિકા સેસવિચિકિચ્છાતિ કત્વા આહ "**તીણિ રતનાનિ આરબ્ભા**"તિ. રતનત્તયગુણાવબોધે હિ ''સત્થરિ કઙ્ખતી''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૦૦૮, ૧૧૨૩, ૧૧૬૭, ૧૨૪૧, ૧૨૬૩, ૧૨૭૦; વિભ॰ ૯૧૫) આદિવિચિકિચ્છાય અસમ્ભવોતિ. વિનયે પકતઞ્ઞુતા ''સિક્ખાય કઙ્ખતી''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૦૦૮, ૧૧૨૩, ૧૧૬૭, ૧૨૪૧, ૧૨૬૩, ૧૨૭૦; વિભ॰ ૯૧૫) વુત્તાય વિચિકિચ્છાય પહાનં કરોતીતિ આહ "**વિનયે ચિણ્ણવસીભાવસ્સપી**"તિ.
ઓકપ્પનીયસદ્ધાસઙ્ખાતઅધિમોક્ખબહુલસ્સાતિ સદ્ધેય્યવત્થુનો અનુપવિસનસદ્ધાસઙ્ખાતઅધિમોક્ખેન અધિમુચ્ચનબહુલસ્સ . અધિમુચ્ચનઞ્ચ અધિમોક્ખુપ્પાદનમેવાતિ દટ્ઠબ્બં. સદ્ધાય વા નિન્નપોણતા અધિમુત્તિ અધિમોક્ખો.

સુભનિમિત્તઅસુભનિમિત્તાદીસૂતિ ''સુભનિમિત્તાદીસુ અસુભનિમિત્તાદીસૂ''તિ આદિ-સદ્દો પચ્ચેકં યોજેતબ્બો. તત્થ પઠમેન **આદિ**-સદ્દેન પટિઘનિમિત્તાદીનં સઙ્ગહો, દુતિયેન મેત્તાચેતોવિમુત્તિઆદીનં. સેસમેત્થ યં વત્તબ્બં, તં વુત્તનયમેવાતિ.

નીવરણપબ્બવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ખન્ધપબ્બવણ્ણના

૧૧૬. ઉપાદાનેહિ આરમ્મણકરણાદિવસેન ઉપાદાતબ્બા વા ખન્ધા **ઉપાદાનક્ખન્દા. ઇતિ રૂપ**ન્તિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો ઇદં-સદ્દેન સમાનત્થોતિ અધિપ્પાયેનાહ "**ઇદં રૂપ**"ન્તિ. તયિદં સરૂપતો અનવસેસપરિયાદાનં હોતીતિ આહ – "**એત્તકં રૂપં, ન ઇતો પરં રૂપં અત્થી**"તિ. **ઇતી**તિ વા પકારત્થે નિપાતો, તસ્મા "**ઇતિ રૂપ**"ન્તિ ઇમિના ભૂતુપાદાદિવસેન યત્તકો રૂપસ્સ ભેદો, તેન સદ્ધિં રૂપં અનવસેસતો પરિયાદિયિત્વા દસ્સેતિ. **સભાવતો**તિ રુપ્પનસભાવતો ચક્ખાદિવણ્ણાદિસભાવતો ચ. **વેદનાદીસુપી**તિ એત્થ ''અયં વેદના, એત્તકા વેદના, ન ઇતો પરં વેદના અત્થીતિ સભાવતો વેદનં પજાનાતી''તિઆદિના, **સભાવતો**તિ ચ અનુભવનસભાવતો સાતાદિસભાવતો ચાતિ એવમાદિના યોજેતબ્બં.

ખન્ધપબ્બવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

આયતનપબ્બવણ્ણના

૧૧૭. છસુ અજ્ઝત્તિકબાહિરેસૂતિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩૮૪) ‘‘છસુ અજ્ઝત્તિકેસુ છસુ બાહિરેસુ’’તિ “**છસૂ**”તિ પદં પચ્ચેકં યોજેતબ્બં. કસ્મા પનેતાનિ ઉભયાનિ છળેવ વુત્તાનિ? છવિઞ્ઞાણકાયુપ્પત્તિદ્વારારમ્મણવવત્થાનતો. ચક્ખુવિઞ્ઞાણવીથિયા પરિયાપન્નસ્સ હિ વિઞ્ઞાણકાયસ્સ ચક્ખાયતનમેવ ઉપ્પત્તિદ્વારં, રૂપાયતનમેવ ચ આરમ્મણં, તથા ઇતરાનિ ઇતરેસં, છટ્ઠસ્સ પન ભવઙ્ગમનસઙ્ખાતો મનાયતનેકદેસો ઉપ્પત્તિદ્વારં, અસાધારણઞ્ચ ધમ્માયતનં આરમ્મણં. ચક્ખતીતિ **ચક્ખુ**, રૂપં અસ્સાદેતિ વિભાવેતિ ચાતિ અત્થો. સુણાતીતિ **સોતં**. ઘાયતીતિ **ઘાનં**. જીવિતનિમિત્તતાય રસો જીવિતં, તં જીવિતમવ્હાયતીતિ **જિવ્હા**. કુચ્છિતાનં સાસવધમ્માનં આયો ઉપ્પત્તિદેસોતિ **કાયો**. મુનાતિ આરમ્મણં વિજાનાતીતિ **મનો**. રૂપયતિ વણ્ણવિકારં આપજ્જમાનં હદયઙ્ગતભાવં પકાસેતીતિ **રૂપં**. સપ્પતિ અત્તનો પચ્ચયેહિ હરીયતિ સોતવિઞ્ઞેય્યભાવં ગમીયતીતિ **સદ્દો**. ગન્ધયતિ અત્તનો વત્થું સૂચેતીતિ **ગન્ધો**. રસન્તિ તં સત્તા અસ્સાદેન્તીતિ **રસો**. ફુસીયતીતિ **ફોટ્ઠબ્બં**. અત્તનો લક્ખણં ધારેન્તીતિ **ધમ્મા**. સબ્બાનિ પન આયાનં તનનાદિઅત્થેન **આયતનાનિ**. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૧૦-૫૧૨) **તંસંવણ્ણનાય** (વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૨.૫૧૦) ચ વુત્તનયેન વેદિતબ્બો.

ચક્ખુઞ્ચ પજાનાતીતિ એત્થ **ચક્ખુ** નામ પસાદચક્ખુ, ન સસમ્ભારચક્ખુ, નાપિ દિબ્બચક્ખુઆદિકન્તિ આહ “**ચક્ખુપસાદ**”ન્તિ. યં સન્ધાય વુત્તં ‘‘યં ચક્ખુ ચતુન્નં મહાભૂતાનં ઉપાદાય પસાદો’’તિ (ધ॰ સ॰ ૫૯૬-૫૯૯). **ચ**-સદ્દો વક્ખમાનત્થસમુચ્ચયત્થો. **યાથાવસરસલક્ખણવસેના**તિ અવિપરીતસ્સ અત્તનો રસસ્સ ચેવ લક્ખણસ્સ ચ વસેન, રૂપેસુ આવિઞ્છનકિચ્ચસ્સ ચેવ રૂપાભિઘાતારહભૂતપસાદલક્ખણસ્સ ચ વસેનાતિ અત્થો. ‘‘ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચા’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૦૪, ૪૦૦; ૩.૪૨૧, ૪૨૫-૪૨૬; સં॰ નિ॰ ૨.૪૩-૪૫; ૪.૫૪-૫૫; કથા॰ ૪૬૫, ૪૬૭) સમુદિતાનિયેવ રૂપાયતનાનિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણુપ્પત્તિહેતુ, ન વિસું વિસુન્તિ ઇમસ્સ અત્થસ્સ દસ્સનત્થં “**રૂપે ચા**”તિ પુથુવચનગ્ગહણં, તાય એવ ચ દેસનાગતિયા કામં ઇધાપિ ‘‘રૂપે ચ પજાનાતી’’તિ વુત્તં, રૂપભાવસામઞ્ઞેન પન સબ્બં એકજ્ઝં ગહેત્વા “**બહિદ્ધા ચતુસમુટ્ઠાનિકરૂપઞ્ચા**”તિ એકવચનવસેન અત્થો વુત્તો. **સરસલક્ખણવસેના**તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ વિસયભાવકિચ્ચસ્સ ચેવ ચક્ખુપટિહનનલક્ખણસ્સ ચ વસેનાતિ યોજેતબ્બં.

ઉભયં પટિચ્ચાતિ ચક્ખું ઉપનિસ્સયપચ્ચયવસેન પચ્ચયભૂતં, રૂપે આરમ્મણાધિપતિઆરમ્મણૂપનિસ્સયવસેન પચ્ચયભૂતે ચ પટિચ્ચ. કામઞ્ચાયં સુત્તન્તસંવણ્ણના , નિપ્પરિયાયકથા નામ અભિધમ્મસન્નિસ્સિતા એવાતિ અભિધમ્મનયેનેવ સંયોજનાનિ દસ્સેન્તો “**કામરાગ...પે॰... અવિજ્જાસંયોજન**”ન્તિ આહ. તત્થ કામેસુ રાગો, કામો ચ સો રાગો ચાતિ **કામરાગો**, સો એવ બન્ધનટ્ઠેન **સંયોજનં**. અયઞ્હિ યસ્સ સંવિજ્જતિ, તં પુગ્ગલં વટ્ટસ્મિં સંયોજેતિ બન્ધતિ, ઇતિ દુક્ખેન સત્તં, ભવાદિકે વા ભવન્તરાદીહિ, કમ્મુના વા વિપાકં સંયોજેતિ બન્ધતીતિ **સંયોજનં**. એવં પટિઘસંયોજનાદીનમ્પિ યથારહં અત્થો વત્તબ્બો. **સરસલક્ખણવસેના**તિ એત્થ પન સત્તસ્સ વટ્ટતો અનિસ્સજ્જનસઙ્ખાતસ્સ અત્તનો કિચ્ચસ્સ ચેવ યથાવુત્તબન્ધનસઙ્ખાતસ્સ લક્ખણસ્સ ચ વસેનાતિ યોજેતબ્બં.

ભવસ્સાદ-દિટ્ઠિસ્સાદ-નિવત્તનત્થં **કામસ્સાદ**ગ્ગહણં. **અસ્સાદયતો**તિ અભિરમન્તસ્સ. **અભિનન્દતો**તિ સપ્પીતિકતણ્હાવસેન નન્દન્તસ્સ. પદદ્વયેનપિ બલવતો કામરાગસ્સ પચ્ચયભૂતા કામરાગુપ્પત્તિ વુત્તા. એસ નયો સેસેસુપિ. **એતં આરમ્મણ**ન્તિ એતં એવંસુખુમં એવંદુબ્બિભાગં આરમ્મણં. **નિચ્ચં ધુવ**ન્તિ એતં નિદસ્સનમત્તં, ‘‘ઉચ્છિજ્જિસ્સતિ વિનસ્સિસ્સતીતિ ગણ્હતો’’તિ એવમાદીનમ્પિ સઙ્ગહો ઇચ્છિતબ્બો. **ભવં પત્થેન્તસ્સા**તિ ‘‘ઈદિસે સમ્પત્તિભવે યસ્મા અમ્હાકં ઇદં ઇટ્ઠારમ્મણં સુલભં જાતં, તસ્મા આયતિમ્પિ સમ્પત્તિભવો ભવેય્યા’’તિ ભવં

નિકામેન્તસ્સ. એવરૂપં સક્કા લદ્ધુન્તિ યોજના. **ઉસૂયતો**તિ ઉસૂયં ઇસ્સં ઉપ્પાદયતો. **અઞ્ઞસ્સ મચ્છરાયતો**તિ અઞ્ઞેન અસાધારણભાવકરણેન મચ્છરિયં કરોતો. **સબ્બેહેવ** યથાવુત્તેહિ નવહિ સંયોજનેહિ.

તઞ્ચ કારણન્તિ સુભનિમિત્તપટિઘનિમિત્તાદિવિભાવં ઇટ્ઠાનિટ્ઠાદિરૂપારમ્મણઞ્ચેવ તજ્જાયોનિસોમનસિકારઞ્ચાતિ તસ્સ તસ્સ સંયોજનસ્સ કારણં. અવિક્ખમ્ભિતઅસમૂહતભૂમિલદ્ધુપ્પન્નતં સન્ધાય "**અપ્પહીનટ્ઠેન ઉપ્પન્નસ્સા**"તિ વુત્તં. વત્તમાનુપ્પન્નતા **સમુદાચાર**ગ્ગહણેનેવ ગહિતા. **યેન કારણેના**તિ યેન વિપસ્સનાસમથભાવનાસઙ્ખાતેન કારણેન. **તઞ્હિ** તસ્સ તદઙ્ગવસેન ચેવ વિક્ખમ્ભનવસેન ચ પહાનકારણં. ઇસ્સામચ્છરિયાનં અપાયગમનીયતાય પઠમમગ્ગવજ્ઝતા વુત્તા. યદિ એવં "તિણ્ણં સંયોજનાનં પરિક્ખયા સોતાપન્નો હોતી"તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૪૧) સુત્તપદં કથન્તિ? તં સુત્તન્તપરિયાયેન વુત્તં. યથાનુલોમસાસનઞ્હિ સુત્તન્તદેસના, અયં પન અભિધમ્મનયેન સંવણ્ણનાતિ નાયં દોસો. **ઓળારિકસ્સા**તિ થૂલસ્સ, યતો અભિણ્હસમુપ્પત્તિપરિયુટ્ઠાનતિબ્બતાવ હોતિ. **અણુસહગતસ્સા**તિ વુત્તપ્પકારઓળારિકાભાવેન અણુભાવં સુખુમભાવં ગતસ્સ. ઉદ્ધચ્ચસંયોજનસ્સપેત્થ અનુપ્પાદો વુત્તોયેવ યથાવુત્તસંયોજનેહિ અવિનાભાવતો. સોતાદીનં સભાવસરસલક્ખણવસેન પજાનના, તપ્પચ્ચયાનં સંયોજનાનં ઉપ્પાદાદિપજાનના ચ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બાતિ દસ્સેન્તો "**એસેવ નયો**"તિ અતિદિસતિ.

અત્તનો વા ધમ્મેસૂતિ અત્તનો અજ્ઝત્તિકાયતનધમ્મેસુ, અત્તનો ઉભયધમ્મેસુ વા. ઇમસ્મિં પક્ખે **અજ્ઝત્તિકાયતનપરિગ્ગહણેના**તિ અજ્ઝત્તિકાયતનપરિગ્ગણ્હનમુખેનાતિ અત્થો, એવઞ્ચ અનવસેસતો સપરસન્તાનેસુ આયતનાનં પરિગ્ગહો સિદ્ધો હોતિ. **પરસ્સ વા ધમ્મેસૂ**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **રૂપાયતનસ્સા**તિ અટ્ઠેકાદસપભેદરૂપસભાવસ્સ આયતનસ્સ. રૂપક્ખન્ધે વુત્તનયેન નીહરિતબ્બાતિ આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. **સેસખન્ધેસૂ**તિ વેદનાસઞ્ઞાસઙ્ખારક્ખન્ધેસુ. **વુત્તનયેના**તિ ઇમિના અતિદેસેન રૂપક્ખન્ધે આહારસમુદયાતિ, વિઞ્ઞાણક્ખન્ધે નામરૂપસમુદયાતિ, સેસક્ખન્ધેસુ ફસ્સસમુદયાતિ ઇમં વિસેસં વિભાવેતિ, ઇતરં પન સબ્બત્થ સમાનન્તિ. ખન્ધપબ્બે વિય આયતનપબ્બેપિ લોકુત્તરનિવત્તનં પાળિયં ગહિતં નત્થીતિ આહ "**લોકુત્તરધમ્મા ન ગહેતબ્બા**"તિ.

આયતનપબ્બવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

બોજ્ઝઙ્ગપબ્બવણ્ણના

૧૧૮. બુજ્ઝનકસત્તસ્સાતિ કિલેસનિદ્દાય પટિબુજ્ઝનકસત્તસ્સ, અરિયસચ્ચાનં વા પટિવિજ્ઝનકસત્તસ્સ. **અઙ્ગેસૂ**તિ કારણેસુ, અવયવેસુ વા. ઉદયબ્બયઞાણુપ્પાદતો પટ્ઠાય સમ્બોધિપટિપદાયં ઠિતો નામ હોતીતિ આહ "**આરદ્ધવિપસ્સકતો પટ્ઠાય યોગાવચરોતિ સમ્બોધી**"તિ.

"**સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગટ્ઠાનીયા**"તિ પદસ્સ અત્થો "વિચિકિચ્છટ્ઠાનીયા"તિ એત્થ વુત્તનયેન વેદિતબ્બો. **તન્તિ** યોનિસોમનસિકારં. **તત્થા**તિ સતિયં. નિપ્ફાદેતબ્બે ચેતં ભુમ્મં.

સતિ ચ સમ્પજઞ્ઞઞ્ચ **સતિસમ્પજઞ્ઞં** (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩૮૫; સં॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૫.૨૩૨; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૪૧૮). અથ વા સતિપધાનં અભિક્કન્તાદિસાત્થકભાવપરિગ્ગણ્હનઞાણં **સતિસમ્પજઞ્ઞં**. તં સબ્બત્થ સતોકારિભાવાવહત્તા સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદાય હોતિ. યથા પચ્ચનીકધમ્માનં પહાનં અનુરૂપધમ્મસેવના ચ

અનુપ્પન્નાનં કુસલાનં ધમ્માનં ઉપ્પાદાય હોતિ, એવં સતિરહિતપુગ્ગલવિવજ્જના, સતોકારીપુગ્ગલસેવના, તત્થ ચ યુત્તપયુત્તતા સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદાય હોતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ "**સતિસમ્પજઞ્ઞ**"ન્તિઆદિના.

ધમ્માનં, ધમ્મેસુ વા વિચયો ધમ્મવિચયો, સો એવ સમ્બોજ્ઝઙ્ગો, તસ્સ **ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ**. "**કુસલાકુસલા ધમ્મા**"તિઆદીસુ યં વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા વુત્તમેવ. તત્થ **યોનિસોમનસિકારબહુલીકારો**તિ કુસલાદીસુ તંતંસભાવરસલક્ખણાદિકસ્સ યાથાવતો અવબુજ્ઝનવસેન ઉપ્પન્નો ઞાણસમ્પયુત્તચિત્તુપ્પાદો. સો હિ અવિપરીતમનસિકારતાય "યોનિસોમનસિકારો"તિ વુત્તો, તદાભોગતાય આવજ્જનાપિ તગ્ગતિકાવ, તસ્સ અભિણ્હપવત્તનં બહુલીકારો. **ભિય્યોભાવાયા**તિ પુનપ્પુનભાવાય. **વેપુલ્લાયા**તિ વિપુલભાવાય. **પારિપૂરિયા**તિ પરિબ્રૂહનાય.

પરિપુચ્છકતાતિ પરિયોગાહેત્વા પુચ્છકભાવો. આચરિયે પયિરુપાસિત્વા પઞ્ચપિ નિકાયે સહ અટ્ઠકથાય પરિયોગાહેત્વા યં યં તત્થ ગણ્ઠિટ્ઠાનભૂતં, તં તં "ઇદં ભન્તે કથં, ઇમસ્સ કો અત્થો"તિ ખન્ધાયતનાદિઅત્થં પુચ્છન્તસ્સ ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો ઉપ્પજ્જતિ. તેનાહ "**ખન્ધધાતુ...પે॰... બહુલતા**"તિ.

વત્થુવિસદકિરિયાતિ એત્થ ચિત્તચેતસિકાનં પવત્તિટ્ઠાનભાવતો સરીરં, તપ્પટિબદ્ધાનિ ચીવરાદીનિ ચ ઇધ "વત્થૂની"તિ અધિપ્પેતાનિ. તાનિ યથા ચિત્તસ્સ સુખાવહાનિ હોન્તિ, તથા કરણં તેસં વિસદભાવકરણં. તેન વુત્તં "**અજ્ઝત્તિકબાહિરાન**"ન્તિઆદિ. **ઉસ્સન્નદોસ**ન્તિ વાતાદિઉસ્સન્નદોસં. **સેદમલમક્ખિત**ન્તિ સેદેન ચેવ જલ્લિકાસઙ્ખાતેન સરીરમલેન ચ મક્ખિતં. **ચ**-સદ્દેન અઞ્ઞમ્પિ સરીરસ્સ પીળાવહં સઙ્ગણ્હાતિ. **સેનાસનં વાતિ વા**-સદ્દેન પત્તાદીનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. **અવિસદે** સતિ, વિસયભૂતે વા. કથં ભાવનમનુયુત્તસ્સ તાનિ વિસયો? અન્તરન્તરા પવત્તનકચિત્તુપ્પાદવસેનેવં વુત્તં. તે હિ ચિત્તુપ્પાદા ચિત્તેકગ્ગતાય અપરિસુદ્ધભાવાય સંવત્તન્તિ. **ચિત્તચેતસિકેસુ** નિસ્સયાદિપચ્ચયભૂતેસુ. **ઞાણમ્પીતિ પિ**-સદ્દો સમ્પિણ્ડનત્થો. તેન ન કેવલં તં વત્થુયેવ, અથ ખો તસ્મિં અપરિસુદ્ધે ઞાણમ્પિ અપરિસુદ્ધં હોતીતિ નિસ્સયાપરિસુદ્ધિયા તંનિસ્સિતાપરિસુદ્ધિ વિય વિસયસ્સ અપરિસુદ્ધતાય વિસયીનં અપરિસુદ્ધિં દસ્સેતિ.

સમભાવકરણન્તિ કિચ્ચતો અનૂનાધિકભાવકરણં. યથાપચ્ચયં સદ્ધેય્યવત્થુસ્મિં અધિમોક્ખકિચ્ચસ્સ પટુતરભાવેન પઞ્ઞાય અવિસદતાય વીરિયાદીનઞ્ચ સિથિલતાદિના **સદ્ધિન્દ્રિયં બલવં હોતિ**. તેનાહ "**ઇતરાનિ મન્દાની**"તિ. **તતો**તિ તસ્મા સદ્ધિન્દ્રિયસ્સ બલવભાવતો ઇતરેસઞ્ચ મન્દત્તા. કોસજ્જપક્ખે પતિતું અદત્વા સમ્પયુત્તધમ્માનં પગ્ગણ્હનં અનુબલપ્પદાનં પગ્ગહો, પગ્ગહોવ કિચ્ચં **પગ્ગહકિચ્ચં**. "કાતું ન સક્કોતી"તિ આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. આરમ્મણં ઉપગન્ત્વા ઠાનં, અનિસ્સજ્જનં વા **ઉપટ્ઠાનં**. વિક્ખેપપટિપક્ખો, યેન વા સમ્પયુત્તા અવિક્ખિત્તા હોન્તિ, સો **અવિક્ખેપો**. રૂપગતં વિય ચક્ખુના યેન યાથાવતો વિસયસભાવં પસ્સતિ, તં **દસ્સનકિચ્ચં કાતું ન સક્કોતિ** બલવતા સદ્ધિન્દ્રિયેન અભિભૂતત્તા. સહજાતધમ્મેસુ ઇન્દટ્ઠં કારેન્તાનં સહપવત્તમાનાનં ધમ્માનં એકરસતાવસેનેવ અત્થસિદ્ધિ, ન અઞ્ઞથા.

તસ્માતિ વુત્તમેવત્થં કારણભાવેન પચ્ચામસતિ. **તન્તિ** સદ્ધિન્દ્રિયં. **ધમ્મસભાવપચ્ચવેક્ખણેના**તિ યસ્સ સદ્ધેય્યવત્થુનો ઉળારતાદિગુણે અધિમુચ્ચનસ્સ સાતિસયપ્પવત્તિયા સદ્ધિન્દ્રિયં બલવં જાતં, તસ્સ પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નતાદિવિભાગતો યાથાવતો વીમંસનેન. એવઞ્હિ એવંધમ્મતાનયેન સભાવસરસતો પરિગ્ગય્હમાને સવિપ્ફારો અધિમોક્ખો ન હોતિ "અયં ઇમેસં ધમ્માનં સભાવો"તિ પરિજાનનવસેન

પઞ્ઞાબ્યાપારસ્સ સાતિસયત્તા. ધુરિયધમ્મેસુ હિ યથા સદ્ધાય બલવભાવે પઞ્ઞાય મન્દભાવો હોતિ, એવં પઞ્ઞાય બલવભાવે સદ્ધાય મન્દભાવો હોતિ. તેન વુત્તં "**તં ધમ્મસભાવપચ્ચવેક્ખણેન…પે॰… હાપેતબ્બ**"ન્તિ. **તથા અમનસિકારેના**તિ યેનાકારેન ભાવનમનુયુઞ્જન્તસ્સ સદ્ધિન્દ્રિયં બલવં જાતં, તેનાકારેન ભાવનાય અનનુયુઞ્જનતોતિ વુત્તં હોતિ. ઇધ દુવિધેન સદ્ધિન્દ્રિયસ્સ બલવભાવો અત્તનો વા પચ્ચયવિસેસવસેન કિચ્ચુત્તરિયતો વીરિયાદીનં વા મન્દકિચ્ચતાય. તત્થ પઠમવિકપ્પે હાપનવિધિ દસ્સિતો, દુતિયવિકપ્પે પન યથા મનસિકરોતો વીરિયાદીનં મન્દકિચ્ચતાય સદ્ધિન્દ્રિયં બલવં જાતં, તથા અમનસિકારેન, વીરિયાદીનં પટુકિચ્ચભાવાવહેન મનસિકારેન સદ્ધિન્દ્રિયં તેહિ સમરસં કરોન્તેન હાપેતબ્બં. ઇમિના નયેન સેસિન્દ્રિયેસુપિ હાપનવિધિ વેદિતબ્બો.

વક્કલિત્થેરવત્થૂતિ સો હિ આયસ્મા સદ્ધાધિમુત્તાય કતાધિકારો સત્થુ રૂપકાયદસ્સનપસુતો એવ હુત્વા વિહરન્તો સત્થારા ''કિં તે, વક્કલિ, ઇમિના પૂતિકાયેન દિટ્ઠેન, યો ખો, વક્કલિ, ધમ્મં પસ્સતિ, સો મં પસ્સતી''તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૩.૮૭) ઓવદિત્વા કમ્મટ્ઠાને નિયોજિતોપિ તં અનનુયુઞ્જન્તો પણામિતો અત્તાનં વિનિપાતેતું પપાતટ્ઠાનં અભિરુહિ. અથ નં સત્થા યથાનિસિન્નોવ ઓભાસગિસ્સજ્જનેન અત્થાનં દસ્સેત્વા –

> ''પામોજ્જબહુલો ભિક્ખુ, પસન્નો બુદ્ધસાસને;
> અધિગચ્છે પદં સન્તં, સઙ્ખારૂપસમં સુખ''ન્તિ. (ધ॰ પ॰ ૩૮૧);

ગાથં વત્વા ''એહિવક્કલી''તિ આહ. સો તેન અમતેનેવ અભિસિત્તો હટ્ઠતુટ્ઠો હુત્વા વિપસ્સનં પટ્ઠપેસિ, સદ્ધાય પન બલવભાવતો વિપસ્સનાવીથિં ન ઓતરતિ. તં ઞત્વા ભગવા તસ્સ ઇન્દ્રિયસમત્તપટિપાદનાય કમ્મટ્ઠાનં સોધેત્વા અદાસિ. સો સત્થારા દિન્નનયેન વિપસ્સનં ઉસ્સુક્કાપેત્વા મગ્ગપટિપાટિયા અરહત્તં પાપુણિ. તેન વુત્તં "**વક્કલિત્થેરવત્થુ ચેત્થ નિદસ્સન**"ન્તિ.

ઇતરકિચ્ચભેદન્તિ ઉપટ્ઠાનાદિકિચ્ચવિસેસં. **પસ્સદ્ધાદીતિ આદિ**-સદ્દેન સમાધિઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગાનં સઙ્ગહો. **હાપેતબ્બ**ન્તિ યથા સદ્ધિન્દ્રિયસ્સ બલવભાવો ધમ્મસભાવપચ્ચવેક્ખણેન હાયતિ, એવં વીરિયિન્દ્રિયસ્સ અધિમત્તતા પસ્સદ્ધિઆદિભાવનાય હાયતિ સમાધિપક્ખિયત્તા તસ્સા. તથાહિ સા સમાધિન્દ્રિયસ્સ અધિમત્તતં કોસજ્જપાતતો રક્ખન્તી વીરિયાદિભાવના વિય વીરિયિન્દ્રિયસ્સ અધિમત્તતં ઉદ્ધચ્ચપાતતો રક્ખન્તી એકંસતો હાપેતિ. તેન વુત્તં "**પસ્સદ્ધાદિભાવનાય હાપેતબ્બ**"ન્તિ. **સોણત્થેરસ્સ વત્થૂ**તિ સુખુમાલસોણત્થેરસ્સ વત્થુ. સો હિ આયસ્મા, સત્થુ, સન્તિકે કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા સીતવને વિહરન્તો ''મમ સરીરં સુખુમાલં, ન ચ સક્કા સુખેનેવ સુખં અધિગન્તું, કાયં કિલમેત્વાપિ સમણધમ્મો કાતબ્બો''તિ ઠાનચઙ્કમમેવ અધિટ્ઠાય પધાનમનુયુઞ્જન્તો પાદતલેસુ ફોટેસુ ઉટ્ઠિતેસુપિ વેદનં અજ્ઝુપેક્ખિત્વા દળ્હવીરિયં કરોન્તો અચ્ચારદ્ધવીરિયતાય વિસેસં નિબ્બત્તેતું નાસક્ખિ. સત્થા તત્થ ગન્ત્વા વીણૂપમોવાદેન ઓવદિત્વા વીરિયસમતાયોજનવિધિં દસ્સેન્તો કમ્મટ્ઠાનં સોધેત્વા ગિજ્ઝકૂટં ગતો. થેરોપિ સત્થારા દિન્નનયેન વીરિયસમતં યોજેત્વા ભાવેન્તો વિપસ્સનં ઉસ્સુક્કાપેત્વા અરહત્તે પતિટ્ઠાસિ. તેન વુત્તં "**સોણત્થેરસ્સ વત્થુ દસ્સેતબ્બ**"ન્તિ. **સેસેસુપી**તિ સતિસમાધિપઞ્ઞિન્દ્રિયેસુપિ.

સમતન્તિ સદ્ધાપઞ્ઞાનં અઞ્ઞમઞ્ઞં અનૂનાનધિકભાવં, તથા સમાધિવીરિયાનં. યથા હિ સદ્ધાપઞ્ઞાનં વિસું વિસું ધુરિયધમ્મભૂતાનં કિચ્ચતો અઞ્ઞમઞ્ઞાનાતિવત્તનં વિસેસતો ઇચ્છિતબ્બં, યતો નેસં સમધુરતાય અપ્પના સમ્પજ્જતિ, એવં સમાધિવીરિયાનં કોસજ્જુદ્ધચ્ચપક્ખિકાનં સમરસતાય સતિ અઞ્ઞમઞ્ઞૂપત્થમ્ભનતો

સમ્પયુત્તધમ્માનં અન્તદ્વયપાતાભાવેન સમ્મદેવ અપ્પના ઇજ્ઝતીતિ. **બલવસદ્ધો**તિઆદિ વુત્તસ્સેવત્થસ્સ બ્યતિરેકમુખેન સમત્થનં. તસ્સત્થો – યો બલવતિયા સદ્ધાય સમન્નાગતો અવિસદઞાણો, સો **મુધાપસન્નો હોતિ, ન** અવેચ્ચપ્પસન્નો. તથા હિ સો **અવત્થુસ્મિં પસીદતિ** સેય્યથાપિ તિત્થિયસાવકા. **કેરાટિકપક્ખન્તિ** સાઠેય્યપક્ખં ભજતિ. સદ્ધાહીનાય પઞ્ઞાય અતિધાવન્તો ''દેય્યવત્થુપરિચ્ચાગેન વિના ચિત્તુપ્પાદમત્તેનપિ દાનમયં પુઞ્ઞં હોતી''તિઆદીનિ પરિકપ્પેતિ હેતુપતિરૂપકેહિ વઞ્ચિતો, એવંભૂતો ચ સુક્ખતક્કવિલુત્તચિત્તો પણ્ડિતાનં વચનં નાદિયતિ, સઞ્ઞત્તિં ન ગચ્છતિ. તેનાહ "**ભેસજ્જસમુટ્ઠિતો વિય રોગો અતેકિચ્છો હોતી**"તિ. યથા ચેત્થ સદ્ધાપઞ્ઞાનં અઞ્ઞમઞ્ઞં સમભાવો અત્થાવહો, અનત્થાવહો વિસમભાવો, એવં સમાધિવીરિયાનં અઞ્ઞમઞ્ઞં અવિક્ખેપાવહો સમભાવો, ઇતરો વિક્ખેપાવહો યાતિ. **કોસજ્જં અધિભવતિ**, તેન અપ્પનં ન પાપુણાતીતિ અધિપ્પાયો . **ઉદ્ધચ્ચં અધિભવતી**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **તદુભયન્તિ** સદ્ધાપઞ્ઞાદ્વયં સમાધિવીરિયદ્વયઞ્ચ. **સમં કાતબ્બન્તિ** સમરસં કાતબ્બં.

સમાધિકમ્મિકસ્સાતિ સમથકમ્મટ્ઠાનિકસ્સ. **એવન્તિ** એવં સન્તે, સદ્ધાય થોકં બલવભાવે સતીતિ અત્થો. **સદ્દહન્તો**તિ ''પથવીતિ મનસિકારમત્તેન કથં ઝાનુપ્પત્તી''તિ અચિન્તેત્વા ''અદ્ધા સમ્માસમ્બુદ્ધેન વુત્તવિધિ ઇજ્ઝિસ્સતી''તિ સદ્દહન્તો સદ્ધં જનેન્તો. **ઓકપ્પેન્તો**તિ આરમ્મણં અનુપવિસિત્વા વિય અધિમુચ્ચનવસેન અવકપ્પેન્તો પક્ખન્દન્તો. **એકગ્ગતા બલવતી વટ્ટતિ** સમાધિપ્પધાનત્તા ઝાનસ્સ. **ઉભિન્નન્તિ** સમાધિપઞ્ઞાનં. સમાધિકમ્મિકસ્સ સમાધિનો અધિમત્તતાય પઞ્ઞાય અધિમત્તતાપિ ઇચ્છિતબ્બાતિ આહ "**સમતાયપી**"તિ, સમભાવેનપીતિ અત્થો. **અપ્પના**તિ લોકિયઅપ્પના. તથા હિ "**હોતિયેવા**"તિ સાસઙ્કં વદતિ. લોકુત્તરપ્પના પન તેસં સમભાવેનેવ ઇચ્છિતા. યથાહ ''સમથવિપસ્સનં યુગનદ્ધં ભાવેતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૭; પટિ॰ મ॰ ૨.૫). યદિ વિસેસતો સદ્ધાપઞ્ઞાનં સમાધિવીરિયાનઞ્ચ સમતા ઇચ્છિતા, કથં સતીતિ આહ "**સતિ પન સબ્બત્થ બલવતી વટ્ટતી**"તિ. **સબ્બત્થા**તિ લીનુદ્ધચ્ચપક્ખિકેસુ પઞ્ચસુ ઇન્દ્રિયેસુ. ઉદ્ધચ્ચપક્ખિકેકદેસે ગણ્હન્તો "**સદ્ધાવીરિયપઞ્ઞાન**"ન્તિ આહ. અઞ્ઞથા પીતિ ચ ગહેતબ્બા સિયા. તથા હિ "**કોસજ્જપક્ખિકેન સમાધિના**"ઇચ્ચેવ વુત્તં, ન ''પસ્સદ્ધિસમાધિઉપેક્ખાહી''તિ. **સા**તિ સતિ. સબ્બેસુ રાજકમ્મેસુ નિયુત્તો **સબ્બકમ્મિકો. તેના**તિ તેના સબ્બત્થ ઇચ્છિતબ્બત્થેન કારણેન. **આહ** અટ્ઠકથાયં. સબ્બત્થ નિયુત્તા **સબ્બત્થિકા**, સબ્બેન વા લીનુદ્ધચ્ચપક્ખિયેન બોજ્ઝઙ્ગેન અત્થેતબ્બા સબ્બત્થિયા, સબ્બત્થિયાવ **સબ્બત્થિકા. ચિત્તન્તિ** કુસલચિત્તં. તસ્સ હિ **સતિ પટિસરણં** પરાયણં અપ્પત્તસ્સ પત્તિયા અનધિગતસ્સ અધિગમાય. તેનાહ "**આરક્ખપચ્ચુપટ્ઠાના**"તિઆદિ.

ખન્ધાદિભેદે અનોગાળ્હપઞ્ઞાનન્તિ પરિયત્તિબાહુસચ્ચવસેનપિ ખન્ધાયતનાદીસુ અપ્પતિટ્ઠિતબુદ્ધીનં. બહુસ્સુતસેવના હિ સુતમયઞાણાવહા. તરુણવિપસ્સનાસમઙ્ગીપિ ભાવનામયઞાણે ઠિતત્તા એકંસતો પઞ્ઞવા એવ નામ હોતીતિ આહ "**સમપઞ્ઞાસ...પે॰... પુગ્ગલસેવના**"તિ. ઞેય્યધમ્મસ્સ ગમ્ભીરભાવવસેન તપ્પરિચ્છેદકઞાણસ્સ ગમ્ભીરભાવગ્ગહણન્તિ આહ "**ગમ્ભીરેસુ ખન્ધાદીસુ પવત્તાય ગમ્ભીરપઞ્ઞાયા**"તિ. તઞ્હિ ઞેય્યં તાદિસાય પઞ્ઞાય ચરિતબ્બતો ગમ્ભીરઞાણચરિયં, તસ્સા વા પઞ્ઞાય તત્થ પભેદતો પવત્તિ ગમ્ભીરઞાણચરિયા, તસ્સા પચ્ચવેક્ખણાતિ આહ "**ગમ્ભીરપઞ્ઞાય પભેદપચ્ચવેક્ખણા**"તિ. યથા સતિવેપુલ્લપ્પત્તો નામ અરહા એવ, એવં સો એવ પઞ્ઞાવેપુલ્લપ્પત્તોપીતિ આહ "**અરહત્તમગ્ગેન ભાવનાપારિપૂરી હોતી**"તિ. **વીરિયાદીસુ**પિ એસેવ નયો.

''તત્તં અયોખિલં હત્થે ગમેન્તી''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૩.૨૫૦, ૨૬૭; અ॰ નિ॰ ૩.૩૬) પઞ્ચવિધબન્ધનકમ્મકારણં નિરયે નિબ્બત્તસત્તસ્સ યેભુય્યેન સબ્બપઠમં કરોન્તીતિ દેવદૂતસુત્તાદીસુ તસ્સા

આદિતો વુત્તત્તા ચ આહ “**પઞ્ચવિધબન્ધનકમ્મકારણતો પઞ્ચાયા**”તિ. **સકટવાહનાદિકાલેતિ આદિ**-સદ્દેન તદઞ્ઞં મનુસ્સેહિ તિરચ્છાનેહિ ચ વિબાધિયમાનકાલં સઙ્ગણ્હાતિ. **એકં બુદ્ધન્તર**ન્તિ ઇદં અપરાપરં પેતેસુયેવ ઉપ્પજ્જનકસત્તવસેન વુત્તં, એકચ્ચાનં વા પેતાનં એકચ્ચતિરચ્છાનાનં વિય તથા દીઘાયુકભાવતો. તથા હિ કાળો નાગરાજા ચતુન્નં બુદ્ધાનં અધિગતરૂપદસ્સનો.

એવં આનિસંસદસ્સાવિનોતિ વીરિયાયત્તો **એવ** સબ્બો લોકુત્તરો લોકિયો ચ વિસેસાધિગમોતિ એવં વીરિયે આનિસંસદસ્સનસીલસ્સ. **ગમનવીથિ**ન્તિ સપુબ્બભાગં નિબ્બાનગામિનિં અરિયમગ્ગપટિપદં. સા હિ ભિક્ખુનો વટ્ટનિસ્સરણાય ગન્તબ્બા પટિપજ્જિતબ્બા પટિપદાતિ કત્વા ગમનવીથિ નામ. **કાયદળ્હીબહુલો**તિ યથા તથા કાયસ્સ દળ્હીકમ્મપસુતો. **પિણ્ડ**ન્તિ રટ્ઠપિણ્ડં. પચ્ચયદાયકાનં અત્તનિ કારસ્સ અત્તનો સમ્માપટિપત્તિયા મહપ્ફલભાવસ્સ કરણેન પિણ્ડસ્સ ભિક્ખાય પટિપૂજના **પિણ્ડાપચાયનં**.

નીહરન્તોતિ પત્તત્થવિકતો નીહરન્તો. **તં સદ્દં સુત્વાતિ તં** ઉપાસિકાય વચનં પણ્ણસાલદ્વારે ઠિતોવ પઞ્ચાભિઞ્ઞતાય દિબ્બસોતેન સુત્વા. મનુસ્સસમ્પત્તિ દિબ્બસમ્પત્તિ અન્તે નિબ્બાનસમ્પત્તીતિ **તિસ્સો સમ્પત્તિયો** . **દાતું સક્ખિસ્સસી**તિ ‘‘તયિ કતેન દાનમયેન વેય્યાવચ્ચમયેન ચ પુઞ્ઞકમ્મેન ખેત્તવિસેસભાવૂપગમનેન અપરાપરં દેવમનુસ્સસમ્પત્તિયો અન્તે નિબ્બાનસમ્પત્તિઞ્ચ દાતું સક્ખિસ્સસી’’તિ થેરો અત્તાનં પુચ્છતિ. **સિતં કરોન્તોવા**તિ ‘‘અકિચ્છેનેવ મયા વટ્ટદુક્ખં સમતિક્કન્ત’’ન્તિ પચ્ચવેક્ખણાવસાને સઞ્જાતપામોજ્જવસેન સિતં કરોન્તો એવ.

વિપ્પટિપન્નન્તિ જાતિધમ્મકુલધમ્માદિલઙ્ઘનેન અસમ્માપટિપન્નં. **એવં** યથા અસમ્માપટિપન્નો પુત્તો તાય એવ અસમ્માપટિપત્તિયા કુલસન્તાનતો બાહિરો હુત્વા પિતુ સન્તિકા દાયજ્જસ્સ ન ભાગી, એવં **કુસીતોપિ** તેનેવ કુસીતભાવેન અસમ્માપટિપન્નો સત્થુ સન્તિકા લદ્ધબ્બઅરિયધનદાયજ્જસ્સ ન ભાગી. **આરદ્ધવીરિયોવ લભતિ** સમ્માપટિપજ્જનતો. ઉપ્પજ્જતિ વીરિયસમ્બોજ્ઝઙ્ગોતિ યોજના. એવં સબ્બત્થ.

મહાતિ સીલાદીહિ ગુણેહિ મહન્તો વિપુલો અનઞ્ઞસાધારણો. તં પનસ્સ ગુણમહત્તં દસસહસ્સિલોકધાતુકમ્પનેન લોકે પાકટન્તિ દસ્સેન્તો “**સત્થુનો હી**”તિઆદિમાહ.

યસ્મા સત્થુસાસને પબ્બજિતસ્સ પબ્બજ્જુપગમેન સક્યપુત્તિયભાવો સમ્પજાયતિ, તસ્મા બુદ્ધપુત્તભાવં દસ્સેન્તો “**અસમ્ભિન્નાયા**”તિઆદિમાહ.

અલસાનં ભાવનાય નામમત્તમ્પિ અજાનન્તાનં કાયદળ્હીબહુલાનં યાવદત્થં ભુઞ્જિત્વા સેય્યસુખાદિઅનુયુઞ્જનકાનં તિરચ્છાનકથિકાનં પુગ્ગલાનં દૂરતો વજ્જના **કુસીતપુગ્ગલપરિવજ્જના**. ‘‘દિવસં ચઙ્કમેન નિસજ્જાયા’’તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૪૨૩; ૩.૭૫; સં॰ નિ॰ ૪.૧૨૦; અ॰ નિ॰ ૩.૧૬; વિભ॰ ૫૧૯; મહાનિ॰ ૧૬૧) ભાવનારમ્ભવસેન આરદ્ધવીરિયાનં દળ્હપરક્કમાનં કાલેન કાલં ઉપસઙ્કમના **આરદ્ધવીરિયપુગ્ગલસેવના**. તેનાહ – “**કુચ્છિં પૂરેત્વા**”તિઆદિ. **વિસુદ્ધિમગ્ગે** પન જાતિમહત્તપચ્ચવેક્ખણા સબ્રહ્મચારિમહત્તપચ્ચવેક્ખણાતિ ઇદં દ્વયં ન ગહિતં, થિનમિદ્ધવિનોદનતા સમ્મપ્પધાનપચ્ચવેક્ખણતાતિ ઇદં દ્વયં ગહિતં. તત્થ આનિસંસદસ્સાવિતાય એવ સમ્મપ્પધાનપચ્ચવેક્ખણા ગહિતા હોતિ લોકિયલોકુત્તરવિસેસાધિગમસ્સ વીરિયાયત્તતાદસ્સનભાવતો. થિનમિદ્ધવિનોદનં તદધિમુત્તતાય એવ ગહિતં, વીરિયુપ્પાદને યુત્તપ્પયુત્તસ્સ થિનમિદ્ધવિનોદનં અત્થસિદ્ધમેવ. તત્થ થિનમિદ્ધવિનોદન-કુસીતપુગ્ગલપરિવજ્જન-આરદ્ધવીરિયપુગ્ગલસેવન-

તદધિમુત્તતા પટિપક્ખવિધમનપચ્ચયૂપસંહારવસેન, અપાયપચ્ચવેક્ખણાદયો સમુત્તેજનવસેન વીરિયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદકા દટ્ઠબ્બા.

પુરિમુપ્પન્ના પીતિ પરતો ઉપ્પજ્જનકપીતિયા કારણભાવતો “**પીતિયેવ પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગટ્ઠાનીયા ધમ્મા**”તિ વુત્તા, તસ્સા પન બહુસો પવત્તિયા પુથુત્તં ઉપાદાય બહુવચનનિદ્દેસો, યથા સા ઉપ્પજ્જતિ, એવં પટિપત્તિ, **તસ્સા ઉપ્પાદકમનસિકારો**.

બુદ્ધાનુસ્સતિયા ઉપચારસમાધિનિટ્ઠત્તા વુત્તં “**યાવ ઉપચારા**”તિ. **સકલસરીરં ફરમાનો**તિ પીતિસમુટ્ઠાનેહિ પણીતરૂપેહિ સકલસરીરં ફરમાનો. ધમ્મગુણે અનુસ્સરન્તસ્સપિ યાવ ઉપચારા સકલસરીરં ફરમાનો પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો ઉપ્પજ્જતીતિ. એવં સેસઅનુસ્સતીસુ પસાદનીયસુત્તન્તપચ્ચવેક્ખણાયઞ્ચ યોજેતબ્બં તસ્સાપિ વિમુત્તાયતનભાવેન તગ્ગતિકત્તા. **સમાપત્તિયા…પે॰… સમુદાચરન્તી**તિ ઇદઞ્ચ ઉપસમાનુસ્સતિદસ્સનં. સઙ્ખારાનઞ્હિ સપ્પદેસવૂપસમેપિ નિપ્પદેસવૂપસમે વિય તથા પઞ્ઞાય પવત્તિતો ભાવનામનસિકારો કિલેસવિક્ખમ્ભનસમત્થો હુત્વા ઉપચારસમાધિં આવહન્તો તથારૂપપીતિસોમનસ્સસમન્નાગતો પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદાય હોતીતિ. પસાદનીયેસુ ઠાનેસુ પસાદસિનેહાભાવેન થુસસમહદયતા લૂખતા, સા તત્થ આદરગારવાકરણેન વિઞ્ઞાયતીતિ આહ “**અસક્કચ્ચકિરિયાય સંસૂચિતલૂખભાવે**”તિ.

કાયચિત્તદરથવૂપસમલક્ખણા પસ્સદ્ધિ એવ પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો, તસ્સ **પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ**.

પણીતભોજનસેવનતાતિ પણીતસપ્પાયભોજનસેવનતા. **ઉતુઇરિયાપથસુખ**ગ્ગહણેન સપ્પાયઉતુઇરિયાપથગ્ગહણં દટ્ઠબ્બં. તઞ્હિ તિવિધં સપ્પાયં સેવિયમાનં કાયસ્સ કલ્લતાપાદનવસેન ચિત્તસ્સ કલ્લતં આવહન્તં દુવિધાયપિ પસ્સદ્ધિયા કારણં હોતિ. અહેતુકં સત્તેસુ લબ્ભમાનં સુખં દુક્ખન્તિ અયમેકો અન્તો, ઇસ્સરાદિવિસમહેતુકન્તિ પન અયં દુતિયો, એતે ઉભો અન્તે અનુપગમ્મ યથાસકં કમ્મુના હોતીતિ અયં મજ્ઝિમા પટિપત્તિ. મજ્ઝત્તો પયોગો યસ્સ હોતિ મજ્ઝત્તપયોગો, તસ્સ ભાવો **મજ્ઝત્તપયોગતા**. અયઞ્હિ પહાય સારદ્ધકાયતં પસ્સદ્ધકાયતાય કારણં હોન્તી પસ્સદ્ધિદ્વયં આવહતિ, એતેનેવ સારદ્ધકાયપુગ્ગલપરિવજ્જનપસ્સદ્ધકાયપુગ્ગલવસેનાનં તદાવહનતા સંવણ્ણિતાતિ દટ્ઠબ્બં.

યથાસમાહિતાકારસલ્લક્ખણવસેન ગય્હમાનો પુરિમુપ્પન્નો સમથો એવ **સમથનિમિત્તં**. નાનારમ્મણે પરિબ્ભમનેન વિવિધં અગ્ગં એતસ્સાતિ બ્યગ્ગો, વિક્ખેપો. તથા હિ સો અનવટ્ઠાનરસો ભન્તતાપચ્ચુપટ્ઠાનો ચ વુત્તો. એકગ્ગતાભાવતો બ્યગ્ગપટિપક્ખોતિ **અબ્યગ્ગો**, સમાધિ. સો એવ નિમિત્તન્તિ પુબ્બે વિય વત્તબ્બં. તેનાહ “**અવિક્ખેપટ્ઠેન ચ અબ્યગ્ગનિમિત્ત**”ન્તિ.

વત્થુવિસદકિરિયા ઇન્દ્રિયસમત્તપટિપાદના ચ પઞ્ઞાવહા વુત્તા, સમાધાનાવહાપિ તા હોન્તિ સમાધાનાવહભાવેનેવ પઞ્ઞાવહભાવતોતિ વુત્તં “**વત્થુવિસદ…પે॰… વેદિતબ્બા**”તિ.

કરણભાવનાકોસલ્લાનં અવિનાભાવતો, રક્ખણકોસલ્લસ્સ ચ તમ્મૂલકત્તા “**નિમિત્તકુસલતા નામ કસિણનિમિત્તસ્સ ઉગ્ગહણકુસલતા**”ઇચ્ચેવ વુત્તં. **કસિણનિમિત્તસ્સા**તિ ચ નિદસ્સનમત્તં દટ્ઠબ્બં. અસુભનિમિત્તસ્સાદિકસ્સપિ હિ યસ્સ કસ્સચિ ઝાનુપ્પત્તિનિમિત્તસ્સ ઉગ્ગહણકોસલ્લં નિમિત્તકુસલતા એવાતિ.

અતિસિથિલવીરિયતાદીહીતિ **આદિ**-સદ્દેન પઞ્ઞાપયોગમન્દતં પમોદવેકલ્લઞ્ચ સઙ્ગણ્હાતિ. **તસ્સ પગ્ગહણન્તિ** તસ્સ લીનસ્સ ચિત્તસ્સ ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદિસમુટ્ઠાપનેન લયાપત્તિતો સમુદ્ધરણં. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

> ''યસ્મિઞ્ચ ખો, ભિક્ખવે, સમયે લીનં ચિત્તં હોતિ, કાલો તસ્મિં સમયે ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય, કાલો વીરિયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય, કાલો પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય . તં કિસ્સ હેતુ? લીનં, ભિક્ખવે, ચિત્તં, તં એતેહિ ધમ્મેહિ સુસમુટ્ઠાપયં હોતિ. સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, પુરિસો પરિત્તં અગ્ગિં ઉજ્જાલેતુકામો અસ્સ, સો તત્થ સુક્ખાનિ ચેવ તિણાનિ પક્ખિપેય્ય, સુક્ખાનિ ચ ગોમયાનિ પક્ખિપેય્ય, સુક્ખાનિ ચ કટ્ઠાનિ પક્ખિપેય્ય, મુખવાતઞ્ચ દદેય્ય, ન ચ પંસુકેન ઓકિરેય્ય, ભબ્બો નુ ખો સો પુરિસો પરિત્તં અગ્ગિં ઉજ્જાલેતુન્તિ? એવં સન્તે''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૪).

એત્થ ચ યથાસકં આહારવસેન ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદીનં ભાવના સમુટ્ઠાપનાતિ વેદિતબ્બં, સા અનન્તરં વિભાવિતા એવ.

અચ્ચારદ્ધવીરિયતાદીહીતિ **આદિ**-સદ્દેન પઞ્ઞાપયોગબલવતં પમોદુપ્પિલાવનઞ્ચ સઙ્ગણ્હાતિ. **તસ્સ નિગ્ગહણન્તિ** તસ્સ ઉદ્ધતચિત્તસ્સ સમાધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદિસમુટ્ઠાપનેન ઉદ્ધતાપત્તિતો નિસેધનં. વુત્તમ્પિ ચેતં ભગવતા –

> ''યસ્મિઞ્ચ ખો, ભિક્ખવે, સમયે ઉદ્ધતં ચિત્તં હોતિ, કાલો તસ્મિં સમયે પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય, કાલો સમાધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય, કાલો ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય. તં કિસ્સ હેતુ? ઉદ્ધતં, ભિક્ખવે, ચિત્તં, તં એતેહિ ધમ્મેહિ સુવૂપસમયં હોતિ. સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, પુરિસો મહન્તં અગ્ગિક્ખન્ધં નિબ્બાપેતુકામો અસ્સ, સો તત્થ અલ્લાનિ ચેવ તિણાનિ…પે॰… પંસુકેન ચ ઓકિરેય્ય, ભબ્બો નુ ખો સો પુરિસો મહન્તં અગ્ગિક્ખન્ધં નિબ્બાપેતુન્તિ? એવં ભન્તે''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૪).

એત્થાપિ યથાસકં આહારવસેન પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદીનં ભાવના સમુટ્ઠાપનાતિ વેદિતબ્બા. તત્થ પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવના વુત્તા એવ, સમાધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ વુચ્ચમાના, ઇતરસ્સ અનન્તરં વક્ખતિ.

પઞ્ઞાપયોગમન્દતાયાતિ પઞ્ઞાબ્યાપારસ્સ અપ્પભાવેન. યથા હિ દાનં અલોભપ્પધાનં, સીલં અદોસપ્પધાનં, એવં ભાવના અમોહપ્પધાના. તત્થ યદા પઞ્ઞા ન બલવતી હોતિ, તદા ભાવના પુબ્બેનાપરં વિસેસાવહા ન હોતિ, અનભિસઙ્ખતો વિય આહારો પુરિસસ્સ યોગિનો ચિત્તસ્સ અભિરુચિં ન જનેતિ, તેન તં નિરસ્સાદં હોતિ, તથા ભાવનાય સમ્મદેવ અવીથિપટિપત્તિયા ઉપસમસુખં ન વિન્દતિ, તેનાપિ ચિત્તં નિરસ્સાદં હોતિ. તેન વુત્તં ''**પઞ્ઞાપયોગ…પે॰… નિરસ્સાદં હોતી**''તિ. તસ્સ સંવેગુપ્પાદનં પસાદુપ્પાદનઞ્ચ તિકિચ્છનન્તિ તં દસ્સેન્તો ''**અટ્ઠ સંવેગવત્થૂની**''તિઆદિમાહ. તત્થ જાતિજરાબ્યાધિમરણાનિ યથારહં સુગતિયં દુગ્ગતિયઞ્ચ હોન્તીતિ તદઞ્ઞમેવ પઞ્ચવિધબન્ધનાદિ-ખુપ્પિપાસાદિ-અઞ્ઞમઞ્ઞવિબાધનાદિહેતુકં અપાયદુક્ખં દટ્ઠબ્બં, તયિદં સબ્બં તેસં તેસં સત્તાનં પચ્ચુપ્પન્નભવનિસ્સિતં ગહિતન્તિ અતીતે અનાગતે ચ કાલે વટ્ટમૂલકદુક્ખાનિ વિસું ગહિતાનિ. યે પન સત્તા આહારૂપજીવિનો, તત્થ ચ ઉટ્ઠાનફલૂપજીવિનો, તેસં અઞ્ઞેહિ અસાધારણં જીવિકદુક્ખં અટ્ઠમં સંવેગવત્થુ ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. **અયં વુચ્ચતિ સમયે સમ્પહંસનતા**તિ અયં સમ્પહંસિતબ્બસમયે વુત્તનયેન તેન સંવેજનવસેન ચેવ પસાદુપ્પાદનવસેન ચ સમ્મદેવ પહંસના, સંવેગજનનપુબ્બકપસાદુપ્પાદનેન ભાવનાચિત્તસ્સ તોસનાતિ અત્થો.

સમ્માપટિપત્તિં આગમ્માતિ લીનુદ્ધચ્ચવિરહેન સમથવીથિપટિપત્તિયા ચ સમ્મા અવિસમં સમ્મદેવ ભાવનાપટિપત્તિં આગમ્મ. **અલીન**ન્તિઆદીસુ કોસજ્જપક્ખિયાનં ધમ્માનં અનધિમત્તતાય **અલીનં**, ઉદ્ધચ્ચપક્ખિયાનં અનધિમત્તતાય **અનુદ્ધતં**, પઞ્ઞાપયોગસત્તિયા ઉપસમસુખાધિગમેન ચ **અનિરસ્સાદં**, તતો એવ **આરમ્મણે સમપ્પવત્તં સમથવીથિપટિપન્નઞ્ચ**. તત્થ અલીનતાય **પગ્ગહે**, અનુદ્ધતતાય **નિગ્ગહે**, અનિરસ્સાદતાય **સમ્પહંસને ન બ્યાપારં આપજ્જતિ**, અલીનાનુદ્ધતતાહિ આરમ્મણે સમપ્પવત્તં, અનિરસ્સાદતાય સમથવીથિપટિપન્નં. સમપ્પવત્તિયા વા **અલીનં અનુદ્ધતં**, સમથવીથિપટિપત્તિયા **અનિરસ્સાદ**ન્તિ દટ્ઠબ્બં. **અયં વુચ્ચતિ સમયે અજ્ઝુપેક્ખનતા**તિ અયં અજ્ઝુપેક્ખિતબ્બસમયે ભાવનાચિત્તસ્સ પગ્ગહનિગ્ગહસમ્પહંસનેસુ બ્યાવટતાસઙ્ખાતં પટિપક્ખં અભિભુય્ય પેક્ખના વુચ્ચતિ.

પટિપક્ખવિક્ખમ્ભનતો વિપસ્સનાય અધિટ્ઠાનભાવૂપગમનતો ચ ઉપચારજ્ઝાનમ્પિ સમાદાનકિચ્ચનિપ્ફત્તિયા પુગ્ગલસ્સ સમાહિતભાવસાધનમેવાતિ તત્થ સમધુરભાવેનાહ "**ઉપચારં વા અપ્પનં વા**"તિ.

ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગટ્ઠાનીયા ધમ્માતિ એત્થ યં વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા વુત્તાનુસારેન વેદિતબ્બં.

અનુરોધવિરોધવિપ્પહાનવસેન મજ્ઝત્તભાવો ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ કારણં તસ્મિં સતિ સિજ્ઝનતો, અસતિ ચ અસિજ્ઝનતો, સો ચ મજ્ઝત્તભાવો વિસયવસેન દુવિધોતિ આહ "**સત્તમજ્ઝત્તતા સઙ્ખારમજ્ઝત્તતા**"તિ. તદુભયે ચ વિરુજ્ઝનં પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગભાવનાય એવ દૂરીકતન્તિ અનુરુજ્ઝનસ્સેવ પહાનવિધિં દસ્સેન્તેન "**સત્તમજ્ઝત્તતા**"તિઆદિ વુત્તં. તેનેવાહ "**સત્તસઙ્ખારકેલાયનપુગ્ગલપરિવજ્જનતા**"તિ. ઉપેક્ખાય હિ વિસેસતો રાગો પટિપક્ખો. તથા ચાહ "ઉપેક્ખા રાગબહુલસ્સ વિસુદ્ધિમગ્ગો"તિ (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૨૬૯).

દ્વીહાકારેહીતિ કમ્મસ્સકતાપચ્ચવેક્ખણં અત્તસુઞ્ઞતાપચ્ચવેક્ખણન્તિ ઇમેહિ દ્વીહિ કારણેહિ. **દ્વીહેવા**તિ અવધારણં સઙ્ખ્યાસમાનતાય. **અસ્સામિકભાવો** અનત્તનિયતા. સતિ હિ અત્તનિ તસ્સ કિઞ્ચનભાવેન ચીવરં અઞ્ઞઞ્ચ કિઞ્ચિ અત્તનિયં નામ સિયા, સો પન કોચિ નત્થેવાતિ અધિપ્પાયો. **અનદ્ધનિય**ન્તિ ન અદ્ધાનક્ખમં, ન ચિરટ્ઠાયિ ઇત્તરં અનિચ્ચન્તિ અત્થો. **તાવકાલિક**ન્તિ તસ્સેવ વેવચનં.

મમાયતીતિ મમત્તં કરોતિ, "મમ"ન્તિ તણ્હાય પરિગ્ગય્હ તિટ્ઠતિ. **ધનાયન્તા**તિ ધનં દબ્બં કરોન્તા.

અયં સતિપટ્ઠાનદેસના પુબ્બભાગમગ્ગવસેન દેસિતાતિ પુબ્બભાગિયબોજ્ઝઙ્ગે સન્ધાયાહ "**બોજ્ઝઙ્ગપરિગ્ગાહિકા સતિ દુક્ખસચ્ચ**"ન્તિ.

બોજ્ઝઙ્ગપબ્બવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ચતુસચ્ચપબ્બવણ્ણના

૧૧૯. યથાસભાવતોતિ અવિપરીતસભાવતો બાધનલક્ખણતો, યો યો વા સભાવો **યથાસભાવો**, તતો, રુપ્પનાદિકક્ખળાદિસભાવતોતિ અત્થો. **જનિકં સમુટ્ઠાપિક**ન્તિ પવત્તલક્ખણસ્સ દુક્ખસ્સ જનિકં નિમિત્તલક્ખણસ્સ સમુટ્ઠાપિકં. **પુરિમતણ્હ**ન્તિ દુક્ખનિબ્બત્તિતો પુરેતરસિદ્ધં તણ્હં.

સસન્તતિપરિયાપન્નાનં દુક્ખસમુદયાનં અપ્પવત્તિભાવેન પરિગ્ગય્હમાનો નિરોધોપિ સસન્તતિપરિયાપન્નો વિય હોતીતિ કત્વા વુત્તં **''અત્તનો વા ચત્તારિ સચ્ચાની''**તિ. **પરસ્સ વા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. તેનાહ ભગવા – ''ઇમસ્મિંયેવ બ્યામમત્તે કળેવરે સસઞ્ઞિમ્હિ સમનકે લોકઞ્ચ પઞ્ઞપેમિ, લોકસમુદયઞ્ચ પઞ્ઞપેમિ, લોકનિરોધઞ્ચ પઞ્ઞપેમિ, લોકનિરોધગામિનિપટિપદઞ્ચ પઞ્ઞપેમી''તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૦૭). કથં પન આદિકમ્મિકો નિરોધસચ્ચાનિ પરિગ્ગણ્હાતીતિ? અનુસ્સવાદિસિદ્ધમાકારં પરિગ્ગણ્હાતિ, એવઞ્ચ કત્વા લોકુત્તરબોજ્ઝઙ્ગે ઉદ્દિસ્સપિ પરિગ્ગહો ન વિરુજ્ઝતિ. **યથાસમ્ભવતો**તિ સમ્ભવાનુરૂપં, ઠપેત્વા નિરોધસચ્ચં સેસસચ્ચવસેન સમુદયવયા વેદિતબ્બાતિ અત્થો.

ચતુસચ્ચપબ્બવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

''અટ્ઠિકસઞ્ઞાલિકં સમંસ''ન્તિઆદિકા સત્ત સિવથિકા અટ્ઠિકકમ્મટ્ઠાનતાય ઇતરાસં ઉદ્ધુમાતકાદીનં સભાવેનેવાતિ નવન્નં સિવથિકાનં અપ્પનાકમ્મટ્ઠાનતા વુત્તા. **દ્વેયેવા**તિ ''આનાપાનં, દ્વત્તિંસાકારો''તિ ઇમાનિ દ્વેયેવ. **અભિનિવેસો**તિ વિપસ્સનાભિનિવેસો, સો પન સમ્મસનીયધમ્મે પરિગ્ગહો. ઇરિયાપથા આલોકિતાદયો ચ રૂપધમ્માનં અવત્થાવિસેસમત્તતાય ન સમ્મસનુપગા વિઞ્ઞત્તિઆદયો વિય. નીવરણબોજ્ઝઙ્ગા આદિતો ન પરિગ્ગહેતબ્બાતિ વુત્તં **''ઇરિયાપથ...પે॰... ન જાયતી''**તિ. કેસાદિઅપદેસેન તદુપાદાનધમ્મા વિય ઇરિયાપથાદિઅપદેસેન તદવત્થા રૂપધમ્મા પરિગ્ગય્હન્તિ, નીવરણાદિમુખેન ચ તં સમ્પયુત્તા તંનિસ્સયધમ્માતિ અધિપ્પાયેન મહાસીવત્થેરો **''ઇરિયાપથાદીસુપિ અભિનિવેસો જાયતી''**તિ આહ. **અત્થિ નુ ખો મે**તિઆદિ પન સભાવતો ઇરિયાપથાદીનં આદિકમ્મિકસ્સ અનિચ્છિતભાવદસ્સનં. અપરિઞ્ઞાપુબ્બિકા હિ પરિઞ્ઞાતિ.

૧૩૭. કામં ''ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખૂ''તિઆદિના ઉદ્દેસનિદ્દેસેસુ તત્થ તત્થ ભિક્ખુગ્ગહણં કતં, તં પટિપત્તિયા ભિક્ખુભાવદસ્સનત્થં, દેસના પન સબ્બસાધારણાતિ દસ્સેતું **''યો હિ કોચિ, ભિક્ખવે''**ઇચ્ચેવ વુત્તં, ન ભિક્ખુયેવાતિ દસ્સેન્તો **''યો હિ કોચિ, ભિક્ખુ વા''**તિઆદિમાહ. **દસ્સન**મગ્ગેન ઞાતમરિયાદં અનતિક્કમિત્વા જાનન્તી સિખાપ્પત્તા અગ્ગમગ્ગપઞ્ઞા અઞ્ઞા નામ, તસ્સ ફલભાવતો અગ્ગફલમ્પીતિ આહ **''અઞ્ઞાતિ અરહત્ત''**ન્તિ. અપ્પતરેપિ કાલે સાસનસ્સ નિય્યાનિકભાવં દસ્સેન્તોતિ યોજના.

૧૩૮. **નિય્યાતેન્તો**તિ નિગમેન્તો.

પપઞ્ચસૂદનિયા મજ્ઝિમનિકાયટ્ઠકથાય

સતિપટ્ઠાનસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

નિટ્ઠિતા ચ મૂલપરિયાયવગ્ગવણ્ણના.

પઠમો ભાગો નિટ્ઠિતો.

નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

મજ્ઝિમનિકાયે

મૂલપણ્ણાસ-ટીકા

(દુતિયો ભાગો)

૨. સીહનાદવગ્ગો

૧. ચૂળસીહનાદસુત્તવણ્ણના

૧૩૯. સુત્તદેસનાવત્થુસઙ્ખાતસ્સ અત્થસ્સ ઉપ્પત્તિ અટ્ઠુપ્પત્તિ, સા તસ્સ અત્થીતિ **અટ્ઠુપ્પત્તિકો**તિ વુત્તોવાયમત્થો. **લાભસક્કારપચ્ચયા**તિ લાભસક્કારનિમિત્તં, ભગવતો સઙ્ઘસ્સ ચ ઉપ્પન્નલાભસક્કારહેતુ, અત્તનો વા લાભસક્કારુપ્પાદનહેતુ. **તિત્થિયપરિદેવિતે**તિ તિત્થિયાનં ''કિં ભો સમણોયેવ ગોતમો સમણો''તિઆદિના વિપ્પલપનિમિત્તં. ''**મહાલાભસક્કારો ઉપ્પજ્જી**''તિ વત્વા સમન્તપાસાદિકત્થં તસ્સ ઉપ્પત્તિકારણં દસ્સેન્તો ''**ચતુપ્પમાણિકો હી**''તિઆદિમાહ. ચત્તારિ પમાણાનિ ચતુપ્પમાણાનિ, ચતુપ્પમાણાનિ એતસ્સ અત્થીતિ **ચતુપ્પમાણિકો**. લોકોયેવ સઙ્ગમ્મ સમાગમ્મ વસનટ્ઠેન **લોકસન્નિવાસો**, સત્તકાયોતિ અત્થો. પમિનાતિ ઉળારતાદિવિસેસં એતેનાતિ પમાણં (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૪.૬૫) રૂપં રૂપકાયો પમાણં એતસ્સાતિ **રૂપપ્પમાણો**. તતો એવ રૂપે પસન્નોતિ **રૂપપ્પસન્નો**. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો . **ઘોસો**તિ પવત્તથુતિઘોસો (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૪.૬૫). **લૂખ**ન્તિ પચ્ચયલૂખતા. **ધમ્મો**તિ સીલાદયો ગુણધમ્મા અધિપ્પેતા.

તેસં પુગ્ગલાનં. **આરોહ**ન્તિ ઉચ્ચતં. સા ચ ખો તસ્મિં તસ્મિં કાલે પમાણયુત્તા દટ્ઠબ્બા. **પરિણાહ**ન્તિ નાતિકિસનાતિથૂલતાવસેન મિતપરિણાહં. **સણ્ઠાન**ન્તિ તેસં તેસં અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનં સુસણ્ઠિતતં. **પારિપૂરિ**ન્તિ સબ્બેસં સરીરાવયવાનં પરિપુણ્ણતં અવેકલ્લતં. **તત્થ પમાણં ગહેત્વા**તિ તસ્મિં રૂપે રૂપસમ્પત્તિયં પમાણભાવં ઉપાદાય. **પસાદં જનેતી**તિ અધિમોક્ખં ઉપ્પાદેતિ.

પરવણ્ણનાયાતિ ''અમુકો એદિસો ચ એદિસો ચા''તિ ચસગુણવચનેન. **પરથોમનાયા**તિ સમ્મુખાવ પરસ્સ સિલાઘુપ્પાદનેન અભિત્થવનેન. **પરપસંસનાયા**તિ પરમ્મુખા પરસ્સ ગુણસંકિત્તનેન. **પરવણ્ણહારિકાયા**તિ પરમ્પરવણ્ણહારિકાય પરમ્પરાય પરસ્સ કિત્તિસદ્દૂપસંહારેન. **તત્થા**તિ તસ્મિં થુતિઘોસે.

ચીવરલૂખન્તિ થૂલજિણ્ણબહુતુન્નકતાદિં ચીવરસ્સ લૂખભાવં. **પત્તલૂખ**ન્તિ અનેકગન્થિકાહતાદિં પત્તસ્સ લૂખભાવં. **વિવિધં વા દુક્કરકારિક**ન્તિ ધુતઙ્ગસેવનાદિવસેન પવત્તં નાનાવિધં દુક્કરચરિયં.

સીલં વા પસ્સિત્વાતિ સીલપારિપૂરિવસેન વિસુદ્ધં કાયવચીસુચરિતં ઞાણચક્ખુના પસ્સિત્વા. ઝાનાદિઅધિગમસિદ્ધં **સમાધિં વા**. વિપસ્સનાભિઞ્ઞાસઙ્ખાતં **પઞ્ઞં વા**.

ભગવતો સરીરં દિસ્વાતિ સમ્બન્ધો. **રૂપપ્પમાણોપિ સમ્માસમ્બુદ્ધેયેવ પસીદતિ** અપરિમિતકાલસમુપચિતપુઞ્ઞાનુભાવનિપ્ફન્નાય સબ્બસો અનવજ્જાય સબ્બાકારપરિપુણ્ણાવયવાય રૂપકાયસમ્પત્તિયા સમન્તપાસાદિકત્તા, યસ્સા રુચિરભાવો વિસુદ્ધે વિગતવલાહકે દેવે પુણ્ણમાસિયં પરિપુણ્ણકલાભાગમણ્ડલં ચન્દમણ્ડલં અભિભવિત્વા અતિરોચતિ, પભસ્સરભાવો સરદસમયં સંવદ્ધિતદિગુણતેજકિરણજાલસમુજ્જલં સૂરિયમણ્ડલં અભિભવતિ, સોમ્મકિરણરસસમુજ્જલભાવેહિ તદુભયેહિ અભિભુય્ય વત્તમાનં એકસ્મિં ખણે દસસહસ્સિલોકધાતું વિજ્જોતનસમત્થં મહાબ્રહ્મુનો પભાસમુદયં અભિવિહચ્ચ ભાસતે તપતે વિરોચતિ ચ.

સતિપિ અઙ્ગપરિચ્ચાગાદીનં દાનપારમિભાવે પરિચ્ચાગવિસેસભાવદસ્સનત્થઞ્ચેવ સુદુક્કરભાવદસ્સનત્થઞ્ચ **અઙ્ગપરિચ્ચાગા**દિગ્ગહણં, તત્થાપિ ચ અઙ્ગપરિચ્ચાગતો વિસું **નયનપરિચ્ચાગ**ગ્ગહણં, પરિચ્ચાગભાવસામઞ્ઞેપિ રજ્જપરિચ્ચાગતો **પુત્તદારપરિચ્ચાગ**ગ્ગહણઞ્ચ કતં. **આદિના નયેના**તિ **આદિ**-સદ્દેન પુબ્બયોગપુબ્બચરિયાદિહેતુસમ્પત્તિયા, ‘‘ઇતિપિ સો ભગવા’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૧૫૭, ૨૫૫) વુત્તાય ફલસમ્પત્તિયા, ‘‘સો ધમ્મં દેસેતી’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૨૫૫) વુત્તાય સત્તુપકારકિરિયાય ચ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. **સમ્માસમ્બુદ્ધેયેવ પસીદતિ** યથાવુત્તગુણાનં અનઞ્ઞસાધારણભાવતો અચ્છરિયબ્ભુતભાવતો ચ. સેસેસુપિ એસેવ નયો.

‘‘**ચીવરલૂખં દિસ્વા**’’તિ વત્વા તં દસ્સેતું ‘‘**સચે ભગવા**’’તિઆદિ વુત્તં. **સાણપંસુકૂલચીવરેના**તિ મતકળેવરં પલિવેઠેત્વા છડ્ડિતેન તુમ્બમત્તે કિમી પપ્ફોટેત્વા ગહિતેન સાણપંસુકૂલચીવરેન. **ભારિયન્તિ** ગરુકં, દુક્કરન્તિ અત્થો. વધુયુવતીમજ્ઝિમિત્થિવસેન, બાલયોબ્બનપુરાણવસેન વા **તિવિધનાટકતા. હરેણુયૂસં** મણ્ડલકલાયરસો. ‘‘યાપેસ્સતિ નામા’’તિ નામ-સદ્દં આનેત્વા સમ્બન્ધો. નામ-સદ્દયોગેન હિ અનાગતકાલસ્સ વિય પયોગો, યાપેતિ ઇચ્ચેવ અત્થો. **અપ્પાણકન્તિ** નિરસ્સાસં નિરોધિતસ્સાસપસ્સાસં.

સમાધિગુણન્તિ સાધારણતો વુત્તમત્થં વિવરતિ ઝાનાદિગ્ગહણેન. માનદબ્બનિમ્મદનેન નિબ્બિસેવનભાવાપાદનમ્પિ દમનમેવાતિ વુત્તં ‘‘**પાથિકપુત્તદમનાદીની**’’તિ. **આદિ**-સદ્દેન સચ્ચકાળવકબકદમનાદીનં સઙ્ગહો. **બાવેરુન્તિ** એવંનામકં વિસયં. **સરસમ્પન્નો**તિ અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતેન સરેન સમન્નાગતો. તેન બ્રહ્મસ્સરતાકરવીકભાણિતાદસ્સનેન લક્ખણહારનયેન અવસેસલક્ખણપારિપૂરિં વિય તદવિનાભાવતો બુદ્ધાનં દેસનાવિલાસઞ્ચ વિભાવેતિ.

હતપ્પભાતિ બુદ્ધાનુભાવેન વિગતતેજા. **કાળપક્ખૂપમે**તિ સત્તાનં બ્યામોહન્ધકારાભિભવેન કાળપક્ખરત્તૂપમે. **સૂરિયે**તિ સૂરિયે ઉદયિત્વા ઓભાસેન્તેતિ અધિપ્પાયો.

સિઙ્ઘાટકેતિ તિકોણરચ્છાયં. **ચતુક્કે**તિ સન્ધિયં. **પરિદેવન્તી**તિ અનુત્થુનનવસેન વિપ્પલપન્તિ. સોકાધિકકતો હિ વચીપલાપો પરિદેવો. **લોકે ઉપ્પજ્જમાનેયેવ ઉપ્પન્ના**તિ અત્તનો દિટ્ઠિવાદસ્સ પુરાતનભાવં દીપેન્તિ.

સેસપદેસુપીતિ ‘‘ઇધ દુતિયો સમણો’’તિઆદીસુ સેસવારેસુપિ (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૪.૨૪૧-૨૪૨) યથા હિ ‘‘વિવિચ્ચેવ કામેહી’’તિ (પારા॰ ૧૧; દી॰ નિ॰ ૧.૨૨૬; સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૨; અ॰ નિ॰ ૪.૧૨૩) એત્થ કતો નિયમો ‘‘વિવિચ્ચ અકુસલેહી’’તિ (પારા॰ ૧૧; દી॰ નિ॰ ૧.૨૨૬; સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૨; અ॰ નિ॰ ૪.૧૨૩) એત્થાપિ કતોયેવ હોતિ સાવધારણસ્સેવ અત્થસ્સ ઇચ્છિતબ્બત્તા, એવમિધાપીતિ. તેનાહ ‘‘**દુતિયાદયોપી**’’તિઆદિ. સામઞ્ઞફલાધિગમવસેન નિપ્પરિયાયતો સમણભાવોતિ તેસં વસેનેત્થ ચત્તારો સમણા દેસિતાતિ તમત્થં સુત્તન્તરેન સમત્થેતું ‘‘**તેનેવાહા**’’તિઆદિ વુત્તં. પટિપત્તિક્કમેન દેસનાક્કમેન ચ સકદાગામિઆદીનં દુતિયાદિતા વુત્તાતિ સોતાપન્નસ્સ પઠમતા અવુત્તસિદ્ધાતિ ન ચોદિતા. **ફલટ્ઠસમણાવ અધિપ્પેતા** સમિતપાપસમણગ્ગહણતો. કસ્મા પનેત્થ **મહાપરિનિબ્બાને** વિય મગ્ગટ્ઠા તદત્થાય પટિપન્ના ચ ન ગહિતાતિ? વેનેય્યજ્ઝાસયતો. તત્થ હિ મગ્ગાધિગમત્થાય વિપસ્સનાપિ ઇતો બહિદ્ધા નત્થિ, કુતો મગ્ગફલાનીતિ દસ્સેન્તેન ભગવતા ‘‘ઞાયસ્સ ધમ્મસ્સ પદેસવત્તી, ઇતો બહિદ્ધા સમણોપિ નત્થી’’તિ વુત્તં. ઇધ પન નિટ્ઠાનપ્પત્તમેવ તંતંસમણભાવં ગણ્હન્તેન

ફલટ્ઠકસમણાવ ગહિતા ‘‘મગ્ગટ્ઠતો ફલટ્ઠો સવિસેસં દક્ખિણેય્યો’’તિ. સ્વાયમત્થો દ્વીસુ સુત્તેસુ દેસનાભેદેનેવ વિઞ્ઞાયતીતિ.

રિત્તાતિ વિવિત્તા. **તુચ્છા**તિ નિસ્સારા પટિપન્નકસારાભાવતો. પવદન્તિ એતેહીતિ **પવાદા**, દિટ્ઠિગતિકાનં નાનાદિટ્ઠિદીપકા સમયાતિ આહ ‘‘**ચત્તારો સસ્સતવાદા**’’તિઆદિ. તત્થ યં વત્તબ્બં, તં પરતો આગમિસ્સતિ. **તે**તિ યથાવુત્તસમણા. **એત્થા**તિ ‘‘પરપ્પવાદા’’તિ વુત્તે બાહિરકસમયે.

યન્તિ યસ્મિં. ભુમ્મત્થે હિ ઇદં પચ્ચત્તવચનં. ઞાયો વુચ્ચતિ સહ વિપસ્સનાય અરિયમગ્ગો. તેન હિ નિબ્બાનં ઞાયતિ ગમ્મતિ પટિવિજ્ઝતીતિ. સો એવ નિબ્બાનસમ્પાપકહેતુતાય ધમ્મોતિ આહ ‘‘**ઞાયસ્સ ધમ્મસ્સા**’’તિ.

તેસં પરપ્પવાદસાસનાનં **અખેત્તતા ખેત્તતા ચ અરિયમગ્ગસ્સ** અભાવભાવા સુપરિસુદ્ધસ્સ સીલસ્સ સુપરિસુદ્ધાય સમથવિપસ્સનાય **અભાવતો સાવતો ચ.** તદુભયઞ્ચ દુરક્ખાતસ્વાક્ખાતભાવહેતુકં, સો ચ અસમ્માસમ્બુદ્ધસમ્માસમ્બુદ્ધપવેદિતતાયાતિ પરાજિકાય સત્થુ વિપત્તિહેતુતાય સાસનસ્સ અનિય્યાનભાવોતિ દસ્સેતિ.

ઇદાનિ યથાવુત્તમત્થં પરિયાયતો ચ પાળિયા ચ સમત્થેતું ‘‘**તેનાહ ભગવા**’’તિઆદિના પાળિં દસ્સેત્વા ઉપમાપદેસેન તત્થ સુત્તં વિભાવેન્તો ‘‘**યસ્મા**’’તિઆદિમાહ. તત્થ યસ્મા એકચ્ચાનં વિસેસતો સીહાનં પુરિમં પાદદ્વયં હત્થકિચ્ચમ્પિ કરોતિ, તસ્મા આહ ‘‘**સુરત્તહત્થપાદો**’’તિ. **સીહસ્સ કેસા** નામ કેસરાયતના ખન્ધલોમા. **ગોચરિયહત્થિકુલં** નામ પકતિહત્થિકુલં, યં ‘‘કાલાવક’’ન્તિપિ વુચ્ચતિ. **ઘોટકો** નામ અસ્સખળુઙ્કો. સિનેરુપરિભણ્ડે સિમ્બલિરુક્ખેહિ સઞ્છાદિતો પઞ્ઞાસયોજનો દહો સિમ્બલિદહો, તં પરિવારેત્વા મહન્તં સિમ્બલિવનં, તં સન્ધાયાહ ‘‘**સિમ્બલિદહવને**’’તિ. અઞ્ઞતિત્થાવાસભૂમિયં ઇમેસુ સમણેસુ એકચ્ચો ન ઉપ્પજ્જતિ, ઈદિસો પનેત્થ વિકપ્પો નત્થિ, સબ્બેન સબ્બં ન ઉપ્પજ્જન્તેવાતિ દસ્સેન્તો ‘‘**એકસમણોપી**’’તિ આહ. **અરિયમગ્ગપરિક્ખતે**તિ અરિયમગ્ગુપ્પત્તિયા અભિસઙ્ખતે, યદા સાસનિકાનં સમ્માપટિપત્તિયા અરિયમગ્ગો દિબ્બતિ, તદાતિ અત્થો.

સમ્માતિ સુટ્ઠુ. સુટ્ઠુ નદનં નામ હેતુયુત્તં સુટ્ઠુ કત્વા કથનન્તિ આહ ‘‘**હેતુના**’’તિ. સો ચ હેતુ અવિપરીતો એવ ઇચ્છિતબ્બોતિ આહ ‘‘**નયેના**’’તિ, ઞાયેનાતિ અત્થો. એવંભૂતો ચ સો યથાધિપ્પેતત્થં કરોતિ સાધેતીતિ દસ્સેન્તો આહ ‘‘**કારણેના**’’તિ. યદિ તિરચ્છાનસીહસ્સ નાદો સબ્બતિરચ્છાનએકચ્ચમનુસ્સામનુસ્સનાદતો સેટ્ઠત્તા સેટ્ઠનાદો, કિમઙ્ગં પન તથાગતસીહનાદોતિ આહ ‘‘**સીહનાદન્તિ સેટ્ઠનાદ**’’ન્તિ. યદિ તિરચ્છાનસીહનાદસ્સ સેટ્ઠનાદતા નિબ્ભયતાય અપ્પટિસત્તુતાય ઇચ્છિતા, તથાગતસીહનાદસ્સેવ અયમત્થો સાતિસયોતિ આહ ‘‘**અભીતનાદં અપ્પટિનાદ**’’ન્તિ. ઇદાનિસ્સ સેટ્ઠનાદભાવં કારણેન પટિપાદેન્તો ‘‘**ઇમેસઞ્હી**’’તિઆદિમાહ. તેન ‘‘સમ્મા’’તિ વુત્તમત્થં સમત્થેતિ. તત્થ **અત્થિતાયા**તિ ઇમિના સીહનાદસ્સ ઉત્તમત્થતં દસ્સેતિ. ભૂતટ્ઠો હિ ઉત્તમટ્ઠો. તાય એવ ભૂતટ્ઠતાય અભીતનાદતાતિ દસ્સેન્તો ‘‘**ઇમે સમણા...પે॰... નામ હોતી**’’તિ આહ. અભૂતઞ્હિ વદતો કુતોચિ ભયં વા આસઙ્કા વા સિયાતિ ‘‘ઇધેવા’’તિ નિયમસ્સ અવિપરીતતં દસ્સેન્તો ‘‘**અમ્હાકમ્પિ...પે॰... અપ્પટિનાદો નામ હોતી**’’તિ આહ. યઞ્હિ અઞ્ઞત્થાપિ અત્થિ, તં ઇધેવાતિ અવધારેતું ન યુત્તન્તિ.

૧૪૦. ખોતિ અવધારણે. તેન વિજ્જતિ એવાતિ દસ્સેતિ. યન્તિ કરણત્થે પચ્ચત્તન્તિ આહ ‘‘**યેન કારણેના**’’તિ. **તિત્થં નામ દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિયો** તબ્બિનિમુત્તસ્સ કસ્સચિ દિટ્ઠિવિપ્ફન્દિતસ્સ અભાવતો. પારગમનસઙ્ખાતં તરણં દિટ્ઠિગતિકાનં (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩.૬૨) તત્થ તત્થેવ અપરાપરં ઉમ્મુજ્જનનિમુજ્જનવસેન પિલવનન્તિ આહ

“**તરન્તિ ઉપ્પલવન્તી**”તિ. **ઉપ્પાદેતા**તિ પૂરણાદિકો. તિત્થે જાતાતિ **તિત્થિયા**, યથાવુત્તં વા દિટ્ઠિગતસઙ્ખાતં તિત્થં એતેસં અત્થીતિ તિત્થિકા, તિત્થિકા એવ **તિત્થિયા**. અસ્સસન્તિ એત્થ, એતેનાતિ વા **અસ્સાસો**, અવસ્સયો.

પકતત્થનિદ્દેસો યં-તં-સદ્દોતિ તસ્સ ‘‘ભગવતા’’તિઆદીહિ પદેહિ સમાનાધિકરણભાવેન વુત્તસ્સ યેન અભિસમ્બુદ્ધભાવેન ભગવા પકતો સત્થુભાવેન અધિગતો સુપાકટો ચ, તં અભિસમ્બુદ્ધભાવં સદ્ધિં આગમનપટિપદાય અત્થભાવેન દસ્સેન્તો “**યો સો…પે॰… અભિસમ્બુદ્ધો**”તિ આહ. સતિપિ ઞાણદસ્સનસદ્દાનં ઇધ પઞ્ઞાવેવચનભાવે તેન તેન વિસેસેન નેસં સવિસયે વિસેસપ્પવત્તિદસ્સનત્થં (સારત્થ॰ ટી॰ પરિવાર ૩.૧) અસાધારણવિસેસવસેન વિજ્જાત્તયવસેન વિજ્જાભિઞ્ઞાનાવરણવસેન સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમંસચક્ખુવસેન પટિવેધદેસનાઞાણવસેન ચ તે યોજેત્વા દસ્સેન્તો “**તેસં તેસ**”ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **આસયાનુસયં જાનતા** આસયાનુસયઞાણેન, **સબ્બં ઞેય્યધમ્મં પસ્સતા** સબ્બઞ્ઞુતાનાવરણઞાણેહિ. **પુબ્બેનિવાસાદીહી**તિ પુબ્બેનિવાસઆસવક્ખયઞાણેહિ. અનઞ્ઞસાધારણપુઞ્ઞાનુભાવનિબ્બત્તો અનુત્તરઞાણાધિગમલદ્ધપુરાવત્તકો ચ ભગવતો રૂપકાયો અતિક્કમ્મેવ દેવાનં દેવાનુભાવં વત્તતીતિ આહ “**સબ્બસત્તાનં…પે॰… પસ્સતા**”તિ. **પટિવેધપઞ્ઞાયા**તિ મગ્ગપઞ્ઞાય. તાય હિ સબ્બસો ઞેય્યધમ્મેસુ સમ્મોહસ્સ વિધમિતત્તા પચ્છા પવત્તજાનનં તસ્સ જાનનં વિય વુચ્ચતિ.

અરીનન્તિ કિલેસારીનં, પઞ્ચવિધમારાનં વા સાસનપચ્ચત્થિકાનં વા અઞ્ઞતિત્થિયાનં, તેસં હનનં પાટિહારિયેહિ અભિભવનં અપ્પટિભાનતાકરણં અજ્ઝુપેક્ખનં વા. **કેસિવિનયસુત્ત**ઞ્ચેત્થ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૧૧) નિદસ્સનં. તથા ચ ઠાનાટ્ઠાનાદીનિ વા **જાનતા**, યથાકમ્મુપગે સત્તે **પસ્સતા**, સવાસનાનમાસવાનં ખીણત્તા **અરહતા**, અભિઞ્ઞેય્યાદિભેદે ધમ્મે અભિઞ્ઞેય્યાદિતો અવિપરીતાવબોધેન **સમ્માસમ્બુદ્ધેન**. અથ વા તીસુ કાલેસુ અપ્પટિહતઞાણતાય **જાનતા**, કાયકમ્માદીનં ઞાણાનુપરિવત્તનેન નિસમ્મકારિતાય **પસ્સતા**, રવાદીનમ્પિ (સારત્થ॰ ટી॰ પરિવાર ૩.૧) અભાવસાધિકાય પહાનસમ્પદાય **અરહતા**, છન્દાદીનં અહાનિહેતુભૂતાય અક્ખયપટિભાનસાધિકાય સબ્બઞ્ઞુતાય **સમ્માસમ્બુદ્ધેન**. એવં દસબલઅટ્ઠારસાવેણિકબુદ્ધધમ્મવસેનપિ યોજના વેદિતબ્બા. **ચે**તિ ચતુરો ધમ્મે. **અત્તની**તિ અમ્હેસુ. ન રાજરાજમહામત્તાદીસુ ઉપત્થમ્ભં સમ્પસ્સમાના, ન કાયબલં સમ્પસ્સમાનાતિ યોજના.

ઉપ્પન્નપસાદોતિ અવેચ્ચપ્પસાદં વદતિ. વક્ખતિ હિ ‘‘ચત્તારિ સોતાપન્નસ્સ અઙ્ગાનિ કથિતાની’’તિ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૪૦). કામં અસેક્ખાપિ અસેક્ખાય સમસિક્ખતાય સહધમ્મિકા એવ, ચિણ્ણબ્રહ્મચરિયતાય પન સહધમ્મં ચરન્તીતિ ન વત્તબ્બાતિ અસેક્ખવારો ન ગહિતો. **સબ્બેપેતે**તિ એતે યથાવુત્તા ભિક્ખુઆદયો સોતાપન્નાદયો ચ પુથુજ્જના અરિયા ચાતિ સબ્બેપિ એતે તંતંસિક્ખાહિ સમાનધમ્મત્તા સહધમ્મત્તા “**સહધમ્મિકા**”તિ વુચ્ચન્તિ. ઇદાનિ નિબ્બત્તિતઅરિયધમ્મવસેનેવ સહધમ્મિકે દસ્સેન્તો “**અપિચા**”તિઆદિમાહ. **મગ્ગદસ્સનમ્હી**તિ પરિઞ્ઞાભિસમયાદિવસેન સચ્ચપટિવેધેન ‘‘નવ મગ્ગઙ્ગાનિ, અટ્ઠ બોજ્ઝઙ્ગાની’’તિઆદિના વિવાદો નત્થિ. **એકધમ્મચારિતાયા**તિ સમાનધમ્મચારિતાય. ન હિ પટિવિદ્ધસચ્ચાનં ‘‘મયા ધમ્મો સુદિટ્ઠો, તયા દુદ્દિટ્ઠો’’તિઆદિના વિવાદો અત્થિ. દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞેન સઙ્ઘાતા હિ તે ઉત્તમપુરિસા. **ઇમિના**તિ ‘‘સહધમ્મિકા ખો પના’’તિઆદિવચનેન. તત્થ **પિયમનાપ**ગ્ગહણેન સીલેસુ પરિપૂરકારિતાપદેસેન એકદેસેન ગહિતં સઙ્ઘસુપ્પટિપત્તિં પરિપુણ્ણં કત્વા દસ્સેતિ. યે હિ સમ્પન્નસીલા સુવિસુદ્ધદસ્સના, તે વિઞ્ઞૂનં પિયા મનાપાતિ. **એત્તાવતા**તિ ‘‘અત્થિ ખો નો આવુસો’’તિઆદિનયપ્પવત્તેન રતનત્તયપસાદજોતનેન **અક્ખાતા** તેસુ તેસુ સુત્તપદેસેસુ.

૧૪૧. **સત્થરિ પસાદો**તિ **પસાદ**ગ્ગહણેન ‘‘ભગવતા’’તિઆદિના વા પસાદનીયા ધમ્મા ગહિતા. તેન બુદ્ધસુબુદ્ધતં દસ્સેતિ, તથા ‘‘**ધમ્મે પસાદો**’’તિ ઇમિના ધમ્મસુધમ્મતં, ઇતરેન સઙ્ઘસુપ્પટિપન્નતં. યેન ચિત્તેન અઞ્ઞત્થ અનુપલબ્ભમાનેન સાસનેયેવ સમણો ઇતો બહિદ્ધા નત્થીતિ અયમત્થો, સમ્મદેવ, પતિટ્ઠાપિતોતિ વેદિતબ્બં. તત્રાયં યોજના – યસ્મા સમ્માસમ્બુદ્ધો અમ્હાકં સત્થા, તસ્મા અત્થિ ખો નો, આવુસો, સત્થરિ પસાદો, સમ્માસમ્બુદ્ધત્તા યસ્સ સ્વાખાતો ધમ્મોતિ અત્થિ ધમ્મે પસાદો, તતો એવ ચ અત્થિ સીલેસુ પરિપૂરકારિતાતિ સહધમ્મિકા…પે॰… પબ્બજિતા ચાતિ એવમેત્થ સત્થરિ પસાદેન ધમ્મે પસાદો, તેન સઙ્ઘસુપ્પટિપત્તીતિ અયઞ્ચ નયો લેસેનપિ પરપ્પવાદેસુ નત્થીતિ ઇધેવ સમણો…પે॰… સમણેહિ અઞ્ઞેહીતિ.

પટિવિદ્ધસચ્ચાનં પહીનાનુરોધાનં ગેહસ્સિતપેમસ્સ અસમ્ભવો એવાતિ ‘‘**ઇદાની**’’તિ વુત્તં. યદિ એવં ‘‘ઉપજ્ઝાયેન, ભિક્ખવે, સદ્ધિવિહારિકમ્હિ પુત્તપેમં ઉપટ્ઠપેતબ્બં’’તિઆદિવચનં (મહાવ॰ ૬૫) કથન્તિ? નયિદં ગેહસ્સિતપેમં સન્ધાય વુત્તં, તંસદિસત્તા પન પેમમુખેન વુત્તો મેત્તાસ્નેહો. ન હિ ભગવા ભિક્ખૂ સંકિલેસે નિયોજેતિ. **એવરૂપં પેમં સન્ધાયા**તિ પસાદાવહગુણાવહતો પૂરણાદીસુ ભત્તિ પસાદો ન હોતિ, પસાદપતિરૂપકા પન લોભપવત્તીતિ દટ્ઠબ્બા. **થેરો**તિ મહાસઙ્ઘરક્ખિતત્થેરો. યેન **અટ્ઠકથા** પોત્થકં આરોપિતા. **એકોવ સત્થા** અનઞ્ઞસાધારણગુણત્તા, અઞ્ઞથા અનચ્છરિયત્તા સત્થુલક્ખણમેવ ન પરિપૂરેય્ય. **વિસું કત્વા**તિ અઞ્ઞેહિ વિવેચેત્વા અત્તનો આવેણિકં કત્વા. ‘‘અમ્હાકં સત્થા’’તિ બ્યાવદન્તાનં અઞ્ઞેસં સત્થા ન હોતીતિ અત્થતો આપન્નમેવ હોતિ, તથા ચ પદેસવત્તિનિં તસ્સ સત્થુતં પટિજાનન્તા પરિપુણ્ણલક્ખણસત્થુતં ઇચ્છન્તાનમ્પિ તતો વિરુદ્ધા સત્થુભાવપરિયેસનેન પરાજિતા હોન્તિ. **પરિયત્તિધમ્મે**તિ અધિકબ્રહ્મગુણસુત્તગેય્યાદિપ્પભેદસમયે. તત્થ **અજસીલ…પે॰… કુક્કુરસીલાદીસૂ**તિ ઇદં યેભુય્યેન અઞ્ઞતિત્થિયાનં તાદિસં વતસમાદાનસબ્ભાવતો વુત્તં, **આદિ**-સદ્દેન યમનિયમચાતુયામસંવરાદીનં સઙ્ગહોતિ. **અધિપ્પયાસો**તિ અધિકં પયસતિ પયુજ્જતિ એતેનાતિ અધિપ્પયાસો, સવિસેસં અધિકત્તબ્બકિરિયા (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩.૧૧૭). તેનાહ ‘‘**અધિકપ્પયોગો**’’તિ.

તસ્સ પસાદસ્સ પરિયોસાનભૂતાતિ તસ્સ સત્થરિ ધમ્મે ચ પસાદસ્સ નિટ્ઠાનભૂતા. **નિટ્ઠા**તિ મોક્ખો. સમયવાદીનઞ્હિ તસ્મિં તસ્મિં સમયે તદુપદેસકે ચ પસાદો યાવદેવ મોક્ખાધિગમનટ્ઠો. દિટ્ઠિગતિકા તથા તથા અત્તનો લદ્ધિવસેન નિટ્ઠં પરિકપ્પેન્તિ યેવાતિ આહ ‘‘**નિટ્ઠં અપઞ્ઞપેન્તો નામ નત્થી**’’તિ. **બ્રાહ્મણાનન્તિ** બ્રાહ્મણવાદીનં. તેસં એકચ્ચે બ્રહ્મુના સલોકતા નિટ્ઠાતિ વદન્તિ, એકચ્ચે તસ્સ સમીપતા, એકચ્ચે તેન સંયોગો નિટ્ઠાતિ વદન્તિ. તત્થ યે સલોકતાવાદિનો સમીપતાવાદિનો ચ, તે દ્વેધાવાદિનો, ઇતરે અદ્વેધાવાદિનો. સબ્બેપિ તે અત્થતો બ્રહ્મલોકુપપત્તિયંયેવ નિટ્ઠાસઞ્ઞિનો. તત્થ હિ નેસં નિચ્ચાભિનિવેસો યથા તં બકસ્સ બ્રહ્મુનો. તેન વુત્તં ‘‘**બ્રહ્મલોકો નિટ્ઠા**’’તિ. **બ્રહ્મલોકો**તિ પઠમજ્ઝાનભૂમિ. **મહાતાપસાનન્તિ** વેખનસાદિતાપસાનં. મહાબ્રહ્મા વિય પઠમજ્ઝાનભૂમિયં આભસ્સરેસુ એકો સબ્બસેટ્ઠો નત્થીતિ ‘‘**આભસ્સરા**’’તિ પુથુવચનં. **પરિબ્બાજકાનન્તિ** સઞ્ચયાદિપરિબ્બાજકાનં. અન્તો ચ મનો ચ એતસ્સ નત્થીતિ **અનન્તમાનસો**. આજીવકાનઞ્હિ સબ્બદાભાવતો અનન્તો, સુખદુક્ખાદિસમતિક્કમનતો અમાનસો. ઇમિના અટ્ઠહિ લોકધમ્મેહિ ઉપક્કિલિટ્ઠચિત્તતં દસ્સેતિ.

પપઞ્ચે યં વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા વુત્તમેવ. **તણ્હાદિટ્ઠિયોવ અધિપ્પેતા** મમઙ્કારઅહઙ્કારવિગમસ્સ અધિપ્પેતત્તા. યથા પઞ્ચસુ ઠાનેસુ એકોવ કિલેસો લોભો આગતો, એવં દ્વીસુ ઠાનેસુ તયો કિલેસા આગતા ‘‘દોસો મોહો દિટ્ઠી’’તિ. ‘‘સદોસસ્સા’’તિ હિ વુત્તટ્ઠાને પટિઘં અકુસલમૂલં ગહિતં, ‘‘પટિવિરુદ્ધસ્સા’’તિ વિરોધો, ‘‘સમોહસ્સા’’તિ મોહો અકુસલમૂલં, ‘‘અવિદ્દસુનો’’તિ મલ્યં, અસમ્પજઞ્ઞં વા, ‘‘સઉપાદાનસ્સા’’તિ ‘‘નત્થિ દિન્ન’’ન્તિઆદિના નયેન ગહણં, ‘‘પપઞ્ચારામસ્સા’’તિ પપઞ્ચુપ્પત્તિવસેન.

આકારતોતિ પવત્તિઆકારતો. પદન્તરેન રાગવિસેસસ્સ વુચ્ચમાનત્તાઆદિતો વુત્તં સરાગવચનં ઓળારિકં રાગવિસયન્તિ આહ "**પઞ્ચકામગુણિકરાગવસેના**"તિ. **ગહણવસેના**તિ દળ્હગ્ગાહણવસેન. ''અનુરુદ્ધપટિવિરુદ્ધસ્સા''તિ એકપદવસેન પાળિયં આગતત્તા એકજ્ઝં પદુદ્ધારો કતો. તત્થ પન ''અનુરુદ્ધસ્સા''તિ સુભવસેનાતિ એવમત્થો વત્તબ્બો. ન હિ પટિવિરુજ્ઝનં સુભવસેન હોતિ. **પપઞ્ચુપ્પત્તિદસ્સનવસેના**તિ કિલેસકમ્મવિપાકાનં અપરાપરુપ્પત્તિપચ્ચયતાય સંસારસ્સ પપઞ્ચનં પપઞ્ચો, તસ્સ ઉપ્પત્તિહેતુભાવદસ્સનવસેન. તણ્હા હિ ભવુપ્પત્તિયા વિસેસપચ્ચયો. **તણ્હાપચ્ચયા ઉપાદાનદસ્સનવસેના**તિ તણ્હાપચ્ચયસ્સ ઉપાદાનસ્સ દસ્સનવસેન, યદવત્થા તણ્હા ઉપાદાનસ્સ પચ્ચયો, તદવત્થાદસ્સનવસેન. ફલેન હિ હેતુવિસેસકિત્તનમેતન્તિ. **એવં વિદ્ધંસેથા**તિ કામરાગભવતણ્હાદિવસેન લોભં કસ્મા એવં વિપ્પકિરેથ. **તણ્હાકરણવસેના**તિ તણ્હાયનકરણવસેન સુભાકારગ્ગહણવસેન. સુભન્તિ હિ આરમ્મણે પવત્તો રાગો ''સુભ''ન્તિ વુત્તો.

૧૪૨. વદન્તિ એતેનાતિ **વાદો**, દિટ્ઠિવાદો. દિટ્ઠિવસેન હિ ''સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચ, અસસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચા''તિ ચ દિટ્ઠિગતિકા પઞ્ઞપેન્તિ. તેનાહ "**દ્વેમા, ભિક્ખવે, દિટ્ઠિયો**"તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૪૨). તણ્હારહિતાય દિટ્ઠિયા અભાવતો તણ્હાવસેનેવ ચ અત્તનો સસ્સતભાવાભિનિવેસોતિ કત્વા વુત્તં "**તણ્હાદિટ્ઠિવસેના**"તિ. **અલ્લીના**તિ નિસ્સિતા. **ઉપગતા**તિ અવિસ્સજ્જનવસેન એકિભાવમિવ ગતા. **અજ્ઝોસિતા**તિ તાય દિટ્ઠિયા ગિલિત્વા પરિનિટ્ઠાપિતા વિય તદન્તોગધા. તેનાહ "**અનુપવિટ્ઠા**"તિ. યથા ગહટ્ઠાનં કામજ્ઝોસાનં વિવાદમૂલં, એવં પબ્બજિતાનં દિટ્ઠજ્ઝોસાનન્તિ આહ "**વિભવદિટ્ઠિયા તે પટિવિરુદ્ધા**"તિ. દિટ્ઠિવિરોધેન હિ દિટ્ઠિગતિકવિરોધો.

ખણિકસમુદયો ઉપ્પાદક્ખણોતિ આહ "**દિટ્ઠીનં નિબ્બત્તી**"તિ. દિટ્ઠિનિબ્બત્તિગ્ગહણેનેવ ચેત્થ યથા દિટ્ઠીનં પટિચ્ચસમુપ્પન્નતા વિભાવિતા, એવં દિટ્ઠિવત્થુનોપીતિ ઉભયેસમ્પિ અનિચ્ચતા દુક્ખતા અનત્તતા ચ વિભાવિતાતિ દટ્ઠબ્બં. યાનિ **પટિસમ્ભિદાનયેન** (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૨૨) ''પચ્ચયસમુદયો અટ્ઠ ઠાનાની''તિ વુત્તાનિ, તાનિ દસ્સેન્તો "**ખન્ધાપી**"તિઆદિમાહ. તત્થ ખન્ધાપિ દિટ્ઠિટ્ઠાનં આરમ્મણટ્ઠેન ''રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતી''તિઆદિવચનતો (સં॰ નિ॰ ૩.૮૧; ૪.૩૪૫). **અવિજ્જાપિ દિટ્ઠિટ્ઠાનં** ઉપનિસ્સયાદિવસેન પચ્ચયભાવતો. યથાહ – ''અસ્સુતવા, ભિક્ખવે, પુથુજ્જનો અરિયાનં અદસ્સાવી અરિયધમ્મસ્સ અકોવિદો''તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨, ૪૬૧; સં॰ નિ॰ ૩.૧, ૭). **ફસ્સોપિ દિટ્ઠિટ્ઠાનં**. યથા ચાહ ''તદપિ ફસ્સપચ્ચયા (દી॰ નિ॰ ૧.૧૧૮-૧૩૦), ફુસ્સ ફુસ્સ પટિસંવેદિયન્તી''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૪૪) ચ . **સઞ્ઞાપિ દિટ્ઠિટ્ઠાનં**. વુત્તઞ્હેતં ''સઞ્ઞાનિદાના હિ પપઞ્ચસઙ્ખાતિ (સુ॰ નિ॰ ૮૮૦), પથવિં પથવિતો સઞ્ઞત્વા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨) ચ આદિ. **વિતક્કોપિ દિટ્ઠિટ્ઠાનં**. વુત્તમ્પિ ચેતં ''તક્કઞ્ચ દિટ્ઠીસુ પકપ્પયિત્વા, સચ્ચં મુસાતિ દ્વયધમ્મમાહૂ''તિ (સુ॰ નિ॰ ૮૯૨; મહાનિ॰ ૧૨૧) ''તક્કી હોતિ વીમંસી''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૩૪) ચ આદિ. **અયોનિસોમનસિકારોપિ દિટ્ઠિટ્ઠાનં**. યથાહ ભગવા ''તસ્સેવ અયોનિસો મનસિકરોતો છન્નં દિટ્ઠીનં અઞ્ઞતરા દિટ્ઠિ ઉપ્પજ્જતિ, અત્થિ મે અત્તાતિ અસ્સ સચ્ચતો થેતતો દિટ્ઠિ ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૯). સમુટ્ઠાતિ એતેનાતિ સમુટ્ઠાનં, તસ્સ ભાવો **સમુટ્ઠાનટ્ઠો**, તેન. **ખણિકત્થઙ્ગમો** ખણિકનિરોધો. **પચ્ચયત્થઙ્ગમો** અવિજ્જાદીનં અચ્ચન્તનિરોધો. સો પન યેન હોતિ, તં દસ્સેન્તો "**સોતાપત્તિમગ્ગો**"તિ આહ. ચત્તારો હિ અરિયમગ્ગા યથારહં તસ્સ તસ્સ સઙ્ખારગતસ્સ અચ્ચન્તનિરોધહેતુ, ખણિકનિરોધો પન અહેતુકો.

આનિસંસન્તિ ઉદયં. સો પન દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકવસેન દુવિધો. તત્થ સમ્પરાયિકો દુગ્ગતિપરિકિલેસતાયઆદીનવપક્ખિકો એવાતિ ઇતરં દસ્સેન્તો "**યં સન્ધાયા**"તિઆદિમાહ. **આદીનવમ્પિ** દિટ્ઠધમ્મિકમેવ દસ્સેન્તો "**દિટ્ઠિગ્ગહણમૂલકં ઉપદ્દવ**"ન્તિઆદિમાહ. **સો**તિઆદીનવો. **આદીનન્તિ આદિ**-સદ્દેન

નગ્ગિયાનસનસઙ્ખટિવતાદીનં સઙ્ગહો. નિસ્સરતિ એતેનાતિ નિસ્સરણન્તિ વુચ્ચમાને દસ્સનમગ્ગો એવ દિટ્ઠીનં નિસ્સરણં સિયા, તસ્સ પન અત્થક્કમપરિયાયેન ગહિતત્તા સબ્બસઙ્ખતનિસ્સટં નિબ્બાનં દિટ્ઠીહિપિ નિસ્સટન્તિ કત્વા વુત્તં "**દિટ્ઠીનં નિસ્સરણં નામ નિબ્બાન**"ન્તિ. **ઇમિના**તિઆદીસુ વત્તબ્બં અનુયોગવત્તે વુત્તનયમેવ.

૧૪૩. દિટ્ઠિચ્છેદનં દસ્સેન્તોતિ સબ્બુપાદાનપરિઞ્ઞાદસ્સનેન સબ્બસો દિટ્ઠીનં સમુચ્છેદવિધિં દસ્સેન્તો. **વુત્તાયેવા**તિ –

> "ઉપાદાનાનિ ચત્તારિ, તાનિ અત્થવિભાગતો;
> ધમ્મસઙ્ખેપવિત્થારા, કમતો ચ વિભાવયે"તિ. (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૬૪૫) –

ગાથં ઉદ્દિસિત્વા અત્થવિભાગાદિવસેન વુત્તાયેવ. કામં ઇતો બાહિરકાનં "ઇમાનિ ઉપાદાનાનિ એત્તકાનિ ચત્તારિ, ન ઇતો ભિય્યો"તિ ઈદિસં ઞાણં નત્થિ, કેવલં પન કેચિ "કામા પહાતબ્બા"તિ વદન્તિ, કેચિ "નત્થિ પરો લોકોતિ ચ, મિચ્છા"તિ વદન્તિ, અપરે "સીલબ્બતેન સુદ્ધીતિ ચ, મિચ્છા"તિ વદન્તિ, અત્તદિટ્ઠિયા પન મિચ્છાભાવં સબ્બસો ન જાનન્તિ એવ. યત્તકં પન જાનન્તિ, તસ્સપિ અચ્ચન્તપ્પહાનં ન જાનન્તિ, તથાપિ સબ્બસ્સ પરિઞ્ઞેય્યસ્સ પરિઞ્ઞેય્યં પઞ્ઞપેમઇચ્ચેવ તિટ્ઠન્તિ. એવંભૂતાનં પન નેસં તત્થ યાદિસી પટિપત્તિ, તં દસ્સેન્તો સત્થા "**સન્તિ, ભિક્ખવે**"તિઆદિમાહ. તત્થ **સન્તી**તિ સંવિજ્જન્તિ. તેન તેસં દિટ્ઠિગતિકાનં વિજ્જમાનતાય અવિચ્છેદતં દસ્સેતિ. **એકે**તિ એકચ્ચે. **સમણબ્રાહ્મણા**તિ પબ્બજ્જુપગમનેન સમણા, જાતિમત્તેન ચ બ્રાહ્મણા. **સબ્બેસ**ન્તિ અનવસેસાનં ઉપાદાનાનં **સમતિક્કમં** પહાનં. **સમ્મા ન પઞ્ઞપેન્તી**તિ યેસં પઞ્ઞપેન્તિ, તેસમ્પિ સમ્મા પરિઞ્ઞં ન પઞ્ઞપેન્તિ. ઇદાનિ તં અત્થં વિત્થારતો દસ્સેતું "**કેચી**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ હોતિક-કુટીચક-બહૂદક-હંસ-પરમહંસ-કાજક-તિદણ્ડ-મોનવત-સેવ-પારુપક-પઞ્ચમરત્તિક- સોમકારક-મુગબ્બત-ચરબાક-તાપસ-નિગન્થા-જીવક-ઇસિ-પારાયનિક-પઞ્ચાતપિક-કાપિલ- કાણાદ-સંસારમોચક-અગ્ગિભત્તિક-મગવતિક-ગોવતિક-કુક્કુરવતિક-કામણ્ડલુક- વગ્ગુલિવતિક-એકસાટક-ઓદકસુદ્ધિક-સરીરસન્તાપક-સીલસુદ્ધિક-ઝાનસુદ્ધિક-ચતુબ્બિધ- સસ્સતવાદાદયો છન્નવુતિ તણ્હાપાસેન ડંસનતો, અરિયધમ્મસ્સ વા વિબાધનતો **પાસણ્ડા**. **વત્થુપટિસેવનં કામ**ન્તિ બ્યાપારસ્સ વત્થુનો પટિસેવનસઙ્ખાતં કામં. **થેય્યેન સેવન્તી**તિ પટિહત્થઆદિસમઞ્ઞાય લોકસ્સ વચનવસેન સેવન્તિ. **તીણિ કારણાની**તિ "નત્થિ દિન્ન"ન્તિઆદિનયપ્પવત્તાનિ દિટ્ઠિવિસેસભૂતાનિ વટ્ટકારણાનિ.

અત્થસલ્લાપિકાતિ અત્થસ્સ સલ્લાપિકા, છિન્નં અધિપ્પેતત્થસલ્લાપવિભાવિનીતિ અધિપ્પાયો. છિન્નઞ્હિ વચનં સલ્લાપો. તેનાહ "**પથવી કિરા**"તિઆદિ.

યો તિત્થિયાનં અત્તનો સત્થરિ ધમ્મે સહધમ્મિકેસુ ચ પસાદો વુત્તો, તસ્સ અનાયતનગતત્તા અપ્પસાદકભાવદસ્સનં પસાદપચ્છેદો. તથાપવત્તો વાદો **પસાદપચ્છેદવાદો** વુત્તો. **એવરૂપે**તિ ઈદિસે વુત્તનયેન કિલેસાનં અનુપસમસંવત્તનિકે. **ધમ્મે**તિ ધમ્મપતિરૂપકે. **વિનયે**તિ વિનયપતિરૂપકે. તિત્થિયા હિ કોહઞ્ઞે ઠત્વા લોકં વઞ્ચેન્તા ધમ્મં કથેમાતિ "સત્તિમે કાયા અકટા અકટવિધા"તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૧૭૪) યં કિઞ્ચિ કથેત્વા તથા "વિનયં પઞ્ઞપેમા"તિ ગોસીલવગ્ગુલિવતાદીનિ પઞ્ઞપેત્વા તાદિસં સાવકે સિક્ખાપેત્વા "ધમ્મવિનયો"તિ કથેન્તિ, તં સન્ધાયેતં વુત્તં "ધમ્મવિનયે"તિ. તેનાહ "**ઉભયેનપિ અનિય્યાનિકં સાસનં દસ્સેતી**"તિ. પરિત્તમ્પિ નામ પુઞ્ઞં કાતુકામં મચ્છેરમલાભિભૂતતાય નિવારેન્તસ્સ અન્તરાયં તસ્સ કરોતો દિટ્ઠેવ ધમ્મે વિઞ્ઞૂહિ

ગરહિતબ્બતા સમ્પરાયે ચ દુગ્ગતિ પાટિકઙ્ખા, કિમઙ્ગં પન સકલવટ્ટદુક્ખનિસ્સરણાવહે જિનચક્કે પહારદાયિનો તિત્થકરસ્સ તદોવાદકરસ્સ ચાતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો "**અનિય્યાનિકસાસનમ્હિ હી**"તિઆદિમાહ. યથા સો પસાદો સમ્પરાયે ન સમ્મગ્ગતો અત્તનો પવત્તિવસેનાતિ દસ્સેન્તો "**કઞ્ચિ કાલં ગન્ત્વાપિ પચ્છા વિનસ્સતિ યેવા**"તિ આહ, અવેચ્ચપ્પસાદો વિય અચ્ચન્તિકો ન હોતીતિ અત્થો.

સમ્પજ્જમાના યથાવિધિપટિપત્તિયા **તિરચ્છાનયોનિં આવહતિ**. કમ્મસરિક્ખકેન હિ વિપાકેનેવ ભવિતબ્બં. **સબ્બમ્પિ કારણભેદન્તિ** સબ્બમ્પિ યથાવુત્તં તિત્થકરાનં સાવકાનં અપાયદુક્ખાવહં મિચ્છાપટિપત્તિસઙ્ખાતં કારણવિસેસં. **સો પનેસ** પસાદો **ન નિય્યાતિ** મિચ્છત્તપક્ખિકત્તા સુરાપીતસિઙ્ગાલે પસાદો વિય. સુરં પરિસ્સાવેત્વા છડ્ડિતકસટં **સુરાજલ્લિકં**. બ્રાહ્મણા નામ ધનલુદ્ધાતિ અધિપ્પાયેનાહ "**ઇમં વઞ્ચેસ્સામી**"તિ. **કંસસતા**તિ કહાપણસતા.

૧૪૪. તસ્સાતિ પસાદસ્સ. સબ્બોપિ લોભો કામુપાદાનન્તેવ વુચ્ચતીતિ આહ "**અરહત્તમગ્ગેન કામુપાદાનસ્સ પહાનપરિઞ્ઞ**"ન્તિ. **એવરૂપે**તિ ઈદિસે સબ્બસો કિલેસાનં ઉપસમસંવત્તનિકે. યથાનુસિટ્ઠં પટિપજ્જમાનાનં અપાયેસુ અપતનવસેન ધારણટ્ઠેન **ધમ્મે**. સબ્બસો વિનયનટ્ઠેન **વિનયે**. તત્થ ભવદુક્ખનિસ્સરણાય સંવત્તને.

નમસ્સમાનો અટ્ઠાસિ દ્વે અસઙ્ખ્યેય્યાનિ પચ્ચેકબોધિપારમીનં પૂરણેન તત્થ બુદ્ધસાસને પરિચયેન ચ ભગવતિ પસન્નચિત્તતાય ચ. "**ઉલૂકા**"ત્યાદિગાથા રુક્ખદેવતાય ભાસિતા. **કાલુટ્ઠિતન્તિ** સાયન્હકાલે દિવાવિહારતો ઉટ્ઠિતં. **દુગ્ગતેસો ન ગચ્છતી**તિ દુગ્ગતિં એસો ન ગમિસ્સતિ. **મોરજિકો** મુરજવાદકો. **મહાભેરિવાદકવત્થુ**આદીનિપિ સિતપાતુકરણં આદિં કત્વા વિત્થારેતબ્બાનિ.

પરમત્થેતિ લોકુત્તરધમ્મે. **કિં પન વત્તબ્બન્તિ** ધમ્મેપિ પરમત્થે નિમિત્તં ગહેત્વા સુણન્તાનં. **સામણેરવત્થૂ**તિ પબ્બજિતદિવસેયેવ સપ્પેન દટ્ઠો હુત્વા કાલં કત્વા દેવલોકં ઉપપન્નસામણેરવત્થુ.

ખીરોદનન્તિ ખીરેન સદ્ધિં સમ્મિસ્સં ઓદનં. **તિમ્બરુસકન્તિ** તિન્દુકફલં. તિપુસસદિસા એકા વલ્લિજાતિ તિમ્બરુસં, તસ્સ ફલં તિમ્બરુસકન્તિ ચ વદન્તિ. **કક્કારિકન્તિ** ખુદ્દકએલાળુકં. મહાતિપુસન્તિ ચ વદન્તિ. **વલ્લિપક્કન્તિ** ખુદ્દકતિપુસવલ્લિયા ફલં. **હત્થપતાપકન્તિ** મન્દામુખિ. **અમ્બકઞ્જિકન્તિ** અમ્બિલકઞ્જિકં. ખળયાગુન્તિપિ વદન્તિ. **દોણિનિમ્મજ્જનિન્તિ** સતેલં તિલપિઞ્ઞાકં. **વિધુપનન્તિ** ચતુરસ્સબીજનિં . **તાલવણ્ટન્તિ** તાલપત્તેહિ કતમણ્ડલબીજનિં. **મોરહત્થન્તિ** મોરપિઞ્છેહિ કતં મકસબીજનિં.

વુત્તનયાનુસારેનેવાતિ યસ્મા ઇધાપિ યથાવુત્તં સબ્બમ્પિ કારણભેદં એકતો કત્વા દસ્સેન્તો સત્થા ''તં કિસ્સ હેતૂ''ન્તિઆદિમાહ, તસ્મા તત્થ અનિય્યાનિકસાસને વુત્તનયસ્સ અનુસ્સરણવસેન યોજેત્વા વેદિતબ્બં.

૧૪૫. પરિઞ્ઞન્તિ પહાનપરિઞ્ઞં. **તેસં પચ્ચયં દસ્સેતુન્તિ** ઉપાદાનાનં પરિઞ્ઞા નામ પહાનપરિઞ્ઞા. તેસં અચ્ચન્તનિરોધો અધિપ્પેતો, સો ચ પચ્ચયનિરોધેન હોતીતિ તેસં પચ્ચયં મૂલકારણતો પભુતિ દસ્સેતું. **અયન્તિ** ઇદાનિ વુચ્ચમાનો **એત્થ** ''ઇમે ચા''તિઆદિપાઠે ''કિં નિદાના''તિઆદિસમાસપદાનં અત્થો. **સબ્બપદેસૂ**તિ ''તણ્હાસમુદયા''તિઆદીસુ સબ્બેસુ પદેસુ. ઇમિના એવ ચ સબ્બગ્ગહણેન ''ફસ્સનિદાના''તિઆદીનમ્પિ પદાનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. ઇમે અઞ્ઞતિત્થિયા ઉપાદાનાનમ્પિ સમુદયં ન જાનન્તિ, કુતો નિરોધં, તથાગતો પન તેસં તપ્પચ્ચયપચ્ચયાનમ્પિ સમુદયઞ્ચ અત્થઙ્ગમઞ્ચ યાથાવતો જાનાતિ, તસ્મા – ''ઇધેવ, ભિક્ખવે, સમણો...પે॰... સુઞ્ઞા પરપ્પવાદા સમણેભિ અઞ્ઞેહી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૩૯) યથારદ્ધસીહનાદં મત્થકં પાપેત્વા દસ્સેન્તો ''ઇમે ચ,

ભિક્ખવે, ચત્તારો ઉપાદાના''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૧૪૫) નયેન દેસનં પટિચ્ચસમુપ્પાદમુખેન ઓતારેન્તો વટ્ટં દસ્સેત્વા ''યતો ચ ખો''તિઆદિના વિવટ્ટં દસ્સેન્તો અરહત્તેન દેસનાય કૂટં ગણ્હિ, તમત્થં દસ્સેન્તો "**યસ્મા પન ભગવા**"તિઆદિમાહ. તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ચૂળસીહનાદસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૨. મહાસીહનાદસુત્તવણ્ણના

વેસાલીનગરવણ્ણના

૧૪૬. અપરાપરન્તિ પુનપ્પુનં. **વિસાલીભૂતતાયાતિ** ગાવુતન્તરં ગાવુતન્તરં પુથુભૂતતાય. **તત્રાતિ** તસ્સં વિસાલીભૂતતાયં. **છડ્ડિતમત્તેતિ** વિસ્સટ્ઠમત્તે. **ઊમિભયાદીહીતિ** ઊમિકુમ્ભીલઆવટ્ટસંસુકાભયેહિ. ઉદકપ્પવાહેનાગતસ્સપિ ચ ઉસ્મા ન વિગચ્છતિ, ઉસ્મા ચ નામ ઈદિસસ્સ સવિઞ્ઞાણકતાય ભવેય્યાતિ "**સિયા ગબ્ભો**"તિ ચિન્તેસિ. **તથા** હીતિઆદિ તત્થ કારણચિન્તા. પુઞ્ઞવન્તતાય **દુગ્ગન્ધં** નાહોસિ, સઉસુમતાય **પૂતિકભાવો**. દારકાનં પુઞ્ઞૂપનિસ્સયતો **અઙ્ગુટ્ઠકતો યસ્સ ખીરં નિબ્બત્તિ**, ખીરભત્તઞ્ચ લભિ. ચરિમકભવે બોધિસત્તે કુચ્છિગતે બોધિસત્તમાતુ વિય ઉદરચ્છવિયા અચ્છવિપ્પસન્નતાય નિચ્છવિ વિયાતિ કત્વા આહ "**નિચ્છવી અહેસુ**"ન્તિ. **તેસન્તિ** દ્વિન્નં દારકાનં. **માતાપિતરોતિ** પોસકમાતાપિતરો. **અભિસિઞ્ચિત્વા રાજાનં અકંસુ** રજ્જસમ્પત્તિયા દાયકસ્સ કમ્મસ્સ કતત્તા, અસમ્ભિન્ને એવ રાજકુલે ઉપ્પન્નત્તા ચ. કુમારસ્સ પુઞ્ઞાનુભાવસઞ્ચોદિતા દેવતાધિગ્ગહિતાતિ કેચિ.

પુરસ્સ અપરેતિ પુરસ્સ અપરદિસાય ગાવુતમત્તે ઠાને જીવકમ્બવનં વિય સપાકારમન્દિરકે. **અચિરપક્કન્તોતિ** એત્થ ન દેસન્તરપક્કમનં અધિપ્પેતં, અથ ખો સાસનતો અપક્કમનન્તિ દસ્સેન્તો "**વિબ્ભમિત્વા**"તિઆદિમાહ. તેનેવાહ ''ઇમસ્મા ધમ્મવિનયા''તિ. **પરિસતીતિ** પરિસાયં, જનસમૂહેતિ અત્થો. જનસમૂહગતો પન "**પરિસમજ્ઝે**"તિ વુત્તો. ભાવનામનસિકારેન વિના પકતિયાવ મનુસ્સેહિ નિબ્બત્તેતબ્બો ધમ્મોતિ **મનુસ્સધમ્મો**, મનુસ્સત્તભાવાવહો વા ધમ્મો **મનુસ્સધમ્મો**, અનુળારં પરિત્તકુસલં. યં અસતિપિ બુદ્ધુપ્પાદે વત્તતિ, યઞ્ચ સન્ધાયાહ ''હીનેન બ્રહ્મચરિયેન, ખત્તિયે ઉપપજ્જતી''તિ. ''અમ્હાકં બુદ્ધો''તિ બુદ્ધે મમત્તકારિનો **બુદ્ધમામકા**. સેસપદદ્વયેપિ એસેવ નયો.

ઉત્તરિમનુસ્સધમ્માદિવણ્ણના

અલં અરિયાય અરિયભાવાયાતિ **અલમરિયો**, રૂપાયતનં જાનાતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં વિય પસ્સતિ ચાતિ **ઞાણદસ્સનં**, દિબ્બચક્ખુ. સમ્મસનુપગે ચ પન ધમ્મે લક્ખણત્તયઞ્ચ તથા જાનાતિ પસ્સતિ ચાતિ **ઞાણદસ્સનં**, વિપસ્સના. નિબ્બાનં, ચત્તારિ વા સચ્ચાનિ અસમ્મોહપટિવેધતો જાનાતિ પસ્સતિ ચાતિ **ઞાણદસ્સનં**, મગ્ગો. ફલં પન નિબ્બાનવસેનેવ યોજેતબ્બં. પચ્ચવેક્ખણા મગ્ગાધિગતસ્સ અત્થસ્સ પચ્ચક્ખતો જાનનટ્ઠેન **ઞાણદસ્સનં**, સબ્બઞ્ઞુતા અનાવરણતાય સમન્તચક્ખુતાય ચ **ઞાણદસ્સનં. લોકુત્તરમગ્ગો અધિપ્પેતો**, તસ્મિઞ્હિ પટિસિદ્ધે સબ્બેસમ્પિ બુદ્ધગુણાનં અસમ્ભવોતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ "**તઞ્હિ સો ભગવતો પટિસેધેતી**"તિ.

સુખુમં ધમ્મન્તરં નામ ઝાનવિપસ્સનાદિકં આચરિયાનુગ્ગહેન **ગહિતં નામ નત્થિ. તક્કપરિયાહતન્તિ** ''ઇતિ ભવિસ્સતિ, એવં ભવિસ્સતી''તિ તંતંદસ્સેતબ્બમત્થતક્કનેન વિતક્કનમત્તેન પરિતો આહતં પરિવત્તિતં કત્વા. તેનાહ ''**તક્કેત્વા**''તિઆદિ. **લોકિયપઞ્ઞં અનુજાનાતિ** ઉપનિસિન્નપરિસાય અનુકૂલધમ્મકથનતોતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ ''**સમણો ગોતમો**''તિઆદિ. પટિભાતીતિ પટિભાનં, ''ઇતિ વક્ખામી''તિ એવંપવત્તં કથનચિત્તં, તતો પટિભાનતો જાનનં પટિભાનં, આગમાભાવતો સયમેવ ઉપટ્ઠિતત્તા **સયંપટિભાનં**. તેનાહ ''**ઇમિનાસ્સ ધમ્મેસુ પચ્ચક્ખભાવં પટિબાહતી**''તિ. **સુકુસિતન્તિ** નિબ્બિવરં. અકુસિતત્તે હિ સુખેન વચીઘોસો ન નિચ્છરતિ. **દન્તાવરણન્તિ** ઓટ્ઠદ્વયં. જિવ્હાપિ થદ્ધતાય સુખેન વચીઘોસો ન નિચ્છરતીતિ આહ ''**મુદુકા જિવ્હા**''તિ. કરવીકરુતમઞ્જુતાય **મધુરો સરો**. એલં વુચ્ચતિ દોસો, એલં ગળતીતિ એલગળા, ન એલગળા **અનેલગળા**, નિદ્દોસા, ન રુજ્ઝતીતિ અત્થો. સબ્બમેતં રઞ્જનસ્સેવ કારણં દસ્સેન્તો વદતિ.

પઞ્ચ ધમ્માતિ ગમ્ભીરઞાણચરિયભૂતાનં ખન્ધાદીનં ઉગ્ગહણ-સવન-ધારણ-પરિચય-યોનિસોમનસિકારે સન્ધાયાહ. **તક્કરસ્સ સમ્મા દુક્ખક્ખયાયા**તિ એત્થ **સમ્મા**-સદ્દો ઉભયત્થાપિ યોજેતબ્બો ''સમ્મા તક્કરસ્સ સમ્મા દુક્ખક્ખયાયા''તિ. યો હિ સમ્મા ધમ્મં પટિપજ્જતિ, તસ્સેવ સમ્મા દુક્ખક્ખયો હોતિ. યો પન વુત્તનયેન તક્કરો, તસ્સ નિય્યાનં અત્થતો ધમ્મસ્સેવ નિય્યાનન્તિ આહ ''**સો ધમ્મો...પે॰... નિય્યાતિ ગચ્છતી**''તિ.

૧૪૭. કોધનોતિ કુજ્ઝનસીલો. યસ્મા પન સુનક્ખત્તો કોધવસેન કુરૂરો ફરુસવચનો ચ, તસ્મા આહ ''**કોધનોતિ ચણ્ડો ફરુસો ચા**''તિ. **તસ્મિં અત્તભાવે મગ્ગફલાનં ઉપનિસ્સયો નત્થી**તિ તસ્મિં અત્તભાવે ઉપ્પજ્જનારહાનં મગ્ગફલાનં ઉપનિસ્સયો નત્થિ. **તં બુદ્ધા ''મોઘપુરિસો''તિ વદન્તિ** યથા તં સુદિન્નલાળુદાયિઆદિકે. **ઉપનિસ્સયે સતિપિ તસ્મિં ખણે મગ્ગે વા ફલે વા અસતિ ''મોઘપુરિસો''તિ વદન્તિ** યથા તં ધનિયૂપસેનત્થેરાદિકે. સમુચ્છિન્નોપનિસ્સયે પન વત્તબ્બમેવ નત્થિ. યથા ''મક્ખલિ મોઘપુરિસો મનુસ્સખિપ્પં મઞ્ઞે''તિ (અ॰ નિ॰ ૧.૩૧૧) તથા સુનક્ખત્તોપીતિ આહ ''**ઇમસ્સ પના**''તિઆદિ. **અસ્સા**તિ એતેન. કત્તરિ હિદં સામિવચનં. **કોધેના**તિ કોધહેતુના.

ભગવતોતિ સમ્પદાનવચનં કુદ્ધપદાપેક્ખાય. **પુબ્બે**તિ ભિક્ખુકાલે. **સદ્દં સોતુકામો**તિ સો કિર દિબ્બચક્ખુના તાવતિંસભવને દેવતાનં રૂપં પસ્સન્તો ઓટ્ઠચલનં પસ્સતિ, ન પન સદ્દં સુણાતિ, તસ્મા તાસં સદ્દં સોતુકામો અહોસિ. તેન વુત્તં ''**સદ્દં સોતુકામો...પે॰... પુચ્છી**''તિ. સો ચ અતીતે એકં સીલવન્તં ભિક્ખું કણ્ણસક્ખલિયં પહરિત્વા બધિરમકાસિ, તસ્મા પરિકમ્મં કરોન્તોપિ અભબ્બોવ દિબ્બસોતાધિગમાય. તં સન્ધાય વુત્તં ''**ઉપનિસ્સયો નત્થીતિ ઞત્વા પરિકમ્મં ન કથેસી**''તિ. **ચિન્તેસી**તિ અત્તનો મિચ્છાપરિવિતક્કિતેન અયોનિસો ઉમ્મુજ્જન્તો ચિન્તેસિ.

નિય્યાનિકત્તાવબોધનતો અભેદોપચારેન ''**દેસનાધમ્મો નિય્યાનિકો**''તિ વુત્તો. નિય્યાનો વા અરિયમગ્ગો બોધેતબ્બો એતસ્સ અત્થીતિ **નિય્યાનિકો દેસનાધમ્મો. અત્તનિ અત્થિતં દસ્સેતિ** કિચ્ચસિદ્ધિદસ્સનેન તત્થ તત્થ પાકટીકતત્તા, ન પટિઞ્ઞામત્તેન. તથા હિ યથાપરાધં તંતંસિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયા યથાધમ્મં વેનેય્યજ્ઝાસયાનુરૂપઞ્ચ અવિપરીતધમ્મદેસનાય દેવમનુસ્સેહિ યથાભિસઙ્ખતપઞ્હાનં તદજ્ઝાસયાનુકૂલં ઠાનસો વિસ્સજ્જનેન ચ ભગવતો સબ્બત્થ અપ્પટિહતઞાણચારભાવેન **સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં** વિઞ્ઞૂનં પાકટં, તથા તત્થ તત્થ યમકપાટિહારિયકરણાદીસુ **ઇદ્ધિવિધઞાણાદીની**તિ. તેનાહ ''**મહઞ્ચા**''તિઆદિ. અન્વેતિ યથાગહિતસઙ્કેતસ્સ અનુગમનવસેન એતિ જાનાતીતિ **અન્વયો**. તેનાહ ''**અનુબુજ્ઝતીતિ અત્થો**''તિ. સઙ્કેતાનુગમનઞ્ચેત્થ ''યથાપરાધં

તંતંસિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયા''તિઆદિના વુત્તનયમેવ. **એવં યોજના વેદિતબ્બાતિ** યથા સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન યોજના કતા, એવં ''એવરૂપમ્પિ નામ મય્હં ઇદ્ધિવિધઞાણસઙ્ખાતં ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મ''ન્તિઆદિના તત્થ તત્થ યોજના વેદિતબ્બા.

ઉત્તરિમનુસ્સધમ્માદિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

દસબલઞાણવણ્ણના

૧૪૮. યદિપિ આદિતો અભિઞ્ઞાત્તયવસેન દેસનાય આગતત્તા ચેતોપરિયઞાણાનન્તરં ઉપરિ તિસ્સો અભિઞ્ઞા વત્તબ્બા સિયુન્તિ વત્તબ્બં સિયા, અત્થતો પન વિજ્જાત્તયં યથાવુત્તઅભિઞ્ઞાત્તયમેવાતિ કત્વા **''તિસ્સો વિજ્જા વત્તબ્બા સિયુ''**ન્તિ વુત્તં. કસ્મા પનેત્થ **''તાસુ વુત્તાસુ ઉપરિ દસબલઞાણં ન પરિપૂરતી''**તિ વુત્તં, નનુ ઇમાનિ ઞાણાનિ સેસાભિઞ્ઞા વિય અત્તનો વિસયસ્સ અભિજાનનટ્ઠં ઉપાદાય અભિઞ્ઞાસુ વત્તબ્બાનિ, અકમ્પિયટ્ઠં પન ઉપત્થમ્ભનટ્ઠઞ્ચ ઉપાદાય બલઞાણેસુ યથા સમ્માસતિઆદયો ઇન્દ્રિયબલબોજ્ઝઙ્ગમગ્ગઙ્ગેસૂતિ? નયિદમેવં. તત્થ હિ ધમ્માનં ધમ્મકિચ્ચવિસેસવિભાવનપરાય દેસનાય વુત્તં, ઇધ પન સત્થુ ગુણવિસેસવિભાવનપરાય દેસનાય તથા વત્તું ન સક્કા અત્થતો અનઞ્ઞત્તા, એકચ્ચાનં પુથુજ્જનાનં એવં ચિત્તં ઉપ્પજ્જેય્ય ''કિમિદં ભગવા હેટ્ઠા વુત્તગુણે પુનપિ ગણ્હન્તો ગુણાધિકદસ્સનં કરોતી''તિ. તસ્મા સુવુત્તમેતં ''ઉપરિ દસબલઞાણં ન પરિપૂરતી''તિ.

અઞ્ઞેહિ અસાધારણાનીતિ કસ્મા વુત્તં (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૧૦.૨૧), નનુ ચેતાનિ સાવકાનમ્પિ એકચ્ચાનં ઉપ્પજ્જન્તીતિ? કામં ઉપ્પજ્જન્તિ, યાદિસાનિ પન બુદ્ધાનં ઠાનાટ્ઠાનઞાણાદીનિ, ન તાદિસાનિ તદઞ્ઞેસં કદાચિપિ ઉપ્પજ્જન્તીતિ અઞ્ઞેહિ અસાધારણાનીતિ. તેનાહ **''તથાગતસ્સેવ બલાની''**તિ. ઇમમેવ હિ યથાવુત્તલેસં અપેક્ખિત્વા તદભાવતો આસયાનુસયઞાણાદીસુ એવ અસાધારણગુણસમઞ્ઞા નિરુળ્હા. કામં ઞાણબલાનં ઞાણસમ્ભારો વિસેસપચ્ચયો, પુઞ્ઞસમ્ભારોપિ પન નેસં પચ્ચયો એવ , ઞાણસમ્ભારસ્સપિ વા પુઞ્ઞસમ્ભારભાવતો **''પુઞ્ઞુસ્સયસમ્પત્તિયા આગતાની''**તિ વુત્તં.

પકતિહત્થિકુલન્તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૨૨) ગિરિચરનદીચરવનચરાદિપ્પભેદા ગોચરિયકાલાવકનામા સબ્બાપિ બલેન પાકતિકા હત્થિજાતિ. **દસન્નં પુરિસાન**ન્તિ થામમજ્ઝિમાનં દસન્નં પુરિસાનં. એકસ્સ તથાગતસ્સ કાયબલન્તિ આનેત્વા સમ્બન્ધો. **એકસ્સા**તિ ચ તથા હેટ્ઠાકથાયં આગતત્તા દેસનાસોતેન વુત્તં. **નારાયનસઙ્ઘાતબલ**ન્તિ એત્થ નારા વુચ્ચન્તિ રસ્મિયો, તા બહૂ નાનાવિધા ઇતો ઉપ્પજ્જન્તીતિ **નારાયનં**, વજિરં, તસ્મા નારાયનસઙ્ઘાતબલન્તિ વજિરસઙ્ઘાતબલન્તિ અત્થો. **ઞાણબલં પન પાળિયં આગતમેવ**, ન કાયબલં વિય અટ્ઠકથારુળ્હમેવાતિ અધિપ્પાયો. **''સંયુત્તકે આગતાનિ તેસત્તતિ ઞાણાનિ સત્તસત્તતિ ઞાણાની''**તિ વુત્તં (વિભ॰ મૂલટી॰ ૭૬૦), તત્થ પન નિદાનવગ્ગે સત્તસત્તતિ આગતાનિ ચતુચત્તારીસઞ્ચ, તેસત્તતિ પન પટિસમ્ભિદામગ્ગે (પટિ॰ મ॰ ૧.૭૩ માતિકા) સુતમયાદીનિ આગતાનિ દિસ્સન્તિ, ન સંયુત્તકે. **અઞ્ઞાનિપી**તિ એતેન ઞાણવત્થુવિભઙ્ગે એકકાદિવસેન વુત્તાનિ, અઞ્ઞત્થ ચ ''પુબ્બન્તે ઞાણ''ન્તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૧૦૭૬) બ્રહ્મજાલાદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૩૬) ચ ''તયિદં તથાગતો પજાનાતિ, ઇમાનિ દિટ્ઠિટ્ઠાનાનિ એવં ગહિતાની''તિઆદિના વુત્તાનિ અનેકાનિ ઞાણપ્પભેદાનિ સઙ્ગણ્હાતિ. યાથાવપટિવેધતો સયઞ્ચ અકમ્પિયં પુગ્ગલઞ્ચ તંસમઙ્ગિં નેય્યેસુ અધિબલં કરોતીતિ આહ **''અકમ્પિયટ્ઠેન ઉપત્થમ્ભનટ્ઠેન ચા''**તિ.

ઉસભસ્સ ઇદન્તિ **આસભં**, (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૪.૮) સેટ્ઠં ઠાનં. સબ્બઞ્ઞુતપટિજાનનવસેન અભિમુખં ગચ્છન્તિ, અટ્ઠ વા પરિસા ઉપસઙ્કમન્તીતિ **આસભા**, પુબ્બબુદ્ધા. **ઇદં પના**તિ બુદ્ધાનં ઠાનં સબ્બઞ્ઞુતમેવ વદતિ. **તિટ્ઠમાનોવા**તિ અવદન્તોપિ (સં॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૨.૨૨) તિટ્ઠમાનોવ પટિજાનાતિ નામાતિ અત્થો. **ઉપગચ્છતી**તિ અનુજાનાતિ.

અટ્ઠસુ પરિસાસૂતિ ''અભિજાનામિ ખો પનાહં, સારિપુત્ત, અનેકસતં ખત્તિયપરિસં...પે॰... તત્ર વત મં ભયં વા સારજ્જં વા ઓક્કમિસ્સતીતિ નિમિત્તમેતં, સારિપુત્ત, ન સમનુપસ્સામી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૫૧) વુત્તાસુ અટ્ઠસુ પરિસાસુ. **અભીતનાદં નદતી**તિ પરતો દસ્સિતઞાણયોગેન દસબલોહન્તિ અભીતનાદં નદતિ. **સીહનાદસુત્તેન ખન્ધવગ્ગે** (સં॰ નિ॰ ૩.૭૮) આગતેન.

''દેવમનુસ્સાનં ચતુચક્કં વત્તતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૧) સુત્તસેસેન સપ્પુરિસૂપસ્સયાદીનં ફલસમ્પત્તિપવત્તિ, પુરિમસપ્પુરિસૂપસ્સયાદિં ઉપનિસ્સાય પચ્છિમસપ્પુરિસૂપસ્સયાદીનં સમ્પત્તિપવત્તિ વા વુત્તાતિ આદિ-સદ્દેન તત્થ ચ ચક્ક-સદ્દસ્સ ગહણં વેદિતબ્બં. વિચક્કસઞ્ઞાના અસનિ એવ **અસનિવિચક્કં**. **ઉરચક્કાદીસૂ**તિ **આદિ**-સદ્દેન આણાસમૂહાદીસુપિ ચક્ક-સદ્દસ્સ પવત્તિ વેદિતબ્બા. ''સઙ્ઘભેદં કરિસ્સામ ચક્કભેદ''ન્તિઆદીસુ (પારા॰ ૪૦૯; ચૂળવ॰ ૩૪૩) હિ આણા ''ચક્ક''ન્તિ વુત્તા, ''દેવચક્કં અસુરચક્ક''ન્તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૪.૮) સમૂહોતિ. પટિવેધનિટ્ઠત્તા અરહત્તમગ્ગઞાણં પટિવેધોતિ **''ફલક્ખણે ઉપ્પન્નં નામા''**તિ વુત્તં. તેન પટિલદ્ધસ્સપિ દેસનાઞાણસ્સ કિચ્ચનિપ્ફત્તિ પરસ્સ બુજ્ઝનમત્તેન હોતીતિ **''અઞ્ઞાતકોણ્ડઞ્ઞસ્સ સોતાપત્તિ...પે॰... ફલક્ખણે પવત્તં નામા''**તિ વુત્તં. તતો પરં પન યાવ પરિનિબ્બાના દેસનાઞાણપ્પવત્તિ તસ્સેવ પવત્તિતસ્સ ધમ્મચક્કસ્સ ઠાનન્તિ વેદિતબ્બં પવત્તિતચક્કસ્સ ચક્કવત્તિનો ચક્કરતનસ્સ ઠાનં વિય.

''તિટ્ઠતી''તિ વુત્તં, કિં ભૂમિયં પુરિસો વિય? નોતિ આહ **''તદાયત્તવુત્તિતાયા''**તિ. **ઠાન**ન્તિ ચેત્થ અત્તલાભો ધરમાનતા ચ, ન ગતિનિવત્તીતિ આહ **''ઉપ્પજ્જતિ ચેવ પવત્તતિ ચા''**તિ . યત્થ પનેતં દસબલઞાણં વિત્થારિતં, તં દસ્સેન્તો **''અભિધમ્મે પના''**તિઆદિમાહ. સેસેસુપિ એસેવ નયો.

સમાદિયન્તીતિ **સમાદાનાનિ**, તાનિ પન સમાદિયિત્વા કતાનિ હોન્તીતિ આહ **''સમાદિયિત્વા કતાન''**ન્તિ. **કમ્મમેવ વા કમ્મસમાદાન**ન્તિ એતેન સમાદાનસદ્દસ્સ અપુબ્બત્થાભાવં દસ્સેતિ મુત્તગતસદ્દે ગતસદ્દસ્સ વિય. **ગતી**તિ નિરયાદિગતિયો. **ઉપધી**તિ અત્તભાવો. **કાલો**તિ કમ્મસ્સ વિપચ્ચનારહકાલો. **પયોગો**તિ વિપાકુપ્પત્તિયા પચ્ચયભૂતા કિરિયા.

અગતિગામિનિન્તિ નિબ્બાનગામિનિં. વક્ખતિ હિ ''નિબ્બાનઞ્ચાહં, સારિપુત્ત, પજાનામિ નિબ્બાનગામિઞ્ચ મગ્ગં નિબ્બાનગામિનિઞ્ચ પટિપદ''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૫૩). બહૂસુપિ મનુસ્સેસુ એકમેવ પાણં ઘાતેન્તેસુ કામં સબ્બેસં ચેતના તસ્સેવેકસ્સ જીવિતિન્દ્રિયારમ્મણા, તં પન કમ્મં તેસં નાનાકારં. તેસુ (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૮૧૧) હિ એકો આદરેન છન્દજાતો કરોતિ, એકો ''એહિ ત્વમ્પિ કરોહી''તિ પરેહિ નિપ્પીળિતો કરોતિ, એકો સમાનચ્છન્દો વિય હુત્વા અપ્પટિબાહમાનો વિચરતિ. તેસુ એકો તેનેવ કમ્મેન નિરયે નિબ્બત્તતિ, એકો તિરચ્છાનયોનિયં, એકો પેત્તિવિસયે. તં તથાગતો આયૂહનક્ખણે એવ – ''ઇમિના નીહારેન આયૂહિતત્તા એસ નિરયે નિબ્બત્તિસ્સતિ, એસ તિરચ્છાનયોનિયં, એસ પેત્તિવિસયે''તિ જાનાતિ. નિરયે નિબ્બત્તમાનમ્પિ – ''એસ મહાનિરયે નિબ્બત્તિસ્સતિ, એસ ઉસ્સદનિરયે''તિ જાનાતિ. તિરચ્છાનયોનિયં નિબ્બત્તમાનમ્પિ – ''એસ અપાદકો ભવિસ્સતિ, એસ દ્વિપાદકો, એસ

ચતુપ્પદો, એસ બહુપ્પદો''તિ જાનાતિ. પેત્તિવિસયે નિબ્બત્તમાનમ્પિ – ''એસ નિજ્ઝામતણ્હિકો ભવિસ્સતિ, એસ ખુપ્પિપાસિકો, એસ પરદત્તૂપજીવી''તિ જાનાતિ. તેસુ ચ કમ્મેસુ – ''ઇદં કમ્મં પટિસન્ધિમાકડ્ઢિસ્સતિ, ઇદં અઞ્ઞેન દિન્નાય પટિસન્ધિયા ઉપધિવેપક્કં ભવિસ્સતી''તિ જાનાતિ.

તથા સકલગામવાસિકેસુ એકતો પિણ્ડપાતં દદમાનેસુ કામં સબ્બેસમ્પિ ચેતના પિણ્ડપાતારમ્મણાવ, તં પન કમ્મં તેસં નાનાકારં. તેસુ હિ એકો આદરેન કરોતીતિ સેસં પુરિમસદિસં, તસ્મા તેસુ કેચિ દેવલોકે નિબ્બત્તન્તિ, કેચિ મનુસ્સલોકે, તં તથાગતો આયૂહનક્ખણેયેવ જાનાતિ – ''ઇમિના નીહારેન આયૂહિતત્તા એસ મનુસ્સલોકે નિબ્બત્તિસ્સતિ, એસ દેવલોકે, તત્થાપિ એસ ખત્તિયકુલે, એસ બ્રાહ્મણકુલે, એસ વેસ્સકુલે, એસ સુદ્દકુલે, એસ પરનિમ્મિતવસવત્તીસુ, એસ નિમ્માનરતીસુ, એસ તુસિતેસુ, એસ યામેસુ, એસ તાવતિંસેસુ, એસ ચાતુમહારાજિકેસુ, એસ ભુમ્મદેવેસૂ''તિઆદિના તત્થ તત્થ હીનપણીતસુવણ્ણદુબ્બણ્ણઅપ્પપરિવારમહાપરિવારતાદિભેદં તં તં વિસેસં આયૂહનક્ખણેયેવ જાનાતિ.

તથા વિપસ્સનં પટ્ઠપેન્તેસુયેવ – ''ઇમિના નીહારેન એસ કિઞ્ચિ સલ્લક્ખેતું ન સક્ખિસ્સતિ, એસ મહાભૂતમત્તમેવ વવત્થપેસ્સતિ, એસ રૂપપરિગ્ગહેયેવ ઠસ્સતિ, એસ અરૂપપરિગ્ગહેયેવ, એસ નામરૂપપરિગ્ગહેયેવ , એસ પચ્ચયપરિગ્ગહે એવ, એસ લક્ખણારમ્મણિકવિપસ્સનાય એવ, એસ પઠમફલેયેવ, એસ દુતિયફલે એવ, એસ તતિયફલે એવ, એસ અરહત્તં પાપુણિસ્સતી''તિ જાનાતિ. કસિણપરિકમ્મં કરોન્તેસુપિ – ''ઇમસ્સ પરિકમ્મમત્તમેવ ભવિસ્સતિ, એસ નિમિત્તં ઉપ્પાદેસ્સતિ, એસ અપ્પનં એવ પાપુણિસ્સતિ, એસ ઝાનં પાદકં કત્વા વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા અરહત્તં ગણ્હિસ્સતી''તિ જાનાતિ. તેનાહ ''**ઇમસ્સ ચેતના**''તિઆદિ.

કામનતો, કામેતબ્બતો, કામપટિસંયુત્તતો ચ કામો ધાતુ **કામધાતુ. આદિ**-સદ્દેન બ્યાપાદધાતુ-રૂપધાતુ-આદીનં સઙ્ગહો. **વિલક્ખણતાયા**તિ વિસદિસસભાવતાય. **ખન્ધાયતનધાતુલોક**ન્તિ અનેકધાતું નાનાધાતું ખન્ધલોકં આયતનલોકં ધાતુલોકં યથાભૂતં પજાનાતીતિ યોજના. ''અયં રૂપક્ખન્ધો નામ…પે॰… અયં વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો નામ. તેસુપિ એકવિધેન રૂપક્ખન્ધો, એકાદસવિધેન રૂપક્ખન્ધો (વિભ॰ ૩૩). એકવિધેન વેદનાક્ખન્ધો, બહુવિધેન વેદનાક્ખન્ધો (વિભ॰ ૩૪-૬૧). એકવિધેન સઞ્ઞાક્ખન્ધો, બહુવિધેન સઞ્ઞાક્ખન્ધો (વિભ॰ ૬૨-૯૧). એકવિધેન સઙ્ખારક્ખન્ધો, બહુવિધેન સઙ્ખારક્ખન્ધો (વિભ॰ ૯૨-૧૨૦). એકવિધેન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, બહુવિધેન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો''તિ (વિભ॰ ૧૨૧-૧૪૯) એવં તાવ ખન્ધલોકસ્સ, ''ઇદં ચક્ખાયતનં નામ…પે॰… ઇદં ધમ્માયતનં નામ. તત્થ દસાયતના કામાવચરા, દ્વે ચાતુભૂમકા''તિઆદિના (વિભ॰ ૧૫૬-૧૭૧) આયતનલોકસ્સ, ''અયં ચક્ખુધાતુ નામ…પે॰… અયં મનોવિઞ્ઞાણધાતુ નામ, તત્થ સોળસ ધાતુયો કામાવચરા, દ્વે ચાતુભૂમકા''તિઆદિના (વિભ॰ ૧૭૨-૧૮૮) ધાતુલોકસ્સ અનેકસભાવં નાનાસભાવઞ્ચ પજાનાતિ. ન કેવલં ઉપાદિન્નકસઙ્ખારલોકસ્સેવ, અથ ખો અનુપાદિન્નકસઙ્ખારલોકસ્સપિ – ''ઇમાય નામ ધાતુયા ઉસ્સન્નત્તા ઇમસ્સ રુક્ખસ્સ ખન્ધો સેતો, ઇમસ્સ કાળો, ઇમસ્સ મટ્ઠો, ઇમસ્સ સકણ્ટકો, ઇમસ્સ બહલત્તચો, ઇમસ્સ તનુત્તચો, ઇમસ્સ પત્તં વણ્ણસણ્ઠાનાદિવસેન એવરૂપં, ઇમસ્સ પુપ્ફં નીલં પીતં લોહિતં ઓદાતં સુગન્ધં દુગ્ગન્ધં, ઇમસ્સ ફલં ખુદ્દકં મહન્તં દીઘં રસ્સં વટ્ટં સુસણ્ઠાનં દુસ્સણ્ઠાનં મુદુકં ફરુસં સુગન્ધં દુગ્ગન્ધં મધુરં તિત્તકં કટુકં અમ્બિલં કસાવં, ઇમસ્સ કણ્ટકો તિખિણો કુણ્ઠો ઉજુકો કુટિલો તમ્બો કાળો ઓદાતો હોતી''તિઆદિના પજાનાતિ. સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધાદીનં એવ હિ એતં બલં, ન અઞ્ઞેસં.

નાનાધિમુત્તિકતન્તિ નાનાઅજ્ઝાસયતં. અધિમુત્તિ નામ અજ્ઝાસયધાતુ અજ્ઝાસયસભાવો. સો પન હીનપણીતતાસામઞ્ઞેન પાળિયં દ્વિધાવ વુત્તોપિ હીનપણીતાદિભેદેન અનેકવિધોતિ આહ "**હીનાદીહિ અધિમુત્તીહિ નાનાધિમુત્તિકભાવ**"ન્તિ. તત્થ તત્થ યે યે સત્તા યંયંઅધિમુત્તિકા, તે તે તંતદધિમુત્તિકે એવ સેવન્તિ ભજન્તિ પયિરુપાસન્તિ ધાતુસભાગતો. યથા ગૂથાદીનં ધાતુસભાવો એસો, યં ગૂથાદીહિ એવ સંસન્દન્તિ સમેન્તિ, એવં (પુગ્ગલાનં અજ્ઝાસયસ્સેવેસ સભાવો, યં) (વિભ॰ મૂલટી॰ ૮૧૩) હીનજ્ઝાસયા દુસ્સીલાદીહિ એવ સંસન્દન્તિ સમેન્તિ, સમ્પન્નસીલાદયો ચ સમ્પન્નસીલાદીહેવ. તં નેસં નાનાધિમુત્તિકતં ભગવા યથાભૂતં પજાનાતીતિ.

વુદ્ધિઞ્ચ હાનિઞ્ચાતિ પચ્ચયવિસેસેન સામત્થિયતો અધિકતં અનધિકતઞ્ચ. ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તઞાણનિદ્દેસે (વિભ॰ ૮૧૪; પટિ॰ મ॰ ૧.૧૧૩) ''આસયં જાનાતિ અનુસયં જાનાતી''તિ આસયાદિજાનનં કસ્મા નિદ્દિટ્ઠન્તિ? આસયજાનનાદિના યેહિ ઇન્દ્રિયેહિ પરોપરેહિ સત્તા કલ્યાણપાપાસયાદિકા હોન્તિ, તેસં જાનનસ્સ વિભાવનતો. એવઞ્ચ કત્વા ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તઆસયાનુસયઞાણાનં વિસું અસાધારણતા, ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તનાનાધિમુત્તિકતાઞાણાનં વિસું બલતા ચ સિદ્ધા હોતિ. તત્થ આસયન્તિ યત્થ સત્તા નિવસન્તિ, તં તેસં નિવાસટ્ઠાનં દિટ્ઠિગતં વા યથાભૂતઞાણં વા **આસયો. અનુસયો** અપ્પહીનભાવેન થામગતો કિલેસો. તં પન ભગવા સત્તાનં આસયં જાનન્તો તેસં તેસં દિટ્ઠિગતાનં, વિપસ્સનામગ્ગઞાણાનઞ્ચ અપ્પવત્તિક્ખણેપિ જાનાતિ. વુત્તં હેતં –

> ''કામં સેવન્તંયેવ ભગવા જાનાતિ 'અયં પુગ્ગલો કામગરુકો કામાસયો કામાધિમુત્તો'તિ. કામં સેવન્તઞ્ઞેવ જાનાતિ 'અયં પુગ્ગલો નેક્ખમ્મગરુકો નેક્ખમ્માસયો નેક્ખમ્માધિમુત્તો'તિ. નેક્ખમ્મં સેવન્તઞ્ઞેવ જાનાતિ. બ્યાપાદં, અબ્યાપાદં, થિનમિદ્ધં, આલોકસઞ્ઞં સેવન્તંયેવ જાનાતિ 'અયં પુગ્ગલો થિનમિદ્ધગરુકો થિનમિદ્ધાસયો થિનમિદ્ધાધિમુત્તો'તિ'' (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૧૩).

પઠમાદીનં ચતુન્નં ઝાનાનન્તિ રૂપાવચરાનં પઠમાદીનં પચ્ચનીકઝાપનટ્ઠેન આરમ્મણૂપનિજ્ઝાનટ્ઠેન ચ ઝાનાનં. ચતુક્કનયેન હેતં વુત્તં. **અટ્ઠન્નં વિમોક્ખાન**ન્તિ એત્થ પટિપાટિયા સત્ત અપ્પિતપ્પિતક્ખણે પચ્ચનીકધમ્મેહિ વિમુચ્ચનતો આરમ્મણે ચ અધિમુચ્ચનતો વિમોક્ખા નામ, અટ્ઠમો પન સબ્બસો સઞ્ઞાવેદયિતેહિ વિમુત્તત્તા અપગમવિમોક્ખો નામ. ચતુક્કનયપઞ્ચકનયેસુ પઠમઝાનસમાધિ સવિતક્કસવિચારો નામ, પઞ્ચકનયે દુતિયજ્ઝાનસમાધિ અવિતક્કવિચારમત્તો, નયદ્વયેપિ ઉપરિ તીસુ ઝાનેસુ સમાધિ અવિતક્કઅવિચારો, સમાપત્તીસુ પટિપાટિયા અટ્ઠન્નં સમાધીતિપિ નામં, સમાપત્તીતિપિ ચિત્તેકગ્ગતાસબ્ભાવતો, નિરોધસમાપત્તિયા તદભાવતો ન સમાધીતિ નામં. **હાનભાગિયધમ્મ**ન્તિ અપ્પગુણેહિ પઠમજ્ઝાનાદીહિ વુટ્ઠિતસ્સ સઞ્ઞામનસિકારાનં કામાદિઅનુપક્ખન્દનં. **વિસેસભાગિયધમ્મ**ન્તિ પગુણેહિ પઠમજ્ઝાનાદીહિ વુટ્ઠિતસ્સ સઞ્ઞામનસિકારાનં દુતિયજ્ઝાનાદિપક્ખન્દનં. ઇતિ સઞ્ઞામનસિકારાનં કામાદિદુતિયજ્ઝાનાદિપક્ખન્દનાનિ હાનભાગિયવિસેસભાગિયધમ્માતિ દસ્સિતાનિ, તેહિ પન ઝાનાનં તંસભાવતા ધમ્મ-સદ્દેન વુત્તા. **તસ્મા**તિ વુત્તમેવત્થં હેતુભાવેન પચ્ચામસતિ. **વોદાન**ન્તિ પગુણતાસઙ્ખાતં વોદાનં. તઞ્હિ પઠમજ્ઝાનાદીહિ વુટ્ઠહિત્વા દુતિયજ્ઝાનાદિઅધિગમસ્સ પચ્ચયત્તા "**વુટ્ઠાન**"ન્તિ વુત્તં. યે (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૧૦.૨૧) પન ''નિરોધતો ફલસમાપત્તિયા વુટ્ઠાનન્તિ પાળિ નત્થી''તિ વદન્તિ, તે ''નિરોધા વુટ્ઠહન્તસ્સ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં ફલસમાપત્તિયા અનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ ઇમાય **પાળિયા** (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૧૭) પટિસેધેતબ્બા. યો સમાપત્તિલાભી સમાનો એવ ''**ન** લભામહ''ન્તિ, કમ્મટ્ઠાનં સમાનં એવ ''ન કમ્મટ્ઠાન''ન્તિ સઞ્ઞી હોતિ, સો સમ્પત્તિંયેવ સમાનં ''વિપત્તી''તિ પચ્ચેતીતિ વેદિતબ્બો.

૧૪૯. **અપ્પનન્તિ** નિગમનં. **ન તથા દટ્ઠબ્બન્તિ** યથા પરવાદિના વુત્તં, તથા ન દટ્ઠબ્બં. **સકસકકિચ્ચમેવ જાનાતીતિ** ઠાનાટ્ઠાનજાનનાદિં સકં સકંયેવ કિચ્ચં કાતું જાનાતિ, યથાસકમેવ વિસયં પટિવિજ્ઝતીતિ અત્થો. **તમ્પીતિ** તેહિ દસબલઞાણેહિ જાનિતબ્બમ્પિ. **કમ્મન્તરવિપાકન્તરમેવાતિ** કમ્મન્તરસ્સવિપાકન્તરમેવ જાનાતિ, ચેતનાચેતનાસમ્પયુત્તધમ્મે નિરયાદિનિબ્બાનગામિનિપટિપદાભૂતે કમ્મન્તિ ગહેત્વા આહ “**કમ્મપરિચ્છેદમેવા**”તિ. ધાતુનાનત્તઞ્ચ ધાતુનાનત્તકારણઞ્ચ **ધાતુનાનત્તકારણન્તિ** એકદેસસરૂપેકસેસો દટ્ઠબ્બો. તઞ્હિ ઞાણં તદુભયમ્પિ જાનાતિ, ‘‘ઇમાય નામ ધાતુયા ઉસ્સન્નત્તા’’તિઆદિના (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૮૧૨) તથા ચેવ સંવણ્ણિતં. **સચ્ચપરિચ્છેદમેવાતિ** પરિઞ્ઞાભિસમયાદિવસેન સચ્ચાનં પરિચ્છિન્દનમેવ. **અપ્પેતું ન સક્કોતિ** અટ્ઠમનવમબલાનિ વિય તંસદિસં ઇદ્ધિવિધઞાણં વિય **વિકુબ્બિતું**. એતેનસ્સ બલસદિસતઞ્ચ નિવારેતિ. ઝાનાદિઞાણં વિય વા **અપ્પેતું વિકુબ્બિતુઞ્ચ**. યદિપિ હિ ‘‘ઝાનાદિપચ્ચવેક્ખણાઞાણં સત્તમબલ’’ન્તિ તસ્સ સવિતક્કસવિચારતા વુત્તા, તથાપિ ‘‘ઝાનાદીહિ વિના પચ્ચવેક્ખણા નત્થી’’તિ ઝાનાદિસહગતં ઞાણં તદન્તોગધં કત્વા એવં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. અથ વા સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં ઝાનાદિકિચ્ચં વિય ન સબ્બં બલકિચ્ચં કાતું સક્કોતીતિ દસ્સેતું “**ઝાનં હુત્વા અપ્પેતું ન સક્કોતિ ઇદ્ધિ હુત્વા વિકુબ્બિતું ન સક્કોતી**”તિ વુત્તં, ન પન કસ્સચિ બલસ્સ ઝાનઇદ્ધિભાવતોતિ દટ્ઠબ્બં. એવં કિચ્ચવિસેસવસેનપિ દસબલઞાણસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાનં વિસેસં દસ્સેત્વા ઇદાનિ વિતક્કત્તિકભૂમન્તરવસેનપિ તં દસ્સેતું “**અપિચા**”તિઆદિ વુત્તં. **પટિપાટિયાતિ**આદિતો પટ્ઠાય પટિપાટિયા.

અનુપદવણ્ણનં કત્વા વેદિતબ્બાનીતિ સમ્બન્ધો. કિલેસાવરણં નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિ, કિલેસાવરણસ્સ અભાવો આસવક્ખયાધિગમસ્સ ઠાનં, તબ્ભાવો અટ્ઠાનં, અનધિગમસ્સ પન તદુભયં યથાક્કમં અટ્ઠાનઞ્ચ ઠાનઞ્ચાતિ તત્થ કારણં દસ્સેન્તો “**લોકિય...પે॰... દસ્સનતો ચા**”તિ આહ. તત્થ લોકિયસમ્માદિટ્ઠિયા ઠિતિ આસવક્ખયાધિગમસ્સ ઠાનં કિલેસાવરણાભાવસ્સ કારણત્તા. સા હિ તસ્મિં સતિ ન હોતિ, અસતિ ચ હોતિ. એતેન તસ્સા અટ્ઠિતિયા તસ્સ અટ્ઠાનતા વુત્તા એવ. **નેસં** વેનેય્યસત્તાનં. **ધાતુવેમત્તદસ્સનતોતિ** કામધાતુઆદીનં પવત્તિભેદદસ્સનતો. યદઙ્ગેન ધાતુવેમત્તં જાનાતિ, તદઙ્ગેન ચરિયાવિસેસમ્પિ જાનાતિ. **ધાતુવેમત્તદસ્સનતોતિ** વા ધમ્મધાતુવેમત્તદસ્સનતો. સબ્બાપિ હિ ચરિયા ધમ્મધાતુપરિયાપન્ના એવાતિ. **પયોગં અનાદિયિત્વાપિ** સન્તતિમહામત્તાદીનં (ધ॰ પ॰ ૧૪૨) વિય. **દિબ્બચક્ખુઞાણાનુભાવતો પત્તબ્બેનાતિ** એત્થ દિબ્બચક્ખુના પરસ્સ હદયવત્થુસન્નિસ્સયલોહિતવણ્ણદસ્સનમુખેન તદા પવત્તમાનચિત્તજાનનત્થં પરિકમ્મકરણં નામ સાવકાનં, તઞ્ચ ખો આદિકમ્મિકાનં, યતો દિબ્બચક્ખુઆનુભાવતો ચેતોપરિયઞાણસ્સ પત્તબ્બતા સિયા, બુદ્ધાનં પન યદિપિ આસવક્ખયઞાણાધિગમતો પગેવ દિબ્બચક્ખુઞાણાધિગમો, તથાપિ તથા પરિકમ્મકરણં નત્થિ વિજ્જાત્તયસિદ્ધિયા સિજ્ઝનતો. સેસાભિઞ્ઞાત્તયે ચેતોપરિયઞાણં દિબ્બચક્ખુઞાણાધિગમેન પત્તન્તિ ચ વત્તબ્બતં લભતીતિ તથા વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

પુન એવરૂપિં વાચં ન વક્ખામીતિ ચિત્તં ઉપ્પાદેન્તો તં વાચં પજહતિ નામ. વાચાય પન સો અત્થો પાકટો હોતીતિ “**વદન્તો**”તિ વુત્તં. **દિટ્ઠિં ન ગણ્હિસ્સામીતિ** દિટ્ઠિગ્ગાહપટિક્ખેપો. દિટ્ઠિયા અનુપ્પાદનં પજહનમેવાતિ આહ “**પજહન્તો**”તિ. **સો** અરિયૂપવાદી **નિરયે ઠપિતોયેવ**, નાસ્સ નિરયૂપપત્તિયા કોચિ વિબન્ધો એકંસિકો અયમત્થોતિ અધિપ્પાયો.

અસ્સાતિ એકંસિકભાવસ્સ. સિક્ખાહિ સીલસમાધિપઞ્ઞાહિ, તદત્થાય વિપસ્સનાય ચ વિના અઞ્ઞારાધનસ્સ અસમ્ભવતો “**લોકિયલોકુત્તરા સીલસમાધિપઞ્ઞા વેદિતબ્બા**”તિ વત્વા પુન આસન્નતરે સીલાદિકે દસ્સેન્તો “**લોકુત્તરવસેનેવ વિનિવત્તેતુમ્પિ વટ્ટતી**”તિ આહ, તસ્મા અગ્ગમગ્ગપરિયાપન્ના સીલાદયો વેદિતબ્બા.

અઞ્ઞમઞ્ઞટ્ઠસ્સ હિ દિટ્ઠેવ ધમ્મે એકંસિકા અઞ્ઞારાધના, ઇતરેસં અનેકંસિકાતિ. સમ્પજ્જનં **સમ્પદા**, નિપ્ફત્તીતિ અત્થો, તસ્મા **એવંસમ્પદન્તિ** એવંઅવિરજ્ઝનકનિપ્ફત્તિકન્તિ વુત્તં હોતિ. તેનાહ "**ઇમમ્પિ કારણ**"ન્તિઆદિ. તત્થ **કારણન્તિ** યુત્તિ. તત્રાયં યુત્તિનિદ્ધારણા ''નિરયૂપગો અરિયૂપવાદી તદાદાયસ્સ અવિજ્જમાનતો સેય્યથાપિ મિચ્છાદિટ્ઠી''તિ. એત્થ ચ ''તં વાચં અપ્પહાયા''તિઆદિવચનેન તદાદાયસ્સ અપ્પહાનેન ચ અરિયૂપવાદો અન્તરાયિકો અનત્થાવહો ચ, પહાનેન પન અચ્ચયં દેસેત્વા ખમાપનેન અનન્તરાયિકો અત્થાવહો ચ યથા તં વુટ્ઠિતા દેસિતા ચ આપત્તીતિ દસ્સેતિ.

દસબલઞાણવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ચતુવેસારજ્જઞાણવણ્ણના

૧૫૦. બ્યામોહભયવસેન (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૪.૮) સરણપરિયેસનં સારજ્જનં સારદો, બ્યામોહભયં, વિગતો સારદો એતસ્સાતિ વિસારદો, તસ્સ ભાવો **વેસારજ્જં**. તં પન ઞાણસમ્પદં પહાનસમ્પદં દેસનાવિસેસસમ્પદં ખેમં નિસ્સાય પવત્તં ચતુબ્બિધં પચ્ચવેક્ખણઞાણં. તેનાહ "**ચતૂસુ ઠાનેસૂ**"તિઆદિ. **દસ્સિતધમ્મેસૂ**તિ વુત્તધમ્મેસુ. વચનમત્તમેવ હિ તેસં, ન પન દસ્સનં તાદિસસ્સેવ ધમ્મસ્સ અભાવતો. ભગવતા એવ વા ''ઇમે ધમ્મા અનભિસમ્બુદ્ધા''તિ પરસ્સ વચનવસેન **દસ્સિતધમ્મેસુ**. ''ધમ્મપટિસમ્ભિદા''તિઆદીસુ (વિભ॰ ૭૧૮) વિય **ધમ્મ**-સદ્દો હેતુપરિયાયોતિ આહ "**સહધમ્મેનાતિ સહેતુના**"તિ. **હેતૂ**તિ ચ ઉપપત્તિસાધનહેતુ વેદિતબ્બો, ન કારકો સમ્પાપકો ચ. **અપ્પમાણન્તિ** અનિદસ્સનં. નિદસ્સનઞ્હિ અન્વયતો બ્યતિરેકતો પમાણઙ્ગતાય ''પમાણ''ન્તિ વુચ્ચતિ. **નિમિત્તન્તિ** ચોદનાય કારણં. તત્થ ચોદકો ચોદનં કરોતીતિ **કારણં**, ધમ્મો ચોદનં કરોતિ એતેનાતિ **કારણં**. તેનાહ "**પુગ્ગલોપી**"તિઆદિ. **ખેમન્તિ** કેનચિ અપ્પટિબન્ધિયભાવેન અનુપદ્દુતતં.

અન્તરાયો એતેસં અત્થિ, અન્તરાયેવા યુત્તાતિ **અન્તરાયિકા**. એવંભૂતા પન તે યસ્મા અન્તરાયકરા નામ હોન્તિ, તસ્મા આહ "**અન્તરાયં કરોન્તીતિ અન્તરાયિકા**"તિ. અસઞ્ચિચ્ચ વીતિક્કમો ન તથા સાવજ્જોતિ કત્વા વુત્તં "**સઞ્ચિચ્ચ વીતિક્કન્તા**"તિ. **સત્ત આપત્તિક્ખન્ધા**તિઆદિ નિદસ્સનમત્તં ઇતરેસમ્પિ ચતુન્નં ''અન્તરાયિકા''તિ વુત્તધમ્માનં તબ્ભાવે બ્યભિચારાભાવતો. **ઇધ પન મેથુનધમ્મો અધિપ્પેતો**તિ ઇદં અટ્ઠુપ્પત્તિવસેન વુત્તં **અરિટ્ઠસિક્ખાપદં** (પાચિ॰ ૪૧૭-૪૨૨) વિય. યસ્મા તઙ્ખણમ્પિ કામેસુ (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૪.૮) આદીનવં દિસ્વા વિરત્તો (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૪.૮) હોતિ ચે, વિસેસં અધિગચ્છતિ, ન કામેસુ આસત્તો, તસ્મા વુત્તં "**મેથુનં...પે॰... અન્તરાયો હોતી**"તિ. તત્થ **યસ્સ કસ્સચી**તિ ન કેવલં પબ્બજિતસ્સેવ, અથ ખો યસ્સ કસ્સચિ. તથા હિ વુત્તં ''મેથુનમનુયુત્તસ્સ, મુસ્સતેવાપિ સાસન''ન્તિ. **તસ્મિં અનિય્યાનિકધમ્મે**તિ તસ્મિં પરેન પરિકપ્પિતઅનિય્યાનિકધમ્મનિમિત્તં. નિમિત્તત્થે હિ ઇદં કમ્મસંયોગે ભુમ્મં.

ચતુવેસારજ્જઞાણવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અટ્ઠપરિસવણ્ણના

૧૫૧. પુરિસસ્સ સૂરતરભાવો નામ સઙ્ગામે પાકટો હોતિ, ન ગેહે નિસિન્નકાલે, એવં વેસારજ્જઞાણસ્સ આનુભાવો પણ્ડિતપરિસાસુ યત્થ કત્થચીતિ દસ્સેન્તો "**વેસારજ્જઞાણસ્સ બલદસ્સનત્થ**"ન્તિ આહ. **સન્નિપતિત્વા નિસિન્નટ્ઠાનન્તિ** ઠાનસીસેન સન્નિપતિતખત્તિયપરિસમેવ દસ્સેતિ. **એસેવ નયો સબ્બત્થા**તિ અતિદેસેન

આવિભાવિતમત્થં દસ્સેતું “**મારકાયિકાન**”ન્તિઆદિ વુત્તં સદિસત્થવિસયત્તા અતિદેસસ્સ. યથા હિ ખત્તિયાનં સમૂહો ખત્તિયપરિસાતિ અયમત્થો લબ્ભતિ, ન એવં ‘‘મારપરિસા’’તિ એત્થ, મારસ્સ પરિસાતિ પન મારપરિસાતિ અયમત્થો અધિપ્પેતો. તેનાહ “**મારકાયિકાનં...પે॰... ન મારાન**”ન્તિ. **મારકાયિકાન**ન્તિ મારપક્ખિયાનં. **ઉગ્ગટ્ઠાનદસ્સનવસેના**તિ સારજ્જિતબ્બટ્ઠાનદસ્સનવસેન, એવં ઉગ્ગા ખત્તિયા અત્તનો પુઞ્ઞતેજેનાતિ અધિપ્પાયો. **બ્રાહ્મણા તીસુ વેદેસૂ**તિ ઇદં ઇતરેસં અવિસયદસ્સનવસેન વુત્તં. વેદે સજ્ઝાયન્તાપિ હિ ખત્તિયા વેસ્સા ચ તદત્થવિચારણાય યેભુય્યેન અસમત્થા એવાતિ. કસ્મા પનેત્થ યામાદિપરિસા ન ગહિતાતિ? ભુસં કામાભિગિદ્ધતાય યોનિસોમનસિકારવિરહતો. યામાદયો હિ ઉળારુળારે કામે પટિસેવન્તા તત્થાભિગિદ્ધતાય ધમ્મસ્સવનાય સભાવેન ચિત્તમ્પિ ન ઉપ્પાદેન્તિ, મહાબોધિસત્તાનં પન બુદ્ધાનઞ્ચ આનુભાવેન આકડ્ઢિયમાના કદાચિ તેસં પયિરુપાસનાદીનિ કરોન્તિ તાદિસે મહાસમયે. તેનેવ હિ વિમાનવત્થુદેસનાપિ તન્નિમિત્તા બહુલા નાહોસિ. મનુસ્સાનં વસેનાયં કતા.

પરચક્કવાળેસુ ચ મનુસ્સાનં વિસેસાધિગમો નત્થીતિ પુચ્છતિ “**કિં પન ભગવા અઞ્ઞાનિ ચક્કવાળાનિપિ ગચ્છતી**”તિ. ઇતરો યદિપિ તેસં અરિયધમ્માધિગમો નત્થિ, વાસનાય પન તત્થ ગન્ત્વા ધમ્મં દેસેતીતિ દસ્સેન્તો “**આમગચ્છતી**”તિ આહ. **કેયૂરં** નાનાવિધરતનપરિસિબ્બિતસુવણ્ણજાલવિનદ્ધં ભુજાભરણં. **અઙ્ગદં** નાનાગન્ધગન્ધિતં, કેવલં વા સુવણ્ણમયં બાહુવલયં. **છિન્નસ્સરા**તિ દ્વિધાભૂતસ્સરા (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૧૭૨) **ગગ્ગરસ્સરા**તિ ગગ્ગરિકાય વિય ગગ્ગરાયમાનખરસ્સરા (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૧૭૨; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૮.૬૯). **ભાસન્તર**ન્તિ તેસં ભાસં (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૧૭૨; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૮.૬૯) સન્ધાયાહ. “**વીમંસા ઉપ્પજ્જતી**”તિ સઙ્ખેપતો વુત્તં વિવરિતું “**ઇદં વુત્તં હોતી**”તિઆદિ વુત્તં.

સઙ્ગમ્માતિ સમાગન્ત્વા. આદિતો લાપો **આલાપો**, વચનપટિવચનવસેન સમં લાપો **સલ્લાપો**. સમ્મા, સમગ્ગા વા કથા સંકથા, સંકથાવ **સાકચ્છા**.

અટ્ઠપરિસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ચતુયોનિવણ્ણના

૧૫૨. યવન્તિ તાય સત્તા અમિસ્સિતાપિ સમાનજાતિતાય મિસ્સિતા વિય હોન્તીતિ **યોનિ**. સા પન અત્થતો અણ્ડાદિઉપ્પત્તિટ્ઠાનવિસિટ્ઠો ખન્ધાનં ભાગસો પવત્તિવિસેસોતિ આહ “**ખન્ધકોટ્ઠાસો યોનિ નામા**”તિ. **અણ્ડે જાતા**તિ પઠમાય જાતિયા વસેન વુત્તં, દુતિયાય પન અણ્ડતો, અણ્ડે વા ભિજ્જમાને જાતાતિ એવમત્થો વેદિતબ્બો. તેનાહ “**અભિનિબ્ભિજ્જ જાયન્તી**”તિ. **વિના**તિ એતેહિ અણ્ડાદીહિ બાહિરપચ્ચયેહિ વિના. **ઉપ્પતિત્વા વિયા**તિ ઉપ્પજ્જનવસેન પતિત્વા વિય. બાહિરપચ્ચયનિરપેક્ખત્તાયેવ વા ઉપપતને સાધુકારિનો ઉપપાતિકા, તે એવ ઇધ **ઓપપાતિકા**તિ વુત્તા. **આદિ**-સદ્દેન ગબ્ભમલે નિબ્બત્તમહાપદુમકુમારાદીનં સઙ્ગહો. નિજ્ઝામતણ્હિકપેતાનં નિચ્ચં દુક્ખાતુરતાય કામસેવના નત્થિ , તસ્મા તે ગબ્ભસેય્યકા ન હોન્તિ, જાલવન્તતાય ન તાસં કુચ્છિયં ગબ્ભો સણ્ઠાતિ, તસ્મા તે ઓપપાતિકાયેવ સંસેદજત્તાયપિ અસમ્ભવતો. **નેરયિકા વિયા**તિ નિદસ્સનાપદેસેન તેસમ્પિ ઓપપાતિકત્તં દીપેતિ. **અવસેસા**તિ નિજ્ઝામતણ્હિકનેરયિકે ઠપેત્વા અવસેસા વિનિપાતિકા. યક્ખાનં ચાતુમહારાજિકતાય ઓપપાતિકભાવે એવ આપન્ને તં નિવત્તેતું “**એવં યક્ખાપી**”તિ વુત્તં. તથા હિ તે ન ભુમ્મદેવા ન ચ વિનિપાતિકાતિ.

ચતુયોનિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પઞ્ચગતિવણ્ણના

૧૫૩. ગન્તબ્બાતિ ઉપપજ્જિતબ્બા. યથા હિ કમ્મભવો પરમત્થતો અસતિપિ કારકે પચ્ચયસામગ્ગિયા સિદ્ધો તંસમઙ્ગિના સન્તાનલક્ખણેન સત્તેન કતોતિ વોહરીયતિ, તથા ઉપપત્તિભવલક્ખણા ગતિયો પરમત્થતો અસતિપિ ગમકે તંતંકમ્મવસેન યેસં તાનિ કમ્માનિ, તેહિ ગન્તબ્બાતિ વોહરીયન્તીતિ. એવં સદ્દત્થતો ગતિં દસ્સેત્વા અત્થુદ્ધારનયેનપિ તં દસ્સેતું "**અપિચા**"તિઆદિ વુત્તં. યેસુ નિરયાદિભેદેસુ ઉપપત્તિભવેસુ ગતિ-સદ્દો નિરૂળ્હો, તતો અઞ્ઞત્થાપિ ગતિસદ્દપ્પવત્તિ અત્થિ, તં એકેન ગતિ-સદ્દેન વિસેસેત્વા આહ "**ગતિગતી**"તિ યથા ''દુક્ખદુક્ખં, (સં॰ નિ॰ ૪.૩૨૭) રૂપરૂપ''ન્તિ (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૪૪૯) ચ. ઉપ્પાદાવત્થાય ગમનં ઉપગમનન્તિ "**નિબ્બત્તિગતી**"તિ વુત્તા. **ગતિ**ન્તિ ચિત્તગતિં. તેનાહ "**અજ્ઝાસયગતિ નામા**"તિ, અજ્ઝાસયપ્પવત્તીતિ અત્થો. **તદટ્ઠકથાયં** (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૫૦૩) પન ''ગતિન્તિ નિપ્ફત્તિ''ન્તિ અત્થો વુત્તો. બ્રહ્મનિમન્તનસુત્તે (મ॰ નિ॰ ૧.૫૦૩) હિ અયં પાળીતિ. **જુતિ**ન્તિ આનુભાવં. **વિભવો**તિ વિનાસો. સો હિ વિગમોતિ અત્થેન ગતિ. તેનેવ **નિબ્બાનં અરહતો ગતી**તિ (પરિ॰ ૩૩૯) અનુપાદિસેસનિબ્બાનં અરહતો ગતિ વિગમો વિભવોતિ અનેકત્થત્તા ધાતૂનં. **દ્વેયેવ ગતિયો**તિ દ્વેવ નિપ્ફત્તિયોતિ અત્થોતિ આહ "**અયં નિપ્ફત્તિગતિ નામા**"તિ.

યસ્સ ઉપ્પજ્જતિ, તં બ્રૂહેન્તો એવ ઉપ્પજ્જતીતિ અયો, સુખં. નત્થિ એત્થ અયોતિ **નિરયો**. તતો એવ રમિતબ્બં અસ્સાદેતબ્બં તત્થ નત્થીતિ દસ્સેન્તો આહ "**નિરતિઅત્થેન નિરસ્સાદટ્ઠેન નિરયો**"તિ. **તિરિયં અઞ્ચિતા**તિ દેવમનુસ્સાદયો વિય ઉદ્ધં દીઘા અહુત્વા તિરિયં દીઘાભિ અત્થો. પકટ્ઠતો સુખતો અયનં અપગમો **પેચ્ચભાવો**, તં પેચ્ચભાવં **પત્તાનં વિસયો**તિ પેતયોનિમેવ વદતિ. **મનસો ઉસ્સન્નત્તા**તિ સતિસૂરભાવબ્રહ્મચરિયયોગ્યતાદિગુણવસેન ઉપચિતમાનસતાય ઉક્કટ્ઠગુણચિત્તતાયાતિ અત્તો. અયં પનત્થો નિપ્પરિયાયતો જમ્બુદીપવાસીવસેન વેદિતબ્બો. યથાહ – ''તીહિ, ભિક્ખવે, ઠાનેહિ જમ્બુદીપિકા મનુસ્સા ઉત્તરકુરુકે મનુસ્સે અધિગ્ગણ્હન્તિ દેવે ચ તાવતિંસે. કતમેહિ તીહિ? સૂરા સતિમન્તો ઇધ બ્રહ્મચરિયવાસો''તિ (અ॰ નિ॰ ૯.૨૧). તેહિ પન સમાનરૂપાદિતાય સદ્ધિં પરિત્તદીપવાસીહિ ઇતરમહાદીપવાસિનોપિ મનુસ્સાતેવ પઞ્ઞાયિંસુ. લોકિયા પન ''મનુનો અપચ્ચભાવેન મનુસ્સા''તિ વદન્તિ. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન પરમત્થદીપનિયં **વિમાનવત્થુસંવણ્ણનાયં** (વિ॰ વ॰ અટ્ઠ॰ ૩) વુત્તનયેન ગહેતબ્બો. **આનુભાવેહી**તિ દેવાનુભાવસઙ્ખાતેહિ ઇદ્ધિવિસેસેહિ. તત્થ કામા દેવા કામગુણેહિ ચેવ ઇદ્ધિવિસેસેહિ ચ ઇતરે ઇદ્ધિવિસેસેહેવ **દિબ્બન્તિ** કીળન્તિ જોતન્તિ, સરણન્તિ વા ગમ્મન્તિ, અભિત્થવિયન્તીતિ વા **દેવા**તિ.

તિરચ્છાનયોનિઞ્ચાતિઆદીસૂતિ એત્થ તિરચ્છાનયોનિપેત્તિવિસયગ્ગહણેન ખન્ધાનં એવ ગહણં તેસં તાદિસસ્સ પરિચ્છિન્નસ્સ ઓકાસસ્સ અભાવતો. યત્થ વા તે અરઞ્ઞસમુદ્દપબ્બતાદિકે નિબદ્ધવાસં વસન્તિ, તાદિસસ્સ ઠાનસ્સ વસેન ઓકાસોપિ ગહેતબ્બો. નિરયૂપગાદીહિ સત્તેહિ મગ્ગિતબ્બતો **મગ્ગો** પટિપજ્જિતબ્બા **પટિપદા** ચાતિ તં તં કમ્મમેવ વુત્તન્તિ આહ "**ઉભયેનપી**"તિઆદિ. **યથા ચ પટિપન્નો**તિ ઇમિના તસ્સ કમ્મસ્સ કતૂપચિતાકારમાહ. એત્થ ચ **નિરયગામિઞ્ચ મગ્ગં નિરયગામિનિઞ્ચ પટિપદ**ન્તિ ઇમિના સાધારણતો નિરયસંવત્તનિયં કમ્મં વત્વા પુન તં તં સન્તાનપતિતતાય અસાધારણતં દસ્સેતું "**યથાપટિપન્નો**"તિઆદિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **વિનિપતન્તી**તિ વિવસા, વિરૂપં વા નિપતન્તિ. કસ્મા પનેત્થ પઞ્ચગતિપરિચ્છેદકઞાણં દસ્સેન્તો ભગવા ''નિબ્બાનઞ્ચાહ''ન્તિઆદિમાહાતિ

અનુયોગં સન્ધાયાહ “**ઇદં પના**”તિઆદિ. ન હિ ભગવા અત્તનો બુદ્ધસુબુદ્ધતં વિભાવેન્તો સાવસેસં કત્વા દેસનં દેસેતિ.

પઞ્ચગતિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઞાણપવત્તાકારવણ્ણના

૧૫૪. ઞાણપ્પવત્તાકારન્તિ ઞાણસ્સ પવત્તિઆકારં, ઞાણસ્સ વા પવત્તિપકારં. **એકન્તદુક્ખા**તિ એકન્તેન દુક્ખા અચ્ચન્તદુક્ખા. તા પન સબ્બકાલં દુક્ખા સુખાલયેનપિ અસમ્મિસ્સાતિ દસ્સેન્તો આહ “**નિચ્ચદુક્ખા નિરન્તરદુક્ખા**”તિ. **બહલા**તિ અતનુકા, મહન્તાતિ અત્થો . **તિબ્બા**તિ વા તિખિણા. **ખરા**તિ કક્ખળા. **કટુકા**તિ વા અનિટ્ઠા. કસ્સતિ ખણીયતીતિ **કાસુ**, આવાટો. કસીયતિ ચીયતીતિ **કાસુ**, રાસિ. **કુનન્તી**તિ દ્વીહિ હત્થેહિ અઙ્ગારાનિ ઉક્ખિપિત્વા પટિવાતં ઓકુનન્તિ, તેન તેસં સકલસરીરં ડય્હતિ. તેનાહ “**પરિદડ્ઢગત્તા**”તિ. પુરિસપ્પમાણં **પોરિસં. એકપથેનેવા**તિ એકમગ્ગભૂતેનેવ. **અનુક્કમનીયેના**તિ ઉક્કમિતું અપક્કમિતું અસક્કુણેય્યેન.

નનુ ચ દિબ્બચક્ખુઞાણં પચ્ચુપ્પન્નવણ્ણારમ્મણં, તેન કથં રૂપન્તરસમઙ્ગિં નિરયે નિબ્બત્તસત્તં ‘‘અયં સો’’તિ જાનાતીતિ ચોદનં સન્ધાયાહ “**તત્થ કિઞ્ચાપી**”તિઆદિ. યથાકમ્મૂપગઞાણેન ‘‘અયં સો’’તિ સલ્લક્ખેતિ, તસ્સ પન દિબ્બચક્ખુઆનુભાવેન પત્તબ્બત્તા “**દિબ્બચક્ખુબલં નામ એત**ન્તિ વુત્તં.

પુરિમનયેનેવાતિ ‘‘ગૂથકૂપો વિય તિરચ્છાનયોનિ દટ્ઠબ્બા’’તિઆદિના અઙ્ગારકાસુપમાયં વુત્તનયેનેવ. દુક્ખા વેદના બહુલા એતાસૂતિ **દુક્ખબહુલા. બહલપત્તપલાસો**તિ અવિરળતનુવિપુલપણ્ણો. સુખપરિભોગં મહાપાસાદં દસ્સેતું “**દીઘપાસાદો**”તિ વુત્તં ચતુરસ્સપાસાદાદીનં ખુદ્દકત્તા. **ઉણ્ણામયઅત્થરણેના**તિ ઉણ્ણામયલોહિતઅત્થરણેન. ઉત્તરં ઉપરિભાગં છાદેતીતિ **ઉત્તરચ્છદો**, વિતાનં. તં પન લોહિતવિતાનં ઇધાધિપ્પેતન્તિ “**રત્તવિતાનેના**”તિ વુત્તં.

અપરભાગયોજનાતિ પાળિયં ‘‘અપરેન સમયેના’’તિ વુત્તસ્સ અપરભાગસ્સ યોજના. સા પન એકદેસેન પુરિમભાગે વુત્તે એવ સુવિઞ્ઞેય્યા હોતીતિ “**યથા સો**”તિઆદિમાહ. **મગ્ગારુળ્હમેવા**તિ મગ્ગં ઉપગતમત્તમેવ.

નિયમાભાવાતિ ‘‘દિબ્બચક્ખુનાવ પસ્સતી’’તિ નિયમસ્સ અભાવા. “**દિબ્બચક્ખુનાપિ પસ્સિસ્સતી**”તિ ઇદં ન અનુત્તરસુખાનુભવનસ્સ દિબ્બચક્ખુગોચરત્તા વુત્તં, અનાગતસ્સ પન તસ્સ દિબ્બચક્ખુપરિભણ્ડભૂતેન અનાગતંસઞાણેન દસ્સનમેવાતિ કારણૂપચારેન વુત્તં. પાળિયં પન ‘‘ચેતસા ચેતો પરિચ્ચ પજાનામિ’’ચ્ચેવ વુત્તં. “**અત્થતો પન નાના હોતી**”તિ સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિવરિતું “**દેવલોકસુખં હી**”તિઆદિં વત્વા યથાદસ્સિતઉપમાહિપિ અયમત્થો પાકટો એવાતિ દસ્સેન્તો “**ઉપમાયમ્પી**”તિઆદિમાહ. ગોત્રભુઞાણુપ્પાદતો પટ્ઠાય નિરોધં પસ્સિત્વા ઉપ્પન્નમગ્ગફલપચ્ચવેક્ખણવસેન ચેવ પરતો ફલસમાપત્તિસમાપજ્જનવસેન ચ અરિયસાવકો નિરોધે સયિતો વિય હોતિ તદપસ્સયેનેવ પવત્તનતોતિ આહ “**નિરોધસયનવરગત**”ન્તિ. તેનાહ “**નિબ્બાના...પે०... પસ્સતી**”તિ.

ઞાણપવત્તાકારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

દુક્કરકારિકાદિસુદ્ધિવણ્ણના

૧૫૫. પુચ્છાનુસન્ધિઆદિઅનુસન્ધિત્તયતો અઞ્ઞત્તા “**પાટિયેક્કં અનુસન્ધિવસેના**”તિ વુત્તં. ન કેવલં ‘‘દુક્કરકારિકાય સુદ્ધિ હોતી’’તિ એવંલદ્ધિકો એવ, અથ ખો દુક્કરચારીસુ અભિપ્પસન્નોતિ દસ્સેતું “**અપિચા**”તિઆદિ વુત્તં. **ચતુકુણ્ડિકો**તિ દ્વીહિ પાદેહિ હત્થેહીતિ ચતૂહિ અઙ્ગેહિ કુણ્ડનકો આહિણ્ડનકો. **છમાનિકિણ્ણ**ન્તિ ભૂમિયં ખિત્તં. **ભક્ખસ**ન્તિ આહારં.

મચ્છરિયમલાદિપાપધમ્મવિગમનતો મેત્તાદિગુણાનુબ્રૂહનતો ચ બ્રહ્મં સેટ્ઠં ચરિયન્તિ **બ્રહ્મચરિયં**, દાનં. તથા હિ તં ભગવતા પણ્ડિતપઞ્ઞત્તં વુત્તં. એવં સેસેસુપિ યથારહં બ્રહ્મચરિયપરિયાયો નિદ્ધારેત્વા વત્તબ્બો. **કિ**ન્તિ કીદિસં. **વત**ન્તિ સમાદિન્નવતં. **સુચિણ્ણસ્સા**તિ સુટ્ઠુ ચિણ્ણસ્સ પુઞ્ઞસ્સ. **ઇદ્ધી**તિ આનુભાવો. **જુતી**તિ વત્થાભરણોભાસસમુજ્જલા સરીરપ્પભા. **બલવીરિયૂપપત્તી**તિ કાયબલેન ચેવ ઉસ્સાહેન ચ સમન્નાગમો.

તેન પાણિ કામદદોતિ તેન અદ્ધિકાનં ઉપગચ્છન્તાનં હત્થં પસારેત્વા અસયહસેટ્ઠિનો દાનટ્ઠાનદસ્સનમયેન પુઞ્ઞેન ઇદાનિ મય્હં હત્થો કપ્પરુક્ખો વિય કામદદો ઇચ્છિતિચ્છિતદાયી, કામદદો હોન્તો ચ મધુસ્સવો ઇટ્ઠવત્થુવિસ્સજ્જનકો જાતો. **તેન મે બ્રહ્મચરિયેના**તિ તેન મમ યથાવુત્તકાયવેય્યાવટિયકમ્મસઙ્ખાતેન સેટ્ઠચરિયેન. **પુઞ્ઞ**ન્તિ પુઞ્ઞફલં. તમ્પિ હિ પુજ્જસભાવતો, ઉત્તરપદલોપેન વા ‘‘એવમિદં પુઞ્ઞં પવડ્ઢતી’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૩.૮૦) ‘‘પુઞ્ઞ’’ન્તિ વુચ્ચતિ.

પઞ્ચ સિક્ખાપદાનિ સમાહટાનિ **પઞ્ચસિક્ખાપદં** યથા ‘‘તિભવં, તિસકટ’’ન્તિ ચ. **બ્રહ્મચરિયસ્મિ**ન્તિ ધમ્મદેસનાય. સા હિ વિનેય્યાનં બ્રહ્મભાવાવહનતો બ્રહ્મં સેટ્ઠં ચરિયં, બ્રહ્મુનો વા ભગવતો વાચસિકં ચરિયન્તિ ‘‘બ્રહ્મચરિય’’ન્તિ વુચ્ચતિ.

સહસ્સં મચ્ચુહાયિનન્તિ સહસ્સમત્તા અરહત્તસમધિગમેન મચ્ચુવિસયાતિક્કમેન મચ્ચુપહાયિનો જાતા. **બ્રહ્મચારી ભવિસ્સામા**તિ એત્થ યેન બ્રહ્મચરિયેન તે બ્રહ્મચારિનોતિ વુચ્ચન્તિ, તં બ્રહ્મચરિયં નિદ્ધારેત્વા આહ “**મેથુનવિરતિ બ્રહ્મચરિયન્તિ વુત્તા**”તિ.

નાતિક્કમામાતિ ન અતિચરામ અગમનીયટ્ઠાનેપિ ઇતરત્થાપિ ન વીતિક્કમામ. તેનાહ “**અઞ્ઞત્ર તાહિ બ્રહ્મચરિયં ચરામા**”તિ. **અમ્હ**ન્તિ અમ્હાકં.

અત્તદમનવસેનાતિ યથાપટિઞ્ઞં અરહન્તાનં અનુકરણાકારેન પવત્તચિત્તદમનવસેન, મનચ્છટ્ઠાનં ઇન્દ્રિયાનં દમનેનાતિ અત્થો. સિખાપ્પત્તસેટ્ઠચરિયતાય **અરિયમગ્ગો બ્રહ્મચરિયં**. બ્રહ્મં સેટ્ઠં ચરતિ એતેનાતિ **બ્રહ્મચરિયં,** સત્થુસાસનં.

અતરમાનાનન્તિ ન તરમાનાનં દેસકાલં ઉદિક્ખન્તાનં. **ફલાસાવ સમિજ્ઝતી**તિ સુદુલ્લભફલેપિ આસા સમ્માપયોગમન્વાય સમિજ્ઝતિ એવ. **વિપક્કબ્રહ્મચરિયોસ્મી**તિ વિસેસેન નિપ્ફન્નપણીતજ્ઝાસયો પરિપુણ્ણઉળારમનોરથો. સો હિ સેટ્ઠમનોસમાચારતાય બ્રહ્મચરિયપરિયાયેન વુત્તો.

ઇદમેવ સુત્તં આગતટ્ઠાનન્તિ અધિપ્પાયો તેપિટકે બુદ્ધવચને ઇદમેવ સુત્તપદં ‘‘વીરિયં બ્રહ્મચરિય’’ન્તિ આગતટ્ઠાનન્તિ અત્થો. વીરિયઞ્હિ તસ્મિં વિસયે ઉત્તમં પરમુક્કંસગતં તાદિસચરિયાહેતુ ચાતિ બ્રહ્મચરિયન્તિ ઇધ

વુત્તં. **ચતુરઙ્ગસમન્નાગતન્તિ** ચતુબ્બિધદુક્કરકિરિયાય સાધકસ્સ ચતુબ્બિધસ્સ અત્તનો પવત્તિઆકારસ્સ વસેન ચતુરઙ્ગસમન્નાગતં.

કોચિ છિન્નભિન્નપટપિલોતિકધરો દસન્તયુત્તસ્સ વત્થસ્સ અભાવતો નિચ્ચેલોતિ વત્તબ્બતં લભેય્યાતિ તં નિવત્તેન્તો આહ "**નગ્ગો**"તિ. **એવં અકાસિં**, એવમ્પિ સત્તપીળા મા અહોસીતિ અધિપ્પાયો. યથા "અભિહટં ન સાદિયામી"તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૫૫) ભિક્ખાપરિયેસને ઉક્કટ્ઠચારિતાદસ્સનં, એવં "નએહિ ભદ્દન્તિકાદિભાવોપી"તિ ગહેતબ્બં. **પુરિસન્તરગતાયા**તિ પુરિસસમીપગતાય. સંકિત્તીયન્તિ એતાયાતિ **સંકિત્તિ**, ગામવાસિઆદીહિ સમુદાયવસેન કરિયમાનકિરિયા. ઇધ પન ભત્તસંકિત્તિ અધિપ્પેતાતિ આહ "**સંકિત્તેત્વા કતભત્તેસૂ**"તિ. દદન્તિ તાયાતિ **દત્તિ**. એકાહં અન્તરભૂતં એતસ્સ અત્થીતિ **એકાહિકં**. એસ નયો સેસપદેસુપિ. **એકાહવારેના**તિ એકાહિકવારેન. "એકાહિક"ન્તિઆદિના વુત્તવિધિમેવ પટિપાટિયા પવત્તભાવં દસ્સેતું પુન વુત્તં. તેનાહ "**ઇતિ એવરૂપ**"ન્તિઆદિ.

એરકતિણાદીનિ વાતિ એરકતિણાદીનિ ગન્થિત્વા કતનિવાસનાનિ છવદુસ્સાનિ, નિહીનદુસ્સાનીતિ અત્થો. **તન્તાવુતાનન્તિ** તન્તં પસારેત્વા વીતાનં. **પકતિકણ્ટકે**તિ સલાકકણ્ટકે.

૧૫૬. નેકવસ્સગણસઞ્જાતન્તિ અનેકવસ્સસમૂહસઞ્જાતં. નનુ ચ ઇદાનેવ "સાયતતિયકમ્પિ ઉદકોરોહનાનુયોગમનુયુત્તો"તિ વુત્તં, "નેકવસ્સગણિકં રજોજલ્લં કાયે સન્નિચિત"ન્તિ ચ, તદુભયં એકસ્મિં કથં સમ્ભવતીતિ આહ "**ઇદં અત્તનો રજોજલ્લકવતસમાદાનકાલં સન્ધાય વદતી**"તિ. એતેનેવ "અચેલકો હોમી"તિ વુત્તઅચેલકપટિઞ્ઞા, "સાણાનિપિ ધારેમી"તિઆદિના વુત્તછન્નકપટિઞ્ઞા, તત્થાપિ સાણ-મસાણ-છવદુસ્સાદિ-નિવત્થ-પટિઞ્ઞા ચ અવિરુદ્ધાતિ દટ્ઠબ્બા તસ્મિં તસ્મિં કાલે તથા તથા પટિપન્નત્તા. **તે**તિ અચેલકા. **સઙ્ઘાતન્તિ** સબ્બસો ઘાતં. તેનાહ "**વધ**"ન્તિ. **સીલવા નામ નત્થિ** "અનભિસન્ધિકમ્પિ પાપં હોતી"તિ એવં લદ્ધિકત્તા. **સીલં અધિટ્ઠાયા**તિ ઇદં પટિક્કમનકિરિયં સન્ધાય વુત્તં.

પાસણ્ડપરિગ્ગહણત્થાયાતિ પાસણ્ડેસુ અસારસારભાવવીમંસનત્થાય. **તં પબ્બજ્જન્તિ** આજીવકપબ્બજ્જં. **વિકટભોજને**તિ વિકતભોજને વિરૂપભોજને. તેનાહ "**અપકતિભોજને**"તિ.

૧૫૭. ભિંસનકતસ્મિન્તિ ભાવસાધનભાવી ઇદં પદન્તિ આહ "**ભિંસનકતસ્મિં ભિંસનકકિરિયાયા**"તિ. "ભિંસનકત્તસ્મિ"ન્તિ વત્તબ્બે એકસ્સ ત-કારસ્સ લોપો દટ્ઠબ્બો. યેભુય્યગ્ગહણં લોમવન્તવસેનપિ યોજેતબ્બં, ન લોમવસેનાતિ આહ "**બહુતરાનં વા**"તિઆદિ.

સુ-સદ્દે ઉ-કારસ્સ ઓ-કારં કત્વા પાળિયં "સોતત્તો"તિ વુત્તન્તિ તદત્થં વિવરન્તો "**સુતત્તો**"તિ આહ. સુટ્ઠુ અવતત્તોતિ વા **સોતત્તો. સોસિન્નો**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **સુદ્ધિવસનત્થાયા**તિ સંસારસુદ્ધિગવેસનત્થાય.

વિહારસ્મિન્તિ પચ્ચત્તે ભુમ્મવચનન્તિ આહ "**વિહારો એવ હિ 'વિહારસ્મિ'ન્તિ વુત્તો**"તિ. **તેનેવ ચા**તિ તેનેવ વિભત્તિવિપલ્લાસવસેન. **એવં અત્થો**તિ અયં એવં લિઙ્ગવિપલ્લાસવસેન અત્થો વેદિતબ્બો. દુક્ખપ્પત્તોતિ આનેત્વા સમ્બન્ધો. **સબ્બત્થા**તિ સુખદુક્ખે લાભાલાભાદિકે ચ. **તુલિતો**તિ તુલાસદિસો.

દુક્કરકારિકાદિસુદ્ધિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

આહારસુદ્ધિવણ્ણના

૧૫૮. સુજ્ઝિતુન્તિ સંસારતો સુજ્ઝિતું.

૧૫૯. આસીતિકપબ્બાનીતિ આસીતિકપિટ્ઠિપબ્બાનિ, ‘‘કાળપબ્બાની’’તિ વદન્તિ. પબ્બાનં **મજ્ઝે. ઉન્નતુન્નતાનીતિ** મંસે મિલાતે દ્વિન્નં સન્ધીનં અન્તરે વાતેનુદ્ધુમાતધમનીજાલતાય ઉન્નતાનિ ઉન્નતાનીતિ. **આનિસદન્તિ** આનિસદટ્ઠાનં. **નિસિન્નટ્ઠાનન્તિ** પંસૂહિ, વાલિકાહિ વા નિચિતં નિસિન્નટ્ઠાનં. **સરપોઙ્ખેનાતિ** સરસ્સ પોઙ્ખપ્પદેસેન, સરપોઙ્ખસણ્ઠિતેન વા મગ્ગેન. **અક્કન્તાન્તિ** અક્કન્તટ્ઠાનં. તક્કગોળિકસદિસાનં, સરીરઘંસનત્થં કત કુરુવિન્દગોળકાનં વા **આવળિ** વટ્ટનાહારો. **વંસતોતિ** પિટ્ઠિવંસતો. **મણ્ડલેતિ** ભિત્તિપાદાનં મત્થકે ઠપિતમણ્ડલકે સીસગ્ગેન **પતિટ્ઠહન્તિ. ન એવં ફાસુળિયોતિ** યથા યથા વુત્તગોપાનસિયો પપતા તિટ્ઠન્તિ, ન એવં બોધિસત્તસ્સ ફાસુકાપિ પપતા ઠિતા.

ઓક્ખાયિકાતિ અવક્ખાયિકા, હેટ્ઠા હુત્વા નિન્નભાવેન પઞ્ઞાયમાના. **એવરૂપાતિ** યથાવુત્તરૂપા, નિન્નતરાતિ અત્થો. **યાવ પિટ્ઠિકણ્ટકં અલ્લીના હોતીતિ** મય્હં ઉદરચ્છવિ યાવ પિટ્ઠિકણ્ટકં, તાવ તં આહચ્ચ ઠિતત્તા અલ્લીના હોતિ ઉદરિયસ્સ પરિક્ખયેન અન્તાનઞ્ચ સુટ્ઠુમિલાતતાય. **ભારિયભારિયાતિ** ગરુતરા. સહઉદરચ્છવિં પિટ્ઠિકણ્ટકં, સહપિટ્ઠિકણ્ટકં ઉદરચ્છવિન્તિ યોજના. **નેવ નિક્ખમતિ** આહારસન્નિસ્સયઆપોધાતુયા સબ્બસો વિસુક્ખત્તા. **પૂતિમૂલાનીતિ** લોમમૂલાનં પરિબ્રૂહનકે મંસે લોહિતે ચ પરિક્ખીણે તાનિ સુક્ખાનિ ઠાનતો ભટ્ઠાનિ અભાવેનેવ ‘‘પૂતિમૂલાની’’તિ વુત્તાનિ. તેનાહ ‘‘**તસ્સ પના**’’તિઆદિ.

અધિગતાતિ ઇદાનિ અધિગતા. **યથા એતરહિ વિપસ્સનાપઞ્ઞાય અધિગતત્તાતિ** ઇમિના કિઞ્ચાપિ મહાબોધિસત્તા પરિપાકગતઞાણા વસીભૂતજ્ઝાનાભિઞ્ઞા વિપસ્સનાય પરિકમ્મં કરોન્તિ, યથા ચ નેસં ચરિમભવે વિપસ્સનાચારો, ન તથા તદાતિ દસ્સેતિ. **એતદેવાતિ** યં યેન વુત્તં અત્થજાતં, એતદેવ **એત્થ** એતસ્મિં પાઠપદેસે **યુત્તં** પુબ્બેનાપરં અવિરુજ્ઝનતો. **ઇતરથાતિ** ભિક્ખૂહિ વુત્તપ્પકારેન **અનનુરૂપો સિયા** ‘‘ઇમિસ્સા’’તિ વુત્તાય અઞ્ઞત્તે.

આહારસુદ્ધિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સંસારસુદ્ધિઆદિવણ્ણના

૧૬૦. સંસારેનાતિ અપરાપરં ચવનુપપજ્જનવસેન ભવેસુ સંસરણેન. યં સન્ધાય વુત્તં –

‘‘ખન્ધાનઞ્ચ પટિપાટિ, ધાતુઆયતનાન ચ;
અબ્બોચ્છિન્નં વત્તમાના, સંસારોતિ પવુચ્ચતી’’તિ. (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૬૧૯; દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૯૫; સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨.૬૦; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૪.૧૯૯; ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ નિદાનકથા; વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૨૬; સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૫૨૩; ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૩૯; ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ ૧૪, ૫૮; થેરગા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૬૭, ૯૯; બુ॰ વં॰ અટ્ઠ॰ ૫૮; ચૂળનિ॰ અટ્ઠ॰ ૬; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧.૧૧૭; વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૧.૧૨૭; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૪.૯; સારત્થ॰ ટી॰ ૧.૧);

બહુકન્તિ બહુકાલં બહુક્ખત્તું. **ઉપપજ્જિત્વાતિ** તત્થ તત્થ ભવે નિબ્બત્તિત્વા. **આવાસેનાતિ** તસ્મિં તસ્મિં સત્તાવાસે આવસનેન નિબ્બત્તિત્વા જીવનેન. **ખન્ધાયેવ વુત્તા** તેસંયેવ પવત્તિવિસેસસ્સ તેન તેન પરિયાયેન

વુત્તત્તા. **બહુયાગે**તિ અજસૂકરગોમાય્વાદિકે બહુવિધે મહાયઞ્ઞે. **બહુઅગ્ગી**તિ વાચાપેય્યાદિવસેન અન્તમસો પાકયઞ્ઞાદિવસેન ચ બહુકેપિ અગ્ગી પરિચરણેન.

૧૬૧. બાલદારકોપિ ''દહરો''તિ વુચ્ચતીતિ તતો વિસેસનત્થં **''યુવા''**તિ વુત્તં. અતિક્કન્તપઠમવયા સત્તા સભાવેન પલિતસિરા હોન્તીતિ પઠમવયે ઠિતભાવં દસ્સેતું **''સુસુકાળકેસો''**તિ વુત્તં. **જરાજિણ્ણો**તિ જરાય જિણ્ણો, ન અકાલિકેન જરાય અભિભૂતો. ઉક્કંસગતબુદ્ધતાય **વુદ્ધો**. તેનાહ **''વડ્ઢિત્વા ઠિતઅઙ્ગપચ્ચઙ્ગો''**તિ, આરોહપરિણાહવસેન વુદ્ધિરહિતોતિ અત્થો. **જાતિમહલ્લકો**તિ જાતિયા મહલ્લકો, ન ભોગપરિવારાદીહીતિ અત્થો. **અદ્ધગતો**તિ એત્થ **અદ્ધ**-સદ્દો દીઘકાલવાચીતિ આહ **''બહુઅદ્ધાનં ગતો''**તિ. **વયો**તિઆદિપદલોપેનાયં નિદ્દેસોતિ આહ **''પચ્છિમવય''**ન્તિ. **પદસતમ્પિ...પે॰... સમત્થતા**તિ પદસતમ્પિ પદસહસ્સમ્પિ સોતપથમાગચ્છન્તમેવ ઉગ્ગહણસમત્થતા પરિગ્ગહેતું સમત્થતા. અયઞ્ચ ગતિયા બ્યાપારોતિ સક્કા વિઞ્ઞાતું ગહણમત્તભાવતો. **તદેવા**તિ પદસતમ્પિ પદસહસ્સમ્પિ. **આધારણં** અપિલાપનવસેન હદયે ધારણં. **ઉપનિબન્ધનં** યથા ન પમુટ્ઠં હોતિ, તથા ઉપેચ્ચ અપરાપરં નિબન્ધનં. અયં પન સતિયા બ્યાપારોતિ સક્કા વિઞ્ઞાતું. પાળિયઞ્ચ ''પરમાય ગતિયા ચ સતિયા ચ ધિતિયા ચા''તિ વુત્તં, પરતો ચ ''એવં અધિમત્તગતિમન્તો''તિ વુત્તં. **સમત્થવીરિયં ધિતિ નામા**તિ વિસિટ્ઠવિસયં દસ્સેન્તો યથાવુત્તસતિસમાયોગં તસ્સ દીપેતિ. **તસ્સા**તિ યથાવુત્તગતિસતિધિતીહિ સુભધાતવચીપરિચિતસ્સ પરિયત્તિધમ્મસ્સ આગમવસેન અત્થદસ્સનસમત્થતા યુત્તિવસેન કારણદસ્સનસમત્થતા.

દળ્હં (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૯.૩૮) થિરં ધનુ એતસ્સાતિ દળ્હધન્વા, સો એવ ઇધ **''દળ્હધમ્મા''**તિ વુત્તો. પટિસત્તુવિધમનત્થં ધનું ગણ્હાતીતિ **ધનુગ્ગહો**, સો એવ ઉસું સરં અસતિ ખિપતીતિ **ઇસ્સાસો**તિ આહ **''ધનું ગહેત્વા ઠિતો ઇસ્સાસો''**તિ. દ્વિસહસ્સપલં લોહાદિભારં વહિતું સમત્થં **દ્વિસહસ્સથામં**. તેનાહ **''દ્વિસહસ્સથામં નામા''**તિઆદિ. **દણ્ડે**તિ ધનુદણ્ડે. **યાવ કણ્ડપ્પમાણા**તિ દીઘતો યત્તકં કણ્ડસ્સ પમાણં, તત્તકે ધનુદણ્ડે ઉક્ખિત્તમત્તે આરોપિતો ચેવ હોતિ જિયાદણ્ડો, સો ચ ભારો પથવિતો મુચ્ચતિ, એવં ઇદં ''દ્વિસહસ્સથામં નામ ધનૂતિ દટ્ઠબ્બં. **ઉગ્ગહિતસિપ્પો**તિ ઉગ્ગહિતધનુસિપ્પો. **કતહત્થો**તિ થિરતરં લક્ખેસુ અવિરજ્ઝનસરક્ખેપો. ઈદિસો પન તત્થ વસીભૂતો કતહત્થો નામ હોતીતિ આહ **''ચિણ્ણવસીભાવો''**તિ. કતં રાજકુલાદીસુ ઉપેચ્ચ અસનં એતેન સો **કતૂપાસનો**તિ આહ **''રાજકુલાદીસુ દસ્સિતસિપ્પો''**તિ. **એવં કતન્તિ** એવં અન્તોસુસિરકરણાદિના સલ્લહુકં કતં.

ઓલોકેતીતિ ઉદિક્ખતિ. **એવં સન્તેપિ તેસં વારો પઞ્ઞાયતી**તિ તેસં ભિક્ખૂનં ''અયં પઠમં પુચ્છતિ, અયં દુતિય''ન્તિઆદિના પુચ્છનવારો તાદિસસ્સ પઞ્ઞવતો પઞ્ઞાયતિ સુખુમસ્સ અન્તરસ્સ લબ્ભનતો. **બુદ્ધાનં પન વારો**તિ ઈદિસે ઠાને બુદ્ધાનં દેસનાવારો અઞ્ઞેસં નપઞ્ઞાયનતો બુદ્ધાનંયેવ પઞ્ઞાયતિ. ઇદાનિ તમેવ પઞ્ઞાયનતં યુત્તિતો દસ્સેન્તો **''વિદત્થિચતુરઙ્ગુલછાય''**ન્તિઆદિમાહ. અચ્છરાસઙ્ઘાટમત્તે ખણે અનેક-કોટિસહસ્સ-ચિત્તપવત્તિસમ્ભવતો **''વિદત્થિચતુરઙ્ગુલછાયં અતિક્કમનતો પુરેતરંયેવ ભગવા...પે॰... કથેતી''**તિ વત્વા તતો લહુતરાપિ સત્થુ દેસનાપવત્તિ અત્થેવાતિ દસ્સેન્તો **''તિટ્ઠન્તુ વા તાવ એતે''**તિઆદિમાહ. ઇદાનિ તત્થ કારણં દસ્સેતું **''કસ્મા''**તિઆદિ વુત્તં. **સોળસ પદાનિ કથેતી**તિ એતેન લોકિયજનસ્સ એકપદુચ્ચારણક્ખણે ભગવા અટ્ઠવીસસતપદાનિ કથેતીતિ દસ્સેતિ. ઇદાનિ તસ્સપિ કારણં દસ્સેતું **''કસ્મા''**તિઆદિ વુત્તં.

ધમ્મોતિ પાળિ. પજ્જતિ અત્થો એતેનાતિ **પદં**, તદત્થો. અત્થં બ્યઞ્જેતીતિ **બ્યઞ્જનં**, અક્ખરં. તઞ્હિ પદવાક્યક્ખરભાવેહિ પરિચ્છિજ્જમાનં તં તં અત્થં બ્યઞ્જેતિ પકાસેતિ. તેનાહ **''ધમ્મપદબ્યઞ્જનન્તિ પાળિયા પદબ્યઞ્જનં, તસ્સ તસ્સ અત્થસ્સ બ્યઞ્જનકં અક્ખર''**ન્તિ. એતેન અપરાપરેહિ પદબ્યઞ્જનેહિ સુચિરમ્પિ કાલં

કથેન્તસ્સ તથાગતસ્સ ન કદાચિ તેસં પરિયાદાનં અત્થીતિ દસ્સેતિ. પઞ્હં બ્યાકરોન્તિ એતેનાતિ **પઞ્હબ્યાકરણં**, તથાપવત્તપટિભાનં. અપરિક્ખયપટિભાના હિ બુદ્ધા ભગવન્તો, યતો વુત્તં ''નત્થિ ધમ્મદેસનાય હાની''તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૧૪૧, ૩૦૫; વિભ॰ મૂલટી॰ ૧.સુત્તન્તભાજનીયવણ્ણના). તેનાહ ''**ઇમિના કિં દસ્સેતી**''તિઆદિ. તથા આસન્નપરિનિબ્બાનસ્સપિ ભગવતો દેસનાય ઇતરાય ચ વિસેસાતાવોતિ પઠમબુદ્ધવચનમ્પિ મજ્ઝિમબુદ્ધવચનમ્પિ પચ્છિમબુદ્ધવચનમ્પિ સદિસમેવ. આસીતિકવસ્સતો પરં **પઞ્ચમો આયુકોટ્ઠાસો**.

૧૬૨. કામઞ્ચેત્થ ભગવતા નાગસમાલત્થેરસ્સ અચ્છરિયઅબ્ભુતપવેદનમુખેન અત્તનો લોમાનં હટ્ઠભાવસ્સ પવેદિતત્તા ''**લોમહંસનપરિયાયો**''તિ નામં ગહિતં, તથાપિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદિ-અનઞ્ઞસાધારણઞાણાનુભાવ-વિભાવનાદિવસેન સોળસસમૂહતો સીહનાદસ્સ નદનેન દેસનાય પવત્તિતત્તા ''મહાસીહનાદો''ત્વેવ સઙ્ગીતિકારમહાથેરેહિ નામં ઠપિતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

મહાસીહનાદસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૩. મહાદુક્ખક્ખન્ધસુત્તવણ્ણના

૧૬૩. તતો પરન્તિ તિણ્ણં જનાનં ઉપરિ સઙ્ઘો ચતુવગ્ગકરણીયાદિકમ્મેહિ પટિકમ્મપ્પત્તત્તા. **ગામં ગતોતિ વુચ્ચતિ** ગામં ઉદ્દિસ્સ ગતત્તા, એવં સાવત્થિં પવિસિતું વિહારતો નિક્ખન્તા ''પવિસિંસૂ''તિ વુત્તા. **પરિઞ્ઞન્તિ** પહાનપરિઞ્ઞં. સા હિ સમતિક્કમો, ન ઇતરા. **રૂપવેદનાસુપીતિ** ''રૂપાનં પરિઞ્ઞં, વેદનાનં પરિઞ્ઞ''ન્તિ એત્થાપિ. કામં સબ્બેસં તિત્થિયાનં કામાદિપરિઞ્ઞાપઞ્ઞાપનહેતુભૂતો સમયો નત્થિ, યેસં પન અત્થિ, તે ઉપાદાય ''**સકસમયં જાનન્તા**''તિ વુત્તં. ''યતો યતો ખો ભો અયં ભિક્ખુ વિવિચ્ચેવ કામેહિ...પે॰... પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, એત્તાવતા ખો ભો કામાનં પરિઞ્ઞા હોતી''તિ એવં સરૂપતો પઠમજ્ઝાનં વિભાવેતું અસક્કોન્તાપિ કેવલં અચ્ચન્તપ્પહાનસઞ્ઞાય **કામાનં પરિઞ્ઞં પઞ્ઞપેય્યું પઠમજ્ઝાનં વદમાના**. તં કિસ્સ હેતુ? તાદિસસ્સ આગમાધિગમસ્સાભાવતો. **રૂપવેદનાપરિઞ્ઞાસુ**પિ એસેવ નયો. **વુચ્ચેથા**તિ વુચ્ચેય્ય. **દુતિયપદેપીતિ** ''અનુસાસનિયા વા અનુસાસનિ''ન્તિ એવં વુત્તવાક્યેપિ. **તે** કિર ભિક્ખૂ.

૧૬૫. ન ચેવ સમ્પાયિસ્સન્તીતિ ન ચેવ સમ્મદેવ પકારેહિ ગમેસ્સન્તિ ઞાપેસ્સન્તિ. તેનાહ ''**સમ્પાદેત્વા કથેતું ન સક્ખિસ્સન્તી**''તિ. યસ્મા અવિસયે પઞ્હો પુચ્છિતો હોતિ, તસ્મા આપજ્જિસ્સન્તીતિ યોજના. **સદેવકે**તિ અરૂપદેવગ્ગહણં. તે હિ લોકિયદેવેહિ દીઘાયુકતાદિના ઉક્કટ્ઠા. **સમારકે**તિ કામાવચરદેવગ્ગહણં. **સબ્રહ્મકેતિ** રૂપાવચરબ્રહ્મગ્ગહણં. **સસ્સમણબ્રાહ્મણિયા**તિ એત્થ **સમણ**ગ્ગહણેન પબ્બજિતે, **બ્રાહ્મણ**ગ્ગહણેન જાતિબ્રાહ્મણે, પુન **દેવ**ગ્ગહણેન સમ્મુતિદેવે, મનુસ્સગ્ગહણેન અવસિટ્ઠમનુસ્સકાયં પરિયાદિયતિ. **લોકપજા**ગ્ગહણેન પન પયોજનં અટ્ઠકથાયં દસ્સિતમેવ. **અઞ્ઞથા આરાધનં નામ નત્થી**તિ ઇમિના કામરૂપવેદનાસુ અસ્સાદાદીનં યાથાવતો અવબોધો એવ ઇતો બાહિરકાનં નત્થિ, કુતો પવેદનાતિ દસ્સેતિ.

૧૬૬. ચિત્તારાધનન્તિ યાથાવપવેદનેન પરેસં ચિત્તસ્સ પરિતોસનં. **બન્ધનટ્ઠેન ગુણાતિ** કામરાગસંયોજનસ્સ પચ્ચયભાવેન વત્થુકામેસુપિ બન્ધનટ્ઠો વુત્તો, કોટ્ઠાસટ્ઠો વા ગુણટ્ઠો દટ્ઠબ્બો. **તરયન્તી**તિ તરમાના યન્તિ ગચ્છન્તિ. અતીતાદિભિન્નપઠમાદિવયા એવ ચિત્તતા રાસિભાવેન વયોગુણાતિ ગહિતાતિ આહ ''**રાસટ્ઠો ગુણટ્ઠો**''તિ. **ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યા**તિ વા ચક્ખુવિઞ્ઞાણતંદ્વારિકવિઞ્ઞાણેહિ વિજાનિતબ્બા. **સોતવિઞ્ઞેય્યા**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. **ઇટ્ઠારમ્મણભૂતા**તિ સભાવેનેવ ઇટ્ઠારમ્મણજાતિકા, ઇટ્ઠારમ્મણભાવં વા પત્તા. **કમનીયા**તિ કામેતબ્બા. **મનવડ્ઢનકા**તિ

મનોહરા. એતેન પરિકપ્પનતોપિ ઇટ્ઠભાવં ગણ્હાતિ. **પિયજાતિકા**તિ પિયાયિતબ્બસભાવા. **કામૂપસંહિતા**તિ કામરાગેન ઉપેચ્ચ સન્ધાનિયા સમ્બદ્ધા (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૬.૬૩) કાતબ્બાતિ આહ "**આરમ્મણં કત્વા**"તિ.

૧૬૭. સઞ્ઞં ઠપેત્વાતિ "ઇમસ્મિં અઙ્ગુલિકાદિપબ્બે ગહિતે સતં હોતિ, ઇમસ્મિં સહસ્સ"ન્તિઆદિના સઞ્ઞાણં કત્વા ગણના. **અચ્છિદ્દગણના**તિ "એકં દ્વે"તિઆદિના નવન્તવિધિના નિરન્તરગણના. **પિણ્ડગણના**તિ સઙ્કલનપટુપ્પાદનાદિના પિણ્ડિત્વા ગણના. તેનાહ "**ખેત્તં ઓલોકેત્વા**"તિઆદિ. કસનં **કસી**તિ કસિગ્ગહણેન સબ્બો કસિપટિબદ્ધો જીવિકૂપાયો ગહિતોતિ આહ "**કસીતિ કસિકમ્મ**"ન્તિ. **જઙ્ઘવણિજ્જા**તિ જઙ્ઘસત્થવસેન વણિજ્જં આહ, **થલવણિજ્જા**તિ સકટસત્થવસેન. **આદિ**-સદ્દેન નાવાપણાદિવસેન વોહારં. **વણિપ્પથો**તિ વણિજમગ્ગો, દાનગ્ગહણવસેન સંવોહારોતિ અત્થો. ઉસૂનં અસનકમ્મં **ઇસ્સત્તં**, ધનુસિપ્પેન જીવિકા, ઇધ પન ઇસ્સત્તં વિયાતિ **ઇસ્સત્તં**, સબ્બઆવુધજીવિકાતિ આહ "**આવુધં ગહેત્વા ઉપટ્ઠાનકમ્મ**"ન્તિ. પોરોહિચ્ચામચ્ચકમ્માદિ **રાજકમ્મં**. **આદિ**-સદ્દેન રથસિપ્પખત્તવિજ્જાસિપ્પાદિ-વુત્તાવસેસં મહાસિપ્પં ખુદ્દકસિપ્પઞ્ચ સઙ્ગણ્હાતિ. **સીતસ્સ પુરક્ખતો**તિ સીતસ્સ પુરતો કતો. યો હિ સીતકાલે જીવિકાહેતુ સીતલપદેસં પક્ખન્દતિ, સો વાળમિગાદીહિ વિય સીતેન પરિપાતિયમાનો તેન પુરતો કતો વિય હોતિ. તેનાહ "**સીતેન બાધિયમાનો**"તિ. **ઉણ્હસ્સ પુરક્ખતો**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **સરિત્વા**તિ સંસપ્પિત્વા. **ઘટ્ટિયમાનો**તિ હિંસિયમાનો બાધિયમાનો. આબાધનં **આબાધો**, પીળાતિ અત્થો. **કામહેતુ**ન્તિ વા ભાવનપુંસકનિદ્દેસો યથા "વિસમં ચન્દિમસૂરિયા પરિવત્તન્તી"તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૭૦). તથા સેસપદદ્વયેપિ. તેનેવાહ "**કામાનમેવ હેતૂ**"તિ. **કામાનં હેતૂ**તિ એત્થ પુરિમપદાવધારણમયુત્તં તદઞ્ઞપચ્ચયપટિક્ખેપાપત્તિતો, તથા ઉત્તરપદાવધારણં કામાનં કદાચિ અહેતુભાવસ્સપિ સમ્ભવતો, તસ્મા "**ઉપ્પજ્જતિયેવા**"તિ વુત્તં.

ઉટ્ઠહતોતિ ઇમિના ઉટ્ઠાનવીરિયં વુત્તન્તિ આહ "**આજીવસમુટ્ઠાપકવીરિયેના**"તિ. **તં વીરિયન્તિ** આજીવિકસમુટ્ઠાપકવીરિયં. **પુબ્બેનાપરં ઘટેન્તસ્સા**તિ આરમ્ભતો પટ્ઠાય નિરન્તરં પવત્તેન્તસ્સ. **ચિત્તે ઉપ્પન્નબલવસોકેન સોચતી**તિ ચિત્તસન્તાપેન અન્તો નિજ્ઝાયતિ. **કાયે ઉપ્પન્નદુક્ખેના**તિ તસ્સેવ સોકસ્સ વસેન કાયે ઉપ્પન્નદુક્ખેન. સોકુદ્દેસેન તં તં વિપ્પલપેન્તો વા **પરિદેવતિ**. **ઉરં તાળેત્વા**તિ વક્ખપ્પદેસં પહરિત્વા. "**મોઘ**"ન્તિઆદિ પરિદેવનાકારદસ્સનઞ્ચેવ સમ્મોહાપજ્જનાકારદસ્સનઞ્ચ. **મે**તિ વત્વા પુન **નો**તિ પુથુવચનં અત્તનો ઉભયથાપિ વોહરિતબ્બતો, બ્યામૂળ્હવચનં વા સોકવસેન.

૧૬૮. ઇધ કામગ્ગહણેન વિસેસતો વત્થુકામા ગહિતાતિ કામાદિગ્ગહણં કતં, નાનન્તરિયતાય પન કિલેસકામોપિ ગહિતો એવ. **અસિચમ્મન્તિ** એત્થ **ચમ્મ**ગ્ગહણેન ન કેવલં ચમ્મમયસ્સ, ચમ્મપરિસિબ્બિતસ્સેવ વા ગહણં, અથ ખો સબ્બસ્સપિ આવુધબાધકસ્સ ગહણન્તિ દસ્સેન્તો "**ખેટકફલકાદીની**"તિ આહ. **આદિ**-સદ્દેન સરાદિસઙ્ગહો. **ધનુકલાપં સન્નય્હિત્વા**તિ ધનુઞ્ચેવ ખુરપ્પતૂણિઞ્ચ સન્નય્હિત્વા, ધનુદણ્ડસ્સ જિયાય તથાભાવકરણાદિપિ (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૫.૭૬) ધનુનો સન્નય્હનન્તિ. દ્વિન્નં સેનાનં બ્યૂહસંવિધાનેન વા **ઉભતોબ્યૂળ્હં**. **વિજ્જોતલન્તેસૂ**તિ નિસિતપીતફલતાય વિજ્જોતનવસેન પરિવત્તમાનેસુ.

પાકારસમીપાતિસઞ્ચારતાય પાકારપાદા **ઉપકારિયો**, યા "ઉદ્દાપા"તિ વુચ્ચન્તિ. **સતદન્તેના**તિ અનેકસતદન્તકેન, યસ્સ તિખિણદન્તાનિ અનેકસતાનિ મૂલાનિ હોન્તિ. અતિભારતાય દસવીસમત્તાપિ જના ઉક્ખિપિતું ન સક્કોન્તિ, યન્તવસેન પન ઉક્ખિપિત્વા બન્ધિત્વા ઠપેન્તિ. તેનાહ "**અટ્ઠદન્તાકારેના**"તિઆદિ. **ઓમદ્દન્તી**તિ ઓટ્ઠપેન્તિ.

૧૬૯. સન્ધિમ્પિ છિન્દન્તિ ચોરિકાય જીવિતુકામા. **નિલ્લોપન્તિ** નિસ્સેસવિલોપં, એકં પરિત્તં ગામં પરિવારેત્વા તત્થ કિઞ્ચિપિ ગય્હૂપગં અસેસેત્વા કરમરગ્ગહણં. તેનાહ "**મહાવિલોપ**"ન્તિ. **પન્થદુહનકમ્મં** અટવિમગ્ગે ઠત્વા અદ્ધિકાનં વિલુમ્પનં. **પહારસાધનત્થં** (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૨.૧) દણ્ડપ્પહારસ્સ સુખસિદ્ધિઅત્થં. કઞ્જિતો નિબ્બત્તં કઞ્જિયં, આરનાલં. યં "બિલઙ્ગ"ન્તિપિ વુચ્ચતિ, તં યત્થ સિઞ્ચતિ, સા **કઞ્જિયઉક્ખલિકા**. બિલઙ્ગથાલિકસદિસકરણં **બિલઙ્ગથાલિયં. સીસકપાલં ઉપ્પાટેત્વાતિ** અયોગુળપવેસનપ્પમાણં છિદ્દં કત્વા. **સઙ્ખમુણ્ડકમ્મકારણ**ન્તિ સઙ્ખં વિય મુણ્ડકમ્મકારણં.

રાહુમુખકમ્મકારણન્તિ રાહુમુખગત-સૂરિયસદિસ-કમ્મકારણં. **જોતિમાલિક**ન્તિ જોતિમાલવન્તં કમ્મકારણં. **હત્થપજ્જોતિક**ન્તિ હત્થપજ્જોતનકમ્મકારણં. **એરકવત્તકમ્મકારણ**ન્તિ એરકવત્તસદિસે સરીરતો બદ્ધે ઉપ્પાટનકમ્મકારણં. **ચીરકવાસિકકમ્મકારણ**ન્તિ સરીરતો ઉપ્પાટિતબદ્ધચીરકાહિ નિવાસાપનકમ્મકારણં. તં કરોન્તા યથા ગીવતો પટ્ઠાય બદ્ધે કન્તિત્વા કટિયમેવ ઠપેન્તિ, એવં ગોપ્ફકતો પટ્ઠાય કન્તિત્વા કટિયમેવ ઠપેન્તિ. **અટ્ઠકથાયં** પન "**કટિતો પટ્ઠાય કન્તિત્વા ગોપ્ફકેસુ ઠપેન્તી**"તિ વુત્તં. **એણેય્યકકમ્મકારણ**ન્તિ એણીમિગસદિસકમ્મકારણં . **અયવલયાનિ દત્વા**તિ અયવલયાનિ પટિમુઞ્ચિત્વા. **અયસૂલાનિ કોટ્ટેન્તી**તિ કપ્પરજણ્ણુકકોટીસુ અયસૂલાનિ પવેસેન્તિ. ન્તિ તં તથાકતકમ્મકારણં સત્તં.

બળિસમંસિકન્તિ બળિસેહિ મંસુપ્પાટનકમ્મકારણં. **કહાપણિક**ન્તિ કહાપણમત્તસો છિન્દનકમ્મકારણં. **કોટ્ટેન્તી**તિ છિન્દન્તિ. **ખારાપતચ્છિક**ન્તિ તચ્છેત્વા ખારાવસિઞ્ચનકમ્મકારણં. **પલિઘપરિવત્તિક**ન્તિ પલિઘસ્સ વિય પરિવત્તનકમ્મકારણં. **એકાબદ્ધં કરોન્તિ** અયસૂલસ્સ કોટ્ટનેન. **પલાલપીઠક**ન્તિ પલાલપીઠસ્સ વિય સરીરસ્સ સંવેલ્લનકમ્મકારણં. **કારણિકા**તિ ઘાતનકારકા. **પલાલવટ્ટિં વિય કત્વા**તિ યથા પલાલપીઠં કરોન્તા પલાલવટ્ટિં કત્વા સંવેલ્લનવસેન નં (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૨.૧) વેઠેન્તિ, એવં કરોન્તીતિ અત્થો. **છાતકેહી**તિ બુભુક્ખિતેહિ કોલેય્યકસુનખેહિ. બલવન્તો હિ તે જવયોગ્ગા સૂરા ચ હોન્તિ. કમ્મવસેન સમ્પરેતિ એત્થાતિ સમ્પરાયો, પરલોકો. તત્થ ભવોતિ **સમ્પરાયિકો**.

૧૭૦. છન્દરાગો વિનીયતિ ચેવ પહીયતિ ચ એત્થાતિ નિબ્બાનં **છન્દરાગવિનયો છન્દરાગપ્પહાનઞ્ચા**તિ. તેનાહ "**નિબ્બાનઞ્હી**"તિ. તત્થ **આગમ્મા**તિ ઇદં યો છન્દરાગં વિનેતિ પજહતિ, તસ્સ આરમ્મણં સન્ધાય વુત્તં. **તીહિ પરિઞ્ઞાહી**તિ ઇમિના ઞાતતીરણપરિઞ્ઞાહિ પરિજાનિસ્સન્તીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. કો પન વાદો પહાનપરિઞ્ઞાયાતિ દસ્સેતિ? **તથભાવાયા**તિ પરિજાનનકભાવાય.

૧૭૧. અપરિત્તેનાતિ અહીનેન. **વિપુલેના**તિ મહતા. યદિ વણ્ણસમ્પત્તિદસ્સનત્થં, વણ્ણદસકં કસ્મા ન ગહિતન્તિ આહ "**માતુગામસ્સ હી**"તિઆદિ. ભોજનસમ્પદાદીનં અલાભેપીતિ દસ્સનત્થં "**દુગ્ગતકુલે નિબ્બત્તસ્સપી**"તિ વુત્તં. **થોકં થોકં વણ્ણાયતનં પસીદતિ** મંસસ્સ પરિબ્રૂહનતો થનમંસાનિ વડ્ઢન્તિ જાયન્તિ. વણ્ણેતિ હદયઙ્ગતભાવં પકાસેન્તો વિય હોતીતિ **વણ્ણો**. સો એવ સામગ્ગોપભોગાદિના નિભાતીતિ **નિભા**. તેનાહ "**વણ્ણનિભાતિ વણ્ણોયેવા**"તિ.

ભોગ્ગન્તિ અતિવિય વઙ્કતાય ભોગ્ગં. તાદિસં પન સરીરં ભગ્ગં વિય હોતીતિ આહ "**ભગ્ગ**"ન્તિ. તેનાહ "**ઇમિનાપિસ્સ વઙ્કભાવમેવ દીપેતી**"તિ. દન્તાનં છિન્નભિન્નતાય એકચ્ચાનં પતનેન ચ **ખણ્ડિતદન્તં**. કેસાનં સેતવણ્ણતાય પલિતન્તિ આહ "**પણ્ડરકેસ**"ન્તિ. કેસાનં મત્તસો સિયને ખલ્લાટવોહારોતિ બહુસો સિયનં સન્ધાયાહ

“**મહાખલ્લાટસીસ**”ન્તિ. વસ્સસતિકકાલે ઉપ્પજ્જનતિલકાનિ સન્ધાયાહ “**તિલકાહતગત્ત**”ન્તિ. તાનિ પન કાનિચિ સેતાનિ હોન્તિ કાનિચિ કાળાનીતિ આહ “**સેતકાળતિલકેહી**”તિ. **બ્યાધિકન્તિ** સઞ્ચાતબ્યાધિં. **બાળ્હગિલાનન્તિ** મારણન્તિ કગેલઞ્ઞેન ગિલાનં.

૧૭૩. તસ્મિં સમયેતિ તસ્મિં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરણસમયે. **ન ચેતેતી**તિ ન અભિસન્દહતિ. બ્યાબાધનટ્ઠેન બ્યાબાધો, બ્યાબાધોવ બ્યાબજ્ઝં, નત્થિ એત્થ બ્યાબજ્ઝન્તિ **અબ્યાબજ્ઝં**, દુક્ખરહિતં. તેનાહ “**નિદ્દુક્ખમેવા**”તિ.

૧૭૪. અનિચ્ચાદિઆકારોતિ અનિચ્ચાકારો દુક્ખાકારો વિપરિણામાકારો ચલાદિઆકારો ચ.

મહાદુક્ખક્ખન્ધસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૪. ચૂળદુક્ખક્ખન્ધસુત્તવણ્ણના

૧૭૫. સક્કેસૂતિ એત્થ યં વત્તબ્બં, તં સતિપટ્ઠાનસુત્તવણ્ણનાયં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બન્તિ તં એકદેસેન દસ્સેન્તો “**સો હી**”તિ આહ. તત્થ યેન રાજકુમારા સક્યા નામ જાતા, યતો તેસં નિવાસટ્ઠાનતાય જનપદો તથા વુચ્ચતિ, તં વત્તબ્બન્તિ આહ “**સક્યાનં પન ઉપ્પત્તિ અમ્બટ્ઠસુત્તે આગતાવા**”તિ. **કપિલવત્થૂતિ વુત્તં** પુરિમસઞ્ઞાવસેન.

નાનપ્પકારકન્તિ ‘‘લોભધમ્મા’’તિ બહુવચનસ્સ નિમિત્તં વદતિ. લોભો હિ તેન તેન અવત્થાવિસેસેન પવત્તિઆકારભેદેન ‘‘છન્દો રાગોતણ્હા આસત્તિ અપેક્ખા’’તિઆદિના અનેકપ્પભેદો, લુબ્ભનલક્ખણેન પન ‘‘લોભો’’ત્વેવ વુચ્ચતિ. તેનાહ “**નાનપ્પકારકં લોભંયેવા**”તિ. તથા ‘‘દોસો પટિઘો કોધો ઉપનાહો વિરોધો’’તિઆદિના, ‘‘મુટ્ઠનં અસમપેક્ખનં અપચ્ચવેક્ખણા દુમ્મેજ્ઝં બાલ્ય’’ન્તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૩૯૦) ચ દોસમોહાનં નાનપ્પકારતં સન્ધાયાહ “**ઇતરેસુપિ દ્વીસુ એસેવ નયો**”તિ. **પરિયાદિયિત્વા**તિ પરિતો સબ્બસો આદાય. ગહેત્વાતિ અયમેત્થ અત્થોતિ આહ “**ગહણે આગત**”ન્તિ. **પરિયાદિયતી**તિ પરિક્ખીણોતિ. દી-સદ્દઞ્હિ સદ્દવિદૂ ખયત્થં વદન્તિ.

એકદાતિ આમેડિતલોપેન નિદ્દેસોતિ આહ “**એકેકસ્મિં કાલે**”તિ. **લોભદોસમોહા**તિ પઠમમગ્ગેન પહીનાવસેસા લોભદોસમોહા. **નિરવસેસા પહીયન્તિ**, અઞ્ઞથા દુતિયમગ્ગેન કિં કતં સિયાતિ અધિપ્પાયો. સમુદાચારપ્પત્તં પન દિસ્વા “**અપ્પહીનં મે અત્થી**”**તિપિ જાનાતિ**. એવં કથં નિરવસેસપ્પહાનસઞ્ઞાતિ આહ “**અપ્પહીનકં...પે॰... સઞ્ઞી હોતી**”તિ. એવં પઠમમગ્ગેનેવ સમુચ્છિન્નસંસયસ્સ ‘‘કો સુ નામ મે ધમ્મો અજ્ઝત્તં અપ્પહીનોતિ **એવં સન્દેહો કથં ઉપ્પજ્જતી**”તિ વત્વા “**પણ્ણત્તિયા અકોવિદત્તા**”તિ કારણમાહ. વિનયકુક્કુચ્ચં વિય હિ પણ્ણત્તિયં અકુસલતાય અરિયાનમ્પિ કત્થચિ વિમતિમત્તં ઉપ્પજ્જતિ યથા તં સબ્બસો અપ્પહીનસમ્મોહાનન્તિ. અત્તનો અવિસયે અનભિજાનનં પણ્ણત્તિકોસલ્લેન કિમેત્થ પયોજનં, પચ્ચવેક્ખણામત્તેન અયમત્થો સિજ્ઝતીતિ દસ્સેન્તો “**કિં તસ્સ પચ્ચવેક્ખણા નત્થી**”તિ આહ. ઇતરો ‘‘નત્થી’’તિ ન સક્કા વત્તુન્તિ કત્વા ‘‘અત્થી’’તિ વત્વા તત્થ લબ્ભમાનવિભાગં દસ્સેન્તો “**સા પના**”તિઆદિમાહ. તત્થ **સા**તિ પચ્ચવેક્ખણા. **સબ્બેસન્તિ** સબ્બેસં અરિયાનં. યથા પરિપુણ્ણા ન હોતિ, ન એવં સબ્બસો ન હોતીતિ આહ “**ઇમાસુ પના**”તિઆદિ.

૧૭૬. અજ્ઝત્તન્તિ નિયકજ્ઝત્તં અધિપ્પેતન્તિ આહ “**તવ સન્તાને**”તિ. **અપ્પહીનો**તિ અનવસેસતો અપ્પહીનો. **દુવિધે**તિ વત્થુકામકિલેસકામે. કિલેસકામોપિ હિ યદગ્ગેન અસ્સાદીયતિ, તદગ્ગેન પરિભુઞ્જીયતિ.

૧૭૭. અસ્સાદીયતીતિ અસ્સાદો, સુખં. અપ્પો અપ્પમત્તકો અસ્સાદો એતેસૂતિ **અપ્પસ્સાદા**. તેનાહ “**પરિત્તસુખા**”તિ. પરિયેસનદુક્ખાદિહેતુકં દિટ્ઠધમ્મિકં તત્થ દુચ્ચરિતચરણેન સમ્પરાયિકઞ્ચ દુક્ખમેત્થ કામેસુ બહુકન્તિ **બહુદુક્ખા. બહુપાયાસા**તિ બહુપરિક્કિલેસા. તે પન પરિક્કિલેસા વક્ખમાનનયેન બહૂયેવેત્થ દિટ્ઠધમ્મિકાપીતિ આહ “**દિટ્ઠધમ્મિક…પે॰… બહૂ**”તિ. તે ચ પરિક્કિલેસા યસ્મા તંસમઙ્ગિનો હિતપટિપત્તિયા અન્તરાયકરા ઇધ ચેવ પરલોકે ચ આદીનવકારણઞ્ચ પવત્તન્તિ, તસ્મા વુત્તં “**દિટ્ઠધમ્મિક…પે॰… બહૂ**”તિ. **એવં ચેપી**તિ એવં “અપ્પસ્સાદા કામા”તિઆદિના આકારેન. **નયેના**તિ ધમ્મેન. **કારણેના**તિ યુત્તિયા. સુટ્ઠુ દિટ્ઠં હોતીતિ સમ્બન્ધો. **વિપસ્સનાપઞ્ઞાયા**તિ અરિયમગ્ગપઞ્ઞાય. સા ચત્તારિપિ સચ્ચાનિ વિસેસતો પસ્સતીતિ **વિપસ્સના**તિ અધિપ્પેતા. તેનાહ “**હેટ્ઠામગ્ગદ્વયઞાણેનાતિ અત્થો**”તિ. **પીતિસુખન્તિ** પીતિસુખવન્તં ઝાનદ્વયં. **દ્વે મગ્ગે**તિ હેટ્ઠામગ્ગે. આવટ્ટનસીલો આભુજનસીલો ન હોતીતિ **અનાવટ્ટી નેવ હોતિ** સબ્બસો અપ્પહીનકામરાગછન્દો. તેનાહ “**કસ્મા**”તિઆદિ. **ઓરોધનાટકા પજહનપઞ્ઞા**તિ આદીનવાનુપસ્સનાઞાણમાહ.

૧૭૯. અસ્સાદોપિ કથિતો, “અપ્પસ્સાદા”તિ હિ ઇમિના યાવતકો કામેસુ અસ્સાદો, તં સબ્બં અનવસેસતો પરિગ્ગહેત્વા યસ્સ પરિત્તભાવો દસ્સિતોતિ **આદીનવોપિ કથિતો** સઙ્ખેપેનેવ સેસસ્સઆદીનવસ્સ દસ્સિતત્તા. **તં કથેતુન્તિ** તં નિસ્સરણં “એકન્તસુખપટિસંવેદી”તિ ઇમિના કથેતું. **ઇમેહિ અન્તેહી**તિ “પઞ્ચિમે, મહાનામ, કામગુણા”તિઆદિના કામગુણદસ્સનમુખેન કામસુખલ્લિકાનુયોગં “ઉબ્ભટ્ઠકા હોન્તિ આસનપટિક્ખિત્તા”તિઆદિના અત્તકિલમથાનુયોગઞ્ચ દસ્સેત્વા ઇમેહિ દ્વીહિ અન્તેહિ મુત્તં મમ સાસનન્તિ, ફલસમાપત્તિપરિયોસાનત્તા સાસનસમ્પત્તિયા “**ઉપરિફલસમાપત્તિસીસેન સકલસાસનં દસ્સેતુ**”ન્તિ આહ. ગિજ્ઝસદિસો કૂટોતિ મજ્ઝેપદલોપીસમાસો યથા “સાકપત્થિવો”તિ (પાણિનિ॰ ૨.૧.૬૦). દુતિયે પનેત્થ ગિજ્ઝવન્તતાય ગિજ્ઝા કૂટે એતસ્સાતિ **ગિજ્ઝકૂટો**. ઉદ્ધંયેવ તિટ્ઠનકા નિસજ્જાય વુટ્ઠિતકાલતો પટ્ઠાય એકટ્ઠાનેનેવ તિટ્ઠનકા. તેનાહ “**અનિસિન્ના**”તિ. **નિગણ્ઠસ્સા**તિ નાટપુત્તસ્સ. નત્થિ એતસ્સ પરિસેસન્તિ **અપરિસેસં**. એવં સઞ્ઞાભવચનમત્તમસ્સાતિ આહ “**અપરિસેસસઞ્ઞાત**”ન્તિ. નિચ્ચટ્ઠેન સતત-સદ્દેન અભિણ્હપ્પવત્તિ જોતિતા સિયાતિ “**સમિત**”ન્તિ વુત્તં. તેન નિરન્તરપ્પવત્તિં દસ્સેતીતિ એવં વા એત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

૧૮૦. યં કરોતિ, તં જાનાતીતિ દુક્ખસ્સ નિજ્જરણખેપનં નામ વિઞ્ઞૂનં કિચ્ચં, વિઞ્ઞુના ચ પુરિસેન કતાકતં જાનિતબ્બં, તસ્મા તુમ્હેહિ પુરાણાનં કમ્માનં બ્યન્તિભાવં કરોન્તેહિ પઠમં તાવ એત્તકાનિ પુરાણાનિ કમ્માનીતિ જાનિતબ્બાનિ, તતો “એત્તકં કાલં કતેન તપસા એત્તકાનિ તાનિ બ્યન્તિકતાનિ, ઇદાનિ એત્તકાનિ કાતબ્બાની”તિઆદિના અયં વિધિ પુરિસેન વિય અત્તના કાતબ્બકિચ્ચં પરિચ્છિન્દિતબ્બન્તિ દસ્સેતિ. તેનાહ “**તુમ્હેહિપિ તથા ઞાતબ્બં સિયા**”તિ. **સુદ્ધન્તન્તિ** સુદ્ધકોટ્ઠાસં, આયતિં અનવસ્સવસિદ્ધં કમ્મક્ખયં, તતો વા દુક્ખક્ખયન્તિ અત્થો. **સુદ્ધન્તં પત્તો અત્થીતિ પુચ્છતી**તિ ઇમિના અકુસલાનં પહાનં, કુસલાનં ભાવના ચ સબ્બેન સબ્બં નિગણ્ઠસમયે નત્થિ સબ્બસો વિસુદ્ધિભાવનાય અભાવતો, તસ્મા કુતો દુક્ખક્ખયસ્સ સમ્ભવોતિ દસ્સેતિ.

એવં અજાનનભાવે સતીતિ “અહુવમ્હેવ મય”ન્તિઆદિના વુત્તપ્પકારસ્સ અજાનને સતિ, તસ્મિં તુમ્હેહિ અઞ્ઞાયમાનેતિ અત્થો. **લુદ્દા**તિ ઘોરા. તે પન યસ્મા કાયવાચાહિ નિહીનમેવ કરોન્તિ, તસ્મા વુત્તં “**લુદ્દાચારા**”તિ. **લોહિતપાણિત્વેવ વુચ્ચતિ** તજ્જાકિરિયાચરણતો. માગવિકકેવટ્ટચોરઘાતકાદયો **માગવિકાદયો. કક્ખળકમ્મા**તિ

ફરુસકમ્મા. **તે નિગણ્ઠેસુ પબ્બજન્તી**તિ પુબ્બે મહાદુક્ખસંવત્તનિયકમ્મસ્સ કતત્તા હિ તુમ્હે એતરહિ ઈદિસં મહાદુક્ખં પચ્ચનુભવથાતિ દસ્સેતિ.

વાદેતિ દિટ્ઠિયં, સમયેતિ અત્થો. **સુખેન સુખન્તિ** એત્થ **સુખેના**તિ પટિપત્તિસુખેન, સુખાય પટિપત્તિયાતિ અત્થો. **સુખન્તિ** વિમોક્ખસુખં, ઇધ લોકે સુખં અધિગચ્છન્તા કસિવણિજ્જાદિદુક્ખપટિપત્તિયાવ અધિગચ્છન્તિ, એવં મોક્ખસુખમ્પીતિ અધિપ્પાયો. સરીરાવયવસમ્પત્તિયાપિ બિમ્બિનો સારોતિ **બિમ્બિસારો. તે નિગણ્ઠા…પે॰… સન્ધાય વદન્તિ**, ન પન ભગવતો અચ્ચન્તસન્તપણીતં નિબ્બાનસુખપટિવેદનં જાનન્તિ. **સહસા**તિ રવા. **અપ્પટિસઙ્ખા**તિ ન પટિસઙ્ખાય અવિચારેત્વા. તેનાહ ‘‘**સાહસં કત્વા**’’તિઆદિ.

અઞ્ઞાહિ વેદનાહિ અવોમિસ્સં એકન્તં સુખં **એકન્તસુખં**, તસ્સ પટિસંવેદી. તેનાહ ‘‘**નિરન્તરસુખપટિસંવેદી**’’તિ. **કથાપતિટ્ઠાપનત્થન્તિ** ‘‘એકન્તસુખપટિસંવેદી’’તિ એવં આરદ્ધકથાય પતિટ્ઠાપનત્થં. **રાજવારે**તિ રાજાનં ઉદ્દિસ્સ આગતદેસનાવારે. **સુખં પુચ્છિતું હોતીતિ** ‘‘યદિ સત્ત રત્તિન્દિવાનિ નપ્પહોતિ, કિં છ રત્તિન્દિવાનિ પહોતી’’તિઆદિના પુચ્છનસુખં હોતિ. ‘‘અહં ખો’’તિઆદિના પવત્તો **સુદ્ધવારો** સુદ્ધનિસ્સન્દસ્સ ફલસમાપત્તિસુખસ્સ વસેન આગતત્તા. **અનચ્છરિયં હોતિ**, સત્ત રત્તિન્દિવાનિ પહોન્તસ્સ એકસ્મિં રત્તિન્દિવે કિં વત્તબ્બન્તિ. **ઉત્તાનત્થમેવ** વુત્તનયત્તા સુવિઞ્ઞેય્યત્તા.

ચૂળદુક્ખક્ખન્ધસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૫. અનુમાનસુત્તવણ્ણના

૧૮૧. વુત્તાનુસારેનાતિ ‘‘કુરૂસુ, સક્કેસૂ’’તિ ચ એત્થ વુત્તનયાનુસારેન, ‘‘ભગ્ગા નામ જાનપદિનો રાજકુમારા’’તિઆદિના નયેન વચનત્થો વેદિતબ્બોતિ અત્થો. **વત્થુપરિગ્ગહદિવસે**તિ નગરમાપનત્થં વત્થુવિજ્જાચરિયેન નગરટ્ઠાનસ્સ પરિગ્ગણ્હનદિવસે. **અથા**તિ પચ્છા. **નગરે નિમ્મિતે**તિ તત્થ અનન્તરાયેન નગરે માપિતે. તમેવ સુસુમારગિરણં સુભનિમિત્તં કત્વા ‘‘**સુસુમારગિરિ**’’**ત્વેવસ્સ નામં અકંસુ**. સુસુમારસણ્ઠાનત્તા સુસુમારો નામ એકો ગિરિ, સો તસ્સ નગરસ્સ સમીપે, તસ્મા તં સુસુમારગિરિ એતસ્સ અત્થીતિ ‘‘**સુસુમારગિરી**’’તિ વુચ્ચતીતિ કેચિ. **ભેસકળા**તિ વુચ્ચતિ ધમ્મણ્ડગચ્છં, કેચિ ‘‘સેતરુક્ખ’’ન્તિ વદન્તિ, તેસં બહુલતાય પન તં વનં ભેસકળાવનન્તેવ પઞ્ઞાયિત્થ. **ભેસો** નામ એકો યક્ખો અયુત્તકારી, તસ્સ તતો ગળિતટ્ઠાનતાય તં વનં **ભેસગળાવનં** નામ જાતન્તિ કેચિ. **અભયદિન્નટ્ઠાને જાતં** વિરૂળ્હં, સંવદ્ધન્તિ અત્થો.

ઇચ્છાપેતીતિ યં કિઞ્ચિ અત્તનિ ગરહિતબ્બં વત્તું સબ્રહ્મચારીનં ઇચ્છં ઉપ્પાદેતિ, તદત્થાય તેસં અત્તાનં વિસ્સજ્જેતીતિ અત્થો. પઠમં દિન્નો હિતૂપદેસો **ઓવાદો**, અપરાપરં દિન્નો **અનુસાસની**. પચ્ચુપ્પન્નાતીતવિસયો વા **ઓવાદો**, અનાગતવિસયો **અનુસાસની**. ઓતિણ્ણવત્થુકો **ઓવાદો**, ઇતરો **અનુસાસની. સો ચા**તિ એવં પવારેતા સો ભિક્ખુ. દુક્ખં વચો એતસ્મિં વિપ્પટિકૂલગ્ગાહે વિપચ્ચનીકસાતે અનાદરે પુગ્ગલેતિ **દુબ્બચો**. તેનાહ ‘‘**દુક્ખેન વત્તબ્બો**’’તિ. **ઉપરિ આગતેહી**તિ ‘‘પાપિચ્છો હોતી’’તિઆદિના **(મ॰ નિ॰ ૧.૧૮૧)** આગતેહિ સોળસહિ પાપધમ્મેહિ. પકારેહિ આવહં પદક્ખિણં, તતો પદક્ખિણતો ગહણસીલો પદક્ખિણગ્ગાહી, ન પદક્ખિણગ્ગાહી **અપ્પદક્ખિણગ્ગાહી. વામતો**તિ અપસબ્યતો, વુત્તવિપરિયાયતોતિ અધિપ્પાયો.

અસન્તસમ્ભાવનપત્થનાનન્તિ અસન્તેહિ અવિજ્જમાનેહિ ગુણેહિ સમ્ભાવનસ્સ પત્થનાભૂતાનં. પટિ-સદ્દો પચ્ચત્તિકપરિયાયો, ફરણં વાયમનં ઇધ તથાવટ્ઠાનન્તિ આહ "**પટિપ્ફરતીતિ પટિવિરુદ્ધો પચ્ચનીકો હુત્વા તિટ્ઠતી**"તિ. **અપસાદેતી**તિ ખિપેતિ તજ્જેતિ. તથાભૂતો ચ પરં ઘટ્ટેન્તો નામ હોતીતિ આહ "**ઘટ્ટેતી**"તિ. **પટિઆરોપેતી**તિ યાદિસેન વુત્તો, તસ્સ પટિભાગભૂતં દોસં ચોદકસ્સ ઉપરિ આરોપેતિ.

પટિચરતીતિ (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩.૬૮) પટિચ્છાદનવસેન ચરતિ પવત્તતિ, પટિચ્છાદનત્થો એવ વા ચરતિ-સદ્દો અનેકત્થત્તા ધાતૂનન્તિ આહ "**પટિચ્છાદેતી**"તિ. **અઞ્ઞેનઞ્ઞ**ન્તિ પટિચ્છાદનાકારદસ્સનન્તિ આહ "**અઞ્ઞેન કારણેના**"તિઆદિ. તત્થ **અઞ્ઞં કારણં વચનં વા**તિ યં ચોદકેન ચુદિતકસ્સ દોસવિભાવનં કારણં, વચનં વા વુત્તં, તતો અઞ્ઞેનેવ કારણેન, વચનેન વા પટિચ્છાદેતિ. **કારણેના**તિ ચોદનાય અમૂલિકભાવદીપનિયા યુત્તિયા. **વચનેના**તિ તદત્થબોધનેન. **કો આપન્નો**તિઆદિના ચોદનં અવિસ્સજ્જેત્વા વિક્ખેપાપજ્જનં અઞ્ઞેનઞ્ઞં પટિચરણન્તિ દસ્સેતિ, બહિદ્ધા કથાઅપનામનં વિસ્સજ્જેત્વાતિ અયમેવ તેસં વિસેસો. તેનાહ "**ઇત્થન્નામ**"ન્તિઆદિ.

અપદીયન્તિ દોસા એતેન રક્ખીયન્તિ, લૂયન્તિ, છિજ્જન્તીતિ વા **અપદાનં**, (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩.૨) સત્તાનં સમ્મા, મિચ્છા વા પવત્તપયોગો. તેનાહ "**અત્તનો ચરિયાયા**"તિ.

૧૮૩. અનુમિનિતબ્બન્તિ અનુ અનુ મિનિતબ્બો જાનિતબ્બો. **અત્તાનં અનુમિનિતબ્બ**ન્તિ ચ ઇદં પચ્ચત્તે ઉપયોગવચનં. તેનાહ "**અનુમિનિતબ્બો તુલેતબ્બો તીરેતબ્બો**"તિ. **અત્તાનં અનુમિનિતબ્બ**ન્તિ વા અત્તનિ અનુમાનઞાણં પવત્તેતબ્બં. તત્રાયં નયો – અપ્પિયભાવાવહા મયિ પવત્તા પાપિચ્છતા પાપિચ્છાભાવતો પરસ્મિં પવત્તપાપિચ્છતા વિય. એસ નયો સેસધમ્મેસુપિ. અપરો નયો – સબ્રહ્મચારીનં પિયભાવં ઇચ્છન્તેન પાપિચ્છતા પહાતબ્બા સીલવિસુદ્ધિહેતુભાવતો અત્તુક્કંસનાદિપ્પહાનં વિય. સેસધમ્મેસુપિ એસેવ નયો.

૧૮૪. પચ્ચવેક્ખિતબ્બોતિ "ન પાપિચ્છો ભવિસ્સામિ, ન પાપિકાનં ઇચ્છાનં વસં ગતો"તિઆદિના પતિ પતિ દિવસસ્સ તિક્ખત્તું વા ઞાણચક્ખુના અવેક્ખિતબ્બં, ઞાણં પવત્તેતબ્બન્તિ અત્થો. પાપિચ્છતાદીનં પહાનં પતિ અવેક્ખિતબ્બં, અયઞ્ચ અત્થો તબ્બ-સદ્દસ્સ ભાવત્થતાવસેન વેદિતબ્બો, કમ્મત્થતાવસેન પન **અટ્ઠકથાયં** "**અત્તાન**"ન્તિ પચ્ચત્તે ઉપયોગવચનં કત્વા વુત્તં. **સિક્ખન્તેના**તિ તિસ્સોપિ સિક્ખા સિક્ખન્તેન. તેનાહ "**કુસલેસુ ધમ્મેસૂ**"તિ.

તિલકન્તિ કાળતિલસેતતિલાદિતિલકં. **સબ્બપ્પહાન**ન્તિ સબ્બપ્પકારપ્પહાનં. **ફલે આગતે**તિ ફલે ઉપ્પન્ને. **નિબ્બાને આગતે**તિ નિબ્બાનસ્સ અધિગતત્તા. **ભિક્ખુપાતિમોક્ખ**ન્તિ "સો સમણો, સ ભિક્ખૂ"તિ એવં વુત્તભિક્ખૂનં પાતિમોક્ખં, ન ઉપસમ્પન્નાનં એવ ન પબ્બજિતાનં એવાતિ દટ્ઠબ્બં. યસ્મા ચિદં ભિક્ખુપાતિમોક્ખં, તસ્મા વુત્તં "**ઇદં દિવસસ્સ તિક્ખત્તુ**"ન્તિઆદિ. **અપચ્ચવેક્ખિતું ન વટ્ટતિ** અત્તવિસુદ્ધિયા એકન્તહેતુભાવતો.

અનુમાનસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૬. ચેતોખિલસુત્તવણ્ણના

૧૮૫. ચેતો તેહિ ખિલયતિ થદ્ધભાવં આપજ્જતીતિ **ચેતોખિલા.** તેનાહ "**ચિત્તસ્સ થદ્ધભાવા**"તિ. યસ્મા તેહિ ઉપ્પન્નેહિ ચિત્તં ઉક્લાપીજાતં ઠાનં વિય અમનુઞ્ઞં ખેત્તં વિય ચ ખાણુકનિચિતં અમહપ્ફલં હોતિ. તેન વુત્તં "**કચવરભાવા ખાણુકભાવા**"તિ. "ચિત્તસ્સા"તિ આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. **ચિત્તં બન્ધિત્વા**તિ તણ્હાપવત્તિભાવતો કુસલચારસ્સ અવસરચજનવસેન ચિત્તં બદ્ધં વિય સમોરોધેત્વા. તેનાહ "**મુટ્ઠિયં કત્વા વિય ગણ્હન્તી**"તિ. સદ્દત્થતો પન ચેતો વિરૂપં નિબન્ધીયતિ સંયમીયતિ એતેહીતિ **ચેતસો વિનિબન્ધા** યસ્સ ચતુબ્બિધં સીલં અખણ્ડાદિભાવપ્પત્તિયા સુપરિસુદ્ધં વિસેસભાગિયત્તા અપ્પકસિરેનેવ મગ્ગફલાવહં મહાસઙ્ઘરક્ખિતત્થેરસ્સ વિય, સો તાદિસેન સીલેન ઇમસ્મિં ધમ્મવિનયે વુદ્ધિં આપજ્જિસ્સતીતિ આહ "**સીલેન વુદ્ધિ**"ન્તિ. યસ્સ પન અરિયમગ્ગો ઉપ્પજ્જન્તો વિરૂળ્હમૂલો વિય પાદપો સુપ્પતિટ્ઠિતો, સો સાસને વિરૂળ્હિં આપન્નોતિ આહ "**મગ્ગેન વિરૂળ્હિ**"ન્તિ. યો સબ્બસો કિલેસનિબ્બાનપ્પત્તો, સો અરહા સીલાદિધમ્મક્ખન્ધપારિપૂરિયા સતિવેપુલ્લપ્પત્તો હોતીતિ આહ "**નિબ્બાનેન વેપુલ્લ**"ન્તિ. દુતિયવિકપ્પે અત્થો વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બો.

બુદ્ધાનં ધમ્મકાયો વિય રૂપકાયોપિ અનઞ્ઞસાધારણતાય અનુત્તરગુણાધિટ્ઠાનતાય ચ અપચ્ચક્ખકારીનં સંસયવત્થુ હોતિયેવાતિ "**સરીરે વા ગુણે વા કઙ્ખતી**"તિ વુત્તં. તત્થ યથા મહાપુરિસલક્ખણેન અનુબ્યઞ્જનાદયો રૂપકાયગુણા ગહિતા એવ હોન્તિ અવિનાભાવતોતિ "**દ્વત્તિંસવરલક્ખણપ્પટિમણ્ડિત**"મિચ્ચેવ વુત્તં, એવં અનાવરણઞાણેન સબ્બેપિ અનન્તાપરિમેય્યભેદા ધમ્મકાયગુણા ગહિતા એવ હોન્તીતિ **સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણગ્ગહણમેવ** કતં નાનન્તરિયભાવતોતિ દટ્ઠબ્બં. **કઙ્ખતી**તિ "અહો વત તે ગુણા ન ભવેય્યું, ભવેય્યું વા"તિ પત્થનુપ્પાદનવસેન કઙ્ખતિ. પુરિમો હિ વિપરીતજ્ઝાસયો, ઇતરો યથાભૂતઞાણજ્ઝાસયો. **વિચિનન્તો**તિ વિચયભૂતાય પઞ્ઞાય તે વિવેચેતુકામો તદભાવતો કિચ્છં દુક્ખં આપજ્જતિ, કિચ્છપ્પત્તિ ચ તત્થ નિચ્છેતું અસમત્થતાયેવાતિ આહ "**વિનિચ્છેતું ન સક્કોતી**"તિ. વિગતા ચિકિચ્છાતિ **વિચિકિચ્છા. અધિમોક્ખં ન પટિલભતી**તિ "એવમેત"ન્તિ ઓકપ્પનવસેન ગુણેસુ વિનિચ્છયં નાધિગચ્છતિ. **ઓતરિત્વા**તિ ઞાણેન અનુપવિસિત્વા. **પસીદિતુ**ન્તિ "પસન્નરૂપધમ્મકાયગુણેહિ ભગવા"તિ પસીદિતું. **અનાવિલો** અકાલુસ્સો હોતું **ન સક્કોતિ.** "કઙ્ખતી"તિ ઇમિના દુબ્બલા વિમતિ વુત્તા, "વિચિકિચ્છતી"તિ ઇમિના મજ્ઝિમા, "નાધિમુચ્ચતી"તિ ઇમિના બલવતી, "ન સમ્પસીદતી"તિ ઇમિના તિવિધાયપિ વિમતિયા વસેન ઉપ્પન્નચિત્તકાલુસ્સિયં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

આતપ્પાયાતિઆદિતો તપતિ સન્તપતિ કિલેસેતિ **આતપ્પં**, આરમ્ભધાતુ, તદત્થાય. **અનુયોગાયા**તિ યથા સંકિલેસધમ્માનં અવસરો ન હોતિ, એવં અનુ અનુ યુઞ્જનં **અનુયોગો**, નિક્કમધાતુ, તદત્થાય. તેનાહ "**પુનપ્પુનં યોગાયા**"તિ. **સાતચ્ચાયા**તિ યથા ઉપરૂપરિ વિસેસાધિગમો હોતિ, તથા સતતસ્સ નિરન્તરપવત્તસ્સ અનુયોગસ્સ ભાવો **સાતચ્ચં**, પરક્કમધાતુ, તદત્થાય. **પધાનાયા**તિ સન્તમેવં તિવિધધાતુસંવટ્ઠિતાનુભાવં સબ્બકિલેસવિદ્ધંસનસમત્થં પધાનસઙ્ખાતં વીરિયં, તદત્થાય. એત્થ ચ આતપ્પાય ચિત્તં ન નમતિ યથાવુત્તકઙ્ખાવસેન, પગેવ અનુયોગાદિઅત્થન્તિ દસ્સેતું ચત્તારિપિ પદાનિ ગહિતાનિ, અનવસેસવિસેસદસ્સનત્થં વા. કેચિ પન "આતપ્પવેવચનાનેવ અનુયોગાદિપદાની"તિ વદન્તિ. એત્તાવતા ભગવા સત્થરિ કઙ્ખાય ચિત્તસ્સ થદ્ધકચવરખાણુકભાવેન અકુસલભાવાદિઆપાદનતો ચેતોખિલભાવં દસ્સેતિ. સેસેસુપિ એસેવ નયો.

સિક્ખાગ્ગહણેન પટિપત્તિસદ્ધમ્મસ્સ ગહિતત્તા વુત્તં "**પરિયત્તિધમ્મે ચ પટિવેધધમ્મે ચા**"તિ. પરિયત્તિધમ્મે યત્થ કઙ્ખાય સમ્ભવો, તં દસ્સેતું "**ચતુરાસીતિ ધમ્મક્ખન્ધસહસ્સાની**"તિઆદિ વુત્તં. તયિદં નિદસ્સનમત્તં દટ્ઠબ્બં પરમ્પરાય પટિવેધાવહભાવાદિવસેનપિ એકચ્ચાનં તત્થ સંસયુપ્પત્તિતો. યથા ચ પટિવેધે કઙ્ખા વુત્તા, એવં

અધિગમધમ્મેપિ પવત્તતીતિ વેદિતબ્બા. તથા હિ એકચ્ચે ‘‘કસિણાદિભાવનાય ઝાનાનિ ઇજ્ઝન્તી’’તિ વદન્તિ. ‘‘કસિણનિસ્સન્દો આરુપ્પાતિ, મેત્તાદિનિસ્સન્દો ચતુત્થબ્રહ્મવિહારો’’તિ એવમાદિના કપ્પતિયેવાતિ. એત્થ ચ નવલોકુત્તરેસુ પઞ્ઞત્તિયંયેવ કપ્પાપવત્તિ વેદિતબ્બા અસંકિલેસિકત્તા લોકુત્તરધમ્માનં.

એવરૂપન્તિ એદિસં સુપ્પટિપત્તિ-ઉજુપ્પટિપત્તિ-ઞાયપ્પટિપત્તિ-સામીચિપ્પટિપત્તિ-સઙ્ખાતં સમ્માપટિપદં. **અધિસીલસિક્ખા**દયો લોકુત્તરધમ્મસ્સ અનુધમ્મભૂતા વેદિતબ્બા. એવઞ્હિ મગ્ગફલસિક્ખાહિ ઇમાસં વિસેસો સિદ્ધો હોતિ. તથા હિ વુત્તં ‘‘સિક્ખાગ્ગહણેન પટિપત્તિસદ્ધમ્મસ્સ ગહિતત્તા’’તિ. એત્થ ચ યથા વિચિકિચ્છા વત્થુત્તયસ્સ સિક્ખાય ચ ગુણેસુ અનધિમુચ્ચનઅસમ્પસીદનવસેન અપ્પટિપત્તિભાવતો ચિત્તસ્સ થદ્ધભાવો આસપ્પનપરિસપ્પનવસેન પવત્તિયા કચવરખાણુકભાવો ચ, એવં સબ્રહ્મચારીસુ આઘાતચણ્ડિક્કાદિવસેન ચિત્તસ્સ થદ્ધભાવો ચ ઉપહનનવિરુજ્ઝનાદિવસેન કચવરખાણુકભાવો ચ વેદિતબ્બો. અરિયસઙ્ઘવિસયા વિચિકિચ્છા, પુગ્ગલવિસયા કાચિ નત્થીતિ સઙ્ઘવિસયાવ ગહિતા, સાસનિકવસેન ચાયં ચેતોખિલદેસનાતિ સબ્રહ્મચારીવિસયોવ કોપો ગહિતો.

૧૮૬. યથા વત્થુકામો, એવં કિલેસકામોપિ અસ્સાદનીયો એવાતિ ‘‘**કિલેસકામેપી**’’તિ વુત્તં. તેનાહ ભગવા ‘‘રૂપતણ્હા લોકે પિયરૂપં સાતરૂપં, એત્થેસા તણ્હા ઉપ્પજ્જમાના ઉપ્પજ્જતિ, એત્થ નિવિસમાના નિવિસતી’’તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૨.૪૦૦; મ॰ નિ॰ ૧.૧૩૩; વિભ॰ ૨૦૩). **કામનિદ્દેસે** (મહાનિ॰ ૧) સબ્બેપિ તેભૂમકા ધમ્મા કામનીયટ્ઠેન ‘‘**કામા**’’તિ વુત્તા, બલવકામરાગવત્થુભૂતાયેવેત્થ કામગ્ગહણેન ગહિતાતિ. વિનિબદ્ધવત્થુભાવેન યથા વિસું અત્તનો કાયો ગહિતો, તથા પરેસં તથારૂપા રૂપધમ્મા સમૂહટ્ઠેનાતિ આહ ‘‘**રૂપેતિ બહિદ્ધારૂપે**’’તિ. યથા હિ પઞ્ચકામગુણિકો રાગો ઝાનાદિવિસેસાધિગમસ્સ વિનિબદ્ધાય સંવત્તતિ, એવં અત્તનો કાયે અપેક્ખા બહિદ્ધા ચ સકપરિક્ખારઞાતિમિત્તાદીસુ અપેક્ખાતિ. કેચિ પનેત્થ ‘‘રૂપેતિ રૂપજ્ઝાને’’તિઆદિના પપઞ્ચેન્તિ. તદયુત્તં ઝાનાધિગમવિનિબદ્ધાનં સીલસ્સ ચ સંકિલેસભૂતાનં ચેતોવિનિબદ્ધભાવેન ગહિતત્તા.

યાવદત્થન્તિ યાવ અત્થેતિ અભિકઙ્ખતિ, તાવ. તેનાહ ‘‘**યત્તકં ઇચ્છતિ, તત્તક**’’ન્તિ. ન્તિ યાવદત્થં ઉદરપૂરં ભુત્તં. **અવદેહનતો** પૂરણતો. **સેય્યસુખ**ન્તિ સેય્યં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જનકસુખં. **પસ્સસુખ**ન્તિ પસ્સાનં સમ્પરિવત્તનેન ઉપ્પજ્જનકસુખં. **નિદ્દાસુખ**ન્તિ નિદ્દાયનેન ઉપ્પજ્જનકસુખં.

સીલેનાતિઆદિ પત્થનાકારદસ્સનં. **વતસમાદાન**ન્તિ ધુતઙ્ગાદિવતાનુટ્ઠાનં. **તપો**તિ વીરિયારમ્ભો. સો હિ કિલેસાનં તપનટ્ઠેન નિગ્ગણ્હનટ્ઠેન **તપચરણ**ન્તિ વુત્તં.

૧૮૯. છન્દં નિસ્સાયાતિ છન્દં ધુરં, છન્દં જેટ્ઠકં, છન્દં પુબ્બઙ્ગમં કત્વા પવત્તિવસેન છન્દં નિસ્સાય. જેટ્ઠકટ્ઠેન પધાનભૂતા, પધાનભાવં વા પત્તાતિ **પધાનભૂતા. તેહિ ધમ્મેહી**તિ છન્દનિસ્સયેન પવત્તસમાધિના ચેવ ‘‘પધાનસઙ્ખારો’’તિ વુત્તવીરિયેન ચ. **ઉપેત**ન્તિ સમ્પયુત્તં. ઇજ્ઝનટ્ઠેન **ઇદ્ધિ**, નિપ્ફત્તિઅત્થેન પટિલાભટ્ઠેન ચાતિ અત્થો, તસ્સા **ઇદ્ધિયા પાદં** પાદકં પદટ્ઠાનભૂતં. અથ વા ઇજ્ઝન્તિ તાય ઇદ્ધા વુદ્ધા ઉક્કંસગતા હોન્તીતિ **ઇદ્ધિ**, સાવ ઉપરિવિસેસાનં અધિટ્ઠાનભાવતો **પાદો**. તેનાહ ‘‘**ઇદ્ધિભૂતં વા પાદન્તિ ઇદ્ધિપાદ**’’ન્તિ. **સેસેસુપી**તિ વીરિયિદ્ધિપાદાદીસુપિ. **અસ્સા**તિ ઇદ્ધિપાદસ્સ. **અત્થો દીપિતો**તિ દીપનત્થં કતં, તસ્મા **વિસુદ્ધિમગ્ગસંવણ્ણનાયં** (વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૨.૩૬૯) તસ્સ અત્થવિચારો ગહેતબ્બો. ઇદ્ધિપાદાનં સમાધિપધાનત્તા વુત્તં ‘‘**વિક્ખમ્ભનપ્પહાનં કથિત**’’ન્તિ. તેસં તેસં કુસલધમ્માનં અનુપ્પન્નાનં ઉપ્પાદનકિરિયાય ઉપ્પન્નાનં પરિબ્રૂહનકિરિયાય ઉસ્સહનતો

ઉસ્સોળ્હી, થામપ્પત્તા પરક્કમધાતુ. સા પન ચતુન્નં ઇદ્ધિપાદાનં વિસેસપચ્ચયભૂતા તે ઉપાદાય "**પઞ્ચમી**"તિ વુત્તા, સા ચ યસ્મા સમથવિપસ્સનાભાવનાસુ તત્થ ચઆદિમજ્ઝપરિયોસાનેસુ સાધેતબ્બં વીરિયં, તસ્મા આહ "**ઉસ્સોળ્હીતિ સબ્બત્થ કત્તબ્બવીરિયં દસ્સેતી**"તિ. પુબ્બભાગિયસમથવિપસ્સનાસાધનં પહાતબ્બધમ્મવિભાગેન ભિન્દિત્વા આહ "**પઞ્ચ ચેતોખિલપ્પહાનાનિ પઞ્ચ વિનિબન્ધપ્પહાનાની**"તિ. **ભબ્બો**તિ યુત્તો અરહતિ નિપ્ફત્તિયા. **ઞાણેના**તિ મગ્ગઞાણેન. **કિલેસભેદાયા**તિ કિલેસાનં સમુચ્છિન્દનાય. **ખેમસ્સા**તિ અનુપદ્દવસ્સ.

સમ્ભાવનત્થેતિ (સારત્થ॰ ટી॰ ૧.૧૧; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૭.૭૧) ''અપિ નામેવં સિયા''તિ વિકપ્પનત્થો સમ્ભાવનત્થો. એવં હીતિ એવં એકમેવ સઙ્ખ્યં અવત્વા અપરાય સઙ્ખ્યાય સદ્ધિં વચનં લોકે સિલિટ્ઠવચનં હોતિ યથા ''દ્વે વા તીણિ વા ઉદકફુસિતાની''તિ. **સમ્મા અધિસયિતાની**તિ પાદાદીહિ અત્તના નેસં કિઞ્ચિ ઉપઘાતં અકરોન્તિયા બહિવાતાદિપરિસ્સયપરિહરણત્થં સમ્મદેવ ઉપરિ સયિતાનિ. **ઉતું ગાહાપેન્તિયા**તિ તેસં અલ્લસિનેહપરિયાદાનત્થં અત્તનો કાયુસ્માવસેન ઉતું ગણ્હાપેન્તિયા. તેનાહ "**ઉસ્મીકતાની**"તિ. **સમ્મા પરિભાવિતાની**તિ સમ્મદેવ સબ્બસો કુક્કુટવાસનાય વાસિતાનિ. તેનાહ "**કુક્કુટગન્ધં ગાહાપિતાની**"તિ. અયઞ્ચ કુક્કુટગન્ધપરિભાવના સમ્માઅધિસયનસમ્માપરિસેદનનિપ્ફત્તિયા "**અનુનિપ્ફાદી**"તિ (સારત્થ॰ ટી॰ ૧.૧૧) દટ્ઠબ્બા. તેહિ પન સદ્ધિંયેવ ઇજ્ઝનતો વુત્તં "**તિવિધકિરિયાકરણેના**"તિ. કિઞ્ચાપિ ન એવં ''અહો વતિમે''તિઆદિના ઇચ્છા ઉપ્પજ્જેય્ય, કારણસ્સ પન સમ્પાદિતત્તા અથ ખો ભબ્બાવ અભિનિબ્ભિજ્જિતુન્તિ યોજના . કસ્મા ભબ્બાતિ આહ "**તે હિ યસ્મા તાયા**"તિઆદિ. એત્થ યથા કપાલસ્સ તનુતા આલોકસ્સ અન્તો પઞ્ઞાયમાનસ્સ કારણં, તથા કપાલસ્સ તનુતાય નખસિખામુખતુણ્ડકાનં ખરતાય ચ અલ્લસિનેહસ્સ પરિયાદાનં કારણવચનન્તિ દટ્ઠબ્બં, **તસ્મા**તિ આલોકસ્સ અન્તો પઞ્ઞાયમાનતો, સયઞ્ચ પરિપાકગતત્તા.

ઓપમ્મસમ્પટિપાદનન્તિ ઓપમ્મત્થસ્સ ઉપમેય્યેન સમ્મદેવ પટિપાદનં. **અત્થેના**તિ ઉપમેય્યત્થેન. યથા કુક્કુટિયા અણ્ડેસુ તિવિધકિરિયાય કરણં કુક્કુટચ્છાપકાનં અણ્ડકોસતો નિક્ખમનસ્સ મૂલકારણં, એવં ભિક્ખુનો ઉસ્સોળ્હીપન્નરસાનિ અઙ્ગાનિ અવિજ્જણ્ડકોસતો નિક્ખમનસ્સ મૂલકારણન્તિ આહ "**તસ્સા કુક્કુટિયા...પે॰... સમન્નાગતભાવો**"તિ. પટિચ્છાદનસામઞ્ઞેન અવિજ્જાય અણ્ડકોસસદિસતાય બલવવિપસ્સનાવસેન અવિજ્જણ્ડકોસસ્સ તનુભાવો, વિપસ્સનાઞાણસ્સ પરિણામકાલો વુટ્ઠાનગામિનિભાવાપત્તિ, તદા ચ સા મગ્ગઞાણગબ્ભં ધારેન્તી વિય હોતીતિ આહ "**ગબ્ભગ્ગહણકાલો**"તિ. **અભિઞ્ઞાપક્ખે**તિ લોકિયાભિઞ્ઞાપક્ખે. લોકુત્તરાભિઞ્ઞા હિ અવિજ્જણ્ડકોસં પદાલિકાતિ. **ગાથાય અવિજ્જણ્ડકોસં પહરતી**તિ દેસનાવિલાસેન વિનેય્યસન્તાનગતં અવિજ્જણ્ડકોસં ઘટ્ટેતિ, યથાઠાને ઠાતું ન દેતિ.

પટિસઙ્ખાનપ્પહાનન્તિ તદઙ્ગપ્પહાનપુબ્બકં વિક્ખમ્ભનપ્પહાનં. પુબ્બભાગિયા ઇદ્ધિપાદા પાળિયં ગહિતાતિ "**ઇદ્ધિપાદેહિ વિક્ખમ્ભનપ્પહાન**"ન્તિ વુત્તં. ''ઉસ્સોળ્હિપન્નરસઙ્ગસમન્નાગતો ભિક્ખુ ભબ્બો અભિનિબ્બિદાયા''તિઆદિવચનતો (મ॰ નિ॰ ૧.૧૮૯) લોકુત્તરિદ્ધિપાદા પન સમ્બોધગ્ગહણેનેવ ગહિતા. **મગ્ગે આગતે**તિ ઉસ્સોળ્હીપન્નરસઙ્ગસમન્નાગતસ્સ ભિક્ખુનો વિપસ્સનં ઉસ્સુક્કાપયતો મગ્ગે આગતે ઉપ્પન્ને, પાળિયં વા અભિનિબ્ભિદાસમ્બોધગ્ગહણેહિ **મગ્ગે આગતે**. **ફલે આગતે**તિ એત્થાપિ વુત્તનયેન અત્થો વેદિતબ્બો. નિબ્બાનસ્સ પન પાળિયં અનાગતત્તા નિસ્સરણપ્પહાનં ન ગહિતં. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ચેતોખિલસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૭. વનપત્થપરિયાયસુત્તવણ્ણના

૧૯૦. વનીયતિ વિવેકકામેહિ ભજીયતિ, વનુતે વા તે અત્તસમ્પત્તિયા વસનત્થાય યાચન્તો વિય હોતીતિ વનં, પતિટ્ઠન્તિ એત્થ વિવેકકામા યથાધિપ્પેતવિસેસાધિગમેનાતિ પત્થં, વનેસુ પત્થં ગહનટ્ઠાને સેનાસનં **વનપત્થં**. પરિયાયતિ અત્તનો ફલં પરિગ્ગહેત્વા વત્તતીતિ **પરિયાયો**, કારણન્તિ આહ "**વનપત્થપરિયાયન્તિ વનપત્થકારણ**"ન્તિ. વનપત્થઞ્હિ તં ઉપનિસ્સાય વિહરતો ઉપનિસ્સયકારણં. તેનાહ ''વનપત્થં ઉપનિસ્સાય વિહરતી''તિ. પરિયાયતિ દેસેતબ્બમત્થં પતિટ્ઠપેતીતિ **પરિયાયો**, દેસના. વનપત્થં આરબ્ભ પવત્તા દેસના **વનપત્થદેસના**, તં, ઉભયત્થાપિ વનપત્થગ્ગહણં લક્ખણમત્તં ગામાદીનમ્પેત્થ કારણભાવસ્સ, દેસનાય વિસયભાવસ્સ ચ લબ્ભમાનત્તા.

૧૯૧. નિસ્સાયાતિ અપસ્સાય, વિવેકવાસસ્સ અપસ્સયં કત્વાતિ અત્થો. **ન ઉપટ્ઠાતી**તિઆદીહિ તસ્મિં વનપત્થે સેનાસનસપ્પાયાભાવં, ઉતુપુગ્ગલધમ્મસ્સવનસપ્પાયાભાવમ્પિ વા દસ્સેતિ. **જીવિતસમ્ભારા**તિ (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૯.૬) જીવિતપ્પવત્તિયા સમ્ભારા પચ્ચયા. **સમુદાનેતબ્બા**તિ સમ્મા ઞાયેન અનવજ્જઉઞ્છાચરિયાદિના ઉદ્ધં ઉદ્ધં આનેતબ્બા પાપુણિતબ્બા. તે પન તથા સમુદાનિતા સમાહટા નામ હોન્તીતિ આહ "**સમાહરિતબ્બા**"તિ. **દુક્ખેન ઉપ્પજ્જન્તી**તિ સુલભુપ્પાદા ન હોન્તિ. એતેન ભોજનસપ્પાયાદિઅભાવં દસ્સેતિ. **રત્તિભાગં વા દિવસભાગં વા**તિ ભુમ્મત્થે ઉપયોગવચનન્તિ આહ "**રત્તિકોટ્ઠાસે વા દિવસકોટ્ઠાસે વા**"તિ. **રત્તિંયેવ પક્કમિતબ્બં** સમણધમ્મસ્સ તત્થ અનિપ્ફજ્જનતો.

૧૯૨-૩. સઙ્ખાપીતિ ''યદત્થમહં પબ્બજિતો, ન મેતં ઇધ નિપ્ફજ્જતિ, ચીવરાદિ પન સમુદાગચ્છતિ, નાહં તદત્થં પબ્બજિતો, કિં મે ઇધ વાસેના''તિ પટિસઙ્ખાયપિ. અનન્તરવારે **સઙ્ખાપી**તિ ''યદત્થમહં પબ્બજિતો, તં મે ઇધ નિપ્ફજ્જતિ, ચીવરાદિ પન ન સમુદાગચ્છતિ, નાહં તદત્થં પબ્બજિતો''તિ પટિસઙ્ખાયપીતિ અત્થો. તેનાહ "**સમણધમ્મસ્સ નિપ્ફજ્જનભાવં જાનિત્વા**"તિ.

૧૯૫-૭. સો પુગ્ગલો અનાપુચ્છા પક્કમિતબ્બં, નાનુબન્ધિતબ્બોતિ ''સો પુગ્ગલો''તિ પદસ્સ ''નાનુબન્ધિતબ્બો''તિ ઇમિના સમ્બન્ધો. યસ્સ યેન હિ સમ્બન્ધો, દૂરટ્ઠેનપિ સો ભવતિ . **તં પુગ્ગલન્તિ** ''સો પુગ્ગલો''તિ પચ્ચત્તવચનં ઉપયોગવસેન પરિણામેત્વા તં પુગ્ગલં અનાપુચ્છા પક્કમિતબ્બન્તિ અત્થો. અત્થવસેન હિ વિભત્તિવિપરિણામોતિ. **તં આપુચ્છા પક્કમિતબ્બ**ન્તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **આપુચ્છા પક્કમિતબ્બ**ન્તિ ચ કતઞ્ઞુતકતવેદિતાય નિયોજનં.

૧૯૮. એવરૂપોતિ યં નિસ્સાય ભિક્ખુનો ગુણેહિ વુદ્ધિયેવ પાટિકઙ્ખા, પચ્ચયેહિ ચ ન પરિસ્સમો, એવરૂપો દણ્ડકમ્માદીહિ નિગ્ગણ્હાતિ ચેપિ, ન પરિચ્ચજિતબ્બોતિ દસ્સેતિ "**સચેપી**"તિઆદિના.

વનપત્થપરિયાયસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૮. મધુપિણ્ડિકસુત્તવણ્ણના

૧૯૯. જાતિવનન્તિ સયંજાતં વનં. તેનાહ "**અરોપિમ**"ન્તિ. **પટિસલ્લાનત્થાયા**તિ એકીભાવત્થાય, પુથુત્તારમ્મણતો વા ચિત્તં પટિનિવત્તેત્વા અચ્ચન્તસન્તે નિબ્બાને ફલસમાપત્તિવસેન અલ્લીયાપનત્થં. દણ્ડો

પાણિમ્હિ અસ્સાતિ **દણ્ડપાણિ**. યથા સો ‘‘દણ્ડપાણી’’તિ વુચ્ચતિ, તં દસ્સેતું “**અયઞ્હી**”તિઆદિ વુત્તં. **દણ્ડવિત્તતાયા**તિ દણ્ડે સોણ્ડતાય. સો હિ દણ્ડપસુતો દણ્ડસિપ્પે ચ સુકુસલો તત્થ પાકટો પઞ્ઞાતો, તસ્મા દણ્ડં ગહેત્વાવ વિચરતિ. **જઙ્ઘાકિલમથવિનોદનત્થ**ન્તિ રાજસભાય ચિરનિસજ્જાય ઉપ્પન્નજઙ્ઘાપરિસ્સમસ્સ અપનયનત્થં. **અધિચ્ચનિક્ખમનો**તિ યાદિચ્છકનિક્ખમનો, ન અભિણ્હનિક્ખમનો. **ઓલુબ્ભા**તિ સન્નિરુમ્ભિત્વા ઠિતો. યથા સો ‘‘ઓલુબ્ભા’’તિ વુત્તો, તં દસ્સેતું “**ગોપાલકદારકો વિયા**”તિઆદિ વુત્તં.

૨૦૦. વદન્તિ એતેનાતિ **વાદો**, દિટ્ઠીતિ આહ “**કિં વાદીતિ, કિં દિટ્ઠિકો**”તિ? **કિમક્ખાયી**તિ કિમાચિક્ખકો, કીદિસધમ્મકથો? **અચિત્તીકારેના**તિ અનાદરેન. તથાપુચ્છને કારણં દસ્સેન્તો “**કસ્મા**”તિઆદિમાહ. **નસ્સતેત**ન્તિ નસ્સતુ એતં કુલં.

અત્થં ન જાનાતીતિ અત્થં ચે એકદેસેન જાનેય્ય, તં મિચ્છા ગહેત્વા પટિપ્ફરિત્વાપિ તિટ્ઠેય્ય. તસ્સ દીઘરત્તં અહિતાય દુક્ખાયાતિ તદસ્સ અત્થાજાનનં ભગવતા ઇચ્છિતં. **વિગ્ગાહિકકથ**ન્તિ વિગ્ગહકથં, સારમ્ભકથન્તિ અત્થો. નનુ ભગવતા સદ્ધિં લોકે પુથૂ સમણબ્રાહ્મણા નાનાવાદા સન્તીતિ ચોદનં સન્ધાયાહ “**તથાગતો હી**”તિઆદિ. **ન વિવદતિ** વિવાદહેતુકાનં કામદિટ્ઠિજ્ઝોસાનાનં મગ્ગેનેવ સમુગ્ઘાતિતત્તા, તદભાવતો પન **લોકો તથાગતેન વિવદતિ**. ધમ્મવાદી યથાભૂતવાદી ધમ્મવાદીહિ ન વિવદતિ તેસં વિવદિતુકામતાય એવ અભાવતો, અધમ્મવાદી પન તિણાયપિ નમઞ્ઞમાનો તેહિ કિઞ્ચિ વિવદતિ. તેનાહ “**ન, ભિક્ખવે, ધમ્મવાદી કેનચિ લોકસ્મિં વિવદતી**”તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૯૪). અધમ્મવાદી પન અસમુચ્છિન્નવિવાદહેતુકત્તા વિવદતેવ. તથા ચાહ “**અધમ્મવાદીવ ખો, ભિક્ખવે, વિવદતી**”તિ.

યથા ચ પનાતિ એત્થ **યથા**-સદ્દો ‘‘યથા ચ અનુપ્પન્નસ્સ કામચ્છન્દસ્સ ઉપ્પાદો હોતિ, તઞ્ચ પજાનાતી’’તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૨૨) વિય કારણત્થોતિ આહ “**યેન કારણેના**”તિ. કારણાકારો વા ઇધ યથા-સદ્દેન વુત્તો, સો પન અત્થતો કારણમેવાતિ વુત્તં “**યેન કારણેના**”તિ. ‘‘ઇદં કથં ઇદં કથ’’ન્તિ પવત્તનતો કથંકથા, વિચિકિચ્છા. સા યસ્સ નત્થિ, સો અકથંકથી, તં **અકથંકથિં**. વિપ્પટિસારકુક્કુચ્ચં ભગવતા અનાગામિમગ્ગેનેવ છિન્નં, હત્થપાદકુક્કુચ્ચં અગ્ગમગ્ગેન આવેણિકધમ્માધિગમતો. અપરાપરં ઉપ્પજ્જનકભવો “**ભવાભવો**”તિ ઇધાધિપ્પેતોતિ આહ “**પુનપ્પુનબ્ભવે**”તિ. સંવરાસંવરો ફલાફલં વિય ખુદ્દકમહન્તો ભવો “**ભવાભવો**”તિ વુત્તોતિ આહ “**હીનપણીતે વા ભવે**”તિ. ભવો વુડ્ઢિપ્પત્તો “**અભવો**”તિ વુચ્ચતિ યથા ‘‘અસેક્ખા ધમ્મા’’તિ (ધ॰ સ॰ ૧૧.તિકમાતિકા). **કિલેસસઞ્ઞા**તિ કામસઞ્ઞાદિકે વદતિ. કિલેસા એવ વા સઞ્ઞાનામેન વુત્તા ‘‘સઞ્ઞા પહાય અમતં એવ પાપુણાતી’’તિઆદીસુ વિય. **અત્તનો ખીણાસવભાવં દીપેતી**તિ ઇમિનાવ પરેસઞ્ચ તથત્તાય ધમ્મં દેસેતીતિ અયમ્પિ અત્થો વિભાવિતોતિ દટ્ઠબ્બં. **નીહરિત્વા કીળાપેત્વા**તિ નીહરિત્વા ચેવ કીળાપેત્વા ચ, નીહરણવસેન વા કીળાપેત્વા. **તિવિસાખ**ન્તિ તિભઙ્ગભાકુટિ વિય નલાટે જાતત્તા **નલાટિકં**.

૨૦૧. **કિન્તિ નુ ખો**તિ કિં કારણેનાતિ અત્થો. **અનુસન્ધિં ગહેત્વા**તિ પુચ્છાનુસન્ધિં ઉટ્ઠપેત્વા. **યતોનિદાન**ન્તિ યંનિદાનં, યંકારણાતિ વુત્તં હોતિ. પુરિમપદે હિ વિભત્તિ અલોપં કત્વા નિદ્દેસો, છઅજ્ઝત્તિકબાહિરાયતનાદિનિદાનન્તિ અયમેવ અત્થો. સઙ્ખાયન્તિ સઙ્ખાભાવેન ઞાયન્તીતિ **સઙ્ખા**તિ આહ “**સઙ્ખાતિ કોટ્ઠાસા**”તિ. કામઞ્ચેત્થ માનોપિ પપઞ્ચો, અભિનન્દનસભાવે એવ પન ગણ્હન્તો “**તણ્હામાનદિટ્ઠિપપઞ્ચસમ્પયુત્તા**”તિ આહ. તથા હિ વક્ખતિ ‘‘અભિનન્દિતબ્બ’’ન્તિઆદિ. **સમુદાચરન્તી**તિ સબ્બસો ઉદ્ધં ઉદ્ધં પરિયાદાય પવત્તન્તિ. મરિયાદત્થો હિ અયમાકારો, તેન ચ યોગેન **પુરિસ**ન્તિ ઉપયોગવચનં યથા ‘‘તથાગતં, ભિક્ખવે, અરહન્તં

સમ્માસમ્બુદ્ધં દ્વે વિતક્કા સમુદાચરન્તી''તિ (ઇતિવુ॰ ૩૮). તણ્હાદયો ચ યથાસકં પવત્તિઆકારં અવિલઙ્ઘન્તિયો આસેવનવસેન ઉપરૂપરિ પવત્તન્તિ. તથા હિ તા ''પપઞ્ચસઞ્ઞા''તિ વુત્તા.

કારણેતિ પવત્તિપચ્ચયે. **એકાયતનમ્પિ ...પે॰... નત્થી**તિ ચક્ખાયતનાદિ એકમ્પિ આયતનં અભિનન્દિતબ્બં અભિવદિતબ્બં અજ્ઝોસિતબ્બઞ્ચ નત્થિ ચે, નનુ નત્થિ એવ, કસ્મા ''નત્થિ ચે''તિ વુત્તન્તિ? સચ્ચં નત્થિ, અપ્પહીનાભિનન્દનાભિવદનઅજ્ઝોસાનાનં પન પુથુજ્જનાનં અભિનન્દિતબ્બાદિપ્પકારાનિ આયતનાનિ હોન્તીતિ તેસં ન સક્કા નત્થીતિ વત્તું, પહીનાભિનન્દનાદીનં પન સબ્બથા નત્થીતિ ''નત્થિ ચે''તિ વુત્તં. **અહં મમન્તિ અભિનન્દિતબ્બ**ન્તિ દિટ્ઠાભિનન્દનાય ''અહ''ન્તિ તણ્હાભિનન્દનાય ''મમ''ન્તિ રોચેતબ્બં. **અભિવદિતબ્બ**ન્તિ અભિનિવિસનસમુટ્ઠાપનવસેન વત્તબ્બં. તેનાહ ''**અહં મમન્તિ વત્તબ્બ**''ન્તિ. **અજ્ઝોસિત્વા**તિ દિટ્ઠિ તણ્હા વત્થું અનુપવિસિત્વા ગાહદ્વયં અનઞ્ઞસાધારણં વિય કત્વા. તેનાહ ''**ગિલિત્વા પરિનિટ્ઠપેત્વા**''તિ. **એતેના**તિ ''એત્થ ચે નત્થી''તિઆદિવચનેન. **એત્થા**તિ આયતનેસુ. તણ્હાદીનં અવત્થુભાવદસ્સનમુખેન **તણ્હાદીનંયેવ અપ્પવત્તિં** કિલેસપરિનિબ્બાનં કથિતન્તિ. તેનાહ ભગવા ''**એસેવન્તો**''તિઆદિ, અયમેવ અભિનન્દનાદીનં નત્થિભાવકરો મગ્ગો, તપ્પટિપ્પસ્સદ્ધિભૂતં ફલં, તંનિસ્સરણં વા નિબ્બાનં રાગાનુસયાદીનં અન્તો અવસાનં અપ્પવત્તીતિ અત્થો. તેનાહ ''**અયં ...પે॰... અન્તો**''તિ. **સબ્બત્થા**તિ ''એસેવન્તો પટિઘાનુસયાનં''તિઆદીસુ સબ્બપદેસુ.

આદિયતીતિ પહારદાનાદિવસેન ગય્હતિ. **મત્થકપ્પત્તં કલહ**ન્તિ ભણ્ડનાદિમત્તે અટ્ઠત્વા મુખસત્તીહિ વિતુદનાદિવસેન મત્થકપ્પત્તં કલહં. યાય કરોતીતિ સમ્બન્ધો. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. વિરુદ્ધગ્ગાહવસેન **નાનાગાહમત્તં**, તથા વિરુદ્ધવાદવસેન **નાનાવાદમત્તં. એવં પવત્ત**ન્તિ ગરુકાતબ્બેસુપિ ગારવં અકત્વા ''તુવં તુવ''ન્તિ એવં પવત્તં સારમ્ભકથં, યાય ચેતનાય યં કરોતિ, સા તુવં તુવં. **નિસ્સાયા**તિ પટિચ્ચ, નિસ્સયાદિપચ્ચયે કત્વાતિ અત્થો. કિલેસાનં ઉપ્પત્તિનિમિત્તતા તાવ આયતનાનં હોતુ તબ્ભાવે ભાવતો, નિરોધનિમિત્તતા પન કથં. ન હેત્થ લોકુત્તરધમ્માનં સઙ્ગહો લોકિયાનંયેવ અધિપ્પેતત્તાતિ ચોદનં સન્ધાયાહ ''**નિરુજ્ઝમાનાપી**''તિઆદિ. નામમત્તેન નિમિત્તતં સન્ધાય વુત્તોતિ દસ્સેન્તો ''**યત્થુપ્પન્ના, તત્થેવ નિરુદ્ધા હોન્તી**''તિ વત્વા તમત્થં સુત્તન્તરેન સાધેન્તો ''**સ્વાયમત્થો**''તિઆદિમાહ.

તત્થ **સમુદયસચ્ચપઞ્હેના**તિ મહાસતિપટ્ઠાને સમુદયસચ્ચનિદ્દેસેન. સો હિ ''**કત્થ ઉપ્પજ્જમાના**''તિઆદિના પુચ્છાવસેન પવત્તત્તા પઞ્હોતિ વુત્તો. નનુ તત્થ તણ્હાય ઉપ્પત્તિનિરોધા વુત્તા, ન સબ્બકિલેસાનન્તિ ઈદિસી ચોદના અનવકાસાતિ દસ્સેન્તો ''**યથેવ ચા**''તિઆદિમાહ. **લદ્ધવોહારે**તિ ઇમિના રાગાદીનં અપ્પવત્તિનિમિત્તતાય અન્તોતિ સમઞ્ઞા નિબ્બાનસ્સાતિ દસ્સેતિ. એતેનેવ અભિનન્દનાદીનં અભાવોતિ ચ ઇદં સંવણ્ણેતન્તિ દટ્ઠબ્બં. કથં પન સબ્બસઙ્ખતવિનિસ્સટે નિબ્બાને અકુસલધમ્માનં નિરોધસમ્ભવોતિ આહ ''**યમ્હિ યત્થ નત્થિ, તં તત્થ નિરુદ્ધં નામ હોતી**''તિ. સ્વાયં અપ્પવત્તિયં નિરોધવોહારો વુત્તો, સ્વાયમત્થો નિરોધપઞ્હેન દીપેતબ્બો. ન હિ તત્થ ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધા વિતક્કવિચારા પટિપ્પસ્સદ્ધાતિ વુત્તા, અથ ખો અપ્પવત્તા એવાતિ.

૨૦૩. **એવંસમ્પદ**ન્તિ એવંસમ્પજ્જનકં એવં પસ્સિતબ્બં ઇદં મમ અજ્ઝેસનં. તેનાહ ''**ઈદિસન્તિ અત્થો**''તિ. **જાનં જાનાતી**તિ (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૧૦.૧૧૩-૧૧૬) સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન જાનિતબ્બં સબ્બં જાનાતિ. ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસેન હિ અવિસેસગ્ગહણેન ચ ''જાન''ન્તિ ઇમિના નિરવસેસં ઞેય્યજાતં પરિગ્ગણ્હાતીતિ તબ્બિસયાય જાનનકિરિયાય સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમેવ કરણં ભવિતું યુત્તં. અથ વા પકરણવસેન ''ભગવા''તિ સદ્દન્તરસન્નિધાનેન ચાયમત્થો વિભાવેતબ્બો. **પસ્સિતબ્બમેવ પસ્સતી**તિ દિબ્બચક્ખુ-પઞ્ઞાચક્ખુ-ધમ્મચક્ખુ-બુદ્ધચક્ખુ-સમન્તચક્ખુ-સઙ્ખાતેહિ

ઞાણચક્ખૂહિ પસ્સિતબ્બં પસ્સતિ એવ. અથ વા **જાનં જાનાતી**તિ યથા અઞ્ઞે સવિપલ્લાસા કામરૂપપરિઞ્ઞાવાદિનો જાનન્તાપિ વિપલ્લાસવસેન જાનન્તિ, ન એવં ભગવા. ભગવા પન પહીનવિપલ્લાસત્તા જાનન્તો જાનાતિ એવ, દિટ્ઠિદસ્સનસ્સ ચ અભાવા પસ્સન્તો પસ્સતિયેવાતિ અત્થો. **દસ્સનપરિણાયકટ્ઠેના**તિ યથા ચક્ખુ સત્તાનં દસ્સનત્થં પરિણેતિ, એવં લોકસ્સ યાથાવદસ્સનસાધનતો દસ્સનકિચ્ચપરિણાયકટ્ઠેન **ચક્ખુભૂતો**, પઞ્ઞાચક્ખુમયત્તા વા સયમ્ભુઞાણેન પઞ્ઞાચક્ખું ભૂતો પત્તોતિ વા **ચક્ખુભૂતો**. **ઞાણભૂતો**તિ એતસ્સ ચ એવમેવ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **ધમ્મા વા** બોધિપક્ખિયા તેહિ ઉપ્પન્નત્તા લોકસ્સ ચ તદુપ્પાદનતો, અનઞ્ઞસાધારણં વા ધમ્મં પત્તોતિ **ધમ્મભૂતો**. **બ્રહ્મા** વુચ્ચતિ મગ્ગો તેન ઉપ્પન્નત્તા લોકસ્સ ચ તદુપ્પાદનત્તા, તઞ્ચ સયમ્ભુઞાણેન પત્તોતિ **બ્રહ્મભૂતો**. ચતુસચ્ચધમ્મં વદતીતિ **વત્તા**. ચિરં સચ્ચપટિવેધં પવત્તેન્તો વદતીતિ **પવત્તા**. **અત્થં નીહરિત્વા**તિ દુક્ખાદિઅત્થં તત્થાપિ પીળનાદિઅત્થં ઉદ્ધરિત્વા. પરમત્થં વા નિબ્બાનં પાપયિતા, અમતસચ્છિકિરિયં સત્તેસુ ઉપ્પાદેન્તો અમતં દદાતીતિ **અમતસ્સ દાતા**. બોધિપક્ખિયધમ્માનં તદાયત્તભાવતો **ધમ્મસ્સામી**.

૨૦૪. સો વા ઉદ્દેસો અત્તનોપિ હોતીતિ થેરો “**યં ખો નો**”તિ આહ. સબ્બલોકસાધારણા હિ બુદ્ધાનં દેસનાતિ. ઇદાનિ યેહિ દ્વારારમ્મણેહિ પુરિસં પપઞ્ચસઞ્ઞાસઙ્ખા સમુદાચરન્તિ, તાનિ તાવ દસ્સેન્તો પપઞ્ચસઞ્ઞાસઙ્ખા દસ્સેતું યેન સળાયતનવિભઙ્ગેન નિદ્દેસો કતો, તસ્સ અત્થં દસ્સેતું “**ચક્ખુઞ્ચા**”તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **નિસ્સયભાવેના**તિ નિસ્સયપચ્ચયભાવેન. નિસ્સયપચ્ચયો ચ પસાદચક્ખુયેવ હોતિ, ન ચુદ્દસસમ્ભારં, ચતુચત્તાલીસસમ્ભારં વા સસમ્ભારચક્ખુન્તિ આહ “**ચક્ખુપસાદઞ્ચ પટિચ્ચા**”તિ. **આરમ્મણભાવેના**તિ આરમ્મણપચ્ચયભાવેન. આરમ્મણપચ્ચયો ચ ચતુસમુટ્ઠાનિકરૂપેસુ યં કિઞ્ચિ હોતીતિ આહ “**ચતુસમુટ્ઠાનિકરૂપે ચ પટિચ્ચા**”તિ.

એત્થ ચક્ખુ એકમ્પિ વિઞ્ઞાણસ્સ પચ્ચયો હોતિ, રૂપાયતનં પન અનેકમેવ સંહતન્તિ ઇમસ્સ વિસેસસ્સ દસ્સનત્થં નિસ્સયભાવેન “**ચક્ખુપસાદઞ્ચ આરમ્મણભાવેન ચતુસમુટ્ઠાનિકરૂપે ચા**”તિ વચનભેદો કતો. કિં પન કારણં ચક્ખુ એકમ્પિ વિઞ્ઞાણસ્સ પચ્ચયો હોતિ, રૂપં પન અનેકમેવાતિ? પચ્ચયભાવવિસેસતો. ચક્ખુ હિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ નિસ્સયપુરેજાતઇન્દ્રિયવિપ્પયુત્તપચ્ચયેહિ પચ્ચયો હોન્તં અત્થિભાવેનેવ હોતિ તસ્મિં સતિ તસ્સ ભાવતો, અસતિ અભાવતો, યતો તં અત્થિઅવિગતપચ્ચયેહિસ્સ પચ્ચયો હોતીતિ વુચ્ચતિ, તન્નિસ્સિતતા ચસ્સ ન એકદેસેન અલ્લીયનવસેન ઇચ્છિતબ્બા અરૂપભાવતો. અથ ખો ગરુરાજાદીસુ સિસ્સરાજપુરિસાદીનં વિય તપ્પટિબદ્ધવુત્તિતાય, ઇતરે પન પચ્ચયા તેન તેન વિસેસેન વેદિતબ્બા.

સચાયં પચ્ચયભાવો ન એકસ્મિં ન સમ્ભવતીતિ એકમ્પિ ચક્ખુ ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ પચ્ચયો હોતીતિ દસ્સેતું પાળિયં “**ચક્ખુઞ્ચાવુસો, પટિચ્ચા**”તિ એકવચનવસેન વુત્તં. રૂપં પન યદિપિ ચક્ખુ વિય પુરેજાતઅત્થિ-અવિગતપચ્ચયેહિ પચ્ચયો હોતિ પુરેતરં ઉપ્પન્નં હુત્વા વિજ્જમાનક્ખણે એવ ઉપકારકત્તા તથાપિ અનેકમેવ સંહતં હુત્વા પચ્ચયો હોતિ આરમ્મણભાવતો. યઞ્હિ પચ્ચયધમ્મં સભાવભૂતં, પરિકપ્પિતાકારમત્તં વા વિઞ્ઞાણં વિભાવેન્તં પવત્તતિ, તદઞ્ઞેસઞ્ચ સતિપિ પચ્ચયભાવે સો તસ્સ સારમ્મણસભાવતાય યં કિઞ્ચિ અનાલમ્બિત્વા પવત્તિતું અસમત્થસ્સ ઓલુબ્ભપવત્તિકારણભાવેન આલમ્બનીયતો આરમ્મણં નામ, તસ્સ યસ્મા યથા તથા સભાવૂપલદ્ધિ વિઞ્ઞાણસ્સ આરમ્મણપચ્ચયલાભો, તસ્મા ચક્ખુવિઞ્ઞાણં રૂપં આરબ્ભ પવત્તમાનં તસ્સ સભાવં વિભાવેન્તમેવ પવત્તતિ. સા ચસ્સ ઇન્દ્રિયાધીનવુત્તિકસ્સ આરમ્મણસભાવૂપલદ્ધિ ન એકદ્વિકલાપગતવણ્ણવસેન હોતિ, નાપિ કતિપયકલાપગતવણ્ણવસેન, અથ ખો આભોગાનુરૂપં આપાથગતવણ્ણવસેનાતિ અનેકમેવ રૂપં સંહચ્ચકારિતાય વિઞ્ઞાણસ્સ પચ્ચયો હોતીતિ દસ્સેન્તો “**રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણ**”ન્તિ બહુવચનવસેનાહ.

યં પન **પટ્ઠાને** (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૨ પચ્ચયનિદ્દેસ) ‘‘રૂપાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ વુત્તં, તં યાદિસં રૂપાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ આરમ્મણપચ્ચયો, તાદિસં સન્ધાય વુત્તં. કીદિસં પન તન્તિ ? સમુદિતન્તિ પાકટોયમત્થો. એવઞ્ચ કત્વા યદેકે વદન્તિ ‘‘આયતનસલ્લક્ખણવસેન ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદયો સલ્લક્ખણવિસયા, ન દબ્બસલ્લક્ખણવસેના’’તિ, તમ્પિ સુવુત્તમેવ હોતિ. ન ચેત્થ સમુદાયારમ્મણતા આસઙ્કિતબ્બા સમુદાયાભોગસ્સેવ અભાવતો, સમુદિતા પન વણ્ણધમ્મા આરમ્મણપચ્ચયા હોન્તિ. કથં પન પચ્ચેકં અસમત્થા સમુદિતા આરમ્મણપચ્ચયા હોન્તિ. ન હિ પચ્ચેકં દટ્ઠું અસક્કોન્તા અન્ધા સમુદિતા પસ્સન્તીતિ? નયિદમેકન્તિકં વિસું વિસું અસમત્થાનમ્પિ સિવિકાવહનાદીસુ સમત્થતાય દસ્સનતો. કેસાદીનઞ્ચ યસ્મિં ઠાને ઠિતાનં પચ્ચેકં વણ્ણં ગહેતું ન સક્કા, તસ્મિંયેવ ઠાને સમુદિતાનં તં ગહેતું સક્કાતિ ભિય્યોપિ તેસં સંહચ્ચકારિતા પરિબ્યત્તા. એતેન કિં ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ પરમાણુરૂપં આરમ્મણં, ઉદાહુ તંસમુદાયોતિઆદિકા ચોદના પટિક્ખિત્તાતિ વેદિતબ્બા. ‘‘**સોતઞ્ચ, આવુસો, પટિચ્ચા**’’તિઆદીસુપિ ઇમિના નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. **ચક્ખુવિઞ્ઞાણં નામા**તિ ચક્ખુનિસ્સિતરૂપવિજાનનલક્ખણં ચક્ખુવિઞ્ઞાણં નામ ઉપ્પજ્જતિ.

તિણ્ણં સઙ્ગતિયાતિ ચક્ખુ, રૂપં, ચક્ખુવિઞ્ઞાણન્તિ ઇમેસં તિણ્ણં સઙ્ગતિયા સમોધાનેન. **ફસ્સો નામા**તિ અરૂપધમ્મોપિ સમાનો આરમ્મણે ફુસનાકારેનેવ પવત્તનતો ફુસનલક્ખણો ફસ્સો નામ ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ. **સહજાતાદિવસેના**તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તાય સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞાદિવસેન, અનન્તરાય અનન્તરાદિવસેન, ઇતરાય ઉપનિસ્સયવસેન પચ્ચયભાવતો **ફસ્સપચ્ચયા** ફસ્સકારણા **વેદના ઉપ્પજ્જતિ**. અનુભવનસમકાલમેવ આરમ્મણસ્સ સઞ્જાનનં હોતીતિ ‘‘**તાય વેદનાય યં આરમ્મણં વેદેતિ, તદેવ સઞ્ઞા સઞ્જાનાતી**’’તિ વુત્તં. ચક્ખુદ્વારિકા ધમ્મા ઇધાધિપ્પેતાતિ તદનુસારેન પન અપરાપરુપ્પન્નાનં વેદનાદીનં ગહણે સતિ, યન્તિ વા કારણવચનં, યસ્મા આરમ્મણં વેદેતિ, તસ્મા તં સઞ્જાનાતીતિ અત્થો. ન હિ અસતિ વેદયિતે કદાચિ સઞ્ઞુપ્પત્તિ અત્થિ. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. સઞ્ઞાય હિ યથાસઞ્ઞાતં વિજ્જમાનં, અવિજ્જમાનં વા આરમ્મણં વિતક્કવસેન પરિકપ્પેતિ, યથાપરિકપ્પિતઞ્ચ તં દિટ્ઠિતણ્હામાનમઞ્ઞનાહિ મઞ્ઞમાનો પપઞ્ચેતીતિ વુત્તો. તેનેવાહ ‘‘પથવિં પથવિતો સઞ્જાના’’તિ, ‘‘પથવિં પથવિતો સઞ્ઞત્વા પથવિં મઞ્ઞતી’’તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨), ‘‘તક્કઞ્ચ દિટ્ઠીસુ પકપ્પયિત્વા, સચ્ચં મુસાતિ દ્વયધમ્મમાહૂ’’તિ (સુ॰ નિ॰ ૮૯૨; મહાનિ॰ ૧૨૧) ચ. બલપ્પત્તપપઞ્ચવસેનેવાયમત્થવણ્ણના કતા, **અટ્ઠકથાયં** પન પરિદુબ્બલવસેન.

ચક્ખુરૂપાદીહિ કારણેહીતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણફસ્સવેદનાસઞ્ઞાવિતક્કેહિ કારણભૂતેહિ. અકારણભૂતાનમ્પિ તેસં અત્થિતાય કારણગ્ગહણં. પરિઞ્ઞાતા હિ તે અકારણં. તેનાહ ‘‘**અપરિઞ્ઞાતકારણ**’’ન્તિ. તીહિપિ પરિઞ્ઞાહિ અપરિઞ્ઞાતવત્થુકં. **અભિભવન્તી**તિ અજ્ઝોત્થરન્તિ. **સહજાતા હોન્તી**તિ એત્થ ‘‘ચક્ખુસમ્ફસ્સપચ્ચયા વેદનાક્ખન્ધો અત્થિ કુસલો’તિઆદિવચનતો વેદનાસઞ્ઞા અસહજાતાપિ ગહેતબ્બા. **યદિ એવન્તિ** ‘‘પપઞ્ચેતી’’તિ એત્થ યદિ પઞ્ચદ્વારજવનસહજાતા પપઞ્ચસઞ્ઞા અધિપ્પેતા તાસં પચ્ચુપ્પન્નવિસયત્તા, **કસ્મા અતીતાનાગતગ્ગહણં કત**ન્તિ ચોદેતિ. ઇતરો ‘‘**તથા ઉપ્પજ્જનતો**’’તિઆદિના પરિહરતિ. તત્થ **તથા ઉપ્પજ્જનતો**તિ યથા વત્તમાનકાલે, એવં અતીતકાલે અનાગતકાલે ચ ચક્ખુદ્વારે પપઞ્ચસઞ્ઞાનં ઉપ્પજ્જનતો અતીતાનાગતગ્ગહણં કતં, ન અતીતેસુ, અનાગતેસુ વા ચક્ખુરૂપેસુ ચક્ખુદ્વારિકાનં તાસં ઉપ્પજ્જનતો.

મનઞ્ચાવુસો, પટિચ્ચાતિ એત્થ દુવિધં મનં કેવલં ભવઙ્ગં, સાવજ્જનં વા. દુવિધા હિ કથા. ઉપ્પત્તિદ્વારકથાયં દ્વિક્ખત્તું ચલિતં ભવઙ્ગં મનોદ્વારં નામ, ચક્ખાદિ વિય રૂપાદિના યેન તં ઘટ્ટિતં તત્થ ઉપરિ વિઞ્ઞાણુપ્પત્તિયા દ્વારભાવતો. પચ્ચયકથાયં સાવજ્જનભવઙ્ગં, ‘‘મનોસમ્ફસ્સપચ્ચયા અત્થિ કુસલો’’તિઆદીસુ હિ

સાવજ્જનમનોસમ્ફસ્સો ઇચ્છિતો, ન ભવઙ્ગમનોસમ્ફસ્સો અસમ્ભવતો. તત્થ પઠમનયં સન્ધાયાહ “**મનન્તિ ભવઙ્ગચિત્ત**”ન્તિ. **ધમ્મેતિ તેભૂમકધમ્મારમ્મણ**ન્તિ ઇમિના સભાવધમ્મેસુ એવ કિલેસુપ્પત્તીતિ કેચિ, તદયુત્તં તદુપાદાનાયપિ પઞ્ઞત્તિયા ધમ્મારમ્મણતાય વુત્તત્તા. ઇધ પન તેભૂમકાપિ ધમ્મા લબ્ભન્તીતિ દસ્સનત્થં “**તેભૂમકધમ્મારમ્મણ**”ન્તિ વુત્તં, ન પઞ્ઞત્તિયા અનારમ્મણત્તા. એવઞ્ચેતં સમ્પટિચ્છિતબ્બં, અઞ્ઞથા અકુસલચિત્તુપ્પાદા અનારમ્મણા નામ સિયું. ઉપ્પત્તિદ્વારકથાયં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિ વિય આવજ્જનમ્પિ દ્વારપક્ખિકમેવાતિ વુત્તં “**મનોવિઞ્ઞાણન્તિ આવજ્જનં વા**”તિ. પચ્ચયકથાયં પન આવજ્જનં ગહિતન્તિ “**જવનં વા**”તિ વુત્તં. નયદ્વયે ધમ્માનં સહજાતવિભાગં દસ્સેતું “**આવજ્જને ગહિતે**”તિઆદિ વુત્તં. **યુત્તમેવા**તિ નિપ્પરિયાયતો યુત્તમેવ.

સો યાવ ન પચ્ચયપટિવેધો સમ્ભવતિ, તાવ પઞ્ઞત્તિમુખેનેવ સભાવધમ્મા પઞ્ઞાયન્તિ પચ્ચેકં અપઞ્ઞાપનેતિ આહ “**ફસ્સો નામ એકો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી**”તિ. **એવં ફસ્સપઞ્ઞત્તિં પઞ્ઞપેસ્સતી**તિ પઞ્ઞપેત્વા તબ્બિસયદસ્સનં ઞાણં ઉપ્પાદેસ્સતિ. **ઇમસ્મિં સતિ ઇદં હોતી**તિ ઇમસ્મિં ચક્ખુઆદિકે પચ્ચયે સતિ ઇદં ફસ્સાદિકં પચ્ચયુપ્પન્નં હોતિ. **દ્વાદસાયતનવસેના**તિ દ્વાદસન્નં આયતનાનં વસેન આગતેન પટિચ્ચસમુપ્પાદનયવસેન. **દ્વાદસાયતનપટિક્ખેપવસેના**તિ ‘‘ઇમસ્મિં અસતિ ઇદં ન હોતી’’તિ પચ્ચયાભાવપચ્ચયુપ્પન્નાભાવદસ્સનક્કમે દ્વાદસન્નં આયતનાનં પટિક્ખેપવસેન.

સાવકેન પઞ્હો કથિતોતિ અયં પઞ્હો સાવકેન કથિતો, ઇતિ ઇમિના કારણેન મા નિક્કઙ્ખા અહુવત્થ. અથ વા સંખિત્તેન વુત્તમત્થં વિત્થારેન વિભજન્તેન એતદગ્ગે ઠપિતેન મહાસાવકેન પઞ્હો કથિતોતિ ઇમિના કારણેન એતસ્મિં પઞ્હે મા નિક્કઙ્ખા અહુવત્થ, હેરઞ્ઞિકે સતિ કહાપણં સયં નિચ્છિનન્તા વિય અહુત્વા ભગવતો એવ સન્તિકે નિક્કઙ્ખા હોથ.

૨૦૫. આકરોન્તિ ફલં તાય તાય મરિયાદાય નિબ્બત્તેન્તીતિ **આકારા**, કારણાનિ. **પાટિયેક્કકારણેહી**તિ છન્નં દ્વારાનં વસેન વિસું વિસું પપઞ્ચકારણસ્સ નિદ્દિટ્ઠત્તા વુત્તં. અથ વા યદિપિ યત્તકેહિ ધમ્મેહિ યં ફલં નિબ્બત્તતિ, તેસં સમુદિતાનંયેવ કારણભાવો સામગ્ગિયાવ ફલુપ્પત્તિતો, તથાપિ પચ્ચેકં તસ્સ કારણમેવાતિ કત્વા વુત્તં “**પાટિયેક્કકારણેહી**”તિ. **પદેહી**તિ નામાદિપદેહિ ચેવ તંસમુદાયભૂતેહિ વાક્યેહિ ચ. તેનાહ “**અક્ખરસમ્પિણ્ડનેહી**”તિ. અક્ખરાનિયેવ હિ અત્થેસુ યથાવચ્ચં પદવાક્યભાવેન પરિચ્છિજ્જન્તિ. **બ્યઞ્જનેહી**તિ અત્થસ્સ અભિબ્યઞ્જનતો બ્યઞ્જનસઞ્ઞિતેહિ વણ્ણેહિ. તાનિ પન યસ્મા પરિયાયસ્સ અક્ખરણતો ‘‘અક્ખરાની’’તિ વુચ્ચન્તિ, તસ્મા આહ “**અક્ખરેહી**”તિ. એત્થ ચ ઇમેહિ આકારેહિ ઇમેહિ પદબ્યઞ્જનેહિ પપઞ્ચસમુદાચારસ્સ વટ્ટસ્સ ચ વિવટ્ટસ્સ ચ દસ્સનઅત્થો વિભત્તોતિ યોજના. **પણ્ડિચ્ચેના**તિ પઞ્ઞાય. ‘‘કિત્તાવતા નુ ખો, ભન્તે, પણ્ડિતો હોતિ ? યતો ખો ભિક્ખુ ધાતુકુસલો ચ હોતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૪) આદિસુત્તપદવસેન પણ્ડિતલક્ખણં દસ્સેન્તો “**ચતૂહિ વા કારણેહી**”તિઆદિમાહ. સચ્ચપટિવેધવસેન પણ્ડિચ્ચં દસ્સિતન્તિ પટિસમ્ભિદાવસેન મહાપઞ્ઞતં દસ્સેતું “**મહન્તે અત્થે**”તિઆદિ વુત્તં.

ગુળપૂવન્તિ ગુળે મિસ્સેત્વા કતપૂવં. **બદ્ધસત્તુગુળક**ન્તિ મધુસક્ખરાહિ પિણ્ડીકતં સત્તુપિણ્ડં. **અસેચિતબ્બકં** મધુઆદિના પગેવ તેહિ સમયોજિતબ્બત્તા. **ચિન્તકજાતિકો**તિ ધમ્મચિન્તાય ચિન્તકસભાવો. **સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેનેવસ્સા**તિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેનેવ અસ્સ સુત્તસ્સ ગુણં પરિચ્છિન્દાપેત્વા નામં ગણ્હાપેસ્સામિ.

મધુપિણ્ડિકસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૯. દ્વેધાવિતક્કસુત્તવણ્ણના

૨૦૬. દ્વે દ્વે ભાગેતિ દ્વે દ્વે કોટ્ઠાસે કત્વા. કામઞ્ચેત્થ ‘‘ઇમં એકં ભાગમકાસિં, ઇમં દુતિયભાગમકાસિ’’ન્તિ વચનતો સબ્બેપિ વિતક્કા સંકિલેસવોદાનવિભાગેન દ્વેવ ભાગા કતા, અપરાપરુપ્પત્તિયા પનેતેસં અભિણ્હાચારં ઉપાદાય પાળિયં ‘‘દ્વિધા કત્વા’’તિ આમેડિતવચનન્તિ **‘‘દ્વે દ્વે ભાગે કત્વા’’**તિ આમેડિતવચનવસેનેવ વુત્તો. અથ વા ભાગદ્વયસ્સ સપ્પટિભાગતાય તત્થ યં યં દ્વયમ્પિ ખો ઉજુવિપચ્ચનીકં, તં તં વિસું વિસું ગહેતુકામો ભગવા આહ ‘‘દ્વિધા કત્વા વિતક્કે વિહરેય્ય’’ન્તિ. એવં પન ચિન્તેત્વા તત્થ મિચ્છાવિતક્કાનં સમ્માવિતક્કાનઞ્ચ અનવસેસં અસઙ્કરતો ચ ગહિતભાવં દસ્સેન્તો **‘‘ઇમં એકં ભાગમકાસિં, ઇમં દુતિયભાગમકાસિ’’**ન્તિ અવોચ. **કામપટિસંયુત્તો**તિ કામરાગસઙ્ખાતેન કામેન સમ્પયુત્તો, કામેન પટિબદ્ધો વા. સેસેસુપિ એસેવ નયો. અયં પન વિસેસો – બ્યાપજ્જતિ ચિત્તં એતેનાતિ **બ્યાપાદો**, દોસો. વિહિંસતિ એતાય સત્તે, વિહિંસનં વા તેસં એતાન્તિ **વિહિંસા**, પરેસં વિહેઠનાકારેન પવત્તસ્સ કરુણાપટિપક્ખસ્સ પાપધમ્મસ્સેતં અધિવચનં. **અજ્ઝત્ત**ન્તિ અજ્ઝત્તધમ્મારમ્મણમાહ. **બહિદ્ધા**તિ બાહિરધમ્મારમ્મણં. **ઓળારિકો**તિ બહલકામરાગાદિપટિસંયુત્તો. તબ્બિપરિયાયેન **સુખુમો. વિતક્કો અકુસલપક્ખિકોયેવા**તિ ઇમિના વિતક્કભાવસામઞ્ઞેન તત્થાપિ અકુસલભાવસામઞ્ઞેન એકભાગકરણં, ન એકચિત્તુપ્પાદપરિયાપન્નતાદિવસેનાતિ દસ્સેતિ.

નેક્ખમ્મં વુચ્ચતિ લોભાતિક્કન્તત્તા પઠમજ્ઝાનં, સબ્બાકુસલેહિ નિક્ખન્તત્તા સબ્બં કુસલં. ઇધ પન કામવિતક્કપટિપક્ખસ્સ અધિપ્પેતત્તા આહ **‘‘કામેહિ નિસ્સટો નેક્ખમ્મપટિસંયુત્તો વિતક્કો’’**તિ. **સો**તિ નેક્ખમ્મવિતક્કો. **યાવ પઠમજ્ઝાના**તિ પઠમસમન્નાહારતો પટ્ઠાય યાવ પઠમજ્ઝાનં એત્થુપ્પન્નો વિતક્કો નેક્ખમ્મવિતક્કોયેવ. **પઠમજ્ઝાન**ન્તિ ચ ઇદં તતો પરં વિતક્કાભાવતો વુત્તં. ન બ્યાપજ્જતિ ચિત્તં એતેન, બ્યાપાદસ્સ વા પટિપક્ખોતિ **અબ્યાપાદો**, મેત્તાપુબ્બભાગો મેત્તાભાવનારમ્ભો. ન વિહિંસન્તિ એતાય, વિહિંસાય વા પટિપક્ખોતિ **અવિહિંસા**, કરુણાપુબ્બભાગો કરુણાભાવનારમ્ભો.

મહાબોધિસત્તાનં મહાભિનિક્ખમનં નિક્ખન્તકાલતો પટ્ઠાય લદ્ધાવસરા સમ્માસઙ્કપ્પા ઉપરૂપરિ સવિસેસં પવત્તન્તીતિ આહ **‘‘છબ્બસ્સાનિ...પે॰... પવત્તિંસૂ’’**તિ. ઞાણસ્સ અપરિપક્કત્તા પુબ્બવાસનાવસેન સતિસમ્મોસતો કદાચિ મિચ્છાવિતક્કલેસોપિ હોતિયેવાતિ તં દસ્સેતું **‘‘સતિસમ્મોસેન...પે॰... તિટ્ઠન્તી’’**તિ આહ. યથા નિચ્ચપિહિતેપિ ગેહે કદાચિ વાતપાને વિવટમત્તે લદ્ધાવસરો વાતો અન્તો પવિસેય્ય, એવં ગુત્તિન્દ્રિયેપિ બોધિસત્તસન્તાને સતિસમ્મોસવસેન લદ્ધાવસરો અકુસલવિતક્કો ઉપ્પજ્જિ, ઉપ્પન્નો ચ કુસલવારં પચ્છિન્દિત્વા અટ્ઠાસિ, અથ મહાસત્તો તંમુહુત્તુપ્પન્નમેવ પટિવિનોદેત્વા તેસં આયતિં અનુપ્પાદાય ‘‘ઇમે મિચ્છાવિતક્કા, ઇમે સમ્માવિતક્કા’’તિ યાથાવતો તે પરિચ્છિન્દિત્વા મિચ્છાવિતક્કાનં અવસરં અદેન્તો સમ્માવિતક્કે પરિવડ્ઢેસિ. તેન વુત્તં **‘‘મય્હં ઇમે’’**તિઆદિ.

૨૦૭. પમાદો નામ સતિવિપ્પવાસોતિ આહ **‘‘અપ્પમત્તસ્સાતિ સતિયા અવિપ્પવાસે ઠિતસ્સા’’**તિ. **આતાપવીરિયવન્તસ્સા**તિ કિલેસાનં નિગ્ગણ્હનવીરિયવતો. **પેસિતચિત્તસ્સા**તિ ભવવિમોક્ખાય વિસ્સટ્ઠચિત્તસ્સ કાયે ચ જીવિતે ચ નિરપેક્ખસ્સ. **‘‘એવં પટિપાકતિકો જાતો’’**તિ અત્તનો અત્તભાવં નિસ્સાય પવત્તં સોમનસ્સાકારં ગેહસ્સિતસોમનસ્સપક્ખિકં અકાસિ, પઞ્ઞામહન્તતાય સુખુમદસ્સિતા.

અપરિઞ્ઞાયં ઠિતસ્સાતિ ન પરિઞ્ઞાયં ઠિતસ્સ, અપરિગ્ગહિતપરિઞ્ઞસ્સાતિ અત્થો. **વિતક્કો…પે૰… એતાનિ તીણિ નામાનિ લભતી**તિ તાદિસસ્સ ઉપ્પન્નો મિચ્છાવિતક્કો યથારહં અત્તબ્યાબાધકો ઉભયબ્યાબાધકો ચ ન હોતીતિ ન વત્તબ્બો તં સભાવાનતિવત્તનતોતિ અધિપ્પાયો. અનુપ્પન્નાનુપ્પાદઉપ્પન્નપરિહાનિનિમિત્તતાય પઞ્ઞં નિરોધેતીતિ **પઞ્ઞાનિરોધિકો**. તેનાહ **"અનુપ્પન્નાયા"**તિઆદિ. **નત્થિભાવં ગચ્છતી**તિ પટિસઙ્ખાનબલેન વિક્ખમ્ભનપ્પહાનમાહ. **નિરુજ્ઝતી**તિઆદીહિપિ તદેવ વદતિ. **વિગતન્ત**ન્તિઆદીહિ પન સમૂલં ઉદ્ધટં વિય તદા અપ્પવત્તનકં અકાસિન્તિ વદતિ.

૨૦૮. **ચિત્તવિપરિણામભાવો** ચિત્તસ્સ અઞ્ઞથત્તં પકતિચિત્તવિગમો. **અનેકગ્ગતાકારો** વિક્ખેપો. તત્થ વિતક્કેન ચિત્તં વિહઞ્ઞમાનં વિય હોતીતિ આહ **"તં ગહેત્વા વિહિંસાવિતક્કં અકાસી"**તિ. **કારુઞ્ઞ**ન્તિ પરદુક્ખનિમિત્તં ચિત્તખેદં વદતિ. તેનેવાહ – ''પરદુક્ખે સતિ સાધૂનં મનં કમ્પેતીતિ કરુણા''તિ (મ૰ નિ૰ ટી૰ ૧.૧; સં૰ નિ૰ ટી૰ ૧.૧.૧). ન્તિ કરુણાયનવસેન પવત્તચિત્તપકમ્પનં સન્ધાય **"ઉપ્પજ્જતિ વિહિંસાવિતક્કો"તિ આહ**, ન સત્તેસુ વિહિંસા પવત્તતીતિ અધિપ્પાયો.

તેન તેન ચસ્સાકારેનાતિ યેન યેન આકારેન ભિક્ખુના અનુવિતક્કિતં અનુવિચારિતં, તેન તેન આકારેનસ્સ **ચેતસો નતિ હોતિ**. તેનેવાહ **"કામવિતક્કાદીસૂ"**તિઆદિ. **પહાસી**તિ કાલવિપલ્લાસેન વુત્તન્તિ આહ **"પજહતી"**તિ. પહાનં પનસ્સ સિદ્ધમેવ પટિપક્ખસ્સ સિદ્ધત્તાતિ દસ્સેતું **"પહાસી"**તિ વુત્તં યથા ''અસામિભોગે ગામિકાઆદીયિંસૂ''તિ. **બહુલમકાસી**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **એવમેવં નમતી**તિ કામવિતક્કસમ્પયોગાકારમેવ હોતિ, કામવિતક્કસમ્પયુત્તાકારેન વા પરિણમતિ. કસનં **કિટ્ઠં**, કસીતિ અત્થો, તન્નિબ્બત્તત્તા પન કારણૂપચારેન સસ્સં ''કિટ્ઠ''ન્તિ વુત્તન્તિ આહ **"સસ્સસમ્બાધે"**તિ. **ચત્તારિ ભયાની**તિ વધબન્ધજાનિગરહાનિ. **ઉપદ્દવ**ન્તિ અનત્થુપ્પાદભાવં. **લામક**ન્તિ નિહીનભાવં. **ધન્ધેસૂ**તિ અત્તનો ખન્ધેસુ. **ઓતાર**ન્તિ અનુપ્પવેસં કિલેસાનં. સંકિલેસતો વિસુજ્ઝનં **વિસુદ્ધિ**, સા એવ **વોદાન**ન્તિ આહ **"વોદાનપક્ખન્તિ ઇદં તસ્સેવ વેવચન"**ન્તિ.

૨૦૯. **સબ્બકુસલં નેક્ખમ્મં** સબ્બાકુસલપટિપક્ખતાય તતો નિસ્સટત્તા. **નિબ્બાનમેવ નેક્ખમ્મં** સબ્બકિલેસતો સબ્બસઙ્ખતતો ચ નિસ્સટત્તા. **કિટ્ઠસમ્બાધં વિય રૂપાદિઆરમ્મણં** પમાદે સતિ અનત્થુપ્પત્તિટ્ઠાનભાવતો. **કૂટગાવો વિય કૂટચિત્તં** દુદ્દમભાવતો. **પણ્ડિતગોપાલકો વિય બોધિસત્તો** ઉપાયકોસલ્લયોગતો. **ચતુબ્બિધભયં વિય મિચ્છાવિતક્કા** સપ્પટિભયભાવતો. પઞ્ઞાય વુદ્ધિ એતસ્સ અત્થીતિ **પઞ્ઞાવુદ્ધિકો**. વિહઞ્ઞતિ ચિત્તં એતેનાતિ વિઘાતો, ચેતોદુક્ખં, તપ્પક્ખિકો વિઘાતપક્ખિકો, ન વિઘાતપક્ખિકોતિ **અવિઘાતપક્ખિકો**. **નિબ્બાનસંવત્તનિકો** નિબ્બાનવહો. **ઉગ્ઘાતીયેય્યા**તિ ઉદ્ધતં સિયા વિક્ખિત્તઞ્ચ ભવેય્યાતિ અત્થો. **સણ્ઠપેમી**તિ સમ્મદેવ પટ્ઠપેમિ. યથા પન ઠપિતં સણ્ઠપિતં નામ હોતિ, તં દસ્સેતું **"સન્નિસીદાપેમી"**તિઆદિ વુત્તં. **સન્નિસીદાપેમી**તિ સમાધિપટિપક્ખે કિલેસે સન્નિસીદાપેન્તો ચિત્તં ગોચરજ્ઝત્તે સન્નિસીદાપેમિ. અબ્યગ્ગભાવાપાદકેન **એકગ્ગં કરોમિ**, યથા આરમ્મણે સુટ્ઠુ અપ્પિતં હોતિ, **એવં સમ્મા** સમ્મદેવ **આદહામિ** સમાહિતં કરોમિ, યસ્મા તથાસમાહિતં ચિત્તં સુટ્ઠુ આરમ્મણે આરોપિતં નામ હોતિ, ન તતો પરિપતતિ, તસ્મા વુત્તં **"સુટ્ઠુ આરોપેમીતિ અત્થો"**તિ. **મા ઉગ્ઘાતીયિત્તા**તિ મા હઞ્ઞિત્થ, મા ઊહતં અત્થાતિ અત્થો.

૨૧૦. **સોયેવ…પે૰… વુત્તો**તિ ઇમિના કિઞ્ચાપિ એકંયેવ કુસલવિતક્કં મગ્ગક્ખણે વિય તિવિધત્તસમ્ભવતો તિવિધનામિકં કત્વા દસ્સિતં વિય હોતિ, ન ખો પનેતં એવં દટ્ઠબ્બં. પબન્ધપવત્તઞ્હિ ઉપાદાય એકત્તનયેન **"સોયેવ બ્યાપાદપચ્ચનીકટ્ઠેના"**તિઆદિ વુત્તં. એકજાતિયેસુ હિ કુસલચિત્તેસુ ઉપ્પન્નો વિતક્કો સમાનાકારતાય સો

એવાતિ વત્તબ્બતં લભતિ યથા ''સા એવ તિત્તિરી, તાનિ એવ ઓસધાની''તિ (સં॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૨.૧૯). ન હિ તદા મહાપુરિસસ્સ અસુભમેત્તાકરુણાસન્નિસ્સયા તે વિતક્કા એવં વુત્તાતિ.

સમાપત્તિં નિસ્સાયાતિ સમાપત્તિં સમાપજ્જિત્વા, તતો વુટ્ઠહિત્વાતિ અત્થો. વિપસ્સનાપિ તરુણાતિ યોજના. **કાયો કિલમતિ** સમથવિપસ્સનાનં તરુણતાય ભાવનાય પુબ્બેનાપરં વિસેસસ્સ અલબ્ભમાનત્તા. તેનાહ ''**ચિત્તં હઞ્ઞતિ વિહઞ્ઞતી**''તિ. **વિપસ્સનાય બહૂપકારા સમાપત્તિ**, તથા હિ વુત્તં – ''સમાધિં, ભિક્ખવે, ભાવેથ, સમાહિતો યથાભૂતં જાનાતિ પસ્સતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૫; ૪.૯૯; ૫.૧૦૭૧).

યથા વિસ્સમટ્ઠાનં યોધાનં પરિસ્સમં વિનોદેતિ, તથા પરિસ્સમવિનોદનત્થં ફલકેહિ કાતબ્બં વિસ્સમટ્ઠાનં ફલકકોટ્ઠકો, સમાપત્તિયા પન વિપસ્સના બહુકારતરા સમાધિપરિપન્થકાનં, સબ્બેસમ્પિ વા કિલેસાનં વિમથનેન દુબ્બલભાવાપજ્જનતો. તેનાહ ''**વિપસ્સના થામજાતા સમાપત્તિમ્પિ રક્ખતિ, થામજાતં કરોતી**''તિ. નનુ ચેવં ઇતરીતરસન્નિસ્સયદોસો આપજ્જતીતિ? નયિદમેકન્તિકં, ઇતરીતરસન્નિસ્સયાપિ કિચ્ચસિદ્ધિ લોકે લબ્ભતીતિ દસ્સેતું ''**યથા હી**''તિઆદિ વુત્તં.

ગામન્તં આહટેસૂતિ ગામસમીપં ઉપનીતેસુ. **એતાગાવોતિ સતિ ઉપ્પાદનમત્તમેવ કાતબ્બં** યથા ગાવો રક્ખિતબ્બા, તદભાવતો. **તદા**તિ સમથવિપસ્સનાનં થામજાતકાલે. અનુપસ્સનાનં લહું લહું ઉપ્પત્તિં સન્ધાય ''**એકપ્પહારેનેવ આરુળ્હોવ હોતી**''તિ વુત્તં, કમેનેવ પન અનુપસ્સનાપટિપાટિં આરોહતિ.

૨૧૫. એવં ભગવા અત્તનો અપ્પમાદપટિપદં, તાય ચ લદ્ધં અનઞ્ઞસાધારણં વિસેસં દસ્સેન્તો હેતુસમ્પત્તિયા સદ્ધિં ફલસમ્પત્તિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ સત્તૂપકારસમ્પત્તિં દસ્સેતું ''**સેય્યથાપી**''તિઆદિમાહાતિ એવં એત્થ અનુસન્ધિ વેદિતબ્બા. અરઞ્ઞલક્ખણયોગ્ગમત્તેન **અરઞ્ઞં**. મહાવનતાય **પવનં**. પવદ્ધઞ્હિ વનં પવનં. **ચતૂહિ યોગેહી**તિ જિઘચ્છાપિપાસાભયપટિપત્તિસઞ્ઞાતયોગેહિ. **ખેમં** અનુપદ્દવતં. સુવત્થિં અનુપદ્દવં આવહતીતિ **સોવત્થિકો**. પીતિં કુટ્ઠિં ગમેતિ ઉપનેતીતિ **પીતિગમનીયો**. પીતં પાનતિત્થં ગચ્છતીતિ **પીતગમનીયો**. **સાખાદીહી**તિ કણ્ટકસાખાકણ્ટકલતાવનેહિ. અનાસયગામિતાય ઉદકસન્નિરુદ્ધોપિ **અમગ્ગો** વુત્તો, ઇતરાનિ અપીતિગમનીયતાયપિ. **આદિ**-સદ્દેન ગહનં પરિગ્ગણ્હાતિ. ઓકેમિગલુદ્દકસ્સ ગોચરે ચરતીતિ **ઓકચરો**, દીપકમિગો. અરઞ્ઞે મિગે દિસ્વા તેહિ સદ્ધિં પલાયેય્યાતિ **દીઘરજ્જુબન્ધનં**.

ઇધ વસન્તીતિ મિગાનં આસયં વદતિ, તતો આસયતો **ઇમિના મગ્ગેન નિક્ખમન્તિ**. **એત્થ ચરન્તી**તિ એતસ્મિં ઠાને ગોચરં ગણ્હન્તિ. **એત્થ પિવન્તી**તિ એતસ્મિં નિપાનતિત્થે ઉદકં પિવન્તિ. **ઇમિના મગ્ગેન પવિસન્તી**તિ ઇમિના મગ્ગેન નિપાનતિત્થં પવિસન્તિ. **મગ્ગં પિધાયા**તિ પકતિમગ્ગં પિદહિત્વા. **ન તાવ કિઞ્ચિ કરોતિ** અનવસેસે વનમિગે ઘાતેતુકામો.

અવિજ્જાય અઞ્ઞાણા હુત્વાતિ અવિજ્જાય નિવુતત્તા ઞાણરહિતા હુત્વા, નન્દીરાગેન ઉપનીતા રૂપારમ્મણાદીનિ આબન્ધિત્વા. પલોભનતો **ઓકચરં નન્દીરાગો**તિ. બ્યામોહનતો **ઓકચારિકં અવિજ્જાતિ કત્વા દસ્સેતિ**. **તેસન્તિ** ઓકચરોકચારિકાનં. **સાખાભઙ્ગેના**તિ તાદિસેન લૂખતરગન્ધેન સાખાભઙ્ગેન. **મનુસ્સગન્ધં અપનેત્વા** તસ્સ સાખાભઙ્ગસ્સ ગન્ધેન. **સમ્મત્તો**તિ સમ્મજ્જિતો બ્યામુચ્છો.

બુદ્ધાનં ખેમમગ્ગવિચરણં કુમ્મગ્ગપિધાનઞ્ચ **સબ્બલોકસાધારણમ્પિ** અત્થતો વેનેય્યપુગ્ગલાપેક્ખમેવાતિ દસ્સેન્તો “**અઞ્ઞાતકોણ્ડઞ્ઞાદીનં ભબ્બપુગ્ગલાન**”ન્તિ આહ. **ઊહતો**તિ સમૂહતો નીહતોતિ આહ “**દ્વેધા છેત્વા પાતિતો**”તિ. **નાસિતા**તિ અદસ્સનં ગમિતાતિ આહ “**સબ્બેન સબ્બં સમુગ્ઘાટિતા**”તિ. **હિતૂપચાર**ન્તિ સત્તાનં હિતચરિયં.

દ્વેધાવિતક્કસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૧૦. વિતક્કસણ્ઠાનસુત્તવણ્ણના

૨૧૬. દસકુસલકમ્મપથવસેનાતિ ઇદં નિદસ્સનમત્તં દટ્ઠબ્બં વટ્ટપાદકસમાપત્તિચિત્તસ્સપિ ઇધ અધિચિત્તભાવેન અનિચ્છિતત્તા. તેનાહ “**વિપસ્સનાપાદકઅટ્ઠસમાપત્તિચિત્ત**”ન્તિ. અથ વા અનુત્તરિમનુસ્સધમ્મસઙ્ગહિતમેવ કેવલં ‘‘પકતિચિત્ત’’ન્તિ વત્તબ્બન્તિ દસ્સેન્તો “**દસકુસલકમ્મપથવસેન ઉપ્પન્નં ચિત્તં ચિત્તમેવા**”તિ વત્વા યદેત્થ અધિચિત્તન્તિ અધિપ્પેતં, તં તદેવ દસ્સેન્તો “**વિપસ્સનાપાદકઅટ્ઠસમાપત્તિચિત્ત**”ન્તિ આહ. ઇતરસ્સ પનેત્થ વિધિ ન પટિસેધેતીતિ દટ્ઠબ્બં. વિપસ્સનાય સમ્પયુત્તં અધિચિત્તન્તિ કેચિ. **અનુયુત્તેના**તિ અનુપ્પન્નસ્સ ઉપ્પાદનવસેન, ઉપ્પન્નસ્સ પરિબ્રૂહનવસેન અનુ અનુ યુત્તેન. **મૂલકમ્મટ્ઠાન**ન્તિ પારિહારિયકમ્મટ્ઠાનં. **ગહેત્વા વિહરન્તો**તિ ભાવનં અનુયુઞ્જન્તો. ભાવનાય અપ્પનં અપ્પત્તોપિ અધિચિત્તમનુયુત્તોયેવ તદત્થેપિ તંસદ્દવોહારતો.

યેહિ ફલં નામ યથા ઉપ્પજ્જનટ્ઠાને પકપ્પિયમાનં વિય હોતિ, **તાનિ નિમિત્તાનિ**. તેનાહ “**કારણાની**”તિ. **કાલેન કાલ**ન્તિ એત્થ **કાલેના**તિ ભુમ્મત્થે કરણવચનન્તિ આહ “**સમયે સમયે**”તિ. **નનુ ચ...પે॰... નિરન્તરં મનસિ કાતબ્બ**ન્તિ કસ્મા વુત્તં, નનુ ચ ભાવનાય વીથિપટિપન્નત્તા અબ્બુદનીહરણવિધિં દસ્સેન્તેન ભગવતા “**પઞ્ચ નિમિત્તાનિ કાલેન કાલં મનસિ કાતબ્બાની**”તિ અયં દેસના આરદ્ધાતિ? ‘‘અધિચિત્તમનુયુત્તેના’’તિ વુત્તત્તા અવિચ્છેદવસેન ભાવનાય યુત્તપ્પયુત્તો અધિચિત્તમનુયુત્તો નામાતિ ચોદકસ્સ અધિપ્પાયો. ઇતરો ભાવનં અનુયુઞ્જન્તસ્સઆદિકમ્મિકસ્સ કદાચિ ભાવનુપક્કિલેસા ઉપ્પજ્જેય્યું, તતો ચિત્તસ્સ વિસોધનત્થાય યથાકાલં ઇમાનિ નિમિત્તાનિ મનસિ કાતબ્બાનીતિ ‘‘કાલેન કાલ’’ન્તિ સત્થા અવોચાતિ દસ્સેન્તો “**પાળિયઞ્હી**”તિઆદિમાહ. તત્થ **ઇમાની**તિ ઇમાનિ પાળિયં આગતાનિ પઞ્ચ નિમિત્તાનિ. **અબ્બુદ**ન્તિ ઉપદ્દવં.

છન્દસહગતા રાગસમ્પયુત્તાતિ તણ્હાછન્દસહગતા કામરાગસમ્પયુત્તા. **ઇટ્ઠાનિટ્ઠઅસમપેક્ખિતેસૂ**તિ ઇટ્ઠેસુ પિયેસુ, અનિટ્ઠેસુ અપ્પિયેસુ, અસમં અસમ્મા પેક્ખિતેસુ. **અસમપેક્ખન**ન્તિ ગેહસ્સિતઅઞ્ઞાણુપેક્ખાવસેન આરમ્મણસ્સ અયોનિસો ગહણં. યં સન્ધાય વુત્તં – ‘‘ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા ઉપેક્ખા બાલસ્સ મૂળ્હસ્સ પુથુજ્જનસ્સા’’તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૦૮). **તે** પરિવિતક્કા. **તતો નિમિત્તતો અઞ્ઞ**ન્તિ તતો છન્દૂપસંહિતાદિઅકુસલવિતક્કુપ્પત્તિકારણતો અઞ્ઞં નવં નિમિત્તં. ‘‘મનસિકરોતો’’તિ હિ વુત્તં, તસ્મા આરમ્મણં, તાદિસો પુરિમુપ્પન્નો ચિત્તપ્પવત્તિઆકારો વા નિમિત્તં. **કુસલનિસ્સિતં નિમિત્ત**ન્તિ કુસલચિત્તપ્પવત્તિકારણં **મનસિ કાતબ્બં** ચિત્તે ઠપેતબ્બં, ભાવનાવસેન ચિન્તેતબ્બં, ચિત્તસન્તાને વા સઙ્કમિતબ્બં. અસુભઞ્હિ અસુભનિમિત્તન્તિ. સઙ્ખારેસુ ઉપ્પન્ને છન્દૂપસંહિતે વિતક્કેતિ આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. એવં “**દોસૂપસઞ્હિતે**”તિઆદીસુ યથારહં તં તં પદં આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. **યત્થ કત્થચી**તિ ‘‘સત્તેસુ સઙ્ખારેસૂ’’તિ યત્થ કત્થચિ. **પઞ્ચધમ્મૂપનિસ્સયો**તિ પઞ્ચવિધો ધમ્મૂપસંહિતો ઉપનિસ્સયો.

એવં “**છન્દૂપસઞ્હિતે**”તિઆદિના સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિત્થારતો દસ્સેતું “**ઇમસ્સ હત્થા વા સોભના**”તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ “**અસુભતો ઉપસંહરિતબ્બ**”ન્તિ વત્વા ઉપસંહરણાકારસ્સ દસ્સનં “**કિમ્હિ સારત્તોસી**”તિ. **છવિરાગેના**તિ છવિરાગતાય કાળસામાદિવણ્ણનિભાય. **કુફ્ળપૂરિતો**તિ પક્કેહિ કુણપફલેહિ પુણ્ણો. ‘‘કલિફલપૂરિતો’’તિ વા પાઠો.

અસ્સામિકતાવકાલિકભાવવસેનાતિ ઇદં પત્તં અનુક્કમેન વણ્ણવિકારઞ્ચેવ જિણ્ણભાવઞ્ચ પત્વા છિદ્દાવછિદ્દં ભિન્નં વા હુત્વા કપાલનિટ્ઠં ભવિસ્સતિ. ઇદં ચીવરં અનુપુબ્બેન વણ્ણવિકારં જિણ્ણતઞ્ચ ઉપગન્ત્વા પાદપુઞ્છનચોળકં હુત્વા યટ્ઠિકોટિયા છડ્ડનીયં ભવિસ્સતિ. સચે પન નેસં સામિકો ભવેય્ય, ન નેસં એવં વિનસ્સિતું દદેય્યાતિ એવં અસ્સામિકભાવવસેન, ‘‘અનદ્ધનિયં ઇદં તાવકાલિક’’ન્તિ એવં તાવકાલિકભાવવસેન ચ મનસિકરોતો.

આઘાતવિનય...પે॰... **ભાવેતબ્બા**તિ – ‘‘પઞ્ચિમે, ભિક્ખવે, આઘાતપટિવિનયા. યત્થ હિ ભિક્ખુનો ઉપ્પન્નો આઘાતો સબ્બસો પટિવિનેતબ્બો’’તિઆદિના નયેન આગતસ્સ **આઘાતવિનયસુત્તસ્સ** (અ॰ નિ॰ ૫.૧૬૧) ચેવ **કકચૂપમોવાદ**(મ॰ નિ॰ ૧.૨૨૨-૨૩૩) **છવાલાતૂપમા**દીનઞ્ચ (ઇતિવુ॰ ૯૧) વસેન આઘાતં પટિવિનોદેત્વા મેત્તા ભાવેતબ્બા.

ગરુસંવાસોતિ ગરું ઉપનિસ્સાય વાસો. **ઉદ્દેસો**તિ પરિયત્તિધમ્મસ્સ ઉદ્દિસાપનઞ્ચેવ ઉદ્દિસનઞ્ચ. **ઉદ્દિટ્ઠપરિપુચ્છન**ન્તિ યથાઉગ્ગહિતસ્સ ધમ્મસ્સ અત્થપરિપુચ્છા. **પઞ્ચ ધમ્મૂપનિસ્સાયા**તિ ગરુસંવાસાદિકે પઞ્ચ ધમ્મે પટિચ્ચ. **મોહધાતૂ**તિ મોહો.

ઉપનિસ્સિતબ્બાતિ ઉપનિસ્સયિતબ્બા, અયમેવ વા પાઠો. **યત્તપ્પટિયત્તો**તિ યત્તો ચ ગામપ્પવેસનાપુચ્છાકરણેસુ ઉસ્સુક્કં આપન્નો સજ્જિતો ચ હોતીતિ અત્થો. **અથસ્સ મોહો પહીયતી**તિ અસ્સ ભિક્ખુનો એવં તત્થ યુત્તપ્પયુત્તસ્સ પચ્છા સો મોહો વિગચ્છતિ. **એવમ્પી**તિ એવં ઉદ્દેસે અપ્પમજ્જનેનપિ. પુન **એવમ્પી**તિ અત્થપરિપુચ્છાય કઙ્ખાવિનોદનેપિ. **તેસુ તેસુ ઠાનેસુ અત્થો પાકટો હોતી**તિ સુય્યમાનસ્સ ધમ્મસ્સ તેસુ તેસુ પદેસુ ‘‘ઇધ સીલં કથિતં, ઇધ સમાધિ, ઇધ પઞ્ઞા’’તિ સો સો અત્થો વિભૂતો હોતિ. ઇદં ચક્ખુરૂપાલોકાદિ **ઇમસ્સ** ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ **કારણં, ઇદં** સાલિબીજભૂમિસલિલાદિ **ઇમસ્સ** સાલિઅઙ્કુરસ્સ **કારણં. ઇદં ન કારણ**ન્તિ તદેવ ચક્ખુરૂપાલોકાદિ સોતવિઞ્ઞાણસ્સ, તદેવ સાલિબીજાદિ કુદ્રુસકઙ્કુરસ્સ ન કારણન્તિ ઠાનાટ્ઠાનવિનિચ્છયે છેકો હોતિ.

આરમ્મણેસૂતિ કમ્મટ્ઠાનેસુ. **ઇમે વિતક્કા**તિ કામવિતક્કાદયો. સબ્બે કુસલા ધમ્મા સબ્બાકુસલપટિપક્ખાતિ કત્વા ‘‘પહીયન્તી’’તિ વત્તબ્બે ન સબ્બે સબ્બેસં ઉજુવિપચ્ચનીકભૂતાતિ ‘‘પહીયન્તિ એવા’’તિ સાસઙ્કં વદતિ. તેનાહ “**ઇમાની**”તિઆદિ.

કુસલનિસ્સિતન્તિ કુસલેન નિસ્સિતં નિસ્સયિતબ્બં. **કુસલસ્સ પચ્ચયભૂત**ન્તિ તસ્સેવ વેવચનં, કુસલુપ્પત્તિકારણં યથાવુત્તઅસુભનિમિત્તાદિમેવ વદતિ. **સારફલકે**તિ ચન્દનમયે સારફલકે. **વિસમાણિ**ન્તિ વિસમાકારેન તત્થ ઠિતં આણિં. **હનેય્યા**તિ પહરેય્ય નિક્ખામેય્ય.

૨૧૭. અટ્ટોતિ આતુરો, દુગ્ગન્ધબાધતાય પીળિતો. **દુક્ખિતો**તિ સઞ્જાતદુક્ખો. **ઇમિનાપિ કારણેના**તિ અકોસલ્લસમ્ભૂતતાય કુસલપટિપક્ખતાય ગેહસ્સિતરોગેન સરોગતાય ચ **એતે અકુસલા** વિઞ્ઞુગરહિતબ્બતાય જિગુચ્છનીયતાય ચ **સાવજ્જા** અનિટ્ઠફલતાય નિરસ્સાદસંવત્તનિયતાય ચ **દુક્ખવિપાકા**તિ એવં તેન તેન કારણેન અકુસલાદિભાવં **ઉપપરિક્ખતો**.

> ''આતુરં અસુચિં પૂતિં, પસ્સ નન્દે સમુસ્સયં;
> ઉગ્ઘરન્તં પગ્ઘરન્તં, બાલાનં અભિનન્દિત''ન્તિ. (અપ॰ થેરી ૨.૪.૧૫૭) –

એવમાદિ **કાયવિચ્છન્દનીયકથાદીહિ** વા. **આદિ**-સદ્દેન –

> ''તસ્સેવ તેન પાપિયો, યો કુદ્ધં પટિકુજ્ઝતિ;
> કુદ્ધં અપ્પટિકુજ્ઝન્તો, સઙ્ગામં જેતિ દુજ્જય''ન્તિ. (થેરગા॰ ૪૪૨) –

એવમાદિ પટિઘવૂપસમનકથાદિકાપિ સઙ્ગણ્હાતિ.

૨૧૮. ન સરણં **અસતિ**, અનનુસ્સરણં. અમનસિકરણં **અમનસિકારો. કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા નિસીદિતબ્બ**ન્તિ કમ્મટ્ઠાનમનસિકારેનેવ નિસીદિતબ્બં. **ઉગ્ગહિતો ધમ્મકથાપબન્ધો**તિ કમ્મટ્ઠાનસ્સ ઉપકારો ધમ્મકથાપબન્ધો. **મુટ્ઠિપોત્થકો**તિ મુટ્ઠિપ્પમાણો પારિહારિયપોત્થકો. **સમન્નાનેન્તેના**તિ સમન્નાહરન્તેન. **ઓકાસો ન હોતિ** આરદ્ધસ્સ પરિયોસાપેતબ્બતો. આરદ્ધસ્સ અન્તગમનં અનારમ્ભોવાતિ થેરવાદો. **તસ્સા**તિ ઉપજ્ઝાયસ્સ. **પબ્ભારસોધનં** કાયકમ્મં, આરભન્તો એવ વિતક્કનિગ્ગણ્હનત્થં સંયુત્તનિકાયસજ્ઝાયનં વચીકમ્મં, દસ્સનકિચ્ચપુબ્બકમ્મકરણત્થં તેજોકસિણપરિકમ્મન્તિ તીણિ કમ્માનિ આચિનોતિ. થેરો તસ્સ આસયં કસિણઞ્ચ સવિસેસં જાનિત્વા ''**ઇમસ્મિં વિહારે**''તિઆદિમવોચ. તેનસ્સ યથાધિપ્પાયં સબ્બં સમ્પાદિતં. **અસતિપબ્બં નામ** અસતિયા વિતક્કનિગ્ગહણવિભાવનતો.

૨૧૯. વિતક્કમૂલભેદં પબ્બન્તિ વિતક્કમૂલસ્સ તમ્મૂલસ્સ ચ ભેદવિભાવનં વિતક્કમૂલભેદં પબ્બં. વિતક્કં સઙ્ખરોતીતિ વિતક્કસઙ્ખારો, વિતક્કપચ્ચયો સુભનિમિત્તાદીસુપિ સુભાદિના અયોનિસોમનસિકારો. સો પન વિતક્કસઙ્ખારો સંતિટ્ઠતિ એત્થાતિ **વિતક્કસઙ્ખારસણ્ઠાનં**, અસુભે સુભન્તિઆદિ સઞ્ઞાવિપલ્લાસો. તેનાહ ''**વિતક્કાનં મૂલઞ્ચ મૂલમૂલઞ્ચ મનસિ કાતબ્બ**''ન્તિ. **વિતક્કાનં મૂલમૂલં ગચ્છન્તસ્સા**તિ ઉપપરિક્ખનવસેન મિચ્છાવિતક્કાનં મૂલં ઉપ્પત્તિકારણં ઞાણગતિયા ગચ્છન્તસ્સ. યાથાવતો જાનન્તસ્સ પુબ્બે વિય વિતક્કા અભિણ્હં નપ્પવત્તન્તીતિ આહ ''**વિતક્કચારો સિથિલો હોતી**''તિ. **તસ્મિં સિથિલીભૂતે મત્થકં ગચ્છન્તે**તિ વુત્તનયેન વિતક્કચારો સિથિલભૂતો, તસ્મિં વિતક્કાનં મૂલગમને અનુક્કમેન થિરભાવપ્પત્તિયા મત્થકં ગચ્છન્તે. **વિતક્કા સબ્બસો નિરુજ્ઝન્તી**તિ મિચ્છાવિતક્કા સબ્બેપિ ગચ્છન્તિ ન સમુદાચરન્તિ, ભાવનાપારિપૂરિયા વા અનવસેસા પહીયન્તિ.

કણ્ણમૂલે પતિતન્તિ સસકસ્સ કણ્ણસમીપે કણ્ણસક્ખલિં પહરન્તં વિય ઉપપતિતં. તસ્સ કિર સસકસ્સ હેટ્ઠા મહામૂસિકાહિ ખતમહાવાટં ઉમઙ્ગસદિસં અહોસિ, તેનસ્સ પાતેન મહાસદ્દો અહોસિ. **પલાયિંસુ** ''પથવી ઉદ્રીયતી''તિ. **મૂલમૂલં ગન્ત્વા અનુવિજ્જેય્યન્તિ** ''પથવી ભિજ્જતી''તિ યત્થાયં સસો ઉટ્ઠિતો, તત્થ ગન્ત્વા તસ્સ મૂલકારણં યંનૂન વીમંસેય્યં. પથવિયા ભિજ્જનટ્ઠાનં ગતે ''કો જાનાતિ, કિં ભવિસ્સતી''તિ સસો ''ન સક્કોમિ સામી''તિ આહ. આધિપચ્ચવતો હિ યાચનં સણ્હમુદુકં. **દુદુભાયતી**તિ દુદુભાતિ સદ્દં કરોતિ. અનુરવદસ્સનઞ્હેતં.

ભદ્દન્તેતિ મિગરાજસ્સ પિયસમુદાચારો, મિગરાજ, ભદ્દં તે અત્થૂતિ અત્થો. **કિમેત**ન્તિ કિં એતં, કિં તસ્સ મૂલકારણં? **દુદ્દુભ**ન્તિ ઇદમ્પિ તસ્સ અનુરવદસ્સનમેવ. એવન્તિ યથા સસકસ્સ મહાપથવીભેદનં રવનાય મિચ્છાગાહસમુટ્ઠાનં અમૂલં, એવં વિતક્કચારોપિ સઞ્ઞાવિપલ્લાસસમુટ્ઠાનો અમૂલો. તેનાહ “**વિતક્કાન**”ન્તિઆદિ.

૨૨૦. અભિદન્તન્તિ અભિભવનદન્તં, ઉપરિદન્તન્તિ અત્થો. તેનાહ “**ઉપરિદન્ત**”ન્તિ. સો હિ ઇતરં મુસલં વિય ઉદુક્ખલં વિસેસતો કસ્સચિ ખાદનકાલે અભિભુય્ય વત્તતિ. **કુસલચિત્તેના**તિ બલવસમ્માસઙ્કપ્પસમ્પયુત્તેન. **અકુસલચિત્ત**ન્તિ કામવિતક્કાદિસહિતં અકુસલચિત્તં. **અભિનિગ્ગણ્હિતબ્બ**ન્તિ યથા તસ્સ આયતિં સમુદાચારો ન હોતિ, એવં અભિભવિત્વા નિગ્ગહેતબ્બં, અનુપ્પત્તિધમ્મતા આપાદેતબ્બાતિ અત્થો. **કે ચ તુમ્હે** સતિપિ ચિરકાલભાવનાય એવં અદુબ્બલા **કો ચાહં** મમ સન્તિકે લદ્ધપ્પતિટ્ઠે વિય ઠિતેપિ ઇદાનેવ અપ્પતિટ્ઠે કરોન્તો ઇતિ એવં **અભિભવિત્વા**. તં પન અભિભવનાકારં દસ્સેન્તો “**કામં તચો ચા**”તિઆદિના ચતુરઙ્ગસમન્નાગતવીરિયપગ્ગણ્હનમાહ. **અત્થદીપિક**ન્તિ એકન્તતો વિતક્કનિગ્ગણ્હનત્થજોતકં. **ઉપમ**ન્તિ ‘‘સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, બલવા પુરિસો’’તિઆદિકં ઉપમં.

૨૨૧. પરિયાદાનભાજનીયન્તિ યં તં આદિતો ‘‘અધિચિત્તમનુયુત્તેન ભિક્ખુના પઞ્ચ નિમિત્તાનિ કાલેન કાલં મનસિ કાતબ્બાની’’તિ નિદ્દિટ્ઠં, તત્થ તસ્સ નિમિત્તસ્સ મનસિકરણકાલપરિયાદાનસ્સ વસેન વિભજનં. નિગમનં વા એતં, યદિદં ‘‘યતો ખો, ભિક્ખવે’’તિઆદિ. યથાવુત્તસ્સ હિ અત્થસ્સ પુન વચનં નિગમનન્તિ. તથાપટિપન્નસ્સ વા વસીભાવવિસુદ્ધિદસ્સનત્થં “**યતો ખો, ભિક્ખવે**”તિઆદિ વુત્તં. **સત્થાચરિયો**તિ ધનુબ્બેદાચરિયો. યથા હિ સસનતો અસત્થમ્પિ સત્થગ્ગહણેનેવ સઙ્ગય્હતિ, એવં ધનુસિપ્પમ્પિ ધનુબ્બેદપરિયાપન્નમેવાતિ.

પરિયાયતિ પરિવિતક્કેતીતિ **પરિયાયો**. વારોતિ આહ “**વિતક્કવારપથેસૂ**”તિ, વિતક્કાનં વારેન પવત્તનમગ્ગેસુ. **ચિણ્ણવસી**તિ આસેવિતવસી. **પગુણવસી**તિ સુભાવિતવસી. સમ્માવિતક્કંયેવ યથિચ્છિતં તથાવિતક્કનતો, ઇતરસ્સ પનસ્સ સેતુઘાતોયેવાતિ.

વિતક્કસણ્ઠાનસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

નિટ્ઠિતા ચ સીહનાદવગ્ગવણ્ણના.

૩. ઓપમ્મવગ્ગો

૧. કકચૂપમસુત્તવણ્ણના

૨૨૨. મોળિન્તિ કેસરચનં. **વેહાયસન્તિ** આકાસે. **રતનચઙ્કોટવરેનાતિ** રતનસિલામયવરચઙ્કોટકેન સહસ્સનેત્તો સિરસા પટિગ્ગહિ. ''સુવણ્ણચઙ્કોટકવરેના''તિપિ (બુ॰ વં॰ અટ્ઠ॰ ૨૩ દૂરેનિદાનકથા; જા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨ અવિદૂરેનિદાનકથા) પાઠો.

સાતિ મોળિ. મોળિ એતસ્સ અત્થીતિ મોળિકો, મોળિકો એવ **મોળિયો. ફગ્ગુનોતિ** પન નામં. **સઙ્ખાતિ** સમઞ્ઞા. વેલીયતિ ખણમુહુત્તાદિવસેન ઉપદિસીયતીતિ **વેલા**, કાલોતિ આહ **''તાયં વેલાયં…પે॰… અયં કાલવેલા નામા''**તિ. વેલયતિ પરિચ્છેદવસેન તિટ્ઠતીતિ **વેલા**, સીમા. વેલયતિ સંકિલેસપક્ખં ચાલયતીતિ **વેલા**, સીલં. અનતિક્કમનટ્ઠોપિ ચસ્સ સંકિલેસધમ્મનિમિત્તં અચલનમેવ. વિઞ્ઞુપુરિસાભાવે છપઞ્ચવાચામત્તં **ઓવાદે પમાણં નામ. દવસહગતં કત્વાતિ** કીળાસહિતં કત્વા.

મિસ્સીભૂતોતિ અનનુલોમિકસંસગ્ગવસેન મિસ્સીભૂતો. **''અવણ્ણં ભાસતી''**તિ સઙ્ખેપતો વુત્તં વિવરિતું ''તાપનપચનકોટ્ટનાદીની''તિઆદિ વુત્તં. **અધિકરણમ્પિ કરોતીતિ** એત્થ યથા સો અધિકરણાય પરિસક્કતિ, તંદસ્સનં **''ઇમેસં ભિક્ખૂન''**ન્તિઆદિ. **અધિકરણં આકડ્ઢતીતિ** અધિકરણં ઉદ્દિસ્સ તે ભિક્ખૂ આકડ્ઢતિ, અધિકરણં વા તેસુ ઉપ્પાદેન્તો આકડ્ઢતિ. **ઉદ્દેસપદં વાતિ** પદસો ઉદ્દેસમત્તં વા. **નેવ પિયકમ્યતાયાતિ** નેવ અત્તનિ સત્થુનો પિયભાવકામતાય. **ન ભેદાધિપ્પાયેનાતિ** ન સત્થુનો તેન ભિક્ખુના ભેદાધિપ્પાયેન. **અત્થકામતાયાતિ** મોળિયફગ્ગુનસ્સ હિતકામતાય.

૨૨૪. અવણ્ણભાસનેતિ ભિક્ખુનીનં અગુણકથને. છન્દાદીનં વત્થુભાવતો કામગુણા ગેહં વિય ગેહં, તે ચ તે સિતા નિસ્સિતાતિ **ગેહસ્સિતાતિ** વુત્તા. તણ્હાછન્દાપિ તાસં કત્તુકામતાપીતિ ઉભયેપિ **તણ્હાછન્દા, પટિઘછન્દા** પન તેસં કત્તુકામતા એવ. ફલિકમણિ વિય પકતિપભસ્સરસ્સ ચિત્તસન્તાનસ્સ ઉપસઙ્ગો વિય વિપરિણામકારણં રાગાદયોતિ આહ **''રત્તમ્પિ ચિત્તં વિપરિણત''**ન્તિઆદિ. **હિતાનુકમ્પીતિ** કરુણાય પચ્ચુપટ્ઠાપનમાહ. ''યસ્સન્તરતો ન સન્તિ કોપા''તિઆદીસુ (ઉદા॰ ૨૦) વિય **અન્તર**-સદ્દો ચિત્તપરિયાયોતિ આહ **''દોસન્તરોતિ દોસચિત્તો''**તિ.

૨૨૫. દુબ્બચતાય ઓવાદં અસમ્પટિચ્છન્તો ચિત્તેનેવ **પટિવિરુદ્ધો અટ્ઠાસિ. ગણ્હિંસુ** ચિત્તં, હદયગાહિનિં પટિપજ્જિંસૂતિ અત્થો. **પૂરયિંસુ** અજ્ઝાસયન્તિ અત્થો. **એકસ્મિં સમયે** પઠમબોધિયં. એકાસનં ભોજનસ્સ **એકાસનભોજનં**, એકવેલાયમેવ ભોજનં. તઞ્ચ ખો પુબ્બણ્હે એવાતિ આહ **''એકં પુરેભત્તભોજન''**ન્તિઆદિ. સત્તક્ખત્તું ભુત્તભોજનમ્પિ ઇમસ્મિં સુત્તે એકાસનભોજનન્તેવ અધિપ્પેતં, ન એકાસનિકતાય એકાય એવ નિસજ્જાય ભોજનં. ''અપ્પડંસ…પે॰… સમ્ફસ્સ''ન્તિઆદીસુ વિય **અપ્પ**-સદ્દો અભાવત્થોતિ આહ **''નિરાબાધતં, નિદ્દુક્ખત''**ન્તિ. પધાનાદિવસેન સલ્લહુકં અકિચ્છં ઉટ્ઠાનં **સલ્લહુકઉટ્ઠાનં. ન એકપ્પહારેનાતિ** ન એકવારેન, ન એકસ્મિંયેવ કાલેતિ અધિપ્પાયો. **દ્વે ભોજનાનીતિ** ''અપરણ્હે રત્તિય''ન્તિ કાલવસેન દ્વે ભોજનાનિ. **પઞ્ચ ગુણેતિ** અપ્પાબાધાદિકે પઞ્ચ આનિસંસે. **સતુપ્પાદકરણીયમત્તમેવાતિ** સતુપ્પાદમત્તકરણીયમેવ, નિવારેતબ્બસ્સ પુનપ્પુનં સમાદપનઞ્ચ નાહોસિ.

મણ્ડભૂમીતિ ઓજવન્તભૂમિ, યત્થ પરિસિઞ્ચનેન વિના સસ્સાનિ કિટ્ઠાનિ સમ્પજ્જન્તિ. યુગે યોજેતબ્બાનિ યોગ્ગાનિ, તેસં આચરિયો **યોગ્ગાચરિયો**, તેસં સિક્ખાપનકો. ગામણિહત્થિઆદયોપિ ‘‘યોગ્ગા’’તિ વુચ્ચન્તીતિ આહ પાળિયં **‘‘અસ્સદમ્મસારથી’’**તિ. ચતૂસુ મગ્ગેસુ **યેન યેન મગ્ગેન ઇચ્છતિ**. જવસમગાદિભેદાસુ ગતીસુ **યં યં ગતિં. તં તં** મગ્ગં **આરુળ્હાવ** ઓતિણ્ણાયેવ. **નેવ વારેતબ્બા** રસ્મિવિનિગ્ગણ્હનેન. **ન વિજ્ઝિતબ્બા** પતોદલટ્ઠિયા. **ગમનમેવા**તિ ઇમે યુત્તા મમ ઇચ્છાનુરૂપં મન્દં ગચ્છન્તિ, સમં ગચ્છન્તિ, સીઘં ગચ્છન્તીતિ ખુરેસુ નિમિત્તગ્ગહણં પટ્ઠપેત્વા સારથિના તેસં ગમનમેવ પસ્સિતબ્બં હોતિ, ન તત્થ નિયોજનં . **તેહિપિ** ભિક્ખૂહિ. **પજહિંસુ** પજહિતબ્બં. **સાલદૂસના**તિ સાલરુક્ખવિસનાસકા. **અઞ્ઞા ચ વલ્લિયો** સાલરુક્ખે વિનન્ધિત્વા ઠિતા. **બહિ નીહરણેના**તિ સાલવનતો બહિ છડ્ડનેન. **સુસણ્ઠિતા**તિ સણ્ઠાનસમ્પન્ના, **મરિયાદં બન્ધિત્વા**તિ આલવાલસમ્પાદનવસેન મરિયાદં બન્ધિત્વા. **કિપિલ્લપુટકં** તમ્બકિપિલ્લકપુટકં. **સુક્ખદણ્ડકહરણં** આલવાલબ્ભન્તરા.

૨૨૬. વિદેહરટ્ઠે જાતસંવડ્ઢતાય **વેદેહિકા**. પણ્ડા વુચ્ચતિ પઞ્ઞા, તાય ઇતા ગતા પવત્તાતિ **પણ્ડિતા. ગહપતાની**તિ ગેહસામિની. **સોરચ્ચેના**તિ સંયમેન. **નિવાતવુત્તી**તિ પણિપાતકારી. **નિબ્બુતા**તિ નિબ્બુતદુચ્ચરિતપરિળાહા. **ઉટ્ઠાહિકા**તિ ઉટ્ઠાનવીરિયવતી. **કિબ્બિસા**તિ કુરૂરા.

૨૨૭. એવં અક્ખન્તિયા દોસં દસ્સેત્વાતિ ‘‘ગુણવન્તો’’તિ લોકે પત્થટકિત્તિસદ્દાનમ્પિ અક્ખન્તિનિમિત્તં અયસુપ્પત્તિગુણપરિહાનિઆદિં અક્ખમતાયઆદીનવં પકાસેત્વા. **વચનપથે**તિ વચનમગ્ગે યુત્તકાલાદિકે. સણ્ઠાભાવોપિ હિ વચનસ્સ પવત્તિઆકારોતિ કત્વા ‘‘વચનપથો’’ ત્વેવ વુત્તો. **તેસંયેવ** કાલાદીનં. મેત્તા એતસ્સ અત્થીતિ મેત્તં, ઉપ્પન્નં મેત્તચિત્તં એતેસન્તિ **ઉપ્પન્નમેત્તચિત્તા**. પુન ‘‘કાલેન વા, ભિક્ખવે’’તિઆદિ (પરિ॰ ૩૬૨, ૩૬૩) પાળિ ધમ્મસભાવદસ્સનવસેન પવત્તા ‘‘પરં ચોદનાવસેન વદન્તા નામ ઇમેહિ આકારેહિ વદન્તી’’તિ. **અધિમુચ્ચિત્વા**તિ અભિરતિવસેન તસ્મિં પુગ્ગલે ભાવનાચિત્તં મુઞ્ચિત્વા વિસ્સજ્જેત્વા. સો પુગ્ગલો આરમ્મણં એતસ્સાતિ **તદારમ્મણં**, મેત્તચિત્તં. યદિ એવં પદેસવિસયં તં કથં નિપ્પદેસવિસયં વિય હોતીતિ ચોદેન્તો **‘‘કથં તદારમ્મણં સબ્બાવન્તં લોકં કરોતી’’**તિ આહ, ઇતરો **‘‘પઞ્ચ વચનપથે’’**તિઆદિના પરિહરતિ. ઇધ **તદારમ્મણઞ્ચા**તિ તસ્સેવ મેત્તચિત્તસ્સ આરમ્મણં કત્વાતિ પાળિયં વચનસેસો દટ્ઠબ્બો. તેનાહ **‘‘પુન તસ્સેવા’’**તિઆદિ. સબ્બા સત્તકાયસઙ્ખાતા પજા એતસ્સ અત્થીતિ **સબ્બાવન્તો**તિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો **‘‘સબ્બાવન્ત’’**ન્તિ આહ. **વિપુલેના**તિ મહાજનારમ્મણેન. મહન્તપરિયાયો હિ વિપુલ-સદ્દો, મહત્તઞ્ચેત્થ બહુકભાવો. તેનાહ **‘‘અનેકસત્તારમ્મણેના’’**તિ. **તઞ્ચ પુગ્ગલ**ન્તિ પઞ્ચ વચનપથે ગહેત્વા આગતપુગ્ગલં. **ચિત્તસ્સા**તિ મેત્તાસહગતચિત્તસ્સ. એત્થ ચ મેત્તાસહગતેન ચેતસા વિહરિસ્સામાતિ સમ્બન્ધો. તત્થ કથન્તિ આહ **‘‘તઞ્ચ પુગ્ગલં સબ્બઞ્ચ લોકં તસ્સ ચિત્તસ્સ આરમ્મણં કત્વા અધિમુચ્ચિત્વા’’**તિ.

૨૨૮. તદત્થદીપિકન્તિ યા મેત્તં ચેતોવિમુત્તિં સમ્મદેવ ભાવેત્વા ઠિતસ્સ નિબ્બિકારતો કેનચિ વિકારં ન આપાદેતબ્બતા, તદત્થજોતિકં. **અપથવિ**ન્તિ પથવી ન હોતીતિ અપથવી. **નિપ્પથવિ**ન્તિ સબ્બેન સબ્બં પથવીભાવાભાવં. **તિરિયં પન અપરિચ્છિન્ના**તિ કસ્મા વુત્તં, નનુ ચક્કવાળપબ્બતેહિ તં તં ચક્કવાળં પરિચ્છિન્દતિ? ન, તદઞ્ઞચક્કવાળપથવિયા એકાબદ્ધભાવતો. તિણ્ણઞ્હિ ચક્કાનં અન્તરસદિસે તિણ્ણં તિણ્ણં લોકધાતૂનં અન્તરેયેવ પથવી નત્થિ લોકન્તરનિરયભાવતો. ચક્કવાળપબ્બતન્તરેહિ સમ્બદ્ધટ્ઠાને પથવી એકાબદ્ધાવ. વિવટ્ટકાલે હિ સણ્ઠહમાનાપિ પથવી યથાસણ્ઠિતપથવિયા એકાબદ્ધાવ સણ્ઠહતિ. તેનાહ **‘‘તિરિયં પન અપરિચ્છિન્ના’’**તિ. ઇમિનાવ ગમ્ભીરભાવેન વુત્તપરિમાણતો પરં નત્થીતિ દીપિતં હોતિ.

૨૨૯. હલિદ્દીતિ હલિદ્દિવણ્ણં અધિપ્પેતન્તિ આહ “**યં કિઞ્ચિ પીતકવણ્ણ**”ન્તિ. વણ્ણસઙ્ખાતં રૂપં અસ્સ અત્થીતિ રૂપી, ન રૂપીતિ **અરૂપી**તિ આહ “**અરૂપો**”તિ. તેનેવાહ “**સનિદસ્સનભાવપટિક્ખેપતો**”તિ.

૨૩૦. પઞ્ચ યોજનસતાનીતિ હિમવન્તતો સમુદ્દં પવિટ્ઠટ્ઠાનવસેન વુત્તં, ન અનોતત્તદહમુખતો. અઞ્ઞા નદિયો ઉપાદાય લબ્ભમાનં ગમ્ભીરતં અપ્પમેય્યઉદકતઞ્ચ ગહેત્વા “**ગમ્ભીરા અપ્પમેય્યા**”તિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન તિણુક્કાય તાપેતબ્બત્તાભાવદસ્સનપરમેતન્તિ વુત્તં “**એતેન પયોગેના**”તિઆદિ.

૨૩૧. તૂલિની વિય **તૂલિની**તિ આહ “**સિમ્બલિતૂલલતાતૂલસમાના**”તિ. સસ્સરન્તિ એવંપવત્તો સદ્દો **સસ્સરસદ્દો**. અનુરવદસ્સનઞ્હેતં. તથા **ભબ્ભરસદ્દો**. સબ્બમેતં મેત્તાવિહારિનો ચિત્તસ્સ દૂસેતું અસક્કુણેય્યભાવદસ્સનપરં. અયઞ્હેત્થ સઙ્ખેપત્થો – યથા મહાપથવી કેનચિ પુરિસેન અપથવિં કાતું ન સક્કા, યથા આકાસે કિઞ્ચિ રૂપં પટ્ઠપેતું ન સક્કા, યથા ગઙ્ગાય ઉદકં તિણુક્કાય તાપેતું ન સક્કા, યથા ચ બિળારભસ્તં થદ્ધં ફરુસઞ્ચ સમ્ફસ્સં કાતું ન સક્કા, એવમેવં મેત્તાય ચેતોવિમુત્તિયા આસેવિતાય ભાવિતાય બહુલીકતાય પઞ્ચ વચનપથે ગહેત્વા આગતપુરિસેન કેનચિ પરિયાયેન ચિત્તસ્સ અઞ્ઞથત્તં કાતું ન સક્કાતિ.

૨૩૨. ઓચરકાતિ પરૂપઘાતવસેન હીનકમ્મકારિનો. તેનાહ “**નીચકમ્મકારકા**”તિ. **અનધિવાસનેના**તિ અક્ખમનેન. **મત્થં ઓવાદકરો ન હોતી**તિ પરમ્હિ અનત્થકારિમ્હિ ચિત્તપદોસનેન આઘાતુપ્પાદનેન મમ સાસને સમ્માપટિપજ્જમાનો નામ ન હોતિ.

૨૩૩. અણુન્તિ અપ્પકં તનુ પરિત્તકં. **થૂલ**ન્તિ મહન્તં ઓળારિકં. વચનપથસ્સ પન અધિપ્પેતત્તા તં સાવજ્જવિભાગેન ગહેતબ્બન્તિ આહ “**અપ્પસાવજ્જં વા મહાસાવજ્જં વા**”તિ. ખન્તિયા ઇદં ભારિયં ન હોતીતિ અવોચું “**અનધિ...પે॰... પસ્સામા**”તિ. **દીઘરત્ત**ન્તિ ચિરકાલં, અચ્ચન્તમેવાતિ અત્થો. અચ્ચન્તઞ્ચ હિતસુખં નામ અઞ્ઞાધિગમેનેવાતિ આહ “**અરહત્તેન કૂટં ગણ્હન્તો**”તિ.

કકચૂપમસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૨. અલગદ્દૂપમસુત્તવણ્ણના

૨૩૪. બાધયિંસૂતિ (સારત્થ॰ ટી॰ પાચિત્તિય ૩.૪૧૭) હનિંસુ. તંતંસમ્પત્તિયા વિબન્ધનવસેન સત્તસન્તાનસ્સ અન્તરે વેમજ્ઝે એતિ આગચ્છતીતિ અન્તરાયો, દિટ્ઠધમ્મિકાદિઅનત્થો, અનતિક્કમનટ્ઠેન તસ્મિં અન્તરાયે નિયુત્તા, અન્તરાયં વા ફલં અરહન્તિ, અન્તરાયસ્સ વા કરણસીલાતિ **અન્તરાયિકા**. તેનાહ “**અન્તરાયં કરોન્તીતિ અન્તરાયિકા**”તિ. **આનન્તરિયધમ્મા**તિ આનન્તરિયસભાવચેતનાધમ્મા. તત્રાયં વચનત્થો – ચુતિઅનન્તરફલં અનન્તરં નામ, તસ્મિં અનન્તરે નિયુત્તા, તન્નિબ્બત્તનેન અનન્તરકરણસીલા, અનન્તરપયોજનાતિ વા આનન્તરિકા, તે એવ **આનન્તરિયા**તિ વુત્તા. કમ્માનિ એવ અન્તરાયિકાતિ **કમ્મન્તરાયિકા**. **મોક્ખસ્સેવ અન્તરાયં કરોતિ, ન સગ્ગસ્સ** મિચ્છાચારલક્ખણાભાવતો. ન હિ ભિક્ખુનિયા ધમ્મરક્ખિતભાવો અત્થિ. પાકતિકભિક્ખુનીવસેન ચેતં વુત્તં, અરિયાય પન પવત્તં અપાયસંવત્તનિયમેવ. નન્દમાણવકો ચેત્થ નિદસ્સનં. ઉભિન્નં સમાનચ્છન્દતાવસેન વા અસગ્ગન્તરાયિકતા, મોક્ખન્તરાયિકતા પન મોક્ખત્થપટિપત્તિયા વિદૂસનતો, અભિભવિત્વા પન પવત્તિયં સગ્ગન્તરાયિકતાપિ ન સક્કા નિવારેતુન્તિ. અહેતુકદિટ્ઠિઅકિરિયદિટ્ઠિનત્થિકદિટ્ઠિયોવ નિયતભાવં પત્તા **નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિધમ્મા**. **પટિસન્ધિધમ્મા**તિ પટિસન્ધિચિત્તુપ્પાદમાહ. પણ્ડકાદિગ્ગહણઞ્ચેત્થ

નિદસ્સનમત્તં સબ્બાયપિ અહેતુકપટિસન્ધિયા વિપાકન્તરાયિકભાવતો. યા હિ અરિયે ઉપવદતિ, સા ચેતના **અરિયૂપવાદધમ્મા. તતો પરન્તિ** ખમાપનતો ઉપરિ. યં પનેત્થ વત્તબ્બં, તં મહાસીહનાદસ્સ લીનત્થપકાસને વુત્તમેવ. **યાવ ભિક્ખુભાવં પટિજાનાતિ** પારાજિકં આપન્નો. **ન વુટ્ઠાતિ** સેસં ગરુકાપત્તિં. **ન દેસેતિ** લહુકાપત્તિં.

અયં ભિક્ખુ અરિટ્ઠો. **રસેન રસં સંસન્દિત્વા**તિ અનવજ્જેન પચ્ચયપરિભુઞ્જનરસેન સાવજ્જં કામગુણપરિભોગરસં સમાનેત્વા. **ઉપનેન્તો વિયા**તિ બન્ધનં ઉપનેન્તો વિય. ''ઘટેન્તો વિયા''તિપિ પાઠો. **ઉપસંહરન્તો વિયા**તિ સદિસતં ઉપસંહરન્તો વિય એકન્તસાવજ્જે અનવજ્જભાવપક્ખેપેન. **પાપક**ન્તિ લામકટ્ઠેન દુગ્ગતિસમ્પાપનટ્ઠેન ચ પાપકં. સેતુકરણવસેન **મહાસમુદ્દં બન્ધન્તેન વિય. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન** ''સાવજ્જ''ન્તિ દિટ્ઠં ''અનવજ્જ''ન્તિ ગહણેન તેન **પટિવિરુજ્ઝન્તો**. એકન્તતો અનન્તરાયિકન્તિ ગહણેન **વેસારજ્જઞાણં પટિબાહન્તો**. કામકણ્ટકેહિ અરિયમગ્ગસમ્માપટિપત્તિ ન ઉપક્કિલિસ્સતીતિ વદન્તો **''અરિયમગ્ગે ખાણુકણ્ટકાદીનિ પક્ખિપન્તો''**તિ વુત્તો. પઠમપારાજિકસિક્ખાપદસઙ્ખાતે, ''અબ્રહ્મચરિયં પહાયા''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૮, ૧૯૪) આદિદેસનાસઙ્ખાતે ચ **આણાચક્કે**.

પુચ્છમાના **સમનુયુઞ્જન્તિ નામ**. પુચ્છા હિ અનુયોગોતિ. તેનાધિગતાય લદ્ધિયા અનુવજ્જનત્થં પચ્ચનુભાસનેન પુન પટિજાનાપનં પતિટ્ઠાપનં, તં પનસ્સ આદાય સમાદાપનં વિય હોતીતિ આહ **''સમનુગાહન્તિ નામા''**તિ. તસ્સા પન લદ્ધિયા અનુયુઞ્જિતાય વુચ્ચમાનમ્પિ કારણં કારણપતિરૂપકમેવાતિ તસ્સ પુચ્છનં **સમનુભાસનં. અનુદહનટ્ઠેન** અનુપાયપટિપત્તિયા સમ્પતિ આયતિઞ્ચ અનુદહનટ્ઠેન. **મહાભિતાપનટ્ઠેન** અનવટ્ઠિતસભાવતાય. **ઇત્તરપચ્ચુપટ્ઠાનટ્ઠેન** મુહુત્તરમણીયતાય. **તાવકાલિકટ્ઠેન** પરેહિ અભિભવનીયતાય. **સબ્બઙ્ગપચ્ચઙ્ગપલિભઞ્જનટ્ઠેન** છેદનભેદનાદિઅધિકરણભાવેન. ઉગ્ઘાટસદિસતાય **અધિકુટ્ટનટ્ઠેન**. અવણે વણં ઉપ્પાદેત્વા અન્તો અનુપવિસનસભાવતાય **વિનિવિજ્ઝનટ્ઠેન**. દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકઅનત્થનિમિત્તતાય **સાસઙ્કસપ્પટિભયટ્ઠેન. દિટ્ઠિથામેના**તિ તસ્સા દિટ્ઠિયા થામગતભાવેન. **દિટ્ઠિપરામાસેના**તિ દિટ્ઠિસઙ્ખાતપરામસનેન. દિટ્ઠિયેવ હિ ધમ્મસભાવં અતિક્કમિત્વા પરતો આમસનેન પરામાસો. **અભિનિવિસ્સા**તિ તણ્હાભિનિવેસપુબ્બઙ્ગમેન દિટ્ઠાભિનિવેસેન ''ઇદમેવેત્થ તથ''ન્તિ અભિનિવિસિત્વા. **યસ્મા હિ અભિનિવેસનં તત્થ અભિનિવિટ્ઠં નામ હોતિ**.તસ્મા આહ **''અધિટ્ઠહિત્વા''**તિ.

૨૩૫. નત્થીતિ વત્તુકામોપીતિ અત્તનો લદ્ધિં નિગુહેતુકામતાય અવજાનિતુકામોપિ. **સમ્પટિચ્છતિ** પટિજાનાતિ. **દ્વે કથાતિ** વિસંવાદનકથં સન્ધાય વદતિ. અભૂતકથા હિ પુબ્બે પવત્તા ભૂતકથાય વસેન દ્વે કથાતિ વુચ્ચતિ.

૨૩૬. કસ્સ ખો નામાતિ ઇમિના સત્થા ''ન મમ તુય્હં તાદિસસ્સ અત્થાય ધમ્મદેસના નામ ભૂતપુબ્બા''તિ દસ્સેતિ. તેનાહ **''ખત્તિયસ્સ વા''**તિઆદિ.

ઞાણમયા ઉસ્મા એતસ્સ અત્થીતિ ઉસ્મી, તથારૂપેહિ પચ્ચયેહિ અનુસ્મીકતો તસ્મિં અત્તભાવે પટિવેધગબ્ભોઅપિ **ઉસ્મીકતો**તિ વિકતભાવતો પઞ્ઞાબીજમસ્સ ઇમસ્મિં ધમ્મવિનયે અપિ નુ અત્થીતિ ભગવા ભિક્ખૂ પુચ્છતિ. તે **પટિક્ખિપન્તા વદન્તિ** ઠાનગતેન દુચ્ચરિતેન ઞાણુપહતભાવં સમ્પસ્સન્તા. **નિત્તેજભૂતો**તિ નિત્તેજં ભૂતો તેજોહાનિપ્પત્તો. તતો એવ ભિક્ખૂનમ્પિ સમ્મુખા ઓલોકેતું અસમત્થતાય **પત્તક્ખન્ધો** અધોમુખો. સહધમ્મિકં કિઞ્ચિ વત્તું અવિસહનતો **અપ્પટિભાનો. સમ્પત્તૂપગન્તિ** સમ્પત્તિઆવહં. **પટિપ્પસ્સમ્ભેન્તો**તિ પટિસેધેન્તો.

૨૩૭. અન્તરાયકરલદ્ધિયા સભાવવિભાવનેન **પરિસં સોધેતિ**. **નિસ્સારેતિ** નીહરતિ અવિસુદ્ધદિટ્ઠિતાય. **કસ્સચિ** બુદ્ધાનુભાવં અજાનન્તસ્સ. તસ્સ હિ એવં ભવેય્ય ''સહસા કથિત''ન્તિ. ન હિ કદાચિ બુદ્ધાનં સહસા કિરિયા નામ અત્થિ. **અસ્સા**તિ ''કસ્સચી''તિ વુત્તભિક્ખુસ્સ. **સુત્વાપિ તુણ્હીભાવં આપજ્જેય્યા**તિ અથાપિ સિયાતિ સમ્બન્ધો. **તં સબ્બ**ન્તિ ''સચે હી''તિઆદિના વુત્તં સબ્બં પરિકપ્પનં. **ન કરિસ્સન્તી**તિ પરિસાય લદ્ધિં સોધેતીતિ સમ્બન્ધો. **લદ્ધિં પકાસેન્તો**તિ મહાસાવજ્જતાવસેન પકાસેન્તો. **સઞ્ઞાવિતક્કેહી**તિ સુભનિમિત્તાનુબ્યઞ્જનગ્ગાહાદિવસેન પવત્તેહિ સઞ્ઞાવિતક્કેહિ. તેનાહ ''**કિલેસકામસમ્પયુત્તેહી**''તિ. **મેથુનસમાચાર**ન્તિ ઇદં અધિકારવસેન વુત્તં. તદઞ્ઞમ્પિ પન – ''અપિચ ખો માતુગામસ્સ ઉચ્છાદનં પરિમદ્દનં નહાપનં સમ્બાહનં સાદિયતી''તિઆદિના (અ॰ નિ॰ ૭.૫૦) આગતં વિસભાગવત્થુવિસયં આમિસપરિભોગં. ''અઞ્ઞત્રેવ કામેહિ અઞ્ઞત્ર કામસઞ્ઞાહિ અઞ્ઞત્ર કામવિતક્કેહિ સમાચરિસ્સતી''તિ **નેતં ઠાનં વિજ્જતિ**.

૨૩૮. યોનિસો પચ્ચવેક્ખણેન નત્થિ એત્થ છન્દરાગોતિ નિચ્છન્દરાગો, તં **નિચ્છન્દરાગં**. કદાચિ ઉપોસથિકભાવેન સમાદિન્નસીલાપિ હોન્તિ કદાચિ નોતિ **અનિબદ્ધસીલાનં ગહટ્ઠાનં**. સીલસમાદાનભાવતો **અન્તરાયકરં**. વત્થુકામાનં **સચ્છન્દરાગપરિભોગઞ્ચ**. અપચ્ચવેક્ખણેન **ભિક્ખૂનં આવરણકરં**. પચ્ચયાનં **સચ્છન્દરાગપરિભોગઞ્ચ**. અયં અરિટ્ઠો દુગ્ગહિતાય પરિયત્તિયા વસેન અમ્હે ચેવ અબ્ભાચિક્ખતિ, અત્તાનઞ્ચ ખનતિ, બહુઞ્ચ અપુઞ્ઞં પસવતીતિ એવં સઞ્ઞા મા હોન્તૂતિ **દુગ્ગહિતાય પરિયત્તિયા દોસં દસ્સેન્તો આહ**. **ઉગ્ગણ્હન્તી**તિ સજ્ઝાયન્તિ ચેવ વાચુગ્ગતં કરોન્તા ધારેન્તિ ચાતિ અત્થો.

સુત્તન્તિઆદિના નવપ્પભેદમ્પિ પરિયત્તિધમ્મં પરિયાદિયતિ. કથં સુત્તં નવપ્પભેદં? સગાથકઞ્હિ સુત્તં **ગેય્યં**, નિગ્ગાથકં સુત્તં **વેય્યાકરણં**, તદુભયવિનિમુત્તઞ્ચ સુત્તં ઉદાનાદિવિસેસસઞ્ઞાવિરહિતં નત્થિ, યં સુત્તઙ્ગં સિયા, મઙ્ગલસુત્તાદીનઞ્ચ સુત્તઙ્ગસઙ્ગહો ન સિયા ગાથાભાવતો ધમ્મપદાદીનં વિય, ગેય્યઙ્ગસઙ્ગહો વા સિયા સગાથકત્તા સગાથાવગ્ગસ્સ વિય, તથા ઉભતોવિભઙ્ગાદીસુ સગાથકપ્પદેસાનન્તિ? વુચ્ચતે –

> સુત્તન્તિ સામઞ્ઞવિધિ, વિસેસવિધયો પરે;
> સનિમિત્તા નિરૂળ્હત્તા, સહતાઞ્ઞેન નઞ્ઞતો. (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.નિદાનકથાવણ્ણના; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૪.૬; સારત્થ॰ ટી॰ ૧.બાહિરનિદાનકથા);

સબ્બસ્સપિ હિ બુદ્ધવચનસ્સ સુત્તન્તિ અયં **સામઞ્ઞવિધિ**. તેનેવાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાનો **નેત્તિયં** (નેત્તિ॰ ૧.સઙ્ગહવાર) ''નવવિધસુત્તન્તપરિયેટ્ઠી''તિ. ''એત્તકં તસ્સ ભગવતો સુત્તાગતં સુત્તપરિયાપન્નં (પાચિ॰ ૬૫૫, ૧૨૪૨), સકવાદે પઞ્ચ સુત્તસતાની''તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ નિદાનકથા; કથા॰ અટ્ઠ॰ નિદાનકથા) એવમાદિ ચ એતસ્સ અત્થસ્સ સાધકં. તદેકદેસેસુ પન ગેય્યાદયો **વિસેસવિધયો** તેન તેન નિમિત્તેન પતિટ્ઠિતા. તથા હિ ગેય્યસ્સ સગાથકત્તં તબ્ભાવનિમિત્તં. લોકેપિ હિ સસિલોકં સગાથકં વા ચુણ્ણિયગન્થં ''ગેય્ય''ન્તિ વદન્તિ. ગાથાવિરહે પન સતિ પુચ્છં કત્વા વિસ્સજ્જનભાવો વેય્યાકરણસ્સ તબ્ભાવનિમિત્તં. પુચ્છાવિસ્સજ્જનઞ્હિ ''બ્યાકરણ''ન્તિ વુચ્ચતિ, બ્યાકરણમેવ વેય્યાકરણં.

એવં સન્તે સગાથકાદીનમ્પિ પુચ્છં કત્વા વિસ્સજ્જનવસેન પવત્તાનં વેય્યાકરણભાવો આપજ્જતીતિ? નાપજ્જતિ ગેય્યાદિસઞ્ઞાનં અનોકાસભાવતો, ''ગાથાવિરહે સતી''તિ વિસેસિતત્તા ચ. તથા હિ ધમ્મપદાદીસુ કેવલં ગાથાબન્ધેસુ, સગાથકત્તેપિ સોમનસ્સઞાણમયિકગાથાયુત્તેસુ, ''વુત્તઞ્હેત''ન્તિ (ઇતિવુ॰ ૧)

આદિવચનસમ્બન્ધેસુ, અબ્ભુતધમ્મપટિસંયુત્તેસુ ચ સુત્તવિસેસેસુ યથાક્કમં ગાથા-ઉદાન-ઇતિવુત્તક-અબ્ભુતધમ્મ-સઞ્ઞા પતિટ્ઠિતા, તથા સતિપિ ગાથાબન્ધભાવે ભગવતો અતીતાસુ જાતીસુ ચરિયાનુભાવપ્પકાસકેસુ જાતકસઞ્ઞા, સતિપિ પઞ્હવિસ્સજ્જનભાવે સગાથકત્તે ચ કેસુચિ સુત્તન્તેસુ વેદસ્સ લભાપનતો વેદલ્લસઞ્ઞા પતિટ્ઠિતાતિ એવં તેન તેન સગાથકત્તાદિના નિમિત્તેન તેસુ તેસુ સુત્તવિસેસેસુ ગેય્યાદિસઞ્ઞા પતિટ્ઠિતાતિ વિસેસવિધયો સુત્તઙ્ગતો પરે ગેય્યાદયો. યં પનેત્થ ગેય્યઙ્ગાદિનિમિત્તરહિતં, તં સુત્તઙ્ગં વિસેસસઞ્ઞાપરિહારેન સામઞ્ઞસઞ્ઞાય પવત્તનતોતિ. નનુ ચ સગાથકં સુત્તં ગેય્યં, નિગ્ગાથકં સુત્તં વેય્યાકરણન્તિ સુત્તઙ્ગં ન સમ્ભવતીતિ ચોદના તદવત્થા એવાતિ? ન તદવત્થા સોધિતત્તા. સોધિતઞ્હિ પુબ્બે ''ગાથાવિરહે સતિ પુચ્છાવિસ્સજ્જનભાવો વેય્યાકરણસ્સ તબ્ભાવનિમિત્ત''ન્તિ.

યઞ્ચ વુત્તં ''ગાથાભાવતો મઙ્ગલસુત્તાદીનં સુત્તઙ્ગસઙ્ગહો ન સિયા''તિ (ખુ॰ પા॰ ૫.૧; સુ॰ નિ॰ ૨૬૧), તં ન, **નિરુળ્હત્તા**. નિરુળ્હો હિ મઙ્ગલસુત્તાદીનં સુત્તભાવો. ન હિ તાનિ ધમ્મપદબુદ્ધવંસાદયો વિય ગાથાભાવેન પઞ્ઞાતાનિ, કિન્તુ સુત્તભાવેનેવ. તેનેવ હિ **અટ્ઠકથાયં** ''સુત્તનામક''ન્તિ નામગ્ગહણં કતં. યં પન વુત્તં ''સગાથકત્તા ગેય્યઙ્ગસઙ્ગહો સિયા''તિ , તદપિ નત્થિ, યસ્મા **સહતાઞ્ઞેન**. સહ ગાથાહીતિ હિ સગાથકં, સહભાવો ચ નામ અત્થતો અઞ્ઞેન હોતિ, ન ચ મઙ્ગલસુત્તાદીસુ ગાથાવિનિમુત્તો કોચિ સુત્તપદેસો અત્થિ, યો ''સહ ગાથાહી''તિ વુચ્ચેય્ય, ન ચ સમુદાયો નામ કોચિ અત્થિ. યદપિ વુત્તં ''ઉભતોવિભઙ્ગાદીસુ સગાથકપ્પદેસાનં ગેય્યઙ્ગસઙ્ગહો સિયા''તિ, તદપિ **ન અઞ્ઞતો**. અઞ્ઞા એવ હિ તા ગાથા જાતકાદિપરિયાપન્નત્તા, અતો ન તાહિ ઉભતોવિભઙ્ગાદીનં ગેય્યઙ્ગભાવોતિ. એવં સુત્તાદીનં અઙ્ગાનં અઞ્ઞમઞ્ઞસઙ્કરાભાવો વેદિતબ્બો.

અત્થત્થન્તિ અત્થભૂતં યથાભૂતં અત્થં. અનત્થમ્પિ કેચિ વિપલ્લાસવસેન ''અત્થો''તિ ગણ્હન્તીતિ ''અત્થત્થ''ન્તિ વિસેસેત્વા વુત્તં. **કારણત્થ**ન્તિ કારણભૂતં અત્થં, સીલં સમાધિસ્સ કારણં, સમાધિ વિપસ્સનાયાતિ એવં તસ્સ તસ્સ કારણભૂતં અત્થં. તેનાહ ''**ઇમસ્મિં ઠાને સીલ**''ન્તિઆદિ. તેનેતં દસ્સેતિ – ઇમસ્મિં ઠાને સીલં કથિતં, તઞ્ચ યાવદેવ સમાધત્થં, સમાધિ વિપસ્સનત્થો, વિપસ્સના મગ્ગત્થા, મગ્ગો ફલત્થો, વટ્ટં કથિતં યાવદેવ વિવટ્ટાધિગમત્થન્તિ જાનિતું ન સક્કોન્તીતિ. એવં પાળિયં ''અત્થ''ન્તિ ઇમિના ભાસિતત્થપયોજનત્થાનં ગહિતતા વેદિતબ્બા. **ન પરિગ્ગણ્હન્તી**તિ ન વિચારેન્તિ, નિજ્ઝાનપઞ્ઞાક્ખમા ન હોન્તિ, નિજ્ઝાયિત્વા પઞ્ઞાય રોચેત્વા ગહેતબ્બા ન હોન્તીતિ અધિપ્પાયો. **ઇતિ** એવં એતાય પરિયત્તિયા **વાદપ્પમોક્ખાનિસંસા** અત્તનો ઉપરિ પરેહિ આરોપિતવાદસ્સ નિગ્ગહસ્સ મોક્ખપયોજના હુત્વા ધમ્મં પરિયાપુણન્તિ. **વાદપ્પમોક્ખો** વા નિન્દાપમોક્ખો. **યસ્સ ચાતિ** યસ્સ ચ સીલાદિપૂરણેન પત્તબ્બસ્સ, મગ્ગસ્સ વા તદધિગમેન પત્તબ્બસ્સ, ફલસ્સ વા તદધિગમેન પત્તબ્બસ્સ, અનુપાદાવિમોક્ખસ્સ વા અત્થાય. **ધમ્મં પરિયાપુણન્તિ**, ઞાયેન પરિયાપુણન્તીતિ અધિપ્પાયો. **નાનુભોન્તિ** ન વિન્દન્તિ. **તેસં તે ધમ્મા દુગ્ગહિતા** ઉપારમ્ભમાનદપ્પમક્ખપળાસાદિહેતુભાવેન **દીઘરત્તં અહિતાય દુક્ખાય સંવત્તન્તિ**.

૨૩૯. અલં પરિયત્તો ગદો અસ્સાતિ **અલગદ્દો** અનુનાસિકલોપં દ-કારાગમઞ્ચ કત્વા. વટ્ટદુક્ખકન્તારતો નિત્થરણત્થાય પરિયત્તિ **નિત્થરણપરિયત્તિ**. ભણ્ડાગારે નિયુત્તો ભણ્ડાગારિકો, ભણ્ડાગારિકો વિય ભણ્ડાગારિકો, ધમ્મરતનાનુપાલકો. અઞ્ઞં અત્થં અનપેક્ખિત્વા ભણ્ડાગારિકસ્સેવ સતો પરિયત્તિ **ભણ્ડાગારિકપરિયત્તિ**. ''વંસાનુરક્ખકોવા''તિ અવધારણં સીહાવલોકનઞાયેન **તન્તિધારકોવ પવેણિપાલકોવાતિ** પુરિમપદદ્વયેપિ યોજેતબ્બં.

યદિ તન્તિધારણાદિઅત્થં બુદ્ધવચનસ્સ પરિયાપુણનં ભણ્ડાગારિકપરિયત્તિ, કસ્મા ''ખીણાસવસ્સા''તિ વિસેસેત્વા વુત્તં, નનુ એકચ્ચસ્સ પુથુજ્જનસ્સપિ અયં નયો લબ્ભતીતિ અનુયોગં સન્ધાયાહ **''યો પના''**તિઆદિ. **અત્તનો ઠાને**તિ નિત્થરણટ્ઠાને. કામં પુથુજ્જનો ''પવેણિં પાલેસ્સામી''તિ અજ્ઝાસયેન પરિયાપુણાતિ. અત્તનો પન ભવકન્તારતો અનિત્તિણ્ણત્તા તસ્સ સા પરિયત્તિ નિત્થરણપરિયત્તિ એવ નામ હોતીતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ **''પુથુજ્જનસ્સા''**તિઆદિ.

નિજ્ઝાનં ખમન્તીતિ નિજ્ઝાનપઞ્ઞં ખમન્તિ. તત્થ તત્થ આગતે સીલાદિધમ્મે નિજ્ઝાયિત્વા પઞ્ઞાય રોચેત્વા યાથાવતો ગહેતબ્બા હોન્તિ. તેનાહ **''ઇધ સીલ''**ન્તિઆદિ. ન કેવલં સુગ્ગહિતં પરિયત્તિં નિસ્સાય મગ્ગભાવનાફલસચ્છિકિરિયા, પરવાદનિગ્ગહસકવાદપતિટ્ઠાપનાદીનિપિ ઇજ્ઝન્તીતિ દસ્સેતું **''પરવાદે''**તિઆદિ વુત્તં. તેનાહ ''ઉપ્પન્નં પરપ્પવાદં સહધમ્મેન સુનિગ્ગહં નિગ્ગહિત્વા''તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૬૮). **ઇચ્છિતિચ્છિતટ્ઠાન**ન્તિ દિટ્ઠિવિનિવેઠનાદિવસેન ઇચ્છિતં ઇચ્છિતં પાળિપદેસં. **મોચેતુ**ન્તિ અપનેતું. અહિતાય દુક્ખાય અસંવત્તનમ્પિ તદભાવે ઉપ્પજ્જનકહિતસુખસ્સ કારણમેવ તસ્મિં સતિ ભાવતોતિ. સુગ્ગહિતઅલગદ્દસ્સપિ હિતાય સુખાય સંવત્તનતા દટ્ઠબ્બા.

૨૪૦. ઉત્તરન્તિ એતેનાતિ ઉત્તરો, સિનન્તિ બન્ધન્તીતિ સેતુ, ઉત્તરો ચ સો સેતુ ચાતિ **ઉત્તરસેતુ.** ફૂલં પરતીરં વહતિ પાપેતીતિ **કુલ્લં. કલાપં કત્વા બદ્ધો**તિ વેળુનળાદીહિ કલાપવસેન બદ્ધો. **અણુ**ન્તિ ઇદં અટ્ઠસમાપત્તિઆરમ્મણં સઞ્ઞોજનં સન્ધાય વદતિ. **થૂલ**ન્તિ ઇતરં. **દિટ્ઠિ**ન્તિ યથાભૂતદસ્સનં, વિપસ્સનન્તિ અત્થો. **એવં પરિસુદ્ધં એવં પરિયોદાત**ન્તિ તેભૂમકેસુ ધમ્મેસુ ઞાતં ''નેતં મમ, નેસોહમસ્મિ, ન મેસો અત્તા''તિ, એવં તણ્હાદિટ્ઠિસંકિલેસાભાવેન સબ્બસો વિસુદ્ધં, પરિસુદ્ધત્તા એવ પરિયોદાતં. **ન અલ્લીયેથા**તિ નિકન્તિવસેન ન નિસ્સયેથ. **ન કેલાયેથા**તિ ન મમાયેથ. **ન ધનાયેથા**તિ ધનં દ્રબ્યં ન કયિરાથ. **ઉભયત્થા**તિ સમથે વિપસ્સનાય ચ.

અસદ્ધમ્મેતિઆદીસુ અસતં હીનજ્ઝાસયાનં ધમ્મોતિ **અસદ્ધમ્મો**. ગામવાસીનં ધમ્મોતિ **ગામધમ્મો**. કિલેસાનં વસ્સનસભાવતાય **વસલધમ્મો**. કિલેસેહિ દૂસિતત્તા થૂલત્તા ચ **દુટ્ઠુલ્લો**. ઉદકસુદ્ધિપરિયોસાનતાય **ઓદકન્તિકો**. ''ધમ્માપિ વો પહાતબ્બા''તિ **ઇમિનાપિ ઓવાદેન** ભિક્ખૂ ઉદ્દિસ્સ કથેન્તોપિ **અરિટ્ઠંયેવ નિગ્ગણ્હાતિ**.

૨૪૧. તિવિધગ્ગાહવસેનાતિ તણ્હામાનદિટ્ઠિગ્ગાહવસેન. યદિ એવં **''અહં મમાતિ ગણ્હાતી''**તિ ગાહદ્વયમેવ કસ્મા વુત્તન્તિ? નયિદમેવં તત્થાપિ ગાહત્તયસ્સેવ વુત્તત્તા. ''અહ''ન્તિ હિ ઇમિના માનદિટ્ઠિગ્ગાહા વુત્તા ''અહમસ્મી''તિ ગાહસામઞ્ઞતો. **દિટ્ઠિપિ દિટ્ઠિટ્ઠાનં** પુરિમુપ્પન્નાય દિટ્ઠિયા ઉત્તરદિટ્ઠિયા સક્કાયદિટ્ઠિયા સસ્સતદિટ્ઠિયા ચ કારણભાવતો. **આરમ્મણં** પઞ્ચ ખન્ધા, રૂપારમ્મણાદીનિ ચ. **દિટ્ઠિયા પચ્ચયો** અવિજ્જા-ફસ્સ-સઞ્ઞા-વિતક્ક-અયોનિસોમનસિકાર-પાપમિત્તપરતોઘોસાદિકો દિટ્ઠિયા ઉપનિસ્સયાદિપચ્ચયો. વુત્તઞ્હેતં **પટિસમ્ભિદાયં** (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૨૪)''કતમાનિ અટ્ઠ દિટ્ઠિટ્ઠાનાનિ અવિજ્જાપિ ફસ્સોપિ સઞ્ઞાપિ વિતક્કોપિ અયોનિસોમનસિકારોપિ પાપમિત્તોપિ પરતોઘોસોપિ દિટ્ઠિટ્ઠાન''ન્તિઆદિ. **રૂપારમ્મણા**તિ રુપ્પનસભાવધમ્મારમ્મણા. **રૂપં પન અત્તાતિ ન વત્તબ્બં** ઇધ ''રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૮૧, ૩૪૫) ઇમસ્સ ગાહસ્સ અનધિપ્પેતત્તા. સો હિ ''યમ્પિ તં દિટ્ઠિટ્ઠાન''ન્તિઆદિના પરતો વુચ્ચતિ. ઇધ પન ''રૂપવન્તં અત્તાનં સમનુપસ્સતિ, અત્તનિ રૂપં, રૂપસ્મિં અત્તાન''ન્તિ ઇમે તયો ગાહા અધિપ્પેતાતિ કેચિ, તદયુત્તં. યસ્મા રૂપં અત્તા ન હોતિ, અત્તગ્ગાહસ્સ પન આલમ્બનં હોતિ, અત્તસભાવેયેવ વા રૂપાદિધમ્મે આરબ્ભ અત્તદિટ્ઠિ ઉપ્પજ્જતિ, ન અત્તાનં તસ્સ પરમત્થતો

અનુપલબ્ભનતો, તસ્મા રૂપાદિઆરમ્મણાવ અત્તદિટ્ઠીતિ કત્વા વુત્તં, રૂપં પન ''અત્તા''તિ ન વત્તબ્બન્તિ અયમેત્થ અત્થો. ''યમ્પિ તં દિટ્ઠિટ્ઠાન''ન્તિઆદિના પન વિપસ્સનાપટિવિપસ્સના વિય દિટ્ઠિઅનુપસ્સના નામ દસ્સિતા.

ગન્ધરસફોટ્ઠબ્બાયતનાનં સમ્પત્તગાહિન્દ્રિયવિસયતાય પત્વા ગહેતબ્બતા. તઞ્હિ તસ્સ અત્તનો વિસયં પરિભુત્વા સમ્બન્ધં હુત્વા ગણ્હાતિ. **અવસેસાનિ સત્તાયતનાનિ વિઞ્ઞાતં નામ** મનસા વિઞ્ઞાતબ્બતો. અઞ્ઞથા ઇતરેસમ્પિ વિઞ્ઞાતતા સિયા. **પત્ત**ન્તિ અધિગતં. **પરિયેસિત**ન્તિ ગવેસિતં. **અનુવિચરિત**ન્તિ ચિન્તિતં. તેનાહ ''**મનસા**''તિ. એત્થ ચ પત્તપરિયેસનાનં અપટિક્ખેપસ્સ, વિસું, એકજ્ઝં પટિક્ખેપસ્સ ચ વસેન ચતુક્કોટિકં દસ્સેત્વા પત્તપરિયેસિતેહિ અનુવિચરિતસ્સ ભેદં દસ્સેતું ''**લોકસ્મિઞ્હી**''તિઆદિ વુત્તં. **પરિયેસિત્વા પત્તં** પઠમં ચેતસા પચ્છા કાયેન પત્તત્તા **પત્તં નામ. પરિયેસિત્વા નોપત્તં પરિયેસિતં નામ** કેવલં પરિયેસિતભાવતો. **અપરિયેસિત્વા પત્તઞ્ચ નોપત્તઞ્ચ** મનસા અનુવિચરિતબ્બતો **મનસાનુવિચરિતં નામ**.

અયઞ્ચ વિકપ્પો આકુલો વિયાતિ ''**અથ વા**''તિઆદિ વુત્તં. **પત્તટ્ઠેના**તિ પત્તભાવેન પત્તતાસામઞ્ઞેન. **અપરિયેસિત્વા નોપત્તં મનસાનુવિચરિતં નામ** પત્તિયા પરિયેસનાય ચ અભાવતો. **સબ્બં વા એત**ન્તિ ''પરિયેસિત્વા પત્તમ્પી''તિઆદિના વુત્તં ચતુબ્બિધમ્પિ. **ઇમિના**તિ ''યમ્પિ તં દિટ્ઠિટ્ઠાનં''તિઆદિવચનેન. **વિઞ્ઞાણારમ્મણા તણ્હામાનદિટ્ઠિયો કથિતા** પારિસેસઞાયેન . એવં પારિસેસઞાયપરિગ્ગહે કિં પયોજનન્તિ આહ ''**દેસનાવિલાસેના**''તિઆદિ. યેસં વિનેય્યાનં દેસેતબ્બધમ્મસ્સ સરૂપં અનામસિત્વા આરમ્મણકિચ્ચ-સમ્પયુત્તધમ્મ-ફલવિસેસાદિ-પકારન્તરવિભાવનેન પટિવેધો હોતિ, તેસં તપ્પકારભેદેહિ ધમ્મેહિ, યેસં પન યેન એકેનેવ પકારેન સરૂપેનેવ વા વિભાવને કતે પટિવેધો હોતિ, તેસં તં વત્વા ધમ્મિસ્સરત્તા તદઞ્ઞં નિરવસેસાકારવિભાવનઞ્ચ **દેસનાવિલાસો**. તેનાહ ''**દિટ્ઠાદિઆરમ્મણવસેન વિઞ્ઞાણં દસ્સિત**''ન્તિ.

દિટ્ઠિટ્ઠાનન્તિ દિટ્ઠિ એવ દિટ્ઠિટ્ઠાનં, તં હેટ્ઠા વુત્તનયમેવ. યં રૂપં એસા દિટ્ઠિ ''લોકો ચ અત્તા ચા''તિ ગણ્હાતિ. તં રૂપં સન્ધાય ''સો લોકો સો અત્તા''તિ વચનં વુત્તન્તિ યોજના. **સો પેચ્ચ ભવિસ્સામી**તિ ઉદ્ધમાઘાતનિકવાદવસેનાયં દિટ્ઠીતિ આહ ''**સો અહં પરલોકં ગન્ત્વા નિચ્ચો ભવિસ્સામી**''તિઆદિ. **ધુવો**તિ થિરો. **સસ્સતો**તિ સબ્બદાભાવી. **અવિપરિણામધમ્મો**તિ જરાય મરણેન ચ અવિપરિણામેતબ્બસભાવો, નિબ્બિકારોતિ અત્થો. **તમ્પિ દસ્સન**ન્તિ તમ્પિ તથાવુત્તં દિટ્ઠિદસ્સનં અત્તાનં વિય તણ્હાદિટ્ઠિગ્ગાહવિસેસેન ગણ્હાતિ. તેનાહ ''**એતં મમા**''તિઆદિ. **દિટ્ઠારમ્મણા**તિ દિટ્ઠિવિસયા. કથં પન દિટ્ઠિ દિટ્ઠિવિસયા હોતીતિ આહ ''**વિપસ્સનાયા**''તિઆદિ. **પટિવિપસ્સનાકાલે**તિ યમકતો સમ્મસનાદિકાલં સન્ધાયાહ. તત્થ અક્ખરચિન્તકાનં સદ્દે વિય, વેદજ્ઝાયીનં વેદસત્થે વિય ચ દિટ્ઠિયં દિટ્ઠિગતિકાનં દિટ્ઠિગ્ગાહપ્પવત્તિ દટ્ઠબ્બા.

સમનુપસ્સતીતિ પદસ્સ ચ તસ્સો સમનુપસ્સના અત્થોતિ યોજના. તેન સમનુપસ્સના નામ ચતુબ્બિધાતિ દસ્સેતિ. તત્થ ઞાણં તાવ સમવિસમં સમ્મા યાથાવતો અનુપસ્સતીતિ **સમનુપસ્સના**. ઇતરા પન સંકિલેસવસેન અનુ અનુ પસ્સન્તીતિ **સમનુપસ્સના**. યદિ એવં હોતુ તાવ દિટ્ઠિસમનુપસ્સના મિચ્છાદસ્સનભાવતો, કથં તણ્હામાનાતિ? તણ્હાયપિ સત્તાનં પાપકરણે ઉપાયદસ્સનવસેન પઞ્ઞાપતિરૂપિકા પવત્તિ લબ્ભતેવ, યાય વઞ્ચનનિકતિસાચિયોગા સમ્ભવન્તિ. માનોપિ સેય્યાદિના દસ્સનવસેનેવ તથા અત્તાનં ઊહતીતિ તણ્હામાનાનં સમનુપસ્સનાપતિરૂપિકા પવત્તિ લબ્ભતીતિ દટ્ઠબ્બં. **અવિજ્જમાને**તિ ''એતં મમા''તિ એવં ગહેતબ્બે તણ્હાવત્થુસ્મિં અજ્ઝત્તખન્ધપઞ્ચકે અનુપલબ્ભમાને વિનટ્ઠે. **ન પરિતસ્સતિ** ભયપરિત્તાસતણ્હાપરિત્તાસાનં મગ્ગેન સમુગ્ઘાતિતત્તા.

૨૪૨. **ચતૂહિ કારણેહી**તિ ‘‘અસતિ ન પરિતસ્સતી’’તિ વુત્તમ્પિ ઇતરેહિ તીહિ સહ ગહેત્વા વુત્તં. **ચતૂહિ કારણેહી**તિ ચતુક્કોટિકસુઞ્ઞતાકથનસ્સ કારણેહિ. **બહિદ્ધા અસતી**તિ બાહિરે વત્થુસ્મિં અવિજ્જમાને. સા પનસ્સ અવિજ્જમાનતા લદ્ધવિનાસેન વા અલદ્ધાલાભેન વાતિ પાળિયં – ‘‘અહુ વત મે, તં વત મે નત્થિ, સિયા વત મે, તં વતાહં ન લભામી’’તિ વુત્તન્તિ તદુભયં પરિક્ખારવસેન વિભજિત્વા તત્થ પરિતસ્સનં દસ્સેતું **‘‘બહિદ્ધા પરિક્ખારવિનાસે’’**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **યાનં** ‘‘રથો વય્હ’’ન્તિ એવમાદિ. **વાહનં** હત્થિઅસ્સાદિ.

યેહિ કિલેસેહીતિ યેહિ અસન્તપત્થનાદીહિ કિલેસેહિ. **એવં ભવેય્યા**તિ એવં ‘‘અહુ વત મે’’તિઆદિના ચોદનાદિ ભવેય્ય. **દિટ્ઠિટ્ઠાનાધિટ્ઠાનપરિયુટ્ઠાનાભિનિવેસાનુસયાન**ન્તિ એત્થ અપરાપરં પવત્તાસુ દિટ્ઠીસુ યા પરતો ઉપ્પન્ના દિટ્ઠિયો, તાસં પુરિમુપ્પન્ના દિટ્ઠિયો કારણટ્ઠેન **દિટ્ઠિટ્ઠાનાનિ**. અધિકરણટ્ઠેન **દિટ્ઠાધિટ્ઠાનાનિ**, પરિયુટ્ઠાનપ્પત્તિયા સબ્બાપિ **દિટ્ઠિપરિયુટ્ઠાનાનિ**. ‘‘ઇદમેવ સચ્ચં મોઘમઞ્ઞ’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૨૦૨, ૪૨૭; ૩.૨૭-૨૯; ઉદા॰ ૫૫; મહાનિ॰ ૨૦; નેત્તિ॰ ૫૯) પવત્તિયા **અભિનિવેસા**. અપ્પહીનભાવેન સન્તાને સયન્તીતિ **અનુસયા**તિ એવં દિટ્ઠિટ્ઠાનાદીનં પદાનં વિભાગો વેદિતબ્બો. તણ્હાદીહિ કમ્પનિયતાય સબ્બસઙ્ખારાવ ઇઞ્જિતાનીતિ **સબ્બસઙ્ખારઇઞ્જિતાનિ**. સેસપદદ્વયેપિ એસેવ નયો. ઉપધીયતિ એત્થ દુક્ખન્તિ ઉપધિ, ખન્ધાવ ઉપધિ **ખન્ધૂપધિ**. એસ નયો સેસેસુપિ. તદેવ ચ આગમ્મ તણ્હા ખીયતિ વિરજ્જતિ નિરુજ્ઝતીતિ યોજના. **ઉચ્છિજ્જિસ્સામિ નામસ્સૂ**તિઆદીસુ નિપાતમત્તં, સંસયે વા. **તાસો**તિ અત્તનિયાભાવં પટિચ્ચ તણ્હાપરિત્તાસો ચેવ ભયપરિત્તાસો ચ. તેનાહ **‘‘તાસો હેસો’’**તિઆદિ. **નો ચસ્સં, નો ચ મે સિયા**તિ ‘‘અહ’’ન્તિ કિર કોચિ નો ચસ્સં, ‘‘મે’’તિ ચ કિઞ્ચિ નો સિયાતિ. તાસપ્પતીકારદસ્સનઞ્હેતં.

૨૪૩. **એત્તાવતા**તિ ‘‘એવં વુત્તે’’તિઆદિના, પુચ્છાનુસન્ધિવસેન પવત્તાય ‘‘છયિમાનિ, ભિક્ખવે, દિટ્ઠિટ્ઠાનાની’’તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૧) વા. સાપિ હિ અજ્ઝત્તખન્ધવિનાસે પરિતસ્સનકં દસ્સેત્વા અપરિતસ્સનકં દસ્સેન્તી પવત્તાતિ તસ્સનકસ્સ સુઞ્ઞતાદસ્સનં અકિચ્ચસાધકમ્પિ સુઞ્ઞતાદસ્સનમેવાતિ ઇમેસં વસેન **‘‘ચતુક્કોટિકા સુઞ્ઞતા કથિતા’’**તિ વુત્તં. **બહિદ્ધા પરિક્ખાર**ન્તિ બાહિરં સવિઞ્ઞાણકં અવિઞ્ઞાણકઞ્ચ સત્તોપકરણં. તઞ્હિ જીવિતવુત્તિયા પરિક્ખારકટ્ઠેન ‘‘પરિક્ખારો’’તિ વુત્તં. **પરિગ્ગહં નામ કત્વા**તિ **‘‘મમ ઇદ’’**ન્તિ પરિગ્ગહેતબ્બતાય પરિગ્ગહિતં નામ કત્વા. સબ્બોપિ દિટ્ઠિગ્ગાહો ‘‘અત્તા નિચ્ચો ધુવો સસ્સતો, અત્તા ઉચ્છિજ્જતિ વિનસ્સતી’’તિઆદિના અત્તદિટ્ઠિસન્નિસ્સયોયેવાતિ વુત્તં **‘‘સક્કાયદિટ્ઠિપમુખા દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિયો’’**તિ. અયાથાવગ્ગાહિના અભિનિવેસનપઞ્ઞાપનાનં ઉપત્થમ્ભભાવતો દિટ્ઠિ એવ નિસ્સયોતિ **દિટ્ઠિનિસ્સયો**. **પરિગ્ગણ્હેય્યા**તિ નિચ્ચાદિવિસેસયુત્તં કત્વા પરિગ્ગણ્હેય્ય. કિમેવં પરિગ્ગહેતું સક્કુણેય્ય ? **સબ્બત્થા**તિ ‘‘તં, ભિક્ખવે, અત્તવાદુપાદાનં ઉપાદિયેથ, તં, ભિક્ખવે, દિટ્ઠિનિસ્સયં નિસ્સયેથા’’તિ એતેસુપિ.

૨૪૪. **અત્તનિ વા સતી**તિ યસ્સ અત્તનો સન્તકભાવેન કિઞ્ચિ અત્તનિયન્તિ વુચ્ચેય્ય, તસ્મિં અત્તનિ સતિ, સો એવ પન અત્તા પરમત્થતો નત્થીતિ અધિપ્પાયો. સક્કા હિ વત્તું બાહિરકપરિકપ્પિતો અત્તા ‘‘પરમત્થો’’તિ? સિયા ખન્ધપઞ્ચકં ઞેય્યસભાવત્તા યથા તં ઘટો, યદિ પન તદઞ્ઞં નામ કિઞ્ચિ અભવિસ્સ, ન તં નિયમતો વિપરીતં સિયાતિ? ન ચ સો પરમત્થતો અત્થિ પમાણેહિ અનુપલબ્ભમાનત્તા તુરઙ્ગમવિસાણં વિયાતિ. **અત્તનિયે વા પરિક્ખારે સતી**તિ ‘‘ઇદં નામ અત્તનો સન્તક’’ન્તિ તસ્સ કિઞ્ચનભાવેન નિચ્છિતે કિસ્મિઞ્ચિ વત્થુસ્મિં સતિ. અત્તનો ઇદન્તિ હિ અત્તનિયન્તિ. **અહન્તિ સતી**તિ ‘‘અહં નામાય’’ન્તિ અહંકારવત્થુભૂતે પરમત્થતો નિદ્ધારિતસરૂપે કિસ્મિઞ્ચિ સતિ તસ્સ સન્તકભાવેન મમાતિ કિઞ્ચિ ગહેતું યુત્તં ભવેય્ય. **મમાતિ સતિ ‘‘અહ’’**ન્તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. ઇતિ પરમત્થતો અત્તનો અનુપલબ્ભમાનત્તા અત્તનિયં કિઞ્ચિ પરમત્થતો નત્થેવાતિ સબ્બસઙ્ખારાનં અનત્તતાય

અનત્તનિયતં, અનત્તનિયતાય ચ અનત્તકતં દસ્સેતિ. **ભૂતતો**તિ ભૂતત્થતો. **તથતો**તિ તથસભાવતો. **થિરતો**તિ ઠિતસભાવતો નિબ્બિકારતો.

યસ્મા હુત્વા ન હોતીતિ યસ્મા પુબ્બે અસન્તં પચ્ચયસમવાયેન હુત્વા ઉપ્પજ્જિત્વા પુન ભઙ્ગુપગમેન ન હોતિ, તસ્મા ન નિચ્ચન્તિ **અનિચ્ચં**, અધુવન્તિ અત્થો. તતો એવ **ઉપ્પાદવયવત્તિતો**તિ ઉપ્પજ્જનવસેન નિરુજ્ઝનવસેન ચ પવત્તનતો. સભાવવિગમો ઇધ **વિપરિણામો**, ખણિકતા **તાવકાલિકતા**, નિચ્ચસભાવાભાવો **એવ નિચ્ચપટિક્ખેપો**. અનિચ્ચધમ્મા હિ તેનેવ અત્તનો અનિચ્ચભાવેન અત્થતો નિચ્ચતં પટિક્ખિપન્તિ નામ. તથા હિ વુત્તં ''ન નિચ્ચન્તિ અનિચ્ચ''ન્તિ. ઉપ્પાદજરાભઙ્ગવસેન રૂપસ્સ નિરન્તરબાધતાતિ પટિપીળનાકારેનસ્સ **દુક્ખતા. સન્તાપો** દુક્ખદુક્ખતાદિવસેન સન્તાપનં પરિદહનં, તતો એવસ્સ દુસ્સહતાય **દુક્ખમતા**. તિસ્સન્નં દુક્ખતાનં સંસારદુક્ખસ્સ ચ અધિટ્ઠાનતાય **દુક્ખવત્થુકતા**. સુખસભાવાભાવો એવ **સુખપટિક્ખેપો**. **વિપરિણામધમ્મ**ન્તિ જરાય મરણેન ચ વિપરિણમનસભાવં. યસ્મા ઇદં રૂપં પચ્ચયસમવાયેન ઉપ્પાદં, ઉપ્પાદાનન્તરં જરં પત્વા અવસ્સમેવ ભિજ્જતિ, ભિન્નઞ્ચ ભિન્નમેવ, નાસ્સ કસ્સચિ સઙ્કમોતિ ભવન્તરાનુપગમનસઙ્ખાતેન સઙ્કમાભાવેન વિપરિણામધમ્મતં પાકટં કાતું ''**ભવસઙ્કન્તિ ઉપગમનસભાવ**''ન્તિ વુત્તં. **પકતિભાવવિજહનં** સભાવવિગમો નિરુજ્ઝનમેવ. ન્તિ અનિચ્ચં દુક્ખં વિપરિણામધમ્મં રૂપં. **ઇમિના**તિ ''નો હેતં, ભન્તે''તિ રૂપસ્સ તણ્હાદિગ્ગાહાનં વત્થુભાવપટિક્ખેપેન. રૂપઞ્હિ ઉપ્પન્નં ઠિતિં મા પાપુણાતુ, ઠિતિપ્પત્તં મા જીરતુ, જરપ્પત્તં મા ભિજ્જતુ, ઉદયબ્બયેહિ મા કિલમિયતૂતિ ન એત્થ કસ્સચિ વસીભાવો અત્થિ, સ્વાયમસ્સ અવસવત્તનટ્ઠો અનત્તતાસલ્લક્ખણસ્સ કારણં હોતીતિ આહ ''**અવસવત્તનાકારેન રૂપં, ભન્તે, અનત્તાતિ પટિજાનન્તી**''તિ. નિવાસિકારકવેદકઅધિટ્ઠાયકવિરહેન તતો સુઞ્ઞતા **સુઞ્ઞટ્ઠો**, સામિભૂતસ્સ કસ્સચિ અભાવો **અસ્સામિકટ્ઠો**, યથાવુત્તવસવત્તિભાવાભાવો **અનિસ્સરટ્ઠો**, પરપરિકપ્પિતઅત્તસભાવાભાવો એવ **અત્તપટિક્ખેપટ્ઠો**.

યસ્મા અનિચ્ચલક્ખણેન વિય દુક્ખલક્ખણં, તદુભયેન અનત્તલક્ખણં સુવિઞ્ઞાપયં, ન કેવલં, તસ્મા તદુભયેનેત્થ અનત્તલક્ખણવિભાવનં કતન્તિ દસ્સેન્તો ''**ભગવા હી**''**તિ**આદિમાહ. તત્થ **અનિચ્ચવસેના**તિ અનિચ્ચતાવસેન. **દુક્ખવસેના**તિ દુક્ખતાવસેન. **ન ઉપપજ્જતી**તિ ન યુજ્જતિ. તમેવ અયુજ્જમાનતં દસ્સેતું ''**ચક્ખુસ્સ ઉપ્પાદોપી**''તિઆદિ વુત્તં. યસ્મા અત્તવાદી અત્તાનં નિચ્ચં પઞ્ઞપેતિ, ચક્ખું પન અનિચ્ચં, તસ્મા ચક્ખુ વિય અત્તાપિ અનિચ્ચો આપન્નો. તેનાહ ''**યસ્સ ખો પના**''તિઆદિ. તત્થ **વેતી**તિ વિગચ્છતિ નિરુજ્ઝતિ. **ઇતિ ચક્ખુ અનત્તા**તિ ચક્ખુસ્સ ઉદયબ્બયવન્તતાય અનિચ્ચતા, અત્તનો ચ અત્તવાદિના અનિચ્ચતાય અનિચ્છિતત્તા ચક્ખુ અનત્તા.

કામં **અનત્તલક્ખણસુત્તે** (સં॰ નિ॰ ૩.૫૯; મહાવ॰ ૨૦) – ''યસ્મા ચ ખો, ભિક્ખવે, રૂપં અનત્તા, તસ્મા રૂપં આબાધાય સંવત્તતી''તિ રૂપસ્સ અનત્તતાય દુક્ખતા વિભાવિતા વિય દિસ્સતિ, તથાપિ ''યસ્મા રૂપં આબાધાય સંવત્તતિ, તસ્મા અનત્તા''તિ પાકટતાય સાબાધતાય રૂપસ્સ અત્તસારાભાવો વિભાવિતો, તતો એવ ચ ''ન લબ્ભતિ રૂપે એવં મે રૂપં હોતુ, એવં મે રૂપં મા અહોસી''તિ રૂપે કસ્સચિ અનિસ્સરતા, તસ્સ ચ અવસવત્તનાકારો દસ્સિતોતિ આહ ''**દુક્ખવસેન અનત્તતં દસ્સેતી**''તિ. **યદનિચ્ચં તં દુક્ખ**ન્તિ યં વત્થુ અનિચ્ચં, તં દુક્ખં ઉદયબ્બયપટિપીળિતત્તા, યં પન નિચ્ચં તદભાવતો, તં સુખં યથા તં નિબ્બાનન્તિ અધિપ્પાયો. **યં ત**ન્તિ કારણનિદ્દેસોવાયં, યસ્મા રૂપં અનિચ્ચં, તં તસ્માતિ અત્થો. **યં દુક્ખં તદનત્તા**તિ એત્થ વુત્તનયેનેવ અત્થો વેદિતબ્બો. **અનિચ્ચ**ન્તિ ઇમિના ઘટાદિ વિય પચ્ચયુપ્પન્નત્તા રૂપં અનિચ્ચન્તિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ. ઇમિનાવ નયેન ''અનત્તા''તિ વત્તું લબ્ભમાનેપિ ''**અનત્તા**''**તિ વત્તા નામ નત્થિ. એવં દુક્ખન્તિ વદન્તી**તિ એત્થાપિ યથારહં

વત્તબ્બં ‘‘અક્ખિસૂલાદિવિકારપ્પત્તકાલે વિય પચ્ચયુપ્પન્નત્તા દુક્ખં રૂપ’’ન્તિઆદિના. **દુદ્દસં દુપ્પઞ્ઞાપનં**. તથા હિ સરભઙ્ગાદયોપિ સત્થારો નાદ્દસંસુ, કુતો પઞ્ઞાપના. **તયિદં** અનત્તલક્ખણં.

તસ્માતિહાતિઆદિના તિયદ્ધગતરૂપં લક્ખણત્તયં આરોપેત્વા વુત્તન્તિ આહ ‘‘**એતરહિ અઞ્ઞદાપી**’’તિ. તં પન યાદિસં તાદિસમ્પિ તથા વુત્તન્તિ અજ્ઝત્તાદિવિસેસોપિ વત્તબ્બો. **પિ**-સદ્દેન વા તસ્સાપિ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો.

૨૪૫. ઉક્કણ્ઠતીતિ નાભિરમતિ. અઞ્ઞત્થ ‘‘નિબ્બિદા’’તિ બલવવિપસ્સના વુચ્ચતિ, સાનુલોમા પન સઙ્ખારુપેક્ખા ‘‘વુટ્ઠાનગામિની’’તિ, સા ઇધ કથં નિબ્બિદા નામ જાતાતિ આહ ‘‘**વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સનાય હી**’’તિઆદિ. ઇમિના સિખાપત્તનિબ્બેદતાય વુટ્ઠાનગામિની ઇધ નિબ્બિદાનામેન વુત્તાતિ દસ્સેતિ.

‘‘સો અનુપુબ્બેન સઞ્ઞગ્ગં ફુસતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૪૧૪, ૪૧૫) વત્વા ‘‘સઞ્ઞા ખો પોટ્ઠપાદ પઠમં ઉપ્પજ્જતિ, પચ્છા ઞાણ’’ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૪૧૬) વુત્તત્તા **સઞ્ઞગ્ગન્તિ વુત્તા** લોકિયાસુ પહાનસઞ્ઞાસુ સિખાપત્તભાવતો. **ધમ્મટ્ઠિતિઞાણન્તિ વુત્તા** ઇદપ્પચ્ચયતાદસ્સનસ્સ મત્થકપ્પત્તીતિ કત્વા. તતો પરઞ્હિ અસઙ્ખતારમ્મણં ઞાણં હોતિ. તેનાહ – ‘‘પુબ્બે ખો સુસિમ ધમ્મટ્ઠિતિઞાણં, પચ્છા નિબ્બાને ઞાણ’’ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૭૦). **પારિસુદ્ધિપધાનિયઙ્ગન્તિ વુત્તા** મગ્ગાધિગમસ્સ પરિપન્થભૂતસબ્બસંકિલેસવિસુદ્ધિ પધાનિકસ્સ યોગિનો, પધાનભાવનાય વા જાતં અઙ્ગન્તિ કત્વા. **પટિપદાઞાણદસ્સનવિસુદ્ધીતિ વુત્તા** પરમુક્કંસગતપટિપદાઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિભાવતો. **અતમ્મયત**ન્તિ એત્થ **તમ્મયતા નામ** તણ્હા, કામતણ્હાદીસુ તાય તાય નિબ્બત્તત્તા તમ્મયં નામ તેભૂમિકપ્પવત્તં, તસ્સ ભાવોતિ કત્વા. તસ્સા તણ્હાય પરિયાદાનતો વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સના **અતમ્મયતા**તિ વુચ્ચતિ. **નિસ્સાયા**તિ તં અતમ્મયતં પચ્ચયં કત્વા. **આગમ્મા**તિ તસ્સેવ વેવચનં. **નાનત્તા**તિ નાનાસભાવા બહૂ અનેકપ્પકારા. **નાનત્તસિતા**તિ નાનારમ્મણનિસ્સિતા રૂપાદિવિસયા. **એકત્તા**તિ એકસભાવા. **એકત્તસિતા**તિ એકંયેવ આરમ્મણં નિસ્સિતા. **તં નિસ્સાયા**તિ તં એકત્તસિતં ઉપેક્ખં પચ્ચયં કત્વા. **એતિસ્સા**તિ એતિસ્સા ઉપેક્ખાય. **પહાનં હોતી**તિ અઞ્ઞાણુપેક્ખતો પભુતિ સબ્બં ઉપેક્ખં પજહિત્વા ઠિતસ્સ ‘‘અતમ્મયતા’’તિ વુત્તાય વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સનાય અરૂપાવચરસમાપત્તિઉપેક્ખાય વિપસ્સનુપેક્ખાય ચ પહાનં હોતીતિ **પરિયાદાનન્તિ વુત્તા**તિ. સબ્બસઙ્ખારગતસ્સ મુઞ્ચિતુકમ્યતાપટિસઙ્ખાનસ્સ સિખાપત્તભાવતો વુટ્ઠાનગામિની મુઞ્ચિતુકમ્યતા પટિસઙ્ખાનન્તિ ચ વુત્તા. મુદુમજ્ઝાદિવસેન પવત્તિઆકારમત્તં, અત્થતો **એકત્થા** મુઞ્ચિતુકમ્યતાદયો, **બ્યઞ્જનમેવ નાનં**. **દ્વીહિ નામેહી**તિ ગોત્રભુ, વોદાનન્તિ ઇમેહિ દ્વીહિ નામેહિ.

વિરાગોતિ મગ્ગો, અચ્ચન્તમેવ વિરજ્જતિ એતેનાતિ **વિરાગો**, તેન. **મગ્ગેન** હેતુભૂતેન. **વિમુચ્ચતી**તિ પટિપ્પસ્સદ્ધિવિમુત્તિવસેન વિમુચ્ચતિ. તેનાહ ‘‘**ફલં કથિત**’’ન્તિ.

મહાખીણાસવોતિ પસંસાવચનં યથા ‘‘મહારાજા’’તિ. તથા હિ તં પસંસન્તો સત્થા ‘‘**અયં વુચ્ચતિ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ઉક્ખિત્તપલિઘો ઇતિપી**’’તિઆદિમાહાતિ. તદત્થં વિવરિતું ‘‘**ઇદાનિ તસ્સા**’’તિઆદિ વુત્તં. **યથાભૂતેહી**તિ યાથાવતો ભૂતેહિ. **દુરુક્ખિપનટ્ઠેના**તિ પચુરજનેહિ ઉક્ખિપિતું અસક્કુણેય્યભાવેન. નિબ્બાનનગરપ્પવેસે વિબન્ધનેન પલિઘો વિયાતિ **પલિઘોતિ વુચ્ચતિ**. મત્થકચ્છિન્નો તાલો પત્તફલાદીનં અનઙ્ગતો તાલાવત્થુ અસિવે ‘‘સિવા’’તિ સમઞ્ઞા વિય. તેનાહ ‘‘**સીસચ્છિન્નતાલો વિય કતા**’’તિ. પુનબ્ભવસ્સ કરણસીલો, પુનબ્ભવં વા ફલં અરહતીતિ **પોનોભવિકો**. એવંભૂતો પન પુનબ્ભવં દેતિ નામાતિ આહ ‘‘**પુનબ્ભવદાયકો**’’તિ. **પુનબ્ભવખન્ધાનં પચ્ચયો**તિ ઇમિના જાતિસંસારોતિ ફલૂપચારેન કારણં વુત્તન્તિ દસ્સેતિ. **પરિક્ખાતિ વુચ્ચતિ** સન્તાનસ્સ

પરિક્ખિપનતો. **સંકિણ્ણત્તાતિ** સબ્બસો કિણ્ણત્તા વિનાસિતત્તા. **ગબ્ભીરાનુગતટ્ઠેનાતિ** ગમ્ભીરં અનુપવિટ્ઠટ્ઠેન. **લુઞ્ચિત્વાતિ** ઉદ્ધરિત્વા. **એતાનીતિ** કામરાગસઞ્ઞોજનાદીનિ. **અગ્ગળાતિ વુચ્ચન્તિ** અવધારણટ્ઠેન. અગ્ગમગ્ગેન પતિતો માનદ્ધજો એતસ્સાતિ **પતિતમાનદ્ધજો**. ઇતરભારોરોપનસ્સ પુરિમપદેહિ પકાસિતત્તા "**માનભારસ્સેવ ઓરોપિતત્તા પન્નભારોતિ અધિપ્પેતો**"તિ વુત્તં. **માનસંયોગેનેવ વિસંયુત્તત્તાતિ** એત્થાપિ એસેવ નયો. પઞ્ચપિ ખન્ધે અવિસેસતો અસ્મીતિ ગહેત્વા પવત્તમાનો "અસ્મિમાનો"તિ અધિપ્પેતોતિ વુત્તં "**રૂપે અસ્મીતિ માનો**"તિઆદિ.

નગરદ્વારસ્સ પરિસ્સયપટિબાહનત્થઞ્ચેવ સોભનત્થઞ્ચ ઉભોસુ પસ્સેસુ એસિકત્થમ્ભે નિખણિત્વા ઠપેન્તીતિ આહ "**નગરદ્વારે ઉસ્સાપિતે એસિકત્થમ્ભે**"તિ. પાકારવિદ્ધંસનેનેવ પરિક્ખાય ભૂમિસમકરણં હોતીતિ આહ "**પાકારં ભિન્દન્તો પરિક્ખં સંકિરિત્વા**"તિ. **એવન્તિઆદિ** ઉપમાસંસન્દનં. સન્તો સંવિજ્જમાનો કાયો ધમ્મસમૂહોતિ **સક્કાયો**, ઉપાદાનક્ખન્ધપઞ્ચકં. **દ્વત્તિંસ કમ્મકારણા** દુક્ખક્ખન્ધે આગતા. અક્ખિરોગસીસરોગાદયો **અટ્ઠનવુતિ રોગા**. રાજભયાદીનિ **પઞ્ચવીસતિ મહાભયાનિ**.

૨૪૬. અનધિગમનીયવિઞ્ઞાણતન્તિ "ઇદં નામ નિસ્સાય ઇમિના નામ આકારેન પવત્તતી"તિ એવં દુવિઞ્ઞેય્યચિત્તતં. **અન્વેસન્તિ** પચ્ચત્તે એકવચનન્તિ આહ "**અન્વેસન્તો**"તિ. **સત્તોપિ તથાગતોતિ વુચ્ચતિ** "તથાગતો પરં મરણા"તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૬૫) વિય. સત્તો હિ યથેકો કમ્મકિલેસેહિ ઇત્થત્તં આગતો, તથા અપરોપિ આગતોતિ "તથાગતો"તિ વુચ્ચતિ. **ઉત્તમપુગ્ગલોતિ** ભગવન્તં સન્ધાય વદતિ. **ખીણાસવોપીતિ** યો કોચિ ખીણાસવોપિ "તથાગતો"તિ અધિપ્પેતો. સોપિ હિ યથેકો ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસુ સૂપટ્ઠિતચિત્તો સત્ત બોજ્ઝઙ્ગે યથાભૂતં ભાવેત્વા અનુત્તરં અરહત્તં આગતો અધિગતો, તથા અપરોપિ આગતોતિ "તથાગતો"તિ વુચ્ચતિ. **અસંવિજ્જમાનોતિ** પરમત્થતો અનુપલબ્ભનીયો. **અવિન્દેય્યોતિ** ન વિન્દિતબ્બો, દુવિઞ્ઞેય્યોતિ અત્થો.

તથાગતો સત્તો પુગ્ગલોતિ ન પઞ્ઞપેમિ પરમત્થતો સત્તસ્સેવ અભાવતોતિ અધિપ્પાયો. **કિં પઞ્ઞપેસ્સામિ** પઞ્ઞત્તિઉપાદાનસ્સપિ ધરમાનકસ્સ અભાવતો. "અનુપ્પાદો ખેમં, અનુપ્પત્તિ ખેમ"ન્તિઆદિના અસઙ્ખતાય ધાતુયા પક્ખન્દનવસેન પવત્તં અગ્ગફલસમાપત્તિઅત્થં **વિપસ્સનાચિત્તં વા**.

તુચ્છાતિ કરણે નિસ્સક્કવચનન્તિ આહ "**તુચ્છકેના**"તિ. વિનયતીતિ વિનયો, સો એવ **વેનયિકો**. **તથા મન્તિ** તથાભૂતં મં. પરમત્થતો વિજ્જમાનસ્સ હિ સત્તસ્સ અભાવં વદન્તો સત્તવિનાસપઞ્ઞાપકો ચ નામ સિયા, અહં પન પરમત્થતો અવિજ્જમાનં તં "નત્થી"તિ વદામિ. યથા ચ લોકો વોહરતિ, તથેવ તં વોહરામિ, તથાભૂતં મં યે સમણબ્રાહ્મણા "વેનયિકો સમણો ગોતમો"તિ વદન્તા અસતા તુચ્છા મુસા અભૂતેન અબ્ભાચિક્ખન્તીતિ યોજના. અપ્પટિસન્ધિકસ્સ ખીણાસવસ્સ ચરિમચિત્તં નિરુપાદાનતો અનુપાદાનો વિય જાતવેદો પરિનિબ્બુતં ઇદં નામ નિસ્સિતન્તિ ન પઞ્ઞાયતીતિ વદન્તો કિમેત્તાવતા ઉચ્છેદવાદી ભવેય્ય, નાહં કદાચિપિ અત્થિ, નાપિ કોચિ અત્થીતિ વદામિ. એવં સન્તે કિં નિસ્સાય તે મોઘપુરિસા સતો સત્તસ્સ નામ ઉચ્છેદં વિનાસં વિભવં પઞ્ઞપેતીતિ વદન્તા અસતા...પે॰... અબ્ભાચિક્ખન્તીતિ અયમેત્થ અધિપ્પાયો.

મહાબોધિમણ્ડમ્હીતિ બોધિમણ્ડગ્ગહણેન સત્તસત્તાહમાહ. તેન ધમ્મચક્કપવત્તનતો (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૮૧; મહાવ॰ ૧૩; પટિ॰ મ॰ ૨.૩૦) પુબ્બે વુત્તં તન્તિદેસનં વદતિ . **ચતુસચ્ચમેવ પઞ્ઞપેમીતિ** એતેન સચ્ચવિમુત્તા સત્થુદેસના નત્થીતિ દસ્સેતિ. એત્થ ચ – "પુબ્બે ચેવ એતરહિ ચ દુક્ખઞ્ચેવ પઞ્ઞપેમિ દુક્ખસ્સ ચ નિરોધ"ન્તિ વદન્તો ભગવા નાહં કદાચિપિ "અત્તા ઉચ્છિજ્જતિ, વિનસ્સતી"તિ વા, "અત્તા નામ કોચિ અત્થી"તિ વા વદામિ.

એવં સન્તે કિં નિસ્સાય તે મોઘપુરિસા ‘‘સતો સત્તસ્સ ઉચ્છેદં વિનાસં વિભવં પઞ્ઞપેતી’’તિ અસતા તુચ્છેન અબ્ભાચિક્ખન્તીતિ દસ્સેતિ. **પરે**તિ અમામકા, મમ ઓવાદસ્સ અભાજનભૂતાતિ અત્થોતિ આહ ‘‘**સચ્ચાનિ...પે॰... અસમત્થપુગ્ગલા**’’તિ. **અધિપ્પાયેના**તિ ઇમિના તેસં અધિપ્પાયમત્તં, રોસનવિહેસનાનિ પન તથાગતસ્સ આકાસસ્સ વિલિખનં વિય ન સમ્ભવન્તિયેવાતિ દસ્સેતિ. આહનતિ ચિત્તન્તિ **આઘાતો**. અપ્પતીતા હોન્તિ એતેનાતિ **અપ્પચ્ચયો**. ચિત્તં ન અભિરાધયતીતિ **અનભિરદ્ધિ**. **અતુટ્ઠી**તિ તુટ્ઠિપટિપક્ખો તથાપવત્તો ચિત્તુપ્પાદો, કોધો એવ વા.

પરેતિ અઞ્ઞે એકચ્ચે. આનન્દન્તિ પમોદન્તિ એતેનાતિ **આનન્દો**, પીતિયા એવેતં અધિવચનં. સોભનમનતા **સોમનસ્સં**, ચેતસિકસુખસ્સેતં અધિવચનં. ઉપ્પિલતિ પુરિમાવત્થાય ભિજ્જતિ વિસેસં આપજ્જતીતિ ઉપ્પિલં, તદેવ ઉપ્પિલાવિતં, તસ્સ ભાવો **ઉપ્પિલાવિતત્તં**. યાય ઉપ્પન્નાય કાયચિત્તં વાતપૂરિતભત્તા વિય ઉદ્ધુમાયનાકારપ્પત્તં હોતિ, તસ્સા ગેહસ્સિતાય ઓદગ્યિયપીતિયા એતં અધિવચનં. **સચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝિતું અસમત્થા**તિ દુક્ખમેવ ઉપ્પજ્જતિ નિરુજ્ઝતિ ચ, ન અઞ્ઞો સત્તો નામ અત્થીતિ એવં જાનિતું અસમત્થા ‘‘અત્તા નામ અત્થી’’તિ એવંદિટ્ઠિનો અપ્પહીનવિપલ્લાસા. ઉત્તમં પસાદનીયટ્ઠાનં **તથાગતમ્પિ અક્કોસન્તિ**, કિમઙ્ગં પન ભિક્ખૂતિ અધિપ્પાયો.

૨૪૭. અનત્તનિયેપિ ખન્ધપઞ્ચકે મિચ્છાગાહવસેન અત્તનિયસઞ્ઞાય પવત્તસ્સ છન્દરાગસ્સ પહાનં. **અમ્હાકં નેવ અત્તા**તિ યસ્મા રૂપવેદનાદિયેવ અત્તગ્ગાહવત્થુ તબ્બિનિમુત્તસ્સ લોભનેય્યસ્સ અભાવતો. એતં તિણકટ્ઠસાખાપલાસં ન અમ્હાકં રૂપં, ન વિઞ્ઞાણં, તસ્મા અમ્હાકં નેવ અત્તાતિ યોજના. અજ્ઝત્તિકસ્સ વત્થુનો નેવ અત્તાતિ પટિક્ખિત્તત્તા બાહિરવત્થુ અત્તનિયભાવેન પટિક્ખિત્તં હોતીતિ આહ ‘‘**અમ્હાકં ચીવરાદિપરિક્ખારોપિ ન હોતી**’’તિ. **ખન્ધપઞ્ચકંયેવા**તિ બાહિરવત્થું નિદસ્સનં કત્વા ખન્ધપઞ્ચકંયેવ **ન તુમ્હાકન્તિ પજહાપેતિ**. **ન ઉપ્પાટેત્વા** કન્દં વિય. **ન લુઞ્ચિત્વા વા** કેસે વિયાતિ. ઇમિના રૂપાદીનં નામમુખેન પહાનં ઇચ્છન્તિ. ઉલ્લિઙ્ગિતમત્થં **છન્દરાગવિનયેન પજહાપેતી**તિ સરૂપતો દસ્સેતિ.

૨૪૮. ‘‘તં કિં મઞ્ઞથ, ભિક્ખવે, રૂપં નિચ્ચં વા’’તિઆદિ દેસના **તિપરિવટ્ટં**. **યાવ ઇમં ઠાનન્તિ** ‘‘એવં સ્વાક્ખાતો’’તિ યાવાયં પાળિપદેસો. સુવિઞ્ઞેય્યભાવેન અક્ખાતત્તાપિ **સ્વાક્ખાતો**તિ આહ ‘‘**સુકથિતત્તા એવ ઉત્તાનો વિવટો પકાસિતો**’’તિ. તિરિયં વિદારણેન **છિન્નં**, દીઘસો ફાલનેન **ભિન્નં**, તતો એવ તત્થ તત્થ સિબ્બિતગણ્ઠિકતજિણ્ણવત્થં પિલોતિકા, તદભાવતો **છિન્નપિલોતિકો**, પિલોતિકરહિતોતિ અત્થો. ઇરિયાપથ-સણ્ઠપનઅવિજ્જમાનઝાન-વિપસ્સનાનિ છિન્નાય અવિજ્જમાનાય પટિપત્તિયા સિબ્બનગણ્ઠિકરણસદિસાનિ, તાદિસં ઇધ નત્થીતિ આહ ‘‘**ન હેત્થ...પે॰... અત્થી**’’તિ. **પતિટ્ઠાતું ન લભતી**તિ પેસલેહિ સદ્ધિં સંવાસવસેનપિ પતિટ્ઠાતું ન લભતિ, વિસેસાધિગમવસેન પન વત્તબ્બમેવ નત્થિ.

કારણ્ડવં નિદ્ધમથાતિ વિપન્નસીલતાય કચવરભૂતં પુગ્ગલં કચવરમિવ નિરપેક્ખા અપનેથ. **કસમ્બુઞ્ચાપકસ્સથા**તિ કસટભૂતઞ્ચ નં ખત્તિયાદીનં મજ્ઝગતં સમ્ભિન્નં પગ્ઘરિતકુટ્ઠં ચણ્ડાલં વિય અપકસ્સથ નિક્કડ્ઢથ. કિં કારણં? સઙ્ઘારામો નામ સીલવન્તાનં કતો, ન દુસ્સીલાનં, યતો એતદેવ. **તતો પલાપે વાહેથ, અસ્સમણે સમણમાનિને**તિ યથા પલાપા અન્તોસારરહિતા અતણ્ડુલા બહિ થુસેન વીહિ વિય દિસ્સન્તિ, એવં પાપભિક્ખૂ અન્તોસીલરહિતાપિ બહિ કાસાવાદિપરિક્ખારેન ભિક્ખૂ વિય દિસ્સન્તિ, તસ્મા ‘‘પલાપા’’તિ વુચ્ચન્તિ, તે પલાપે વાહેથ ઓધુનાથ વિધમથ. પરમત્થતો અસ્સમણે વેસમત્તેન સમણમાનિને એવં **નિદ્ધમિત્વાન...પે॰...**

પતિસ્સતાતિ. તત્થ **કપ્પયવ્હો**તિ કપ્પેથ, કરોથાતિ વુત્તં હોતિ. **પતિસ્સતા**તિ પતિ પતિ સતા સમ્પજાનન્તા સુટ્ઠુ પજાનન્તા. **પતિસ્સતા** વા સપ્પતિસ્સા અઞ્ઞમઞ્ઞં સગારવા. અથેવં સુદ્ધા સુદ્ધેહિ સંવાસં કપ્પેન્તા દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞેન **સમગ્ગા**. અનુક્કમેન પરિપાકગતપઞ્ઞતાય **નિપકા**. સબ્બસ્સેવિમસ્સ દુક્ખવટ્ટસ્સ **અન્તં કરિસ્સથ**, પરિનિબ્બાનં પાપુણિસ્સથાતિ અત્થો.

વટ્ટં તેસં નત્થિ પઞ્ઞાપનાય સબ્બસો સમુચ્છિન્નવટ્ટમૂલકત્તા.

ધમ્મં અનુસ્સરન્તિ, ધમ્મસ્સ વા અનુસ્સરણસીલાતિ **ધમ્માનુસારિનો**. એવં **સદ્ધાનુસારિનો**પિ વેદિતબ્બા. **પટિપન્નસ્સા**તિ પટિપજ્જમાનસ્સ, સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠોપિ અધિપ્પેતો. **અધિમત્ત**ન્તિ બલવં. **પઞ્ઞાવાહી**તિ પઞ્ઞં વાહેતિ, પઞ્ઞા વા ઇમં પુગ્ગલં વહતીતિ પઞ્ઞાવાહીતિપિ વદન્તિ. **પઞ્ઞાપુબ્બઙ્ગમ**ન્તિ પઞ્ઞં પુરેચારિકં કત્વા. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો પઞ્ઞાસઙ્ખાતેન ધમ્મેન સરતિ અનુસ્સરતીતિ **ધમ્માનુસારી**. **સદ્ધાવાહી**તિ સદ્ધં વાહેતિ, સદ્ધા વા ઇમં પુગ્ગલં વહતીતિ સદ્ધાવાહીતિપિ વદન્તિ. **સદ્ધાપુબ્બઙ્ગમ**ન્તિ સદ્ધં પુરેચારિકં કત્વા. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો સદ્ધાય સરતિ અનુસ્સરતીતિ સદ્ધાનુસારી. **સદ્ધામત્ત**ન્તિ ''ઇતિપિ સો ભગવા''તિઆદિના બુદ્ધસુબુદ્ધતાય સદ્દહનમત્તં. મત્ત-સદ્દેન અવેચ્ચપ્પસાદં નિવત્તેતિ. **પેમમત્ત**ન્તિ યથાવુત્તસદ્ધાનુસારેન ઉપ્પન્નં તુટ્ઠિમત્તં. સિનેહોતિ કેચિ. **એવં વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા નિસિન્નાનન્તિ** કલાપસમ્મસનાદિવસેન આરદ્ધવિપસ્સનાનં. **એકા સદ્ધા**તિ વિપસ્સનાનુસારેન સ્વાક્ખાતધમ્મતા સિદ્ધા, તતો એવ એકા સેટ્ઠા ઉળારા સદ્ધા ઉપ્પજ્જતિ. **એકં પેમ**ન્તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **સગ્ગે ઠપિતા વિય હોન્તી**તિ તેસં સદ્ધાપેમાનં સગ્ગસંવત્તનિયતાય અબ્યભિચારીભાવમાહ. **ચૂળસોતાપન્નોતિ વદન્તિ** એકદેસેન સચ્ચાનુબોધે ઠિતત્તા. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

અલગદ્દૂપમસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૩. વમ્મિકસુત્તવણ્ણના

૨૪૯. પિયવચનન્તિ પિયસમુદાચારો. વિઞ્ઞુજાતિકા હિ પરં પિયેન સમુદાચરન્તા ''ભવ''ન્તિ વા, ''દેવાનં પિયો''તિ વા, ''આયસ્મા''તિ વા સમુદાચરન્તિ, તસ્મા સમ્મુખા સમ્બોધનવસેન ''આવુસો''તિ, તિરોક્ખં ''આયસ્મા''તિ અયમ્પિ સમુદાચારો. મહાકસ્સપઉરુવેલકસ્સપાદયો અઞ્ઞેપિ કસ્સપનામકા અત્થીતિ **''કતરસ્સ કસ્સપસ્સા''**તિ પુચ્છન્તિ. **રઞ્ઞા**તિ કોસલરઞ્ઞા. **''સઞ્ઞાનિંસૂ''**તિ સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિવરિતું **''અયં પના''**તિઆદિ આરદ્ધં. **અસ્સા**તિ કુમારકસ્સપસ્સ, ''સઞ્ઞાનિંસૂ''તિ વુત્તસઞ્ઞાનનસ્સ વા. **પુઞ્ઞાનિ કરોન્તો**તિ કપ્પસતસહસ્સં દેવેસુ ચ મનુસ્સેસુ ચ નિબ્બત્તિત્વા દાનાદીનિ પુઞ્ઞાનિ ભાવેન્તો. **ઓસક્કન્તે**તિ પરિહાયમાને. **પઠમ**ન્તિ કુમારિકાકાલે. **સત્થા ઉપાલિત્થેરં પટિચ્છાપેસિ** તં અધિકરણં વિનયકમ્મેનેવસ્સા ભિક્ખુનિયા પબ્બજ્જાય અરોગભાવં.

પઞ્ઞત્તિવિભાવનાતિ ''અન્ધવન''ન્ત્વેવ પઞ્ઞાયમાનસ્સ વિભાવના. **ઓલીયતી**તિ સઙ્કુચતિ સણિકં વત્તતિ. **ભાણકો**તિ સરભાણકો. **યં અત્થિ, તં ગહેત્વા**તિ ઇદાનિ પરિયેસિતબ્બટ્ઠાનં નત્થિ, યથાગતં પન યં અત્થિ, તં ગહેત્વા. **બલવગુણે**તિ અધિમત્તગુણે. કસ્સપભગવતો કાલે નિરુળ્હસમઞ્ઞાવસેન વચનસન્તતિયા અવિચ્છેદેન ચ ઇમસ્મિમ્પિ બુદ્ધુપ્પાદે તં ''અન્ધવન''ન્ત્વેવ પઞ્ઞાયિત્થ, ઉપરૂપરિવડ્ઢમાનાય પથવિયા ઉપરિ રુક્ખગચ્છાદીસુ સઞ્જાયન્તેસુપીતિ. **સેક્ખપટિપદ**ન્તિ સેક્ખભાવાવહં વિસુદ્ધિપટિપત્તિં.

અઞ્ઞતર-સદ્દો અપાકટે વિય પાકટેપિ વત્તતિ એક-સદ્દેન સમાનત્થત્તાતિ દસ્સેતું “**અભિજાનાતી**”તિઆદિ વુત્તં. ભયભેરવદસ્સિતમ્પિ અભિક્કન્ત-સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારં ઇધ દસ્સેન્તો એવં હેટ્ઠા તત્થ તત્થ કતા અત્થસંવણ્ણના પરતો તસ્મિં તસ્મિં સુત્તપદેસે યથારહં વત્તબ્બાતિ નયદસ્સનં કરોતિ. કઞ્ચનસન્નિભત્તચતા સુવણ્ણવણ્ણગ્ગહણેન ગહિતાતિ અધિપ્પાયેનાહ “**છવિય**”ન્તિ. છવિગતા પન વણ્ણધાતુ એવ ‘‘સુવણ્ણવણ્ણો’’તિ એત્થ વણ્ણગ્ગહણેન ગહિતાતિ અપરે. વણ્ણીયતિ કિત્તીયતિ ઉગ્ઘોસનન્તિ **વણ્ણો**, થુતિ. વણ્ણીયતિ અસઙ્કરતો વવત્થપીયતીતિ **વણ્ણો**, કુલવગ્ગો. વણ્ણીયતિ ફલં એતેન યથાસભાવતો વિભાવીયતીતિ **વણ્ણો**, કારણં. વણ્ણનં દીઘરસ્સાદિવસેન સણ્ઠહનન્તિ **વણ્ણો**, સણ્ઠાનં. વણ્ણીયતિ અણુમહન્તાદિવસેન પમીયતીતિ **વણ્ણો**, પમાણં. વણ્ણેતિ વિકારમાપજ્જમાનં હદયઙ્ગતભાવં પકાસેતીતિ **વણ્ણો**, રૂપાયતનં. એવં તેન તેન પવત્તિનિમિત્તેન વણ્ણ-સદ્દસ્સ તસ્મિં તસ્મિં અત્થે પવત્તિ વેદિતબ્બા.

અનવસેસત્તં સકલતા કેવલતા. **કેવલકપ્પા**તિ એત્થ કેચિ ઈસં અસમત્તા કેવલા કેવલકપ્પાતિ વદન્તિ, એવં સતિ અનવસેસત્થો એવ કેવલ-સદ્દો સિયા. અનત્થન્તરેન પન કપ્પ-સદ્દેન પદવડ્ઢનં કત્વા કેવલા એવ કેવલકપ્પા. તથા વા કપ્પનીયત્તા પઞ્ઞપેતબ્બત્તા કેવલકપ્પા. **યેભુય્યતા** બહુલભાવો. **અબ્યામિસ્સતા** વિજાતિયેન અસઙ્કરો સુદ્ધતા. **અનતિરેકતા** તંમત્તતા વિસેસાભાવો. **કેવલકપ્પન્તિ** કેવલં દળ્હં કત્વાતિ અત્થો. કેવલં વુચ્ચતિ નિબ્બાનં સબ્બસઙ્ખતવિવિત્તત્તા. તેનાહ “**વિસંયોગાદિઅનેકત્થો**”તિ. કેવલં એતસ્સ અધિગતં અત્થીતિ **કેવલી**, સચ્છિકતનિરોધો ખીણાસવો.

કપ્પ-સદ્દો પનાયં સઉપસગ્ગો અનુપસગ્ગો ચાતિ અધિપ્પાયેન ઓકપ્પનીયપદે લબ્ભમાનં ઓકપ્પસદ્દમત્તં નિદસ્સેતિ, અઞ્ઞથા કપ્પ-સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારે ઓકપ્પનીયપદં અનિદસ્સનમેવ સિયા. **સમણકપ્પેહી**તિ વિનયસિદ્ધેહિ સમણવોહારેહિ. **નિચ્ચકપ્પન્તિ** નિચ્ચકાલં. **પઞ્ઞત્તી**તિ નામં. નામઞ્હેતં તસ્સ આયસ્મતો, યદિદં કપ્પોતિ. **કપ્પિતકેસમસ્સૂ**તિ કત્તરિકાય છેદિતકેસમસ્સુ. **દ્વઙ્ગુલકપ્પો**તિ મજ્ઝન્હિકવેલાય વીતિક્કન્તાય દ્વઙ્ગુલતાવિકપ્પો. **લેસો**તિ અપદેસો. અનવસેસં ફરિતું સમત્થસ્સપિ ઓભાસસ્સ કેનચિ કારણેન એકદેસફરણમ્પિ સિયા, અયં પન સબ્બસોવ ફરીતિ દસ્સેતું સમન્તત્થો કપ્પ-સદ્દો ગહિતોતિ આહ “**અનવસેસં સમન્તતો**”તિ.

સમણસઞ્ઞાસમુદાચારેનાતિ ‘‘અહં સમણો’’તિ એવં ઉપ્પન્નસઞ્ઞાસમુદ્ધિતેન સમુદાચારેન, તન્નિમિત્તેન વા તબ્બોહારેન. **પુબ્બયોગે**તિ પુબ્બયોગકથાયં. **પપઞ્ચો એસા**તિ એસો તુમ્હેસુ આગતેસુ યથાપવત્તો પટિસન્થારો કથાસમુદાચારો ચ અમ્હાકં પપઞ્ચો. એત્તકમ્પિ અકત્વા સમણધમ્મમેવ કરોમાતિ અધિપ્પાયો.

અરિયભૂમિં પત્તોતિ અનાગામિફલં અધિગતો. પક્કુસાતિકુલપુત્તં સન્ધાય વદતિ. **વિભજિત્વા**તિ વિભાગં કત્વા. **તુરિતાલપનવસેના**તિ તુરિતં આલપનવસેન. તેન દુલ્લભો અયં સમણો, તસ્મા સીઘમસ્સ પઞ્હો કથેતબ્બો, ઇમિના ચ સીઘં ગન્ત્વા સત્થા પુચ્છિતબ્બોતિ તુરિતં આલપીતિ દસ્સેતિ. “**યથા વા**”તિઆદિના પન વચનાલઙ્કારવસેન દ્વિક્ખત્તું આલપતિ. **એવમાહા**તિ ‘‘ભિક્ખુ ભિક્ખૂ’’તિ એવં દ્વિક્ખત્તું અવોચ.

વમ્મિકપરિયાયેન કરજકાયં પચ્ચક્ખં કત્વા દસ્સેન્તી દેવતા “**અયં વમ્મિકો**”તિ આહ. તાય પન ભાવત્થસ્સ અભાસિતત્તા સદ્દત્થમેવ દસ્સેન્તો “**પુરતો ઠિતં...પે॰... અયન્તિ આહા**”તિ અવોચ. સેસેસુપિ એસેવ નયો. **મણ્ડૂકન્તિ** થલમણ્ડૂકં. સો હિ ઉદ્ધુમાયિકાતિ વુચ્ચતિ, ન ઉદકમણ્ડૂકો. તસ્સ નિવાસતો વાતો મા ખો બાધયિત્થાતિ “**ઉપરિવાતતો અપગમ્મા**”તિ વુત્તં. કથં પનાયં દેવતા ઇમિના નીહારેન ઇમે પઞ્હે થેરસ્સ આચિક્ખીતિ? કેચિ

તાવ આહુ – યથાસુતમત્થં ઉપમાભાવેન ગહેત્વા અત્તનો પટિભાનેન ઉપમેય્યત્થં મનસા ચિન્તેત્વા તં ભગવાવ ઇમસ્સ આચિક્ખિસ્સતિ. સા ચ દેસના અત્થાય હિતાય સુખાય હોતીતિ ''અયં વમ્મિકો''તિઆદિના ઉપમાવસેનેવ પન્નરસ પઞ્હે થેરસ્સ આચિક્ખિ. કસ્સપસમ્માસમ્બુદ્ધકાલે કિર બારાણસિયં એકો સેટ્ઠિ અડ્ઢો મહદ્ધનો મહન્તં નિધાનં નિદહિત્વા પલિઘાદિઆકારાનિ કાનિચિપિ લઞ્છાનિ તત્થ ઠપેસિ. સો મરણકાલે અત્તનો સહાયસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ આરોચેસિ – ''ઇમસ્મિં ઠાને મયા નિધાનં નિદહિતં, તં મમ પુત્તસ્સ વિઞ્ઞુતં પત્તસ્સ દસ્સેતી''તિ વત્વા કાલમકાસિ. બ્રાહ્મણો સહાયકપુત્તસ્સ વિઞ્ઞુતં પત્તકાલે તં ઠાનં દસ્સેસિ. સો નિખનિત્વા સબ્બપચ્છા નાગં પસ્સિ, નાગો અત્તનો પુત્તં દિસ્વા ''સુખેનેવ ધનં ગણ્હતૂ''તિ અપગચ્છિ. સ્વાયમત્થો તદા લોકે પાકટો જાતો. અયં પન દેવતા તદા બારાણસિયં ગહપતિકુલે નિબ્બત્તિત્વા વિઞ્ઞુતં પત્તો સત્થરિ પરિનિબ્બુતે ઉરં દત્વા સાસને પબ્બજિતો પઞ્ચહિ સહાયકભિક્ખૂહિ સદ્ધિં સમણધમ્મમકાસિ. યે સન્ધાય વુત્તં ''પઞ્ચ ભિક્ખૂ નિસ્સેણિં બન્ધિત્વા''તિઆદિ. તેન વુત્તં ''યથાસુતમત્થં ઉપમાભાવેન ગહેત્વા''તિઆદિ. અપરે પન ''દેવતા અત્તનો પટિભાનેન ઇમે પઞ્હે એવં અભિસઙ્ખરિત્વા થેરસ્સ આચિક્ખી''તિ વદન્તિ. **દેવપુત્તે નિસ્સક્કં** દેવપુત્તપઞ્હત્તા તસ્સ અત્થસ્સ.

૨૫૧. ચતૂહિ મહાભૂતેહિ નિબ્બત્તોતિ **ચાતુમહાભૂતિકો**. તેનાહ "**ચતુમહાભૂતમયસ્સા**"તિ. **વમતિ** ઉગ્ગિરન્તો વિય હોતીતિ અત્થો. **વન્તકો**તિ ઉચ્છડ્ડકો. **વન્તુસ્સયો**તિ ઉપચિકાહિ વન્તસ્સ મત્તિકાપિણ્ડસ્સ ઉસ્સયભૂતો. **વન્તસિનેહસમ્બદ્ધો**તિ વન્તેન ખેળસિનેહેન સમ્પિણ્ડિતો. **અસુચિકલિમલં વમતી**તિ એત્થ મુખાદીહિ પાણકાનં નિગ્ગમનતો પાણકે વમતીતિ અયમ્પિ અત્થો લબ્ભતેવ. **અરિયેહિ વન્તકો**તિ કાયભાવસામઞ્ઞેન વુત્તં. દુક્ખસચ્ચપરિઞ્ઞાય વા સબ્બસ્સપિ તેભૂમકધમ્મજાતસ્સ પરિઞ્ઞાતત્તા સબ્બોપિ કાયો અરિયેહિ છન્દરાગપ્પહાનેન વન્તો એવ. **તં સબ્બન્તિ** યેહિ તીહિ અટ્ઠિસતેહિ ઉસ્સિતો, યેહિ ન્હારૂહિ સમ્બદ્ધો, યેહિ મંસેહિ અવલિત્તો, યેન અલ્લચમ્મેન પરિયોનદ્ધો, યાય છવિયા રઞ્જિતો, તં અટ્ઠિઆદિસબ્બં અચ્ચન્તમેવ જિગુચ્છિત્વા વિરત્તતાયવન્તમેવ. "**યથા ચા**"તિઆદિના વત્તબ્બોપમતોપિ વમ્મિકો વિય વમ્મિકોતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ.

સમ્ભવતિ એતસ્માતિ સમ્ભવો, માતાપેત્તિકો સમ્ભવો એતસ્સાતિ **માતાપેત્તિકસમ્ભવો**. તસ્સ. ઉપચિયતિ એતેનાતિ ઉપચયો' ઓદનકુમ્માસં ઉપચયો એતસ્સાતિ **ઓદનકુમ્માસૂપચયો**. તસ્સ. અધુવસભાવતાય **અનિચ્ચધમ્મસ્સ**, સેદગૂથ-પિત્ત-સેમ્હાદિ-ધાતુક્ખોભ-ગરુભાવદુગ્ગન્ધાનં વિનોદનાય **ઉચ્છાદેતબ્બધમ્મસ્સ**, પરિતો સમ્બાહનેન **પરિમદ્દિતબ્બધમ્મસ્સ**, ખણે ખણે ભિજ્જનસભાવતાય **ભેદનધમ્મસ્સ**, તતો એવ વિકિરણસભાવતાય **વિદ્ધંસનધમ્મસ્સા**તિ ધમ્મ-સદ્દો પચ્ચેકં યોજેતબ્બો. **તનુવિલેપનેના**તિ કાયાવલેપનેન ઉચ્છાદનવિલેપનેન. **અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાબાધવિનોદનત્થાયા**તિ તાદિસસમુટ્ઠાન-સરીરવિકારવિગમાય. યસ્મા સુક્કસોણિતં આહારો, ઉચ્છાદનં પરિમદ્દનઞ્ચ યથારહં ઉપ્પાદસ્સ, વુડ્ઢિયા ચ પચ્ચયો, તસ્મા આહ "**માતાપેત્તિક...પે॰... કથિતો**"તિ. **ઉચ્ચાવચભાવો**તિ યથારહં યોજેતબ્બો – ઓદનકુમ્માસૂપચય-ઉચ્છાદનપરિમદ્દનગ્ગહણેહિ **ઉચ્ચભાવો**, **વડ્ઢી**. માતાપેત્તિકસમ્ભવગ્ગહણેન **સમુદયો**. ઇતરેહિ **અવચભાવો**, **પરિહાનિ**, **અત્થઙ્ગમો** પકાસિતો. અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનં સણ્ઠપનમ્પિ હિ વદ્દપચ્ચયત્તા વદન્તિ.

કોધો ધૂમોતિ એત્થ ધૂમપરિયાયેન કોધસ્સ વુત્તત્તા ધૂમ-સદ્દો કોધે વત્તતીતિ વુત્તં "**ધૂમો વિય ધૂમો**"તિ. **ભસ્મનીતિ ભસ્મં. મોસવજ્જન્તિ** મુસાવાદો. ધૂમો એવ **ધૂમાયિતં**. ઇચ્છા ધૂમાયિતં એતિસ્સાતિ **ઇચ્છાધૂમાયિતા**, પજા. ઇચ્છાધૂમાયિતસદ્દસ્સ તણ્હાય વુત્તિ વુત્તનયો એવ. **ધૂમાયન્તો**તિ વિતક્કસન્તાપેન સંતપ્પેન્તો, વિતક્કેન્તોતિ અત્થો. **પલિપો**તિ દુક્કરમહાકદ્દમં. **તિમૂલન્તિ** તીહિ મૂલેહિ પતિટ્ઠિતં વિય અચલં પવત્તન્તિ વુત્તં.

રજો ચ ધૂમો ચ મયા પકાસિતાતિ રજસભાવકરણટ્ઠેન ‘‘રજો’’તિ ચ ધૂમસભાવકરણટ્ઠેન ‘‘ધૂમો’’તિ ચ મયા પકાસિતા. **પકતિધૂમો** વિય અગ્ગિસ્સ કિલેસગ્ગિજાલસ્સ પઞ્ઞાણભાવતો. **ધમ્મદેસનાધૂમો** ઞાણગ્ગિસન્ધીપનસ્સ પુબ્બઙ્ગમભાવતો. **અયં રત્તિં ધૂમાયના**તિ યા દિવા કત્તબ્બકમ્મન્તે ઉદ્દિસ્સ રત્તિયં અનુવિતક્કના, અયં રત્તિં ધૂમાયના.

સત્તન્નં ધમ્માનન્તિ ઇદં સુત્તે (ચૂળનિ॰ મેત્તગૂમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૨૮) આગતનયેન વુત્તં. સુત્તઞ્ચ તથા આરાધનવેનેય્યજ્ઝાસયવસેન. તદેકટ્ઠતાય વા તદઞ્ઞકિલેસાનં. **સુન્દરપઞ્ઞો**તિ ઞાતતીરણપહાનપરિઞ્ઞાય પઞ્ઞાય સુન્દરપઞ્ઞો.

એતન્તિ ‘‘સત્થ’’ન્તિ એતં **અધિવચનં** સંકિલેસધમ્માનં સસનતો સમુચ્છિન્દનતો. ન્તિ વીરિયં. **પઞ્ઞાગતિકમેવ** પઞ્ઞાય હિતસ્સેવ અધિપ્પેતત્તા. લોકિયાય પઞ્ઞાય આરમ્ભકાલે લોકિયવીરિયં ગહેતબ્બં, લોકુત્તરાય પઞ્ઞાય પવત્તિક્ખણે લોકુત્તરવીરિયં ગહેતબ્બન્તિ યોજના. **અત્થદીપના**તિ ઉપમેય્યત્થદીપની ઉપમા.

ગામતોતિ અત્તનો વસનગામતો. **મન્તે**તિ આથબ્બનમન્તે. તે હિ બ્રાહ્મણા અરઞ્ઞે એવ વાચેન્તિ ‘‘મા અઞ્ઞે અસ્સોસુ’’ન્તિ. **તથા અકાસી**તિ ચત્તારો કોટ્ઠાસે અકાસિ. એવમેત્થ વમ્મિકપઞ્હસ્સેવ વસેન ઉપમા આગતા, સેસાનં વસેન હેટ્ઠા વુત્તનયેન વેદિતબ્બા.

લઙ્ગનટ્ઠેન નિવારણટ્ઠેન **લઙ્ગી**, પલિઘો. **ઞાણમુખે**તિ વિપસ્સનાઞાણવીથિયં. **પતતી**તિ પવત્તતિ. **કમ્મટ્ઠાનઉગ્ગહપરિપુચ્છાવસેના**તિ ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનસ્સ ઉગ્ગણ્હનેન તસ્સ અત્થપરિપુચ્છાવસેન ચેવ વિપસ્સનાસઙ્ખાત-અત્થવિનિચ્છય-પરિપુચ્છાવસેન ચ. સબ્બસો ઞાતું ઇચ્છા હિ પરિપુચ્છા. વિપસ્સના ચ અનિચ્ચાદિતો સબ્બતેભૂમકધમ્માનં ઞાતું ઇચ્છતિ. એવં વિપસ્સનાવસેન અવિજ્જાપહાનમાહ, ઉપરિકત્તબ્બસબ્ભાવતો ન તાવ મગ્ગવસેન.

વલ્લિઅન્તરે વાતિ **વા**-સદ્દો પંસુઅન્તરે વા મત્તિકન્તરે વાતિ અવુત્તવિકપ્પત્થો. **ચિત્તાવિલમત્તકોવા**તિ ચિત્તક્ખોભમત્તકોવ. **અનિગ્ગહિતો**તિ પટિસઙ્ખાનબલેન અનિવારિતો. **મુખવિકુલનં** મુખસઙ્કોચો. **હનુસઞ્ચોપનં પાપેતિ** અન્તોજપ્પનાવત્થાયં. **દિસા વિલોકનં પાપેતિ** યત્થ બાધેતબ્બો ઠિતો, તંદસ્સનત્થં નિવારકપરિવારણત્થં. **દણ્ડસત્થાભિનિપાત**ન્તિ દણ્ડસત્થાનં પરસ્સ ઉપરિ નિપાતનાવત્થં. યેન કોધેન અનિગ્ગહિતેન માતાદિકં અઘાતેતબ્બં ઉગ્ઘાતેત્વા ‘‘અયુત્તં વત મયા કત’’ન્તિ અત્તાનમ્પિ હનતિ, તં સન્ધાયેતં વુત્તં ‘‘**પરઘાતનમ્પિ અત્તઘાતનમ્પિ પાપેતી**’’તિ. યેન વા પરસ્સ હઞ્ઞમાનસ્સ વસેન ઘાતકોપિ ઘાતનં પાપુણાતિ, તાદિસસ્સ વસેનાયમત્થો વેદિતબ્બો. કોધસામઞ્ઞેન હેતં વુત્તં ‘‘**પરં ઘાતેત્વા અત્તાનં ઘાતેતી**’’તિ. **પરમુસ્સદગતો**તિ પરમુક્કંસગતો. દળ્હં પરિસ્સયમાવહતાય **કોધોવ કોધૂપાયાસો**. તેનાહ ‘‘**બલવપ્પત્તો**’’તિઆદિ.

દ્વેધાપથસમા હોતિ અપ્પટિપત્તિહેતુભાવતો.

કુસલધમ્મો ન તિટ્ઠતિ નીવરણેહિ નિવારિતપરમત્તા. સમથપુબ્બઙ્ગમં વિપસ્સનં ભાવયતો પઠમં સમથેન નીવરણવિક્ખમ્ભનં હોતિ, વિપસ્સના પન તદઙ્ગવસેનેવ તાનિ નીહરતીતિ વુત્તં ‘‘**વિક્ખમ્ભનતદઙ્ગવસેના**’’તિ.

‘‘કુમ્મોવ અઙ્ગાનિ સકે કપાલે’’તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૭) કુમ્મસ્સ અઙ્ગભાવેન વિસેસતો પાદસીસાનિ એવ વુચ્ચન્તીતિ આહ ‘‘**પઞ્ચેવ અઙ્ગાનિ હોન્તી**’’તિ. વિપસ્સનાચારસ્સ વુચ્ચમાનત્તા અધિકારતો સમ્મસનીયાનમેવ ધમ્માનં ઇધ ગહણન્તિ ‘‘**સબ્બેપિ સઙ્ખતા ધમ્મા**’’તિ વિસેસં કત્વાવ વુત્તં. તેનાહ ભગવા ‘‘પઞ્ચન્નેતં ઉપાદાનક્ખન્ધાનં અધિવચન’’ન્તિ.

સુનન્તિ કોટ્ટન્તિ એત્થાતિ **સૂના**, અધિકુટ્ટનન્તિ આહ ‘‘**સૂનાય ઉપરી**’’તિ. **અસિના**તિ મંસકન્તનેન. **ઘાતિયમાના**તિ હઞ્ઞમાના વિબાધિયમાના. **વત્થુકામાનં ઉપરિ કત્વા**તિ વત્થુકામેસુ ઠપેત્વા તે અચ્ચાધાનં કત્વા. **કન્તિતા**તિ છિન્દિતા. **કોટ્ટિતા**તિ બિલસો વિભજિતા. **છન્દરાગપ્પહાન**ન્તિ છન્દરાગસ્સ વિક્ખમ્ભનપ્પહાનં.

સમ્મત્તાતિ મુચ્છિતા સમ્મૂળ્હા. **નન્દીરાગં ઉપગમ્મ વટ્ટં વડ્ઢેન્તી**તિ સમ્મૂળ્હત્તા એવઆદીનવં અપસ્સન્તા નન્દીરાગસ્સ આરમ્મણં ઉપગન્ત્વા તં પરિબ્રૂહેન્તિ. **નન્દીરાગબદ્ધા**તિ નન્દીરાગે લગ્ગત્તા તેન બદ્ધા. **વટ્ટે લગ્ગન્તી**તિ તેભૂમકે વટ્ટે સજ્જન્તિ. તત્થ સજ્જત્તા એવ **દુક્ખં પત્વાપિ ન ઉક્કણ્ઠન્તિ** ન નિબ્બિન્દન્તિ. ઇધ અનવસેસપ્પહાનં અધિપ્પેતન્તિ આહ ‘‘**ચતુત્થમગ્ગેન નન્દીરાગપ્પહાનં કથિત**’’ન્તિ.

અનઙ્ગણસુત્તે (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૬૩) **પકાસિતો એવ** ‘‘છન્દાદીહિ ન ગચ્છન્તી’’તિઆદિના. ‘‘**બુદ્ધો સો ભગવા**’’તિઆદિ ‘‘નમો કરોહી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૯, ૨૫૧) વુત્તનમક્કારસ્સ કરણાકારદસ્સનં. **બોધાયા**તિ ચતુસચ્ચસમ્બોધાય. તથા દમથસમથતરણપરિનિબ્બાનાનિ અરિયમગ્ગવસેન વેદિતબ્બાનિ. સમથપરિનિબ્બાનાનિ પન અનુપાદિસેસવસેનપિ યોજેતબ્બાનિ. **કમ્મટ્ઠાનં અહોસી**તિ વિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાનં અહોસિ. **એતસ્સ પઞ્હસ્સા**તિ એતસ્સ પન્નરસમસ્સ પઞ્હસ્સ અત્થો. એવં ઇતરેસુપિ વત્તબ્બં વિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાનં ખીણાસવગુણેહિ મત્થકં પાપેન્તો યથાનુસન્ધિનાવ દેસનં નિટ્ઠપેસિ, ન પુચ્છિતાનુસન્ધિનાતિ અધિપ્પાયો. નનુ ચ પુચ્છાવસેનાયં દેસના આરદ્ધાતિ? સચ્ચં આરદ્ધા, એવં પન ‘‘પુચ્છાવસિકો નિક્ખેપો’’તિ વત્તબ્બં, ન ‘‘પુચ્છાનુસન્ધિવસેન નિટ્ઠપિતા’’તિ. અન્તરપુચ્છાવસેન દેસનાય અપરિવત્તિતત્તા આરમ્ભાનુરૂપમેવ પન દેસના નિટ્ઠપિતા.

વમ્મિકસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૪. રથવિનીતસુત્તવણ્ણના

૨૫૨. મહાગોવિન્દેન પરિગ્ગહિતતાકિત્તનં તદા મગધરાજેન પરિગ્ગહિતૂપલક્ખણં. તસ્સ હિ સો પુરોહિતો. **મહાગોવિન્દો**તિ પુરાતનો એકો મગધરાજાતિ કેચિ. ગય્હતીતિ ગહો, રાજૂનં ગહો **રાજગહં**. નગર-સદ્દાપેક્ખાય નપુંસકનિદ્દેસો. **અઞ્ઞેપેત્થ પકારે**તિ રાજૂહિ દિસ્વા સમ્મા પતિટ્ઠાપિતત્તા તેસં ગહં ગેહભૂતન્તિપિ **રાજગહં**. આરક્ખસમ્પત્તિઆદિના અનત્થુપ્પત્તિહેતુતાય ઉપગતાનં પટિરાજૂનં ગહં ગહભૂતન્તિપિ **રાજગહં**, આરામરામણીયકાદીહિ રાજતે, નિવાસસુખતાદિના સત્તેહિ મમત્તવસેન ગય્હતિ, પરિગ્ગય્હતીતિ વા **રાજગહ**ન્તિ એવમાદિકે પકારે. **બુદ્ધકાલે ચ ચક્કવત્તિકાલે ચા**તિ ઇદં યેભુય્યવસેન વુત્તં. **વેળૂહિ પરિક્ખિત્તં અહોસિ**, ન પન કેવલં કટ્ઠકપવનમેવ. રઞ્ઞો ઉય્યાનકાલે પતિટ્ઠાપિતઅટ્ટાલકવસેન **અટ્ટાલકયુત્તં**.

જનનં જાતિ, જાતિયા ભૂમિ જાતિભૂમં, જાયિ વા મહાબોધિસત્તો એત્થાભિ જાતિ, સા એવ ભૂમીતિ જાતિભૂમં, સા ઇમેસં નિવાસોતિ **જાતિભૂમકા**તિ આહ ‘‘**જાતિભૂમકાતિ જાતિભૂમિવાસિનો**’’તિ. કસ્સ પનાયં જાતિભૂમીતિ આહ

“**તં ખો પના**”તિઆદિ. તેન અનઞ્ઞસાધારણાય જાતિયા અધિપ્પેતત્તા સદેવકે લોકે સુપાકટભાવતો વિસેસનેન વિનાપિ વિસિટ્ઠવિસયોવ ઇધ જાતિ-સદ્દો વિઞ્ઞાયતીતિ દસ્સેતિ. તેનાહ “**સબ્બઞ્ઞુબોધિસત્તસ્સ જાતટ્ઠાનસાકિયજનપદો**”તિ. તત્થપિ કપિલવત્થુસન્નિસ્સયો પદેસોતિ આહ “**કપિલવત્થાહારો**”તિ.

ગરુધમ્મભાવવણ્ણના

સાકિયમણ્ડલસ્સાતિ સાકિયરાજસમૂહસ્સ. દસન્નં અપ્પિચ્છકથાદીનં વત્થુ દસકથાવત્થુ, અપ્પિચ્છતાદિ. તત્થ સુપ્પતિટ્ઠિતતાય તસ્સ લાભી **દસકથાવત્થુલાભી. તત્થા**તિ દસકથાવત્થુસ્મિં.

ગરુકરણીયતાય ધમ્મો ગરુ એતસ્સાતિ ધમ્મગરુ, તસ્સ ભાવો **ધમ્મગરુતા**, તાય. “**અજ્ઝાસયેન વેદિતબ્બો**”તિ વત્વા ન કેવલં અજ્ઝાસયેનેવ, અથ ખો કાયવચીપયોગેહિપિ વેદિતબ્બોતિ દસ્સેન્તો “**ધમ્મગરુતાયેવ હી**”તિઆદિમાહ. **તિયામરત્તિં ધમ્મકથં કત્વા**તિ એત્થ ‘‘કુમ્ભકારસ્સ નિવેસને તિયામરત્તિં વસન્તો ધમ્મકથં કત્વા’’તિ એવં વચનસેસવસેન અત્થો વેદિતબ્બો. અઞ્ઞથા યથાલાભવસેન અત્થે ગય્હમાને તિયામરત્તિં ધમ્મકથા કતાતિ આપજ્જતિ, ન ચ તં અત્થિ. વક્ખતિ હિ ‘‘બહુદેવ રત્તિન્તિ દિયડ્ઢયામમત્ત’’ન્તિ. દસબલાદિગુણવિસેસા વિય ધમ્મગારવહેતુકા પરહિતપટિપત્તિપિ સબ્બબુદ્ધાનં મજ્ઝે ભિન્નસુવણ્ણં વિય સદિસા એવાતિ ઇમસ્સ ભગવતો ધમ્મગારવકિત્તને “**કસ્સપોપિ ભગવા**”તિઆદિના કસ્સપભગવતો ધમ્મગારવં દસ્સેતિ.

ચારિકં નિક્ખમીતિ જનપદચારિકં ચરિતું નિક્ખમિ. જનપદચારિકાય અકાલે નિક્ખન્તત્તા કોસલરાજાદયો વારેતું આરભિંસુ. પવારેત્વા હિ ચરણં બુદ્ધાચિણ્ણં. પુણ્ણાય સમ્માપટિપત્તિં પચ્ચાસીસન્તો ભગવા “**કિં મે કરિસ્સસી**”તિ આહ.

અનહાતોવાતિ ધમ્મસવનુસ્સુક્કેન સાયન્હે બુદ્ધાચિણ્ણં ન્હાનં અકત્વાવ. અત્તહિતપરહિતપટિપત્તીસુ એકિસ્સા દ્વિન્નઞ્ચ અત્થિતાસિદ્ધા ચતુબ્બિધતા પટિપત્તિકતા એવ નામ હોતીતિ વુત્તં “**પટિપન્નકો ચ નામ…પે॰… ચતુબ્બિધો હોતી**”તિ. પટિક્ખેપપુબ્બકોપિ હિ પટિપન્નો અત્થતો પટિપન્નત્થો એવાતિ. કામં અત્તહિતાય પટિપન્નો તાય સમ્માપટિપત્તિયા સાસનં સોભતિ, ન પન સાસનં વડ્ઢેતિ અપ્પોસ્સુક્કભાવતો, ન ચ કારુણિકસ્સ ભગવતો સબ્બથા મનોરથં પૂરેતિ. તથા હિ ભગવા પઠમબોધિયં એકસટ્ઠિયા ચ અરહન્તેસુ જાતેસુ – ‘‘ચરથ, ભિક્ખવે, બહુજનહિતાયા’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૨.૮૬-૮૮; મહાવ॰ ૩૨) ભિક્ખૂ પરહિતપટિપત્તિયં નિયોજેસિ. તેન વુત્તં “**એવરૂપં ભિક્ખું ભગવા ન પુચ્છતિ, કસ્મા? ન મય્હં સાસનસ્સ વુડ્ઢિપક્ખે ઠિતો**”તિ.

સમુદાયો અપ્પકેન ઊનોપિ અનૂનો વિય હોતીતિ બાકુલત્થેરં ચતુત્થરાસિતો બહિ કત્વાપિ “**અસીતિમહાથેરા વિયા**”તિ વુત્તં. અસીતિમહાથેરસમઞ્ઞા વા અવયવેપિ અટ્ઠસમાપત્તિસામઞ્ઞા વિય દટ્ઠબ્બા. ઈદિસે ઠાને બહૂનં એકતો કથનં મહતા કણ્ઠેન ચ કથનં સત્થુ ચિત્તારાધનમેવાતિ તેહિ ભિક્ખૂહિ તથા પટિપન્નન્તિ દસ્સેન્તો “**તે ભિક્ખૂ મેઘસદ્દં સુત્વા**”તિઆદિમાહ. **ગુણસમ્ભાવનાયા**તિ વક્ખમાનગુણહેતુકાય સમ્ભાવનાય સમ્ભાવિતો, ન યેન કેનચિ કિચ્ચસમત્થતાદિના.

ગરુધમ્મભાવવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અપ્પિચ્છતાદિવણ્ણના

અપ્પ-સદ્દસ્સ પરિત્તપરિયાયતં મનસિ કત્વા આહ “**બ્યઞ્જનં સાવસેસં વિયા**”તિ. તેનાહ “**ન હિ તસ્સા**”તિઆદિ. **અપ્પ**-સદ્દો પનેત્થ અભાવત્થોતિ સક્કા વિઞ્ઞાતું ‘‘અપ્પાબાધતઞ્ચ સઞ્જાનામી’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૨૫; ૨.૧૩૪) વિય.

અત્રિચ્છતા નામ (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૬૩) અત્ર અત્ર ઇચ્છાતિ કત્વા. **અસન્તગુણસમ્ભાવનતા**તિ અત્તનિ અવિજ્જમાનં ગુણાનં વિજ્જમાનાનં વિય પરેસં પકાસના. **સદ્ધોતિ મં જનો જાનાતૂ**તિ વત્તપટિપત્તિકારકવિસેસલાભીતિ જાનાતુ ‘‘વત્તપટિપત્તિઆપાથકજ્ઝાયિતા’’તિ એવમાદિના. **સન્તગુણસમ્ભાવના**તિ ઇચ્છાચારે ઠત્વા અત્તનિ વિજ્જમાનસીલધુતધમ્માદિગુણવિભાવના. તાદિસસ્સ હિ પટિગ્ગહણે અમત્તઞ્ઞુતાપિ હોતિ.

ગણ્હન્તોયેવ ઉમ્મુજ્જિ અઞ્ઞેસં અજાનન્તાનંયેવાતિ અધિપ્પાયો.

અપ્પિચ્છતાપધાનં પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન ચતુબ્બિધં ઇચ્છાપભેદં દસ્સેત્વા પુનપિ પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન ચતુબ્બિધં ઇચ્છાપભેદં દસ્સેન્તો “**અપરોપિ ચતુબ્બિધો અપ્પિચ્છો**”તિઆદિમાહ. **દાયકસ્સ વસ**ન્તિ દાયકસ્સ ચિત્તવસં. **દેય્યધમ્મસ્સ વસ**ન્તિ દેય્યધમ્મસ્સ અપ્પબહુભાવં. **અત્તનો થામ**ન્તિ અત્તનો યાપનમત્તકથામં.

એકભિક્ખુપિ ન અઞ્ઞાસિ સોસાનિકવત્તે સમ્મદેવ વુત્તિત્તા. **અબ્બોકિણ્ણ**ન્તિ અવિચ્છેદં. **દુતિયો મં ન જાનેય્યા**તિ દુતિયો સહાયભૂતોપિ યથા મં જાનિતું ન સક્કુણેય્ય, તથા સટ્ઠિ વસ્સાનિ નિરન્તરં સુસાને વસામિ, તસ્મા **અહં અહો સોસાનિકુત્તમો**.

ધમ્મકથાય જનતં ખોભેત્વાતિ લોમહંસનસાધુકારદાનચેલુક્ખેપાદિવસેન સન્નિપતિતં ઇતરઞ્ચ ‘‘કથં નુ ખો અય્યસ્સ સન્તિકેવ ધમ્મં સોસ્સામા’’તિ કોલાહલવસેન મહાજનં ખોભેત્વા. **ગતો**તિ ‘‘અયં સો, તેન રત્તિયં ધમ્મકથા કતા’’તિ જાનનભયેન પરિયત્તિઅપ્પિચ્છતાય પરિવેણં ગતો.

તયો કુલપુત્તા વિયાતિ પાચીનવંસદાયે સમગ્ગવાસં વુત્થા તયો કુલપુત્તા વિય. **પટ્ઠાયા**તિ પુબ્બભાગે તદઙ્ગાદિવસેન પચ્છા અગ્ગમગ્ગેનેવ પજહિત્વા.

અપ્પિચ્છતાદિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

દ્વાદસવિધસન્તોસવણ્ણના

પકતિદુબ્બલાદીનં ગરુચીવરાદીનિ નફાસુભાવાવહાનિ સરીરખેદાવહાનિ ચ હોન્તીતિ પયોજનવસેન નઅત્રિચ્છતાદિવસેન તાનિ પરિવત્તેત્વા લહુકચીવરપરિભોગો ન સન્તોસવિરોધીતિ આહ “**લહુકેન યાપેન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતી**”તિ. મહગ્ઘચીવરં, બહૂનિ વા ચીવરાનિ લભિત્વાપિ તાનિ વિસ્સજ્જેત્વા તદઞ્ઞસ્સ ગહણં યથાસારુપ્પનયે ઠિતત્તા ન સન્તોસવિરોધીતિ આહ “**તેસં…પે॰… ધારેન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતી**”તિ. એવં સેસપચ્ચયેસુપિ યથાબલયથાસારુપ્પસન્તોસનિદ્દેસેસુ અપિસદ્દગ્ગહણે અધિપ્પાયો વેદિતબ્બો. **યથાસારુપ્પસન્તોસોયેવ અગ્ગો** અલોભજ્ઝાસયસ્સ ઉક્કંસનતો.

દ્વાદસવિધસન્તોસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

તિવિધપવિવેકવણ્ણના

એકોતિ એકાકી. **ગચ્છતી**તિ ચુણ્ણિકઇરિયાપથવસેન વુત્તં. **ચરતી**તિ વિહારતો બહિ સઞ્ચારવસેન, **વિહરતી**તિ દિવાવિહારાદિવસેન. **કાયવિવેકો**તિ ચ નેક્ખમ્માધિમુત્તસ્સ ભાવનાનુયોગવસેન વિવેકટ્ઠકાયતા, ન ઝાનવિવેકમત્તં. તેનાહ ''**નેક્ખમ્માભિરતાન**''ન્તિ. **પરિસુદ્ધચિત્તાન**ન્તિ નીવરણાદિસંકિલેસતો વિસુદ્ધચિત્તાનં. **પરમવોદાનપ્પત્તાન**ન્તિ વિતક્કાદિતંતંઝાનપટિપક્ખવિગમેન પરમં ઉત્તમં વોદાનં પત્તાનં. **નિરુપધીન**ન્તિ કિલેસુપધિઆદીનં વિગમેન નિરુપધીનં.

તિવિધપવિવેકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પઞ્ચવિધસંસગ્ગવણ્ણના

સંસીદતિ એતેનાતિ સંસગ્ગો, રાગો. સવનહેતુકો, સવનવસેન વા પવત્તો સંસગ્ગો **સવનસંસગ્ગો**. એસ નયો સેસેસુપિ. **કાયસંસગ્ગો** પન કાયપરામાસો. **ઇત્થી વા**તિ વધૂ, યુવતી વા. **સન્ધાનેતુ**ન્તિ પુબ્બેનાપરં ઘટેતું. **સોતવિઞ્ઞાણવીથિવસેના**તિ ઇદં મૂલભૂતં સવનં સન્ધાય વુત્તં, તસ્સ પિટ્ઠિવત્તકમનોદ્વારિકજવનવીથીસુ ઉપ્પન્નોપિ રાગો સવનસંસગ્ગોયેવ. **દસ્સનસંસગ્ગે**પિ એસેવ નયો. **અનિત્થિગન્ધબોધિસત્તો** પરેહિ કથિયમાનવસેન પવત્તસવનસંસગ્ગસ્સ નિદસ્સનં. **તિસ્સદહરો** અત્તના સુય્યમાનવસેન. તત્થ પઠમં જાતકે વેદિતબ્બન્તિ ઇતરં દસ્સેન્તો ''**દહરો કિરા**''તિઆદિમાહ. **કામરાગેન વિદ્ધો**તિ રાગસલ્લેન હદયે અપ્પિતો અન્તો અનુવિદ્ધો.

સોતિ દસ્સનસંસગ્ગો. **એવં વેદિતબ્બો**તિ વત્થુવસેન પાકટં કરોતિ. તસ્મિં કિર ગામે યેભુય્યેન ઇત્થિયો અભિરૂપા દસ્સનીયા પાસાદિકા, તસ્મા થેરો ''**સચે અન્તોગામે ન ચરિસ્સસી**''તિ આહ. કાલસ્સેવ પવિટ્ઠત્તા યાગું અદાસિ, તસ્મા યાગુમેવ ગહેત્વા ગચ્છન્તં ''**નિવત્તથ, ભન્તે, ભિક્ખં ગણ્હાહી**''**તિ આહંસુ**. **યાચિત્વા**તિ ''ન મયં, ભન્તે, ભિક્ખં દાતુકામા નિવત્તેમ, અપિચ ઇદં ભન્તે કારણ''ન્તિ યાચિત્વા.

આદિતો લપનં **આલાપો**, વચનપટિવચનવસેન પવત્તો લાપો **સલ્લાપો**. **ભિક્ખુનિયા**તિ ઇદં નિદસ્સનમત્તં. યાય કાયચિપિ ઇત્થિયા સન્તકપરિભોગવસેન ઉપ્પન્નરાગોપિ **સમ્ભોગસંસગ્ગોવ**.

પઞ્ચવિધસંસગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ગાહગાહકાદિવણ્ણના

ભિક્ખુનો ભિક્ખૂહિ કાયપરામાસો કાયસમ્બાહનાદિવસેન. **કાયસંસગ્ગ**ન્તિ કાયપરામાસસંસગ્ગં. **ગાહગાહકો**તિ ગણ્હનકાનં ગણ્હનકોતિ અત્થો. **ગાહમુત્તકો**તિ અયોનિસો આમિસેહિ સઙ્ગણ્હનકેહિ સયં મુચ્ચનકો. **મુત્તગાહકો**તિ યથાવુત્તસઙ્ગહતો મુત્તાનં સઙ્ગણ્હનકો. **મુત્તમુત્તકો**તિ મુચ્ચનકેહિ સયમ્પિ મુચ્ચનકો. **ગહણવસેન** સઙ્ગણ્હનવસેન. **ઉપસઙ્કમન્તિ** તતો કિઞ્ચિ લોકામિસં પચ્ચાસીસન્તા, ન દક્ખિણેય્યવસેન. ભિક્ખુપક્ખે **ગહણવસેના**તિ પચ્ચયલાભાય સઙ્ગણ્હનવસેનાતિ યોજેતબ્બં. **વુત્તનયેના**તિ ''આમિસેના''તિઆદિના વુત્તનયેન.

ઠાનન્તિ અત્તનો ઠાનાવત્થં. **પાપુણિતું ન દેતિ** ઉપ્પન્નમેવ તં પટિસઙ્ખાનબલેન નીહરન્તો વિક્ખમ્ભેતિ. તેનાહ ''**મન્તેના**''તિઆદિ. યથા જીવિતુકામો પુરિસો કણ્હસપ્પેન, અમિત્તેન વા સહ ન સંવસતિ, એવં ખણમત્તમ્પિ

કિલેસેહિ સહ ન સંવસતીતિ અત્થો.

ચતુપારિસુદ્ધિસીલં લોકિયં લોકુત્તરઞ્ચ. તથા **સમાધિપિ**. વિપસ્સનાય પાદકા **વિપસ્સનાપાદકા**તિ અટ્ઠસમાપત્તિગ્ગહણેન યથા લોકિયસમાધિ ગહિતો, એવં વિપસ્સનાપાદકા એતેસન્તિ **વિપસ્સનાપાદકા**તિ અટ્ઠસમાપત્તિગ્ગહણેનેવ લોકુત્તરો સમાધિ ગહિતો. યથા હિ ચત્તારિ રૂપજ્ઝાનાનિ અધિટ્ઠાનં કત્વા પવત્તો મગ્ગસમાધિ વિપસ્સનાપાદકો, એવં ચત્તારિ અરૂપજ્ઝાનાનિ અધિટ્ઠાનં કત્વા પવત્તોપિ. સમાપત્તિપરિયાયો પન પુબ્બવોહારેન વેદિતબ્બો. પટિપક્ખસમુચ્છેદનેન સમ્મા આપજ્જનતો વા યથા ''સોતાપત્તિમગ્ગો''તિ. એવમેત્થ સીલસમાધીનમ્પિ મિસ્સકભાવો વેદિતબ્બો, ન પઞ્ઞાય એવ. **વિમુત્તીતિ અરિયફલ**ન્તિ વુત્તં ''વિમુત્તિસમ્પન્નો''તિ વુત્તત્તા. તઞ્હિ નિપ્ફાદનટ્ઠેન સમ્પાદેતબ્બં, ન નિબ્બાનન્તિ.

એત્થ ચ અપ્પિચ્છતાય લદ્ધપચ્ચયેન પરિતુસ્સતિ, સન્તુટ્ઠતાય લદ્ધા તે અગધિતો અમુચ્છિતોઆદીનવદસ્સી નિસ્સરણપઞ્ઞો પરિભુઞ્જતિ, એવંભૂતો ચ કત્થચિ અલગ્ગમાનસતાય પવિવેકં પરિબ્રૂહેન્તો કેનચિ અસંસટ્ઠો વિહરતિ ગહટ્ઠેન વા પબ્બજિતેન વા. સો એવં અજ્ઝાસયસમ્પન્નો વીરિયં આરભતિ અપ્પત્તસ્સ પત્તિયા, અનધિગમસ્સ અધિગમાય. આરભન્તો ચ યથાસમાદિન્નં અત્તનો સીલં પચ્ચવેક્ખતિ, તસ્સ સીલસ્સ સુપરિસુદ્ધતં નિસ્સાય ઉપ્પજ્જતિ અવિપ્પટિસારો, અયમસ્સ **સીલસમ્પદા**. તસ્સ અવિપ્પટિસારમૂલકેહિ પામોજ્જપીતિપસ્સદ્ધિસુખેહિ સમ્મા બ્રૂહિતં ચિત્તં સમ્મદેવ સમાધિયતિ, અયમસ્સ **સમાધિસમ્પદા**. તતો યથાભૂતં જાનં પસ્સં નિબ્બિન્દતિ, નિબ્બિન્દં વિરજ્જતિ, વિરાગા વિમુચ્ચતિ, અયમસ્સ **પઞ્ઞાસમ્પદા**. વિમુત્તચિત્તતા પનસ્સ **વિમુત્તિસમ્પદા**, તતો વિમુત્તિતો **ઞાણદસ્સન**ન્તિ એતેસં દસન્નં કથાવત્થૂનં અનુપુબ્બી વેદિતબ્બા. તસ્સ યો દસહિ કથાવત્થૂહિ સમન્નાગમો, **અયં અત્તહિતાય પટિપત્તિ**. યા નેસં પરેસં સંકિત્તનં, અયં **પરહિતાય પટિપત્તિ**. તાસુ પુરિમા ઞાણપુબ્બઙ્ગમા ઞાણસમ્પયુત્તા ચ, ઇતરા કરુણાપુબ્બઙ્ગમા કરુણાસમ્પયુત્તા ચાતિ સબ્બં ઞાણકરુણાકણ્ડં વત્તબ્બં.

દસહિ કથાવત્થૂહિ કરણભૂતેહિ ભિક્ખૂનં ઓવાદં દેતિ, ''ભિક્ખુના નામ અત્રિચ્છતાદિકે દૂરતો વજ્જેત્વા સમ્મદેવ અપ્પિચ્છેન ભવિતબ્બ''ન્તિઆદિના તં તં કથાવત્થું ભિક્ખૂનં ઉપદિસતીતિ અત્થો. ઉપદિસન્તો હિ તાનિ ''તેહિ ભિક્ખૂ ઓવદતી''તિ વુત્તો. **ઓવદતિયેવ** સરૂપદસ્સનમત્તેન. **સુખુમં અત્થં પરિવત્તેત્વા**તિ એવમ્પિ અપ્પિચ્છતા હોતિ એવમ્પીતિ અપ્પિચ્છતાદિવસેન અપરાપરં અપ્પિચ્છતાવુત્તિં દસ્સેત્વા તત્થ સુખુમનિપુણં અપ્પિચ્છતાસઙ્ખાતં અત્થં જાનાપેતું ન સક્કોતિ. **વિઞ્ઞાપેતી**તિ યથાવુત્તેહિ વિસેસેહિ વિઞ્ઞાપેતિ. **કારણ**ન્તિ યેન કારણેન અપ્પિચ્છતા ઇજ્ઝતિ, તં પન ''મહિચ્છતાદીસુ એતે દોસા, અપ્પિચ્છતાય અયમાનિસંસો''તિઆદીનવાનિસંસદસ્સનં દટ્ઠબ્બં. સમ્મા હેતુના અપ્પિચ્છતં દસ્સેતીતિ **સન્દસ્સકો**. **ગાહેતુ**ન્તિ યથા ગણ્હતિ, તથા કાતું, તત્થ પટ્ઠપેતુન્તિ અત્થો. **ઉસ્સાહજનનવસેના**તિ યથા તં સમાદાનં નિચ્ચલં હોતિ, એવં ઉસ્સોળ્હિયા ઉપ્પાદનવસેન સમ્મદેવ ઉત્તેજેતીતિ **સમુત્તેજકો**. **ઉસ્સાહજાતે**તિ અપ્પિચ્છતાય જાતુસ્સાહે. **વણ્ણં વત્વા** તત્થ સમ્પત્તિં આયતિઞ્ચ લબ્ભમાનગુણં કિત્તેત્વા **સમ્પહંસેતિ** સમ્મદેવ પકારેહિ તોસેતીતિ **સમ્પહંસકો**. એવં સન્તુટ્ઠિઆદીસુ યથારહં યોજના કાતબ્બા.

ગાહગાહકાદિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પઞ્ચલાભવણ્ણના

૨૫૩. **સત્થુ સમ્મુખા એવં વણ્ણો અબ્ભુગ્ગતો**તિ. ઇમિના તસ્સ વણ્ણસ્સ યથાભૂતગુણસમુટ્ઠિતતં દસ્સેતિ. **મન્દમન્દો વિયા**તિ અતિ વિય અછેકો વિય. **અબલબલો વિયા**તિ અતિ વિય અબલો વિય. **ભાકુટિકભાકુટિકો વિયા**તિ અતિ વિય દુમ્મુખો વિય. **અનુમસ્સા**તિ અનુમસિત્વા, દસ કથાવત્થૂનિ સરૂપતો વિસેસતો ચ અનુપરિગ્ગહેત્વાતિ અત્થો. પરિગ્ગાહ્હનં પન નેસં અનુપવિસનં વિય હોતીતિ વુત્તં "**અનુપવિસિત્વા**"તિ. સબ્રહ્મચારીહિ વણ્ણભાસનં એકો લાભોતિ યોજના. એવં સેસેસુપિ. **પત્થયમાનો એવમાહ** ધમ્મગરુતાયાતિ અધિપ્પાયો.

પઞ્ચલાભવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ચારિકાદિવણ્ણના

૨૫૪. અભિરમનં અભિરતં, તદેવ અનુનાસિકલોપં અકત્વા વુત્તં "**અભિરન્ત**"ન્તિ. ભાવનપુંસકઞ્ચેતં. **અનભિરતિ નામ નત્થિ, અભિરમિત્વા ચિરવિહારોપિ નત્થિ** સમ્મદેવ પરિઞ્ઞાતવત્થુકત્તા. સબ્બસહા હિ બુદ્ધા ભગવન્તો અસય્હલાભિનો.

પુબ્બે ધમ્મગરુતાકિત્તનપસઙ્ગેન ગહિતં અગ્ગહિતઞ્ચ મહાકસ્સપપચ્ચુગ્ગમનાદિં એકદેસેન દસ્સેત્વા વનવાસિતિસ્સસામણેરસ્સ વત્થું વિત્થારેત્વા જનપદચારિકં કથેતું "**ભગવા હી**"તિઆદિ આરદ્ધં. આકાસગામીહિ સદ્ધિં ગન્તુકામો "**છળભિઞ્ઞાનં આરોચેહી**"તિ આહ. સઙ્ઘકમ્મેન સિજ્ઝમાનાપિ ઉપસમ્પદા સત્થુ આણાવસેનેવ સિજ્ઝનતો "**બુદ્ધદાયજ્જં તે દસ્સામી**"તિ વુત્તન્તિ વદન્તિ. અપરે "અપરિપુણ્ણવીસતિવસ્સસ્સેવ તસ્સ ઉપસમ્પદં અનુજાનન્તો સત્થા '**બુદ્ધદાયજ્જં તે દસ્સામી**'તિ અવોચા"તિ વદન્તિ. **ઉપસમ્પાદેત્વા**તિ ધમ્મસેનાપતિના ઉપજ્ઝાયેન ઉપસમ્પાદેત્વા.

નવયોજનસતિકં મજ્ઝિમદેસપરિયાપન્નમેવ, તતો પરં નાધિપ્પેતં દન્ધતાવસેન ગમનતો. **સમન્તા**તિ ગતગતટ્ઠાનસ્સ ચતૂસુ પસ્સેસુ. **અઞ્ઞેનપિ કારણેના**તિ ભિક્ખૂનં સમથવિપસ્સનાતરુણભાવતો અઞ્ઞેનપિ મજ્ઝિમમણ્ડલે વેનેય્યાનં ઞાણપરિપાકાદિકારણેન નિક્ખમતિ, અન્તોમણ્ડલં ઓતરતિ. **સત્તહિ વા**તિઆદિ "**એકં માસં વા**"તિઆદિના વુત્તાનુક્કમેન યોજેતબ્બં.

સરીરફાસુકત્થાયાતિ એકસ્મિંયેવ ઠાને નિબદ્ધવાસેન ઉસ્સન્નધાતુકસ્સ સરીરસ્સ વિરેચનેન ફાસુભાવત્થાય. **અટ્ઠુપ્પત્તિકાલાભિકઙ્ખનત્થાયા**તિ અગ્ગિક્ખન્ધૂપમસુત્ત (અ॰ નિ॰ ૭.૭૨) મઘદેવજાતકાદિદેસનાનં (જા॰ ૧.૧.૯) વિય ધમ્મદેસનાય અટ્ઠુપ્પત્તિકાલસ્સ આકઙ્ખનેન. સુરાપાનસિક્ખાપદપઞ્ઞાપને (પાચિ॰ ૩૨૬) વિય **સિક્ખાપદપઞ્ઞાપનત્થાય. બોધનેય્યસત્તે** અઙ્ગુલિમાલાદિકે **બોધનત્થાય**. નિબદ્ધવાસઞ્ચ પુગ્ગલં ઉદ્દિસ્સ ચારિકા **નિબદ્ધચારિકા**.

૨૫૫. અપરિગ્ગહભાવં કત્થચિ અલગ્ગભાવં દસ્સેતું "**યૂથં પહાય...પે॰... મત્તહત્થી વિયા**"તિ વુત્તં. **અસહાયકિચ્ચો**તિ સહાયકિચ્ચરહિતો સીહો વિય. તેનસ્સ એકવિહારિતં તેજવન્તતઞ્ચ દસ્સેતિ. **તદા પન કાયવિવેકો ન સક્કા લદ્ધુ**ન્તિ ઇદમેત્થ કારણં દટ્ઠબ્બં. **બહૂહી**તિઆદિ પન સભાવદસ્સનવસેન વુત્તં. થેરસ્સ પરિસા સુવિનીતા ચિણ્ણગરુવાસા ગરુનો ઇચ્છાનુરૂપમેવ વત્તતિ.

વુત્તકારણયુત્તે અદ્ધાનગમને ચારિકાનં વોહારો સાસને નિરુળ્હોતિ આહ "**કિઞ્ચાપી**"તિઆદિ. કેનચિદેવ નિમિત્તેન કિસ્મિઞ્ચિ અત્થે પવત્તાય સઞ્ઞાય તન્નિમિત્તરહિતેપિ અઞ્ઞસ્મિં પવત્તિ **રુળ્હી** નામ. વિજિતમારત્તા **સઙ્ગામવિજયમહાયોધો વિય. અઞ્ઞં સેવિત્વા**તિ "મમ આગતભાવં સત્થુ આરોચેહી"તિ આરોચનત્થં અઞ્ઞં ભિક્ખું સેવિત્વા.

ભગવા ધમ્મં દેસેન્તો તંતંપુગ્ગલજ્ઝાસયાનુરૂપં તદનુચ્છવિકમેવ ધમ્મિં કથં કરોતીતિ દસ્સેન્તો "**ચૂળગોસિઙ્ગસુત્તે**"તિઆદિમાહ. તત્થ **સામગ્ગિરસાનિસંસન્તિ** "કચ્ચિ પન વો, અનુરુદ્ધા, સમગ્ગા સમ્મોદમાના"તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૩૨૬) સામગ્ગિરસાનિસંસં કથેસિ. **આવસથાનિસંસન્તિ** "સીતં ઉણ્હં પટિહનતી"તિઆદિના (ચૂળવ॰ ૨૯૫, ૩૧૫) આવસથપટિસંયુત્તં આનિસંસં. **સતિપટિલાભિકન્તિ** જોતિપાલત્થેરે લામકં ઠાનં ઓતિણ્ણમત્તે મહાબોધિપલ્લઙ્કે પન સબ્બઞ્ઞુતં પટિવિજ્ઝિતું પત્થનં કત્વા પારમિયો પૂરેન્તો આગતો. તાદિસસ્સ નામ પમાદવિહારો ન યુત્તોતિ યથા કસ્સપો ભગવા બોધિસત્તસ્સ સતિં પટિલભિતું ધમ્મિં કથં કથેસિ, તથા અયં ભગવા તમેવ **પુબ્બેનિવાસપટિસંયુત્તકથં** ભિક્ખૂનં ઘટિકારસુત્તં (મ॰ નિ॰ ૨.૨૮૨) કથેસિ. **ચત્તારો ધમ્મુદ્દેસે**તિ – "ઉપનીયતિ લોકો અદ્ધુવો, અતાણો લોકો અનભિસ્સરો, અસ્સકો લોકો સબ્બં પહાય ગમનીયં, ઊનો લોકો અતિત્તો તણ્હાદાસો ચા"તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૩૦૫) ઇમે ચત્તારો ધમ્મુદ્દેસે કથેસિ. કામઞ્ચેતે ધમ્મુદ્દેસા **રટ્ઠપાલસુત્તે** (મ॰ નિ॰ ૨.૩૦૪) આયસ્મતા રટ્ઠપાલત્થેરેન રઞ્ઞો કોરબ્યસ્સ કથિતા, તે પન ભગવતો એવ આહરિત્વા થેરેન તત્થ કથિતાતિ વુત્તં "**રટ્ઠપાલસુત્તે**"તિઆદિ. તથા હિ વુત્તં સુત્તે – "અત્થિ ખો, મહારાજ, તેન ભગવતા જાનતા પસ્સતા અરહતા સમ્માસમ્બુદ્ધેન ચત્તારો ધમ્મુદ્દેસા ઉદ્દિટ્ઠા"તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૨.૩૦૫) **પાનકાનિસંસકથન્તિ** "અગ્ગિહુત્તં મુખં યઞ્ઞા"તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૨.૪૦૦; સુ॰ નિ॰ ૫૭૩) અનુમોદનં વત્વા પુન પકિણ્ણકકથાવસેન પાનકપટિસંયુત્તં આનિસંસકથં કથેસિ. **એકીભાવે આનિસંસં કથેસિ**, યં સન્ધાય વુત્તં "અથ ખો ભગવા આયસ્મન્તં ભગું ધમ્મિયા કથાય સન્દસ્સેસી"તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૩૮). **અનન્તનયન્તિ** અપરિમાણદેસનાનયં અપ્પિચ્છતાદિપટિસંયુત્તં ધમ્મિં કથં. તેનાહ "**પુણ્ણ, અયમ્પિ અપ્પિચ્છકથાયેવા**"તિઆદિ બહૂહિ પરિયાયેહિ નાનાનયં દેસેતિ. કથં તથા દેસિતં થેરો અઞ્ઞાસીતિ આહ "**પટિસમ્ભિદાપત્તસ્સ...પે॰... અહોસી**"તિ.

ચારિકાદિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સત્તવિસુદ્ધિપઞ્હવણ્ણના

૨૫૬. તતો પટ્ઠાયાતિ. યદા જાતિભૂમકા ભિક્ખૂ સત્થુ સમ્મુખા થેરસ્સ વણ્ણં ભાસિંસુ, તતો પટ્ઠાય. સીસાનુલોકી હુત્વા પિટ્ઠિતો પિટ્ઠિતો અનુબન્ધનં થેરેન સમાગમે આદરવસેન કતન્તિ દટ્ઠબ્બં. તથા હિ વુત્તં પાઠે "અપ્પેવ નામા"તિઆદિ, "તરમાનરૂપો"તિ ચ. યં પન વુત્તં **અટ્ઠકથાયં "એકસ્મિં ઠાને નિલીન**"ન્તિઆદિ, તં અકારણં. ન હિ ધમ્મસેનાપતિ તસ્સ થેરસ્સ નિસિન્નટ્ઠાનં અભિઞ્ઞાઞાણેન જાનિતું ન સક્કોતિ. "કચ્ચિ નુ ખો મં અદિસ્વાવ ગમિસ્સતી"તિ અયમ્પિ ચિન્તા આદરવસેનેવાતિ યુત્તં. ન હિ સત્થારં દટ્ઠું આગતો સાવકો અપિ આયસ્મા અઞ્ઞાતકોણ્ડઞ્ઞો સત્થુકપ્પં ધમ્મસેનાપતિં તત્થ વસન્તં અદિસ્વાવ ગચ્છનકો નામ અત્થિ. **દિવાવિહારન્તિ** સમ્પદાને ઉપયોગવચનન્તિ આહ "**દિવાવિહારત્થાયા**"તિ.

૨૫૭. **પુરિમકથાયા**તિ પઠમાલાપે. **અપ્પતિટ્ઠિતાયા**તિ નપ્પવત્તિતાય. **પચ્છિમકથા ન જાયતી**તિ પચ્છા વત્તબ્બકથાય અવસરો ન હોતિ. **સત્ત વિસુદ્ધિયો પુચ્છિ** દિટ્ઠસંસન્દનવસેન. **ઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ** નામ અરિયમગ્ગો. યસ્મા તતો ઉત્તરિમ્પિ પત્તબ્બં અત્થેવ, તસ્મા ''**ચતુપારિસુદ્ધિસીલાદીસુ ઠિતસ્સપિ બ્રહ્મચરિયવાસો મત્થકં ન પાપુણાતી**''તિ વુત્તં. **તસ્મા**તિ બ્રહ્મચરિયવાસસ્સ મત્થકં અપ્પત્તત્તા. **સબ્બં પટિક્ખિપી**તિ સત્તમમ્પિ પઞ્હં પટિક્ખિપિ, ઇતરેસુ વત્તબ્બમેવ નત્થિ.

અપ્પચ્ચયપરિનિબ્બાનન્તિ અનુપાદિસેસનિબ્બાનમાહ. ઇદાનિ પકારન્તરેનપિ અનુપાદાપરિનિબ્બાનં દસ્સેતું ''**દ્વેધા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ગહણૂપાદાન**ન્તિ દળ્હગ્ગહણભૂતં ઉપાદાનં . તેનાહ ''**કામુપાદાનાદિક**''ન્તિ. **પચ્ચયૂપાદાન**ન્તિ યં કિઞ્ચિ પચ્ચયમાહ. સો હિ અત્તનો ફલં ઉપાદિયતિ ઉપાદાનવસેન ગણ્હતીતિ **ઉપાદાન**ન્તિ વુચ્ચતિ. તેનાહ ''**પચ્ચયૂપાદાનં નામ...પે॰... પચ્ચયા**''તિ. ''અનુપાદાય આસવેહિ ચિત્તં વિમુચ્ચતી''તિ વચનતો (મહાવ॰ ૨૮, ૩૦) **અરહત્તફલં અનુપાદાપરિનિબ્બાનન્તિ કથેન્તિ. ન ચ ઉપાદાનસમ્પયુત્ત**ન્તિ ઉપાદાનેહિ એતં ન સહિતં નાપિ ઉપાદાનેહિ સહ પવત્તિ હુત્વા. **ન ચ કઞ્ચિ ધમ્મં ઉપાદિયતી**તિ કસ્સચિ ધમ્મસ્સ આરમ્મણકરણવસેન ન ઉપાદિયતિ . **પરિનિબ્બુતન્તે**તિ અગ્ગમગ્ગેન કાતબ્બકિલેસપરિનિબ્બાનપરિયોસાનન્તે જાતત્તા. **અમતધાતુમેવ અનુપાદાપરિનિબ્બાનં કથેન્તિ**, કથેન્તાનઞ્ચ યથા તસ્સ કોચિ પચ્ચયો નામ નત્થિ, એવં અધિગતોપિ યથા કોચિ પચ્ચયો નામ ન હોતિ, તથા પરિનિબ્બાનં અપચ્ચયપરિનિબ્બાનન્તિ દસ્સેન્તો ''**અયં અન્તો**''તિઆદિમાહ. **પુન પુચ્છં આરભિ** અનુપાદાપરિનિબ્બાનં સરૂપતો પતિટ્ઠાપેતુકામો.

૨૫૮. **સબ્બપરિવત્તેસૂ**તિ સબ્બેસુ પઞ્હપરિવત્તનેસુ, પઞ્હવારેસૂતિ અત્થો. **સગહણધમ્મમેવા**તિ ''એતં મમા''તિઆદિના ગણ્હતીતિ ગહણં, સહ ગહણેનાતિ સગહણં, ઉપાદાનિયન્તિ અત્થો. વિવટ્ટસન્નિસ્સિતસ્સ અભાવતો વટ્ટમેવ અનુગતોતિ **વટ્ટાનુગતો**. તેનાહ ''**ચતુપારિસુદ્ધિસીલમત્તસ્સપિ અભાવતો**''તિ. યો પન ચતુબ્બિધે વિવટ્ટૂપનિસ્સયે સીલે ઠિતો, સોપિ ''**અઞ્ઞત્ર ઇમેહિ ધમ્મેહી**''તિ વત્તબ્બતં અરહતિ.

સત્તવિસુદ્ધિપઞ્હવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સત્તરથવિનીતવણ્ણના

૨૫૯. **નિસ્સક્કવચનમેતં** ''યાવ હેટ્ઠિમસોપાનકળેવરા''તિઆદીસુ વિય. **અત્થો**તિ પયોજનં. ચિત્તવિસુદ્ધિ હેત્થ સીલવિસુદ્ધિં પયોજેતિ તસ્સ તદત્થત્તા. **સીલવિસુદ્ધિકિચ્ચં કતં નામ હોતિ** સમાધિસંવત્તનતો. સમાધિસંવત્તનિકા હિ સીલવિસુદ્ધિ નામ. **સબ્બપદેસૂ**તિ ''ચિત્તવિસુદ્ધિ યાવદેવ દિટ્ઠિવિસુદ્ધત્થા''તિઆદીસુ સબ્બપદેસુ, દિટ્ઠિવિસુદ્ધિયં ઠિતસ્સ ચિત્તવિસુદ્ધકિચ્ચં કતં નામ હોતીતિઆદિના યોજેતબ્બં.

સાવત્થિનગરં વિય સક્કાયનગરં અતિક્કમિતબ્બત્તા. **સાકેતનગરં વિય નિબ્બાનનગરં** પાપુણિતબ્બત્તા . **અચ્ચાયિકસ્સ કિચ્ચસ્સ ઉપ્પાદકાલો વિય** નવમેનેવ ખણેન પત્તબ્બસ્સ અભિસમયકિચ્ચસ્સ ઉપાદકાલો. યથા રઞ્ઞો સત્તમેન રથવિનીતેન સાકેતે અન્તેપુરદ્વારે ઓરુળ્હસ્સ ન તાવ કિચ્ચં નિટ્ઠિતં નામ હોતિ, સંવિધાતબ્બસંવિધાનં ઞાતિમિત્તગણપરિવુતસ્સ સુરસભોજનપરિભોગે નિટ્ઠિતં નામ સિયા, એવમેતં ઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિયા કિલેસે ખેપેત્વા તેસંયેવ પટિપ્પસ્સદ્ધિપહાનસાધકઅરિયફલસમઙ્ગિકાલે અભિસમયકિચ્ચં નિટ્ઠિતં નામ હોતિ. તેનાહ ''**યોગિનો...પે॰... કાલો દટ્ઠબ્બો**''તિ. તત્થ **પરોપણ્ણાસ કુસલધમ્મા નામ** ચિત્તુપ્પાદપરિયાપન્ના ફસ્સાદયો પરોપણ્ણાસ અનવજ્જધમ્મા. **નિરોધસયને**તિ નિબ્બાનસયને.

''વિસુદ્ધિયો''તિ વા ''કથાવત્થૂની''તિ વા અત્થતો એકં, બ્યઞ્જનમેવ નાનન્તિ તેસં અત્થતો અનઞ્ઞભાવં દસ્સેતું "**ઇતી**"તિ આરદ્ધં. **આયસ્મા પુણ્ણો દસ કથાવત્થૂનિ વિસ્સજ્જેસી**તિ સત્ત વિસુદ્ધિયો નામ વિસ્સજ્જન્તોપિ દસ કથાવત્થૂનિ વિસ્સજ્જેસિ તેસં અત્થતો અનઞ્ઞત્તા. એતેનેવ ધમ્મસેનાપતિ સારિપુત્તત્થેરો સત્ત વિસુદ્ધિયો પુચ્છન્તો દસ કથાવત્થૂનિ પુચ્છીતિ અયમ્પિ અત્થો વુત્તોવાતિ વેદિતબ્બો. ન્તિ પઞ્હં. **કિં જાનિત્વા પુચ્છી**તિ વિસુદ્ધિપરિયાયેન કથાવત્થૂનિ પુચ્છામીતિ કિં જાનિત્વા પુચ્છિ. દસકથાવત્થુલાભિનં થેરં વિસુદ્ધિયો પુચ્છન્તો પુચ્છિતટ્ઠાનેયેવ પુચ્છનેન કિં તિત્થકુસલો વા પન હુત્વા વિસયસ્મિં પુચ્છિ, ઉદાહુ પાનીયતિત્થિકમતિત્થેહિ છિન્નતટેહિ પાતેન્તો વિય અતિત્થકુસલો હુત્વા અપુચ્છિતબ્બટ્ઠાને અવિસયસ્મિં પુચ્છીતિ યોજના. ઇમિના નયેન વિસ્સજ્જનપક્ખેપિ અત્થયોજના વેદિતબ્બા. યદત્થમસ્સ વિચારણા આરદ્ધા, તં દસ્સેન્તેન "**તિત્થકુસલો હુત્વા**"તિઆદિં વત્વા વિસુદ્ધિકથાવત્થૂનં અત્થતો અનઞ્ઞત્તેપિ અયં વિસેસો વેદિતબ્બોતિ દસ્સેતું "**યં હી**"તિઆદિ વુત્તં. **તદમિના**તિ યં ''સંખિત્તં, વિત્થિણ્ણ''ન્તિ ચ વુત્તં, **તં** ઇમિના ઇદાનિ વુચ્ચમાનેન નયેન વિધિના વેદિતબ્બં.

એકા સીલવિસુદ્ધીતિ વિસુદ્ધીસુ વિસું એકા સીલવિસુદ્ધિ. દસસુ કથાવત્થૂસુ **ચત્તારિ કથાવત્થૂનિ હુત્વા આગતા** અપ્પિચ્છતાદીહિ વિના સીલવિસુદ્ધિયા અસમ્ભવતો. **અપ્પિચ્છકથા**તિઆદીસુ કથાસીસેન દસકથાવત્થુ ગહિતં. કથેતબ્બત્તા વા વત્થુ **કથાવત્થૂ**તિ વુત્તં. એવઞ્ચ ઉપકારતો, સભાવતો વા ચતુન્નં કથાવત્થૂનં સીલવિસુદ્ધિસઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. તિણ્ણં કથાવત્થૂનં ચિત્તવિસુદ્ધિસઙ્ગહેપિ એસેવ નયો. **પઞ્ચ વિસુદ્ધિયો**તિ નામરૂપપરિચ્છેદો દિટ્ઠિવિસુદ્ધિ, સપ્પચ્ચયનામરૂપદસ્સનં કઙ્ખાવિતરણવિસુદ્ધિ, વિપસ્સનુપક્કિલેસે પહાય ઉપ્પન્નં વિપસ્સનાઞાણં મગ્ગામગ્ગઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ, ઉદયબ્બયઞાણાદિ નવવિધઞાણં પટિપદાઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ, અરિયમગ્ગઞાણં ઞાણદસ્સનવિસુદ્ધીતિ ઇમા પઞ્ચ વિસુદ્ધિયો.

સત્તરથવિનીતવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨૬૦. **સમ્મોદિતુ**ન્તિ અનન્તરં વુચ્ચમાનેન સમ્મોદિતું. **અટ્ઠાનપરિકપ્પેના**તિ અકારણસ્સ વત્થુનો પરિકપ્પનેન તદા અસમ્ભવન્તં અત્થં પરિકપ્પેત્વા વચનેન. **અભિણ્હદસ્સનસ્સા**તિ નિચ્ચદસ્સનસ્સ, નિયતદસ્સનસ્સાતિ અત્થો.

ઉક્ખિપીતિ ગુણતો કથિતભાવેન ઉક્કંસેતિ. **થેરસ્સા**તિ આયસ્મતો પુણ્ણત્થેરસ્સ. **ઇમસ્મિં ઠાને** ઇમસ્મિં કારણે એકપદેનેવ સાવકવિસયે અનઞ્ઞસાધારણગુણાવિકરણનિમિત્તં. ઇદાનિ તમેવત્થં પાકટતરં કાતું "**અમચ્ચઞ્હી**"તિઆદિ વુત્તં. **અપચાયમાનો**તિ પૂજયન્તો.

''અનુમસ્સ અનુમસ્સ પુચ્છિતા''તિ વુત્તત્તા વિચારણવસેનાહ "**કિં પન પઞ્હસ્સ પુચ્છનં ભારિયં ઉદાહુ વિસ્સજ્જન**"ન્તિ. **સહેતુકં કત્વા**તિ યુત્તાયુત્તં કત્વા. **સકારણ**ન્તિ તસ્સેવ વેવચનં. **પુચ્છનમ્પી**તિ એવં સહધમ્મેન પુચ્છિતબ્બમત્થં સયં સમ્પાદેત્વા પુચ્છનમ્પિ ભારિયં દુક્કરં. **વિસ્સજ્જનમ્પીતિ** સહધમ્મેન વિસ્સજ્જનમ્પિ દુક્કરં. એવઞ્હિ વિસ્સજ્જેન્તો વિઞ્ઞૂનં ચિત્તં આરાધેતીતિ. **યથાનુસન્ધિનાવ દેસના નિટ્ઠિતા**આદિતો સપરિક્ખારં સીલં, મજ્ઝે સમાધિં, અન્તે વસીભાવપ્પત્તં પઞ્ઞં દસ્સેત્વા દેસનાય નિટ્ઠાપિતત્તાતિ.

રથવિનીતસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૫. નિવાપસુત્તવણ્ણના

૨૬૧. નિવપ્પતીતિ નિવાપો, નિવાપં વત્તેતિ, નિવાપભોજનં વા એતસ્સાતિ **નેવાપિકો**, નિવાપેન મિગે પલોભેત્વા ગણ્હનકમાગવિકો. **તિણબીજાનીતિ** નિવાપતિણબીજાનિ. **વપ્પન્તિ** સસ્સં વિય વપિતબ્બટ્ઠેન વપ્પં. ''મયં વિય અઞ્ઞે કે ઈદિસં લભિસ્સન્તી''તિ **માનમદં આપજ્જિસ્સન્તિ**. **વિસ્સટ્ઠસતિભાવન્તિ** અનુસ્સઙ્કિતપરિસઙ્કિતભાવં. તિરચ્છાના હિ વિજાતિયબલવતિરચ્છાનવસનટ્ઠાનેસુ સાસઙ્કા ઉબ્બિગ્ગહદયા અપ્પમત્તા હોન્તિ વિસેસતો માગવિકાદિમનુસ્સૂપચારે, રસતણ્હાય પન બદ્ધા પમાદં આપજ્જસ્સન્તિ. નિવપતિ એત્થાતિ **નિવાપો**, નિવાપભૂમિ નિવાપટ્ઠાનં. તેનાહ "**નિવાપટ્ઠાને**"તિ. ''યથાકામકરણીયા''તિ વુત્તમત્થં વિવરિતું "**એકં કિરા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **નીવારવનં વિયાતિ** નીવારસ્સ સમૂહો વિય. **નીવારો** નામ અરઞ્ઞે સયંજાતવીહિજાતિ. **મેઘમાલા વિયાતિ** મેઘઘટા વિય. **એકગ્ઘનન્તિ** એકજ્ઝં વિય અવિરળં. **પક્કમન્તીતિ** આસઙ્કપરિસઙ્કા હુત્વા પક્કમન્તિ. **કણ્ણે ચાલયમાનાતિ** અનાસઙ્કન્તાનં પહટ્ઠાકારદસ્સનં. **મણ્ડલગુમ્બન્તિ** મણ્ડલકાકારેન ઠિતં ગુમ્બં.

૨૬૨. કપ્પેત્વાતિ ઉપમાભાવેન પરિકપ્પેત્વા. મિગે અત્તનો વસે વત્તાપનં **વસીભાવો**. સો એવ ઇજ્ઝનટ્ઠેન **ઇદ્ધિ**, પભાવનટ્ઠેન **આનુભાવો**.

૨૬૩. ભયેન ભોગતોતિ ભયેન સહ સભયં નિવાપપરિભોગતો. **બલવીરિયન્તિ** કાયબલઞ્ચ ઉટ્ઠાનવીરિયઞ્ચ. અટ્ઠકથાયં પન બલમેવ વીરિયં. **બલન્તિ** ચ સરીરબલં, તઞ્ચ અત્થતો મનસિકારમગ્ગેહિ અપરાપરં સઞ્ચરણકવાતોતિ વુત્તં "**અપરાપરં સઞ્ચરણવાયોધાતૂ**"તિ.

૨૬૪. સિક્ખિતકેરાટિકાતિ પરિચિતસાઠેય્યા, વઞ્ચકાતિ અત્થો. **ઇદ્ધિમન્તો વિય** આનુભાવવન્તો વિય. પચુરજનેહિ પરભૂતા જાતાતિ **પરજના**, મહાભૂતા. તેનાહ "**યક્ખા**"તિ. **સમન્તા સપ્પદેસન્તિ** સમન્તતો પદેસવન્તં વિપુલોકાસસન્નિવાસટ્ઠાનં. તસ્સ પન સપ્પદેસતા મહાઓકાસતાયાતિ વુત્તં "**મહન્તં ઓકાસ**"ન્તિ.

૨૬૫. ઘટ્ટેસ્સન્તીતિ ''સભયસમુટ્ઠાન''ન્તિ સઞ્ઞાદાનવસેન ચિત્તં ચેતેસ્સન્તિ, તાસેસ્સન્તીતિ અત્થો. **પરિચ્ચજિસ્સન્તીતિ** નિબ્બિસિસ્સન્તિ. **મહલ્લકોતિ** જાતિયા મહલ્લકો જિણ્ણો. **દુબ્બલોતિ** બ્યાધિવસેન, પકતિયા વા બલવિરહિતો.

૨૬૭. નિવાપસદિસતાય **નિવાપોતિ વા**. લોકપરિયાપન્નં હુત્વા કિલેસેહિ આમસિતબ્બતાય **લોકામિસાનીતિ વા**. વટ્ટે આમિસભૂતત્તા **વટ્ટામિસભૂતાનં**. **વસં વત્તેતીતિ** કામગુણેહિ કામગુણે ગિદ્ધે સત્તે તસ્સેવ ગેધસ્સ વસેન અત્તનો વસે વત્તેતીતિ. તેનાહ –

> ''અન્તલિક્ખચરો પાસો, ય્વાયં ચરતિ માનસો;
> તેન તં બાધયિસ્સામિ, ન મે સમણ મોક્ખસી''તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૧૫૧; મહાવ॰ ૩૩);

અયન્તિ પઠમમિગજાતૂપમા. વાનપત્થસ્સ સતોવ પપઞ્ચપરદત્તિકાદિસપુત્તદારનિક્ખમનં સન્ધાયાહ "**સપુત્તભરિયપબ્બજ્જાયા**"તિ.

૨૬૮. કામતો ચિત્તસ્સ વિમુત્તિ ઇધ ચેતોવિમુત્તીતિ અધિપ્પેતાતિ આહ "**ચેતોવિમુત્તિ નામ...પે॰... ઉપ્પન્નઅજ્ઝાસયો**"તિ. કામે વિસ્સજ્જેત્વા પુન તત્થ નિમુગ્ગતાય દુતિયસમણબ્રાહ્મણા દુતિયમિગજાતૂપમા વુત્તા.

૨૬૯. તતિયસમણબ્રાહ્મણા યથાપરિચ્ચત્તે કામે પરિચ્ચજિત્વા એવં ઠિતા, ન દુતિયા વિય તત્થ નિમુગ્ગાતિ અધિપ્પાયેન “**કિં પન તે અકંસૂ**”તિ પુચ્છતિ. ઇતરે કામં ઉજુકં કામગુણેસુ ન નિમુગ્ગા, પરિયાયેન પન નિમુગ્ગા દિટ્ઠિજાલેન ચ અજ્ઝોત્થટાતિ દસ્સેન્તો “**ગામનિગમજનપદરાજધાનિયો**”તિઆદિમાહ. દિટ્ઠિજાલમ્પિ તણ્હાજાલાનુગતમેવાતિ આહ “**મારસ્સ પાપિમતો દિટ્ઠિજાલેન પરિક્ખિપિત્વા**”તિ.

૨૭૧. ખન્ધકિલેસાભિસઙ્ખારમારા વા ઇધ **માર**ગ્ગહણેન ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બં. **અક્ખીનિ ભિન્દિ** દટ્ઠું અસમત્થભાવાપાદનેન. તેનાહ “**વિપસ્સનાપાદકજ્ઝાન**”ન્તિઆદિ. કિઞ્ચાપિ મારો યં કિઞ્ચિ ઝાનં સમાપન્નસ્સપિ ભિક્ખુનો ચિત્તં ઇમં નામ આરમ્મણં નિસ્સાય વત્તતીતિ ન જાનાતિ, ઇધાધિપ્પેતસ્સ પન ભિક્ખુનો વસેન “**વિપસ્સનાપાદકજ્ઝાન**”ન્તિ વુત્તં. **તેનેવ પરિયાયેના**તિ “ન મારસ્સ અક્ખીનિ ભિન્દી”તિ એવમાદિના યથાવુત્તપરિયાયેન. **અદસ્સનં ગતો**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. ચક્ખુસ્સ પદં પતિટ્ઠાતિ ચ ઇધ આરમ્મણં અધિપ્પેતં તં પરિગ્ગય્હ પવત્તનતોતિ આહ “**અપ્પતિટ્ઠં નિરારમ્મણ**”ન્તિ. **સો**તિ મારો. **દિસ્વા**તિ દસ્સનહેતુ. યસ્મા મગ્ગેન ચતુસચ્ચદસ્સનહેતુ આસવા ન પરિક્ખીણા. ફલક્ખણે હિ તે ખીણાતિ વુચ્ચન્તીતિ.

લોકેતિ સત્તલોકે સઙ્ખારલોકે ચ. **સત્તવિસત્તભાવેના**તિ લગ્ગભાવેન ચેવ સવિસેસં આસત્તભાવેન ચ. **અથ વા**તિઆદિના **નિદ્દેસનયવસેન** (મહાનિ॰ ૩, ચૂળનિ॰ મેત્તગૂમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૨૨, ૨૩; ચૂળનિ॰ ખગ્ગવિસાણસુત્તનિદ્દેસ ૧૨૪) વિસત્તિકાપદં નિદ્દિસતિ. **વિસતા**તિ વિત્થટા રૂપાદીસુ તેભૂમકધમ્મેસુ બ્યાપનવસેન **વિસટા**તિ પુરિમવચનમેવ તકારસ્સ ટકારં કત્વા વુત્તં. **વિસાલા**તિ વિપુલા. **વિસક્કતી**તિ પરિસક્કતિ સહતિ. રત્તો હિ રાગવત્થુના પાદેન તાળિયમાનોપિ સહતિ. ઓસક્કનં, વિપ્ફન્દનં વા **વિસક્કન**ન્તિપિ વદન્તિ. **વિસંહરતી**તિ યથા તથા કામેસુ આનિસંસં દસ્સેન્તી વિવિધેહિ આકારેહિ નેક્ખમ્માભિમુખપ્પવત્તિતો ચિત્તં સંહરતિ સઙ્ખિપતિ, વિસં વા દુક્ખં, તં હરતિ ઉપનેતીતિ અત્થો. **વિસંવાદિકા**તિ અનિચ્ચાદિં નિચ્ચાદિતો ગણ્હાપેન્તી વિસંવાદિકા હોતિ. દુક્ખનિબ્બત્તકસ્સ કમ્મસ્સ હેતુભાવતો **વિસમૂલા**, વિસં વા દુક્ખદુક્ખાદિભૂતા વેદના મૂલં એતિસ્સાતિ **વિસમૂલા**. દુક્ખસમુદયત્તા વિસં ફલં એતિસ્સાતિ **વિસફલા**. તણ્હાય રૂપાદિકસ્સ દુક્ખસ્સેવ પરિભોગો હોતિ, ન અમતસ્સાતિ સા “**વિસપરિભોગા**”તિ વુત્તા. સબ્બત્થ નિરુત્તિવસેન સદ્દસિદ્ધિ વેદિતબ્બા. યો પનેત્થ પધાનો અત્થો, તં દસ્સેતું પુન “**વિસાલા વા પના**”તિઆદિ વુત્તં. **નિત્તિણ્ણો ઉત્તિણ્ણો**તિ ઉપસગ્ગવસેન પદં વડ્ઢિતં. નિરવસેસતો વા તિણ્ણો **નિત્તિણ્ણો**. તેન તેન મગ્ગેન ઉદ્ધમુદ્ધં તિણ્ણો **ઉત્તિણ્ણો**. યં પનેત્થ અત્થતો અવિભત્તં, તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

નિવાપસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૬. પાસરાસિસુત્તવણ્ણના

૨૭૨. સાધુમયન્તિ એત્થ **સાધુ**-સદ્દો આયાચનત્થો, ન “સાધાવુસો”તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૬; સુ॰ નિ॰ ૧૮૨) વિય અભિનન્દનાદિઅત્થોતિ આહ “**આયાચન્તા**”તિ. તેનાહ પાળિયં “લભેય્યામા”તિઆદિ વુત્તં. **ન સક્કોન્તિ**, કસ્મા? **બુદ્ધા હિ ગરૂ હોન્તિ**, પરમગરૂ ઉત્તમં ગારવટ્ઠાનં, ન યથા તથા ઉપસઙ્કમનીયા. તેનાહ “**એકચારિકો સીહો**”તિઆદિ.

“**પાકટકિરિયાયા**”તિ સઙ્ખેપેન વુત્તં વિવરિતું “**યં હી**”તિઆદિ વુત્તં. ભગવા સબ્બકાલં કિમેવમકાસીતિ? ન સબ્બકાલમેવમકાસિ. યદા પન અકાસિ, તં દસ્સેતું “**ભગવા પઠમબોધિય**”ન્તિઆદિ વુત્તં. **મનુસ્સત્તભાવે**તિ ઇમિના પુરિસત્તભાવં ઉલ્લિઙ્ગેતિ. **ધનપરિચ્ચાગો કતો નામ નત્થિ** ભગવતો ધરમાનકાલેતિ અધિપ્પાયો.

માલાકચવરન્તિ મિલાતમાલાકચવરં. **રજોજલ્લં ન ઉપલિમ્પતિ** અચ્છતરછવિભાવતો. વુત્તઞ્હેતં ''સુખુમત્તા છવિયા કાયે રજોજલ્લં ન લિમ્પતી''તિ. યદિ એવં કસ્મા ભગવા નહાયતીતિ આહ "**ઉતુગ્ગહણત્થ**"ન્તિ.

વિહારોતિ જેતવનવિહારો. **વીસતિઉસભં** ગાવુતસ્સ ચતુત્થો ભાગોતિ વદન્તિ. **કદાચી**તિ કસ્મિઞ્ચિ બુદ્ધુપ્પાદે. **અચલમેવા**તિ અપરિવત્તમેવ અનઞ્ઞભાવતો, મઞ્ચાનં પન અપ્પમહન્તતાહિ પાદાનં પતિટ્ઠિતટ્ઠાનસ્સ હાનિવડ્ઢિયો હોન્તિયેવ.

યન્તનાળિકાહિ પરિપુણ્ણસુવણ્ણરસધારાહિ. **ન્હાનવત્ત**ન્તિ ''પબ્બજિતેન નામ એવં ન્હાયિતબ્બ''ન્તિ નહાનચારિત્તં દસ્સેત્વા. યસ્મા ભગવતો સરીરં સુધન્તચામીકરસમાનવણ્ણં સુપરિસોધિતપવાળરુચિરકરચરણાવરં સુવિસુદ્ધનીલરતનાવળિસદિસકેસતનુરુહં, તસ્મા તહં તહં વિનિસ્સતજાતિહિઙ્ગુલકરસૂપસોભિતં ઉપરિ મહગ્ઘરતનાવળિસઞ્છાદિતં જઙ્ગમમિવ કનકગિરિસિખરં વિરોચિત્થ. તસ્મિઞ્ચ સમયે દસબલસ્સ સરીરતો નિક્ખમિત્વા છબ્બણ્ણરસ્મિયો સમન્તતો અસીતિહત્થપ્પમાણે પદેસે આધાવન્તી વિધાવન્તી રતનાવળિરતનદામ-રતનચુણ્ણ-વિપ્પકિણ્ણં વિય, પસારિતરતનચિત્તકઞ્ચનપટ્ટમિવ, આસિઞ્ચમાનલાખારસધારા-ચિતમિવ , ઉક્કાસતનિપાતસમાકુલમિવ, નિરન્તરં વિપ્પકિણ્ણ-કણિકાર-કિઙ્કિણિક-પુપ્ફમિવ, વાયુવેગસમુદ્ધત-ચિનપિટ્ઠચુણ્ણ-રઞ્જિતમિવ, ઇન્દધનુ-વિજ્જુલતા-વિતાનસન્થતમિવ, ગગનતલં તં ઠાનં પવનઞ્ચ સમ્મા ફરન્તિ. તેન વુત્તં "**વણ્ણભૂમિ નામેસા**"તિઆદિ. **અત્થ**ન્તિ ઉપમેય્યત્થં. **ઉપમાયો**તિ ''ઈદિસો ચ હોતી''તિ યથારહં તદનુચ્છવિકા ઉપમા. **કારણાની**તિ ઉપમુપમેય્યસમ્બન્ધવિભાવનાનિ કારણાનિ. **પૂરેત્વા**તિ વણ્ણનં પરિપુણ્ણં કત્વા. **થામો વેદિતબ્બો** ''અતિત્થે પક્ખન્દો''તિ અવત્તબ્બત્તા.

૨૭૩. કણ્ણિકાતિ સરીરગતબિન્દુકતાનિ મણ્ડલાનિ. **પરિક્ખારભણ્ડ**ન્તિ ઉત્તરાસઙ્ગં સઙ્ઘાટિઞ્ચ સન્ધાય વદતિ. કિં પનાયં નયો બુદ્ધાનમ્પિ સરીરે હોતીતિ? ન હોતિ, વત્તદસ્સનત્થં પનેતં કતન્તિ દસ્સેતું "**બુદ્ધાનં પના**"તિઆદિ વુત્તં. ગમનવસેન કાયસ્સાભિનીહરણં **ગમનાભિહારો**. યથાધિપ્પાયાવત્તનં **અધિપ્પાયકોપનં**.

અઞ્ઞતરાય પારમિયાતિ નેક્ખમ્મપારમિયા. વીરિયપારમિયાતિ અપરે. **મહાભિનિક્ખમનસ્સા**તિ મહન્તસ્સ ચરિમભવે અભિનિક્ખમનસ્સ. તઞ્હિ મહન્તં ભોગક્ખન્ધં મહન્તઞ્ચ ઞાતિપરિવટ્ટં મહન્તઞ્ચ ચક્કવત્તિસિરિં પજહિત્વા સદેવકસ્સ લોકસ્સ સમારકસ્સ ચ અચિન્તેય્યાપરિમેય્યભેદસ્સ મહતો અત્થાય હિતાય સુખાય પવત્તત્તા મહનીયતાય ચ મહન્તં અભિનિક્ખમનન્તિ વુચ્ચતિ.

પુરિમોતિ ''કતમાય નુ કથાય સન્નિસિન્ના ભવથા''તિ એવં વુત્તઅત્થો. **કા ચ પન વો**તિ એત્થ **ચ**-સદ્દો બ્યતિરેકે. તેન યથાપુચ્છિતાય કથાય વક્ખમાનં વિપ્પકતભાવં જોતેતિ. **પન**-સદ્દો વચનાલઙ્કારે. યાય હિ કથાય તે ભિક્ખૂ સન્નિસિન્ના, સા એવ અન્તરાકથાભૂતા વિપ્પકતા વિસેસેન પુન પુચ્છીયતિ. **અઞ્ઞા**તિ અન્તરા-સદ્દસ્સ અત્થમાહ. અઞ્ઞત્થો હિ અયં અન્તરા-સદ્દો ''ભૂમન્તરં (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ નિદાનકથા) સમયન્તર''ન્તિઆદીસુ વિય, **અન્તરા**તિ વા વેમજ્ઝેતિ અત્થો. **દસકથાવત્થુનિસ્સિતા**તિ ''કિં સીલં નામ, કથઞ્ચ પૂરેતબ્બં, કાનિ ચસ્સ સંકિલેસવોદાનાની''તિઆદિના અપ્પિચ્છાદિનિસ્સિતા સીલાદિનિસ્સિતા ચ કથા. **અરિયો**તિ નિદ્દોસો. અથ વા અત્થકામેહિ અરણીયોતિ **અરિયો**, અરિયાનં અયન્તિ વા **અરિયો**તિ. ભાવનામનસિકારવસેન **તુણ્હી** ભવન્તિ, ન એકચ્ચબાહિરકપબ્બજિતા વિય મૂગબ્બતસમાદાનેન. **દુતિયજ્ઝાનમ્પિ અરિયો તુણ્હીભાવો** વચીસઙ્ખારપહાનતો. **મૂલકમ્મટ્ઠાન**ન્તિ પારિહારિય કમ્મટ્ઠાનમ્પિ. **ઝાન**ન્તિ દુતિયજ્ઝાનં.

૨૭૪. ''સન્નિપતિતાનં વો, ભિક્ખવે, દ્વય''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૭૩; ઉદા॰ ૧૨, ૨૮, ૨૯) અટ્ઠુપ્પત્તિવસેન દેસના પવત્તાતિ તસ્સા ઉપરિદેસનાય સમ્બન્ધં દસ્સેતું **''દ્વેમા, ભિક્ખવે, પરિયેસનાતિ કો અનુસન્ધી''**તિ અનુસન્ધિં પુચ્છતિ. **અયં તુમ્હાકં પરિયેસના**તિ યા મહાભિનિક્ખમનપટિબદ્ધા ધમ્મી કથા, સા તુમ્હાકં ધમ્મપરિયેસના ધમ્મવિચારણા અરિયપરિયેસના નામ. **અપાયમગ્ગ**ન્તિ અનત્થાવહં મગ્ગં. **ઉદ્દેસાનુક્કમં ભિન્દિત્વા**તિ ઉદ્દેસાનુપુબ્બિં લઙ્ઘિત્વા. **ધમ્મ**-સદ્દો ''અમોસધમ્મં નિબ્બાન''ન્તિઆદીસુ વિય પકતિપરિયાયો. **જાયનસભાવો**તિ જાયનપકતિકોતિ અત્થો. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો.

સબ્બત્થાતિ યથા ''પુત્તભરિય''ન્તિ દ્વન્દસમાસવસેન એકત્તં, એસ નયો સબ્બત્થ ''દાસિદાસ''ન્તિઆદીસુ સબ્બપદેસુ. પરતો વિકારં અનાપજ્જિત્વા સબ્બદા જાતરૂપમેવ હોતીતિ **જાતરૂપં**, સુવણ્ણં. ધવલસભાવતાય રઞ્જીયતીતિ **રજતં**, રૂપિયં. ઇધ પન સુવણ્ણં ઠપેત્વા યં કિઞ્ચિ ઉપભોગપરિભોગારહં રજતંતેવ ગહિતં. ઉપધીયતિ એત્થ દુક્ખન્તિ **ઉપધયો**. **ચુતીસઙ્ખાતં મરણ**ન્તિ એકભવપરિયાપન્નં ખન્ધનિરોધસઙ્ખાતં મરણમાહ. ખણિકનિરોધો પન ખણે ખણે. તેનાહ **''સત્તાનં વિયા''**તિ. **સંકિલિસ્સતી**તિ દૂસવિસેન વિય અત્તાનં દૂસિસ્સતિ. તેનાહ ભગવા – ''પઞ્ચિમે, ભિક્ખવે, જાતરૂપસ્સ ઉપક્કિલેસા અયો લોહ''ન્તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૫.૨૩). **મલં ગહેત્વા**તિ યેહિ સહયોગતો મલિનં હોતિ, તેસં મલિનભાવપચ્ચયાનં વસેન મલં ગહેત્વા. જીરણતો જરાધમ્મવારે જાતરૂપં ગહિતન્તિ યોજના. યે પન જાતિધમ્મવારેપિ જાતરૂપં ન પઠન્તિ, તેસં ઇતરેસં વિય જીરણધમ્મવારે સરૂપતો અનાગતમ્પિ ઉપધિગ્ગહણેન ગહિતમેવાતિ દટ્ઠબ્બં. પરિગ્ગહે ઠિતાનં પન વસેન વુચ્ચમાને અપાકટાનમ્પિ જાતિજરામરણાનં વસેન યોજના લબ્ભતેવ. જાતરૂપસીસેન ચેત્થ સબ્બસ્સપિ અનિન્દ્રિયબદ્ધસ્સ ગહણં દટ્ઠબ્બં, પુત્તભરિયાદિગ્ગહણેન વિય મિત્તામચ્ચાદિગ્ગહણં.

૨૭૫. અરિયેહિ પરિયેસના, અરિયાનં પરિયેસનાતિ વા **અરિયપરિયેસના**તિ સમાસદ્વયં દસ્સેતિ **''અયં, ભિક્ખવે''**તિઆદિના.

૨૭૬. **મૂલતો પટ્ઠાયા**તિ યં મહાભિનિક્ખમનસ્સ મૂલભાવેસુઆદીનવદસ્સનં, તતો પટ્ઠાય. યસ્મા તે ભિક્ખૂ તત્થ મહાભિનિક્ખમનકથાય સન્નિસિન્ના, સા ચ નેસં અન્તરાકથા વિપ્પકતા, તસ્મા ભગવા તેસં મૂલતો પટ્ઠાય મહાભિનિક્ખમનકથં કથેતું આરભિ. **અહમ્પિ પુબ્બે**તિ વિસેસવચનં અપરિપક્કઞાણેન સયં ચરિમભવે તીસુ પાસાદેસુ તિવિધનાટકપરિવારસ્સ દિબ્બસમ્પત્તિસદિસાય મહાસમ્પત્તિયા અનુભવનં, અભિનિક્ખમિત્વા પધાનપદહનવસેન અત્તકિલમથાનુયોગઞ્ચ સન્ધાયાહ. **અનરિયપરિયેસનં પરિયેસિ**ન્તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **પઞ્ચવગ્ગિયાપી**તિ યથાસકં ગિહિભોગં અનુયુત્તા તં પહાય પબ્બજિત્વા અત્તકિલમથાનુયોગે ઠિતા સત્થુ ધમ્મચક્કપવત્તનદેસનાય (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૮૧; મહાવ॰ ૧૩; પટિ॰ મ॰ ૨.૩૦) તમ્પિ પહાય અરિયપરિયેસનં પરિયેસિંસૂતિ.

૨૭૭. કામં **દહર**-સદ્દો ''દહરં કુમારં મન્દં ઉત્તાનસેય્યક''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૯૬) એત્થ બાલદારકે આગતો, ''ભદ્રેન યોબ્બનેન સમન્નાગતો''તિ પન વક્ખમાનત્તા યુવાવત્થા ઇધ દહર-સદ્દેન વુત્તાતિ આહ **''તરુણોવ સમાનો''**તિ. **પઠમવયેન** એકૂનતિંસવયત્તા. જાતિયા હિ યાવ તેત્તિંસવયા પઠમવયો. **અનાદરત્થે સામિવચનં** યથા ''દેવદત્તસ્સ રુદન્તસ્સ પબ્બજી''તિ. કામં અસ્સુમુચ્ચનં રોદનં, તં **અસ્સુમુખાન**ન્તિ ઇમિના પકાસિતં, તં પન વત્વા **''રુદન્તાન''**ન્તિ વચનં બલવસોકસમુટ્ઠાનં આરોદનવત્થું પકાસેતીતિ આહ **''કન્દિત્વા રોદમાનાન''**ન્તિ. **કિં કુસલન્તિ ગવેસમાનો**તિ કિન્તિ સબ્બસો અવજ્જરહિતં એકન્ત નિય્યાનિકં પરિયેસમાનો. **વરપદ**ન્તિ

વટ્ટદુક્ખનિસ્સરણત્થિકેહિ એકન્તેન વરણીયટ્ઠેન વરં, પજ્જિતબ્બટ્ઠેન પદં. તુઙ્ગસરીરતાય દીઘો, પિઙ્ગલચક્ખુતાય પિઙ્ગલોતિ **દીઘપિઙ્ગલો. ધમ્મો**તિ વિનયો, સમયોતિ અત્થો. **સુત્વાવ ઉગ્ગણ્હિ**ન્તિ તેન વુચ્ચમાનસ્સ સવનમત્તેનેવ ઉગ્ગણ્હિં વાચુગ્ગતં અકાસિં.

પટિલપનમત્તકેનાતિ પુન લપનમત્તકેન. જાનાતીતિ ઞાણો, ઞાણોતિ વાદો ઞાણવાદો, તં **ઞાણવાદં**. ''વદામી''તિ આગતત્તા **અટ્ઠકથાયં ''જાનામી**''તિ ઉત્તમપુરિસવસેન અત્થો વુત્તો. **અઞ્ઞેપિ બહૂ**તિ અઞ્ઞેપિ બહૂ મમ તથાભાવં જાનન્તા ''અયં ઇમં ધમ્મં જાનાતી''તિ, ''અકમ્પનીયતાય થિરો''તિ વા એવં વદન્તિ. **લાભીતિ અઞ્ઞાસી**તિ ધમ્મસ્સ ઉદ્દિસનેન મહાપઞ્ઞતાય ''અયં અત્તના ગતમગ્ગં પવેદેતિ, ન અનુસ્સુતિકો''તિ અઞ્ઞાસિ. **અસ્સા**તિ બોધિસત્તસ્સ. **એતદહોસી**તિ એતં ''ન ખો આળારો કાલામો''તિઆદિ મનસિ અહોસિ, ચિન્તેસીતિ અત્થો.

હેટ્ઠિમસમાપત્તીહિ વિના ઉપરિમસમાપત્તીનં સમ્પાદનસ્સ અસમ્ભવતો ''**સત્ત સમાપત્તિયો મં જાનાપેસી**''તિ આહ. **પયોગં કરેય્યન્તિ** ભાવનં અનુયુઞ્જેય્યન્તિ અત્થો. **એવમાહા**તિ એવં ''અહં, આવુસો''તિઆદિમાહ, સત્તન્નં સમાપત્તીનં અધિગમં પચ્ચઞ્ઞાસીતિ અત્થો.

અનુસૂયકોતિ અનિસ્સુકી. તેન મહાપુરિસે પસાદં પવેદેસિ. બોધિસત્તસ્સ તા સમાપત્તિયો નિબ્બત્તેત્વા ઠિતસ્સ પુરિમજાતિપરિચયેન ઞાણસ્સ ચ મહન્તતાય તાસં ગતિ ચ અભિસમ્પરાયો ચ ઉપટ્ઠાસિ . તેન ''વટ્ટપરિયાપન્ના એવેતા''તિ નિચ્છયો ઉદપાદિ. તેનાહ ''**નાયં ધમ્મો નિબ્બિદાયા**''તિઆદિ. એકચ્ચાનં વિરાગભાવનાસમતિક્કમાવહોપિ નેવ તેસમ્પિ અચ્ચન્તાય સમતિક્કમાવહો, સયઞ્ચ વટ્ટપરિયાપન્નોયેવ, તસ્મા નેવ વટ્ટે નિબ્બિન્દનત્થાય, યદગ્ગેન ન નિબ્બિદાય, તદગ્ગેન ન વિરજ્જનત્થાય, રાગાદીનં પાપધમ્માનં ન નિરુજ્ઝનત્થાય, ન ઉપસમત્થાય, તસ્મા તં અભિઞ્ઞેય્યધમ્મં ન અભિજાનનત્થાય...પે॰... સંવત્તતીતિ યોજના.

યાવદેવ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનુપપત્તિયાતિ સત્તસુ સમાપત્તીસુ ઉક્કટ્ઠં ગહેત્વા વદતિ. ઉટ્ઠાય સમુટ્ઠાય અચુતિધમ્મં પરિયેસિતું યુત્તત્તા તઞ્ચ અનતિક્કન્તજાતિધમ્મમેવાતિ મહાસત્તો પજહતીતિ આહ ''**યઞ્ચ ઠાનં પાપેતી**''તિઆદિ. **તતો પટ્ઠાયા**તિ યદા સમાપત્તિધમ્મસ્સ ગતિઞ્ચ અભિસમ્પરાયઞ્ચ અબ્ભઞ્ઞાસિ, તતો પટ્ઠાય. **મક્ખિકાવસેના**તિ ભોજનસ્સ મક્ખિકામિસ્સતાવસેન. **મનં ન ઉપ્પાદેતિ** ભુઞ્જિતુન્તિ અધિપ્પાયો. **મહન્તેન ઉસ્સાહેના**તિ ઇદં કતિપાહં તત્થ ભાવનાનુયોગમત્તં સન્ધાય વુત્તં, ન અઞ્ઞેસં વિય કસિણપરિકમ્માદિકરણં. ન હિ અન્તિમભવિકબોધિસત્તાનં સમાપત્તિનિબ્બત્તને ભારિયં નામ. **અનલઙ્કરિત્વા**તિ અનુ અનુ અલંકત્વા પુનપ્પુનં ''ઇમિના ન કિઞ્ચિ પયોજન''ન્તિ કત્વા.

૨૭૮. વાચાય ઉગ્ગહિતમત્તોવાતિ એત્થ પુબ્બે વુત્તનયાનુસારેન અત્થો વેદિતબ્બો.

૨૭૯. મહાવેલા વિય **મહાવેલા**, વિપુલવાલિકપુઞ્જતાય મહન્તો વેલાતટો વિયાતિ અત્થો. તેનાહ ''**મહાવાલિકરાસીતિ અત્થો**''તિ. ઉરુ મરુ સિકતા વાલુકા વણ્ણુ વાલિકાતિ ઇમે સદ્દા સમાનત્થા, બ્યઞ્જનમેવ નાનં.

સેના નિગચ્છિ નિવિસિ એત્થાતિ **સેનાનિગમો**, સેનાય નિવિટ્ઠટ્ઠાનં. **સેનાનિગામો**તિ પન અયં સમઞ્ઞા અપરકાલિકા. ગોચરગામનિદસ્સનઞ્ચેતં. **ઉપરિસુત્તસ્મિ**ન્તિ મહાસચ્ચકસુત્તે. **ઇધ પન બોધિપલ્લઙ્કો અધિપ્પેતો** અરિયપરિયેસનાય વુચ્ચમાનત્તા.

૨૮૦. ''ઞાણદસ્સન''ન્તિ ચ એકજ્ઝં ગહિતપદદ્વયવિસયવિસેસસ્સ અનામટ્ઠત્તા ''મે''તિ ચ ગહિતત્તા અનવસેસઞેય્યાવબોધનસમત્થમેવ ઞાણવિસેસં બોધેતિ, ન ઞાણમત્તં, ન દસ્સનમત્તન્તિ આહ "**સબ્બધમ્મદસ્સનસમત્થઞ્ચ મે સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં ઉદપાદી**"તિ. **અકુપ્પતાયા**તિ વિમોક્ખન્તતાય સબ્બસો પટિપક્ખધમ્મેહિ અસઙ્ખોભનીયતાય. તેનાહ "**રાગાદીહિ ન કુપ્પતી**"તિ. આરમ્મણસન્તતાયપિ તદારમ્મણાનં અત્થિ વિસેસો યથા તં ''આનેઞ્જવિહારે''તિ આહ "**અકુપ્પારમ્મણતાય ચા**"તિ. **પચ્ચવેક્ખણઞાણમ્પી**તિ ન કેવલં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમેવ, અથ ખો યથાધિગતે પટિવેધસદ્ધમ્મે એકૂનવીસતિવિધપચ્ચવેક્ખણઞાણમ્પિ.

૨૮૧. **પટિવિદ્ધો**તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૬૪; સં॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૧૭૨; સારત્થ॰ ટી॰ મહાવગ્ગ ૩.૭) સયમ્ભુઞાણેન ''ઇદં દુક્ખ''ન્તિઆદિના પટિમુખં નિબ્બિજ્ઝનવસેન પત્તો, યથાભૂતં અવબુદ્ધોતિ અત્થો. **ગમ્ભીરો**તિ મહાસમુદ્દો વિય મકસતુણ્ડસૂચિયા અઞ્ઞત્ર સમુપચિતપરિપક્કઞાણસમ્ભારેહિ અઞ્ઞેસં ઞાણેન અલબ્ભનેય્યપતિટ્ઠો. તેનાહ "**ઉત્તાનભાવપટિક્ખેપવચનમેત**"ન્તિ. યો અલબ્ભનેય્યપતિટ્ઠો, સો ઓગાહિતુમસક્કુણેય્યતાય સરૂપતો ચ પસ્સિતું ન સક્કાતિ આહ "**ગમ્ભીરત્તાવ દુદ્દસો**"તિ. **દુક્ખેન દટ્ઠબ્બો**તિ કિચ્છેન કેનચિદેવ દટ્ઠબ્બો. યં પન દટ્ઠુમેવ ન સક્કા, તસ્સ ઓગાહેત્વા અનુ અનુ બુજ્ઝને કથા એવ નત્થીતિ આહ "**દુદ્દસત્તાવ દુરનુબોધો**"તિ. **દુક્ખેન અવબુજ્ઝિતબ્બો** અવબોધસ્સ દુક્કરભાવતો. ઇમસ્મિં ઠાને – ''તં કિં મઞ્ઞથ, ભિક્ખવે, કતમં નુ ખો દુક્કરતરં વા દુરભિસમ્ભવતરં વા''તિ **સુત્તપદં** (સં॰ નિ॰ ૫.૧૧૧૫) વત્તબ્બં. સન્તારમ્મણતાય વા **સન્તો**. નિબ્બુતસબ્બપરિળાહતાય **નિબ્બુતો**. પધાનભાવં નીતોતિ વા **પણીતો**. અતિત્તિકરટ્ઠેન **અતપ્પકો** સાદુરસભોજનં વિય. એત્થ ચ નિરોધસચ્ચં સન્તં આરમ્મણન્તિ **સન્તારમ્મણં**, મગ્ગસચ્ચં સન્તં સન્તારમ્મણઞ્ચાતિ **સન્તારમ્મણં**. અનુપસન્તસભાવાનં કિલેસાનં સઙ્ખારાનઞ્ચ અભાવતો નિબ્બુતસબ્બપરિળાહતાય સન્તપણીતભાવેનેવ ચ અસેચનકતાય અતપ્પકતા દટ્ઠબ્બા. તેનાહ "**ઇદં દ્વયં લોકુત્તરમેવ સન્ધાય વુત્ત**"ન્તિ. ઉત્તમઞાણવિસયત્તા **ન તક્કેન અવચરિતબ્બો**, તતો એવ નિપુણઞાણગોચરતાય ચ **સણ્હો**. સુખુમસભાવત્તા ચ **નિપુણો**, બાલાનં અવિસયત્તા પણ્ડિતેહિ એવ વેદિતબ્બોતિ **પણ્ડિતવેદનીયો**. આલીયન્તિ અભિરમિતબ્બટ્ઠેન સેવીયન્તીતિ **આલયા**, પઞ્ચ કામગુણા. આલયન્તિ અલ્લીયન્તી અભિરમણવસેન સેવન્તીતિ **આલયા**, તણ્હાવિચરિતાનિ. **રમન્તી**તિ રતિં વિન્દન્તિ કીળન્તિ લળન્તિ. **આલયરતા**તિ આલયનિરતા.

ઠાનં સન્ધાયાતિ ઠાન-સદ્દં સન્ધાય. અત્થતો પન **ઠાન**ન્તિ ચ પટિચ્ચસમુપ્પાદો એવ અધિપ્પેતો. તિટ્ઠતિ ફલં તદાયત્તવુત્તિતાયાતિ **ઠાનં**, સઙ્ખારાદીનં પચ્ચયભૂતા અવિજ્જાદયો. ઇમેસં સઙ્ખારાદીનં પચ્ચયાતિ ઇદપ્પચ્ચયા, અવિજ્જાદયોવ. ઇદપ્પચ્ચયા એવ **ઇદપ્પચ્ચયતા** યથા ''દેવો એવ દેવતા''તિ, ઇદપ્પચ્ચયાનં વા અવિજ્જાદીનં અત્તનો ફલં પતિ પચ્ચયભાવો ઉપ્પાદનસમત્થતા **ઇદપ્પચ્ચયતા**. તેન સમત્થપચ્ચયલક્ખણો પટિચ્ચસમુપ્પાદો દસ્સિતો હોતિ. પટિચ્ચ સમુપ્પજ્જતિ ફલં એતસ્માતિ **પટિચ્ચસમુપ્પાદો**. પદદ્વયેનપિ ધમ્માનં પચ્ચયટ્ઠો એવ વિભાવિતો. તેનાહ "**સઙ્ખારાદિપચ્ચયાનં એતં અધિવચન**"ન્તિ. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન **વિસુદ્ધિમગ્ગસંવણ્ણનાયં** (વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૨.૫૭૨-૫૭૩) વુત્તનયેન વેદિતબ્બો.

સબ્બસઙ્ખારસમથોતિઆદિ સબ્બન્તિ સબ્બસઙ્ખારસમથાદિસદ્દાભિધેય્યં સબ્બં અત્થતો **નિબ્બાનમેવ**. ઇદાનિ તસ્સ નિબ્બાનભાવં દસ્સેતું "**યસ્મા હી**"તિઆદિ વુત્તં. ન્તિ નિબ્બાનં. **આગમ્મા**તિ પટિચ્ચ અરિયમગ્ગસ્સ આરમ્મણપચ્ચયભાવહેતુ. **સમ્મન્તી**તિ અપ્પટિસન્ધિકૂપસમવસેન સમ્મન્તિ. તથા સન્તા સવિસેસં ઉપસન્તા નામ હોન્તીતિ આહ "**વૂપસમ્મન્તી**"તિ. એતેન ''સબ્બે સઙ્ખારા સમ્મન્તિ એત્થાતિ **સબ્બસઙ્ખારસમથો**, નિબ્બાન''ન્તિ દસ્સેતિ. સબ્બસઙ્ખતવિસંયુત્તે ચ નિબ્બાને સબ્બસઙ્ખારવૂપસમપરિયાયો હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. સેસપદેસુપિ

એસેવ નયો. **પટિનિસ્સટ્ઠા**તિ સમુચ્છેદવસેન પરિચ્ચત્તા હોન્તિ. **સબ્બા તણ્હા**તિ અટ્ઠસતપ્પભેદા સબ્બાપિ તણ્હા. **સબ્બે કિલેસરાગા**તિ કામરાગરૂપરાગાદિભેદા સબ્બેપિ કિલેસભૂતા રાગા, સબ્બેપિ વા કિલેસા ઇધ ''કિલેસરાગા''તિ વેદિતબ્બા, ન લોભવિસેસા એવ ચિત્તસ્સ વિપરિણતભાવાપાદનતો . યથાહ ''રત્તમ્પિ ચિત્તં વિપરિણતં, દુટ્ઠમ્પિ ચિત્તં વિપરિણતં, મૂળ્હમ્પિ ચિત્તં વિપરિણત''ન્તિ (પારા॰ ૨૭૧). **વિરજ્જન્તી**તિ પલુજ્જન્તિ.

ચિરનિસજ્જાચિરભાસનેહિ પિટ્ઠિઆગિલાયનતાલુગલસોસાદિવસેન **કાયકિલમથો** ચેવ **કાયવિહેસા** ચ વેદિતબ્બા. સા ચ ખો દેસનાય અત્થં અજાનન્તાનં વસેન વુત્તા, જાનન્તાનં પન દેસનાય કાયપરિસ્સમોપિ સત્થુ અપરિસ્સમોવ. તેનાહ ભગવા – ''ન ચ મં ધમ્માધિકરણં વિહેસેસી''તિ (ઉદા॰ ૧૦). તેનેવાહ ''**યા અજાનન્તાનં દેસના નામ, સો મમ કિલમથો અસ્સા**''તિ. **ઉભયન્તિ** ચિત્તકિલમથો ચેવ ચિત્તવિહેસા ચાતિ ઉભયમ્પેતં **બુદ્ધાનં નત્થિ** બોધિમૂલેયેવ સમુચ્છિન્નત્તા.

અનુબ્રૂહનં સમ્પિણ્ડનં. **સો**તિ ''અપિસ્સૂ''તિ નિપાતો. **મન્તિ** પટિ-સદ્દયોગેન સામિઅત્થે ઉપયોગવચનન્તિ આહ ''**મમા**''તિ. વુદ્ધિપ્પત્તા વા અચ્છરિયા **અનચ્છરિયા**. વુદ્ધિઅત્થોપિ હિ અ-કારો હોતિ યથા ''અસેક્ખા ધમ્મા''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૧.તિકમાતિકા). કપ્પાનં સતસહસ્સં ચત્તારિ ચ અસઙ્ખ્યેય્યાનિ સદેવકસ્સ લોકસ્સ ધમ્મસંવિભાગકરણત્થમેવ પારમિયો પૂરેત્વા ઇદાનિ અધિગતધમ્મરજ્જસ્સ તત્થ અપ્પોસ્સુક્કતાપત્તિદીપનતા, ગાથાત્થસ્સ અચ્છરિયતા, તસ્સ વુદ્ધિપ્પત્તિ ચાતિ વેદિતબ્બં. અત્થદ્વારેન હિ ગાથાનં અનચ્છરિયતા. **ગોચરા અહેસુન્તિ** ઉપટ્ઠહેસું. ઉપટ્ઠાનઞ્ચ વિતક્કેતબ્બતાતિ આહ ''**પરિવિતક્કયિતબ્બતં પાપુણિંસૂ**''તિ.

યદિ સુખાપટિપદાવ, કથં કિચ્છતાતિ આહ ''**પારમીપૂરણકાલે પના**''તિઆદિ. **એવમાદીનિ** દુપ્પરિચ્ચજાનિ **દેન્તસ્સ. હ**-ઇતિ વા ''બ્યત્ત''ન્તિ એતસ્મિં અત્થે નિપાતો. એકંસત્થેતિ કેચિ. હ બ્યત્તં, એકંસેન વા અલં નિપ્પયોજનં એવં કિચ્છેન અધિગતસ્સ ધમ્મસ્સ દેસિતન્તિ યોજના. **હલન્તિ** વા ''અલ''ન્તિ ઇમિના સમાનત્થં પદં ''હલન્તિ વદામી''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૬૫; સં॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૧૭૨) વિય. **રાગદોસપરિકુટ્ઠેહી**તિ કુટ્ઠવિસેન વિય સપ્પેન રાગેન દોસેન ચ સમ્કુટ્ઠેહિ અભિભૂતેહિ. **રાગદોસાનુગતેહી**તિ રાગેન ચ દોસેન ચ અનુબન્ધેહિ.

કામરાગરત્તા ભવરાગરત્તા ચ નીવરણેહિ નિવુતતાય, દિટ્ઠિરાગરત્તા વિપરીતાભિનિવેસેન. **ન દક્ખન્તી**તિ યાથાવતો ધમ્મં ન પટિવિજ્ઝિસ્સન્તિ. **એવં ગાહાપેતુન્તિ** ''અનિચ્ચ''ન્તિઆદિના સભાવેન યાથાવતો ધમ્મં જાનાપેતું. રાગદોસપરેતતાપિ નેસં સમ્મૂળ્હભાવેનેવાતિ આહ ''**તમોખન્ધેન આવુટા**''તિ.

૨૮૨. ધમ્મદેસનાય અપ્પોસ્સુક્કતાપત્તિયા કારણં વિભાવેતું ''**કસ્મા પના**''તિઆદિના સયમેવ ચોદનં સમુટ્ઠાપેતિ. તત્થ **અઞ્ઞાતવેસેના**તિ ઇમસ્સ ભગવતો સાવકભાવૂપગમનેન અઞ્ઞાતરૂપેન. તાપસવેસેનાતિ કેચિ. સો પન અરહત્તાધિગમેનેવ વિગચ્છેય્ય. તિવિધં કારણં અપ્પોસ્સુક્કતાપત્તિયા પટિપક્ખસ્સ બલવભાવો, ધમ્મસ્સ ગમ્ભીરતા, તત્થ ચ સાતિસયં ગારવન્તિ, ત દસ્સેતું ''**તસ્સ હી**''તિઆદિ આરદ્ધં. (તત્થ **પટિપક્ખા** નામ રાગાદયો કિલેસા સમ્માપટિપત્તિયા અન્તરાયકરત્તા. તેસં બલવભાવતો ચિરપરિભાવનાય સત્તસન્તાનતો દુબ્બિસોધિયતાય તે સત્તે મત્તહત્થિનો વિય દુબ્બલપુરિસં અધિભવિત્વા અજ્ઝોત્થરિત્વા અનયબ્યસનં આપાદેન્તા અનેકસતયોજનાયામવિત્થારં સુનિચિતં ઘનસન્નિવેસં કણ્ટકદુગ્ગમ્પિ અધિસેન્તિ. દૂરપ્પભેદદુચ્છેજ્જતાહિ દુબ્બિસોધિયતં પન દસ્સેતું ''**અથસ્સા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ચ અન્તો અમટ્ઠતાય **કઞ્જિયપુણ્ણા લાબુ**.

ચિરપારિવાસિકતાય **તક્કભરિતા ચાટિ**. સ્નેહતિન્તદુબ્બલભાવેન **વસાપીતપિલોતિકા**. તેલમિસ્સિતતાય **અઞ્જનમક્ખિતહત્થો** દુબ્બિસોધનીયા વુત્તા, હીનૂપમા ચેતા રૂપપબન્ધભાવતો અચિરકાલિકત્તા ચ મલીનતાય, કિલેસસંકિલેસો એવ પન દુબ્બિસોધનીયતરો અનાદિકાલિકત્તા અનુસયિતત્તા ચ. તેનાહ "**અતિસંકિલિટ્ઠા**"તિ. યથા ચ દુબ્બિસોધનીયતરતાય, એવં ગમ્ભીરદુદ્દસદુરનુબોધાનમ્પિ વુત્તઉપમા હીનૂપમાવ).

પટિપક્ખવિગમનેન ગમ્ભીરોપિ ધમ્મો સુપાકટો ભવેય્ય. પટિપક્ખવિગમનં પન સમ્માપટિપત્તિપટિબદ્ધં, સા સદ્ધમ્મસ્સવનાધીના. તં સત્થરિ ધમ્મે ચ પસાદાયત્તં, સો ગરુટ્ઠાનિયાનં અજ્ઝેસનહેતુકોતિ પનાળિકાય સત્તાનં ધમ્મસમ્પટિપત્તિયા બ્રહ્મયાચનાનિમિત્તન્તિ તં દસ્સેન્તો "**અપિચા**"તિઆદિમાહ.

ઉપક્કિલેસભૂતં અપ્પં રાગાદિરજં એતસ્સાતિ અપ્પરજં, અપ્પરજં અક્ખિ પઞ્ઞાચક્ખુ યેસં તે તંસભાવાતિ કત્વા **અપ્પરજક્ખજાતિકા**તિ અયમત્થો વિભાવિતો "**પઞ્ઞામયે**"તિઆદિના. અપ્પં રાગાદિરજં યેસં તંસભાવા **અપ્પરજક્ખજાતિકા**તિ એવમ્પિ સદ્દત્થો સમ્ભવતિ. દાનાદિદસપુઞ્ઞકિરિયવત્થૂનિ સરણગમનપરહિતપરિણામનેહિ સદ્ધિં (દ્વાદસ હોન્તીતિ) "**દ્વાદસપુઞ્ઞકિરિયવસેના**"તિ વુત્તં.

રાગાદિમલેન **સમલેહિ** પૂરણાદીહિ **છહિ સત્થારેહિ** સત્થુપટિઞ્ઞેહિ કબ્બરચનાવસેન ચિન્તાકવિઆદિભાવે ઠત્વા તક્કપરિયાહતં વીમંસાનુચરિતં સયંપટિભાનં **ચિન્તિતો**. તે કિર બુદ્ધકોલાહલાનુસ્સવેન સઞ્જાતકુતૂહલં લોકં વઞ્ચેત્વા કોહઞ્ઞે ઠત્વા સબ્બઞ્ઞુતં પટિજાનન્તા યં કિઞ્ચિ અધમ્મંયેવ ધમ્મોતિ દીપેસું. તેનાહ "**તે હિ પુરેતરં ઉપ્પજ્જિત્વા**"તિઆદિ. **અપાપુરેતન્તિ** એતં કસ્સપસ્સ ભગવતો સાસનન્તરધાનતો પભુતિ પિહિતં નિબ્બાનનગરસ્સ મહાદ્વારં અરિયમગ્ગં સદ્ધમ્મદેસનાહત્થેન અપાપુર વિવર.

સેલપબ્બતો ઉચ્ચો હોતિ થિરો ચ, ન પંસુપબ્બતો મિસ્સકપબ્બતો ચાતિ આહ "**સેલે યથા પબ્બતમુદ્ધની**"તિ. **ધમ્મમયં પાસાદન્તિ** લોકુત્તરધમ્મમાહ. સો હિ સબ્બસો પસાદાવહો, સબ્બધમ્મે અતિક્કમ્મ અબ્ભુગ્ગતટ્ઠેન પાસાદસદિસો ચ. પઞ્ઞાપરિયાયો વા ઇધ **ધમ્મ**-સદ્દો. સા હિ અબ્ભુગ્ગતટ્ઠેન ''પાસાદો''તિ **અભિધમ્મે** (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૬) નિદ્દિટ્ઠા. તથા ચાહ –

> ''પઞ્ઞાપાસાદમારુય્હ, અસોકો સોકિનિં પજં;
> પબ્બતટ્ઠોવ ભૂમટ્ઠે, ધીરો બાલે અવેક્ખતી''તિ. (ધ॰ પ॰ ૨૮);

ઉટ્ઠેહીતિ વા ધમ્મદેસનાય અપ્પોસ્સુક્કતાસઞ્ઞાતસઙ્કોચાપત્તિતો કિલાસુભાવતો ઉટ્ઠહ.

૨૮૩. ગરુટ્ઠાનિયં પયિરુપાસિત્વા ગરુતરં પયોજનં ઉદ્દિસ્સ અભિપત્થના અજ્ઝેસના, સાપિ અત્થતો યાચનાવ હોતીતિ આહ "**અજ્ઝેસનન્તિ યાચન**"ન્તિ. પદેસવિસયં ઞાણદસ્સનં અહુત્વા બુદ્ધાનંયેવ આવેણિકભાવતો ઇદં ઞાણદ્વયં ''બુદ્ધચક્ખૂ''તિ વુચ્ચતીતિ આહ "**ઇમેસઞ્હિ દ્વિન્નં ઞાણાનં બુદ્ધચક્ખૂતિ નામ**"ન્તિ. **તિણ્ણં મગ્ગઞાણાનન્તિ** હેટ્ઠિમાનં તિણ્ણં મગ્ગઞાણાનં "**ધમ્મચક્ખૂ**"તિ નામં ચતુસચ્ચધમ્મદસ્સનમત્તભાવતો. યતો તાનિ ઞાણાનિ વિજ્જૂપમભાવેન વુત્તાનિ, અગ્ગમગ્ગઞાણં પન ઞાણકિચ્ચસ્સ સિખાપ્પત્તિયા ન દસ્સનમત્તં હોતીતિ ''ધમ્મચક્ખૂ''તિ ન વુચ્ચતિ, તતો તં વજિરૂપમભાવેન વુત્તં. **વુત્તનયેના**તિ ''અપ્પરજક્ખા''તિ એત્થ વુત્તનયેન. યસ્મા મન્દકિલેસા "**અપ્પરજક્ખા**"તિ વુત્તા, તસ્મા બહલકિલેસા "**મહારજક્ખા**"તિ વેદિતબ્બા. પટિપક્ખવિધમનસમત્થતાય **તિક્ખાનિ** સૂરાનિ વિસદાનિ, વુત્તવિપરિયાયેન **મુદૂનિ. સદ્ધાદયો આકારા**તિ

સદ્દહનાદિપ્પકારે વદતિ. **સુન્દરાતિ** કલ્યાણા. **સમ્મોહવિનોદનિયં** (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૮૧૪) પન ‘‘યેસં આસયાદયો કોટ્ઠાસા સુન્દરા, તે સ્વાકારા, વિપરીતા દ્વાકારા’’તિ વુત્તં, તં ઇમાય અત્થવણ્ણનાય અઞ્ઞદત્થુ સંસન્દતિ સમેતીતિ દટ્ઠબ્બં. **કારણં** નામ પચ્ચયાકારો, સચ્ચાનિ વા.

અયં પનેત્થ પાળીતિ એત્થ અપ્પરજક્ખાદિપદાનં અત્થવિભાવને અયં તસ્સત્થસ્સ વિભાવની પાળિ. સદ્ધાદીનં વિમુત્તિપરિપાચકધમ્માનં બલવભાવો તપ્પટિપક્ખાનં પાપધમ્માનં દુબ્બલભાવેનેવ હોતિ, તેસઞ્ચ બલવભાવો સદ્ધાદીનં દુબ્બલભાવેનાતિ વિમુત્તિપરિપાચકધમ્માનં અત્થિતાનત્થિતાવસેન અપ્પરજક્ખમહારજક્ખતાદયો પાળિયં વિભજિત્વા દસ્સિતા. ખન્ધાદયો એવ લુજ્જનપલુજ્જનટ્ઠેન **લોકો**. સમ્પત્તિભવભૂતો લોકો **સમ્પત્તિભવલોકો**, સુગતિસઞ્ઞિતો ઉપપત્તિભવો. સમ્પત્તિ સમ્ભવતિ એતેનાતિ **સમ્પત્તિસમ્ભવલોકો**. સુગતિસંવત્તનિયો કમ્મભવો. દુગ્ગતિ સઞ્ઞિતઉપપત્તિભવદુગ્ગતિ સંવત્તનિયકમ્મભવા **વિપત્તિભવલોકવિપત્તિસમ્ભવલોકા**.

પુન એકકદુકાદિવસેન લોકં વિભજિત્વા દસ્સેતું ‘‘**એકો લોકો**’’તિઆદિ વુત્તં. આહારાદયો વિય હિ આહારટ્ઠિતિકા સઙ્ખારા લુજ્જનપલુજ્જનટ્ઠેન લોકોતિ. એત્થ **એકો લોકો સબ્બે સત્તા આહારટ્ઠિતિકા**તિ યાયં પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય કથાય સબ્બસઙ્ખારાનં પચ્ચયાયત્તવુત્તિ, તાય સબ્બે સઙ્ખારા એકોવ લોકો એકવિધો પકારન્તરસ્સ અભાવતો. **દ્વે લોકા**તિઆદીસુપિ ઇમિના નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. નામગ્ગહણેન ચેત્થ નિબ્બાનસ્સ અગ્ગહણં તસ્સ અલોકસભાવત્તા. નનુ ચ **આહારટ્ઠિતિકા**તિ એત્થ પચ્ચયાયત્તવુત્તિતાય મગ્ગફલાનમ્પિ લોકતા આપજ્જતીતિ? નાપજ્જતિ પરિઞ્ઞેય્યાનં દુક્ખસચ્ચધમ્માનં ઇધ ‘‘લોકો’’તિ અધિપ્પેતત્તા. અથ વા ન લુજ્જતિ ન પલુજ્જતીતિ યો ગહિતો તથા ન હોતિ, સો લોકોતિ તં-ગહણરહિતાનં લોકુત્તરાનં નત્થિ લોકતા. ઉપાદાનાનં આરમ્મણભૂતા ખન્ધા **ઉપાદાનક્ખન્ધા**. **દસાયતનાનીતિ** દસ રૂપાયતનાનિ. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

વિવટ્ટજ્ઝાસયસ્સ અધિપ્પેતત્તા તસ્સ ચ સબ્બં તેભૂમકકમ્મં ગરહિતબ્બં વજ્જિતબ્બઞ્ચ હુત્વા ઉપટ્ઠાતીતિ વુત્તં ‘‘**સબ્બે અભિસઙ્ખારા વજ્જં, સબ્બે ભવગામિકમ્મા વજ્જ**’’ન્તિ. અપ્પરજક્ખમહારજક્ખાદીસુ પઞ્ચસુ દુકેસુ એકેકસ્મિં દસ દસ કત્વા ‘‘**પઞ્ઞાસાય આકારેહિ ઇમાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ જાનાતી**’’તિ વુત્તં. અથ વા અન્વયતો બ્યતિરેકતો ચ સદ્ધાદીનં ઇન્દ્રિયાનં પરોપરિયત્તં જાનાતીતિ કત્વા તથા વુત્તં. એત્થ ચ અપ્પરજક્ખાદિભબ્બાદિવસેન આવજ્જેન્તસ્સ ભગવતો તે સત્તા પુઞ્જપુઞ્જાવ હુત્વા ઉપટ્ઠહન્તિ, ન એકેકા.

ઉપ્પલાનિ એત્થ સન્તીતિ **ઉપ્પલિની**, ગચ્છોપિ જલાસયોપિ, ઇધ પન જલાસયો અધિપ્પેતોતિ આહ ‘‘**ઉપ્પલવને**’’તિ. યાનિ ઉદકસ્સ અન્તો નિમુગ્ગાનેવ હુત્વા પુસન્તિ વડ્ઢન્તિ, તાનિ **અન્તોનિમુગ્ગપોસીનિ**. **દીપિતાનીતિ અટ્ઠકથાયં** પકાસિતાનિ, ઇધેવ વા ‘‘અઞ્ઞાનિપી’’તિઆદિના ભાસિતાનિ.

ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂતિ ઉગ્ઘટિતં નામ ઞાણુગ્ઘટનં, ઞાણે ઉગ્ઘટિતમત્તે એવ જાનાતીતિ અત્થો. વિપઞ્ચિતં વિત્થારિતમેવ અત્થં જાનાતીતિ **વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ**. ઉદ્દેસાદીહિ નેતબ્બોતિ **નેય્યો**. **સહ ઉદાહટવેલાયા**તિ ઉદાહારે ઉદાહટમત્તેયેવ. **ધમ્માભિસમયો**તિ ચતુસચ્ચધમ્મસ્સ ઞાણેન સદ્ધિં અભિસમયો. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં ‘‘ચત્તારો સતિપટ્ઠાના’’તિઆદિના નયેન સંખિત્તેન માતિકાય ઠપિયમાનાય દેસનાનુસારેન ઞાણં પેસેત્વા અરહત્તં ગણ્હિતું સમત્થો પુગ્ગલો ‘‘**ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ**’’તિ વુચ્ચતિ. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં સંખિત્તેન માતિકં ઠપેત્વા વિત્થારેન અત્થે વિભજિયમાને અરહત્તં પાપુણિતું સમત્થો પુગ્ગલો ‘‘**વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ**’’તિ વુચ્ચતિ. **ઉદ્દેસતો**તિ ઉદ્દેસહેતુ, ઉદ્દિસન્તસ્સ,

ઉદ્દિસાપેન્તસ્સ વાતિ અત્થો. **પરિપુચ્છતો**તિ અત્થં પરિપુચ્છન્તસ્સ. **અનુપુબ્બેન ધમ્માભિસમયો હોતી**તિ અનુક્કમેન અરહત્તપ્પત્તિ હોતિ. **ન તાય જાતિયા ધમ્માભિસમયો હોતી**તિ તેન અત્તભાવેન મગ્ગં વા ફલં વા અન્તમસો ઝાનં વા વિપસ્સનં વા નિબ્બત્તેતું ન સક્કોતિ. **અયં વુચ્ચતિ પુગ્ગલો પદપરમો**તિ અયં પુગ્ગલો બ્યઞ્જનપદમેવ પરમં અસ્સાતિ પદપરમોતિ વુચ્ચતિ.

કમ્માવરણેનાતિ (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૮૨૬) પઞ્ચવિધેન આનન્તરિયકમ્મેન. **વિપાકાવરણેના**તિ અહેતુકપટિસન્ધિયા. યસ્મા પન દુહેતુકાનમ્પિ અરિયમગ્ગપટિવેધો નત્થિ, તસ્મા દુહેતુકા પટિસન્ધિપિ ''વિપાકાવરણમેવા''તિ વેદિતબ્બા. **કિલેસાવરણેના**તિ નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિયા. **અસ્સદ્ધા**તિ બુદ્ધાદીસુ સદ્ધારહિતા. **અચ્છન્દિકા**તિ કત્તુકમ્યતાકુસલચ્છન્દરહિતા. ઉત્તરકુરુકા મનુસ્સા અચ્છન્દિકટ્ઠાનં પવિટ્ઠા. **દુપ્પઞ્ઞા**તિ ભવઙ્ગપઞ્ઞાય પરિહીના. ભવઙ્ગપઞ્ઞાય પન પરિપુણ્ણાયપિ યસ્સ ભવઙ્ગં લોકુત્તરસ્સ પચ્ચયો ન હોતિ, સોપિ દુપ્પઞ્ઞો એવ નામ. **અભબ્બા નિયામં ઓક્કમિતું કુસલેસુ ધમ્મેસુ સમ્મત્ત**ન્તિ કુસલેસુ ધમ્મેસુ સમ્મત્તનિયામસઙ્ખાતં મગ્ગં ઓક્કમિતું અધિગન્તું અભબ્બા. **ન કમ્માવરણેના**તિઆદીનિ વુત્તવિપરિયાયેન વેદિતબ્બાનિ.

નિબ્બાનસ્સ દ્વારં પવિસનમગ્ગો. **વિવરિત્વા ઠપિતો** મહાકરુણૂપનિસ્સયેન સયમ્ભુઞાણેન અધિગતત્તા. **સદ્ધં પમુઞ્ચન્તૂ**તિ અત્તનો સદ્ધં પવેસેન્તુ, સદ્દહનાકારં ઉપટ્ઠપેન્તૂતિ અત્થો. સુખેન અકિચ્છેન પવત્તનીયતાય **સુપ્પવત્તિતં**. **ન ભાસિં** ન ભાસિસ્સામીતિ ચિન્તેસિં.

૨૮૪. ધમ્મં દેસેસ્સામીતિ એવં પવત્તિતધમ્મદેસનાપટિસંયુત્તસ્સ વિતક્કસ્સ સત્તમસત્તાહતો પરં અટ્ઠમસત્તાહેયેવ ઉપ્પન્નત્તા વુત્તં ''**અટ્ઠમે સત્તાહે**''તિ. ન ઇતરસત્તાહાનિ વિય પટિનિયતકિચ્ચલક્ખિતસ્સ અટ્ઠમસત્તાહસ્સ નામ પવત્તિતસ્સ સબ્ભાવા.

વિવટન્તિ દેવતાવિગ્ગહેન વિવટઅઙ્ગપચ્ચઙ્ગનિદ્દાય જનાનં પાકટં વિપ્પકારન્તિ અત્થો. ''બુદ્ધત્તં અનધિગન્ત્વા ન પચ્ચાગમિસ્સામી''તિ ઉપ્પન્નવિતક્કાતિસયહેતુકેન **પથવીપરિવત્તનચેતિયં નામ દસ્સેત્વા**. સાકિયકોલિયમલ્લરજ્જવસેન **તીણિ રજ્જાનિ**. **રુક્ખમૂલે**તિ નિગ્રોધમૂલે. **વત્વા પક્કામિ**, પક્કમન્તિયા ચસ્સા મહાસત્તો આકારં દસ્સેસિ સુવણ્ણથાલગ્ગહણાય, સા ''તુમ્હાકં તં પરિચ્ચત્તમેવા''તિ પક્કામિ.

દિવાવિહારં કત્વાતિ નાનાસમાપત્તિયો સમાપજ્જનેન દિવાવિહારં વિહરિત્વા. ''કામં તચો ચ ન્હારુ ચ, અટ્ઠિ ચ અવસિસ્સતુ, ઉપસુસ્સતુ સરીરે મંસલોહિત''ન્તિઆદિના **સુત્તે** (મ॰ નિ॰ ૨.૧૮૪; સં॰ નિ॰ ૨.૨૩૭; અ॰ નિ॰ ૨.૫; ૮.૧૩; મહાનિ॰ ૧૭, ૧૯૬) આગતનયેન **ચતુરઙ્ગવીરિયં અધિટ્ઠહિત્વા**.

નવયોજનન્તિ ઉબ્બેધતો વુત્તં, પુથુલતો દ્વાદસયોજના, દીઘતો યાવ ચક્કવાળા આયતાતિ વદન્તિ. અજ્ઝોત્થરન્તો ઉપસઙ્કમિત્વા – ''ઉટ્ઠેહિ સો, સિદ્ધત્થ, અહં ઇમસ્સ પલ્લઙ્કસ્સ અનુચ્છવિકો''તિ વત્વા તત્થ સક્ખિં ઓતારેન્તો અત્તનો પરિસં નિદ્દિસિ. એકપ્પહારેનેવ – ''અયમેવ અનુચ્છવિકો, અયમેવ અનુચ્છવિકો''તિ કોલાહલમકાસિ, તં સુત્વા **મહાસત્તો...પે॰... હત્થં પસારેતિ**. યં સન્ધાય વુત્તં –

> ''અચેતનાયં પથવી, અવિઞ્ઞાય સુખં દુખં;
> સાપિ દાનબલા મય્હં, સત્તક્ખત્તું પકમ્પથા''તિ. (ચરિયા॰ ૧.૧૨૪);

પુબ્બેનિવાસઞાણં વિસોધેત્વાતિ આનેત્વા સમ્બન્ધો સીહાવલોકનઞાયેન. **વટ્ટવિવટ્ટં સમ્મસિત્વા**તિ ચતુસચ્ચમનસિકારં સન્ધાયાહ. **ઇમસ્સ પલ્લઙ્કસ્સ અત્થાયા**તિ પલ્લઙ્કસીસેન અધિગતવિસેસં દસ્સેતિ. તત્થ હિ સિખાપ્પત્તવિમુત્તિસુખં અવિજહન્તો અન્તરન્તરા ચ પટિચ્ચસમુપ્પાદઙ્ગં મનસિકરોન્તો એકપલ્લઙ્કેન નિસીદિ. **એકચ્ચાનન્તિ** યા અધિગતમગ્ગા સચ્છિકતનિરોધા એકદેસેન ચ બુદ્ધગુણે જાનન્તિ, તા ઠપેત્વા તદઞ્ઞેસં દેવતાનં. **અઞ્ઞેપિ બુદ્ધત્તકરા**તિ વિસાખાપુણ્ણમતો પટ્ઠાય રત્તિન્દિવં એવં નિચ્ચસમાહિતભાવહેતુકાનં બુદ્ધગુણાનં ઉપરિ અઞ્ઞેપિ બુદ્ધત્તસાધકા, ‘‘અયં બુદ્ધો’’તિ બુદ્ધભાવસ્સ પરેસં વિભાવના ધમ્મા કિં નુ ખો અત્થીતિ યોજના.

અનિમિસેહીતિ ધમ્મપીતિવિપ્ફારવસેન પસાદવિકસિતનિચ્ચલતાય નિમેસરહિતેહિ. **રતનચઙ્કમે**તિ દેવતાહિ માપિતે રતનમયચઙ્કમે. રતનભૂતાનં સત્તન્નં પકરણાનં તત્થ ચ અનન્તનયસ્સ ધમ્મરતનસ્સ સમ્મસનેન **તં ઠાનં રતનઘરચેતિયં નામ જાત**ન્તિપિ વદન્તિ. **એવન્તિ** વક્ખમાનાકારેન. છબ્બણ્ણાનં રસ્મીનં દન્તેહિ નિક્ખમનતો **છદ્દન્તનાગકુલં વિયા**તિ નિદસ્સનં વુત્તં.

હેટ્ઠા લોહપાસાદપ્પમાણોતિ નવભૂમકસ્સ સબ્બપઠમસ્સ લોહપાસાદસ્સ હેટ્ઠા લોહપાસાદપ્પમાણો. **ખન્ધકટ્ઠકથાયં** (મહાવ॰ અટ્ઠ॰ ૫) પન તત્થ ‘‘ભણ્ડાગારગબ્ભપ્પમાણ’’ન્તિ વુત્તં.

પચ્ચગ્ઘેતિ અભિનવે. પચ્ચેકં મહગ્ઘતાય **પચ્ચગ્ઘે**તિ કેચિ, તં ન સુન્દરં. ન હિ બુદ્ધા ભગવન્તો મહગ્ઘં પટિગ્ગણ્હન્તિ પરિભુઞ્જન્તિ વા. **પિણ્ડપાતન્તિ** એત્થ મન્થઞ્ચ મધુપિણ્ડિકઞ્ચ સન્ધાય વદતિ. **અયં વિતક્કો**તિ – ‘‘કસ્સ નુ ખો અહં પઠમં ધમ્મં દેસેય્ય’’ન્તિ અયં પરિવિતક્કો.

પણ્ડિચ્ચેનાતિ સમાપત્તિપટિલાભસંસિદ્ધેન અધિગમબાહુસચ્ચસઙ્ખાતેન પણ્ડિતભાવેન. **વેય્યત્તિયેના**તિ સમાપત્તિપટિલાભપચ્ચયેન પારિહારિયપઞ્ઞાસઙ્ખાતેન બ્યત્તભાવેન. **મેધાવી**તિ તિહેતુકપટિસન્ધિપઞ્ઞાસઙ્ખાતાય તંતંઇતિકત્તબ્બતાપઞ્ઞાસઙ્ખાતાય ચ મેધાય સમન્નાગતોતિ એવમ્પેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **મહાજાનિયો**તિ મહાપરિહાનિકો. **આગમનપાદાપિ નત્થી**તિ ઇદં પઠમં વત્તબ્બં, અથાહં તત્થ ગચ્છેય્યં, ગન્ત્વા દેસિયમાનં ધમ્મમ્પિસ્સ સોતું સોતપસાદોપિ નત્થીતિ યોજના. કિં પન ભગવતા અત્તનો બુદ્ધાનુભાવેન તે ધમ્મં ઞાપેતું ન સક્કાતિ? આમ, ન સક્કા. ન હિ પરતો ઘોસં અન્તરેન સાવકાનં ધમ્માભિસમયો સમ્ભવતિ, અઞ્ઞથા ઇતરપચ્ચયરહિતસ્સપિ ધમ્માભિસમયેન ભવિતબ્બં, ન ચ તં અત્થિ. વુત્તઞ્હેતં – ‘‘દ્વેમે, ભિક્ખવે, પચ્ચયા સમ્માદિટ્ઠિયા ઉપ્પાદાય પરતો ચ ઘોસો અજ્ઝત્તઞ્ચ યોનિસોમનસિકારો’’તિ (અ॰ નિ॰ ૨.૧૨૭). પાળિયં રામસ્સેવ સમાપત્તિલાભિતા આગતા, ન ઉદકસ્સ, તં તસ્સ બોધિસત્તેન સમાગતકાલવસેન વુત્તં . સો હિ પુબ્બેપિ તત્થ યુત્તપ્પયુત્તો વિહરન્તો મહાપુરિસેન ખિપ્પઞ્ઞેવ સમાપત્તીનં નિબ્બત્તિતભાવં સુત્વા સંવેગજાતો મહાસત્તે તતો નિબ્બિજ્જ પક્કન્તે ઘટેન્તો વાયમન્તો નચિરસ્સેવ અટ્ઠ સમાપત્તિયો નિબ્બત્તેસિ. તેન વુત્તં **‘‘નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતને નિબ્બત્તોતિ અદ્દસા’’**તિ. એતે અટ્ઠ બ્રાહ્મણાતિ સમ્બન્ધો. **છળઙ્ગવા**તિ છળઙ્ગવિદુનો. **મન્તન્તિ** મન્તપદં. ‘‘નિજ્ઝાયિત્વા’’તિ વચનસેસો, મન્તેત્વાતિ અત્થો. **વિયાકરિંસૂ**તિ કથેસું.

યથામન્તપદન્તિ લક્ખણમન્તસઙ્ખાતવેદવચનાનુરૂપં. **ગતા**તિ પટિપન્ના. ‘‘દ્વેવ ગતિયો ભવન્તિ અનઞ્ઞા’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૩; ૩.૧૯૯-૨૦૦; મ॰ નિ॰ ૨.૩૮૪, ૩૯૮) વુત્તનિયામેન નિચ્છિનિતું અસક્કોન્તા બ્રાહ્મણા વુત્તમેવ પટિપજ્જિંસુ, ન મહાપુરિસસ્સ બુદ્ધભાવપ્પત્તિં પચ્ચાસીસિંસુ. **ઇમે પન** કોણ્ડઞ્ઞાદયો **પઞ્ચ** ‘‘એકંસતો બુદ્ધો

ભવિસ્સતી”તિ જાતનિચ્છયત્તા **મન્તપદં અતિક્કન્તા. પુણ્ણપત્તન્તિ** તુટ્ઠિદાનં. **નિબ્બિતક્કા**તિ નિબ્બિકપ્પા, ન દ્વેધા તક્કા.

વપ્પકાલેતિ વપનકાલે. વપનત્થં બીજાનિ નીહરણન્તેન તત્થ અગ્ગં ગહેત્વા દાનં **બીજગ્ગદાનં** નામ. **લાયનગ્ગા**દીસુપિ એસેવ નયો. ધઞ્ઞફલસ્સ નાતિપરિણતકાલે **પુથુકકાલે. લાયને**તિ સસ્સલાયને. યથા લૂનં હત્થકં કત્વા વેણિવસેન બન્ધનં **વેણિકરણં**. વેણિયો પન પુરિસભારવસેન બન્ધનં **કલાપો**. ખલે કલાપાનં ઠપનદિવસે અગ્ગં ગહેત્વા દાનં **ખલગ્ગં**. મદ્દિત્વા વીહીનં રાસિકરણદિવસે અગ્ગં ગહેત્વા દાનં **ભણ્ડગ્ગં**. કોટ્ઠાગારે ધઞ્ઞસ્સ પક્ખિપનદિવસે દાનં **કોટ્ઠગ્ગં. ઉદ્ધરિત્વા**તિ ખલતો ધઞ્ઞસ્સ ઉદ્ધરિત્વા. **નવન્નં અગ્ગદાનાનં દિન્નત્તા**તિ ઇદં તસ્સ રત્તઞ્ઞૂનં અગ્ગભાવત્થાય કતાભિનીહારાનુરૂપં પવત્તિતસાવકપારમિયા ચિણ્ણન્તે પવત્તિતત્તા વુત્તં. તિણ્ણમ્પિ હિ બોધિસત્તાનં તંતંપારમિયા સિખાપ્પત્તકાલે પવત્તિતં પુઞ્ઞં અપુઞ્ઞં વા ગરુતરવિપાકમેવ હોતિ, ધમ્મસ્સ ચ સબ્બપઠમં સચ્છિકિરિયાય વિના કથં રત્તઞ્ઞૂનં અગ્ગભાવસિદ્ધીતિ. **બહુકારા ખો ઇમે પઞ્ચવગ્ગિયા**તિ ઇદં પન ઉપકારાનુસ્સરણમત્તકમેવ પરિચયવસેન આળારુદકાનુસ્સરણં વિય.

૨૮૫. **વિવરે**તિ મજ્ઝે. તેનાહ “**તિગાવુતન્તરે ઠાને**”તિ. **અયોજિયમાને ઉપયોગવચનં ન પાપુણાતિ** સામિવચનસ્સ પસઙ્ગે અન્તરા-સદ્દયોગેન ઉપયોગવચનસ્સ ઇચ્છિતત્તા. તેનાહ “**અન્તરાસદ્દેન પન યુત્તત્તા ઉપયોગવચનં કત**”ન્તિ.

સબ્બં તેભૂમકધમ્મં અભિભવિત્વા પરિઞ્ઞાભિસમયવસેન અતિક્કમિત્વા. **ચતુભૂમકધમ્મં** અનવસેસં ઞેય્યં સબ્બસો ઞેય્યાવરણસ્સ પહીનત્તા સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન **અવેદિં**. રજ્જનદુસ્સનમુય્હનાદિના **કિલેસેન**. અપ્પહાતબ્બમ્પિ કુસલાબ્યાકતં તપ્પટિબદ્ધકિલેસમથનેન પહીનત્તા ન હોતીતિ આહ “**સબ્બં તેભૂમકધમ્મં જહિત્વા ઠિતો**”તિ. **આરમ્મણતો**તિ આરમ્મણકરણવસેન.

કિઞ્ચાપિ લોકિયધમ્માનમ્પિ યાદિસો લોકનાથસ્સ અધિગમો, ન તાદિસો અધિગમો પરૂપદેસો અત્થિ, લોકુત્તરધમ્મે પનસ્સ લેસોપિ નત્થીતિ આહ “**લોકુત્તરધમ્મે મય્હં આચરિયો નામ નત્થી**”તિ. **પટિભાગપુગ્ગલો**તિ સીલાદીહિ ગુણેહિ પટિનિધિભૂતો પુગ્ગલો. **સહેતુના**તિ સહધમ્મેન સપાટિહીરકતાય. **નયેના**તિ અભિજાનનતાદિવિધિના. **ચત્તારિ સચ્ચાની**તિ ઇદં તબ્બિનિમુત્તસ્સ ઞેય્યસ્સ અભાવતો વુત્તં. **સયં બુદ્ધો**તિ સયમેવ સયમ્ભુઞાણેન બુદ્ધો. વિગતપરિળાહતાય **સીતિભૂતો**. તતો એવ **નિબ્બુતો. આહઞ્છન્તિ** આહનિસ્સામિ. વેનેય્યાનં અમતાધિગમાય ઉગ્ઘોસનાદિં કત્વા સત્થુ ધમ્મદેસના **અમતદુન્દુભી**તિ વુત્તા.

અનન્તઞાણો જિતકિલેસોતિ **અનન્તજિનો. એવમ્પિ નામ ભવેય્યા**તિ એવંવિધે નામ રૂપરતને ઈદિસેન ઞાણેન ભવિતબ્બન્તિ અધિપ્પાયો. અયં હિસ્સ પબ્બજ્જાય પચ્ચયો જાતો, કતાધિકારો ચેસ. તથા હિ ભગવા તેન સમાગમત્થં પદસાવ તં મગ્ગં પટિપજ્જિ.

કોટ્ઠાસસમ્પન્નાતિ અઙ્ગપચ્ચઙ્ગસઙ્ખાતઅવયવસમ્પન્ના. **અટ્ટીયતી**તિ અટ્ટો હોતિ, દોમનસ્સં આપજ્જતીતિ અત્થો.

અવિહં ઉપપન્નાસેતિ અવિહેસુ નિબ્બત્તા. **વિમુત્તા**તિ અગ્ગફલવિમુત્તિયા વિમુત્તા. **તે હિત્વા માનુસં દેહં, દિબ્બયોગં ઉપજ્ઝગુન્તિ** તે ઉપકા દયો માનુસં અત્તભાવં જહિત્વા ઓરમ્ભાગિયસંયોજનપ્પહાનેન અવિહેસુ નિબ્બત્તમત્તાવ અગ્ગમગ્ગાધિગમેન દિબ્બયોગં ઉદ્ધમ્ભાગિયસંયોજનં સમતિક્કમિંસુ.

૨૮૬. **સણ્ઠપેસુન્તિ** ''નેવ અભિવાદેતબ્બો''તિઆદિના (મહાવ॰ ૧૨) સણ્ઠં કિરિયાકારં અકંસુ. તેનાહ **''કતિકં અકંસૂ''**તિ. **પધાનતો**તિ પુબ્બે અનુટ્ઠિતદુક્કરચરણતો. **પભાવિતન્તિ** વાચાસમુટ્ઠાનં, વચીનિચ્છારણન્તિ અત્થો. ''અયં ન કિઞ્ચિ વિસેસં અધિગમિસ્સતી''તિ **અનુક્કણ્ઠનત્થં**. ''મયં યત્થ કત્થચિ ગમિસ્સામા''તિ **મા વિતક્કયિત્થ**. **ઓભાસો**તિ વિપસ્સનોભાસો. **નિમિત્તન્તિ** કમ્મટ્ઠાનનિમિત્તં. **એકપદેનેવા**તિ એકવચનેનેવ. ''અનેન પુબ્બેપિ ન કિઞ્ચિ મિચ્છા વુત્તપુબ્બ''ન્તિ **સતિં લભિત્વા**. યથાભૂતવાદીતિ **ઉપ્પન્નગારવા**.

અન્તોવિહારેયેવ અહોસિ દહરકુમારો વિય તેહિ ભિક્ખૂહિ પરિહરિતો. **મલે**તિ સંકિલેસે. ગામતો ભિક્ખૂહિ નીહટં ઉપનીતં ભત્તં એતસ્સાતિ નીહટભત્તો, તેન **નીહટભત્તેન** ભગવતા. **એત્તકં કથામગ્ગન્તિ** – ''દ્વેમા, ભિક્ખવે, પરિયેસના''તિ આરભિત્વા યાવ – ''નત્થિ દાનિ પુનબ્ભવો''તિ પદં, એત્તકં દેસનામગ્ગં. કામઞ્ચેત્થ – ''તુમ્હેપિ મમઞ્ચેવ પઞ્ચવગ્ગિયાનઞ્ચ મગ્ગં આરૂળ્હા, અરિયપરિયેસના તુમ્હાકં પરિયેસના''તિ અટ્ઠકથાવચનં. તેન પન – ''સો ખો અહં, ભિક્ખવે, અત્તના જાતિધમ્મો સમાનો...પે॰... અસંકિલિટ્ઠં અનુત્તરં યોગક્ખેમં નિબ્બાનં અજ્ઝગમન્તિ, અથ ખો, ભિક્ખવે, પઞ્ચવગ્ગિયા ભિક્ખૂ મયા એવં ઓવદિયમાના...પે॰... અનુત્તરં યોગક્ખેમં નિબ્બાનં અજ્ઝગમંસુ...પે॰... નત્થિ દાનિ પુનબ્ભવો''તિ ઇમસ્સેવ સુત્તપદસ્સ અત્થો વિભાવિતોતિ કત્વા વુત્તં **''ભગવા યં પુબ્બે અવચ તુમ્હેપિ મમઞ્ચેવ પઞ્ચવગ્ગિયાનઞ્ચ મગ્ગં આરુળ્હા, અરિયપરિયેસના તુમ્હાકં પરિયેસનાતિ. ઇમં એકમેવ અનુસન્ધિં દસ્સેન્તો આહરી''**તિ.

૨૮૭. **અનગારિયાનમ્પી**તિ પબ્બજિતાનમ્પિ. **પઞ્ચકામગુણવસેન અનરિયપરિયેસના હોતિ** ગધિતાદિભાવેન પરિભુઞ્જનતો. મિચ્છાજીવવસેનપિ અનરિયપરિયેસના હોતીતિ તતો વિસેસનત્થં **''પઞ્ચકામગુણવસેના''**તિ વુત્તં સચ્છન્દરાગપરિભોગસ્સ અધિપ્પેતત્તા. ઇદાનિ ચતૂસુ પચ્ચયેસુ કામગુણે નિદ્ધારેતું **''તત્થા''**તિઆદિ વુત્તં. **પરિભોગરસો**તિ પરિભોગપચ્ચયપીતિસોમનસ્સં. અયં પન રસસમાનતાવસેન ગહણં ઉપાદાય ''રસો''તિ વુત્તો, ન સભાવતો. સભાવેન ગહણં ઉપાદાય પીતિસોમનસ્સં ધમ્મારમ્મણં સિયા, ન રસારમ્મણં. **અપ્પચ્ચવેક્ખણપરિભોગો**તિ પચ્ચવેક્ખણરહિતો પરિભોગો, ઇદમત્થિતં અનિસ્સાય ગધિતાદિભાવેન પરિભોગોતિ અત્થો. **ગધિતા**તિ તણ્હાય બદ્ધા. **મુચ્છિતા**તિ મુચ્છં મોહં પમાદં આપન્ના. **અજ્ઝોગાળ્હા**તિ અધિઓગાળ્હા, તં તં આરમ્મણં અનુપવિસિત્વા ઠિતા. **આદીનવં અપસ્સન્તા**તિ સચ્છન્દરાગપરિભોગે દોસં અજાનન્તા. અપચ્ચવેક્ખિતપરિભોગહેતુઆદીનવં નિસ્સરતિ અતિક્કમતિ એતેનાતિ **નિસ્સરણં**, પચ્ચવેક્ખણઞાણં.

પાસરાસિન્તિ પાસસમુદાયં. લુદ્દકો હિ પાસં ઓડ્ડેન્તો ન એકંયેવ, ન ચ એકસ્મિંયેવ ઠાને ઓડ્ડેતિ, અથ ખો તંતંમિગાનં આગમનમગ્ગં સલ્લક્ખેત્વા તત્થ તત્થ ઓડ્ડેન્તો બહૂયેવ ઓડ્ડેતિ, તસ્મા તે ચિત્તેન એકતો ગહેત્વા **''પાસરાસી''**તિ વુત્તં. વાગુરસ્સ વા પાસપદેસાનં બહુભાવતો **''પાસરાસી''**તિ વુત્તં.

પાસરાસિસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૭. ચૂળહત્થિપદોપમસુત્તવણ્ણના

૨૮૮. **સેતપરિવારો**તિ સેતપટિચ્છદો, સેતવણ્ણાલઙ્કારોતિ અત્થો. પુબ્બે પન ''સેતાલઙ્કારા''તિ અસ્સાલઙ્કારો ગહિતો, ઇધ ચક્કપઞ્જરકુબ્બરાદિરથાવયવેસુ કાતબ્બાલઙ્કારો. **એવં વુત્તેના**તિ એવં ''સેતાય સુદ''ન્તિઆદિના પકારેન સંયુત્તમહાવગ્ગે (સં॰ નિ॰ ૫.૪) વુત્તેન. **નાતિમહા** યુદ્ધમણ્ડલે સઞ્ચારસુખત્થં. યોધો સારથીતિ **દ્વિન્નં**, પહરણદાયકેન સદ્ધિં **તિણ્ણં વા**.

નગરં પદક્ખિણં કરોતિ નગરસોભનત્થં. ઇદં કિર તસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ જાણુસ્સોણિટ્ઠાનન્તરં જાતિસિદ્ધં પરમ્પરાગતં ચારિત્તં. તેનાહ "**ઇતો એત્તકેહિ દિવસેહી**"તિઆદિ. ચારિત્તવસેન નગરવાસિનોપિ તથા તથા પટિપજ્જન્તિ. પુઞ્ઞવાદિમઙ્ગલકથને નિયુત્તા **માઙ્ગલિકા**. સુવત્થિપત્તનાય **સોવત્થિકા**. **આદિ**-સદ્દેન વન્દીઆદીનં સઙ્ગહો. **યસસિરિસમ્પત્તિયા**તિ યસસમ્પત્તિયા સિરિસમ્પત્તિયા ચ, પરિવારસમ્પત્તિયા ચેવ વિભવસોભાસમ્પત્તિયા ચાતિ અત્થો.

નગરાભિમુખો પાયાસિ અત્તનો ભિક્ખાચારવેલાય. **પણ્ડિતો મઞ્ઞે**તિ એત્થ **મઞ્ઞે**તિ ઇદં ''મઞ્ઞતી''તિ ઇમિના સમાનત્થં નિપાતપદં. તસ્સ ઇતિ-સદ્દં આનેત્વા અત્થં દસ્સેન્તો "**પણ્ડિતોતિ મઞ્ઞતી**"તિ આહ. અનુમતિપુચ્છાવસેન ચેતં વુત્તં. તેનેવાહ "**ઉદાહુ નો**"તિ. ''તં કિં મઞ્ઞતિ ભવં વચ્છાયનો સમણસ્સ ગોતમસ્સ પઞ્ઞાવેય્યત્તિય''ન્તિ હિ વુત્તમેવત્થં પુન ગણ્હન્તો "**પણ્ડિતો મઞ્ઞે**"તિ આહ. તસ્મા વુત્તં "**ભવં વચ્છાયનો**, **સમણં ગોતમં પણ્ડિતોતિ મઞ્ઞતિ**, **ઉદાહુ નો**"તિ, યથા તે ખમેય્ય, તથા નં કથેહીતિ અધિપ્પાયો.

અહં કો નામ, મમ અવિસયો એસોતિ દસ્સેતિ. **કો ચા**તિ હેતુનિસ્સક્કે પચ્ચત્તવચનન્તિ આહ "**કુતો ચા**"તિ. તથા ચાહ "**કેન કારણેન જાનિસ્સામી**"તિ, યેન કારણેન સમણસ્સ ગોતમસ્સ પઞ્ઞાવેય્યત્તિયં જાનેય્યં, તં કારણં મયિ નત્થીતિ અધિપ્પાયો. **બુદ્ધોયેવ ભવેય્ય**, અબુદ્ધસ્સ સબ્બથા બુદ્ધઞાણાનુભાવં જાનિતું ન સક્કાતિ. વુત્તઞ્હેતં – ''અપ્પમત્તકં ખો પનેતં, ભિક્ખવે, ઓરમત્તકં સીલમત્તકં, યેન પુથુજ્જનો તથાગતસ્સ વણ્ણં વદમાનો વદેય્ય (દી॰ નિ॰ ૧.૭), અત્થિ, ભિક્ખવે, અઞ્ઞેવ ધમ્મા ગમ્ભીરા દુદ્દસા દુરનુબોધા ...પે॰... યેહિ તથાગતસ્સ યથાભુચ્ચં વણ્ણં સમ્મા વદમાનો વદેય્યા''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૮) ચ. **એત્થા**તિ ''સોપિ નૂનસ્સ તાદિસોવા''તિ એતસ્મિં પદે. **પસત્થ પસત્થો**તિ પસત્થેહિ અત્તનો ગુણેહેવ સો પસત્થો, ન તસ્સ કિત્તિના, પસંસાસભાવેનેવ પાસંસોતિ અત્થો. તેનાહ "**સબ્બગુણાન**"ન્તિઆદિ. **મણિરતન**ન્તિ ચક્કવત્તિનો મણિરતનં. સદેવકે લોકે પાસંસાનમ્પિ પાસંસોતિ દસ્સેતું "**પસત્થેહિ વા**"તિ દુતિયવિકપ્પો ગહિતો.

અરણીયતો અત્થો, સો એવ વસતીતિ વસોતિ **અત્થવસો**, તસ્સ તસ્સ પયોગસ્સ આનિસંસભૂતં ફલન્તિ આહ "**અત્થવસન્તિ અત્થાનિસંસ**"ન્તિ. અત્થો વા વુત્તલક્ખણો વસો એતસ્સાતિ **અત્થવસો**, કારણં. **નાગવનવાસિકો**તિ હત્થિનાગાનં વિચરણવને તેસં ગહણત્થં વસનકો. **અનુગ્ગહિતસિપ્પો**તિ અસિક્ખિતહત્થિસિપ્પો આયતવિત્થતસ્સ પદમત્તસ્સ દસ્સનેન ''મહા વત, ભો નાગો''તિ નિટ્ઠાગમનતો. **પરતો પન** ભગવતા વુત્તટ્ઠાને. **ઉગ્ગહિતસિપ્પો પુરિસો નાગવનિકોતિ આગતો** આયતવિત્થતસ્સ પદસ્સ ઉચ્ચસ્સ ચ નિસેવિતસ્સ બ્યભિચારભાવં ઞત્વા તત્તકેન નિટ્ઠં અગન્ત્વા મહાહત્થિં દિસ્વાવ નિટ્ઠાગમનતો. ઞાણં પજ્જતિ એત્થાતિ **ઞાણપદાનિ**, ખત્તિયપણ્ડિતાદીનં ધમ્મવિનયે વિનીતત્તા વિનયેહિ અધિગતજ્ઝાનાદીનિ. તાનિ હિ તથાગતગન્ધહત્થિનો દેસનાઞાણેન અક્કન્તટ્ઠાનાનિ. **ચત્તારી**તિ પન વિનેય્યાનં ઇધ ખત્તિયપણ્ડિતાદિવસેન ચતુબ્બિધાનંયેવ ગહિતત્તા.

૨૮૯. પુગ્ગલેસુ પઞ્ઞાય ચ નિપુણતા પણ્ડિતસમઞ્ઞા નિપુણત્થસ્સ દસ્સનસમત્થતાવસેનેવાતિ આહ "**સુખુમઅત્થન્તરપટિવિજ્ઝનસમત્થે**"તિ. **કત**-સદ્દો ઇધ નિપ્ફન્નપરિયાયો. પરે પવદન્તિ એત્થ, એતેનાતિ **પરપ્પવાદો**, પરસમયો. પરેહિ પવદનં **પરપ્પવાદો**, વિગ્ગાહિકકથાય પરવાદમદ્દનં. તદુભયમ્પિ એકતો કત્વા પાળિયં વુત્તન્તિ આહ "**વિઞ્ઞાતપરપ્પવાદે ચેવ પરેહિ સદ્ધિં કતવાદપરિચયે ચા**"તિ, પરસમયેસુ પરવાદમદ્દનેસુ ચ નિપ્ફન્નેતિ અત્થો. **વાલવેધિરૂપે**તિ વાલવેધિપતિરૂપે. તેનાહ "**વાલવેધિધનુગ્ગહસદિસે**"તિ. **વાલ**ન્તિ અનેકધા ભિન્નસ્સ વાલસ્સ અંસુસઙ્ખાતં વાલં. **ભિન્દન્તા વિયા**તિ ઘટાદિં સવિગ્ગહં મુગ્ગરાદિના ભિન્દન્તા વિય, દિટ્ઠિગતાનિ

એકંસતો ભિન્દન્તાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘અત્થં ગુય્હં પટિચ્છન્નં કત્વા પુચ્છિસ્સામા’’તિ સઙ્કેતં પદપઞ્હં પુચ્છન્તીતિ દસ્સેતું “**દુપદમ્પી**”તિઆદિ વુત્તં. વદન્તિ એતેનાતિ **વાદો**, દોસો. પુચ્છીયતીતિ **પઞ્હો**, અત્થો. પુચ્છતિ એતેનાતિ **પઞ્હો**, સદ્દો. તદુભયં એકતો ગહેત્વા આહ “**એવરૂપે પઞ્હે**”તિઆદિ. “**એવં પુચ્છેય્ય, એવં વિસ્સજ્જેય્યા**”તિ ચ પુચ્છાવિસ્સજ્જનાનં સિખાવગમનં દસ્સેતિ. **સેય્યો**તિ ઉત્તમો, પરમો લાભોતિ અધિપ્પાયો.

એવં અત્તનો વાદવિધમનભયેનપિ પરે ભગવન્તં પઞ્હં પુચ્છિતું ન વિસહન્તીતિ વત્વા ઇદાનિ વાદવિધમનેન વિનાપિ ન વિસહન્તિ એવાતિ દસ્સેતું “**અપિચા**”તિઆદિ આરદ્ધં. **ચિત્તં પસીદતિ** પરે અત્તનો અત્તભાવમ્પિ વિસ્સત્થં નિય્યાદેતુકામા હોન્તિ ઓધિસકમેત્તાફરણસદિસત્તા તસ્સ મેત્તાયનસ્સ. **દસ્સનસમ્પન્ના**તિ દટ્ઠબ્બતાય સમ્પન્ના દસ્સનાનુત્તરિયભાવતો, અતિવિય દસ્સનીયાતિ અત્થો.

સરણગમનવસેન સાવકાતિ લોકિયસરણગમનેન સાવકા, લોકુત્તરસરણગમનેન પન સાવકત્તં પરતો આગમિસ્સતિ, તઞ્ચ પબ્બજિતવસેન વુચ્ચતિ, ઇધ ગહટ્ઠવસેન, ઉભયત્થાપિ સરણગમનેન સાવકત્તં વેદિતબ્બં. તે હિ પરલોકવજ્જભયદસ્સાવિનો કુલપુત્તા, આચારકુલપુત્તાપિ તાદિસા ભવન્તિ. **થોકેના**તિ ઇમિના ‘‘મનં અનસ્સામા’’તિ પદસ્સત્થં વદતિ.

૨૯૦. ઉદાહરીયતિ ઉબ્બેગપીતિવસેનાતિ, તથા વા ઉદાહરણં **ઉદાનં**. તેનાહ “**ઉદાહારં ઉદાહરી**”તિ. **અસ્સ ધમ્મસ્સા**તિ અસ્સ પટિપત્તિસદ્ધમ્મપુબ્બકસ્સ પટિવેધસદ્ધમ્મસ્સ. **સો**તિ હત્થિપદોપમો હત્થિપદોપમભાવેન વુચ્ચમાનો ધમ્મો. **એત્તાવતા**તિ એત્તકેન પરિબ્બાજકેન વુત્તકથામગ્ગમત્તેન. કામં તેન વુત્તકથામગ્ગેનપિ હત્થિપદોપમભાવેન વુચ્ચમાનો ધમ્મો પરિપુણ્ણોવ અરહત્તં પાપેત્વા પવેદિતત્તા, સો ચ ખો સઙ્ખેપતો, ન વિત્થારતોતિ આહ “**ન એત્તાવતા વિત્થારેન પરિપૂરો હોતી**”તિ. યદિ યથા વિત્થારેન હત્થિપદોપમો પરિપૂરો હોતિ, તથા દેસના આરદ્ધા, **અથ કસ્મા કુસલોતિ ન વુત્તો**તિ ચોદના.

૨૯૧. **આયામતોપીતિ પિ**-સદ્દેન ઉબ્બેધેનપિ રસ્સાતિ દસ્સેતિ. નીચકાયા હિ તા હોન્તિ. **ઉચ્ચા**તિ ઉચ્ચકા. નિસેવનં, નિસેવતિ એત્થાતિ વા **નિસેવિતં**. નિસેવનઞ્ચેત્થ કણ્ડુયિતવિનોદનત્થં ઘંસનં. તેનાહ “**ખન્ધપ્પદેસે ઘંસિતટ્ઠાન**”ન્તિ. **ઉચ્ચા**તિ અનીચા, ઉબ્બેધવન્તિયોતિ અત્થો. **કાળારિકા**તિ વિરળદન્તા, વિસઙ્કતદન્તાતિ અત્થો. તેનાહ “**દન્તાન**”ન્તિઆદિ. **કળારતાયા**તિ વિરળતાય. **આરઞ્જિતાની**તિ રઞ્જિતાનિ, વિલિખિતાનીતિ અત્થો. **કણેરુતાયા**તિ કુટુમલસણ્ઠાનતાય. **અયં વા**તિ એત્થ **વા**-સદ્દો સંસયિતનિચ્છયત્થો યથા અઞ્ઞત્થાપિ ‘‘અયં વા ઇમેસં સમણબ્રાહ્મણાનં સબ્બબાલો સબ્બમૂળ્હો’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૮૧).

નાગવનં વિયાતિ મહાહત્થિનો વામનિકાદીનઞ્ચ પદદસ્સનટ્ઠાનભૂતં નાગવનં વિય. **આદિતો પટ્ઠાય યાવ નીવરણપ્પહાના ધમ્મદેસના** તથાગતસ્સ બાહિરપરિબ્બાજકાદીનઞ્ચ પદદસ્સનભાવતો. **આદિતો પટ્ઠાયા**તિ ચ ‘‘તં સુણાહી’’તિ પદતો પટ્ઠાય. **કુસલો નાગવનિકો વિય યોગાવચરો** પરિયેસનવસેન પમાણગ્ગહણતો. **મત્થકે ઠત્વા**તિ ઇમસ્સ સુત્તસ્સ પરિયોસાને ઠત્વા. **ઇમસ્મિમ્પિ ઠાને**તિ ‘‘એવમેવ ખો બ્રાહ્મણા’’તિઆદિના ઉપમેય્યસ્સ અત્થસ્સ ઉપઞ્ઞાસનટ્ઠાનેપિ.

સ્વાયન્તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧૯૦) ઇધ-સદ્દમત્તં ગણ્હાતિ, ન યથાવિસેસિતબ્બં ઇધ-સદ્દં. તથા હિ વક્ખતિ ‘‘કત્થચિ પદપૂરણમત્તમેવા’’તિ. **લોકં ઉપાદાય વુચ્ચતિ** લોક-સદ્દેન સમાનાધિકરણભાવેન વુત્તત્તા. સેસપદદ્વયે

પન સદ્દન્તરસન્નિધાનમત્તેન તં તં ઉપાદાય વુત્તતા દટ્ઠબ્બા. **ઓકાસન્તિ** કઞ્ચિ પદેસં ઇન્દસાલગુહાય અધિપ્પેતત્તા. **પદપૂરણમત્તમેવ** ઓકાસાપદિસનસ્સપિ અસમ્ભવતો.

તથાગત-સદ્દાદીનં અત્થવિસેસો **મૂલપરિયાયટ્ઠકથા**(મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૨) **વિસુદ્ધિમગ્ગસંવણ્ણનાસુ** વુત્તો એવ. તથાગતસ્સ સત્તનિકાયન્તોગધતાય "**ઇધ પન સત્તલોકો અધિપ્પેતો**"તિ વત્વા તત્થાયં યસ્મિં સત્તનિકાયે, યસ્મિઞ્ચ ઓકાસે ઉપ્પજ્જતિ, તં દસ્સેતું "**સત્તલોકે ઉપ્પજ્જમાનોપિ ચા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ઇમસ્મિંયેવ ચક્કવાળે**તિ ઇમિસ્સા એવ લોકધાતુયા. ''અટ્ઠાનમેતં, ભિક્ખવે, અનવકાસો, યં એકિસ્સા લોકધાતુયા દ્વે અરહન્તો સમ્માસમ્બુદ્ધો અપુબ્બં અચરિમં ઉપ્પજ્જેય્યુ''ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૧૬૧; મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૯; અ॰ નિ॰ ૧.૨૭૮; નેત્તિ॰ ૫૭; મિ॰ પ॰ ૫.૧.૧) એત્થ જાતિખેત્તભૂતા દસસહસ્સિલોકધાતુ ''એકિસ્સા લોકધાતુયા''તિ વુત્તા. ઇધ પન ઇમંયેવ લોકધાતું સન્ધાય ''ઇમસ્મિંયેવ ચક્કવાળે''તિ વુત્તં. તિસ્સો હિ સઙ્ગીતિયો આરુળ્હે તેપિટકે બુદ્ધવચને વિસયખેત્તં આણાખેત્તં જાતિખેત્તન્તિ તિવિધે ખેત્તે ઠપેત્વા ઇમં ચક્કવાળં અઞ્ઞસ્મિં ચક્કવાળે બુદ્ધા ઉપ્પજ્જન્તીતિ સુત્તં નત્થિ, ન ઉપ્પજ્જન્તીતિ પન અત્થિ. કથં? ''ન મે આચરિયો અત્થિ, સદિસો મે ન વિજ્જતિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૫; ૨.૩૪૧; મહાવ॰ ૧૧; કથા॰ ૪૦૫; મિ॰ પ॰ ૪.૫.૧૧), એકોમ્હિ સમ્માસમ્બુદ્ધો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૫; ૨.૩૪૧; કથા॰ ૪૦૫; મહાવ॰ ૧૧) એવમાદીનિ ઇમિસ્સા લોકધાતુયા ઠત્વા વદન્તેન ભગવતા – ''કિં પનાવુસો, સારિપુત્ત, અત્થેતરહિ અઞ્ઞો સમણો વા બ્રાહ્મણો વા ભગવતા સમસમો સમ્બોધિયન્તિ એવં પુટ્ઠાહં, ભન્તે, નોતિ વદેય્ય''ન્તિ વત્વા તસ્સ કારણં દસ્સેતું – ''અટ્ઠાનમેતં અનવકાસો, યં એકિસ્સા લોકધાતુયા દ્વે અરહન્તો સમ્માસમ્બુદ્ધા''તિ ઇમં સુત્તં દસ્સેન્તેન ધમ્મસેનાપતિના ચ બુદ્ધાનં ઉપ્પત્તિટ્ઠાનભૂતં ઇમં લોકધાતું ઠપેત્વા અઞ્ઞત્થ અનુપ્પત્તિ વુત્તા હોતીતિ.

સુજાતાયાતિઆદિના વુત્તેસુ ચતૂસુ વિકપ્પેસુ પઠમો વિકપ્પો બુદ્ધભાવાય આસન્નતરપટિપત્તિદસ્સનવસેન વુત્તો. આસન્નતરાય હિ પટિપત્તિયં ઠિતો "**ઉપ્પજ્જતી**"તિ વુચ્ચતિ ઉપ્પાદસ્સ એકન્તિકત્તા, પગેવ પટિપત્તિયા મત્થકે ઠિતો. દુતિયો બુદ્ધભાવાવહપબ્બજ્જતો પટ્ઠાય આસન્નપટિપત્તિદસ્સનવસેન, તતિયો બુદ્ધકરધમ્મપારિપૂરિતો પટ્ઠાય બુદ્ધભાવાય પટિપત્તિદસ્સનવસેન. ન હિ મહાસત્તાનં તુસિતભવૂપપત્તિતો પટ્ઠાય બોધિસમ્ભારસમ્ભરણં નામ અત્થિ. ચતુત્થો બુદ્ધકરધમ્મસમારમ્ભતો પટ્ઠાય. બોધિયા નિયતભાવાપત્તિતો પભુતિ હિ વિઞ્ઞૂહિ "**બુદ્ધો ઉપ્પજ્જતી**"તિ વત્તું સક્કા ઉપ્પાદસ્સ એકન્તિકત્તા, યથા પન ''તિટ્ઠન્તિ પબ્બતા, સન્દન્તિ નદિયો''તિ તિટ્ઠનસન્દનકિરિયાનં અવિચ્છેદમુપાદાય વત્તમાનપયોગો, એવં ઉપ્પાદત્થાય પટિપજ્જનકિરિયાય અવિચ્છેદમુપાદાય ચતૂસુ વિકપ્પેસુ "**ઉપ્પજ્જતિ નામા**"તિ વુત્તં. **સબ્બપઠમં ઉપ્પન્નભાવન્તિ** સબ્બેહિ ઉપરિ વુચ્ચમાનેહિ વિસેસેહિ પઠમં તથાગતસ્સ ઉપ્પન્નતાસઙ્ખાતં અત્થિતાવિસેસં.

સો ભગવાતિ (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩.૬૪) યો ''તથાગતો અરહ''ન્તિઆદિના કિત્તિતગુણો, સો ભગવા. **ઇમં લોકન્તિ** નયિદં મહાજનસ્સ સમ્મુખામત્તં લોકં સન્ધાય વુત્તં, અથ ખો અનવસેસં પરિયાદાયાતિ દસ્સેતું "**સદેવક**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તેનાહ "**ઇદાનિ વત્તબ્બં નિદસ્સેતી**"તિ. **પજાતત્તાતિ** યથાસકં કમ્મકિલેસેહિ નિબ્બત્તત્તા. **પઞ્ચકામાવચરદેવગ્ગહણં** પારિસેસઞાયેન ઇતરેસં પદન્તરેહિ સઙ્ગહિતત્તા. **સદેવકન્તિ** ચ અવયવેન વિગ્ગહો સમુદાયો સમાસત્થો. **છટ્ઠકામાવચરદેવગ્ગહણં** પચ્ચાસત્તિઞાયેન. તત્થ હિ સો જાતો તન્નિવાસી ચ. **બ્રહ્મકાયિકાદિબ્રહ્મગ્ગહણન્તિ** એત્થાપિ એસેવ નયો. **પચ્ચત્થિકપચ્ચામિત્તસમણબ્રાહ્મણગ્ગહણન્તિ** નિદસ્સનમત્તમેતં અપચ્ચત્થિકાનં અસમિતાબાહિતપાપાનઞ્ચ સમણબ્રાહ્મણાનં સસ્સમણબ્રાહ્મણિવચનેન ગહિતત્તા. કામં ''સદેવક''ન્તિઆદિવિસેસનાનં વસેન સત્તવિસયો લોક-સદ્દોતિ વિઞ્ઞાયતિ તુલ્યયોગવિસયત્તા તેસં, ''સલોમકો

સપક્ખકો''તિઆદીસુ પન અતુલ્યયોગેપિ અયં સમાસો લબ્ભતીતિ બ્યભિચારદસ્સનતો પજાગહણન્તિ આહ "**પજાવચનેન સત્તલોકગ્ગહણ**"ન્તિ.

અરૂપિનો સત્તા અત્તનો આનેઞ્જવિહારેન વિહરન્તા "દિબ્બન્તીતિ **દેવા**"તિ ઇમં નિબ્બચનં લભન્તીતિ આહ "**સદેવકગ્ગહણેન અરૂપાવચરદેવલોકો ગહિતો**"તિ. તેનેવાહ "આકાસાનઞ્ચાયતનૂપગાનં દેવાનં સહબ્યત''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૧૭). **સમારકગ્ગહણેન છકામાવચરદેવલોકો ગહિતો** તસ્સ સવિસેસં મારસ્સ વસે વત્તનતો. **રૂપી બ્રહ્મલોકો ગહિતો** અરૂપીબ્રહ્મલોકસ્સ વિસું ગહિતત્તા. **ચતુપરિસવસેના**તિ ખત્તિયાદિચતુપરિસવસેન. ઇતરા પન ચતસ્સો પરિસા સમારકાદિગ્ગહણેન ગહિતા એવાતિ. **અવસેસસબ્બસત્તલોકો** નાગગરુળાદિભેદો.

એત્તાવતા ભાગસો લોકં ગહેત્વા યોજનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તેન તેન વિસેસેન અભાગસોવ લોકં ગહેત્વા યોજનં દસ્સેતું "**અપિચેત્થા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદતો**તિ ઉક્કંસગતિવિજાનનેન. પઞ્ચસુ હિ ગતીસુ દેવલોકોવ સેટ્ઠો. તત્થાપિ અરૂપિનો "દૂરસમુસ્સારિતકિલેસદુક્ખતાય, સન્તપણીતઆનેઞ્જવિહારસમઙ્ગિતાય, અતિવિય દીઘાયુકતાયા''તિ એવમાદીહિ વિસેસેહિ અતિવિય ઇતરેહિ ઉક્કટ્ઠા. **બ્રહ્મા મહાનુભાવો**તિઆદિં દસસહસ્સિયં મહાબ્રહ્મુનો વસેન વદતિ. "ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદતો''તિ હિ વુત્તં. **અનુત્તરન્તિ** સેટ્ઠં નવલોકુત્તરં. **ભાવાનુક્કમો** ભાવવસેન પરેસં અજ્ઝાસયવસેન "સદેવક''ન્તિઆદીનં પદાનં અનુક્કમો. **તીહાકારેહી**તિ દેવમારબ્રહ્મસહિતતાસઙ્ખાતેહિ તીહિ પકારેહિ. **તીસુ પદેસૂ**તિ "સદેવક''ન્તિઆદીસુ તીસુ પદેસુ. **તેન તેનાકારેના**તિ સદેવકત્તાદિના તેન તેન પકારેન. તેધાતુકમેવ પરિયાદિન્નન્તિ પોરાણા પનાહૂતિ યોજના.

અભિઞ્ઞાતિ ય-કારલોપેનાયં નિદ્દેસો, અભિજાનિત્વાતિ અયમેત્થ અત્થોતિ આહ "**અભિઞ્ઞાય, અધિકેન ઞાણેન ઞત્વા**"તિ. **અનુમાનાદિપટિક્ખેપો**તિ અનુમાનઉપમાનઅત્થાપત્તિઆદિપટિક્ખેપો એકપ્પમાણત્તા. સબ્બત્થ અપ્પટિહતઞાણાચારતાય હિ સબ્બપચ્ચક્ખા બુદ્ધા ભગવન્તો. **અનુત્તરં વિવેકસુખન્તિ** ફલસમાપત્તિસુખં. તેન વીતિમિસ્સાપિ કદાચિ ભગવતો ધમ્મદેસના હોતીતિ આહ "**હિત્વાપી**"તિ. ભગવા હિ ધમ્મં દેસેન્તો યસ્મિં ખણે પરિસા સાધુકારં વા દેતિ, યથાસુતં વા ધમ્મં પચ્ચવેક્ખતિ, તં ખણં પુબ્બભાગેન પરિચ્છિન્દિત્વા ફલસમાપત્તિં સમાપજ્જતિ, યથાપરિચ્છેદઞ્ચ સમાપત્તિતો વુટ્ઠાય ઠિતટ્ઠાનતો પટ્ઠાય ધમ્મં દેસેતિ.

દેસકાયત્તેન આણાદિવિધિના અતિસજ્જનં પબોધનં **દેસના**તિ સા પરિયત્તિધમ્મવસેન વેદિતબ્બાતિ આહ "**દેસનાય તાવ ચતુપ્પદિકાયપિ ગાથાયા**"તિઆદિ. સાસિતબ્બપુગ્ગલગતેન યથાપરાધાદિસાસિતબ્બભાવેન અનુસાસનં તદઙ્ગવિનયાદિવસેન વિનયનં **સાસનન્તિ** તં પટિપત્તિધમ્મવસેન વેદિતબ્બન્તિ આહ "**સીલસમાધિવિપસ્સના**"તિઆદિ. **કુસલાનન્તિ** મગ્ગકુસલાનં, **કુસલાનન્તિ** વા અનવજ્જાનં. તેન ફલધમ્માનમ્પિ સઙ્ગહો સિદ્ધો હોતિ. **આદિ**ભાવો સીલદિટ્ઠીનં તમ્મૂલકત્તા ઉત્તરિમનુસ્સધમ્માનં. તસ્મિં તસ્મિં અત્થે કથાવધિસદ્દપ્પબન્ધો ગાથાવસેન સુત્તવસેન ચ વવત્થિતો પરિયત્તિધમ્મો, યો ઇધેવ "દેસના''તિ વુત્તો. તસ્સ પન અત્થો વિસેસેન સીલાદિ એવાતિ આહ "**ભગવા હિ ધમ્મં દેસેન્તો...પે॰... નિબ્બાનં દસ્સેતી**"તિ. તત્થ **સીલં દસ્સેત્વા**તિ સીલગ્ગહણેન સસમ્ભારં સીલં ગહિતં. તથા મગ્ગગ્ગહણેન સસમ્ભારો મગ્ગોતિ તદુભયેન અનવસેસતો પરિયત્તિઅત્થં પરિયાદિયતિ. **તેના**તિ સીલાદિદસ્સનેન. અત્થવસેન હિ ઇધ દેસનાય આદિકલ્યાણાદિભાવો અધિપ્પેતો. **કથિકસણ્ઠિતી**તિ કથિકસ્સ સણ્ઠાનં કથનવસેન સમવટ્ઠાનં.

ન સો સાત્થં દેસેતિ નિય્યાનત્થવિરહતો તસ્સા દેસનાય. **એકબ્યઞ્જનાદિયુત્તા વા**તિ સિથિલાદિભેદેસુ બ્યઞ્જનેસુ એકપ્પકારેનેવ, દ્વિપ્પકારેનેવ વા બ્યઞ્જનેન યુત્તા વા દમિળભાસા વિય. સબ્બત્થ નિરોટ્ઠં કત્વા વત્તબ્બતાય **સબ્બનિરોટ્ઠબ્યઞ્જના વા** કિરાતભાસા વિય. સબ્બત્થેવ વિસ્સજ્જનીયયુત્તતાય **સબ્બવિસ્સટ્ઠબ્યઞ્જના વા** યવનભાસા વિય. સબ્બત્થેવ સાનુસારતાય **સબ્બનિગ્ગહિતબ્યઞ્જના વા** પારસિકાદિમિલક્ખભાસા વિય. સબ્બાપેસા એકદેસબ્યઞ્જનવસેનેવ પવત્તિયા અપરિપુણ્ણબ્યઞ્જનાતિ કત્વા "**અબ્યઞ્જના**"તિ વુત્તા. **અમક્ખેત્વા**તિ અપલિચ્છેત્વા અવિનાસેત્વા, અહાપેત્વાતિ વા અત્થો.

ભગવા યમત્થં ઞાપેતું એકગાથમ્પિ એકવાક્યમ્પિ દેસેતિ, તમત્થં તાય દેસનાય સબ્બસો પરિપુણ્ણમેવ કત્વા દેસેતિ, એવં સબ્બત્થાતિ આહ "**એકદેસનાપિ અપરિપુણ્ણા નત્થી**"તિ. **ઉલ્લુમ્પનસભાવસણ્ઠિતેના**તિ સંકિલેસપક્ખતો વટ્ટદુક્ખતો ચ ઉદ્ધરણસભાવાવટ્ઠિતેન ચિત્તેન. **તસ્મા**તિ યસ્મા સિક્ખાત્તયસઙ્ગહં સકલં સાસનં ઇધ ''બ્રહ્મચરિય''ન્તિ અધિપ્પેતં, તસ્મા. **બ્રહ્મચરિયન્તિ** ઇમિના સમાનાધિકરણાનિ સબ્બપદાનિ યોજેત્વા અત્થં દસ્સેન્તો "**સો ધમ્મં દેસેતિ…પે॰… પકાસેતીતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો**"તિ આહ.

દૂરસમુસ્સારિતમાનસ્સેવ સાસને સમ્માપટિપત્તિ સમ્ભવતિ, ન માન જાતિકસ્સાતિ આહ "**નિહતમાનત્તા**"તિ. **ઉસ્સન્નત્તા**તિ બહુલભાવતો. ભોગારોગ્યાદિવત્થુકા મદા સુપ્પહેય્યા હોન્તિ નિમિત્તસ્સ અનવટ્ઠાનતો' ન તથા કુલવિજ્જામદાતિ ખત્તિયબ્રાહ્મણકુલીનાનં પબ્બજિતાનમ્પિ જાતિવિજ્જા નિસ્સાય માનજપ્પનં દુપ્પજહન્તિ આહ "**યેભુય્યેન હિ…પે॰… માનં કરોન્તી**"તિ . **વિજાતિતાયા**તિ નિહીનજાતિતાય. **પતિટ્ઠાતું ન સક્કોન્તી**તિ સુવિસુદ્ધિં કત્વા સીલં રક્ખિતું ન સક્કોન્તિ. સીલવસેન હિ સાસને પતિટ્ઠાતિ. **પતિટ્ઠાતુન્તિ** વા સચ્ચપટિવેધેન લોકુત્તરાય પતિટ્ઠાય પતિટ્ઠાતું. યેભુય્યેન હિ ઉપનિસ્સયસમ્પન્ના સુજાતા એવ હોન્તિ, ન દુજ્જાતા.

પરિસુદ્ધન્તિ રાગાદીનં અચ્ચન્તમેવ પહાનદીપનતો નિરુપક્કિલેસતાય સબ્બસો વિસુદ્ધં. **સદ્ધં પટિલભતી**તિ પોથુજ્જનિકસદ્ધાવસેન સદ્દહતિ. વિઞ્ઞુજાતિકાનઞ્હિ ધમ્મસમ્પત્તિગહણપુબ્બિકા સદ્ધાસિદ્ધિ ધમ્મપમાણધમ્મપ્પસન્નભાવતો. **જાયમ્પતિકા વસન્તી**તિ કામં ''જાયમ્પતિકા''તિ વુત્તે ઘરસામિકઘરસામિનિવસેન દ્વિન્નંયેવ ગહણં વિઞ્ઞાયતિ. યસ્સ પન પુરિસસ્સ અનેકા પજાપતિયો હોન્તિ, તત્થ કિં વત્તબ્બં? એકાયપિ તાય વાસો સમ્બાધોતિ દસ્સનત્થં "**દ્વે**"તિ વુત્તં. રાગાદિના **સકિઞ્ચનટ્ઠેન**, ખેત્તવત્થુઆદિના **સપલિબોધટ્ઠેન**. રાગરજાદીનં આગમનપથતાપિ ઉપ્પજ્જનટ્ઠાનતા એવાતિ દ્વેપિ વણ્ણના એકત્થા, બ્યઞ્જનમેવ નાનં. **અલગ્ગનટ્ઠેના**તિ અસજ્જનટ્ઠેન અપ્પટિબદ્ધભાવેન. એવં અકુસલકુસલપ્પવત્તીનં ઠાનભાવેન ઘરાવાસપબ્બજ્જાનં સમ્બાધબ્ભોકાસતં દસ્સેત્વા ઇદાનિ કુસલપ્પવત્તિયા એવ અટ્ઠાનઠાનભાવેન તેસં તં દસ્સેતું "**અપિચા**"તિઆદિ વુત્તં.

સઙ્ખેપકથાતિ વિસું વિસું પદુદ્ધારં અકત્વા સઙ્ખેપતો અત્થવણ્ણના. **એકમ્પિ દિવસન્તિ** એકદિવસમત્તમ્પિ. **અખણ્ડં કત્વા**તિ દુક્કટમત્તસ્સપિ અનાપજ્જનેન અખણ્ડિતં કત્વા. **કિલેસમલેન અમલીનન્તિ** તણ્હાસંકિલેસાદિવસેન અસંકિલિટ્ઠં કત્વા. **પરિદહિત્વા**તિ નિવાસેત્વા ચેવ પારુપિત્વા ચ. અગારવાસો અગારં ઉત્તરપદલોપેન, તસ્સ વડ્ઢિઆવહં **અગારસ્સ હિતં. ભોગક્ખન્ધો**તિ ભોગરાસિ ભોગસમુદાયો. **આબન્ધનટ્ઠેના**તિ ''પુત્તો નત્તા''તિઆદિના પેમવસેન સપરિચ્છેદં સમ્બન્ધનટ્ઠેન. ''અમ્હાકમેતે''તિ ઞાયન્તીતિ **ઞાતી**. પિતામહપિતુપુત્તાદિવસેન પરિવત્તનટ્ઠેન **પરિવટ્ટો**.

૨૯૨. સામઞ્ઞવાચીપિ **સિક્ખા**-સદ્દો સાજીવ-સદ્દસન્નિધાનતો ઉપરિ વુચ્ચમાનવિસેસાપેક્ખાય ચ વિસેસનિવિટ્ઠોવ હોતીતિ વુત્તં “**યા ભિક્ખૂનં અધિસીલસઙ્ખાતા સિક્ખા**”તિ. સિક્ખિતબ્બટ્ઠેન **સિક્ખા**. સહ આજીવન્તિ એત્થાતિ **સાજીવો**. **સિક્ખનભાવેના**તિ સિક્ખાય સાજીવે ચ સિક્ખનભાવેન. **સિક્ખં પરિપૂરેન્તો**તિ સીલસંવરં પરિપૂરેન્તો. **સાજીવઞ્ચ અવીતિક્કમન્તો**તિ – ‘‘નામકાયો પદકાયો નિરુત્તિકાયો બ્યઞ્જનકાયો’’તિ (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૩૯) વુત્તસિક્ખાપદં ભગવતો વચનં અવીતિક્કમન્તો હુત્વાતિ અત્થો. ઇદમેવ ચ દ્વયં ‘‘સિક્ખન’’ન્તિ વુત્તં. તત્થ સાજીવાનતિક્કમો સિક્ખાપારિપૂરિયા પચ્ચયો. તતો હિ યાવ મગ્ગા સિક્ખાપારિપૂરી હોતીતિ.

પજહિત્વાતિ સમાદાનવસેન પરિચ્ચજિત્વા. **પહીનકાલતો પટ્ઠાય…પે॰… વિરતોવા**તિ એતેન પહાનસ્સ વિરતિયા ચ સમાનકાલતં દસ્સેતિ . યદિ એવં ‘‘પહાયા’’તિ કથં પુરિમકાલનિદ્દેસોતિ? તથા ગહેતબ્બતં ઉપાદાય. ધમ્માનઞ્હિ પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નભાવે અપેક્ખિતે સહજાતાનમ્પિ પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નભાવેન ગહણં પુરિમપચ્છિમભાવેનેવ હોતીતિ ગહણપવત્તિઆકારવસેન પચ્ચયભૂતેસુ હિરોત્તપ્પઞાણાદીસુ પહાનકિરિયાય પુરિમકાલવોહારો, પચ્ચયુપ્પન્નાસુ ચ વિરતીસુ વિરમણકિરિયાય અપરકાલવોહારો ચ હોતીતિ ‘‘પહાય પટિવિરતો હોતી’’તિ વુત્તં. **પહાયા**તિ વા સમાદાનકાલવસેન વુત્તં, પચ્છા વીતિક્કમિતબ્બવત્થુસમાયોગવસેન **પટિવિરતો**તિ. **પહાયા**તિ વા –

> ‘‘નિહન્ત્વાન તમોખન્ધં, ઉદિતોયં દિવાકરો;
> વણ્ણપભાય ભાસેતિ, ઓભાસેત્વા સમુગ્ગતો’’તિ ચ. (વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૨.૫૭૮) –

એવમાદીસુ વિય સમાનકાલવસેન વેદિતબ્બો. અથ વા પાણો અતિપાતીયતિ એતેનાતિ **પાણાતિપાતો**, પાણઘાતહેતુભૂતો અહિરિકાનોત્તપ્પદોસમોહવિહિંસાદિકો ચેતનાપધાનો સંકિલેસધમ્મો, તં સમાદાનવસેન પહાય. **તતો…પે॰… વિરતોવ હોતી**તિ અવધારણેન તસ્સા વિરતિયા કાલાદિવસેન અપરિયન્તતં દસ્સેતિ. યથા હિ અઞ્ઞે સમાદિન્નવિરતિકાપિ અનવટ્ઠિતચિત્તતાય લાભજીવિકાદિહેતુ સમાદાનં ભિન્દન્તેવ, ન એવમયં. અયં પન પહીનકાલતો પટ્ઠાય ઓરતો વિરતોતિ. **અદિન્નાદાનં પહાયા**તિઆદીસુપિ ઇમિના નયેન અત્થો વેદિતબ્બો.

દણ્ડનં દણ્ડનિપાતનં **દણ્ડો**. મુગ્ગરાદિપહરણવિસેસોપિ ઇધ પહરણવિસેસોતિ અધિપ્પેતો. તેનાહ “**ઠપેત્વા દણ્ડં સબ્બમ્પિ અવસેસં ઉપકરણ**”ન્તિ. દણ્ડનસઙ્ખાતસ્સ પરવિહેઠનસ્સ પરિવજ્જિતભાવદીપનત્થં દણ્ડસત્થાનં નિક્ખેપવચનન્તિ આહ “**પરૂપઘાતત્થાયા**”તિઆદિ. **વિહિંસનભાવતો**તિ વિબાધનભાવતો. **લજ્જી**તિ એત્થ વુત્તલજ્જાય ઓત્તપ્પમ્પિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. ન હિ પાપજિગુચ્છનપાપુત્તાસરહિતં, પાપભયં વા અલજ્જનં અત્થિ. યસ્સ વા ધમ્મગરુતાય ધમ્મસ્સ ચ અત્તાધીનત્તા અત્તાધિપતિભૂતા લજ્જાકિચ્ચકારી, તસ્સ લોકાધિપતિભૂતં ઓત્તપ્પં કિચ્ચકરન્તિ વત્તબ્બમેવ નત્થીતિ ‘‘લજ્જી’’ઇચ્ચેવ વુત્તં. **દયં મેત્તચિત્તતં આપન્નો**તિ કસ્મા વુત્તં, નનુ **દયા**-સદ્દો ‘‘અદયાપન્નો’’તિઆદીસુ કરુણાય વત્તતીતિ? સચ્ચમેતં, અયં પન દયા-સદ્દો અનુરક્ખણત્થં અન્તોનીતં કત્વા પવત્તમાનો મેત્તાય ચ કરુણાય ચ પવત્તતીતિ ઇધ મેત્તાય પવત્તમાનો વુત્તો. મિજ્જતિ સિનિય્હતીતિ મેત્તા, સા એતસ્સ અત્થીતિ મેત્તં, મેત્તં ચિત્તં એતસ્સ અત્થીતિ મેત્તચિત્તો, તસ્સ ભાવો **મેત્તચિત્તતા**, મેત્તાઇચ્ચેવ અત્થો.

સબ્બપાણભૂતહિતાનુકમ્પીતિ એતેન તસ્સા વિરતિયા સત્તવસેન અપરિયન્તતં દસ્સેતિ. **પાણભૂતે**તિ પાણજાતે. **અનુકમ્પકો**તિ કરુણાયનકો. યસ્મા પન મેત્તા કરુણાય વિસેસપચ્ચયો હોતિ, તસ્મા વુત્તં “**તાય એવ દયાપન્નતાયા**”તિ. એવં યેહિ ધમ્મેહિ પાણાતિપાતા વિરતિ સમ્પજ્જતિ, તેહિ લજ્જામેત્તાકરુણાધમ્મેહિ સમઙ્ગિભાવો

દસ્સિતો, સદ્ધિં પિટ્ઠિવટ્ટકધમ્મેહીતિ દટ્ઠબ્બં. એત્થાહ – કસ્મા ‘‘પાણાતિપાતં પહાયા’’તિ એકવચનનિદ્દેસો કતો, નનુ નિરવસેસાનં પાણાનં અતિપાતતો વિરતિ ઇધાધિપ્પેતા? તથા હિ વુત્તં ‘‘સબ્બપાણભૂતહિતાનુકમ્પી વિહરતી’’તિ. તેનેવ હિ **અટ્ઠકથાયં** ‘‘સબ્બે પાણભૂતે હિતેન અનુકમ્પકો’’તિ પુથુવચનનિદ્દેસોતિ? સચ્ચમેતં, પાણભાવસામઞ્ઞવસેન પનેત્થ પાળિયં આદિતો એકવચનનિદ્દેસો કતો, સબ્બસદ્દસન્નિધાનેન પુથુત્તં વિઞ્ઞાયમાનમેવાતિ સામઞ્ઞનિદ્દેસં અકત્વા ભેદવચનિચ્છાવસેન દસ્સેતું **અટ્ઠકથાયં** બહુવચનવસેન અત્થો વુત્તો. કિઞ્ચ ભિય્યો – સામઞ્ઞતો સંવરસમાદાનં, તબ્બિસેસતો સંવરભેદોતિ ઇમસ્સ વિસેસસ્સ દસ્સનત્થં અયં વચનભેદો કતોતિ વેદિતબ્બં. **વિહરતી**તિ વુત્તપ્પકારો હુત્વા એકસ્મિં ઇરિયાપથે ઉપ્પન્નં દુક્ખં અઞ્ઞેન ઇરિયાપથેન વિચ્છિન્દિત્વા અત્તભાવં હરતિ પવત્તેતીતિ અત્થો. તેનાહ **‘‘ઇરિયતિ પાલેતી’’**તિ.

ન કેવલં કાયવચીપયોગવસેન આદાનમેવ, અથ ખો આકઙ્ખિપિસ્સ પરિચ્ચત્તવત્થુવિસયાવાતિ દસ્સેતું **‘‘ચિત્તેનપી’’**તિઆદિ વુત્તં. થેનેતિ થેય્યં કરોતીતિ **થેનો**, ચોરો. **સુચિભૂતેના**તિ એત્થ સુચિભાવો અધિકારતો સદ્દન્તરસન્નિધાનતો ચ થેય્યસંકિલેસવિરમણન્તિ આહ **‘‘અથેનત્તાયેવ સુચિભૂતેના’’**તિ. કામઞ્ચેત્થ ‘‘લજ્જી દયાપન્નો’’તિઆદિ ન વુત્તં, અધિકારવસેન પન અત્થતો વા વુત્તમેવાતિ વેદિતબ્બં. યથા હિ લજ્જાદયો પાણાતિપાતપહાનસ્સ વિસેસપચ્ચયો, એવં અદિન્નાદાનપહાનસ્સપીતિ, તસ્મા સાપિ પાળિ આનેત્વા વત્તબ્બા. એસ નયો ઇતો પરેસુપિ. અથ વા **સુચિભૂતેના**તિ એતેન હિરોત્તપ્પાદીહિ સમન્નાગમો, અહિરિકાદીનઞ્ચ પહાનં વુત્તમેવાતિ ‘‘લજ્જી’’તિઆદિ ન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

અસેટ્ઠચરિયન્તિ અસેટ્ઠાનં ચરિયં, અસેટ્ઠં વા ચરિયં. મિથુનાનં વુત્તાકારેન સદિસભૂતાનં અયન્તિ **મિથુનો**, યથાવુત્તો દુરાચારો. **આરાચારી મેથુના**તિ એતેન – ‘‘ઇધ બ્રાહ્મણ, એકચ્ચો…પે॰… ન હેવ ખો માતુગામેન સદ્ધિં દ્વયંદ્વયસમાપત્તિં સમાપજ્જતિ, અપિચ ખો માતુગામસ્સ ઉચ્છાદનપરિમદ્દનન્હાપનસમ્બાહનં સાદિયતિ, સો તદસ્સાદેતિ, તં નિકામેતિ, તેન ચ વિત્તિં આપજ્જતી’’તિઆદિના (અ॰ નિ॰ ૭.૫૦) વુત્તા સત્તવિધમેથુનસંયોગાપિ પટિવિરતિ દસ્સિતાતિ દટ્ઠબ્બં.

સચ્ચેન સચ્ચન્તિ પુરિમેન વચીસચ્ચેન પચ્છિમં વચીસચ્ચં **સન્દહતિ** અસચ્ચેન અનન્તરિકત્તા. તેનાહ **‘‘યો હી’’**તિઆદિ. **હલિદ્દિરાગો વિય ન થિરકતો હોતી**તિ એત્થ કથાય અનવટ્ઠિતભાવેન હલિદ્દિરાગસદિસતા વેદિતબ્બા, ન પુગ્ગલસ્સ. **પાસાણલેખા વિયા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. સદ્ધા અયતિ પવત્તતિ એત્થાતિ સદ્ધાયો, સદ્ધાયો એવ **સદ્ધાયિકો** યથા ‘‘વેનયિકો’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૬; અ॰ નિ॰ ૮.૧૧; પારા॰ ૮), સદ્ધાય વા અયિતબ્બો **સદ્ધાયિકો**, સદ્ધેય્યોતિ અત્થો. **વત્તબ્બતં આપજ્જતિ**વિસંવાદનતોતિ અધિપ્પાયો.

અનુપ્પદાતાતિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૯; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૪.૧૯૮) અનુબલપ્પદાતા, અનુવત્તનવસેન વા પદાતા. કસ્સ પન અનુવત્તનં પદાનઞ્ચાતિ? ‘‘સહિતાન’’ન્તિ વુત્તત્તા સન્ધાનસ્સાતિ વિઞ્ઞાયતિ. તેનાહ **‘‘સન્ધાનાનુપ્પદાતા’’**તિ. યસ્મા પન અનુવત્તનવસેન સન્ધાનસ્સ પદાનં આધાનં, રક્ખણં વા દળ્હીકરણં હોતિ. તેન વુત્તં **‘‘દ્વે જને સમગ્ગે દિસ્વા’’**તિઆદિ. આરમન્તિ એત્થાતિ **આરામો**, રમિતબ્બટ્ઠાનં. યસ્મા પન આ-કારેન વિનાપિ અયમત્થો લબ્ભતિ, તસ્મા વુત્તં **‘‘સમગ્ગરામોતિપિ પાળિ, અયમેવેત્થ અત્થો’’**તિ.

એત્થાતિ –

‘‘નેલઙ્ગો સેતપચ્છાદો, એકારો વત્તતી રથો;

અનીઘં પસ્સ આયન્તં, છિન્નસોતં અબન્ધન’’ન્તિ. (સં॰ નિ॰ ૪.૩૪૭; ઉદા॰ ૬૫; પેટકો॰ ૨૫;દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૯) –

ઇમિસ્સા ગાથાય. સીલઞ્હેત્થ ‘‘નેલઙ્ગ’’ન્તિ વુત્તં. તેનેવાહ – ચિત્તો ગહપતિ, ‘‘નેલઙ્ગન્તિ ખો, ભન્તે, સીલાનમેતં અધિવચન’’ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૩૪૭; દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૯). **સુકુમારા**તિ અફરુસતાય મુદુકા. **પુરસ્સ એસા**તિ એત્થ **પુર**-સદ્દો તન્નિવાસીવાચકો દટ્ઠબ્બો ‘‘ગામો આગતો’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૯) વિય. તેનેવાહ ‘‘**નગરવાસીન**’’ન્તિ. મનં અપ્પાયતિ વડ્ઢેતીતિ **મનાપા**. તેન વુત્તં ‘‘**ચિત્તવુદ્ધિકરા**’’તિ.

કાલવાદીતિઆદિ સમ્ફપ્પલાપાપટિવિરતસ્સ પટિપત્તિદસ્સનં. અત્થસંહિતાપિ હિ વાચા અયુત્તકાલપયોગેન અત્થાવહા ન સિયાતિ અનત્થવિઞ્ઞાપનવાચં અનુલોમેતિ, તસ્મા સમ્ફપ્પલાપં પજહન્તેન અકાલવાદિતા પરિહરિતબ્બાતિ વુત્તં ‘‘કાલવાદી’’તિ. કાલે વદન્તેનપિ ઉભયાનત્થસાધનતો અભૂતં પરિવજ્જેતબ્બન્તિ આહ ‘‘**ભૂતવાદી**’’તિ. ભૂતઞ્ચ વદન્તેન યં ઇધલોક-પરલોક-હિતસમ્પાદકં, તદેવ વત્તબ્બન્તિ દસ્સેતું ‘‘**અત્થવાદી**’’તિ વુત્તં. અત્થં વદન્તેનપિ લોકિયધમ્મસન્નિસ્સિતમેવ અવત્વા લોકુત્તરધમ્મસન્નિસ્સિતં કત્વા વત્તબ્બન્તિ દસ્સનત્થં ‘‘**ધમ્મવાદી**’’તિ વુત્તં. યથા ચ અત્થો લોકુત્તરધમ્મસન્નિસ્સિતો હોતિ, તંદસ્સનત્થં ‘‘**વિનયવાદી**’’તિ વુત્તં. પઞ્ચન્નઞ્હિ સંવરવિનયાનં, પઞ્ચન્નઞ્ચ પહાનવિનયાનં વસેન વુચ્ચમાનો અત્થો નિબ્બાનાધિગમહેતુભાવતો લોકુત્તરધમ્મસન્નિસ્સિતો હોતીતિ. એવં ગુણવિસેસયુત્તોવ અત્થો વુચ્ચમાનો દેસનાકોસલ્લે સતિ સોભતિ, કિચ્ચકરો ચ હોતિ, ન અઞ્ઞથાતિ દસ્સેતું ‘‘**નિધાનવતિં વાચં ભાસિતા**’’તિ વુત્તં. ઇદાનિ તં દેસનાકોસલ્લં વિભાવેતું ‘‘**કાલેના**’’તિઆદિમાહ. પુચ્છાદિવસેન હિ ઓતિણ્ણવાચાવત્થુસ્મિં એકંસાદિબ્યાકરણવિભાગં સલ્લક્ખેત્વા ઠપનાહેતુઉદાહરણં સંસન્દનાદિં તંતંકાલાનુરૂપં વિભાવેન્તિયા પરિમિતપરિચ્છિન્નરૂપાય વિપુલતર-ગમ્ભીરોદાર-પરમત્થ-વિત્થારસઙ્ગાહિકાય કથાય ઞાણબલાનુરૂપં પરે યાથાવતો ધમ્મે પતિટ્ઠાપેન્તો ‘‘દેસનાકુસલો’’તિ વુચ્ચતીતિ એવમેત્થ અત્થયોજના વેદિતબ્બા.

૨૯૩. એવં પટિપાટિયા સત્ત મૂલસિક્ખાપદાનિ વિભાવેત્વા સતિપિ અભિજ્ઝાદિપહાનઇન્દ્રિયસંવરસતિસમ્પજઞ્ઞજાગરિયાનુયોગાદિકે ઉત્તરદેસનાયં વિભાવેતું તં પરિહરિત્વા આચારસીલસ્સેવ વિભજનવસેન પાળિ પવત્તાતિ તદત્થં વિવરિતું ‘‘**બીજગામભૂતગામસમારમ્ભા**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ બીજાનં ગામો સમૂહો **બીજગામો**. ભૂતાનં જાતાનં નિબ્બત્તાનં રુક્ખગચ્છલતાદીનં સમૂહો **ભૂતગામો**. નનુ ચ રુક્ખાદયો ચિત્તરહિતતાય ન જીવા, ચિત્તરહિતતા ચ પરિપ્ફન્દાભાવતો છિન્ને વિરુહનતો વિસદિસજાતિકભાવતો ચતુયોનિઅપરિયાપન્નતો ચ વેદિતબ્બા, વુડ્ઢિ પન પવાળસિલાલવણાનમ્પિ વિજ્જતીતિ ન તેસં જીવભાવે કારણં, વિસયગ્ગહણઞ્ચ નેસં પરિકપ્પનામત્તં સુપનં વિય ચિઞ્ચાદેનં, તથા દોહળાદયો, તત્થ કસ્મા બીજગામભૂતગામસમારમ્ભા પટિવિરતિ ઇચ્છિતાતિ? સમણસારુપ્પતો તન્નિવાસિસત્તાનુરક્ખણતો ચ. તેનેવાહ – ‘‘જીવસઞ્ઞિનો હિ મોઘપુરિસ મનુસ્સા રુક્ખસ્મિ’’ન્તિઆદિ (પાચિ॰ ૮૯).

મૂલમેવ બીજં **મૂલબીજં**, મૂલબીજં એતસ્સાતિપિ **મૂલબીજં**. સેસેસુપિ એસેવ નયો. **ફળુબીજ**ન્તિ પબ્બબીજં. પચ્ચયન્તરસમવાયે સદિસફલુપ્પત્તિયા વિસેસકારણભાવતો વિરુહણસમત્થે સારફલે નિરુળ્હો બીજસદ્દો તદત્થસંસિદ્ધિયા મૂલાદીસુપિ કેસુચિ પવત્તતીતિ મૂલાદિતો નિવત્તનત્થં એકેન બીજ-સદ્દેન વિસેસેત્વા વુત્તં ‘‘**બીજબીજ**’’ન્તિ ‘‘રૂપરૂપં (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૪૪૯), દુક્ખદુક્ખ’’ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૩૨૭; ૫.૧૬૫; નેત્તિ॰ ૧૧) ચ યથા. કસ્મા પનેત્થ બીજગામભૂતગામં ઉદ્ધરિત્વા બીજગામો એવ નિદ્દિટ્ઠોતિ? ન ખો પનેતં એવં દટ્ઠબ્બં, નનુ અવોચુમ્હ

– ‘‘મૂલમેવ બીજં મૂલબીજં, મૂલબીજં એતસ્સાતિપિ મૂલબીજ’’ન્તિ. તત્થ પુરિમેન બીજગામો નિદ્દિટ્ઠો, દુતિયેન ભૂતગામો, દુવિધોપેસ મૂલબીજઞ્ચ મૂલબીજઞ્ચ **મૂલબીજ**ન્તિ સામઞ્ઞનિદ્દેસેન, એકસેસનયેન વા ઉદ્દિટ્ઠોતિ વેદિતબ્બો. તેનેવાહ ‘‘**પઞ્ચવિધસ્સા**’’તિઆદિ. **નીલતિણરુક્ખાદિકસ્સા**તિ અલ્લતિણસ્સ ચેવ અલ્લરુક્ખાદિકસ્સ ચ. **આદિ**-સદ્દેન ઓસધિગચ્છલતાદીનં સઙ્ગહો.

એકં ભત્તં એકભત્તં, તં અસ્સ અત્થીતિ **એકભત્તિકો**. સો પન રત્તિભોજનેનપિ સિયાતિ તન્નિવત્તનત્થં આહ ‘‘**રત્તૂપરતો**’’તિ. એવમ્પિ અપરણ્હભોજીપિ સિયા એકભત્તિકોતિ તન્નિવત્તનત્થં ‘‘**વિરતો વિકાલભોજના**’’તિ વુત્તં. અરુણુગ્ગમનકાલતો પટ્ઠાય યાવ મજ્ઝન્હિકા અયં બુદ્ધાદીનં અરિયાનં આચિણ્ણસમાચિણ્ણો ભોજનસ્સ કાલો નામ, તદઞ્ઞો **વિકાલો**. **અટ્ઠકથાયં** પન દુતિયપદેન રત્તિભોજનસ્સ પટિક્ખિત્તત્તા ‘‘**અતિક્કન્તે મજ્ઝન્હિકે યાવ સૂરિયત્થઙ્ગમના ભોજનં વિકાલભોજનં નામા**’’તિ વુત્તં.

‘‘સબ્બપાપસ્સ અકરણ’’ન્તિઆદિનયપ્પવત્તં (દી॰ નિ॰ ૨.૯૦; ધ॰ પ॰ ૧૮૩; નેત્તિ॰ ૩૦, ૫૦, ૧૧૬, ૧૨૪) ભગવતો સાસનં અચ્ચન્તરાગુપ્પત્તિયા નચ્ચાદિદસ્સનં ન અનુલોમેતીતિ આહ ‘‘**સાસનસ્સ અનનુલોમત્તા**’’તિ. અત્તના પયોજિયમાનં, પરેહિ પયોજાપિયમાનઞ્ચ નચ્ચં નચ્ચભાવસામઞ્ઞેન પાળિયં એકેનેવ **નચ્ચ**-સદ્દેન ગહિતં, તથા ગીતવાદિત-સદ્દેન ચાતિ આહ ‘‘**નચ્ચનનચ્ચાપનાદિવસેના**’’તિ. **આદિ**-સદ્દેન ગાયનગાયાપનવાદનવાદાપનાનિ સઙ્ગય્હન્તિ. દસ્સનેન ચેત્થ સવનમ્પિ સઙ્ગહિતં વિરૂપેકસેસનયેન . યથાસકં વિસયસ્સ આલોચનસભાવતાય વા પઞ્ચન્નં વિઞ્ઞાણાનં સવનકિરિયાયપિ દસ્સનસઙ્ખેપસબ્ભાવતો ‘‘**દસ્સના**’’ઇચ્ચેવ વુત્તં. તેનાહ ‘‘પઞ્ચહિ વિઞ્ઞાણેહિ ન કિઞ્ચિ ધમ્મં પટિવિજાનાતિ અઞ્ઞત્ર અભિનિપાતમત્તા’’તિ. અવિસૂકભૂતસ્સ ગીતસ્સ સવનં કદાચિ વટ્ટતીતિ આહ ‘‘**વિસૂકભૂતા દસ્સના**’’તિ. તથા હિ વુત્તં પરમત્થજોતિકાયં **ખુદ્દકટ્ઠકથાયં** (ખુ॰ પા॰ અટ્ઠ॰ ૨.પચ્છિમપઞ્ચસિક્ખાપદવણ્ણના) ‘‘ધમ્મૂપસંહિતં ગીતં વટ્ટતિ, ગીતૂપસંહિતો ધમ્મો ન વટ્ટતી’’તિ. **યં કિઞ્ચી**તિ ગન્થિતં વા અગન્થિતં વા યં કિઞ્ચિ પુપ્ફં. **ગન્ધજાત**ન્તિ ગન્ધજાતિકં. તસ્સપિ ‘‘યં કિઞ્ચી’’તિ વચનતો પિસિતસ્સ અપિસિતસ્સપિ યસ્સ કસ્સચિ વિલેપનાદિ ન વટ્ટતીતિ દસ્સેતિ.

ઉચ્ચાતિ ઉચ્ચ-સદ્દેન સમાનત્થં એકં સદ્દન્તરં. સેતિ એત્થાતિ **સયનં**. ઉચ્ચાસયનં મહાસયનઞ્ચ સમણસારુપ્પરહિતં અધિપ્પેતન્તિ આહ ‘‘**પમાણાતિક્કન્તં અકપ્પિયત્થરણ**’’ન્તિ. આસનઞ્ચેત્થ સયનેનેવ સઙ્ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. યસ્મા પન આધારે પટિક્ખિત્તે તદાધારા કિરિયા પટિક્ખિત્તાવ હોતિ, તસ્મા ‘‘ઉચ્ચાસયનમહાસયના’’ઇચ્ચેવ વુત્તં, અત્થતો પન તદુપભોગભૂતનિસજ્જાનિપજ્જનેહિ વિરતિ દસ્સિતાતિ દટ્ઠબ્બં. અથ વા ઉચ્ચાસયનમહાસયનઞ્ચ ઉચ્ચાસયનમહાસયનઞ્ચ **ઉચ્ચાસયનમહાસયન**ન્તિ એતસ્મિં અત્થે એકસેસેન અયં નિદ્દેસો કતો યથા ‘‘નામરૂપપચ્ચયા સળાયતન’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૬; સં॰ નિ॰ ૨.૧; ઉદા॰ ૧), આસનકિરિયાપુબ્બકત્તા વા સયનકિરિયાય સયનગ્ગહણેન આસનમ્પિ ગહિતન્તિ વેદિતબ્બં.

દારુમાસકોતિ યે વોહારં ગચ્છન્તીતિ ઇતિ-સદ્દેન એવંપકારે દસ્સેતિ. અઞ્ઞેહિ ગાહાપને ઉપનિક્ખિત્તસાદિયને ચ પટિગ્ગહણત્થો લબ્ભતીતિ આહ ‘‘**નેવ નં ઉગ્ગણ્હાતિ, ન ઉગ્ગણ્હાપેતિ, ન ઉપનિક્ખિત્તં સાદિયતી**’’તિ. અથ વા તિવિધં પટિગ્ગહણં કાયેન વાચાય મનસાતિ. તત્થ કાયેન પટિગ્ગહણં **ઉગ્ગણ્હનં**, વાચાય પટિગ્ગહણં **ઉગ્ગહાપનં**, મનસા પટિગ્ગહણં **સાદિયન**ન્તિ તિવિધમ્પિ પટિગ્ગહણં એકજ્ઝં ગહેત્વા ‘‘પટિગ્ગહણા’’તિ વુત્તન્તિ આહ ‘‘**નેવ નં ઉગ્ગણ્હાતી**’’તિઆદિ. એસ નયો **આમકધઞ્ઞપટિગ્ગહણા**તિઆદીસુપિ. નીવારાદિઉપધઞ્ઞસ્સ સાલિઆદિમૂલધઞ્ઞન્તોગધત્તા વુત્તં ‘‘**સત્તવિધસ્સા**’’તિ. ‘‘અનુજાનામિ, ભિક્ખવે, પઞ્ચ વસાનિ ભેસજ્જાનિ

અચ્છવસં મચ્છવસં સુસુકાવસં સુકરવસં ગદ્રભવસ''ન્તિ (મહાવ॰ ૨૬૨) વુત્તત્તા ઇદં ઓદિસ્સ અનુઞ્ઞાતં નામ, તસ્સ પન ''કાલે પટિગ્ગહિત''ન્તિ (મહાવ॰ ૨૬૨) વુત્તત્તા પટિગ્ગહણં વટ્ટતિ. સતિ પચ્ચયેતિ આહ ''**અઞ્ઞત્ર ઓદિસ્સ અનુઞ્ઞાતા**''તિ.

સરૂપેન વઞ્ચનં **રૂપકૂટં**, પતિરૂપેન વઞ્ચનાતિ અત્થો. અઙ્ગેન અત્તનો સરીરાવયવેન વઞ્ચનં **અઙ્ગકૂટં**. ગહણવસેન વઞ્ચનં **ગહણકૂટં**. પટિચ્છન્નં કત્વા વઞ્ચનં **પટિચ્છન્નકૂટં**. **અક્કમતી**તિ નિપ્પીળેતિ, પુબ્બભાગે અક્કમતીતિ સમ્બન્ધો.

હદયન્તિ નાળિઆદીનં માનભાજનાનં અબ્ભન્તરં. તિલાદીનં નાળિઆદીહિ મિનનકાલે ઉસ્સાપિતસિખાયેવ સિખા. **સિખાભેદો** તસ્સાહાપનં.

કેચીતિ સારસમાસાચરિયા, ઉત્તરવિહારવાસિનો ચ. **વધો**તિ મુટ્ઠિપહારકસાતાળનાદીહિ વિહેસનં, વિબાધનન્તિ અત્થો. વિહેઠનત્થોપિ હિ વધ-સદ્દો દિસ્સતિ ''અત્તાનંવધિત્વા વધિત્વા રોદતી''તિઆદીસુ (પાચિ॰ ૮૭૯, ૮૮૧). યથા હિ અપરિગ્ગહભાવસામઞ્ઞે સતિપિ પબ્બજિતેહિ અપ્પટિગ્ગહિતબ્બવત્થુવિભાગસન્દસ્સનત્થં ઇત્થિકુમારિદાસિદાસાદયો વિભાગેન વુત્તા. એવં પરસ્સ હરણભાવતો અદિન્નાદાનભાવસામઞ્ઞે સતિપિ તુલાકૂટાદયો અદિન્નાદાનવિસેસભાવદસ્સનત્થં વિભાગેન વુત્તા, ન એવં પાણાતિપાતપરિયાયસ્સ વધસ્સ પુન ગહણે પયોજનં અત્થિ, તત્થ સયંકારો, ઇધ પરંકારોતિ ચ ન સક્કા વત્તું ''કાયવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા ચેતના છપ્પયોગા''તિ વચનતો. તસ્મા યથાવુત્તો એવેત્થ અત્થો યુત્તો. **અટ્ઠકથાયં** પન ''**વધોતિ મારણ**''ન્તિ વુત્તં, તમ્પિ પોથનમેવ સન્ધાયાતિ ચ સક્કા વિઞ્ઞાતું મારણ-સદ્દસ્સપિ વિહિંસને દિસ્સનતો.

૨૯૪. ચીવરપિણ્ડપાતાનં યથાક્કમં કાયકુચ્છિપરિહરણમત્તજોતનાયં અવિસેસતો અટ્ઠન્નં પરિક્ખારાનં અન્તરે તપ્પયોજનતા સમ્ભવતીતિ દસ્સેન્તો ''**તે સબ્બેપી**''તિઆદિમાહ. **એતેપી**તિ નવપરિક્ખારિકાદયોપિ અપ્પિચ્છાવ સન્તુટ્ઠાવ. ન હિ તત્થકેન મહિચ્છતા, અસન્તુટ્ઠિતા વા હોતીતિ.

ચતૂસુ દિસાસુ સુખં વિહરતિ, તતો એવ સુખવિહારટ્ઠાનભૂતા ચતસ્સો દિસા અસ્સ સન્તીતિ વા **ચાતુદ્દિસો**. તત્થ ચાયં સત્તે વા સઙ્ખારે વા ભયેન ન પટિહઞ્ઞતીતિ **અપ્પટિઘો**. દ્વાદસવિધસ્સ સન્તોસસ્સ વસેન સન્તુસ્સનકો **સન્તુસ્સમાનો**. **ઇતરીતરેના**તિ ઉચ્ચાવચેન. **પરિસ્સયાનં** બાહિરાનં સીહબ્યગ્ઘાદીનં, અબ્ભન્તરાનઞ્ચ કામચ્છન્દાદીનં કાયચિત્તુપદ્દવાનં અભિભવનતો પરિસ્સયાનં **સહિતા**. થદ્ધભાવકરભયાભાવેન **અચ્છમ્ભી**. **એકો** અસહાયો. તતો એવ ખગ્ગમિગસિઙ્ગસદિસતાય **ખગ્ગવિસાણકપ્પો** ચરેય્યાતિ અત્થો.

છિન્નપક્ખો , અસઞ્જાતપક્ખો વા સકુણો ગન્તું ન સક્કોતીતિ ''**પક્ખી સકુણો**''તિ પક્ખિ-સદ્દેન વિસેસેત્વા સકુણો પાળિયં વુત્તોતિ આહ ''**પક્ખયુત્તો સકુણો**''તિ. યસ્સ સન્નિધિકારપરિભોગો કિઞ્ચિ ઠપેતબ્બં સાપેક્ખાય ઠપનઞ્ચ નત્થિ, તાદિસો અયં ભિક્ખૂતિ દસ્સેન્તો ''**અયં પનેત્થ સઙ્ખેપત્થો**''તિઆદિમાહ. અરિયન્તિ અપેન્તિ તતો દોસા, તેહિ વા આરકાતિ **અરિયો**તિ આહ ''**અરિયેનાતિ નિદ્દોસેના**''તિ. **અજ્ઝત્ત**ન્તિ અત્તનિ. **નિદ્દોસસુખ**ન્તિ નિરામિસસુખં કિલેસવજ્જરહિતત્તા.

૨૯૫. યથાવુત્તે સીલસંવરે પતિટ્ઠિતસ્સેવ ઇન્દ્રિયસંવરો ઇચ્છિતબ્બો તદધિટ્ઠાનતો, તસ્સ ચ પરિપાલકભાવતોતિ વુત્તં ''**સો ઇમિના અરિયેન સીલક્ખન્ધેન સમન્નાગતો ભિક્ખૂ**''તિ. **સેસપદેસૂ**તિ ''ન નિમિત્તગ્ગાહી હોતી''તિઆદીસુ પદેસુ. યસ્મા **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૫) વુત્તં, તસ્મા તસ્સ

લીનત્થપ્પકાસિનિયં સંવણ્ણનાયં (વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૧.૧૫) વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. રૂપાદીસુ નિમિત્તાદિગ્ગાહપરિવજ્જનલક્ખણત્તા ઇન્દ્રિયસંવરસ્સ કિલેસેહિ અનવસિત્તસુખતા અવિકિણ્ણસુખતા ચસ્સ વુત્તા.

૨૯૬. પચ્ચયસમ્પત્તિન્તિ પચ્ચયપારિપૂરિં. **ઇમે ચત્તારો**તિ સીલસંવરો સન્તોસો ઇન્દ્રિયસંવરો સતિસમ્પજઞ્ઞન્તિ ઇમે ચત્તારો અરઞ્ઞવાસસ્સ સમ્ભારા. **તિરચ્છાનગતેહિ વત્તબ્બતં આપજ્જતિ** ઇસિસિઙ્ગસ્સ પિતુઆદયો વિય. **વનચરકેહી**તિ વનચરકમાતુગામેહિ. **ભેરવસદ્દં સાવેન્તિ**, તાવતા અપલાયન્તાનં **હત્થેહિ સીસં... પે॰... કરોન્તિ**. પણ્ણત્તિવીતિક્કમસઞ્ઞાતં **કાળકં વા**. મિચ્છાવિતક્કસઞ્ઞાતં **તિલકં વા**. **તન્તિ** પીતિં વિભૂતભાવેન ઉપટ્ઠાનતો **ખયતો સમ્મસન્તો**.

વિવિત્તન્તિ જનવિવિત્તં. તેનાહ "**સુઞ્ઞ**"ન્તિ. સા ચ વિવિત્તતા નિસ્સદ્દભાવેન લક્ખિતબ્બાતિ આહ "**અપ્પસદ્દં અપ્પનિગ્ઘોસ**"ન્તિ. આવસથભૂતં સેનાસનં વિહરિતબ્બટ્ઠેન **વિહારસેનાસનં**. મસારકાદિ મઞ્ચપીઠં તત્થ અત્થરિતબ્બં ભિસિઉપધાનઞ્ચ મઞ્ચપીઠસમ્બન્ધિતો **મઞ્ચપીઠસેનાસનં**. ચિમિલિકાદિ ભૂમિયં સન્થરિતબ્બતાય **સન્થતસેનાસનં**. રુક્ખમૂલાદિ પટિક્કમિતબ્બટ્ઠાનં ચઙ્કમનાદીનં ઓકાસભાવતો **ઓકાસસેનાસનં**.

"**અનુચ્છવિકં દસ્સેન્તો**"તિ વત્વા તમેવ અનુચ્છવિકભાવં વિભાવેતું "**તત્થ હી**"તિઆદિ વુત્તં. **અચ્છન્ન**ન્તિ ઇટ્ઠકછદનાદિના અન્તમસો રુક્ખસાખાહિપિ ન છન્નં.

ભત્તસ્સ પચ્છતોતિ ભત્તભુઞ્જનસ્સ પચ્છતો. **ઊરુબદ્ધાસન**ન્તિ ઊરૂનં અધોબન્ધનવસેન નિસજ્જં. હેટ્ઠિમકાયસ્સ અનુજુકટ્ઠપનં નિસજ્જાવચનેનેવ બોધિતન્તિ. **ઉજું કાય**ન્તિ એત્થ **કાય**-સદ્દો ઉપરિમકાયવિસયોતિ આહ "**ઉપરિમં સરીરં ઉજુકં ઠપેત્વા**"તિ. તં પન ઉજુકટ્ઠપનં સરૂપતો પયોજનતો ચ દસ્સેતું "**અટ્ઠારસા**"તિઆદિ વુત્તં. **ન પણમન્તી**તિ ન ઓણમન્તિ. **ન પરિપતતી**તિ ન વિગચ્છતિ, વીથિં ન વિલઙ્ઘેતિ. તતો એવ પુબ્બેનાપરં વિસેસપ્પત્તિયા કમ્મટ્ઠાનં **વુદ્ધિં ફાતિં ઉપગચ્છતિ. મુખસમીપે**તિ મુખસ્સ સમીપે નાસિકગ્ગે વા ઉત્તરોટ્ઠે વા. ઇધ **પરિ**-સદ્દો અભિ-સદ્દેન સમાનત્થોતિ આહ "**કમ્મટ્ઠાનાભિમુખ**"ન્તિ, બહિદ્ધા પુથુત્તારમ્મણતો નિવારેત્વા કમ્મટ્ઠાનંયેવ પુરક્ખત્વાતિ અત્થો. **પરીતિ પરિગ્ગહટ્ઠો** ''પરિણાયિકા''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૧૬) વિય. **નિય્યાનટ્ઠો** પટિપક્ખતો નિગ્ગમનટ્ઠો, તસ્મા **પરિગ્ગહિતનિય્યાનસતિ**ન્તિ સબ્બથા ગહિતાસમ્મોસં પરિચ્ચત્તસમ્મોસં સતિં કત્વા, પરમં સતિનેપક્કં ઉપટ્ઠપેત્વાતિ અત્થો.

વિક્ખમ્ભનવસેનાતિ એત્થ વિક્ખમ્ભનં અનુપ્પાદનં અપ્પવત્તનં ન પટિપક્ખેન સુપ્પહીનતા. **પહીનત્તા**તિ ચ પહીનસદિસતં સન્ધાય વુત્તં ઝાનસ્સ અનધિગતતા. તથાપિ નયિદં ચક્ખુવિઞ્ઞાણં વિય સભાવતો વિગતાભિજ્ઝં, અથ ખો ભાવનાવસેન. તેનાહ "**ન ચક્ખુવિઞ્ઞાણસદિસેના**"તિ. **એસેવ નયો**તિ યથા ચક્ખુવિઞ્ઞાણં સભાવેન વિગતાભિજ્ઝં અબ્યાપન્નઞ્ચ, ન ભાવનાય વિક્ખમ્ભિતત્તા, ન એવમિદં. ઇદં પન ચિત્તં ભાવનાય પરિસોધિતત્તા અબ્યાપન્નં વિગતથિનમિદ્ધં અનુદ્ધતં નિબ્બિચિકિચ્છઞ્ચાતિ અત્થો. **ઇદં ઉભય**ન્તિ સતિસમ્પજઞ્ઞમાહ.

૨૯૭. ઉચ્છિન્દિત્વા પાતેન્તીતિ એત્થ ઉચ્છિન્દનં પાતનઞ્ચ તાસં પઞ્ઞાનં અનુપ્પન્નાનં ઉપ્પજ્જિતું અપ્પદાનમેવ. ઇતિ મહગ્ગતાનુત્તરપઞ્ઞાનં એકચ્ચાય ચ પરિત્તપઞ્ઞાય અનુપ્પત્તિહેતુભૂતા નીવરણા ધમ્મા ઇતરાય ચ સમત્થતં વિહનન્તિયેવાતિ **પઞ્ઞાય દુબ્બલીકરણા** વુત્તા. ઇદમ્પિ પઠમજ્ઝાનં વેનેય્યસન્તાને પતિટ્ઠાપિયમાનં ઞાણં પજ્જતિ એત્થાતિ **ઞાણપદં**. ઞાણં વળઞ્જેતિ એત્થાતિ **ઞાણવળઞ્જં**.

૨૯૯. ન તાવ નિટ્ઠં ગતો બાહિરકાનં ઞાણેન અક્કન્તટ્ઠાનાનિપિ સિયુન્તિ. યદિ એવં અનઞ્ઞસાધારણે મગ્ગઞાણપદે કથં ન નિટ્ઠઙ્ગતોતિ આહ "**મગ્ગક્ખણેપી**"તિઆદિ. **તીસુ રતનેસુ નિટ્ઠં ગતો હોતી**તિ બુદ્ધસુબુદ્ધતં ધમ્મસુધમ્મતં સઙ્ઘસુપ્પટિપત્તિતઞ્ચ આરબ્ભ ઞાણેન નિટ્ઠં નિચ્છયં ઉપગતો હોતિ. કામઞ્ચેત્થ પઠમમગ્ગેનેવ સબ્બસો વિચિકિચ્છાય પહીનત્તા સબ્બસ્સપિ અરિયસાવકસ્સ કઙ્ખા વા વિમતિ વા નત્થિ, તત્થ પન યથા પઞ્ઞાવેપુલ્લપ્પત્તસ્સ અરહતો સવિસયે ઞાણં સવિસેસં ઓગાહતિ, ન તથા અનાગામિઆદીનન્તિ રતનત્તયે સાતિસયં ઞાણનિચ્છયગમનં સન્ધાય ''અગ્ગમગ્ગવસેન તત્થનિટ્ઠાગમનં વુત્ત''ન્તિ વુત્તં. યં પનેત્થ અવિભત્તં, તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવાતિ.

ચૂળહત્થિપદોપમસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૮. મહાહત્થિપદોપમસુત્તવણ્ણના

૩૦૦. જઙ્ગલાનન્તિ એત્થ યો નિપિચ્છલેન અમુદુકો નિરુદકતાય થદ્ધલૂખભૂમિપ્પદેસો, સો ''જઙ્ગલો''તિ વુચ્ચતિ. તબ્બહુલતાય પન ઇધ સબ્બો ભૂમિપ્પદેસો જઙ્ગલો, તસ્મિં જઙ્ગલે જાતા, ભવાતિ વા જઙ્ગલા, તેસં જઙ્ગલાનં. એવઞ્હિ નદીચરાનમ્પિ હત્થીનં સઙ્ગહો કતો હોતિ. સમોધાતબ્બાનં વિય હિ સમોધાયકાનમ્પિ જઙ્ગલગ્ગહણેન ગહેતબ્બતો. **પથવીતલચારીન**ન્તિ ઇમિના જલચારિનો ન નિવત્તેતિ અદિસ્સમાનપાદત્તા. **પાણાન**ન્તિ સાધારણવચનમ્પિ ''પદજાતાની''તિ સદ્દન્તરસન્નિધાનેન વિસેસનિવિટ્ઠમેવ હોતીતિ આહ "**સપાદકપાણાન**"ન્તિ. ''મુત્તગત''ન્તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૧૯; અ॰ નિ॰ ૯.૧૧) ગત-સદ્દો અનત્થન્તરો વિય, **જાત**-સદ્દો અનત્થન્તરોતિ આહ "**પદજાતાનીતિ પદાની**"તિ. **સમોધાન**ન્તિ સમવરોધં, અન્તોગમં વા. **મહન્તત્તેના**તિ વિપુલભાવેન.

કુસલા ધમ્માતિ અનવજ્જસુખવિપાકા ધમ્મા, ન અનવજ્જમત્તધમ્મા. કુસલત્તિકે આગતનયેન હિ ઇધ કુસલા ધમ્મા ગહેતબ્બા, ન બાહિતિકસુત્તે આગતનયેન. **ચતુબ્બિધો સઙ્ગહો**તિ કસ્મા વુત્તં, નનુ એકવિધોવેત્થ સઙ્ગહો અધિપ્પેતોતિ? ન, અત્થં અગ્ગહેત્વા અનિદ્ધારિતત્થસ્સ સદ્દસ્સેવ ગહિતત્તા. સઙ્ગહ-સદ્દો તાવ અત્તનો અત્થવસેન ચતુબ્બિધોતિ અયઞ્હેત્થ અત્થો. અત્થોપિ વા અનિદ્ધારિતવિસેસો સામઞ્ઞેન ગહેતબ્બતં પત્તો ''સઙ્ગહં ગચ્છતી''તિ એત્થ સઙ્ગહ-સદ્દેન વચનીયતં ગતોતિ ન કોચિ દોસો, નિદ્ધારિતે વિસેસે તસ્સ એકવિધતા સિયા, ન તતો પુબ્બેતિ. **સજાતિસઙ્ગહો**તિ સમાનજાતિયા, સમાનજાતિકાનં વા સઙ્ગહો. ધાતુકથાવણ્ણનાયં પન "**જાતિસઙ્ગહો**"ઇચ્ચેવ વુત્તં, તં જાતિ-સદ્દસ્સ સાપેક્ખસદ્દત્તા જાતિયા સઙ્ગહોતિ વુત્તે અત્તનો જાતિયાતિ વિઞ્ઞાયતિ સમ્બન્ધારહસ્સ અઞ્ઞસ્સ અવુત્તત્તાતિ કત્વા વુત્તં. ઇધ પન **રૂપકણ્ડવણ્ણનાયં** (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૫૯૪) વિય પાકટં કત્વા દસ્સેતું "**સજાતિસઙ્ગહો**"ઇચ્ચેવ વુત્તં. સઞ્જાયન્તિ એત્થાતિ સઞ્જાતિ, સઞ્જાતિયા સઙ્ગહો **સઞ્જાતિસઙ્ગહો**, સઞ્જાતિદેસવસેન સઙ્ગહોતિ અત્થો. ''સબ્બે રથિકા''તિ વુત્તે સબ્બે રથયોધા રથેન યુજ્ઝનકિરિયાય એકસઙ્ગહોતિ. ''સબ્બે ધનુગ્ગહા''તિ વુત્તે સબ્બે ઇસ્સાસા ધનુના વિજ્ઝનકિરિયાય એકસઙ્ગહોતિ આહ "**એવં કિરિયવસેન સઙ્ગહો**"તિ. **રૂપક્ખન્ધેન સઙ્ગહિત**ન્તિ રૂપક્ખન્ધેન એકસઙ્ગહં રૂપક્ખન્ધોતેવ ગણિતં, ગહણં ગતન્તિ અત્થો.

દિયડ્ઢમેવ સચ્ચં ભજતિ મગ્ગસચ્ચદુક્ખસચ્ચેકદેસભાવતો. સચ્ચેકદેસન્તોગધમ્પિ સચ્ચન્તોગધમેવ હોતીતિ આહ "**સચ્ચાનં અન્તોગધત્તા**"તિ. ઇદાનિ તમત્થં સાસનતો ચ લોકતો ચ ઉપમં આહરિત્વા દીપેતું "**યથા હી**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સાધિકમિદં, ભિક્ખવે, દિયડ્ઢસિક્ખાપદસત**ન્તિ ઇદં યસ્મિં કાલે તં સુત્તં દેસિતં, તદા

પઞ્ઞત્તસિક્ખાપદવસેન વુત્તં, તતો પરં પન સાધિકાનિ દ્વેસતાનિ સિક્ખાપદાનીતિ. **સિક્ખાનં અન્તોગધત્તા** અધિસીલસિક્ખાય. એત્થ ચ ''સીલં સિક્ખન્તોપિ તિસ્સો સિક્ખા સિક્ખતી''તિ વિસમોયં ઉપઞ્ઞાસો. તત્થ હિ યો પહાતબ્બં પજહતિ, સંવરિતબ્બતો સંવરં આપજ્જતિ, અયમસ્સ **અધિસીલસિક્ખા**. યો તત્થ ચેતસો અવિક્ખેપો, અયમસ્સ **અધિચિત્તસિક્ખા**. યા તત્થ વીમંસા, અયમસ્સ **અધિપઞ્ઞાસિક્ખા**. ઇતિ સો કુલપુત્તો સરૂપતો લબ્ભમાના એવ તિસ્સો સિક્ખા સિક્ખતીતિ દીપિતો, ન સિક્ખાનં અન્તોગધતામત્તેન. તેનાહ **અટ્ઠકથાયં** ''યો તથાભૂતસ્સ સંવરો, અયમેત્થ અધિસીલસિક્ખા, યો તથાભૂતસ્સ સમાધિ, અયમેત્થ અધિચિત્તસિક્ખા, યા તથાભૂતસ્સ પઞ્ઞા, અયં અધિપઞ્ઞાસિક્ખા. ઇમા તિસ્સો સિક્ખા તસ્મિં આરમ્મણે તાય સતિયા તેન મનસિકારેન સિક્ખતિ આસેવતિ ભાવેતિ બહુલીકરોતી''તિ. ઇધ પન સચ્ચાનં અન્તોગધત્તા સચ્ચ-સદ્દાભિધેય્યતામત્તેન ચતૂસુ સચ્ચેસુ ગણનન્તોગધા હોન્તીતિ? ન, તત્થાપિ હિ નિપ્પરિયાયતો અધિસીલસિક્ખાવ લબ્ભતિ, ઇતરા પરિયાયતોતિ કત્વા ''**સિક્ખાનં અન્તોગધત્તા**''તિ વુત્તં.

ચતૂસુ અરિયસચ્ચેસુ સઙ્ગહં ગચ્છન્તીતિ ચ તતો અમુચ્ચિત્વા તસ્સેવ અન્તોગધતં સન્ધાય વુત્તં. એવઞ્ચ કત્વા ''યથા ચ એકસ્સ હત્થિપદસ્સા''તિઆદિના દસ્સિતા હત્થિપદોપમા સમત્થિતા દટ્ઠબ્બા. **એકસ્મિમ્પિ દ્વીસુપિ તીસુપિ સચ્ચેસુ ગણનં ગતા ધમ્મા**તિ ઇદં ન કુસલત્તિકવસેનેવ વેદિતબ્બં, અથ ખો તિકદુકેસુ યથારહં લબ્ભમાનપદવસેન વેદિતબ્બં. તત્થ એકસ્મિં સચ્ચે ગણનં ગતો ધમ્મો અસઙ્ખતધમ્મો દટ્ઠબ્બો, દ્વીસુ સચ્ચેસુ ગણનં ગતા કુસલા ધમ્મા, તથા અકુસલા ધમ્મા, અબ્યાકતા ચ ધમ્મા, તીસુ સચ્ચેસુ ગણનં ગતા સઙ્ખતા ધમ્મા, એવં અઞ્ઞેસમ્પિ તિકદુકપદાનં વસેન અયમત્થો યથારહં વિભજિત્વા વત્તબ્બો. તેનાહ ''**એકસ્મિમ્પિ...પે०... ગતાવ હોન્તી**''તિ. એકદેસો હિ સમુદાયન્તોગધત્તા વિસેસો વિય સામઞ્ઞેન સમૂહેન સઙ્ગહં લભતિ. તેનાહ ''**સચ્ચાનં અન્તોગધત્તા**''તિ. **દેસનાનુક્કમો**તિ અરિયસચ્ચાનિ ઉદ્દિસિત્વા દુક્ખસચ્ચનિદ્દેસવસેન પઞ્ચન્નં ઉપાદાનક્ખન્ધાનં વિભજનં. તત્થ ચ રૂપક્ખન્ધનિદ્દેસવસેનઆદિતો અજ્ઝત્તિકાય પથવીધાતુયા વિભજનન્તિ. અયં ઇમિસ્સા દેસનાય અનુક્કમો.

૩૦૧. તં પનેતં ઉપમાહિ વિભાવેતું ''**યથા હી**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સુજાત**ન્તિ સુન્દરં, સુસણ્ઠિતં સુપરિણતઞ્ચાતિ અધિપ્પાયો. **પેસિયો**તિ વિલીવે. મુદુભાવતો **કુચ્છિભાગં આદાય. ઇતરે ચ ચત્તારો કોટ્ઠાસે**તિ પઞ્ચધા ભિન્નકોટ્ઠાસેસુ ઇતરે ચ ચત્તારો કોટ્ઠાસે. **ઇતરે ચ તયો કોટ્ઠાસે**તિઆદિતો ચતુધા ભિન્નકોટ્ઠાસેસુ ઇતરે ચ તયો કોટ્ઠાસે.

રાજપુત્તૂપમાયાતિ રઞ્ઞો જેટ્ઠપુત્તઉપમાય. ન્તિ પિળન્ધનં. ઉરે વાયામજનિતઅરિયજાતિયા **ઓરસો**. **મુખતો જાતો**તિ મુખતો નિગ્ગતધમ્મદેસનાય જાતો, બુદ્ધાનં વા ધમ્મકાયસ્સ મુખભૂતઅરિયધમ્મતો જાતો. તતો એવ **ધમ્મજો ધમ્મનિમ્મિતો**. સત્થુ ધમ્મદાયાદસ્સેવ ગહિતત્તા **ધમ્મદાયાદો**. તેનાહ ''**નો આમિસદાયાદો**''તિ. ન્તિ ''ભગવતો પુત્તો''તિઆદિવચનં. મહાપઞ્ઞતાદિગુણેહિ સાતિસયં અનુપુબ્બભાવે ઠિતત્તા **સમ્મા** યથાભૂતં **વદમાનો** વત્તું સક્કોન્તો **વદેય્ય**.

અકુતોભયં નિબ્બાનં નિબ્બાનગામિનિઞ્ચ. રાગરજાદીનં વિગમેન વિગતરજં ધમ્મં દેસેન્તં સુગતં સમ્માસમ્બુદ્ધં ભિક્ખૂનં પરોસહસ્સં પયિરુપાસતીતિ યોજના.

“**સેવેથ ભજથા**”તિ વત્વા તત્થ કારણમાહ “**પણ્ડિતા ભિક્ખૂ અનુગ્ગાહકા**”તિ. પણ્ડિતાપિ સમાના ન અપ્પસ્સુતા, અથ ખો ઓવાદાનુસાસનીહિ અનુગ્ગાહકાતિ પુરિમા ઉપમા થેરસ્સેવ વસેન ઉદાહટા, દુતિયા પન ભગવતો ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સપિ વસેન ઉદાહટા.

૩૦૨. **અજ્ઝત્તિકા**તિ સત્તસન્તાનપરિયાપન્ના. **અજ્ઝત્તં પચ્ચત્ત**ન્તિ પદદ્વયેનપિ તંતંપાટિપુગ્ગલિકધમ્મા વુચ્ચન્તીતિ આહ “**ઉભયમ્પેતં નિયકાધિવચનમેવા**”તિ. સસન્તતિપરિયાપન્નતાય પન અત્તાતિ ગહેતબ્બભાવૂપગમનવસેન અત્તાનં અધિકિચ્ચ ઉદ્દિસ્સ પવત્તં **અજ્ઝત્તં**, તંતંસત્તસન્તાનપરિયાપન્નતાય **પચ્ચત્તં**. તેનાહ **અટ્ઠકથાયં** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૩૦૭) ‘‘અત્તનિ પવત્તત્તા અજ્ઝત્તં, અત્તાનં પટિચ્ચ પટિચ્ચ પવત્તત્તા પચ્ચત્ત’’ન્તિ. **કક્ખળ**ન્તિ કથિનં. યસ્મા તં થદ્ધભાવેન સહજાતાનં પતિટ્ઠા હોતિ, તસ્મા “**થદ્ધ**”ન્તિ વુત્તં. **ખરિગત**ન્તિ ખરસભાવેસુ ગતં તપ્પરિયાપન્નં, ખરસભાવમેવાતિ અત્થો. યસ્મા પન ખરસભાવં ફરુસાકારેન ઉપટ્ઠાનતો ફરુસાકારં હોતિ, તસ્મા વુત્તં “**ફરુસ**”ન્તિ. **ઉપાદિન્નં** નામ સરીરટ્ઠકં. તત્થ યં કમ્મસમુટ્ઠાનં, તં નિપ્પરિયાયતો “**ઉપાદિન્ન**”ન્તિ વુચ્ચતિ, ઇતરં **અનુપાદિન્નં**. તદુભયમ્પિ ઇધ તણ્હાદીહિ આદિન્નગહિતપરામટ્ઠવસેન ઉપાદિન્નમેવાતિ દસ્સેતું “**સરીરટ્ઠકઞ્હી**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **આદિન્ન**ન્તિ અભિનિવિટ્ઠં. મમન્તિ **ગહિતં**. અહન્તિ **પરામટ્ઠં** . **ધાતુકમ્મટ્ઠાનિકસ્સા**તિ ચતુધાતુવવત્થાનવસેન ધાતુકમ્મટ્ઠાનં પરિહરન્તસ્સ. **એત્થા**તિ એતસ્મિં ધાતુકમ્મટ્ઠાને. **તીસુ કોટ્ઠાસેસૂ**તિ તિપ્પકારેસુ કોટ્ઠાસેસુ. ન હિ તે તયો ચત્તારો કોટ્ઠાસા.

વુત્તપ્પકારાતિ ‘‘કેસા લોમા’’તિઆદિના વુત્તપ્પકારા. **નાનાસભાવતો**તિ સતિપિ કક્ખળભાવસામઞ્ઞે સસમ્ભારવિભત્તિતો પન કેસાદિસઙ્ખાતગતનાનાસભાવતો. **આલયો**તિ અપેક્ખા. **નિકન્તી**તિ નિકામના. **પત્થના**તિ તણ્હાપત્થના. **પરિયુટ્ઠાન**ન્તિ તણ્હાપરિયુટ્ઠાનં. **ગહણ**ન્તિ કામુપાદાનં. **પરામાસો**તિ પરતો આમસના મિચ્છાભિનિવેસો. **ન બલવા** આલયાદિ. યદિ એવં કસ્મા વિભઙ્ગે બાહિરાપિ પથવીધાતુ વિત્થારેનેવ વિભત્તાતિ? યથાધમ્મદેસનત્તા તત્થ વિત્થારેનેવ દેસના પવત્તા, યથાનુલોમદેસનત્તા પનેત્થ વુત્તનયેન દેસના સંખિત્તા.

યોજેત્વા દસ્સેતીતિ એકજ્ઝં કત્વા દસ્સેતિ. **સા**તિ અજ્ઝત્તિકા પથવીધાતુ. **સુખપરિગ્ગહો હોતિ** ‘‘ન મે સો અત્તા’’તિ. સિદ્ધે હિ અનત્તલક્ખણે દુક્ખલક્ખણં અનિચ્ચલક્ખણઞ્ચ સિદ્ધમેવ હોતિ સઙ્ખતધમ્મેસુ તદવિનાભાવતોતિ. **વિસૂકાયતી**તિ વિસૂકં વિરૂપકિરિયં પવત્તેતિ. સા પન અત્થતો વિપ્ફન્દનમેવાતિ આહ “**વિપ્ફન્દતી**”તિ. **અસ્સા**તિ અજ્ઝત્તિકાય પથવીધાતુયા. **અચેતનાભાવો પાકટો હોતિ** ધાતુમત્તતાય દસ્સનતો. **તં ઉભયમ્પી**તિ તં પથવીધાતુદ્વયમ્પિ.

તતો વિસેસતરેનાતિ તતો બાહિરમહાપથવિતો વિસેસવન્તતરેન, લહુતરેનાતિ અત્થો. **કુપ્પતી**તિ લુપ્પતિ. **વિલીયમાના**તિ પકતિઉદકે લોણં વિય વિલયં ગચ્છન્તી. **ઉદકાનુગતા**તિ ઉદકં અનુગતા ઉદકગતિકા. તેનાહ “**ઉદકમેવ હોતી**”તિ. અભાવો **એવ અભાવતા**, ન ભવતીતિ વા અભાવો, તથાસભાવો ધમ્મો. તસ્સ ભાવો **અભાવતા**. વયો વિનાસો ધમ્મો સભાવો એતસ્સાતિ વયધમ્મો, તસ્સ ભાવો **વયધમ્મતા**, અત્થતો ખયો એવ. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. તેનાહ “**સબ્બેહિપિ ઇમેહિ પદેહિ અનિચ્ચલક્ખણમેવ વુત્ત**”ન્તિ. વિદ્ધંસનભાવસ્સ પન પવેદિતબ્બત્તા કામં અનિચ્ચલક્ખણમેવ વુત્તં સરૂપતો, ઇતરાનિપિ અત્થતો વુત્તાનેવાતિ દસ્સેન્તો આહ “**યં પના**”તિઆદિ.

મત્તં ખણમત્તં તિટ્ઠતીતિ મત્તટ્ઠો, અપ્પમત્તટ્ઠો **મત્તટ્ઠકો**, અતિઇત્તરખણિકોતિ અત્થો. તેનાહ “**પરિત્તટ્ઠિતિકસ્સા**”તિ. **ઠિતિપરિત્તતાયા**તિ એકચિત્તપવત્તિમત્તતાઠાનલક્ખણસ્સ ઇતરભાવેન . એકસ્સ ચિત્તસ્સ પવત્તિક્ખણમત્તેનેવ હિ સત્તાનં પરમત્થતો જીવનક્ખણો પરિચ્છિન્નો. તેનાહ “**અયં હી**”તિઆદિ.

જીવિતન્તિ જીવિતિન્દ્રિયં. **સુખદુક્ખા**તિ સુખદુક્ખા વેદના. ઉપેક્ખાપિ હિ સુખદુક્ખાસ્વેવ અન્તોગધા ઇટ્ઠાનિટ્ઠભાવતો. **અત્તભાવો**તિ જીવિતવેદનાવિઞ્ઞાણાનિ ઠપેત્વા અવસિટ્ઠધમ્મા વુત્તા. **કેવલા**તિ અત્તનિચ્ચભાવેન અવોમિસ્સા. **એકચિત્તસમાયુત્તા**તિ એકેન ચિત્તેન સહિતા એકચિત્તક્ખણિકા. **લહુસો વત્તતે ખણો**તિ તાય એવ એકક્ખણિકતાય લહુકો અતિઇત્તરો જીવિતાદીનં ખણો વત્તતિ વીતિવત્તતીતિ અત્થો. **ઇદ**ન્તિ ગાથાવચનં.

યસ્મા સત્તાનં જીવિતં અસ્સાસપસ્સાસાનં અપરાપરસઞ્ચરણં લભમાનમેવ પવત્તતિ, ન અલભમાનં, તસ્મા **અસ્સાસપસ્સાસૂપનિબદ્ધં**. તથા મહાભૂતાનં સમવુત્તિતં લભમાનમેવ પવત્તતિ. પથવીધાતુયા હિ આપોધાતુઆદીનં વા અઞ્ઞતરપકોપેન બલસમ્પન્નોપિ પુરિસો પત્થદ્ધકાયો વા, અતિસારાદિવસેન કિલિન્નપૂતિકાયો વા, મહાડાહપરેતો વા, સઞ્છિજ્જમાનસન્ધિબન્ધનો વા હુત્વા જીવિતક્ખયં પાપુણાતિ. કબળીકારાહારાનં યુત્તકાલે લભન્તસ્સેવ જીવિતં પવત્તતિ, અલભન્તસ્સ પરિક્ખયં ગચ્છતિ, વિઞ્ઞાણે પવત્તમાનેયેવ ચ જીવિતં પવત્તતિ, ન તસ્મિં અપ્પવત્તમાને. **જીવિત**ન્તિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દેન ઇરિયાપથૂપનિબદ્ધતાસીતુણ્હૂપનિબદ્ધતાદીનં સઙ્ગહો. ચતુન્નઞ્હિ ઇરિયાપથાનં સમવુત્તિતં લભમાનમેવ જીવિતં પવત્તતિ, અઞ્ઞતરસ્સ પન અધિમત્તતાય આયુસઙ્ખારા ઉપચ્છિજ્જન્તિ, સીતુણ્હાનમ્પિ સમવુત્તિતં લભમાનમેવ પવત્તતિ, અતિસીતેન પન અતિઉણ્હેન વા અભિભૂતસ્સ વિપજ્જતીતિ.

તણ્ડુપાદિન્નસ્સાતિ ઇમિના હિ પચ્ચયુપ્પન્નતાકિત્તનેન સરસપભઙ્ગુતંયેવ વિભાવેતિ. દુક્ખાનુપસ્સનાય તણ્હાગ્ગાહસ્સ અનિચ્ચાનુપસ્સનાય માનગ્ગાહસ્સ અનત્તાનુપસ્સનાય દિટ્ઠિગ્ગાહસ્સ ઉજુવિપચ્ચનીકભાવતો એકંસેનેવ તીહિ અનુપસ્સનાહિ ગાહાપિ વિગચ્છન્તીતિ આહ “**નોતેવ હોતી**”તિ. **એકંયેવ આગતં** બાહિરાય પથવીધાતુયા અન્તરધાનદસ્સનપવત્તજોતનાય.

પરિગ્ગહન્તિ ધાતુપરિગ્ગહણં. **પટ્ઠપેન્તો**તિ આરભન્તો દેસેન્તો. સોતદ્વારે બલં દસ્સેતીતિ યોજના. કમ્મટ્ઠાનિકસ્સ બલદસ્સનાપદેસેન કમ્મટ્ઠાનસ્સ આનુભાવં દસ્સેતિ. **વાચાય ઘટ્ટનમેવ વુત્તં** સોતદ્વારે બલદસ્સનભાવતો. **બલ**ન્તિ ચ બાહિરાય વિય અજ્ઝત્તિકાયપિ પથવીધાતુયા અચેતનાભાવદસ્સનેન રુક્ખસ્સ વિય અક્કોસન્તેપિ પહરન્તેપિ નિબ્બિકારતા. **સમ્પતિવત્તમાનુપ્પન્નભાવેના**તિ તદા પચ્ચુપ્પન્નભાવેન. **સમુદાચારુપ્પન્નભાવેના**તિ આપાથગતે તસ્મિં અનિટ્ઠે સદ્દારમ્મણે આરમ્મણકરણસઙ્ખાતઉપ્પત્તિવસેન સોતદ્વારે જવનવેદના દુક્ખાતિ વચનતો. તથા હિ “**ઉપનિસ્સયવસેના**”તિ વુત્તં. **વેદનાદયોપી**તિ “વેદના અનિચ્ચા”તિ એત્થ વુત્તવેદના ચેવ સઞ્ઞાદયો ચ. તે હિ ફસ્સેન સમાનભૂમિકા ન પુબ્બે વુત્તવેદના. **ધાતુસઙ્ખાતમેવ આરમ્મણ**ન્તિ યથાપરિગ્ગહિતં પથવીધાતુસઙ્ખાતમેવ વિસયં. **પક્ખન્દતી**તિ વિપસ્સનાચિત્તં અનિચ્ચન્તિપિ દુક્ખન્તિપિ અનત્તાતિપિ સમ્મસનવસેન અનુપવિસતિ. એતેન બહિદ્ધાવિક્ખેપાભાવમાહ, **પસીદતી**તિ પન ઇમિના કમ્મટ્ઠાનસ્સ વીથિપટિપન્નતં. **સન્તિટ્ઠતી**તિ ઇમિના ઉપરૂપરિ વિસેસાવહભાવેન અવત્થાનં પટિપક્ખાભિભવેન નિચ્ચલભાવતો. **વિમુચ્ચતી**તિ ઇમિના તણ્હામાનદિટ્ઠિગ્ગાહતો વિસેસેન મુચ્ચનં. **અટ્ઠકથાયં** પન સમુટ્ઠાનવસેન અત્થો વુત્તો “**અધિમોક્ખં લભતી**”તિ. **સોતદ્વારમ્હિ આરમ્મણે આપાથગતે**તિ ઇદં મૂલપરિઞ્ઞાય મૂલદસ્સનં. સોતદ્વારેહિ આવજ્જનવોટ્ઠબ્બનાનં અયોનિસો આવજ્જયતો વોટ્ઠબ્બનવસેન ઇટ્ઠે આરમ્મણે લોભો, અનિટ્ઠે ચ

પટિઘો ઉપ્પજ્જતિ, મનોદ્વારે પન ''ઇત્થી, પુરિસો''તિ રજ્જનાદિ હોતિ, તસ્સ પઞ્ચદ્વારજવનં **મૂલં**, સબ્બં વા ભવઙ્ગાદિ. એવં મનોદ્વારજવનસ્સ મૂલવસેન **પરિઞ્ઞા**. **આગન્તુકતાવકાલિકપરિઞ્ઞા** પન પઞ્ચદ્વારજવનસ્સેવ અપુબ્બભાવવસેન ઇતરભાવવસેન ચ વેદિતબ્બા. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન સતિપટ્ઠાનસંવણ્ણનાયં વુત્તો એવ.

યાથાવતો ધાતૂનં પરિગ્ગણ્હનવસેન કતપરિગ્ગહસ્સપિ અનાદિકાલભાવનાવસેન **અયોનિસો આવજ્જનં સચેપિ ઉપ્પજ્જતિ**. **વોટ્ઠબ્બનં પત્વા**તિ વોટ્ઠબ્બનકિચ્ચતં પત્વા. **એકં દ્વે વારે આસેવનં લભિત્વા**, **ન** આસેવનપચ્ચયં. ન હિ ઉપેક્ખાસહગતાહેતુકચિત્તં આસેવનપચ્ચયભૂતં અત્થિ. યદિ સિયા, પટ્ઠાને કુસલત્તિકે પટિચ્ચવારાદીસુ ''ન મગ્ગપચ્ચયા આસેવને દ્વે, આસેવનપચ્ચયા ન મગ્ગે દ્વે''તિ ચ વત્તબ્બં સિયા, ''ન મગ્ગપચ્ચયા આસેવને એકં (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૨૨૧), આસેવનપચ્ચયા ન મગ્ગે એક''ન્તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૧૫૨) ચ પન વુત્તં. **એકં દ્વે વારે**તિ એત્થ ચ એકગ્ગહણં વચનસિલિટ્ઠતાય વસેન વુત્તં. ન હિ દુતિયે મોઘવારે એકવારમેવ વોટ્ઠબ્બનં પવત્તતિ. દ્વિક્ખત્તું વા તસ્સ પવત્તિં સન્ધાય એકવારગ્ગહણં, તિક્ખત્તું પવત્તિં સન્ધાય દ્વેવારગ્ગહણં. તત્થ દુતિયં તતિયઞ્ચ પવત્તમાનં લદ્ધાસેવનં વિય હોતિ. યસ્મા પન ''વોટ્ઠબ્બનં પત્વા એકં દ્વે વારેઆસેવનં લભિત્વા ચિત્તં ભવઙ્ગમેવ ઓતરતી''તિ ઇદં દુતિયમોઘવારવસેન વુત્તં ભવેય્ય. સો ચ આરમ્મણદુબ્બલતાય એવ હોતીતિ **અભિધમ્મટ્ઠકથાયં** નિયમિતો. ઇધ પન તિક્ખાનુપસ્સનાનુભાવેન અકુસલુપ્પત્તિયા અસમ્ભવવસેન અયોનિસોવ આવજ્જતો અયોનિસો વવત્થાનં સિયા, ન યોનિસો, તસ્મિઞ્ચ પવત્તે મહતિ અતિમહતિ વા આરમ્મણે જવનં ન ઉપ્પજ્જેય્યાતિ અયમત્થો વિચારેત્વા ગહેતબ્બો.

એતસ્સેવ વા સતિપિ દુવિધતાપરિકપ્પને સો ચ યદિ અનુલોમે વેદનાત્તિકે પટિચ્ચવારાદીસુ ''આસેવનપચ્ચયા ન મગ્ગે દ્વે, ન મગ્ગપચ્ચયા આસેવને દ્વે''તિ ચ વુત્તં સિયા, (લબ્ભેય્ય), ન ચ વુત્તં. યદિ પન વોટ્ઠબ્બનમ્પિ આસેવનપચ્ચયો સિયા, કુસલાકુસલાનમ્પિ સિયા. ન હિ આસેવનપચ્ચયં લદ્ધું યુત્તસ્સ આસેવનપચ્ચયતાપિ ધમ્મો આસેવનપચ્ચયો હોતીતિ અવુત્તો અત્થિ, વોટ્ઠબ્બનસ્સ પન કુસલાકુસલાનં આસેવનપચ્ચયભાવો અવુત્તો – ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ નાસેવનપચ્ચયા. અકુસલં... પે॰... નાસેવનપચ્ચયા''તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૯૩-૯૪) વચનતો પટિક્ખિત્તો ચ. અથાપિ સિયા અસમાનવેદનાનં વસેનેવ વુત્તન્તિ ચ, એવમપિ યથા – ''આવજ્જના કુસલાનં ખન્ધાનં અકુસલાનં ખન્ધાનં અનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૧૭) વુત્તં, એવં ''આસેવનપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિપિ વત્તબ્બં સિયા. તં જાતિભેદા ન વુત્તન્તિ ચે? ભૂમિભિન્નસ્સ કામાવચરસ્સ રૂપાવચરાદીનં આસેવનપચ્ચયભાવો વિય જાતિભિન્નસ્સપિ ભવેય્યાતિ વત્તબ્બો એવ સિયા, અભિન્નજાતિકસ્સ ચ વસેન યથા – ''આવજ્જના સહેતુકાનં ખન્ધાનં અનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ વુત્તં, એવં ''આસેવનપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિપિ વત્તબ્બં સિયા, ન ચ વુત્તં. તસ્મા વેદનાત્તિકેપિ ''આસેવનપચ્ચયા ન મગ્ગે એકં, ન મગ્ગપચ્ચયા આસેવને એક''ન્તિ એવં ગણનાય નિદ્ધારિયમાનાય વોટ્ઠબ્બનસ્સ આસેવનપચ્ચયત્તસ્સ અભાવા અયં મોઘવારો ઉપપરિક્ખિત્વા ગહેતબ્બો.

વોટ્ઠબ્બનં પન વીથિવિપાકસન્તતિયા આવટ્ટનતો આવજ્જના, તતો વિસદિસસ્સ જવનસ્સ કરણતો મનસિકારોતિ ચ વત્તબ્બતં લભેય્ય, એવઞ્ચ કત્વા **પટ્ઠાને** ''વોટ્ઠબ્બનં કુસલાનં ખન્ધાનં અનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદિ ન વુત્તં, ''આવજ્જના''ઇચ્ચેવ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૧૭) વુત્તં, તમ્પિ વોટ્ઠબ્બનતો પરં ચતુન્નં પઞ્ચન્નં વા જવનાનં આરમ્મણપુરેજાતં ભવિતું અસક્કોન્તં રૂપાદિં આરબ્ભ પવત્તમાનં વોટ્ઠબ્બનં જવનટ્ઠાને ઠત્વા ભવઙ્ગં ઓતરતિ. **જવનટ્ઠાને ઠત્વા**તિ ચ જવનસ્સ ઉપ્પજ્જનટ્ઠાને દ્વિક્ખત્તું પવત્તિત્વાતિ અત્થો, ન જવનભાવેનાતિ.

આસેવનં લભિત્વાતિ ચેત્થ આસેવનં વિય આસેવનન્તિ વુત્તોવાયમત્થો. વિપ્ફારિકત્તા ચસ્સ દ્વિક્ખત્તું વા તિક્ખત્તું વા પવત્તિયેવ ચેત્થ આસેવનસદિસતા. વિપ્ફારિકતાય હિ વિઞ્ઞત્તિસમુટ્ઠાપકતા ચસ્સ વુચ્ચતિ. વિપ્ફારિકમ્પિ જવનં વિય અનેકક્ખત્તું અપ્પવત્તિયા અસુપ્પતિટ્ઠિતતાય ચ ન નિપ્પરિયાયતો આસેવનભાવેન વત્તતીતિ ન ઇમસ્સ આસેવનત્થં વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન ફલચિત્તેસુ મગ્ગપરિયાયો વિય પરિયાયવસેન વુત્તં.

અયન્તિ ''સચેપી''તિઆદિના વુત્તો એકવારમ્પિ રાગાદીનં અનુપ્પાદનવસેન વિપસ્સનાય કમ્મં કરોન્તો યોગાવચરો. **કોટિપ્પત્તોતિ** મત્થકં પત્તો. પટિપક્ખેહિ અનભિભૂતત્તા વિસદવિપસ્સનાઞાણતાય **તિક્ખવિપસ્સકો**. **આરમ્મણં પરિગ્ગહિતમેવ હોતિ** ''એવં મે જવનં જવિત''ન્તિ સારમ્મણસ્સ જવનસ્સ હુત્વા અભાવવવત્થાપનસ્સ કમ્મટ્ઠાનભાવતો, તથા આવજ્જનવસેન વા તં આરમ્મણં વિસ્સજ્જેત્વા તાવદેવ મૂલકમ્મટ્ઠાનભૂતં આરમ્મણં પરિગ્ગહિતમેવ હોતિ. **દુતિયસ્સ પન વસેનાતિ** ''અપરસ્સ રાગાદિવસેન એકવારં જવનં જવતી''તિઆદિના વુત્તસ્સ નાતિતિક્ખવિપસ્સકસ્સ વસેન ''તસ્સ ધાતારમ્મણમેવ ચિત્તં પક્ખન્દતી''તિઆદિના ઇમસ્મિં સુત્તે આગતત્તા. ''તમેનં ઉપધિપહાનાય પટિપન્નં ઉપધિપટિનિસ્સગ્ગાય કદાચિ કરહચિ સતિસમ્મોસા ઉપધિપટિસંયુત્તા સરસઙ્કપ્પા સમુદાચરન્તિ. દન્ધો ઉદાયિ સતુપ્પાદો, અથ ખો નં ખિપ્પમેવ પજહતિ વિનોદેતિ બ્યન્તીકરોતિ અનભાવં ગમેતી''તિ **લટુકિકોપમે**. તસ્સ હિ **અટ્ઠકથાયં** ''સોતાપન્નાદયો તાવ પજહન્તુ, પુથુજ્જનો કથં પજહતી''તિ ચોદનં પટ્ઠપેત્વા ''આરદ્ધવિપસ્સકો હિ સતિસમ્મોસેન સહસા કિલેસે ઉપ્પન્ને 'માદિસસ્સ નામ ભિક્ખુનો કિલેસો ઉપ્પન્નો'તિ સંવેગં કત્વા વીરિયં પગ્ગય્હ વિપસ્સનં વડ્ઢેત્વા મગ્ગેન કિલેસે સમુગ્ઘાતેતિ, ઇતિ સો પજહતિ નામા''તિ અત્થો વુત્તો. તેન વુત્તં – ''તસ્સ ધાતારમ્મણમેવ ચિત્તં પક્ખન્દતીતિઆદિના ઇમસ્મિં સુત્તે આગતત્તા''તિઆદિ. **ઇન્દ્રિયભાવને ચ** મજ્ઝિમસ્સ વસેન **અયમત્થો વેદિતબ્બો**.

પરિગ્ગહવસેનાતિ ધાતુપરિગ્ગહવસેન. મમ્મચ્છેદનાદિવસેન પવત્તઅક્કોસનાદિં અનિટ્ઠં આરમ્મણં પત્વા **સોતદ્વારે કિલમતિ** પુગ્ગલો, તથા પોથનપહરણાદિકં અનિટ્ઠં આરમ્મણં પત્વા **કાયદ્વારે કિલમતિ**.

સમુદાચરન્તીતિ સબ્બસો ઉદ્ધં આચરન્તિ. તયિદં અમનાપેહિ સમુદાચરણં નામ પોથનપહરણાદિવસેન ઉપક્કમનમેવાતિ આહ ''**ઉપક્કમન્તી**''તિ, બાધન્તીતિ અત્થો. **તથાસભાવોતિ** યથા પાણિપ્પહારાદીહિ ઘટ્ટિતમત્તો વિકારં આપજ્જતિ, તથાસભાવો. ''ઉભતોદણ્ડકેન ચેપિ, ભિક્ખવે, કકચેના''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૨૩૨) ઓવાદદાનં નામ અનઞ્ઞસાધારણં બુદ્ધાનંયેવ આવેણિકન્તિ આહ ''**વુત્તં ખો પનેતં ભગવતાતિ અનુસ્સરન્તોપિ... પે॰... કકચૂપમોવાદં અનુસ્સરન્તોપી**''તિ વુત્તં. તસ્સપિ પરિયત્તિધમ્મભાવતોતિ કેચિ . યં પન કકચોકન્તકેસુપિ મનુસ્સેસુ અપ્પદુસ્સનં નિબ્બિકારં, તં સત્થુસાસનં અનુસ્સરન્તોપિ સમ્માપટિપત્તિલક્ખણં ધમ્મં અનુસ્સરતિયેવાતિ એવં વા એત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. **ભિક્ખુનો ગુણન્તિ** અરિયધમ્માધિગમનસિદ્ધં ગુણમાહ. સો ચ સબ્બેસમ્પિ અરિયાનં ગુણોતિ તં અનુસ્સરન્તોપિ સઙ્ઘં અનુસ્સરતિ એવાતિ વુત્તં.

વિપસ્સનુપેક્ખા અધિપ્પેતા, તસ્મા ઉપેક્ખા કુસલનિસ્સિતા ન સણ્ઠાતીતિ વિપસ્સનાવસેન સબ્બસ્મિમ્પિ સઙ્ખારગતે અજ્ઝુપેક્ખનં ન લભતીતિ અત્થો. **છળઙ્ગુપેક્ખાતિ** છળઙ્ગુપેક્ખા વિય છળઙ્ગુપેક્ખા ઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ નિબ્બિકારતાસામઞ્ઞેન . તેનાહ ''**સા પનેસા**''તિઆદિ. **છળઙ્ગુપેક્ખાઠાને ઠપેતિ** ''લાભા વત મે, સુલદ્ધં વત મે''તિઆદિના અત્તમનતં આપજ્જન્તો.

૩૦૩. **આપોગતન્તિ** આબન્ધનવસેન આપો, તદેવ આપોસભાવં ગતત્તા આપોગતં, સભાવેનેવ આપોભાવં વા પત્તન્તિ અત્થો. યસ્મા પન સો આપોભાવસઙ્ખાતો અલ્લયૂસભાવો સસમ્ભારપથવીસસમ્ભારઉદકાદિગતે સબ્બસ્મિમ્પિ આપસ્મિં વિજ્જતિ, તસ્મા વુત્તં "**સબ્બઆપેસુ ગતં અલ્લયૂસભાવલક્ખણ**"ન્તિ, દ્રવભાવલક્ખણન્તિ અત્થો. "પકુપ્પતી"તિ પાકતિકપકોપં સન્ધાયાહ "**ઓઘવસેન વડ્ઢતી**"તિ. તેનાહ "**અયમસ્સ પાકતિકો પકોપો**"તિ. ઇતરં પન દસ્સેતું "**આપોસંવટ્ટકાલે પના**"તિઆદિ વુત્તં. **ઓગચ્છન્તીતિ** એત્થ ઓગમનન્તિ પરિયાદાનં અધિપ્પેતં, ન અધોગમનમત્તન્તિ આહ "**ઉદ્ધને...પે॰... પાપુણન્તી**"તિ.

૩૦૪. **સબ્બતેજેસુ ગતન્તિ** ઇન્ધનાદિવસેન અનેકભેદેસુ સબ્બેસુ તેજોકોટ્ઠાસેસુ ગતં પવત્તં. યથા પીતિ એવ પીતિગતં, એવં **તેજો એવ તેજોગતં**, તેજનવસેન પવત્તિમત્તન્તિ અત્થો. એવં આપોગતં, વાયોગતઞ્ચ વેદિતબ્બન્તિ આહ "**પુરિમે**"તિઆદિ. **એકાહિકજરાદિભાવેનાતિ** એકાહિકાદિજરાભેદેન. **ઉસુમજાતોતિ** ઉસ્માભિભૂતો. **જીરતીતિ** જિણ્ણો હોતિ. તેજોધાતુવસેન લબ્ભમાના ઇમસ્મિં કાયે જરાપવત્તિ પાકટજરાવસેન વેદિતબ્બાતિ દસ્સેતું "**ઇન્દ્રિયવેકલ્લત્ત**"ન્તિઆદિ વુત્તં. **વલિપલિતાદિભાવન્તિ** વલિતપલિતભાવં, અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનં સિથિલભાવઞ્ચ. **કુપ્પિતેનાતિ** ખુભિતેન. સતક્ખત્તું તાપેત્વા તાપેત્વા સીતૂદકે પક્ખિપિત્વા ઉદ્ધટસપ્પિ **સતધોતસપ્પીતિ** વદન્તિ. સરીરે પકતિઉસુમં અતિક્કમિત્વા ઉણ્હભાવો **સન્તાપો**, સરીરસ્સ દહનવસેન પવત્તો મહાદાહો **પરિદાહોતિ** અયમેવ તેસં વિસેસો. **અસિતન્તિ** સુત્તં. **ખાયિતન્તિ** ખાદિતં. **સાયિતન્તિ** અસ્સાદિતં. **સમ્મા પરિપાકં ગચ્છતીતિ** સમવેપાકિનિયા ગહણિયા વસેન વુત્તં. અસમ્માપરિપાકોપિ વિસમપાકિનિયા ગહણિયા વસેન વેદિતબ્બો. **રસાદિભાવેનાતિ** રસરુધિરમંસમેદન્હારુઅટ્ઠિઅટ્ઠિમિઞ્જસુક્કભાવેન. **વિવેકન્તિ** પુથુભાવં અઞ્ઞમઞ્ઞં વિસદિસભાવં. અસિતાદિભેદસ્સ આહારસ્સ પરિણામે રસો હોતિ, તં પટિચ્ચ રસધાતુ ઉપ્પજ્જતીતિ અત્થો. એવં રસસ્સ પરિણામે "રુધિર"ન્તિઆદિના સબ્બં નેતબ્બં.

હરિતન્તન્તિ હરિતમેવ, અન્ત-સદ્દેન પદવડ્ઢનં કતં યથા "વનન્તં સુત્તન્ત"ન્તિ. **ચમ્મનિલ્લેખનં** ચમ્મં લિખિત્વા છડ્ડિતકસટં.

૩૦૫. **ઉગ્ગારહિક્કારાદીતિ** એત્થ **આદિ**-સદ્દેન ઉદ્દેકખીપનાદિપવત્તકવાતાનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. **ઉચ્ચારપસ્સાવાદીતિ આદિ**-સદ્દેન પિત્તસેમ્હલસિકાદિનીહરણવાતસ્સ ચેવ ઉસુમવાતસ્સ ચ સઙ્ગહો વેદિતબ્બો. યદિપિ **કુચ્છિ**-સદ્દો ઉદરપરિયાયો, કોટ્ઠ-સદ્દેન પન અબ્ભન્તરસ્સ વુચ્ચમાનત્તા તદવસિટ્ઠો ઉદરપદેસો ઇધ કુચ્છિ-સદ્દેન વુચ્ચતીતિ આહ "**કુચ્છિસયા વાતાતિ અન્તાનં બહિવાતા**"તિ. **સમિઞ્જનપસારણાદીનીતિ આદિ**-સદ્દેન આલોકનવિલોકનઉદ્ધરણાદિકા સબ્બા કાયિકકિરિયા સઙ્ગહિતા. અવસવતિ ઉદકં એતસ્માતિ **ઓસ્સવનં**, છદનન્તો. **ઇધાતિ** ઇમસ્મિં ઠાને.

૩૦૬. **નિસ્સત્તભાવન્તિ** અનત્તકતં. યથાદસ્સિતા હિ ચતસ્સો ધાતુયો અનત્તનિયં કેવલં ધાતુમત્તા નિસ્સત્તનિજ્જીવાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ. **પરિવારિતોતિ** પરિવારિતભાવેન ઠિતો પરિવુતો. તેનાહ "**એતાની**"તિઆદિ, કટ્ઠાદીનિ સન્નિવેસવિસેસવસેન ઠપિતાનીતિ અધિપ્પાયો. અઞ્ઞથા અગારસમઞ્ઞાય ભાવતો. તેનાહ "**કટ્ઠાદીસુ પના**"તિઆદિ. યદત્થં પાળિયં "સેય્યથાપિ, આવુસો"તિઆદિ આરદ્ધં, તમત્થં પાકટં કત્વા દસ્સેતું "**યથા કટ્ઠાદીની**"તિઆદિ વુત્તં.

કામં હેટ્ઠા ''મત્તટ્ઠકસ્સ કાયસ્સા''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૩૦૨) અવિભાગેન એકદેસેન ચ ઉપાદારૂપમ્પિ કથિતં, તથા વેદનાદયો ખન્ધભાવેન પરિગ્ગહેત્વા ન કથિતા, તથા તણ્હાપિ સમુદયસચ્ચભાવેન. ઇતરાનિ પન સચ્ચાનિ સબ્બેન સબ્બં ન કથિતાનિ. તેનેવાહ ''**હેટ્ઠા...પે॰... ન કથિતાની**''તિ. **ચક્ખુપસાદે નિરુદ્ધે**તિ ચક્ખુપસાદે વિનટ્ઠે. **ઉપહતે**તિ પુબ્બકિમિઆદીહિ ઉપદ્દુતે. **પલિબુદ્ધે**તિ પુબ્બાદિઉપ્પત્તિયા વિના પટિચ્છાદિતે. **તજ્જો**તિ તસ્સાનુરૂપો, ચક્ખુવિઞ્ઞાણુપ્પત્તિયા અનુરૂપોતિ અત્થો. ચક્ખુસ્સ રૂપારમ્મણે આપાથગતે ઉપ્પજ્જનમનસિકારો હદયસન્નિસ્સયોપિ ચક્ખુમ્હિ સતિ હોતિ, અસતિ ન હોતીતિ કત્વા ''**ચક્ખું પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જનમનસિકારો**''તિ વુત્તો. ભવઙ્ગાવટ્ટનં તસ્સ યથા આરમ્મણપચ્ચયે, એવં પસાદપચ્ચયેપિ હોતીતિ વુત્તં ''**ચક્ખુઞ્ચ રૂપે ચ પટિચ્ચા**''તિ. ન્તિ ચક્ખુદ્વારે કિરિયમનોધાતુચિત્તં. **અઞ્ઞવિહિતસ્સા**તિ અઞ્ઞારમ્મણપસુતસ્સ. **તદનુરૂપસ્સા**તિ તેસં ચક્ખુરૂપતદાભોગાનં અનુરૂપસ્સ.

ચત્તારિ સચ્ચાનિ દસ્સેતિ સરૂપતો અત્થાપત્તિતો ચાતિ અધિપ્પાયો. તપ્પકારો ભૂતો, તપ્પકારં વા પત્તો **તથાભૂતો**, તસ્સ, યથા ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, તાદિસસ્સ પચ્ચયાકારસમવેતસ્સાતિ અત્થો. **તિસમુટ્ઠાનરૂપન્તિ** ઉતુકમ્માહારસમુટ્ઠાનરૂપં. ઇદઞ્ચ સતિપિ તદા ભવઙ્ગાવટ્ટનચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપે કેવલં ચક્ખુવિઞ્ઞાણસમુટ્ઠિતરૂપસ્સ અભાવમત્તં ગહેત્વા વુત્તં. **સઙ્ગહં ગચ્છતી**તિ નગરં વિય રજ્જે રૂપક્ખન્ધે સઙ્ગહેતબ્બતં ગહેતબ્બતં ગચ્છતિ. ''તથાભૂતસ્સા''તિ વુત્તત્તા **વેદનાદયો ચક્ખુવિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તાવ, વિઞ્ઞાણમ્પિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણમેવ. સઙ્ખારાતિ ચેતનાવ વુત્તા** ચેતનાપધાનત્તા સઙ્ખારક્ખન્ધસ્સાતિ અધિપ્પાયો. તત્થ પન ફસ્સજીવિતિન્દ્રિયમનસિકારચિત્તટ્ઠિતિયોપિ સઙ્ખારક્ખન્ધધમ્માવ. **એકતો સઙ્ગહો** ''પઞ્ચક્ખન્ધા''તિ એકતો ગણના. **સમાગમોતિ** યથાસકં પચ્ચયવસેન સમોધાનં. **સમવાયો**તિ અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ પચ્ચયભાવેન સમવેતતાય સમુદિતભાવો.

પચ્ચયુપ્પન્નધમ્મો પટિચ્ચ સમુપ્પજ્જતિ એતસ્માતિ **પટિચ્ચસમુપ્પાદો**, પચ્ચયાકારો. પચ્ચયધમ્મે પસ્સન્તોપિ પચ્ચયુપ્પન્નધમ્મે પસ્સતિ, તે પસ્સન્તોપિ પચ્ચયધમ્મે પસ્સતીતિ વુત્તં ''**યો પટિચ્ચસમુપ્પાદ**''ન્તિઆદિ. **છન્દકરણવસેના**તિ તણ્હાયનવસેન. **આલયકરણવસેના**તિ અપેક્ખાકરણવસેન. **અનુનયકરણવસેના**તિ અનુરજ્જનવસેન. **અજ્ઝોગાહિત્વા**તિ આરમ્મણં અનુપવિસિત્વા વિય ગિલિત્વા વિય નિટ્ઠપેત્વા વિય દળ્હગ્ગાહણવસેન. છન્દરાગો વિનયતિ પહીયતિ એત્થાતિ **છન્દરાગવિનયો છન્દરાગપહાનઞ્ચા**તિ વુચ્ચતિ નિબ્બાનં. **આહરિત્વા**તિ પાળિયં સરૂપતો અનાગતમ્પિ અત્થતો આનેત્વા સઙ્ગણ્હનવસેન ગહેતબ્બં. આહરણવિધિં પન દસ્સેન્તો ''**યા ઇમેસૂ**''તિઆદિમાહ. **ઇમેસુ તીસુ ઠાનેસૂ**તિ યથાવુત્તેસુ સુખદુક્ખાદીસુ તીસુ અભિસમયટ્ઠાનેસુ. **દિટ્ઠી**તિ પરિઞ્ઞાભિસમયાદિવસેન પવત્તા સમ્માદિટ્ઠિ યાથાવદસ્સનં. એવં સઙ્કપ્પાદયોપિ યથારહં વેદિતબ્બા. **ભાવનાપટિવેધો**તિ ભાવનાવસેન પટિવેધો, ન આરમ્મણકરણમત્તેન. **અયં મગ્ગો**તિ અયં ચતુન્નં અરિયસચ્ચાનં પટિવિજ્ઝનવસેન પવત્તો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો. **એત્તાવતાપી**તિ એવં એકસ્મિં ચક્ખુદ્વારે વત્થુ પરિગ્ગહમુખેનપિ ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનસ્સ મત્થકં પાપનેન **બહું** વિપુલં પરિપુણ્ણમેવ **ભગવતો સાસનં કતં** અનુટ્ઠિતં **હોતિ.**

ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધમેવ ભવઙ્ગચિત્તં આવજ્જનચિત્તસ્સ પચ્ચયો ભવતીતિ વુત્તં ''**તં નિરુદ્ધમ્પી**''તિ. **મન્દથામગતમેવા**તિ મહતિયા નિદ્દાય અભિભૂતસ્સ વસેન વુત્તં, કપિમિદ્ધપરેતસ્સ પન ભવઙ્ગચિત્તં કદાચિ આવજ્જનસ્સ પચ્ચયો ભવેય્યાતિ. **ભવઙ્ગસમયેનેવા**તિ ભવઙ્ગસ્સેવ પવત્તનસમયેન પગુણજ્ઝાનપગુણકમ્મટ્ઠાનપગુણગન્થેસુ તેસં પગુણભાવેનેવ આભોગેન વિનાપિ મનસિકારો પવત્તતિ. તથા હિ

પગુણં ગન્થં પગુણભાવેનેવ નિરન્તરં વિય અજ્ઝયમાને અઞ્ઞવિહિતતાય ''એત્તકો ગન્થો ગતો, એત્તકો અવસિટ્ઠો''તિ સલ્લક્ખણા ન હોતિ. **ચતુસમુટ્ઠાનમ્પી**તિ સબ્બં ચતુસમુટ્ઠાનરૂપં, ન પુબ્બે વિય તિસમુટ્ઠાનમેવાતિ અધિપ્પાયો. પુબ્બઙ્ગમત્તા ઓળારિકત્તા ચ ફસ્સચેતનાવ સઙ્ખારક્ખન્ધોતિ ગહિતા, ન અઞ્ઞેસં અભાવા. **એકદેસમેવ સમ્મસન્તો**તિ યથાઉદ્દિટ્ઠં અત્થં હેટ્ઠા અનવસેસતો અનિદ્દિસિત્વા એકદેસમેવ નિદ્દિસનવસેન દેસનાય આમસન્તો. **ઇમસ્મિં ઠાને**તિ યથાઉદ્દિટ્ઠસ્સ અત્થસ્સ ''અજ્ઝત્તિકઞ્ચેવ, આવુસો, ચક્ખુ''ન્તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૩૦૬) છદ્વારવસેન નિદ્દિસનટ્ઠાને. **હેટ્ઠા પરિહીનદેસનન્તિ** – ''યં ઉપાદારૂપં ચત્તારો અરૂપિનો ખન્ધા ઉપરિ તીણિ અરિયસચ્ચાની''તિ નિદ્દેસવસેન પરિહીનં અત્થજાતં સબ્બં. **તંતંદ્વારવસેના**તિ ચક્ખુદ્વારાદિકં તંતંદ્વારવસેન. ચતુસચ્ચવસેન આરદ્ધા દેસના ચતુસચ્ચેનેવ પરિયોસાપિતાતિ આહ ''**યથાનુસન્ધિનાવ સુત્તન્તં નિટ્ઠપેસી**''તિ.

મહાહત્થિપદોપમસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૯. મહાસારોપમસુત્તવણ્ણના

૩૦૭. **નચિરપક્કન્તે**તિ ન ચિરં પક્કન્તે, પક્કન્તસ્સ સતો ન ચિરસ્સેવ. **સલિઙ્ગેનેવા**તિ મુણ્ડિયકાસાયગ્ગહણાદિના અત્તનો પુરિમલિઙ્ગેનેવ. **પાટિયેક્કે જાતે**તિ વિપન્નાચારદિટ્ઠિતાય પકાસનીયકમ્મકરણતો પરં અઞ્ઞતિત્થિયસદિસે વિસું ભૂતે. **કુલપુત્તો**તિ જાતિમત્તેન કુલપુત્તો. **અસમ્ભિન્નાયા**તિ સમ્ભેદરહિતાય, જાતિસઙ્કરવિરહિતાયાતિ અત્તો. જાતિસીસેન ઇધ જાતિવત્થુકં દુક્ખં વુત્તન્તિ આહ ''**ઓતિણ્ણોતિ યસ્સ જાતિ અન્તો અનુપવિટ્ઠા**''તિ. જાતો હિ સત્તો જાતકાલતો પટ્ઠાય જાતિનિમિત્તેન દુક્ખેન અન્તો અનુપવિટ્ઠો વિય વિબાધીયતિ. **જરાયા**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. ચત્તારો પચ્ચયા લબ્ભન્તીતિ લાભા, ચતુન્નં પચ્ચયાનં લબ્ભમાનાનં સુકતભાવો સુટ્ઠુ અભિસઙ્ખતભાવો. **વણ્ણભણન**ન્તિ ગુણકિત્તનં. **અપઞ્ઞાતા**તિ સમ્ભાવનાવસેન ન પઞ્ઞાતા. લાભાદિનિબ્બત્તિયાભાવદસ્સનઞ્હેતં. તેનાહ ''**ઘાસચ્છાદનમત્તમ્પિ ન લભન્તી**''તિ. **અપ્પેસક્ખા**તિ અપ્પાનુભાવા. સા પન અપ્પેસક્ખતા અધિપતેય્યસમ્પત્તિયા ચ પરિવારસમ્પત્તિયા ચ અભાવેન પાકટા હોતિ. તત્થ પરિવારસમ્પત્તિયા અભાવં દસ્સેન્તો ''**અપ્પપરિવારા**''તિ આહ.

સારેનપિ કેચિ અજાનનેન અઞ્ઞાલાભેન વા અસારભૂતમ્પિ કત્તબ્બં કરોન્તીતિ તતો વિસેસનત્થં ''સારેન સારકરણીય''ન્તિ વુત્તન્તિ તં દસ્સેન્તો ''**અક્ખચક્કયુગનઙ્ગલાદિક**''ન્તિ આહ. **બ્રહ્મચરિયસ્સા**તિ સિક્ખાત્તયસઙ્ગહસ્સ સાસનબ્રહ્મચરિયસ્સ. મહારુક્ખસ્સ મગ્ગફલસારસ્સ ઞાણદસ્સનફેગ્ગુકસ્સ સમાધિતચસ્સ સીલપપટિકસ્સ ચઞ્ચલસભાવા સંસપ્પચારીતિ ચ **ચત્તારો પચ્ચયા સાખાપલાસં નામ. તેનેવા**તિ લાભસક્કારસિલોકનિબ્બત્તનેનેવ. **સારો મે પત્તો**તિ ઇમસ્મિં સાસને અધિગન્તબ્બસારો નામ ઇમિના લાભાદિનિબ્બત્તનેન અનુપ્પત્તોતિ વોસાનં નિટ્ઠિતકિચ્ચં આપન્નો.

૩૧૦. **ઞાણદસ્સન**ન્તિ ઞાણભૂતં દસ્સનં વિસયસ્સ સચ્છિકરણવસેન પવત્તં અભિઞ્ઞાઞાણં. **સુખુમં રૂપ**ન્તિ દેવાદીનં, અઞ્ઞમ્પિ વા સુખુમસભાવં રૂપં. તેનાહ ''**અન્તમસો...પે॰... વિહરન્તી**''તિ, દિબ્બચક્ખુ હિ ઇધ ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસેન ''ઞાણદસ્સન''ન્તિ ગહિતં.

૩૧૧. **અસમયવિમોક્ખં આરાધેતી**તિ એત્થ અધિપ્પેતં અસમયવિમોક્ખં પાળિયા એવ દસ્સેતું ''**કતમો અસમયવિમોક્ખો**''તિઆદિ વુત્તં. અટ્ઠન્નઞ્હિ સમાપજ્જનસમયોપિ અત્થિ અસમયોપિ, મગ્ગવિમોક્ખેન પન વિમુચ્ચનસ્સ સમયો વા અસમયો વા નત્થિ. યસ્સ સદ્ધા બલવતી, વિપસ્સના ચ આરદ્ધા, તસ્સ ગચ્છન્તસ્સ

તિટ્ઠન્તસ્સ નિસીદન્તસ્સ ભુઞ્જન્તસ્સ ચ મગ્ગફલપટિવેધો નામ ન હોતીતિ ન વત્તબ્બં, ઇતિ મગ્ગવિમોક્ખેન વિમુચ્ચન્તસ્સ સમયો વા અસમયો વા નત્થીતિ સો **અસમયવિમોક્ખો**. તેનાહ “**લોકિયસમાપત્તિયો હી**”તિઆદિ.

ન કુપ્પતિ, ન નસ્સતીતિ **અકુપ્પા**, કદાચિપિ અપરિહાનસભાવા. સબ્બસંકિલેસેહિ પટિપ્પસ્સદ્ધિવસેન ચેતસો વિમુત્તીતિ **ચેતોવિમુત્તિ**. તેનાહ “**અરહત્તફલવિમુત્તી**”તિ. અયમત્થો પયોજનં એતસ્સાતિ **એતદત્થં**, સાસનબ્રહ્મચરિયં, તસ્સ **એસા** પરમકોટિ. યથારદ્ધસ્સ સારોપમેન ફલેન દેસના નિટ્ઠાપિતાતિ આહ “**યથાનુસન્ધિનાવ દેસનં નિટ્ઠપેસી**”તિ. યં પનેત્થ અત્થતો અવિભત્તં, તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

મહાસારોપમસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૧૦. ચૂળસારોપમસુત્તવણ્ણના

૩૧૨. પિઙ્ગલધાતુકોતિ પિઙ્ગલસભાવો પિઙ્ગલચ્છવિકો, પિઙ્ગલક્ખોતિ વા અત્થો. **પબ્બજિતસમૂહસઙ્ઘાતો સઙ્ઘો**, ન સીલાદિગુણેહિ સઙ્ઘહિતબ્બભાવેન. સઙ્ઘો એતેસં અત્થિ પરિવારભૂતોતિ **સઙ્ઘિનો**. **સ્વેવા**તિ સો એવ પબ્બજિતસમૂહસઙ્ઘાતો. **આચારસિક્ખાપનવસેના**તિ અત્તના પરિકપ્પિતઅચેલવતાદિઆચારસિક્ખાપનવસેન. **પઞ્ઞાતા**તિ યથાસકં સમાદિન્નવતવસેન ચેવ વિઞ્ઞાતલદ્ધિવસેન ચ પઞ્ઞાતા. **લદ્ધિકરા**તિ તસ્સા મિચ્છાદિટ્ઠિયા ઉપ્પાદકા. **બહુજનસ્સા**તિ પુથુજનસ્સ. તસ્સ પન આગમસમ્પદાપિ નામ નત્થિ, કુતો અધિગમોતિ એકંસતો અન્ધપુથુજ્જનો એવાતિ આહ “**અસ્સુતવતો અન્ધબાલપુથુજ્જનસ્સા**”તિ. ન હિ વિઞ્ઞૂ અપ્પસાદનીયે પસીદન્તિ. મઙ્ગલેસુ કાતબ્બદાસકિચ્ચકરો દાસો **મઙ્ગલદાસો**.

તન્તાવુતાનન્તિ તન્તે પસારેત્વા વીતાનં. **ગણ્ઠનકિલેસો**તિ સંસારે બન્ધનકિલેસો. **એવં વાદિતાયા**તિ એવં પટિઞ્ઞતાય, એવં દિટ્ઠિતાય વા. **નિય્યાનિકા**તિ નિય્યાનગતિસપ્પાટિહીરકા અનુપારમ્ભભૂતત્તાતિ અધિપ્પાયો. નો ચે નિય્યાનિકાતિ આનેત્વા યોજના. તેસં સબ્બઞ્ઞુપટિઞ્ઞાય અભૂતત્તા તસ્સા અભૂતભાવકથનેન તસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ ન કાચિ અત્થસિદ્ધીતિ આહ “**નેસં અનિય્યાનિકભાવકથનેન અત્થાભાવતો**”તિ.

૩૧૮. નિહીનલોકામિસે લીનો અજ્ઝાસયો એતસ્સ, ન પન નિબ્બાનેતિ. **લીનજ્ઝાસયો**. **સાસનં સિથિલં કત્વા ગણ્હાતિ** સિક્ખાય ન તિબ્બગારવત્તા.

૩૨૩. હેટ્ઠાતિ અનન્તરાતીતસુત્તે મહાસારોપમે. **પઠમજ્ઝાનાદિધમ્મા વિપસ્સનાપાદકા**તિ વિપસ્સનાય પદટ્ઠાનભૂતા. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં ચૂળસારોપમે આગતા. **નિરોધપાદકા**તિ અનાગામિનો, અરહન્તો વા નિરોધસમાપત્તિં સમાપજ્જિતું સમત્થા. **તસ્મા**તિ નિરોધપાદકત્તા. પઠમજ્ઝાનાદિધમ્મા ઞાણદસ્સનતો **ઉત્તરિતરા**તિ વેદિતબ્બા.

ચૂળસારોપમસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

નિટ્ઠિતા ચ ઓપમ્મવગ્ગવણ્ણના.

૪. મહાયમકવગ્ગો

૧. ચૂળગોસિઙ્ગસુત્તવણ્ણના

૩૨૫. ઞાતીનં (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૬.૧૯) નિવાસટ્ઠાનભૂતો ગામો ઞાતિકો, સો એવ **નાતિકો**. સો કિર ગામો યેસં સન્તકો, તેસં પુબ્બપુરિસેન અત્તનો ઞાતીનં સાધારણભાવેન નિવેસિતો, તેન ''નાતિકો''તિ પઞ્ઞાયિત્થ. અથ પચ્છા તત્થ દ્વીહિ દાયાદેહિ દ્વિધા વિભજિત્વા પરિભુત્તો. તેનાહ "**દ્વિન્નં ચૂળપિતિમહાપિતિપુત્તાનં દ્વે ગામા**"તિ. ગિઞ્જકા વુચ્ચન્તિ ઇટ્ઠકા, ગિઞ્જકાહિયેવ કતો આવસથો **ગિઞ્જકાવસથો**. તસ્મિં કિર પદેસે મત્તિકા સક્ખરમરુમ્બવાલિકાદીહિ અસમ્મિસ્સા અકઠિના સણ્હા સુખુમા, તાય કતાનિ કુલાલભાજનાનિપિ સિલામયાનિ વિય દળ્હાનિ, તસ્મા તે ઉપાસકા તાય મત્તિકાય દીઘપુથુલઇટ્ઠકા કારેત્વા તાહિ ઠપેત્વા દ્વારબાહવાતપાનકવાટતુલાયો સેસં સબ્બં દબ્બસમ્ભારેન વિના ઇટ્ઠકાહિ એવ પાસાદં કારેસું. તેનાહ "**ઇટ્ઠકાહેવા**"તિઆદિ.

ગોસિઙ્ગસાલવનદાયન્તિ ગોસિઙ્ગસાલવનન્તિ લદ્ધનામં રક્ખિતં અરઞ્ઞં. **જેટ્ઠકરુક્ખસ્સા**તિ વનપ્પતિભૂતસ્સ સાલરુક્ખસ્સ. **સામગ્ગિરસન્**તિ સમગ્ગભાવાદિગુણં વિવેકસુખં. **ઉપરિપણ્ણાસકે** ઉપક્કિલેસસુત્તે (મ॰ નિ॰ ૩.૨૩૭-૨૩૮) પુથુજ્જનકાલો કથિતો, **ઇધ** ચૂળગોસિઙ્ગસુત્તે **ખીણાસવકાલો કથિતો**. કતકિચ્ચાપિ હિ તે મહાથેરા અત્તનો દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારં પરેસં દિટ્ઠાનુગતિં આપજ્જનઞ્ચ સમ્પસ્સન્તા પરમઞ્ચ વિવેકં અનુબ્રૂહન્તા સામગ્ગિરસં અનુભવમાના તત્થ વિહરન્તિ. **તદા**તિ તસ્મિં ઉપક્કિલેસસુત્તદેસનાકાલે. **તે**તિ અનુરુદ્ધપ્પમુખા કુલપુત્તા. **લદ્ધસ્સાદા**તિ વિપસ્સનાય વીથિપટિપત્તિયા અધિગતસ્સાદા. વિપસ્સના હિ પુબ્બેનાપરં વિસેસં આવહન્તી પવત્તમાના સાતિસયં પીતિસોમનસ્સં આવહતિ. તેનાહ ભગવા –

> ''યતો યતો સમ્મસતિ, ખન્ધાનં ઉદયબ્બયં;
> લભતિ પીતિપામોજ્જં, અમતં તં વિજાનત''ન્તિ. (ધ॰ પ॰ ૩૭૪);

લદ્ધપતિટ્ઠા મગ્ગફલાધિગમનેન. સતિ હિ મગ્ગફલાધિગમે સાસને પતિટ્ઠા લદ્ધા નામ હોતિ, નો અઞ્ઞથા.

કામં સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાનાપિ મહાસાવકપરિયાપન્નાવ, અગ્ગસાવકભાવેન પન નેસં વિસેસદસ્સનત્થં "**ધમ્મસેનાપતિમહામોગ્ગલ્લાનત્થેરેસુ વા**"તિ વિસું ગહણં. સતિપિ હિ સામઞ્ઞયોગે વિસેસવન્તો વિસું ગય્હન્તિ યથા ''બ્રાહ્મણા આગતા, વાસિટ્ઠોપિ આગતો''તિ. તેસુ પન વિસું ગહિતેસુપિ "**અસીતિમહાસાવકેસૂ**"તિ **અસીતિ**ગ્ગહણં અપ્પકં ઊનમધિકં વા ગણનુપગં ન હોતીતિ. **અન્તમસો**તિ ઇદં ધમ્મભણ્ડાગારિકસ્સ ઉપટ્ઠાકભાવેન આસન્નચારિતાય વુત્તં. **અનીકા**તિ હત્થાનીકા, હત્થાનીકતો હત્થિસમૂહતોતિ અત્થો. કાળસીહો યેભુય્યેન યૂથચરોતિ કત્વા વુત્તં "**યૂથા નિસ્સટો કાળસીહો વિયા**"તિ. કેસરી પન એકચરોવ. **વાતચ્છિન્નો વલાહકો વિયા**તિ વાતચ્છિન્નો પબ્બતકૂટપ્પમાણો વલાહકચ્છેદો વિય. **તેસં પગ્ગણ્હનતો**તિ યથા નામ જિઘચ્છિતસ્સ ભોજને, પિપાસિતસ્સ પાનીયે, સીતેન ફુટ્ઠસ્સ ઉણ્હે, ઉણ્હેન ફુટ્ઠસ્સ સીતે, દુક્ખિતસ્સ સુખે અભિરુચિ ઉપ્પજ્જતિ, એવમેવં ભગવતો કોસમ્બકે ભિક્ખૂ અઞ્ઞમઞ્ઞં વિવાદાપન્ને દિસ્વા અપરે સમગ્ગાવાસં વસન્તે આવજ્જિતસ્સ ઇમે તયો કુલપુત્તા આપાથં આગમિંસુ, અથ ને પગ્ગણ્હિતુકામો ઉપસઙ્કમિ, એવાયં પટિપત્તિઅનુક્કમેન કોસમ્બકાનં ભિક્ખૂનં વિનયનુપાયો હોતીતિ. તેનાહ ''તેસં પગ્ગણ્હનતો''તિ. એતેનેવ **પચ્છિમજનતં**

અનુકમ્પનતોતિ ઇદમ્પિ કારણં એકદેસેન સંવણ્ણિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. **ઉક્કંસિત્વા**તિ યથાભૂતેહિ ગુણેહિ સમ્પહંસનેન વિસેસેત્વા વિસિટ્ઠે કત્વા પસંસાવસેન ચેતં આમેડિતવચનં.

તં અરઞ્ઞં રક્ખતિ વનસામિના આણત્તો. રક્ખિતગોપિતં વનસણ્ડં, ન મહાવનાદિ વિય અપરિગ્ગહિતં. સીલાદિપ્પભેદાય અત્તત્થાય પટિપન્ના **અત્તકામા**, ન અપરિચ્ચત્તસિનેહાતિ આહ "**અત્તનો હિતં કામયમાના**"તિ. તેનાહ "**યો હી**"તિઆદિ. **ભિન્દેય્યા**તિ વિનાસેય્ય.

દુબ્બલમનુસ્સાતિ પઞ્ઞાય દુબ્બલા અવિદ્દસુનો મનુસ્સા. **તાની**તિ અભિજાતિઆદીસુ ઉપ્પન્નપાટિહારિયાનિ. **ચીવરગબ્ભેન પટિચ્છાદેત્વા**તિ ચીવરસઙ્ખાતે ઓવરકે નિગૂહિત્વા વિય. ન હિ ચીવરપારુપનમત્તેન બુદ્ધાનુભાવો પટિચ્છન્નો હોતિ. "મા સુધ કોચિમં બુદ્ધાનુભાવં અઞ્ઞાસી"તિ પન તથારૂપેન ઇદ્ધાભિસઙ્ખારેન તં છાદેત્વા ગતો ભગવા તથા વુત્તો. તેનાહ "**અઞ્ઞાતકવેસેન અગમાસી**"તિ.

અભિક્કમથાતિ પદં અભિમુખભાવેન વિધિમુખેન વદતીતિ આહ "**ઇતો આગચ્છથા**"તિ. બુદ્ધાનં કાયો નામ સુવિસુદ્ધજાતિમણિ વિય સોભનો, કિઞ્ચિ મલં અપનેતબ્બં નત્થિ, કિમત્થં ભગવા પાદે પક્ખાલેસીતિ આહ "**બુદ્ધાન**"ન્તિઆદિ.

૩૨૬. **અનુરુદ્ધા**તિ વા એકસેસનયેન વુત્તં વિરૂપેકસેસસ્સપિ ઇચ્છિતબ્બત્તા, એવઞ્ચ કત્વા બહુવચનનિદ્દેસોપિ સમત્થિતો હોતિ. **ઇરિયાપથો ખમતી**તિ સરીરસ્સ લહુટ્ઠાનતાય ચતુબ્બિધોપિ ઇરિયાપથો સુખપ્પવત્તિકો. **જીવિતં યાપેતી**તિ યાપનાલક્ખણં જીવિતં ઇમં સરીરયન્તં યાપેતિ સુખેન પવત્તેતિ. **ઉળુઙ્કયાગું વા કટચ્છુભિક્ખં** વાતિ ઇદં મકરવુત્તિયા મિસ્સકભત્તેન યાપનં વત્તન્તિ કત્વા વુત્તં. તેનાહ "**ભિક્ખાચારવત્તં પુચ્છતી**"તિ.

અઞ્ઞમઞ્ઞં સંસન્દતીતિ સતિપિ ઉભયેસં કલાપાનં પરમત્થતો ભેદે પચુરજનેહિ દુવિઞ્ઞેય્યનાનત્તં ખીરોદકસમ્મોદિતં અચ્ચન્તમેવ સંસટ્ઠં વિય હુત્વા તિટ્ઠતિ. તેનાહ "**વિસું ન હોતિ, એકત્તં વિય ઉપેતી**"તિ. પિયભાવદીપનાનિ ચક્ખૂનિ **પિયચક્ખૂનિ**. પિયાયતિ, પિયાયિતબ્બોતિ વા **પિયો**તિ. સમગ્ગવાસસ્સ યં એકન્તકારણં, તં પુચ્છન્તો ભગવા "**યથા કથં પના**"તિઆદિમાહાતિ "**કથન્તિ કારણપુચ્છા**"તિ વુત્તં. યો નેસં મેત્તાસહિતાનંયેવ કમ્માદીનં અઞ્ઞમઞ્ઞસ્મિં પચ્ચુપટ્ઠાનાકારો, તં સન્ધાય "**કથ**"ન્તિ પુચ્છા. તથા હિ પરતો "એવં ખો મયં, ભન્તે"તિઆદિના થેરેહિ વિસ્સજ્જનં કથિતં.

મિત્તં એતસ્સ અત્થીતિ **મેત્તં**, કાયકમ્મં. **આવી**તિ પકાસં. **રહો**તિ અપ્પકાસં. યઞ્હિ ઉદ્દિસ્સ મેત્તં કાયકમ્મં પચ્ચુપટ્ઠપેતિ, તં તસ્સ સમ્મુખા ચે, પકાસં હોતિ, પરમ્મુખા ચે, અપ્પકાસં. તેનાહ "**આવિ ચેવ રહો ચાતિ સમ્મુખા ચેવ પરમ્મુખા ચા**"તિ. **ઇતરાની**તિ પરમ્મુખા કાયવચીકમ્માનિ. "**તત્થા**"તિઆદિના સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિવરિતું "**યં હી**"તિઆદિ વુત્તં. સમ્મજ્જનાદિવસેન **પટિજગ્ગિતબ્બયુત્તં ઠાનં વા. તથેવા**તિ યથા સમ્મુખા કતે મેત્તાકાયકમ્મે વુત્તં, તથેવ . "કચ્ચિ ખમનીય"ન્તિ એવમાદિકા કથા **સમ્મોદનીયકથા**. યથા પરેહિ સદ્ધિં અત્તનો છિદ્દં ન હોતિ, તથા પટિસન્થારવસેન પવત્તા કથા **પટિસન્થારકથા**. "અહો તદા થેરેન મય્હં દિન્નો ઓવાદો, દિન્ના અનુસાસની"તિ એવં કાલન્તરે સરિતબ્બયુત્તા, છસારણીયપટિસંયુત્તા વા કથા **સારણીયકથા**. સુત્તપદં નિક્ખિપિત્વા તસ્સ અત્થનિદ્દેસવસેન સીલાદિધમ્મપટિસંયુત્તા કથા **ધમ્મીકથા**. સરેન સુત્તસ્સ ઉચ્ચારણં **સરભઞ્ઞં**. પઞ્હસ્સ ઞાતું ઇચ્છિતસ્સ અત્થસ્સ પુચ્છનં **પઞ્હપુચ્છનં**. તસ્સ યથાપુચ્છિતસ્સઆદિસનં **પઞ્હવિસ્સજ્જનં. એવં સમન્નાહરતો**તિ એવં મનસિકરોતો, એવં મેત્તં ઉપસંહરતોતિ અત્થો.

એકતો કાતું ન સક્કા, તસ્મા **નાના. હિતટ્ઠેના**તિ અત્તનો વિય અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ હિતભાવેન. **નિરન્તરટ્ઠેના**તિ અન્તરાભાવેન ભેદાભાવેન. **અવિગ્ગહટ્ઠેના**તિ અવિરોધભાવેન. **સમગ્ગટ્ઠેના**તિ સહિતભાવેન. **પરિભણ્ડં કત્વા**તિ બહલતનુમત્તિકાલેપેહિ લિમ્પેત્વા. **ચીવરં વા ધોવન્તી**તિ અત્તનો ચીવરં વા ધોવન્તિ. **પરિભણ્ડં વા**તિ અત્તનો પણ્ણસાલાય પરિભણ્ડં વા કરોન્તિ.

૩૨૭. પટિવિરુદ્ધા એવાતિ એત્થાપિ ''યેભુય્યેના''તિ પદં આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. **તેસં અપ્પમાદલક્ખણ**ન્તિ તેસં અપ્પમજ્જનસભાવં. **કચ્ચિ પન વો અનુરુદ્ધા સમગ્ગા**તિ એત્થાપિ **વો**તિ નિપાતમત્તં, પચ્ચત્તવચનં વા, કચ્ચિ તુમ્હેતિ એવમત્થો વેદિતબ્બો. **સમુગ્ગપાતિ**ન્તિ સમુગ્ગપુટસદિસં પાતિં.

પણ્ણસાલાયં અન્તો બહિ ચ સમ્મજ્જનેન સોધિતઙ્ગણતા **વત્તપટિપત્તિ. પટિવિસમત્તમેવા**તિ અત્તનો યાપનપટિવિસમત્તમેવ. **ઓસાપેત્વા**તિ પક્ખિપિત્વા. **પમાણમેવા**તિ અત્તનો યાપનપમાણમેવ. **વુત્તનયેન જહિત્વા**તિ પાળિયં વુત્તનયેન જહિત્વા.

હત્થેન હત્થં સંસિબ્બન્તાતિ અત્તનો હત્થેન ઇતરસ્સ હત્થં દળ્હગ્ગહણવસેન બન્ધન્તા. વિલઙ્ઘેતિ દેસન્તરં પાપેતિ એતેનાતિ વિલઙ્ઘકો, હત્થો. હત્થો એવ વિલઙ્ઘકો હત્થવિલઙ્ઘકો, તેન **હત્થવિલઙ્ઘકેન.**

તં અખણ્ડં કત્વાતિ તં તીસુપિ દિવસેસુ ધમ્મસ્સવનં પવત્તનવસેન અખણ્ડિકં કત્વા. **એત**ન્તિ ''પઞ્ચાહિકં ખો પના''તિઆદિવચનં. પઞ્ચમે પઞ્ચમે અહનિ ભવતીતિ **પઞ્ચાહિકં. ભગવતા પુચ્છિતેન** અનુરુદ્ધત્થેરેન. **પમાદટ્ઠાનેસુયેવા**તિ અઞ્ઞેસં પમાદટ્ઠાનેસુયેવ. "**પમાદટ્ઠાનેસુયેવા**"તિ વુત્તમેવત્થં પાકટતરં કાતું "**અઞ્ઞેસઞ્હી**"તિઆદિ વુત્તં. **પપઞ્ચકરણટ્ઠાનાની**તિ કથાપપઞ્ચસ્સ કરણટ્ઠાનાનિ વિસ્સટ્ઠકથાપવત્તનેન કમ્મટ્ઠાને પમજ્જનટ્ઠાનાનિ. તત્થાપિ ''મયં, ભન્તે, કમ્મટ્ઠાનવિરુદ્ધં ન પટિપજ્જામા''તિ સિખાપ્પત્તં અત્તનો અપ્પમાદલક્ખણં થેરો દસ્સેતિ. **એત્તકં ઠાનં મુઞ્ચિત્વા**તિ પન ઇદં તદા વિહારસમાપત્તીનં વળઞ્જાભાવેન વુત્તં.

૩૨૮. ઝાનસ્સ અધિપ્પેતત્તા "**અલમરિયઞાણદસ્સનવિસેસો**"ઇચ્ચેવ વુત્તં. અત્તનો સમ્માપટિપન્નતાય સત્થુ ચિત્તારાધનત્થં તસ્સ ચ વિસેસાધિગમસ્સ સત્થુ પચ્ચક્ખભાવતો થેરો "**કિઞ્હિ નો સિયા, ભન્તે**"તિ આહ. **યાવદેવા**તિ યત્તકં કાલં એકં દિવસભાગં વા સકલરત્તિં વા યાવ સત્ત વા દિવસે.

૩૨૯. સમતિક્કમાયાતિ સમ્મદેવ અતિક્કમનાય. સતિ હિ ઉપરિ વિસેસાધિગમે હેટ્ઠિમજ્ઝાનં સમતિક્કન્તં નામ હોતિ પટિપ્પસ્સદ્ધિ ચ. તેનાહ "**પટિપ્પસ્સદ્ધિયા**"તિ. **ઞાણદસ્સનવિસેસો**તિ કારણૂપચારેન વુત્તોતિ વેદિતબ્બો. **વેદયિતસુખતો**તિ વેદનાસહિતજ્ઝાનસુખતો વા ફલસુખતો વા. **અવેદયિતસુખ**ન્તિ નિબ્બાનસુખં વિય વેદનારહિતં સુખં. **અવેદયિતસુખ**ન્તિ ચ નિદસ્સનમત્તમેતં, તં પન અફસ્સં અસઞ્ઞં અચેતનન્તિ સબ્બચિત્તચેતસિકરહિતમેવ. તતો ચ સતિપિ રૂપધમ્મપ્પવત્તિયં તસ્સ અચેતનત્તા સબ્બસો સઙ્ખારદુક્ખવિરહિતતાય સન્તતરા પણીતતરા ચ નિરોધસમાપત્તીતિ વુચ્ચતે. તેનાહ "**અવેદયિતસુખં સન્તતરં પણીતતરં હોતી**"તિ. તેન વુત્તં ''ઇમમ્હા ચા''તિઆદિ.

૩૩૦. સામગ્ગિરસાનિસંસમેવ નેસં ભગવા કથેસિ અજ્ઝાસયાનુકૂલત્તા તસ્સ. **અનુસાવેત્વા**તિ અનુપગમનવસેન સમ્મદેવ આરોચેત્વા. ''અનુસંસાવેત્વા''તિ વા પાઠો, સો એવત્થો. **તતો પટિનિવત્તિત્વા**તિ એતરહિ ભગવતો એકવિહારે અજ્ઝાસયોતિ સત્થુ મનં ગણ્હન્તા ''ઇધેવ તિટ્ઠથા''તિ વિસ્સજ્જિતટ્ઠાનતો નિવત્તિત્વા

. **પબ્બજ્જાદીનીતિ આદિ**-સદ્દેન ઉપસમ્પદા-વિસુદ્ધિ-ધુતકમ્મટ્ઠાનાનુયોગ-ઝાનવિમોક્ખ-સમાપત્તિ-ઞાણદસ્સન-મગ્ગભાવના-ફલસચ્છિકિરિયાદિકે સઙ્ગણ્હાતિ. **અધિગન્ત્વાપીતિ પિ**-સદ્દેન યથાધિગતાનમ્પિ. **અત્તનો ગુણકથાય અટ્ટિયમાના**તિ ભગવન્તં નિસ્સાય અધિગન્ત્વાપિ ધમ્માધિકરણં સત્થુવિહેસાભાવદીપને ભગવતો પાકટગુણાનં કથાય અટ્ટિયમાનાપીતિ યોજના. **દેવતા**તિ તંતંસમાપત્તિલાભિનિયો દેવતા. **મુખં મે સજ્જ**ન્તિ મુખં મે કથને સમત્થં, કથને યોગ્યન્તિ અત્થો.

૩૩૧. એવં આગતોતિ એવં આટાનાટિયસુત્તે આગતો. **પલિવેઠેન્તે**તિ ચોદેન્તે. **મચ્છરાયન્તી**તિ અત્તનો ગુણાનં ભગવતોપિ આરોચનં અસહમાના મચ્છરાયન્તીતિ સો ચિન્તેતીતિ કત્વા વુત્તં.

૦૧ તેસં લાભાતિ તેસં વજ્જિરાજૂનં વજ્જિરટ્ઠવાસીનઞ્ચ મનુસ્સત્તં, પતિરૂપદેસવાસાદિકો, ભગવતો તિણ્ણઞ્ચ કુલપુત્તાનં દસ્સનવન્દનદાનધમ્મસ્સવનાદયો લાભા. સુલદ્ધા લાભાતિ યોજના. **પસન્નચિત્તં અનુસ્સરેય્યા**તિ તં કુલઞ્હેતં સીલાદિગુણે ચિત્તં પસાદેત્વા અનુસ્સરેય્ય. વુત્તં તેસં ''અનુસ્સરણમ્પાહં, ભિક્ખવે, તેસં ભિક્ખૂનં બહૂપકારં વદામી''તિ (ઇતિવુ॰ ૧૦૪; સં॰ નિ॰ ૫.૧૮૪).

ચૂળગોસિઙ્ગસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૨. મહાગોસિઙ્ગસુત્તવણ્ણના

૩૩૨. કોચિદેવાતિ ગોસિઙ્ગસાલવનસામન્તતો નિવિટ્ઠેસુ યો કોચિ ગામો ગોચરગામો ભવિસ્સતિ, તસ્મા અનિબદ્ધભાવતો ગોચરગામો ન ગહિતો, વસનટ્ઠાનમેવ પરિદીપિતં, તતો એવ અરઞ્ઞનિદાનકં નામેતં. **સબ્બત્થા**તિ દેવલોકે મનુસ્સલોકે ચ. **થિરકારકેહી**તિ સાસને થિરભાવકારકેહિ. **સવનન્તે જાતત્તા**તિ ચતુસચ્ચગબ્ભસ્સ ધમ્મસ્સવનસ્સ પરિયોસાને અરિયાય જાતિયા જાતત્તા. યથા પટિવેધબાહુસચ્ચં ઇજ્ઝતિ, તથા ધમ્મસ્સ સવનતો સાવકા . **સૂરિયો વિય** ભાસુરગુણરંસિતાય મોહન્ધકારવિધમનતો. **ચન્દો વિય** રમણીયમનોહરસીતલગુણતાય કિલેસપરિળાહવૂપસમતો. **સાગરો વિય** ગમ્ભીરથિરવિપુલાનેકગુણતાય ઠિતધમ્મસભાવતો. ગુણમહન્તતાય થેરસ્સ અભિઞ્ઞાતતા, ગુણમહન્તતા ચ સુત્તેસુ આગતનયેનેવ ઞાતબ્બાતિ તં વિત્થારતો દસ્સેતું "**ન કેવલ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. **સીહનાદસુત્ત**ન્તિ મજ્ઝિમનિકાયે આગતં મહાસીહનાદસુત્તં (મ॰ નિ॰ ૧.૧૪૬). **થેરપઞ્હસુત્ત**ન્તિ સુત્તનિપાતે અટ્ઠકવગ્ગે આગતં **સારિપુત્તસુત્તં** (સુ॰ નિ॰ ૯૬૧-૯૮૧). **થેરસીહનાદસુત્ત**ન્તિ ઇમસ્સ ચ થેરસ્સ જનપદચારિકાય સત્થુ સમ્મુખા **સીહનાદસુત્તં. અભિનિક્ખમન**ન્તિ થેરસ્સેવ મહતા ઞાતિપરિવટ્ટેન મહતા ચ ભોગપરિવટ્ટેન સહ ઘરાવાસપરિચ્ચાગો અભિનિક્ખમનં. એસ નયો ઇતો પરેસુપિ. **યદિદ**ન્તિ નિપાતો, યો અયન્તિ અત્થો.

મહાપઞ્ઞે ભિક્ખૂ ગહેત્વાતિ આયસ્મતો કિર સારિપુત્તત્થેરસ્સ પરિવારભિક્ખૂપિ મહાપઞ્ઞા એવ અહેસું. ધાતુસો હિ સત્તા સંસન્દન્તિ. **સયં ઇદ્ધિમા**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. અયં પનત્થો **ધાતુસંયુત્તેન** (સં॰ નિ॰ ૨.૯૯) દીપેતબ્બો – ગિજ્ઝકૂટપબ્બતે ગિલાનસેય્યાય નિસિન્નો ભગવા આરક્ખત્થાય પરિવારેત્વા વસન્તેસુ સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાનાદીસુ એકમેકં અત્તનો પરિસાય સદ્ધિં ચઙ્કમન્તં વોલોકેત્વા ભિક્ખૂ આમન્તેસિ – ''પસ્સથ નો તુમ્હે, ભિક્ખવે, સારિપુત્તં સમ્બહુલેહિ ભિક્ખૂહિ સદ્ધિં ચઙ્કમન્તન્તિ. એવં, ભન્તે. સબ્બે ખો એતે, ભિક્ખવે, ભિક્ખૂ મહાપઞ્ઞા''તિ સબ્બં વિત્થારેતબ્બં.

વનન્તેતિ ઉપવનન્તે. **મેઘવણ્ણાયા**તિ નીલાભાય. સમુદ્દકુચ્છિતો ઉગ્ગચ્છન્તસ્સ વિય ઉપટ્ઠાનં સન્ધાય વુત્તં. ચક્કવાળપબ્બતમત્થકસમીપે આભાફરણવસેન પવત્તિયા "**પાચીનચક્કવાળપબ્બતમત્થકે**"તિ વુત્તં, ન ચક્કવાળપબ્બતમત્થકે ચન્દમણ્ડલસ્સ વિચરણતો. તથા સતિ લોકન્તરિકનિરયેસુપિ ચન્દિમસૂરિયાનં આભા ફરેય્ય. ઉબ્બેધવસેન હિ ચક્કવાળપબ્બતસ્સ વેમજ્ઝતો ચન્દિમસૂરિયા વિચરન્તિ. સાલકુસુમપભાનં અતિરત્તતાય વુત્તં "**લાખારસેન સિઞ્ચમાનં વિયા**"તિ. **ઉપગાયમાના વિયા**તિ પયિરુપાસનવસેન ઉપેચ્ચ ગાયમાના વિય . **કાય નુ ખો અજ્જ રતિયા**તિ અજ્જ ઝાનસમાપત્તિરતિયા એવ નુ ખો, ઉદાહુ ધમ્મસાકચ્છારતિયા ધમ્મદેસનારતિયાતિ ચિન્તેસિ.

દ્વે ચન્દમણ્ડલાનિ વિય પરમસોભગ્ગપ્પત્તાય કન્તિયા. **દ્વે સૂરિયમણ્ડલાનિ વિય** અતિવિય સુવિસુદ્ધસમુજ્જલાય ગુણવિભૂતિયા. **દ્વે છદ્દન્તનાગરાજાનો વિય** મહાનુભાવતાય. **દ્વે સીહા વિય** તેજુસ્સદતાય. **દ્વે બ્યગ્ઘા વિય** અનોલીનવુત્તિતાય. **સબ્બપાલિફુલ્લમેવા**તિ સબ્બમેવ સમન્તતો વિકસિતં.

૩૩૩. કથા ઉપચરતિ પવત્તતિ એત્થાતિ કથાઉપચારો, સવનૂપચારો પદેસો, તં **કથાઉપચારં**. રમણીયમેવ **રામણેય્યકં**. **ઉજ્જઙ્ગલે**તિ લૂખપદેસે કઠિનપદેસે. દોસેહિ ઇતા અપગતાતિ **દોસિના** ત-કારસ્સ ન-કારં કત્વા. **દિબ્બા મઞ્ઞે ગન્ધા**તિ દેવલોકે ગન્ધા વિય. દિવિ ભવાતિ **દિબ્બા**. **દ્વે થેરા**તિ સારિપુત્તત્થેરઆનન્દત્થેરા. આનન્દત્થેરો તાવ મમાયતુ અખીણાસવભાવતો, સારિપુત્તત્થેરો કથન્તિ? ન ઇદં મમાયનં ગેહસ્સિતપેમવસેન, અથ ખો ગુણભત્તિવસેનાતિ નાયં દોસો.

અનુમતિયા પુચ્છા **અનુમતિપુચ્છા**, અનુમતિગ્ગહણત્થં પુચ્છનં. તત્થ યસ્મા અધમ્મિકમ્પિ વુડ્ઢસ્સ અનુમતિં ઇતરો પટિક્ખિપિતું ન લભતિ, તેન સા અનુજાનિતબ્બાવ હોતિ, તસ્મા સઙ્ઘખુદ્દકતો પટ્ઠાય અનુમતિ પુચ્છિતબ્બા. તેનાહ "**અનુમતિપુચ્છા નામેસા**"તિઆદિ. **ખુદ્દકતો પટ્ઠાયા**તિ કણિટ્ઠતો પટ્ઠાય. પટિભાતિ ઉપટ્ઠાતીતિ પટિભાનં, યથાધિપ્પેતો અત્થો, **તં પટિભાનં**. **સિખાપ્પત્તા વેપુલ્લપ્પત્તા ન ભવિસ્સતિ** પદેસઞાણે ઠિતેહિ ભાસિતત્તા. **સિખાપ્પત્તા વેપુલ્લપ્પત્તા ભવિસ્સતિ** સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન સંસન્દિતત્તા. વુત્તમેવત્થં ઉપમાય વિભાવેતું "**યથા હી**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ પચ્ચત્થિકા અટ્ટિયન્તિ દુક્ખાયન્તિ એતેનાતિ **અટ્ટો**, વિનિચ્છિતબ્બવોહારો. **ગામભોજકન્તિ** યસ્મિં ગામે સો ઉપ્પન્નો, તં ગામભોજકં. **જનપદભોજકન્તિ** યસ્મિં જનપદે સો ઉપ્પન્નો, તં જનપદભોજકં. **મહાવિનિચ્છયઅમચ્ચન્તિ** યસ્મિં રજ્જે સો જનપદો, તસ્સ રાજધાનિયં મહાવિનિચ્છયઅમચ્ચં. **સેનાપતિન્તિ** યસ્સ રઞ્ઞો સો અમચ્ચો, તસ્સ સેનાપતિં. તથા **ઉપરાજન્તિ** . ઇદં પનેત્થ પકતિચારિત્તવસેન વુત્તં ઉપમેય્યત્થાનુરૂપતોતિ દટ્ઠબ્બં. **અપરાપરં ન સઞ્ચરતિ** વિનિચ્છયનારહેન વિનિચ્છિતભાવતો.

પકટ્ઠાનં (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૪.૨૨) ઉક્કટ્ઠાનં સીલાદિઅત્થાનં બોધનતો, સભાવનિરુત્તિવસેન બુદ્ધાદીહિ ભાસિતત્તા ચ પકટ્ઠાનં વચનપ્પબન્ધાનં આળીતિ **પાળિ**, પરિયત્તિધમ્મો. પુરિમસ્સ અત્થસ્સ પચ્છિમેન અત્થેન અનુસન્ધાનં **અનુસન્ધિ**. અત્થમુખેન પન પાળિપદેસાનમ્પિ અનુસન્ધિ હોતિયેવ, સો ચ પુબ્બાપરાનુસન્ધિ-પુચ્છાનુસન્ધિ-અજ્ઝાસયાનુસન્ધિ-યથાનુસન્ધિવસેન ચતુબ્બિધો. તંતંદેસનાનં પન પુબ્બાપરસંસન્દનં **પુબ્બાપરં**. પાળિવસેન અનુસન્ધિવસેન પુબ્બાપરવસેનાતિ પચ્ચેકં યોજેતબ્બં. **ઉગ્ગહિતન્તિ** બ્યઞ્જનસો અત્થસો ચ ઉદ્ધં ઉદ્ધં ગહિતં, પરિયાપુણનવસેન ચેવ પરિપુચ્છાવસેન ચ હદયેન ગહિતન્તિ અત્થો. વટ્ટદુક્ખનિસ્સરણત્થિકેહિ સોતબ્બતો સુતં, પરિયત્તિધમ્મો, તં ધારેતીતિ **સુતધરો**. યો હિ સુતધરો, સુતં તસ્મિં પતિટ્ઠિતં હોતિ સુપ્પતિટ્ઠિતં, તસ્મા વુત્તં "**સુતસ્સ આધારભૂતો**"તિ. તેનાહ "**યસ્સ હી**"તિઆદિ. એકપદં એકક્ખરમ્પિ અવિનટ્ઠં હુત્વા

સન્નિચીયતીતિ સન્નિચયો, સુતં સન્નિચયો એતસ્મિન્તિ **સુતસન્નિચયો. અજ્ઝોસાયા**તિ અનુપવિસિત્વા. **તિટ્ઠતી**તિ ન મુસ્સતિ.

ઠિતા પગુણાતિ પગુણા વાચુગ્ગતા. **નિચ્ચલિતન્**તિ અપરિવત્તિતં. **સંસન્દિત્વા**તિ અઞ્ઞેહિ સંસન્દિત્વા. **સમનુગ્ગાહિત્વા**તિ પરિપુચ્છાવસેન અત્થં ઓગાહેત્વા. પબન્ધસ્સ વિબન્ધાભાવતો **ગઙ્ગાસોતસદિસં**, ''ભવઙ્ગસોતસદિસ''ન્તિ વા પાઠો, અકિત્તિમં સુખપ્પવત્તીતિ અત્થો. સુત્તેકદેસસ્સ સુત્તસ્સ ચ વચસા પરિચયો ઇધ નાધિપ્પેતો, વગ્ગાદિવસેન પન અધિપ્પેતોતિ આહ "**સુત્તદસક...પે॰... સજ્ઝાયિતા**"તિ, ''દસ સુત્તાનિ ગતાનિ, દસ વગ્ગાગતા''તિઆદિના સલ્લક્ખેત્વા વાચાય સજ્ઝાયિતાતિ અત્થો. મનસા અનુ અનુ પેક્ખિતા ભાગસો નિજ્ઝાયિતા ચિન્તિતા **મનસાનુપેક્ખિતા. રૂપગતં વિય પઞ્ઞાયતી**તિ રૂપગતં વિય ચક્ખુસ્સ વિભૂતં હુત્વા પઞ્ઞાયતિ. **સુપ્પટિવિદ્ધા**તિ નિજ્જટં નિગ્ગુમ્બં કત્વા સુટ્ઠુ યાથાવતો પટિવિદ્ધા.

પજ્જતિ અત્થો ઞાયતિ એતેનાતિ **પદં**, તદેવ અત્થં બ્યઞ્જેતીતિ **બ્યઞ્જનન્**તિ આહ "**પદમેવ અત્થસ્સ બ્યઞ્જનતો પદબ્યઞ્જન**"ન્તિ. અક્ખરપારિપૂરિયા પદબ્યઞ્જનસ્સ પરિમણ્ડલતા, સા પન પારિપૂરી એવં વેદિતબ્બાતિ આહ "**દસવિધબ્યઞ્જનબુદ્ધિયો અપરિહાપેત્વા**"તિ. **અઞ્ઞં ઉપારમ્ભકરન્**તિ યથાનિક્ખિત્તસુત્તતો અઞ્ઞં તસ્સ અનનુલોમકં સુત્તં આહરતિ. **તદત્થં ઓતારેતી**તિ તસ્સ આહટસુત્તસ્સેવ અત્થં વિચારેતિ. **તસ્સ કથા અપરિમણ્ડલા નામ હોતિ** અત્થસ્સ અપરિપુણ્ણભાવતો. યથાનિક્ખિત્તસ્સ સુત્તસ્સ અત્થસંવણ્ણનાવસેનેવ સુત્તન્તરમ્પિ આનેન્તો **બહિ એકપદમ્પિ ન ગચ્છતિ નામ. અમક્ખેન્તો**તિ અવિનાસેન્તો. તં તં અત્થં સુટ્ઠુ વવત્થિતં કત્વા દસ્સેન્તો **તુલિકાય પરિચ્છિન્દન્તો વિય**. ગમ્ભીરતરમત્થં ગમેન્તો **ગમ્ભીરમાતિકાય ઉદકં પેસેન્તો વિય**. ઉત્તાનમાતિકાય હિ મરિયાદં ઓત્થરિત્વા ઉદકં અઞ્ઞથા ગચ્છેય્ય. એકંયેવ પદં અનેકેહિ પરિયાયેહિ પુનપ્પુનં સંવણ્ણેન્તો પદં **કોટ્ટેન્તો સિન્ધવાજાનીયો વિય**. સો હિ વગ્ગિતાય ગતિયા પદે પદં કોટ્ટેન્તો ગચ્છતિ. કથામગ્ગેન **તસ્સ કથા પરિમણ્ડલા નામ હોતિ** ધમ્મતો અત્થતો અનુસન્ધિતો પુબ્બાપરતો આચરિયુગ્ગહતોતિ સબ્બસો પરિપુણ્ણભાવતો.

અનુપ્પબન્ધેહીતિ વિસ્સટ્ઠેહિ આસજ્જમાનેહિ. નાતિસીઘં નાતિસણિકં નિરન્તરં એકરસઞ્ચ કત્વા પરિસાય અજ્ઝાસયાનુરૂપં ધમ્મં કથેન્તો વિસ્સટ્ઠાય કથાય કથેતિ નામ, ન અઞ્ઞથાતિ દસ્સેન્તો "**યો ભિક્ખૂ**"તિઆદિમાહ. **અરણિં મન્થેન્તો વિય, ઉણ્હખાદનીયં ખાદન્તો વિયા**તિ સીઘં સીઘં કથનસ્સ ઉદાહરણં, **ગહિતં ગહિતમેવા**તિઆદિ લઙ્ઘેત્વા કથનસ્સ. પુરાણપણ્ણન્તરેસુ હિ પરિપાતિયમાનગોધા કદાચિ દિસ્સતિ, એવમેકચ્ચસ્સ અત્થવણ્ણના કત્થચિ ન દિસ્સતિ. **ઓહાયા**તિ ઠપેત્વા. **યોપી**તિઆદિના એકરૂપેન કથાય અકથનં દસ્સેતિ. **પેતગ્ગિ** નિજ્ઝામતણ્હિકપેતસ્સ મુખતો નિચ્છરણકઅગ્ગિ. **વિત્થાયતી**તિ અપ્પટિતાનતમાપજ્જતિ. કેનચિ રોગેન દુક્ખં પત્તો વિય **નિત્થુનન્તો. કન્દન્તો વિયા**તિ ઉક્કુટ્ઠિં કરોન્તો વિય. **અપ્પબન્ધા નામ હોતિ** સુખેન અપ્પવત્તભાવતો. **આચરિયેહિ દિન્નનયે ઠિતો**તિ આચરિયુગ્ગહં અમુઞ્ચન્તો, યથા ચ આચરિયા તં તં સુત્તં સંવણ્ણેસું, તેનેવ નયેન સંવણ્ણેન્તોતિ અત્થો. **અચ્છિન્નધારં કત્વા**તિ ''નાતિસીઘં નાતિસણિક''ન્તિઆદિના હેટ્ઠા વુત્તનયેન અવિચ્છિન્નં કથાપબન્ધં કત્વા. **અનુસયસમુગ્ઘાતાયા**તિ ઇમિના તસ્સા કથાય અરહત્તપરિયોસાનતં દસ્સેતિ . **એવરૂપેના**તિ નયિદં એકવચનં તત્તકવસેન ગહેતબ્બં, અથ ખો લક્ખણે પવત્તન્તિ દસ્સેન્તો "**તથારૂપેનેવ ભિક્ખુસતેન ભિક્ખુસહસ્સેન વા**"તિ વુત્તં. **પલ્લઙ્કેના**તિ પલ્લઙ્કપદેસેન, પલ્લઙ્કાસનન્તેનાતિ અત્થો. **ઇમિના નયેના**તિ વારન્તરસાધારણં અત્થં અતિદિસતિ, અસાધારણં પન વક્ખતેવાતિ.

૩૩૪. આરમતિ એતેનાતિ **આરામો**.

૩૩૫. **ધુવસેવનન્તિ** નિયતસેવિતં. **પાસાદપરિવેણે**તિ પાસાદઙ્ગણે. **નાભિયા પતિટ્ઠિતાનન્તિ** નાભિયા ભૂમિયં પતિટ્ઠિતાનં. **અરન્તરાની**તિ અરવિવરાનિ તંતંઅરાનં વેમજ્ઝટ્ઠાનાનિ.

૩૩૬. **સમાદિન્નઅરઞ્ઞધુતઙ્ગો આરઞ્ઞિકો**, ન અરઞ્ઞવાસમત્તેન.

૩૩૭. **ન ઓસાદેન્તી**તિ ન અવસાદેન્તિ, ન અવસાદનાપેક્ખા અઞ્ઞમઞ્ઞં પઞ્હં પુચ્છન્તીતિ અત્થો. **પવત્તિની**તિ પગુણા.

૩૩૮. **લોકુત્તરા વિહારસમાપત્તિ** નામ થેરસ્સ અરહત્તફલસમાપત્તિયો, પરિયાયતો પન નિરોધસમાપત્તિપિ વેદિતબ્બા.

૩૩૯. **સાધુકારો આનન્દત્થેરસ્સ દિન્નો**. તેનાહ ભગવા ‘‘યથા તં આનન્દોવ સમ્મા બ્યાકરમાનો બ્યાકરેય્યા’’તિઆદિ. **સમ્મા**તિ સુટ્ઠુ, યથાઅજ્ઝાસયન્તિ અધિપ્પાયો. યેન હિ યં યથાચિત્તં કથિતં, તં સમ્મા કથિતં નામ હોતિ. સમ્પત્તવસેન હિ યથાકારી તથાવાદી સોભતિ. તેનાહ ‘‘**અત્તનો અનુચ્છવિકમેવા**’’તિઆદિ. બહુસ્સુતો ભિક્ખુ તત્થ તત્થ સુત્તે સીલાદીનં આગતટ્ઠાને તેસં સુવિદિતત્તા યથાનુસિટ્ઠં પટિપજ્જમાનો તાનિ પરિપૂરેતીતિ આહ ‘‘**સીલસ્સ આગતટ્ઠાને**’’તિઆદિ. મગ્ગાદિપસવનાય **વિપસ્સનાગબ્ભં ગણ્હાપેત્વા** પરિપાકં ગમેત્વાતિ અત્થો.

૩૪૦. ‘‘એસેવ નયો’’તિ અતિદેસવસેન સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિવરન્તો ‘‘**આયસ્મા હિ રેવતો**’’તિઆદિમાહ.

૩૪૨. **અપરેપિ નાનપ્પકારે કિલેસે**તિ અપરેપિ નાનપ્પકારે દોસમોહાદિકિલેસે. **ધુનિત્વા**તિ વિધમેત્વા.

૩૪૩. આયસ્મા મહામોગ્ગલ્લાનો એવં બ્યાકાસીતિ સમ્બન્ધો. સકલમ્પિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણવીથિગતં ચિત્તં ચક્ખુવિઞ્ઞાણન્તિ અગ્ગહેત્વા ચક્ખુસન્નિસ્સિતમેવ પન વિઞ્ઞાણં ચક્ખુવિઞ્ઞાણં, તદનન્તરં સમ્પટિચ્છનં, તદનન્તરં સન્તીરણન્તિઆદિના સણ્હં સુખુમં અતિઇત્તરખણવન્તં **ચિત્તન્તરં** ચિત્તનાનત્તં. ખન્ધાદીનઞ્ચ નાનત્તસઙ્ખાતં **ખન્ધન્તરાદિ**. પથવીકસિણે પઠમજ્ઝાનં સમાપજ્જિત્વા તથેવ તતિયં ઝાનન્તિઆદિના આરમ્મણં અનુક્કમિત્વા ઝાનસ્સેવ એકન્તરિકભાવેન ઉક્કમનં **ઝાનોક્કન્તિકં** નામ. પથવીકસિણે પઠમં ઝાનં સમાપજ્જિત્વા પુન તદેવ તેજોકસિણેતિઆદિના ઝાનં અનુક્કમિત્વા આરમ્મણસ્સેવ એકન્તરિકભાવેન ઉક્કમનં **આરમ્મણોક્કન્તિકં** નામ. ‘‘પઠમજ્ઝાનં પઞ્ચઙ્ગિક’’ન્તિઆદિના યાવ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં દુવઙ્ગિકન્તિ ઝાનઙ્ગમત્તસ્સેવ વવત્થાપનં **અઙ્ગવવત્થાનં**. ‘‘ઇદં પથવીકસિણં...પે॰... ઇદં ઓદાતકસિણ’’ન્તિ આરમ્મણમત્તસ્સેવ વવત્થાપનં **આરમ્મણવવત્થાનં**. પથવીકસિણે પઠમં ઝાનં સમાપજ્જિત્વા તત્થેવ ઇતરેસમ્પિ સમાપજ્જનં **અઙ્ગસઙ્કન્તિ**. પથવીકસિણે પઠમં ઝાનં સમાપજ્જિત્વા તદેવ આપોકસિણેતિ એવં સબ્બકસિણેસુ એકસ્સેવ ઝાનસ્સ સમાપજ્જનં **આરમ્મણસઙ્કન્તિ. એકતોવડ્ઢનં ઉભતોવડ્ઢનન્તિ** ઇદં ખન્ધાદિદેસનાયં લબ્ભતિ. અભિધમ્મભાજનીયે હિ વેદનાક્ખન્ધં ભાજેન્તો ભગવા તિકે ગહેત્વા દુકેસુ પક્ખિપિ, દુકે ગહેત્વા તિકેસુ પક્ખિપિ, ઇદં **એકતોવડ્ઢનં**. તિકે ચ દુકે ચ ઉભતોવડ્ઢનનીહારેન કથેસિ, ઇદં **ઉભતોવડ્ઢનં**. એવં સેસખન્ધેસુ ધાતાયતનાદીસુ ચ યથારહં **વિભઙ્ગપ્પકરણે** (વિભ॰ ૩૨-૩૩; ૧૫૫-૧૫૬, ૧૮૩-૧૮૪) અભિધમ્મભાજનીયે આગતનયેન વેદિતબ્બં. તેનાહ ‘‘**આભિધમ્મિકધમ્મકથિકસ્સેવ પાકટ**’’ન્તિ. ખન્ધાદીસુ સભાવધમ્મેસુ તીસુ લક્ખણેસુ પઞ્ઞત્તિયં સમયન્તરેસુ ચ

કોસલ્લાભાવતો **અયં સકવાદો અયં પરવાદોતિ ન જાનાતિ**. તતો એવ **સકવાદં…પે॰… ધમ્મન્તરં વિસંવાદેતિ**. ખન્ધાદીસુ પન કુસલતાય **આભિધમ્મિકો સકવાદં…પે॰… ન વિસંવાદેતિ**.

૩૪૪. ચિત્તં અત્તનો વસે વત્તેતું સક્કોતિ પટિસઙ્ખાનભાવનાબલેહિ પરિગ્ગણ્હનસમત્થત્તા. ઇદાનિ તમત્થં બ્યતિરેકતો અન્વયતો ચ વિભાવેતું "**દુપ્પઞ્ઞો હી**"તિઆદિમાહ. તત્થ **સબ્બાનસ્સાતિ** સબ્બાનિ અસ્સ. **વિસેવિતવિપ્ફન્દિતાનીતિ** કિલેસવિસૂકાયિકાનિ ચેવ દુચ્ચરિતવિપ્ફન્દિતાનિ ચ. **ભઞ્જિત્વાતિ** મદ્દિત્વા. **બહીતિ** કમ્મટ્ઠાનતો બહિ પુથુત્તારમ્મણે.

૩૪૫. પરિયાયેનાતિ એત્થ **પરિયાય**-સદ્દો ''અત્થિ ખ્વેસ, બ્રાહ્મણ, પરિયાયો''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૮.૧૧; પારા॰ ૩-૯) વિય કારણત્થોતિ આહ "**સોભનકારણં અત્થી**"તિ. યદિ ભગવા – ''ઇધ, સારિપુત્ત, ભિક્ખુ પચ્છાભત્તં પિણ્ડપાતપટિક્કન્તો''તિઆદિના અત્તનો મહાબોધિપલ્લઙ્કં સન્ધાયાહ, એવં સન્તે સમ્માસમ્બુદ્ધેહેવ સઙ્ઘારામો સોભેતબ્બો, ન અઞ્ઞેહીતિ આપજ્જન્તિ આહ "**અપિચ પચ્છિમં જનત**"ન્તિઆદિ. નિબ્બાનત્થાય પટિપત્તિસારં એતસ્સાતિ પટિપત્તિસારો, તં **પટિપત્તિસારં**. **નિપ્પરિયાયેનેવાતિ** કેનચિ પરિયાયેન લેસેન વિના મુખ્યેન નયેનેવ. યો ''અરહત્તં અપ્પત્વા ન વુટ્ઠહિસ્સામી''તિ દળ્હસમાદાનં કત્વા નિસિન્નો તં અધિગન્ત્વાવ ઉટ્ઠહતિ. એવરૂપેન ઇદં ગોસિઙ્ગસાલવનં સોભતિ, સાસને સબ્બારમ્ભાનં તદત્થત્તાતિ અત્થો. આસવક્ખયાવહં પટિપત્તિં આરભિત્વા આસવક્ખયેનેવ દેસનાય પરિયોસાપિતત્તા **યથાનુસન્ધિનાવ દેસનં નિટ્ઠપેસીતિ**.

મહાગોસિઙ્ગસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૩. મહાગોપાલકસુત્તવણ્ણના

૩૪૬. તત્થાતિ ગોપાલકસુત્તે. **તિસ્સો કથાતિ** (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૧૧.૧૭) તિસ્સો અટ્ઠકથા, તિવિધા સુત્તસ્સ અત્થવણ્ણનાતિ અત્થો. એકેકં પદં નાળં મૂલં એતિસ્સાતિ એવંસઞ્ઞિતા **એકનાળિકા**, એકેકં વા પદં નાળં અત્થનિગ્ગમનમગ્ગો એતિસ્સાતિ **એકનાળિકા**. તેનાહ "**એકેકપદસ્સ અત્થકથન**"ન્તિ. ચત્તારો અંસા ભાગા અત્થસલ્લક્ખણૂપાયા એતિસ્સાતિ **ચતુરસ્સા**. તેનાહ "**ચતુક્કં બન્ધિત્વા કથન**"ન્તિ. નિયમતો નિસિન્નસ્સ આરદ્ધસ્સ વત્તો સંવત્તો એતિસ્સા અત્થીતિ **નિસિન્નવત્તિકા**, યથારદ્ધસ્સ અત્થસ્સ વિસું વિસું પરિયોસાપિકાતિ અત્થો. તેનાહ "**પણ્ડિતં ગોપાલકં દસ્સેત્વા**"તિઆદિ. **એકેકપદસ્સાતિ** પિણ્ડત્થદસ્સનવસેન બહૂન્નં પદાનં એકજ્ઝં અત્થં અકથેત્વા એકમેકસ્સ પદસ્સ અત્થવણ્ણના. અયં સબ્બત્થેવ લબ્ભતિ. **ચતુક્કં બન્ધિત્વાતિ** કણ્હપક્ખે ઉપમૂપમેય્યદ્વયં, તથા સુક્કપક્ખેતિ ઇદં ચતુક્કં યોજેત્વા. અયં ઈદિસેસુ એવ સુત્તેસુ લબ્ભતિ. **પરિયોસાનગમનન્તિ** કેચિ તાવ આહુ – ''કણ્હપક્ખે ઉપમં દસ્સેત્વા ઉપમા ચ નામ યાવદેવ ઉપમેય્યસમ્પટિદાનત્થાતિ ઉપમેય્યત્થં આહરિત્વા સંકિલેસપક્ખનિદ્દેસો ચ વોદાનપક્ખવિભાવનત્થાયાતિ સુક્કપક્ખમ્પિ ઉપમૂપમેય્યવિભાગેન આહરિત્વા સુત્તત્થસ્સ પરિયોસાપન''ન્તિ. કણ્હપક્ખે ઉપમેય્યં દસ્સેત્વા પરિયોસાનગમનાદીસુપિ એસેવ નયો. અપરે પન ''કણ્હપક્ખે સુક્કપક્ખે ચ તંતંઉપમૂપમેય્યત્થાનં વિસું વિસું પરિયોસાપેત્વાવ કથનં પરિયોસાનગમન''ન્તિ વદન્તિ. **અયન્તિ** નિસિન્નવત્તિકા. **ઇધાતિ** ઇમસ્મિં ગોપાલકસુત્તે. **સબ્બાચરિયાનં આચિણ્ણાતિ** સબ્બેહિપિ પુબ્બાચરિયેહિ આચરિતા સંવણ્ણિતા, તથા ચેવ પાળિ પવત્તાતિ.

અઙ્ગીયન્તિ અવયવભાવેન ઞાયન્તીતિ **અઙ્ગાનિ**, ભાગા. તાનિ પનેત્થ યસ્મા સાવજ્જસભાવાનિ, તસ્મા આહ "**અઙ્ગેહીતિ અગુણકોટ્ઠાસેહી**"તિ. **ગોમણ્ડલન્તિ** ગોસમૂહં. **પરિહરિતુન્તિ** રક્ખિતું. તં પન પરિહરણં પરિગ્ગહેત્વા

વિચરણન્તિ આહ "**પરિગ્ગહેત્વા વિચરિતુ**"ન્તિ. **વડ્ઢિન્તિ** ગુન્નં બહુભાવં બહુગોરસતાસઙ્ખાતં પરિવુદ્ધિં. ''એત્તકમિદ''ન્તિ રૂપીયતીતિ **રૂપં**, પરિમાનપરિચ્છેદોપિ સરીરરૂપમ્પીતિ આહ "**ગણનતો વા વણ્ણતો વા**"તિ. **ન પરિયેસતિ** વિનટ્ઠભાવસ્સેવ અજાનનતો. **નીલાતિ** એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદિઅત્થો. તેન સેતસબલાદિવણ્ણં સઙ્ગણ્હાતિ.

ધનુસત્તિસૂલાદીતિ એત્થ ઇસ્સાસાચરિયાનં ગાવીસુ કતં **ધનુલક્ખણં**. કુમારભત્તિગણાનં ગાવીસુ કતં **સત્તિલક્ખણં**. ઇસ્સરભત્તિગણાનં ગાવીસુ કતં **સૂલલક્ખણ**ન્તિ યોજના. **આદિ**-સદ્દેન રામવાસુદેવગણાદીનં ગાવીસુ કતં ફરસુચક્કાદિલક્ખણં સઙ્ગણ્હાતિ.

નીલમક્ખિકાતિ પિઙ્ગલમક્ખિકા, ખુદ્દમક્ખિકા એવ વા. સટતિ રુજતિ એતાયાતિ સાટિકા, સંવદ્ધા સાટિકાતિ **આસાટિકા**. તેનાહ "**વડ્ઢન્તી**"તિઆદિ.

વાકેનાતિ વાકપત્તેન. **ચીરકેના**તિ પિલોતિકેન. **અન્તોવસ્સે**તિ વસ્સકાલસ્સ અબ્ભન્તરે. **નિગ્ગાહ**ન્તિ સુસુમારાદિગ્ગાહરહિતં. **પીત**ન્તિ પાનીયસ્સ પીતભાવં. સીહબ્યગ્ઘાદિપરિસ્સયેન **સાસઙ્કો સપ્પટિભયો**.

પઞ્ચ અહાનિ ભૂતાનિ એતસ્સાતિ પઞ્ચાહિતો, સો એવ વારોતિ **પઞ્ચાહિકવારો**. એવં **સત્તાહિકવારો**તિ વેદિતબ્બો. **ચિણ્ણટ્ઠાન**ન્તિ ચરિતટ્ઠાનં ગોચરગ્ગાહિતટ્ઠાનં.

પિતુટ્ઠાનન્તિ પિતરા કાતબ્બટ્ઠાનં, પિતરા કાતબ્બકરણન્તિ અત્થો. **યથારુચિં ગહેત્વા ગચ્છન્તી**તિ ગુન્નં રુચિઅનુરૂપં ગોચરભૂમિયં વા નદિપારં વા ગહેત્વા ગચ્છન્તિ. **ગોભત્ત**ન્તિ કપ્પાસટ્ઠિકાદિમિસ્સં ગોભુઞ્જિતબ્બં ભત્તં, ભત્તગ્ગહણેનેવ યાગુપિ ગહિતા.

૩૪૭. "**દ્વીહાકારેહી**"તિ વુત્તં આકારદ્વયં દસ્સેતું "**ગણનતો વા સમુટ્ઠાનતો વા**"તિ વુત્તં. **એવં પાળિયં આગતા**તિ ''ઉપચયો સન્તતી''તિ જાતિં દ્વિધા ભિન્દિત્વા હદયવત્થું અગ્ગહેત્વા ''દસ આયતનાનિ પઞ્ચદસ સુખુમરૂપાની''તિ એવં રૂપકણ્ડપાળિયં (ધ॰ સ॰ ૬૫૧-૬૫૫) આગતા. **પઞ્ચવીસતિ રૂપકોટ્ઠાસા**તિ સલક્ખણતો અઞ્ઞમઞ્ઞસઙ્કરાભાવતો રૂપભાગા. **રૂપકોટ્ઠાસા**તિ વા વિસું વિસું અપ્પવત્તિત્વા કલાપભાવેનેવ પવત્તનતો રૂપકલાપા. **કોટ્ઠાસા**તિ ચ અંસા, અવયવાતિ અત્થો. **કોટ્ઠ**ન્તિ વા સરીરં, તસ્સ અંસા કેસાદયો કોટ્ઠાસાતિ અઞ્ઞેપિ અવયવા કોટ્ઠાસા વિય **કોટ્ઠાસા**. **સેય્યથાપી**તિ ઉપમાસંસન્દનં. તત્થ **રૂપં પરિગ્ગહેત્વા**તિ યથાવુત્તં રૂપં સલક્ખણતો ઞાણેન પરિગ્ગણ્હિત્વા. **અરૂપં વવત્થપેત્વા**તિ તં રૂપં નિસ્સાય આરમ્મણઞ્ચ કત્વા પવત્તમાને વેદનાદિકે ચત્તારો ખન્ધે ''અરૂપ''ન્તિ વવત્થપેત્વા. **રૂપારૂપં પરિગ્ગહેત્વા**તિ પુન તત્થ યં રુપ્પનલક્ખણં, તં રૂપં, તદઞ્ઞં અરૂપં, ઉભયવિનિમુત્તં કિઞ્ચિ નત્થિ અત્તા વા અત્તનિયં વાતિ એવં રૂપારૂપં પરિગ્ગહેત્વા. તદુભયઞ્ચ અવિજ્જાદિના પચ્ચયેન સપ્પચ્ચયન્તિ **પચ્ચયં સલ્લક્ખેત્વા** અનિચ્ચાદિલક્ખણં **આરોપેત્વા** યો કલાપસમ્મસનાદિક્કમેન કમ્મટ્ઠાનં મત્થકં પાપેતું ન સક્કોતિ, સો ન વડ્ઢતીતિ યોજના.

એત્તકં રૂપં એકસમુટ્ઠાનન્તિ ચક્ખાયતનં, સોતઘાનજિવ્હાકાયાયતનં ઇત્થિન્દ્રિયં પુરિસિન્દ્રિયં જીવિતિન્દ્રિયન્તિ અટ્ઠવિધં કમ્મવસેન, કાયવિઞ્ઞત્તિ વચીવિઞ્ઞત્તીતિ ઇદં દ્વયં ચિત્તવસેનાતિ એત્તકં રૂપં એકસમુટ્ઠાનં. સદ્દાયતનમેકં ઉતુચિત્તવસેન **દ્વિસમુટ્ઠાનં**. રૂપસ્સ લહુતા મુદુતા કમ્મઞ્ઞતાતિ એત્તકં રૂપં ઉતુચિત્તાહારવસેન **તિસમુટ્ઠાનં**. રૂપગન્ધરસફોટ્ઠબ્બાયતનં આકાસધાતુ આપોધાતુ કબળીકારો આહારોતિ એત્તકં રૂપં ઉતુચિત્તાહારકમ્મવસેન

ચતુસમુટ્ઠાનં. ઉપચયો સન્તતિ જરતા રૂપસ્સ અનિચ્ચતાતિ **એત્તકં** રૂપં **ન કુતોચિ સમુટ્ઠાતીતિ ન જાનાતિ**. **સમુટ્ઠાનતો રૂપં અજાનન્તો**તિઆદીસુ વત્તબ્બં ''ગણનતો રૂપં અજાનન્તો''તિઆદેસુ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

કમ્મલક્ખણોતિ અત્તના કતં દુચ્ચરિતકમ્મં લક્ખણં એતસ્સાતિ કમ્મલક્ખણો, બાલો. વુત્તઞ્હેતં – ''તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, બાલસ્સ બાલલક્ખણાનિ. કતમાનિ તીણિ? દુચ્ચિન્તિતચિન્તી હોતિ, દુબ્ભાસિતભાસી, દુક્કટકમ્મકારી. ઇમાનિ ખો...પે॰... લક્ખણાની''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૨; નેત્તિ॰ ૧૧૬). અત્તના કતં સુચરિતકમ્મં લક્ખણં એતસ્સાતિ **કમ્મલક્ખણો**, પણ્ડિતો. વુત્તમ્પિ ચેતં – ''તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, પણ્ડિતસ્સ પણ્ડિતલક્ખણાનિ. કતમાનિ તીણિ? સુચિન્તિતચિન્તી હોતિ, સુભાસિતભાસી, સુકતકમ્મકારી. ઇમાનિ ખો...પે॰... પણ્ડિતલક્ખણાની''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૫૩; અ॰ નિ॰ ૩.૩; નેત્તિ॰ ૧૧૬). તેનાહ ''**કુસલાકુસલં કમ્મં પણ્ડિતમાલલક્ખણ**''ન્તિ. **બાલે વજ્જેત્વા પણ્ડિતે ન સેવતી**તિ યં બાલપુગ્ગલે વજ્જેત્વા પણ્ડિતસેવનં અત્થકામેન કાતબ્બં, તં ન કરોતિ. તથાભૂતસ્સ અયમાદીનવોતિ દસ્સેતું પુન ''**બાલે વજ્જેત્વા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ યં ભગવતા ''ઇદં વો કપ્પતી''તિ અનુઞ્ઞાતં, તદનુલોમઞ્ચ, તં **કપ્પિયં**. યં ''ઇદં વો ન કપ્પતી''તિ પટિક્ખિત્તં, તદનુલોમઞ્ચ, તં **અકપ્પિયં**. યં કોસલ્લસમ્ભૂતં, તં **કુસલં**, તપ્પટિપક્ખં **અકુસલં**. તદેવ **સાવજ્જં**, કુસલં **અનવજ્જં**. આપત્તિતો આદિતો દ્વે આપત્તિક્ખન્ધા **ગરુકં**, તદઞ્ઞં **લહુકં**. ધમ્મતો મહાસાવજ્જં **ગરુકં**, અપ્પસાવજ્જં **લહુકં**. સપ્પટિકારં **સતેકિચ્ચં**, અપ્પટિકારં **અતેકિચ્છં**. ધમ્મતાનુગતં **કારણં**, ઇતરં **અકારણં**. **તં અજાનન્તો**તિ કપ્પિયાકપ્પિયં ગરુકલહુકં સતેકિચ્છાતેકિચ્છં અજાનન્તો સુવિસુદ્ધં કત્વા સીલં રક્ખિતું ન સક્કોતિ, કુસલાકુસલં સાવજ્જાનવજ્જં કારણાકારણં અજાનન્તો ખન્ધાદીસુ અકુસલતાય રૂપારૂપપરિગ્ગહમ્પિ કાતું ન સક્કોતિ, કુતો તસ્સ કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા વડ્ઢના. તેનાહ ''**કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા વડ્ઢેતું ન સક્કોતી**''તિ.

ગોવણસદિસે અત્તભાવે ઉપ્પજ્જિત્વા તત્થ દુક્ખુપ્પત્તિહેતુતો મિચ્છાવિતક્કા આસાટિકા વિયાતિ **આસાટિકા**તિ આહ ''**અકુસલવિતક્કં આસાટિકં અહારેત્વા**''તિ.

''ગણ્ડોતિ ખો, ભિક્ખવે, પઞ્ચન્નેતં ઉપાદાનક્ખન્ધાનં અધિવચન''ન્તિ વચનતો (અ॰ નિ॰ ૮.૫૬) છહિ વણમુખેહિ વિસ્સન્દમાનયૂસો ગણ્ડો વિય પિલોતિકખણ્ડેન છહિ દ્વારેહિ વિસ્સન્દમાનકિલેસાસુચિ અત્તભાવવણો સતિસંવરેન પિદહિતબ્બો, અયં પન એવં ન કરોતીતિ આહ ''**યથા સો ગોપાલકો વણં ન પટિચ્છાદેતિ, એવં સંવરં ન સમ્પાદેતી**''તિ.

યથા ધૂમો ઇન્ધનં નિસ્સાય ઉપ્પજ્જમાનો સણ્હો સુખુમો તં તં વિવરં અનુપવિસ્સ બ્યાપેન્તો સત્તાનં ડંસમકસાદિપરિસ્સયં વિનોદેતિ, અગ્ગિજાલસમુટ્ઠાનસ્સ પુબ્બઙ્ગમો હોતિ, એવં ધમ્મદેસનાઞાણસ્સ ઇન્ધનભૂતં રૂપારૂપધમ્મજાતં નિસ્સાય ઉપ્પજ્જમાના સણ્હા સુખુમા તં તં ખન્ધન્તરં આયતનન્તરઞ્ચ અનુપવિસ્સ બ્યાપેતિ, સત્તાનં મિચ્છાવિતક્કાદિપરિસ્સયં વિનોદેતિ, ઞાણગ્ગિજાલસમુટ્ઠાનસ્સ પુબ્બઙ્ગમોતિ ધૂમો વિયાતિ **ધૂમો**તિ આહ ''**ગોપાલકો ધૂમં વિય ધમ્મદેસનાધૂમં ન કરોતી**''તિ. અત્તનો સન્તિકં ઉપગન્ત્વા નિસિન્નસ્સ કાતબ્બા તદનુચ્છવિકા ધમ્મકથા **ઉપનિસિન્નકથા**. કતસ્સ દાનાદિપુઞ્ઞસ્સ અનુમોદનકથા **અનુમોદના**. **તતો**તિ ધમ્મકથાદીનં અકરણતો. ''**બહુસ્સુતો ગુણવા**''તિ ન જાનન્તીતિ કસ્મા વુત્તં, નનુ અત્તનો જાનાપનત્થં ધમ્મકથાદિ ન કાતબ્બમેવાતિ? સચ્ચં, ન કાતબ્બમેવ, સુદ્ધાસયેન પન ધમ્મે કથિતે તસ્સ ગુણજાનનતં સન્ધાયેતં વુત્તં. તેનાહ ભગવા –

“નાભાસમાનં જાનન્તિ, મિસ્સં બાલેહિ પણ્ડિતં;
ભાસયે જોતયે ધમ્મં, પગ્ગણ્હે ઇસિનં ધજ”ન્તિ. (સં॰ નિ॰ ૨.૨૪૧);

તરન્તિ એત્થાતિ **તિત્થં**, નદીતળાકાદીનં નહાનાદિઅત્થં ઓતરણટ્ઠાનં. યથા પન તં ઉદકેન ઓતિણ્ણસત્તાનં સરીરમલં પવાહેતિ, પરિસ્સમં વિનોદેતિ, વિસુદ્ધિં ઉપ્પાદેતિ, એવં બહુસ્સુતા અત્તનો સમીપં ઓતિણ્ણસત્તાનં ધમ્મૂદકેન ચિત્તમલં પવાહેન્તિ, પરિસ્સમં વિનોદેન્તિ, વિસુદ્ધિં ઉપ્પાદેન્તિ, તસ્મા તે તિત્થં વિયાતિ **તિત્થં**. તેનાહ “**તિત્થભૂતે બહુસ્સુતભિક્ખૂ**”તિ. **બ્યઞ્જનં કથં રોપેતબ્બન્તિ**, ભન્તે, ઇદં બ્યઞ્જનં અયં સદ્દો કથં ઇમસ્મિં અત્થે રોપેતબ્બો, કેન પકારેન ઇમસ્સ અત્થસ્સ વાચકો જાતો. “નિરૂપેતબ્બ”ન્તિ વા પાઠો, નિરૂપેતબ્બં અયં સભાવનિરુત્તિ કથમેત્થ નિરુળ્હાતિ અધિપ્પાયો. **ઇમસ્સ ભાસિતસ્સ કો અત્થો**તિ સદ્દત્થં પુચ્છતિ. **ઇમસ્મિં ઠાને**તિ ઇમસ્મિં પાળિપદેસે. **પાળિ કિં વદેતી**તિ ભાવત્થં પુચ્છતિ. **અત્થો કિં દીપેતી**તિ ભાવત્થં વા સઙ્કેતત્થં વા. **ન પરિપુચ્છતી**તિ વિમતિચ્છેદનપુચ્છાવસેન સબ્બસો પુચ્છં ન કરોતિ. **ન પરિપઞ્હતી**તિ પરિ પરિ અત્તનો ઞાતું ઇચ્છં ન આચિક્ખતિ ન વિભાવેતિ. તેનાહ “**ન જાનાપેતી**”તિ. **તે**તિ બહુસ્સુતભિક્ખૂ. **વિવરણં** નામ અત્થસ્સ વિભજિત્વા કથનન્તિ આહ “**ભાજેત્વા ન દસ્સેન્તી**”તિ. **અનુત્તાનીકત**ન્તિ ઞાણેન અપાકટીકતં ગુય્હં પટિચ્છન્નં. **ન ઉત્તાનીકરોન્તી**તિ સિનેરુમૂલકં વાલિકં ઉદ્ધરન્તો વિય પથવીસન્ધારોદકં વિવરિત્વા દસ્સેન્તો વિય ચ ઉત્તાનં ન કરોન્તિ. એવં યસ્સ ધમ્મસ્સ વસેન બહુસ્સુતા “તિત્થ”ન્તિ વુત્તા પરિયાયતો, ઇદાનિ તમેવ ધમ્મં નિપ્પરિયાયતો તિત્થન્તિ દસ્સેતું “**યથા ચા**”તિઆદિ વુત્તં. ધમ્મો હિ તરન્તિ એતેન નિબ્બાનં નામ તળાકન્તિ “**તિત્થ**”ન્તિ વુચ્ચતિ. તેનાહ ભગવા સુમેધભૂતો –

“એવં કિલેસમલધોવં, વિજ્જન્તે અમતન્તળે;
ન ગવેસતિ તં તળાકં, ન દોસો અમતન્તળે”તિ. (બુ॰ વં॰ ૨.૧૪);

ધમ્મસ્સેવ નિબ્બાનસ્સોતરણતિત્થભૂતસ્સ ઓતરણપકારં અજાનન્તો “**ધમ્મતિત્થં ન જાનાતી**”તિ વુત્તો.

પીતાપીતન્તિ ગોગણે પીતં અપીતઞ્ચ ગોરૂપં ન જાનાતિ ન વિન્દતિ. અવિન્દન્તો હિ ન લભતીતિ વુત્તો. “**આનિસંસં ન વિન્દતી**”તિ વત્વા તસ્સ અવિન્દનાકારં દસ્સેન્તો “**ધમ્મસ્સવનગ્ગં ગન્ત્વા**”તિઆદિમાહ.

અયં લોકુત્તરોતિ પદં સન્ધાયાહ “**અરિય**”ન્તિ. પચ્ચાસત્તિઞાયેન અનન્તરવિધિપ્પટિસેધો વા, અરિય-સદ્દો વા નિદ્દોસપરિયાયો દટ્ઠબ્બો. **અટ્ઠઙ્ગિક**ન્તિ ચ વિસું એકજ્ઝઞ્ચ અટ્ઠઙ્ગિકં ઉપાદાય ગહેતબ્બં, અટ્ઠઙ્ગતા બાહુલ્લતો ચ. એવઞ્ચ કત્વા સત્તઙ્ગસ્સપિ અરિયમગ્ગસ્સ સઙ્ગહો સિદ્ધો હોતિ.

ચત્તારો સતિપટ્ઠાનેતિઆદીસુ અવિસેસેન સતિપટ્ઠાના વુત્તા. તત્થ કાયવેદનાચિત્તધમ્મારમ્મણા સતિપટ્ઠાના લોકિયા, તત્થ સમ્મોહવિદ્ધંસનવસેન પવત્તા નિબ્બાનારમ્મણા લોકુત્તરાતિ એવં **ઇમે લોકિયા, ઇમે લોકુત્તરાતિ યથાભૂતં ન પજાનાતિ**.

અનવસેસં દુહતીતિ પટિગ્ગહણે મત્તં અજાનન્તો કિસ્મિઞ્ચિ દાયકે સદ્ધાહાનિયા કિસ્મિઞ્ચિ પચ્ચયહાનિયા અનવસેસં દુહતિ. વાચાય અભિહારો **વાચાભિહારો**. પચ્ચયાનં અભિહારો **પચ્ચયાભિહારો**.

ઇમે અમ્હેસુ ગરુચિત્તીકારં ન કરોન્તીતિ ઇમિના નવકાનં ભિક્ખૂનં ધમ્મસમ્પટિપત્તિયા અભાવં દસ્સેતિ આચરિયુપજ્ઝાયેસુ પિતુપેમસ્સ અનુપટ્ઠાપનતો. તેન ચ સિક્ખાગારવતાભાવદીપનેન સઙ્ઘસ્સ અભાજનભાવં, તેન થેરાનં તેસુ અનુગ્ગહાભાવં. ન હિ સીલાદિગુણેહિ સાસને થિરભાવપ્પત્તા અનનુગ્ગહેતબ્બે સબ્રહ્મચારી અનુગ્ગણ્હન્તિ, નિરત્થકં વા અનુગ્ગહં કરોન્તિ. તેનાહ "**નવકે ભિક્ખૂ**"તિ. **ધમ્મકથાબન્ધ**ન્તિ પવેણિઆગતં પકિણ્ણકધમ્મકથામગ્ગં. સચ્ચસત્તપટિસન્ધિપચ્ચયાકારપટિસંયુત્તં સુઞ્ઞતાદીપનં **ગુય્હગન્થં**. **વુત્તવિપલ્લાસવસેના**તિ ''ન રૂપઞ્ઞૂ''તિઆદીસુ વુત્તસ્સ પટિસેધસ્સ પટિક્ખેપવસેન અગ્ગહણવસેન. **યોજેત્વા**તિ ''રૂપઞ્ઞૂ હોતીતિ ગણનાતો વા વણ્ણતો વા રૂપં જાનાતી''તિઆદિના, ''તસ્સ ગોગણોપિ ન પરિહાયતિ, પઞ્ચગોરસપરિભોગતોપિ ન પરિબાહિરો હોતી''તિઆદિના ચ અત્થં યોજેત્વા. **વેદિતબ્બો**તિ તસ્મિં તસ્મિં પદેસે યથારહં અત્થો વેદિતબ્બો.

મહાગોપાલકસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૪. ચૂળગોપાલકસુત્તવણ્ણના

૩૫૦. **ચેલુક્કાહી**તિ ચેલમયાહિ ઉક્કાહિ. ઉક્કભૂતાનિ ચેલાનિ એત્થાતિ **ઉક્કચેલા**, નગરં. **સબ્બા ગઙ્ગા પાકટા હુત્વા પઞ્ઞાયતી**તિ પકતિચક્ખુસ્સ પાકટા હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ, દિબ્બચક્ખુસ્સ પન સમન્તચક્ખુસ્સ વા યત્થ કત્થચિ નિસિન્નસ્સપિ ભગવતો પાકટા હુત્વા પઞ્ઞાયતેવ. **સોત્થી**તિ અનુપદ્દવો. **વડ્ઢી**તિ અપરિહાનિ. **આરોગ્ય**ન્તિ અરોગતા આબાધાભાવો.

મગધો જનપદો નિવાસો એતસ્સાતિ માગધો, માગધોવ **માગધિકો**. પઞ્ઞાય નામ દુટ્ઠુભાવો નત્થિ એકન્તાનવજ્જતાય, તસ્મા **દુ**-સદ્દો અભાવવાચી ''દુસ્સીલો''તિઆદીસુ વિય, **જાતિ**-સદ્દો ચ સભાવત્થોતિ આહ "**નિપ્પઞ્ઞસભાવો**"તિ. -સદ્દો આરમ્ભત્થોતિ આહ "**પતારેસીતિ તારેતું આરભી**"તિ પરતીરં ગાવીનં અપ્પત્તત્તા. **સુવિદેહાન**ન્તિ સુન્દરવિદેહાનં. વિદેહરટ્ઠં કિર ભૂમિભાગદસ્સનસમ્પત્તિયા ચ વનરામણેય્યકાદિના ચ સુન્દરં. **આમણ્ડલિકં કરિત્વા**તિ આવત્તે પતિતા તેમણ્ડલાકારેન પરિબ્ભમિત્વા. કતિપયાપિ ગાવિયો અસેસેત્વા નદીસોતેન વૂળ્હત્તા વુત્તં "**અવડ્ઢિં વિનાસં પાપુણિંસૂ**"તિ. કતિપયાસુપિ હિ અવસિટ્ઠાસુ ગાવીસુ અનુક્કમેનપિ સિયા ગોગણસ્સ વડ્ઢીતિ. **વિસ્સમટ્ઠાન**ન્તિ પરિસ્સમવિનોદનટ્ઠાનં. **તિત્થા ભટ્ઠા**તિ ગહેતું અસમત્થતાય તિત્થં અપ્પત્તા. **અરોગો નામ નાહોસી**તિ લોમમત્તમ્પિ અસેસેત્વા સબ્બા ગાવિયો નદીસોતે વિનટ્ઠાતિ અત્થો.

યેસુ ખન્ધાયતનધાતૂસુ ઇધ લોકસમઞ્ઞા, તે અજાનન્તા ''અકુસલા ઇમસ્સ લોકસ્સા''તિ વુત્તાતિ આહ "**ઇધલોકે ખન્ધધાતાયતનેસુ અકુસલા અછેકા**"તિ. અયમેવ નયો ''અકુસલા પરસ્સ લોકસ્સા''તિ એત્થાપીતિ આહ "**પરલોકેપિ એસેવ નયો**"તિ. મારો એત્થ ધીયતીતિ **મારધેય્યં**. **મારો**તિ ચેત્થ કિલેસમારો વેદિતબ્બો. ખન્ધાભિસઙ્ખારા હિ તસ્સ પવત્તનભાવેન ગહિતા, મચ્ચુમારો વિસું ગહિતો એવ, કિલેસમારવસેનેવ ચ દેવપુત્તમારસ્સ કામભવે આધિપચ્ચન્તિ. **તેસ**ન્તિ યે ઇધલોકાદીસુ અછેકા, તેસં. તે પન ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસેન દસ્સેન્તો આહ "**ઇમિના છ સત્થારો દસ્સિતા**"તિ.

૩૫૧. **બલવગાવો**તિ બલવન્તે ગોરૂપે. તે પન દમ્મતં ઉપગતગોણા ચેવ ધેનુયો ચાતિ આહ "**દન્તગોણે ચેવ ધેનુયો ચા**"તિ . **અવિજાતગાવોતિ ન** વિજાતગાવિયો. **વચ્છકે**તિ ખુદ્દકવચ્છે. અપ્પત્થો હિ અયં ક-સદ્દો. તેનાહ "**તરુણવચ્છકે**"તિ. **કિસાબલકે**તિ દુબ્બલે.

૩૫૨. **મારસ્સ તણ્હાસોતં છેત્વા**તિ ખન્ધમારસમ્બન્ધીતણ્હાસઙ્ખાતં સોતં સમુચ્છિન્દિત્વા. **તયો કોટ્ઠાસે ખેપેત્વા ઠિતા**તિ અનાગામિનો સન્ધાયાહ. **સબ્બવારેસૂ**તિ સકદાગામિસોતાપન્નઅટ્ઠમકવારેસુ. તત્થ પન યથાક્કમં ચતુમગ્ગવજ્ઝાનં કિલેસાનં દ્વે કોટ્ઠાસે ખેપેત્વા ઠિતા, એકકોટ્ઠાસં ખેપેત્વા ઠિતા, પઠમં કોટ્ઠાસં ખેપેન્તોતિ વત્તબ્બં. ધમ્મં અનુસ્સરન્તિ, ધમ્મસ્સ વા અનુસ્સરણસીલાતિ **ધમ્માનુસારિનો**. **ધમ્મો**તિ ચેત્થ પઞ્ઞા અધિપ્પેતા. સદ્ધં અનુસ્સરન્તિ, સદ્ધાય વા અનુસ્સરણસીલાતિ **સદ્ધાનુસારિનો**.

જાનતાતિ એત્થ જાનનકિરિયાવિસયસ્સ અવિસેસિતત્તા અધિકારવસેન અનવસેસઞેય્યવિસેસા અધિપ્પેતાતિ આહ "**સબ્બધમ્મે જાનન્તેના**"તિ. અન્તોસારવિરહતો અબ્ભુગ્ગતટ્ઠેન ચ નળો વિયાતિ **નળો**, માનોતિ આહ "**વિગતમાનનળં કત**"ન્તિ. **ખેમં પત્થેથા**તિ એત્થ ચતૂહિ યોગેહિ અનુપદ્દવત્તા "ખેમ"ન્તિ અરહત્તં અધિપ્પેતં. **પત્થના** ચ છન્દપત્થના, ન તણ્હાપત્થનાતિ આહ "**કત્તુકમ્યતાછન્દેન અરહત્તં પત્થેથા**"તિ. **પત્તાયેવ નામ** તસ્સ પત્તિયા ન કોચિ અન્તરાયો. સોત્થિના પારગમનં ઉદ્દિસ્સ દેસનં આરભિત્વા ખેમપ્પત્તિયા દેસનાય પરિયોસાપિતત્તા **યથાનુસન્ધિનાવ દેસનં નિટ્ઠાપેસી**તિ.

ચૂળગોપાલકસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૫. ચૂળસચ્ચકસુત્તવણ્ણના

૩૫૩. **હંસવટ્ટકચ્છન્નેના**તિ હંસવટ્ટકપટિચ્છન્નેન, હંસમણ્ડલાકારેનાતિ અત્થો.

વદન્તિ એતેનાતિ વાદો, મગ્ગો. કિં વદન્તિ? ઉત્તરં. વાદાનં સતાનિ **વાદસતાનિ**. "નિગણ્ઠો પઞ્ચવાદસતાનિ, નિગણ્ઠી પઞ્ચવાદસતાની"તિ એવં **નિગણ્ઠો ચ નિગણ્ઠી ચ પઞ્ચ પઞ્ચ વાદસતાનિ ઉગ્ગહેત્વા વિચરન્તા**. કિરિયતો તે **પુચ્છિંસુ**, લિઙ્ગતો પન નિગણ્ઠભાવો ઞાતો. તેનાહ "**અહં વાદં આરોપેસ્સામી**"તિ.

જગ્ગન્તો સમ્મજ્જનાદિવસેન. **દિવાતર**ન્તિ અતિદિવં. "કસ્સ પુચ્છા, કસ્સ વિસ્સજ્જનં હોતૂ"તિ પરિબ્બાજિકાહિ વુત્તે થેરો આહ "**પુચ્છા નામ અમ્હાકં પત્તા**"તિ. પુચ્છા વાદાનં પુબ્બપક્ખો, યસ્મા તુમ્હે વાદપસુતા વાદાભિરતા ધજં પગ્ગય્હ વિચરથ, તસ્મા વાદાનં પુબ્બપક્ખો અમ્હાકં પત્તો, એવં સન્તેપિ તુમ્હાકં માતુગામભાવતો પુબ્બપક્ખં દેમાતિ આહ "**તુમ્હે પન માતુગામા નામ પઠમં પુચ્છથા**"તિ. **તા** પરિબ્બાજિકા એકેકા અડ્ઢતેય્યસતવાદમગ્ગં પુચ્છન્તિયો **વાદસહસ્સં પુચ્છિંસુ**. યથા નિસિતસ્સ ખગ્ગસ્સ કુમુદનાળચ્છેદને કિમત્થિ ભારિયં, એવં પટિસમ્ભિદાપ્પત્તસ્સ સાવકેસુ પઞ્ઞવન્તાનં અગ્ગભાવે ઠિતસ્સ ધમ્મસેનાપતિનો પુથુજ્જનપરિકપ્પિતપઞ્હવિસ્સજ્જને કિમત્થિ ભારિયં. તેનાહ "**થેરો ખગ્ગેના**"તિઆદિ. તત્થ **નિજ્જટં નિગ્ગણ્ઠિં કત્વા**તિ યથા તા પુન તત્થ જટં ગણ્ઠિં કાતું ન વિસહન્તિ, તથા વિજટેત્વા કથેસિ. અયં થેરો ચતુરઙ્ગસમન્નાગતે અન્ધકારે સહસ્સવટ્ટિકં દીપેન્તો વિય અઞ્ઞેસં અવિસયે અન્ધકારભૂતે પઞ્હે પુચ્છિતમત્તેયેવ વિસ્સજ્જેસીતિ થેરસ્સ પઞ્ઞાવેય્યત્તિયં દિસ્વા સયઞ્ચ અન્તિમભવિકતાય કોહઞ્ઞે ઠાતું અસક્કોન્તિયો "**એત્તકમેવ, ભન્તે, મયં જાનામા**"તિ આહંસુ. **થેરસ્સ વિસય**ન્તિ થેરસ્સ પઞ્ઞાવિસયં.

નેવ અન્તં ન કોટિં અદ્દસંસૂતિ એકન્તિ વત્તબ્બસ્સ બહુભાવતો તસ્સા પુચ્છાય અત્થો એવમન્તો એવમવસાનકોટીતિ ન પસ્સિંસુ ન જાનિંસુ. થેરો તાસં અજ્ઝાસયં ઓલોકેન્તો પબ્બજ્જારુચિં દિસ્વા આહ "**ઇદાનિ**

કિં કરિસ્સથા"તિ? **ઉત્તરિતરપઞ્હો**તિ વાદમગ્ગપરિચયેન મેધાવિતાય ચ યાદિસા તાસં પઞ્ઞા, તતો ઉત્તરિતરપઞ્હો.

કથામગ્ગોતિ વાદમગ્ગો. તસ્મા તેહિ તેહિ પરપ્પવાદાદીહિ ભસ્સં વાદમગ્ગં પકારેહિ વદેતીતિ **ભસ્સપ્પવાદકો**. **પણ્ડિતવાદો**તિ અહં પણ્ડિતો નિપુણો બહુસ્સુતોતિ એવંવાદી. **યં યં નક્ખત્તાચારેન આદિસતી**તિ નક્ખત્તગતિયા કાલઞાણેન "અસુકદિવસે ચન્દગ્ગાહો ભવિસ્સતિ, સૂરિયગ્ગાહો ભવિસ્સતી"તિઆદિના યં યં આદેસં ભણતિ. **સાધુલદ્ધિકો** ઞાણસમ્પત્તિયા સુન્દરો. **આરોપિતો**તિ પટિઞ્ઞાહેતુનિદસ્સનાદિદોસં ઉપરિ આરોપિતો વાદો સ્વારોપિતો. દોસપદં આરોપેન્તેન વાદિના પરવાદિમ્હિ અભિભુય્ય તસ્સ ધાતુક્ખોભોપિ સિયા, ચિત્તવિક્ખેપેન યેન દોસો તેન સઙ્કપ્પિતો સમ્પવેધિતોતિ. **થૂણન્તિ** સરીરં ખોભિતન્તિ કત્વા. **થૂણન્તિ** હિ લોહિતપિત્તસેમ્હાનં અધિવચનં સબ્બઙ્ગસરીરધારણતો. અપિચ થૂણપદો નામ અત્થિ કથામગ્ગો વાદમગ્ગં ગણ્હન્તાનં. સચ્ચકો પન કોહઞ્ઞે ઠત્વા અત્તનો વાદપ્પભેદવસેન પરે વિમ્હાપેન્તો "**થૂણં ચેપાહ**"ન્તિઆદિમાહ. સાવકાનં વિનયં નામ સિક્ખાપદં, તઞ્ચ ધમ્મદેસના હોતીતિ એસા એવ યસ્સ અનુસાસનીતિ વિનયનાદિમુખેન સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ મતં સાસનં પુચ્છન્તો સચ્ચકો "**કથં પન, ભો, અસ્સજી**"તિઆદિમાહ. અથસ્સ થેરો "લક્ખણત્તયકથા નામ અનઞ્ઞસાધારણા બુદ્ધાવેણિકા ધમ્મદેસના, તત્ર ચ મયા અનિચ્ચકથાય સમુટ્ઠાપિતાય તં અસહન્તો સચ્ચકો તુચ્છમાનેન પટપટાયન્તો કુરુમાનો લિચ્છવી ગહેત્વા ભગવતો સન્તિકં આગમિસ્સતિ, અથસ્સ ભગવા વાદં મદ્દિત્વા અનિચ્ચન્તિ પતિટ્ઠપેન્તો ધમ્મં કથેસ્સતિ, તદા ભવિસ્સતિ વિજહિતવાદો સમ્માપટિપત્તિયા પતિટ્ઠિતો"તિ ચિન્તેત્વા અનિચ્ચાનત્તલક્ખણપટિસંયુત્તં ભગવતો અનુસાસનં દસ્સેન્તો "**એવં, ભો, અગ્ગિવેસ્સના**"તિઆદિમાહ.

કસ્મા પનેત્થ દુક્ખલક્ખણં અગ્ગહિતન્તિ આહ "**થેરો પના**"તિઆદિ. "**ઉપારમ્ભસ્સ ઓકાસો હોતી**"તિ સઙ્ખેપતો વુત્તં વિવરિતું "**મગ્ગફલાની**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **પરિયાયેના**તિ સઙ્ખારદુક્ખતાપરિયાયેન. **અયન્તિ** સચ્ચકો. **નયિદં તુમ્હાકં સાસનં નામા**તિ યત્થ તુમ્હે અવટ્ઠિતા, ઇદં તુમ્હાકં સબ્બઞ્ઞુસાસનં નામ ન હોતિ દુક્ખતો અનિસ્સરણત્તા, અથ ખો **મહાઆઘાતનં નામેતં**, મહાદુક્ખનિદ્દિટ્ઠત્તા પન **નિરયુસ્સદો નામ** ઉસ્સદનિરયો નામ, તસ્મા **નત્તિ** નામ **તુમ્હાકં સુખાસા**. **ઉટ્ઠાયુટ્ઠાયા**તિ ઉસ્સુક્કં કત્વા, **દુક્ખમેવ જીરાપેન્તા** સબ્બસો દુક્ખમેવ અનુભવન્તા, **આહિણ્ડથ** વિચરથાતિ. સબ્બમિદં તસ્સ મિચ્છાપરિકપ્પિતમેવ. કસ્મા? દુક્ખસચ્ચૂપસઞ્હિતાયેવ હેત્થ નિપ્પરિયાયકથા નામ. તસ્સ હિ પરિઞ્ઞત્થં ભગવતિ બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતિ. મગ્ગફલાનિ સઙ્ખારભાવેન "યદનિચ્ચં, તં દુક્ખ"ન્તિ પરિયાયતો દુક્ખં, ન નિપ્પરિયાયતો. તેનાહ "**તસ્મા**"તિઆદિ. **સોતું અયુત્તં** મિચ્છાવાદત્તાતિ અધિપ્પાયો.

૩૫૪. સહ અત્થાનુસાસનં અગારન્તિ સન્ધાગારં, રાજકુલાનં સન્થાપનઅગારન્તિપિ સન્ધાગારં, તસ્મિં **સન્થાગારે**તિ અત્થો. એકસ્મિં કાલે તાદિસે કાલે રાજકિચ્ચાનં સન્થાનમેત્થ વિચારેન્તીતિ સન્ધાગારં, તસ્મિં **સન્થાગારે**તિપિ અત્થો. **પતિટ્ઠિતન્તિ** "અનિચ્ચં અનત્તા"તિ ચ પટિઞ્ઞાતં. **ઇદાનેવ પિટ્ઠિં પરિવત્તેન્તો**તિ ભગવતો નલાટં અનોલોકેત્વા વિમુખભાવં આપજ્જન્તો. **સુરાઘરે**તિ સુરાસમ્પાદકગેહે. **પિટ્ઠકિલઞ્જન્તિ** પિટ્ઠઠપનકિળઞ્જં. **વાલન્તિ** ચઙ્ગવારં. **સાણસાટકકરણત્થન્તિ** સાણસાટકં કરોન્તિ એતેનાતિ **સાણસાટકકરણં**, સુત્તં, તદત્થં. સાણવાકા એતેસુ સન્તીતિ **સાણવાકા**, સાણદણ્ડા. તે ગહેત્વા સાણાનં ધોવનસદિસં કીળિતજાતં યથા "ઉદ્દાલપુપ્ફભઞ્જિકા, સાણભઞ્જિકા"તિ ચ. **કિં સો ભવમાનો**તિ કીદિસો હુત્વા સો ભવમાનો, કિં હોન્તો લોકે અગ્ગપુગ્ગલસ્સ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ વાદારોપનં નામ તતો ઉત્તરિતરસૂરગુણો એવ યક્ખાદિભાવેન સો ભવમાનો અભિસમ્ભુણેય્ય.

અયં પન અપ્પાનુભાવતાય પિસાચરૂપો કિં એત્તકં કાલં નિદ્દાયન્તો અજ્જ પબુજ્ઝિત્વા એવં વદતીતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ “**કિં યક્ખો**”તિઆદિ.

૩૫૫. મહામજ્ઝન્હિકસમયેતિ મહતિ મજ્ઝન્હિકકાલે, ગગનમજ્ઝે સૂરિયગતવેલાય. **દિવાપધાનિકા** પધાનાનુયુઞ્જકા. **વત્તં દસ્સેત્વા**તિ પચ્છાભત્તં દિવાવિહારૂપગમનતો પુબ્બે કાતબ્બવત્તં દસ્સેત્વા પટિપજ્જિત્વા. **ભગવન્તં દસ્સેન્તો**તિ ભગવતિ ગારવબહુમાનં વિભાવેન્તો ઉભો હત્થે કમલમકુલાકારે કત્વા ઉક્ખિપ્પ ભગવન્તં દસ્સેન્તો.

તં સન્ધાયાતિ તં અપરિચ્છિન્નગણનં સન્ધાય એવં “મહતિયા લિચ્છવિપરિસાયા”તિ વુત્તં. કિં સીસેન ભૂમિં પહરન્તેનેવ વન્દના કતા હોતિ? **કેરાટિકા**તિ સઠા. **મોચેન્તા**તિ ભિક્ખાદાનતો મોચેન્તા. **અવક્ખિત્તમત્તિકાપિણ્ડો વિયા**તિ હેટ્ઠાખિત્તમત્તિકાપિણ્ડો વિય. **યત્થ કત્થચી**તિ અત્તનો અનુરૂપં વચનં અસલ્લપેન્તો યત્થ કત્થચિ.

૩૫૬. દિસ્સતિ “ઇદં ઇમસ્સ ફલ”ન્તિ અપદિસ્સતિ એતેનાતિ **દેસો**, કારણં, તદેવ તસ્સ પવત્તિટ્ઠાનતાય ઓકાસોતિ આહ “**કઞ્ચિદેવ દેસન્તિ કઞ્ચિ ઓકાસં કિઞ્ચિ કારણ**”ન્તિ. ઓકાસો ઠાનન્તિ ચ કારણં વુચ્ચતિ “અટ્ઠાનમેતં અનવકાસો”તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૩.૧૬૧; મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૮-૧૩૧; અ॰ નિ॰ ૧.૨૬૮-૨૯૫; વિભ॰ ૮૦૯). **યદાકઙ્ખસીતિ ન વદન્તિ** અનવસેસધમ્મવિસયત્તા પટિઞ્ઞાય. **તુમ્હ**ન્તિ તુમ્હાકં. **યક્ખ...પે॰... પરિબ્બાજકાન**ન્તિ એત્થ “પુચ્છાવુસો, યદાકઙ્ખસી”તિઆદીનિ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૬; સુ॰ નિ॰ આળવકસુત્ત) પુચ્છાવચનાનિ યથાક્કમં યોજેતબ્બાનિ.

ઞત્વા સયં લોકમિમં પરઞ્ચાતિ ઇદં મહાસત્તો નિરયં સગ્ગઞ્ચ તેસં પચ્ચક્ખતો દસ્સેત્વા આહ.

તગ્ઘ તે અહમક્ખિસ્સં, યથાપિ કુસલો તથાતિ યથા પકારેન સુકુસલો સબ્બઞ્ઞૂ જાનાતિ કથેતિ, તથા અહં કથેસ્સામિ. તસ્સ પન કારણં અકારણઞ્ચ અવિજાનન્તો રાજાનં કરોતુ વા મા વા, અહં પન તે અક્ખિસ્સામીતિ આહ “**રાજા ચ ખો...પે॰... ન વા**”તિ.

કથિતનિયામેનેવ કથેન્તોતિ તેપરિવટ્ટકથાય દુક્ખલક્ખણપ્પેસ કથેસ્સતિ, ઇધ પન અઞ્ઞથા સાવકેન અસ્સજિના કથિતં, અઞ્ઞથા સમણેન ગોતમેનાતિ વચનોકાસપરિહરણત્થં દુક્ખલક્ખણં અનામસિત્વા થેરેન કથિતનિયામેનેવ અનિચ્ચાનત્તલક્ખણમેવ કથેન્તેન ભગવતા – “રૂપં અનત્તા યાવ વિઞ્ઞાણં અનત્તા”તિ વુત્તે સચ્ચકો તં અસમ્પટિચ્છન્તો ઉપમાય અત્થઞાપને ઉપમાપમાણં યથા “ગો વિય ગવયો”તિ અત્તાનં ઉપમેય્યં કત્વા ઉપમાપમાણેન પતિટ્ઠાપેતુકામો આહ “**ઉપમા મં, ભો ગોતમ, પટિભાતી**”તિ, ઉપમં તે કરિસ્સામિ, ઉપમાયપિધેકચ્ચે વિઞ્ઞૂ પુરિસા ભાસિતસ્સ અત્થં આજાનન્તીતિ અધિપ્પાયો. ભગવા ઉપમાસતેન, અઞ્ઞેન વાપિ પમાણેન તવ અત્તા પતિટ્ઠાપેતું ન લબ્ભા અત્તનો વિય પમાણસ્સપિ અનુપલબ્ભનતોતિ આહ “**પટિભાતુ તં અગ્ગિવેસ્સના**”તિ. યથા હિ અત્તા નામ કોચિ પરમત્થતો ન ઉપલબ્ભતિ એકંસેન અનુપલદ્ધિતો, એવસ્સ ઞાપકપુગ્ગલં પમાણમ્પિ ન ઉપલબ્ભતિ. તેનાહ “**આહર તં ઉપમં વિસ્સત્થો**”તિ, ન તેન તવ અત્તવાદો પતિટ્ઠં લભતીતિ અધિપ્પાયો.

યં દિટ્ઠં કાયિકં વા પુઞ્ઞાપુઞ્ઞં પુરિસપુગ્ગલે ઉપલબ્ભતિ, તેન વિઞ્ઞાયતિ **રૂપત્તાયં પુરિસપુગ્ગલો**, તથા યં દિટ્ઠં સુખદુક્ખપટિસંવેદનં પુરિસપુગ્ગલે ઉપલબ્ભતિ, યં દિટ્ઠં નીલાદિસઞ્જાનનં, યં દિટ્ઠં રજ્જનદુસ્સનાદિ, યં દિટ્ઠં

આરમ્મણપટિવિજાનનં પુરિસપુગ્ગલે ઉપલબ્ભતિ, તેન વિઞ્ઞાયતિ **વિઞ્ઞાણત્તાયં પુરિસપુગ્ગલો**તિ. એવં રૂપાદિલક્ખણો અત્તા તત્થ તત્થ કાયે કલ્યાણપાપકાનં કમ્માનં વિપાકં સુખદુક્ખં પટિસંવેદેતિ, એવઞ્ચેતં સમ્પટિચ્છિતબ્બં, અઞ્ઞથા કમ્મફલસમ્બન્ધો ન યુજ્જેય્યાતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો **"ઇમિના કિં દીપેતી"**તિઆદિમાહ. તત્થ **તે**તિ સત્તા. **પતિટ્ઠાયા**તિ નિસ્સાય. ''રૂપત્તાયં પુરિસપુગ્ગલો''તિઆદિના રૂપાદિધમ્મે ''અત્તા''તિ વત્વા પુન ''રૂપે પતિટ્ઠાયા''તિઆદિં વદન્તો અયં નિગણ્ઠો અત્તનો વાદં ભિન્દતિ પતિટ્ઠાનસ્સ, પતિટ્ઠાયકસ્સ ચ અભેદદીપનતો. રૂપાદયો વેદનાદિસભાવા અત્તા તન્નિસ્સયેન પુઞ્ઞાદિકિરિયાસમુપલદ્ધિતો ઇધ યં નિસ્સાય પુઞ્ઞાદિકિરિયા સમુપલબ્ભતિ, તે રૂપાદયો સત્તસઞ્ઞિતા અત્તસભાવા દિટ્ઠા યથા તં દેવતાદીસુ, યે પન સત્તસઞ્ઞિતા તતો અઞ્ઞે અસત્તસભાવા દિટ્ઠા યથા તં કટ્ઠકલિઙ્ગરાદીસૂતિ એવં સાધેતબ્બં અત્થં સહેતું કત્વા દસ્સેન્તો નિગણ્ઠો નિદસ્સનં આનેસીતિ આહ **"અતિવિય સકારણં કત્વા ઉપમં આહરી"**તિ. તસ્સ પન ''બલકરણીયા''તિ વુત્તપુરિસપ્પયોગા વિય બીજગામભૂતગામાપિ સજીવા એવાતિ લદ્ધીતિ તે સદિસૂદાહરણભાવેન વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બં. સચે પન યે જીવસ્સ આધારણભાવેન સહિતેન પવત્તેતબ્બભાવેન સલ્લક્ખેતબ્બા, તે સજીવાતિ ઇચ્છિતા, ન કેવલેન પવત્તેતબ્બભાવેન. એવં સતિ ''બલકરણીયા કમ્મન્તા''તિ વદન્તેન વિસદિસૂદાહરણભાવેન ઉપનીતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

સમત્થો નામ નત્થિ અત્તવાદભઞ્જનસ્સ અનત્તતાપતિટ્ઠાપનસ્સ ચ સુગતાવેણિકત્તા. યં પનેતરહિ સાસનિકા યથાસત્તિ તદુભયં કરોન્તિ, તં બુદ્ધેહિ દિન્નનયે ઠત્વા તેસં દેસનાનુસારતો. **નિવત્તેત્વા**તિ નીહરિત્વા, વિસું કત્વાતિ અત્થો. **સકલં વેસાલિ**ન્તિ સબ્બવેસાલિવાસિનં જનં નિસ્સયૂપચારેન નિસ્સિતં વદતિ યથા ''ગામો આગતો''તિ. **સંવટ્ટિત્વા**તિ સમ્પિણ્ડિત્વા, એકજ્ઝં ગહેત્વાતિ અત્થો.

૩૫૭. **પતિટ્ઠપેત્વા**તિ યથા તં વાદં ન અવજાનાતિ, એવં પટિઞ્ઞં કારેત્વાતિ અત્થો. **ઘાતિ**-સદ્દો હિંસનત્થો, તતો ચ સદ્દવિદૂ અરહત્થં તાય-સદ્દં ઉપ્પાદેત્વા ઘાતેતાયન્તિ રૂપસિદ્ધિં ઇચ્છન્તીતિ આહ **"ઘાતારહ"**ન્તિ. **જાપેતાયન્તિ**આદીસુપિ એસેવ નયો. **વત્તિતુઞ્ચ મરહતી**તિ મ-કારો પદસન્ધિકરો. **વિસેસેત્વા દીપેતી**તિ ''વત્તતિ''ઇચ્ચેવ અવત્વા ''વત્તિતુઞ્ચ મરહતી''તિ દુતિયેન પદેન ભગવતા વુત્તં વિસેસેત્વા દીપેતિ.

પાસાદિકં અભિરૂપન્તિ અભિમતરૂપસમ્પન્નં સબ્બાવયવં. તતો એવ સુસજ્જિતં સબ્બકાલં સુટ્ઠુ સજ્જિતાકારમેવ. **એવંવિધ**ન્તિ યાદિસં સન્ધાય વુત્તં, તં દસ્સેતિ **"દુબ્બણ્ણ"**ન્તિઆદિના. **ઇમસ્મિં ઠાને**તિ ''વત્તતિ તે તસ્મિં રૂપે વસો''તિ એતસ્મિં કારણગ્ગહણે. કારણઞ્હેતં ભગવતા ગહિતં ''વત્તતિ...પે॰... મા અહોસી''તિ. તેનેતં દસ્સેતિ રૂપં અનત્તા અવસવત્તનતો, યઞ્હિ વસે ન વત્તતિ, તં અનત્તકમેવ દિટ્ઠં યથા તં સમ્પત્તિ. **વાદ**ન્તિ દોસં નિગ્ગહં આરોપેસ્સતિ. **સત્તધા મુદ્ધા ફલતી**તિ સહધમ્મિકસાકચ્છાહિ તથાગતે, પુચ્છન્તે અબ્યાકરણેન વિહેસાય કયિરમાનત્તા તતિયે વારે ધમ્મતાવસેન વિહેસકસ્સ સત્તધા મુદ્ધા ફલતિ યથા તં સબ્બઞ્ઞુપટિઞ્ઞાય ભગવતો સમ્મુખભાવૂપગમને. વજિરપાણિ પન કસ્મા ઠિતો હોતીતિ? ભગવા વિય અનુકમ્પમાનો મહન્તં ભયાનકં રૂપં માપેત્વા તાસેત્વા ઇમં દિટ્ઠિં વિસ્સજ્જાપેમીતિ તસ્સ પુરતો આકાસે વજિરં આહરન્તો તિટ્ઠતિ, ન મુદ્ધં ફાલેતુકામો. ન હિ ભગવતો પુરતો કસ્સચિ અનત્થો નામ હોતિ. યસ્મા પન ભગવા એકંસતો સહધમ્મિકમેવ પઞ્હં પુચ્છતિ, તસ્મા **અટ્ઠકથાયં "પુચ્છિતે"**ઇચ્ચેવ વુત્તં.

આદિત્તન્તિ દિપ્પમાનં. **અક્ખિનાસાદીનીતિ આદિ**-સદ્દેન એળકસીસસદિસકેસમસ્સુઆદીનં સઙ્ગણ્હાતિ. **"દિટ્ઠિવિસ્સજ્જાપનત્થ"**ન્તિ વત્વા નયિદં યદિચ્છાવસેન આગમનં, અથ ખો આદિતો મહાબ્રહ્માનં પુરતો કત્વા

અત્તના કતપટિઞ્ઞાવસેનાતિ દસ્સેન્તો “**અપિચા**”તિઆદિમાહ. ન્તિ વજિરપાણિં. **તં** સચ્ચકસ્સ પટિઞ્ઞાય પરિવત્તન**કારણં**. **અઞ્ઞેપિ નુ ખો**તિઆદિ સચ્ચકસ્સ વીમંસકભાવદસ્સનં. અવીમંસકેન હિ તં દિસ્વા મહાયક્ખોતિ વદેય્ય, તેનસ્સ અસારુપ્પં સિયા, અયં પન અઞ્ઞેસં અભીતભાવં ઉપધારેત્વા ‘‘અદ્ધામે યક્ખં ન પસ્સન્તિ, તસ્મા મય્હમેવ ભયં ઉપ્પન્ન’’ન્તિ તીરેત્વા યુત્તપ્પત્તવસેન પટિપજ્જિ.

૩૫૮. **ઉપધારેત્વા**તિ બ્યાકાતબ્બમત્થં સલ્લક્ખેત્વા. **એસેવ નયો**તિ સઞ્ઞારવિઞ્ઞાણેસુપિ સઞ્ઞાય વિય નયોતિ અત્થો. **વુત્તવિપરિયાયેના**તિ ‘‘અકુસલા દુક્ખા વેદના મા અહોસિ, અકુસલા દોમનસ્સસમ્પયુત્તા સઞ્ઞા મા અહોસી’’તિઆદિના નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. **સપ્પદટ્ઠવિસ**ન્તિ સબ્બસત્તાનં સપ્પદટ્ઠટ્ઠાને સરીરપદેસે પતિતં વિસં. **અલ્લીનો**તિ સંસિલિટ્ઠો. **ઉપગતો**તિ ન અપગતો. **અજ્ઝોસિતો**તિ ગિલિત્વા પરિનિટ્ઠપેત્વા ઠિતો. **પરિતો જાનેય્યા**તિ સમન્તતો સબ્બસો કિઞ્ચિપિ અસેસેત્વા જાનેય્ય. **પરિક્ખેપેત્વા**તિ આયતિં અનુપ્પત્તિધમ્મતાપાદનવસેન સબ્બસો ખેપેત્વા. તથાભૂતો યસ્સ ખયવયં ઉપનેતિ નામાતિ આહ “**ખયં વયં અનુપ્પાદં ઉપનેત્વા**”તિ.

૩૫૯. અત્તનો વાદસ્સ અસારભાવતો, યથાપરિકપ્પિતસ્સ વા સારસ્સ અભાવતો અન્તોસારવિરહિતો **રિત્તો**. **વિપ્પકાર**ન્તિ દિટ્ઠિયા સીલાચારસ્સ ચ વસેન વિરૂપતં સાપરાધતં સાવજ્જતં તેસં ઉપરિ આરોપેત્વા. **સિન્નપત્તો**તિ તનુકપત્તો. **વિફારિત**ન્તિ વિફાળિતં.

અસારકરુક્ખપરિચિતોતિ પલાસાદિઅસારરુક્ખકોટ્ટને કતપરિચયો. **થદ્ધભાવ**ન્તિ વિપક્કભાવં, તિક્ખભાવન્તિ અત્થો. **નત્થી**તિ સદા નત્થીતિ ન વત્તબ્બં. **પરિસતી**તિ ચતુપરિસમજ્ઝે . તથા હિ “**ગણ્ઠિકં પટિમુઞ્ચિત્વા પટિચ્છન્નસરીરા**”તિ વુત્તં. **યન્તારુળ્હસ્સ વિયા**તિ બ્યાકરણત્થં વાયમયન્તં આરુળ્હસ્સ વિય.

૩૬૦. **દિટ્ઠિવિસૂકાની**તિ દિટ્ઠિકિઞ્ચકાનિ. **દિટ્ઠિસઞ્ચરિતાની**તિ દિટ્ઠિતાળનાનિ. **દિટ્ઠિવિપ્ફન્દિતાની**તિ દિટ્ઠિઇઞ્જિતાનિ. **તેસં અધિપ્પાયં ઞત્વા**તિ તેસં લિચ્છવિકુમારાનં ઇઞ્જિતેનેવ અજ્ઝાસયં જાનિત્વા. તેનાહ “**ઇમે**”તિઆદિ.

૩૬૧. યસ્મિં અધિગતે પુગ્ગલો સત્થુસાસને વિસારદો હોતિ પરેહિ અસંહારિયો, તં ઞાણં વિસારદસ્સ ભાવોતિ કત્વા **વેસારજ્જ**ન્તિ આહ “**વેસારજ્જપ્પત્તોતિ ઞાણપ્પત્તો**”તિ. તતો એવમસ્સ ન પરો પચ્ચેતબ્બો એતસ્સ અત્થીતિ **અપરપ્પચ્ચયો**. ન પરો પત્તિયો સદ્દહાતબ્બો એતસ્સ અત્થીતિ **અપરપ્પત્તિયો**. કામં સચ્ચકો સેક્ખભૂમિ અસેક્ખભૂમીતિ ઇદં સાસનવોહારં ન જાનાતિ. પસ્સતીતિ પન દસ્સનકિરિયાય વિપ્પકતભાવસ્સ વુત્તત્તા ‘‘ન એત્તાવતા ભિક્ખુકિચ્ચં પરિયોસિત’’ન્તિ અઞ્ઞાસિ, તસ્મા પુન ‘‘કિત્તાવતા પના’’તિ પુચ્છં આરભિ. તેન વુત્તં “**પસ્સતીતિ વુત્તત્તા**”તિઆદિ.

યથાભૂતં પસ્સતીતિ દસ્સનં, વિસિટ્ઠટ્ઠેન અનુત્તરિયં, દસ્સનમેવ અનુત્તરિયન્તિ **દસ્સનાનુત્તરિયં**, દસ્સનેસુ વા અનુત્તરિયં **દસ્સનાનુત્તરિયં**. **લોકિયપઞ્ઞા**તિ ચેત્થ વિપસ્સનાપઞ્ઞા વેદિતબ્બા. સા હિ સબ્બલોકિયપઞ્ઞાહિ વિસિટ્ઠટ્ઠેન ‘‘અનુત્તરા’’તિ વુત્તા. લોકિયપટિપદાનુત્તરિયેસુપિ એસેવ નયો. ઇદાનિ નિપ્પરિયાયતોવ તિવિધમ્પિ અનુત્તરિયં દસ્સેતું “**સુદ્ધલોકુત્તરમેવા**”તિઆદિ વુત્તં. સતિપિ સબ્બેસમ્પિ લોકુત્તરધમ્માનં અનુત્તરભાવે ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસેન અગ્ગમગ્ગપઞ્ઞા તતો ઉત્તરિતરસ્સ અભાવતો **દસ્સનાનુત્તરિયં**. તેનાહ “**અરહત્તમગ્ગસમ્માદિટ્ઠી**”તિ. **સેસાનિ મગ્ગઙ્ગાની**તિ સેસાનિ અરહત્તમગ્ગઙ્ગાનિ. તાનિ હિ મત્થકપ્પત્તાનિ નિબ્બાનગામિની પટિપદાતિ. **અગ્ગફલવિમુત્તી**તિ અગ્ગમગ્ગસ્સ ફલવિમુત્તિ અરહત્તફલં. **ખીણાસવસ્સા**તિ સબ્બસો ખીયમાનાસવસ્સ.

નિબ્બાનદસ્સનન્તિ અગ્ગમગ્ગસમ્માદિટ્ઠિયા સચ્છિકિરિયાભિસમયમાહ. તત્થ **મગ્ગઙ્ગાનીતિ** અટ્ઠ મગ્ગઙ્ગાનિ. ચતુસચ્ચન્તોગધત્તા સબ્બસ્સ ઞેય્યધમ્મસ્સ "**ચત્તારિ સચ્ચાનિ બુદ્ધો**"તિ વુત્તં. સચ્ચાનુગતસમ્મોહવિદ્ધંસનેનેવ હિ ભગવતો સબ્બસો ઞેય્યાવરણપ્પહાનં. **નિબ્બિસેવનોતિ** નિરુદ્ધકિલેસવિસેવનો.

૩૬૨. ધંસીતિ અનુદ્ધંસનસીલા. **અનુપહતન્તિ** અવિક્ખિત્તં. **સકલન્તિ** અનૂનં. **કાયઙ્ગન્તિ** કાયમેવ અઙ્ગન્તિ વદન્તિ, કાયસઙ્ખાતં અઙ્ગં સીસાદિઅવયવન્તિ અત્થો. તથા ''હોતુ, સાધૂ''તિ એવમિદં વાચાય અવયવો **વાચઙ્ગન્તિ.**

૩૬૩. આહરન્તીતિ અભિહરન્તિ. **પુઞ્ઞન્તિ** પુઞ્ઞફલસઙ્ખાતો આનુભાવો. પુઞ્ઞફલમ્પિ હિ ઉત્તરપદલોપેન ''પુઞ્ઞ''ન્તિ વુચ્ચતિ – ''કુસલાનં, ભિક્ખવે, ધમ્માનં સમાદાનહેતુ એવમિદં પુઞ્ઞં પવડ્ઢતી''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૩.૮૦). તેનાહ "**આયતિં વિપાકક્ખન્ધા**"તિ. **પુઞ્ઞમહીતિ** મહતિ પુઞ્ઞફલવિભૂતિ સેતચ્છત્તમકુટચામરાદિ. તેન વુત્તં "**વિપાકક્ખન્ધાનંયેવ પરિવારો**"તિ. લિચ્છવીહિ પેસિતેન ખાદનીયભોજનીયેન સમણો ગોતમો સસાવકસઙ્ઘો મયા પરિવિસિતો, તસ્મા લિચ્છવીનમેવ તં પુઞ્ઞં હોતીતિ. તેનાહ "**તં દાયકાનં સુખાય હોતૂ**"તિ. યસ્મા પન ભગવતો ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ ચ સચ્ચકેન દાનં દિન્નં, ન લિચ્છવીહિ, તસ્મા ભગવા સચ્ચકસ્સ સતિં પરિવત્તેન્તો "**યં ખો**"તિઆદિમાહ. તેન વુત્તં "**ઇતિ ભગવા**"તિઆદિ. **નિગણ્ઠસ્સ મતેન વિનાયેવાતિ** સચ્ચકસ્સ ચિત્તેન વિના એવ તસ્સ દક્ખિણં ખેત્તગતં કત્વા દસ્સેતિ. તેનાહ "**અત્તનો દિન્નં દક્ખિણં...પે॰... નિય્યાતેસી**"તિ.

ચૂળસચ્ચકસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૬. મહાસચ્ચકસુત્તવણ્ણના

૩૬૪. એકં સમયં ભગવા વેસાલિયં વિહરતીતિ ઇમિના તદા ભગવતો વેસાલિયં નિવાસપરિચ્છિન્નો પુબ્બણ્હાદિભેદો સબ્બો સમયો સાધારણતો ગહિતો, તથા **તેન ખો પન સમયેનાતિ** ચ ઇમિના. **પુબ્બણ્હસમયન્તિ** પન ઇમિના તબ્બિસેસો, યો ભિક્ખાચારત્થાય પચ્ચવેક્ખણકાલો. **અટ્ઠકથાયં** પન "**તીહિ પદેહિ એકોવ સમયો વુત્તો**"તિ વુત્તં વિસેસસ્સ સામઞ્ઞન્તોગધત્તા. મુખધોવનસ્સ પુબ્બકાલકિરિયાભાવસામઞ્ઞતો વુત્તં "**મુખં ધોવિત્વા**"તિ. મુખં ધોવિત્વા એવ હિ વાસધુરો ચે, વેલં સલ્લક્ખેત્વા યથાચિણ્ણં ભાવનાનુયોગં, ગન્થધુરો ચે, ગન્થપરિચયે કતિપયે નિસજ્જવારે અનુયુઞ્જિત્વા પત્તચીવરં આદાય વિતક્કમાળં ઉપગચ્છતિ.

કારણં યુત્તં, અનુચ્છવિકન્તિ અત્થો. પુબ્બે યથાચિન્તિતં પઞ્હં અપુચ્છિત્વા અઞ્ઞં પુચ્છન્તો મગ્ગં ઠપેત્વા ઉમ્મગ્ગતો પરિવત્તેન્તો વિય હોતીતિ આહ "**પસ્સેન તાવ પરિહરન્તો**"તિ.

૩૬૫. ઊરુક્ખમ્ભોપિ નામ ભવિસ્સતીતિ એત્થ **નામ**-સદ્દો વિમ્હયત્થોતિ કત્વા વુત્તં "**વિમ્હયત્થવસેના**"તિઆદિ. ''અન્ધો નામ પબ્બતં અભિરુહિસ્સતી''તિઆદીસુ વિય વિમ્હયવાચીસદ્દયોગેન હિ ''ભવિસ્સતી''તિ અનાગતવચનં. **કાયન્વયન્તિ** કાયાનુગતં. ''અયમ્પિ ખો કાયો એવંધમ્મો એવંભાવી એવંઅનતીતો''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૯; મ॰ નિ॰ ૧.૧૧૨; મ॰ નિ॰ ૩.૧૫૪) કાયસ્સ અસુભાનિચ્ચાદિતાય અનુપસ્સના કાયભાવનાતિ આહ "**કાયભાવનાતિ પન વિપસ્સના વુચ્ચતી**"તિ. **અનાગતરૂપન્તિ** અભીતે અત્થે અનાગતસદ્દારોપનં અનાગતપ્પયોગો ન સમેતિ. **અત્થોપીતિ** ''ઊરુક્ખમ્ભોપિ નામ ભવિસ્સતી''તિ વુત્તઅત્થોપિ ન સમેતિ. **અયન્તિ** અત્તકિલમથાનુયોગો. **તેસન્તિ** નિગણ્ઠાનં.

૩૬૬. અત્તનો અધિપ્પેતકાયભાવનં વિત્થારેન્તો વિત્થારતો દસ્સેન્તો યે તં અનુયુત્તા, તે નામગોત્તતો વિભાવેન્તો "**નન્દો વચ્છો**"તિઆદિમાહ. **કિલિટ્ઠતપાન**ન્તિ કાયસ્સ કિલેસનતપાનં પુગ્ગલાનં. **જાતમેદ**ન્તિ મેદભાવાપત્તિવસેન ઉપ્પન્નમેદં. **પુરિમં પહાયા**તિ કાલપરિચ્છેદેન અનાહારઅપ્પાહારતાદિવસેન કાયસ્સ અપચિનનં ખેદનં પરિચ્ચજિત્વા. **કાયભાવના પન ન પઞ્ઞાયતી**તિ નિયમં પરમત્થતો કાયભાવનાપિ તવ ઞાણેન ન ઞાયતિ, સેસતોપિ ન દિસ્સતિ.

૩૬૭. ઇમસ્મિં પન ઠાનેતિ "કાયભાવનમ્પિ ખો ત્વં, અગ્ગિવેસ્સન, ન અઞ્ઞાસિ, કુતો પન ત્વં ચિત્તભાવનં જાનિસ્સસી"તિ ઇમસ્મિં ઠાને. તથા "યો ત્વં એવં ઓળારિકં દુબ્બલં કાયભાવનં ન જાનાસિ, સો ત્વં કુતો સન્તસુખુમં ચિત્તભાવનં જાનિસ્સસી"તિ એતસ્મિં અત્થવણ્ણનાઠાને. **અબુદ્ધવચનં નામેતં પદ**ન્તિ કાયભાવનાસઞ્ઞિતવિપસ્સનાતો ચિત્તભાવના સન્તા, વિપસ્સના પન પાદકજ્ઝાનતો ઓળારિકા ચેવ દુબ્બલા ચાતિ અયઞ્ચ એતસ્સ પદસ્સ અત્થો. "અબુદ્ધવચનં નામેતં વચનં સિયા"તિ વત્વા થેરો પક્કમિતું આરભતિ. અથ નં મહાસીવત્થેરો "વિપસ્સના નામેસા ન આદિતો સુબ્રૂહિતા બલવતી તિક્ખા વિસદા હોતિ, તસ્મા તરુણવસેનાયમત્થો વેદિતબ્બો"તિ દસ્સેન્તો "**દિસ્સતિ, ભિક્ખવે**"તિ સુત્તપદં (સં॰ નિ॰ ૨.૬૨) આહરિ. તત્થ **આદાન**ન્તિ પટિસન્ધિ. **નિક્ખેપન**ન્તિ ચુતિ. **ઓળારિક**ન્તિ અરૂપધમ્મેહિ દુક્કુલ્લભાવત્તા ઓળારિકં. **કાય**ન્તિ ચતુસન્તતિરૂપસમૂહભૂતં કાયં. **ઓળારિક**ન્તિ ભાવનપુંસકનિદ્દેસો, ઓળારિકાકારેનાતિ અત્થો. તેનેવ વુત્તં "**આદાનમ્પિ નિક્ખેપનમ્પી**"તિ.

૩૬૮. સુખસારાગેન સમન્નાગતોતિ સુખવેદનાય બલવતરરાગેન સમઙ્ગીભૂતો. **પટ્ઠાને પટિસિદ્ધા** અવચનેનેવ. **તસ્મા**તિ સુખે ઠિતે એવ દુક્ખસ્સાનુપ્પજ્જનતો. **એવં વુત્ત**ન્તિ "સુખાય વેદનાય નિરોધા ઉપ્પજ્જતિ દુક્ખા વેદના"તિ એવં વુત્તં, ન અનન્તરાવ ઉપ્પજ્જનતો. **ખેપેત્વા**તિ કુસલાનિ ખેપેત્વા. **ગણ્હિત્વા** અત્તનો એવ ઓકાસં ગહેત્વા. **ઉભતોપક્ખં હુત્વા**તિ "કદાચિ સુખવેદના, કદાચિ દુક્ખવેદના"તિ પક્ખદ્વયવસેનપિ વેદના ચિત્તસ્સ પરિયાદાય હોતિ યથાક્કમં અભાવિતકાયસ્સ અભાવિતચિત્તસ્સ.

૩૬૯. વિપસ્સના ચ સુખસ્સ પચ્ચનીકાતિ સુક્ખવિપસ્સકસ્સઆદિકમ્મિકસ્સ મહાભૂતપરિગ્ગહાદિકાલે બહિ ચિત્તચારં નિસેધેત્વા કમ્મટ્ઠાને એવ સતિં સંહરન્તસ્સ અલદ્ધસ્સાદં કાયસુખં ન વિન્દતિ, સમ્બાધે વજે સન્નિરુદ્ધો ગોગણો વિય વિહઞ્ઞતિ વિપ્ફન્દતિ, અચ્ચાસન્નહેતુકઞ્ચ સરીરે દુક્ખં ઉપ્પજ્જતેવ. તેન વુત્તં "**દુક્ખસ્સ આસન્ના**"તિ. તેનાહ "**વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા**"તિઆદિ. **અદ્ધાને ગચ્છન્તે ગચ્છન્તે**તિ મહાભૂતપરિગ્ગહાદિવસેન કાલે ગચ્છન્તે. **તત્થ તત્થા**તિ તસ્મિં તસ્મિં સરીરપદેસે. **દુક્ખં દૂરાપગતં હોતિ** સમાપત્તિબલેન વિક્ખમ્ભિતત્તા અપ્પનાભાવતો. **અનપ્પકં** વિપુલં. **સુખ**ન્તિ ઝાનસુખં . **ઓક્કમતી**તિ ઝાનસમુટ્ઠાનપણીતરૂપવસેન રૂપકાયં અનુપવિસતિ, નામકાયોક્કમને વત્તબ્બમેવ નત્થિ. કાયપસ્સદ્ધિકમ્મિકસ્સપિ સમ્મસનભાવના પટ્ઠપેત્વા નિસિન્નસ્સ કસ્સચિ આદિતોવ કાયકિલમથચિત્તુપઘાતાપિ સમ્ભવન્તિ, સમાધિસ્સ પન અપચ્ચનીકત્તા સિનિદ્ધભાવતો ચ ન સુક્ખવિપસ્સના વિય સુખસ્સ વિપચ્ચનીકો, અનુક્કમેન ચ દુક્ખં વિક્ખમ્ભેતીતિ આહ "**યથા સમાધી**"તિ. યથા સમાધિ, વિપસ્સનાય પનેતં નત્થીતિ આહ "**ન ચ તથા વિપસ્સના**"તિ. **તેન વુત્ત**ન્તિ યસ્મા વિપસ્સના સુખસ્સ પચ્ચનીકા, સા ચ કાયભાવના, તેન વુત્તં "**ઉપ્પન્નાપિ સુખા વેદના ચિત્તં ન પરિયાદાય તિટ્ઠતિ, ભાવિતત્તા કાયસ્સા**"તિ. તથા યસ્મા સમાધિ દુક્ખસ્સ પચ્ચનીકો, સો ચ ચિત્તભાવના, તેન વુત્તં "**ઉપ્પન્નાપિ દુક્ખા વેદના ચિત્તં ન પરિયાદાય તિટ્ઠતિ, ભાવિતત્તા ચિત્તસ્સા**"તિ યોજના.

૩૭૦. ગુણે ઘટ્ટેત્વાતિ અપદેસેન વિના સમીપમેવ નેત્વા. તં વત મમ ચિત્તં ઉપ્પન્ના સુખા વેદના પરિયાદાય ઠસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતીતિ યોજના.

૩૭૧. કિં ન ભવિસ્સતિ, સુખાપિ દુક્ખાપિ વેદના યથાપચ્ચયં ઉપ્પજ્જતેવાતિ અત્થો. **તમત્થ**ન્તિ સુખદુક્ખવેદનાનં ઉપ્પત્તિયા અત્તનો ચિત્તસ્સ અનભિભવનીયતાસઙ્ખાતં અત્થં. **તત્થ** તાવ પાસરાસિસુત્તે **બોધિપલ્લઙ્કે નિસજ્જા** ''તત્થેવ નિસીદિ''ન્તિ વુત્તા. **ઇધ** મહાસચ્ચકસુત્તે **દુક્કરકારિકાય** દુક્કરચરણે **નિસજ્જા** ''તત્થેવ નિસીદિ''ન્તિ વુત્તા.

૩૭૪. છન્દકરણવસેનાતિ તણ્હાયનવસેનાતિ અત્થો. **સિનેહકરણવસેના**તિ સિનેહનવસેન. **મુચ્છાકરણવસેના**તિ મોહનવસેન પમાદાપાદનેન. **વિપાસાકરણવસેના**તિ પાતુકમ્યતાવસેન. **અનુદહનવસેના**તિ રાગગ્ગિના અનુદહનવસેન. **લોકુત્તરમગ્ગવેવચનમેવ** વટ્ટનિસ્સરણસ્સ અધિપ્પેતત્તા.

અલ્લગ્ગહણેન કિલેસાનં અસમુચ્છિન્નભાવં દસ્સેતિ, સસ્નેહગ્ગહણેન અવિક્ખમ્ભિતભાવં, ઉદકે પક્ખિત્તભાવગ્ગહણેન સમુદાચારાવત્થં, ઉદુમ્બરકટ્ઠગ્ગહણેન અત્તભાવસ્સ અસારકત્તં. **ઇમિનાવ નયેના**તિ ''અલ્લં ઉદુમ્બરકટ્ઠ''ન્તિઆદિના વુત્તનયેન. **સપુત્તભરિયપબ્બજ્જાયા**તિ પુત્તભરિયેહિ સદ્ધિં કતપરિબ્બાજકપબ્બજ્જાવસેન વેદિતબ્બા. કુટીચકબહૂદકહંસ-પરમહંસાદિભેદા **બ્રાહ્મણપબ્બજ્જા**.

૩૭૬. કુતોપિ ઇમસ્સ આપોસિનેહો નત્થીતિ **કોળાપં**. તેનાહ ''**છિન્નસિનેહં નિરાપ**''ન્તિ. **કોળ**ન્તિ વા સુક્ખકલિઙ્ગરં વુચ્ચતિ, કોળં કોળભાવં આપન્નન્તિ **કોળાપં**. પટિપન્નસ્સ ઉપક્કમમહત્તનિસ્સિતતા પકતિયા કિલેસેહિ અનભિભૂતતાય. **અતિન્તતા** પટિપક્ખભાવનાય. તથા હિ સુક્ખકોળાપભાવો, આરકા ઉદકા થલે નિક્ખિત્તભાવો ચ નિદસ્સિતો. **ઓપક્કમિકાહી**તિ કિલેસઅતિનિગ્ગણ્હનુપક્કમપ્પભવાહિ. **વેદનાહી**તિ પટિપત્તિવેદનાહિ. દુક્ખા પટિપદા હિ ઇધાધિપ્પેતા.

૩૭૭. કિં પન ન સમત્થો, યતો એવં પરેહિ ચિન્તિતુમ્પિ અસક્કુણેય્યં દુક્કરચરિયં છબ્બસ્સાનિ અકાસીતિ અધિપ્પાયો. **કત્વાપિ અકત્વાપિ સમત્થોવ** કારણસ્સ નિપ્ફન્નત્તા. ''યથાપિ સબ્બેસમ્પિ ખો બોધિસત્તાનં ચરિમભવે અન્તમસો સત્તાહમત્તમ્પિ ધમ્મતાવસેન દુક્કરચરિયા હોતિયેવ, એવં ભગવા સમત્થો દુક્કરચરિયં કાતું, એવઞ્ચ નં અકાસિ, ન પન તાય બુદ્ધો જાતો, અથ ખો મજ્ઝિમાય એવ પટિપત્તિયા''તિ તસ્સા બ્યતિરેકમુખેન સદેવકસ્સ લોકસ્સ બોધાય અમગ્ગભાવદીપનત્થં, ઇમસ્સ પન ભગવતો કમ્મવિપાકવસેન છબ્બસ્સાનિ દુક્કરચરિયા અહોસિ. વુત્તઞ્હેતં –

> ''અવચાહં જોતિપાલો, કસ્સપં સુગતં તદા;
> કુતો નુ બોધિ મુણ્ડસ્સ, બોધિ પરમદુલ્લભા.
>
> તેન કમ્મવિપાકેન, અચરિં દુક્કરં બહું;
> છબ્બસ્સાનુરુવેલાયં, તતો બોધિમપાપુણિં.
>
> નાહં એતેન મગ્ગેન, પાપુણિં બોધિમુત્તમં;
> કુમગ્ગેન ગવેસિસ્સં, પુબ્બકમ્મેન વારિતો''તિ.

દુક્કરચરિયાય બોધાય અમગ્ગભાવદસ્સનત્થં દુક્કરચરિયં અકાસીતિ કેચિ. અથ વા લોકનાથસ્સ અત્તનો પરક્કમસમ્પત્તિદસ્સનત્થાય દુક્કરચરિયા. પણીતાધિમુત્તિયા હિ પરમુક્કંસગતભાવતો અભિનીહારાનુરૂપં સમ્બોધિયં તિબ્બછન્દતાય સિખાપ્પત્તિયા તદત્થં ઈદિસમ્પિ નામ દુક્કરચરિયં અકાસીતિ લોકે અત્તનો વીરિયાનુભાવં વિભાવેતું – ''સો ચ મે પચ્છા પીતિસોમનસ્સાવહો ભવિસ્સતી''તિ લોકનાથો દુક્કરચરિયં અકાસિ. તેનાહ "**સદેવકસ્સ લોકસ્સા**"તિઆદિ. તત્થ **વીરિયનિમ્મથનગુણો**તિ વીરિયસ્સ સંવડ્ઢનસમ્પાદનગુણો. યથાવુત્તમત્થં ઉપમાય વિભાવેતું "**પાસાદે**"તિઆદિ વુત્તં. **સઙ્ગામે દ્વે તયો સમ્પહારે**તિ દ્વિક્ખત્તું તિક્ખત્તું વા પરસેનાય પહારપયોગે. **પધાનવીરિયન્તિ** સમ્મપ્પધાનેહિ આસેવનવીરિયં, સબ્બં વા પુબ્બભાગવીરિયં.

અભિદન્તન્તિ અભિભવનદન્તં, ઉપરિદન્તન્તિ અત્થો. તેનાહ "**ઉપરિદન્ત**"ન્તિ. સો હિ ઇતરં મુસલં વિય ઉદુક્ખલં વિસેસતો કસ્સચિ ખાદનકાલે અભિભુય્ય વત્તતિ. **કુસલચિત્તેના**તિ બલવસમ્માસઙ્કપ્પયુત્તેન કુસલચિત્તેન. **અકુસલચિત્ત**ન્તિ કામવિતક્કાદિસહિતં અકુસલચિત્તં. અકુસલચિત્તસ્સ પવત્તિતું અપ્પદાનં **નિગ્ગહો**. તંતંપટિક્ખેપવસેન વિનોદનં **અભિનિપ્પીળનં**. વીરિયતાપેન વિક્ખમ્ભનં **અભિસન્તાપનં. સદરથો**તિ સપરિળાહો. **પધાનેના**તિ પદહનેન, કાયસ્સ કિલમથુપ્પાદકેન વીરિયેનાતિ અત્થો. **વિદ્ધસ્સા**તિ તુદસ્સ. **સતો**તિ સમાનસ્સ.

૩૭૮. **સીસવેઠન**ન્તિ સીસં રજ્જુયા બન્ધિત્વા દણ્ડકેન પરિવત્તકવેઠનં. **અરહન્તો નામ એવરૂપા હોન્તી**તિ ઇમિના યથાયં, એવં વિસઞ્ઞીભૂતાપિ હુત્વા વિહરન્તીતિ દસ્સેતિ. તેનાહ "**મતકસદિસા**"તિ, વેદનાપ્પત્તા વિય હોન્તીતિ અત્થો. **સુપિનપ્પટિગ્ગહણતો પટ્ઠાયા**તિ પટિસન્ધિગ્ગહણે સેતવારણસુપિનં પસ્સિત્વા બ્રાહ્મણેહિ બ્યાકતકાલતો પટ્ઠાય.

૩૭૯. ધમ્મસરીરસ્સ અરોગભાવેન સાધૂતિ મરિસનિયોતિ **મારિસો**, પિયાયનવચનમેતં. તેનાહ "**સમ્પિયાયમાના**"તિઆદિ. **અજજ્જિત**ન્તિ એવં અભુઞ્જિતં ભકારસ્સ જકારાદેસં કત્વા. તેનાહ "**અભોજન**"ન્તિ. **એવં મા કરિત્થા**તિ ''લોમકૂપેહિ અજ્ઝોહારેસ્સામ અનુપ્પવેસેસ્સામા''તિ યથા તુમ્હેહિ વુત્તં, એવં મા કરિત્થ. કસ્મા? **યાપેસ્સામહ**ન્તિ અહઞ્ચ યાવદત્થં આહારમત્તં ભુઞ્જન્તો યથા યાપેસ્સામિ, એવં આહારં પટિસેવિસ્સામિ.

૩૮૦-૮૧. **એતાવ પરમ**ન્તિ એત્તકં પરમં, ન ઇતો પરં ઓપક્કમિકદુક્ખવેદનાવેદિયનં અત્થીતિ અત્થો. રઞ્ઞો ગહેતબ્બનઙ્ગલતો અઞ્ઞાનિ સન્ધાય "**એકેન ઊન**"ન્તિ વુત્તં. તં સુવણ્ણપરિક્ખતં, ઇતરાનિ રજતપરિક્ખતાનિ. તેનાહ "**અમચ્ચા એકેનૂનઅટ્ઠસતરજતનઙ્ગલાની**"તિ. આળારુદકસમાગમે લદ્ધજ્ઝાનાનિ વટ્ટપાદકાનિ, આનાપાનસમાધિ પન કાયગતાસતિપરિયાપન્નત્તા સબ્બેસઞ્ચ બોધિસત્તાનં વિપસ્સનાપાદકત્તા ''બોધાય મગ્ગો''તિ વુત્તો. **બુજ્ઝનત્થાયા**તિ ચતુન્નં અરિયસચ્ચાનં, સબ્બસ્સેવ વા ઞેય્યધમ્મસ્સ અભિસમ્બુજ્ઝનાય . સતિયા અનુસ્સરણકવિઞ્ઞાણં **સતાનુસારિવિઞ્ઞાણં**. કસ્સા પન સતિયાતિ તં દસ્સેતું "**નયિદ**"ન્તિઆદિ વુત્તં.

૩૮૨. **પચ્ચુપટ્ઠિતા**તિ તંતંવત્તકરણવસેન પતિઉપટ્ઠિતા ઉપટ્ઠાયકા. તેનાહ "**પણ્ણસાલા**"તિઆદિ. **પચ્ચયબાહુલ્લિકો**તિ પચ્ચયાનં બાહુલ્લાય પટિપન્નો. **આવત્તો**તિ પુબ્બે પચ્ચયગેધપ્પહાનાય પટિપન્નો, ઇદાનિ તતો પટિનિવત્તો. તેનાહ "**રસગિદ્ધો...પે॰... આવત્તો**"તિ. **ધમ્મનિયામેના**તિ ધમ્મતાય. તમેવ ધમ્મતં દસ્સેતું "**બોધિસત્તસ્સા**"તિઆદિમાહ. **બારાણસિમેવ** તત્થાપિ ચ સબ્બબુદ્ધાનં અવિજહિતધમ્મચક્કપવત્તનટ્ઠાનમેવ

અગમંસુ. પઞ્ચવગ્ગિયા કિર વિસાખમાસસ્સ અદ્ધમાસિયં ગતા. તેનાહ "**તેસુ ગતેસુ અડ્ઢમાસં કાયવિવેકં લભિત્વા**"તિ.

૩૮૭. "અદ્ધાભોતો ગોતમસ્સ સાવકાચિત્તભાવનાનુયોગમનુયુત્તા વિહરન્તિ, નો કાયભાવન"ન્તિ ઇમં સન્ધાયાહ "**એકં પઞ્હં પુચ્છિ**"ન્તિ. **ઇમં ધમ્મદેસનન્તિ** "અભિજાનામિ ખો પનાહ"ન્તિઆદિકં ધમ્મદેસનં. **અસલ્લીનો** તણ્હાદિટ્ઠિકિલેસાનં સમુચ્છિન્નત્તા તેહિ સબ્બસો ન લિત્તો. **અનુપલિત્તો**તિ તસ્સેવ વેવચનં તણ્હાનન્દિયા અભાવેન. **ગોચરજ્ઝત્તમેવા**તિ ગોચરજ્ઝત્તસઞ્ઞિતે ફલસમાપત્તિયા આરમ્મણે, નિબ્બાનેતિ અત્થો. યં સન્ધાય પાળિયં "પુરિમસ્મિં સમાધિનિમિત્તે"તિ વુત્તં **સન્નિસીદાપેમી**તિ ફલસમાપત્તિસમાધિના અચ્ચન્તસમાદાનવસેન ચિત્તં સમ્મદેવ નિસીદાપેમિ. **પુબ્બાભોગેના**તિ સમાપજ્જનતો પુબ્બે પવત્તઆભોગેન. **પરિચ્છિન્દિત્વા**તિ સમાપજ્જનક્ખણં પરિચ્છિન્દિત્વા. તેનાહ "**સાધુકાર...પે॰... અવિચ્છિન્નેયેવા**"તિ. એવમસ્સ પરિચ્છિન્નકાલસમાપજ્જનં યથાપરિચ્છિન્નકાલં વુટ્ઠાનઞ્ચ બુદ્ધાનં ન ભારિયં વસીભાવસ્સ તથાસુપ્પગુણભાવતોતિ દસ્સેન્તો આહ "**બુદ્ધાનં હી**"તિઆદિ. ધમ્મસમ્પટિગ્ગાહકાનં **અસ્સાસવારે** વા. તદા હિ દેસિયમાનં ધમ્મં ઉપધારેતું ન સક્કોન્તિ, તસ્મા તસ્મિં ખણે દેસિતદેસના નિરત્થકા સિયા. ન હિ બુદ્ધાનં નિરત્થકા કિરિયા અત્થિ.

ઓકપ્પનીયમેતન્તિ "તસ્સા એવ કથાયા"તિઆદિના વુત્તં અતિવિય અચ્છરિયગતં અટ્ઠુપ્પત્તિં સુત્વા ઈદિસી પટિપત્તિ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સેવ હોતીતિ ઉપવાદવસેન વદતિ, ન સભાવેન. તેનાહ "**સત્થરિ પસાદમત્તમ્પિ ન ઉપ્પન્ન**"ન્તિ. **કાયદરથો**તિ પચ્ચયવિસેસવસેન રૂપકાયસ્સ પરિસ્સમાકારો. **ઉપાદિન્નકે**તિ ઇન્દ્રિયબદ્ધે. **અનુપાદિન્નકે**તિ અનિન્દ્રિયબદ્ધે. **વિકસન્તિ** સૂરિયરસ્મિસમ્ફસ્સેન. તદભાવેન **મકુલાનિ હોન્તિ. કેસઞ્ચિ** તિન્તિનિકાદિરુક્ખાનં . **પતિલીયન્તિ** નિસ્સયરૂપધમ્મઅવિપ્ફારિકતાય. અરૂપધમ્મતાય પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનઞ્ચેવ કિરિયામયવિઞ્ઞાણાનઞ્ચ અપ્પવત્તિસઞ્ઞિતા અવિપ્ફારિકતા હોતિ, યત્થ નિદ્દાસમઞ્ઞા. તેનાહ "**દરથવસેન ભવઙ્ગસોતઞ્ચ ઇધ નિદ્દાતિ અધિપ્પેત**"ન્તિ. તત્થ **દરથવસેના**તિ દરથવસેનેવ, ન થિનમિદ્ધવસેનાતિ અવધારણં અવધારણફલઞ્ચ નિદ્ધારેતબ્બં. **તં સન્ધાયા**તિ કાયસ્સ દરથસઙ્ખાતસરીરગિલાનહેતુકં નિદ્દં સન્ધાય. સરીરગિલાનઞ્ચ ભગવતો નત્થીતિ ન સક્કા વત્તું "પિટ્ઠિ મે આગિલાયતી"તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૦૦; મ॰ નિ॰ ૨.૨૨; ચૂળવ॰ ૩૪૫) વચનતો. **સમ્મોહવિહારસ્મિ**ન્તિ પચ્ચત્તે એતં ભુમ્મવચનન્તિ આહ "**સમ્મોહવિહારોતિ વદન્તી**"તિ, **સમ્મોહવિહારસ્મિં** વા પરિયાપન્નં એતં વદન્તિ, યદિદં દિવા નિદ્દોક્કમનન્તિ યોજના.

૩૮૯. **ઉપનીતેહી**તિ દોસમગ્ગં નિન્દાપથં ઉપનીતેહિ. **અભિનન્દિત્વા**તિ સમ્પિયાયિત્વા. તેનાહ "**ચિત્તેન સમ્પટિચ્છન્તો**"તિ. **અનુમોદિત્વા**તિ "સાધુ સાધૂ"તિ દેસનાય થોમનવસેન અનુમોદિત્વા. તેનાહ "**વાચાયપિ પસંસન્તો**"તિ. **સમ્પત્તે કાલે**તિ પબ્બજ્જાયોગ્ગે કાલે અનુપ્પત્તે.

ગણં વિનોદેત્વાતિ ગણં અપનેત્વા ગણપલિબોધં છિન્દિત્વા. **પપઞ્ચન્તિ** અવસેસકિલેસં. "**પુઞ્ઞવા રાજપૂજિતો**"તિ વુત્તમત્થં વિવરિતું "**તસ્મિઞ્હિ કાલે**"તિઆદિ વુત્તં. છન્દવાસહરણેન **ઉપોસથકમ્મં કરોન્તો**.

સકલં રત્તિં બુદ્ધગુણાનંયેવ કથિતત્તા થેરસ્સ ઞાણં દેસનાવિભવઞ્ચ વિભાવેન્તો આહ "**એત્તકાવ, ભન્તે, બુદ્ધગુણા**"તિ. ઇમાય, ભન્તે, તુમ્હાકં ધમ્મકથાય અનવસેસતો બુદ્ધગુણા કથિતા વિય જાયન્તિ, એવં સન્તેપિ અનન્તાપરિમેય્યાવ તે, કિં ઇતો પરેપિ વિજ્જન્તેવાતિ થેરં તત્થ સીહનાદં નદાપેતુકામો આહ "**ઉદાહુ અઞ્ઞેપિ**

અત્થી"તિઆદિ. રજ્જસ્સ પદેસિકત્તા, યથાવુત્તસુભાસિતસ્સ ચ અનગ્ઘત્તા વુત્તં "**અયં મે દુગ્ગતપણ્ણાકારો**"તિ. **તિયોજનસતિક**ન્તિ ઇદં પરિક્ખેપવસેન વુત્તં, તઞ્ચ ખો મનુસ્સાનં પરિભોગવસેનાતિ દટ્ઠબ્બં.

મહાસચ્ચકસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૭. ચૂળતણ્હાસઙ્ખયસુત્તવણ્ણના

૩૯૦. તત્રાતિ તસ્મિં પુબ્બારામમિગારમાતુપાસાદાનં અત્થવિભાવને **અયં** ઇદાનિ વુચ્ચમાના **અનુપુબ્બી કથા. મણીન**ન્તિ એત્થ પદુમરાગમણીનં અધિપ્પેતત્તા આહ "**અઞ્ઞેહિ ચા**"તિ. તેન ઇન્દનીલાદિમણીનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. નીલપીતલોહિતોદાતમઞ્જિટ્ઠપભસ્સરકબરવણ્ણવસેન **સત્તવણ્ણેહિ**.

તણ્હા સબ્બસો ખીયન્તિ એત્થાતિ **તણ્હાસઙ્ખયો** (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૭.૬૧), તસ્મિં. **તણ્હાસઙ્ખયે**તિ ચ વિસયે ઇદં ભુમ્મન્તિ આહ "**તં આરમ્મણં કત્વા**"તિ. **વિમુત્તચિત્તતાયા**તિ સબ્બસંકિલેસેહિ વિમુત્તચિત્તતાય. અપરભાગપટિપદા નામ અરિયસચ્ચાભિસમયો, સા સાસનચારિગોચરા પચ્ચત્તં વેદિતબ્બતોતિ આહ "**પુબ્બભાગપ્પટિપદં સંખિત્તેન દેસેથાતિ પુચ્છતી**"તિ. અકુપ્પધમ્મતાય ખયવયસઙ્ખાતં અન્તં અતીતાતિ અચ્ચન્તા, સો એવ અપરિહાનસભાવત્તા અચ્ચન્તા નિટ્ઠા એતસ્સાતિ **અચ્ચન્તનિટ્ઠો**. તેનાહ "**એકન્તનિટ્ઠો સતતનિટ્ઠોતિ અત્થો**"તિ. ન હિ પટિવિદ્ધસ્સ લોકુત્તરધમ્મસ્સ દસ્સનં કુપ્પનં નામ અત્થિ. અચ્ચન્તમેવ ચતૂહિ યોગેહિ ખેમો એતસ્સ અત્થીતિ **અચ્ચન્તયોગક્ખેમી**. મગ્ગબ્રહ્મચરિયસ્સ વુસિતત્તા, તસ્સ ચ અપરિહાનસભાવત્તા અચ્ચન્તં બ્રહ્મચારીતિ **અચ્ચન્તબ્રહ્મચારી**. તેનાહ "**નિચ્ચબ્રહ્મચારીતિ અત્થો**"તિ. **પરિયોસાન**ન્તિ બ્રહ્મચરિયસ્સ પરિયોસાનં.

વેગાયતીતિ તુરિતાયતિ. **સલ્લક્ખેસી**તિ ચિન્તેસિ, અત્તના યથા સુતાય સત્થુ દેસનાય અનુસ્સરણવસેન ઉપધારેસિ. **અનુગ્ગણ્હિત્વાવા**તિ અત્થવિનિચ્છયવસેન અનુગ્ગહેત્વા એવ. છસુ દ્વારેસુ નિયુત્તાતિ **છદ્વારિકા**, તેહિ.

પઞ્ચક્ખન્ધાતિ પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા. સક્કાયસબ્બઞ્હિ સન્ધાય ઇધ "**સબ્બે ધમ્મા**"તિ વુત્તં વિપસ્સનાવિસયસ્સ અધિપ્પેતત્તા, તસ્મા આયતનધાતુયોપિ તગ્ગતિકા એવ દટ્ઠબ્બા. તેનાહ ભગવા "નાલં અભિનિવેસાયા"તિ. **ન યુત્તા અભિનિવેસાય** "એતં મમ, એસો મે અત્તા"તિ અજ્ઝોસાનાય. "અલમેવ નિબ્બિન્દિતું અલં વિરજ્જિતુ"ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૭૨; સં॰ નિ॰ ૨.૧૨૪-૧૨૫, ૧૨૮, ૧૩૪, ૧૪૩) વિય **અલં**-સદ્દો યુત્તત્થોપિ હોતીતિ આહ "**ન યુત્તા**"તિ. **સમ્પજ્જન્તી**તિ ભવન્તિ. યદિપિ "તતિયા, ચતુત્થી"તિ ઇદં વિસુદ્ધિદ્વયં અભિઞ્ઞાપઞ્ઞા, તસ્સા પન સપ્પચ્ચયનામરૂપદસ્સનભાવતો, સતિ ચ પચ્ચયપરિગ્ગહે સપ્પચ્ચયત્તા (નામરૂપસ્સ અનિચ્ચતા, અનિચ્ચં દુક્ખં, દુક્ખઞ્ચ અનત્તાતિ અત્થતો) લક્ખણત્તયં સુપાકટમેવ હોતીતિ આહ "**અનિચ્ચં દુક્ખં અનત્તાતિ ઞાતપરિઞ્ઞાય અભિજાનાતી**"તિ. **તથેવ તીરણપરિઞ્ઞાયા**તિ ઇમિના અનિચ્ચાદિભાવેન નાલં અભિનિવેસાયાતિ નામરૂપસ્સ ઉપસંહરતિ, ન અભિઞ્ઞાપઞ્ઞાનં સમ્ભારધમ્માનં. પુરિમાય હિ અત્થતો આપન્નલક્ખણત્તયં ગણ્હાતિ સલક્ખણસલ્લક્ખણપરત્તા તસ્સા, દુતિયાય સરૂપતો તસ્સા લક્ખણત્તયારોપનવસેન સમ્મસનભાવતો. એકચિત્તક્ખણિકતાય અભિનિપાતમત્તતાય ચ **અપ્પમત્તકમ્પિ**. રૂપપરિગ્ગહસ્સ ઓળારિકભાવતો **અરૂપપરિગ્ગહં દસ્સેતિ**. દસ્સેન્તો ચ વેદનાય આસન્નભાવતો, વિસેસતો સુખસારાગિતાય, ભવસ્સાદગધિતમાનસતાય ચ **સક્કસ્સ વેદનાવસેન નિબ્બત્તેત્વા દસ્સેતિ**.

ઉપ્પાદવયટ્ઠેનાતિ ઉદયબ્બયસભાવેન ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુજ્ઝનેન. **અનિચ્ચા**તિ અદ્ધુ વા. અનિચ્ચલક્ખણં અનિચ્ચતા ઉદયવયતા. **તસ્મા**તિ યસ્મા પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં ખયતો વયતો દસ્સનઞાણં અનિચ્ચાનુપસ્સના, તંસમઙ્ગી ચ પુગ્ગલો અનિચ્ચાનુપસ્સી , તસ્મા. **ખયવિરાગો**તિ ખયસઙ્ખાતો વિરાગો સઙ્ખારાનં પલુજ્જના. યં આગમ્મ સબ્બસો સઙ્ખારેહિ વિરજ્જના હોતિ, તં નિબ્બાનં **અચ્ચન્તવિરાગો. નિરોધાનુપસ્સિમ્હિપી**તિ નિરોધાનુપસ્સિપદેપિ. "**એસેવ નયો**"તિ અભિદિસિત્વા તં એકદેસેન વિવરન્તો "**નિરોધોપિ હિ...પે॰... દુવિધોયેવા**"તિ આહ. સબ્બાસવસંવરે વુત્તવોસ્સગ્ગોવ ઇધ ''પટિનિસ્સગ્ગો''તિ વુત્તોતિ દસ્સેન્તો "**પટિનિસ્સગ્ગો વુચ્ચતિ વોસ્સગ્ગો**"તિઆદિમાહ. **પરિચ્ચાગવોસ્સગ્ગો** વિપસ્સના. પક્ખન્દનવસેન અપ્પનતો **પક્ખન્દનવોસ્સગ્ગો** મગ્ગો અઞ્ઞસ્સ તદભાવતો. **સો**તિ મગ્ગો. **આરમ્મણતો**તિ કિચ્ચસાધનવસેન આરમ્મણકરણતો. એવઞ્હિ મગ્ગતો અઞ્ઞેસં નિબ્બાનારમ્મણાનં પક્ખન્દનવોસ્સગ્ગાભાવો સિદ્ધો હોતિ. પરિચ્ચજનેન પક્ખન્દનેન ચાતિ **દ્વીહિપિ વા કારણેહિ**. સબ્બેસં ખન્ધાનં વોસ્સજ્જનં તપ્પટિબદ્ધસંકિલેસપ્પહાનેન દટ્ઠબ્બં. **ચિત્તં પક્ખન્દતી**તિ મગ્ગસમ્પયુત્તં ચિત્તં સન્ધાયાહ. **ઉભયમ્પેતં** વોસ્સજ્જનં. **તદુભયસમઙ્ગી**તિ વિપસ્સનાસમઙ્ગી મગ્ગસમઙ્ગી ચ. ''અનિચ્ચાનુપસ્સનાય નિચ્ચસઞ્ઞં પજહતી''તિઆદિવચનતો (પટિ॰ મ॰ ૧.૫૨) યથા વિપસ્સનાય કિલેસાનં પરિચ્ચાગપટિનિસ્સગ્ગો લબ્ભતિ, એવં આયતિં તેહિ કિલેસેહિ ઉપ્પાદેતબ્બખન્ધાનમ્પિ પરિચ્ચાગપટિનિસ્સગ્ગો વત્તબ્બો, પક્ખન્દનપટિનિસ્સગ્ગો પન મગ્ગે લબ્ભમાનાય એકન્તકારણભૂતાય વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સનાય વસેન વેદિતબ્બો, મગ્ગે પન તદુભયમ્પિ ઞાયાગતમેવ નિપ્પરિયાયતોવ લબ્ભમાનત્તા. તેનાહ "**તદુભયસમઙ્ગી પુગ્ગલો**"તિઆદિ.

પુચ્છન્તસ્સ અજ્ઝાસયવસેન ''ન કિઞ્ચિ લોકે ઉપાદિયતી''તિ એત્થ કામુપાદાનવસેન ઉપાદિયનં પટિક્ખિપીયતીતિ આહ "**તણ્હાવસેન ન ઉપાદિયતી**"તિ. તણ્હાવસેન વા અસતિ ઉપાદિયને દિટ્ઠિવસેન ઉપાદિયનં અનવકાસમેવાતિ "**તણ્હાવસેન**"ઇચ્ચેવ વુત્તં. **ન પરામસતી**તિ નાદિયતિ, દિટ્ઠિપરામાસવસેન વા ''નિચ્ચ''ન્તિઆદિના **ન પરામસતિ. સંખિત્તેનેવ ખિપ્પં કથેસી**તિ તસ્સ અજ્ઝાસયવસેન પપઞ્ચં અકત્વા કથેસિ.

૩૯૧. અભિસમાગન્ત્વાતિ અભિમુખઞાણેન ઞેય્યં સમાગન્ત્વા યાથાવતો વિદિત્વા. તેનાહ "**જાનિત્વા**"તિ. **યથાપરિસવિઞ્ઞાપકત્તા**તિ યથાપરિસં ધમ્મસમ્પટિગ્ગાહિકાય મહતિયા, અપ્પકાય વા પરિસાય અનુરૂપમેવ વિઞ્ઞાપનતો. **પરિયન્તં ન નિચ્છરતી**તિ ન પવત્તતિ. **મા નિરત્થકા અગમાસી**તિ ઇદં ધમ્મતાવસેન વુત્તં, ન સત્થુ અજ્ઝાસયવસેન. એકઞ્હેતં સત્થુ વચીઘોસસ્સ અટ્ઠસુ અઙ્ગેસુ, યદિદં પરિસપરિયન્તતા. **છિદ્દવિવરોકાસો**તિ છિદ્દભૂતો, વિવરભૂતો વા ઓકાસોપિ નત્થિ, ભગવતો સદ્દાસવનકારણં વુત્તમેવ. **તસ્મા**તિ યથાવુત્તકારણતો.

પઞ્ચ અઙ્ગાનિ એતસ્સાતિ પઞ્ચઙ્ગં, પઞ્ચઙ્ગં એવ **પઞ્ચઙ્ગિકં**. મહતીઆદિ વીણાવિસેસોપિ આતતમેવાતિ "**ચમ્મપરિયોનદ્ધેસૂ**"તિ વિસેસિતં. **એકતલં** કુમ્ભથૂણદદ્દરાદિ. ચમ્મપરિયોનદ્ધં હુત્વા તન્તિબદ્ધં **આતતવિતતં**. તેનાહ "**તન્તિબદ્ધપણવાદી**"તિ. ગોમુખીઆદીનમ્પિ એત્થેવ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. **વંસાદી**તિ **આદિ**-સદ્દેન સઙ્ખસિઙ્ગાદીનં સઙ્ગહો. **સમ્માદી**તિ સમ્મતાળકંસતાળસિલાસલાકતાળાદિ. તત્થ **સમ્મતાળં** નામ દણ્ડમયતાળં. **કંસતાળં** લોહમયં. સિલાય અયોપત્તેન ચ વાદનતાળં **સિલાસલાકતાળં. સમપ્પિતો**તિ સમ્મા અપ્પિતો ઉપેતો. તેનાહ "**ઉપગતો**"તિ. ઉપટ્ઠાનવસેન પઞ્ચહિ તૂરિયસતેહિ ઉપેતો. એવંભૂતો ચ યસ્મા તેહિ ઉપટ્ઠિતો સમન્નાગતો નામ હોતિ, તસ્મા વુત્તં "**સમઙ્ગીભૂતોતિ તસ્સેવ વેવચન**"ન્તિ. **પરિચારેતી**તિ પરિતો ચારેતિ. કાનિ પન ચારેતિ, કથં વા ચારેતીતિ આહ "**સમ્પત્તિં...પે॰... ચારેતી**"તિ. તત્થ **તતો તતો**તિ તસ્મિં તસ્મિં વાદિતે તત્થ તત્થ ચ વાદકજને. **અપનેત્વા**તિ

વાદકજને નિસેધેત્વા. તેનાહ “**નિસ્સદ્દાનિ કારાપેત્વા**”તિ. **દેવચારિકં ગચ્છતિયેવ** દેવતાનં મનુસ્સાનઞ્ચ અનુકમ્પાય. સ્વાયમત્થો **વિમાનવત્થૂહિ** (વિ॰ વ॰ ૧) દીપેતબ્બો.

૩૯૨. અપ્પેવ સકેન કરણીયેનાતિ મારિસ, મોગ્ગલ્લાન, મયં સકેન કરણીયેન અપ્પેવ બહુકિચ્ચાપિ ન હોમ. **અપિચ દેવાનંયેવા**તિ અપિચ ખો પન દેવાનંયેવ તાવતિંસાનં કરણીયેન વિસેસતો બહુકિચ્ચાતિ અત્થયોજના. ભુમ્મટ્ઠકદેવતાનમ્પિ કેચિ અટ્ટા સક્કેન વિનિચ્છિતબ્બા હોન્તીતિ આહ “**પથવિતો પટ્ઠાયા**”તિ. **નિયમેન્તો**તિ અવધારેન્તો. તં પન કરણીયં સરૂપતો દસ્સેતું “**દેવાનં હી**”તિઆદિ વુત્તં. **તાસન્તિ** દેવધીતુદેવપુત્તપાદપરિચારિકાનં. **મણ્ડનપસાધનકારિકા**તિ મણ્ડનપસાધનસંવિધાયિકા. **અટ્ટકરણં નત્થિ** સંસયસ્સેવ અભાવતો.

યન્તિ સવનુગ્ગહણાદિવસેન સુપરિચિતમ્પિ યં અત્થજાતં. **ન દિસ્સતિ**, પઞ્ઞાચક્ખુનો સબ્બસો ન પટિભાતીતિ અત્થો. **કેચી**તિ સારસમાસાચરિયા. **સોમનસ્સસંવેગન્તિ** સોમનસ્સસમુટ્ઠાનં સંવેગં, ન ચિત્તસન્તાસં.

સમુપબ્યૂળ્હોતિ યુજ્ઝનવસેન સહપતિતો સમોગાળ્હો. એવંભૂતો ચ યસ્મા સમૂહવસેન સમ્પિણ્ડિતો હોતિ, તસ્મા વુત્તં “**સન્નિપતિતો રાસિભૂતો**”તિ. **અનન્તરે અત્તભાવે**તિ ઇદં દુતિયં સક્કત્તભાવં તતો અનન્તરાતીતેન સક્કત્તભાવેન સક્કત્તભાવસામઞ્ઞતો એકમિવ કત્વા ગહણવસેન વુત્તં, અઞ્ઞથા ‘‘તતિયે અત્તભાવે’’તિ વત્તબ્બં સિયા. મઘત્તભાવો હિ ઇતો તતિયોતિ. અથ વા યસ્મિં અત્તભાવે સો દેવાસુરસઙ્ગામો અહોસિ, તસ્સ અનન્તરત્તા મઘત્તભાવસ્સ વુત્તં “**અનન્તરે અત્તભાવે**”તિ. સત્તાનં હિતેસિતાય માતાપિતુઉપટ્ઠાનાદિના ચરિયાહિ **બોધિસત્તચરિયા વિયસ્સ ચરિયા અહોસિ. સત્ત વતપદાની**તિ સત્ત વતકોટ્ઠાસે.

મહાપાનન્તિ મહન્તં સુરાપાનં. **ગણ્ડપાનન્તિ** ગણ્ડસુરાપાનં, અધિમત્તપાનન્તિ અત્થો. **પરિહરમાના**તિ પરિવારેન્તા. **વેદિકાપાદા**તિ સિનેરુસ્સ પરિયન્તે વેદિકાપરિક્ખેપા. **પઞ્ચસુ ઠાનેસૂ**તિ પઞ્ચસુ પરિભણ્ડટ્ઠાનેસુ નાગસેનાદીહિ **આરક્ખં ઠપેસિ**.

૩૯૩. રામણેય્યકન્તિ રમણીયભાવં. **મસારગલ્લત્થમ્ભે**તિ કબરમણિમયે થમ્ભે. **સુવણ્ણાદિમયે ઘટકે**તિ ‘‘રજતત્થમ્ભેસુ સુવણ્ણમયે, સુવણ્ણત્થમ્ભેસુ રજતમયે’’તિઆદિના સુવણ્ણાદિમયે ઘટકે વાળરૂપકાનિ ચ. પબાળ્હં મત્તોતિ **પમત્તો**. તેનાહ “**અતિવિય મત્તો**”તિ. **નાટકપરિવારેના**તિ અચ્છરાપરિવારેન.

અચ્છરિયબ્ભુતન્તિ પદદ્વયેનપિ વિમ્હયનાકારોવ વુત્તો, તસ્મા સઞ્જાતં અચ્છરિયબ્ભુતં વિમ્હયનાકારો એતેસન્તિ **સઞ્જાતઅચ્છરિયઅબ્ભુતા**, તથા પવત્તચિત્તુપ્પાદા. અચ્છરિયબ્ભુતહેતુકા સઞ્જાતા તુટ્ઠિ એતેસન્તિ **સઞ્જાતતુટ્ઠિનો. સંવિગ્ગન્તિ** સઞ્જાતસંવેગં. સ્વાયં સંવેગો યસ્મા પુરિમાવત્થાય ચિત્તસ્સ ચલનં હોતિ, તસ્મા વુત્તં “**ચલિત**”ન્તિ.

૩૯૪. તમં વિનોદિતન્તિ પાટિહારિયદસ્સનેન ‘‘અહો થેરસ્સ ઇદ્ધાનુભાવો’’તિ સમ્માપટિપત્તિયં સઞ્જાતબહુમાનો, ઈદિસં નામ સાસનં લભિત્વાપિ મયં નિરત્થકેન ભોગમદેન સમ્મત્તા ભવામાતિ યોનિસો મનસિકારુપ્પાદનેન સમ્મોહતમં વિનોદિતં વિધમિતં. **એતે**તિ મહાથેરો સક્કો ચાતિ તે દ્વેપિ સમાનબ્રહ્મચરિયતાય **સબ્રહ્મચારિનો**.

૩૯૫. પઞ્ઞાતાનન્તિ પાકટાનં ચાતુમહારાજ-સુયામ-સન્તુસિત-પરનિમ્મિતવસવત્તિમહાબ્રહ્માનં અઞ્ઞતરો, ન યેસં કેસઞ્ચીતિ અધિપ્પાયો. આરદ્ધધમ્મવસેનેવ પરિયોસાપિતત્તા **યથાનુસન્ધિનાવ નિટ્ઠપેસિ**.

ચૂળતણ્હાસઙ્ખયસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૮. મહાતણ્હાસઙ્ખયસુત્તવણ્ણના

૩૯૬. લદ્ધિમત્તન્તિ મિચ્છાગાહમત્તં, ન દિટ્ઠાભિનિવેસો. **સસ્સતદિટ્ઠીતિ** નિચ્ચાભિનિવેસો. **સોતિ** અરિટ્ઠો ભિક્ખુ. કથેત્વા સમોધાનેન્તન્તિ યોજના. **સમોધાનેન્તન્તિ** ચ નિગમેન્તન્તિ અત્થો. **તત્થ તત્થેવાતિ** તેસુ તેસુ એવ ભવેસુ **નિરુજ્ઝન્તિ**, ન ભવન્તરં સઙ્કમન્તિ. **વિઞ્ઞાણં પન** અભિન્નસભાવં અનઞ્ઞન્તિ અધિપ્પાયો. **ઇધલોકતોતિ** ઇમસ્મા અત્તભાવા. **પરલોકન્તિ** પરભવસઞ્ઞિતં અત્તભાવં. **સન્ધાવતીતિ** નિચ્ચતાય કેનચિ અસમ્બદ્ધં વિય ગચ્છતિ. તેન ઇધલોકતો પરલોકગમનમાહ. **સંસરતીતિ** ઇમિના પરલોકતો ઇધાગમનં. **સન્ધાવતીતિ** વા ભવન્તરસઙ્કમનમાહ. **સંસરતીતિ** તત્થ તત્થ અપરાપરસઞ્ચરણં.

''પચ્ચયે સતિ ભવતી''તિઆદિના વિઞ્ઞાણસ્સ અન્વયતો બ્યતિરેકતો ચ પટિચ્ચસમુપ્પન્નભાવં દસ્સેન્તો સસ્સતભાવં પટિક્ખિપતિ. **બુદ્ધેન અકથિતં કથેસીતિ** ઇમિના ''યં અભાસિતં અલપિતં તથાગતેન, તં ભાસિતં લપિતં તથાગતેનાતિ દીપેતી''તિ (ચૂળવ॰ ૩૫૨, ૩૫૩) ઇમસ્મિં ભેદકરવત્થુસ્મિં સન્દિસ્સતીતિ દસ્સેતિ. **જિનચક્કે પહારં દેતીતિ** ''તદેવિદં વિઞ્ઞાણં...પે॰... અનઞ્ઞ''ન્તિ નિચ્ચતં પટિજાનન્તો – ''સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા (ધ॰ પ॰ ૨૭૭), રૂપં, ભિક્ખવે, અનિચ્ચ''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૯૩-૯૪) ચ આદિનયપ્પવત્તે સત્થુ ધમ્મચક્કે ખીલં ઉપ્પાદેન્તો પહારં દેતિ. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન અનિચ્ચન્તિ દિટ્ઠં પવેદિતઞ્ચ વિઞ્ઞાણં નિચ્ચન્તિ પટિજાનન્તો **વેસારજ્જઞાણં પટિબાહતિ. સોતુકામં જનન્તિ** અરિયધમ્માધિગમસ્સ એકન્તઉપાયભૂતં વિપસ્સનામગ્ગં સોતુકામં જનં નિચ્ચગ્ગાહપઞ્ઞાપનેન **વિસંવાદેતિ**. તતો એવ **અરિયપથે** અરિયધમ્મવીથિયં તસ્સા પટિક્ખિપનેન **તિરિયં નિપતિત્વા**.

૩૯૮. વિઞ્ઞાણસીસેન અત્તના ગહિતં અત્તાનં વિભાવેન્તો **''ય્વાયં, ભન્તે''**તિઆદિમાહ. તત્થ **વદો વેદેય્યોતિ**આદયો સસ્સતદિટ્ઠિયા એવ અભિનિવેસાકારા. વદતીતિ **વદો**, વચીકમ્મસ્સ કારકોતિ અત્થો. ઇમિના હિ કારકભાવુપાયિકસત્તાનં હિતસુખાવબોધનસમત્થતં અત્તનો દસ્સેતિ. વેદિયોવ **વેદેય્યો**, જાનાતિ અનુભવતિ ચાતિ અત્થો. ઈદિસાનઞ્હિ પદાનં બહુલા કત્તુસાધનતં સદ્દવિદૂ મઞ્ઞન્તિ. **વેદયતીતિ** તં તં અનુભવિતબ્બં અનુભવતિ. **તહિં તહિન્તિ** તેસુ તેસુ ભવયોનિગતિઠિતિસત્તાવાસસત્તનિકાયેસુ.

૩૯૯. તં વાદં પગ્ગય્હ ઠિતત્તા સાતિસ્સ છિન્નપચ્ચયતા અવિરુળ્હધમ્મતા ચ વેદિતબ્બા. **હેટ્ઠાતિ** અલગદ્દસુત્તસંવણ્ણનં (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨૩૬-૨૩૭) સન્ધાયાહ. પરતો **હેટ્ઠાતિ** વુત્તટ્ઠાનેપિ એસેવ નયો. **પાટિયેક્કો અનુસન્ધીતિ** તીહિપિ અનુસન્ધીહિ અવોમિસ્સો વિસુંયેવેકો અનુસન્ધિ. નનુ ચાયમ્પિ સાતિસ્સ અજ્ઝાસયવસેન પવત્તિતત્તા અજ્ઝાસયાનુસન્ધિયેવાતિ? ન, નિય્યાનમુખેન અપ્પવત્તત્તા. નિય્યાનઞ્હિ પુરક્ખત્વા પુચ્છાદિવસેન પવત્તા ઇતરા દેસનાપુચ્છાનુસન્ધિઆદયો. ઇધ તદભાવતો વુત્તં **''પાટિયેક્કો અનુસન્ધી''**તિ. **પરિસાય લદ્ધિં સોધેન્તોતિ** યાદિસી સાતિસ્સ લદ્ધિ, તદભાવદસ્સનવસેન પરિસાય લદ્ધિં સોધેન્તો, પરિસાય લદ્ધિસોધનેનેવ સાતિ ગણતો નિસ્સારિતો નામ જાતો.

૪૦૦. **યં યદેવા**તિ ઇદં યદિપિ અવિસેસતો પચ્ચયધમ્મગ્ગહણં, ''વિઞ્ઞાણન્ત્વેવ સઙ્ખ્યં ગચ્છતી''તિ પન વુત્તત્તા તંતંવિઞ્ઞાણસ્સ સમઞ્ઞાનિમિત્તપચ્ચયજાતં ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. તેન વુત્તં પાળિયં – ''ચક્ખુવિઞ્ઞાણન્ત્વેવ સઙ્ખ્યં ગચ્છતી''તિઆદિ. અથ વા તંતંદ્વારનિયતં ઇતરમ્પિ સબ્બં તસ્સ તસ્સ વિઞ્ઞાણસ્સ પચ્ચયજાતં ઇધ ''યં યદેવા''તિ ગહિતં, તત્થ પન યં અસાધારણં, તેન સમઞ્ઞાતિ ''ચક્ખુવિઞ્ઞાણન્ત્વેવા''તિઆદિ વુત્તં. **દ્વારસઙ્કન્તિયા અભાવ**ન્તિ વિઞ્ઞાણસ્સ દ્વારન્તરસઙ્કમનસ્સ અભાવં. સ્વાયં ઓળારિકનયેન મન્દબુદ્ધીનં સુખાવબોધનત્થં નયદસ્સનવસેન વુત્તો. ન હિ કદાચિ પચ્ચુપ્પન્નં વિઞ્ઞાણં વિગચ્છન્તં અનન્તરવિઞ્ઞાણં સઙ્કમતિ અનન્તરાદિપચ્ચયાલાભે તસ્સ અનુપ્પજ્જનતો.

એવમેવાતિ યથા અગ્ગિ ઉપાદાનં પટિચ્ચ જલન્તો અનુપાદાનો તત્થેવ નિબ્બાયતિ, ન કત્થચિ સઙ્કમતિ, એવમેવ. ''**પચ્ચયવેકલ્લેન તત્થેવ નિરુજ્ઝતી**''તિ કસ્મા વુત્તં, ન હેત્થ અનુપ્પાદનિરોધો ઇચ્છિતો તાદિસસ્સ નિરોધસ્સ ઇધ અનધિપ્પેતત્તા, અથ ખો ખણનિરોધો, સો ચ સાભાવિકત્તા ન પચ્ચયવેકલ્લહેતુકો? સચ્ચમેતં, તંતંદ્વારિકસ્સ પન વિઞ્ઞાણસ્સ દ્વારન્તરં અસઙ્કમિત્વા તત્થ તત્થેવ નિરુજ્ઝનં ઇધાધિપ્પેતં. યેસઞ્ચ પચ્ચયાનં વસેન દ્વારન્તરિકવિઞ્ઞાણેન ભવિતબ્બં, તેસં તદભાવતો પચ્ચયવેકલ્લગ્ગહણં, તસ્મા પચ્ચયવેકલ્લેન ન સોતાદીનિ સઙ્કમિત્વા સોતવિઞ્ઞાણન્તિઆદિ સઙ્ખ્યં ગચ્છતીતિ યોજના. એતેન યં વિઞ્ઞાણં ચક્ખુરૂપાદિપચ્ચયસામગ્ગિયા વસેન ચક્ખુવિઞ્ઞાણસઙ્ખ્યં ગચ્છતિ, તત્થ તત્થેવ નિરુજ્ઝતિ તાવકાલિકભાવતો, તસ્સ પન સોતસદ્દાદિપચ્ચયાભાવતો કુતો સોતવિઞ્ઞાણાદિસમઞ્ઞા, એવમપ્પવત્તિતો તસ્સ કુતો સઙ્કમોતિ દસ્સિતં હોતિ. **વિઞ્ઞાણપ્પવત્તે**તિ વિઞ્ઞાણપ્પવત્તિયં. **દ્વારસઙ્કન્તિમત્ત**ન્તિ દ્વારન્તરસઙ્કમનમત્તમ્પિ ન વદામિ તત્થ તત્થેવ ભિજ્જનતો પચ્ચયસ્સ ઉપ્પાદવન્તતો સતિ ચ ઉપ્પાદે અવસ્સંભાવી નિરોધોતિ હુત્વા અભાવટ્ઠેન અનિચ્ચતા દીપિતા હોતીતિ.

૪૦૧. ''પટિચ્ચસમુપ્પન્નં વિઞ્ઞાણં વુત્તં મયા, અઞ્ઞત્ર પચ્ચયા નત્થિ વિઞ્ઞાણસ્સ સમ્ભવો''તિ પાળિયા અન્વયતો ચ બ્યતિરેકતો ચ વિઞ્ઞાણસ્સ સઙ્ખતતાવ દસ્સિતાતિ આહ ''**સપ્પચ્ચયભાવં દસ્સેત્વા**''તિ. હેતુપચ્ચયેહિ જાતં નિબ્બત્તં ''ભૂત''ન્તિ ઇધાધિપ્પેતં, તં અત્થતો પઞ્ચક્ખન્ધા તબ્બિનિમુત્તસ્સ સપ્પચ્ચયસ્સ અભાવતો, યઞ્ચ ખન્ધપઞ્ચકં અત્તનો તેસઞ્ચ ભિક્ખૂનં, તં ''ભૂતમિદ''ન્તિ ભગવા અવોચાતિ આહ ''**ઇદં ખન્ધપઞ્ચક**''ન્તિ. અત્તનો ફલં આહરતીતિ આહારો, પચ્ચયો. સમ્ભવતિ એતસ્માતિ સમ્ભવો, આહારો સમ્ભવો એતસ્સાતિ **આહારસમ્ભવં**. તેનાહ ''**પચ્ચયસમ્ભવ**''ન્તિ. **તસ્સ પચ્ચયસ્સ નિરોધા**તિ યેન અવિજ્જાદિના પચ્ચયેન ખન્ધપઞ્ચકં સમ્ભવતિ, તસ્સ પચ્ચયસ્સ અનુપ્પાદનિરોધા. ખણનિરોધો પન કારણનિરપેક્ખો.

નોસ્સૂતિ સંસયજોતનો નિપાતોતિ આહ ''**ભૂતં નુ ખો ઇદં, ન નુ ખો ભૂત**''ન્તિ. **ભૂતમિદં નોસ્સૂ**તિ ચ ઇમિના ખન્ધપઞ્ચકમેવ નુ ખો ઇદં, ઉદાહુ અત્તત્તનિયન્તિ એવંજાતિકો સંસયનાકારો ગહિતો. **તદાહારસમ્ભવં નોસ્સૂ**તિ પન ઇમિના સહેતુકં નુ ખો ઇદં ભૂતં, ઉદાહુ અહેતુકન્તિ યથા અહેતુકભાવાપન્નો સંસયનાકારો ગહિતો, એવં વિસમહેતુકભાવાપન્નોપિ સંસયનાકારો ગહિતોતિ દટ્ઠબ્બં. વિસમહેતુનોપિ પરમત્થતો ભૂતસ્સ અહેતુકભાવતો. વિસમહેતુવાદોપિ પરેહિ પરિકપ્પિતમત્તતાય સભાવનિયતિયદિચ્છાદિવાદેહિ સમાનયોગક્ખમોતિ. **નિરોધધમ્મં નોસ્સૂ**તિ ઇમિના યથા અનિચ્ચં નુ ખો ઇદં ભૂતં, ઉદાહુ નિચ્ચન્તિ અનિચ્ચતં પટિચ્ચ સંસયનાકારો ગહિતો, એવં દુક્ખં નુ ખો, ઉદાહુ ન દુક્ખં, અનત્તા નુ ખો, ઉદાહુ ન અનત્તાતિપિ સંસયનાકારો ગહિતોયેવાતિ દટ્ઠબ્બં અનિચ્ચસ્સ દુક્ખભાવાદિઅવસ્સંભાવતો, નિચ્ચે ચ તદુભયાભાવતો. **યાથાવસરસલક્ખણતો**તિ અવિપરીતસરસતો સલક્ખણતો ચ, કિચ્ચતો ચેવ સભાવતો ચાતિ અત્થો. વિપસ્સનાય અધિટ્ઠાનભૂતાપિ પઞ્ઞા

વિપસ્સના એવાતિ વુત્તં “**વિપસ્સનાપઞ્ઞાયા**”તિ. **સરસતો**તિ ચ સભાવતો. **સલક્ખણતો**તિ સામઞ્ઞલક્ખણતો. તેનાહ “**વિપસ્સનાપઞ્ઞાય સમ્મા પસ્સન્તસ્સા**”તિ. **વુત્તનયેનેવા**તિ ‘‘યાથાવસરસલક્ખણતો’’તિ વુત્તનયેનેવ. **યે યે**તિ તસ્સં પરિસાયં યે યે ભિક્ખૂ. **સલ્લક્ખેસુ**ન્તિ સમ્મદેવ ઉપધારેસું.

તેહીતિ તેહિ ભિક્ખૂહિ. **તત્થા**તિ તિસ્સં વિપસ્સનાપઞ્ઞાયં. **નિત્તણ્હભાવ**ન્તિ તણ્હાભાવં ‘‘એતં મમ’’ન્તિ તણ્હાગ્ગાહસ્સ પહીનતં. એતેનપિ ભગવા ‘‘અહં, ભિક્ખવે, ધમ્મેસુપિ તણ્હાપહાનમેવ વણ્ણેમિ, સાતિ પન મોઘપુરિસો અત્તભાવેપિ તણ્હાસંવદ્ધનિં વિપરીતદિટ્ઠિં પગ્ગય્હ તિટ્ઠતી’’તિ સાતિં નિગ્ગણ્હાતિ. **સભાવદસ્સનેના**તિ ધમ્માનં અવિપરીતસભાવદસ્સનેન. **પચ્ચયદસ્સનેના**તિ કારણદસ્સનેન અનવસેસતો હેતુનો પચ્ચયસ્સ ચ દસ્સનેન. **અલ્લીયેથા**તિ તણ્હાદિટ્ઠિવસેન નિસ્સયેથ. તેનાહ “**તણ્હાદિટ્ઠીહી**”તિ. **કેલાયેથા**તિ પરિહરણકેળિયા પરિહરેય્યાથ. તેનાહ “**કીળમાના વિહરેય્યાથા**”તિ. **ધનં વિય ઇચ્છન્તા**તિ ધનં વિય દ્રબ્યં વિય ઇચ્છં તણ્હં જનેન્તા. તેનાહ “**ગેધં આપજ્જેય્યાથા**”તિ. **મમત્તં ઉપ્પાદેય્યાથા**તિ ‘‘મમમિદ’’ન્તિ તણ્હાદિટ્ઠિવસેન અભિનિવેસં જનેય્યાથ. નિકન્તિવસેનપિ ગહણત્થાય નો દેસિતો, તસ્સ વા સણ્હસુખુમસ્સ વિપસ્સનાધમ્મસ્સ ગહણં નામ નિકન્તિયા એવ સિયા, ન ઓળારિકતણ્હાયાતિ વુત્તં “**નિકન્તિવસેના**”તિ.

૪૦૨. પટિચ્ચ એતસ્મા ફલં એતીતિ **પચ્ચયો**, સબ્બો કારણવિસેસોતિ આહ “**ખન્ધાનં પચ્ચયં દસ્સેન્તો**”તિ. યાવ અવિજ્જા હિ સબ્બો નેસં કારણવિસેસો ઇધ દસ્સિતો. પુન આદિતો પટ્ઠાય યાવ પરિયોસાના, અન્તતો પટ્ઠાય યાવ આદીતિ અનુલોમતો પટિલોમતો ચ વટ્ટવિવટ્ટદસ્સનવસેન નાનાનયેહિ પટિચ્ચસમુપ્પાદો દસ્સિતો, નિચ્ચગ્ગાહસ્સ નિમિત્તભૂતો કિલેસોપિ ઇધ નત્થીતિ દીપેતિ. **તમ્પિ વુત્તત્થમેવા**તિ તમ્પિ ‘‘ઇમે ચ, ભિક્ખવે, ચત્તારો આહારા’’તિઆદિ યાવ ‘‘તણ્હાપભવા’’તિ પાળિપદં, તાવ વુત્તત્થમેવ **સમ્માદિટ્ઠિસુત્તવણ્ણનાયં** (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૮૯). સેસં પટિચ્ચસમુપ્પાદકથાભાવતો **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૭૦) **વિત્થારિતાવા**તિ ઇમિનાવ સઙ્ગહિતં.

૪૦૪. **ઇમસ્મિં સતિ ઇદં હોતી**તિઆદીસુ યં વત્તબ્બં, તં પરમત્થદીપનિયં **ઉદાનટ્ઠકથાયં** (ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૧) વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

૪૦૭. **પટિધાવના**તિ પટિસરણં, પુબ્બે અત્તનો આગતં અતીતં અદ્ધાનં ઉદ્દિસ્સ તણ્હાદિટ્ઠિવસેન પટિગમનન્તિ અત્થો. નનુ વિચિકિચ્છાવસેન પાળિયં પટિધાવના આગતાતિ? સચ્ચં આગતા, સા પન તણ્હાદિટ્ઠિહેતુકાતિ ‘‘તણ્હાદિટ્ઠિવસેના’’તિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તસ્મિં યથાધિગતે ઞાણદસ્સને.

નિચ્ચલભાવન્તિ સુપ્પતિટ્ઠિતભાવં, તિત્થિયવાદવાતેહિ અકમ્પિયભાવઞ્ચ. **ગરૂ**તિ ગરુગુણયુત્તો. **ભારિકો** પાસાણચ્છત્તસદિસો. **અકામા અનુવત્તિતબ્બો**તિ સદ્ધામત્તકેનેવ અનુવત્તનમાહ, ન અવેચ્ચપ્પસાદેન. **કિચ્ચ**ન્તિ સત્થુકિચ્ચં. **બ્રાહ્મણાન**ન્તિ જાતિમન્તબ્રાહ્મણાનં. **વતસમાદાનાની**તિ મગવતાદિવતસમાદાનાનિ. **દિટ્ઠિકુતૂહલાની**તિ તંતંદિટ્ઠિગ્ગાહવસેન ‘‘ઇદં સચ્ચં, ઇદં સચ્ચ’’ન્તિઆદિના ગહેતબ્બકુતૂહલાનિ. **એવં નિસ્સટ્ઠાની**તિ યથા મયા તુમ્હાકં ઓવાદો દિન્નો, એવં નિસ્સટ્ઠાનિ વતાદીનિ તં અતિક્કમિત્વા કિં ગણ્હેય્યાથ. **સયં ઞાણેન ઞાત**ન્તિ પરનેય્યતં મુઞ્ચિત્વા અત્તનો એવ ઞાણેન યાથાવતો ઞાતં. એવંભૂતઞ્ચ સયં પચ્ચક્ખતો દિટ્ઠં નામ હોતીતિ આહ “**સયં પઞ્ઞાચક્ખુના દિટ્ઠ**”ન્તિ. **સયં વિભાવિત**ન્તિ તેહિ ભિક્ખૂહિ તસ્સ અત્થસ્સ પચ્ચત્તં વિભૂતભાવં આપાદિતં.

ઉપનીતાતિ ઉપક્કમેન ધમ્મદેસનાનુસારેન નીતા. **મયા**તિ કત્તરિ કરણવચનં. **ધમ્મેના**તિ કારણેન. **એતં વચન**ન્તિ એતં ''સન્દિટ્ઠિકો''તિઆદિવચનં.

૪૦૮. **તં** સમ્મોહટ્ઠાનં **અસ્સ** લોકસ્સ. **સમોધાનેના**તિ સમાગમેન. ગબ્ભતિ અત્તભાવભાવેન વત્તતીતિ **ગબ્ભો**, કલલાદિઅવત્થો ધમ્મપબન્ધો, તન્નિસ્સિતત્તા પન સત્તસન્તાનો ''ગબ્ભો''તિ વુત્તો યથા ''મઞ્ચા ઉક્કુટ્ઠિં કરોન્તી''તિ. તન્નિસ્સયભાવતો માતુકુચ્છિ ''ગબ્ભો''તિ વેદિતબ્બો, ગબ્ભો વિયાતિ વા. યથા હિ નિવાસટ્ઠાનતાય સત્તાનં ઓવરકો ''ગબ્ભો''તિ વુચ્ચતિ, એવં ગબ્ભસેય્યકાનં યાવ અભિજાતિ નિવાસટ્ઠાનતાય માતુકુચ્છિ ''ગબ્ભો''તિ વુત્તોતિ.

યમેકરત્તિન્તિ યસ્સં એકરત્તિયં. ભુમ્મત્થે હિ ઇદં ઉપયોગવચનં, અચ્ચન્તસંયોગે વા. **પઠમ**ન્તિ સબ્બપઠમં પટિસન્ધિક્ખણે. **ગબ્ભે**તિ માતુકુચ્છિયં. **માણવો**તિ સત્તો. યેભુય્યેન સત્તા રત્તિયં પટિસન્ધિં ગણ્હન્તીતિ રત્તિગ્ગહણં. **અબ્ભુટ્ઠિતોવા**તિ ઉટ્ઠિતઅબ્ભો વિય, અભિમુખભાવેન વા ઉટ્ઠિતો એવ મરણસ્સાતિ અધિપ્પાયો. **સો યાતી**તિ સો માણવો યાતિ પઠમક્ખણતો પટ્ઠાય ગચ્છતેવ. **સ ગચ્છં ન નિવત્તતી**તિ સો એવં ગચ્છન્તો ખણમત્તમ્પિ ન નિવત્તતિ, અઞ્ઞદત્થુ મરણમેવ ઉપગચ્છતીતિ ગાથાય અત્થો.

ઉતુસમયં સન્ધાય વુત્તં, ન લોકસમઞ્ઞાતરજસ્સ લગ્ગનદિવસમત્તં. ઇદાનિ વુત્તમેવત્થં પાકટતરં કાતું "**માતુગામસ્સ કિર યસ્મિ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તસ્મિં ગબ્ભાસયે. **સણ્ઠહિત્વા**તિ નિબ્બત્તિત્વા. **ભિજ્જિત્વા**તિ અગ્ગહિતગબ્ભા એવ ભિન્ના હુત્વા. અયઞ્હિ તસ્સા સભાવો. **વત્થુ સુદ્ધં હોતી**તિ પગ્ઘરિતલોહિતત્તા અનામયત્તા ચ ગબ્ભાસયો સુદ્ધો હોતિ. સુદ્ધવત્થુત્તા તતો પરં કતિપયદિવસાનિ **ખેત્તમેવ હોતિ** ગબ્ભસણ્ઠહનસ્સ પરિત્તસ્સ લોહિતલેસસ્સ વિજ્જમાનત્તા. સમ્ભવસ્સ પન કથં સબ્ભાવોતિ આહ "**તસ્મિં સમયે**"તિઆદિ. ઇત્થિસન્તાનેપિ સુક્કધાતુ લબ્ભતેવ. તેનાહ "**અઙ્ગપરામસનેનપિ દારકો નિબ્બત્તતિયેવા**"તિ. યથા પારિકાય નાભિપરામસનેન સામસ્સ બોધિસત્તસ્સ, દિટ્ઠમઙ્ગલિકાય નાભિપરામસનેન મણ્ડબ્યસ્સ નિબ્બત્તિ. **ગન્ધબ્બો**તિ ગન્ધનતો ઉપ્પજ્જનગતિયા નિમિત્તુપટ્ઠાપનેન સૂચનતો ગન્ધોતિ લદ્ધનામેન ભવગામિકમ્મુના અબ્બતિ પવત્તતીતિ **ગન્ધબ્બો**, તત્થ ઉપ્પજ્જનકસત્તો. તેનાહ "**તત્રૂપગસત્તો**"તિ. **કમ્મયન્તયન્તિતો**તિ તત્રૂપપત્તિઆવહેન કમ્મસઙ્ખાતેન પેલ્લનકયન્તેન તથત્તાય પેલ્લિતો ઉપનીતો. **મહન્તેન જીવિતસંસયેના**તિ વિજાયનપરિક્કિલેસેન ''જીવિસ્સામિ ખો, ન નુ ખો જીવિસ્સામિ અહં વા, પુત્તો વા મે''તિ એવં પવત્તેન જીવિતસંસયેન વિપુલેન ગરુતરેન સંસયેન. **તં ઠાન**ન્તિ થનપ્પદેસમાહ. કીળન્તિ તેનાતિ કીળનં, કીળનમેવ **કીળનકં**.

૪૦૯. **સારજ્જતી**તિ સારત્તચિત્તો હોતિ. **બ્યાપજ્જતી**તિ બ્યાપન્નચિત્તો હોતિ. **કાયે** કેસાદિદ્વત્તિંસાસુચિસમુદાયે તંસભાવારમ્મણા **સતિ કાયસતિ. અનુપટ્ઠપેત્વા**તિ અનુપ્પાદેત્વા, યથાસભાવતો કાયં અનુપધારેત્વાતિ અત્થો. **પરિત્તચેતસો**તિ કિલેસેહિ પરિતો ખણ્ડિતચિત્તો. તેનાહ "**અકુસલચિત્તો**"તિ. **એતે** અકુસલધમ્મા. **નિરુજ્ઝન્તી**તિ નિરોધં પત્તા હોન્તિ. **તણ્હાવસેન અભિનન્દતી**તિ સપ્પીતિકતણ્હાવસેન અભિમુખં હુત્વા નન્દતિ. **અભિવદતી**તિ તણ્હાવસેન તં તં આરમ્મણં અભિનિવિસ્સ વદતિ. **અજ્ઝોસાયા**તિ અનઞ્ઞસાધારણં વિય આરમ્મણં તણ્હાવસેન અનુપવિસિત્વા. તેનાહ "**ગિલિત્વા પરિનિટ્ઠપેત્વા**"તિ. **દુક્ખં કથં અભિનન્દતી**તિ એત્થ દુક્ખહેતુકં અભિનન્દન્તો દુક્ખં અભિનન્દતિ નામાતિ દટ્ઠબ્બં. **અટ્ઠકથાયં** પન યાવતા યસ્સ દુક્ખે દિટ્ઠિતણ્હા અભિનન્દના અપ્પહીના, તાવતાયં દુક્ખં અભિનન્દતિ નામાતિ દસ્સેતું "**અહં દુક્ખિતો મમ દુક્ખન્તિ ગણ્હન્તો અભિનન્દતિ નામા**"તિ વુત્તં. તેન ગાહદ્વયહેતુકા તત્થ અભિનન્દનાતિ દસ્સેતિ. **પુન એકવાર**ન્તિ પુનપિ એકવારં.

ફલહેતુસન્ધિહેતુફલસન્ધિવસેન **દ્વિસન્ધી**. ‘‘ગબ્ભસ્સાવક્કન્તિ હોતી’’તિઆદિના અત્થતો સરૂપતો ચ એતરહિ ફલસઙ્ખેપસ્સ. **સરૂપેનેવ** ચ ઇતરદ્વયસ્સ દેસિતત્તા આહ ‘‘**તિસઙ્ખેપ**’’ન્તિ.

૪૧૦-૪૧૪. સમથયાનિકસ્સ ભિક્ખુનો વેદનામુખેન સઙ્ખેપેનેવ યાવ અરહત્તા કમ્મટ્ઠાનં ઇધ કથિતન્તિ આહ ‘‘**સંખિત્તેન તણ્હાસઙ્ખયવિમુત્તિં ધારેથા**’’તિ. ‘‘ઇમં તણ્હાસઙ્ખયવિમુત્તિ’’ન્તિ ચ ભગવા યથાદેસિતં દેસનં અવોચાતિ વુત્તં ‘‘**ઇમં...પે॰... વિમુત્તિદેસન**’’ન્તિ . યદિ એવં કથં દેસના વિમુત્તીતિ આહ ‘‘**દેસના હિ...પે॰... વિમુત્તીતિ વુત્તા**’’તિ. યસ્સા તણ્હાય વસેન સાતિ ભિક્ખુ સસ્સતગ્ગાહમહાસઙ્ઘાટપટિમુક્કો, સા સબ્બબુદ્ધાનં દેસના હત્થાવલમ્બમાનેપિ દુરુગ્ઘાટિયા જાતાતિ આહ ‘‘**મહાતણ્હાજાલતણ્હાસઙ્ઘાટપટિમુક્ક**’’ન્તિ. **મહાતણ્હાજાલે**તિ મહન્તે તણ્હાજટે. **તણ્હાસઙ્ઘાટે**તિ તણ્હાય સઙ્ઘાટે. તથાભૂતો ચ તસ્સ અબ્ભન્તરે કતો નામ હોતીતિ આહ ‘‘**અનુપવિટ્ઠો અન્તોગધો**’’તિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

મહાતણ્હાસઙ્ખયસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૯. મહાઅસ્સપુરસુત્તવણ્ણના

૪૧૫. જાનપદિનોતિ જનપદવન્તો, જનપદસ્સ વા ઇસ્સરા રાજકુમારા ગોત્તવસેન **અઙ્ગા નામ**. તેસં નિવાસો યદિ એકો જનપદો , કથં બહુવચનન્તિ આહ ‘‘**રુળ્હીસદ્દેના**’’તિ. અક્ખરચિન્તકા હિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ યુત્તે વિય સલિઙ્ગવચનાનિ (પાણિનિ ૧.૨.૫૧) ઇચ્છન્તિ. અયમેત્થ રુળ્હી યથા ‘‘કુરૂસુ વિહરતિ, મલ્લેસુ વિહરતી’’તિ ચ. તબ્બિસેસને પન જનપદસદ્દે જાતિસદ્દે એકવચનમેવ. તેનાહ ‘‘**અઙ્ગેસુ જનપદે**’’તિ. અસ્સા વુચ્ચન્તિ પાસાણાનિ, તાનિ સુન્દરાનિ તત્થ સન્તીતિ ‘‘**અસ્સપુર**’’ન્તિ સો નિગમો વુત્તોતિ કેચી. અપરે પન આજાનીયો અસ્સો રઞ્ઞો તત્થ ગહણં ઉપગતોતિ ‘‘**અસ્સપુર**’’ન્તિ વુત્તોતિ વદન્તિ. કિં તેહિ, નામમેતં તસ્સ નિગમસ્સ. યસ્મા પન તત્થ ભગવતો નિબદ્ધવસનટ્ઠાનં કિઞ્ચિ નાહોસિ, તસ્મા ‘‘**તં ગોચરગામં કત્વા વિહરતિ**’’ચ્ચેવ વુત્તં. તથા હિ પાળિયં ‘‘અસ્સપુરં નામ અઙ્ગાનં નિગમો’’તિ ગોચરગામકિત્તનમેવ કતં.

એવરૂપેન સીલેનાતિઆદીસુ સીલગ્ગહણેન વારિત્તસીલમાહ. તેન સમ્માવાચાકમ્મન્તાજીવે દસ્સેતિ. આચારગ્ગહણેન ચારિત્તસીલં. તેન પરિસુદ્ધં કાયવચીસમાચારં. પટિપત્તિગ્ગહણેન સમથવિપસ્સનામગ્ગફલસઙ્ગહં સમ્માપટિપત્તિં. **લજ્જિનો**તિ ઇમિના યથાવુત્તસીલાચારમૂલકારણં. **પેસલા**તિ ઇમિના પારિસુદ્ધિં. **ઉળારગુણા**તિ ઇમિના પટિપત્તિયા પારિપૂરિં. **ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સેવ વણ્ણં કથેન્તી**તિ ઇદં તેસં ઉપાસકાનં યેભુય્યેન ભિક્ખૂનં ગુણકિત્તનપસુતતાય વુત્તં. તે પન સદ્ધમ્મેપિ સમ્માસમ્બુદ્ધેપિ અભિપ્પસન્ના એવ. તેનાહ ‘‘**બુદ્ધમામકા ધમ્મમામકા**’’તિ. વત્થુત્તયે હિ એકસ્મિં અભિપ્પસન્ના ઇતરદ્વયે અભિપ્પસન્ના એવ તદવિનાભાવતો. **પિણ્ડપાતાપચાયને**તિ લક્ખણવચનમેતં યથા ‘‘કાકેહિ સપ્પિ રક્ખિતબ્બ’’ન્તિ, તસ્મા પચ્ચયપટિપૂજનેતિ વુત્તં હોતિ. પચ્ચયદાયકાનઞ્હિ કારસ્સ અત્તનો સમ્માપટિપત્તિયા મહપ્ફલભાવસ્સ કરણં ઇધ ‘‘પિણ્ડપાતાપચાયન’’ન્તિ અધિપ્પેતં.

સમણકરણાતિ સમણભાવકરા, સમણભાવસ્સ કારકાતિ અત્થો. તે પન એકન્તતો અત્તનો સન્તાને ઉપ્પાદિતા વડ્ઢિતા ચ હોન્તીતિ આહ ‘‘**સમાદાય પરિપૂરિતા**’’તિ. **સમણ**ગ્ગહણઞ્ચેત્થ સમણવસેન, ન સામઞ્ઞમત્તેનાતિ આહ ‘‘**સમિતપાપસમણ**’’ન્તિ. **બ્રાહ્મણકરણા**તિ એત્થાપિ વુત્તનયેનેવત્થો વેદિતબ્બો. બ્યઞ્જનતો એવ ચાયં ભેદો, યદિદં સમણબ્રાહ્મણાતિ , ન અત્થતો. **સમણેન કત્તબ્બધમ્મા**તિ સમણધમ્મે ઠિતેન

સમ્પાદેતબ્બધમ્મા. યો હિ હેટ્ઠિમસિક્ખાસઙ્ખાતસમણભાવે સુપ્પતિટ્ઠિતો, તેન યે ઉપરિસિક્ખાસઙ્ખાતસમણભાવા સમ્પાદેતબ્બા, તેસં વસેનેવ વુત્તસમણેન કત્તબ્બધમ્મા વુત્તાતિ. તથા હિ તેસં સમણભાવાવહતં સન્ધાયાહ "**તેપિ ચ સમણકરણા હોન્તિયેવા**"તિ. **ઇધ પના**તિ મહાઅસ્સપુરે. **હિરોત્તપ્પાદિવસેન દેસના વિત્થારિતા**તિ હિરોત્તપ્પ-પરિસુદ્ધકાયવચીમનોસમાચારાજીવઇન્દ્રિયસંવર-ભોજનેમત્તઞ્ઞુત- જાગરિયાનુયોગસતિસમ્પજઞ્ઞ-ઝાનવિજ્જાવસેન સમણકરણધમ્મદેસના વિત્થારતો દેસિતા, ન તિકનિપાતે વિય સઙ્ખેપતો. **ફલગ્ગહણેનેવ** વિપાકફલં ગહિતં, તં પન ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસેન ચતુબ્બિધં સામઞ્ઞફલં દટ્ઠબ્બં. **આનિસંસ**ગ્ગહણેન પિયમનાપતાદિઉદ્રયો. **તસ્સેવ અત્થો**તિ તસ્સેવ અવઞ્ઝાપદસ્સેવ અત્થનિદ્દેસો. "**યસ્સા હી**"તિઆદિના બ્યતિરેકવસેન અત્થં વદતિ. **એત્તકેન ઠાનેના**તિ એત્તકેન પાળિપદેસેન. **હિરોત્તપ્પાદીનં** ઉપરિ પાળિયં વુચ્ચમાનાનં સમણકરણ**ધમ્માનં. વણ્ણં કથેસી**તિ ગુણં આનિસંસં અભાસિ. **સતિપટ્ઠાને વુત્તનયેના**તિ ''અપિચ વણ્ણભણનમેત''ન્તિઆદિના **સતિપટ્ઠાનવણ્ણનાયં** (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૭૩; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૦૬) વુત્તનયેન.

૪૧૬. યં હિરીયતીતિ યેન ધમ્મેન હેતુભૂતેન વા જિગુચ્છતિ. કરણે હેતં પચ્ચત્તવચનં. **યન્તિ** વા લિઙ્ગવિપલ્લાસેન વુત્તો, ધમ્મોતિ અત્થો. **હિરીયિતબ્બેના**તિ ઉપયોગત્થે કરણવચનં, હિરીયિતબ્બયુત્તકં કાયદુચ્ચરિતાદિન્તિ અત્થો. **ઓત્તપ્પિતબ્બેના**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. અજ્ઝત્તં નિયકજ્ઝત્તં જાતિઆદિ સમુટ્ઠાનં એતિસ્સાતિ **અજ્ઝત્તસમુટ્ઠાના હિરી**, બહિદ્ધા અત્તતો બહિભૂતો પરસત્તો સમુટ્ઠાનં એતિસ્સાતિ **બહિદ્ધાસમુટ્ઠાનં ઓત્તપ્પં**. અત્તાધિપતિતો આગતા **અત્તાધિપતેય્યા**, અત્તાનં અધિપતિં કત્વા પવત્તા. **લજ્જાસભાવસણ્ઠિતા**તિ પાપજિગુચ્છનસભાવટ્ઠાયિની. સપ્પતિસ્સવલક્ખણત્તા ગરુના કિસ્મિઞ્ચિ વુત્તે ગારવવસેન પતિસ્સવનં પતિસ્સવો, સહ પતિસ્સવેનાતિ **સપ્પતિસ્સવં**, પતિસ્સવભૂતં તંસભાવઞ્ચ યં કિઞ્ચિ ગારવં. જાતિઆદિમહત્તતાપચ્ચવેક્ખણેન ઉપ્પજ્જમાના ચ હિરી તત્થ ગારવવસેન પવત્તતીતિ સપ્પતિસ્સવલક્ખણાતિ વુચ્ચતિ. **ભયસભાવસણ્ઠિત**ન્તિ પાપતો ભાયનસભાવટ્ઠાયી, વજ્જભીરુકભયદસ્સાવિલક્ખણત્તા વજ્જં ભાયતિ તં ભયતો પસ્સતીતિ **વજ્જભીરુકભયદસ્સાવી**, એવંસભાવં ઓત્તપ્પં. અજ્ઝત્તસમુટ્ઠાનાદિતા ચ હિરોત્તપ્પાનં તત્થ તત્થ પાકટભાવેનેવ વુચ્ચતિ, ન પરેસં કદાચિ અઞ્ઞમઞ્ઞવિપ્પયોગા. ન હિ લજ્જનં નિબ્ભયં, પાપભયં વા અલજ્જનં હોતીતિ. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન **અટ્ઠસાલિનિયં** (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧.બલરાસિવણ્ણના) વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. લોકમરિયાદસ્સ પાલનતો **લોકપાલધમ્મા નામ. સુક્કા**તિ ઓદાતા પભસ્સરભાવકારકા, સુક્કાભિજાતિહેતુતાય **વા સુક્કા. સમ્ભેદ**ન્તિ આચારમરિયાદાસઙ્કરં. દેવભાવાવહા ધમ્માતિ **દેવધમ્મા**.

સુક્કધમ્મસમાહિતાતિ યથાવુત્તસુક્કધમ્મસમઙ્ગિનો. **સન્તો**તિ વૂપસન્તદોસા. **સપ્પુરિસા**તિ સન્તજના. સપરહિતસાધકા હિ સાધવો.

અવયવવિનિમુત્તસ્સ સમુદાયસ્સ અભાવતો, અવયવેન ચ સમુદાયસ્સ અપદિસિતબ્બતો ઓવાદૂપસમ્પદાવહઓવાદેકદેસો **ઓવાદૂપસમ્પદા**તિ. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં અસ્સપુરે. **એતે** હિરોત્તપ્પધમ્મા. **સમણધમ્મા નામાતિ દસ્સિતા** મૂલભૂતસમણભાવકરા ધમ્માતિ કત્વા. તથા હિ તેસં આદિતો ગહણં.

યસ્સ અધિગમેન નિપ્પરિયાયતો સમણા નામ હોન્તિ, સો અરિયમગ્ગો ''સમણસ્સ કમ્મં પટિપદા''તિ કત્વા સામઞ્ઞં, તસ્સ પન ફલભાવતો, આરમ્મણકરણવસેન અરણીયતો ફલનિબ્બાનાનિ **સામઞ્ઞત્થો**. રાગં ખેપેતીતિ **રાગક્ખયો**, અરિયમગ્ગો. રાગો ખીયતિ એત્થાતિ **રાગક્ખયો**, નિબ્બાનં. ફલં પન કારણૂપચારેન **રાગક્ખયો** દટ્ઠબ્બો. **દોસક્ખયો મોહક્ખયો**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. સામઞ્ઞભૂતો અત્થો **સામઞ્ઞત્થો**, મગ્ગો, સામઞ્ઞસ્સ

અત્થોતિ **સામઞ્ઞત્થો**, ફલન્તિ આહ “**મગ્ગમ્પિ ફલમ્પિ એકતો કત્વા સામઞ્ઞત્થો કથિતો**”તિ. તયિદં ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસેન વુત્તં. સીલાદિપુબ્બભાગપટિપદાપિ હિ ઇધ “સામઞ્ઞત્થો”તિ ગહિતા. તેનેવાહ “સતિ ઉત્તરિકરણીયે”તિ. **પટિવેદયામી**તિ પુનપ્પુનં ઞાપેમિ.

૪૧૭. કમ્મપથવસેનેવાતિ અકુસલકમ્મપથભાવેનેવ, તતો તાદિસમ્પિ અકુસલકમ્મં ભિક્ખુસ્સ કાતું ન યુત્તન્તિ દુટ્ઠુલ્લભાવેનેવ તતો ઓરમતીતિ અધિપ્પાયો. **સિક્ખાપદબદ્ધેના**તિ સિક્ખાપદપઞ્ઞાપનેન. **પાનીયઘટે વા પત્તે વા કાકાનં હત્થં વા દણ્ડં વા લેડ્ડું વા**તિ સબ્બમિદં નિદસ્સનમત્તં દટ્ઠબ્બં. યત્થ કત્થચિ હિ ઠિતાનં અઞ્ઞેસમ્પિ પાણીનં ઉટ્ઠાપનાદિ સબ્બં અનિટ્ઠકરણં ઇધ અપરિસુદ્ધકાયસમાચારભાવેનેવ સઙ્ગહિતન્તિ. **ઉત્તાનો**તિ ઉદ્ધમુદ્ધં તનોતીતિ ઉત્તાનો. એવંભૂતો ચ કેનચિ અનુપ્પાદભૂમિયં સઞ્જાતસાલકલ્યાણીખન્ધો વિય ઉપરૂપરિ ઉગ્ગતુગ્ગતો પાકટો ચ હોતીતિ આહ “**ઉગ્ગતો પાકટો**”તિ. **અનાવટો**તિ અનિવુતો. તેનાહ “**અસઞ્છન્નો**”તિ, નચ્છાદેતબ્બોતિ અત્થો. **એકસદિસો** વિસુદ્ધભાવેન. **અન્તરન્તરે છિદ્દરહિતો** પુબ્બેનાપરં સમ્માપટિપત્તિયા સન્ધાનેન. **સંવુતો** કાયિકસ્સ સંવરસ્સ અનુપક્કિલેસતો. તેનાહ “**કિલેસાનં દ્વારં પિદહનેના**”તિ.

૪૧૮. એત્થ યથા લહુકતરં કાકુટ્ઠાપનાદિકાયકમ્મં કાયસમાચારસ્સ અપરિસુદ્ધભાવાવહં સલ્લેખવિકોપનતો, મિચ્છાવિતક્કનમત્તઞ્ચ મનોસમાચારસ્સ, એવં યં કિઞ્ચિ અનિય્યાનકથાકથનમત્તં વચીસમાચારસ્સ અપરિસુદ્ધભાવાવહં સલ્લેખવિકોપનતો, ન હસાધિપ્પાયેન મુસાકથનન્તિ દટ્ઠબ્બં. હસાધિપ્પાયેન હિ મુસાકથનં સિક્ખાપદબદ્ધેનેવ પટિક્ખિત્તન્તિ.

૪૨૦. આજીવોપિ એકચ્ચો કમ્મપથવસેન વારિતો લબ્ભતિ. સો પન અતિઓળારિકો કાયવચીસમાચારવારેસુ વુત્તનયો એવાતિ ન ગહિતોતિ દટ્ઠબ્બં. યે પન “તાદિસો ભિક્ખૂનં અયોગ્યતો ન ગહિતો”તિ વદન્તિ, તં મિચ્છા તથા સતિ કાયવચીસમાચારવારેપિ તસ્સ અગ્ગહેતબ્બભાવાપત્તિતો. “ખાદથ પિવથા”તિ પુચ્છા અત્તનો ખાદિતુકામતાદીપનેન, પરિયાયકથાભાવતો પનેસા સલ્લેખવિકોપના જાતા.

૪૨૨. અનેસનં પહાય ધમ્મેન સમેન પચ્ચયે પરિયેસન્તો **પરિયેસનમત્તઞ્ઞૂ** નામ. દાયકસ્સ દેય્યધમ્મસ્સ અત્તનો ચ પમાણઞ્ઞુતાપટિગ્ગણ્હન્તો **પટિગ્ગહણમત્તઞ્ઞૂ** નામ. યોનિસો પચ્ચવેક્ખિત્વા પરિભુઞ્જન્તો **પરિભોગમત્તઞ્ઞૂ** નામ.

૪૨૩. એકસ્મિં કોટ્ઠાસેતિ મજ્ઝિમયામસઞ્ઞિતે એકસ્મિં કોટ્ઠાસે. “**વામેન પસ્સેન સેન્તી**”તિ એવં વુત્તા. **દક્ખિણપસ્સેન સયાનો નામ નત્થિ** દક્ખિણહત્થસ્સ સરીરગ્ગહણાદિપયોગક્ખમતો. પુરિસવસેન ચેતં વુત્તં.

તેજુસ્સદત્તાતિ ઇમિના સીહસ્સ અભીરુકભાવં દસ્સેતિ. ભીરુકા હિ સેસમિગા અત્તનો આસયં પવિસિત્વા સન્તાસપુબ્બકં યથા તથા સયન્તિ, સીહો પન અભીરુકભાવતો સતોકારી ભિક્ખુ વિય સતિં ઉપટ્ઠપેત્વાવ સયતિ. તેનાહ “**દ્વે પુરિમપાદે**”તિઆદિ. સેતિ અબ્યાવટભાવેન પવત્તતિ એત્થાતિ **સેય્યા**, ચતુત્થજ્ઝાનમેવ સેય્યા. કિં પન તં ચતુત્થજ્ઝાનન્તિ? આનાપાનચતુત્થજ્ઝાનં. તત્થ હિ ઠત્વા વિપસ્સનં વડ્ઢેત્વા ભગવા અનુક્કમેન અગ્ગમગ્ગં અધિગતો તથાગતો જાતોતિ કેચિ, તયિદં પદટ્ઠાનં નામ ન સેય્યા. અપરે પન “ચતુત્થજ્ઝાનસમનન્તરા ભગવા પરિનિબ્બાયી”તિ વુત્તપદં ગહેત્વા “લોકિયચતુત્થજ્ઝાનસમાપત્તિ તથાગતસેય્યા”તિ વદન્તિ, તથા સતિ પરિનિબ્બાનકાલિકા તથાગતસેય્યાતિ આપજ્જતિ, ન ચ ભગવા ચતુત્થજ્ઝાનં સમાપજ્જનબહુલો વિહાસિ, અગ્ગફલઝાનં પનેત્થ “ચતુત્થજ્ઝાન”ન્તિ અધિપ્પેતં. તત્થ યથા સત્તાનં નિદ્દુપગમનલક્ખણા સેય્યા

ભવઙ્ગચિત્તવારવસેન હોતિ, તઞ્ચ તેસં પઠમજાતિસમન્વયં યેભુય્યવુત્તિકં, એવં ભગવતો અરિયજાતિસમન્વયં યેભુય્યવુત્તિકં અગ્ગફલભૂતં ચતુત્થજ્ઝાનં ''તથાગતસેય્યા''તિ વેદિતબ્બં. **સીહસેય્યા**તિ સેટ્ઠસેય્યાતિ આહ ''**ઉત્તમસેય્યા**''તિ.

૪૨૬. **વિગતન્તાની**તિ ઇણમૂલાનિ. **તેસ**ન્તિ ઇણમૂલાનં. **પરિયન્તો**તિ અવસેસો.

પવત્તિનિવારણેન **ચતુઇરિયાપથં છિન્દન્તો. આબાધતી**તિ પીળેતિ. **દુક્ખિતો**તિ સઞ્જાતદુક્ખો. અપ્પં બલં **બલમત્તા.** અપ્પત્થો હિ અયં **મત્તા**-સદ્દો ''મત્તાસુખપરિચ્ચાગા''તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૨૯૦) વિય, બલવત્થો પન **મત્તા**-સદ્દો અનત્થન્તરો. **સેસ**ન્તિ ''તસ્સ હિ બન્ધના મુત્તોમ્હીતિ આવજ્જયતો તદુભયં હોતી''તિઆદિના વત્તબ્બં સન્ધાયાહ. **સબ્બપદેસૂ**તિ વુત્તાવસિટ્ઠેસુ સબ્બપદેસુ. યેનકામં યથારુચિ ગચ્છતીતિ **યેનકામંગમો**તિ અનુનાસિકલોપં અકત્વા નિદ્દેસો. ભુજો અત્તનો યથાસુખવિનિયોગો ઇસ્સો ઇચ્છિતબ્બો એત્થાતિ **ભુજિસ્સો**, સામિકો. સો પન અપરસન્તકતાય ''**અત્તનો સન્તકો**''તિ વુત્તો. દુલ્લભઆપતાય કં તારેન્તિ એત્થાતિ **કન્તારો**તિ આહ ''**નિરુદકં દીઘમગ્ગ**''ન્તિ.

વિનાસેતીતિ ખાદનદુબ્બિનિયોજનાદીહિ યથા ઇણમૂલં કિઞ્ચિ ન હોતિ, તથા કરોતિ. **યમ્હિ** રાગવત્થુમ્હિ. **સો** પુગ્ગલો. **તેન** રાગવત્થુના, પુરિસો વે ઇત્થિયા, ઇત્થી વે પુરિસેન. **ઇણં વિય કામચ્છન્દો દટ્ઠબ્બો** પીળાસમાનતો.

ન વિન્દતીતિ ન જાનાતિ. **ઉપદ્દવેથા**તિ સુખવિહારસ્સ ઉપદ્દવં કરોથ, વિબાધેથાતિ અત્થો. **રોગો વિય બ્યાપાદો દટ્ઠબ્બો** સુખભઞ્જનસમાનતો.

નાનાવિધહેતૂપાયાલઙ્કતતાય ખન્ધાયતનધાતુપટિચ્ચસમુપ્પાદાદિધમ્મનીતિવિચિત્તતાય ચ **વિચિત્તનયે. ધમ્મસ્સવને**તિ ધમ્મકથાયં. કથા હિ સોતબ્બટ્ઠેન ''સવન''ન્તિ વુત્તા. એવમેત્થ સીલં વિભત્તં, એવં ઝાનાભિઞ્ઞા, એવં વિપસ્સનામગ્ગફલાનીતિ **નેવ તસ્સ** ધમ્મસ્સવનસ્સ **આદિમજ્ઝપરિયોસાનં જાનાતિ. ઉટ્ઠિતે**તિ નિટ્ઠિતે. **અહો કારણ**ન્તિ તત્થ તત્થ પટિઞ્ઞાનુરૂપેન નિક્ખિત્તસાધનવસેન ગહિતકારણં. **અહો ઉપમા**તિ તસ્સેવ કારણસ્સ પતિટ્ઠાપનવસેન અન્વયતો બ્યતિરેકતો ચ પતિટ્ઠં ઉદાહરણાદિ. **બન્ધનાગારં વિય થિનમિદ્ધં દટ્ઠબ્બં** દુક્ખતો નિય્યાનસ્સ વિબન્ધનતો.

યસ્મા કુક્કુચ્ચનીવરણં ઉદ્ધચ્ચરહિતં નત્થિ, યસ્મા વા ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચં સમાનકિચ્ચાહારપટિપક્ખં, તસ્મા કુક્કુચ્ચસ્સ વિસયં દસ્સેન્તો ''**વિનયે અપકતઞ્ઞુના**''તિઆદિમાહ. યથા હિ ઉદ્ધચ્ચં સત્તસ્સ અવૂપસમકરં, તથા કુક્કુચ્ચમ્પિ. યથાપિ ઉદ્ધચ્ચસ્સ ઞાતિવિતક્કાદિ આહારો, તથા કુક્કુચ્ચસ્સપિ. યથા ચ ઉદ્ધચ્ચસ્સ સમથો પટિપક્ખો, તથા કુક્કુચ્ચસ્સપીતિ. **દાસબ્યં વિય ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચં દટ્ઠબ્બં** અસેરિભાવાપાદનતો.

સોળસવત્થુકા વિચિકિચ્છા અટ્ઠવત્થુકં વિચિકિચ્છં અનુપવિટ્ઠાતિ આહ ''**અટ્ઠસુ ઠાનેસુ વિચિકિચ્છા**''તિ. **વિચિકિચ્છન્તો**તિ સંસયન્તો. **અધિમુચ્ચિત્વા**તિ પત્તિયાયેત્વા. **ગણ્હિતુ**ન્તિ સદ્ધેય્યવત્થું પરિગ્ગહેતું. અભિમુખં સપ્પનં **આસપ્પનં**, પરિતો સપ્પનં **પરિસપ્પનં**. પદદ્વયેનપિ ચિત્તસ્સ અનિચ્છનાકારમેવ વદતિ. ખેમન્તગામિમગ્ગં ન પરિયોગાહતિ એતેનાતિ **અપરિયોગાહનં**, ઉસ્સઙ્કિતપરિસઙ્કિતભાવેન છમ્ભિતં હોતિ ચિત્તં યસ્સ ધમ્મસ્સ વસેન, સો ધમ્મો **છમ્ભિતત્ત**ન્તિ વિચિકિચ્છનાકારમાહ. તેનાહ ''**ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદયમાના**''તિ. **કન્તારદ્ધાનમગ્ગો વિયા**તિ સાસઙ્કકન્તારદ્ધાનમગ્ગો વિય **દટ્ઠબ્બા** અપ્પટિપત્તિહેતુભાવતો.

નત્થિ એત્થ ઇણન્તિ અણણો, તસ્સ ભાવો **આણણ્યં**, કસ્સચિ ઇણસ્સ અધારણં. **સમિદ્ધકમ્મન્તો**તિ નિપ્ફન્નજીવિકપ્પયોગો. પરિબુન્ધતિ ઉપરોધેતીતિ ર-કારસ્સ લ-કારં કત્વા પલિબોધો, અસેરિવિહારો, તસ્સ મૂલં કારણન્તિ **પલિબોધમૂલં. છ ધમ્મે ભાવેત્વા**તિ અસુભનિમિત્તગ્ગાહાદિકે છ ધમ્મે ઉપ્પાદેત્વા વડ્ઢેત્વા. **છ ધમ્મે ભાવેત્વા**તિ ચ મેત્તાનિમિત્તગ્ગાહાદયો ચ તત્થ તત્થ છ ધમ્માતિ વુત્તાતિ વેદિતબ્બો. **પજહતી**તિ વિક્ખમ્ભનવસેન પજહતિ. તેનાહ "**આચારપણ્ણત્તિઆદીનિ સિક્ખાપિયમાનો**"તિઆદિ. **પરવત્થુમ્હી**તિ વિસભાગવત્થુસ્મિં, પરવિસયે વા. પરવિસયા હેતે ભિક્ખુનો, યદિદં પઞ્ચ કામગુણા. **આણણ્યમિવ કામચ્છન્દપ્પહાનં આહ** પિયવત્થુઅભાવાવહતો.

આચારવિપત્તિપટિબાહકાનિ સિક્ખાપદાનિ **આચારપણ્ણત્તિઆદીનિ**. **આરોગ્યમિવ બ્યાપાદપ્પહાનં આહ** કાયચિત્તાનં ફાસુભાવાવહતો.

બન્ધના મોક્ખમિવ થિનમિદ્ધપ્પહાનં આહ ચિત્તસ્સ નિગ્ગહિતભાવાવહતો.

ભુજિસ્સં વિય ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચપ્પહાનં આહ ચિત્તસ્સ સેરિભાવાવહતો.

તિણં વિયાતિ તિણમિવ કત્વા. **અગણેત્વા**તિ અચિન્તેત્વા. **ખેમન્તભૂમિં વિય વિચિકિચ્છાપહાનં આહ** અનુસ્સઙ્કિતાપરિસઙ્કિતભાવેન સમ્માપટિપત્તિહેતુભાવતો.

૪૨૭. કિરીયતિ (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૫.૨૮-૨૯) ગબ્ભાસયે ખિપીયતીતિ કરો, સમ્ભવો, કરતો જાતોતિ **કરજો**, માતાપેત્તિકસમ્ભવોતિ અત્થો. માતુયા હિ સરીરસણ્ઠાપનવસેન કરતો જાતોતિ **કરજો**તિ અપરે. ઉભયથાપિ **કરજકાયન્તિ** ચતુસન્તતિરૂપમાહ. **તેમેતી**તિ તિન્તં કરોતિ. કો પનેત્થ તિન્તભાવોતિ આહ "**સ્નેહેતી**"તિ, પીતિસ્નેહેન પીણનં કરોતીતિ અત્થો. તેનાહ "**સબ્બત્થ પવત્તપીતિસુખં કરોતી**"તિ. પીતિસમુટ્ઠાનપણીતરૂપેહિ સકલસ્સ કરજકાયસ્સ પરિફુટતાય ચેત્થ તંસમુટ્ઠાપકપીતિસુખાનં સબ્બત્થ પવત્તિ જોતિતા. **પરિસન્દેતી**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. તત્થાપિ હિ ''સમન્તતો સન્દેતિ તેમેતિ સ્નેહેતિ, સબ્બત્થ પવત્તપીતિસુખં કરોતી''તિઆદિના યથારહં અત્થો વેદિતબ્બો. **પરિપૂરેતી**તિ વાયુના ભસ્તં વિય ઇમં કરજકાયં પીતિસુખેન પૂરેતિ. **સમન્તતો ફુસતી**તિ ઇમં કરજકાયં પીતિસુખેન ફુસતિ. **સબ્બાવતો**તિ અ-કારસ્સ આ-કારો કતો, સબ્બાવયવવતોતિ અત્થોતિ આહ "**સબ્બકોટ્ઠાસવતો**"તિ, મંસાદિસબ્બાભાગવતોતિ અત્થો. **અફુટં નામ ન હોતિ** પીતિસુખસમુટ્ઠાનેહિ રૂપેહિ સબ્બત્થકમેવ બ્યાપિતત્તા. કાતુઞ્ચેવ યોજેતુઞ્ચ છેકો સન્નેતું પટિબલોતિ યોજના. ન્હાનીયચુણ્ણાનં પરિમદ્દનવસેન પિણ્ડં કરોન્તેન હત્થેન ભાજનં નિપ્પીળેતબ્બં હોતીતિ આહ "**સન્નેન્તસ્સ ભિજ્જતી**"તિ. **અનુગતા**તિ અનુપવિટ્ઠા. **પરિગતા**તિ પરિતો સમન્તતો તિન્તા. તિન્તભાવેનેવ સમં અન્તરં બાહિરઞ્ચ એતિસ્સાતિ **સન્તરબાહિરા. સબ્બત્થકમેવા**તિ સબ્બત્થેવ. **ન ચ પગ્ઘરિણી** પમાણયુત્તસ્સેવ ઉદકસ્સ સિત્તત્તા. એત્થ ચ ન્હાનીયપિણ્ડં વિય કરજકાયો, તં તેમેત્વા સમ્પિણ્ડિતપમાણયુત્તઉદકં વિય પઠમજ્ઝાનસુખં દટ્ઠબ્બં.

૪૨૮. હેટ્ઠા ઉબ્ભિજ્જિત્વા ઉગ્ગચ્છનઉદકોતિ રહદસ્સ અધોથૂલધારાવસેન ઉબ્ભિજ્જ ઉટ્ઠહનઉદકો. **અન્તોયેવ ઉબ્ભિજ્જનઉદકો**તિ રહદસ્સ અબ્ભન્તરેયેવ થૂલધારા અહુત્વા ઉટ્ઠિતઉદકસિરામુખેહિ ઉબ્ભિજ્જનકો. **આગમનમગ્ગો**તિ નદીતળાકકન્દરસરઆદિતો આગમનમગ્ગો.

૪૨૯. ઉપ્પલગચ્છાનિ એત્થ સન્તીતિ **ઉપ્પલિની** (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૫.૨૮-૨૯), વારિ. **અયમેત્થ વિનિચ્છયો**, તથા હિ લોકે રત્તક્ખિકો ''પુણ્ડરીકક્ખો''તિ વુચ્ચતિ. કેચિ પન ''રત્તં પદુમં, સેતં પુણ્ડરીક''ન્તિ વદન્તિ. ઉપ્પલાદીનિ વિય કરજકાયો, ઉદકં વિય તતિયજ્ઝાનસુખન્તિ અયમ્પિ અત્થો "**પુરિમનયેના**"તિ અતિદેસેનેવ વિભાવિતોતિ દટ્ઠબ્બં.

૪૩૦. **નિરુપક્કિલેસટ્ઠેના**તિ રજોજલ્લાદિના અનુપક્કિલિટ્ઠતાય અમલીનભાવેન. અમલીનમ્પિ કિઞ્ચિ વત્થુ પભસ્સરસભાવં હોતીતિ વુત્તં "**પભસ્સરટ્ઠેના**"તિ. **ઉતુફરણ**ન્તિ ઉણ્હઉતુફરણં. સબ્બત્થકમેવ ઝાનસુખેન ફુટ્ઠો કરજકાયો યથા ઉતુના ફુટ્ઠવત્થસદિસોતિ આહ "**વત્થં વિય કરજકાયો**"તિ. **તસ્મા**તિ ''વત્થં વિયા''તિઆદિના વુત્તમેવત્થં હેતુભાવેન પચ્ચામસતિ, કરજકાયસ્સ વત્થસદિસત્તા ચતુત્થજ્ઝાનસુખસ્સ ચ ઉતુફરણસદિસત્તાતિ અત્થો. સન્તસભાવત્તા ઞાણુત્તરત્તા ચેત્થ ઉપેક્ખાપિ સુખે સઙ્ગહિતાતિ ચતુત્થજ્ઝાનેપિ સુખગ્ગહણં કતં. ''પરિસુદ્ધેન પરિયોદાતેન ફરિત્વા નિસિન્નો હોતી''તિ વચનતો ચતુત્થજ્ઝાનચિત્તસ્સ વત્થસદિસતા વુત્તા. ચતુત્થજ્ઝાનસમુટ્ઠાનરૂપેહિ ભિક્ખુનો કાયસ્સ ફુટભાવં સન્ધાય "**તંસમુટ્ઠાનરૂપં ઉતુફરણં વિયા**"તિ વુત્તં. પુરિસસ્સ કાયો વિય ભિક્ખુનો કરજકાયોતિ અયં પનત્થો પાકટોતિ ન ગહિતો, ગહિતો એવ વા ''યથા હિ કત્થચિ...પે॰... કાયો ફુટો હોતી''તિ વુત્તત્તા.

૪૩૧. **પુબ્બેનિવાસઞાણઉપમાય**ન્તિ પુબ્બેનિવાસઞાણસ્સ દસ્સિતઉપમાયં. **તંદિવસંકતકિરિયા**ગહણં પાકતિકસત્તસ્સપિ યેભુય્યેન પાકટા હોતીતિ દસ્સનત્થં. **તંદિવસગતગામત્તય**ગ્ગહણેનેવ મહાભિનીહારેહિ અઞ્ઞેસમ્પિ પુબ્બેનિવાસઞાણલાભીનં તીસુ ભવેસુ કતા કિરિયા યેભુય્યેન પાકટા હોતીતિ દીપિતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

૪૩૨. **સમ્મુખદ્વારા**તિ અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ અભિમુખદ્વારા. **અપરાપરં સઞ્ચરન્તે**તિ તંતંકિચ્ચવસેન ઇતો ચિતો ચ સઞ્ચરન્તે. **ઇતો પન ગેહા...પે॰... પવિસનવસેનપી**તિ ઇદં ચુતૂપપાતઞાણસ્સ વિસયદસ્સનવસેન વુત્તં. **દ્વિન્નં ગેહાનં અન્તરે ઠત્વા**તિ દ્વિન્નં ગેહદ્વારાનં સમ્મુખટ્ઠાનભૂતે અન્તરવીથિયં વેમજ્ઝે ઠત્વા. તેસુ હિ એકસ્સ યે પાચીનમુખદ્વારં ઇતરસ્સ પચ્છિમમુખં, તસ્સ સમ્મુખં ઉભિન્નં અન્તરવીથિયં ઠિતસ્સ દક્ખિણામુખસ્સ, ઉત્તરામુખસ્સ વા ચક્ખુમતો પુરિસસ્સ તત્થ પવિસનકનિક્ખમનકપુરિસા યથા સુખેનેવ પાકટા હોન્તિ, એવં દિબ્બચક્ખુઞાણસમઙ્ગિનો ચવનકઉપપજ્જનકપુરિસા. યથા પન તસ્સ પુરિસસ્સ અઞ્ઞેનેવ ખણેન પવિસન્તસ્સ દસ્સનં, અઞ્ઞેન નિક્ખમન્તસ્સ દસ્સનં, એવં ઇમસ્સપિ અઞ્ઞેનેવ ખણેન ચવમાનસ્સ દસ્સનં, અઞ્ઞેન ઉપપજ્જમાનસ્સ દસ્સનન્તિ દટ્ઠબ્બં. ઞાણસ્સ પાકટાતિ આનેત્વા સમ્બન્ધો. **તસ્સા**તિ ઞાણસ્સ.

૪૩૩. પબ્બતસિખરં યેભુય્યેન સંખિત્તં સઙ્કુચિતં હોતીતિ ઇધ પબ્બતમત્થકં "**પબ્બતસઙ્ખેપો**"તિ વુત્તં, પબ્બતપરિયાપન્નો વા પદેસો **પબ્બતસઙ્ખેપો. અનાવિલો**તિ અકાલુસ્સો. સા ચસ્સ અનાવિલતા કદ્દમાભાવેન હોતીતિ આહ "**નિક્કદ્દમો**"તિ. **ઠિતાસુપિ નિસિન્નાસુપિ** ગાવીસુ. **વિજ્જમાનાસૂ**તિ લબ્ભમાનાસુ. **ઇતરા** ઠિતાપિ નિસિન્નાપિ **ચરન્તીતિ વુચ્ચન્તિ** સહચરણઞાયેન. **તિટ્ઠન્તમેવ**, ન કદાચિપિ ચરન્તં. **દ્વય**ન્તિ સિપ્પિસમ્બુકં મચ્છગુમ્બન્તિ ઇમં ઉભયં **તિટ્ઠન્તન્તિ વુત્તં**, ચરન્તમ્પીતિ અધિપ્પાયો. કિં વા ઇમાય સહચરિયાય, યથાલાભગ્ગહણં પનેત્થ દટ્ઠબ્બં. સક્ખરકથલસ્સ હિ વસેન ''તિટ્ઠન્ત''ન્તિ, સિપ્પિસમ્બુકસ્સ મચ્છગુમ્બસ્સ ચ વસેન ''તિટ્ઠન્તમ્પિ, ચરન્તમ્પી''તિ યોજના કાતબ્બા.

૪૩૪. ભિક્ખૂતિ ભિન્નકિલેસોતિ ભિક્ખુ. સો હિ પરમત્થતો સમણોતિનામકો. તત્થ અરિયમગ્ગેન સબ્બસો પાપાનં સમિતાવીતિ **સમણો**. તેનાહ ''**સમિતપાપત્તા**''તિ. સેટ્ઠટ્ઠેન બ્રહ્મા વુચ્ચતિ સમ્માસમ્બુદ્ધો, તતો આગતોતિ બ્રહ્મા, અરિયમગ્ગો, તં અસમ્મોહપટિવેધવસેન અઞ્ઞાસીતિ **બ્રાહ્મણો**. તંસમઙ્ગિતાય હિસ્સ પાપાનં બાહિતભાવો. તેનાહ ''**બાહિતપાપત્તા બ્રાહ્મણો**''તિ. અટ્ઠઙ્ગિકેન અરિયમગ્ગજલેન ન્હાતવા નિદ્ધોતકિલેસોતિ **ન્હાતકો**. **ગતત્તા**તિ પહાનાભિસમયવસેન પટિવિદ્ધત્તા. તેનાહ ''**વિદિતત્તા**''તિ. **નિસ્સુતત્તા**તિ સમુચ્છેદપ્પહાનવસેન સન્તાનતો સબ્બસો નિહતત્તા. તેનાહ ''**અપહતત્તા**''તિ, મરિયાદવસેન કિલેસાનં હિંસિતત્તા અરિયમગ્ગેહિ ઓધિસો સબ્બસો કિલેસાનં સમુચ્છિન્નત્તાતિ અત્થો. તેનાહ ''**હતત્તા**''તિ. **આરકત્તા**તિ સુપ્પહીનતાય વિપ્પકટ્ઠભાવતો. તેનાહ ''**દૂરીભૂતત્તા**''તિ. ઉભયમ્પિ ઉભયત્થ યોજેતબ્બં – કિલેસાનં આરકત્તા હતત્તા દૂરીભૂતત્તા ચ **અરિયો**, તથા **અરહ**ન્તિ. યં પનેત્થ અત્થતો ન વિભત્તં, તં ઉત્તાનત્થત્તા સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

મહાઅસ્સપુરસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૧૦. ચૂળઅસ્સપુરસુત્તવણ્ણના

૪૩૫. પુરિમસદિસમેવાતિ ''અસ્સપુરવાસીનં ભિક્ખુસઙ્ઘે ગારવબહુમાનં નિપચ્ચકારઞ્ચ દિસ્વા ભિક્ખૂ પિણ્ડપાતાપચાયને નિયોજેન્તો ઇદં સુત્તં અભાસી''તિ પુરિમસુત્તે મહાઅસ્સપુરે (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૪૧૫) વુત્તસદિસમેવ. **સમણાનં અનુચ્છવિકા**તિ સમણાનં સમણભાવસ્સ અનુચ્છવિકા પતિરૂપા. **સમણાનં અનુલોમપ્પટિપદા**તિ સમણાનં સામઞ્ઞસઙ્ખાતસ્સ અરિયમગ્ગસ્સ અનુકૂલપ્પટિપદા.

૪૩૬. એતે ધમ્માતિ એતે પાળિયં આગતા અભિજ્ઝાબ્યાપાદાદયો પાપધમ્મા. **ઉપ્પજ્જમાના**તિ ઉપ્પજ્જમાના એવ, પગેવ સન્તાને ભાવિતા. **મલિને**તિ મલવન્તે કિલિટ્ઠે. **મલગ્ગહિતે**તિ ગહિતમલે સઞ્જાતમલે. **સમણમલા**તિ સમણાનં સમણભાવસ્સ મલા. **દુસ્સન્તી**તિ વિપજ્જન્તિ વિનસ્સન્તિ. **સમણદોસા**તિ સમણાનં સમણભાવદૂસના. **કસટે**તિ અસારે. **નિરોજે**તિ નિત્તેજે. અયતો સુખતો અપેતાતિ અપાયા, નિરયાદયો, તં ફલં અરહન્તિ, તં પયોજનં વા એતેસન્તિ **આપાયિકા**. **ઠાનાનિ** અભિજ્ઝાદયો. તેનાહ ''**અપાયે**''તિઆદિ. કારણભાવેન દુગ્ગતિપરિયાપન્નાય વેદનાય હિતાનીતિ **દુગ્ગતિવેદનિયાનિ**. તેન વુત્તં ''**દુગ્ગતિયં વિપાકવેદનાય પચ્ચયાન**''ન્તિ. **તિખિણં અયન્તિ** વેકન્તકસદિસં સારઅયં. **અયેના**તિ અયોધંસકેન. કોઞ્ચસકુણાનં કિર કુચ્છિયં નિવુત્થં યં કિઞ્ચિ ખરં તિખિણઞ્ચ હોતિ. તથા હિ તેસં વચ્ચં અટ્ઠિમ્પિ પાસાણમ્પિ વિલીયાપેતિ. તેન વુત્તં ''**કોઞ્ચસકુણે ખાદાપેન્તી**''તિ. તં કિર અયચુણ્ણં અગ્ગિનાપિ કિચ્છેન દય્હતિ, ભેસજ્જબલેન પન સુખેન દય્હેય્ય. તેન વુત્તં ''**સુસિક્ખિતા ચ નં અયકારા બહુહત્થકમ્મમૂલં લભિત્વા કરોન્તી**''તિઆદિ. **અતિતિખિણં હોતિ**, અઞ્ઞતરં અયોબન્ધનં ફેગ્ગુદણ્ડં વિય સુખેનેવ છિન્દન્તિ. સસબિળારચમ્મેહિ સઙ્ઘટિતટ્ઠેન **સઙ્ઘાટી**તિ વુચ્ચતિ આવુધપરિચ્છદોતિ આહ ''**સઙ્ઘાટિયાતિ કોસિયા**''તિ. **પરિયોનદ્ધ**ન્તિ પરિતો ઓનદ્ધં છાદિતં. **સમન્તતો વેઠિતન્તિ** સબ્બસો પિહિતં.

૪૩૭. રજોતિ આગન્તુકરજો. **જલ્લન્તિ** સરીરે ઉટ્ઠાનકલોણાદિમલં. રજોજલ્લઞ્ચ વતસમાદાનવસેન અનપનીતં એતસ્સ અત્થીતિ **રજોજલ્લિકો**, તસ્સ. તેનાહ ''**રજોજલ્લધારિનો**''તિ. **ઉદકં ઓરોહન્તસ્સા**તિઆદીનમત્થો મહાસીહનાદસુત્તવણ્ણનાયં વુત્તોયેવ. **સબ્બમેત**ન્તિઆદીસુ સબ્બસોપિ વતસમાદાનવસેનાતિ અધિપ્પાયો. યસ્મા સબ્બમેતં બાહિરસમયવસેનેવ કથિતં, તસ્મા **સઙ્ઘાટિકસ્સા**તિ

પિલોતિકખણ્ડેહિ સઙ્ઘટિતત્તા ‘‘સઙ્ઘાટી’’તિ લદ્ધનામવત્થધારિનોતિ અત્થો. તથા હિ પાળિયં ‘‘સઙ્ઘાટિકસ્સ’’ઇચ્ચેવ વુત્તં, ન ‘‘ભિક્ખુનો’’તિ. તેનાહ **‘‘ઇમસ્મિં હી’’**તિઆદિ. કસ્મા પનેત્થ ભગવતા સઙ્ઘાટિકત્તાદીનિયેવ વતસમાદાનાનિ પટિક્ખિત્તાનીતિ? નયદસ્સનમેતં અઞ્ઞેસમ્પિ પઞ્ચાતપમૂગવતાદીનં તપ્પટિક્ખેપેનેવ પસિદ્ધિતો. અપરે પન ભણન્તિ – ‘‘નાહં, ભિક્ખવે, સઙ્ઘાટિકસ્સ સઙ્ઘાટિધારણમત્તેન સામઞ્ઞં વદામી’’તિ વુત્તે તત્થ નિસિન્નો કોચિ તિત્થન્તરલદ્ધિકો અચેલકત્તં નુ ખો કથન્તિ ચિન્તેસિ, અપરે રજોજલ્લકત્તં નુ ખો કથન્તિ, એવં તં તં ચિન્તેન્તાનં અજ્ઝાસયવસેન ભગવા ઇમાનેવ વતસમાદાનાનિ ઇધ પટિક્ખિપીતિ. **સઙ્ઘાટિકન્તિ** નિવાસનપારુપનવસેન સઙ્ઘાટિવન્તં. તેનાહ **‘‘સઙ્ઘાટિકં વત્થ’’**ન્તિઆદિ. અત્તનો રુચિયા મિત્તાદયો **સઙ્ઘાટિકં કરેય્યું,** પચ્છા વિઞ્ઞુતં પત્તકાલે સઙ્ઘાટિકત્તે સમાદપેય્યું.

૪૩૮. **અત્તાનં વિસુજ્ઝન્તં પસ્સતિ** અભિજ્ઝાદીનં સમુદાચારાભાવતો. મગ્ગેન અસમુચ્છિન્નત્તા **વિસુદ્ધોતિ પન ન વત્તબ્બો. પામોજ્જન્તિ** તરુણપીતિમાહ. તસ્સ હિ અત્તનો સમ્માપટિપત્તિયા કિલેસાનં વિક્ખમ્ભિતત્તા ચિત્તસ્સ વિસુદ્ધતં પસ્સન્તસ્સ પામોજ્જં જાયતિ, તં તુટ્ઠાકારં. તેનાહ **‘‘તુટ્ઠાકારો’’**તિ. **પીતી**તિ પસ્સદ્ધિઆવહા બલવપીતિ. **નામકાયો પસ્સમ્ભતી**તિ ઇમિના ઉભયમ્પિ પસ્સદ્ધિં વદતિ. **વેદિયતી**તિ અનુભવતિ વિન્દતિ. ઇદાનિ તેન નીવરણેહિ ચિત્તસ્સ વિસોધનત્તં લદ્ધન્તિ આહ **‘‘અપ્પનાપ્પત્તં વિય હોતી’’**તિ. અઞ્ઞત્થ ઉટ્ઠિતા અઞ્ઞં ઠાનં ઉપગતાતિ એત્તકેન ઉપમાભાવેન ઉચ્ચનીચતાસામઞ્ઞેન હેટ્ઠા અસદ્ધમ્માનં પટિપક્ખવસેન દેસનાય પરિયોસાપિતત્તા વુત્તં **‘‘યથાનુસન્ધિના’’**તિ. **મહાસીહનાદસુત્તે મગ્ગો પોક્ખરણિયા ઉપમિતો** ‘‘સેય્યથાપિ, સારિપુત્ત, પોક્ખરણી’’તિઆદિં (મ॰ નિ॰ ૧.૧૫૪) આરભિત્વા ઉપમાસંસન્દને ‘‘તથાયં પુગ્ગલો પટિપન્નો, તથા ચ ઇરિયતિ, તઞ્ચ મગ્ગં સમારુળ્હો, યથા આસવાનં ખયા’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૫૪) વુત્તત્તા. યથા હિ પુરત્થિમાદિદિસાહિ આગતા પુરિસા તં પોક્ખરણિં આગમ્મ વિસુદ્ધરૂપકાયા વિગતપરિળાહા ચ હોન્તિ, એવં ખત્તિયાદિકુલતો આગતા તથાગતપ્પવેદિતં ધમ્મવિનયં સાસનં આગમ્મ વિસુદ્ધનામકાયા વિગતકિલેસપરિળાહા ચ હોન્તિ. તસ્મા **સબ્બકિલેસાનં સમિતત્તા પરમત્થસમણો હોતી**તિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ચૂળઅસ્સપુરસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

નિટ્ઠિતા ચ મહાયમકવગ્ગવણ્ણના.

૫. ચૂળયમકવગ્ગો

૧. સાલેય્યકસુત્તવણ્ણના

૪૩૯. **મહાજનકાયે સન્નિપતિતે**તિ કેચિ ‘‘પહંસનવિધિં દસ્સેત્વા રાજકુમારં હાસેસ્સામા’’તિ, કેચિ ‘‘તં કીળનં પસ્સિસ્સામા’’તિ એવં મહાજનસમૂહે સન્નિપતિતે. **દેવનટ**ન્તિ દિબ્બગન્ધબ્બં. **કુસલં કુસલન્તિ વચનં ઉપાદાયા**તિ ‘‘કચ્ચિ કુસલં? આમ કુસલ’’ન્તિ વચનપટિવચનવસેન પવત્તકુસલવાદિતાય તે મનુસ્સા આદિતો કુસલાતિ સમઞ્ઞં લભિંસુ. તેસં કુસલાનં ઇસ્સરાતિ રાજકુમારા **કોસલા**. કોસલે જાતા. તેસં નિવાસોતિ સબ્બં પુબ્બે વુત્તનયમેવ. તેનાહ ‘‘**સો પદેસો કોસલાતિ વુચ્ચતી**’’તિ.

ચારિકં ચરમાનોતિ સામઞ્ઞવચનમ્પિ ‘‘મહતા…પે॰… તદવસરી’’તિ વચનતો વિસેસં નિવિટ્ઠમેવાતિ આહ ‘‘**અતુરિતચારિકં ચરમાનો**’’તિ. **મહતા**તિ ગુણમહત્તેનપિ સઙ્ખ્યામહત્તેનપિ મહતા. તસ્મિઞ્હિ ભિક્ખુસમૂહે કેચિ અધિસીલસિક્ખાવસેન સીલસમ્પન્ના, તથા કેચિ સીલસમાધિસમ્પન્ના, કેચિ સીલસમાધિપઞ્ઞાસમ્પન્નાતિ ગુણમહત્તેનપિ સો ભિક્ખુસમૂહો મહાતિ. તં અનામસિત્વા સઙ્ખ્યામહત્તમેવ દસ્સેન્તો ‘‘**સતં વા**’’તિઆદિમાહ. અઞ્ઞગામપટિબદ્ધજીવિકાવસેન સમોસરન્તિ એત્થાતિ **સમોસરણં**, **ગામો** નિવાસગામો. ન્તિ સાલં બ્રાહ્મણગામં. **વિહારો**તિ ભગવતો વિહરણટ્ઠાનં. **એત્થા**તિ એતસ્મિં **સાલેય્યકસુત્તે. અનિયમિતો**તિ અસુકસ્મિં આરામે પબ્બતે રુક્ખમૂલે વાતિ ન નિયમિતો, સરૂપગ્ગહણવસેન ન નિયમિત્વા વુત્તો. **તસ્મા**તિ અનિયમિતત્તા. અત્થાપત્તિસિદ્ધમત્થં પરિકપ્પનવસેન દસ્સેન્તો ‘‘**વનસણ્ડો ભવિસ્સતી**’’તિ આહ, અદ્ધા ભવેય્યાતિ અત્થો.

ઉપલભિંસૂતિ (સારત્થ॰ ટી॰ ૧.૧.વેરઞ્જકણ્ડવણ્ણના; દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૨૫૫; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩.૬૪) સવનવસેન ઉપલભિંસૂતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો ‘‘**સોતદ્વાર…પે॰… જાનિંસૂ**’’તિ આહ. અવધારણફલત્તા સબ્બમ્પિ વાક્યં અન્તોગધાવધારણન્તિ આહ ‘‘**પદપૂરણમત્તે વા નિપાતો**’’તિ. **અવધારણત્થે**તિ પન ઇમિના ઇટ્ઠત્થાવધારણત્થં ખો-સદ્દગ્ગહણન્તિ દસ્સેતિ. ‘‘અસ્સોસુ’’ન્તિ પદં ખો-સદ્દે ગહિતે તેન કુલ્લિતમણ્ડિતવિભૂસિતં વિય હોન્તં પૂરિતં નામ હોતિ, તેન ચ પુરિમપચ્છિમપદાનિ સંસિલિટ્ઠાનિ હોન્તિ, ન તસ્મિં અગ્ગહિતેતિ આહ ‘‘**પદપૂરણેન બ્યઞ્જનસિલિટ્ઠતામત્તમેવા**’’તિ. **મત્ત**-સદ્દો વિસેસનિવત્તિઅત્થો. તેનસ્સ અનત્થન્તરદીપનતં દસ્સેતિ, **એવ**-સદ્દેન પન બ્યઞ્જનસિલિટ્ઠતાય એકન્તિકતં. સાલાયં જાતા સંવડ્ઢકા **સાલેય્યકા** યથા ‘‘કત્તેય્યકા ઉબ્ભેય્યકા’’તિ.

સમિતપાપત્તાતિ અચ્ચન્તં અનવસેસતો સવાસનં સમિતપાપત્તા. એવઞ્હિ બાહિરકવીતરાગસેક્ખાસેક્ખપાપસમનતો ભગવતો પાપસમનં વિસેસિતં હોતિ. અનેકત્થત્તા નિપાતાનં ઇધ અનુસ્સવત્થો અધિપ્પેતોતિ આહ ‘‘**ખલૂતિ અનુસ્સવનત્થે નિપાતો**’’તિ. **આલપનમત્ત**ન્તિ પિયાલાપવચનં. પિયસમુદાહારા હેતે ‘‘ભો’’તિ વા ‘‘આવુસો’’તિ વા ‘‘દેવાનંપિયા’’તિ વા. **ગોત્તવસેના**તિ એત્થ તં તાયતીતિ **ગોત્તં**. ગોતમોતિ હિ પવત્તમાનં અભિધાનં બુદ્ધિઞ્ચ એકંસિકવિસયતાય તાયતિ રક્ખતીતિ **ગોતમગોત્તં**. યથા હિ બુદ્ધિ આરમ્મણભૂતેન અત્થેન વિના ન વત્તતિ, એવં અભિધાનં અભિધેય્યભૂતેન, તસ્મા સો તાનિ તાયતિ રક્ખતીતિ વુચ્ચતિ. સો પન અત્થતો અઞ્ઞકુલપરમ્પરાસાધારણં તસ્સ કુલસ્સ આદિપુરિસસમુદાગતં તંકુલપરિયાપન્નસાધારણં સામઞ્ઞરૂપન્તિ દટ્ઠબ્બં. **ઉચ્ચાકુલપરિદીપનં** ઉદિતોદિતવિપુલખત્તિયકુલવિભાવનતો.

સબ્બખત્તિયાનઞ્હિ આદિભૂતમહાસમ્મતમહારાજતો પટ્ઠાય અસમ્ભિન્નં ઉળારતમં સક્યરાજકુલં. **કેનચિ પારિજુઞ્ઞેના**તિ ઞાતિપારિજુઞ્ઞભોગપારિજુઞ્ઞાદિના કેનચિપિ પારિજુઞ્ઞેન પરિહાનિયા **અનભિભૂતો** અનજ્ઝોત્થટો. તથા હિ કદાચિપિ તસ્સ કુલસ્સ તાદિસપારિજુઞ્ઞાભાવો, અભિનિક્ખમનકાલે ચ તતો સમિદ્ધતમભાવો લોકે પાકટો પઞ્ઞાતોતિ. **સક્યકુલા પબ્બજિતો**તિ ઇદં વચનં ભગવતો **સદ્ધાપબ્બજિતભાવદીપનં** વુત્તં મહન્તં ઞાતિપરિવટ્ટં મહન્તઞ્ચ ભોગક્ખન્ધં પહાય પબ્બજિતભાવદીપનતો. એત્થ ચ **સમણો**તિ ઇમિના પરિક્ખકજનેહિ ભગવતો બહુમતભાવો દસ્સિતો સમિતપાપતાદીપનતો, **ગોતમો**તિ ઇમિના લોકિયજનેહિ ઉળારતમકુલીનતાદીપનતો.

અબ્ભુગ્ગતોતિ એત્થ **અભિ**-સદ્દો ઇત્થમ્ભૂતાખ્યાને, તંયોગતો પન ''ભવન્તં ગોતમ''ન્તિ ઉપયોગવચનં સામિઅત્થેપિ સમાનં ઇત્થમ્ભૂતયોગદીપનતો ''**ઇત્થમ્ભૂતાખ્યાનત્થે**''તિ વુત્તં. તેનાહ ''**તસ્સ ખો પન ભોતો ગોતમસ્સાતિ અત્થો**''તિ. **કલ્યાણો**તિ ભદ્દકો. સા ચસ્સ કલ્યાણતા ઉળારવિસયતાયાતિ આહ ''**કલ્યાણગુણસમન્નાગતો**''તિ. તંવિસયતા હેત્થ સમન્નાગમો. **સેટ્ઠો**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો યથા ''ભગવાતિ વચનં સેટ્ઠ''ન્તિ (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.વેરઞ્જકણ્ડવણ્ણના; વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૪૨; ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૧; ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ નિદાનવણ્ણના; મહાનિ॰ અટ્ઠ॰ ૫૦). ''ભગવા અરહ''ન્તિઆદિના ગુણાનં સંકિત્તનતો સંસદ્દનતો ચ કિત્તિસદ્દો વણ્ણોતિ આહ ''**કિત્તિયેવા**''તિ. કિત્તિપરિયાયોપિ હિ સદ્દ-સદ્દો યથા તં ''ઉળારસદ્દા ઇસયો ગુણવન્તો તપસ્સિનો''તિ. **થુતિઘોસો**તિ અભિત્થવુદાહારો. **અજ્ઝોત્થરિત્વા**તિ પટિપક્ખાભાવેન અનઞ્ઞસાધારણતાય ચ અભિભવિત્વા.

સો ભગવાતિ યો સો સમતિંસ પારમિયો પૂરેત્વા સબ્બકિલેસે ભઞ્જિત્વા અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધો દેવાનં અતિદેવો સક્કાનં અતિસક્કો બ્રહ્માનં અતિબ્રહ્મા લોકનાથો ભાગ્યવન્તતાદીહિ કારણેહિ ભગવાતિ લદ્ધનામો, સો ભગવા. ''ભગવા''તિ હિ ઇદં સત્થુ નામકિત્તનં. તથા હિ વુત્તં ''ભગવાતિ નેતં નામં માતરા કત''ન્તિઆદિ (મહાનિ॰ ૧૪૯, ૧૯૮, ૨૧૦; ચૂળનિ॰ અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૨). પરતો પન ''ભગવા''તિ ગુણકિત્તનમેવ. એવં ''અરહ''ન્તિઆદીહિ પદેહિ યે સદેવકે લોકે અતિવિય પઞ્ઞાતા બુદ્ધગુણા, તે નાનપ્પકારતો વિભાવિતાતિ દસ્સેતું પચ્ચેકં ઇતિપિ-સદ્દો યોજેતબ્બોતિ આહ ''**ઇતિપિ અરહં, ઇતિપિ સમાસમ્બુદ્ધો...પે॰... ઇતિપિ ભગવા**''તિ. ''ઇતિપેતં ભૂતં, ઇતિપેતં તચ્છ''ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૬) વિય હિ ઇધ **ઇતિ**-સદ્દો આસન્નપચ્ચક્ખકારણત્થો, **પિ**-સદ્દો સમ્પિણ્ડનત્થો તેન તેસં ગુણાનં બહુભાવદીપનતો. તાનિ ગુણસલ્લક્ખણકારણાનિ સદ્ધાસમ્પન્નાનં વિઞ્ઞુજાતિકાનં પચ્ચક્ખાનિ એવાતિ દસ્સેન્તો ''**ઇમિના ચ ઇમિના ચ કારણેનાતિ વુત્તં હોતી**''તિઆદિ. **તતો વિસુદ્ધિમગ્ગતો. તેસ**ન્તિ ''અરહ''ન્તિઆદીનં. **વિત્થારો** અત્થનિદ્દેસો **ગહેતબ્બો**. તતો એવ તંસંવણ્ણનાયં (વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૧.૧૩૦) વુત્તો ''આરકાતિ અરહં સુવિદૂરભાવતો, આરકાતિ અરહં આસન્નભાવતો, રહિતબ્બસ્સ અભાવતો, સયઞ્ચ અરહિતબ્બતો, નત્થિ એતસ્સ રહોગમનં ગતીસુ પચ્ચાજાતિ, પાસંસભાવતો વા અરહ''ન્તિઆદિના ''અરહ''ન્તિઆદીનં પદાનં અત્થો વિત્થારતો વેદિતબ્બો.

ભવન્તિ ચેત્થ (વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૧.૧૩૦; સારત્થ॰ ટી॰ ૧.વેરઞ્જકણ્ડવણ્ણના) –

''સમ્મા નપ્પટિપજ્જન્તિ, યે નિહીનાસયા નરા;
આરકા તેહિ ભગવા, દૂરે તેનારહં મતો.

યે સમ્મા પટિપજ્જન્તિ, સુપ્પણીતાધિમુત્તિકા;

ભગવા તેહિ આસન્નો, તેનાપિ અરહં જિનો.

પાપધમ્મા રહા નામ, સાધૂહિ રહિતબ્બતો;
તેસં સુટ્ઠુ પહીનત્તા, ભગવા અરહં મતો.

યે સચ્છિકતસદ્ધમ્મા, અરિયા સુદ્ધગોચરા;
ન તેહિ રહિતો હોતિ, નાથો તેનારહં મતો.

રહો વા ગમનં યસ્સ, સંસારે નત્થિ સબ્બસો;
પહીનજાતિમરણો, અરહં સુગતો મતો.

ગુણેહિ સદિસો નત્થિ, યસ્મા લોકે સદેવકે;
તસ્મા પાસંસિયત્તાપિ, અરહં દ્વિપદુત્તમો.

આરકા મન્દબુદ્ધીનં, આસન્ના ચ વિજાનતં;
રહાનં સુપ્પહીનત્તા, વિદૂનમરહેય્યતો;
ભવેસુ ચ રહાભાવા, પાસંસા અરહં જિનો''તિ.

સુન્દરન્તિ ભદ્દકં. તઞ્ચ પસ્સન્તસ્સ હિતસુખાવહભાવેન વેદિતબ્બન્તિ આહ ''**અત્થાવહં સુખાવહ**''ન્તિ. તત્થ **અત્થાવહ**ન્તિ દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકપરમત્થસઞ્હિતહિતાવહં. **સુખાવહ**ન્તિ તપ્પરિયાપન્નતિવિધસુખાવહં. **તથારૂપાન**ન્તિ તાદિસાનં. યાદિસેહિ પન ગુણેહિ ભગવા સમન્નાગતો, તેહિ ચતુપ્પમાણિકસ્સ લોકસ્સ સબ્બથાપિ અચ્ચન્તાય પસાદનીયોતિ દસ્સેતું ''**અનેકેહિપી**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **યથાભૂત...પે॰... અરહત**ન્તિ ઇમિના ધમ્મપ્પમાણાનં લૂખપ્પમાણાનં સત્તાનં ભગવતો પસાદાવહતમાહ, ઇતરેન ઇતરેસં. **દસ્સનમત્તમ્પિ સાધુ હોતી**તિ એત્થ કોસિયસકુણસ્સ વત્થુ કથેતબ્બં. **એકં પદમ્પિ સોતું લભિસ્સામ, સાધુતરંયેવ ભવિસ્સતી**તિ એત્થ મણ્ડૂકદેવપુત્તવત્થુ કથેતબ્બં.

ઇમિના નયેન અગારિકપુચ્છા આગતાતિ ઇદં યેભુય્યવસેન વુત્તં. યેભુય્યેન હિ અગારિકા એવં પુચ્છન્તિ. **અનગારિકપુચ્છાયપિ** એસેવ નયો. **યથા ન સક્કોન્તિ...પે॰... વિસ્સજ્જેન્તો**તિ ઇમિના સત્થુ તેસં બ્રાહ્મણગહપતિકાનં નિગ્ગણ્હનવિધિં દસ્સેતિ. તેસઞ્હિ સંખિત્તરુચિતાય સઙ્ખેપદેસના, તાય અત્થં અજાનન્તા વિત્થારદેસનં આયાચન્તિ, સા ચ નેસં સંખિત્તરુચિતા પણ્ડિતમાનિતાય, સો ચ માનો યથાદેસિતસ્સ અત્થસ્સ અજાનન્તે અપ્પતિટ્ઠો હોતિ , ઇતિ ભગવા તેસં માનનિગ્ગહવિધિં ચિન્તેત્વા સઙ્ખેપેનેવ પઞ્હં વિસ્સજ્જેસિ, ન સબ્બસો દેસનાય અસલ્લક્ખણત્થં. તેનાહ ''**પણ્ડિતમાનિકા હી**''તિઆદિ. **યસ્મા મં તુમ્હે યાચથ**, સંખિત્તેન વુત્તમત્થં ન જાનિત્થાતિ અધિપ્પાયો.

૪૪૦. ''એકવિધેન ઞાણવત્થુ''ન્તિઆદીસુ (વિભ॰ ૭૫૧) વિય કોટ્ઠાસત્થો **વિધ**-સદ્દો, સો ચ વિભત્તિવચનવિપલ્લાસં કત્વા પચ્ચત્તે કરણવચનવસેન ''**તિવિધ**''ન્તિ વુત્તો. અત્થો પન કરણપુથુવચનવસેન દટ્ઠબ્બોતિ આહ ''**તિવિધન્તિ તીહિ કોટ્ઠાસેહી**''તિ. પકારત્થો વા **વિધ**-સદ્દો, પકારત્થત્તાયેવ લબ્ભમાનં અધમ્મચરિયાવિસમચરિયાભાવસામઞ્ઞં, કાયદ્વારિકભાવસામઞ્ઞં વા ઉપાદાય એકત્તં નેત્વા ''**તિવિધ**''ન્તિ વુત્તં.

પકારભેદે પન અપેક્ખિતે ‘‘તિવિધા’’ઇચ્ચેવ વુત્તં હોતિ. **કાયેના**તિ એત્થ **કાયો**તિ ચોપનકાયો અધિપ્પેતો, સો ચ અધમ્મચરિયાય દ્વારભૂતો તેન વિના તસ્સા અપ્પવત્તનતો. **કાયેના**તિ ચ હેતુમ્હિ કરણવચનં. કિઞ્ચાપિ હિ અધમ્મચરિયાસઙ્ખાતચેતનાસમુટ્ઠાના સા વિઞ્ઞત્તિ, ન ચ સા પટ્ઠાને આગતેસુ ચતુવીસતિયા પચ્ચયેસુ એકેનપિ પચ્ચયેન ચેતનાય પચ્ચયો હોતિ, તસ્સા પન તથાપવત્તમાનાય કાયકમ્મસઞ્ઞિતાય ચેતનાય પવત્તિ હોતીતિ તેન દ્વારેન લક્ખિતબ્બભાવતો તસ્સા કારણં વિય ચ સબ્બોહારમત્તં હોતિ. **કાયદ્વારેના**તિ વા કાયેન દ્વારભૂતેન કાયદ્વારભૂતેનાતિ તં ઇત્થમ્ભૂતલક્ખણે કરણવચનં. અધમ્મં ચરતિ એતાયાતિ **અધમ્મચરિયા**, તથાપવત્તા ચેતના. **અધમ્મો**તિ પન તંસમુટ્ઠાનો પયોગો દટ્ઠબ્બો. ધમ્મતો અનપેતાતિ ધમ્મા, ન ધમ્માતિ અધમ્મા, અધમ્મા ચ સા ચરિયા ચાતિ **અધમ્મચરિયા**. પચ્ચનીકસમનટ્ઠેન સમં, સમાનં સદિસં યુત્તન્તિ વા સમં, સુચરિતં. સમતો વિગતં, વિરુદ્ધં વા તસ્સાતિ વિસમં, દુચ્ચરિતં. સા એવ વિસમા ચરિયાતિ **વિસમચરિયા**. **સબ્બેસુ કણ્હસુક્કપદેસૂ**તિ ‘‘ચતુબ્બિધં વાચાય અધમ્મચરિયાવિસમચરિયા હોતી’’તિઆદિના ઉદ્દેસનિદ્દેસવસેન આગતેસુ સબ્બેસુ કણ્હપદેસુ – ‘‘તિવિધં ખો ગહપતયો કાયેન ધમ્મચરિયાસમચરિયા હોતી’’તિઆદિના ઉદ્દેસનિદ્દેસવસેન આગતેસુ સબ્બેસુ સુક્કપદેસુ ચ.

રોદેતિ કુરૂરકમ્મન્તતાય પરપટિબદ્ધે સત્તે અસ્સૂનિ મોચેતીતિ રુદ્દો, સો એવ **લુદ્દો** ર-કારસ્સ લ-કારં કત્વા. **કક્ખળો**તિ લુદ્દો. **દારુણો**તિ ફરુસો. **સાહસિકો**તિ સાહસ્સકારી. **સચેપિ ન લિપ્પન્તિ**. **તથાવિધો** પરેસં ઘાતનસીલો **લોહિતપાણીત્વેવ વુચ્ચતિ** યથા દાનસીલો પરેસં દાનત્થં અધોતહત્થોપિ ‘‘પયતપાણી’’ત્વેવ વુચ્ચતિ. પહરણં પહારદાનમત્તં **હતં**, પવુદ્ધં પહરણં પરસ્સ મારણં **પહત**ન્તિ દસ્સેન્તો **‘‘હતે’’**તિઆદિમાહ. તત્થ **નિવિટ્ઠો**તિ અભિનિવિટ્ઠો પસુતો.

યસ્સ વસેન ‘‘પરસ્સા’’તિ સામિનિદ્દેસો, તં સાપતેય્યં. યઞ્હિ સામઞ્ઞતો ગહિતં, તં તેનેવ સામિનિદ્દેસેન પકાસિતન્તિ આહ **‘‘પરસ્સ સન્તક’’**ન્તિ. પરસ્સપરવિત્તૂપકરણન્તિ વા એકમેવેતં સમાસપદં, યં કિઞ્ચિ પરસન્તકં વિસેસતો પરસ્સ વિત્તૂપકરણં વાતિ અત્થો. **તેહિ પરેહી**તિ યેસં સન્તકં, તેહિ. યસ્સ વસેન પુરિસો ‘‘થેનો’’તિ વુચ્ચતિ, તં થેય્યન્તિ આહ **‘‘અવહરણચિત્તસ્સેતં અધિવચન’’**ન્તિ. **થેય્યસઙ્ખાતેન**, ન વિસ્સાસતાવકાલિકાદિવસેનાતિ અત્થો.

મતે વાતિ **વા**-સદ્દો અવુત્તવિકપ્પત્થો. તેન પબ્બજિતાદિભાવં સઙ્ગણ્હાતિ. **એતેનુપાયેના**તિ યં માતરિ મતાય, નટ્ઠાય વા પિતા રક્ખતિ, સા **પિતુરક્ખિતા**. યં ઉભોસુ અસન્તેસુ ભાતા રક્ખતિ, સા **ભાતુરક્ખિતા**તિ એવમાદિં સન્ધાયાહ. **સભાગકુલાની**તિ આવાહકિરિયાય સભાગાનિ કુલાનિ. દસ્સુકવિધિં વા ઉદ્દિસ્સ **ઠપિતદણ્ડા**રાજાદીહિ. **સમ્માદિટ્ઠિસુત્તે** (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૮૯) ‘‘અસદ્ધમ્માધિપ્પાયેન કાયદ્વારપ્પવત્તા અગમનીયટ્ઠાનવીતિક્કમચેતના’’તિ એવં **વુત્તમિચ્છાચારલક્ખણવસેન**.

હત્થપાદાદિહેતૂતિ હત્થપાદાદિભેદનહેતુ. **ધનહેતૂ**તિ ધનસ્સ લાભહેતુ જાનિહેતુ ચ. **લાભો**તિ ઘાસચ્છાદનાનિ લબ્ભતીતિ લાભો. **કિઞ્ચિક્ખ**ન્તિ કિઞ્ચિમત્તકં આમિસજાતં. તેનાહ **‘‘યં વા’’**તિઆદિ. **જાનન્તોયેવા**તિ મુસાભાવં તસ્સ વત્થુનો અત્થિ, તં જાનન્તો એવ.

અણ્ડકાતિ વુચ્ચતિ રુક્ખે અણ્ડસદિસા ગણ્ઠિયો. યથા થદ્ધા વિસમા દુબ્બિનીતા ચ હોન્તિ, એવમેવં ખુંસનવમ્ભનવસેન પવત્તવાચાપિ હિ ‘‘અણ્ડકા’’તિ વુત્તા. તેનાહ **‘‘યથા સદોસે રુક્ખે’’**તિઆદિ. **કક્કસા**તિ ફરુસા

એવ, સો પનસ્સા કક્કસભાવો બ્યાપાદનિમિત્તતાય તતો પૂતિકાતિ. તેનાહ “**યથા નામા**”તિઆદિ. **કટુકા**તિ અનિટ્ઠા. **અમનાપા**તિ ન મનવડ્ઢની, તતો એવ **દોસજનની**, ચિત્તસન્દોસુપ્પત્તિકારિકા. **મમ્મેસૂ**તિ ઘટ્ટનેન દુક્ખુપ્પત્તિતો મમ્મસદિસેસુ જાતિઆદીસુ. **લગ્ગનકારી**તિ એવં વદન્તસ્સ એવં વદામીતિ અત્થાધિપ્પાયેન લગ્ગનકારી, ન બ્યઞ્જનવસેન. **કોધસ્સ આસન્ના** તસ્સ કારણભાવતો. **સદોસવાચાયા**તિ અત્તનો સમુટ્ઠાપકદોસસ્સ વસેન સદોસવાચાય **વેવચનાનિ**.

અકાલેનાતિ અયુત્તકાલેન. **અકારણનિસ્સિત**ન્તિ નિપ્ફલં. ફલઞ્હિ કારણનિસ્સિતં નામ તદવિનાભાવતો. અકારણનિસ્સિતં નિપ્ફલં, સમ્ફન્તિ અત્થો. **અસભાવવત્તા**તિ અયાથાવવાદી. **અસંવરવિનયપટિસંયુત્તસ્સા**તિ સંવરવિનયરહિતસ્સ, અત્તનો સુણન્તસ્સ ચ ન સંવરવિનયાવહસ્સ **વત્તા**. **હદયમઞ્જૂસાયં નિધેતુ**ન્તિ અહિતસંહિતત્તા ચિત્તં અનુપ્પવિસેત્વા નિધેતું . **અયુત્તકાલે**તિ ધમ્મં કથેન્તેન યો અત્થો યસ્મિં કાલે વત્તબ્બો, તતો પુબ્બે પચ્છા તસ્સ અકાલો, તસ્મિં અયુત્તકાલે **વત્તા હોતિ**. **અનપદેસ**ન્તિ ભગવતા અસુકસુત્તે એવં વુત્તન્તિ સુત્તાપદેસવિરહિતં. **અપરિચ્છેદ**ન્તિ પરિચ્છેદરહિતં . યથા પન વાચા પરિચ્છેદરહિતા હોતિ, તં દસ્સેતું “**સુત્તં વા**”તિઆદિ વુત્તં. **ઉપલબ્ભ**ન્તિ અનુયોગં. **બાહિરકથંયેવા**તિ યં સુત્તં, જાતકં વા નિક્ખિત્તં, તસ્સ સરીરભૂતં કથં અનામસિત્વા તતો બહિભૂતંયેવ કથં. **સમ્પજ્જિત્વા**તિ વિરુજ્ઝં આપજ્જિત્વા. **પવેણિજાતકાવા**તિ અનુજાતપારોહમૂલાનિયેવ તિટ્ઠન્તિ. **આહરિત્વા**તિ નિક્ખિત્તસુત્તતો અઞ્ઞમ્પિ અનુયોગઉપમાવત્થુવસેન તદનુપયોગિનં આહરિત્વા. **જાનાપેતુ**ન્તિ એતદત્થમિદં વુત્તન્તિ જાનાપેતું યો સક્કોતિ. **તસ્સ કથેતુ**ન્તિ તસ્સ તથારૂપસ્સ ધમ્મકથિકસ્સ બહુમ્પિ કથેતું વટ્ટતિ. **ન અત્થનિસ્સિત**ન્તિ અત્તનો પરેસઞ્ચ ન હિતાવહં.

અભિજ્ઝાયનં યેભુય્યેન પરસન્તકસ્સ દસ્સનવસેન હોતીતિ “**અભિજ્ઝાય ઓલોકેતા હોતી**”તિ વુત્તં. અભિજ્ઝાયન્તો વા અભિજ્ઝાયિતં વત્થું યત્થ કત્થચિ ઠિતમ્પિ પચ્ચક્ખતો પસ્સન્તો વિય અભિજ્ઝાયતીતિ વુત્તં “**અભિજ્ઝાય ઓલોકેતા હોતી**”તિ. **કમ્મપથભેદો ન હોતિ**, કેવલં લોભમત્તોવ હોતિ પરિણામનવસેન અપ્પવત્તત્તા. યથા પન કમ્મપથભેદો હોતિ, તં દસ્સેતું “**યદા પના**”તિઆદિ વુત્તં. **પરિણામેતી**તિ અત્તનો સન્તકભાવેન પરિગ્ગય્હ નામેતિ.

વિપન્નચિત્તોતિ બ્યાપાદેન વિપત્તિં આપાદિતચિત્તો. તેનાહ “**પૂતિભૂતચિત્તો**”તિ. બ્યાપાદો હિ વિસં વિય લોહિતસ્સ ચિત્તં પૂતિભાવં જનેતિ. **દોસેન દુટ્ઠચિત્તસઙ્કપ્પો**તિ વિસેન વિય સપ્પિઆદિકોપેન દૂસિતચિત્તસઙ્કપ્પો. **ઘાતીયન્તૂ**તિ હનીયન્તુ. **વધં પાપુણન્તૂ**તિ મરણં પાપુણન્તુ. **મા વા અહેસુ**ન્તિ સબ્બેન સબ્બં ન હોન્તુ. તેનાહ “**કિઞ્ચિપિ મા અહેસુ**”ન્તિ, અનવસેસવિનાસં પાપુણન્તૂતિ અત્થો. **હઞ્ઞન્તૂતિ આદિચિન્તનેનેવા**તિ એકન્તતો વિનાસચિન્તાય એવ.

મિચ્છાદિટ્ઠિકોતિ અયોનિસો ઉપ્પન્નદિટ્ઠિકો. સો ચ એકન્તતો કુસલપટિપક્ખદિટ્ઠિકોતિ આહ “**અકુસલદસ્સનો**”તિ. **વિપલ્લત્થદસ્સનો**તિ ધમ્મતાય વિપરિયાસગ્ગાહી. **નત્થિ દિન્ન**ન્તિ દેય્યધમ્મસીસેન દાનં વુત્તન્તિ આહ “**દિન્નસ્સ ફલાભાવં સન્ધાય વદતી**”તિ. દિન્નં પન અન્નાદિવત્થું કથં પટિક્ખિપતિ. એસ નયો “**યિટ્ઠં હુત**”ન્તિ એત્થાપિ. **મહાયાગો**તિ સબ્બસાધારણં મહાદાનં. **પહેણકસક્કારો**તિ પાહુનકાનં કત્તબ્બસક્કારો. **ફલ**ન્તિ આનિસંસફલઞ્ચ નિસ્સન્દફલઞ્ચ. **વિપાકો**તિ સદિસં ફલં. **પરલોકે ઠિતસ્સ અયં લોકો નત્થી**તિ પરલોકે ઠિતસ્સ કમ્મુના લદ્ધબ્બો અયં લોકો ન હોતિ. **ઇધલોકે ઠિતસ્સપિ પરલોકો નત્થી**તિ ઇધલોકે ઠિતસ્સ કમ્મુના લદ્ધબ્બો પરલોકો ન હોતિ. તત્થ કારણમાહ “**સબ્બે તત્થ તત્થેવ ઉચ્છિજ્જન્તી**”તિ . ઇમે સત્તા યત્થ યત્થ

ભવયોનિગતિઆદીસુ ઠિતા તત્થ તત્થેવ ઉચ્છિજ્જન્તિ નિરુદયવિનાસવસેન વિનસ્સન્તિ. **ફલાભાવવસેના**તિ માતાપિતૂસુ સમ્માપટિપત્તિમિચ્છાપટિપત્તીનં ફલસ્સ અભાવવસેન ‘‘નત્થિ માતા, નત્થિ પિતા’’તિ વદતિ, ન માતાપિતૂનં, નાપિ તેસુ સમ્માપટિપત્તિમિચ્છાપટિપત્તીનં અભાવવસેન તેસં લોકપચ્ચક્ખત્તા. બુબ્બુળકસ્સ વિય ઇમેસં સત્તાનં ઉપ્પાદો નામ કેવલોવ, ન ચવિત્વા આગમનપુબ્બકોતિ દસ્સનત્થં ‘‘નત્થિ સત્તા ઓપપાતિકા’’તિ વુત્તન્તિ આહ ‘‘**ચવિત્વા ઉપપજ્જનકસત્તા નામ નત્થીતિ વદતી**’’તિ. સમણેન નામ યાથાવતો જાનન્તેન કસ્સચિ કિઞ્ચિ અકથેત્વા સઞ્ઞતેન ભવિતબ્બં, અઞ્ઞથા અહોપુરિસિકા નામ સિયા, કિં પરો પરસ્સ કરિસ્સતિ, તથા અત્તનો સમ્પાદનસ્સ કસ્સચિ અવસરો એવ નત્થિ તત્થ તત્થેવ ઉચ્છિજ્જનતોતિ આહ ‘‘**યે ઇમઞ્ચ…પે॰… પવેદેન્તી**’’તિ. **એત્તાવતા**તિ ‘‘નત્થિ દિન્ન’’ન્તિઆદિના બ્યપદેસેન. **દસવત્થુકા**તિ પટિક્ખિપિતબ્બાનિ દસ વત્થૂનિ એતિસ્સાતિ દસવત્થુકા.

૪૪૧. **અનભિજ્ઝાદયો** હેટ્ઠા અત્થતો પકાસિતત્તા **ઉત્તાનત્થાયેવ**.

૪૪૨. સહ બ્યયતિ ગચ્છતીતિ સહબ્યો, સહવત્તનકો, તસ્સ ભાવો **સહબ્યતા,** સહપવત્તીતિ આહ ‘‘**સહભાવં ઉપગચ્છેય્ય**’’ન્તિ. બ્રહ્માનં કાયો સમૂહોતિ બ્રહ્મકાયો, તપ્પરિયાપન્નતાય તત્થ ગતાતિ **બ્રહ્મકાયિકા**. કામં ચેતાય સબ્બસ્સપિ બ્રહ્મનિકાયસ્સ સમઞ્ઞાય ભવિતબ્બં, ‘‘આભાન’’ન્તિઆદિના પન દુતિયજ્ઝાનભૂમિકાદીનં ઉપરિ ગહિતત્તા ગોબલીબદ્દઞાયેન તદવસેસાનં અયં સમઞ્ઞાતિ આહ ‘‘**બ્રહ્મકાયિકાનં દેવાનન્તિ પઠમજ્ઝાનભૂમિદેવાન**’’ન્તિ. **આભા નામ વિસું** દેવા **નત્થિ,** પરિત્તાભાદીનંયેવ પન આભાવન્તતાસામઞ્ઞેન એકજ્ઝં ગહેત્વા પવત્તં એતં અધિવચનં, યદિદં ‘‘આભા’’તિ યથા ‘‘બ્રહ્મપારિસજ્જબ્રહ્મપુરોહિતમહાબ્રહ્માનં બ્રહ્મકાયિકા’’તિ. **પરિત્તાભાનન્તિઆદિ પના**તિ **આદિ**-સદ્દેન અપ્પમાણાભાનં દેવાનં આભસ્સરાનં દેવાનન્તિ ઇમં પાળિં સઙ્ગણ્હાતિ. **એકતો અગ્ગહેત્વા**તિ આભાતિ વા, એકત્તકાયનાનત્તસઞ્ઞાતિ વા એકતો અગ્ગહેત્વા. **તેસંયેવા**તિ આભાતિ વુત્તદેવાનંયેવ. **ભેદતો ગહણ**ન્તિ કારણસ્સ હીનાદિભેદભિન્નતાદસ્સનવસેન પરિત્તાભાદિગ્ગહણં. **ઇતિ ભગવા આસવક્ખયં દસ્સેત્વા**તિ એવં ભગવા ધમ્મચરિયં, સમચરિયં, વટ્ટનિસ્સિતં સુગતિગામિપટિપદં, વિવટ્ટનિસ્સિતં આસવક્ખયગામિપટિપદં કત્વા તિભવભઞ્જનતો આસવક્ખયં દસ્સેત્વા **અરહત્તનિકૂટેન દેસનં નિટ્ઠપેસિ**.

ઇધ ઠત્વાતિ ઇમસ્મિં ધમ્મચરિયાસમચરિયાય નિદ્દેસે ઠત્વા. **દેવલોકા સમાનેતબ્બા**તિ છબ્બીસતિપિ દેવલોકા સમોધાનેતબ્બા. **વીસતિ બ્રહ્મલોકા**તિ તંતંભવપરિયાપન્નનિકાયવસેન વીસતિ બ્રહ્મલોકા, વીસતિ બ્રહ્મનિકાયાતિ અત્થો. **દસકુસલકમ્મપથેહી**તિ યથારહં દસકુસલકમ્મપથેહિ કમ્મૂપનિસ્સયપચ્ચયભૂતેહિ કેવલં ઉપનિસ્સયભૂતેહિ ચ **નિબ્બત્તિ દસ્સિતા.**

તિણ્ણં સુચરિતાનન્તિ તિણ્ણં કામાવચરસુચરિતાનં. કામાવચરગ્ગહણઞ્ચેત્થ મનોસુચરિતાપેક્ખાય. **વિપાકેનેવા**તિ ઇમિના વિપાકુપ્પાદેનેવ નિબ્બત્તિ હોતિ, ન ઉપનિસ્સયતામત્તેનાતિ દસ્સેતિ. ‘‘**ઉપનિસ્સયવસેના**’’તિ વુત્તમત્થં વિવરિતું ‘‘**દસ કુસલકમ્મપથા હી**’’તિઆદિ વુત્તં. **દુતિયાદીનિ ભાવેત્વા**તિઆદીસુપિ ‘‘સીલે પતિટ્ઠાયા’’તિ પદં આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. કસ્મા પનેત્થ ‘‘ઉપનિસ્સયવસેના’’તિ વુત્તં, નનુ **પટિસમ્ભિદામગ્ગે** (પટિ॰ મ॰ ૧.૪૧) – ‘‘પઠમેન ઝાનેન નીવરણાનં પહાનં સીલં, વેરમણિ સીલં, ચેતના સીલં, સંવરો સીલં, અવીતિક્કમો સીલ’’ન્તિઆદિના સબ્બેસુપિ ઝાનેસુ સીલં ઉદ્ધટન્તિ તસ્સ વસેન ઉપરિદેવલોકાનમ્પિ વિપાકેન નિબ્બત્તિ વત્તબ્બાતિ? ન, તસ્સ પરિઞ્ઞાય દેસનત્તા, પરિઞ્ઞાય દેસનતા ચસ્સ

‘‘યત્થ ચ પહાન’’ન્તિઆદિના **વિસુદ્ધિમગ્ગસંવણ્ણનાયઞ્ચ** (વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૨.૮૩૭, ૮૩૯) પકાસિતા એવ. તથા હિ ઇધાપિ ‘‘દસ કુસલકમ્મપથા હિ સીલ’’ન્તિઆદિના સીલસ્સ રૂપારૂપભવાનં ઉપનિસ્સયતા વિભાવિતા, ન નિબ્બત્તકતાય. કસ્મા પનેત્થ ભાવનાલક્ખણાય ધમ્મચરિયાય ભવવિસેસે વિભજિયમાને અસઞ્ઞભવો ન ગહિતોતિ આહ ‘‘**અસઞ્ઞભવો પન...પે॰... ન નિદ્દિટ્ઠો**’’તિ. બાહિરકા હિ અયથાભૂતદસ્સિતાય અસઞ્ઞભવં ભવવિપ્પમોક્ખં મઞ્ઞમાના તદુપગજ્ઝાનં ભાવેત્વા અસઞ્ઞેસુ નિબ્બત્તન્તિ. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, યં પનેત્થ વત્તબ્બં, તં **બ્રહ્મજાલટ્ઠકથાયં તંસંવણ્ણનાયઞ્ચ** (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૬૮-૭૩; દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૬૮-૭૩) વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

સાલેય્યકસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૨. વેરઞ્જકસુત્તવણ્ણના

૪૪૪. વેરઞ્જવાસિનોતિ વેરઞ્જગામવાસિનો. કેચિ પન ‘‘વિવિધરટ્ઠવાસિનો વેરઞ્જકા’’તિ એતમત્થં વદન્તિ, તેસં મતેન ‘‘વેરજ્જકા’’તિ પાળિયા ભવિતબ્બન્તિ. **અનિયમિતકિચ્ચેના**તિ ‘‘ઇમિના નામા’’તિ એવં ન નિયમિતેન કિચ્ચેન. **અયં વિસેસો**તિ અયં પુગ્ગલાધિટ્ઠાનધમ્માધિટ્ઠાનકતો ઇમેસુ દ્વીસુ સુત્તેસુ દેસનાય વિસેસો, અત્થો પન દેસનાનયો ચ મજ્ઝે ભિન્નસુવણ્ણં વિય અવિસિટ્ઠોતિ દસ્સેતિ. કસ્મા પન ભગવા કત્થચિ પુગ્ગલાધિટ્ઠાનદેસનં દેસેતિ, કત્થચિ ધમ્માધિટ્ઠાનન્તિ? દેસનાવિલાસતો વેનેય્યજ્ઝાસયતો ચ. દેસનાવિલાસપ્પત્તા હિ બુદ્ધા ભગવન્તો, તે યથારુચિ કત્થચિ પુગ્ગલાધિટ્ઠાનં કત્વા, કત્થચિ ધમ્માધિટ્ઠાનં કત્વા ધમ્મં દેસેન્તિ. યે પન વેનેય્યા સાસનક્કમં અનોતિણ્ણા, તેસં પુગ્ગલાધિટ્ઠાનદેસનં દેસેન્તિ. યે ઓતિણ્ણા, તેસં ધમ્માધિટ્ઠાનં. સમ્મુતિસચ્ચવિસયા પુગ્ગલાધિટ્ઠાના, ઇતરા પરમત્થસચ્ચવિસયા. પુરિમા કરુણાનુકૂલા, ઇતરા પઞ્ઞાનુકૂલા. સદ્ધાનુસારિગોત્તાનં વા પુરિમા. તે હિ પુગ્ગલપ્પમાણા, પચ્છિમા ધમ્માનુસારીનં. સદ્ધાચરિતતાય વા લોકાધિપતીનં વસેન પુગ્ગલાધિટ્ઠાના, પઞ્ઞાચરિતતાય ધમ્માધિપતીનં વસેન ધમ્માધિટ્ઠાના. પુરિમા ચ નેય્યત્થા, પચ્છિમા નીતત્થા. ઇતિ ભગવા તં તં વિસેસં અવેક્ખિત્વા તત્થ તત્થ દુવિધં દેસનં દેસેતીતિ વેદિતબ્બં.

વેરઞ્જકસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૩. મહાવેદલ્લસુત્તવણ્ણના

૪૪૯. ગરુભાવો ગારવં, પાસાણચ્છત્તં વિય ગરુકરણીયતા. સહ ગારવેનાતિ સગારવો, ગરુના કિસ્મિઞ્ચિ વુત્તે ગારવવસેન પતિસ્સવનં પતિસ્સવો, સહ પતિસ્સવેન સપ્પતિસ્સવો, પતિસ્સવભૂતં તંસભાગઞ્ચ યં કિઞ્ચિ ગરુકરણં. સગારવે સપ્પતિસ્સવચનં **સગારવસપ્પતિસ્સવચનં**. ગરુકરણં વા ગારવો, સગારવસ્સ સપ્પતિસ્સવચનં **સગારવસપ્પતિસ્સવચનં**. એતેન સભાવેનેવ સગારવસ્સ તથાપવત્તં વચનન્તિ દસ્સેતિ. અઞ્ઞત્થ **દુ**-સદ્દો ગરહત્થોપિ હોતિ ‘‘દુક્ખં દુપ્પુત્તો’’તિઆદીસુ વિય, ઇધ પન સો ન સમ્ભવતિ કુચ્છિતાય પઞ્ઞાય અભાવતોતિ આહ ‘‘**પઞ્ઞાય દુટ્ઠં નામ નત્થી**’’તિ. ‘‘દુસ્સીલો’’તિઆદીસુ વિય અભાવત્થો **દુ**-સદ્દોતિ વુત્તં ‘‘**અપ્પઞ્ઞો નિપ્પઞ્ઞોતિ અત્થો**’’તિ. **કિત્તકેના**તિ કેન પરિમાણેન. તં પન પરિમાણં યસ્મા પરિમેય્યસ્સ અત્થસ્સ પરિચ્છિન્દનં હોતિ, **નુ**-સદ્દો ચ પુચ્છાય જોતકો, તસ્મા ‘‘**કિત્તાવતા નુ ખોતિ કારણપરિચ્છેદપુચ્છા**’’તિ વત્વા ‘‘**કિત્તકેન નુ ખો એવં વુચ્ચતીતિ અત્થો**’’તિ આહ. ‘‘કારણપરિચ્છેદપુચ્છા’’તિ ઇમિના ‘‘કિત્તાવતા’’તિ સામઞ્ઞતો પુચ્છાભાવો દસ્સિતો, ન વિસેસતો, તસ્સ પુચ્છાવિસેસભાવઞાપનત્થં મહાનિદ્દેસે આગતા સબ્બાવ પુચ્છા અત્થુદ્ધારનયેન દસ્સેતિ ‘‘**પુચ્છા ચ નામા**’’તિઆદિના. અદિટ્ઠં જોતીયતિ એતાયાતિ **અદિટ્ઠજોતના**, પુચ્છા. **દિટ્ઠસંસન્દના**

સાકચ્છાવસેન વિનિચ્છયકરણં. વિમતિ છિજ્જતિ એતાયાતિ **વિમતિચ્છેદના**. અનુમતિયા પુચ્છા **અનુમતિપુચ્છા**. ''તં કિં મઞ્ઞથ, ભિક્ખવે''તિઆદિપુચ્છાય હિ ''કિં તુમ્હાકં અનુમતી''તિ અનુમતિ પુચ્છિતા હોતિ. કથેતું કમ્યતાય પુચ્છા **કથેતુકમ્યતાપુચ્છા**.

લક્ખણન્તિ ઞાતું ઇચ્છિતો યો કોચિ સભાવો. **અઞ્ઞાત**ન્તિ યેન કેનચિ ઞાણેન અઞ્ઞાતભાવં આહ. **અદિટ્ઠ**ન્તિ દસ્સનભૂતેન પચ્ચક્ખં વિય અદિટ્ઠતં. **અતુલિત**ન્તિ ''એત્તકં ઇદ''ન્તિ તુલનભૂતેન અતુલિતતં. **અતીરિત**ન્તિ તીરણભૂતેન અકતઞાણકિરિયાસમાપનતં. **અવિભૂત**ન્તિ ઞાણસ્સ અપાકટભાવં. **અવિભાવિત**ન્તિ ઞાણેન અપાકટીકતભાવં. **ઇધ દિટ્ઠસંસન્દનાપુચ્છા અધિપ્પેતા**, ન અદિટ્ઠજોતના વિમતિચ્છેદના ચાતિ.

કથમયં અત્થો વિઞ્ઞાયતીતિ આહ ''**થેરો હી**''તિઆદિ. **સયં વિનિચ્છિનન્તો**તિ સયમેવ તેસં પઞ્હાનં અત્થં વિસેસેન નિચ્છિનન્તો. **ઇદં સુત્ત**ન્તિ ઇદં પઞ્ચવીસતિપઞ્હપટિમણ્ડિતસુત્તં, ન યં કિઞ્ચિ અનવસેસેનેવ મત્થકં પાપેસીતિ. ''સયમેવ પઞ્હં સમુટ્ઠાપેત્વા સયં વિનિચ્છિનન્તો''તિ એત્થ ચતુક્કોટિકં ભવતીતિ દસ્સેન્તો ''**એકચ્ચો હી**''તિઆદિમાહ. **પઞ્હં સમુટ્ઠાપેતુંયેવ સક્કોતી**તિ પુચ્છનવિધિંયેવ જાનાતિ. **ન નિચ્છેતુ**ન્તિ નિચ્છેતું ન સક્કોતિ, વિસ્સજ્જનવિધિં ન જાનાતીતિ અત્થો. **વિસેસટ્ઠાન**ન્તિ અઞ્ઞેહિ અસદિસટ્ઠાનં. **થેરેન સદિસો**તિ થેરેન સદિસો સાવકો નત્થિ.

સંસન્દિત્વાતિ સંયોજેત્વા સમાનં કત્વા, યથા તત્થ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં પવત્તં, તથા તં અવિલોમેત્વાતિ અત્થો. **લીળાયન્તો**તિ લીળં કરોન્તો. ધમ્મકથિકતાય અગ્ગભાવપ્પત્તિયા તત્થ અપ્પટિહતઞાણતાય બુદ્ધલીળાય વિય ચતુન્નં પરિસાનં ગમનં ગણ્હન્તો ધમ્મકથં કથેતિ.

ઇતો વા એત્તો વા અનુક્કમિત્વાતિ ઉગ્ગહિતકથામગ્ગતો યત્થ કત્થચિ ઈસકમ્પિ અનુક્કમિત્વા ઉગ્ગહિતનિયામેનેવાતિ અત્થો. તેનાહ ''**યટ્ઠિકોટિ**''ન્તિઆદિ. **એકપદિક**ન્તિ એકપદનિક્ખેપમત્તં. **દણ્ડકસેતુ**ન્તિ એકદણ્ડકમયં સેતું. હેટ્ઠા ચ ઉપરિ ચ સુત્તપદાનં આહરણેન **તેપિટકં બુદ્ધવચનં હેટ્ઠુપરિયં કરોન્તો**. જાતસ્સરસદિસઞ્ચ ગાથં, સુત્તપદં વા નિક્ખિપિત્વા તત્થ નાનાઉપમાકારણાનિ આહરન્તો તાનિ ચ તેહિ સુત્તપદેહિ બોધેન્તો સમુટ્ઠાપેન્તો ''**જાતસ્સરે પઞ્ચવણ્ણાનિ કુસુમાનિ કુલ્લાપેન્તો વિય સિનેરુમત્થકે વટ્ટિસહસ્સં જાલેન્તો વિયા**''તિ વુત્તો.

એકપદુદ્ધારેતિ એકસ્મિં પદુદ્ધારણક્ખણે. પદવસેન **સટ્ઠિ પદસતસહસ્સાનિ** ગાથાવસેન **પન્નરસ ગાથાસહસ્સાનિ**. **આકડ્ઢિત્વા ગણ્હન્તો વિયા**તિ પચ્ચેકં પુપ્ફાનિ અનોચિનિત્વા વલ્લિમેવ આકડ્ઢિત્વા એકજ્ઝં પુપ્ફાનિ કત્વા ગણ્હન્તો વિય. તેનાહ ''**એકપ્પહારેનેવા**''તિ. **ગતિમન્તાન**ન્તિ અતિસયાય ઞાણગતિયા યુત્તાનં. **ધિતિમન્તાન**ન્તિ ધારણબલેન યુત્તાનં.

અનન્તનયુસ્સદન્તિ પચ્ચયુપ્પન્નભાસિતત્થનિબ્બાનવિપાકકિરિયાદિવસેન અનન્તપભેદે વિસયે પવત્તિયા અનન્તનયેહિ ઉસ્સન્નં ઉપચિતં. ચતુરોઘનિત્થરણત્થિકાનં તિત્થે ઠપિતનાવા વિયાતિ યોજના. **સહસ્સયુત્તઆજઞ્ઞરથો**તિ વેજયન્તરથં સન્ધાય વદતિ.

યસ્મા પુચ્છાયં બ્યાપનિચ્છાનયેન ''દુપ્પઞ્ઞો દુપ્પઞ્ઞો''તિ આમેડિતવસેન વુત્તં, તસ્મા ધમ્મસેનાપતિ પુચ્છિતમત્થં વિસ્સજ્જેન્તો પુચ્છાસભાગેન ''નપ્પજાનાતિ નપ્પજાનાતી''તિ આમેડિતવસેનેવાહ. તત્થ ઇતિ-સદ્દો

કારણત્થોતિ દસ્સેન્તો “**યસ્મા નપ્પજાનાતિ, તસ્મા દુપ્પઞ્ઞોતિ વુચ્ચતી**”તિ આહ. **ઇદં દુક્ખન્તિ** ઇદં ઉપાદાનક્ખન્ધપઞ્ચકં દુક્ખં અરિયસચ્ચં. તઞ્ચ ખો રુપ્પનં વેદિયનં સઞ્જાનનં અભિસઙ્ખરણં વિજાનનન્તિ સઙ્ખેપતો **એત્તકં. ઇતો ઉદ્ધં** કિઞ્ચિ ધમ્મજાતં દુક્ખં અરિયસચ્ચં નામ **નત્થીતિ યાથાવસરસલક્ખણતો** પવત્તિક્કમતો ચેવ પીળનસઙ્ખતસન્તાપવિપરિણામલક્ખણતો ચ યથાભૂતં અરિયમગ્ગપઞ્ઞાય **નપ્પજાનાતિ**. અવસેસપચ્ચયસમાગમે ઉદયતિ ઉપ્પજ્જતિ, સ્વાયં સમુદયો સંસારપવત્તિભાવેનાતિ આહ “**પવત્તિદુક્ખપભાવિકા**”તિ, દુક્ખસચ્ચસ્સ ઉપ્પાદિકાતિ અત્થો. **યાથાવસરસલક્ખણતો**તિ યથાભૂતં અનુપચ્છેદકરણરસતો ચેવ સમ્પિણ્ડનનિદાનસંયોગપલિબોધલક્ખણતો ચ.

ઇદં નામ ઠાનં પત્વાતિ ઇદં નામ અપ્પવત્તિકારણં આગમ્મ. **નિરુજ્ઝતી**તિ અનુપ્પાદનિરોધવસેન નિરુજ્ઝતિ, તેનાહ “**ઉભિન્નં અપ્પવત્તી**”તિ. **યાથાવસરસલક્ખણતો**તિ યથાભૂતં અચ્ચુતિરસતો ચેવ નિસ્સરણવિવેકાસઙ્ખતામતલક્ખણતો ચ. **અયં પટિપદા**તિ અયં સમ્માદિટ્ઠિઆદિકા સમોધાનલક્ખણા પટિપજ્જતિ એતાયાતિ પટિપદા. **દુક્ખનિરોધં ગચ્છતી**તિ દુક્ખનિરોધં નિબ્બાનં સચ્છિકિરિયાભિસમયવસેન ગચ્છતિ આરબ્ભ પવત્તતિ. **યાથાવસરસલક્ખણતો**તિ યથાભૂતં કિલેસપ્પહાનકરણસરસતો ચેવ નિય્યાનહેતુદસ્સનાધિપતેય્યલક્ખણતો ચ નપ્પજાનાતિ. **અનન્તરવારે**તિ દુતિયવારે. **ઇમિનાવ નયેના**તિ “ઇદં દુક્ખં, એત્તકં દુક્ખ”ન્તિઆદિના પઠમવારે વુત્તનયેન. તત્થ હિ દુપ્પઞ્ઞનિદ્દેસત્તા પજાનનપટિક્ખેપવસેન દેસના આગતા, ઇધ પઞ્ઞવન્તનિદ્દેસત્તા પજાનનવસેનાતિ અયમેવ વિસેસો. **એત્થા**તિ દુતિયવારે.

સવનતોતિ કમ્મટ્ઠાનસ્સ સવનતો ઉગ્ગણ્હાતિ. ગન્થસવનમુખેન હિ તદત્થસ્સ ઉગ્ગહણં. **ઠપેત્વા તણ્હ**ન્તિઆદિ તસ્સ ઉગ્ગહણાકારનિદસ્સનં. **અભિનિવિસતી**તિ વિપસ્સનાભિનિવેસવસેન અભિનિવિસતિ વિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાનં પટ્ઠપેતિ. **નો વિવટ્ટે**તિ વિવટ્ટે અભિનિવેસો ન હોતિ અવિસયત્તા. **અયન્તિ** ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનિકો.

પઞ્ચક્ખન્ધાતિ પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા. ખન્ધવસેન વિપસ્સનાભિનિવેસસ્સ ચક્ખાદિવસેન વેદનાદિવસેન ચ સતિપિ અનેકવિધત્તે સુકરં સુવિઞ્ઞેય્યન્તિ ચતુધાતુમુખેન તં દસ્સેતું “**ધાતુકમ્મટ્ઠાનવસેન ઓતરિત્વા**”તિ આહ. **રૂપન્તિ વવત્થપેતી**તિ રુપ્પનટ્ઠેન રૂપન્તિ અસઙ્કરતો પરિચ્છિન્દતિ. **તદારમ્મણા**તિ તં રૂપં આરમ્મણં કત્વા પવત્તનકા. **નામન્તિ** વેદનાદિચતુક્કં નમનટ્ઠેન નામન્તિ વવત્થાપેતિ. **યમકતાલક્ખન્ધં ભિન્દન્તો વિય** યમકં ભિન્દિત્વા “અરૂપં, રૂપઞ્ચા”તિ **દ્વેવ ઇમે ધમ્મા**, ન એત્થ કોચિ અત્તા વા અત્તનિયં વાતિ **નામરૂપં વવત્થપેતિ** પરિચ્છિન્દતિ પરિગ્ગણ્હાતિ. એત્તાવતા દિટ્ઠિવિસુદ્ધિ દસ્સિતા. **તં પનેતં** નામરૂપં **ન અહેતુકં**. યસ્મા સબ્બં સબ્બત્થ સબ્બદા ચ નત્થિ, તસ્મા **સહેતુકં**. કીદિસેન હેતુના? ન ઇસ્સરાદિવિસમહેતુના. યં પનેત્થ વત્તબ્બં, તં **વિસુદ્ધિમગ્ગસંવણ્ણનાયં** (વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૨.૪૪૭) વુત્તનયેન ગહેતબ્બં. સહેતુકત્તા એવ **સપચ્ચયં**. **અવિજ્જાદયો**તિ અવિજ્જાતણ્હુપાદાનકમ્માહારાદયો. **એવન્તિ** “તં પનેત”ન્તિઆદિના વુત્તપ્પકારેન અવિજ્જાદિકે **પચ્ચયે ચેવ** રૂપવેદનાદિકે **પચ્ચયુપ્પન્નધમ્મે ચ વવત્થપેત્વા** પરિચ્છિન્દિત્વા પરિગ્ગહેત્વા. વુત્તઞ્હેતં “અવિજ્જાસમુદયા રૂપસમુદયો, તણ્હાસમુદયા રૂપસમુદયો”તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૫૦). એત્તાવતા કઙ્ખાવિતરણવિસુદ્ધિં દસ્સેતિ.

હુત્વાતિ હેતુપચ્ચયસમવાયે ઉપ્પજ્જિત્વા. **અભાવટ્ઠેના**તિ તદનન્તરમેવ વિનસ્સનટ્ઠેન. **અનિચ્ચા**તિ અનિચ્ચા અદ્ધુવા. **અનિચ્ચલક્ખણં આરોપેતી**તિ તેસુ પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ અનિચ્ચતાસઙ્ખાતં સામઞ્ઞલક્ખણં નિરોપેતિ. **તતો**તિ અનિચ્ચલક્ખણારોપનતો પરં, **તતો** વા અનિચ્ચભાવતો. **ઉદયબ્બયપ્પટિપીળનાકારેના**તિ ઉપ્પાદનિરોધેહિ પતિ

પતિ અભિક્ખણં પીળનાકારેન હેતુના **દુક્ખા** અનિટ્ઠા, દુક્ખમા વા. **અવસવત્તનાકારેના**તિ કસ્સચિ વસેન અવસવત્તનાકારેન. **અનત્તા**તિ ન સયં અત્તા, નાપિ નેસં કોચિ અત્તા અત્થીતિ અનત્તાતિ. **તિલક્ખણં આરોપેત્વા**તિ એવં અનિચ્ચસ્સ દુક્ખભાવતો, દુક્ખસ્સ ચ અનત્તભાવતો ખન્ધપઞ્ચકે તિવિધમ્પિ સામઞ્ઞલક્ખણં આરોપેત્વા. **સમ્મસન્તો**તિ ઉદયબ્બયઞાણુપ્પત્તિયા ઉપ્પન્ને વિપસ્સનુપક્કિલેસે પહાય મગ્ગામગ્ગં વવત્થપેત્વા ઉદયબ્બયઞાણાદિવિપસ્સનાપટિપાટિયા સઙ્ખારે સમ્મસન્તો ગોત્રભુઞાણાનન્તરં **લોકુત્તરમગ્ગં પાપુણાતિ**.

એકપટિવેધેનાતિ એકેનેવ ઞાણેન પટિવિજ્ઝનેન. **પટિવેધો** પટિઘાતાભાવેન વિસયે નિસ્સઙ્ગચારસઙ્ખાતં નિબ્બિજ્ઝનં. **અભિસમયો** અવિરજ્ઝિત્વા અધિગમનસઙ્ખાતો અવબોધો. ‘‘ઇદં દુક્ખં, એત્તં દુક્ખં, ન ઇતો ભિય્યો’’તિ પરિચ્છિન્દિત્વા યાથાવતો જાનનમેવ વુત્તનયેન પટિવેધોતિ **પરિઞ્ઞાપટિવેધો**, ઇદઞ્ચ યથા ઞાણે પવત્તે પચ્છા દુક્ખસ્સ સરૂપાદિપરિચ્છેદે સમ્મોહો ન હોતિ, તથા પવત્તિં ગહેત્વા વુત્તં, ન પન મગ્ગઞાણસ્સ ‘‘ઇદં દુક્ખ’’ન્તિઆદિના પવત્તનતો. તેનાહ ‘‘**તસ્મિઞ્ચસ્સ ખણે**’’તિઆદિ. પહીનસ્સ પુન અપહાતબ્બતાય પકટ્ઠં હાનં ચજનં સમુચ્છિન્દનં પહાનં, પહાનમેવ વુત્તનયેન પટિવેધોતિ **પહાનપટિવેધો**. અયમ્પિ યેન કિલેસેન અપ્પહીયમાનેન મગ્ગભાવનાય ન ભવિતબ્બં, અસતિ ચ મગ્ગભાવનાય યો ઉપ્પજ્જેય્ય, તસ્સ પદઘાતં કરોન્તસ્સ અનુપ્પત્તિધમ્મતં આપાદેન્તસ્સ ઞાણસ્સ તથાપવત્તિયા પટિઘાતાભાવેન નિસ્સઙ્ગચારં ઉપાદાય એવં વુત્તો. સચ્છિકિરિયા પચ્ચક્ખકરણં અનુસ્સવાકારપરિવિતક્કાદિકે મુઞ્ચિત્વાવ સરૂપતો આરમ્મણકરણં ‘‘ઇદં ત’’ન્તિ યાથાવસભાવતો ગહણં, સા એવ વુત્તનયેન પટિવેધોતિ **સચ્છિકિરિયાપટિવેધો**. અયમ્પિ યસ્સ આવરણસ્સ અસમુચ્છિન્દનતો ઞાણં નિરોધં આલમ્બિતું ન સક્કોતિ, તસ્સ સમુચ્છિન્દનતો તં સરૂપતો વિભાવિતમેવ પવત્તતીતિ એવં વુત્તો.

ભાવના ઉપ્પાદના વડ્ઢના ચ. તત્થ પઠમમગ્ગે ઉપ્પાદનટ્ઠેન ભાવના, દુતિયાદીસુ વડ્ઢનટ્ઠેન, ઉભયત્થાપિ વા ઉભયં વેદિતબ્બં. પઠમમગ્ગોપિ હિ યથારહં વુટ્ઠાનગામિનિયં પવત્તં પરિજાનનાદિં વડ્ઢેન્તો પવત્તોતિ તત્થાપિ વડ્ઢનટ્ઠેન ભાવનાતિ સક્કા વિઞ્ઞાતું. દુતિયાદીસુપિ અપ્પહીનકિલેસપ્પહાનતો પુગ્ગલન્તરસાધનતો ચ ઉપ્પાદનટ્ઠેન ભાવના, સા એવ વુત્તનયેન પટિવેધોતિ **ભાવનાપટિવેધો**. અયમ્પિ યથા ઞાણે પવત્તે પચ્છા મગ્ગધમ્માનં સરૂપપરિચ્છેદે સમ્મોહો ન હોતિ, તથા પવત્તિં ગહેત્વા વુત્તો. તિટ્ઠન્તુ તાવ યથાધિગતા મગ્ગધમ્મા, યથાપવત્તેસુ ફલેસુપિ અયં યથાધિગતસચ્ચધમ્મેસુ વિય વિગતસમ્મોહોવ હોતિ સેક્ખોપિ સમાનો. તેન વુત્તં – ‘‘દિટ્ઠધમ્મો પત્તધમ્મો વિદિતધમ્મો પરિયોગાળ્હધમ્મો’’તિ (મહાવ॰ ૨૭). યથા ચસ્સ ધમ્મા તાસં જોતિતા યથાધિગતસચ્ચધમ્માવલમ્બિનિયો મગ્ગવીથિતો પરતો મગ્ગફલપહીનાવસિટ્ઠકિલેસનિબ્બાનાનં પચ્ચવેક્ખણા પવત્તન્તિ. દુક્ખસચ્ચધમ્મા હિ સક્કાયદિટ્ઠિઆદયો. અયઞ્ચ અત્થવણ્ણના **પરિઞ્ઞાભિસમયેના**તિઆદીસુપિ વિભાવેતબ્બા. **કિચ્ચતો**તિ અસમ્મોહતો. **નિરોધં આરમ્મણતો**તિ એત્થ ‘‘આરમ્મણતોપી’’તિ પિ-સદ્દો લુત્તનિદ્દિટ્ઠો દટ્ઠબ્બો નિરોધેપિ અસમ્મોહપટિવેધસ્સ લબ્ભનતો. **એતસ્સા**તિ ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનિકસ્સ પુગ્ગલસ્સ.

પઞ્ઞવાતિ નિદ્દિટ્ઠો નિપ્પરિયાયતો પઞ્ઞવન્તતાય ઇધ અધિપ્પેતત્તા. **પાળિતો**તિ ધમ્મતો. **અત્થતો**તિ અટ્ઠકથાતો. **અનુસન્ધિતો**તિ તસ્મિં તસ્મિં સુત્તે તંતંઅનુસન્ધિતો. **પુબ્બાપરતો**તિ પુબ્બેનાપરસ્સ સંસન્દનતો. સઙ્ગીતિક્કમેન ચેત્થ પુબ્બાપરતા વેદિતબ્બા. તંતંદેસનાયમેવ વા પુબ્બભાગેન અપરભાગસ્સ સંસન્દનતો. **વિઞ્ઞાણચરિતો**તિ વિજાનનચરિતો વીમંસનચરિતો તેપિટકે બુદ્ધવચને વિચારણાચારવેપુલ્લતો. **પઞ્ઞવાતિ ન વત્તબ્બો** મગ્ગેનાગતાય પઞ્ઞાય અભાવતો. **અજ્જ અજ્જેવ અરહત્ત**ન્તિ ઇત્તરં અતિખિપ્પમેવાતિ અધિપ્પાયો. **પઞ્ઞવાપક્ખં ભજતિ** સેક્ખપરિયાયસબ્ભાવતો. **સુત્તે પન પટિવેધોવ કથિતો** સચ્ચાભિસમયવસેન આગતત્તા.

એસાતિ અનન્તરે વુત્તો અરિયપુગ્ગલો. **કમ્મકારકચિત્તન્**તિ ભાવનાકમ્મસ્સ પવત્તનકચિત્તં . **સુખવેદનમ્પિ વિજાનાતી**તિ કો વેદિયતિ, કસ્સ વેદના, કિંકારણા વેદના, સોપિ કસ્સચિ અભાવગ્ગહણમુખેન સુખં વેદનં સભાવતો સમુદયતો અત્થઙ્ગમતો અસ્સાદતો આદીનવતો ચ યથાભૂતં પરિચ્છિન્દન્તો પરિગ્ગણ્હન્તો સુખં વેદનં વિજાનાતિ નામ. સેસપદદ્વયેપિ એસેવ નયો. યસ્મા "**સતિપટ્ઠાને**"તિ ઇમિના સતિપટ્ઠાનકથં ઉપલક્ખેતિ. તાય હિ તદત્થો વેદિતબ્બો, તસ્મા તંસંવણ્ણનાયમ્પિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩૮૦) વુત્તનયેન તસ્સત્થો વેદિતબ્બો . કામઞ્ચેતં વિઞ્ઞાણં વેદનાતો અઞ્ઞમ્પિ આરમ્મણં વિજાનાતિ, અનન્તરવારે પન રૂપમુખેન વિપસ્સનાભિનિવેસસ્સ દસ્સિતત્તા ઇધ અરૂપમુખેન દસ્સેતું ''સુખન્તિપિ વિજાનાતી''તિઆદિના નિદ્દિટ્ઠં, પુચ્છન્તસ્સ વા અજ્ઝાસયવસેન.

સંસટ્ઠાતિ સમ્પયુત્તા. તેનાહ "**એકુપ્પાદાદિલક્ખણેન સંયોગટ્ઠેના**"તિ. **વિસંસટ્ઠા**તિ વિપ્પયુત્તા. **ભિન્દિત્વા**તિ અઞ્ઞભૂમિકસ્સ અઞ્ઞભૂમિદસ્સનેનેવ વિનાસેત્વા, સંભિન્દિત્વા વા. **સંસટ્ઠભાવં પુચ્છતી**તિ તંચિત્તુપ્પાદપરિયાપન્નાનં પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનં સંસટ્ઠભાવં પુચ્છતિ. યદિ એવં કથં પુચ્છાય અવસરો વિસંસટ્ઠભાવાસઙ્કાય એવ અભાવતો? ન, ચિત્તુપ્પાદન્તરગતાનં મગ્ગપઞ્ઞામગ્ગવિઞ્ઞાણાનં વિપસ્સનાપઞ્ઞાવિપસ્સનાવિઞ્ઞાણાનઞ્ચ વોમિસ્સકસંસટ્ઠભાવસ્સ લબ્ભમાનત્તા. **વિનિવટ્ટેત્વા**તિ અઞ્ઞમઞ્ઞતો વિવેચેત્વા. **નાનાકરણં દસ્સેતું ન સક્કા**તિ ઇદં કેવલં સંસટ્ઠભાવમેવ સન્ધાય વુત્તં, ન સભાવભેદં, સભાવભેદતો પન નાનાકરણં નેસં પાકટમેવ. તેનાહ "**આરમ્મણતો વા વત્થુતો વા ઉપ્પાદતો વા નિરોધતો વા**"તિ. ઇદાનિ તમેવ સભાવભેદં વિસયભેદેન સુટ્ઠુ પાકટં કત્વા દસ્સેતું "**તેસં તેસં પના**"તિઆદિ વુત્તં. **વિસયો**તિ પવત્તિટ્ઠાનં ઇસ્સરિયભૂમિ, યેન ચિત્તપઞ્ઞાનં તત્થ તત્થ પુબ્બઙ્ગમતા વુચ્ચતિ.

કામઞ્ચ વિપસ્સનાપિ પઞ્ઞાવસેનેવ કિચ્ચકારી, મગ્ગોપિ વિઞ્ઞાણસહિતોવ, ન કેવલો, યથા પન લોકિયધમ્મેસુ ચિત્તં પધાનં તત્થસ્સ ધોરય્હભાવેન પવત્તિસબ્ભાવતો. તથા હિ તં ''છદ્વારાધિપતિ રાજા''તિ (ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૮૧) વુચ્ચતિ, એવં લોકુત્તરધમ્મેસુ પઞ્ઞા પધાના પટિપક્ખવિધમનસ્સ વિસેસતો તદધીનત્તા. તથા હિ મગ્ગધમ્મે સમ્માદિટ્ઠિ એવ પઠમં ગહિતા. અયઞ્ચ નેસં વિસયવસેન પવત્તિભેદો, તથા ચ પઞ્ઞાપનવિધિ ન કેવલં થેરેહેવ દસ્સિતો, અપિચ ખો ભગવતાપિ દસ્સિતોતિ વિભાવેન્તો "**સમ્માસમ્બુદ્ધોપી**"તિઆદિમાહ. યત્થ પઞ્ઞા ન લબ્ભતિ, તત્થ ચિત્તવસેન પુચ્છને વત્તબ્બમેવ નત્થિ યથા ''કિંચિત્તો ત્વં ભિક્ખૂ''તિઆદીસુ (પારા॰ ૧૩૨-૧૩૫). યત્થ પન પઞ્ઞા લબ્ભતિ, તત્થાપિ ચિત્તવસેન જોતના હોતિ યથા – ''અજ્ઝત્તમેવ ચિત્તં સણ્ઠપેતિ સન્નિસાદેતિ એકોદિં કરોતિ સમાદહતિ (સં॰ નિ॰ ૪.૩૩૨), યસ્મિં સમયે કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતી''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૧). **અટ્ઠકથાયં** પન લોકિયધમ્મેસુ ચિત્તવસેન, લોકુત્તરધમ્મેસુ પઞ્ઞાવસેન ચોદનં બ્યતિરેકમુખેન દસ્સેતું "**કતમા તે ભિક્ખુ પઞ્ઞા અધિગતા**"તિઆદિ વુત્તં. યેભુય્યવસેન ચેતં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. તથા હિ કત્થચિ લોકિયધમ્મા પઞ્ઞાસીસેનપિ નિદ્દિસીયન્તિ – ''પઠમસ્સ ઝાનસ્સ લાભિનો કામસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા સમુદાચરન્તિ હાનભાગિની પઞ્ઞા''તિઆદીસુ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧). સઞ્ઞાસીસેનપિ – ''ઉદ્ધુમાતકસઞ્ઞાતિ વા સેસરૂપારૂપસઞ્ઞાતિ વા ઇમે ધમ્મા એકત્થા, ઉદાહુ નાનત્થા''તિઆદીસુ (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૪૫.પદભાજનીયવણ્ણના). તથા લોકુત્તરધમ્માપિ કત્થચિ ચિત્તસીસેન નિદ્દિસીયન્તિ – ''યસ્મિં સમયે લોકુત્તરં ચિત્તં ભાવેતી''તિ (ધ॰ સ॰ ૨૭૭), તથા ફસ્સાદિસીસેનપિ – ''યસ્મિં સમયે લોકુત્તરં ફસ્સં ભાવેતિ, વેદનં સઞ્ઞં ચેતનં ભાવેતી''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૨૭૭).

ચતૂસુ સોતાપત્તિયઙ્ગેસૂતિ સપ્પુરિસસેવના, સદ્ધમ્મસ્સવનં, યોનિસોમનસિકારો, ધમ્માનુધમ્મપટિપત્તીતિ ઇમેસુ ચતૂસુ સોતાપત્તિમગ્ગસ્સ કારણેસુ. કામં ચેતેસુ સતિઆદયોપિ ધમ્મા ઇચ્છિતબ્બાવ તેહિ વિના તેસં

અસમ્ભવતો, તથાપિ ચેત્થ સદ્ધા વિસેસતો કિચ્ચકારીતિ વેદિતબ્બા. સદ્ધો એવ હિ સપ્પુરિસે પયિરુપાસતિ, સદ્ધમ્મં સુણાતિ, યોનિસો ચ મનસિ કરોતિ, અરિયમગ્ગસ્સ ચ અનુધમ્મં પટિપજ્જતિ, તસ્મા વુત્તં "**એત્થ સદ્ધિન્દ્રિયં દટ્ઠબ્બ**"ન્તિ. ઇમિના નયેન સેસિન્દ્રિયેસુપિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **ચતૂસુ સમ્મપ્પધાનેસૂ**તિ ચતુબ્બિધસમ્મપ્પધાનભાવનાય. **ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસૂ**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. એત્થ ચ સોતાપત્તિયઙ્ગેસુ સદ્ધા વિય સમ્મપ્પધાનભાવનાય વીરિયં વિય ચ સતિપટ્ઠાનભાવનાય – "સતિમા વિનેય્ય લોકે અભિજ્ઝાદોમનસ્સ"ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૩; મ॰ નિ॰ ૧.૧૦૬; સં॰ નિ॰ ૫.૩૮૪, ૪૦૭) વચનતો પુબ્બભાગે કિચ્ચતો સતિ અધિકા ઇચ્છિતબ્બા. એવં સમાધિકમ્મિકસ્સ સમાધિ, "અરિયસચ્ચભાવના પઞ્ઞાભાવના"તિ કત્વા તત્થ પઞ્ઞા પુબ્બભાગે અધિકા ઇચ્છિતબ્બાતિ પાકટોયમત્થો, અધિગમક્ખણે પન સમાધિપઞ્ઞાનં વિય સબ્બેસમ્પિ ઇન્દ્રિયાનં સદ્ધાદીનં સમરસતાવ ઇચ્છિતબ્બા. તથા હિ "**એત્થ સદ્ધિન્દ્રિય**"ન્તિઆદિના તત્થ તત્થ એત્થગ્ગહણં કતં. **એવન્તિ** યં ઠાનં, તં ઇન્દ્રિયસમત્તાદિં પચ્ચામસતિ. **સવિસયસ્મિંયેવા**તિ અત્તનો અત્તનો વિસયે એવ. **લોકિયલોકુત્તરા ધમ્મા કથિતા**તિ લોકિયધમ્મા લોકુત્તરધમ્મા ચ તેન તેન પવત્તિવિસેસેન કથિતા. ઇદં વુત્તં હોતિ – સદ્ધાપઞ્ચમેસુ ઇન્દ્રિયેસુ સહ પવત્તમાનેસુ તત્થ તત્થ વિસયે સદ્ધાદીનં કિચ્ચાધિકતાય તસ્સ તસ્સેવ દટ્ઠબ્બતા વુત્તા, ન સબ્બેસં. એવં અઞ્ઞેપિ લોકિયલોકુત્તરા ધમ્મા યથાસકં વિસયે પવત્તિવિસેસવસેન બોધિતાતિ.

ઇદાનિ સદ્ધાદીનં ઇન્દ્રિયાનં તત્થ તત્થ અતિરેકકિચ્ચતં ઉપમાય વિભાવેતું "**યથા હી**"તિઆદિ વુત્તં. તત્રિદં ઉપમાસંસન્દનં રાજપઞ્ચમા સહાયા વિય વિમુત્તિપરિપાચકાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ. નેસં કીળનત્થં એકજ્ઝં વીથિઓતરણં વિય ઇન્દ્રિયાનં એકજ્ઝં વિપસ્સનાવીથિઓતરણં. સહાયેસુ પઠમાદીનં યથાસકગેહેવ વિચારણા વિય સદ્ધાદીનં સોતાપત્તિઅઙ્ગાદીનિ પત્વા પુબ્બઙ્ગમતા. સહાયેસુ ઇતરેસં તત્થ તત્થ તુણ્હીભાવો વિય સેસિન્દ્રિયાનં તત્થ તત્થ તદન્વયતા. તસ્સ પુબ્બઙ્ગમભૂતસ્સ ઇન્દ્રિયસ્સ કિચ્ચાનુગતતા. ન હિ તદા તેસં સસમ્ભારપથવીઆદીસુ આપાદીનં વિય કિચ્ચં પાકટં હોતિ, સદ્ધાદીનંયેવ પન કિચ્ચં વિભૂતં હુત્વા તિટ્ઠતિ પુરેતરં તથાપચ્ચયેહિ ચિત્તસન્તાનસ્સ અભિસઙ્ખતત્તા. એત્થ ચ વિપસ્સનાકમ્મિકસ્સ ભાવના વિસેસતો પઞ્ઞુત્તરાતિ દસ્સનત્થં રાજાનં નિદસ્સનં કત્વા પઞ્ઞિન્દ્રિયં વુત્તં. **ઇતી**તિઆદિ યથાધિગતસ્સ અત્થસ્સ નિગમનં.

મગ્ગવિઞ્ઞાણમ્પીતિ અરિયમગ્ગસહગતં અપચયગામિવિઞ્ઞાણમ્પિ. **તથેવ તં વિજાનાતી**તિ સચ્ચધમ્મં "ઇદં દુક્ખ"ન્તિઆદિના નયેનેવ વિજાનાતિ એકચિત્તુપ્પાદપરિયાપન્નત્તા મગ્ગાનુકૂલત્તા ચ. **યં વિજાનાતી**તિ એત્થ વિજાનનપજાનનાનિ વિપસ્સનાચિત્તુપ્પાદપરિયાપન્નાનિ અધિપ્પેતાનિ, ન "યં પજાનાતી"તિ એત્થ વિય મગ્ગચિત્તુપ્પાદપરિયાપન્નાતિ આહ "**યં સઙ્ખારગત**"ન્તિઆદિ. **તથેવા**તિ "અનિચ્ચ"ન્તિઆદિના નયેન. એકચિત્તુપ્પાદપરિયાપન્નત્તા વિપસ્સનાભાવતો ચ સમાનપચ્ચયેહિ સહ પવત્તિકતા **એકુપ્પાદતા**, તતો એવ એકજ્ઝં સહેવ નિરુજ્ઝનં **એકનિરોધતા**, એકંયેવ વત્થું નિસ્સાય પવત્તિ **એકવત્થુકતા**, એકંયેવ આરમ્મણં આરબ્ભ પવત્તિ **એકારમ્મણતા**. હેતુમ્હિ ચેતં કરણવચનં. તેન એકુપ્પાદાદિતાય સંસટ્ઠભાવં સાધેતિ. અનવસેસપરિયાદાનઞ્ચેતં, ઇતો તીહિપિ સમ્પયુત્તલક્ખણં હોતિયેવ.

મગ્ગપઞ્ઞં સન્ધાય વુત્તં, સા હિ એકન્તતો ભાવેતબ્બા, ન પરિઞ્ઞેય્યા, પઞ્ઞાય પન ભાવેતબ્બતાય તંસમ્પયુત્તધમ્માપિ તગ્ગતિકાવ હોન્તીતિ આહ "**તંસમ્પયુત્તં પના**"તિઆદિ. કિઞ્ચાપિ વિપસ્સનાપઞ્ઞાય ભાવનાવસેન પવત્તનતો તંસમ્પયુત્તવિઞ્ઞાણમ્પિ તથેવ પવત્તતિ, તસ્સ પન પરિઞ્ઞેય્યભાવાનતિવત્તનતો પરિઞ્ઞેય્યતા વુત્તા. તેનેવાહ – "યમ્પિ તં ધમ્મટ્ઠિતિઞાણં, તમ્પિ ખયધમ્મં વયધમ્મં વિરાગધમ્મં નિરોધધમ્મ"ન્તિ.

૪૫૦. **એવં સન્તેપી**તિ વેદનાતિ એવં સામઞ્ઞગ્ગહણે સતિપિ. **તેભૂમિકસમ્મસનચારવેદનાવા**તિ ભૂમિત્તયપરિયાપન્ના, તતો એવ સમ્મસનઞાણસ્સ ગોચરભૂતા વેદના એવ અધિપ્પેતા સબ્રહ્મચારીનં ઉપકારાવહભાવેન દેસનાય આરદ્ધત્તા. તથા હિ વુત્તં ''ચતુરોઘનિત્થરણત્થિકાન''ન્તિઆદિ . એસ નયો પઞ્ઞાયપિ. ઇધ સુખાદિસદ્દા તદારમ્મણવિસયાતિ ઇમમત્થં સુત્તેન સાધેતું "**રૂપઞ્ચ હી**"તિઆદિ વુત્તં. **એકન્તદુક્ખ**ન્તિ એકન્તેનેવ અનિટ્ઠં, તતો એવ દુક્ખમતાય દુક્ખં. આરમ્મણકરણવસેન દુક્ખવેદનાય અનુપતિતં, ઓતિણ્ણઞ્ચાતિ **દુક્ખાનુપતિતં, દુક્ખાવક્કન્તં.** સુખેન અનવક્કન્તં અભવિસ્સાતિ યોજના. **નયિદ**ન્તિ એત્થ **ઇદ**ન્તિ નિપાતમત્તં. **સારજ્જેય્યુ**ન્તિ સારાગં ઉપ્પાદેય્યું. **સુખ**ન્તિ સભાવતો ચ ઇટ્ઠં. **સારાગા સંયુજ્જન્તી**તિ બહલરાગહેતુ યથારહં દસહિપિ સંયોજનેહિ સંયુજ્જન્તિ. **સંયોગા સંકિલિસ્સન્તી**તિ તથા સંયુત્તતાય તણ્હાસંકિલેસાદિવસેન સંકિલિસ્સન્તિ, વિબાધીયન્તિ ઉપતાપીયન્તિ ચાતિ અત્થો. **આરમ્મણ**ન્તિ ઇટ્ઠં, અનિટ્ઠં, મજ્ઝત્તઞ્ચ આરમ્મણં યથાક્કમં સુખં, દુક્ખં, અદુક્ખમસુખન્તિ કથિતં. એવં અવિસેસેન પઞ્ચપિ ખન્ધે સુખાદિઆરમ્મણભાવેન દસ્સેત્વા ઇદાનિ વેદના એવ સુખાદિઆરમ્મણભાવેન દસ્સેતું "**અપિચા**"તિઆદિ વુત્તં. પાકતિકપચુરજનવસેનાયં કથિતાતિ કત્વા "**પુરિમં સુખં વેદનં આરમ્મણં કત્વા**"તિ વુત્તં. વિસેસલાભી પન અનાગતમ્પિ સુખં વેદનં આરમ્મણં કરોતેવ. **વુત્તમેતં** સતિપટ્ઠાનવણ્ણનાયં (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૮૦; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭૯). વેદનાય હિ આરમ્મણં વેદિયન્તિયા તંસમઙ્ગીપુગ્ગલો વેદેતીતિ વોહારમત્તં હોતિ.

સબ્બસઞ્ઞાયાતિ સબ્બાયપિ ચતુભૂમિકસઞ્ઞાય. **સબ્બત્થકસઞ્ઞાયા**તિ સબ્બસ્મિં ચિત્તુપ્પાદે પવત્તનકસઞ્ઞાય. **વત્થે વા**તિ **વા**-સદ્દેન વણ્ણધાતું સઙ્ગણ્હાતિ . **પાપેન્તો**તિ ભાવનં ઉપચારં વા અપ્પનં વા ઉપનેન્તો. **ઉપ્પજ્જનકસઞ્ઞાપી**તિ ''નીલં રૂપં, રૂપારમ્મણં નીલ''ન્તિ ઉપ્પજ્જનકસઞ્ઞાપિ.

અસબ્બસઙ્ગાહિકત્તાતિ સબ્બેસં વેદનાસઞ્ઞાવિઞ્ઞાણાનં અસઙ્ગહિતત્તા. **તક્કગત**ન્તિ સુત્તકન્તનકતક્કમ્હિ, સુત્તવત્તનકતક્કમ્હિ વા વેઠનવસેન ઠિતં. **પરિવટ્ટકાદિગત**ન્તિ સુત્તવેઠનપરિવટ્ટકાદિગતં. **વિસ્સટ્ઠત્તાવ ન ગહિતા,** યદગ્ગેન પઞ્ઞા વિઞ્ઞાણેન સદ્ધિં સમ્પયોગં લભાપિતા, તદગ્ગેન વેદનાસઞ્ઞાહિપિ સમ્પયોગં લભાપિતા એવાતિ. **તદેવ સઞ્જાનાતિ** સંસટ્ઠભાવતો.

સઞ્જાનાતિ વિજાનાતીતિ એત્થ ''પજાનાતી''તિ પદં આનેત્વા વત્તબ્બં પજાનનવસેનપિ વિસેસસ્સ વક્ખમાનત્તા. **જાનાતી**તિ અયં સદ્દો ચ લદ્ધતોયેવેત્થ અવિસેસો, અત્થતો પન વિસેસતો ઇચ્છિતબ્બો. અનેકત્થત્તા હિ ધાતૂનં તેન આખ્યાતપદેન નામપદેન ચ વુત્તમત્થં ઉપસગ્ગપદં જોતકભાવેન વિસેસેતિ, ન વાચકભાવેન. તેનાહ "**તસ્સપિ જાનનત્થે વિસેસો વેદિતબ્બો**"તિ . એતેન સઞ્ઞાવિઞ્ઞાણપઞ્ઞાપદાનિ અન્તોગધજાનનત્થે યથાસકં વિસિટ્ઠવિસયે ચ નિટ્ઠાનીતિ દસ્સેતિ. તેનેવાહ "**સઞ્ઞા હી**"તિઆદિ. **સઞ્જાનનમત્તમેવા**તિ એત્થ **મત્ત**-સદ્દેન વિસેસનિવત્તિઅત્થેન વિજાનનપજાનનાકારે નિવત્તેતિ, **એવ**-સદ્દેન કદાચિપિ ઇમિસ્સા તે વિસેસા નત્થેવાતિ અવધારેતિ. તેનેવાહ "**અનિચ્ચં દુક્ખ**"ન્તિઆદિ. તત્થ વિઞ્ઞાણકિચ્ચમ્પિ કાતું અસક્કોન્તી સઞ્ઞા કુતો પઞ્ઞાકિચ્ચં કરેય્યાતિ "**લક્ખણપટિવેધં પાપેતું ન સક્કોતિ**"ચ્ચેવ વુત્તં, ન વુત્તં ''મગ્ગપાતુભાવ''ન્તિ.

આરમ્મણે પવત્તમાનં વિઞ્ઞાણં ન સઞ્ઞા વિય નીલપીતાદિમત્તસઞ્જાનનવસેન પવત્તતિ, અથ ખો તત્થ અઞ્ઞમ્પિ તાદિસં વિસેસં જાનન્તમેવ પવત્તતીતિ આહ "**વિઞ્ઞાણ**"ન્તિઆદિ. કથં પન વિઞ્ઞાણં લક્ખણપટિવેધં પાપેતીતિ? પઞ્ઞાય દસ્સિતમગ્ગેન. લક્ખણારમ્મણિકવિપસ્સનાય હિ અનેકવારં લક્ખણાનિ પટિવિજ્ઝિત્વા પવત્તમાનાય પગુણભાવતો પરિચયવસેન ઞાણવિપ્પયુત્તચિત્તેનપિ વિપસ્સના સમ્ભવતિ, યથા તં પગુણસ્સ

ગન્થસ્સ અજ્ઝયને તત્થ તત્થ ગતાપિ વારા ન ઉપધારીયન્તિ. ‘‘લક્ખણપટિવેધ’’ન્તિ ચ લક્ખણાનં આરમ્મણકરણમત્તં સન્ધાય વુત્તં, ન પટિવિજ્ઝનં. **ઉસ્સક્કિત્વા**તિ ઉદયબ્બયઞાણાદિઞાણપટિપાટિયા આરભિત્વા. **મગ્ગપાતુભાવં પાપેતું ન સક્કોતિ** અસમ્બોધસભાવત્તા. **આરમ્મણમ્પિ સઞ્જાના**તિ અવબુજ્ઝનવસેનેવ, ન સઞ્જાનનમત્તેન. તથા **લક્ખણપટિવેધમ્પિ પાપેતિ**, ન વિજાનનમત્તેન, અત્તનો પન અઞ્ઞાસાધારણેન આનુભાવેન ઉસ્સક્કિત્વા મગ્ગપાતુભાવમ્પિ પાપેતિ.

ઇદાનિ યથાવુત્તમત્થં ઉપમાય વિભાવેતું “**યથા હી**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અજાતબુદ્ધી**તિ અસઞ્જાતબ્યવહારબુદ્ધિ. **ઉપભોગપરિભોગ**ન્તિ ઉપભોગપરિભોગારહં, ઉપભોગપરિભોગવત્થૂનં પટિલાભયોગ્ગન્તિ અત્થો. **કૂટો**તિ કહાપણપતિરૂપકો તમ્બકંસાદિમયો. **છેકો**તિ મહાસારો. **કરતો**તિ અડ્ઢસારો. **સણ્હો**તિ મુદુજાતિકો સમસારો. **ઇતિ**-સદ્દો આદિઅત્થો. તેન પાદસારપરોપાદસારઅડ્ઢસારાદીનં સઙ્ગહો. **જાનન્તો ચ પન નં રૂપં દિસ્વાપિ...પે॰... અસુકાચરિયેન કતોતિપિ જાનાતિ** તથા હેરઞ્ઞિકગન્થસ્સ સુગ્ગહિતત્તા. **એવમેવ**ન્તિઆદિ ઉપમાસંસન્દનં. સઞ્ઞાવિભાગં અકત્વા પિણ્ડવસેનેવ આરમ્મણસ્સ ગહણતો દારકસ્સ કહાપણદસ્સનસદિસા વુત્તા. તથા હિ સા યથાઉપટ્ઠિતવિસયપદટ્ઠાના વુચ્ચતિ. વિઞ્ઞાણં આરમ્મણે એકચ્ચવિસેસગ્ગહણસમત્થભાવતો ગામિકપુરિસકહાપણદસ્સનસદિસં વુત્તં. પઞ્ઞા પન આરમ્મણે અનવસેસાવબોધતો હેરઞ્ઞિકકહાપણદસ્સનસદિસા વુત્તા. **નેસ**ન્તિ સઞ્ઞાવિઞ્ઞાણપઞ્ઞાનં . **વિસેસો**તિ સભાવવિસેસો. **દુપ્પટિવિજ્ઝો** પકતિપઞ્ઞાય. ઇમિનાવ નેસં અચ્ચન્તસુખુમતં દસ્સેતિ.

એકારમ્મણે પવત્તમાનાનન્તિ એકસ્મિંયેવ આરમ્મણે પવત્તમાનાનં. તેન અભિન્નવિસયાભિન્નકાલતાદસ્સનેન અવિનિબ્ભોગવુત્તિતં વિભાવેન્તો દુપ્પટિવિજ્ઝતંયેવ ઉલ્લિઙ્ગેતિ. **વવત્થાન**ન્તિ અસઙ્કરતો ઠપનં. **અયં ફસ્સો...પે॰... ઇદં ચિત્ત**ન્તિ નિદસ્સનમત્તમેતં. **ઇતિ**-સદ્દો વા આદિઅત્થો. તેન સેસધમ્માનમ્પિ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. **ઇદ**ન્તિ અરૂપીનં ધમ્માનં વવત્થાનકરણં. **તતો**તિ યં વુત્તં તિલતેલાદિઉદ્ધરણં, તતો. યદિ દુક્કરતરં, કથં તન્તિ આહ “**ભગવા પના**”તિઆદિ.

૪૫૧. **નિસ્સટેના**તિ નિક્ખન્તેન અતંસમ્બન્ધેન. **પરિચ્ચત્તેના**તિ પરિચ્ચત્તસદિસેન પચ્ચયભાવાનુપગમનેન પચ્ચયુપ્પન્નસમ્બન્ધાભાવતો. **નિસ્સક્કવચનં** અપાદાનદીપનતો. **કરણવચનં** કત્તુઅત્થદીપનતો. કામાવચરમનોવિઞ્ઞાણં ન નિયમતો ‘‘ઇદં નામ પઞ્ચદ્વારિકાસમ્બન્ધા’’તિ સક્કા વત્તું, રૂપાવચરવિઞ્ઞાણં પન ન તથાતિ, તસ્સેવ પઞ્ચહિ ઇન્દ્રિયેહિ નિસ્સટતા વુત્તાતિ આહ “**રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનચિત્તેના**”તિ. ચતુત્થજ્ઝાનગ્ગહણં તસ્સેવ અરૂપાવચરસ્સ પદટ્ઠાનભાવતો. **પરિસુદ્ધેના**તિ વિસેસતો અસંકિલેસિકત્તાવ. તઞ્હિ વિગતૂપક્કિલેસતાય વિસેસતો પરિસુદ્ધં. તેનાહ “**નિરુપક્કિલેસેના**”તિ. **જાનિતબ્બં નેય્યં**, સપરસન્તાનેસુ ઇદં અતિસયં જાનિતબ્બતો બુજ્ઝિતબ્બં બોધેતબ્બં વાતિ અત્થો. **નેય્ય**ન્તિ વા અત્તનો સન્તાને નેતબ્બં પવત્તેતબ્બન્તિ અત્થો. તેનાહ “**નિબ્બત્તેતું સક્કા હોતિ. એત્થ ઠિતસ્સ હિ સા ઇજ્ઝતી**”તિ. **પાટિયેક્ક**ન્તિ વિસું વિસું, અનુપદધમ્મવસેનાતિ અત્થો. **અભિનિવેસાભાવતો**તિ વિપસ્સનાભિનિવેસસ્સ અસમ્ભવતો. **કલાપતો નયતો**તિ કલાપસમ્મસનસઙ્ખાતતો નયવિપસ્સનતો. **ભિક્ખુનો**તિ સાવકસ્સ. સાવકસ્સેવ હિ તત્ર અનુપદધમ્મવિપસ્સના ન સમ્ભવતિ, ન સત્થુ. તેનાહ “**તસ્મા**”તિઆદિ. **વિસ્સજ્જેસી**તિ તપ્પટિબદ્ધછન્દરાગપ્પહાનેન પજહતિ.

હત્થગતત્તાતિ હત્થગતસદિસત્તા, આસન્નત્તાતિ અત્થો. યદા હિ લોકનાથો બોધિમૂલે અપરાજિતપલ્લઙ્કે નિસિન્નો – ‘‘કિચ્છં વતાયં લોકો આપન્નો’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૨.૫૭; સં॰ નિ॰ ૨.૪, ૧૦) પટિચ્ચસમુપ્પાદમુખેન

વિપસ્સનાભિનિવેસં કત્વા અધિગન્તબ્બસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાનુરૂપં છત્તિંસકોટિસહસ્સમુખેન મહાવજિરઞાણં નામ મહાબોધિસત્તસમ્મસનં પવત્તેન્તો અનેકાકારસમાપત્તિધમ્મસમ્મસને અનુપદમેવ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનધમ્મેપિ અપરાપરં સમ્મસિ. તેનાહ "**ભગવા પના**"તિઆદિ. **પરોપઞ્ઞાસા**તિ દ્વેપઞ્ઞાસં. કામઞ્ચેત્થ કેચિ ધમ્મા વેદનાદયો ફસ્સપઞ્ચમકાદીસુ વુત્તાપિ ઝાનકોટ્ઠાસાદીસુપિ સઙ્ગહિતા, તંતંપચ્ચયભાવવિસિટ્ઠેન પન અત્થવિસેસેન ધમ્મન્તરાનિ વિય હોન્તીતિ એવં વુત્તં. તથા હિ લોકુત્તરચિત્તુપ્પાદેસુ નવિન્દ્રિયતા વુચ્ચતિ. **અઙ્ગુદ્ધારેના**તિ તત્થ લબ્ભમાનઝાનઙ્ગબોજ્ઝઙ્ગમગ્ગઙ્ગાનં ઉદ્ધરણેન. **અઙ્ગ**-સદ્દો વા કોટ્ઠાસપરિયાયો, તસ્મા **અઙ્ગુદ્ધારેના**તિ ફસ્સપઞ્ચમકાદિકોટ્ઠાસાનં સમુદ્ધરણેન. **યાવતા સઞ્ઞાસમાપત્તિયો**તિ યત્તકા સઞ્ઞાસહગતા ઝાનસમાપત્તિયો, તાહિ વુટ્ઠાય અધિગન્ધબ્બત્તા તાવતિકા વેનેય્યાનં **અઞ્ઞાપટિવેધો** અરહત્તસમધિગમો.

દસ્સનપરિણાયકટ્ઠેનાતિ અન્ધસ્સ યટ્ઠિકોટિં ગહેત્વા મગ્ગદેસકો વિય ધમ્માનં યથાસભાવદસ્સનસઙ્ખાતેન પરિણાયકભાવેન. યથા વા સો તસ્સ ચક્ખુભૂતો, એવં સત્તાનં પઞ્ઞા. તેનાહ "**ચક્ખુભૂતાય પઞ્ઞાયા**"તિ. સમાધિસમ્પયુત્તા પઞ્ઞા **સમાધિપઞ્ઞા**. સમાધિ ચેત્થ આરુપ્પસમાધીતિ વદન્તિ, સમ્મસનપયોગો પન કોચિ ઝાનસમાધીતિ યુત્તં. વિપસ્સનાભૂતા પઞ્ઞા **વિપસ્સનાપઞ્ઞા**. સમાધિપઞ્ઞાય અન્તોસમાપત્તિયં **કિચ્ચતો પજાનાતિ**, ''સમાહિતો યથાભૂતં પજાનાતી''તિ પન વચનતો (સં॰ નિ॰ ૩.૫; ૪.૯૯-૧૦૦; ૩.૫.૧૦૭૧-૧૦૭૨; નેત્તિ॰ ૪૦; મિ॰ પ॰ ૨.૧.૧૪) **અસમ્મોહતો પજાનાતિ**. તત્થ **કિચ્ચતો**તિ ગોચરજ્ઝત્તે આરમ્મણકરણકિચ્ચતો. **અસમ્મોહતો**તિ સમ્પયુત્તધમ્મેસુ સમ્મોહવિધમનતો યથા પીતિપટિસંવેદનાદીસુ. **કિમત્થિયા**તિ કિંપયોજનાતિ આહ "**કો એતિસ્સા અત્થો**"તિ. **અભિઞ્ઞેય્યે ધમ્મે**તિ યાથાવસરસલક્ખણાવબોધવસેન અભિમુખં ઞેય્યે જાનિતબ્બે ખન્ધાયતનાદિધમ્મે. **અભિજાનાતી**તિ સલક્ખણતો સામઞ્ઞલક્ખણતો ચ અભિમુખં અવિરજ્ઝનવસેન જાનાતિ. એતેન ઞાતપરિઞ્ઞાબ્યાપારમાહ. **પરિઞ્ઞેય્યે**તિ અનિચ્ચાતિપિ દુક્ખાતિપિ અનત્તાતિપિ પરિચ્છિજ્જ જાનિતબ્બે. **પરિજાનાતી**તિ ''યં કિઞ્ચિ રૂપં...પે॰... અનિચ્ચં ખયટ્ઠેના''તિઆદિના (પટિ॰ મ॰ ૧.૪૮) પરિચ્છિન્દિત્વા જાનાતિ. ઇમિના તીરણપરિઞ્ઞાબ્યાપારમાહ. **પહાતબ્બે ધમ્મે**તિ નિચ્ચસઞ્ઞાદિકે યાવ અરહત્તમગ્ગવજ્ઝા સબ્બે પાપધમ્મે. **પજહતિ** પકટ્ઠતો જહતિ, વિક્ખમ્ભેતિ ચેવ સમુચ્છિન્દતિ ચાતિ અત્થો. ઇમિના પહાનપરિઞ્ઞાબ્યાપારમાહ. સા પનેસા પઞ્ઞા લોકિયાપિ તિપ્પકારા લોકુત્તરાપિ, તાસં વિસેસં સયમેવાહ. **કિચ્ચતો**તિ અભિજાનનવસેન આરમ્મણકિચ્ચતો. **અસમ્મોહતો**તિ યથાબલં અભિઞ્ઞેય્યાદીસુ સમ્મોહવિધમનતો. નિબ્બાનમારમ્મણં કત્વા પવત્તનતો અભિઞ્ઞેય્યાદીસુ વિગતસમ્મોહતો એવાતિ આહ "**લોકુત્તરા અસમ્મોહતો**"તિ.

૪૫૨. કમ્મસ્સકતા સમ્માદિટ્ઠિ ચ વટ્ટનિસ્સિતત્તા ઇધ નાધિપ્પેતા, વિવટ્ટકથા હેસાતિ વુત્તં "**વિપસ્સનાસમ્માદિટ્ઠિયા ચ મગ્ગસમ્માદિટ્ઠિયા ચા**"તિ. **પરતો ઘોસો**તિ પરતો સત્થુતો, સાવકતો વા લબ્ભમાનો ધમ્મઘોસો. તેનાહ "**સપ્પાયધમ્મસ્સવન**"ન્તિ. તઞ્હિ સમ્માદિટ્ઠિયા પચ્ચયો ભવિતું સક્કોતિ, ન યો કોચિ પરતોઘોસો. **ઉપાયમનસિકારો**તિ યેન નામરૂપપરિગ્ગહાદિ સિજ્ઝતિ, તાદિસો પથમનસિકારો. અયઞ્ચ સમ્માદિટ્ઠિયા પચ્ચયોતિ નિયમપક્ખિકો, ન સબ્બસંગાહકોતિ દસ્સેન્તો "**પચ્ચેકબુદ્ધાનં પના**"તિઆદિમાહ. **યોનિસોમનસિકારસ્મિંયેવા**તિ અવધારણેન પરતોઘોસમેવ નિવત્તેતિ, ન પદટ્ઠાનવિસેસં પટિયોગીનિવત્તનત્થત્તા એવ-સદ્દસ્સ.

લદ્ધુપકારાતિ (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૫.૨૫) યથારહં નિસ્સયાદિવસેન લદ્ધપચ્ચયા. વિપસ્સનાસમ્માદિટ્ઠિયા અનુગ્ગહિતભાવેન ગહિતત્તા મગ્ગસમ્માદિટ્ઠીસુ ચ **અરહત્તમગ્ગસમ્માદિટ્ઠિ**, અનન્તરસ્સ હિ વિધિ, પટિસેધો વા. અગ્ગફલસમાધિમ્હિ તપ્પરિક્ખારધમ્મેસુયેવ ચ કેવલો ચેતોપરિયાયો નિરુળ્હોતિ **સમ્માદિટ્ઠીતિ**

અરહત્તમગ્ગસમ્માદિટ્ઠિ. ફલક્ખણેતિ અનન્તરે કાલન્તરે ચાતિ દુવિધે ફલક્ખણે. પટિપ્પસ્સદ્ધિવસેન સબ્બસંકિલેસેહિ ચેતો વિમુચ્ચતિ એતાયાતિ **ચેતોવિમુત્તિ**, અગ્ગફલપઞ્ઞં ઠપેત્વા અવસેસા ફલધમ્મા. તેનાહ "**ચેતોવિમુત્તિ ફલં અસ્સાતિ. ચેતોવિમુત્તિસઙ્ખાતં ફલં આનિસંસો**"તિ, સબ્બસંકિલેસેહિ ચેતસો વિમુચ્ચનસઙ્ખાતં પટિપ્પસ્સમ્ભનસઞ્ઞિતં પહાનં ફલં આનિસંસો ચાતિ યોજના. ઇધ ચ ચેતોવિમુત્તિ-સદ્દેન પહાનમત્તં ગહિતં, પુબ્બે પહાયકધમ્મા, અઞ્ઞથા ફલધમ્મા એવ આનિસંસોતિ ગય્હમાને પુનવચનં નિરત્થકં સિયા.

પઞ્ઞાવિમુત્તિફલાનિસંસાતિ એત્થાપિ એવમેવ અત્થો વેદિતબ્બો. સમ્માવાચાકમ્મન્તાજીવા સીલસભાવત્તા વિસેસતો સમાધિસ્સ ઉપકારા, તથા સમ્માસઙ્કપ્પો ઝાનસભાવત્તા. તથા હિ સો "અપ્પના"તિ નિદ્દિટ્ઠો. સમ્માસતિસમ્માવાયામા પન સમાધિપક્ખિયા એવાતિ આહ "**અવસેસા ધમ્મા ચેતોવિમુત્તીતિ વેદિતબ્બા**"તિ. **ચતુપારિસુદ્ધિસીલ**ન્તિ અરિયમગ્ગાધિગમસ્સ પદટ્ઠાનભૂતં ચતુપારિસુદ્ધિસીલં. **સુતાદીસુ**પિ એસેવ નયો. અત્તનો ચિત્તપ્પવત્તિઆરોચનવસેન સહ કથનં સંકથા, સંકથાવ **સાકચ્છા**. ઇધ પન કમ્મટ્ઠાનપટિબદ્ધાતિ આહ "**કમ્મટ્ઠાને... પે॰... કથા**"તિ. તત્થ કમ્મટ્ઠાનસ્સ એકવારં વીથિયા અપ્પટિપજ્જનં ખલનં, અનેકવારં પક્ખલનં, તદુભયસ્સ વિચ્છેદનીકથા **ખલનપક્ખલનછેદનકથા. પૂરેન્તસ્સા**તિ વિવટ્ટનિસ્સિતં કત્વા પાલેન્તસ્સ બ્રૂહેન્તસ્સ ચ. **સુણન્તસ્સા**તિ "યથાઉગ્ગહિતકમ્મટ્ઠાનં ફાતિં ગમિસ્સતી"તિ એવં સુણન્તસ્સ. તેનેવ હિ "**સપ્પાયધમ્મસ્સવન**"ન્તિ વુત્તં. **કમ્મં કરોન્તસ્સા**તિ ભાવનાનુયોગકમ્મં કરોન્તસ્સ.

પઞ્ચસુપિ ઠાનેસુ **અન્ત**-સદ્દો હેતુઅત્થજોતનો દટ્ઠબ્બો. એવઞ્હિ "**યથા હી**"તિઆદિના વુચ્ચમાના અમ્બુપમા ચ યુજ્જેય્ય. **ઉદકકોટ્ઠક**ન્તિ આલવાલં. **થિરં કત્વા બન્ધતી**તિ અસિથિલં દળ્હં નાતિમહન્તં નાતિખુદ્દકં કત્વા યોજેતિ. **થિરં કરોતી**તિ ઉદકસિઞ્ચનકાલે તતો તતો વિસ્સરિત્વા ઉદકસ્સ અનિક્ખમનત્થં આલવાલં થિરતરં કરોતિ. **સુક્ખદણ્ડકો**તિ તસ્સેવ અમ્બગચ્છકસ્સ સુક્ખો સાખાસીસકો. **કિપિલ્લિકપુટો**તિ તમ્બકિપિલ્લિકકુટજં. **ખણિત્તિ**ન્તિ કુદાલં. **કોટ્ઠકબન્ધનં વિય સીલં** સમ્માદિટ્ઠિયા વડ્ઢનુપાયસ્સ મૂલભાવતો. **ઉદકસિઞ્ચનં વિય ધમ્મસ્સવનં** ભાવનાય પરિબ્રૂહનતો. **મરિયાદાય થિરભાવકરણં વિય સમથો** યથાવુત્તભાવનાધિટ્ઠાનાય સીલમરિયાદાય દળ્હભાવાપાદનતો. સમાહિતસ્સ હિ સીલં થિરતરં હોતિ. **સમીપે વલ્લિઆદીનં હરણં વિય કમ્મટ્ઠાને ખલનપક્ખલનચ્છેદનં** ઇજ્ઝિતબ્બભાવનાય વિબન્ધાપનયનતો. **મૂલખણનં વિય સત્તન્નં અનુપસ્સનાનં ભાવના** તસ્સા વિબન્ધસ્સ મૂલકાનં તણ્હામાનદિટ્ઠીનં પલિખણનતો. એત્થ ચ યસ્મા સુપરિસુદ્ધસીલસ્સ કમ્મટ્ઠાનં અનુયુઞ્જન્તસ્સ સપ્પાયધમ્મસ્સવનં ઇચ્છિતબ્બં, તતો યથાસુતે અત્થે સાકચ્છાસમાપજ્જનં, તતો કમ્મટ્ઠાનવિસોધનેન સમથનિપ્ફત્તિ, તતો સમાહિતસ્સ આરદ્ધવિપસ્સકસ્સ વિપસ્સનાપારિપૂરિ. પરિપુણ્ણવિપસ્સનો મગ્ગસમ્માદિટ્ઠિં પરિબ્રૂહેતીતિ એવમેતેસં અઙ્ગાનં પરમ્પરાય સમ્મુખા ચ અનુગ્ગણ્હનતો અયમાનુપુબ્બી કથિતાતિ વેદિતબ્બં.

૪૫૩. ઇધ કિં પુચ્છતીતિ ઇધ એવં અરહત્તફલં પાપિતાય દેસનાય "કતિ પનાવુસો, ભવા"તિ ભવં પુચ્છન્તો કીદિસં અનુસન્ધિં ઉપાદાય પુચ્છતીતિ અત્થો. તેનેવ હિ "**મૂલમેવ ગતો અનુસન્ધી**"તિ વત્વા અધિપ્પાયં પકાસેન્તો "**દુપ્પઞ્ઞો**"તિઆદિમાહ. **દુપ્પઞ્ઞો**તિ હિ ઇધ અપ્પટિવિદ્ધસચ્ચો અધિપ્પેતો, ન જળો એવ. **કામભવો**તિઆદીસુ કમ્મોપપત્તિભેદતો દુવિધોપિ ભવો અધિપ્પેતોતિ દસ્સેન્તો "**કામભવૂપગં કમ્મ**"ન્તિઆદિમાહ. તત્થ યં વત્તબ્બં, તં **વિસુદ્ધિમગ્ગે તંસંવણ્ણનાયં** (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૬૪૭; વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૨.૬૪૬-૬૪૭) વુત્તનયેન વેદિતબ્બં. **પુનબ્ભવસ્સા**તિ પુનપ્પુનં અપરાપરં ભવનતો જાયનતો પુનબ્ભવોતિ લદ્ધનામસ્સ વટ્ટપબન્ધસ્સ. તેનાહ "**ઇધ વટ્ટં પુચ્છિસ્સામી**"તિ. **અભિનિબ્બત્તી**તિ ભવયોનિગતિઆદિવસેન નિબ્બત્તિ. **તહિં તહિં** તસ્મિં તસ્મિં

ભવાદિકે. **અભિનન્દના**તિ તણ્હાઅભિનન્દનહેતુ. **ગમનાગમનં હોતીતિ**આદિના ભવાદીસુ સત્તાનં અપરાપરં ચુતિપટિસન્ધિયો દસ્સેતિ. **ખયનિરોધેના**તિ અચ્ચન્તખયસઙ્ખાતેન અનુપ્પાદનિરોધેન. **ઉભયમેતં ન વત્તબ્બં** પહાનાભિસમયભાવનાભિસમયાનં અચ્ચાસન્નકાલત્તા. વત્તબ્બં તં હેતુફલધમ્મૂપચારવસેન. યથા હિ પદીપુજ્જલનહેતુકો અન્ધકારવિગમો, એવં વિજ્જુપ્પાદહેતુકો અવિજ્જાનિરોધો, હેતુફલધમ્મા ચ સમાનકાલાપિ પુબ્બાપરકાલા વિય વોહરીયન્તિ યથા – ''ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણ''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૦૪, ૪૦૦; મ॰ નિ॰ ૩.૪૨૦, ૪૨૫, ૪૨૬; સં॰ નિ॰ ૨.૪૩-૪૫; ૨.૪.૬૦; કથા॰ ૪૬૫, ૪૬૭) પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નકિરિયા. **ગમનં ઉપચ્છિજ્જતિ** ઇધ કામભવે પરિનિબ્બાનેન. **આગમનં ઉપચ્છિજ્જતિ** તત્થ રૂપારૂપેસુ પરિનિબ્બાનેન. **ગમનાગમનં ઉપચ્છિજ્જતિ** સબ્બસો અપરાપરુપ્પત્તિયા અભાવતો.

૪૫૪. વિવટ્ટકથાય પરતો જોતિતં પઠમં ઝાનં વિવટ્ટં પત્વા ઠિતસ્સ ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસેન ઉભતોભાગવિમુત્તસ્સ નિરોધસાધકં વિભાવિતું યુત્તન્તિ આહ ''**કતમં પનાવુસોતિ ઇધ કિં પુચ્છતી**''તિઆદિ. તથા હિ અનન્તરં નિરોધસમાપજ્જનકેન ભિક્ખુના જાનિતબ્બાનિ પઠમસ્સ ઝાનસ્સ સમ્પયોગપહાનઙ્ગાનિ પુચ્છિતાનિ. **અઙ્ગવવત્થાન**ન્તિ ઝાનઙ્ગવવત્થાનં. **કોટ્ઠાસપરિચ્છેદો**તિ તત્થ લબ્ભમાનફસ્સપઞ્ચમકાદિધમ્મકોટ્ઠાસપરિચ્છેદો જાનિતબ્બો. ઇમસ્મિં ઝાને એત્તકા ધમ્મા સંવિજ્જન્તિ, એત્તકા નિરોધિતાતિ જાનિતબ્બં. **ઉપકારાનુપકારાનિ અઙ્ગાની**તિ નિરોધસમાપત્તિયા ઉપકારાનિ ચ અનુપકારાનિ ચ અઙ્ગાનિ. નિરોધસમાપત્તિયા હિ સોળસહિ ઞાણચરિયાહિ નવહિ સમાધિચરિયાહિ ચ પત્તબ્બત્તા તંતંઞાણસ્સ સમાધિચરિયાહિ સમતિક્કમિતબ્બા ધમ્મા અનુપકારકઙ્ગાનિ, સમતિક્કમકા ઉપકારકઙ્ગાનિ. તેસઞ્હિ વસેન યથાનુપુબ્બં ઉપસન્તુપસન્તઓળારિકભાવાય ભવગ્ગસમાપત્તિયા સઙ્ખારાવસેસસુખુમતં પત્તા ચિત્તચેતસિકા યથાપરિચ્છિન્નં કાલં નિરુજ્ઝન્તિ, અપ્પવત્તિં ગચ્છન્તિ. **તસ્સા**તિ નિરોધસ્સ. **અનન્તરપચ્ચય**ન્તિ અનન્તરપચ્ચયસદિસં. ન હિ નિરોધસ્સ કોચિ ધમ્મો અનન્તરપચ્ચયો નામ અત્થિ. યઞ્હિ તદા ચિત્તચેતસિકાનં તથા નિરુજ્ઝનં, તં યથાવુત્તપુબ્બાભિસઙ્ખારહેતુકાય નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસમાપત્તિયા અહોસીતિ સા તસ્સ અનન્તરપચ્ચયો વિય હોતીતિ તં વુત્તં. **છ સમાપત્તિયો**તિ સુત્તન્તનયેન વુત્તસુત્તન્તપિટકસંવણ્ણનાતિ કત્વા. ''સત્ત સમાપત્તિયો''તિ પન વત્તબ્બં, અઞ્ઞથા ઇદં ''ચતુરઙ્ગિક''ન્તિ ન વત્તબ્બં સિયા. **નયં વા દસ્સેત્વા**તિ આદિઅન્તદસ્સનવસેન નયદસ્સનં કત્વા.

૪૫૫. એવં નિરોધસ્સ પાદકં વિભાવેત્વા ઇદાનિ અન્તોનિરોધે અનુપબન્ધભાવતો પઞ્ચન્નં પસાદાનં પચ્ચયપુચ્છને પઠમં તાવ તે સરૂપતો આવેણિકતો આવેણિકવિસયતો પટિસ્સરણતો ચ પુચ્છનવસેન પાળિ પવત્તાતિ દસ્સેન્તો ''**વિઞ્ઞાણનિસ્સયે પઞ્ચ પસાદે પુચ્છન્તો**''તિ આહ. **ગોચરવિસય**ન્તિ એત્થ કામં તબ્બહુલચારિતાપેક્ખં ગોચરગ્ગહણં, અનઞ્ઞત્થભાવાપેક્ખં વિસયગ્ગહણન્તિ અત્થેવ ગોચરવિસયભાવાનં વિસેસો, વિવરિયમાનં પન ઉભયમ્પિ આરમ્મણસભાવમેવાતિ આહ ''**ગોચરભૂતં વિસય**''ન્તિ. **એકેકસ્સા**તિ એકો એકસ્સ, અઞ્ઞો અઞ્ઞસ્સાતિ અત્થો. અઞ્ઞત્થો હિ અયં **એક**-સદ્દો ''ઇત્થેકે અભિવદન્તી''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૭) વિય. **સચે હી**તિઆદિ અભૂતપરિકપ્પનવચનમેતં. તત્થ **સમોધાનેત્વા**તિ એકજ્ઝં કત્વા. **વિનાપિ મુખેના**તિઆદિના અત્થસલ્લાપિકનિદસ્સનં નામ દસ્સેતિ. યથા વિઞ્ઞાણાધિટ્ઠિતમેવ ચક્ખુ રૂપં પસ્સતિ, ન કેવલં, એવં ચક્ખુનિસ્સયમેવ વિઞ્ઞાણં તં પસ્સતિ, ન ઇતરન્તિ આહ ''**ચક્ખુપસાદે ઉપનેહી**''તિ. તેન તેસં તત્થ સંહચ્ચકારિતં દસ્સેતિ. **યદિ વા નીલં યદિ વા પીતક**ન્તિ ઇદં નીલપીતાદિસભાવજાનનમત્તં સન્ધાયાહ. **નીલં પીતક**ન્તિ પજાનનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ નત્થેવ અવિકપ્પકભાવતો. **એતેસં** ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં. નિસ્સયસીસેન નિસ્સિતપુચ્છા હેસા, એવઞ્હિ વિસયાનુભવનચોદના સમત્થિતા હોતિ. તેનાહ ''**ચક્ખુવિઞ્ઞાણં હી**''તિઆદિ.

યથાસકં વિસયં રજ્જનાદિવસેન અનુભવિતું અસમત્થાનિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનિ, તત્થ સમત્થતાયેવ ચ નત્થિ, ન કિઞ્ચિ અત્થતો પટિસરન્તાનિ વિય હોન્તીતિ વુત્તં "**કિં એતાનિ પટિસરન્તી**"તિ. **જવનમનો પટિસરણ**ન્તિ પઞ્ચદ્વારિકં ઇતરઞ્ચ સાધારણતો વત્વા પુન યાય'સ્સ રજ્જનાદિપવત્તિયા પટિસરણતા, સા સવિસેસા યત્થ લબ્ભતિ, તં દસ્સેન્તો "**મનોદ્વારિકજવનમનો વા**"તિ આહ. **એતસ્મિં પન દ્વારે**તિ ચક્ખુદ્વારે જવનં રજ્જતિ વા દુસ્સતિ વા મુય્હતિ વા, યતો તત્થ અઞ્ઞાણાદિઅસંવરો પવત્તતિ.

તત્રાતિ તસ્મિં જવનમનસ્સેવ પટિસરણભાવે. **દુબ્બલભોજકા**તિ હીનસામત્થિયા રાજભોગ્ગા. સેવકાનં ગણનાય યોજિતદિવસે લબ્ભમાનકહાપણો **યુત્તિકહાપણો**. અન્દુબન્ધનેન બદ્ધસ્સ વિસ્સજ્જનેન લબ્ભમાનકહાપણો **બન્ધકહાપણો**. કિઞ્ચિ પહરન્તે મા પહરન્તૂતિ પટિક્ખિપતો દાતબ્બદણ્ડો **માપહારકહાપણો**. સો સબ્બોપિ પરિત્તકેસુ ગામિકમનુસ્સેસુ તથા લબ્ભમાનો એત્તકો હોતીતિ આહ "**અટ્ઠકહાપણો વા**"તિઆદિ. **સતવત્થુક**ન્તિ સતકરીસવત્થુકં. એસ નયો સેસપદદ્વયેપિ. **તત્થા**તિઆદિ ઉપમાસંસન્ધનં, તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

૪૫૬. **અન્તોનિરોધસ્મિં પઞ્ચ પસાદે**તિ નિરોધસમાપન્નસ્સ પવત્તમાને પઞ્ચ પસાદે. **કિરિયમયપવત્તસ્મિ**ન્તિ જવનાદિકિરિયાનિબ્બત્તકધમ્મપ્પવત્તિયં. **બલવપચ્ચયા હોન્તી**તિ પચ્છાજાતવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતપચ્ચયેહિ પચ્ચયા હોન્તિ, ઉપત્થમ્ભકભાવેન બલવપચ્ચયા હોન્તિ. **જીવિતિન્દ્રિયં પટિચ્ચા**તિ ઇન્દ્રિયઅત્થિઅવિગતપચ્ચયવસેન પચ્ચયભૂતં જીવિતિન્દ્રિયં પટિચ્ચ પઞ્ચવિધોપિ પસાદો તિટ્ઠતિ. **જીવિતિન્દ્રિયેન વિના ન તિટ્ઠતિ** જીવિતિન્દ્રિયરહિતસ્સ કમ્મસમુટ્ઠાનરૂપકલાપસ્સ અભાવતો. **તસ્મા**તિ યસ્મા અનુપાલનલક્ખણેન જીવિતેન અનુપાલિતા એવ ઉસ્મા પવત્તતિ, ન તેન અનનુપાલિતા, તસ્મા ઉસ્મા આયું પટિચ્ચ તિટ્ઠતિ. **જાલસિખં પટિચ્ચ આભા પઞ્ઞાયતી**તિ જાલસિખાસઙ્ખાતભૂતસઙ્ઘાતં સહેવ પવત્તમાનં નિસ્સાય ''આભા''તિ લદ્ધનામા વણ્ણધાતુ ''ઉજ્જલતિ, અન્ધકારં વિધમતિ, રૂપગતાનિ ચ વિદંસેતી''તિઆદીહિ પકારેહિ ઞાયતિ. **તં આલોકં પટિચ્ચા**તિ તં વુત્તપ્પકારં આલોકં પચ્ચયં લભિત્વા. **જાલસિખા પઞ્ઞાયતી**તિ ''અપ્પિકા, મહતી, ઉજુ, કુટિલા''તિઆદિના પાકટા હોતિ.

જાલસિખા વિય કમ્મજતેજો નિસ્સયભાવતો. **આલોકો વિય જીવિતિન્દ્રિયં** તન્નિસ્સિતભાવતો. ઇદાનિ ઉપમોપમિતબ્બાનં સમ્બન્ધં દસ્સેતું "**જાલસિખા હી**"તિઆદિ વુત્તં. **આલોકં ગહેત્વાવ ઉપ્પજ્જતી**તિ ઇમિના યથા જાલસિખાય સહેવ આલોકો ઉપ્પજ્જતિ, એવં કમ્મજુસ્મના સહેવ જીવિતિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જતીતિ દસ્સેતિ. જાલસિખાસન્નિસ્સયો તસ્સા સતિયેવ હોન્તો આલોકો તાય ઉપ્પાદિતો વિય હોતીતિ આહ "**અત્તના જનિતઆલોકેનેવા**"તિ. ઉસ્મા નામેત્થ કમ્મસમુટ્ઠાના તેજોધાતુ તન્નિસ્સિતઞ્ચ જીવિતિન્દ્રિયં તદનુપાલકઞ્ચાતિ આહ "**કમ્મજમહાભૂતસમ્ભવેન જીવિતિન્દ્રિયેન ઉસ્માય અનુપાલન**"ન્તિ. ન કેવલં ખણટ્ઠિતિયા એવ, અથ ખો પબન્ધાનુપચ્છેદસ્સપિ જીવિતિન્દ્રિયં કારણન્તિ આહ "**વસ્સસતમ્પિ કમ્મજતેજપવત્તં પાલેતી**"તિ. ઉસ્મા આયુનો પચ્ચયો હોન્તો સેસભૂતસહિતો એવ હોતીતિ આહ "**મહાભૂતાની**"તિ. તથા આયુપિ સહજાતરૂપં પાલેન્તમેવ ઉસ્માય પચ્ચયો હોતીતિ વુત્તં "**મહાભૂતાનિ પાલેતી**"તિ.

૪૫૭. આયુ એવ ઇન્દ્રિયપચ્ચયાદિવસેન સહજાતધમ્માનં અનુપાલનવસેન સઙ્ખરણતો **આયુસઙ્ખારો**. બહુવચનનિદ્દેસો પન અનેકસતસહસ્સભેદેસુ રૂપકલાપેસુ પવત્તિયા અનેકભેદન્તિ કત્વા. આરમ્મણરસં અનુભવન્તીતિ **વેદનિયા** યથા ''નિય્યાનિકા''તિ. તેનાહ "**વેદના ધમ્મા વા**"તિ. સુખાદિભેદભિન્નત્તા બહુવચનનિદ્દેસો. ઇમેસં આયુસઙ્ખારવેદનાનં એકન્તનિરોધં સમાપન્નસ્સ મરણેન ભવિતબ્બં વેદનાય નિરુદ્ધત્તા.

આયુસઙ્ખારાનં તથા અનિરુદ્ધત્તા નિરોધસ્સ સમાપજ્જનમેવ ન સિયા, કુતો વુટ્ઠાનં. તેન વુત્તં પાળિયં ''તે ચ હાવુસો''તિઆદિ. **વુટ્ઠાનં પઞ્ઞાયતિ** સઞ્ઞાવેદનાદીનં ઉપ્પત્તિયા. ઇદાનિ તમત્થં વિત્થારતો ઉપમાય વિભાવેતું **''યો હી''**તિઆદિ વુત્તં. **ઉક્કણ્ઠિત્વા**તિ નાનારમ્મણાપાતતો નિબ્બિન્દિત્વા. **યથાપરિચ્છિન્નકાલવસેના**તિ યથાપરિચ્છિન્ને કાલે સમ્પત્તે. **રૂપજીવિતિન્દ્રિયપચ્ચયા**તિ ઇન્દ્રિયપચ્ચયભૂતા . **જાલાપવત્તં વિય અરૂપધમ્મા** તેજુસ્સદભાવતો વિસયોભાસનતો ચ. ઉદકપ્પહારો વિય નિરોધસમાપત્તિયા પુબ્બાભિસઙ્ખારો. **પિહિતઅઙ્ગારા વિય રૂપજીવિતિન્દ્રિયં** ઉસ્મામત્તતાય અનોભાસનતો . **યથાપરિચ્છિન્નકાલાગમનન્**તિ યથાપરિચ્છિન્નકાલસ્સ ઉપગમનં. અનુરૂપપત્તિવસેનેવ **રૂપપવત્તિ**ગ્ગહણં. **ઇમં રૂપકાયં જહન્તી**તિ ઇમસ્મા રૂપકાયા કળેવરા વિગચ્છન્તિ નપ્પવત્તન્તિ.

કાયેન સઙ્ખરીયન્તીતિ **કાયસઙ્ખારા** તપ્પટિબદ્ધવુત્તિતાય. વાચં સઙ્ખરોન્તીતિ **વચીસઙ્ખારા**. વિતક્કેત્વા વિચારેત્વા હિ વાચં ભિન્દતિ કથેતિ. ચિત્તેન સઙ્ખરીયન્તીતિ **ચિત્તસઙ્ખારા** તપ્પટિબદ્ધવુત્તિતો. ચિત્તસઙ્ખારનિરોધચોદનાય રૂપનિરોધો વિય ચિત્તનિરોધો અચોદિતો તેસં તતો અઞ્ઞત્તાતિ ન ચિત્તસમ્પયુત્તનિરોધો એકન્તિકો વિતક્કાદિનિરોધે તદભાવતો. યં પન વુત્તં ''વાચા અનિરુદ્ધા હોતી''તિ, તમ્પિ ન. વાચં સઙ્ખરોન્તીતિ હિ વચીસઙ્ખારા, તેસુ નિરુદ્ધેસુ કથં વાચાય અનિરોધો. ચિત્તં પન નિરુદ્ધેસુપિ ચિત્તસઙ્ખારેસુ તેહિ અનભિસઙ્ખતત્તા વિતક્કાદિનિરોધો વિય પવત્તતિયેવાતિ અયમેત્થ પરસ્સ અધિપ્પાયો. આનન્તરિયકમ્મં કતં ભવેય્ય, ચિત્તસ્સ અનિરુદ્ધત્તા તં નિસ્સાય ચ રૂપધમ્માનં અનપગતત્તા તે જીવન્તિ એવ નામાતિ. **બ્યઞ્જને અભિનિવેસં અકત્વા**તિ ''ચિત્તસઙ્ખારા નિરુદ્ધા''તિ વચનતો તેવ નિરુદ્ધા, ન ચિત્તન્તિ એવં નેય્યત્થં સુત્તં ''નીતત્થ''ન્તિ અભિનિવેસં અકત્વા. **આચરિયાનં નયે ઠત્વા**તિ પરમ્પરાગતાનં આચરિયાનં અધિપ્પાયે ઠત્વાતિ અત્થો. **ઉપપરિક્ખિતબ્બો**તિ સુત્તન્તરાગમતો સુત્તન્તરપદસ્સ અવિપરીતો અત્થો વીમંસિતબ્બો. યથા હિ ''અસઞ્ઞભવો''તિ વચનતો ''સઞ્ઞાવ તત્થ નત્થિ, ઇતરે પન ચિત્તચેતસિકા સન્તી''તિ અયમેત્થ અત્થો ન ગય્હતિ. યથા ચ ''નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતન''ન્તિ વચનતો ''સઞ્ઞાવ તત્થ તાદિસી, ન ફસ્સાદયો''તિ અયમેત્થ અત્થો ન ગય્હતિ સઞ્ઞાસીસેન દેસનાતિ કત્વા, એવમિધાપિ ''ચિત્તસઙ્ખારા નિરુદ્ધા''તિ, ''સઞ્ઞાવેદયિતનિરોધો''તિ ચ દેસનાસીસમેવ. સબ્બેપિ પન ચિત્તચેતસિકા તત્થ નિરુજ્ઝન્તેવાતિ અયમેત્થ અવિપરીતો અત્થો વેદિતબ્બો, તથાપુબ્બાભિસઙ્ખારેન સબ્બેસંયેવ ચિત્તચેતસિકાનં તત્થ નિરુજ્ઝનતો. એતેન યં પુબ્બે ''અઞ્ઞત્તા, તદભાવતો''તિ ચ યુત્તિવચનં, તદયુત્તં અધિપ્પાયાનવબોધતોતિ દસ્સિતં હોતિ. તેનાહ **''અત્થો હિ પટિસરણં, ન બ્યઞ્જન''**ન્તિ.

ઉપહતાનીતિ બાધિતાનિ. **મક્ખિતાની**તિ ધંસિતાનિ. આરમ્મણઘટ્ટનાય ઇન્દ્રિયાનં કિલમથો ચક્ખુના ભાસુરરૂપસુખુમરજદસ્સનેન વિભાવેતબ્બો. તથા હિ ઉણ્હકાલે પુરતો અગ્ગિમ્હિ જલન્તે ખરસ્સરે ચ પણવે આકોટિતે અક્ખીનિ ભેદાનિ વિય ન સહન્તિ સોતાનિ ''સિખરેન વિય અભિહઞ્ઞન્તી''તિ વત્તારો હોન્તિ.

૪૫૮. રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનમેવ રૂપવિરાગભાવનાવસેન પવત્તં અરૂપજ્ઝાનન્તિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં વિસ્સજ્જેન્તો ધમ્મસેનાપતિ ''સુખસ્સ ચ પહાના''તિઆદિના વિસ્સજ્જેસિ. અપગમનેન વિગમેન પચ્ચયા **અપગમનપચ્ચયા** સુખાદિપ્પહાનાનિ. **અધિગમપચ્ચયા** પન કસિણેસુ રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનં હેટ્ઠિમા તયો ચ આરુપ્પા. ન હિ સક્કા તાનિ અનધિગન્ત્વા નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનમધિગન્તું. **નિરોધતો વુટ્ઠાનકફલસમાપત્તિ**ન્તિ નિરોધતો વુટ્ઠાનભૂતં અનિચ્ચાનુપસ્સનાસમુદાગતફલસમાપત્તિં. સા હિ ''અનિમિત્તા ચેતોવિમુત્તી''તિ વુચ્ચતિ. યથા સમથનિસ્સન્દો અભિઞ્ઞા, મેત્તાકરુણામુદિતાબ્રહ્મવિહારનિસ્સન્દો ઉપેક્ખાબ્રહ્મવિહારો, કસિણનિસ્સન્દો આરુપ્પા, સમથવિપસ્સનાનિસ્સન્દો નિરોધસમાપત્તિ, એવં વિપસ્સનાય નિસ્સન્દફલભૂતં સામઞ્ઞફલન્તિ આહ

“**વિપસ્સનાનિસ્સન્દાય ફલસમાપત્તિયા**”તિ. આરમ્મણા નામ સારમ્મણધમ્માનં વિસેસતો ઉપ્પત્તિનિમિત્તન્તિ આહ “**સબ્બનિમિત્તાનન્તિ રૂપાદીનં સબ્બારમ્મણાન**”ન્તિ. નત્થિ એત્થ કિઞ્ચિ સઙ્ખારનિમિત્તન્તિ **અનિમિત્તા**, અસઙ્ખતા ધાતૂતિ આહ “**સબ્બનિમિત્તાપગતાય નિબ્બાનધાતુયા**”તિ. **ફલસમાપત્તિસહજાતં મનસિકારં સન્ધાયાહ**, ન આવજ્જનમનસિકારં. ન હેત્થ તસ્સ સમ્ભવો અનુલોમાનન્તરં ઉપ્પજ્જનતો.

ઇમસ્મિં ઠાનેતિ ઇધ વુત્તનિરોધસ્સ આદિમજ્ઝપરિયોસાનાનં ગહિતાનં ઇમસ્મિં પરિયોસાનસ્સ ગહિતટ્ઠાને. **દ્વીહિ બલેહી**તિ સમથવિપસ્સનાબલેહિ. **તયો ચ સઙ્ખારાનન્તિ** કાયસઙ્ખારાદીનં તિણ્ણં સઙ્ખારાનં. **સોળસહિ ઞાણચરિયાહી**તિ અનિચ્ચાનુપસ્સના, દુક્ખા, અનત્તા, નિબ્બિદા, વિરાગા, નિરોધા, પટિનિસ્સગ્ગા, વિવટ્ટાનુપસ્સના, સોતાપત્તિમગ્ગો…પે॰… અરહત્તફલસમાપત્તીતિ ઇમાહિ સોળસહિ ઞાણચરિયાહિ. **નવહિ સમાધિચરિયાહી**તિ પઠમજ્ઝાનસમાધિઆદીહિ નવહિ સમાધિચરિયાહિ. યો યથાવુત્તાસુ ચરિયાસુ પુગ્ગલસ્સ વસીભાવો, સા **વસીભાવતાપઞ્ઞા**. અસ્સા સા કથિતાતિ યોજના. **વિનિચ્છયકથા**તિ વિનિચ્છયવસેન પવત્તા **અટ્ઠકથા** કથિતા. તસ્મા **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૮૬૮-૮૬૯) **તંસંવણ્ણનાયઞ્ચ** (વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૨.૮૬૮) વુત્તનયેન વેદિતબ્બા.

વલઞ્જનસમાપત્તિ અરિયવિહારવસેન વિહરણસમાપત્તિ. **ઠિતિયા**તિ એત્થ પબન્ધટ્ઠિતિ અધિપ્પેતા, ન ખણટ્ઠિતિ. કસ્મા? સમાપજ્જનત્તા. તેનાહ “**ઠિતિયાતિ ચિરટ્ઠિતત્થ**”ન્તિ. **અદ્ધાનપરિચ્છેદો**તિ એત્તકં કાલં સમાપત્તિયા વીતિનામેસ્સામીતિ પગેવ કાલપરિચ્છેદો. **રૂપાદિનિમિત્તવસેના**તિ કમ્મકમ્મનિમિત્તગતિનિમિત્તેસુ યથારહં લબ્ભમાનરૂપાદિનિમિત્તવસેન. તત્થ યસ્મા કમ્મનિમિત્તે છબ્બિધમ્પિ આરમ્મણં લબ્ભતિ, તસ્મા “**સબ્બનિમિત્તાન**”ન્તિ વુત્તં, ન સબ્બેસં આરમ્મણાનં એકજ્ઝં, એકન્તતો વા મનસિકાતબ્બતો. લક્ખણવચનઞ્હેતં યથા ‘‘દાતબ્બમેતં ભેસજ્જં, યદિ મે બ્યાધિતા સિયુ’’ન્તિ.

૪૫૯. **નીલમ્પિ સઞ્ઞાનાતી**તિઆદિના નીલાદિગ્ગહણમુખેન તંવણ્ણાનં સત્તાનં સઞ્જાનનં અવેરાદિભાવમનસિકરણં જોતિતન્તિ આહ “**એતસ્મિઞ્હિ ઠાને અપ્પમાણા ચેતોવિમુત્તિ કથિતા**”તિ. એત્થ આકિઞ્ચઞ્ઞં કથિતન્તિ સમ્બન્ધો. “**એત્થ સુઞ્ઞતા**”**તિ**, “**એત્થ અનિમિત્તા**”તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. ન્તિ ‘‘ઇધ અઞ્ઞં અભિનવં નામ નત્થી’’તિઆદિના વુત્તં અત્થવચનં. **એતા**તિ અપ્પમાણચેતોવિમુત્તિઆદયો. **એકનામકા**તિ એકેકનામકા, યે નાનાબ્યઞ્જનાતિ અધિપ્પેતા. **એકો ધમ્મો**તિ અરહત્તફલસમાપત્તિ. **ચતુનામકો**તિ અપ્પમાણચેતોવિમુત્તિઆદિનામકો. **એતન્તિ** એતમત્થં. **અપ્પમાણા**તિ અનોધિસો, ઓધિસોપિ વા ‘‘એત્તકા’’તિ અપરિમિતા. **અસેસેત્વા**તિ અસુભસમાપત્તિ વિય એકસ્સેવ અગ્ગહણતો.

કિઞ્ચાપિ અસુભનિમિત્તારમ્મણમ્પિ કિઞ્ચનં હોતિ, આરમ્મણસઙ્ઘટ્ટનસ્સ કિઞ્ચનસ્સ અસુભસમાપત્તીનમ્પિ પટિભાગનિમિત્તસઙ્ખાતં આરમ્મણં સબિમ્બં વિય વિગ્ગહં કિઞ્ચનં હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ, ન તથા ઇમસ્સાતિ. નનુ બ્રહ્મવિહારપઠમારુપ્પાનમ્પિ પટિભાગનિમિત્તભૂતં કિઞ્ચિ આરમ્મણં નત્થીતિ? સચ્ચં નત્થિ, અયં પન પઠમારુપ્પવિઞ્ઞાણં વિય ન પટિભાગનિમિત્તભૂતઆરમ્મણતાય એવં વુત્તા. **અત્તેના**તિ અત્તના. ભવતિ એતેન અત્તાતિ અભિધાનં બુદ્ધિ ચાતિ **ભાવો**, અત્તા. **ભાવ**-સદ્દોપિ અત્તપરિયાયોતિ આહ “**ભાવપોસપુગ્ગલાદિસઙ્ખાતેના**”તિ. **નેસં** અપ્પમાણસમાધિઆદીનં ચતુન્નં. “**નાનતા પાકટાવા**”તિ વુત્તં નાનત્તં ભૂમિતો આરમ્મણતો ચ દસ્સેતું “**અત્થો પના**”તિઆદિ વુત્તં. પરિત્તાદિભાવેન અતીતાદિભાવેન અજ્ઝત્તાદિભાવેન ચ ન વત્તબ્બં આરમ્મણં એતિસ્સાતિ **નવત્તબ્બારમ્મણા** નિબ્બાનારમ્મણફલસમાપત્તિભાવતો.

એત્તકોતિ રાગાદીહિ સંકિલિટ્ઠતાય એત્તકપ્પમાણો, ઉત્તાનો પરિત્તચેતસોતિ અત્થો. નિબ્બાનમ્પિ અપ્પમાણમેવ પમાણકરણાનં અભાવેનાતિ આનેત્વા સમ્બન્ધો. **અકુપ્પાતિ અરહત્તફલચેતોવિમુત્તિ** પટિપક્ખેહિ અકોપનીયતાય. **કિઞ્ચતી**તિ કત્તરિ પઠિતો ધાતુ મદ્દનત્થોતિ આહ "**કિઞ્ચતિ મદ્દતી**"તિ. તસ્સ પયોગં દસ્સેતું "**મનુસ્સા કિરા**"તિઆદિ વુત્તં.

સમૂહાદિઘનવસેન સકિચ્ચપરિચ્છેદતાય ચ સવિગ્ગહા વિય ઉપટ્ઠિતા સઙ્ખારા નિચ્ચાદિગ્ગાહસ્સ વત્થુતાય "**નિચ્ચનિમિત્તં સુખાદિનિમિત્ત**"ન્તિ ચ વુચ્ચતિ. વિપસ્સના પન તત્થ ઘનવિનિબ્ભોગં કરોન્તી નિચ્ચાદિગ્ગાહં વિધમેન્તી ''નિમિત્તં સમુગ્ઘાતેતી''તિ વુત્તા ઘનનિમિત્તસ્સ આરમ્મણભૂતસ્સ અભાવા. **ન ગહિતા**તિ એકત્થપદનિદ્દેસે પાળિયં કસ્મા ન ગહિતા? **સા**તિ સુઞ્ઞતા ચેતોવિમુત્તિ. **સબ્બત્થા**તિ અપ્પમાણાચેતોવિમુત્તિઆદિનિદ્દેસેસુ. **આરમ્મણવસેના**તિ આરમ્મણવસેનપિ એકત્થા, ન કેવલં સભાવસરસતોવ. **ઇમિના પરિયાયેના**તિ અપ્પમાણતોતિઆદિના આરમ્મણતો લદ્ધપરિયાયેન. **અઞ્ઞસ્મિં પન ઠાને**તિ આકિઞ્ચઞ્ઞાદિસદ્દપવત્તિહેતુતો અઞ્ઞેન હેતુના અપ્પમાણાતિસદ્દપ્પવત્તિયં એતસ્સ ચેતોવિમુત્તિયા હોન્તિ. એસ નયો સેસેસુપિ. **ઇમિના પરિયાયેના**તિ ઇમિના તાય તાય સમઞ્ઞાય વોહરિતબ્બતાપરિયાયેન. સચ્ચાનં દસ્સનમુખેન વટ્ટવસેન ઉટ્ઠિતદેસનં અરહત્તેન કૂટં ગણ્હન્તો **યથાનુસન્ધિનાવ દેસનં નિટ્ઠપેસિ**. યં પનેત્થ અત્થતો અવિભત્તં, તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

મહાવેદલ્લસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૪. ચૂળવેદલ્લસુત્તવણ્ણના

૪૬૦. અયં દેસના યસ્મા પુચ્છાવિસ્સજ્જનવસેન પવત્તા, તસ્મા પુચ્છકવિસ્સજ્જકે પુચ્છાનિમિત્તઞ્ચ સમુદાયતો વિભાવેતું "**કો પનાય**"ન્તિઆદિ વુત્તં. **ઉપાસકત્ત**ન્તિ અમગ્ગાગતં ઉપાસકત્તં. **તેસ**ન્તિ એકાદસનહુતાનં. મગ્ગાગતેન ઉપસમેન **સન્તિન્દ્રિયો સન્તમાનસો**.

''કિં નુ ખો અજ્જ ભવિસ્સતિ અય્યપુત્તો''તિ **વીથિં ઓલોકયમાના. ઓલમ્બનત્થ**ન્તિ તસ્સ હત્થાવલમ્બનત્થં પુબ્બાચિણ્ણવસેન અત્તનો હત્થં પસારેસિ. **બહિદ્ધા**તિ અત્તના અઞ્ઞં વિસભાગવત્થું સન્ધાય વદતિ. **પરિભેદકેના**તિ પેસુઞ્ઞવાદિના.

અધિગમપ્પિચ્છતાય ''ન પકાસેતબ્બો''તિ **ચિન્તેસિ**. પુન તં અનુકમ્પન્તો "**સચે ખો પનાહ**"ન્તિઆદિં ચિન્તેસિ. **એસો ધમ્મો**તિ એસો લોકુત્તરધમ્મો. વિવટ્ટં ઉદ્દિસ્સ ઉપચિતં નિબ્બેધભાગિયં કુસલં **ઉપનિસ્સયો**. ''યદિ મે ઉપનિસ્સયો અત્થિ, સક્કા એતં પટિલદ્ધું. સચેપિ નત્થિ, આયતિં ઉપનિસ્સયો ભવિસ્સતી''તિ ચિરકાલપરિભાવિતાય ઘટે પદીપજાલા વિય અબ્ભન્તરે દિપ્પમાનાય હેતુસમ્પત્તિયા ચોદિયમાના આહ "**એવં સન્તે મય્હં પબ્બજ્જં અનુજાનાથા**"તિ.

લાભસક્કારો ઉપ્પજ્જિ સુચિરકાલં કતૂપચિતપુઞ્ઞતાય. **અભિનીહારસમ્પન્નત્તા**તિ સુજાતત્થેરસ્સ પદુમુત્તરસ્સ ભગવતો અગ્ગસાવકસ્સ નિપચ્ચકારં કત્વા – ''તુમ્હેહિ દિટ્ઠધમ્મસ્સ ભાગી અસ્સ''ન્તિ નિબ્બેધભાગિયં દાનં દત્વા કતપત્થનાસઙ્ખાતસમ્પન્નાભિનીહારત્તા. **નાતિચિરં કિલમિત્થા**તિ કમ્મટ્ઠાનં ભાવેન્તી વિપસ્સનાય પરિપાકવસેન ચિરં

ન કિલમિત્થ. વુત્તમેવત્થં વિવરિતું “**ઇતો પટ્ઠાયા**”તિઆદિ વુત્તં. **દુતિયગમનેના**તિ પબ્બાજનત્થં ગમનતો દુતિયગમનેન.

ઉપનેત્વાતિ પઞ્હસ્સ અત્થભાવેન ઉપનેત્વા. **સક્કાયન્તિ** સકાયં. **ઉપનિક્ખિત્તં** કિઞ્ચિ વત્થું **સમ્પટિચ્છમાના, વિય** સમ્પટિચ્છન્તી વિય. એકો એવ પાસો એતિસ્સાતિ **એકપાસકા**, ગણ્ઠિ. સા હિ સુમોચિયા, અનેકપાસા પન દુમ્મોચિયા, એકપાસગ્ગહણં વિસ્સજ્જનસ્સ સુકરભાવદસ્સનત્થં . **પટિસમ્ભિદાવિસયે ઠત્વા**તિ એતેન થેરિયા પભિન્નપટિસમ્ભિદતં દસ્સેતિ. **પચ્ચયભૂતા**તિ આરમ્મણાદિવસેન પચ્ચયભૂતા.

થેરિયા વિસેસાધિગમસ્સ અત્તનો અવિસયતાય વિસાખો “**ન સક્કા**”તિઆદિના ચિન્તેસીતિ દટ્ઠબ્બં. **સચ્ચવિનિબ્ભોગપઞ્હબ્યાકરણેના**તિ સચ્ચપરિયાપન્નસ્સ ધમ્મસ્સ દસ્સનતો અઞ્ઞાનઞ્ઞત્થનિદ્ધારણભેદનાસઙ્ખાતસ્સ વિનિબ્ભોગપઞ્હસ્સ વિસ્સજ્જનેન. **દ્વે સચ્ચાની**તિ દુક્ખસમુદયસચ્ચાનિ. **પટિનિવત્તેત્વા**તિ પરિવત્તેત્વા. **ગણ્ઠિપઞ્હ**ન્તિ દુબ્બિનિબ્બેધતાય ગણ્ઠિભૂતં પઞ્હં.

ન તંયેવ ઉપાદાનં તે પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા એકદેસસ્સ સમુદાયતાભાવતો, સમુદાયસ્સ ચ એકદેસતાભાવતો. **નાપિ અઞ્ઞત્ર પઞ્ચહિ ઉપાદાનક્ખન્ધેહિ ઉપાદાનં** તસ્સ તદેકદેસભાવતો. ન હિ એકદેસો સમુદાયવિનિમુત્તો હોતિ. **યદિ હિ તઞ્ઞેવા**તિઆદિના ઉભયપક્ખેપિ દોસં દસ્સેતિ. **રૂપાદિસભાવમ્પી**તિ રૂપવેદનાસઞ્ઞાવિઞ્ઞાણસભાવમ્પિ, ફસ્સચેતનાદિસભાવમ્પિ **ઉપાદાનં સિયા. અઞ્ઞત્ર સિયા**તિ પઞ્ચહિ ઉપાદાનક્ખન્ધેહિ વિસુંયેવ ઉપાદાનં યદિ સિયા. **પરસમયે**તિ નિકાયવાદે. **ચિત્તવિપ્પયુત્તો અનુસયો**તિ નિદસ્સનમત્તમેતં નિકાયવાદે ચિત્તસભાવાભાવવિઞ્ઞાણાદીનમ્પિ ચિત્તવિપ્પયુત્તભાવપટિજાનનતો. **એવં બ્યાકાસી**તિ ‘‘ન ખો, આવુસો’’તિઆદિના ખન્ધગતછન્દરાગભાવેન બ્યાકાસિ. અત્થધમ્મનિચ્છયસમ્ભવતો **અસમ્બન્ધેન**. તેસુ કત્થચિપિ અસમ્મુય્હનતો **અવિત્થાયન્તેન**. પુચ્છાવિસયે મોહન્ધકારવિગમનેન **પદીપસહસ્સં જાલેન્તેન વિય**. સઉપાદાનુપાદાનટ્ઠાનં અનુત્તાનતાય પચુરજનસ્સ **ગૂળ્હો**. અઞ્ઞાહિતસઙ્કેતાનં કેસઞ્ચિ પટિચ્છાદિતસદિસત્તા **પટિચ્છન્નો**. તિલક્ખણબ્ભાહતધમ્મવિસયતાય **તિલક્ખણાહતો**. ગમ્ભીરઞાણગોચરતાય **ગમ્ભીરો. લદ્ધપતિટ્ઠા** અરિયસચ્ચસમ્પટિવેધનતો. એવં દિટ્ઠધમ્માદિભાવતો **વેસારજ્જપ્પત્તા**. સબ્બસો નિવુત્થબ્રહ્મચરિયતાય તિણ્ણં ભવાનમ્પિ અપરભાગે નિબ્બાને નિવુત્થવતીતિ **ભવમત્થકે ઠિતા**.

૪૬૧. “**રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતી**”તિ પદુદ્ધારં કત્વા “**ઇધેકચ્ચો**”તિઆદિના (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૩૦) પટિસમ્ભિદાપાઠેન તદત્થં વિવરતિ. તત્થ **અત્તતો સમનુપસ્સતી**તિ અત્તાતિ સમનુપસ્સતિ, અત્તભાવેન સમનુપસ્સતિ. **અહ**ન્તિ અત્તાનં નિદ્દિસતિ. અહંબુદ્ધિનિબન્ધનઞ્હિ અત્તાનં અત્તવાદી પઞ્ઞપેતિ, તસ્મા **યં રૂપં સો અહ**ન્તિ યદેતં મમ રૂપં નામ, સો અહન્તિ વુચ્ચમાનો મમ અત્તા તં મમ રૂપન્તિ **રૂપઞ્ચ અત્તઞ્ચ અદ્વયં** અનઞ્ઞં **સમનુપસ્સતિ**. તથા પસ્સતો ચ અત્તા વિય રૂપં, રૂપં વિય વા અત્તા અનિઞ્ઞોતિ આપન્નમેવ . **અચ્ચી**તિ જાલસિખા. સા ચે વણ્ણો, ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યાવ સિયા, ન કાયવિઞ્ઞેય્યા, વણ્ણોપિ વા કાયાદિવિઞ્ઞેય્યો અચ્ચિયા અનઞ્ઞત્તાતિ ઉપમેય્યં વિય ઉપમાપિ દિટ્ઠિગતિકસ્સ અયુત્તાવ. **દિટ્ઠિપસ્સનાયા**તિ મિચ્છાદિટ્ઠિસઙ્ખાતાય પસ્સનાય પસ્સતિ, ન તણ્હામાનપઞ્ઞાનુપસ્સનાય. અરૂપં વેદનાદિં અત્તાતિ ગહેત્વા છાયાય રુક્ખાધીનતાય **છાયાવન્તં રુક્ખં વિય**, રૂપસ્સ સન્તકભાવેન અત્તાધીનતાય **રૂપવન્તં અત્તાનં સમનુપસ્સતિ**. પુપ્ફાધીનતાય **પુપ્ફસ્મિં ગન્ધં વિય** આધેય્યભાવેન અત્તાધીનતાય રૂપસ્સ **અત્તનિ રૂપં સમનુપસ્સતિ**. યથા કરણ્ડો મણિનો આધારો, એવં

રૂપમ્પિ અત્તનો આધારોતિ કત્વા **અત્તાનં રૂપસ્મિં સમનુપસ્સતિ**. **એસેવ નયો**તિ ઇમિના અત્તનો વેદનાદીહિ અનઞ્ઞત્તં તેસઞ્ચાધારણતં નિસ્સિતતઞ્ચ યથાવુત્તં અતિદિસતિ.

અરૂપં અત્તાતિ કથિતં ''વેદનાવન્ત''ન્તિઆદીસુ વિય રૂપેન વોમિસ્સકતાય અભાવતો. **રૂપારૂપમિસ્સકો અત્તા કથિતો** રૂપેન સદ્ધિં સેસારૂપધમ્માનં અત્તાતિ ગહિતત્તા. **ઉચ્છેદદિટ્ઠિ કથિતા** રૂપાદીનં વિનાસદસ્સનતો. તેનેવાહ ''રૂપં અત્તાતિ યો વદેય્ય, તં ન ઉપપજ્જતિ, અત્તા મે ઉપ્પજ્જતિ ચ વેતિ ચાતિ ઇચ્ચસ્સ એવમાગતં હોતી''તિઆદિ. **અવસેસેસૂ**તિ પન્નરસસુ ઠાનેસુ. **સસ્સતદિટ્ઠિ કથિતા** રૂપવન્તાદિભાવેન ગહિતસ્સ અનિદ્ધારિતરૂપત્તા.

દિટ્ઠિગતિકો યં વત્થું અત્તાતિ સમનુપસ્સતિ, યેભુય્યેન તં નિચ્ચં સુખન્તિ ચ સમનુપસ્સતેવ. સાવકો પન તપ્પટિક્ખેપેન સબ્બે ધમ્મા અનત્તાતિ સુદિટ્ઠત્તા રૂપં અત્તાતિ ન સમનુપસ્સતિ, તથાભૂતો ચ અનિચ્ચં દુક્ખં અનત્તાતિ સમનુપસ્સતિ, તથા વેદનાદયોતિ દસ્સેન્તો "**ન રૂપં અત્તતો**"તિઆદિમાહ. એવં ભવદિટ્ઠિપિ અવિજ્જાભવતણ્હા વિય વટ્ટસ્સ સમુદયોયેવાતિ દિટ્ઠિકથાયં "**એત્તકેન ગમનં હોતી**"તિઆદિ. દિટ્ઠિપ્પહાનકથાયઞ્ચ "**એત્તકેન ગમનં ન હોતી**"તિઆદિ વુત્તં.

૪૬૨. હેટ્ઠા વુત્તમત્થમેવ પુચ્છિતત્તા "**થેરિયા પટિપુચ્છિત્વા વિસ્સજ્જેતબ્બો**"તિ વત્વા પટિપુચ્છનવિધિં દસ્સેતું "**ઉપાસકા**"તિઆદિ વુત્તં. **પટિપત્તિવસેના**તિ સક્કાયનિરોધગામિનિપટિપદાભાવેન. સઙ્ખતાસઙ્ખતવસેન લોકિયલોકુત્તરવસેન સઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતવસેનાતિ ''વસેના''તિ પદં પચ્ચેકં યોજેતબ્બં. તત્થ કામં અસઙ્ખતો નામ મગ્ગો નત્થિ, કિં સઙ્ખતો, ઉદાહુ અસઙ્ખતોતિ પન પુચ્છાવસેન તથા વુત્તં? ''અરિયો''તિ વચનેનેવ મગ્ગસ્સ લોકુત્તરતો સિદ્ધા, સઙ્ગાહકખન્ધપરિયાપન્નાનં પન મગ્ગધમ્માનમ્પિ સિયા લોકિયતાતિ ઇધ લોકિયગ્ગહણં. કિઞ્ચાપિ સઙ્ગહિતપદમેવ પાળિયં આગતં, ન અસઙ્ગહિતપદં, યે પન સઙ્ગાહકભાવેન વુત્તા, તે સઙ્ગહિતા ન હોન્તીતિ **અટ્ઠકથાયં** અસઙ્ગહિતગ્ગહણં કતન્તિ દટ્ઠબ્બં. **સઙ્ખતો**તિઆદીસુ સમેચ્ચ સમ્ભુય્ય પચ્ચયેહિ કતોતિ **સઙ્ખતો**. તથાભૂતો ચ તંસમઙ્ગિનો પુગ્ગલસ્સ પુબ્બભાગચેતનાતિ મય્હં મગ્ગો અટ્ઠઙ્ગિકો હોતુ સત્તઙ્ગિકો વાતિ ચેતિતભાવેન **ચેતિતો**. સહજાતચેતનાયપિ ચેતિતોવ તસ્સા સહકારીકારણભાવતો, તતો એવ **પકપ્પિતો આયૂહિતો**. પચ્ચયેહિ નિપ્ફાદિતત્તા **કતો નિબ્બત્તિતો** ચ. **સમાપજ્જન્તેન** અત્તનો સન્તાને સમ્મદેવ આપજ્જન્તેન ઉપ્પાદેન્તેન. ઇતિ સત્તહિપિ પદેહિ પચ્ચયનિબ્બત્તિતંયેવ અરિયમગ્ગસ્સ દસ્સેતિ.

અસઙ્ગહિતો ખન્ધાનં પદેસો એતસ્સ અત્થીતિ **મગ્ગો સપ્પદેસો**. નત્થિ એતેસં પદેસાતિ **ખન્ધા નિપ્પદેસા**. પદિસ્સતિ એતેન સમુદાયોતિ હિ **પદેસો**, અવયવો. **અયન્તિ** મગ્ગો. **સપ્પદેસત્તા** એકદેસત્તા. **નિપ્પદેસેહિ** સમુદાયભાવતો નિરવસેસપદેસેહિ. યથા નગરં રજ્જેકદેસભૂતં તદન્તોગધત્તા રજ્જેન સઙ્ગહિતં, એવં અરિયમગ્ગો ખન્ધત્તયેકદેસભૂતો તદન્તોગધત્તા તીહિ ખન્ધેહિ સઙ્ગહિતોતિ દસ્સેતિ "**નગરં વિય રજ્જેના**"તિ ઇમિના. **સજાતિતો**તિ સમાનજાતિતાય, સમાનસભાવત્તા એવાતિ અત્થો. એત્થ ચ સીલક્ખન્ધો ''નવ કોટિસહસ્સાની''તિઆદિના (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૨૦; અપ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૫૫.૫૫; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૩૭) વુત્તપભેદવસેન ચેવ સમ્પત્તસમાદાનવિરતિઆદિવસેન ચ ગય્હમાનો નિપ્પદેસો, મગ્ગસીલં પન આજીવટ્ઠમકમેવ સમુચ્છેદવિરતિમત્તમેવાતિ સપ્પદેસં. સમાધિક્ખન્ધો પરિત્તમહગ્ગતાદિવસેન ચેવ ઉપચારપ્પનાસમાધિવસેન ચ અનેકભેદતાય નિપ્પદેસો, મગ્ગસમાધિ પન લોકુત્તરોવ , અપ્પનાસમાધિ એવાતિ સપ્પદેસો. તથા પઞ્ઞાક્ખન્ધો પરિત્તમહગ્ગતાદિવસેન ચેવ સુતમયઞાણાદિવસેન ચ અનેકભેદતાય નિપ્પદેસો, મગ્ગપઞ્ઞા પન લોકુત્તરાવ,

ભાવનામયા એવાતિ સપ્પદેસા. **અત્તનો ધમ્મતાયા**તિ સહકારીકારણં અનપેક્ખિત્વા અત્તનો સભાવેન અત્તનો બલેન **અપ્પેતું ન સક્કોતિ** વીરિયેન અનુપત્થમ્ભિતં, સતિયા ચ અનુપટ્ઠિતં. **પગ્ગહકિચ્ચ**ન્તિ યથા કોસજ્જપક્ખે ન પતિતા ચિત્તટ્ઠિતિ, તથા પગ્ગણ્હનકિચ્ચં. **અપિલાપનકિચ્ચ**ન્તિ યથા આરમ્મણે ન પિલવતિ, એવં અપિલાપનકિચ્ચં.

એકતો જાતાતિ સહજાતા. **પિટ્ઠિં દત્વા ઓનતસહાયો વિય વાયામો** સમાધિસ્સ આરમ્મણે અપ્પનાય વિસેસપચ્ચયભાવતો. **અંસકૂટં દત્વા ઠિતસહાયો વિય સતિ** સમાધિસ્સ આરમ્મણે દળ્હપવત્તિયા પચ્ચયભાવતો. **કિરિયતો**તિ ઉપકારકિરિયતો.

આકોટેત્વાતિ આરમ્મણં આહનિત્વા. તથા હિ વિતક્કો ''આહનનરસો''તિ, યોગાવચરો ચ ''કમ્મટ્ઠાનં તક્કાહતં વિતક્કપરિયાહતં કરોતી''તિ વુચ્ચતિ. **ઇધાપી**તિ સમ્માદિટ્ઠિસઙ્કપ્પેસુ. **કિરિયતો**તિ વુત્તપ્પકારઉપકારકિરિયતો.

સુભસુખાદિનિમિત્તગ્ગાહવિધમનં **ચતુકિચ્ચસાધનં. પચ્ચયત્તેના**તિ સહજાતાદિપચ્ચયભાવેન. **ચતુકિચ્ચસાધનવસેનેવા**તિ ઇદં મગ્ગવીરિયસ્સેવ ગહિતભાવદસ્સનં. તઞ્હિ એકંયેવ હુત્વા ચતુકિચ્ચં યથાવુત્તઉપકારકસભાવેન ચ પરિવારટ્ઠેન પરિક્ખારો હોતિ. **મગ્ગસમ્પયુત્તધમ્માન**ન્તિ ઇમિના મગ્ગધમ્માનમ્પિ ગહણં, ન તંસમ્પયુત્તફસ્સાદીનંયેવ. **એકચિત્તક્ખણિકા**તિ મગ્ગચિત્તુપ્પાદવસેન એકચિત્તક્ખણિકા.

સત્તહિ ગ્રાણેહીતિ પરમુક્કંસગતેહિ સત્તહિ જવનેહિ સમ્પયુત્તઞાણેહિ, સત્તહિ વા અનુપસ્સનાઞાણેહિ. આદિતો સેવના **આસેવના**, તતો પરં વડ્ઢના **ભાવના**, પુનપ્પુનં કરણં **બહુલીકમ્મ**ન્તિ અધિપ્પાયેનાહ ''**અઞ્ઞેન ચિત્તેના**''તિઆદિ. અધિપ્પાયવસેન નિદ્ધારેત્વા ગહેતબ્બત્થં **સુત્તં નેય્યત્થં**. યથારુતવસેન ગહેતબ્બત્થં **નીતત્થં**. **એવં સન્તે**તિ યદિ ઇદં સુત્તં નીતત્થં, આસેવનાદિ ચ વિસું વિસું ચિત્તેહિ હોતિ, એવં સન્તે. આસેવનાદિ નામ ચિત્તસ્સ અનેકવારં ઉપ્પત્તિયા હોતિ , ન એકવારમેવાતિ આહ ''**એકં ચિત્ત**''ન્તિઆદિ. તત્રાયં સઙ્ખેપત્થો – આસેવનાવસેન પવત્તમાનં ચિત્તં સુચિરમ્પિ કાલં આસેવનાવસેનેવ પવત્તેય્ય, તથા ભાવનાબહુલીકમ્મવસેન પવત્તમાનાનિપિ, ન ચેત્થ એત્તકાનેવ ચિત્તાનિ આસેવનાવસેન પવત્તન્તિ, એત્તકાનિ ભાવનાવસેન, બહુલીકમ્મવસેનાતિ નિયમો લબ્ભતિ. ઇતિ અનેકચિત્તક્ખણિકઅરિયમગ્ગં વદન્તસ્સ દુન્નિવારિયોવાયં દોસો. યથા પન પુબ્બભાગેપિ નાનાચિત્તેસુ પવત્તપરિઞ્ઞાદિકિચ્ચાનં સમ્માદિટ્ઠિઆદીનં પટિવેધકાલે યથારહં ચતુકિચ્ચસાધનં, એકચિત્તક્ખણિકા ચ પવત્તિ, એવં વિપસ્સનાય પવત્તાભિસઙ્ખારવસેન આસેવનાભાવનાબહુલીકમ્માનિ પટિવેધકાલે એકચિત્તક્ખણિકાનેવ હોન્તીતિ વદન્તાનં આચરિયાનં ન કોચિ દોસો આસેવનાદીહિ કાતબ્બકિચ્ચસ્સ તદા એકચિત્તક્ખણેયેવ સિજ્ઝનતો. તેનાહ ''**એકચિત્તક્ખણિકાવા**''તિઆદિ. **સચે સઞ્ઞાનાતી**તિ સચે સઞ્ઞત્તિં ગચ્છતિ. **યાગું પિવાહીતિ ઉય્યોજેતબ્બો** ધમ્મસાકચ્છાય અભબ્બભાવતોતિ અધિપ્પાયો.

૪૬૩. **પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારાદીસૂતિ આદિ**-સદ્દેન કાયસઞ્ચેતનાદિ લક્ખણે કાયસઙ્ખારાદિકેપિ સઙ્ગણ્હાતિ, ન અપુઞ્ઞાનેઞ્જાભિસઙ્ખારે એવ. **કાયપટિબદ્ધત્તા કાયેન સઙ્ખરીયતિ**, ન કાયસમુટ્ઠાનત્તા. ચિત્તસમુટ્ઠાના હિ તે ધમ્માતિ. **નિબ્બત્તીયતી**તિ ચ ઇદં કાયે સતિ સબ્ભાવં , અસતિ ચ અભાવં સન્ધાય વુત્તં. **વાચ**ન્તિ વચીઘોસં. **સઙ્ખરોતી**તિ જનેતિ. તેનાહ ''**નિબ્બત્તેતી**''તિ. ન હિ તં વિતક્કવિચારરહિતચિત્તં વચીઘોસં નિબ્બત્તેતું સક્કોતિ.

ચિત્તપટિબદ્ધત્તાતિ એતેન ચિત્તસ્સ નિસ્સયાદિપચ્ચયભાવો ચિત્તસઙ્ખારસઙ્ખરણન્તિ દસ્સેતિ. **અઞ્ઞમઞ્ઞમિસ્સા**તિ અત્થતો ભિન્નાપિ કાયસઙ્ખારાદિવચનવચનીયભાવેન અઞ્ઞમઞ્ઞમિસ્સિતા અભિન્ના વિય, તતો એવ **આલુળિતા** સંકિણ્ણા **અવિભૂતા** અપાકટા **દુદ્દીપના** દુવિઞ્ઞાપયા. **આદાનગ્ગહણમુઞ્ચનચોપના**નીતિ યસ્સ કસ્સચિ કાયેન આદાતબ્બસ્સ આદાનસઙ્ખાતં ગહણં, વિસ્સજ્જનસઙ્ખાતં મુઞ્ચનં, યથાતથાચલનસઙ્ખાતં ચોપનન્તિ ઇમાનિ **પાપેત્વા** સાધેત્વા **ઉપ્પન્ના**. કાયતો પવત્તા સઙ્ખારા, કાયેન સઙ્ખરીયન્તીતિ ચ **કાયસઙ્ખારાત્વેવ વુચ્ચન્તિ**. **હનુસંચોપન**ન્તિ હનુસઞ્ચલનં. **વચીભેદ**ન્તિ વાચાનિચ્છારણં. વાચં સઙ્ખરોન્તીતિ કત્વા ઇધ **વચીસઙ્ખારાત્વેવ વુચ્ચન્તિ**.

૪૬૪. **સમાપજ્જિસ્સ**ન્તિ પદં નિરોધસ્સ આસન્નાનાગતભાવવિસયં આસન્નં વજ્જેત્વા દૂરસ્સ ગહણે પયોજનાભાવતો. નિરોધપાદકસ્સ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનચિત્તસ્સ ચ ગહણતો પટ્ઠાય નિરોધં સમાપજ્જતિ નામાતિ અધિપ્પાયેન “**પદદ્વયેન નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસમાપત્તિકાલો કથિતો**”તિ વુત્તં. **તથા ચિત્તં ભાવિતં હોતી**તિ એત્થ અદ્ધાનપરિચ્છેદચિત્તગ્ગહણં ઇતરેસં નાનન્તરિયભાવતો. ન હિ બલદ્વયઞાણસમાધિચરિયાનં વસીભાવાપાદનચિત્તેહિ વિના અદ્ધાનપરિચ્છેદચિત્તં અચિત્તકભાવાય હોતિ.

સેસસઙ્ખારેહીતિ કાયસઙ્ખારચિત્તસઙ્ખારેહિ. **દુતિયજ્ઝાનેયેવ નિરુજ્ઝતિ** અનુપ્પત્તિનિરોધેન. ઇતરેસુપિ એસેવ નયો. **વુટ્ઠહિસ્સ**ન્તિ પદં વુટ્ઠહનસ્સ આસન્નાનાગતભાવવિસયં આસન્નં વજ્જેત્વા દૂરસ્સ ગહણે પયોજનાભાવતો. નિરોધતો વુટ્ઠાનસ્સ ચ ચિત્તુપ્પાદેન પરિચ્છિન્નત્તા તતો ઓરમેવાતિ આહ “**પદદ્વયેન અન્તોનિરોધકાલો કથિતો**”તિ. તથા **ચિત્તં ભાવિતં હોતી**તિ યથા યથાપરિચ્છિન્નકાલમેવ અચિત્તકભાવો, તતો પરં સચિત્તકભાવો હોતિ, તથા નિરોધસ્સ પરિકમ્મચિત્તં ઉપ્પાદિતં હોતિ.

પટિસઙ્ખાતિ પટિસઙ્ખાય ઇદમેવ કાતબ્બં જાનિત્વા અપ્પવત્તિમત્તં. **સમાપજ્જન્તી**તિ અચિત્તકભાવં સમ્પદેવ આપજ્જન્તિ. અથ કસ્મા સત્તાહમેવ સમાપજ્જન્તીતિ? યથાકાલપરિચ્છેદકરણતો, તઞ્ચ યેભુય્યેન આહારૂપજીવીનં સત્તાનં ઉપાદિન્નકપવત્તસ્સ એકદિવસં ભુત્તાહારસ્સ સત્તાહમેવ યાપનતો.

સબ્બા ફલસમાપત્તિ અસ્સાસપસ્સાસે ન સમુટ્ઠાપેતીતિ ઇદં નત્થીતિ આહ “**સમુટ્ઠાપેતી**”તિ. યા પન ન સમુટ્ઠાપેતિ, તં દસ્સેન્તો “**ઇમસ્સ પન...પે॰... ન સમુટ્ઠાપેતી**”તિ આહ. તત્થ **ઇમસ્સા**તિ ઇધ પાળિયં વુત્તનિરોધસમાપજ્જનભિક્ખુનો. તસ્સ પન ફલસમાપત્તિ ચતુત્થજ્ઝાનિકાવાતિ નિયમો નત્થીતિ આહ “**કિં વા એતેના**”તિઆદિ. **અબ્બોહારિકા**તિ સુખુમત્તભાવપ્પત્તિયા ‘‘અત્થી’’તિ વોહરિતું અસક્કુણેય્યાતિ કેચિ. નિરોધસ્સ પન પાદકભૂતાય ચતુત્થજ્ઝાનાદિસમાધિચરિયાય વસેન અચતુત્થજ્ઝાનિકાપિ નિરોધાનન્તરફલસમાપત્તિ અસ્સાસપસ્સાસે ન સમુટ્ઠાપેતીતિ અભાવતો એવ તે અબ્બોહારિકા વુત્તા. એવઞ્ચ કત્વા સઞ્જીવત્થેરવત્થુમ્હિ આનીતસમાપત્તિફલનિદસ્સનમ્પિ સુટ્ઠુ ઉપપજ્જતિ. તેનાહ “**ભવઙ્ગસમયેનેવેતં કથિત**”ન્તિ. **કિરિયમયપવત્તવળઞ્જનકાલે**તિ એત્થ કિરિયમયપવત્તં કાયવચીવિઞ્ઞત્તિવિપ્ફારો, તસ્સ વળઞ્જનકાલે પવત્તનસમયે. **વાચં અભિસઙ્ખાતું ન સક્કોન્તિ** અવિઞ્ઞત્તિજનકત્તા તેસં વિતક્કવિચારાનં.

સગુણેનાતિ સરસેન, સભાવેનાતિ અત્થો. **સુઞ્ઞતા નામ ફલસમાપત્તિ** રાગાદીહિ સુઞ્ઞત્તા. તથા રાગનિમિત્તાદીનં અભાવા **અનિમિત્તા**, રાગપણિધિઆદીનં અભાવા **અપ્પણિહિતા**તિ આહ “**અનિમિત્તઅપ્પણિહિતેસુપિ એસેવ નયો**”તિ. અનિમિત્તં અપ્પણિહિતઞ્ચ નિબ્બાનં આરમ્મણં કત્વા

ઉપ્પન્નફલસમાપત્તિયં ફસ્સો અનિમિત્તો ફસ્સો અપ્પણિહિતો ફસ્સો નામાતિ ઇમમત્થં “**એસેવ નયો**”તિ ઇમિના અતિદિસતિ.

અત્તસુઞ્ઞતાદસ્સનતો અનત્તાનુપસ્સના સુઞ્ઞતા, નિચ્ચનિમિત્તુગ્ઘાટનતો અનિચ્ચાનુપસ્સના અનિમિત્તા, સુખપ્પણિધિપટિક્ખેપતો દુક્ખાનુપસ્સના અપ્પણિહિતાતિ આહ – “**સુઞ્ઞતા…પે॰… વિપસ્સનાપિ વુચ્ચતી**”તિ. **અનિચ્ચતો વુટ્ઠાતી**તિ સઙ્ખારાનં અનિચ્ચાકારગ્ગાહિનિયા વુટ્ઠાનગામિનિયા પરતો એકતોવુટ્ઠાનઉભતોવુટ્ઠાનેહિ નિમિત્તપવત્તતો વુટ્ઠાતિ. **અનિચ્ચતો પરિગ્ગહેત્વા**તિ ચ ઇદં ‘‘ન એકન્તિકં એવમ્પિ હોતી’’તિ કત્વા વુત્તં. એસ નયો સેસેસુપિ. અપ્પણિહિતવિપસ્સનાય મગ્ગોતિઆદિના, સુઞ્ઞતવિપસ્સનાય મગ્ગોતિઆદિના ચ યોજનં સન્ધાયાહ “**એસેવ નયો**”તિ. **વિકપ્પો આપજ્જેય્ય** આગમનસ્સ વવત્થાનસ્સ અભાવેન અવવત્થાનકરત્તા. **એવઞ્હિ તયો ફસ્સા ફુસન્તી**તિ એવં સગુણતો આરમ્મણતો ચ નામલાભે સુઞ્ઞતાદિનામકા તયો ફસ્સા ફુસન્તીતિ અનિયમવચનં. **સમેતિ** યુજ્જતિ એકસ્સેવ ફસ્સસ્સ નામત્તયયોગતો.

સબ્બસઙ્ખતવિવિત્તતાય **નિબ્બાનં વિવેકો નામ** ઉપધિવિવેકોતિ કત્વા. **નિન્નતા** તપ્પટિપક્ખવિમુખસ્સ તદભિમુખતા. **પોણતા** ઓનમનં, **પબ્ભારતા** તતો વિસ્સટ્ઠભાવો.

૪૬૫. ચક્ખાદિતો રૂપાદીસુ પવત્તરૂપકાયતો ઉપ્પજ્જનતો **પઞ્ચદ્વારિકં સુખં કાયિકં નામ**, **મનોદ્વારિકં** ચેતોફસ્સજાતાય **ચેતસિકં નામ**. **સભાવનિદ્દેસો** સુખયતીતિ કત્વા. **મધુરભાવદીપક**ન્તિ ઇટ્ઠભાવજોતનં. **વેદયિતભાવદીપક**ન્તિ વેદકભાવવિભાવકં. વેદના એવ હિ પરમત્થતો આરમ્મણં વેદેતિ, આરમ્મણં પન વેદિતબ્બન્તિ. દુક્ખન્તિ સભાવનિદ્દેસોતિએવમાદિઅત્થવચનં સન્ધાયાહ “**એસેવ નયો**”તિ. **ઠિતિસુખા**તિ ઠિતિયા ધરમાનતાય સુખા, ન ઠિતિક્ખણમત્તેન. તેનાહ “**અત્થિભાવો સુખ**”ન્તિ. **વિપરિણામદુક્ખા**તિ વિપરિણમનેન વિગમનેન દુક્ખા, ન નિરોધક્ખણેન. તેનાહ “**નત્થિભાવો દુક્ખ**”ન્તિ. અપરિઞ્ઞાતવત્થુકાનઞ્હિ સુખવેદનુપરમો દુક્ખતો ઉપટ્ઠાતિ. સ્વાયમત્થો પિયવિપ્પયોગેન દીપેતબ્બો. **ઠિતિદુક્ખા વિપરિણામસુખા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. તેનાહ “**અત્થિભાવો દુક્ખં, નત્થિભાવો સુખ**”ન્તિ. દુક્ખવેદનુપરમો હિ સત્તાનં સુખતો ઉપટ્ઠાતિ. એવઞ્હિ વદન્તિ – ‘‘તસ્સ રોગસ્સ વૂપસમેન અહો સુખં જાત’’ન્તિ. **જાનનભાવો**તિ યાથાવસભાવતો અવબુજ્ઝનં. અદુક્ખમસુખઞ્હિ વેદનં જાનન્તસ્સ સુખં હોતિ તસ્સ સુખુમભાવતો, યથા તદઞ્ઞે ધમ્મે સલક્ખણતો સામઞ્ઞલક્ખણતો ચ સમ્મદેવ અવબોધો પરમં સુખં. તેનેવાહ –

‘‘યતો યતો સમ્મસતિ, ખન્ધાનં ઉદયબ્બયં;
લભતી પીતિપામોજ્જં, અમતં તં વિજાનત’’ન્તિ. (ધ॰ પ॰ ૩૭૪);

અજાનનભાવોતિ એત્થ વુત્તવિપરિયાયેન અત્થો વેદિતબ્બો. દુક્ખઞ્હિ સમ્મોહવિહારોતિ. અપરો નયો **જાનનભાવો**તિ જાનનસ્સ ઞાણસ્સ સબ્ભાવો. ઞાણસમ્પયુત્તા હિ ઞાણોપનિસ્સયા ચ અદુક્ખમસુખા વેદના સુખા ઇટ્ઠાકારા. યથાહ ‘‘ઇટ્ઠા ચેવ ઇટ્ઠફલા ચા’’તિ. **અજાનનભાવો દુક્ખ**ન્તિ એત્થ વુત્તવિપરિયાયેન અત્થો વેદિતબ્બો.

કતમો અનુસયો અનુસેતીતિ કામરાગાનુસયાદીસુ સત્તસુ અનુસયેસુ કતમો અનુસયો અનુસયવસેન પવત્તતિ? અપ્પહીનભાવેન હિ સન્તાને અનુસયન્તીતિ **અનુસયા**, અનુરૂપં કારણં લભિત્વા ઉપ્પજ્જન્તીતિ અત્થો. એતેન કારણલાભે સતિ ઉપ્પજ્જનારહતા નેસં દસ્સિતા. અપ્પહીના હિ કિલેસા કારણલાભે સતિ ઉપ્પજ્જન્તિ. તેનાહ “**અપ્પહીનટ્ઠેન સયિતો વિય હોતી**”તિ. તે ચ નિપ્પરિયાયતો અનાગતા કિલેસા દટ્ઠબ્બા, અતીતા

પચ્ચુપ્પન્ના ચ તંસભાવત્તા તથા વુચ્ચન્તિ. ન હિ ધમ્માનં કાલભેદેન સભાવભેદો અત્થિ. યદિ અપ્પહીનટ્ઠો અનુસયટ્ઠો, નનુ સબ્બેપિ કિલેસા અપ્પહીના અનુસયા ભવેય્યુન્તિ? ન મયં અપ્પહીનતામત્તેન અનુસયટ્ઠં વદામ, અથ ખો પન અપ્પહીનટ્ઠેન થામગતા કિલેસા અનુસયા. ઇદં થામગમનઞ્ચ રાગાદીનમેવ આવેણિકો સભાવો દટ્ઠબ્બો, યતો અભિધમ્મે – ''થામગતં અનુસયં પજહતી''તિ વુત્તં. **સો**તિ રાગાનુસયો. **અપ્પહીનો**તિ અપ્પહીનભાવમુખેન અનુસયનટ્ઠમાહ. સો ચ અપરિઞ્ઞાતક્ખન્ધવત્થુતો, પરિઞ્ઞાતેસુ પતિટ્ઠં ન લભતિ. તેનાહ ''**ન સબ્બાય સુખાય વેદનાય સો અપ્પહીનો**''તિ. આરમ્મણવસેન ચાયં અનુસયટ્ઠો અધિપ્પેતો. તેનાહ ''**ન સબ્બં સુખં વેદનં આરબ્ભ ઉપ્પજ્જતીતિ અત્થો**''તિ.

વત્થુવસેનપિ પન અનુસયટ્ઠો વેદિતબ્બો, યો ''ભૂમિલદ્ધ''ન્તિ વુચ્ચતિ. તેન હિ **અટ્ઠકથાયં** (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૮૩૪) વુત્તં –

''ભૂમીતિ વિપસ્સનાય આરમ્મણભૂતા તેભૂમકા પઞ્ચક્ખન્ધા. ભૂમિલદ્ધં નામ તેસુ ખન્ધેસુ ઉપ્પત્તિરહં કિલેસજાતં. તેન હિ સા ભૂમિલદ્ધા નામ હોતિ, તસ્મા ભૂમિલદ્ધન્તિ વુચ્ચતિ, સા ચ ખો ન આરમ્મણવસેન. આરમ્મણવસેન હિ સબ્બેપિ અતીતાનાગતે પરિઞ્ઞાતેપિ ચ ખીણાસવાનં ખન્ધે આરબ્ભ કિલેસા ઉપ્પજ્જન્તિ મહાકચ્ચાનઉપ્પલવણ્ણાદીનં ખન્ધે આરબ્ભ સોરેય્યસેટ્ઠિનન્દમાણવકાદીનં વિય. યદિ ચ તં ભૂમિલદ્ધં નામ સિયા, તસ્સ અપ્પહેય્યતો ન કોચિ ભવમૂલં પજહેય્ય, વત્થુવસેન પન ભૂમિલદ્ધં વેદિતબ્બં. યત્થ યત્થ હિ વિપસ્સનાય અપરિઞ્ઞાતા ખન્ધા ઉપ્પજ્જન્તિ, તત્થ તત્થ ઉપ્પાદતો પભુતિ તેસુ વટ્ટમૂલં કિલેસજાતં અનુસેતિ. તં અપ્પહીનટ્ઠેન ભૂમિલદ્ધન્તિ વેદિતબ્બ''ન્તિઆદિ.

એસ નયો સબ્બત્થાતિ ઇમિના ''ન સબ્બાય દુક્ખાય વેદનાય સો અપ્પહીનો, ન સબ્બં દુક્ખં વેદનં આરબ્ભ ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિં અતિદિસતિ. તત્થ યં વત્તબ્બં, તં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. ''યો અનુસયો યત્થ અનુસેતિ , સો પહીયમાનો તત્થ પહીનો નામ હોતી''તિ તત્થ તત્થ પહાનપુચ્છા, તં સન્ધાયાહ ''**કિં પહાતબ્બન્તિ અયં પહાનપુચ્છા નામા**''તિ.

એકેનેવ બ્યાકરણેનાતિ ''ઇધાવુસો, વિસાખ, ભિક્ખુ વિવિચ્ચેવ કામેહી''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૩૭૪) એકેનેવ વિસ્સજ્જનેન. **દ્વે પુચ્છા**તિ અનુસયપુચ્છા પહાનપુચ્છાતિ દ્વેપિ પુચ્છા વિસ્સજ્જેસિ. ''રાગં તેન પજહતી''તિ ઇદમેકં વિસ્સજ્જનં, ''ન તત્થ રાગાનુસયો અનુસેતી''તિ ઇદમેકં વિસ્સજ્જનં, પુચ્છાનુક્કમઞ્ચેત્થ અનાદિયિત્વા પહાનક્કમેન વિસ્સજ્જના પવત્તા . ''**દ્વે પુચ્છા વિસ્સજ્જેસી**''તિ સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિવરિતું ''**ઇધા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તથાવિક્ખમ્ભિતમેવ કત્વા**તિ ઇમિના યો રાગં વિક્ખમ્ભેત્વા પુન ઉપ્પજ્જિતું અપ્પદાનતો તથાવિક્ખમ્ભિતમેવ કત્વા મગ્ગેન સમુગ્ઘાતેતિ, તસ્સ વસેન ''રાગં તેન પજહતિ, ન તત્થ રાગાનુસયો અનુસેતી''તિ વત્તબ્બન્તિ દસ્સેતિ. કામોઘાદીહિ ચતૂહિ ઓઘેહિ સંસારભવોઘેનેવ વા વેગસા વુય્હમાનેસુ સત્તેસુ તં ઉત્તરિત્વા પત્તબ્બં, તસ્સ પન ગાધભાવતો **પતિટ્ઠાનભૂતં**. તેનાહ ભગવા – ''તિણ્ણો પારઙ્ગતો થલે તિટ્ઠતિ બ્રાહ્મણો''તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૩૮; ઇતિવુ॰ ૬૯; પુ॰ પ॰ ૧૮૭).

સુઞ્ઞતાદિભેદેન અનેકભેદત્તા પાળિયં ''અનુત્તરેસૂ''તિ બહુવચનનિદ્દેસોતિ ''**અનુત્તરા વિમોક્ખા**''તિ વત્વા પુન તેસં સબ્બેસમ્પિ અરહત્તભાવસામઞ્ઞેન ''**અરહત્તે**''તિ વુત્તં. વિસયે ચેતં ભુમ્મં. **પત્થનં પટ્ઠપેન્તસ્સા**તિ ''અહો વતાહં અરહત્તં લભેય્ય''ન્તિ પત્થનં ઉપટ્ઠપેન્તસ્સ, પત્થેન્તસ્સાતિ અત્થો. **પટ્ઠપેન્તસ્સા**તિ ચેત્થ હેતુમ્હિ **અન્ત**સદ્દો.

કથં પન અરહત્તવિસયા પત્થના ઉપ્પજ્જતીતિ? ન કાચિ અરહત્તં આરમ્મણં કત્વા પત્થના ઉપ્પજ્જતિ અનધિગતત્તા અવિસયભાવતો. પરિકપ્પિતરૂપં પન તં ઉદ્દિસ્સ પત્થના ઉપ્પજ્જતિ. “**ઉપ્પજ્જતિ પિહાપચ્ચયા**”**તિ વુત્તં** પરમ્પરપચ્ચયતં સન્ધાય, ઉજુકં પન પચ્ચયભાવો નત્થીતિ વુત્તં “**ન પત્થનાય પટ્ઠપનમૂલકં ઉપ્પજ્જતી**”તિ. **ઇદં પન સેવિતબ્બં દોમનસ્સં** અકુસલપ્પહાનસ્સ કુસલાભિવુડ્ઢિયા ચ નિમિત્તભાવતો. તેનાહ ભગવા – ‘‘દોમનસ્સમ્પાહં, દેવાનમિન્દ, દુવિધેન વદામિ સેવિતબ્બમ્પિ અસેવિતબ્બમ્પી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૫૯-૩૬૨). તીહિ માસેહિ સમ્પજ્જનકા **તેમાસિકા** . સેસપદદ્વયેપિ એસેવ નયો. **ઇમસ્મિં વારે**તિ ઇમસ્મિં પવારણવારે. **વિસુદ્ધિપવારણ**ન્તિ ‘‘પરિસુદ્ધો અહ’’ન્તિ એવં પવત્તં વિસુદ્ધિપવારણં. અરહન્તાનમેવ હેસ પવારણા.

ન કદાચિ પહાતબ્બસ્સ પહાયકતા અત્થીતિ દસ્સેન્તો “**ન દોમનસ્સેન વા**”તિઆદિં વત્વા પરિયાયેનેતં વુત્તં, તં વિભાવેન્તો “**અયં પના**”તિઆદિમાહ. યં પનેત્થ વત્તબ્બં, તં પરતો વિત્થારેન આગમિસ્સતિ. **પટિપદં ગહેત્વા** પત્થનં કત્વા પત્થનં ઠપેત્વા. **પટિસઞ્ચિક્ખતી**તિ ઓવાદવસેન અત્તાનં સમુત્તેજેન્તો કથેતિ. **સીલેન હીનટ્ઠાન**ન્તિ અઞ્ઞેહિ અરહત્તાય પટિપજ્જન્તેહિ સીલેન હીનટ્ઠાનં કિં તુય્હં અત્થીતિ અધિપ્પાયો. **સુપરિસુદ્ધ**ન્તિ અખણ્ડાદિભાવતો સુધોતજાતિમણિ વિય સુટ્ઠુ પરિસુદ્ધં. **સુપગ્ગહિત**ન્તિ કદાચિપિ સઙ્કોચાભાવતો વીરિયં સુટ્ઠુ પગ્ગહિતં. **પઞ્ઞા**તિ વિપસ્સનાપઞ્ઞા પટિપક્ખેહિ અનભિભૂતતાય અકુણ્ઠા તિક્ખવિસદા સઙ્ખારાનં સમ્મસને **સૂરા હુત્વા વહતિ** પવત્તતિ. **પરિયાયેના**તિ તસ્સ દોમનસ્સસ્સ અરહત્તુપનિસ્સયતાપરિયાયેન. આરમ્મણવસેન અનુસયનં ઇધાધિપ્પેતન્તિ આહ “**ન તં આરબ્ભ ઉપ્પજ્જતી**”તિ. અનુપ્પજ્જનમેત્થ પહાનં નામાતિ વુત્તં “**પહીનોવ તત્થ પટિઘાનુસયોતિ અત્થો**”તિ. તતિયજ્ઝાનેન વિક્ખમ્ભેતબ્બા અવિજ્જા, સા એવ અરિયમગ્ગેન સમુચ્છિન્દીયતીતિ “**અવિજ્જાનુસયં વિક્ખમ્ભેત્વા**”તિઆદિ વુત્તં, અનુસયસદિસતાય વા. ‘‘રાગાનુસયં વિક્ખમ્ભેત્વા’’તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **ચતુત્થજ્ઝાને નાનુસેતિ નામ** તત્થ કાતબ્બકિચ્ચાકરણતો.

૪૬૬. **તસ્મા**તિ પચ્ચનીકત્તા સભાવતો કિચ્ચતો પચ્ચયતો ચાતિ અધિપ્પાયો. **વિસભાગપટિભાગો કથિતો** ‘‘કણ્હસુક્કસપ્પટિભાગા ધમ્મા’’તિઆદીસુ વિય. **અન્ધકારા**તિ અન્ધકારસદિસા અપ્પકા સભાવતો. **અવિભૂતા** અપાકટા અનોળારિકભાવતો. તતો એવ **દુદ્દીપના** દુવિઞ્ઞાપના. **તાદિસાવા**તિ ઉપેક્ખાસદિસાવ. યથા ઉપેક્ખા સુખદુક્ખાનિ વિય ન ઓળારિકા, એવં અવિજ્જા રાગદોસા વિય ન ઓળારિકા. અથ ખો અન્ધકારા અવિભૂતા દુદ્દીપના દુવિઞ્ઞાપનાતિ અત્થો. **સભાગપટિભાગો કથિતો** ‘‘પણિધિ પટિઘોસો’’તિઆદીસુ વિય. **યત્તકેસુ ઠાનેસૂ**તિ દુક્ખાદીસુ યત્તકેસુ ઠાનેસુ, યત્થ વા ઞેય્યટ્ઠાનેસુ. **વિસભાગપટિભાગો**તિ અન્ધકારસ્સ વિય આલોકો વિઘાતકપટિભાગો. **વિજ્જા**તિ મગ્ગઞાણં અધિપ્પેતં, **વિમુત્તી**તિ ફલન્તિ આહ “**ઉભોપેતે ધમ્મા અનાસવા**”તિ. **અનાસવટ્ઠેના**તિઆદીસુ પણીતટ્ઠેનાતિપિ વત્તબ્બં. સોપિ હિ વિમુત્તિનિબ્બાનાનં સાધારણો, વિમુત્તિયા અસઙ્ખતટ્ઠેન નિબ્બાનસ્સ વિસભાગતાપિ લબ્ભતેવ. **પઞ્હં અતિક્કમિત્વા ગતોસિ**, અપુચ્છિતબ્બં પુચ્છન્તોતિ અધિપ્પાયો. **પઞ્હાનં પરિચ્છેદપમાણં ગહેતું** યુત્તટ્ઠાને અટ્ઠત્વા તતો પરં પુચ્છન્તો **નાસક્ખિ** પઞ્હાનં પરિયન્તં ગહેતું. **અપ્પટિભાગધમ્મસ્સા**તિ નિપ્પરિયાયતો સભાગપટિભાગેન અપ્પટિભાગધમ્મસ્સ. અનાગતાદિપરિયાયેન નિબ્બાનસ્સ સભાગપટિભાગો વુત્તો, વિસભાગે ચ અત્થેવ સઙ્ખતધમ્મા, તસ્મા નિપ્પરિયાયતો કિઞ્ચિ સભાગપટિભાગં સન્ધાય પુચ્છતીતિ કત્વા “**અચ્ચયાસી**”તિઆદિ વુત્તં. અસઙ્ખતસ્સ હિ અપ્પતિટ્ઠસ્સ એકન્તનિચ્ચસ્સ સતો નિબ્બાનસ્સ કુતો નિપ્પરિયાયેન સભાગસ્સ સમ્ભવો. તેનાહ “**નિબ્બાનં નામેત**”ન્તિઆદિ.

વિરદ્ધોતિ એત્થ સભાગપટિભાગં પુચ્છિસ્સામીતિ નિચ્છયાભાવતો પુચ્છિતમત્થં વિરજ્ઝિત્વાવ પુચ્છિ, ન અજાનિત્વાતિ અત્થો. એતેન હેટ્ઠા સબ્બપુચ્છા દિટ્ઠસંસન્દનનયેન જાનિત્વાવ પવત્તાતિ દીપિતં હોતિ. થેરી પન તં તં પુચ્છિતમત્થં સભાવતો વિભાવેન્તી સત્થુ દેસનાઞાણં અનુગન્ત્વાવ વિસ્સજ્જેસિ. **નિબ્બાનોગધન્તિ** નિબ્બાનં ઓગાહિત્વા ઠિતં નિબ્બાનન્તોગધં. તેનાહ "**નિબ્બાનબ્ભન્તરં નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠ**"ન્તિ. **અસ્સાતિ** બ્રહ્મચરિયસ્સ.

૪૬૭. **પણ્ડિચ્ચેન સમન્નાગતાતિ** એત્થ વુત્તપણ્ડિચ્ચં દસ્સેતું "**ધાતુકુસલા**"તિઆદિ વુત્તં. તેનેવાહ – "કિત્તાવતા નુ ખો, ભન્તે, પણ્ડિતો હોતિ? યતો ખો, આનન્દ, ભિક્ખુ ધાતુકુસલો ચ હોતિ, આયતનકુસલો ચ પટિચ્ચસમુપ્પાદકુસલો ચ ઠાનાટ્ઠાનકુસલો ચ. એત્તાવતા નુ ખો, આનન્દ, ભિક્ખુ પણ્ડિતો હોતી"તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૪). **પઞ્ઞામહત્તં** નામ થેરિયા અસેક્ખપ્પટિસમ્ભિદપ્પત્તાય પટિસમ્ભિદાયો પૂરેત્વા ઠિતતાતિ તં દસ્સેતું "**મહન્તે અત્થે**"તિઆદિ વુત્તં. **રાજયુત્તેહીતિ** રઞ્ઞો કમ્મે નિયુત્તપુરિસેહિ. **આહચ્ચવચનેનાતિ** સત્થારા કરણાદીનિ આહનિત્વા પવત્તિતવચનેન. યદેત્થ અત્થતો ન વિભત્તં, તં હેટ્ઠા વુત્તનયત્તા સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ચૂળવેદલ્લસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૫. ચૂળધમ્મસમાદાનસુત્તવણ્ણના

૪૬૮. **ધમ્મોતિ ગહિતગહણાનીતિ** ધમ્મો વા હોતુ ઇતરો વા, ધમ્મોતિ પગ્ગહિતગ્ગાહપ્પવત્તા ચરિયાવ. **આયૂહનક્ખણેતિ** તસ્સ ધમ્મોતિ ગહિતસ્સ પવત્તનક્ખણે. **સુખન્તિ** અકિચ્છં. તેનાહ "**સુકર**"ન્તિ. **દુક્ખવિપાકન્તિ** અનિટ્ઠફલવિપચ્ચનં.

૪૬૯. યથા ચક્ખાદીનં પઞ્ચન્નં ઇન્દ્રિયાનં યથાસકં વિસયગ્ગહણં સભાવસિદ્ધં, એવં મનસોપિ. તે ચ વિસયા ઇટ્ઠાકારતો ગહણે ન કોચિ દોસો, પુરિસત્તભાવે ન ચ તે દોસં પવત્તેન્તીતિ અયં તેસં સમણબ્રાહ્મણાનં લદ્ધીતિ આહ "**વત્થુકામેસુપિ કિલેસકામેસુપિ દોસો નત્થી**"તિ, અસ્સાદેત્વા વિસયપરિભોગે નત્થિ આદીનવો, તપ્પચ્ચયા ન કોચિ અન્તરાયોતિ અધિપ્પાયો. **પાતબ્યતં આપજ્જન્તીતિ** પરિભુઞ્જનકતં ઉપગચ્છન્તિ. પરિભોગત્થો હિ અયં **પા**-સદ્દો કત્તુસાધનો ચ **તબ્ય**-સદ્દો, યથારુચિ પરિભુઞ્જન્તીતિ અત્થો. કિલેસકામોપિ અસ્સાદિયમાનો વત્થુકામન્તોગધોયેવ, કિલેસકામવસેન પન નેસં અસ્સાદેતબ્બતાતિ આહ "**વત્થુકામેસુ કિલેસકામેન પાતબ્યત**"ન્તિ. **કિલેસકામેનાતિ** કરણત્થે કરણવચનં. **પાતબ્યતં પરિભુઞ્જિતબ્બતન્તિ** એત્થાપિ કત્તુવસેનેવ અત્થો વેદિતબ્બો. **મોળિં કત્વાતિ** વેણિબન્ધવસેન મોળિં કત્વા. **તાપસપરિબ્બાજિકાહીતિ** તાપસપબ્બજ્જૂપગતાહિ. **પરિઞ્ઞં પઞ્ઞપેન્તીતિ** ઇદં "પહાનમાહંસૂ"તિ પદસ્સેવ વેવચનન્તિ "**પહાનં સમતિક્કમં પઞ્ઞપેન્તી**"તિ વુત્તં. તેન કામા નામેતે અનિચ્ચા દુક્ખા વિપરિણામધમ્માતિ યાથાવતો પરિજાનનં ઇધ "પહાન"ન્તિ અધિપ્પેતં, ન વિનાભાવમત્તન્તિ દસ્સેતિ. **માલુવાસિપાટિકાતિ** માલુવાવિદલં માલુવાફલે પોટ્ટલિકા. **સન્તાસં આપજ્જેય્યાતિ** સાલે અધિવત્થદેવતાય પવત્તિં ગહેત્વા વુત્તં. તદા હિ તસ્સા એવં હોતિ. **કોવિળારપત્તસદિસેહીતિ** મહાકોવિળારપત્તસણ્ઠાનેહિ. સણ્ઠાનવસેન હેતં વુત્તં, માલુવાપત્તા પન કોવિળારપત્તેહિ મહન્તતરાનિ ચેવ ઘનતરાનિ ચ હોન્તિ. વિપુલબહુઘનગરુપત્તતાય **મહન્તં ભારં જનેત્વા. સાતિ** માલુવાલતા. **ઓઘનન્તિ** હેટ્ઠતો ઓલમ્બનહેતુભૂતં ઘનભાવં.

અન્ધવનસુભગવનગ્ગહણં તેસં અભિલક્ખિતભાવતો. **નાળિકેરાદીસુ** તિણજાતીસુ. ખાદનુપલક્ખણં ઉપચિકાનં ઉટ્ઠહનગ્ગહણન્તિ આહ "**ઉટ્ઠહેય્યુ**"ન્તિ. **કેળિં કરોન્તી વિયાતિ** વિલમ્બનનદી વિય કેળિં કરોન્તી. ઇદાનિ

અહં તં અજ્ઝોત્થરિન્તિ પમોદમાના વિય ઇતો ચિતો ચ વિપ્ફન્દમાના **વિલમ્બન્તી. સમ્ફસ્સોપિ સુખો** મુદુતલુણકોમલભાવતો. **દસ્સનમ્પિ સુખં** ઘનબહલપત્તસંહતતાય. **સોમનસ્સજાતા**તિ પુબ્બે અનુસ્સવવસેન ભવનવિનાસભયા સન્તાસં આપજ્જિ, ઇદાનિ તસ્સા સમ્પત્તિદસ્સનેન પલોભિતા સોમનસ્સજાતા અહોસિ.

વિટભિં કરેય્યાતિ આતાનવિતાનવસેન જટેન્તી જાલં કરેય્ય. તથાભૂતા ચ ઘનપત્તસઞ્છન્નતાય છત્તસદિસી હોતીતિ આહ "**છત્તાકારેન તિટ્ઠેય્યા**"તિ. **સકલં રુક્ખન્તિ** ઉપરિ સબ્બસાખાપસાખં સબ્બરુક્ખં. **ભસ્સમાના**તિ પલિવેઠનવસેનેવ ઓતરમાના. **યાવ મૂલા ઓતિણ્ણસાખાહી**તિ માલુવા ભારેન ઓનમિત્વા રુક્ખસ્સ યાવ મૂલા ઓતિણ્ણસાખાહિ પુન અભિરુહમાના. **સબ્બસાખા**તિ હેટ્ઠા મજ્ઝે ઉપરિ ચાતિ સબ્બાપિ સાખાયો પલિવેઠેન્તી. **સંસિબ્બિત્વા** જાલસન્તાનકનિયામેન જટેત્વા. એવં અપરાપરં સંસિબ્બનેન **અજ્ઝોત્થરન્તી. સબ્બસાખા હેટ્ઠા કત્વા સયં ઉપરિ ઠત્વા** મહાભારભાવેન **વાતે વા વાયન્તે દેવે વા વસ્સન્તે પદાલેય્ય. સાખટ્ઠકવિમાનન્તિ** સાખાપટિબદ્ધં વિમાનં. યસ્મા ઇધ સત્થારા ''સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે''તિઆદિના ભૂતપુબ્બમેવ વત્થુ ઉપમાભાવેન આહટં, તસ્મા "**ઇદં પન વિમાન**"ન્તિઆદિ વુત્તં.

૪૭૧. **બહલરાગસભાવો**તિ પચ્ચવેક્ખણાહિ નીહરિતું અસક્કુણેય્યતાય બલવા હુત્વા અભિભવનરાગધાતુકો. **રાગજન્તિ** રાગનિમિત્તજાતં. **દિટ્ઠે દિટ્ઠે આરમ્મણે**તિ દિટ્ઠે દિટ્ઠે વિસભાગારમ્મણે. **નિમિત્તં ગણ્હાતી**તિ કિલેસુપ્પત્તિયા કારણભૂતં અનુબ્યઞ્જનસો નિમિત્તં ગણ્હાતિ, સિક્ખાગારવેન પન કિલેસેહિ નિસ્સિતં મગ્ગં ન પટિપજ્જતિ, તતો એવ આચરિયુપજ્ઝાયેહિ આણત્તં દણ્ડકમ્મં કરોતેવ. તેનાહ "**ન ત્વેવ વીતિક્કમં કરોતી**"તિ. **હત્થપરામાસાદીની**તિ – ''એહિ તાવ તયા વુત્તં મયા વુત્તઞ્ચ અમુત્ર ગન્ત્વા વીમંસિસ્સામા''તિઆદિના હત્થગ્ગહણાદીનિ કરોન્તો, ન કરુણામેત્તાનિદાનવસેન. **મોહજાતિકો**તિ બહલમોહસભાવો.

૪૭૨. **કમ્મનિયામેના**તિ પુરિમજાતિસિદ્ધેન લોભુસ્સદતાદિનિયમિતેન કમ્મનિયામેન. ઇદાનિ તં લોભુસ્સદતાદિં વિભાગેન દસ્સેતું "**યસ્સ હી**"તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **કમ્માયૂહનક્ખણે**તિ કમ્મકરણવેલાય. **લોભો બલવા**તિ તજ્જાય સામગ્ગિયા સામત્થિયતો લોભો અધિકો હોતિ. **અલોભો મન્દો**તિ તપ્પટિપક્ખો અલોભો દુબ્બલો હોતિ. કથં પનેતે લોભાલોભા અઞ્ઞમઞ્ઞં ઉજુવિપચ્ચનીકભૂતા એકક્ખણે પવત્તન્તિ? ન ખો પનેતં એવં દટ્ઠબ્બં ''એકક્ખણે પવત્તન્તી''તિ, નિકન્તિક્ખણં પન આયૂહનક્ખણમેવ કત્વા એવં વુત્તં. એસ નયો સેસેસુ. **પરિયાદાતુન્તિ** અભિભવિતું ન સક્કોતિ. યો હિ ''એવંસુન્દરં એવંવિપુલં એવંમહગ્ઘઞ્ચ ન સક્કા પરસ્સ દાતુ''ન્તિઆદિના અમુત્તચાગતાદિવસેન પવત્તાય ચેતનાય સમ્પયુત્તો અલોભો સમ્મદેવ લોભં પરિયાદાતું ન સક્કોતિ. દોસમોહાનં અનુપ્પત્તિયં તાદિસપચ્ચયલાભેનેવ **અદોસામોહા બલવન્તો. તસ્મા**તિ લોભાદોસામોહાનં બલવભાવતો અલોભદોસમોહાનઞ્ચ દુબ્બલભાવતોતિ વુત્તમેવ કારણં પચ્ચામસતિ. **સો**તિ તંસમઙ્ગી. **તેન કમ્મેના**તિ તેન લોભાદિઉપનિસ્સયવતા કુસલકમ્મુના. **સુખસીલો**તિ સખિલો. તમેવત્થં **અક્કોધનો**તિ પરિયાયેન વદતિ.

મન્દા અલોભાદોસા લોભદોસે પરિયાદાતું ન સક્કોન્તિ, **અમોહો પન બલવા** મોહં પરિયાદાતું સક્કોતીતિ એવં યથારહં પઠમવારે વુત્તનયેનેવ અતિદેસત્થો વેદિતબ્બો. **પુરિમનયેનેવા**તિ પુબ્બે વુત્તનયાનુસારેન. **દુટ્ઠો**તિ કોધનો. **દન્ધો**તિ મન્દમઞ્ઞો. **સુખસીલકો**તિ સુખસીલો.

એત્થ ચ લોભવસેન, દોસમોહ-લોભદોસ-લોભમોહ-દોસમોહ-લોભદોસમોહવસેનાતિ તયો એકકા, તયો દુકા, એકો તિકોતિ લોભાદિઉસ્સદવસેન અકુસલપક્ખે એવ સત્ત વારા, તથા કુસલપક્ખે અલોભાદિઉસ્સદવસેનાતિ ચુદ્દસ વારા લબ્ભન્તિ. તત્થ અલોભદોસમોહા, અલોભાદોસમોહા, અલોભદોસામોહા બલવન્તોતિ આગતેહિ કુસલપક્ખે તતિયદુતિયપઠમવારેહિ દોસુસ્સદમોહુસ્સદદોસમોહુસ્સદવારા ગહિતા એવ હોન્તિ. તથા અકુસલપક્ખે લોભાદોસામોહા, લોભદોસામોહા, લોભાદોસમોહા બલવન્તોતિ આગતેહિ તતિયદુતિયપઠમવારેહિ અદોસુસ્સદઅમોહુસ્સદઅદોસામોહુસ્સદવારા ગહિતા એવાતિ અકુસલકુસલપક્ખેસુ તયો તયો વારે અન્તોગધે કત્વા અટ્ઠેવ વારા દસ્સિતા. યે પન ઉભયસમ્મિસ્સતાવસેન લોભાલોભુસ્સદવારાદયો અપરે એકૂનપઞ્ઞાસ વારા કામં દસ્સેતબ્બા, તેસં અસમ્ભવતો એવ ન દસ્સિતા. ન હિ ''એકસ્મિં સન્તાને અન્તરેન અવત્થન્તરં લોભો ચ બલવા અલોભો ચા''તિઆદિ યુજ્જતિ. પટિપક્ખવસેન વાપિ એતેસં બલવદુબ્બલભાવો સહજાતધમ્મવસેન વા. તત્થ લોભસ્સ તાવ પટિપક્ખવસેન અનભિભૂતતાય બલવભાવો, તથા દોસમોહાનં અદોસામોહેહિ. અલોભાદીનં પન લોભાદિઅનભિભવનતો. સબ્બેસઞ્ચ સમાનજાતિયસમધિભુય્ય પવત્તિવસેન સહજાતધમ્મતો બલવભાવો. તેન વુત્તં **અટ્ઠકથાયં** (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૪૭૨) – ''લોભો બલવા, અલોભો મન્દો. અદોસામોહા બલવન્તો, દોસમોહા મન્દા''તિઆદિ, સો ચ નેસં મન્દબલવભાવો પુરિમૂપનિસ્સયતો તથા આસયસ્સ પરિભાવિતતાય વેદિતબ્બો. તેનેવાહ ''**કમ્મનિયામેના**''તિ. સેસં વુત્તનયત્તા સુવિઞ્ઞેય્યમેવાતિ.

ચૂળધમ્મસમાદાનસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૬. મહાધમ્મસમાદાનસુત્તવણ્ણના

૪૭૩. એવં ઇદાનિ વુચ્ચમાનાકારો કામો કામનં ઇચ્છા એતેસન્તિ **એવંકામા**. એવં છન્દો છન્દનં રોચનં અજ્ઝાસયો એતેસન્તિ **એવંછન્દા**. અભિમુખં, અભિનિવિસ્સ વા પકારેહિ એતિ ઉપગચ્છતીતિ અધિપ્પાયો, લદ્ધિ. સા હિ લદ્ધબ્બવત્થું અભિમુખં ''એવમેત''ન્તિ અભિનિવિસન્તી તેન તેન પકારેન ઉપગચ્છતિ, હત્થગતં કત્વા તિટ્ઠતિ ન વિસ્સજ્જેતિ. એવં વુચ્ચમાનાકારો અધિપ્પાયો એતેસન્તિ **એવંઅધિપ્પાયા**. ભગવા મૂલં કારણં એતેસં યાથાવતો અધિગમાયાતિ **ભગવંમૂલકા**. તેનાહ ''**ભગવન્તઞ્હિ નિસ્સાય મયં ઇમે ધમ્મે આજાનામ પટિવિજ્ઝામા**''તિ. **અમ્હાકં ધમ્મા**તિ તેહિ અત્તના અધિગન્તબ્બતાય વુત્તં. સેવિતબ્બાનઞ્હિ યાથાવતો અધિગમઞાણાનિ અધિગચ્છનકસમ્બન્ધીનિ, તાનિ ચ સમ્માસમ્બુદ્ધમૂલકાનિ અનઞ્ઞવિસયત્તા. તેનાહ ''**પુબ્બે કસ્સપસમ્બુદ્ધેના**''તિઆદિ. ભગવા નેતા તેસન્તિ **ભગવંનેત્તિકા**. **નેતા**તિ સેવિતબ્બધમ્મે વિનેય્યસન્તાનં પાપેતા. **વિનેતા**તિ અસેવિતબ્બધમ્મે વિનેય્યસન્તાનતો અપનેતા. તદઙ્ગવિનયાદિવસેન વા **વિનેતા**. **અનુનેતા**તિ ઇમે ધમ્મા સેવિતબ્બા, ઇમે ન સેવિતબ્બાતિ ઉભયસમ્પાપનાપનયનત્થં પઞ્ઞપેતા. તેનાહ ''**યથાસભાવતો**''તિઆદિ.

પટિસરન્તિ એત્થાતિ પટિસરણં, ભગવા પટિસરણં એતેસન્તિ **ભગવંપટિસરણા**. પટિસરતિ સભાવસમ્પટિવેધવસેન પચ્ચેકમુપગચ્છતીતિ વા પટિસરણં, ભગવા પટિસરણં એતેસન્તિ **ભગવંપટિસરણા**. **પટિવેધવસેના**તિ પટિવિજ્ઝિતબ્બતાવસેન. અસતિપિ મુખે અત્થતો એવં વદન્તો વિય હોતીતિ આહ ''**ફસ્સો આગચ્છતિ, અહં ભગવા કિં નામો**''તિ. **પટિભાતૂ**તિ એત્થ પટિ-સદ્દાપેક્ખાય ''ભગવન્ત''ન્તિ ઉપયોગવચનં, અત્થો પન સામિવચનવસેનેવ વેદિતબ્બોતિ દસ્સેન્તો આહ ''**ભગવતો**''તિ **પટિભાતૂ**તિ ચ ભગવતો ભાગો હોતુ. ભગવતો હિ એસ ભાગો, યદિદં ધમ્મસ્સ દેસના, અમ્હાકં પન ભાગો સવનન્તિ અધિપ્પાયો. કેચિ પન **પટિભાતૂ**તિ પદિસ્સતૂતિ અત્થં વદન્તિ, ઞાણેન દિસ્સતુ, દેસીયતૂતિ વા અત્થો. **ઉપટ્ઠાતૂ**તિ ચ ઞાણસ્સ પચ્ચુપટ્ઠાતુ.

૪૭૪. **નિસ્સયિતબ્બેતિ** અત્તનો સન્તાને ઉપ્પાદનવસેન અપસ્સયિતબ્બે. તતિયચતુત્થધમ્મસમાદાનાનિ હિ અપસ્સાય સત્તાનં એતરહિ આયતિઞ્ચ સમ્પત્તિયો અભિવડ્ઢન્તિ. **ભજિતબ્બેતિ** તસ્સેવ વેવચનં. **સેવિતબ્બેતિ** વા સપ્પુરિસુપસ્સયસદ્ધમ્મસ્સવનયોનિસોમનસિકારે સન્ધાયાહ. **ભજિતબ્બેતિ** તપ્પચ્ચયે દાનાદિપુઞ્ઞધમ્મે.

૪૭૫. **ઉપ્પટિપાટિઆકારેનાતિ** પઠમં સંકિલેસધમ્મે દસ્સેત્વા પચ્છા વોદાનધમ્મદસ્સનં સત્થુ દેસનાપટિપાટિ, યથા – ''વામં મુઞ્ચ, દક્ખિણં ગણ્હા''તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૪૯૮; વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૧.૧૪), તથા ઉપ્પટિપાટિપકારેન, સા ચ ખો પુરિમેસુ દ્વીસુ ધમ્મસમાદાનેસુ , પચ્છિમેસુ પન પટિપાટિયાવ માતિકા પટ્ઠપિતા. **યથાધમ્મરસેનેવાતિ** પહાતબ્બપહાયકધમ્માનં યથાસભાવેનેવ. સભાવો હિ યાથાવતો રસિતબ્બતો જાનિતબ્બતો ''રસો''તિ વુચ્ચતિ. પઠમં પહાતબ્બધમ્મે દસ્સેત્વા તદનન્તરં ''ઇમે ધમ્મા એતેહિ પહીયન્તી''તિ પહાયકધમ્મદસ્સનં દેસનાનુપુબ્બી. **ગહણં** આદિયનં અત્તનો સન્તાને ઉપ્પાદનં.

૪૭૮. વધદણ્ડાદીહિ ભીતસ્સ ઉપસઙ્કમને, મિચ્છા ચરિત્વા તથા અપગમને ચ પુબ્બાપરચેતનાનં વસેન મિચ્છાચારો દુક્ખવેદનો હોતિ, તથા ઇસ્સાનિન્દાદીહિ ઉપદ્દુતસ્સ અપરચેતનાવસેન, એવં અભિજ્ઝામિચ્છાદિટ્ઠીસુપિ યથારહં વેદિતબ્બં. **તિસ્સન્નમ્પિ ચેતનાનન્તિ** પુબ્બાપરસન્નિટ્ઠાપકચેતનાનં. અદિન્નાદાનં મુસાવાદો પિસુણવાચા સમ્ફપ્પલાપોતિ ઇમેસં ચતુન્નં સન્નિટ્ઠાપકચેતનાનં સુખસમ્પયુત્તા વા ઉપેક્ખાસમ્પયુત્તા વાતિ અયં નયો ઇધ અધિકતત્તા ન ઉદ્ધટો. **દોમનસ્સમેવ ચેત્થ દુક્ખન્તિ** ઇદં પુબ્બભાગાપરભાગચેતનાપિ ચેત્થ આસન્ના દોમનસ્સસહગતા એવ હોન્તીતિ કત્વા વુત્તં. અનાસન્ના પન સન્ધાય "**પરિયેટ્ઠિં વા આપજ્જન્તસ્સા**"તિઆદિ વુત્તં. તેનેવ મિચ્છાચારાભિજ્ઝામિચ્છાદિટ્ઠીનં પુબ્બભાગાપરભાગચેતના આસન્ના સન્નિટ્ઠાપકચેતનાગતિકાવાતિ દસ્સિતં હોતીતિ દટ્ઠબ્બં. **પરિયેટ્ઠિન્તિ** મિચ્છાચારાદીસુ વીતિક્કમિતબ્બવત્થુમાલાગન્ધાદિપરિયેસનં. પાણાતિપાતાદીસુ મારેતબ્બવત્થુઆવુધાદિપરિયેસનં **આપજ્જન્તસ્સ**. અકિચ્છેનપિ તેસં પરિયેસનં સમ્ભવતીતિ "**વટ્ટતિયેવા**"તિ સાસઙ્કં વદતિ.

૪૭૯. **સુખવેદના હોન્તીતિ** સુખવેદનાપિ હોન્તીતિ અધિપ્પાયો. તાસં ચેતનાનં અસુખવેદનતાપિ લબ્ભતીતિ "**સુખવેદનાપિ હોન્તિયેવા**"તિ સાસઙ્કવચનં. **સોમનસ્સમેવ ચેત્થ સુખન્તિ** ઇદં પુબ્બભાગાપરભાગચેતનાપિ સોમનસ્સસહગતા એવ હોન્તીતિ કત્વા વુત્તં. તઞ્ચ ખો મિચ્છાચારવજ્જાનં છન્નં વસેન. મિચ્છાચારસ્સ પન પુબ્બાપરભાગસ્સ વસેન "**કાયિકં સુખમ્પિ વટ્ટતિયેવાતિ** સાસઙ્કવચનં.

૪૮૦. દોસજપરિળાહવસેનસ્સ સિયા કાયિકમ્પિ દુક્ખન્તિ અધિપ્પાયેન "**સો ગણ્હન્તોપિ દુક્ખિતો**"તિ વુત્તં. ચેતોદુક્ખમેવ વા સન્ધાય તસ્સ અપરાપરુપ્પત્તિદસ્સનત્થં "**દુક્ખિતો દોમનસ્સિતો**"તિ વુત્તં.

૪૮૧. **દસસુપિ પદેસૂતિ** દસસુપિ કોટ્ઠાસેસુ, વાક્યેસુ વા. ઉપેક્ખાસમ્પયુત્તતાપિ સમ્ભવતીતિ "**સુખસમ્પયુત્તા હોન્તિયેવા**"તિ ઇધ સાસઙ્કવચનં. પાણાતિપાતા પટિવિરતસ્સ કાયોપિ સિયા વિગતદરથપરિળાહોતિ પાણાતિપાતાવેરમણિઆદિપચ્ચયા કાયિકપટિસંવેદનાપિ સમ્ભવતીતિ **સહાપિ સુખેનાતિ** એત્થ કાયિયસુખમ્પિ વટ્ટતિયેવ.

૪૮૨. **તિત્તકાલાબૂતિ** ઉપભુત્તસ્સ ઉમ્માદાદિપાપનેન કુચ્છિતતિત્તકરસો અલાબુ. **ન રુચ્ચિસ્સતિ** અનિટ્ઠરસતાય અનિટ્ઠફલતાય ચ.

૪૮૩. **રસં દેતી**તિ રસં દસ્સેતિ વિભાવેતિ.

૪૮૪. **પૂતિમુત્ત**ન્તિ પૂતિસભાવમુત્તં. **તરુણ**ન્તિ ધારાવસેન નિપતન્તં હુત્વા ઉણ્હં. તેનસ્સ ઉપરિમુત્તતમાહ. મુત્તઞ્હિ પસ્સાવમગ્ગતો મુચ્ચમાનં કાયુસ્માવસેન ઉણ્હં હોતિ.

૪૮૫. **યં ભગન્દરસંસટ્ઠં લોહિતં પક્ખન્દતી**તિ ભગન્દરબ્યાધિસહિતાય લોહિતપક્ખન્દતાય વસેન યં લોહિતં વિસ્સવતિ. પિત્તસંસટ્ઠં લોહિતં પક્ખન્દતીતિ આનેત્વા સમ્બન્ધો.

૪૮૬. **ઉબ્બિદ્ધે**તિ દૂરે. અબ્ભમહિકાદિઉપક્કિલેસવિગમેન હિ આકાસં ઉત્તુઙ્ગં વિય દૂરં વિય ચ ખાયતિ. તેનાહ ''**દૂરીભૂતે**''તિ. તમંયેવ **તમગતં** ''ગૂથગતં મુત્તગત''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૧૯; અ॰ નિ॰ ૯.૧૧) યથા. **ભાસતે ચ તપતે ચ વિરોચતે** ચ ઇદં ચતુત્થં ધમ્મસમાદાનં વિભજન્તેન કુસલકમ્મપથસ્સ વિભજિત્વા દસ્સિતત્તા.

સઙ્કરરુક્ખો કન્દમાદસપોવ. **સરભઞ્ઞવસેના**તિ અત્થં અવિભજિત્વા પદસો સરભઞ્ઞવસેન. **ઓસારેન્તસ્સા**તિ ઉચ્ચારેન્તસ્સ. **સદ્દે**તિ ઓસારણસદ્દે. અધિગતવિસેસં અનારોચેતુકામા **દેવતા તત્થેવ અન્તરધાયિ. તં દિવસ**ન્તિ સત્થારા દેસિતદિવસે. ઇતિ અત્તનો વિસેસાધિગમનિમિત્તતાય અયં દેવતા ઇમં સુત્તં પિયાયતિ. સેસં ઉત્તાનમેવ.

મહાધમ્મસમાદાનસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૭. વીમંસકસુત્તવણ્ણના

૪૮૭. **અત્થવીમંસકો**તિ અત્તત્થપરત્થાદિઅત્થવિજાનનકો. **સઙ્ખારવીમંસકો**તિ સઙ્ખતધમ્મે સલક્ખણતો સામઞ્ઞલક્ખણતો વા આયતનાદિવિભાગતો ચ વીમંસકો. **સત્થુવીમંસકો**તિ ''સત્થા નામ ગુણતો એદિસો એદિસો ચા''તિ સત્થુ ઉપપરિક્ખકો. **વીમંસકો**તિ વિચારકો. યં ચેતસો સરાગાદિવિભાગતો પરિચ્છિન્દનં, તં **ચેતોપરિયાયો**. તેનાહ ''**ચિત્તપરિચ્છેદ**''ન્તિ. યસ્મા ચેતોપરિયાયઞાણલાભી – ''ઇદં ચિત્તં ઇતો પરં પવત્તં ઇદમિતો પર''ન્તિ પરસ્સ ચિત્તુપ્પત્તિં પજાનાતિ, તસ્મા વુત્તં ''**ચેતોપરિયાયન્તિ ચિત્તવાર**''ન્તિ. વારત્થેપિ હિ **પરિયાય**-સદ્દો હોતિ – ''કસ્સ નુ ખો, આનન્દ, પરિયાયો અજ્જ ભિક્ખુનિયો ઓવદિતુ''ન્તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૯૮). ચિત્તચારન્તિપિ પાઠો, ચિત્તપવત્તિન્તિ અત્થો. **એવં વિજાનનત્થાયા**તિ ઇદાનિ વુચ્ચમાનાકારેન વીમંસનત્થાય.

૪૮૮. **કલ્યાણમિત્તૂપનિસ્સય**ન્તિ કલ્યાણમિત્તસઙ્ખાતં બ્રહ્મચરિયવાસસ્સ બલવસન્નિસ્સયં. **ઉપડ્ઢં અત્તનો આનુભાવેના**તિ ઇમિના પુગ્ગલેન સમ્પાદિયમાનસ્સ બ્રહ્મચરિયસ્સ ઉપડ્ઢભાગમત્તં અત્તનો વિમુત્તિપરિપાચકધમ્માનુભાવેન સિજ્ઝતિ. **ઉપડ્ઢં કલ્યાણમિત્તાનુભાવેના**તિ ઇતરો પન ઉપડ્ઢભાગો યં નિસ્સાય બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતિ, તસ્સ કલ્યાણમિત્તસ્સ ઉપદેસાનુભાવેન **હોતિ**, સિજ્ઝતીતિ અત્થો. લોકસિદ્ધો એવ અયમત્થો. લોકિયા હિ –

> ''પાદો સિદ્ધો આચરિયા, પાદો હિસ્સાનુભાવતો;
> તંવિજ્જાસેવકા પાદો, પાદો કાલેન પચ્ચતી''તિ. –

વદન્તિ. **અત્તનો ધમ્મતાયા**તિ અત્તનો સભાવેન, ઞાણેનાતિ અત્થો. **કલ્યાણમિત્તતા**તિ કલ્યાણો ભદ્રો સુન્દરો મિત્તો એતસ્સાતિ કલ્યાણમિત્તો, તસ્સ ભાવો **કલ્યાણમિત્તતા**, કલ્યાણમિત્તવન્તતા. સીલાદિગુણસમ્પન્નેહિ કલ્યાણપુગ્ગલેહેવ અયનં પવત્તિ **કલ્યાણસહાયતા**. તેસુ એવ ચિત્તેન ચેવ કાયેન ચ નિન્નપોણપબ્ભારભાવેન પવત્તિ **કલ્યાણસમ્પવઙ્કતા**. **માહેવ**ન્તિ એવં મા આહ, ''ઉપડ્ઢં બ્રહ્મચરિયસ્સા''તિ મા કથેહીતિ અત્થો. **તદમિના**તિ એત્થ ન્તિ નિપાતમત્તં દ-કારો પદસન્ધિકરો ઇ-કારસ્સ અ-કારં કત્વા નિદ્દેસો. **ઇમિનાપી**તિ ઇદાનિ વુચ્ચમાનેનપીતિ અત્થો. **પરિયાયેના**તિ કારણેન. ઇદાનિ તં કારણં દસ્સેતું "**મમં હી**"તિઆદિ વુત્તં.

યથા ચેત્થ, અઞ્ઞેસુપિ સુત્તેસુ કલ્યાણમિત્તુપનિસ્સયમેવ વિસેસોતિ દસ્સેન્તો "**ભિક્ખૂનં બાહિરઙ્ગસમ્પત્તિં કથેન્તોપી**"તિઆદિમાહ. તત્થ **વિમુત્તિપરિપાચનિયધમ્મે**તિ વિમુત્તિયા અરહત્તસ્સ પરિપાચકધમ્મે. **પચ્ચયે**તિ ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જે. **મહાજચ્ચો**તિ મહાકુલીનો.

કાયિકો સમાચારોતિ અભિક્કમપટિક્કમાદિકો સતિસમ્પજઞ્ઞપરિક્ખતો પાકતિકો ચ. **વીમંસકસ્સ** ઉપપરિક્ખકસ્સ. **ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યો નામ** ચક્ખુદ્વારાનુસારેન વિઞ્ઞાતબ્બત્તા. **સોતવિઞ્ઞેય્યો**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **સંકિલિટ્ઠા**તિ રાગાદિસંકિલેસધમ્મેહિ વિબાધિતા, ઉપતાપિતા વિદૂસિતા મલીના ચાતિ અત્થો. તે પન તેહિ સમન્નાગતા હોન્તીતિ આહ "**કિલેસસમ્પયુત્તા**"તિ. યદિ ન ચક્ખુસોતવિઞ્ઞેય્યા, પાળિયં કથં તથા વુત્તાતિ આહ "**યથા પના**"તિઆદિ. **કાયવચીસમાચારાપિ સંકિલિટ્ઠાયેવ નામ** સંકિલિટ્ઠચિત્તસમુટ્ઠાનતો. ભવતિ હિ તંહેતુકેપિ તદુપચારો યથા ''સેમ્હો ગુળો''તિ. ''મા મે ઇદં અસારુપ્પં પરો અઞ્ઞાસી''તિ પન **પટિચ્છન્નતાય ન ન ઉપલબ્ભન્તિ**. "**ન ખો મયં, ભન્તે, ભગવતો કિઞ્ચિ ગરહામા**"તિ વત્વા ગરહિતબ્બાભાવં દસ્સેન્તો "**ભગવા હી**"તિઆદિમાહ. અભાવિતમગ્ગસ્સ હિ ગરહિતબ્બતા નામ સિયા, ન ભાવિતમગ્ગસ્સ. **એસ** ઉત્તરો માણવો ''બુદ્ધમ્પિ ગરહિત્વા પક્કમિસ્સામી''તિ કત્વા અનુબન્ધિ. **એવં ચિન્તેસિ** મહાભિનિક્ખમનદિવસે અત્તનો વચને અટ્ઠિતત્તા. **કિઞ્ચિ વજ્જં અપસ્સન્તો** મારો એવમાહ –

> ''સત્ત વસ્સાનિ ભગવન્તં, અનુબન્ધિં પદાપદં;
> ઓતારં નાધિગચ્છિસ્સં, સમ્બુદ્ધસ્સ સતીમતો''તિ. (સુ॰ નિ॰ ૪૪૮);

કાલે કણ્હા, કાલે સુક્કાતિ યથાસમાદિન્નં સમ્માપટિપત્તિં પરિસુદ્ધં કત્વા પવત્તેતું અસક્કોન્તસ્સ કદાચિ કણ્હા અપરિસુદ્ધા કાયસમાચારાદયો, કદાચિ સુક્કા પરિસુદ્ધાતિ એવં અન્તરન્તરા બ્યામિસ્સવસેન **વોમિસ્સકા**. **નિક્કિલેસા**તિ નિરુપક્કિલેસા અનુપક્કિલિટ્ઠા.

અનવજ્જં વજ્જરહિતત્તા. **દીઘરત્ત**ન્તિ અચ્ચન્તસંયોગે ઉપયોગવચનં. **સમાપન્નો**તિ સમ્મા આપન્નો સમઙ્ગીભૂતો. તેનાહ "**સમન્નાગતો**"તિ. અત્તના કતસ્સ અસારુપ્પસ્સ પટિચ્છાદનત્થં **આરઞ્ઞકો વિય હુત્વા**. **તસ્સ પરિહાર**ન્તિ ઉળારેહિ પૂજાસક્કારેહિ મનુસ્સેહિ તસ્સ પરિહરિયમાનતં. **અતિદપ્પિતો**તિ એવં મનુસ્સાનં સમ્ભાવનાય અતિવિય દત્તો ગબ્બિતો.

ન ઇત્તરસમાપન્નોતિ જાનાતિ. કસ્મા? સીલં નામ દીઘેન અદ્ધુના જાનિતબ્બં, ન ઇત્તરેન. ઇદાનિ અનેકજાતિસમુદાચારવસેન તથાગતો ઇમં કુસલં ધમ્મં દીઘરત્તં સમાપન્નો, તઞ્ચસ્સ અતિવિય અચ્છરિયન્તિ દસ્સેતું "**અનચ્છરિયં ચેત**"ન્તિઆદિ વુત્તં.

અરઞ્ઞગામકેતિ અરઞ્ઞપદેસે એકસ્મિં ખુદ્દકગામે. તત્થ નેસં દિવસે દિવસે પિણ્ડાય ચરણસ્સ અવિચ્છિન્નતં દસ્સેતું "**પિણ્ડાય ચરન્તી**"તિ વુત્તં. **પિવન્તી**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **દુલ્લભલોણો હોતિ** સમુદ્દસ્સ દૂરતાય.

તદા કિર વિદેહરટ્ઠે સોળસ ગામસહસ્સાનિ મહન્તાનેવ. તેનાહ – "**હિત્વા ગામસહસ્સાનિ, પરિપુણ્ણાનિ સોળસા**"તિ. ઇદાનિ કસ્મા "**સન્નિધિં દાનિ કુબ્બસી**"તિ મં ઘટ્ટેથાતિ વત્થુકામો તં અનાવિકત્વા "**લોણ...પે॰... ન કરોથા**"તિ આહ. ગન્ધારો તસ્સાધિપ્પાયં વિભાવેતુકામો "**કિં મયા કતં વેદેહીસી**"તિ આહ.

ઇતરો અત્તનો અધિપ્પાયં વિભાવેન્તો "**હિત્વા**"તિ ગાથમાહ. ઇતરો "**ધમ્મં ભણામી**"તિ ગાથન્તિ એવં સબ્બાપિ નેસં વચનપટિવચનગાથા. તત્થ **પસાસસી**તિ ઘટ્ટેન્તો વિય અનુસાસસિ. **ન પાપમુપલિમ્પતિ** ચિત્તપ્પકોપાભાવતો. **મહત્થિયન્તિ** મહાઅત્થસંહિતં. **નો ચે અસ્સ સકા બુદ્ધી**તિઆદિ વેદેહઇસિનો – ''આચરિયો મમ હિતેસિતાય ઠત્વા ધમ્મં એવ ભણતી''તિ યોનિસો ઉમ્મુજ્જનાકારદસ્સનં. તેનાહ "**એવઞ્ચ પન વત્વા**"તિઆદિ.

''અત્તા''તિ લોકે આયતિ વિસ્સુતોતિ આતો, આતસ્સ ભાવો **અત્તં. અજ્ઝાપન્નો**તિ ઉપગતો. અત્ત-ગ્ગહણેન પત્થટયસતા વિભાવિતાતિ આહ "**યસઞ્ચ પરિવારસમ્પત્તિ**"ન્તિ. **કિન્તિ** કિંપયોજનં, કો એત્થ દોસોતિ અધિપ્પાયો.

તત્થ તત્થ વિજ્ઝન્તોતિ યસમદેન પરિવારમદેન ચ મત્તો હુત્વા ગામેપિ વિહારેપિ જનવિવિત્તેપિ સઙ્ઘમજ્ઝેપિ અઞ્ઞે ભિક્ખૂ ઘટ્ટેન્તો ''મય્હં નામ પાદા ઇતરેસં પાદકુસનટ્ઠાનં કુસન્તી''તિ અકુસિતુકામતાય અગ્ગપાદેન ભૂમિં કુસન્તો વિય ચરતિ. **ઓનમતી**તિ નિવાતવુત્તિતાય અવનમતિ અનુદ્ધતો અત્થદ્ધો હોતિ. **અકિઞ્ચનભાવન્તિ** ''પબ્બજિતેન નામ અકિઞ્ચનઞાણેન સમપરિગ્ગહેન ભવિતબ્બ''ન્તિ અકિઞ્ચનજ્ઝાસયં પટિઅવેક્ખિત્વા. **લાભેપિ તાદી, અલાભેપિ તાદી**તિ યથા અલાભકાલે લાભસ્સ લદ્ધકાલેપિ તથેવાતિ તાદી એકસદિસો. **યસે** સતિપિ મહાપરિવારકાલેપિ.

અભયો હુત્વા ઉપરતોતિ નિબ્ભયો હુત્વા ભયસ્સ અભાવેનેવ ઓરમિતબ્બતો ઉપરતો ભયહેતૂનં પહીનત્તા. તઞ્ચ ખો ન કતિપયકાલં, અથ ખો અચ્ચન્તમેવ ઉપરતોતિ **અચ્ચન્તૂપરતો**. અથ ખો ભાયિતબ્બવત્થું અવેક્ખિત્વા તતો **ભયેન ઉપરતો**. કિલેસા એવ ભાયિતબ્બતો **કિલેસભયં**. એસ નયો સેસેસુપિ. **સત્ત સેક્ખા**તિ સત્ત સેક્ખાપિ ભયૂપરતા, પગેવ પુથુજ્જનોતિ અધિપ્પાયો.

થણ્ડિલપીઠકન્તિ થણ્ડિલમઞ્ચસદિસં પીઠકન્તિ અત્થો. **નિસ્સાયા**તિ અપસ્સાય તં અપસ્સાયં કત્વા. દ્વિન્નં મજ્ઝે થણ્ડિલપીઠકા દ્વારે ઠત્વા ઓલોકેન્તસ્સ નેવાસિકભિક્ખુસ્સ ન પઞ્ઞાયિ. **અસઞ્ઞતનીહારેના**તિ ન સઞ્ઞતાકારેન. ''મં ભાયન્તો હેટ્ઠામઞ્ચં પવિટ્ઠો ભવિસ્સતી''તિ હેટ્ઠામઞ્ચં **ઓલોકેત્વા. ઉક્કાસિ** ''બહિ ગચ્છન્તો અક્કોસિત્વા મા અપુઞ્ઞં પસવી''તિ. **અધિવાસેતુન્તિ** તાદિસં ઇદ્ધાનભાવં દિસ્વાપિ પટપટાયન્તો અત્તનો કોધં અધિવાસેતું અસક્કોન્તો.

ખયેનેવાતિ રાગસ્સ અચ્ચન્તક્ખયેનેવ વીતરાગત્તા. **ન પટિસઙ્ખાય વારેત્વા**તિ ન પટિસઙ્ખાનબલેન રાગપરિયુટ્ઠાનં નિવારેત્વા વીતરાગત્તા. **એવં** વુત્તપ્પકારેન. કાયસમાચારાદીનં સંકિલિટ્ઠાનં વીતિક્કમિયાનઞ્ચ અભાવં આચારસ્સ વોદાનં ચિરકાલસમાચિણ્ણતાય ઞાતસ્સ સહિતભાવેપિ અનુપક્કિલિટ્ઠતાય અભયૂપરતભાવસમન્નેસનાય આકરીયતિ ઞાપેતું ઇચ્છિતો અત્થો પકારતો ઞાપીયતિ એતેહીતિ **આકારા**, ઉપપત્તિસાધનકારણાનિ. તાનિ પન યસ્મા અત્તનો યથાનુમતસ્સ અત્થસ્સ ઞાપકભાવેન વવત્થીયન્તિ, તસ્મા

તાનિ તેસં મૂલકારણભૂતાનિ અનુમાનઞાણાનિ ચ દસ્સેન્તો ભગવા – ''કે પનાયસ્મતો આકારા કે અન્વયા''તિ અવોચાતિ ઇમમત્થં વિભાવેન્તો ''**આકારાતિ કારણાનિ, અન્વયાતિ અનુબુદ્ધિયો**''તિ આહ. યથા હિ લોકે દિટ્ઠેન ધૂમેન અદિટ્ઠં અગ્ગિં અન્વેતિ અનુમાનતો જાનાતિ, એવં વીમંસકો ભિક્ખુ – ''ભગવા એકેકવિહારેસુ સુપ્પટિપન્નેસુ દુપ્પટિપન્નેસુ ચ યથા એકસદિસતાદસ્સનેન અભયૂપરતતં અન્વેતિ અનુમાનતો જાનાતિ, સુપ્પટિપન્નદુપ્પટિપન્નપુગ્ગલેસુ અનુસ્સાદનાનપસાદનપ્પત્તાય સત્થુ અવિપરીતધમ્મદેસનતાય સમ્માસમ્બુદ્ધતં સઙ્ઘસુપ્પટિપત્તિઞ્ચ અન્વેતિ અનુમાનતો જાનાતિ, એવં જાનન્તો ચ અભયૂપરતો તથાગતો સબ્બધિ વીતરાગત્તા, યો યત્થ વીતરાગો, ન સો તન્નિમિત્તં કિઞ્ચિ ભયં પસ્સતિ સેય્યથાપિ બ્રહ્મા કામભવનિમિત્તં, તથા સમ્માસમ્બુદ્ધો ભગવા અવિપરીતધમ્મદેસનત્તા, સ્વાખાતો ધમ્મો એકન્તનિય્યાનિકત્તા, સુપ્પટિપન્નો સઙ્ઘો અવેચ્ચપ્પસન્નત્તા''તિ વત્થુત્તયં ગુણતો યાથાવતો જાનાતિ.

ગણબન્ધનેનાતિ ''મમ સદ્ધિવિહારિકા મમ અન્તેવાસિકા''તિ એવં ગણે અપેક્ખાસઙ્ખાતેન બન્ધનેન બદ્ધા પયુત્તા. **તાય તાય પટિપત્તિયા**તિ ''સુગતા દુગ્ગતા''તિ વુત્તાય સુપ્પટિપત્તિયા દુપ્પટિપત્તિયા ચ. **ઉસ્સાદના**તિ ગુણવસેન ઉક્કંસના. **અપસાદના**તિ હીળના. ઉભયત્થ **ગેહસ્સિતવસેના**તિ ઇમિના સમ્માપટિપત્તિયા પરેસં ઉય્યોજનત્થં – ''પણ્ડિતો, ભિક્ખવે, મહાકચ્ચાનો''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૨૦૫; ૩.૨૮૫, ૩૨૨) ગુણતો ઉક્કંસનમ્પિ આયતિં સંવરાય યથાપરાધં ગરહણમ્પિ ન નિવારેતિ.

૪૮૯. વીમંસકસ્સપિ અધિપ્પાયો વીમંસનવસેન પવત્તો. **મૂલવીમંસકો** હેતુવાદિતાય. ગણ્ઠિવીમંસકસ્સ અનુસ્સુતિભાવતો વુત્તં ''**પરસ્સેવ કથાય નિટ્ઠઙ્ગતો**''તિ. તેનાહ ભગવા – ''પરસ્સ ચેતોપરિયાયં અજાનન્તેના''તિ. **તથાગતોવ પટિપુચ્છિતબ્બો**તિ ઇમિના પુબ્બે સાધારણતો વુત્તં અનુમાનં ઉક્કંસં પાપેત્વા વદતિ. ઉક્કંસગતઞ્હેતં અનુમાનં, યદિદં સબ્બઞ્ઞુવચનં અવિસંવાદં સામઞ્ઞતો અપુથુજ્જનગોચરસ્સ અત્થસ્સ અનુમાનતો. તિવિધો હિ અત્થો, કોચિ પચ્ચક્ખસિદ્ધો, યો રૂપાદિધમ્માનં પચ્ચત્તવેદનિયો અનિદ્દિસિતબ્બાકારો. કોચિ અનુમાનસિદ્ધો, યો ઘટાદીસુ પસિદ્ધેન પચ્ચયાયત્તભાવેન સાધિયમાનો સદ્દાદીનં અનિચ્ચતાદિઆકારો. કોચિ ઓકપ્પનસિદ્ધો, યો પચુરજનસ્સ અચ્ચન્તમદિટ્ઠો સદ્ધાવિસયો પરલોકનિબ્બાનાદિ. તત્થ યસ્સ સત્થુનો વચનં પચ્ચક્ખસિદ્ધે અનુમાનસિદ્ધે ચ અત્થે ન વિસંવાદેતિ અવિપરીતપ્પવત્તિયા, તસ્સ વચનેન સદ્ધેય્યત્થસિદ્ધિ, સદ્ધેય્યરૂપા એવ ચ યેભુય્યેન સત્થુગુણા અચ્ચન્તસમ્ભવતો.

એસ મય્હં પથોતિ ય્વાયં આજીવટ્ઠમકસીલસઙ્ખાતો મય્હં ઓરમત્તકો ગુણો, એસ અપરચિત્તવિદુનો વીમંસકસ્સ ભિક્ખુનો મમ જાનનપથો જાનનમગ્ગો. **એસ ગોચરો**તિ એસો એત્તકો એવ તસ્સ મયિ ગોચરો, ન ઇતો પરં. તથા હિ **બ્રહ્મજાલેપિ** (દી॰ નિ॰ ૧.૭) ભગવતા આજીવટ્ઠમકસીલમેવ નિદ્દિટ્ઠં. **એતાપાથો**તિ એત્તકાપાથો. યો સીલે પતિટ્ઠિતો ''એતં મમા''તિ, ''ઇમિનાહં સીલેન દેવો વા ભવિસ્સામિ દેવઞ્ઞતરો વા''તિ તણ્હાય પરામસન્તો, તસ્સ વિસેસભાગિયતાય, નિબ્બેધભાગિયતાય વા અકારણેન તણ્હં અનતિવત્તનતો સો તમ્મયો નામ. તેનાહ ''**ન તમ્મયો ન સતણ્હો**''તિઆદિ.

સુતસ્સ ઉપરૂપરિ વિસેસાવહભાવેન **ઉત્તરુત્તરઞ્ચેવ** તસ્સ ચ વિસેસસ્સ અનુક્કમેન પણીતતરભાવતો **પણીતતરઞ્ચ કત્વા દેસેતિ. સવિપક્ખન્તિ** પહાતબ્બપહાયકભાવેન સપ્પટિપક્ખં. **કણ્હં પટિબાહિત્વા સુક્ક**ન્તિ ઇદં ધમ્મજાતં કણ્હં નામ, ઇમસ્સ પહાયકં ઇદં સુક્કં નામાતિ એવં કણ્હં પટિબાહિત્વા સુક્કં. **સુક્કં પટિબાહિત્વા કણ્હ**ન્તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. ઇધ પન ''ઇમિના પહાતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બં. **સઉસ્સાહ**ન્તિ સબ્યાપારં. કિરિયમયચિત્તાનઞ્હિ

અનુપચ્છિન્નાવિજ્જાતણ્હામાનાદિકે સન્તાને સબ્યાપારતા સઉસ્સાહતા, સવિપાકધમ્મતાતિ અત્થો. **તસ્મિં દેસિતે ધમ્મે**તિ તસ્મિં સત્થારા દેસિતે લોકિયલોકુત્તરધમ્મે. **એકચ્ચં** એકદેસભૂતં મગ્ગફલનિબ્બાનસઙ્ખાતં **પટિવેધધમ્મં અભિઞ્ઞાય** અભિવિસિટ્ઠાય મગ્ગપઞ્ઞાય જાનિત્વા. **પટિવેધધમ્મેન મગ્ગેન. દેસનાધમ્મે**તિ દેસનારુળ્હે પુબ્બભાગિયે બોધિપક્ખિયધમ્મે **નિટ્ઠં ગચ્છતિ** – ''અદ્ધા ઇમાય પટિપદાય જરામરણતો મુચ્ચિસ્સામી''તિ. પુબ્બે પોથુજ્જનિકસદ્ધાયપિ પસન્નો, તતો **ભિય્યોસોમત્તાય** અવિપરીતધમ્મદેસનો **સમ્માસમ્બુદ્ધો સો ભગવાતિ સત્થરિ પસીદતિ. નિય્યાનિકત્તા**તિ વટ્ટદુક્ખતો એવ તતો નિય્યાનાવહત્તા. **વણ્ણાદીતિ આદિ**-સદ્દેન અઞ્ઞં અસામીચિપરિયાયં સબ્બં દોસં સઙ્ગણ્હાતિ.

૪૯૦. **ઇમેહિ સત્થુવીમંસનકારણેહી**તિ ''પરિસુદ્ધકાયસમાચારતાદીહિ ચેવ ઉત્તરુત્તરિપણીતપણીતઅવિપરીતધમ્મદેસનાહિ ચા''તિ ઇમેહિ યથાવુત્તેહિ સત્થુઉપપરિક્ખનકારણેહિ. **અક્ખરસમ્પિણ્ડનપદેહી**તિ તેસંયેવ કારણાનં સમ્બોધનેહિ અક્ખરસમુદાયલક્ખણેહિ પદેહિ. **ઇધ વુત્તેહિ અક્ખરેહી**તિ ઇમસ્મિં સુત્તે વુત્તેહિ યથાવુત્તસ્સ અત્થસ્સ અભિબ્યઞ્જનતો બ્યઞ્જનસઞ્ઞિતેહિ અક્ખરેહિ. **ઓકપ્પના**તિ સદ્ધેય્યવત્થું ઓક્કન્તિત્વા પસીદનતો ઓકપ્પનલક્ખણા. **સદ્ધાય મૂલં નામા**તિ અવેચ્ચપ્પસાદભૂતાય સદ્ધાય મૂલં નામ કારણન્તિ સદ્દહનસ્સ કારણં પરિસુદ્ધકાયસમાચારાદિકં. **થિરા** પટિપક્ખસમુચ્છેદેન સુપ્પતિટ્ઠિતત્તા. **હરિતું ન સક્કા**તિ અપનેતું અસક્કુણેય્યા. ઇતરેસુ સમણબ્રાહ્મણદેવેસુ વત્તબ્બમેવ નત્થીતિ આહ ''**સમિતપાપસમણેન વા**''તિઆદિ.

''બુદ્ધાનં કેસઞ્ચિ સાવકાનઞ્ચ વિબાધનત્થં મારો ઉપગચ્છતી''તિ સુતપુબ્બત્તા ''**અયં મારો આગતો**''તિ ચિન્તેસિ. આનુભાવસમ્પન્નેન અરિયસાવકેન પુચ્છિતત્તા **મુસાવાદં કાતું નાસક્ખિ. એતે**તિ યથાવુત્તે સમિતપાપસમણાદયો ઠપેત્વા. **સભાવસમન્નેસના**તિ યાથાવસમન્નેસના અવિપરીતવીમંસા. **સભાવેનેવા**તિ સબ્ભાવેનેવ યથાભૂતગુણતો એવ. **સુટ્ઠુ** સમ્મદેવ. **સમન્નેસિતો**તિ ઉપપરિક્ખિતો. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવાતિ.

વીમંસકસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૮. કોસમ્બિયસુત્તવણ્ણના

૪૯૧. **તસ્મા**તિ યસ્મા કોસમ્બરુક્ખવતી, તસ્મા નગરં કોસમ્બીતિસઙ્ખમગમાસિ. કુસમ્બસ્સ વા ઇસિનો નિવાસભૂમિ કોસમ્બી, તસ્સાવિદૂરે ભવત્તા નગરં **કોસમ્બી**.

ઘોસિતસેટ્ઠિના કારિતે આરામેતિ એત્થ કો ઘોસિતસેટ્ઠિ, કથઞ્ચાનેન આરામો કારિતોતિ અન્તોલીનાય ચોદનાય વિસ્સજ્જને સમુદાગમતો પટ્ઠાય ઘોસિતસેટ્ઠિં દસ્સેતું ''**અદ્દિલરટ્ઠં નામ અહોસી**''તિઆદિ આરદ્ધં. **કેદારપરિચ્છિન્ન**ન્તિ તત્થ તત્થ કેદારભૂમિયા પરિચ્છિન્નં. **ગચ્છન્તો**તિ કેદારપાળિયા ગચ્છન્તો. **પહૂતપાયસ**ન્તિ પહૂતતરં પાયસં, તં પન ગરુ સિનિદ્ધં અન્તરામગ્ગે અપ્પાહારતાય મન્દગહણિકો સમાનો જીરાપેતું નાસક્ખિ. તેનાહ ''**જીરાપેતું અસક્કોન્તો**''તિઆદિ. યસવતિ રૂપવતિ **કુલઘરે નિબ્બત્તિ. ઘોસિતસેટ્ઠિ નામ જાતો**તિ એવમેત્થ સઙ્ખેપેનેવ ઘોસિતસેટ્ઠિવત્થું કથેતિ, વિત્થારો પન **ધમ્મપદવત્થુમ્હિ** (ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૧.સામાવતીવત્થુ) વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો.

ઉપસંકપ્પનવસેનાતિ ઉપસઙ્કપ્પનનિયામેન. **આહારપરિક્ખીણકાયસ્સા**તિ આહારનિમિત્તપરિક્ખીણકાયસ્સ, આહારક્ખયેન પરિક્ખીણકાયસ્સાતિ અત્થો. **સુઞ્ઞાગારે**તિ જનવિવિત્તે ફાસુકટ્ઠાને.

કલહસ્સ પુબ્બભાગો ભણ્ડનં નામાતિ કલહસ્સ હેતુભૂતા પરિભાસા તંસદિસી ચ અનિટ્ઠકિરિયા ભણ્ડનં નામ. **હત્થપરામાસાદિવસેના**તિ કુજ્ઝિત્વા અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ હત્થે ગહેત્વા પરામસનઅચ્ચન્તબન્ધનાદિવસેન. ''અયં ધમ્મો''તિઆદિના વિરુદ્ધવાદભૂતં આપન્નાતિ **વિવાદાપન્ના**. તેનાહ "**વિરુદ્ધભૂત**"ન્તિઆદિ. મુખસન્નિસ્સિતતાય વાચા ઇધ ''મુખ''ન્તિ અધિપ્પેતાતિ આહ "**મુખસત્તીહીતિ વાચાસત્તીહી**"તિ. **સઞ્ઞત્તિ**ન્તિ સઞ્ઞાપનં ''અયં ધમ્મો, અયં વિનયો''તિ સઞ્ઞાપેતબ્બતં. **નિજ્ઝત્તિ**ન્તિ યાથાવતો તસ્સ નિજ્ઝાનં. **અટ્ઠકથાયં** પન "**સઞ્ઞત્તિવેવચનમેવેત**"ન્તિ વુત્તં.

સચે હોતિ દેસેસ્સામીતિ સુબ્બચતાય સિક્ખાકામતાય ચ આપત્તિં પસ્સિ. **નત્થિ તે આપત્તી**તિ અનાપત્તિપક્ખોપિ એત્થ સમ્ભવતીતિ અધિપ્પાયેનાહ. સા પનાપત્તિ એવ. તેનાહ – "**તસ્સા આપત્તિયા અનાપત્તિદિટ્ઠિ અહોસી**"તિ.

૪૯૨. **કલહભણ્ડનવસેના**તિ કલહભણ્ડનસ્સ નિમિત્તવસેન. **યથાનુસન્ધિનાવ ગત**ન્તિ કલહભણ્ડનાનં સારણીયધમ્મપટિપક્ખત્તા તદુપસમાવહા હેટ્ઠાદેસનાય અનુરૂપાવ ઉપરિદેસનાતિ યથાનુસન્ધિનાવ ઉપરિસુત્તદેસના પવત્તા. **સરિતબ્બયુત્તા**તિ અનુસ્સરણારહા. **સબ્રહ્મચારીન**ન્તિ સહધમ્મિકાનં. પિયં પિયાયિતબ્બં કરોન્તીતિ **પિયકરણા**. ગરું ગરુટ્ઠાનિયં કરોન્તીતિ **ગરુકરણા**. **સઙ્ગહણત્થાયા**તિ સઙ્ગહવત્થુવિસેસભાવતો સબ્રહ્મચારીનં સઙ્ગણ્હનાય સંવત્તન્તીતિ સમ્બન્ધો. **અવિવાદનત્થાયા**તિ સઙ્ગહવત્થુભાવતો એવ ન વિવાદનાય. સતિ ચ અવિવાદનહેતુભૂતસઙ્ગાહણત્તે તેસં વસેન સબ્રહ્મચારીનં સમગ્ગભાવો ભેદાભાવો સિદ્ધોયેવાતિ આહ "**સામગ્ગિયા**"તિઆદિ. મિજ્જતિ સિનિય્હતિ એતાયાતિ મેત્તા, મિત્તભાવો, મેત્તા એતસ્સ અત્થીતિ **મેત્તં**, કાયકમ્મં. તં પન યસ્મા મેત્તાસહગતચિત્તસમુટ્ઠાનં, તસ્મા વુત્તં "**મેત્તચિત્તેન કત્તબ્બં કાયકમ્મ**"ન્તિ. **ઇમાનિ** મેત્તકાયકમ્માદીનિ **ભિક્ખૂનં વસેન આગતાનિ** પાઠે ભિક્ખૂહિ પચ્ચુપટ્ઠપેતબ્બતાવચનતો. **ભિક્ખુ**ગ્ગહણેનેવ ચેત્થ સેસસહધમ્મિકાનમ્પિ ગહણં દટ્ઠબ્બં. ભિક્ખુનો સબ્બમ્પિ અનવજ્જકાયકમ્મં આભિસમાચારિકકમ્મન્તોગધમેવાતિ આહ – "**મેત્તચિત્તેન...પે॰... કાયકમ્મં નામા**"તિ. વત્તવસેન પવત્તિયમાના ચેતિયબોધીનં વન્દના મેત્તાસદિસીતિ કત્વા તદત્થાય ગમનં મેત્તં કાયકમ્મન્તિ વુત્તં. **આદિ**-સદ્દેન ચેતિયબોધિભિક્ખૂસુ વુત્તાવસેસઅપચાયનાદિં મેત્તાવસેન પવત્તં કાયિકં કિરિયં સઙ્ગણ્હાતિ.

તેપિટકમ્પિ બુદ્ધવચનં કથિયમાનન્તિ અધિપ્પાયો. **તીણિ સુચરિતાનિ** કાયવચીમનોસુચરિતાનિ. **ચિન્તન**ન્તિ ઇમિના એવં ચિન્તનમત્તમ્પિ મેત્તં મનોકમ્મં, પગેવ વિધિપટિપન્ના ભાવનાતિ દસ્સેતિ.

સહાયભાવૂપગમનં તેસં પુરતો. તેસુ કરોન્તેસુયેવ હિ સહાયભાવૂપગમનં **સમ્મુખા કાયકમ્મં નામ** હોતિ. કેવલં ''દેવો''તિ અવત્વા ગુણેહિ થિરભાવજોતનં **દેવત્થેરો**તિ વચનં **પગ્ગય્હ વચનં**. મમત્તબોધનં વચનં **મમાયનવચનં**. એકન્તતિરોક્ખકસ્સ મનોકમ્મસ્સ સમ્મુખતા નામ વિઞ્ઞત્તિસમુટ્ઠાપનવસેનેવ હોતિ, તઞ્ચ ખો લોકે કાયકમ્મન્તિ પાકટં પઞ્ઞાતં હત્થવિકારાદિં અનામસિત્વા એવ દસ્સેન્તો "**નયનાનિ ઉમ્મીલેત્વા**"તિ આહ. તથા હિ વચીભેદવસેન પવત્તિ ન ગહિતા.

લદ્ધપચ્ચયા લબ્ભન્તીતિ **લાભા**, પરિસુદ્ધાગમના પચ્ચયા. ન સમ્મા ગય્હમાનાપિ ન ધમ્મલદ્ધા નામ ન હોન્તીતિ તપ્પટિસેધનત્થં પાળિયં "**ધમ્મલદ્ધા**"તિ વુત્તં. દેય્યં દક્ખિણેય્યઞ્ચ અપ્પટિવિભત્તં કત્વા ભુઞ્જતીતિ

અપ્પટિવિભત્તભોગી. તેનાહ “**દ્વે પટિવિભત્તાનિ નામા**”તિઆદિ. **ચિત્તેન વિભજનન્તિ** એતેન – ‘‘ચિત્તુપ્પાદમત્તેનપિ વિભજનં પટિવિભત્તં નામ, પગેવ પયોગતો’’તિ દસ્સેતિ.

પટિગ્ગણ્હન્તોવ…પે॰… પસ્સતીતિ ઇમિના આગમનતો પટ્ઠાય સાધારણબુદ્ધિં ઉપટ્ઠાપેતિ. એવં હિસ્સ સાધારણભોગિતા સુકરા, સારણીયધમ્મો ચસ્સ સુપૂરો હોતિ. **વત્તન્તિ** સારણીયધમ્મપૂરણવત્તં.

દાતબ્બન્તિ અવસ્સં દાતબ્બં. અત્તનો પલિબોધવસેન સપલિબોધસ્સેવ પૂરેતું અસક્કુણેય્યત્તા ઓદિસ્સકદાનમ્પિસ્સ ન સબ્બત્થ વારિતન્તિ દસ્સેતું “**તેન પના**”તિઆદિ વુત્તં. **અદાતુમ્પીતિ પિ**-સદ્દેન દુસ્સીલસ્સપિ અત્થિકસ્સ સતિ સમ્ભવે દાતબ્બન્તિ દસ્સેતિ. દાનઞ્હિ નામ કસ્સચિ ન નિવારિતં.

મહાગિરિગામો નામ નાગદીપપસ્સે એકો ગામો. **સારણીયધમ્મો મે, ભન્તે, પૂરિતો…પે॰… પત્તગતં ન ખીયતી**તિ આહ તેસં કુક્કુચ્ચવિનોદનત્થં. તં સુત્વા તેપિ થેરા ‘‘સારણીયધમ્મપૂરકો અય’’ન્તિ અબ્ભઞ્ઞંસુ. દહરકાલે એવ કિરેસ સારણીયધમ્મપૂરકો અહોસિ, તસ્સા ચ પટિપત્તિયા અવઞ્ઝભાવવિભાવનત્થં “**એતે મય્હં પાપુણિસ્સન્તી**”તિ આહ.

અહં સારણીયધમ્મપૂરિકા, મમ પત્તપરિયાપન્નેનપિ સબ્બાપિમા ભિક્ખુનિયો યાપેસ્સન્તીતિ આહ “**મા તુમ્હે તેસં ગતભાવં ચિન્તયિત્થા**”તિ.

સત્તસુ આપત્તિક્ખન્ધેસુ આદિમ્હિ વા અન્તે વા, વેમજ્ઝેતિ ચ ઇદં ઉદ્દેસાગતપાળિવસેન વુત્તં. ન હિ અઞ્ઞો કોચિ આપત્તિક્ખન્ધાનં અનુક્કમો અત્થિ. **પરિયન્તે છિન્નસાટકો વિયા**તિ વત્થન્તે, દસન્તે વા છિન્નવત્થં વિય. **ખણ્ડન્તિ** ખણ્ડવન્તં, ખણ્ડિતં વા. **છિદ્દન્તિ** એત્થાપિ એસેવ નયો . વિસભાગવણ્ણેન ઉપડ્ઢં, તતિયભાગં વા સમ્ભિન્નવણ્ણં **સબલં**, વિસભાગવણ્ણેહેવ પન બિન્દૂહિ અન્તરન્તરા વિમિસ્સં **કમ્માસં**, અયં ઇમેસં વિસેસો. **તણ્હાદાસબ્યતો મોચન**વચનેનેવ તેસં સીલાનં વિવટ્ટૂપનિસ્સયતમાહ. **ભુજિસ્સભાવકરણતો**તિ ઇમિના ભુજિસ્સકરાનિ ભુજિસ્સાનીતિ ઉત્તરપદલોપેનાયં નિદ્દેસોતિ દસ્સેતિ. અવિઞ્ઞૂનં અપ્પમાણતાય “**વિઞ્ઞુપ્પસત્થાની**”તિ વુત્તં. **તણ્હાદિટ્ઠીહિ અપરામટ્ઠત્તા**તિ – ‘‘ઇમિનાહં સીલેન દેવો વા ભવિસ્સામિ દેવઞ્ઞતરો વા’’તિ તણ્હાપરામાસેન – ‘‘ઇમિનાહં સીલેન દેવો હુત્વા તત્થ નિચ્ચો ધુવો સસ્સતો ભવિસ્સામી’’તિ દિટ્ઠિપરામાસેન ચ અપરામટ્ઠત્તા. **પરામટ્ઠુન્તિ** ચોદેતું. સીલં નામ અવિપ્પટિસારાદિપારમ્પરિયેન યાવદેવ સમાધિસમ્પાદનત્થન્તિ આહ “**સમાધિસંવત્તકાની**”તિ. સમાનભાવો સામઞ્ઞં, પરિપુણ્ણચતુપારિસુદ્ધિભાવેન મજ્ઝે ભિન્નસુવણ્ણસ્સ વિય ભેદાભાવતો સીલેન સામઞ્ઞં સીલસામઞ્ઞં, તં ગતો ઉપગતોતિ **સીલસામઞ્ઞગતો**. તેનાહ “**સમાનભાવૂપગતસીલો**”તિ.

યાયં દિટ્ઠીતિ યા અયં દિટ્ઠિ મય્હઞ્ચેવ તુમ્હાકઞ્ચ પચ્ચક્ખભૂતા. ચતુસચ્ચદસ્સનટ્ઠેન દિટ્ઠિ, ‘‘સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા, સબ્બે સઙ્ખારા દુક્ખા, સબ્બે ધમ્મા અનત્તા’’તિ, ‘‘સમ્માસમ્બુદ્ધો ભગવા, સ્વાખાતો ભગવતા ધમ્મો, સુપ્પટિપન્નો સઙ્ઘો’’તિ ચ દિટ્ઠિયા સામઞ્ઞં **સમાનદિટ્ઠિભાવં. અગ્ગં** ઇતરેસં સારણીયધમ્માનં પધાનભાવતો. એતસ્મિં સતિ સુખસિદ્ધિતો તેસં સઙ્ગાહિકં, તતો એવ તેસં સઙ્ઘાટનિકં ગોપાનસિયો અપરિપતન્તે કત્વા સઙ્ગણ્હાતિ ધારેતીતિ **સઙ્ગાહિકં. સઙ્ઘાટન્તિ** અઞ્ઞભાવેન સઙ્ઘાટભાવં. સઙ્ઘાટનં એતેસં અત્થીતિ **સઙ્ઘાટનિકં**, સઙ્ઘાટનિયન્તિ વા પાઠો, સઙ્ઘાટને નિયુત્તન્તિ વા સઙ્ઘાટનિકં, ક-કારસ્સ ય-કારં કત્વા **સઙ્ઘાટનિયં**. સામઞ્ઞતો એવ ગહિતત્તા નપુંસકનિદ્દેસો.

૪૯૩. પઠમમગ્ગસમ્માદિટ્ઠિપિ એવંસભાવા, અઞ્ઞમગ્ગસમ્માદિટ્ઠીસુ વત્તબ્બમેવ નત્થીતિ આહ “**યાયં સોતાપત્તિમગ્ગદિટ્ઠી**”તિ. **એત્તાવતાપીતિ** એત્તકેનપિ રાગાદીસુ એકેકેન પરિયુટ્ઠિતચિત્તતાયપિ **પરિયુટ્ઠિતચિત્તોયેવ નામ હોતિ**, પગેવ દ્વીહિ, બહૂહિ વા પરિયુટ્ઠિતચિત્તતાય. **સબ્બત્થાતિ** સબ્બેસુ અટ્ઠસુપિ વારેસુ. **સુટ્ઠુ ઠપિતન્તિ** યથા મગ્ગભાવના ઉપરિ સચ્ચાભિસમ્બોધો હોતિ, એવં સમ્મા ઠપિતં. તેનાહ “**સચ્ચાનં બોધાયા**”તિ. **તં ઞાણન્તિ** ‘‘નત્થિ ખો મે તં પરિયુટ્ઠાન’’ન્તિઆદિના પવત્તં પચ્ચવેક્ખણઞાણં. **અરિયાનં હોતીતિ** અરિયાનમેવ હોતિ. તેસઞ્હિ એકદેસતોપિ પહીનં વત્તબ્બતં અરહતિ. તેનાહ “**ન પુથુજ્જનાન**”ન્તિ. **અરિયન્તિ વુત્તં** ‘‘અરિયેસુ જાત’’ન્તિ કત્વા. લોકુત્તરહેતુકતાય **લોકુત્તરન્તિ વુત્તં**. તેનેવાહ “**યેસં પના**”તિઆદિ. તથા હિસ્સ પુથુજ્જનેહિ અસાધારણતા. તેનાહ “**પુથુજ્જનાનં પન અભાવતો**”તિ. **સબ્બવારેસૂતિ** સબ્બેસુ ઇતરેસુ છસુ વારેસુ.

૪૯૪. **પચ્ચત્તન્તિ** પાટિયેક્કં અત્તનિ મમ ચિત્તેયેવ. તેનાહ “**અત્તનો ચિત્તે**”તિ. ‘‘પચ્ચત્તં અત્તનો ચિત્તે નિબ્બુતિં કિલેસવૂપસમં લભામી’’તિ ઇમમત્થં “**એસેવ નયો**”તિ ઇમિના અતિદિસતિ.

૪૯૫. **તથારૂપાય દિટ્ઠિયાતિ** ઇદં ‘‘યથારૂપાય દિટ્ઠિયા સમન્નાગતો’’તિ ઇમસ્સ અત્થસ્સ પચ્ચામસનન્તિ આહ “**તથારૂપાય દિટ્ઠિયાતિ એવરૂપાય સોતાપત્તિમગ્ગદિટ્ઠિયા**”તિ.

૪૯૬. **સભાવેનાતિ** નિયતપઞ્ચસિક્ખાપદતાદિસભાવેન. **સઙ્ઘકમ્મવસેનાતિ** માનત્તચરિયાદિસઙ્ઘકમ્મવસેન. **દહરોતિ** બાલો. **કુમારોતિ** દારકો. યસ્મા દહરો ‘‘કુમારો’’તિ ચ ‘‘યુવા’’તિ ચ વુચ્ચતિ, તસ્મા **મન્દોતિ** વુત્તં. મન્દિન્દ્રિયતાય હિ **મન્દો**. તેનાહ “**ચક્ખુસોતાદીનં મન્દતાયા**”તિ. એવમ્પિ યુવાવત્થાપિ કેચિ મન્દિન્દ્રિયા હોન્તીતિ તન્નિવત્તનત્થં “**ઉત્તાનસેય્યકો**”તિ વુત્તં. યદિ ઉત્તાનસેય્યકો, કથમસ્સ અઙ્ગારક્કમનન્તિ? યથા તથા અઙ્ગારસ્સ કુસનં ઇધ ‘‘અક્કમન’’ન્તિ અધિપ્પેતન્તિ આહ “**ઇતો ચિતો ચા**”તિઆદિ. **મનુસ્સાનન્તિ** મહલ્લકમનુસ્સાનં. **ન સીઘં હત્થો ઝાયતિ** કથિનહત્થતાય. **ખિપ્પં પટિસંહરતિ** મુદુતલુણસરીરતાય. **અધિવાસેતિ** કિઞ્ચિ પયોજનં અપેક્ખિત્વા.

૪૯૭. **ઉચ્ચાવચાનીતિ** મહન્તાનિ ચેવ ખુદ્દકાનિ ચ. **તત્થેવાતિ** સુધાકમ્માદિમ્હિયેવ. **કસાવપચનં** સુધાદિસઙ્ખરણત્થં, **ઉદકાનયનં** ધોવનાદિઅત્થં, હલિદ્દિવણ્ણધાતુલેપનત્થં **કુચ્છકરણં**. **બહલપત્થનોતિ** દળ્હછન્દો. **વચ્છકન્તિ** નિબ્બત્તધેનુપગવચ્છં. **અપચિનાતીતિ** અપવિન્દતિ, આલોકેતીતિ અત્થો. તેનાહ “**અપલોકેતી**”તિ. **તન્નિન્નો હોતીતિ** અધિસીલસિક્ખાદિનિન્નોવ હોતિ ઉચ્ચાવચાનમ્પિ કિંકરણીયાનં ચારિત્તસીલસ્સ પૂરણવસેનેવ કરણતો, યોનિસોમનસિકારવસેનેવ ચ તેસં પટિપજ્જનતો. **થેરસ્સ સન્તિકે અટ્ઠાસિ** યોનિસોમનસિકારાભાવતો ‘‘તં તં સમુલ્લપિસ્સામી’’તિ.

૪૯૮. બલં એવ **બલતાતિ** આહ “**બલેન સમન્નાગતો**”તિ. **અત્થિકભાવં કત્વાતિ** તેન ધમ્મેન સવિસેસં અત્થિકભાવં ઉપ્પાદેત્વા. **સકલચિત્તેનાતિ** દેસનાયઆદિમ્હિ મજ્ઝે પરિયોસાનેતિ સબ્બત્થેવ પવત્તતાય સકલેન અનવસેસેન ચિત્તેન.

૫૦૦. **સભાવોતિ** અરિયસાવકસ્સ પુથુજ્જનેહિ અસાધારણતાય આવેણિકો સભાવો. **સુટ્ઠુ સમન્નેસિતોતિ** સમ્મદેવ ઉપપરિક્ખિતો. **સોતાપત્તિફલસચ્છિકિરિયાયાતિ** સોતાપત્તિફલસ્સ સચ્છિકરણેન, સચ્છિકતભાવેનાતિ અત્થો. તેનાહ “**સોતાપત્તિફલસચ્છિકતઞાણેના**”તિ. પઠમમગ્ગફલસ્સ પચ્ચવેક્ખણઞાણવિસેસા હેતે પવત્તિઆકારભિન્ના. તેનેવાહ “**સત્તહિ મહાપચ્ચવેક્ખણઞાણેહી**”તિ. **અયં તાવ આચરિયાનં સમાનકથાતિ**

‘‘ઇદમસ્સ પઠમં ઞાણ’’ન્તિઆદિના વુત્તાનિ પચ્ચવેક્ખણઞાણાનિ, ન મગ્ગઞાણાનીતિ એવં પવત્તા પરમ્પરાગતા પુબ્બાચરિયાનં સમાના સાધારણા ઇમિસ્સા પાળિયા **અટ્ઠકથા** અત્થવણ્ણના. તત્થ કારણમાહ ‘‘**લોકુત્તરમગ્ગો હિ બહુચિત્તક્ખણિકો નામ નત્થી**’’તિ. યદિ સો બહુચિત્તક્ખણિકો સિયા નાનાભિસમયો, તથા સતિ સંયોજનત્તયાદીનં એકદેસપ્પહાનં પાપુણાતીતિ અરિયમગ્ગસ્સ અનન્તરફલત્તા એકદેસસોતાપન્નતાદિભાવો આપજ્જતિ, ફલાનં વા અનેકભાવો, સબ્બમેતં અયુત્તન્તિ તસ્મા એકચિત્તક્ખણિકોવ અરિયમગ્ગો.

યં પન સુત્તપદં નિસ્સાય વિતણ્ડવાદી અરિયમગ્ગસ્સ એકચિત્તક્ખણિકતં પટિક્ખિપતિ, તં દસ્સેન્તો ‘‘**સત્ત વસ્સાનીતિ હિ વચનતો**’’તિ આહ. **કિલેસા પન લહુ…પે॰… છિજ્જન્તી**તિ વદન્તેન હિ ખિપ્પં તાવ કિલેસપ્પહાનં, દન્ધપવત્તિકા મગ્ગભાવનાતિ પટિઞ્ઞાતં હોતિ. તત્થ સચે મગ્ગસ્સ ભાવનાય આરદ્ધમત્તાય કિલેસા પહીયન્તિ, સેસા મગ્ગભાવના નિરત્થકા સિયા, અથ પચ્છા કિલેસપ્પહાનં, કિલેસા પન લહુ છિજ્જન્તીતિ ઇદં મિચ્છા, ‘‘સોતાપત્તિફલસચ્છિકિરિયાયા’’તિ વક્ખતીતિ. **તતો** સુત્તપટિજાનનતો. **મગ્ગં અભાવેત્વા**તિ અરિયમગ્ગં પરિપુણ્ણં કત્વા અભાવેત્વા. **અત્થરસં વિદિત્વા**તિ સુત્તસ્સ અવિપરીતો અત્થો એવ અત્થરસો, તં યાથાવતો ઞત્વા. એવં વિતણ્ડવાદિવાદં ભિન્દિત્વા વુત્તમેવત્થં નિગમેતું ‘‘**ઇમાનિ સત્ત ઞાણાની**’’તિઆદિ વુત્તં. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

કોસમ્બિયસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૯. બ્રહ્મનિમન્તનિકસુત્તવણ્ણના

૫૦૧. ‘‘સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચા’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૩૦) એવં પવત્તા દિટ્ઠિ **સસ્સતદિટ્ઠિ** (સં॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૧૭૫). **સહ કાયેના**તિ સહ તેન બ્રહ્મત્તભાવેન. **બ્રહ્મટ્ઠાન**ન્તિ અત્તનો બ્રહ્મવત્થું. ‘‘**અનિચ્ચં નિચ્ચ**’’**ન્તિ વદતિ** અનિચ્ચતાય અત્તનો અપઞ્ઞાયમાનત્તા. **થિર**ન્તિ દળ્હં, વિનાસાભાવતો સારભૂતન્તિ અત્થો. ઉપ્પાદવિપરિણામાભાવતો **સદા વિજ્જમાનં**. **કેવલ**ન્તિ પરિપુણ્ણં. તેનાહ ‘‘**અખણ્ડ**’’ન્તિ. **કેવલ**ન્તિ વા જાતિઆદીહિ અમિસ્સં, વિરહિતન્તિ અધિપ્પાયો. ઉપ્પાદાદીનં અભાવતો એવ **અચવનધમ્મં**. **કોચિ જાયનકો વા… પે॰… ઉપપજ્જનકો વા નત્થિ** નિચ્ચભાવતો. ઠાનેન સદ્ધિં તન્નિવાસીનં નિચ્ચભાવઞ્હિ સો પટિજાનાતિ. **તિસ્સો ઝાનભૂમિયો**તિ દુતિયતતિયચતુત્થજ્ઝાનભૂમિયો. ચતુત્થજ્ઝાનભૂમિવિસેસા હિ અસઞ્ઞસુદ્ધાવાસારુપ્પભવા. **પટિબાહતી**તિ સન્તંયેવ સમાનં અજાનન્તોવ નત્થીતિ પટિક્ખિપતિ. **અવિજ્જાય ગતો**તિ અવિજ્જાય સહ ગતો પવત્તો. સહયોગે હિ ઇદં કરણવચનં. તેનાહ ‘‘**સમન્નાગતો**’’તિ. **અઞ્ઞાણી**તિ અવિદ્વા. પઞ્ઞાચક્ખુવિરહતો અન્ધો ભૂતો, અન્ધભાવં વા પત્તોતિ **અન્ધીભૂતો**.

૫૦૨. તદા ભગવતો સુભગવને વિહરણસ્સ અવિચ્છિન્નતં સન્ધાય વુત્તં ‘‘**સુભગવને વિહરતીતિ ઞત્વા**’’તિ. તત્થ પન તદાસ્સ ભગવતો અદસ્સનં સન્ધાયાહ ‘‘**કત્થ નુ ખો ગતોતિ ઓલોકેન્તો**’’તિ. **બ્રહ્મલોકં ગચ્છન્તં દિસ્વા**તિ ઇમિના કતિપયચિત્તવારવસેન તદા ભગવતો બ્રહ્મલોકગમનં જાતં, ન એકચિત્તક્ખણેનાતિ દસ્સેતિ. ન ચેત્થ કાયગતિયા ચિત્તપરિણામનં અધિપ્પેતં – ‘‘સેય્યથાપિ નામ બલવા પુરિસો સમિઞ્જિતં વા બાહં પસારેય્યા’’તિઆદિવચનતો (મ॰ નિ॰ ૧.૫૦૧). યં પનેત્થ વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા વુત્તમેવ. **વિછન્દ**ન્તિ છન્દવિગમં. **અપસાદિતો**તિ દિટ્ઠિયા ગાહસ્સ વિપરિવત્તનેન સન્તજ્જિતો. ‘‘મેતમાસદો’’તિ વચનેન **ઉપત્થમ્ભો હુત્વા**.

અન્વાવિસિત્વાતિ આવિસનવસેન તસ્સ અત્તભાવં અધિભવિત્વા. તથા અભિભવતો હિ તસ્સ સરીરં પવિટ્ઠો વિય હોતીતિ વુત્તં ‘‘**સરીરં પવિસિત્વા**’’તિ. યઞ્હિ સત્તં દેવયક્ખનાગાદયો આવિસન્તિ, તસ્સ પાકતિકકિરિયમયં

ચિત્તપ્પવત્તિં નિવારેત્વા અત્તનો ઇદ્ધાનુભાવેન યં ઇચ્છિતં હસિતલપિતાદિ, તં તેન કારાપેન્તિ, કારેન્તા ચ આવિટ્ઠપુગ્ગલસ્સ ચિત્તવસેન કારેન્તિ. ''અત્તનોવા''તિ ન વત્તબ્બમેતં અચિન્તેય્યત્તા કમ્મજસ્સ ઇદ્ધાનુભાવસ્સાતિ કેચિ. અપરે પન યથા તદા ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિપવત્તિ આવિટ્ઠપુગ્ગલસ્સેવ, એવં કિરિયમયચિત્તપવત્તિપિ તસ્સેવ, આવેસકાનુભાવેન પન સામઞ્ઞતા પરિવત્તતિ. તથા હિ મહાનુભાવં પુગ્ગલં તે આવિસિતું ન સક્કોન્તિ, તિકિચ્છાવુટ્ઠાપને પન છવસરીરં અનુપવિસિત્વા સતન્તં કરોતિ વિજ્જાનુભાવેન. કોરખત્તિયાદીનં પન છવસરીરસ્સ ઉટ્ઠાનં વચીનિચ્છારણઞ્ચ કેવલં બુદ્ધાનુભાવેન. અચિન્તેય્યા હિ બુદ્ધાનં બુદ્ધાનુભાવાતિ. **અભિભવિત્વા ઠિતો**તિ સકલલોકં અત્તનો આનુભાવેન અભિભવિત્વા ઠિતો. **જેટ્ઠકો**તિ પધાનો, તાદિસં વા આનુભાવસમ્પન્નત્તા ઉત્તમો. પસ્સતીતિ **દસો**. વિસેસવચનિચ્છાય અભાવતો અનવસેસવિસયો દસો-સદ્દોતિ આહ "**સબ્બં પસ્સતી**"તિ. **સબ્બજનન્તિ** લદ્ધનામં સબ્બસત્તકાયં. **વસે વત્તેતિ**, સેટ્ઠત્તા નિમ્માપકત્તા ચ અત્તનો વસે વત્તેતિ. લોકસ્સ ઈસનસીલતાય **ઇસ્સરો**. સત્તાનં કમ્મસ્સ કારકભાવેન **કત્તા**. થાવરજઙ્ગમવિભાગં સકલં લોકં નિમ્માનેતીતિ **નિમ્માતા**.

ગુણવિસેસેન લોકે પાસંસત્તા **સેટ્ઠો**. તાદિસો ચ ઉક્કટ્ઠતમો હોતીતિ આહ "**ઉત્તમો**"તિ. સત્તાનં નિમ્માનં તથા તથા સજનં વિસજનં વિય હોતીતિ આહ "**ત્વં ખત્તિયો**"તિઆદિ. ઝાનાદીસુ અત્તનો ચિત્તે ચ ચિણ્ણવસિત્તા **વસી**. **ભૂતાનન્તિ** નિબ્બત્તાનં. ભવં અભિજાતં અરહન્તીતિ ભબ્યા, સમ્ભવેસિનો, તેસં **ભબ્યાનં**. તેનાહ "**અણ્ડજજલાબુજા સત્તા**"તિઆદિ.

પથવીઆદયો નિચ્ચા ધુવા સસ્સતા. યે તેસં ''અનિચ્ચા''તિઆદિના ગરહકા જિગુચ્છા સત્તા, તે અયથાભૂતવાદિતાય મતકાલે અપાયનિટ્ઠા અહેસું. યે પન પથવીઆદીનં ''નિચ્ચા ધુવા''તિઆદિના પસંસકા, તે યથાભૂતવાદિતાય બ્રહ્મકાયૂપગા અહેસુન્તિ મારો પાપિમા અન્વયતો બ્યતિરેકતો ચ પથવીઆદિમુખેન સઙ્ખારાનં પરિઞ્ઞાપઞ્ઞાપને આદીનવં વિભાવેતિ તતો વિવેચેતુકામો. તેનાહ "**પથવીગરહકા**"તિઆદિ. એત્થ ચ મારો પથવીઆદિધાતુમહાભૂતગ્ગહણેન મનુસ્સલોકં, ભૂતગ્ગહણેન ચાતુમહારાજિકે, દેવગ્ગહણેન અવસેસકામદેવલોકં, પજાપતિગ્ગહણેન અત્તનો ઠાનં, બ્રહ્મગ્ગહણેન બ્રહ્મકાયિકે ગણ્હિ. આભસ્સરાદયો પન અવિસયતાય એવ અનેન અગ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બં. **તણ્હાદિટ્ઠિવસેના**તિ તણ્હાભિનન્દનાય દિટ્ઠાભિનન્દનાય ચ વસેન. ''એતં મમ, એસો મે અત્તા''તિ **અભિનન્દિનો** અભિનન્દકા, અભિનન્દનસીલા વા. **બ્રહ્મુનો ઓવાદે ઠિતાનં ઇદ્ધાનુભાવં દસ્સેતી**તિ તેસં તત્થ સન્નિપતિતબ્રહ્માનં ઇદ્ધાનુભાવં તસ્સ મહાબ્રહ્મુનો ઓવાદે ઠિતત્તા નિબ્બત્તં કત્વા દસ્સેતિ. **યસેના**તિ આનુભાવેન. **સિરિયા**તિ સોભાય. **મં બ્રહ્મપરિસં ઉપનેસી**તિ યાદિસા બ્રહ્મપરિસા ઇસ્સરિયાદિસમ્પત્તિયા, તત્થ મં ઉય્યોજેસિ. **મહાજનસ્સ મારણતો**તિ મહાજનસ્સ વિવટ્ટૂપનિસ્સયગુણવિનાસનેન આનુભાવેન મારણતો. **અયસન્તિ** યસપટિપક્ખં અકિત્તિકમ્માનુભાવઞ્ચાતિ અત્થો.

૫૦૩. કસિણં આયુન્તિ વસ્સસતં સન્ધાય વદતિ. ઉપનિસ્સાય સેતીતિ ઉપસયો, ઉપસયોવ **ઓપસાયિકો** યથા ''વેનયિકો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૬; અ॰ નિ॰ ૮.૧૧; પારા॰ ૮) આહ "**સમીપસયો**"તિ. **સય**ગ્ગહણઞ્ચેત્થ નિદસ્સનમત્તન્તિ દસ્સેતું "**મં ગચ્છન્ત**"ન્તિઆદિ વુત્તં. અનેકત્થત્તા ધાતૂનં વત્તનત્થો દટ્ઠબ્બો. **મમ વત્થુસ્મિં સયનકો**તિ મય્હં ઠાને વિસયે વત્તનકો. **બાહિત્વા**તિ નીચં કત્વા, અભિભવિત્વા વા. **જજ્ઝરિકાગુમ્બતો**તિ એત્થ **જજ્ઝરિકા** નામ પથવિં પત્થરિત્વા જાતા એકા ગચ્છજાતિ.

ઇમિનાતિ "સચે ખો ત્વં ભિક્ખૂ"તિઆદિવચનેન. **એસ** બ્રહ્મા. **ઉપલાપેતી**તિ સઞ્ઞાપેતિ. **અપસાદેતી**તિ નિગ્ગણ્હાતિ. **સેસપદેહી**તિ વત્થુસાયિકો યથાકામકરણીયો બાહિતેય્યોતિ ઇમેહિ પદેહિ. **મય્હં આરક્ખં ગણ્હિસ્સસી**તિ મમ આરક્ખકો ભવિસ્સસિ. **લકુણ્ડકતર**ન્તિ નીચતરં નિહીનવુત્તિસરીરં.

કુસિતુમ્પિ સમત્થં કિઞ્ચિ ન પસ્સતિ, પગેવ ઞાણવિભવન્તિ અધિપ્પાયો. **નિપ્ફત્તિ**ન્તિ નિપ્ફજ્જનં, ફલન્તિ અત્થો. તઞ્હિ કારણવસેન ગન્તબ્બતો અધિગન્તબ્બતો **ગતી**તિ વુચ્ચતિ. **આનુભાવ**ન્તિ પભાવં. સો હિ જોતનટ્ઠેન વિરોચનટ્ઠેન **જુતી**તિ વુચ્ચતિ. મહતા આનુભાવેન પરેસં અભિભવનતો મહેસોતિ અક્ખાયતીતિ **મહેસક્ખો**. તયિદં અભિભવનં કિત્તિસમ્પત્તિયા પરિવારસમ્પત્તિયા ચાતિ આહ "**મહાયસો મહાપરિવારો**"તિ.

પરિહરન્તીતિ સિનેરું દક્ખિણતો કત્વા પરિવત્તન્તિ. **દિસા**તિ ભુમ્મત્થે એતં પચ્ચત્તવચનન્તિ આહ "**દિસાસુ વિરોચમાના**"તિ. અત્તનો જુતિયા દિબ્બમાનાય વા. **તેહી**તિ ચન્દિમસૂરિયેહિ. **તત્તકેન પમાણેના**તિ યત્તકે ચન્દિમસૂરિયેહિ ઓભાસિયમાનો લોકધાતુસઞ્ઞિતો એકો લોકો, તત્તકેન પમાણેન. ઇદં ચક્કવાળં બુદ્ધાનં ઉપ્પત્તિટ્ઠાનભૂતં સેટ્ઠં ઉત્તમં પધાનં, તસ્મા યેભુય્યેન એત્થુપપન્ના દેવતા અઞ્ઞેસુ ચક્કવાળેસુ દેવતા અભિભુય્ય વત્તન્તિ. તથા હિ બ્રહ્મા સહમ્પતિ દસસહસ્સબ્રહ્મપરિવારો ભગવતો સન્તિકં ઉપગચ્છિ. તેનાહ "**એત્થ ચક્કવાળસહસ્સે તુય્હં વસો વત્તતી**"તિ. ઇદાનિ "**એત્થ તે વત્તતે વસો**"તિ વુત્તં વસે વત્તનં સરૂપતો દસ્સેતું "**પરોપરઞ્ચ જાનાસી**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ પઠમગાથાયં વુત્તં **એત્થ**-સદ્દં આનેત્વા અત્થો વેદિતબ્બોતિ દસ્સેન્તો "**એત્થ ચક્કવાળસહસ્સે**"તિ આહ. **ઉચ્ચનીચે**તિ જાતિકુલરૂપભોગપરિવારાદિવસેન ઉળારે ચ અનુળારે ચ. **અયં ઇદ્ધો અયં પકતિમનુસ્સો**તિ ઇમિના "સરૂપતો એવસ્સ સત્તાનં પરોપરજાનનં, ન સમુદાગમતો"તિ દસ્સેતિ. યં પન વક્ખતિ "**સત્તાનં આગતિં ગતિ**ન્તિ, તં કામલોકે સત્તાનં આદાનનિક્ખેપજાનનમત્તં સન્ધાય વુત્તં, ન કમ્મવિપાકજાનનં. યદિ હિ સમુદાગમતો જાનેય્ય, અત્તનોપિ જાનેય્ય, ન ચસ્સ તં અત્થીતિ, તથા આહ "**ઇત્થમ્ભાવોતિ ઇદં ચક્કવાળ**"ન્તિઆદિ. રાગયોગતો રાગો એતસ્સ અત્થીતિ વા રાગો, વિરજ્જનસીલો વિરાગી, **તં રાગવિરાગિનં. સહસ્સિબ્રહ્મા નામ ત્વં** ચૂળનિયા એવ લોકધાતુયા જાનનતો. **તયા**તિ નિસ્સક્કે કરણવચનં. **ચતુહત્થાયા**તિ અનેકહત્થેન સાણિપાકારેન કાતબ્બપટપ્પમાણં દીઘતો ચતુહત્થાય, વિત્થારતો દ્વિહત્થાય પિલોતિકાય કાતું વાયમન્તો વિય ગોપ્ફકે ઉદકે નિમુજ્જિતુકામો વિય ચ પમાણં અજાનન્તો વિહઞ્ઞતીતિ નિગ્ગણ્હાતિ.

૫૦૪. **તં કાય**ન્તિ તદેવ નિકાયં. **જાનિતબ્બટ્ઠાનં પત્વાપી**તિ અનઞ્ઞસાધારણા મય્હં સીલાદયો ગુણવિસેસા તાવ તિટ્ઠન્તુ, ઈદિસં લોકિયં પરિત્તકં જાનિતબ્બટ્ઠાનમ્પિ પત્વા. અયં ઇમેસં અતિસયેન નીચોતિ નીચેય્યો, તસ્સ ભાવો **નીચેય્ય**ન્તિ આહ "**તયા નીચતરભાવો પન મય્હં કુતો**"તિ.

હેટ્ઠૂપપત્તિકોતિ ઉપરૂપરિતો ચવિત્વા હેટ્ઠા લદ્ધૂપપત્તિકો. એવં સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિત્થારતો દસ્સેતું "**અનુપ્પન્ને બુદ્ધુપ્પાદે**"તિ આહ. **હેટ્ઠૂપપત્તિકં કત્વા**તિ હેટ્ઠૂપપત્તિકં પત્થનં કત્વા. યથા કેનચિ બહૂસુ આનન્તરિયેસુ કતેસુ યં તત્થ ગરુતરં બલવં, તદેવ પટિસન્ધિં દેતિ, ઇતરાનિ પન તસ્સ અનુબલપ્પદાયકાનિ હોન્તિ, ન પટિસન્ધિદાયકાનિ, એવં ચતૂસુ રૂપજ્ઝાનેસુ ભાવિતેસુ યં તત્થ ગરુતરં છન્દપણિધિઅધિમોક્ખાદિવસેન સાભિસઙ્ખારઞ્ચ, તદેવ ચ પટિસન્ધિં દેતિ, ઇતરાનિ પન અલદ્ધોકાસતાય તસ્સ અનુબલપ્પદાયકાનિ હોન્તિ, ન પટિસન્ધિદાયકાનિ, તન્નિબ્બત્તિતજ્ઝાનેનેવ આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિ હોતીતિ આહ "**તતિયજ્ઝાનં પણીતં ભાવેત્વા**"તિ. **તત્થા**તિ સુભકિણ્હબ્રહ્મલોકે. પુન **તત્થા**તિ આભસ્સરબ્રહ્મલોકે. **પઠમકાલે**તિ તસ્મિં ભવે પઠમસ્મિં

કાલે. **ઉભયન્તિ** અતીતં અત્તનો નિબ્બત્તટ્ઠાનં, તત્થ નિબ્બત્તિયા હેતુભૂતં અત્તનો કતકમ્મન્તિ ઉભયં. **પમુસ્સિત્વા** કાલસ્સ ચિરતરભાવતો. **વીતિનામેતિ પટિપજ્જન્તી**તિ ચ તદા તસ્સા કિરિયાય પવત્તિક્ખણં ઉપાદાય પવત્તમાનપયોગો.

અપાયેસીતિ પાયેસિ. **પિપાસિતે**તિ તસિતે. **ઘમ્મની**તિ ઘમ્મકાલે. **સમ્પરેતે**તિ ઘમ્મપરિળાહેન પિપાસાય અભિભૂતે. ન્તિ પાનીયદાનં. **વતસીલવત્તન્તિ** સમાદાનવસેન વતભૂતં ચારિત્તસીલભાવેન સમાચિણ્ણત્તા સીલવત્તં. **સુત્તપ્પબુદ્ધોવ અનુસ્સરામી**તિ સુપિત્વા પબુદ્ધમત્તો વિય સુપિનં તવ પુબ્બનિવુત્થં મમ પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણેન અનુસ્સરામિ, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન વિય પચ્ચક્ખતો પસ્સામીતિ અત્થો.

કરમરેતિ વિલુમ્પિત્વા આનીતે. **કમ્મસજ્જન્તિ** યુદ્ધસજ્જં, આવુધાદાયિનિન્તિ અત્થો.

એણીકૂલસ્મિન્તિ એણીમિગબાહુલ્લેન ''એણીકૂલ''ન્તિ સઙ્ખં ગતે ગઙ્ગાય તીરપ્પદેસે. **ગય્હક નીયમાનન્તિ** ગય્હવસેન કરમરભાવેન ચોરેહિ અત્તનો ઠાનં નીયમાનં.

આવાહવિવાહવસેન **મિત્તસન્થવં કત્વા**. ''એવં અમ્હેસુ કીળન્તેસુ ગઙ્ગેય્યકો નાગો કુપિતો''તિ **મયિ સઞ્ઞમ્પિ ન કરોન્તી**તિ. **સુસુકારન્તિ** સુસૂતિ પવત્તં ભેરવનાગનિસ્સાસં.

ગહીતનાવન્તિ વિહેઠેતુકામતાય ગતિનિવારણવસેન ગહિતં નિગ્ગહિતં નાવં. **લુદ્દેના**તિ કુરૂરેન. **મનુસ્સકપ્પા**તિ નાવાગતાનં મનુસ્સાનં વિહેઠેતુકામતાય.

બદ્ધચરોતિ પટિબદ્ધચરિયો. તેનાહ ''**અન્તેવાસિકો**''તિ. **તં નિસ્સાયેવા**તિ રઞ્ઞા ઉપટ્ઠિયમાનોપિ રાજાનં પહાય તં કપ્પં અન્તેવાસિં નિસ્સાયેવ.

સમ્બુદ્ધિમન્તં વતિનં અમઞ્ઞીતિ અયં સમ્મદેવ બુદ્ધિમા વતસમ્પન્નોતિ અમઞ્ઞિ સમ્ભાવેસિ ચ.

નાનત્તભાવેસૂતિ નાના વિસું વિસું અત્તભાવેસુ.

અદ્ધાતિ એકંસેન. **મમેતમાયુન્તિ** મય્હં એતં યથાવુત્તં તત્થ તત્થ ભવે પવત્તં આયું. ન કેવલં મમ આયુમેવ, અથ ખો **અઞ્ઞમ્પિ** સબ્બઞ્ઞેય્યં **જાનાસિ**, ન તુય્હં અવિદિતં નામ અત્થિ. **તથા હિ બુદ્ધો** સમ્માસમ્બુદ્ધો તુવં. નો ચે કથમયમત્થો ઞાતો? **તથા હિ** સમ્માસમ્બુદ્ધત્તા **એવ તે અયં જલિતો** જોતમાનો **આનુભાવો ઓભાસયં** સબ્બમ્પિ **બ્રહ્મલોકં** ઓભાસેન્તો દિબ્બમાનો **તિટ્ઠતી**તિ સત્થુ અસમસમતં પવેદેસિ.

પથવત્તેનાતિ પથવીઅત્તેન. તેનાહ ''**પથવીસભાવેના**''તિ. એત્થ ચ યસ્મા – ''સબ્બસઙ્ખારસમથોતિ''આદિના (મહાવ॰ ૭; દી॰ નિ॰ ૨.૬૪, ૬૭; મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૧; સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૨) સાધારણતો, ''યત્થ નેવ પથવી''તિ અસાધારણતો ચ પથવિયા અસભાવેન નિબ્બાનસ્સ ગહેતબ્બતા અત્થિ, તં નિવત્તેત્વા પથવિયા અનઞ્ઞસાધારણં સભાવં ગહેતું ''**પથવિયા પથવત્તેના**''તિ વુત્તં. **નાપહોસિન્તિ** ન પાપુણિં. ઇધ પથવિયા પાપુણનં નામ ''એતં મમા''તિઆદિના ગહણન્તિ આહ ''**તણ્હાદિટ્ઠિમાનગ્ગાહેહિ ન ગણ્હિં**''ન્તિ.

વાદિતાયાતિ વાદસીલતાય. **સબ્બન્તિ અક્ખરં નિદ્દિસિત્વા**તિ ''સબ્બં ખો અહં બ્રહ્મે''તિઆદિના ભગવતા વુત્તં સબ્બ-સદ્દં – ''સચે ખો તે મારિસ સબ્બસ્સ સબ્બત્તેન અનનુભૂત''ન્તિ પચ્ચનુભાસનવસેન નિદ્દિસિત્વા. **અક્ખરે દોસં ગણ્હન્તો**તિ ભગવતા સક્કાયસબ્બં સન્ધાય સબ્બ-સદ્દે ગહિતે સબ્બસબ્બવસેન તદત્થપરિવત્તનેન સબ્બ-સદ્દવચનીયતાસામઞ્ઞેન ચ દોસં ગણ્હન્તો. તેનાહ ''**સત્થા પના**''તિઆદિ. તત્થ યદિ સબ્બં અનનુભૂતં ''નત્થિ સબ્બ''ન્તિ લોકે અનવસેસં પુચ્છતિ. સચે સબ્બસ્સ સબ્બત્તેન અનવસેસસભાવેન અનનુભૂતં અપ્પત્તં, તં ગગનકુસુમં વિય કિઞ્ચિ ન સિયા. **અથસ્સ અનનુભૂતં અત્થી**તિ અસ્સ સબ્બત્તેન અનનુભૂતં યદિ અત્થિ, ''સબ્બ''ન્તિ ઇદં વચનં મિચ્છા, સબ્બં નામ તં ન હોતીતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ ''**મા હેવ તે રિત્તકમેવા**''તિઆદિ.

અહં સબ્બઞ્ચ વક્ખામિ, અનનુભૂતઞ્ચ વક્ખામીતિ અહં ''સબ્બ''ન્તિ ચ વક્ખામિ, ''અનનુભૂત''ન્તિ ચ વક્ખામિ, એત્થ કો દોસોતિ અધિપ્પાયો. **કારણં આહરન્તો**તિ સબ્બસ્સ સબ્બત્તેન અનનુભૂતસ્સ અત્થિભાવે કારણં નિદ્દિસન્તો. **વિજાનિતબ્બન્તિ** મગ્ગફલપચ્ચવેક્ખણઞાણેહિ વિસેસતો સબ્બસઙ્ખતવિસિટ્ઠતાય જાનિતબ્બં. **અનિદસ્સન**ન્તિ ઇદં નિબ્બાનસ્સ સનિદસ્સનદુકે દુતિયપદસહિતતાદસ્સનન્તિ અધિપ્પાયેન ''**ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ આપાથં અનુપગમનતો અનિદસ્સનં નામા**''તિ વુત્તં. સબ્બસઙ્ખતવિધુરતાય વા નત્થિ એતસ્સ નિદસ્સનન્તિ **અનિદસ્સનં**. નત્થિ એતસ્સ અન્તોતિ **અનન્તં**. તેન વુત્તં ''**તયિદ**''ન્તિઆદિ.

ભૂતાનીતિ પચ્ચયસમ્ભૂતાનિ. **અસમ્ભૂત**ન્તિ પચ્ચયેહિ અસમ્ભૂતં, નિબ્બાનન્તિ અત્થો. અપભસ્સરભાવહેતૂનં સબ્બસો અભાવા સબ્બતો પભાતિ **સબ્બતોપભં**. તેનાહ ''**નિબ્બાનતો હી**''તિઆદિ. તથા હિ વુત્તં – ''તમો તત્થ ન વિજ્જતી''તિ. (નેત્તિ॰ ૧૦૪) **પભૂતમેવા**તિ પકટ્ઠભાવેન ઉક્કટ્ઠભાવેન વિજ્જમાનમેવ. અરૂપીભાવેન અદેસિકત્તા સબ્બતો પભવતિ વિજ્જતીતિ **સબ્બતોપભં**. તેનાહ ''**પુરત્થિમદિસાદીસૂ**''તિઆદિ. પવિસન્તિ એત્થાતિ પવિસં, તદેવ સ-કારસ્સ ભ-કારં, વિ-કારસ્સ ચ લોપં કત્વા વુત્તં ''**પભ**''ન્તિ. તેનાહ ''**તિત્થસ્સ નામ**''ન્તિ. **વાદં પતિટ્ઠપેસી**તિ એવં મયા સબ્બઞ્ચ વુત્તં, અનનુભૂતઞ્ચ વુત્તં, તત્થ યં તયા અધિપ્પાયં અજાનન્તેન સહસા અપ્પટિસઙ્ખાય દોસગ્ગહણં, તં મિચ્છાતિ બ્રહ્માનં નિગ્ગણ્હન્તો ભગવા અત્તનો વાદં પતિટ્ઠપેસિ.

ગહિતગહિતન્તિ ''ઇદં નિચ્ચ''ન્તિઆદિના ગહિતગહિતં ગાહં. તત્થ તત્થ દોસદસ્સનમુખેન નિગ્ગણ્હન્તેન **સત્થારા વિસ્સજ્જાપિતો કિઞ્ચિ ગહેતબ્બં** અત્તનો પટિસરણં **અદિસ્વા** પરાજયં પટિચ્છાદેતું **ળળિતકં કાતુકામો** વાદં પહાય ઇદ્ધિયા પાટિહારિયલીળં દસ્સેતુકામો. **યદિ સક્કોસિ મય્હં અન્તરધાયિતું,** ન પન સક્ખિસ્સસીતિ અધિપ્પાયો. **મૂલપટિસન્ધિં ગન્તુકામો**તિ અત્તનો પાકતિકેન અત્તભાવેન ઠાતુકામો. સો હિ પટિસન્ધિકાલે નિબ્બત્તસદિસતાય મૂલપટિસન્ધીતિ વુત્તો. **અઞ્ઞેસ**ન્તિ હેટ્ઠા અઞ્ઞકાયિકાનં બ્રહ્મૂનં. **ન અદાસિ** અભિસઙ્ખતકાયેનેવાયં તિટ્ઠતુ, ન પાકતિકરૂપેનાતિ ચિત્તં ઉપ્પાદેસિ. તેન સો અભિસઙ્ખતકાયં અપનેતું અવિસહન્તો અત્તભાવપટિચ્છાદકં અન્ધકારં નિમ્મિનિતું આરભિ. સત્થા તં તમં વિદ્ધંસેતિ. તેન વુત્તં ''**મૂલપટિસન્ધિં વા**''તિઆદિ.

ભવેવાહન્તિ ભવે એવ અહં. અયઞ્ચ એવ-સદ્દો અટ્ઠાનપયુત્તોતિ દસ્સેન્તો આહ ''**અહં ભવે ભયં દિસ્વાયેવા**''તિ, સબ્બસ્મિં ભવે જાતિઆદિભયં ઞાણચક્ખુના યાથાવતો દિસ્વા. **સત્તભવ**ન્તિ સત્તસઙ્ખાતં ભવં. કમ્મભવપચ્ચયે હિ ઉપપત્તિભવે સત્તસમઞ્ઞા. **વિભવ**ન્તિ વિમુત્તિં. પરિયેસમાનમ્પિ ઉપાયસ્સ અનધિગતત્તા **ભવેયેવ દિસ્વા. ભવઞ્ચ વિભવેસિનં** વિભવં નિબ્બુતિં એસમાનાનં સત્તાનં ભવં, ભવેસુ ઉપ્પત્તિઞ્ચ દિસ્વાતિ એવં વા એત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **ન અભિવદિ**ન્તિ ''અહો વત સુખ''ન્તિ એવં અભિવદાપનાકારાભાવતો ન અભિનિવિસિં,

લક્ખણવચનમેતં. ગાહત્થો એવ વા અભિવાદ-સદ્દોતિ આહ "**નાભિવદિ**"ન્તિ, "**ન ગવેસિ**"ન્તિ. **ભવ**ગ્ગહણેનેત્થ દુક્ખસચ્ચં, **નન્દી**ગહણેન સમુદયસચ્ચં, **વિભવ**ગ્ગહણેન નિરોધસચ્ચં, **નન્દિઞ્ચ ન ઉપાદિયિન્તિ** ઇમિના મગ્ગસચ્ચં પકાસિતન્તિ આહ "**ઇતિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ પકાસેન્તો**"તિ. તદિદં ચતુન્નં અરિયસચ્ચાનં ગાથાય વિભાવનદસ્સનં. સત્થા પન તેસં બ્રહ્મૂનં અજ્ઝાસયાનુરૂપં સચ્ચાનિ વિત્થારતો પકાસેન્તો વિપસ્સનં પાપેત્વા અરહત્તેન દેસનાય કૂટં ગણ્હિ. તે ચ બ્રહ્માનો કેચિ સોતાપત્તિફલે, કેચિ સકદાગામિફલે, કેચિ અનાગામિફલે, કેચિ અરહત્તે ચ પતિટ્ઠહિંસુ. તેન વુત્તં "**સચ્ચાનિ પકાસેન્તો સત્થા ધમ્મં દેસેસી**"તિઆદિ. **અચ્છરિયજાતા**તિ સઞ્જાતચ્છરિયા. **સમૂલં ભવન્તિ** તણ્હાવિજ્જાહિ સમૂલં ભવં.

૫૦૫. **મમ વસં અતિવત્તિતાની**તિ સબ્બસો કામધાતુસમતિક્કમનપટિપદાય મય્હં વિસયં અતિક્કમિતાનિ. કથં પનાયં તેસં અરિયભૂમિસમોક્કમનં જાનાતીતિ? નયગ્ગાહતો – ''સમણો ગોતમો ધમ્મં દેસેન્તો સંસારે આદીનવં, નિબ્બાને ચ આનિસંસં પકાસેન્તો વેનેય્યજનં નિબ્બાનં દિટ્ઠમેવ કરોતિ, તસ્સ દેસના અવઞ્ઝા અમોઘા ઇન્દેન વિસ્સટ્ઠવજિરસદિસા, તસ્સ ચ આણાય ઠિતા સંસારે ન દિસ્સન્તેવા''તિ નયગ્ગાહેન અનુમાનેન જાનાતિ. **સચે ત્વં એવં અનુબુદ્ધો**તિ યથા ત્વં પરેસં સચ્ચાભિસમ્બોધં વદતિ, એવં ત્વં અત્તનો અનુરૂપતો સયમ્ભુઞાણેન બુદ્ધો ધમ્મં પટિવિજ્ઝિત્વા ઠિતો. **તં ધમ્મં મા ઉપનયસી**તિ તયા પટિવિદ્ધધમ્મં મા સાવકપટિવેધં પાપેસિ. **ઇદન્તિ** ઇદં અનન્તરં વુત્તં બ્રહ્મલોકે પતિટ્ઠાનંયેવ સન્ધાય મારો વદતિ, તે દસ્સેન્તો "**અનુપ્પન્ને હી**"તિઆદિમાહ. અપાયપતિટ્ઠાનં પન આજીવકનિગણ્ઠાદિપબ્બજ્જં ઉપગતે તિત્થકરે, યે કેચિ વા પબ્બજિત્વા મિચ્છાપટિપન્ને જને સન્ધાય વદતિ. **અનુપ્પન્ને**તિ અસઞ્જાતે, અપ્પત્તેતિ અત્થો. **અનુલ્લપનતાયા**તિ યથા મારો ઉપરિ કિઞ્ચિ ઉત્તરં લપિતું ન સક્કોતિ, એવં તથા ઉત્તરભાસનેન. **નિમન્તનવચનેના**તિ વિઞ્ઞાપનવચનેન. બ્રહ્મં સેટ્ઠં નિમન્તનં, બ્રહ્મુનો વા નિમન્તનં એત્થ અત્થીતિ **બ્રહ્મનિમન્તનિકં**, સુત્તં. યં પનેત્થ અત્થતો અવિભત્તં, તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

બ્રહ્મનિમન્તનિકસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૧૦. મારતજ્જનીયસુત્તવણ્ણના

૫૦૬. **કોટ્ઠમનુપવિટ્ઠો**તિ આસયો વચ્ચગુત્તટ્ઠાનતાય કોટ્ઠં, તસ્સ અબ્ભન્તરઞ્હેત્થ કોટ્ઠં. અનુરૂપો હુત્વા પવિટ્ઠો અનુપવિટ્ઠો. સુખુમઞ્હિ તદનુચ્છવિકં અત્તભાવં માપેત્વા અયં તત્થ પવિટ્ઠો. **ગરુગરો વિયા**તિ ગરુકગરુકો વિય. ઉ-કારસ્સ હિ ઓ-કારં કત્વા અયં નિદ્દેસો, અતિવિય ગરુકો મઞ્ઞેતિ અત્થો. ગરુગરુ વિય ઇચ્ચેવ વા પાઠો. માસભત્તં માસો ઉત્તરપદલોપેન, માસભત્તેન આચિતં પૂરિતં **માસાચિતં મઞ્ઞે**. તેનાહ "**માસભત્તં ભુત્તસ્સ કુચ્છિ વિયા**"તિ. ઉત્તરપદલોપેન વિના અત્થં દસ્સેતું "**માસપૂરિતપસિબ્બકો વિયા**"તિ વુત્તં. **તિન્તમાસો વિયા**તિ તિન્તમાસો પસિબ્બકો વિય. કિં નુ ખો એતં મમ કુચ્છિયં પુબ્બં ભારિકત્તં, કિં નુ ખો કથં નુ ખો જાતન્તિ અધિપ્પાયો? **ઉપાયેના**તિ પથેન ઞાયેન. બ્યતિરેકતો પનસ્સ અનુપાયં દસ્સેતું "**સચે પના**"તિઆદિ વુત્તં. અત્તાનમેવ વા સન્ધાય "**મા તથાગતં વિહેસેસી**"તિ આહ. યથા હિ અરિયસઙ્ઘો ''તથાગતં દેવમનુસ્સપૂજિતં, સઙ્ઘં નમસ્સામ સુવત્થિ હોતૂ''તિઆદીસુ (ખુ॰ પા॰ ૬.૧૮; સુ॰ નિ॰ ૨૪૧) **તથાગતો**તિ વુચ્ચતિ, એવં તપ્પરિયાપન્ના અરિયપુગ્ગલા, યથા ચ પુરિમકા દુતિયઅગ્ગસાવકા કપ્પાનં સતસહસ્સાધિકં એકં અસઙ્ખ્યેય્યં પારમિયો પૂરેત્વા આગતા, અયમ્પિ મહાથેરો તથા આગતોતિ **તથાગતો**તિ. **પતિઅગ્ગળેવ અટ્ઠાસી**તિ અગ્ગળસ્સ બહિભાગે અટ્ઠાસિ.

૫૦૭. રુક્ખદેવતા નામ ચાતુમહારાજિકેસુ નિહીનો કાયો, તસ્મા નેસં મનુસ્સગન્ધો પરિચિતત્તા નાતિજેગુચ્છોતિ આહ “**આકાસટ્ઠદેવતાન**”ન્તિ. **આબાધં કરોતી**તિ દુક્ખં જનેતિ. **નાગરિકો**તિ સુકુમારો. **પરિચોક્ખો**તિ સબ્બસો સુચિરૂપો. **ઞાતિકોટિ**ન્તિ ઞાતિભાગં. અનાદિમતિ હિ સંસારે ઞાતિભાગરહિતો નામ સત્તો કસ્સચિપિ નત્થીતિ અધિપ્પાયો. **ઇદ**ન્તિ “સો મે ત્વં ભાગિનેય્યો હોસી”તિ ઇદં વચનં. **પવેણિવસેના**તિ તદા મય્હં ભાગિનેય્યો હુત્વા ઇદાનિ મારટ્ઠાને ઠિતોતિ ઇમિસ્સા પવેણિયા વસેન વુત્તં. અઞ્ઞસ્સ વા વેસમં ધુરો **વિધુરો**. તેનાહ “**અઞ્ઞેહિ સદ્ધિં અસદિસો**”તિ. **અપ્પદુક્ખેના**તિ સુખેનેવ. પન્થાનં અવન્તિ ગચ્છન્તીતિ **પથાવિનો**. **એત્તકેના**તિ એત્તાવતા ચિતકસન્નિસયેન. **ઉદકલેણ**ન્તિ ઉદકનિસ્સન્દનલેણં. **સમાપત્તિતો**તિ નિરોધસમાપત્તિતો. **સમાપત્તિફલ**ન્તિ નિરોધસમાપત્તિફલં.

૫૦૮. **દસહિ અક્કોસવત્થૂહી**તિ દસહિપિ અક્કોસવત્થૂહિ, તતો કિઞ્ચિ અહાપેન્તા. **પરિભાસથા**તિ ગરહથ. **ઘટ્ટેથા**તિ અનૂનાહિ કથાહિ ઇમેસુ ઓવિજ્ઝથ. **દુક્ખાપેથા**તિ ચિત્તે દુક્ખં જનેથ. **એતેસ**ન્તિ તેસં ભિક્ખૂનં તુમ્હાકં અક્કોસનાદીહિ ભિક્ખૂનં કિલેસુપ્પત્તિયા. તેનેત્થ **દૂસી મારો** ઓતારં લભતિ નામાતિ અધિપ્પાયો. ઉપટ્ઠાતબ્બં ઇભં અરહન્તીતિ ઇબ્ભા, હત્થિભણ્ડકા, હીનજીવિકતાય હેતે ઇબ્ભા વિયાતિ **ઇબ્ભા**, તે પન સદુતિયકવસેન “**ગહપતિકા**”તિ વુત્તા. **કણ્હા**તિ કણ્હાભિજાતિકા. પાદતો જાતત્તા **પાદાનં અપચ્ચા**. **આલસિયજાતા**તિ કસિવણિજ્જાદિકમ્મસ્સ અકરણેન સઞ્જાતાલસિયા. **ગૂથનિદ્ધમનપનાળી**તિ વચ્ચકૂપતો ગૂથસ્સ નિક્ખમપદેસો.

મનુસ્સાનં અકુસલં ન ભવેય્ય તેસં તાદિસાય અભિસન્ધિયા અભાવતો. આવેસકસ્સ આનુભાવેન આવિટ્ઠસ્સ ચિત્તસન્તતિ વિપરિવત્તતીતિ વુત્તોવાયમત્થો. **વિસભાગવત્થુ**ન્તિ ભિક્ખૂનં સન્તિકે ઇત્થિરૂપં, ભિક્ખુનીનં સન્તિકે પુરિસરૂપન્તિ ઈદિસં, અઞ્ઞં વા પબ્બજિતાનં અસારુપ્પં વિસભાગવત્થું. **વિપ્પટિસારારમ્મણ**ન્તિ પસ્સન્તાનં વિપ્પટિસારસ્સ પચ્ચયં. **લેપયટ્ઠિ**ન્તિ લેપલિત્તં વાકુરયટ્ઠિં.

૫૧૦. **સોમનસ્સવસેના**તિ ગેહસ્સિતસોમનસ્સવસેન. **અઞ્ઞથત્ત**ન્તિ ઉપ્પિલાવિતત્તં. **પુરિમનયેનેવા**તિ “સચે મારો મનુસ્સાનં સરીરે અધિમુચ્ચિત્વા”તિઆદિના પુબ્બે વુત્તનયેન. યદિ મારોવ તથા કરેય્ય, મનુસ્સાનં કુસલં ન ભવેય્ય, મારસ્સેવ ભવેય્ય, સરીરે પન અનધિમુચ્ચિત્વા તાદિસં પસાદનીયં પસાદવત્થું દસ્સેસિ. તેનાહ “**યથા હી**”તિઆદિ.

૫૧૧. **અસુભસઞ્ઞાપરિચિતેના**તિ સકલં કાયં અસુભન્તિ પવત્તાય સઞ્ઞાય સહગતજ્ઝાનં અસુભસઞ્ઞા, તેન પરિચિતેન પરિભાવિતેન. **ચેતસા** ચિત્તેન. **બહુલ**ન્તિ અભિણ્હં. **વિહરતો**તિ વિહરન્તસ્સ, અસુભસમાપત્તિબહુલસ્સાતિ અત્થો. **પતિલીયતી**તિ સઙ્કુચતિ તત્થ પટિકૂલતાય સણ્ઠિતત્તા. **પતિકુટતી**તિ અપસક્કતિ. **પતિવત્તતી**તિ નિવત્તતિ. તતો એવ **ન સમ્પસારિયતિ**. **રસતણ્હાયા**તિ મધુરાદિરસવિસયાય તણ્હાય.

સબ્બલોકે અનભિરતિસઞ્ઞાતિ તીસુપિ ભવેસુ અરુચ્ચનવસેન પવત્તા વિપસ્સનાભાવના. નિબ્બિદાનુપસ્સના હેસા. **લોકચિત્રેસૂ**તિ હત્થિઅસ્સરથપાસાદકૂટાગારાદિભેદેસુ ચેવ આરામરામણેય્યકાદિભેદેસુ ચ લોકે ચિત્તવિચિત્તેસુ. **રાગસન્તાનિ** વૂપસન્તરાગાનિ. **દોસમોહસન્તાની**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. ઇમેસં એવં કમ્મટ્ઠાનગ્ગહણં સબ્બેસં સપ્પાયભાવતો.

૫૧૨. **સક્ખરં ગહેત્વા**તિ સક્ખરાસીસેન તત્તકં ભિન્નપાસાણમુટ્ઠિન્તિ આહ “**અન્તોમુટ્ઠિયં તિટ્ઠનપમાણં પાસાણ**”ન્તિ. મુટ્ઠિપરિયાપન્નન્તિ અત્થો. અયઞ્હિ પાસાણસ્સ હેટ્ઠિમકોટિ. **હત્થિનાગો**તિ મહાહત્થી. મહન્તપરિયાયો

નાગ-સદ્દોતિ કેચિ. અહિનાગાદિતો વા વિસેસનત્થં હત્થિનાગોતિ વુત્તં. સકલસરીરેનેવ નિવત્તિત્વા અપલોકેસીતિ વુત્તમત્થં વિવરિતું "**યથા હી**"તિઆદિ વુત્તં. **ન વાયન્તિ** એત્થ **વા**-સદ્દો અવધારણત્થોતિ આહ "**નેવ પમાણં અઞ્ઞાસી**"તિ. **સહાપલોકનાયાતિ ચ વચનતો**તિ ઇમિના વચનેન ઇમં વચનમત્તં ગહેત્વાતિ અધિપ્પાયો. **ઉળારે**તિ ઉળારગુણે. ભગવન્તઞ્હિ ઠપેત્વા નત્થિ તદા સદેવકે લોકે તાદિસો ગુણવિસેસયુત્તોતિ.

વિસું વિસું પચ્ચત્તવેદનિયો અયસૂલેન સદ્ધિં ભૂતાનિ છ ફસ્સાયતનાનિ એતસ્સાતિ છ ફસ્સાયતનં, દુક્ખં. તં એત્થ અત્થીતિ **છ ફસ્સાયતનિકો**, નિરયો. તેનાહ "**છસુ ફસ્સા...પે॰... પચ્ચયો**"તિ. સમાહનતીતિ સમાહતો, અનેકસતભેદો સઙ્કુસમાહતો એત્થ અત્થીતિ **સઙ્કુસમાહતો**, નિરયો. વિસેસપચ્ચયતાય વેદનાય ઠિતોતિ વેદનિયો, કારણાકારકેન વિના પચ્ચત્તં સયમેવ વેદનિયોતિ **પચ્ચત્તવેદનિયો. અયસૂલેન સદ્ધિં અયસૂલ**ન્તિ પાદપદેસતો પટ્ઠાય નિરન્તરં અભિહનનવસેન આગતેન પણ્ણાસાય જનેહિ ગહિતેન અયસૂલેન સહ સીસપદેસતો પટ્ઠાય આગતં. અયસૂલભાવસામઞ્ઞેન ચેતં એકવચનં, સતમત્તાનિ પતિતાનિ સૂલાનિ. **ઇમિના તે ઠાનેન ચિન્તેત્વા**તિ નિસ્સિતવોહારેન નિસ્સયં વદતિ. **એવં વુત્ત**ન્તિ "તદા જાનેય્યાસિ વસ્સસહસ્સં મે નિરયે પચ્ચમાનસ્સા"તિ એવં વુત્તં. **વુટ્ઠાનિમ**ન્તિ વુટ્ઠાને ભવં, અન્તિમન્તિ અત્થો. તેનાહ "**વિપાકવુટ્ઠાનવેદન**"ન્તિ, વિપાકસ્સ પરિયોસાનં વેદનન્તિ અત્થો. **દુક્ખતરા હોતિ** પદીપસ્સ વિજ્ઝાયનક્ખણે મહન્તભાવો વિય.

૫૧૩. ઘટ્ટયિત્વા પોથેત્વા. **પાટિયેક્કવેદનાજનકા**તિ પચ્ચેકં મહાદુક્ખસમુપ્પાદકા. અયતો અપગતો **નિરયો**, સો **દેવદૂતસુત્તેન** (મ॰ નિ॰ ૩.૨૬૧) દીપેતબ્બો. અત્થવણ્ણના પનસ્સ પરતો સયમેવ આગમિસ્સતિ. ઇમં પન અતીતવત્થું આહરિત્વા અત્તનો ઞાણાનુભાવદીપનમુખેન મારં સન્તજ્જેન્તો મહાથેરો "**યો એતમભિજાનાતી**"તિ ગાથમાહ. તસ્સત્થો – **યો** મહાભિઞ્ઞો **એતં** કમ્મં કમ્મફલઞ્ચ હત્થતલે ઠપિતં આમલકં વિય અભિમુખં કત્વા પચ્ચક્ખતો જાનાતિ. સબ્બસો ભિન્નકિલેસતાય **ભિક્ખુ** સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ અગ્ગસાવકો, **તાદિસં** ઉળારગુણં **આસજ્જ** ઘટ્ટયિત્વા એકન્તકાળકેહિ પાપધમ્મેહિ સમન્નાગતત્તા **કણ્હ** માર આયતિં મહાદુક્ખં વિન્દિસ્સસિ.

ઉદકં વત્થું કત્વાતિ તત્થ નિબ્બત્તનકસત્તાનં સાધારણકમ્મફલેન મહાસમુદ્દઉદકમેવ અધિટ્ઠાનં કત્વા. તથા હિ તાનિ કપ્પટ્ઠિતિકાનિ હોન્તિ. તેનાહ "**કપ્પટ્ઠાયિનો**"તિ. **તેસ**ન્તિ વિમાનાનં. **એતં** યથાવુત્તવિમાનવત્થું તાસં અચ્છરાનં સમ્પત્તિં, તસ્સ ચ કારણં અત્તપચ્ચક્ખં કત્વા **જાનાતિ. પાદઙ્ગુટ્ઠેન કમ્પયી**તિ પુબ્બારામે વિસાખાય મહાઉપાસિકાય કારિતં સહસ્સગબ્ભપટિમણ્ડિતમહાપાસાદં અત્તનો પાદઙ્ગુટ્ઠેન કમ્પેસિ. તેનાહ "**ઇદં પાસાદકમ્પનસુત્તેન દીપેતબ્બ**"ન્તિ. ઇદન્તિ "યો વેજયન્ત"ન્તિ ઇમિસ્સા ગાથાય અત્થજાતં **ચૂળતણ્હાસઙ્ખયવિમુત્તિસુત્તેનેવ** (મ॰ નિ॰ ૧.૩૯૩) **દીપેતબ્બં**.

તસ્સ બ્રહ્મગણસ્સ તથાચિન્તનસમનન્તરમેવ તસ્મિં બ્રહ્મલોકે સુધમ્મં બ્રહ્મસભં ગન્ત્વા. **તેપી**તિ મહામોગ્ગલ્લાનાદયો. **પચ્ચેકં દિસાસૂ**તિ મહામોગ્ગલ્લાનત્થેરો પુરત્થિમદિસાયં, મહાકસ્સપત્થેરો દક્ખિણદિસાયં, મહાકપ્પિનત્થેરો પચ્છિમદિસાયં, અનુરુદ્ધત્થેરો ઉત્તરદિસાયન્તિ એવં ચત્તારો થેરા બ્રહ્મપરિસમત્થકે મજ્ઝે નિસિન્નસ્સ ભગવતો સમન્તતો ચતુદ્દિસા નિસીદિંસુ. **ગાથા વુત્તા**તિ "યો બ્રહ્મં પરિપુચ્છતી"તિ ગાથા વુત્તા. **અઞ્ઞતરબ્રહ્મસુત્તેના**તિ – "તેન ખો પન સમયેન અઞ્ઞતરસ્સ બ્રહ્મુનો એવરૂપં પાપકં દિટ્ઠિગતં ઉપ્પન્નં હોતી"તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૬) મહાવગ્ગે આગતેન અઞ્ઞતરબ્રહ્મસુત્તેન.

ઝાનવિમોક્ખેન ફુસીતિ ઝાનવિમોક્ખસન્નિસ્સયેન અભિઞ્ઞાઞાણેન ફુસ્સયિ. વનન્તિ જમ્બુદીપં અફસ્સયીતિ સમ્બન્ધો. જમ્બુદીપો હિ વનબહુલતાય ઇધ ‘‘વન’’ન્તિ વુત્તો. તેનાહ ‘‘જમ્બુસણ્ડસ્સ ઇસ્સરો’’તિ. **પુબ્બવિદેહાનં દીપ**ન્તિ પુબ્બવિદેહવાસીનં દીપં, પુબ્બવિદેહદીપન્તિ અત્થો. **ભૂમિસયા નરા** નામ અપરગોયાનકા ઉત્તરકુરુકા ચ. યસ્મા તે ગેહપરિગ્ગહાભાવતો ભૂમિયંયેવ સયન્તિ, ન પાસાદાદીસુ. **પટિલભી**તિ ઉપ્પાદેસિ. **એતં આસં મા અકાસી**તિ એસા યથા પુબ્બે દૂસિમારસ્સ, એવં તુય્હં આસા દીઘરત્તં અનત્થાવહા, તસ્મા એદિસં આસં મા અકાસીતિ મારસ્સ ઓવાદં અદાસિ. સેસં સબ્બત્થ સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

પપઞ્ચસૂદનિયા મજ્ઝિમનિકાયટ્ઠકથાય

મારતજ્જનીયસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

નિટ્ઠિતા ચ ચૂળયમકવગ્ગવણ્ણના.

મૂલપણ્ણાસટીકા સમત્તા.

દુતિયો ભાગો નિટ્ઠિતો.